ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

ANUARUL

INSTITUTULUI DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE „A. D. XENOPOL"

XII

1975

P-124

IAŞI

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

COMITETUL DE REDACȚIE

M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA (redactor responsabil), D. CIUREA, CONST. C. ANGELESCU, J. BENDITER, L. BOICU, C. CIHODARU, N. CORIVAN, N. GRIGORAȘ, D. ȘANDRU.

I. CAPROȘU (secretar științific de redacție)

Adresa redacției:

Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" al Academiei de științe sociale și politice a Republicii Socialiste România, str. Karl Marx nr. 15, Iași.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Academia
de ştiinţe sociale şi politice
a Republicii Socialiste România

Anuarul
Institutului de istorie
şi arheologie
„A. D. XENOPOL"

Tom. XII, 1975

INSTITUTUL DE ISTORIE
„A. D. XENOPOL"
BIBLIOTECA
Nr. Inv. 1386

SUMAR

Perspective ale cercetării istorice în lumina Congresului al XI-lea al Partidului Comunist Român XIII

VASILE NEAMŢU, Premise economice ale victoriei din 10 ianuarie 1475 XXI

*

D. CIUREA, Împrejurările diplomatice ale Unirii din 1600 XXIX

*

ECATERINA NEGRUŢI, Clasificarea localităţilor urbane din Moldova în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Consideraţii demografice 1

GH. BUZATU, Rezultatele aplicării legii minelor din 1924 în industria petrolului din România 17

*

ION I. SOLCANU, Datarea ansamblului de pictură de la biserica Arbure (I). Pictura interioară 35

V. CRISTIAN, Editarea şi difuzarea cărţii româneşti de istorie (1821—1848) 57

DUMITRU VITCU, Condiţia socială a rufetului în Moldova în prima jumătate a secolului al XIX-lea 75

I. SAIZU, Asemănări şi deosebiri între programele economice ale partidelor politice burgheze din România (1922—1928) 91

I. CIUPERCĂ, Atitudinea opoziţiei faţă de politica economică a guvernului liberal (Legea comercializării, 1924) 115

D. ŞANDRU, Rolul Creditului Naţional Agricol în finanţarea agriculturii româneşti 133

INSTITUTUL DE ISTORIE
„A. D. XENOPOL"
BIBLIOTECA
Cota T-124

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

A. KARETCHI şi L. EŞANU, Demnitari polonezi refugiaţi în România la începutul celui de-al doilea război mondial 145

*

D. CIUREA, Situaţia social-economică a Moldovei în timpul domniei lui Vasile Lupu 165

CONST. A. STOIDE, Date noi cu privire la relaţiile de după 1653 dintre Vasile Lupu şi Gheorghe Ştefan 171

I. DÎRDALĂ, Conştiinţa naţională a românilor bucovineni . 177

L. BOICU, Raporturile româno-polone în timpul revoluţiei de la 1848—1849 în context internaţional 187

CONSTANTIN C. ANGELESCU, Scrieri şi discursuri uitate ale lui Mihail Kogălniceanu 193

DUMITRU D. RUSU, Cu privire la aplicarea legii asigurărilor muncitoreşti din 1912 în porturi 205

ION AGRIGOROAIEI, Din activitatea Partidului Socialist pentru democratizarea vieţii politice româneşti (1918—1921) 213

VALERIU FLORIN DOBRINESCU, Cu privire la industria extractivă din Moldova în anii 1944—1947 219

DOCUMENTE

L. ŞIMANSCHI, Fotocopii după documente moldoveneşti din perioada 1448—1458 229

PAUL MIHAIL, Alte acte româneşti de la Constantinopol (IV) (1596—1860) 235

ŞTEFAN S. GOROVEI, Documente moldoveneşti din veacul al XVII-lea 289

RECENZII

DAN BĂDĂRĂU, IOAN CAPROŞU, *Iaşii vechilor zidiri*, Iaşi, Ed. Junimea, 1974, 424 p. *(Dinu C. Giurescu)* 297

HALIL INALCIK, *The Ottoman Empire. The Classical Age 1300—1600*, London, Weidenfeld and Nicolson, 1973, XII+258 p.+57 ilustr.+ 2 hărţi *(Tahsin Gemil)* 299

DANIELA POENARU, *Contribuţii la bibliografia românească veche*, Tîrgovişte, 1973, 341 [—343] p. *(I. Caproşu)* 301

* * * *Monografia municipiului Bîrlad*, 1974, 166 p. *(Vasile Necula)* . 304

* * * *Judeţul Vaslui. File de monografie*, <Vaslui>, 1972, 366 p. *(I. Caproşu)* 307

* * * *Judeţul Bacău. File de istorie*, Bacău, 1974, 205 p. *(I. Caproşu)* 316

ROMEO CREŢU, *Prezenţe româneşti la Istanbul*, Bucureşti, Ed. Albatros, 1973, 93[—96] p. *(I. Caproşu)* 323

AL. ZUB, *Kogălniceanu istoric*, Iaşi, Ed. Junimea, 852 p. *(L. Boicu)* . . 324

Revoluţia de la 1848 în Ţările române. Culegere de studii. Redactori responsabili: N. ADĂNILOAIE şi DAN BERINDEI, Bucureşti, Ed. Acad., 1974, 325 p. *(N. Corivan)* 325

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

GHEORGHE PLATON, *Lupta românilor pentru unitate națională, 1855—1859. Ecouri în presa europeană*, Iași, Ed. Junimea, 1974, 347 p. *(L. Boicu)* 328

ILIE SEFTIUC, IULIAN CĂRȚĂNĂ, *România și problema strîmtorilor*, București, Ed. științifică, 1974, 431 p. *(Gh. Buzatu)* 329

GH. Z. IONESCU, *Legislația agrară din România privind creditul și cooperația în anii 1929—1933*, în „Analele Universității București", istorie, an. XXIII (1974), nr. 1, p. 143—160 *(D. Șandru)* . . . 331

DR. YVES TERNON — DR. SOCRATE HELMAN, *Histoire de la Médicine S.S. ou le mythe du racisme biologique*, Casterman, 1971, 223 p.; *Les massacres des aliénés, des theoreticiens nazis aux practiciens S.S.*, Casterman, 1971, 269 p.; *Les médicins allémandes et le national-socialisme, les métamorphoses du darwinisme*, Casterman, 1973, 218 p. *(J. Benditer)* 335

THEODOR D. ZOTSCHEW, *Strukturwandel in Wirtschaft und Gesellschaft Südosteuropas. Eine sozialökönomische und statistische Analyse anlässlich des 20 jährigen Bestehens des Südosteuropa-Gesellschaft*, München, 1972, 113 p. *(Margot Hegemann)* 337

NOTE BIBLIOGRAFICE

AMIN SAMIR, *Le développement inégal. Essai sur les formations sociales du capitalisme périphèrique*, Paris, Editions du Minuit, 1973, 365 p. *(Al. Zub)* 339

P.-A. STUCKI, *La vie spirituelle de l'individu et le langage doctrinal*, Neuchâtel, Editions de la Baconnière, 1974, 179 p. *(Al. Z.)* . . . 339

ELUL JAQUES, *Les nouveaux possédés*, Paris, Fayard, 1973, 286 p. *(Al. Z.)* 340

OCTAVIAN BUHOCIU, *Die rumänische Volkskultur und ihre Mythologie*, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1974, 358 p. *(Al. Z.)* . . . 340

* * * *Sub semnul lui Clio. Omagiu acad. prof. Ștefan Pascu*, Cluj, Centrul de multiplicare al Universității „Babeș-Bolyai", 1974, 637 p. *(I. Caproșu)* 340

NICOLAE STOICESCU, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, 984 p. *(I. Caproșu)* 341

* * * *Monumente istorice bisericești din Mitropolia Moldovei și Sucevei, 1974, 453 p. (Mircea Păcurariu)* 342

DNU C. GIURESCU, *Țara Românească în secolele XIV și XV*, București, Ed. științifică, 1973, 496 p. *(I. Caproșu)* 344

* * * *File vîlcene*, Bălcești pe Topolog, 1972, 208 p. *(I. Caproșu)* 345

MIHAI MAXIM, *Culegere de texte otomane*, Fasc. I, *Izvoare documentare și juridice (sec. XV—XX)*, București, Centrul de multiplicare al Universității, 1974, 179 p. *(Tahsin Gemil)* 346

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU, *Demografia, dimensiune a istoriei*, Ed. Facla, 1974, 171 p. *(I. Caproșu)* 347

VIRGIL VĂTĂȘIANU, *Pictura murală din nordul Moldovei*, București, Ed. Meridiane, 37 p.+XIX pl. alb-negru și 110 color hors-texte *(Ion I. Solcanu)* 348

* * * *Studii și materiale de istorie medie*, VI, București, Ed. Acad., 1973, 446 p. *(I. Caproșu)* 349

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

* * * *Studii și materiale de istorie medie*, VII, București, Ed. Acad., 1974, 425 p. *(I. Caproșu)* 350

DAN CERNOVODEANU, IOAN N. MĂNESCU, *Noile steme ale județelor și municipiilor din Republica Socialistă România*, București, 1974, 216[—218] p. *(I. Caproșu)* 350

NICOS GAIDAGIS, *Catalogul cărților grecești de la Biblioteca centrală universitară „M. Eminescu" — Iași*, vol. I (sec. XVI—XVII), Iași. 1974, 278 p. *(Cornelia Mâță)* 351

* * * *Zalăul pe treptele istoriei*, <Zalău, 1974> 112 p. *(I. Caproșu)* 352

Studii istorice sud-est europene, vol. I, Culegere îngrijită de EUGEN STĂNESCU, București, 1974, 214 p. *(Paul Mihail)* 352

DINU C. GIURESCU, *Ion Vodă cel Viteaz*, București, Ed. Militară, 1974, 110[—112] p. *(I. Caproșu)* 354

* * * *Dosoftei. 1624—1693.* Bibliografie, București, 1974, XXX+ 100[—102] p. *(I. Caproșu)* 354

Documenta Romaniae Historica, A. Moldova, volumul XXII (1634), întocmit de C. CIHODARU, I. CAPROȘU și L. ȘIMANSCHI, București, Ed. Acad., 1974, XLVII+488 p. *(Paul Mihail)* 355

Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească, volumul XXIV, întocmit de DAMASCHIN MIOC, SAȘA CARACAȘ și CONSTANTIN BĂLAN, București, Ed. Acad., 1974, LVII+715 p. *(I. Caproșu)* 356

VERONICA VASILESCU, DOINA DUCA-TINCULESCU, *Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale*, vol. V, 1701—1720, București, 1974, 656 p. *(I. Caproșu)* 357

ALEXANDRU DUȚU, *Umaniștii români și cultura europeană*, București, Ed. Minerva, 1974, 224[—226] p. *(Al. Zub)* 358

AUREL RĂDUȚIU, LADISLAU GYÉMÁNT, *Supplex libellus Valachorum în variantele românești de la Șchei*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1975, 132 p. + facs. *(Al. Z.)* 358

GEORGE MACOVESCU, *George Lazăr*, București, Ed. Albatros, <1973>, 140[—141] p. *(Al. Z.)* 359

DAN BERINDEI și TRAIAN MUTAȘCU, *Aspecte militare ale mișcării revoluționare din 1821*, ed. a II-a, București, Ed. militară, 1973, 216[—218] p. *(Al. Z.)* 359

DAN BERINDEI, *L'année révolutionnaire 1821 dans les pays roumains*, Bucarest, Editions de l'Académie, 1973, 245[—246] p. *(Al. Z.)* . 360

CORNELIU DRAGOMAN, *Asociațiunea „Astra". Activitatea editorială la Sibiu*, Sibiu, 1973, XXXIV+60 p. *(Al.Z.)* 361

PAUL CORNEA, *Oamenii începutului de drum. Studii și cercetări asupra epocii pașoptiste*, București, Ed. Cartea românească, 1974, 338[—342] p. *(Al. Z.)* 361

ELENA DUNĂREANU, *Anul revoluționar 1848*, Sibiu, 1973, 30 p. *(Al. Z.)* 362

„Revista Arhivelor", anul L, vol. XXXV, *Supliment*, București, 1973, 264 p. *(I. Dumitru)* 362

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

VASILE NETEA, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională (1848—1881)*, București, Ed. științifică, 1974, 478 p. *(Al. Z.)* 364

ION RANCA și VALERIU NIȚU, *Avram Iancu. Documente și bibliografie*, București, Ed. științifică, 1974, 349 p. *(Anghel Popa)* . . 365

George Barit și contemporanii săi, vol. I—II, ediție coordonată de ȘTEFAN PASCU și IOSIF PERVAIN, București, Ed. Minerva, 1973—1975. XVI+483 p.; XIV+434 p. *(Al. Z.)* 366

L. BOICU, *Adevărul despre un destin politic — domnitorul Gr. Al. Ghica (1849—1856)*, Iași, Ed. Junimea, 1973, 187 p. *(Al. Zub)* . . . 367

CONSTANTIN C. GIURESCU, *Alexandru Ioan Cuza*, ed. II-a, București, Ed. militară, 1973, 157[—158] p. *(Al. Z.)* 368

*** *Diplomați iluștri*, vol. III, București, Ed. politică, 1973, 417 p. *(N. Corivan)* 368

ȘERBAN POLVEREJAN, NICOLAE CORDOȘ, *Mișcarea memorandistă în documente (1885—1897)*. Cuvînt înainte de ȘTEFAN PASCU. Cluj, Ed. Dacia, 1973, 364[—365] p.+19 planșe *(Al. Z.)* . 371

GEORGETA ANTONESCU, *Aron Densușianu*, Cluj, Ed. Dacia, 1974, 270 [—275] p. *(Al. Z.)* 371

AL. ZUB, *A. D. Xenopol. Biobibliografie*, București, Ed. encicloped. rom. și Ed. militară, 1973, 694 p. *(I. Caproșu)* 372

ALEXANDRU CRIȘAN, *„Familia" (1856—1906). Contribuții monografice*, Timișoara, Ed. Facla, 1973, 223 [—225] p. *(Al. Z.)* 374

MIHAIL TRITEANU, *Luceafărul, 1902—1920. Indice bibliografic analitic*, București, Ed. encicloped. rom., 1972, 374 p. *(Al. Z.)* . . . 374

V. CURTICĂPEANU, *Le mouvement culturel pour l'achèvement de l'état national roumain (1918)*, București, Editions de l'Académie, 1973, 264 p. *(Al. Z.)* 375

PHILIP GABRIEL EIDELBERG, *The Great Rumanian Peasant Revolt of 1907. Origins of a Modern Jacquerie*. Leiden, E.J. Brill, 1974, 259 p. *(Al. Z.)* 376

VASILE PÂRVAN, *Corespondență și acte*. Ediție îngrijită cu introducere, note și indice de ALEXANDRU ZUB. București, Ed. Minerva, 1973, XXXII+498[499] p. *(I. Caproșu)* 376

AL. ZUB, *Vasile Pârvan. Efigia cărturarului*, Iași, Ed. Junimea, 1974, 492 p. *(V. Cristian)* 378

P. P. PANAITESCU, *Pagini de jurnal (1921—1927)*, Ediție îngrijită de SILVIA PANAITESCU, Cluj, Ed. Dacia, 1974, 159 p. *(Gh. I. Florescu)* 379

BIANCA VALOTA-CAVALLOTTI, *Nicola Iorga fra storia e politica: per la construzione della Grande Romania*, în „Revista storica italiana", Napoli, LXXXVI, 1974, fasc. III, p. 497—556 *(Al. Z.)* . 382

ALEXANDRU CEBUC, *Tradiții revoluționare bucureștene*, București, 1973, 181[—182] p. *(Dinu C. Giurescu)* 382

V. FANACHE, *„Gînd românesc" și epoca sa literară*. Studiu și bibliografie, cu un cuvînt înainte de DAVID PRODAN, București, Ed. encicloped. rom., 1973, IX+207 p. *(Al. Z.)* 384

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

P. CONSTANTINESCU-IAȘI, *De la eliberare la socialism. 1944—1955*, București, Ed. politică, 1973, 324 p. *(I. Saizu)* 385

ELENA DUNĂREANU, *Județul Sibiu în anii Republicii*, Sibiu, 1972, 249[—250] p. *(Al. Z.)* 386

REVISTA REVISTELOR

„Revista Arhivelor", anul L, vol. XXXV, nr. 1—4, 702 p. *(D. Șandru)* . 387

„Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza" din Iași", (serie nouă). Secțiunea a III-a, a. Istorie, tom. XIX, fasc. 1—2/1973 *(Tudor Rățoi)* 389

„Cahiers internationaux d'histoire économique et sociale", Istituto italiano per la storia dei movimenti sociali, Génève, Librairie Droz, vol. I, 1972, 464 p. *(D. Șandru)* 391

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Colocviu „Dimitrie Cantemir" la Freiburg (R.F. Germania) *(Al. Zub)* . . 393

Călătorii de documentare științifică în R.P. Bulgaria *(M. Petrescu-Dîmbovița)*, în R.P. Polonă *(L. Șimanschi)* și în U.R.S.S. *(I. Caproșu, Gh. Buzatu)* 393

Activitatea Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" din Iași în anii 1974—1975 *(Gh. I. Florescu)* 402

Din cărțile primite de biblioteca Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" — Iași *(Gh. Buzatu)* 408

Teze de doctorat . 414

*

NICOLAE CORIVAN la a 70-a aniversare . 415

PAUL MIHAIL la a 70-a aniversare . 417

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Académie
des Sciences Sociales et Politiques
de la République Socialiste de Roumanie

Annuaire
de l'Institut d'Histoire
et d'Archéologie
„A. D. XENOPOL"

Tome XII, 1975

SOMMAIRE

Perspectives de la recherche historique à la lumière du XIe Congrès du Parti Communist Roumain XIII

VASILE NEAMȚU, Prémises économiques de la victoire du 10 janvier 1475 XXI

*

D. CIUREA, Sur les circonstances diplomatiques de l'union de 1600 réalisée par Michel le Brave XXIX

*

ECATERINA NEGRUȚI, La classification des villes de la Moldavie pendant la première moitié du XIXe siècle. Considérations démographiques 1

G. BUZATU, Les résultats de l'application de la loi des mines de 1924 dans l'industrie du pétrole en Roumanie 17

*

ION I. SOLCANU, Sur la date de l'ensemble pictural de l'église d'Arbure. I. — La peinture intérieure 35

V. CRISTIAN, La publication et la diffusion du livre roumain d'histoire (1821—1848) 57

DUMITRU VITCU, La condition sociale des ouvriers des mines de sel en Moldavie durant la première moitié du XIXe siècle . . . 75

I. SAIZU, Ressemblances et dissemblances entre les programmes économiques des partis politiques bourgeois de Roumanie de 1922 à 1928 91

I. CIUPERCĂ, La politique économique du ministère libéral et l'attitude de l'opposition. La loi de la commercialisation (1924) . . . 115

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

D. ŞANDRU, Le Crédit National Agricole et le financement de l'agriculture roumaine 133

A. KAREŢCHI et L. EŞANU, Dignitaires polonais réfugiés en Roumanie au début de la deuxième guerre mondiale . . 145

*

D. CIUREA, La situation économique et sociale de la Moldavie sous le régne de Basile le Loup 165

CONSTANTIN A. STOIDE, Nouvelle informations concernant les relations des princes Basile le Loup et George Ştefan après 1653 . 171

I. DÎRDALĂ, La conscience nationale des Roumains de Bucovine 177

L. BOICU, Les relations des Roumains et des Polonais pendant la révolution de 1848—1849 dans le contexte international . . 187

CONSTANTIN C. ANGELESCU, Ecrits et discours oubliés de Mihail Kogălniceanu 193

DUMITRU D. RUSU, Sur l'application de la loi des assurances sociales portuaires de 1912 205

ION AGRIGOROAIEI, De l'activité du parti socialiste pour la démocratisation de la vie politique roumaine (1918—1921) . . . 213

VALERIU FLORIN DOBRINESCU, A propos de l'industrie extractive de la Moldavie de 1944 à 1947 219

DOCUMENTS

L. SIMANSCHI, Photo-copies de documents moldaves de 1448—1458 229

PAUL MIHAIL, Documents roumains à Constantinople (IV) (1596—1860) 235

ŞTEFAN S. GOROVEI, Documents moldaves du XVIIe siècle . 289

COMPTES-RENDUS

DAN BĂDĂRĂU et IOAN CAPROŞU, *Jassy, la ville des anciens bâtiments*, Jassy, Editions „Junimea", 1974. 424 p. *(Dinu C. Giurescu)* . . **297**

HALIL INALCIK, *The Ottoman Empire. The Classical Age 1300—1600*, London, Weidenfeld and Nicolson, 1973, XII+258 p.+57 illustrations + 2 cartes *(Tahsin Gemil)* . . 299

DANIELA POENARU, *Contributions à l'ancienne bibliographie roumaine*, Tîrgovişte, 1973, 341[—343] p. *(I. Caproşu)* . . . 301

* * * *Monographie de la ville de Bîrlad*, 1974, 166 p. *(Vasile Necula)* 304

* * * *Le département de Vaslui, Pages d'une monographie*, <Vaslui>, 1972, 366 p. *(I. Caproşu)* 307

* * * *Le département de Bacău. Pages d'histoire*, Bacău, 1974, 205 p. *(I. Caproşu)* 316

ROMEA CREŢU, *Présences roumaines à Istanboul*, Bucarest, Editions Albatros, 1973, 93[—96] p. *(I. Caproşu)* 323

AL. ZUB, *Kogălniceanu historien*, Jassy, Editions „Junimea", 852 p. *(L. Boicu)* 324

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

La Révolution de 1848 dans les pays roumains, Recueil d'études, Rédacteurs responsables : N. ADĂNILOAIE et DAN BERINDEI, Bucarest, Editions et l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1974, 325 p. *(N. Corivan)* 325

GHEORGHE PLATON, *La lutte des Roumains pour l'unité nationale (1855—1859). Echos dans la presse européenne*, Jassy, Editions „Junimea", 1974, 347 p. *(L. Boicu)* 328

ILIE SEFTIUC et IULIAN CÂRȚÂNĂ, *La Roumanie et le problème des détroits*, Bucarest, Editions Scientifiques, 1974, 431 p. *(G. Buzatu)* 329

G. Z. IONESCU, *La législation agraire de la Roumanie de 1929 à 1933 concernant le crédit et la coopération*, „Analele Universității din București, Istorie" (Annales de l'Université de Bucarest, Histoire), XXIII (1974), No. 1, p. 143—160 *(D. Șandru)* 331

DR. YVES TERNON et DR. SOCRATE HELMAN, *Histoire de la médicine S.S. ou le mythe du racisme biologique*, Casterman, 1971, 223 p. ; *Les massacres des alliénés, des théoriciens nazis aux practiciens S.S.*, Casterman, 1971, 269 p. ; *Les médecins allemands et le national-socialisme, les métamorphoses du darwinisme*, Casterman, 1973, 218 p. *(J. Benditer)* 335

THEODOR D. ZOTSCHEW, *Strukturwandel in Wirtschaft und Gesellschaft Südosteuropas. Eine sozialökonomische und statistische Analyse anlässlich des 20 jährigen Bestehens der Südosteuropa-Gesellschaft*, München, 1972, 113 p. *(Margot Hegemann)* . . . 337

NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

AMIN SAMIR, *Le développement inégal. Essai sur les formations sociales du capitalisme périphérique*, Paris, Editions du Minuit, 1973, 365 p. *(Al. Zub)* 339

P.— A. STUCKI, *La vie spirituelle de l'individu et le langage doctrinal*, Neuchâtel, Editions de la Baconnière, 1974, 179 p. *(Al. Z.)* . . 339

ELLUL JACQUES, *Les nouveaux possédés*, Paris, Fayard, 1973, 286 p. *(Al. Z.)* 340

OCTAVIAN BUHOCIU, *Die rumänische Volkskultur und ihre Mythologie*, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1974, 358 p. *(Al. Z.)* . . . 340

*** *Sous le signe de Clio. Hommage au professeur Ștefan Pascu*, membre de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, Cluj, 1974, 637 p. *(I. Caproșu)* 340

NICOLAE STOICESCU, *Répertoire bibliographique des localités et des monuments de la Moldavie du Moyen Âge*, Bucarest, 1974, 984 p. *(I. Caproșu)* 341

*** *Des monuments historiques ecclésiastiques dans la Métropolie de Moldavie et de Suceava*, Iassy, 1974, 453 p. *(Mircea Păcurariu)* 342

DINU C. GIURESCU, *La Valachie aux XIVe et XVe siècles*, Bucarest, Editions Scientifiques, 1973, 496 p. *(I. Caproșu)* 344

*** *Pages d'histoire du département de Vîlcea*, Bălcești pe Topolog, 1972, 208 p. *(I. Caproșu)* 345

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

MIHAI MAXIM, *Recueil de textes ottomans*, 1er fascicule, *Sources documentaires et juridiques (XVe—XXe siècles)*, Bucarest, Editions de l'Université, 1974, 179 p. *(Tahsin Gemil)* 346

ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU, *La démographie, dimension de l'historie*, Ed. Facla, 1974, 171 p. *(I. Caproşu)* 347

VIRGIL VĂTĂŞIANU, *La peinture murale du nord de la Moldavie*, Bucarest, Editions „Meridiane", 37 p. + XIX pl. blanches-noires et 110 en couleurs hors-texte *(Ion I. Solcanu)* 348

* * * *Studii şi materiale de istorie medie* (Etudes et matériaux d'histoire du moyen âge), VI, Bucarest, 1973, 446 p. *(I. Caproşu)* 349

* * * *Studii şi materiale de istorie medie* (Etudes et matériaux d'histoire du moyen âge), VII, Bucarest, 1974, 425 p. *(I. Caproşu)* 350

DAN CERNOVODEANU et ION N. MĂNESCU, *Les nouvelles armoiries des départements et des villes de la République Socialiste de Roumanie*, Bucarest, 1974, 216[—218] p. *(I. Caproşu)* 350

NICOS GAIDAGIS, *Catalogue des livres grecs de la Bibliothèque Centrale de l'Université de Jassy*, tome I, (XVIe—XVIIe siècles), Jassy, 1974, 278 p. *(Cornelia Mâţă)* 351

* * * *La ville de Zalău à travers de l'histoire*, <Zalău>, 1974, 112 p. *(I. Caproşu)* 351

Etudes historiques relatives au Sud-Est européen, Tome I, Recueil publié par EUGEN STĂNESCU, Bucarest, 1974, 214 p. *(Paul Mihail)* 352

DINU C. GIURESCU, *Le prince Jean le Vaillant*, Bucarest, Edition Militaire, 1974, 110[—112] p. *(I. Caproşu)* 354

* * * *Dosoftei (1624—1693). Biobliographie*, Bucarest, 1974, 100 [102], p. *(I. Caproşu)* 354

Documenta Romaniae Historica, A. *Moldavie*, Tome XXII (1634) publié par C. CIHODARU, I. CAPROŞU et L. SIMANSCHI. Bucarest, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1974, XLVII + 488 p. *(Paul Mihail)* 355

Documenta Romaniae Historica B, Valachie, Tome XXIV, publié par DAMASCHIN MIOC, SAŞA CARACAŞ et CONSTANTIN BĂLAN. Bucarest, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1974. LVII + 715 p. *(I. Caproşu)* 356

VERONICA VASILESCU et DOINA DUCA-TINCULESCU, *Catalogue des documents moldaves conservés à la Direction des Archives Centrales*, Tome V, 1701—1720, Bucarest, 1974. 656 p. *(I. Caproşu)* 357

ALEXANDRU DUŢU, *Les humanistes roumains et la culture européenne*, Bucarest, Editions „Minerva", 1974, 224[—226] p. *(Al. Zub)* . 358

AUREL RĂDUŢIU et LADISLAU GYÉMÁNT, *Supplex libellus Valachorum d'après les variantes roumaines de Şchei*, Cluj-Napoca, Editions Dacia, 1975, 132 p. + facs. *(Al. Z.)* 358

GEORGE MACOVESCU, *George Lazăr*, Bucarest, Editions Albatros, <1973>, 140—141 p. *(Al. Z.)* 359

DAN BERINDEI et TRAIAN MUTAŞCU, *Aspects militaires du mouvement révolutionnaire de 1821*, 2e édition, Edition Militaire, 1973, 216—218 p. *(Al. Z.)* 359

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

DAN BERINDEI, *L'année révolutionnaire 1821 dans les pays roumains*, Bucarest, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1973, 245[—246] p. *(Al. Z.)* 360

CORNELIU DRAGOMAN, *L'Association „Astra". Son activité en matière d'éditions*, Sibiu, 1973, XXXIV + 60 p. *(Al. Z.)* 361

PAUL CORNEA, *Les hommes du début de la route. Etudes et recherches relatives à l'époque 1848*, Bucarest, Editions Cartea Românească, 1974, 338[—342] p. *(Al. Z.)* 361

ELENA DUNĂREANU, *L'année révolutionnaire 1848*, Sibiu, 1973, 30 p. *(Al. Z.)* 362

„Revista Arhivelor" (Revue des Archives), 50e année, Tome XXXV, *Supplément*, Bucarest, 1973, 264 p. *(I. Dumitru)* 362

VASILE NETEA, *La lutte des Roumains de Transylvanie pour la liberté nationale (1848—1881)*, Bucarest, Editions Scientifiques, 1974, 478 p. *(Al. Z.)* 364

ION RANCA et VALERIU NIȚU, *Avram Iancu, Documents et bibliographie*, Bucarest, Editions Scientifiques, 1974, 349 p. *(Anghel Popa)* . 365

George Barit et ses contemporains, Tomes I et II, Edition coordonnée par ȘTEFAN PASCU et IOSIF PERVAIN, Bucarest, Editions „Minerva", 1973—1975, XVI+483 p.; XIV+434 p. *(Al. Z.)* . . . 366

L. BOICU, *La vérité sur un destin politique — le prince Grégoire Al. Ghyka (1849—1856)*, Jassy, Editions „Junimea", 1973, 187 p. *(Al. Zub)* 367

CONSTANTIN C. GIURESCU, *Alexandre Jean Couza*, IIème editions, Bucarest, Edition Militaire, 1973, 157[—158] p. *(Al. Z.)* . . . 368

* * * *Diplomates illustres*, Tome III, Bucarest, Edition Politique, 1973, 417 p. *(N. Corivan)* 368

ȘERBAN POLVEREJAN et NICOLAE CORDOȘ, *L'action entreprise à l'occasion du „Memorandum" (1885—1897)*, Avant-propos de ȘTEFAN PASCU, Cluj, Editions Dacia, 1973, 364[—365] p. + 19 planches *(Al. Z.)* 371

GEORGETA ANTONESCU, *Aron Densușianu*, Cluj, Editions Dacia, 1974, 270[—275] p. *(Al. Z.)* 371

AL. ZUB, *A. D. Xenopol. Biobibliographie*, Bucarest, Edition Encyclopédique Roumaine et Edition Militaire, 1973, 694 p. *(I. Caproșu)* . . 372

ALEXANDRU CRIȘAN, *La revue „Familia" (1856—1906). Contributions à une monographie*, Timișoara, Editions Facla, 1973, 223[—225] p. *(Al. Z.)* 374

MIHAIL TRITEANU, *La revue „Luceafărul" (1902—1920). Index bibliographique analytique*, Bucarest, Edition Encyclopédique Roumaine, 1972, 374 p. *(Al. Z.)* 374

V. CURTICĂPEANU, *Le mouvement culturel pour l'achèvement de l'État national roumain (1918)*, Bucarest, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1973, 264 p. *(Al. Z.)* . . 375

PHILIP GABRIEL EIDELBERG, *The Great Rumanian Peasant Revolt of 1907. Origins of a Modern Jacquerie*, Leiden, E. J. Brill, 1974, 259 p. *(Al. Zub)* 376

VASILE PĂRVAN, *Correspondance et actes*, publiés avec une introduction, des notes et un index par ALEXANDRE ZUB, Bucarest, Editions „Minerva", 1973, XXXII+498[—499] p. *(I. Caproșu)* . . 376

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

AL. ZUB, *Vasile Pârvan. Effigie du savant*, Jassy, Editions „Junimea", 1974, 492 p. *(V. Cristian)* 378

P. P. PANAITESCU, *Pages de journal (1921—1927)*, publiées par SILVIA PANAITESCU, Cluj, Editions Dacia, 1974, 159 p. *(G. I. Florescu)* 379

BIANCA VALOTA-CAVALLOTTI, *Nicola Iorga fra storia e politica: per la construzione della Grande Romania*, „Rivista storica italiana", Napoli, LXXXVI, 1974, fasc. III, p. 497—556 *(Al. Z.)* . . . 382

ALEXANDRU CEBUC, *Traditions révolutionnaires bucarestoises*, Bucarest, 1973, 181[—182] p. *(Dinu C. Giurescu)* 382

V. FANACHE, *La revue „Gînd românesc" (La pensée roumaine) et son époque littéraire, Etude et bibliographie.* Avant-propos de DAVID PRODAN, Bucarest, Edition Encyclopédique Roumaine, 1973, IX+207 p. *(Al. Z.)* 384

P. CONSTANTINESCU-IAŞI, *De la libération au socialisme, 1944—1955*, Bucarest, Edition politique, 1973, 324 p. *(I. Saizu)* 385

ELENA DUNĂREANU, *Le département de Sibiu pendant les années de la République*, Sibiu, 1972, 249—250 p. *(Al. Z.)* . . . 386

REVUE DES REVUES

„Revista Arhivelor" (Revue des Archives), 50e années, Tome XXXV, cahiers 1—4, 702 p. *(D. Şandru)* 387

„Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi" (Annales scientifiques de l'Université Alexandre Jean Couza de Jassy), Nouvelle série, IIIe section, a, Histoire, Tome XIX, cahiers 1—2/1973 *(Tudor Răţoi)* 389

„Cahiers internationaux d'histoire économique et sociale", Istituto italiano per la storia dei movimenti sociali, Génève, Librairie Droz, Tome I, 1972, 464 p. *(D. Şandru)* 391

LA VIE SCIENTIFIQUE

Le colloque consacré à Démètre Cantemir á Fribourg (R.F.A.) *(Al. Zub)* 393

Voyages pour la documentation scientifique en Bulgarie *(M. Petrescu-Dîmboviţa)*, en Pologne *(L. Simanschi)*, en U.R.S.S. *(G. Buzatu et I. Caproşu)* 393

L'activité de l'Institut d'Histoire et d'Archéologie A. D. Xenopol de Jassy en 1974 et 1975 *(G. I. Florescu)* 402

Livres reçus à la bibliothèque de l'Institut d'Histoire et d'Archéologie „A. D. Xenopol" de Jassy *(Gh. Buzatu)* 408

Thèses de doctorat 414

*

A l'occasion du 70e anniversaire de Nicolae Corivan . 415

A l'occasion de 70e anniversaire de Paul Mihail . 417

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

PERSPECTIVE ALE CERCETĂRII ISTORICE ÎN LUMINA CONGRESULUI AL XI-LEA AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

Istoria poporului român a cunoscut momente epocale în lunga și zbuciumata sa existență. Între acestea, Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român se înscrie, prin țelurile și semnificațiile sale profunde, ca un eveniment crucial, de hotar al viitorului socialist și comunist al patriei. Faptul este pe deplin explicabil, deoarece atît partidul cît și poporul au fost puse în situația de a dezbate și de a adopta documente de o atît de mare însemnătate teoretică și practică pentru viitorul neamului. Aceasta face ca memoria fiecăruia și conștiința națiunii întregi să rețină importanța congresului în sudura sa organică cu adoptarea Programului Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și de înaintare a României spre comunism, a Directivelor cu privire la planul cincinal 1976—1980 și a liniilor directoare ale dezvoltării economico-sociale pentru perioada 1981—1990, precum și a ansamblului normelor vieții și muncii comuniștilor și ale eticii și echității socialiste. Documentele, întocmite din inițiativa și cu contribuția efectivă și competentă a tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretar general al partidului, au înmănuncheat într-o sinteză unitară și o concepție de monolit, fundamentată de aplicarea creatoare a învățăturii marxist-leniniste, experiența dobîndită de poporul român în lupta pentru eliberarea sa socială și națională și pentru construirea socialismului, conjugată cu tezele și concluziile trase din studierea direcțiilor viitoare de progres. Ele deschid o perspectivă luminoasă, fără precedent, ce prefigurează timpul de mîine al țării, consecință legică a dezbaterii și însușirii de către întregul nostru popor a tezelor în cadrul și pe fundalul unei veritabile democrații socialiste. Raportul prezentat de tovarășul Nicolae Ceaușescu la cel de-al XI-lea Congres a ilustrat unirea firească, indestructibilă a tuturor trăsăturilor care definesc procesele esențiale ale dezvoltării bazei tehnico-materiale și a perfecționării relațiilor de producție, a organizării superioare a societății, a educării și formării omului nou, sarcinile, strategia și tactica partidului pentru următorii 20—25 de ani. Din acest punct de vedere, continuitatea între idei și împliniri cu prevederile din Program și Directive reprezintă un model de analiză profundă a activității partidului și statului, o concen-

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

trare măiestrită a liniei generale a activității comuniștilor în trecut, prezent și perspectivă pe planul evoluției sociale, expresia unui desăvîrșit simțămînt patriotic și internaționalist, capacitatea de a elabora independent politica internă și externă proprie și autentica sa convingere de a se bizui integral pe potențialul moral și fizic al poporului într-o operă de grandioasă edificare a noului.

Bilanțul a trei decenii de efort roditor, dar mai cu seamă a rezultatelor dobîndite după Congresul al X-lea al partidului, reconfirmă că aplicarea stăruitoare și neabătută a politicii științifice în domeniul economic, bazată pe industrializarea socialistă, s-a materializat în înfăptuiri de prestigiu, fără de care nu putea fi asigurată dezvoltarea neîntreruptă și armonioasă a economiei, înaintarea pe scara progresului și creșterea bunăstării materiale și spirituale a maselor. Pentru a ilustra veridicitatea unei asemenea afirmații, este concludent faptul că față de 1938 — anul de maximă dezvoltare a economiei sub regim burghezo-moșieresc — producția industrială a crescut de circa 30 de ori, că numai în cursul cincinalului 1971—1975 au intrat în funcțiune peste 2400 de noi și moderne capacități de producție, potrivit ultimelor cuceriri ale științei și tehnologiei contemporane, că au dobîndit prioritate în accelerarea ritmului de dezvoltare ramurile purtătoare ale progresului tehnic (chimia, electronica, mecanica fină, electrotehnica, mașinile unelte și altele). Aceasta a și făcut posibil ca toate celelalte ramuri ale economiei (agricultura, transporturile, telecomunicațiile etc.) să beneficieze de o puternică înzestrare tehnică.Roadele muncii creatoare a poporului, care, sub conducerea comuniștilor, își edifică o viață tot mai prosperă și o patrie tot mai înfloritoare se văd pretutindeni. „La fiecare pas — sublinia secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu — se văd minunatele creații ale poporului, rezultatele afirmării în viață a principiilor socialismului. Iată de ce putem afirma, la acest bilanț grandios, că partidul nostru s-a dovedit singurul partid din istoria zbuciumată a României care s-a identificat întru totul cu năzuințele și interesele maselor largi populare, a pus mai presus de orice independența, bunăstarea și fericirea întregului nostru popor".

În sudură indisolubilă cu grandioasa operă de construire a societății socialiste multilateral dezvoltate s-a aflat politica externă a țării noastre, care, călăuzită de interesele generale ale socialismului, de necesitatea asigurării progresului și a păcii în întreaga lume, a dobîndit un prestigiu remarcabil pe toate meridianele globului. În centrul politicii sale externe a fost pusă dezvoltarea relațiilor de prietenie și colaborare cu toate țările socialiste, principiu întemeiat pe adevărul că aceasta corespunde în totalitate nu numai intereselor poporului român, ci și țelurilor celorlalte popoare constructoare ale socialismului și apărătoare ale păcii. Totodată, s-a extins colaborarea multilaterală cu țările în curs de dezvoltare, precum și cu toate celelalte state pe baza deplinei egalități în drepturi, a respectului independenței și suveranității naționale, a neamestecului în treburile interne, a avantajului reciproc, a renunțării la forță și a amenințării cu forța, a respectării dreptului fiecărui popor de

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

a-și hotărî singur, conform voinței sale, calea dezvoltării economice și sociale.

Făcînd o temeinică analiză a modificărilor survenite în lumea zilelor noastre, a raportului de forță pe plan mondial, a posibilităților de rezolvare pașnică a unor importante probleme pe tărîmul relațiilor internaționale, partidul și guvernul și-au exprimat realist și cu fermitate punctul de vedere, înscriind România printre inițiatorii unor soluții concrete la organismele plurinaționale în soluționarea echitabilă a problemelor fundamentale cu care omenirea este confruntată în contemporaneitate: necesitatea presantă a dezarmării generale, în primul rînd a celei nucleare, întronarea unei noi ordini economice pe plan mondial, lichidarea subdezvoltării, întărirea rolului O.N.U. și a altor organisme etc.

În consecință directă cu tradițiile sale internaționaliste, P.C.R. a desfășurat și desfășoară o intensă activitate, pe multiple planuri, avînd relații cu toate partidele comuniste și muncitorești și cu partidele revoluționare, democratice și progresiste. Prezența la Congres a 139 de delegații ale acestor partide și mesajele de salut adresate înaltului forum al comuniștilor români vine să confirme solidaritatea internațională în lupta comună pentru progres social, împotriva imperialismului, colonialismului și neocolonialismului.

Raportul prezentat la Congres a cuprins, totodată, direcțiile generale și esențiale de dezvoltare a României în cincinalul următor și în deceniul al nouălea al secolului nostru, în conformitate cu prevederile înscrise în Directive și în Program. Exercitînd prerogativele supreme ale comandamentului politico-social, partidul și statul au fixat formele de dinamizare a vieții economice potrivit intereselor clasei muncitoare, ale întregului popor. În consecință, obiectivul de bază cuprins în planul cincinal 1976—1980 și în cel de perspectivă se definește prin continuarea dezvoltării rapide a bazei tehnico-materiale a economiei naționale, asigurînd un înalt ritm creșterii forțelor de producție și amplasării raționale a noilor capacități de producție pe întregul teritoriu, sporirea substanțială a producției agricole și dezvoltarea armonioasă a tuturor ramurilor economiei naționale. Dacă prin îndeplinirea obiectivelor cuprinse în viitorul plan cincinal România își va crea posibilitatea de a depăși stadiul de stat în curs de dezvoltare și de a se apropia, de nivelul țărilor socialiste mai avansate, prin înfăptuirea sarcinilor cuprinse în cel de-al nouălea deceniu ea va avea putința să se apropie în linii generale de statele puternic industrializate. De aici și nevoia de prim rang a dezvoltării susținute a forțelor de producție, de realizare a unei structuri moderne a economiei naționale apte de a pune în valoare cu cea mai înaltă eficiență potențialul material și uman prin industrializare. Aceasta va permite creșterea producției industriale într-un ritm mediu anual de 9—10%. Prioritate va dobîndi dezvoltarea industriei constructoare de mașini, întîi de toate producția de utilaje și instalații tehnologice complexe, construcții navale, ramurile industriilor electronice, electrotehnice, chimice etc., care, conform prevederilor, va înregistra pînă în 1980 creșteri de 2—3 ori față de actualul cincinal, ajungînd ca, în 1990, să furnizeze aproximativ

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

55—60% din întreaga producție industrială a țării. Totodată, în intervalul descris, producția ramurilor industriale ușoare și alimentare, destinate satisfacerii în mai bune condiții a consumului intern, va crește de 1,5 ori.

Plecînd de la considerentul că societatea socialistă multilateral dezvoltată nu se poate construi decît folosind cele mai noi cuceriri ale științei și tehnicii contemporane, cincinalul viitor va fi înfăptuit sub semnul implicațiilor majore ale revoluției tehnico-științifice, al introducerii și aplicării pe scară largă în industrie a celor mai avansate cuceriri, ceea ce va permite sporirea productivității muncii cu circa 38—42% pe întregul cincinal, concomitent cu îmbunătățirea continuă a calității produselor. La rîndul său, în viitorul cincinal, și agricultura va cunoaște o dezvoltare susținută, producția medie a acesteia urmînd să sporească cu 25—34% față de media anilor 1971—1975.

Cum o dezvoltare a întregii economii nu este posibilă fără o preocupare majoră în domeniul transporturilor, noul plan cincinal prevede îmbunătățirea și modernizarea traficului pe căile ferate, dezvoltarea flotei maritime și fluviale și a transporturilor aeriene.

Ritmul înalt al dezvoltării întregii activități economico-sociale va permite creșterea însemnată a venitului național. Proporția stabilită între fondul de dezvoltare economico-socială (33—34 la sută din venitul național) și cel de consum (66—67 la sută din venitul național) poartă amprenta unei opțiuni politice de însemnătate principială. O asemenea orientare reprezintă pentru țara noastră pîrghia eficientă cu ajutorul căreia se poate ajunge la un nivel superior de civilizație materială și spirituală. Esența politicii de distribuire a venitului material o constituie crearea condițiilor care să asigure creșterea generală a nivelului de trai material și spiritual al oamenilor muncii și afirmarea multilaterală a personalității umane.

În fața unui grandios plan, o sarcină de mare răspundere revine învățămîntului de toate gradele (numai în viitorul cincinal, el va trebui să asigure formarea profesională a unui număr de aproape două milioane de tineri, dintre care 250 de mii tehnicieni, ingineri și alte cadre de înaltă calificare) și cercetării științifice chemată ca printr-o strînsă integrare cu învățămîntul și producția să-și sporească aportul, pe de o parte, la dezvoltarea și modernizarea bazei tehnico-materiale, iar pe de altă parte, la progresul științei mondiale.

Înfăptuirea tuturor obiectivelor prevăzute va crea condițiile realizării unui vast program de ridicare materială și spirituală a întregului popor, care, în practică, înseamnă: majorarea pînă în 1980 cu 18—20% a retribuției medii în unitățile de stat; creșterea cu 20—25% a veniturilor reale ale țărănimii; sporirea cu 50% a fondurilor alocate din bugetul statului pentru finanțarea acțiunilor social-culturale (învățămînt, cultură, ocrotirea sănătății etc.); mărirea cu 40—45% a volumului desfacerilor de mărfuri către populație; construirea a 815.000 de apartamente; realizarea spre sfîrșitul deceniului al nouălea a unui venit național de 2.500—3.000 dolari pe cap de locuitor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Într-o etapă în care partidul ridică pe treptele cele mai înalte nu numai conceptul de dezvoltare a forțelor de producție, ci și componentele vieții spirituale, e și firesc să întîlnim în raportul prezentat la Congres un larg spațiu consacrat perfecționării continue a activității de conducere pe tărîm economico-social, ridicării rolului statului în organizarea construcției socialiste prin aplicarea fermă a centralismului democratic, prin creșterea competențelor organelor centrale și locale ale statului, prin sporirea atribuțiilor comitetelor și a consiliilor oamenilor muncii și prin adîncirea și perfecționarea continuă a democrației socialiste. Și tot atît de firesc este ca în etapa pe care o străbate poporul nostru să crească neîntrerupt rolul conducător al partidului în viața socială, la soluționarea, pe baza învățăturii marxist-leniniste și în strînsă concordanță cu realitățile și condițiile specifice ale țării noastre, a problemelor fundamentale ale construcției socialiste în România. Relevînd faptul că partidul nu-și poate îndeplini rolul său conducător prin metode administrative, Raportul subliniază necesitatea perfecționării continue a stilului și metodelor de muncă prin întărirea legăturilor sale cu masele, prin activizarea organizațiilor de masă și obștești, prin dezvoltarea spiritului colectiv și a coeziunii și disciplinei.

Epoca noastră și sarcinile ce stau spre rezolvare impun și sporirea preocupărilor pentru educarea oamenilor muncii în lumina concepției revoluționare, materialist-dialectice și istorice, și creșterea conștiinței lor la nivelul obiectivelor grandioase. Aceasta explică de ce problemele activității politico-ideologice și aplicarea principiilor și a normelor comuniste de etică și echitate au ocupat un loc de seamă în documentele Congresului. În acest context, secretarul general al partidului a atras atenția asupra necesității de a se lichida „cu desăvîrșire mentalitatea anarhică, mic-burgheză, că problemele istoriei, ale diferitelor științe sociale sînt doar probleme de strictă specialitate. Acestea sînt probleme ale teoriei și ideologiei comuniste și de ele nu se pot ocupa decît acei care își însușesc și aplică ideologia și concepția comunistă despre lume". Este un proces la împlinirea căruia sînt chemate să contribuie toate ramurile științelor sociale, literatura, arta, presa, radioul și televiziunea.

După cum am relevat chiar la început, de lucrările Congresului al XI-lea este legată adoptarea Programului Partidului Comunist, a cărei elaborare a fost urmarea firească a marilor înfăptuiri dobîndite în construcția socialismului și în maturizarea teoretică și politică a întregului partid. Unitatea dialectică a învățămintelor trecutului cu analiza prezentului și cu prognozele viitorului apare în Program ca o încununare strălucită a aspirațiilor seculare ale poporului. Referindu-se la acest aspect, tovarășul Nicolae Ceaușescu sublinia cu legitimă mîndrie: „Se poate spune că este pentru prima dată cînd partidul nostru dispune de un document care sintetizează viața și lupta de două milenii a poporului român, activitatea maselor populare, a forțelor progresiste, a mișcării revoluționare, istoria însăși a partidului. Iată de ce, pe drept cuvînt, Programul este considerat Carta teoretică, ideologică și politică a partidului, documentul de bază care dă răspuns celor mai complexe probleme ale muncii și

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

luptei poporului și partidului nostru, ale perspectivelor dezvoltării viitoare a țării. Iată de ce, pe drept cuvînt, se poate spune că Programul constituie expresia marxismului creator în România!"

Adoptarea documentelor Congresului al XI-lea are o deosebită însemnătate teoretică și practică pentru toți acei care se ocupă de studierea istoriei, indicațiile din Raport și prevederile din Program servind ca model de concepție, de înțelegere și explicare științifică a trecutului bimilenar al poporului nostru. Sînt fixate, astfel, istoriografiei naționale noi orientări, atît în ceea ce privește sporirea obiectivității științifice, de prezentare și analizare a procesului istoric în deplină concordanță cu adevărul, cît și de precizare a coordonatelor sale majore într-un plan de perspectivă. Faptul este pe deplin firesc într-o epocă în care partidul cere prin cuvîntul exprimat de secretarul său general ca activitatea politico-educativă „să pornească de la cunoașterea trecutului de luptă revoluționară a poporului nostru, să se bazeze pe tradițiile culturii lui progresiste, ale culturii progresiste și revoluționare mondiale. Nu trebuie uitat că felul de a trăi și gîndi al poporului a constituit și va constitui întotdeauna temelia dezvoltării culturii cu adevărat înaintate. Trebuie să adăugăm de aceea, la creația prezentului, creația trecutului, dînd prețuirea cuvenită marilor înfăptuiri ale înaintașilor noștri și moștenirii înaintate a mișcării noastre revoluționare".

Istoria are prin excelență capacitatea de a contribui direct și în proporții însemnate la împlinirea unei asemenea cerințe majore. De aceea, în lumina prevederilor programatice și a indicațiilor formulate la Congresul al XI-lea al partidului, institutele și cadrele de cercetare științifică de pe tărîmul istoriei au procedat la structurarea planurilor de cercetare, încadrîndu-le prin preocupări în postulatele contemporaneității. Istoricii, în consecință, se simt puternic mobilizați în procesul înfăptuirii înaltei lor misiuni, în primul rînd în legătură cu elaborarea „Tratatului de istorie a României", în care să se analizeze — potrivit hotărîrii Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. — „de pe pozițiile marxist-leniniste și ale adevărului istoric, în toată complexitatea lor, problemele fundamentale ale formării și dezvoltării poporului român, ale istoriei sale naționale. Tratatul trebuie să înfățișeze în profunzimea și amploarea lor marile și necontenitele lupte de clasă, bătăliile purtate de masele populare pentru libertate și dreptate socială, pentru apărarea ființei naționale și neatîrnare, pentru progres și civilizație". Aceasta corespunde pe deplin chemării, căreia istoricii caută să-i răspundă, de a acționa „pentru promovarea unei concepții istorice cu adevărat revoluționare, care să permită interpretarea justă, marxist-leninistă, a tuturor proceselor și evenimentelor internaționale. Totodată studiul istoriei trebuie să ducă la desprinderea unor concluzii pentru activitatea practică în lupta împotriva politicii de dominație imperialistă, colonialistă și neocolonialistă, pentru apărarea și promovarea dreptului popoarelor la viața liberă, la afirmarea nestingherită a ființei lor naționale, la dezvoltarea lor progresistă, corespunzător voinței proprii, fără nici un amestec din afară".

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

*În legătură cu sarcina elaborării tratatului se cuvine să se intensifice munca pentru adunarea și publicarea unor bogate materiale documentare în mari colecții, întocmite după normele rigurozității științifice (*Fontes Historiae Daco-Romanae, Documenta Romaniae Historica *etc.), care să permită, totodată, cercetarea unor procese și probleme fundamentale de istorie a României, studiate insuficient sau rămase incomplet elucidate.*

Cum în afara unei asemenea nobile misiuni nu puteau rămîne istoricii din cel mai vechi centru universitar al țării, care, prin personalitatea lui M. Kogălniceanu, A. D. Xenopol, N. Iorga și mulți alții, a ilustrat strălucit istoriografia românească, cadrele de cercetare din institutul nostru ca și cele de la Facultatea de istorie a Universității „Al. I. Cuza", pe baza unui plan unitar, și-au orientat preocupările în raport nemijlocit cu cerințele și indicațiile cuprinse în documentele menționate. În acest sens, paralel cu studiile privind dezvoltarea societății omenești în perioada pretracică, se va acorda o atenție deosebită etnogenezei poporului român, adîncindu-se cunoștințele cu privire la trăsăturile și originalitatea culturii traco-getice al cărei nivel de dezvoltare se reflectă în numeroasele descoperiri din Moldova.

De asemenea, se vor adînci, în condițiile unei baze documentare sporite, studiul instituțiilor feudale și al problemelor de dezvoltare social-economică, precum și al unor momente istorice fundamentale ilustrate de personalitățile unor mari voievozi români. Cercetătorii din Iași ai istoriei moderne a României și-au extins aria investigației științifice asupra structurii social-economice și demografice a acelor clase sociale care au reprezentat factorii determinanți în lupta împotriva exploatării și asupririi sociale și naționale.

În spiritul prevederilor Programului se impune ca o datorie de onoare a istoricilor ieșeni extinderea cercetărilor în direcția luptei poporului român pentru afirmarea ființei sale naționale și pentru dezvoltarea sa de sinestătătoare. Un loc aparte îl ocupă tematica privitoare la istoria mișcării muncitorești și socialiste de la sfîrșitul secolului trecut și începutul secolului XX, la aspectele care privesc transformarea partidului socialist în partid comunist, activitatea acestuia în perioada interbelică, precum și a acelor din timpul insurecției naționale antifasciste și antiimperialiste din august 1944, la etapa revoluției democrat-populare și la perioada construcției socialismului în țara noastră.

Extinderea tematicii și a documentării la fiecare temă în spiritul documentelor adoptate la cel de-al XI-lea Congres al P.C.R. va oferi cercetătorilor noștri prilejul de a realiza valoroase lucrări de analiză sau de sinteză, pentru a contribui activ și competent la progresul general al științelor istorice din România.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

PREMISE ECONOMICE ALE VICTORIEI DIN 10 IANUARIE 1475

DE

VASILE NEAMȚU

Din șirul lung al bătăliilor purtate de Ștefan cel Mare pentru independența Moldovei, cea de la Vaslui, din 10 ianuarie 1475, a adus o faimă nepieritoare țării și conducătorului ei. Domnul și-a condus în mod magistral oastea, de peste 40.000 de oameni, formată în mare parte din țărani, dovedind mari calități de comandant de oști.

Ceea ce a impresionat în mod deosebit pe contemporani, și adesea și pe urmași, au fost tocmai aceste însușiri ale marelui domnitor. S-a remarcat, de asemenea, faptul că domnul a întreprins vaste lucrări de întărire a vechilor cetăți și că a ridicat și altele noi, aproape inexpugnabile, dar nu s-a insistat în suficientă măsură asupra acțiunilor sale menite să asigure o dotare corespunzătoare a oștirii cu armament. Or, și în acest domeniu de activitate, mai puțin spectaculos, Ștefan cel Mare a luat unele măsuri menite să ducă la crearea unei armate mai bine înzestrate, capabile să apere teritoriul Moldovei împotriva atacurilor din afară.

Se știe că, începînd din ultimele decenii ale secolului al XIV-lea, economia Moldovei a înregistrat progrese simțitoare în principalele domenii productive: cultura cerealelor, viticultură, pomicultură, apicultură, vînătoare, pescuit, meșteșuguri etc.

Prin baterea monedei, prin unele înlesniri acordate negustorilor moldoveni, ca și prin reglementarea condițiilor în care aveau să-și desfășoare activitatea peste granițe, în special în Polonia și Transilvania, domnii moldoveni au contribuit nu numai la stimularea schimbului intern, ci și la o continuă activizare a comerțului extern.

În acest ultim domeniu, nu trebuie să se ignore faptul că negustorii moldoveni au adus o contribuție dintre cele mai importante. Prezența acestor negustori pe piața țărilor din vecinătatea Moldovei[1] *este,*

[1] I. Nistor, *Handel und Wandel in der Moldau bis zum Ende des 16. Jahrhundert*, Cernăuți, 1912, p. 44 și urm.; N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, București, 1925, p. 82 și urm.; Radu Manolescu, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul* (secolele XIV—XVI), București, 1965, p. 66.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

pentru această vreme, un fapt real și plin de semnificații pentru nivelul de dezvoltare a economiei țării. Ceva mai mult, pe baza unui privilegiu comercial acordat de sultanul Mahomed al II-lea[2], *negustorii moldoveni au cîștigat poziții puternice și pe piața Imperiului otoman.*

Dacă ținem seama de aceste realități, pe care ne-am permis să le schițăm, sîntem în drept să admitem că resursele materiale de care dispunea Ștefan cel Mare, chiar din primii săi ani de domnie, erau apreciabile. Este drept că Moldova fusese silită, încă din anul 1456, să plătească tribut sultanului[3], *dar tînărul domn putea să afirme, în 1467, că, pentru acoperirea acestei obligații, îi fuseseră suficiente veniturile adunate din ținutul Neamțului, pustiit acum de către armatele maghiare*[4]. *S-a observat, totuși, că numai după 1486, cînd s-a încheiat seria marilor confruntări cu Imperiul otoman, Ștefan cel Mare a putut iniția vastul său program în domeniul construcțiilor religioase*[5]. *Se poate presupune că o mare parte din veniturile domniei au căpătat, pînă la această dată, o altă destinație, dar în această privință izvoarele nu ne dau relații precise.*

Se știe că în satele și mai cu seamă în orașele Moldovei se găseau locuitori care produceau articole meșteșugărești dintre cele mai variate. Cercetările arheologice, desfășurate pe o scară largă în ultimele decenii, au dus la concluzia că, încă din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, o însemnată parte din materia primă necesară meșteșugarilor fierari era produsă în satele și orașele Moldovei[6].

În domeniul pretențios al mineritului, ca și în meșteșugul reducerii minereului de fier, cu vechi tradiții în Moldova, s-au înregistrat progrese, deloc neglijabile, începînd mai ales din secolul al XV-lea[7]. *Deși materialele documentare referitoare la dezvoltarea acestui meșteșug sînt destul de sărace, se poate admite, mai ales pe baza datelor oferite de cercetările arheologice, că o însemnată parte din materia primă necesară fierarilor moldoveni a fost produsă în țară.*

---

[2] Al. Grecu, *Pe marginea folosirii izvoarelor cu privire la impunerea Moldovei la tributul turcesc (Vaslui, 1456)*, în „Studii", V, 1952, nr. 3, p. 187 și urm.

[3] *Ibidem.*

[4] N. Iorga, *Histoire des Roumains et de la romanité orientale*, IV, Bucarest, 1937, p. 180.

[5] N. Grigoraș, *A existat un tratat de pace între Mehmed II și Ștefan cel Mare?*, Iași, 1948, p. 15 și urm.

[6] Trifu Martinovici, *Meșteșugul metalurgiei pe teritoriul cetății de scaun de la Suceava*, în „Studii și cercetări de istorie veche", XII (1961), 2, p. 327 și urm.; Dan Gh. Teodor, Eugenia Neamțu și Victor Spinei, *Cercetări arheologice la Lunca — Dorohoi*, în „Arheologia Moldovei", VI (1969), p. 189—190; Eugenia Neamțu, Vasile Neamțu și Stela Cheptea, *Începuturile orașului Baia în lumina datelor arheologice*, în „Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza" — Iași, istorie, fasc. 2, p. 170 și urm.; Ștefan Olteanu, Constantin Șerban, *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în evul mediu*, București, 1969, p. 47—52, 64 și urm.; N. Maghiar, Șt. Olteanu, *Din istoria mineritului în România*, București, 1970, p. 135 și urm.

[7] Ștefan Olteanu, Cinstantin Șerban, *op. cit.*, p. 46.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Ștefan cel Mare a contribuit la stimularea comerțului intern nu numai prin baterea monedei, ci și prin acordarea unor privilegii supușilor săi. Cel acordat, în 1466, țăranilor din Negoești [8] *nu este, desigur, o excepție; noi trebuie să presupunem că de asemenea înlesniri s-au bucurat și alți meșteșugari și negustori din Moldova. Constatăm că sătenii din Negoești vindeau în satele și orașele Moldovei, printre alte mărfuri, și fier* [9]*. Ușurînd circulația acestei mărfi pe planul larg al întregii țări, Ștefan cel Mare contribuia la progresul economiei sale și, implicit, la dezvoltarea producției locale de armament.*

Producția locală de fier nu acoperea cerințele din această vreme; Moldova era nevoită să importe cantități mereu sporite de fier brut și oțel din Transilvania [10] *și, o anumită vreme, desigur, ca și Țara Românească* [14]*, din Imperiul otoman.*

Încă înainte de jumătatea secolului al XV-lea, în Moldova s-a produs o scindare în cadrul meșteșugului larg al prelucrării fierului. În afară de fauri, menționați destul de frecvent de documentele interne [12]*, încă din cel de al cincilea deceniu al secolului al XV-lea, izvoarele amintesc pe Tatul săbierul* [13] *— un meșteșugar specializat în producția de armament — și trebuie să presupunem că, în satele și orașele țării, vor fi fost încă mulți alți asemenea armurieri, care însă n-au lăsat urme în actele vremii.*

Dacă ținem seama de nivelul la care au ajuns meșteșugurile legate de prelucrarea fierului în satele și orașele Moldovei, în această vreme, atunci ajungem la concluzia că o mare parte a armelor folosite de țărani pe cîmpul de luptă de la Vaslui (săbii, suliițe, arcuri cu săgeți, topoare, coase etc.) sînt opera meșteșugarilor localnici.

Este însă cunoscut faptul că, prin valoarea lor, oștile moldovenești s-au impus, începînd din ultimele decenii ale secolului al XIV-lea, atenției conducătorilor unor state vecine. Regii Poloniei au pretins domnilor moldoveni, desigur nu întîmplător, sprijin militar în luptele împotriva cavalerilor teutoni și se știe că unitățile trimise de Alexandru cel Bun s-au distins, în mod cu totul deosebit, pe cîmpul de luptă [14]*.*

---

[8] *Documente privind istoria României*, veacul XIV—XV, A. Moldova, I, p. 342.

[9] *Ibidem.*

[10] Șt. Pascu, *Relațiile economice dintre Moldova și Transilvania în timpul lui Ștefan cel Mare*, în *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, 1956, p. 209—210.

[11] I. Bogdan, *Relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească*, București, 1905, p. 89, 125, 129 etc.

[12] V. Neamțu, *Mărfurile mărunte în economia Moldovei din veacul al XV-lea*, în „Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza" din Iași" (serie nouă), Secțiunea III (științe sociale), Tomul V, anul 1959, p. 12 și urm.; Ștefan Olteanu, Constantin Șerban, *op. cit.*, p. 52—54, 63—68.

[13] *Documente privind istoria României, veacul XIV—XV, A. Moldova*, I, p. 180; Ștefan Olteanu, Constantin Șerban, *op. cit.*, p. 65.

[14] Ștefan Ștefănescu, *Participarea românilor la lupta de la Grünwald (15 iulie 1410)*, în „Studii", 14 (1961), nr. 1, p. 5 și urm.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Asemenea succese se explică nu numai prin vitejia și capacitatea de manevrare a acestor contingente militare, ci și prin dotarea lor cu armament la nivelul de atunci al tehnicii europene. De altfel, este cunoscut faptul că, la 29 aprilie 1456, și Petru Aron, predecesorul lui Ștefan cel Mare, se angajase să trimită regelui Cazimir al IV-lea, „contra prușilor sau în alte părți,... patru sute de sulițe sau patru sute de călăreți cu sulițe, *înarmați cum se cuvine și ca de război cu cuirase* (броня) [15].

Desigur că, în vremea lui Petru Aron, Moldova nu dispunea de prea numeroase efective militare de cavalerie înarmate cu platoșe. Meritul lui Ștefan cel Mare a constat, între altele, și din aceea că a căutat să faciliteze dotarea armatei sale cu armament superior.

Este îndeobște cunoscut faptul că anumite categorii de săbii, platoșe și alte piese de armament, cu care au fost înzestrate unele unități ale armatei marelui domn moldovean, în ajunul luptei de la Vaslui, nu reprezentau o producție a meșteșugarilor moldoveni, ci articole de import. Asemenea arme se puteau procura — la prețuri destul de ridicate, dar accesibile domnului, boierilor și desigur și unor orășeni mai înstăriți — mai ales din Polonia și Transilvania, unde producția meșteșugărească, în special cea de armament, se situa la un nivel mult mai înalt decît în Moldova. Din istoria relațiilor economice ale Brașovului cu țările românești de la sud și est de Carpați, rezultă însă că, de multe ori, desfășurarea comerțului cu arme, fier și oțel era influențată de natura relațiilor politice ale acestora cu Transilvania și Ungaria [16].

Ștefan cel Mare s-a străduit să asigure, chiar din primii săi ani de domnie, o desfășurare normală a relațiilor comerciale cu țările vecine, în special cu Polonia și Transilvania, urmărind, între altele, și să acopere necesarul de armament al țării sale. Dacă urmărim cu atenție evoluția raporturilor moldo-polone din primii săi ani de domnie, observăm că domnul a manifestat multă grijă pentru dezvoltarea relațiilor economice cu vecinii din nord. Această preocupare rezultă atît din textul tratatului din 4 aprilie 1459, încheiat la Overchelăuți [17], *cît și, mai ales, din faptul că înnoiește, la 3 iulie 1460* [18], *vechiul privilegiu acordat de înaintașii săi negustorilor din Lwow.*

Documentul conține multe elemente noi, dar, pentru problema pe care o urmărim, este semnificativ faptul că acum, pentru prima dată, printre mărfurile mărunte pe care aceștia urmau să le aducă în Moldova se înscriau „săbiile unguresti" și paloșele [19]. *Dacă ținem seama de aceste schimbări care s-au operat în conținutul privilegiului, atunci sîntem în drept să admitem că el reflectă tocmai strădania domnului de a ridica la un nivel superior capacitatea de luptă a armatei sale. Se*

[15] M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, Iași, 1932, p. 785.
[16] Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 209 și urm.
[17] I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, București, 1913, p. 268.
[18] *Ibidem*, p. 271 și urm.
[19] *Ibidem*, p. 278.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

poate presupune că, după 1460, numeroși boieri și orășeni din Moldova au putut să cumpere armament de calitate superioară din Polonia. Dar, după anul 1469, pe măsură ce relațiile dintre Ștefan cel Mare și Cazimir al IV-lea s-au înrăutățit [20], *s-a putut ajunge la o limitare a exportului de asemenea produse în Moldova.*

Începînd din 1470, s-au produs unele schimbări și în domeniul raporturilor moldo-otomane, în urma izbucnirii conflictului dintre Ștefan cel Mare și Radu cel Frumos. Turcii au acordat sprijin acestuia din urmă și trebuie să presupunem că, în asemenea condiții, negustorii moldoveni au pierdut privilegiile pe care le acordase sultanul în 1456. Ei n-au mai avut posibilitatea să mai aducă — cum foarte probabil făcuseră pînă în 1470 — fier, oțel și arme din Imperiul otoman. În legătură cu aceste schimbări, credem că poate fi pusă și hotărîrea domnului moldovean de a refuza plata haraciului.

Deosebit de important este faptul că, paralel cu înăsprirea relațiilor Moldovei cu Polonia și Imperiul otoman, se fac pași însemnați înainte pe linia normalizării, sub toate aspectele, a raporturilor moldo-maghiare [21].

Se știe că Ștefan cel Mare a acordat o mare atenție dezvoltării legăturilor comerciale dintre Moldova și Transilvania. Încă din 1458, el întărea „brașovenilor și tuturor negutitorilor și întregii țări a Bîrsei" vechiul privilegiu dat de Alexandru cel Bun, invitîndu-i să vină în Moldova cu mărfurile lor „prin cetăți și prin tîrguri" [22]. *Se poate observa, cu destulă ușurință, că în document nu sînt înscrise, printre mărfurile pe care le aduceau în Moldova acești negustori, și armele. De vreme ce ei urmau să-și desfacă marfa nu numai în orașe, ci și în cetăți, se poate deduce totuși că aduceau și articole care interesau, în mod deosebit, pe oștenii din garnizoana acestora.*

Relațiile politice dintre Moldova și Ungaria au fost foarte încordate în cel de al șaptelea deceniu al secolului al XV-lea. Adăpostirea lui Petru Aron în Transilvania, atacarea și ocuparea Chiliei de către moldoveni, sprijinul acordat de Ștefan cel Mare răscoalei izbucnite împotriva regelui Matei, ca și expediția acestuia în Moldova, sfîrșită cu dezastrul de la Baia, sînt cele mai importante — dar nu singurele — momente dintr-un lung și înverșunat conflict, care a adus serioase prejudicii și activității comerciale.

Se poate admite că negustorii din Brașov și din alte orașe ardelene au continuat, în această vreme, legăturile lor comerciale cu Moldova și că, desigur pe căi ocolite, au adus anumite cantități de armament pentru cumpărătorii de aici. Dar acest comerț devenise, cu timpul, destul de riscant, deoarece venea în contradicție cu dispozițiile regelui. La 18 noembrie 1462, secuii întruniți la Turia răspundeau brașovenilor că au

---

[20] Șerban Papacostea, *La guerre ajourné : les relations polono-moldaves en 1478. Réflexions en marge d'un texte de Filippo Buonaccorsi-Callimachus*, în „Revue roumaine d'histoire", Tome XI, no. 1, 1972, p. 9 și urm.

[21] *Ibidem.*

[22] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 264 și urm.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

oprit și vor opri și în viitor, din porunca regelui Matei, transportul fierului, oțelului, armelor și altor obiecte de război în Moldova [23].

Opreliștele puse de secui comerțului cu arme au trebuit să slăbească, pe măsura îmbunătățirii raporturilor politice dintre Moldova și Ungaria. În vreme ce armatele moldovenești atacau și distrugeau Brăila, Târgul de Floci și Ialomița [24], *Radu cel Frumos, domnul Țării Românești, avea motive serioase să se plîngă de atitudinea brașovenilor. La 18 februarie 1470, domnul muntean arăta că, de cînd se află pe tron, brașovenii „au avut pace și liniște" din partea sa, iar ei, în schimb, deși regele „nu are nici un fel de pace cu moldovenii și cu Ștefan Voievod", îngăduie acestuia să-și țină la dînșii spionii. Radu continua, apoi, plin de indignare: „vindeți și arme moldovenilor și ce le place, toate le dați, cît mai multe, chiar în dar"* [25]. *Pentru ca domnul muntean să poată scrie brașovenilor în asemenea termeni, trebuia ca ponderea pe care o aveau aceștia în dotarea armatelor moldovenești să fi fost însemnată.*

La 3 ianuarie 1472, Ștefan cel Mare acorda un nou privilegiu negustorilor „celor mari și celor mici" din Brașov, ca să poată să vină „cu toate mărfurile lor și cu tot avutul lor" să facă negoț, în deplină siguranță, nu numai în orașele, ci și în satele Moldovei [26]. *Un an mai tîrziu, la 20 ianuarie 1473, regele Matei dădea și el un privilegiu negustorilor din Moldova, îngăduindu-le să vină cu mărfurile lor în Transilvania* [27].

Este lesne de înțeles că, dacă la începutul anului 1470, cînd între Ungaria și Moldova nu era „nici un fel de pace", aceasta din urmă a putut primi de la brașoveni însemnate cantități de arme, în noile condiții, de normalizare a raporturilor economice și politice dintre cele două state, importul de asemenea produse din Transilvania s-a putut ridica la un nivel mult mai înalt.

Creșterea volumului de arme importate de peste munți era impusă acum nu numai de conflictul cu Țara Românească, ci, mai ales, de perspectivele unui război între Moldova și Imperiul otoman. În această situație, orașele transilvănene și în special cele din sud, mai amenințate de turci, nu puteau să nu ia atitudine în favoarea domnului moldovean.

Este îndeobște cunoscut faptul că, încă înainte de jumătatea secolului al XV-lea, în dotarea armatelor din sud-estul Europei și-a făcut apariția o nouă armă: tunul. Se știe că Iancu de Hunedoara a folosit, din plin, această armă în marile sale confruntări cu turcii [28]. *O parte din*

---

[23] Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 209 și urm.

[24] M. Costăchescu, *Arderea Tîrgului de Floci și a Ialomiței în 1470. Un fapt necunoscut din luptele lui Ștefan cel Mare cu Muntenii*, Iași, 1935, p. 8 și urm.

[25] N. Iorga-Hurmuzaki, *Documente*, XV_1, p. 75—76.

[26] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 316—317.

[27] N. Iorga-Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 80.

[28] Camil Mureșan, *Iancu de Hunedoara*, București, 1968, p. 154; Mihail P. Dan, *Un stegar al luptei antiotomane, Iancu de Hunedoara*, București, 1974, p. 54 și urm.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

tunurile acestuia au fost făcute la Braşov şi se ştie că de aici solicitau arme de foc şi domnii munteni [29].

Tunurile au intrat în dotarea armatelor moldoveneşti înainte de începutul domniei lui Ştefan cel Mare, dar — se pare — ele n-au fost utilizate decît la apărarea cetăţilor. Cetatea Albă, care ocupa un loc aparte în sistemul defensiv al Moldovei, era înzestrată, în 1454, şi cu tunuri [30]. *Ştefan cel Mare este, însă, primul domn moldovean care, foarte probabil după exemplul lui Iancu de Hunedoara, a folosit şi artileria de cîmp. În marea bătălie de la 10 ianuarie 1475, domnul dispunea de 20 de tunuri, care au fost utilizate cu pricepere de oştenii săi* [31].

Sursele documentare existente nu cuprind referiri în legătură cu proveniența tunurilor folosite de moldoveni în această grea luptă. În stadiul actual al cercetărilor, nu se poate admite că ele sînt opera meşteşugarilor moldoveni. Dacă ţinem seama de evoluţia raporturilor Moldovei cu Imperiul otoman, Polonia şi Ungaria, atunci va trebui să acceptăm că moldovenii au cerut şi obţinut şi asemenea arme din Transilvania, probabil în anii în care se contura o apropiere între Ştefan cel Mare şi Matei Corvin. De la Braşov, şi poate şi din alte oraşe ardelene, au fost aduse în aceşti ani nu numai tunurile, ci şi proectilele şi praful de puşcă necesar.

Datorită măsurilor pe care le-a luat din timp, Ştefan cel Mare a putut opune lui Soliman paşa, la 10 ianuarie 1475, o armată net superioară — nu numai din punct de vedere numeric, ci şi al dotării — în raport cu cele pe care le putuseră ridica înaintaşii săi. Animată de dragostea de ţară şi libertate, armata comandată de Ştefan cel Mare a apărat „poarta creştinătăţii", care era Moldova, ferind astfel de o „mare primejdie" şi celelate ţări ale continentului nostru.

PRÉMISSES ÉCONOMIQUES DE LA VICTOIRE DU 10 JANVIER 1475

Résumé

Se fondant sur des sources documentaires et archéologiques, l'auteur met en évidence que, dès le début de son règne, le prince de Moldavie, Etienne le Grand, a accordé une attention spéciale au développement économique de la principauté. L'activité artisanale — y compris la production des armes — a enregistré un notable progrès. En même temps, les Moldaves ont importé de Transylvanie, de Pologne et, probablement, aussi de Turquie des armes de bonne qualité. Evidem-

[29] I. Bogdan, *Relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească*, p. 63, 80.

[30] Idem, *Inscripţiile de la Cetatea Albă şi stăpînirea Moldovei asupra ei*, în „Analele Academiei Române", Memoriile Secţiunii Istorice, Tom. XXX, nr. 6, Bucureşti, 1908, p. 327.

[31] N. Iorga, *Acte şi fragmente*, III, p. 92 ; I. Focşăneanu şi Gh. Diaconu, *Bazele puterii militare a lui Ştefan cel Mare*, în *Studii cu privire la Ştefan cel Mare*, Bucureşti, 1956, p. 124.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

ment, ce commerce a été influencé par l'évolution des relations politiques dans ces régions de l'Europe.

La Moldavie a acheté des armes provenant de ces Etats, avec lesquels elle a entretenu des relations politiques normales jusque vers 1470. Ensuite, lorsque ces relations se sont détériorées, le commerce — notamment avec la Pologne et la Turquie — a beaucoup diminué. Au contraire, les relations politiques entre la Moldavie et la Hongrie se sont améliorées après 1470. C'est pourquoi les importations d'armes de Transylvanie en Moldavie ont continué. Ainsi les Moldaves ont pu acquérir, à la veille de la grande guerre avec les Turcs, d'importantes quantités d'armes de qualité supérieure.

Grâce à sa politique très habile, Etienne le Grand a réussi à organiser une bonne cavalerie et une très bonne artillerie qui, avec sa nombreuse armée de paysans, ont remporté la grande victoire de janvier 1475.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

ÎMPREJURĂRILE DIPLOMATICE ALE UNIRII DIN 1600

DE

D. CIUREA

Controversa falsă a conștiinței naționale a lui Mihai Viteazul este total perimată. Sigiliul, intitulația documentelor interne din mai-septembrie 1600, referirile lui R. Heidenstein, la „nobilissimum regnum", pe care voia să-l realizeze și cu sprijinul unor cercuri polone, sînt suficiente elemente pentru a afirma că Mihai Viteazul a urmărit constant realizarea unei formații politice românești a „Daciei", asupra unității geografice și etnice a căreia au scris atîția umaniști din secolul al XVI-lea, mai organică și mai legitimă decît ficțiunea tiranică a lui Sigismund Bathory din 1595. Cu atît mai temerar apare planul de unificare al lui Mihai Viteazul, cu cît era conștient de conjunctura diplomatică dificilă și nefavorabilă unei astfel de realizări grandioase la limitele a trei puteri rapace și despotice. Mihai Viteazul n-a acceptat postura de „condottier" al Habsburgilor, în care se afla Gheorghe Basta. Tratatul de „federare" din 9 iunie 1598, de la Tîrgoviște, care nu difera de „acordul" de federare, cu „indigenat", al lui Eremia Movilă, din 27 august 1595, cu Polonia, nu satisfăcea orgoliul său nici față de situația din 1595 : vasal al unui monarh de rutină, dominat de preocupări stranii și dirijat în probleme politice de birocrați limitați de talia dr. B. Pezzen. Mihai Viteazul acționa formal în acord cu liniile politicii habsburgice, dar, efectiv, în sensul realizării planului său, care a fost reluat ulterior. Rivalitatea polono-habsburgă, începînd din 1595, datorită planurilor machiavelice ale lui Jan Zamoyski (1542—1605) de extindere a dominației polone, a dus la prăbușirea „Ligii creștine" patronată de papa Clemente al VIII-lea, care s-a regenerat fictiv prin „Miliția creștină". În 1595, la Roma, s-a dat vot de blam lui Zamoyski, pentru că a interzis înrolarea de mercenari de imperiali și era în relații cu turcii și tătarii. În raport cu aceste rivalități și cu incapacitatea militar-politică otomană relativă, condiționată și de criza economică, la care se referea amplu literatura politică a epocii (Lazaro Soranzo, 1598, Achille Tarducci, 1600) a acționat Mihai Viteazul, pentru a suprapune unei arii geografice unitare o formație politică consistentă.

Materialul diplomatic existent, din arhive străine, publicat și nepublicat, arată că Mihai Viteazul în eliberarea Moldovei a acționat proprio motu, *fără asentimentul curții vieneze, cum era acuzat și în 1601. El a adus justificări de circumstanță. Eremia Movilă avea relații normale cu Rudolf II, la curtea căruia fusese în 1593 împreună cu Luca Stroici. Misiunea dr. Muralto, emisar al lui Mihai Viteazul la Ieremia Movilă, care l-a aruncat în închisoare, a eșuat. Ambii se acuzau de încercare de înlăturare. Ieremia Movilă era pregătit din 1599 să-l înfrunte (avea armata concentrată la Roman), cum anunța pe Zamoyski. Circa 7.000 cazaci au intrat în Moldova, pe la Soroca, și au acționat conform dispozițiilor lui Zamoyski, accentuînd confuzia și nesiguranța pentru populație. Lui Mihai Viteazul i s-a transmis înainte de a intra în Mol-*

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

dova un protest de la Varşovia, în care se arăta că Moldova este sub „patrocinium" polonez şi că este în interesul „Republicii creştine" să rămînă în această situaţie, cu funcţia de „propugnaculum" pentru Polonia. În 1598 juristul Jan Herburt, fost sol la Constantinopol, afirma că Moldova aparţine Poloniei de mult timp, fapt demonstrat de cronici, statute, pacte şi acolo s-a vărsat mult sînge pentru ea şi s-au făcut mari cheltuieli. La 8 mai 1600 Mihai Viteazul din Tîrgu-Secuiesc („prope Alpes") scria lui Rudolf II că expediţia în Moldova este necesară şi-l asigura că, prin eforturile sale, interesele creştinătăţii vor prospera. La 23 mai 1600 Mihai Viteazul, din Suceava, comunica lui Rudolf II, că, după „alungarea" lui Ieremia Movilă, a ocupat scaunul domnesc şi că şi-a extins autoritatea asupra întregii ţări pentru a putea fi „sigur şi liniştit". O relatare din Roma se referea la fazele acţiunii lui Mihai Viteazul în Moldova şi, în particular, la victoria decisivă de lîngă Bacău, din 18 mai 1600 (stil nou), după o luptă care a durat de la 10 dim. pînă la asfinţit. („Giunto vicino ad una terra chimata Bacono, la quale è posta sopra un rio, che va a metter nel Sereto, fiume reale, trovo l'inimico. Quivi alli 18 del mese di Maggio si azzuffarono insieme ambi gli esserciti, sù le 10 hore la mattina... si combattè per molto spacio, ma infine su la sera ,declinando già il sole, si conobbe che il Signor Michele ne haveva il meglio"). Ştiri contemporane se refereau la entuziasmul cu care a fost primit Mihai Viteazul în Moldova de populaţia oprimată de Ieremia Movilă şi de ocupaţia polonă. Ieremia Movilă era retras la Suceava, de unde s-a refugiat la Hotin. O astfel de relatare nu putea pleca decît de la franciscanii de la conventul din Bacău, unde se afla noul sediu al Episcopiei de Argeş. Sigismund III Vasa a protestat la Rudolf II la 3 iunie 1600 că Moldova a fost cuprinsă de Mihai, care a respins slabele trupe ale lui Ieremia Movilă, l-a urmărit pînă la Hotin şi a eliberat întreaga Moldovă. Aştepta răspuns. Rudolf II la 15 iulie 1600, din Praga, se disculpa faţă de „prietenul" său că Mihai voievodul Valahiei ar fi intrat în Moldova cu armele din ordinul şi cu ajutorul său şi îi trimitea scrisoarea expediată lui de Mihai Viteazul din Moldova („exemplum litorae scriptae"). Dr. Pezzen, consilierul său, prin care a trimis lui Mihai ajutoare contra turcilor, promise în 1598, poate să ateste că i s-a cerut să rămînă în limitele „Ungariei". Nu i s-au dat ajutoare militare pentru expediţia în Moldova. Mihai Viteazul, din Suceava, a cerut lui Rudolf II să intervină la regele Poloniei să nu se încreadă în acuzaţiile sinistre ale lui Ieremia Movilă şi să nu-i dea ajutor pentru a relua Moldova, pentru ca să poată lupta pentru „Republica creştină" contra duşmanilor comuni. Mihai îl asigura că va lupta şi pentru Casa de Austria, care nu trebuie să-l suspecteze. La 28 iunie 1600 din Braşov, Mihai Viteazul afirma că prezenţa în Moldova nu afectează Polonia. Cum scria Udrea hatman şi pîrcălab de Suceava, la 7 iulie 1600, lui Stanislaw Żolkiewski, în legătură cu pagube făcute de „lotri necunoscuţi", „nu este o noutate că la hotare se fac pagube, nu numai acolo în acele margini, dar şi pe la alte margini aşa este". Mihai Viteazul i-a dat indicaţii scrise să nu permită să se facă incursiuni în teritoriul po-

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

lon și să se ajungă la o situație normală. Cerea lui Zolkiewski ca supușii coroanei „să nu facă pagube în partea noastră în țara noastră". Deci reciprocitate.

Din materialul informativ existent rezultă că, în acțiunea unificării celor trei țări românești, Mihai Viteazul a avut asentimentul Porții, în 1600, care n-avea încredere, ca și anterior, în intențiile lui Zamoyski și ar fi preferat o unificare sub egidă proprie. Știri din Constantinopol arată că în ianuarie 1600 sultanul Mehmed III a confirmat pe Mihai pentru Transilvania și pe fiul său în Țara Românească. La 13 martie 1600 se arăta că Mihai, noul principe al Transilvaniei, are pace cu sultanul. La 26 aprilie 1600 se știa la Constantinopol că Mihai Viteazul era gata pentru acțiune la frontiera Transilvaniei. La 29 mai 1600 la Constantinopol se afirma că Mihai și-a extins „regatul" cu Bugdania, adăugată la Transilvania și Valahia, sprijinit și de Maximilian. La 5 iulie 1600, la Constantinopol se știa că Mihai a scris sultanului și se afirma că, totuși, Mihai va fi ruina turcilor. Nu era vorba de o supunere efectivă ci de o recunoaștere, legitimare, atunci considerată necesară, în raport cu pretențiile lui Zamoyski. În septembrie 1600 la Constantinopol se afirma că Mihai Viteazul a trimis 90.000 ducați (zechini) tribut pentru cele trei provincii (Transilvania, Valahia, Bogdania). Paul Piasecius se referea, în scrierea sa, la succesul lui Mihai Viteazul în Moldova și la retragerea lui Ieremia Movilă, la aderenții lui Mihai Viteazul din Polonia, numeroși și doritori de lucruri noi. Nu reda decît parțial punctul de vedere al oficialității polone.

Deja la 2 iunie 1600 se știa în Moldova că în „Lechia" se agită cei care „vor să stîrnească război" contra lui Mihai Viteazul și „se ostenesc să-l scoată din tronul Moldovei".

Jan Zamoyski, la 23 octombrie 1600, scria lui Basta că vrea să se răzbune pe Mihai Viteazul, care a scos Moldova, de sub tutela regelui, și a depășit limitele acesteia, devastînd chiar bunuri regale din Pocuția. Dar Zamoyski era reputat pentru insinuări și denaturări. La 17 noiembrie 1600 Sigismund III scria lui Rudolf că Mihai cu armata sa, de diverse nații, a cuprins Moldova și voia să ocupe și Polonia. Mihai a scris și la turci pentru tribut. La 28 martie 1601 Sigismund III cerea lui Rudolf II măsuri contra lui Mihai Viteazul, care a devastat Pocuția și Podolia și nu s-ar fi limitat numai la Moldova, Valahia și Transilvania. Sigismund III își afirma drepturile asupra Moldovei. În cercuri polone se sublinia forța combativă a armatei lui Mihai Viteazul, în care se aflau și poloni, și la 4 aprilie 1601 Sigismund III Vasa scria lui Rudolf II, din nou, că Mihai nu s-ar fi mulțumit cu Moldova, Valahia și Transilvania, ci pe măsura poftei (cupiditas) sale „ad ampliora aspirabat", cum a subliniat și biograful lui Zamoyski Heidenstein. Solului polon Chr. Kochanowski, la 16 octombrie 1601, i se reproșa acapararea Moldovei și Țării Românești de Zamoyski și se sublinia că Moldova a fost cucerită de sultanul Soliman cu sabia sa neînvinsă, iar în Țara Românească domnul recunoscut de Poartă, ca succesor al lui Mihai, este Radu. Se justifica acțiunea lui Mihai contra Po-

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

loniei pentru ameninţarea care plana asupra lui („communibus armis oppressus"). Din octombrie 1600 Moldova devenise tributară Poloniei cu 40.000 zloţi anual, inclusiv Ţara Românească, cu asigurarea himerică a lui Zamoyski că nu vor mai fi tributare Porţii. Ulterior Ieremia Movilă implora pe turci să-i accepte tributul, pe care aceştia îl refuzau, pentru restabilirea vechilor relaţii considerate normale.

Mihai Viteazul a voit să şteargă statutul de „provincie" polonă şi otomană a Moldovei şi s-o facă parte integrantă a unui stat unitar român. Movileştii, cu optica lor îngustă şi interesele lor meschine s-au făcut instrumente docile ale polonezilor. Polonezii, intolerabili faţă de Mihai Viteazul, au suspectat şi pe Ieremia Movilă, care cerea la 11 august 1601, cetăţile Suceava şi Hotin, ocupate de poloni, deoarece a jurat credinţă şi nu are lîngă el decît poloni devotaţi coroanei. Ofensele polonilor au continuat. La 27 august 1601, după înfrîngerea lui Sigismund Bathory de Mihai şi refugierea lui din nou în Moldova, Sigismund III, din Vilna, se consulta cu Zamoyski în legătură cu o eventuală revenire a lui Mihai Viteazul în Moldova. La 1 septembrie 1601 Ieremia Movilă anunţa cu satisfacţie sadică, regelui polon Sigismund III, din sursă sigură, asasinarea lui Mihai Viteazul, la 19 august 1601, lîngă Turda, în urma conflictului cu Gheorghe Basta şi atitudinii pretinse ofensatoare pentru împărat. În februarie 1602 Ieremia Movilă îşi exprima însă teama de o invazie a oamenilor lui Basta, la care era reclamat de moldoveni. Ieremia Movilă a devenit odios moldovenilor. Marek Sobieski scria regelui Poloniei că n-ar fi greu de găsit „altul mai bun", dar Polonia este interesată ca ţara să nu fie pierdută în urma schimbării care se propune. Ieremia Movilă ar voi ca polonii să se apropie de Nistru fără a depăşi frontierele coroanei.

În cercurile habsburgice asasinarea lui Mihai Viteazul de Basta, de conivenţă cu Zamoyski, a fost, totuşi, considerată ca un act deplorabil faţă de „un mare comandant militar, lovit de o moarte neaşteptată şi un sfîrşit nefericit", cum se scria şi în 1699 într-o relatare în limba germană, sub formă de reflecţie comemorativă, la 100 de ani la eliberarea Transilvaniei. •

SUR LES CIRCONSTANCES DIPLOMATIQUES DE L'UNION RÉALISÉE PAR MICHEL LE BRAVE

Résumé

L'auteur présente ses nouvelles considérations sur les conditions de l'entrée triomphale de Michel le Brave dans la Moldavie, en mai 1600.

Il réalisait ainsi son „nobilissimum regnum", selon l'expression de l'humaniste R. Heidenstein, contre la volonté des Habsbourgs et de Jan Zamoyski, son adversaire farouche.

Les Turcs ont été contraints d'admettre cet nouvel état de choses, bien conscients que Michel le Brave voulait conserver sa liberté d'action, en restant leur ennemi.

• G. Sagredo *(Memorie istoriche de monarchi ottomani,* Bologna, 1674, p. 486—490) se referea la evenimentele din 1600 din Moldova şi condamna asasinarea lui Mihai de Basta, care îl suspecta de revoltă şi îl acuza de relaţii secrete cu turcii. Cf. şi E. D. Tappe, *Documents concerning Rumanian History,* Londra, 1964; A. Wyczanski, *Polska w Europie XVI stulecia.* Warszawa. 1973, p. 13, 15, 17.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

CLASIFICAREA LOCALITĂȚILOR URBANE DIN MOLDOVA ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA. CONSIDERAȚII DEMOGRAFICE.

DE

ECATERINA NEGRUȚI

Dintre numeroasele sisteme de clasificare a localităților urbane: după formă, după particularitățile așezării (fluviale, maritime, montane etc.), după geneză, după importanța politico-administrativă sau după funcțiile îndeplinite (industriale — mixte sau specializate —, comerciale, universitare, balneare etc.) clasificarea dimensională, după numărul locuitorilor, rămîne una din cele mai uzitate de specialiștii din toate timpurile. Evident, importanța mai mare sau mai mică a orașelor este determinată mai ales de funcțiile îndeplinite, dar interdependența strînsă care există între acestea și numărul locuitorilor este hotărîtoare în adoptarea cu precădere a criteriului demografic în aprecierea mărimii unui oraș. Evoluția localităților urbane românești după numărul locuitorilor este cu atît mai importantă, cu cît transformările economice și social-politice care au avut loc în prima jumătate a secolului trecut s-au datorat în mare măsură și ritmului excepțional de creștere a populației urbane. Din acest punct de vedere clasificarea localităților urbane din Moldova, la începutul și la mijlocul secolului al XIX-lea, prezintă unele aspecte inedite și interesante. De asemenea, ea poate clarifica în mare măsură una din disputele vechii istoriografii românești, aceea a deosebirilor dintre tîrg și oraș.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea așezările urbane din Moldova au cunoscut o dezvoltare excepțională atît în privința sporirii numărului lor, cît și în aceea a creșterii numărului de locuitori și a aspectului lor urbanistic. De exemplu, numărul localităților urbane au sporit de la 32 în 1803 la 90 în 1859 (deși, la această dată, cîteva din ținuturile de dincolo de Prut nu se mai aflau sub administrația moldovenească) [1]. Numai în Moldova dintre Carpați și Prut aceste așezări au

[1] Pentru 1803, vezi condica liuzilor, *Uricarul*, vol. VII, p. 241—377 și vol. VIII, p. 242—368; pentru 1859 *Din lucrările statistice a Moldovei*, cap. II, (Populațiunea pe 1859 și 1860), Iași, 1862, p. 179.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

crescut de la 25 la 81 (cu mai mult de 1 pe an). De asemenea, numărul locuitorilor tîrgoveți era în continuă sporire de la circa 50.000 locuitori, la începutul secolului, la 288.162 locuitori, în preajma unirii cu Țara Românească ; în curs de jumătate de secol populația urbană crescînd de aproape șase ori (cu circa 475% mai mult la 1859 față de 1803)[2].

Cauzele care au contribuit la dezvoltarea așezărilor urbane românești, în general, se cunosc. De altfel, la noi, ca pretutindeni, pătrunderea capitalismului în economie și societate a fost însoțită și de o impulsionare a vieții urbane. Unele împrejurări de ordin politic au favorizat această dezvoltare. Avîntul economic deosebit, ca urmare a îngrădirii monopolului turcesc asupra produselor românești în urma tratatului de la Kuciuk-Kainargi (1774) și a libertății comerțului Principatelor Române în urma păcii de la Adrianopol (1829), cînd libertatea navigației pe Marea Neagră și strîmtori a fost asigurată, a antrenat dezvoltarea comerțului cu produse cerealiere și, implicit, a producției agricole și a meșteșugurilor. Înlocuirea domniilor fanariote cu cele pămîntene a dus la scăderea înrăuririi grecești în administrația și economia națională. Negustorii greci lăsau din ce în ce mai mult locul celor autohtoni și, mai ales, evreilor. În consecință, dependența noastră economică față de Poartă a scăzut și pe această cale. Desființarea vămilor interne, organizarea unei administrații mai ordonate, mai ales după 1832, au contribuit la prosperitatea economică a țării, prosperitate ce va afecta în special localitățile urbane.

Un rol important în această direcție l-au avut și unii factori de ordin demografic. La sfîrșitul secolului al XVIII-lea exista încă o slabă densitate a populației Moldovei. Regimul fiscal excesiv ca și războaiele purtate pe teritoriul țării au adus contribuția lor la această situație. Se aprecia, de exemplu, că la 1774 densitatea Moldovei era de 7,7 suflete la km p[3]. În asemenea împrejurări conducerea țării, din motive economice și, mai ales, fiscale, a sprijinit așezarea locuitorilor străini ca și a celor autohtoni pribegiți peste hotare. Eforturile stăpînilor de moșii și a conducerii statului, în această direcție, ca și sporul natural al populației în condiții normale au făcut ca, în pragul secolului al XIX-lea, populația să ajungă la o densitate de circa 11,8 suflete pe km p (la 1803)[4] și această densitate este în continuă creștere. La 1859 densitatea populației era de aproape 35 suflete pe km p[5]. Este cert că populația Moldovei, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, a crescut într-un ritm considerabil : într-o jumătate de veac, aproape, s-a împătrit. Desigur, creșterea s-a datorat nu numai sporului natural al populației în

[2] Vezi Ecaterina Negruți, *Factorul demografic urban și dezvoltarea social-economică a Moldovei în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Revista de istorie", București, 1975, nr. 8.

[3] P. Dimitriev, Народонаселение Молдавии, Chișinău, 1973, p. 112 (tabel nr. 17).

[4] *Ibidem.*

[5] Ultima cifră este mai sigură, fiind luată după datele prezentate de Direcția centrală de statistică a Moldovei *(Din lucrările statistice a Moldovei,* cap. II, p. 184 ; un locuitor la 1 falce și 2 875 stînjeni pătrați, 45 palmace și 38 parmace, deci un locuitor la aproape două fălci (1 falce = 1,4322 ha).

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

condiții social-economice prielnice, dar și infiltrărilor de populație de peste hotare : români pribegiți, mai ales transilvăneni și bucovineni, și străini. Regimul administrativ și fiscal stabilit odată cu domniile pămîntene și, mai ales, prin Regulamentul Organic (1832), statornicea populația țării și atrăgea și pe străini.

Aceste împrejurări economice, sociale și demografice au contribuit la creșterea cererii pe piață și, în același timp, a ofertei. Înflorirea schimburilor comerciale, necesitatea unui volum mai mare de obiecte meșteșugărești și manufacturate, ca și exploatarea agricolă a moșiilor cereau o mult sporită mînă de lucru specializată. Numărul mare al zilelor de tîrg și iarmaroc care se acorda diferitelor localități dovedește cît de intens se dezvoltase piața internă și cît de mari erau cererile de schimb ale populației de la sate, mai ales, ale aceleia depărtate de principalele centre urbane. Cîștigurile pe care le aduceau aceste forme de comerț proprietarilor satelor i-au determinat să sprijine și chiar să inițieze înființarea tîrgurilor periodice. Cele mai multe din așezările urbane constituite în secolul al XVIII-lea și al XIX-lea s-au format în satele cu bîlciuri și tîrguri periodice, devenite, cu sprijinul proprietarilor și al domniei, permanente și ai căror locuitori, în parte, s-au desprins treptat de activitățile sătești.

Faptul că, în curs de jumătate de secol (1803—1859) în Moldova, dintre Prut și Carpați, au apărut nu mai puțin de 56 noi așezări urbane, a ridicat numeroase probleme controversate în istoriografia românească. La aceasta a contribuit, în mare măsură, și caracterul funcțiilor îndeplinite de aceste așezări, existența lor în cea mai mare parte efemeră, cele mai multe pierzîndu-și, treptat, calitatea de tîrg începînd din deceniul al VII-lea al secolului al XIX-lea. Ca urmare, în numeroase studii, publicate de istorici și geografi, s-a urmărit să se stabilească geneza acestor așezări, cauzele care au contribuit la dezvoltarea lor, compoziția etnică a populației, importanța lor economică și socială și cauzele decăderii lor [6], chestiuni asupra cărora nu este cazul să insistăm în lucrarea de față. O problemă mult discutată și încă nerezolvată deplin de istoriografia românească este aceea a caracterului urban al acestor tîrguri apărute în secolul al XIX-lea, caracter pe care unii cercetători îl contestă. Problema este, evident, dificilă și dificultatea constă în stabilirea unor criterii juste de deosebire între comunele rurale și urbane și în general de clasificare a așezărilor umane. Or, chiar în zilele noastre criteriile de

[6] A. T. Obreja, *Tîrgurile din Moldova în veacul al XIX-lea*, în „Arhivele Basarabiei", Chișinău, 1936, nr. 4 ; V. Tufescu, *Cîteva observațiuni cu privire la tîrgușoarele din Moldova*, ex. din „Sociologia românească", București. 1938 (III), nr. 1—3 ; idem, *Tîrgușoarele din Moldova și importanța lor economică*, „Bul. Soc. regale române de geografie", București, 1942 ; E. Schwarzfeld, *Din istoria evreilor. Impopularea, reîmpopularea și întemeierea tîrgurilor și tîrgușoarelor în Moldova*, București, 1914 ; D. Ciurea, *Orașele și tîrgurile din Moldova în cadrul perioadei de descompunere a feudalismului*, în „Studii și cercetări științifice", Iași, 1956. nr. 1 ; idem, *Noi considerații privind orașele și tîrgurile din Moldova în secolul al XIV-lea — XIX-lea*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol, Iași 1970 (vol. VII).

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

clasificare a comunelor în Europa sînt diferite și discutabile. Sînt cercetători care stabilesc drept criteriu numărul absolut al populației, alții numărul populației neagricole, alții rolul administrativ al comunelor (dacă sînt sau nu reședințe administrative), și, în sfîrșit, sînt cercetători care recurg la criterii combinate. Evident, acestea sînt mijloace oarecum convenționale de deosebire a comunelor urbane de cele rurale. Firesc este să se țină seama de funcțiile îndeplinite de localitățile respective, de evoluția lor firească de la sat spre oraș și de conștiința pe care o are populația localităților respective asupra stadiului de dezvoltare economică și socială atins, deoarece atribuirea calității de tîrg sau oraș a fost făcută întotdeauna de conducere la propunerea organelor locale [7]. Dacă astăzi interpretul conștiinței colective a locuitorilor este Consiliul comunal, pentru perioada de care ne ocupăm acest interpret nu putea fi decît boierul proprietar și măsura în care așezarea și-a păstrat caracterul de tîrg, un timp mai mult sau mai puțin îndelungat, dovedește dacă proprietarul a fost sau nu un interpret corect al intereselor și conștiinței colective din satul respectiv.

Din acest punct de vedere este important faptul că, în general, organele administrative și acelea care efectuau înscrierile catagrafice sau statistice în prima jumătate a secolului al XIX-lea împărțeau locuitorii tîrgurilor noi înființate în două categorii distincte : tîrgoveții și sătenii. Aceasta se constată în toate catagrafiile timpului, începînd cu condica liuzilor din 1803 și terminînd cu statistica alcătuită de Direcția centrală a statisticii din 1859. În această ultimă statistică din cele 90 localități trecute în lista orașelor și tîrgurilor Moldovei, 44 figurează și în rîndul satelor [8]. De exemplu, la Pașcani (ținutul Suceava) în statistica orașelor sînt menționate 91 de suflete, din care 86 evrei, 3 supuși străini, 2 nesupuși dărilor și nici un cultivator ; la satul Pașcani, din același ținut și ocol, sînt înregistrate 5.533 suflete și exemplele pot continua la fel pentru toate celelalte 44 de localități. La unele din acestea, în lista orașelor și tîrgurilor, se dă și un număr foarte redus de cultivatori deosebit de cel indicat la sat, aceștia fie că s-au așezat ulterior în cuprinsul tîrgului, fie că s-au separat, în oarecare măsură, prin ocupații de restul cultivatorilor săteni. Așa dar, însuși statisticienii și organele administrative ale timpului socoteau, în tîrgurile recent înființate, că numai locuitorii tîrgoveți, deci populația neagricolă, alcătuiau nucleul urban, restul rămînea la sat. La această situație contribuiau, desigur, și raporturile deosebite existente între proprietari și tîrgoveți și între proprietari și țăranii clăcași. Existau însă și orașe vechi, cu tradiție, ai căror locuitori erau trecuți la oraș, deși continuau să aibă ocupații agricole și unii din ei să fie și clăcași ai proprietarilor. Prin urmare, aceasta era o situație specială pentru tîrgurile noi care nu avuseseră încă o evoluție

[7] Vezi despre criteriile de clasificare a comunelor și studiul lui Gh. Retegan, *Evoluția populației urbane a României*. în „Revista de statistică", București, 1965, nr. 7, p. 56.

[8] *Din lucrările statistice a Moldovei*, cap. II, p. 179.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

urbană mai îndelungată, excepție nu puteau face decît tîrgurile așezate pe moșii nelocuite, ca de exemplu : Lespezi, Panciu [9], Sculenii de dincoace de Prut și care nu puteau avea ca locuitori cultivatori, decît pe acei așezați ulterior înființării tîrgului.

În consecință, tîrgurile noi înființate aveau o situație mixtă de localități semiurbane și erau recunoscute ca atare de contemporani [10]. Unele din acestea s-au dezvoltat în mod deosebit. De exemplu, orașul Fălticeni, înființat la 1780, devenit capitală de ținut, sediu al isprăvniciei ținutului Suceava ; în mai puțin de jumătate de secol numărul locuitorilor, ca și activitatea sa economică au depășit pe aceea a altor orașe cu vechi tradiții, ca, de exemplu, Vaslui, Tecuci [11]. În primele decenii de existență populația lui era prezentată de statisticieni separat pentru tîrg și pentru sat [12]. Din deceniul al treilea al secolului al XIX-lea locuitorii țărani sînt cuprinși în rîndul tîrgoveților, deși ocupațiile lor nu se schimbaseră, iar situația lor față de proprietari era aceeași.

O situație asemănătoare se observă și la Mihăileni, înființat la 1792 [13]. Datorită construcției unei șosele spre Austria și organizării aici a unui serviciu de poștă și de vamă, acest tîrg s-a dezvoltat treptat, atribuindu-i-se un timp și rolul de reședință a ținutului Dorohoi. La 1859 numărul locuitorilor lui depășea pe acela al unor orașe mai vechi, ca Hîrlău, Adjud.

Așadar, în prima jumătate a secolului al XIX-lea existau în Modova, două tipuri de localități urbane : a) orașele vechi, cele mai multe datînd din secolul al XIV-lea, care, confruntate cu toate grelele momente ale istoriei Moldovei, au rezistat ca orașe, indiferent dacă în pragul secolului trecut unele dintre ele se aflau într-o stare de decădere. Acestea erau : *Iași, Botoșani, Galați, Orhei, Chișinău, Soroca, Bîrlad, P. Neamț, Tg. Neamț, Roman, Bacău, Tg. Ocna, Focșani, Tecuci, Vaslui, Huși, Tg. Frumos, Dorohoi, Herța, Hîrlău*, Ștefănești, *Adjud*, Fălciu, la care adăugăm și orașele mai noi : *Fălticeni* și Mihăileni [14] ; b) localitățile semiurbane apărute la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea, ca urmare a condițiilor specifice economice, sociale și demografice, de atunci și care au fost supuse, mai ales, după 1860 unor grele probe de rezistență, probe pe care foarte puține au reușit să le treacă. Dintre aceste localități

[9] Întemeiat la începutul secolului al XIX-lea de coloniști sîrbi care i-au dat și numele (C. C. Giurescu, *Principatele române la începutul secolului al XIX-lea*, București, 1957, p. 71).

[10] P. Cîncea le socoate, de asemenea, localități semiurbane (*Din istoricul emancipării orașelor și tîrgurilor 1848—1865*, în „Revista arhivelor", București, 1964, nr. 2, p. 118).

[11] Inițial s-a numit și Șoldănești, fiind așezat pe hotarul satelor Șoldănești și Tîmpești. Ulterior a luat numele de Fălticeni înglobînd și satele sus amintite (D. Ciurea, *Noi considerații privind orașele și tîrgurile din Moldova în secolele al XIV-lea—XIX-lea*, în *loc. cit., p.* 55).

[12] Arh. St. Iași. Ms. nr. 57, f. 1—13.

[13] Cunoscut pînă în deceniul al patrulea al secolului al XIX-lea și sub numele de Vlădeni sau Tg. Nou. Denumirea de Mihăileni și-a luat-o după numele domnitorului Mihai Sturza, proprietarul moșiei.

[14] Orașele evidențiate au și astăzi calitatea de comune urbane.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

două reușesc, datorită funcțiilor economice și administrative îndeplinite, să ajungă, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în rîndul orașelor : Fălticeni, ce se va menține ca atare și după Unirea Principatelor, și Mihăileni care, ulterior, va decădea [15].

În această situație este evident că o problemă importantă care s-a impus istoriografiei a fost aceea a denumirii care trebuia să deosebească cele două tipuri de așezări urbane existente în acea perioadă.

În evul mediu localitățile urbane românești erau desemnate prin doi termeni sinonimi : tîrg și oraș. Termenul de tîrg, de origine slavă, este mai vechi și indica, în general, o așezare civilă destinată schimburilor comerciale, tîrguielii. Termenul de oraș, de origine maghiară (de la *varos*), fiind mai nou, s-a aplicat așezărilor urbane mai mari și mai prospere : „vechea denumire datorită cunoscutului fenomen de uzură a cuvintelor rămînînd pentru așezările mai modeste“ [16].

Documentele din secolele trecute nu fac distincție între tîrg și oraș. În prima jumătate a secolului al XIX-lea orașe mari ca Iași, Botoșani, Bîrlad, erau denumite în actele oficiale cînd orașe, cînd tîrguri [17]. Pentru așezările noi, apărute recent, organele administrative întrebuințau întotdeauna termenul de tîrg ; pentru unele din aceste localități mai mici se întrebuința uneori și diminutivul de tîrgușor.

Prin urmare, contemporanii acelei epoci nu aveau un termen special cu care să denumească puzderia de localități semiurbane apărute atunci și, foloseau termenul vechi de tîrg pe care îl dădeau și unora din principalele orașe ale țării. De aceea a fost firesc ca cercetătorii — istorici sau geografi — care s-au ocupat de istoria localităților urbane din acea perioadă să utilizeze termenul de tîrg și oraș fiecare cum a socotit mai bine. În numeroase cazuri orașe importante, pentru acea vreme, din punct de vedere economic, administrativ și cultural erau denumite tîrguri, așa cum le denumeau și contemporanii lor (Botoșani, Bîrlad, Bacău etc.). În alte cazuri s-a încercat să se facă o deosebire între orașe și tîrguri, numele de oraș fiind dat localităților urbane mai mari, iar cel de tîrg celor mai mici. Însă, în aceste împrejurări, atribuirea termenului de tîrg s-a făcut în mod arbitrar, fără să se utilizeze

[15] Ne referim aici numai la partea Moldovei dintre Carpați și Prut. De localitățile urbane din Basarabia, fiind luate administrației Moldovei la 1812, un ne putem ocupa, lipsindu-ne informațiile statistice.

[16] V. Tufescu, *Tîrgușoarele din Moldova și importanța lor economică* în *loc. cit.*, p. 92.

[17] De exemplu, în Regulamentul Organic nu se face nici o distincție între tîrg și oraș. Astfel, la cap. I, secț. I, art. 14, privind formarea Obștestei Extraordinarei Adunări, se spune : „Deputații corporațiilor de pe la tîrguri se vor alege în următoarea analoghie“, și în continuare se indică principalele localități urbane ale țării, începînd cu orașul Iași. La anexa la lit. E, din „Regulament munițipal pentru orașul Eșii“, la art. 1, se arată că „cerînd trebuința a să face în orașul Eșii și în celelalte tîrguri a Prințipatului o punere la cale destoinică“, administrația lor se va încredința „în grija orășenilor fieștecărui oraș“, iar mai departe se vorbește despre „venitul cîntarului a tîrgului Eșii“ (Arh. St. Iași, Mss. nr. 1665 : *Regulament Organicesc a Moldovei*, 1831, original, p. 8, 100).

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

criterii juste de deosebire a tîrgurilor de orașe. Confuzia în folosirea acestor termeni s-a agravat și datorită existenței unor orașe mai vechi care, la începutul secolului al XIX-lea, se aflau în stare de decădere, ca, de exemplu, Hîrlău, Fălciu, Adjud, Ștefănești ; acestea, desigur, puteau fi puse alături de unele localități noi, semiurbane, mai mari, ca : Moinești, Odobești, Podul Ilcaiei, etc., care însă nu puteau, în nici un caz, sta alături de : Bîra, Docolina, Domnești, Golășei și alte numeroase așezări semiurbane apărute în acea perioadă.

Au fost cercetători care au încercat să introducă și un al treilea termen, care să denumească aceste numeroase așezări semiurbane apărute în secolul al XIX-lea și anume acela de tîrgușor, dar fără a se stabili, nici de astă dată, criterii juste în deosebirea celor trei tipuri de așezări urbane. De exemplu, geograful V. Tufescu clasifica localitățile urbane, din acea perioadă, în trei categorii : orașe, tîrguri și tîrgușoare, socotind ca tîrguri orașele mici, iar ca tîrgușoare așezările urbane apărute în secolul al XIX-lea. Între orașe considera : Iași, Botoșani, Dorohoi, Vaslui, Bîrlad, Piatra Neamț, Bacău, Focșani, Tecuci, Galați [18]. Împărțirea este evident nejustă, ea nu corespunde situației existente în prima jumătate a secolului trecut, deoarece orașe ca : Tg. Neamț, Roman, Tg. Ocna, Tg. Frumos, Fălticeni, depășeau din punct de vedere economic și demografic orașele Tecuci, Vaslui, Dorohoi, Bacău, ele fiind și reședințe ținutale (cu excepția orașului Tg. Ocna).

În realitate, în afara așezărilor rurale, în Moldova, în veacul trecut, mai existau două tipuri de așezări : urbane și semiurbane.

Așezările urbane le putem denumi orașe, iar pe cele semiurbane, în mod strict convențional, pentru a le deosebi de primele, tîrguri. La rîndul lor, atît orașele cît și tîrgurile se pot clasifica, după funcțiile îndeplinite și după numărul locuitorilor, în mari, mijlocii și mici.

Între orașe am socotit în primul rînd acele localități urbane care aveau o vechime mai mare, continuitatea și evoluția lor ca orașe fiind temeinicia asigurării vieții urbane. Dintre cele 25 orașe, menționate mai sus, 22 (88%) existau ca centre urbane din secolul al XVII-lea, cele mai multe datînd din secolul al XIV-lea și al XV lea [19]. **În al doilea rînd,** localitățile urbane aveau funcții mai variate ; cele economice nereducîndu-se numai la activități comerciale, iar la acestea adăugîndu-se și funcții administrativ-culturale. Cele mai multe din orașele menționate (20) erau capitale de ținuturi sau îndepliniseră în anumite perioade funcția de reședințe de ținut. În sfîrșit, populația orașelor era mai numeroasă și în cea mai mare parte avea ocupații neagricole.

---

[18] V. Tufescu, *Tîrgușoarele din Moldova și importanța lor economică* în *loc. cit.*, p. 92.

[19] Iași, Botoșani, Bîrlad, Hîrlău, Roman, Tg. Ocna, Tg. Neamț, Piatra Neamț, Dorohoi, Bacău, Adjud, Vaslui, Tecuci, Tg. Frumos, Fălciu, Ștefănești, Hîrlău, Galați, Focșani. Vezi studiul lui C. C. Giurescu, *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovenești din secolul al X-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea*, București, 1967, p. 7—14 și studiul lui D. Ciurea, *Noi considerații privind orașele și tîrgurile din Moldova în secolele XIV—XIX*, în *loc. cit.*, p. 23.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

În rîndul tîrgurilor am socotit așezările semiurbane, înființate în ultima jumătate de veac, ale căror funcții se reduceau la activitățile pur comerciale, populația neagricolă din aceste tîrguri fiind, în genere, puțin numeroasă. Clasificarea orașelor și tîrgurilor din Moldova după evoluția numărului locuitorilor, din prima jumătate a secolului al XIX-lea, pune în evidență separarea netă care există între cele două tipuri de așezări urbane.

Desigur, numărul locuitorilor nu poate fi în toate cazurile un criteriu valabil în deosebirea dintre urban și rural, calitatea de oraș fiind dată nu de numărul locuitorilor, ci de funcțiile îndeplinite de localitatea respectivă, funcții, în primul rînd, economice (comerciale și meșteșugărești), apoi administrative, culturale, edilitare etc. Oricum, însă, factorul demografic rămîne criteriul principal pentru clasificarea orașelor și tîrgurilor în mari, mijlocii și mici. Clasificate pe o scară dimensională stabilă, localitățile urbane și cele semiurbane din Moldova în prima jumătate a secolului trecut ocupau un loc precis.

În general, la baza clasificării după numărul locuitorilor au fost prevăzute de specialiști cifre diferite, scara dimensiunilor urbane evoluînd, la fiecare categorie de orașe, în funcție de condițiile istorice, de dezvoltarea căilor de comunicație, gradul de civilizație etc. De exemplu, pentru clasificarea orașelor din Europa apuseană în evul mediu s-au propus următoarele cifre : orașe mici pînă la 2.000 locuitori, orașe mijlocii între 2.000 și 10.000 locuitori, iar cele mari între 10.000 și 50.000 locuitori. Chiar pentru apusul Europei formarea în evul mediu a unui oraș de 500—800 locuitori constituia deja „un tour de force“ [20].

Desigur, pentru Moldova de atunci scara dimensiunilor era cu totul alta. Astfel, în perioada de sfîrșit a epocii feudale, cînd începuseră să apară zorile epocii noi capitaliste, nici un oraș nu depășea 10.000 locuitori, majoritatea avînd numai pînă la 2.000 locuitori (vezi anexa).

Iată de exemplu situația orașelor la 1774 [21].

Numărul sufletelor	Denumirea orașelor
Sub 1.000	Bacău (345), Huși, Fălciu Soroca, Orhei, Chișinău, Hotin, Vaslui, Ștefănești, Tg. Neamț, Tg. Frumos, Focșani, Dorohoi, Hîrlău (855) și probabil Adjud.
Între 1.000 și 2.000	Roman, (1 080), Bîrlad, Tecuci și Piatra Neamț (1 490).
Între 2.000 și 5.000	Botoșani (2665), Galați, Tg. Ocna (3 535).
Peste 5.000	Iași (9 075).

[20] R. Mols, *Introduction à la démographie historique de villes d'Europe du XIV au XVIII siècle*, Louvain 1955, t. II, p. 41.

[21] Arh. St. București, Microfilm U.R.S.S., rola 30 și 31 (după Ц.Г.А.Д.А., Москва, Фонд 293, ед. хр. 187 а).

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Așadar, 19 orașe (71%) aveau sub 2.000 locuitori. Cele mai multe orașe erau mici, chiar foarte mici (între 490 și 855 locuitori). Între 1.000 și 2.000 locuitori am putea socoti orașele mijlocii ca Bîrlad, Tecuci, și Piatra Neamț. Deci, în comparație cu apusul Europei în evul mediu, în epoca finală a lui în Moldova, scara dimensiunilor era cu mult redusă, nedepășind 4.000 locuitori, cu excepția orașului capitală, Iași, ai cărui locuitori reprezentau 26,22% din totalul populației urbane la acea dată.

Evident, la aceeași dată, nici satele nu erau cu mult mai populate. Anii de război și ocupațiile militare, fiscalitatea excesivă, care a dus la nestatornicia locuitorilor, au avut consecințe importante în ceea ce privește densitatea populației din satele și orașele Moldovei.

În primii ani ai veacului al XIX-lea, scara dimensiunilor s-a modificat, în oarecare măsură, prin apariția unor noi localități urbane cu un număr redus de locuitori, ca și prin decăderea altora.

De exemplu, la 1803, situația se prezenta astfel : [22]

Numărul sufletelor	Denumirea orașelor
Sub 500	Mihăileni (255), Fălciu, Fălticeni (325).
Între 500 și 1000	Adjud (550), Huși, Tg. Neamț, Tg. Frumos, Tecuci (950).
Între 1000 și 2000	Bacău, (1010), Hîrlău, Piatra Neamț, Vaslui Dorohoi, Chișinău, Ștefănești, și probabil Focșani și Hotin.
Între 2000 și 5000	Roman (2235), Galați, Orhei, Soroca, Herța, Tg. Ocna, Bîrlad Botoșani (4505).
Peste 5000	Iași (15 995).

Sub 500 locuitori aveau localitățile noi, apărute la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și care vor prospera în mod deosebit în deceniile următoare: Mihăileni și Fălticeni și, de asemenea, vechea localitate urbană Fălciu, în continuă decădere. Scăzuse sub 1000 locuitori Tecuciul, în schimb sporise peste 1000 numărul locuitorilor din Bacău, Hîrlău, Vaslui, Ștefănești și Dorohoi. A crescut, în același timp și numărul locuitorilor din Botoșani și Iași [23].

Modificări mai importante apar după 1803. La 1832 nici un oraș nu mai avea sub 500 locuitori, majoritatea avînd peste 2000 locuitori (60%). Populația capitalei sporise de circa 3 ori față de 1803, în proporții mari se ridicase și numărul locuitorilor din Bîrlad, Orhei, Soroca, Roman și Galați : [24].

[22] După *Uricarul*, vol. VII, p. 241—377 și vol. VIII, p. 242—368.

[23] În tabelul anexă se observă că statistica din 1803 nu dă complet numărul locuitorilor. De exemplu, cifra redusă a acestora în Galați, în comparație cu 1774, se datorește neînregistrării aici, printre alte categorii, și a supușilor străini, numeroși în Galați, a breslelor de slujitori și a slujitorilor bisericești. La Mihăileni și Fălticeni nu au fost înregistrați evreii, destul de mulți, la acea dată, în aceste localități. În general, însă, aceste lipsuri nu credem că determinau schimbarea acestor localități de la o categorie dimensională la alta.

[24] E. Negruți-Munteanu, *Date noi privind structura demografică a tîrgurilor și orașelor moldovenești la 1832*, în „Populație și societate", Cluj, 1972, vol. I, p. 247.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Numărul sufletelor	Denumirea orașelor
Între 600 și 1000	Hîrlău (602), Adjud Fălciu (863).
Între 1000 și 2000	Mihăileni (1043), Vaslui, Tecuci, Dorohoi, Ștefănești (1703).
Între 2000 și 5000	Tg. Frumos, (2035), Herța Fălticeni, Tg. Neamț, Huși, Focșani, Bacău, Piatra Neamț, Tg. Ocna (4935).
Între 5000 și 10.000	Bîrlad, (5327), Roman, Galați, (8606).
Între 10.000 și 50.000	Botoșani (13796), Iași (48314).

La 1859, sub 1000 de locuitori nu mai aveau nici măcar orașele în plin proces de decădere. Scara dimensiunilor modificîndu-se total [25] :

Numărul sufletelor	Denumirea orașelor
Între 1000 și 2000	Adjud (1585), Fălciu, (1630).
Între 2000 și 5000	Ștefănești (2114), Herța, Hîrlău, Mihăileni, Tg. Frumos, Vaslui, (4 733).
Între 5000 și 10 000	Tecuci (5769), Dorohoi, Tg. Neamț, Tg. Ocna, Bacău, Fălticeni, Focșani (9752).
Între 10 000 și 20 000	Roman (10818), Piatra Neamț, Huși, Bîrlad (13165).
Între 20 000 și 30 000	Galați (26050), Botoșani (27147).
Peste 30 000	Iași (65 745).

Sub 5000 suflete nu aveau decît orașele în decădere : Adjud. Fălciu, Ștefănești, Hîrlău, Tg. Frumos. sau cele în stagnare : Mihăileni, Herța și Vaslui. O creștere considerabilă se observă la Fălticeni, Bacău care depășește Tg. Ocna, Piatra Neamț care depășește Roman, Huși. Roman, în timp ce *Galații tind să egaleze populația celui de al doilea oraș al țării* (Botoșani). [26]

Comparativ pentru întreaga perioadă cercetată scara dimensiunilor s-ar prezenta în felul următor (vezi primul tabel de la p. 11) :

Prin urmare, pînă la 1803 puteau fi socotite orașe mici cele care aveau sub 1000 locuitori, mijlocii între 1000 și 2000 locuitori, iar mari cele peste 2000. La 1832 orașe mici erau cu mai puțin de 2000 locuitori, cele mijlocii aveau între 2000 și 5000 locuitori, iar cele mari peste 5000 locuitori. La 1859 orașele mici aveau sub 5000 locuitori, cele mijlocii între 5000 și 10000 iar cele mari peste 10000 locuitori.

[25] *Din lucrările statistice a Moldovei*, cap. II, p. 108—114 și 179.

[26] În tabelele cu bugetele municipiilor pe anii 1859 și 1860 se poate urmări cam aceeași ordine a orașelor după cheltuieli și venituri (Arh. St. București, Ministerul de Interne, Moldova, dos. 28 din 1860, f. 18).

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Numărul locuitorilor	Numărul oraşelor în anii:			
	1774	1803	1832	1859
Sub 1000	15	8	3	—
1000—2000	4	9	5	2
2000—5000	3	8	9	7
5000—10 000	1	—	3	6
10 000—20 000	—	1	1	4
20 000—30 000	—	—	—	2
30 000—50 000	—	—	1	—
50 000—70 000	—	—	—	1
	23	26	22	22

În conformitate cu aceste dimensiuni numărul oraşelor mici, mijlocii şi mari, între 1803 şi 1859, era următorul :

Felul oraşelor după numărul locuitorilor	Numărul oraşelor în anii		
	1803	1832	1859
Oraşe mici	8	8	8
Oraşe mijlocii	9	9	7
Oraşe mari	9	5	7
Total oraşe :	26	22	22

Oraşe mici, la începutul secolului al XIX-lea, erau : Fălciu, Adjud, Fălticeni, Mihăileni, Tecuci, Huşi, Tg. Neamţ şi Tg. Frumos. La mijlocul secolului ,după numărul locuitorilor puteau fi socotite oraşe mici Adjud, Fălciu, Ştefăneşti, Herţa, Hîrlău, Mihăileni, Tg. Frumos şi Vaslui.

Oraşele mijlocii, la începutul secolului, erau : Bacău, Hîrlău, Piatra Neamţ, Vaslui, Dorohoi, Ştefăneşti, Hotin, Chişinău şi Focşani, iar la mijlocul secolului : Tecuci, Dorohoi, Tg. Neamţ, Tg. Ocna, Bacău, Fălticeni şi Focşani.

Oraşe mari, la 1803, în afară de Iaşi, puteau fi considerate : Roman, Galaţi, Orhei, Soroca, Herţa, Tg. Ocna, Bîrlad şi Botoşani. În ajunul *Unirii Moldovei cu Ţara Românească* rămăseseră oraşe mari : Iaşi, Botoşani, Galaţi, Bîrlad, Roman, Piatra Neamţ şi Huşi [27] (toate avînd peste 10 000 suflete).

În prima jumătate a secolului al XIX-lea se poate observa că s-a menţinut un oarecare echilibru între numărul oraşelor mici, mijlocii şi mari. De asemenea, se remarcă, în rîndul oraşelor mari, tendinţa de detaşare mai evidentă, din punct de vedere al numărului locuitorilor, a oraşelor Iaşi, Botoşani şi Galaţi. La 1832, de exemplu, Iaşii concentrau 37,33% din întreaga populaţie urbană a ţării, fiind unul din oraşele cele mai bine populate nu numai din ţările române, dar, în general, din sud-estul Europei. Oraşul Botoşani avea 10,65% din populaţia urbană a ţării,

[27] Oraşul Huşi se mai menţinea, din punct de vedere demografic, în rîndul oraşelor mari, datorită numărului important de bejenari sîrbo-bulgari stabiliţi aici şi aglutinării satelor Corni şi Broşteni.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

depășind cu peste 2000 locuitori orașul Craiova, plasîndu-se imediat după București și Iași. Portul Galați concentra 6,65% din populația urbană și depășea cu 400 locuitori orașul Ploiești și cu 4561 Brăila. La acea dată Galații aveau populația de două ori mai numeroasă decît portul Brăila. Aceste trei orașe cuprindeau mai mult de jumătate (54,50%) din populația orășenească a Moldovei de atunci.[28] La 1859, deși proporția scăzuse dată fiind sporirea populației în toate localitățile urbane, cele trei orașe continuau să concentreze aproape jumătate din populația orașelor (48,27%, raportat și la populația din localitățile semiurbane revenea mai puțin : 41,31%).

În ceea ce privește localitățile *semiurbane* (tîrgurile), observăm că numărul locuitorilor lor este mai dificil de stabilit, deoarece locuitorii birnici — clăcași — sînt, de cele mai multe ori, trecuți la sate, iar la tîrg se specifică numărul de tîrgoveți, cei mai mulți străini. Cum, în multe înscrieri catagrafice, organele administrative nu erau consecvente din acest punct de vedere la toate ținuturile țării, numărul absolut al locuitorilor tîrgurilor poate prezenta, de la an la an, cifre cu totul diferite. Totuși, indicăm situația așa cum ne este ea dată de cele trei principale statistici pe care le-am folosit și pentru orașe (1803, 1832 și 1859), făcînd de la început rezerva că eventualele inconsecvențe, în cazul înglobării și a locuitorilor săteni în rîndul tîrgoveților, noi nu le-am putut corecta.

La 1803 în partea Moldovei dintre Prut și Carpați erau trei tîrguri de dată recentă : Burdujeni, Panciu și Nicolina[29]. La 1832 apăruseră 15 tîrguri noi (în total deci 18), ca în 1859 numărul lor să ajungă la 59.

La 1832, numărul locuitorilor tîrgoveți varia între 89 (Frumușica, ținutul Botoșani) și 992 (Odobești, ținutul Putna).

Numărul sufletelor	Denumirea tîrgurilor
Sub 100	Frumușica
100—200	Bucecea, Căiuți, Podul Turcului
200—500	Nicolina, Nămoloasa, Drăgușeni, Sculeni, Buhușoaia, Lespezi.
500—1 000	Burdujeni, Podul Leloaei, Moinești, Mamornița, Panciu, Nicorești, Sulița, Odobești.

La acea dată toate localitățile semiurbane aveau sub 1.000 locuitori. După cum am arătat mai sus, tot sub 1.000 locuitori aveau atunci și orașele vechi în decădere : Adjud, Hîrlău și Fălciu ; evident, însă acestea avînd între 500 și 1.000 suflete, plasîndu-se, deci, alături de localitățile semiurbane mari, ceea ce însemna că, din punct de vedere

[28] E. Negruți-Munteanu, *Date noi privind structura demografică a tîrgurilor și orașelor moldovenești la 1832*, în *loc. cit.*, p. 247.

[29] Mihăilenii și Fălticenii, deși înființate recent, datorită evoluției lor ulterioare, le-am trecut între orașe.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

demic, aceste orășele se puteau compara cu tîrgurile cele mai mari existente la acea dată.

La 1859 populația tîrgurilor sporește în mod considerabil, însă, în același timp, apar multe tîrguri noi cu un număr foarte mic de tîrgoveți ; scara dimensiunilor acestor tîrguri la 1859 fiind următoarea :

Numărul sufletelor	Denumirea tîrgurilor
Sub 100	Pașcani, Bicaz, Găiceana, Hoceni.
100—200	Gugești, Urdești, Dimache, Căminărești, Golășăi. Onișcani, Vlădești, Colonești, Puțeni, Poenile, Docollina, Socola.
200—500	Mamorniță, Bălosești, Stănișești, Țibana, Glodurile, Dămienești, Bozieni, Valea Rea, Plopana, Folteșți, Bîra, Domnești, Codăești, Răducăneni, Frumușica.
500—1 000	Pechea, Căiuți, Săveni, Negrești, Bivolari, Nămoloasa, Berești, Iveșți, Bucecea, Parincea, Drăgușeni, Puiești, Rădăuți, Bicești, Murgeni. Podul Turcului.
1 000—1 500	Pungești, Nicorești, Panciu, Sculeni.
1 500—2 000	Dărăbani, Burdujeni, Buhușoaia, Podul Leloaiei, Lespezi.
2 000—3 000	Moinești, Odobești, Sulița.

Tîrgurile care la 1832 au avut sub 200 locuitori la 1859 aveau peste 500. Dacă la 1859 apar 15 tîrgușoare cu mai puțin de 200 locuitori, însă existau și 12 tîrguri cu peste 1.000 locuitori :

Numărul locuitorilor	Numărul tîrgurilor în anii	
	1832	1859
Sub 100	1	4
100— 200	3	12
200— 500	6	15
500—1 000	8	16
1 000—1 500	—	4
1 500—2 000	—	5
2 000—3 000	—	3
Total tîrguri :	18	58

La 1859 patru orașe : Ștefănești, Adjud, Fălciu și Herța aveau sub 3.000 locuitori, deci puteau fi clasificate în aceeași categorie cu tîrgurile: Dărăbani, Lespezi, Buhușoaia (Buhuși), Podul-Leloaiei (Podul Iloaei), Sulița, Odobești și Moinești.

Așadar, pe baza numărului locuitorilor cîteva localități urbane vechi, în decădere la 1832 și 1859, anume : Adjud, Fălciu, Ștefănești, Hîrlău și Herța, puteau fi trecute în rîndul tîrgurilor mari. De altfel,

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

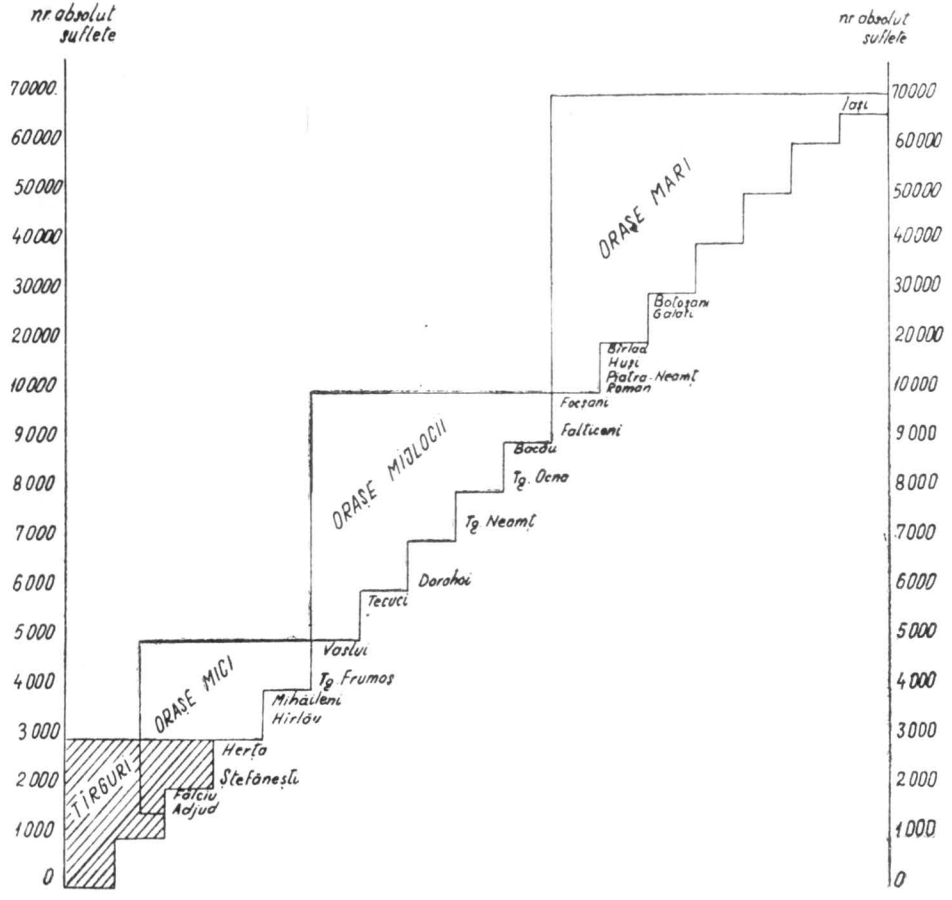

Clasificarea orașelor și tîrgurilor după numărul locuitorilor la mijlocul secolului al XIX-lea.

aceste mici localități urbane nu mai jucau un rol deosebit nici funcțional (economic sau administrativ). În această direcție, merită să fie subliniat că astăzi din aceste localități numai două sînt considerate orașe (Adjud și Hîrlău), celelalte fiind trecute între sate. Din puzderia de tîrguri cunoscute la mijlocul secolului trecut, astăzi mai sînt orașe doar localitățile : Săveni, Berești, Negrești, Panciu, Pașcani, Golășei (Tg. Bujor), Darabani, Buhușoaia (Buhuși), Moinești și Odobești, cele mai multe avînd la mijlocul secolului trecut între 700 și 3.000 suflete. Deci, în general, tîrgurile cu populație neagricolă mai numeroasă au avut mai multe șanse să evolueze ca orașe pînă în zilele noastre.

Datorită ritmului excepțional de creștere a populației urbane, clasificarea orașelor și tîrgurilor moldovene după numărul locuitorilor, în prima jumătate a veacului trecut, se prezintă pe o scară dimensională

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

variabilă. Dacă, la începutul secolului puteau fi considerate mici orășele sub 1.000 locuitori, mijlocii între 1.000 și 2.000, iar cele mari peste 2.000 locuitori, la mijlocul veacului orașele mici erau cele care aveau între 1.500 și 5.000 locuitori, cele mijlocii între 5.000 și 10.000 locuitori, iar cele mari peste 10.000 locuitori. Repartiția orașelor pe această scară dimensională, între anii 1803 și 1859, dovedește un oarecare echilibru, în ceea ce privește numărul orașelor mici, mijlocii și mari, dar, în același timp și tendința de detașare, din acest punct de vedere, a cîtorva orașe mari : Iași, Botoșani și Galați. Aceste trei orașe, la mijlocul veacului trecut, cuprinzînd aproape jumătate din totalul populației urbane.

În ceea ce privește numeroasele tîrguri, localități semiurbane, apărute în prima jumătate a secolului al XIX-lea datorită unor împrejurări economice, sociale și demografice specifice Moldovei din acea perioadă, ele se plasează, din punct de vedere al numărului locuitorilor, sub scara dimensională a orașelor, unele orașe mici, în stare de decădere, aflîndu-se pe această scară la interferența cu cele mai mari tîrguri.

CONSIDÉRATIONS DÉMOGRAPHIQUES RELATIVES À LA CLASSIFICATION DES VILLES DE MOLDAVIE DURANT LA PREMIÈRE MOITIÉ DU XIXe SIÈCLE

Résumé

Au cours de la première moitié du XIXe siècle, les communes urbaines de Moldavie se sont beaucoup développées. Leur nombre a augmenté et leur population s'est accrue. Ainsi, dans la Moldavie délimitée par les Carpathes et le Pruth, le nombre des localités urbaines a augmenté de 25 à 81.

La fondation de 56 nouvelles communes urbaines pendant la première moitié du XIXe siècle a fait l'objet de nombreuses discussions parmi les historiens roumains, notamment relativement au caractère urbain de ces localités. Le problème est assez difficile à résoudre, car il s'agit d'adopter un juste critérium pour distinguer les communes urbaines des communes rurales.

L'auteur décrit les circonstances dans lesquelles les communes urbaines furent créées en Moldavie, leur évolution, leur rôle, le nombre de leurs habitants et la manière dont elles furent jugées par les contemporains. Il constate qu'en Moldavie, au XIXe siècle, il y eut les deux catégories suivantes de localités urbaines :

1) les villes anciennes, la plupart datant du XIVe siècle, qui avaient résisté à toutes les vicissitudes de l'histoire de la Moldavie ; au début du XIXe siècle, quelques-unes étaient en décadence. Faisaient partie de cette catégorie les villes de Jassy, Botoșani, Galatz, Soroca, Orhei, Chișinău, Bârlad, Piatra-Neamț, Tîrgu Neamț, Roman, Bacău, Tîrgu Ocna, Focșani, Tecuci, Vaslui, Huși, Tîrgu Frumos, Dorohoi, Herța, Hârlău, Ștefănești, Adjud et Fălciu ;

2) les communes semi-urbaines, fondées à la fin du XVIIIe siècle et au cours de la première moitié du XIXe siècle, comme une conséquence des conditions spécifiques économiques, sociales et démographiques. Ces localités, surtout après 1860, eurent à faire face à de grandes difficultés. Seulement deux d'entre elles, par leur rôle économique et étant promues au rang de centres administratifs, réussirent, au milieu du XIXe siècle, à devenir des villes : Falticeni et Mihăileni. L'auteur donne la dénomination de „bourgs" aux localités semi-urbaines, pour les distinguer des villes.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Les villes et les communes semi-urbaines sont rangées par l'auteur en trois classes, étant considérées comme grandes, moyennes ou petites, selon le nombre de leurs habitants au début du XIXe siècle, puis en 1832 et enfin en 1859 (année lorsque l'union de la Moldavie et de la Valachie a eu lieu).

Considérant le nombre de leurs habitants à ces trois dates, l'auteur constate qu'à cause du rythme exceptionnel de l'accroissement de la population, la classification des villes et des bourgs, selon leur population ,ne pourrait être faite en prenant pour base des chiffres fixes. Il faut tenir compt d'une échelle mobile. Au début du siècle, étaient rangées dans la catégorie des petites villes celles qui avaient moins de mille habitants, dans la catégorie des villes moyennes celles qui avaient de mille à deux mille habitants et dans la catégorie des grandes villes celles dont la population dépassait deux mille âmes. Au milieu du XIXe siècle, les petites villes étaient celles de 1.500 à 5 000 habitants, les villes moyennes celles de 5.000 à 10.000 habitants et les grandes villes celles de plus de 10.000 habitants. La population des communes semi-urbaines était moindre que celle des petites villes. Pourtant, quelques petites villes en décadence, telles que Adjud, Fălciu, Ștefănești et Herța, avaient une population presque égale à celle des grands bourgs.

Ainsi, la classification des localités urbaines de Moldavie, au début et à la moitié du XIXe siècle, classification basée sur le nombre de leurs habitants, présente quelques aspects intéressants, car elle nous offre la possibilité de savoir quelle différence il y avait alors entre les villes et les bourgs.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Numărul locuitorilor din oraşele şi tîrgurile Moldovei*) în anii 1774, 1803, 1832 şi 1859

A	ORAŞELE	1774		1803		1832				1859			
						Suflete				Suflete			
		Suflete	Capi de familie	Suflete	Capi de familie	Bărbaţi	Femei	Total	Familii	Bărbaţi	Femei	Total	Capi de familie
Dorohoi	1. Dorohoi	885	177	1 480	296	864	838	1 702	644	3 045	3 004	6 049	1 595
	2. Mihăileni	—	—	255	51**	544	499	1 043	268	1 879	1 774	3 653	933
	3. Herţa	?	?	2 575	515	1 049	1 074	2 123	584	1 330	1 424	2 754	737
Botoşani	4. Botoşani	2 665	533	4 505	901	6 897	6 899	13 796	2 853	13 747	13 400	27 147	7 262
	5. Hîrlău	855	171	1 055	211	318	284	602	147	1 814	1 662	3 476	935
	6. Ştefăneşti	685	137	1 615	323	977	726	1 703	444	1 080	1 034	2 114	560
Suceava	7. Fălticeni	—	—	325	65**	1 213	1 165	2 378	597	4 552	4 525	9 077	2 144
Neamţ	8. Piatra Neamţ	1 490	298	1 135	227	1 514	1 393	2 907	878	6 001	5 755	11 756	3 482
	9. Tg. Neamţ	725	145	705	141	1 306	1 312	2 618	596	3 503	3 803	7 306	1 905
Roman	10. Roman	1 080	216	2 235	447	3 226	3 094	6 320	1 217	5 342	5 476	10 818	3 319
Bacău	11. Bacău	345	69	1 010	202	1 641	1 240	2 881	480	4 548	4 424	8 972	2 500
	12. Tg. Ocna	3 535	707	3 035	607	2 559	2 376	4 935	1 192	4 821	3 474	8 295	2 254
Putna	13. Focşani	850	170	?	?	2 612	2 183	4 795	1 020	5 254	4 498	9 752	2 680
	14. Adjud	?	?	550	110	427	381	808	184	827	758	1 585	444
Tecuci	15. Tecuci	1 325	265	950	190	827	706	1 533	365	3 064	2 705	5 769	1 384
	16. Galaţi	3 310	662	2 420	484	5 491	3 115	8 606	2 000	14 124	11 926	26 050	6 530
Tutova	17. Bîrlad	1 220	244	3 630	726	2 742	2 585	5 327	1 581	6 705	6 460	13 165	4 079
Vaslui	18. Vaslui	645	129	1 240	248	772	687	1 459	333	2 413	2 320	4 733	1 474
Fălciu	19. Huşi	490	98	695	139	2 748	2 170	4 918	1 312	6 263	6 501	12 764	3 765
	20. Fălciu	600	120	320	64	462	401	863	267	803	827	1 630	455
Cîrligătura	21. Tg. Frumos	825	165	940	188	1 065	970	2 035	477	1 954	2 108	4 062	1 302
Iaşi	22. Iaşi	9 075	1 815	15 995	3 199	25 476	22 838	48 314	7 970	34 183	31 562	65 745	21 791
Orhei	23 Chişinău	810	162	1640	328	Nu deţinem date				Nu deţinem date			
	24 Orhei	560	112	4025	805	,,	,,	,,		,,	,,	,,	
Soroca	25 Soroca	855	171	4180	836	,,	,,	,,		,,	,,	,,	
Hotin	26 Hotin	780	156	?	?	,,	,,	,,		,,	,,	,,	
Total oraşe		34 610	67 22	56 515	11 303	64 730	56 936	121 666	25 409	127 252	119 420	246 672	71 530
B	TÎRGURILE												
Dorohoi	1. Dorohoi									813	828	1 641	431
	2. Rădăuţi									496	427	923	247
	3. Săveni					309	293	602	139	363	348	711	167
	4. Mamorniţa									110	98	208	71
Botoşani	5. Burdujeni			965	193**	273	249	522	137	884	845	1 729	436
	6. Suliţa					488	485	973	209	1 519	1 339	2 858	738
	7. Bucecea					55	59	114	24	430	425	855	205
	8. Frumuşica					46	43	89	20	242	236	478	130
Suceava	9. Lespezi					177	154	331	96	972	965	1 937	480
	10. Paşcani									42	49	91	22
Neamţ	11. Bicaz									45	50	95	20
	12. Buhuşi					150	153	303	76	946	927	1 873	490
	13. Bozieni									160	188	348	87
Roman	14. Onişcani									74	74	148	44
	15. Dămieneşti									162	163	325	77
	16. Biceşti									473	454	927	244
	17. Bira									232	208	440	112
Bacău	18. Moineşti					301	287	588	461	1 055	1 052	2 107	526
	19. Căiuţu					65	64	130	33	330	328	658	189
	20. Parincea									450	401	851	264
	21. Glodurile									154	173	327	101
	22. Valea Rea									176	175	351	86
Putna	23. Panciu			200	40	352	295	647	138	567	585	1 152	369
	24. Odobeşti					587	405	992	238	1 200	1 100	2 300	767
	25. Domneşti									210	234	444	139
	26. Nămoloasa					114	90	204	58	508	300	808	218
Tecuci	27. Pod. Turcului					106	81	187	40	545	450	995	284
	28. Iveşti									434	410	844	245
	29. Nicoreşti					421	325	746	200	567	538	1 105	303
	30. Găiceana									47	26	73	20
	31. Puţeni									89	70	159	44
	32. Stănişeşti									132	86	218	60
	33. Colonești									73	82	155	47
Covurlui	34. Golăşăi									79	61	140	40
	35. Folteşti									198	154	352	102
	36. Vlădeşti									84	71	155	39
	37. Bereşti									441	370	811	205
	38. Drăguşani					155	102	257	5	485	422	907	220
	39. Pechea									288	224	512	127
Tutova	40. Pueşti									460	459	919	253
	41. Plopana									192	211	403	114
	42. Murgeni									450	500	950	262
Vaslui	43. Negreşti									355	385	740	179
	44. Pungeşti									520	559	1 079	287
	45. Codăeşti									209	247	456	118
	46. Borosăşti									113	102	215	58
Fălciu	47. Docolina									89	97	186	49
	48. Urdeşti									52	63	115	33
	49. Răducăneni									214	251	465	127
	50. Hoceni									42	40	82	20
	51. Gugeşti									49	55	104	28
Cîrligătura	52. Pod. Iloaiei					300	270	570	164	922	955	1 877	525
Iaşi	53. Sculeni					143	146	289	71	670	621	1 291	334
	54. Ţibana									155	158	313	83
	55. Bivolari									371	368	739	201
	56. Căminăreşti									66	72	138	35
	57. Dimache									66	63	129	35
	58. Poenile									79	83	162	38
	59. Nicolina			215	43	128	75	203	67	cuprins în oraşul Iaşi			
	60. Socola									61	55	116	45
Orhei	61 Ţeleneşti	—	—	480	96	Nu deţinem date				Nu deţinem date			
	62 Pînzăreni	—	—	855	171	,,	,,	,,		,,	,,	,,	
Soroca	63 Bălţi	—	—	750	150	,,	,,	,,		,,	,,	,,	
	64 Movilău	1895	379	1170	235	,,	,,	,,		,,	,,	,,	
Total tîrguri		1895	379	4 635	927	4 170	3 577	7 747	2 176	21 210	20 280	41 490	11 220
Total general		36 505	7 101	61 150	12 230	68 900	60 513	129413	27 585	148 462	139 700	288 162	82 750

* După împărţirea administrativă din 1832.
** Fără evrei (nefiind indicat numărul lor).

Întocmit pentru *anul 1774* după Arh. St. Bucureşti, microfilm U.R.S.S. rola 30, 31.

Pentru 1803 după *Uricarul* vol. VII şi VIII (Condica liuzilor). Am calculat la nr. familiilor: birnicii, oamenii scutiţi, nr. celor ce îi scutesc (ca boieri) cioclii şi evreii. Numărul capilor de familie în 1774 şi 1803 este mai mic decît cel real, deoarece nu a fost înregistrat în statistică decît numărul contribuabililor. În 1803 unele categorii (mazili, ruptaşi, privilegheţi, bresle de slujitori, slujitorii bisericeşti) nu sînt daţi pe localităţi ci la sfîrşitul ţinutului, deci nici aceste categorii nu au fost cuprinse în numărul capilor de familie existente în oraşe şi tîrguri. Numărul sufletelor în anul 1774 şi 1803 l-am calculat înmulţind numărul capilor de familie cu 5. Coeficientul 5, uzitat în astfel de calcule, este mult mai ridicat decît media sufletelor de cap de familie în mediul urban, însă avînd în vedere omisiunile din aceste statistici, socotim că folosirea lui poate da un număr de suflete apropiat de cel existent atunci.

Pentru 1832 după E. Negruţi-Munteanu, *Date noi privind structura demografică a oraşelor şi tîrgurilor moldoveneşti la 1832*, în „Populaţie şi societate", Cluj, 1972, vol. I, p. 256, anexa I.

Pentru 1859 după *Din lucrările statistice* [illegible] Iaşi, 1862, p. 33—105.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebarițiu.ro

REZULTATELE APLICĂRII LEGII MINELOR DIN 1924 ÎN INDUSTRIA PETROLULUI DIN ROMÂNIA *

DE

GH. BUZATU

Abordînd capitolul referitor la rezultatele aplicării legii minelor din 3 iulie 1924, trebuie menționat de la bun început că opiniile exprimate în această privință au fost împărțite. Deși problema respectivă prezintă cele mai multe date certe, atestînd evoluția unui proces absolut obiectiv și controlabil după statisticile vremii, ea a fost însă dezbătută prin prisma disputelor politice izbucnite între partidele clasei dominante din România burgheză. În această situație s-a ajuns, inevitabil, la exprimarea unor puncte de vedere extreme în privința rezultatelor concrete ale aplicării regimului minier liberal. Astfel, pe de o parte, liberalii au apreciat și, de cele mai multe ori, au exagerat însemnătatea introducerii regimului lor minier. Pe de altă parte, grupările politice din opoziție, în frunte cu P.N.Ț., au contestat faptul că legea minelor din 1924 ar fi răspuns țelurilor stabilite de legiuitor, conducînd la vreo realizare cît de cît notabilă. Pentru a ilustra această situație, amintim, de pildă, că Alexandru Topliceanu, unul dintre partizanii politicii economice liberale, lăuda „roadele apreciabile" ale aplicării regimului minier din 1924 [1]. De asemenea, Gh. N. Leon a apreciat cîștigul „foarte fericit" obținut prin introducerea legii liberale [2], în vreme ce autorul ei, Tancred Constantinescu, scria în anul 1929 : „Legea minelor (din anul 1924 — n.n.) a dat, în cei patru ani de aplicare, *rezultate admirabile*. S-au creat industrii puternice românești, s-a mărit considerabil participarea capitalului național, statul a dobîndit averi și venituri mari, iar industria petrolului s-a dezvoltat formidabil. Faptele și cifrele o dove-

* Prezentul studiu reprezintă un subcapitol din monografia *România și trusturile petroliere internaționale pînă la 1929* (în mss.).

[1] Al. Topliceanu, *Lupta pentru petrol. Trusturile internaționale și politica României*, București, 1929, p. 109.

[2] Gh. Leon, *Petrolul românesc și capitalul străin*, în „Economie politică și politică-economică", București, 1943, p. 183.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

desc... (subl. ns. — Gh. B.)"[3]. În același spirit, Vintilă Brătianu a afirmat că aplicarea legii în discuție a marcat succesul politicii statului român în materie de combustibil lichid.[4] Un punct de vedere total opus au susținut reprezentanții partidelor aflate în opoziție și adepții politicii *porților deschise*. Virgil Madgearu, conducătorul politicii economice a P.N.Ț., procedînd la modificarea legii miniere liberale a explicat în expunerea de motive a noii legi din 1929 că regimul stabilit la 1924 nu-și atinsese nici unul din țelurile vizate.[5] În același context, un alt adversar al politicii *prin noi înșine* a considerat că legea minelor din 1924 a condus la un „singur rezultat", provocînd „animozitatea capitalurilor străine contra țării".[6] Nu este cazul să insistăm asupra opiniilor enunțate de reprezentanții trusturilor internaționale care au respins în bloc legea minieră liberală. Potrivit aprecierilor unui cunoscut organ legat de cercurile economico-financiare apusene („The Manchester Guardian Commercial"), s-a înregistrat un „fiasco" total în privința îndeplinirii principalului deziderat al legii din 1924 — românizarea industriei petroliere din țară.[7]

Opiniile emise în privința rezultatelor aplicării legii minelor din 1924 sînt greu de împăcat. În ce ne privește, precizăm că în aprecierea rezultatelor legii respective ne conducem după datele și faptele incontestabile reflectînd evoluția industriei petroliere și a problemelor aferente ei între anii 1924—1928. Menționăm, de asemenea, că analiza problemei abordate va fi întreprinsă din două puncte de vedere: 1) Prin prisma ritmului înregistrat în dezvoltarea industriei țițeiului sub regimul legii minelor din 3 iulie 1924; 2) Din punctul de vedere al rezultatelor concrete dobîndite sub regimul acestei legi pe tărîmul politicii naționale a petrolului în România.

1. Adversarii P.N.L. au susținut că perioada 1922—1928, cît timp programul *prin noi înșine*, s-a aflat, cu intermitență, la baza politicii economice oficiale a României, s-ar fi caracterizat printr-o „stagnare" a vieții economice a țării.[8] Aserțiunea nu corespunde realității și, ulterior, unii dintre cei mai înverșunați oponenți ai programului *prin noi înșine au fost siliți să înregistreze* și să evidențieze progresul dobîndit în dezvoltarea vieții economice a României în perioada stabilizării relative a capitalismului.[9] După ce în anul 1924 se încheiase, în linii mari,

[3] Tancred Constantinescu, *Modificarea legii minelor*, în „Viitorul" din 13. I. 1929, p. 2.

[4] V. Bratiano, *La politique d'État du pétrol à la suite de la nouvelle Constitution et de la Loi des mines*, București, 1927, p. 5.

[5] Cf. Virgil Madgearu, *Bazele nouei politici economice*, București, Socec. et Co., 1929, p. 98 și urm.; *Legea minelor din 1929* (ediția I. Vasilescu Nottara), București, 1929, p. 1.

[6] H. R., *Noua lege a minelor*, în „Petrol. Buletin săptămînal", an II, nr. 10/6 III, 1929, p. 2.

[7] Vezi „România petroliferă" din 10. XI. 1926, p. 1.

[8] Cf. „Dreptatea" din 7. V. 1928, p. 3—4.

[9] Vezi Virgil N. Madgearu, *Evoluția economiei românești după războiul mondial*, București, 1940, p. 132.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

procesul refacerii economice a țării după primul război mondial, [10] a urmat o perioadă de accentuare a dezvoltării economice generale a României [11]. În acest cadru s-a înregistrat și progresul industriei petroliere din țară.

Progresul realizat între 1924—1928 în dezvoltarea industriei de petrol sub regimul legii liberale a minelor este ilustrat în primul rînd de creșterea producției brute a „aurului negru". Astfel, în cei cinci ani de aplicare a legii minelor sporul producției a depășit de circa 2.5 ori nivelul anului 1924 [12]:

1924 . .	1 851 303 tone.
1925 . .	2 316 504 tone.
1926 .	3 241 329 tone.
1927 . .	3 661 360 tone.
1928 . . .	4 268 541 tone.

Creșterea importantă înregistrată nu a permis României să facă un salt sensibil în ierarhia mondială a țărilor producătoare de țiței. Întocmai ca și în perioada 1919—1924, între 1925—1928 România a continuat să se mențină pe locurile 6—7 în producția mondială de combustibil lichid, după Statele Unite, Venezuela, U.R.S.S., Mexic, Persia și Indiile Olandeze. [13]

Sporul producției brute de țiței după 1924 s-a făcut îndeosebi pe seama exploatării intensive a perimetrelor petrolifere noi concesionate de statul român. În perioada respectivă, societățile petroliere au „menajat" extragerile pe cuprinsul perimetrelor primite în concesiune de la particulari, intensificînd exploatarea terenurilor statului și, mai ales, a celor 500 ha acordate conform legii minelor din 1924. De aceea s-a ajuns ca, în anul 1927, 52,5% din producția de țiței a României (peste 1,9 milioane tone) să fie realizată din valorificarea terenurilor statului. [14] Faptul era deosebit de îngrijorător întrucît evidenția tendința manifestă a societăților particulare de a secătui într-un ritm intens terenurile statului. Pentru a exemplifica această tendință este destul să amintim că, după unele statistici, în anul 1927 concesiunile petrolifere ale statului însumau 1 945,5 ha, iar cele particulare 56 457,6 ha. Din aceste suprafețe se aflau în exploatare 1 010,2 ha din prima categorie și doar 3 240 ,2 ha din cea de a doua. [15]

---

[10] V. Axenciuc, *Situația economico-socială a României în perioada 1919—1924*, în „Anale de istorie", nr. 4/1966, p. 136.

[11] Cf. *Enciclopedia României*, IV, București, 1943, p. 813.

[12] Cf. „Moniteur du Petrole Roumain", București, nr. 8/15. IV. 1931, (supliment) (în continuare se va cita M.P.R.).

[13] *Ibidem.*

[14] Vezi Dr. I. Teodorescu. *L'évolution de l'exploitation des richesses minières de la Roumanie pendant la période 1919—27*, în „La Roumanie Économique", nr. 7—8/1928, p. 99.

[15] *Ibidem.* Date apropiate furnizează și M. Pizanty *(Petroleum in Roumania*, București, Cultura Națională, 1930, p. 45).

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

În a doua jumătate a deceniului al III-lea s-a acordat atenţie prelucrării superioare a produsului brut. Într-o măsură mai mare decît oricînd în trecut, ţiţeiul a fost supus diverselor operaţii de distilare, rafinare sau rectificare în scopul obţinerii unor derivate. În general, între 1924—1928 circa 95% din totalul producţiei de ţiţei a fost prelucrată în rafinării sau distilării.[16] În România existau atunci 60 de rafinării, dintre care 32 dispuneau de o capacitate anuală de prelucrare de peste 4 000 tone fiecare. Cele mai multe dintre rafinăriile mari aparţineau societăţilor străine : *Vega, Astra Română, Româno-Americană* sau *Columbia.*[17] Capacitatea anuală de prelucrare a tuturor rafinăriilor din ţară a depăşit în orice moment nivelul producţiei brute de ţiţei. În 1927, de exemplu, ea s-a ridicat la 4,8 milioane tone.[18]

Randamentul mediu obţinut prin prelucrarea ţiţeiurilor româneşti în perioada cercetată a oscilat în jurul următoarelor cifre : 25% — benzine ; 18% — lampant ; 8% — motorină şi uleiuri minerale ; 49% — păcură sau mazut.[19] După cum se observă, produsele inferioare (păcura şi reziduurile) deţineau încă o pondere mare între derivatele obţinute, în vreme ce benzina — principalul şi cel mai apreciat dintre produsele superioare — se obţinea în cantităţi reduse. Pierderile rezultate au fost considerabile. Cu titlu de exemplu, amintim că, în anul 1928, valoarea totală a produselor petroliere româneşti a depăşit cifra de 8 miliarde lei hîrtie. Dintre derivatele exportate, cele mai însemnate venituri au fost obţinute prin vinderea benzinei (4,3 miliarde lei hîrtie, adică 54,4% din total),[20] deşi acest produs din punct de vedere cantitativ a fost departe de a fi deţinut primul loc în schimbul extern de derivate petroliere.

Cele mai indicate procedee pentru obţinerea unor cantităţi sporite de benzine constau în modernizarea instalaţiilor de rafinaj şi, mai ales, în introducerea metodelor de cracking, foarte răspîndite pe atunci în Statele Unite. S-a apreciat că, prin cracarea întregii cantităţi de păcură obţinută, România ar fi beneficiat de un spor de încă 40% benzină, alături de cele realizate prin metodele obişnuite de rafinaj.[21] În România, însă, s-a procedat cu destul de mare întîrziere la introducerea procedeului de cracking. Astfel, cea dintîi instalaţie a fost montată de abia la sfîrşitul anului 1926 de către societatea *Columbia.*[22] Deşi în anii următori procedeul de cracare avea să capete o mai largă extindere, totuşi cantităţile de benzine rezultate pe această cale au continuat a fi insuficiente în raport cu exigenţele unei prelucrări superioare a ţiţeiului. Si-

[16] Mihail Pizanty, *Situaţia actuală a industriei române de petrol,* Bucureşti, Cartea Românească, 1928, p. 5.

[17] *Aperçu général sur l'industrie du pétrole roumain,* în „La Roumanie Économique", nr. 8—9/1927, p. 83 (în continuare se va cita *Aperçu général...).*

[18] *Ibidem.*

[19] *Ibidem.*

[20] Mihail Pizanty, *Le Pétrole en Roumanie,* Bucureşti, 1931, p. 124.

[21] Idem, *Situaţia actuală a industriei române de petrol,* p. 12.

[22] Cf. M.P.R., nr. 7/1. IV. 1927, p. 594.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

tuația consemnată nu s-a modificat pînă în ajunul celui de-al doilea război mondial.[23]

Perioada postbelică a înregistrat o creștere sensibilă a consumului intern și extern de derivate petroliere românești. *Pe plan intern*, nevoile refacerii economiei naționale și intensificarea procesului de industrializare către sfîrșitul deceniului al III-lea au determinat mărirea permanentă a cererilor de produse petroliere. Astfel, dacă în anul 1919 consumul intern de derivate de țiței a reprezentat 471 674 tone (indice 100%), el a sporit în 1924 la 1 119 000 tone (indice 253%), iar în 1927 la 1 368 477 tone (indice 299%).[24] Nu poate fi trecut cu vederea faptul că produsele superioare erau mai puțin solicitate pe piața internă, unde ponderea cea mai însemnată revenea derivatelor inferioare. Numai în anul 1927 din cele peste 1,3 milioane tone derivate petroliere consumate în interior, industria a necesitat 721 225 tone reziduri, iar rafinăriile 264 286 tone.[25]

În privința exportului de produse petroliere s-a constatat o intensificare neobișnuită a lui după anul 1925[26]:

1924	437 915 tone.
1925 .	790 175 tone.
1926 .	1 499 919 tone.
1927 .	1 922 108 tone.
1928 . .	2 351 690 tone.

Dintre produsele exportate, pînă la 1924—1925 au predominat în ordine lampantul și benzinele. Țițeiul brut și păcura — produse absolut necesare desfășurării în condiții optime a vieții economice interne a țării — au fost, mulți ani după sfîrșitul primului război mondial, interzise la export. După anul 1926 s-a permis exportul de păcură, astfel că dublarea și apoi triplarea, în anii imediat următori, a cantităților de produse petroliere trimise peste graniță s-a făcut mai ales pe seama acestui derivat.[27]

Valoarea globală a produselor exportate nu a urcat continuu în raport direct cu cantitățile expediate peste graniță. Ea a oscilat în funcție de nivelul prețurilor mondiale care erau dictate de marile trusturi internaționale. Astfel, în 1924 valoarea exportului a fost de 3,3 miliarde lei hîrtie, în 1925 de 5,7 miliarde lei hîrtie, a atins maximul de 9,4 miliarde lei hîrtie în 1926, pentru a coborî apoi la 7,4 miliarde lei hîrtie în 1927 ori la 8,0 miliarde lei hîrtie în 1928.[28] Veniturile realizate din

[23] Vezi *Contribuții la problema materiilor prime în România*, II, București, 1939, p. 118 și urm.
[24] Dr. I. Teodorescu, *op. cit.*, p. 101.
[25] *Ibidem.*
[26] Cf. Șerban Gheorghiu, *L'exportation des produits pétrolifères roumains*, în M.P.R., 1937, (număr special), p. 144.
[27] Dr. I. Teodorescu, *op. cit.*, p. 102.
[28] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

vinderea derivatelor petroliere românești în străinătate au asigurat o pondere tot mai mare țițeiului în exportul general al țării. Așa, de pildă, în anul 1924 produsele petroliere au asigurat 11,91% din valoarea totală a exportului României, în 1925 — 19,85%, în 1926 — 24,73%, iar în 1928 — 29,80%.[29] La fel ca și în perioada anterioară, printre principalii clienți ai României s-au aflat Anglia, Franța și mai multe țări din bazinul Mediteranei. În anii 1927—1928 printre importatorii de derivate de țiței românești au figurat chiar Statele Unite, cel mai mare producător de combustibil lichid din lume.[30]

Cantitățile de combustibil lichid exportate au asigurat României un loc de frunte (7) în rîndul țărilor exportatoare și o participație de 4% în 1927 la comerțul mondial de derivate petroliere.[31]

Perioada care a urmat promulgării legii minelor din 1924 a cunoscut, de asemenea, o febrilă activitate în domeniul afacerilor financiare legate de industria petrolului românesc. Paralel cu dispariția unor societăți mai vechi de petrol, în perioada cercetată au apărut altele noi, înregistrîndu-se și sporirea investigațiilor plasate în industria de țiței. După unele informații, între 1923—1928 s-au creat 55 noi întreprinderi petroliere, dintre care cele mai multe cu capital autohton.[32] În anul 1928 existau în industria „aurului negru" din țară peste 140 de societăți anonime, din care peste 70 erau specializate în exploatarea combustibilului lichid, iar restul în foraj, rafinaj etc.[33] În același timp s-a dublat cuantumul capitalurilor investite în industria română de țiței : de la 5,3 miliarde lei hîrtie în 1923 la 11,7 miliarde lei hîrtie în 1928.[34] Valoarea investițiilor plasate în industria petrolieră a ajuns să reprezinte circa 40—50% din totalul capitalului social ocupat în întreaga industrie din țară.[35] Această situație este deosebit de semnificativă pentru reliefarea locului și rolului pe care ajunsese să-l dețină industria „aurului negru" în cadrul complexului economic general al României.

Unele fapte intervenite în domeniul industriei petrolului către sfîrșitul perioadei examinate au prefigurat fenomenele ce aveau să devină *proprii marii crize economice* dintre 1929—1933. Între anii 1919—1926 sporirea permanentă a consumului mondial de țiței și, în consecință, a cererilor au condus la o creștere corespunzătoare a prețurilor tuturor derivatelor rezultate din prelucrarea „aurului negru". Pentru a ne referi la situația României, amintim că după 1921 prețurile loco ale țițeiurilor de Buștenari și Moreni au sporit neîncetat, pînă în mai 1926, cînd au atins cel mai înalt nivel postbelic : 1 vagon de țiței — 31 000 lei hîrtie.[36]

[29] Șerban Gheorghiu, *op. cit.*, p. 144.
[30] *Ibidem*, p. 145.
[31] Mihail Pizanty, *Situația actuală a industriei române de petrol*, p. 17.
[32] Vezi Costin Murgescu și colaboratori, *Contribuții la istoria capitalului străin în România*, I, București, 1960, p. 126—127.
[33] Mihail Pizanty, *Situația actuală a industriei române de petrol*, p. 17—18.
[34] Costin Murgescu, și colaboratori, *op. cit.*, I, p. 127.
[35] *Ibidem*, p. 123.
[36] Cf. Cf. M.P.R., nr. 14/15. VII. 1927, p. 1 369—1 370.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

După această dată, prețurile țițeiurilor românești au oscilat cîteva luni, iar din septembrie 1926 au început să scadă vertiginos. A urmat, nu numai în România ci și pe piața mondială, o adevărată „degringoladă" a prețurilor produselor de țiței care s-a prelungit vreme de mai mulți ani.[37] Principalii factori care au determinat această scădere au fost creșterea neobișnuită, după luna martie 1926, a producției americane de țiței și, apoi, dezlănțuirea necruțătorului „război al prețurilor" între trusturile *Standard Oil* și *Shell*.[38] Conflictul dintre cele două trusturi, izbucnit în Asia, s-a extins în Europa și, în cele din urmă, asupra întregii piețe mondiale a „aurului negru". Ca întotdeauna cînd se angajau într-o asemenea dispută, trusturile beligerante au recurs, fiecare, la metoda cunoscută : aruncarea pe piață a unor cantități suplimentare de produse petroliere și coborîrea prețurilor lor cu scopul de a slăbi pozițiile adversarilor. Conflictul dintre trusturile petroliere — care s-a prelungit pînă către mijlocul anului 1928 — a lovit direct și piața românească. S-a arătat că *Dutch-Shell* a utilizat țițeiul extras în România în războiul purtat contra lui *Standard Oil* în India.[39] Scăderea prețurilor derivatelor petroliere pe piața mondială a determinat o reducere considerabilă a veniturilor încasate prin exportarea produselor românești. În general, prețurile de vînzare ale produselor românești — aflate în permanent declin din luna septembrie 1926 — au acuzat scăderi de pînă la 50%.[40] Cel mai mult au coborît prețurile benzinelor care, în a doua jumătate a anului 1927, au ajuns să se vîndă cu 60% mai ieftin decît înainte de declanșarea războiului dintre *Standard Oil* și *Shell*.[41] Industria română de petrol a suferit grele pierderi de pe urma „degringoladei" prețurilor din anii 1926—1928. Scăderea prețurilor derivatelor petroliere — apreciată de C. Osiceanu a fi condus la „cea mai grea criză care a bîntuit creodată industria noastră de petrol"[42] — a coincis cu alte fapte (creșterea cursului leului, ceea ce a determinat urcarea cheltuielilor de producție,[43] impunerea de către stat a industriei petroliere la noi taxe etc.), care au venit să agraveze situația acestei importante ramuri a economiei naționale. În aceste condiții, intervenția guvernului Barbu Știrbey, care în iunie 1927 a redus taxele vamale la export și tarifele de transport pe C.F.R. pentru derivatele petroliere,[44] nu a oferit decît simple paleative pentru redresarea situației industriei de țiței. Dificultățile prin care a trecut industria de țiței la sfîrșitul perioadei cercetate sînt atestate și de următoarele date : pentru anul 1928 și-au publicat bilanțurile, pînă în noiembrie 1929, un număr de 114 în-

[37] Mihail Pizanty, *Le Pétrole en Roumanie*, București, 1933, p. 312.
[38] M.P.R., nr. 15/1. VIII. 1927. pp. 1 486, 1 553.
[39] Idem, nr. 3/1. II 1928, p. 254.
[40] Cf. „La Roumanie nouvelle", nr. 26/25. V. 1927. p. 431.
[41] Cf. M.P.R., nr. 20/15. X. 1927, p. 2 060.
[42] *Ibidem.*
[43] Idem, nr. 11/1. VI. 1927, p. 1 026.
[44] Idem, nr. 12/15. VI. 1927, p. 1 196.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

treprinderi petroliere. Dintre acestea 38 de bilanţuri au acuzat pierderi, iar 32 nici un fel de beneficii. Doar în 44 de cazuri s-au înregistrat beneficii totalizînd 610,4 milioane lei hîrtie.[45] Fără a pierde din vedere faptul că bilanţurile întocmite de către societăţile petroliere în cauză au fost departe de a reflecta situaţia lor reală întrutotul, trebuie să subliniem că cifrele reproduse sînt cu mult inferioare anilor precedenţi. O investigaţie asupra randamentului obţinut în industria petrolului după 1926 vine să confirme acest lucru. Astfel, randamentul înregistrat în industria de ţiţei din ţară a evoluat în perioada cercetată : 16,14% în 1926, 5,20% în 1927 şi 5,19% în 1928.[46]

Dificultăţile ivite îndeosebi în anii 1927—1928, provocate de factori externi ori interni, nu pot lăsa în umbră progresul înregistrat de industria de petrol din România sub regimul legii minelor din 3 iulie 1924.[47] Legea a contribuit netăgăduit la atingerea acestui rezultat. Deşi în aparenţă poate părea că regimul minier din 1924 nu a avut vreo legătură nemijlocită cu aspectele tratate, necondiţionînd evoluţia lor, trebuie remarcat că el a creat cadrul adecvat dezvoltării industriei petroliere în România într-o perioadă bine determinată. Din acest punct de vedere, regimul minier liberal din 1924 a răspuns intenţiilor şi scopurilor legiuitorului.[48]

2. Aşa după cum s-a subliniat, regimul minier de la 3 iulie 1924 a întruchipat, în concepţia legiuitorului liberal, şi nu numai atît, un program de politică naţională în domeniul petrolului. Rămîne ca, în rîndurile care urmează, să examinăm *rezultatele obţinute din punctul de vedere al politicii naţionale a combustibilului lichid* în urma aplicării legii minelor din 1924. Aspectele asupra cărora vom insista sînt strict legate de problema enunţată, întrucît, într-un cadru mai vast, orice factor care contribuie la progresul industriei petroliere poate fi integrat pe planul unei politici naţionale în acest domeniu, dată fiind însemnătatea excepţională a combustibilului lichid în viaţa modernă a statelor.

a) Pe tărîmul unei politici raţionale a combustibilului lichid, *preîntîmpinarea acaparării resurselor petrolifere româneşti de către trusturile internaţionale* a constituit unul din marile deziderate urmărite de legiuitorul liberal de la 1924. Acest ţel, prezent şi în unele legiuiri antebelice, s-a impus cu acuitate după anul 1918. Petrolul a căpătat o însemnătate deosebită, iar terenurile bogate în zăcăminte de ţiţei aparţinînd statului s-au extins în urma naţionalizării subsolului minier în 1923. S-a arătat că statul nu putea interveni, pentru o perioadă limitată de 30 de ani după naţionalizare, în cazul terenurilor petrolifere trecute sub regimul „drepturilor cîştigate" ceea ce a constituit una din carenţele serioase ale măsurilor adoptate de burghezia liberală în anii 1923—1924. Pentru perimetrele petrolifere asupra cărora se întindeau „drepturile

[45] Idem, nr. 22/15. XI. 1929, p. 1 810.
[46] Idem, nr. 2/15. II. 1933, p. 64.
[47] Cf. A. L. Dinopol, *Industria de petrol a României şi politica de Stat*, Bucureşti, 1933, p. 5.
[48] *Legea minelor cu expunere de motive*, Bucureşti, 1924, p. 105.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

cîştigate" era foarte dificilă, dacă nu imposibilă, intervenţia statului cu scopul de a preîntîmpina achiziţionarea lor de către companiile internaţionale. În privinţa modului de concesionare a acestor perimetre, legea din 1924 nu intervenea în nici un fel pe durata recunoaşterii „drepturilor cîştigate". Terenul de aplicare al legii minelor avea să-l constituie, în urma restrîngerii semnalate, numai perimetrele petrolifere ale statului român. Insuficienţele care au decurs de aici pentru politica naţională petrolieră a României nu au fost deloc neglijabile.

Străduindu-se să înlăture pericolul acaparării terenurilor petroliere ale statului, legiuitorul din 1924 a procedat într-un fel deosebit faţă de predecesorii săi de dinainte de 1914. Astfel se ştie că legile din 1906 şi 1909 conţineau dispoziţii menite să preîntîmpine monopolizarea perimetrelor statului de către una sau mai multe întreprinderi. Asemenea stipulaţii nu au lipsit mai cu seamă în legea minelor din 1924.[49] Deosebirea a constat însă în faptul că, pe cînd în perioada antebelică statul nu a distribuit sub regimul legilor din 1906 şi 1909 perimetre de-ale sale, în 1925—1926 el nu a mai urmat aceeaşi politică. De data aceasta, el a instituit prin decrete-legi concesiuni pe un număr de 43 de perimetre petrolifere în suprafaţă de circa 500 ha. Dintre filialele trusturilor internaţionale au beneficiat doar patru întreprinderi *(Colombia, Steaua Română, Petrol-Block* şi *Unirea — R.C.O.L.),* care s-au angajat toate să se „naţionalizeze" în decurs de 10 ani conform articolului 33 din legea minelor. În felul acesta soluţia înfăptuită în raport cu dispoziţiile legii din 3 iulie 1924 au fost indiscutabil avantajoasă pentru statul român, care nu-şi putea permite să treacă la concesionarea dintr-o dată şi în bloc a perimetrelor sale petrolifere, fără periclitarea propriilor lui interese.

b) Elaborată în spiritul programului economic liberal *prin noi înşine,* legea minelor din 1924 a răspuns, chiar dacă nu în măsura aşteptată, uneia din cerinţele lui de bază : *încurajarea participării factorilor naţionali la exploatarea resurselor naţionale ale ţiţeiului.* Este cunoscut conţinutul programului P.N.L., adoptat în noiembrie 1921, care-şi propunea pe plan economic valorificarea bogăţiilor naturale ale ţării în primul rînd prin iniţiativa, munca şi capitalul autohton. Înfăptuirea acestui deziderat, care nu ar fi însemnat în nici un caz excluderea capitalurilor străine, s-a aflat în atenţia guvernului liberal la elaborarea tuturor legiuirilor economice din anul 1924. S-a arătat că legea din 3 iulie 1924 cuprindea mai multe dispoziţii menite să contribuie la încurajarea iniţiativelor româneşti în industria minieră şi, mai ales, în cea a petrolului. Edificatoare în acest sens erau prevederile înscrise mai cu seamă în articolele 32—33 din lege prin care erau net avantajate întreprinderile cu capital autohton. În plus, legiuitorul liberal a condiţionat participarea societăţilor străine la valorificarea unor bogăţii de-ale statului în funcţie de acceptarea de către ele a unei „colaborări"

[49] Cf. Ing. Fl. Dumitrescu, *Perimetrele acordate de stat pentru explorarea şi exploatarea petrolului,* în *M.P.R.,* nr. 18/15. IX. 1933, p. 1 044.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

cu capitalul și elementele autohtone. Acest lucru urma să fie înfăptuit în cadrul așa-ziselor întreprinderi „naționalizate" unde factorii autohtoni trebuiau să dețină cel puțin 40—45% din capital și preponderența în organismele de conducere. În ceea ce privește munca națională, articolul 80 din lege obliga toate societățile miniere ca după primii șapte ani de la promulgare să funcționeze cu cel puțin 75% personal românesc pentru „toate categoriile" de salariați (muncitori, corpul tehnic etc.).

Sub regimul legii minelor din 1924 întreprinderile cu capital național s-au bucurat de sprijinul tuturor cabinetelor românești.[50] În rîndurile de mai sus s-a relevat că, alături de *Steaua Română*, societățile petroliere autohtone s-au numărat printre principalii beneficiari ai distribuirii perimetrelor statului. Încurajarea întreprinderilor românești a contribuit la consolidarea pozițiilor lor în ansamblul industriei petroliere din țară. Această evoluție, evidentă deja în perioada 1918—1924, s-a accentuat în urma aplicării legii minelor din 1924. Statisticile timpului, deși nu concordă toate în privința cifrelor indicate, atestă faptul că ponderea capitalului național în industria petrolieră s-a întărit simțitor în raport cu situația antebelică. După Topliceanu s-ar fi ajuns ca la sfîrșitul anului 1928, în urma aplicării legii liberale a minelor, capitalul național să dețină 42% din totalul investițiilor din industria țițeiului.[51] Cifra este evident exagerată și nu concordă cu cea dată de însuși teoreticianul politicii *prin noi înșine* pentru anul 1927: 20%.[52] De remarcat că cifre alăturate furnizează cei mai mulți dintre specialiștii în materie care, în lucrările lor, se referă la situația din anii 1928—1929. Astfel, după Octav Constantinescu[53] capitalul național ar fi reprezentat la sfîrșitul perioadei analizate circa 24% din investițiile petroliere din țară. Mihail Pizanty stabilește la 26,62% ponderea capitalului autohton angajat în 1930 în industria țițeiului.[54] Într-o lucrare mai recentă[55] aportul capitalului românesc este apreciat pentru perioada respectivă la circa 23% din totalul investițiilor petroliere. Această cifră se apropie de cea indicată de Serdaru și care, după părerea noastră, corespunde cel mai mult situației reale. Astfel, după Serdaru investițiile autohtone în industria petrolului s-ar fi ridicat în urma aplicării legii din 1924 la 20,00% capitalul pur românesc și 7,7% în colaborare cu cel străin.[56] Presupunînd că, în cadrul investițiilor mixte, cel puțin $^1/_2$ ar fi revenit capitalului național și adăugînd acest procent celorlalte 20, rezultă că la sfîrșitul perioadei cercetate ponderea integrală a capitalului autohton

[50] Cf. G. Damaschin, *Contribuțiuni la studiul combustibilului mineral în cadrul problemei energiei. Principiile unei noi politici de stat în materie de combustibil mineral*, II, București, 1933, p. 137.

[51] Al. Topliceanu, *op. cit.*, p. 107.

[52] V. Bratiano, *op. cit.*, p. 7—8.

[53] Octav Constantinescu, *Contribuția capitalului străin în industria petroliferă românească*, București, 1937, p. 155.

[54] Mihail Pizanty, *Le Pétrole en Roumanie*, ediția 1931, p. 161.

[55] Cf. Costin Murgescu și colaboratori, *op. cit.*, p. 132.

[56] George Stef. Serdaru, *Le nouveau régime minier en Roumanie. Étude économique, financière et juridique*, Paris, Jouve et C-ie. Éditeurs, 1931, p. 73.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

investit în afacerile de petrol din țară a ajuns la circa 23—25% din total.[57] Creșterea era, după cum a constatat Vintilă Brătianu,[58] „considerabilă" în raport cu situația antebelică cînd capitalul autohton deținea 6—8 procente din investițiile în industria petrolului, iar restul revenea capitalului străin.

După 1924, dintre întreprinderile naționale petroliere un număr de cinci *(Creditul Minier, I.R.D.P., Petrolul Românesc, Forajul* și *Petrol-Govora)* au ajuns într-o situație bună. Între 1925—1928 ele au produs la un loc peste 4 milioane tone țiței brut, au valorificat 820 ha și au explorat alte 3 000 ha. De asemenea, au plătit statului circa 2,5 miliarde lei hîrtie sub formă de redevențe, taxe sau impozite miniere. La începutul anului 1929 capitalul total al celor cinci întreprinderi, împreună cu rezervele acumulate, însuma 1,7 miliarde lei hîrtie.[59] Consolidarea pozițiilor capitalului autohton în industria petrolului s-a efectuat direct sub inspirația și sub regimul legii miniere din 3 iulie 1924.

După 1924, consolidarea întreprinderilor naționale de petrol, îndeosebi a *Creditului Minier* și a *I.R.D.P.*, a fost însoțită de creșterea rolului lor în viața economică a țării. Dispunînd de bogate perimetre petrolifere și exploatîndu-le în mod rațional și prin metode moderne, un număr de trei întreprinderi românești *(Creditul Minier, I.R.D.P.* și *Petrolul Românesc)* au reușit să se instaleze în 1925—1928 între primele zece societăți producătoare de țiței în România.[60] În tot acest răstimp, *Creditul Minier* nu a coborît niciodată sub locul al III-lea, iar în anul 1927 — cu o producție brută de 595 458 tone — a ocupat locul I, înaintea marilor societăți *Astra Română* și *Steaua Română*.[61] Rolul deținut după 1924 de către capitalul național este încă mai pregnant ilustrat dacă ne referim la ansamblul producției de țiței. Astfel, potrivit datelor comunicate de însuși Virgil Madgearu în expunerea de motive la legea minelor din 1929, ponderea întreprinderilor cu capital autohton în producția generală a României a evoluat astfel: 1913 — 1%; 1924 — 28%; 1925 — 30%; 1926 — 53%; 1927 — 57%; 1928 — 60%.[62] Paralel s-a înregistrat scăderea corespunzătoare a cotei deținute de societățile străine în producția de țiței a țării: de la 99% în 1913 la 40% în 1928.[63] Poziția pe care întreprinderile naționale au ajuns s-o ocupe în ansamblul producției de petrol a României a venit să confirme, după opinia lui Topliceanu, unul dintre „succesele remarcabile" ale aplicării legii minelor din 1924.[64]

---

[57] Cf. *Activitatea Corpurilor Legiuitoare și a Guvernului de la ianuarie 1922 pînă la 27 martie 1926*, București, Cartea Românească, 1926, p. 223.

[58] V. Bratiano, *op. cit.*, p. 7—8.

[59] Cf. Barbu Solacolu. *Modificarea legii minelor (O constatare)*, în „Săptămîna politică", nr. 7/7. IV. 1929, p. 7.

[60] Cf. *Legea minelor* (ediția I. Vasilescu Nottara), p. 26.

[61] *Ibidem.*

[62] *Ibidem*, p. 13.

[63] *Ibidem.*

[64] Al. Topliceanu, *op. cit.*, p. 108.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

S-a specificat că legiuitorul liberal și-a propus, pe linia unor preocupări mai vechi manifestate și în legile de încurajare a industriei naționale din 1887 și 1912 [65], promovarea muncii românești în industria de țiței. Pentru atingerea acestui țel, legea minelor a impus tuturor societăților concesionare a unor perimetre de-ale statului să folosească personal românesc în proporție de cel puțin 75%. Nu au fost neglijate nici organismele de conducere ale întreprinderilor respective, unde elementele autohtone trebuiau să fie reprezentate în proporție de 2/3. Roadele aplicării dispozițiilor privitoare la personal din legea minelor au fost diferit aplicate. După Al. Topliceanu legea din 1924 ar fi condus, pe acest teren, la rezultate „elocvente" [66]. Pentru societățile naționale este în afară de orice dubiu că proporțiile de personal stabilite s-au îndeplinit întocmai. În ceea ce privește însă întreprinderile străine care se obligaseră să se „naționalizeze", lucrurile stau cu totul altfel. Este sigur că procentul 75% personal român s-a înfăptuit pentru categoriile inferioare de salariați (lucrători calificați sau necalificați), din moment ce înseși societățile care nu s-a conformat legii minelor (*Astra Română* și *Româno-Americană*) apelau, în asemenea cazuri, aproape exclusiv la munca națională. *Astra Română*, de exemplu, utiliza, în 1927—1928, un număr de 333 lucrători necalificați români (dintr-un total de 835) și 214 lucrători români calificați (dintr-un totale de 216) [67]. Dar în privința personalului administrativ sau tehnic societățile petroliere străine au recurs în continuare într-o măsură limitată la serviciile personalului autohton. Acest fapt poate fi controlat în cazul întreprinderilor petroliere care s-au angajat să se „naționalizeze" în 1924. Așa, de pildă, 55% din personalul administrativ superior al *Stelei Române* — societate care după acordurile din 1925 cu statul român a fost considerată efectiv „românizată" — provenea în anul 1934 de peste graniță [68]. Pentru această categorie de personal, proporția era încă mai gravă (66% personal străin) pentru altă societate care trebuia să se „naționalizeze" după 1924 — *Concordia* [69]. Exemplele date sînt în măsură să convingă că dispozițiile relative la personal înserate în legea minelor din 1924 *au fost în cea mai mare măsură eludate de către societățile petroliere* cu capital străin din România.

c) Un alt comandament major urmărit de legiuitorul de la 1924 [70] a tins la *stabilirea unei strînse corelații între exploatarea izvoarelor de energie (și în primul rînd a petrolului) și dezvoltarea tuturor factorilor economiei naționale.* Legiuitorul liberal a pornit de la premisa,

---

[65] Dr. Constantin Moteanu, *Considerațiuni asupra utilizării elementului românesc în industria de petrol*, în „Anale economice și statistice", nr. 10—12/1925. pp. 126—128.

[66] Al. Topliceanu, *op. cit.*, p. 109.

[67] Arhivele Statului Ploiești (Arhiva societății „Astra Română"), dosar 2/1927, p. 176—177.

[68] *Ibidem.*

[69] *Ibidem.*

[70] Cf. *Legea minelor cu expunerea de motive*, p. 146 și urm.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

pe deplin îndreptățită și realistă că rolul industriei minere era de prim rang în procesul vieții economice a României capitaliste. Era îndeosebi de neconceput avîntul economiei naționale după război în condițiile penuriei combustibilului lichid, cel mai prețios și cel mai însemnat din punct de vedere cantitativ dintre producătorii de energie ai României în epoca respectivă. „O industrie — consemna Tancred Constantinescu în expunerea de motive la legea minelor — poate fi zdrobită, dacă îi lipsește sau i se dă prea scump combustibilul de care are nevoie. În genere, satisfacerea consumului intern cu combustibil sau forță motrice, și anume satisfacerea acestui consum în condițiuni avantajoase, asigură dezvoltarea industriei naționale de orice fel" [71]. În acest spirit, autorul legii miniere din 1924 s-a arătat preocupat să se asigure în mod complet și cu întîietate consumul intern de combustibil lichid și ca prețurile interne de desfacere să fie necontenit inferioare celor de export (art. 198). Pentru satisfacerea deplină a cererilor interne s-a interzis exportul masiv de țiței brut și păcură pînă în anii 1925—1926. Ca urmare a măsurilor luate de guvernele românești, economia națională nu a suferit nici un moment, după 1924, de lipsă de combustibil [72]. Nu a putut fi împlinit, însă, dezideratul formulat de legiutorul liberal în ce privește procurarea produselor petroliere pe piața internă la prețuri mai mici decît pe piața externă. Deși articolul 198 îndrituia statul român să organizeze consumul intern pe bază de contingentare între rafinării, veghind la menținerea unui decalaj corespunzător între prețurile interne și cele de pe piața mondială, el nu a intervenit după 1924 în acest sens. Drept urmare s-a ajuns, după declanșarea „războiului prețurilor" între trusturi, la situația anormală că prețurile interne le-au depășit pe cele externe. Faptul a devenit posibil atunci cînd, în urma dificultăților întîmpinate în vinderea produselor petroliere peste granță după 1926, societățile din țară au creat un cartel de desfacere internă care a impus prețuri din ce în ce mai mari [73].

d) *Întărirea capacității de apărare națională* a constituit o altă direcție importantă a politicii petroliere a României inaugurată prin legea minelor din 1924. După făurirea unității de stat la sfîrșitul primului război mondial, România a vegheat în permanență pentru apărarea integrității teritoriale și salvgardarea independenței naționale. Ea nu a manifestat în nici un fel tendințe agresive, de contropire față de statele limitrofe sau din alte regiuni de pe glob. Această orientare și-a găsit reflectarea în sistemul militar românesc interbelic care a păstrat în permanență un caracter defensiv. În acest cadru, cercurile guvernante de la București au fost preocupate de asigurarea apărării naționale. Este inutil să mai demonstrăm în ce grad, în epoca modernă,

[71] *Ibidem*, p. 146.
[72] Cf. *Legea minelor* (ediția I. Vasilescu Nottara), p. 14.
[73] *Ibidem*, p. 14—15.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

apărarea națională a unui stat depinde de factorii economici [74]. Dintre aceștia, un rol deosebit revine surselor de energie și materiilor prime, absolut indispensabile pentru desfășurarea vieții economice a statului respectiv în vreme de pace și, cu atît mai mult, în caz de război [75]. Or, în epoca contemporană produsul ideal care servește în același timp ca izvor de energie și materie primă este petrolul. În primele capitole s-a relevat în ce măsură combustibilul lichid a influențat desfășurarea conflictului mondial dintre 1914—1918, dovedindu-se unul dintre factorii victoriei aliaților în război. Faptele intervenite atunci în legătură cu petrolul au determinat, ulterior, toate statele să se preocupe de problema combustibilului lichid, dacă nu din alte motive, cel puțin dorința de a răspunde unuia din comandamentele majore ale apărării naționale. Este un merit al inspiratorilor politicii petroliere a României de a nu fi ignorat acest aspect al problemei. Legiuitorul de la 1924 a stabilit programul politicii petroliere, formulat atunci, în funcție de satisfacerea deziderатului apărării naționale a țării, producerea unor cantități suficiente de țiței, prelucrarea lor superioară, asigurarea din vreme a unor cantități de rezervă și construirea de rezervoare pentru caz de război [76], conducerea intereselor industriei petroliere de către elementele românești etc.

e) Tinzînd la o *valorificare superioară a zăcămintelor miniere (inclusiv a celor de petrol)* [77], legiuitorul din 1924 s-a dovedit conștient de rolul substanțelor miniere în epoca modernă, cum și de faptul că bogățiile naturale ale subsolului nu se găsesc în cantități nelimitate. De aceea, statul nu putea privi indiferent la exploatarea, în orice fel de condiții, a bogățiilor ascunse în subsol ori la epuizarea lor cu minimum de foloase. În perioada contemporană, dată fiind mare însemnătate a zăcămintelor miniere pentru buna desfășurare a vieții economice a unei țări, valorificarea lor trebuie să se facă rațional și în funcție de interesele superioare ale ființării națiuni. Înfăptuirea acestui comandament a constituit unul din motivele fundamentale pentru care statul român a procedat în 1923 la naționalizarea subsolului minier. Devenit proprietar al subsolului minier, statul român și-a propus să urmeze o *politică de conservare* a bogățiilor naturale și să se îngrijească de valorificarea rațională a celor date în exploatare [78]. El nu mai putea permite, în nici un caz, o exploatare prădalnică ca cea efectuată în domeniul petrolului înainte de primul război mondial. În consecință, în legea minelor din 1924 au fost înglobate mai multe norme (comasarea perimetrelor mici, evitarea accidentelor miniere, asigurarea unor foraje de calitate, a protecției suprafețelor etc.) menite să contribuie

[74] Vezi Dr. P. Dedulescu, *Factorul economic ca determinant al războiului și al păcii*, f.l.. 1925, passim ; căpitan C. V. Marcu, *Apărarea națională din punct de vedere economico-financiar*, București, 1938, passim.

[75] Cf. Ștefan Chicoș, *Economia națională în serviciul războiului*, București, 1943, pp. 26—28.

[76] Cf. *Legea minelor cu expunere de motive*, p. 37.

[77] *Ibidem*, p. 141 și urm.

[78] *Ibidem*, p. 142.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

la înfăptuirea unei exploatări economice a zăcămintelor subsolului. În domeniul exploatării raționale a bogățiilor miniere autoritatea statului s-a stabilit prin lege nu numai asupra zăcămintelor care-i aparțineau, ci și asupra celor trecute pentru o perioadă determinată în categoria „drepturilor cîștigate" (art. 110)[79]. Intervenția statului în această direcție a fost considerată de societățile străine ca fiind o încălcare a „drepturilor cîștigate" recunoscute. Așa de pildă, *Româno-Americană* a intrat în conflict cu autoritățile miniere românești pe motiv că acestea i-au impus să aplice dispoziția din lege privind respectarea unei distanțe maxime de 30 m pînă la hotar pentru fiecare sondă instalată pe un perimetru petrolifer[80]. Ulterior, împotriva acestei stipulații din lege a intervenit și societatea *Astra Română*[81].

Tinzînd la realizarea unei valorificări economice, raționale a bogățiilor naturale ale subsolului, legiuitorul din 1924 nu a înțeles — precum predecesorii săi din perioada antebelică — să limiteze ori să împiedice exploatarea zăcămintelor petrolifere ascunse în terenurile statului de teama unei epuizări pretimpurii a resurselor[82]. Dimpotrivă, el a recomandat concesionarea a 500 ha perimetre petrolifere situate în cele mai bune regiuni aparținînd statului. Mai mult încă, în anul 1927 statul a dispus concesionarea a încă 1 390 ha pentru efectuarea unor lucrări de explorare societăților: *Creditul Minier, I.R.D.P., Steaua Română* și *Prahova*. În majoritatea cazurilor, lucrările de explorare au condus la rezultate bune, astfel că pe terenurile respective s-au instituit concesiuni de exploatare ale societăților amintite[83].

Rezultatele obținute între 1924—1928 în privința extragerii economice a zăcămintelor petrolifere au fost considerabile. După părerea lui Damaschin,[84] în acest răstimp (mai precis în 1926—1927) s-a produs trecerea de la vechiul sistem de exploatare nerațională, predominant înainte de primul război mondial, la un altul nou, superior sub raport tehnic și economic. Astfel s-a renunțat la aglomerarea sondelor pe o unitate de suprafață, iar în domeniul extracției a fost abandonată metoda erupției libere în folosul utilizării sistematice a sondelor. În domeniul extracției a dat excelente rezultate — producînd o adevărată „revoluție în arta forajului" în România[85] — introducerea în 1927—1928 a coloanei mecanice cu cimentare după modelul american. Noua metodă a contribuit la realizarea unor importante economii la foraj și, de ase-

[79] *Ibidem*, p. 45.

[80] Cf. *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States*, 1924, II, Washington, Government Printing Office, 1939, p. 630. (Riggs către Hughes. București, 24. IX. 1924).

[81] *Ibidem*, p. 632 (Riggs către Hughes. București, 30. IX. 1924). Un acord în această problemă s-a realizat între americani și guvernul român în martie 1925. (*Ibidem*, p. 647). În 1926, specialiștii societății *Astra Română* au respins prevederile incluse în legea minelor. (Arhivele Statului Ploiești, Arhiva societății „Astra Română", dosar 36/1926).

[82] Cf. *Legea minelor cu expunere de motive*, p. 142.

[83] Cf. Ing. Fl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 1 040.

[84] Cf. G. Damaschin, *op. cit.*, II, pp. 168—173.

[85] *Ibidem*, p. 183.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

menea, la reducerea cazurilor de inundare a zăcămintelor. Desigur, nu poate fi trecut cu vederea faptul că rezultatele dobîndite s-au datorat mai cu seamă progreselor tehnice și științifice care s-au aplicat în extragerea petrolului.[86] Totodată, trebuie reținut că autoritățile miniere românești s-au dovedit receptive la adoptarea celor mai noi metode în scopul executării unei exploatări raționale și economice.[87] Procedînd astfel, autoritățile în cauză — în speță „Direcția generală a minelor" din cadrul Ministerului Industriei și Comerțului — acționau în conformitate cu spiritul legii miniere din 1924. Pe planul consecințelor directe ale legii asupra valorificării superioare a zăcămintelor naționale de țiței, trebuie consemnat că nu s-a reușit a se înfăptui comasarea perimetrelor mici.[88] După anul 1928, la intervenția „Direcției generale a minelor" s-a reușit a se impune respectarea unei distanțe mai mari între sondele aflate în producție.[89] Ar mai fi de semnalat că importante progrese în direcția unei valorificări economice s-au realizat de societățile petroliere care au primit concesiuni de la stat, ele fiind obligate prin caietele de sarcini la lucrări tehnice precise.[90]

Rezultatele obținute în privința valorificării superioare a zăcămintelor de țiței au înlesnit creșterea producției de combustibil lichid a României.

f) *Apărarea intereselor economiei naționale pe piața internațională* a alcătuit încă unul din țelurile urmărite de legiuitorul de la 1924 în materie de politică petrolieră.[91] Înfăptuirea acestui țel a fost din cele mai dificile întrucît plasarea convenabilă a derivatelor petroliere românești pe piețele străine a depins, în afară de calitatea produselor noastre, de intervenția trusturilor internaționale care dictau prețurile. În plus, ar fi de relevat că principalele societăți producătoare și exportatoare din țară erau filiale ale trusturilor mondiale, ceea ce împiedica statul român să controleze în mod eficace destinația produselor peste graniță. Dacă se ține seama de toți acești factori, cum și de situația survenită la sfîrșitul perioadei examinate („războiul prețurilor" și ofensiva generală a trusturilor *Standard Oil* și *Royal Dutch-Shell* împotriva României), este lesne de înțeles că, sub regimul legii minelor din 1924, România nu a ajuns să-și plaseze, întotdeauna, în condiții optime produsele ei petroliere pe piețele externe.[92]

---

[86] *Ibidem*, p. 168.
[87] *Ibidem*, pp. 178—180.
[88] *Ibidem*, p. 195. Dr. I. Costinescu, autorul expunerii de motive a legii minelor din anul 1937, consemna că „de la data promulgării legii minelor din 1924 și pînă azi comasarea nu s-a putut realiza în nici un caz concret" (cf. *Legeu minelor* adnotată de Mihail Ciocîlteu, București, 1937, p. 191).
[89] G. Damaschin, *op. cit.*. II, p. 196.
[90] *Ibidem*, p. 198.
[91] *Legea minelor cu expunerea de motive*, p. 141.
[92] Cf. *Legea minelor* (ediția I. Vasilescu Nottara). p. 15.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Departe de a fi ideal, regimul minier liberal promulgat la 3 iulie 1924 a fost netăgăduit superior celui care l-a precedat, favorizind în largă măsură progresul industriei miniere, a celei petroliere îndeosebi. Între anii 1924—1928, cît s-a aflat în vigoare, regimul minier liberal nu a putut fi aplicat integral, fiind confruntat neîncetat cu factorul timp, cu opoziția înverșunată a trusturilor mondiale *Standard Oil* și *Royal Dutch-Shell,* adăugîndu-se și lipsa de fermitate a guvernelor românești care au acționat astfel din motive de oportunitate față de organizațiile internaționale, din lipsă de mijloace materiale suficiente pentru traducerea în viață a prevederilor lui ori datorită unei orientări neadecvate de moment într-un aspect sau altul al problemei petrolului. Expresie fidelă a intereselor economice și financiare ale marii burghezii liberale, legea minelor s-a aplicat și cu destule rezultate pozitive, fără a fi corespuns, însă, pe deplin țelurilor stabilite de legiuitorul din 1924.

RÉSULTATS DE L'APPLICATION DE LA LOI DES MINES DE 1924 DANS L'INDUSTRIE DU PÉTROLE EN ROUMANIE

Résumé

Abordant le problème des résultats de l'application de la loi des mines du 3 juillet 1924, l'auteur souligne, dès le début, que les opinions exprimées à l'époque ont été très diverses. Bien que ce problème présentôt les données les plus sûres, attestant l'évolution d'un processus tout à fait objectif, contrôlable par les statistiques du temps, il ne fut analysé qu'à la lumière des disputes politiques éclatées entre les partis des classes dominantes de la Roumanie. Cela a mené inévitablement à des points de vue extrêmes concernant les résultats concrets de l'application du régime minier libéral. D'un côté se situent les adeptes du P.N.L. qui appréciaient, et, le plus souvent, exagéraient l'importance de leur régime minier. De l'autre, les groupements politiques de l'opposition, le P.N.P. en tête, qui contestaient le fait que la loi de 1924 eût atteint le but initial et eût abouti à des résultats plus on moins notables. Pour illustrer cet état de choses on reproduit l'opinion de Al. Topliceanu, un des partisans de la politique économique libérale, qui vantait les „fruits appréciables" de l'application du régime minier libéral, alors que son auteur, Tancred Constantinescu, écrivait en 1929 : „La loi des mines (de 1924 — n.n.) a eu, depuis quatre années qu'on l'a appliquée, des résultats admirables. On a crée une industrie roumaine forte, la participation du capital roumain s'est accrû, l'Etat en a tiré de grands profits et l'industrie du pétrole a connu un développement remarquable. Les faits et les chiffres le prouvent...". Le même esprit animait Vintilă Brătianu lorsqu'il affirmait que l'application de ceette loi marquait le succès de la politique de l'Etat en matière de combustible liquide. Les représentants des partis de l'opposition et les adeptes de la politique des *portes ouvertes* se situatient sur une position totalement différente. Virgil Madgearu, le chef de la politique économique du P.N.P., procédant à la modification de la loi minière libérale, expliquait dans l'exposé contenant les raisons de la nouvelle loi, de 1929, que le régime établ en 1924 n'avait réalisé aucun des objectifs proposés. En ce même sens, un autre adversaire de la politique *par nous-mêmes* considérait que la loi des mines de 1924 a eu „pour tout résultat et seul" de provoquer" l'animosité du capital étranger envers notre pays". Il ne vaut pas insister sur toutes les opinions exprimés par les représen-

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

tants des trusts internationaux qui ont désapprouvé en bloc la loi minière libérale. Selon les appréciation d'un organ bien connu dans les cercles économico-financiers occidentaux („The Manchester Guardian Commercial") le réalisation de l'objectif principal, la roumanisation de l'industrie pétrolière du pays, a energistré un „fiasco" intégral.

Les opinions qu'on a exprimées au sujet des résultats de l'application de la loi des mines de 1924 sont fort divergentes. Pour apprécier les résultats de cette loi l'auteur part des données et des faits incontestables qui reflètent l'évolution de l'industrie pétrolière de 1924—1928. L'analyse de ce problème est réalisée sur deux points : à partir du rythme enregistré dans le développement de l'industrie du pétrole vu le régime imposé par la loi des mines du 3 juillet 1924 ; 2) à partir des résultats concrets obtenus tant que le régime de cette loi a agi dans la politique nationale du pétrole en Roumanie.

L'analyse révèle les succès obtenus dans le développement de l'industrie du pétrole roumain de 1924 à 1928 : augmentation de la production du pétrole de 2,5. intensification de l'exploitation des terrains de l'Etat et surtout des terrains privés, perfectionnement de l'usinage supérieur du produit brut, augmentation de la consomation à l'intérieur du pays et à l'étranger etc.

En ce qui concerne les résultats obtenus à la suite de la politique nationale du pétrole en Roumanie après 1924, l'auteur insiste sur les succès obtenus dans les directions suivantes : a) à prévenir la monopolisation des ressources pétrolières roumaines par les trusts internationaux ; b) à encourager la participation des facteurs nationaux dans l'exploitation des ressources de pétrole ; c) à assurer une étroite corrélation entre l'exploitation du pétrole et le développement des autres branches de l'économie nationale ; d) à assurer les quantités de pétrole nécessaires à la consolidation de la défence nationale ; e) à valorifier à un niveau supérieur les ressources de pétrole ; f) à défendre les intérêtes de l'économie nationale sur le marché international.

L'auteur arrive à la conclusion que le régime minier promu le 3 juillet 1924, loin d'être idéal, a été quand même de beaucoup supérieur à celui de 1895, favorisant dans une large mesure le progrès de l'industrie minière en général et de l'industrie pétrolière en particulier. De 1924 à 1928 qu'il a duré, le régime minier libéral n'a pas été appliqué intégralement parce que le facteur temps s'y opposa. Ajoutons-y l'opposition acharnée des trusts mondiaux *Standard Oil* et *Royal Dutch Shell* et le manque de fermeté des gouvernements roumains dans leur politique vis-à-vis des organisations internationales. Les oscillations de leur politique étaient dues au manque de moyens matériaux suffisants pour la mise en oeuvre des objectifs du régime minier et à une certaine incertitude qui régnait dans ce problème du pétrole.

Expression fidèle des intérêtes économiques et financiers de la grande bourgeosie libérale, la loi des mines a mené à des résultats positifs mais sans qu'elle eût atteint pleinement les objectifs établis par l'auteur de la loi de 1924.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

DATAREA ANSAMBLULUI DE PICTURĂ DE LA BISERICA ARBURE (I). PICTURA INTERIOARĂ *

DE

ION I. SOLCANU

Problema datării ansamblului pictural de la biserica Arbure a fost deschisă de cunoscutul bizantinolog V. Grecu, acum 50 de ani, prin publicarea inscripției pictată în intradosul arcului ușii de trecere din pronaos în naos. Tot atunci, autorul transcria din cronica parohială traducerea românească a inscripției: „Cimo cine cum turcii ziceau. Dragosiu zugrav, fiul popii Coman din Iași, au zugrăvit. Ana a fiicei lui Arbure celui bătrîn a plătit Ana 20 de zloți. Anul 7049 (1541)" [1], făcută la 1890 de „profesorul Beldiceanu, arheolog din Iași" [2].

Cu excepția primei părți, inscripția era, la data publicării, așa cum o arată și fotocopia [3], lizibilă și explicită în datele ei esențiale: numele zugravului, beneficiarul și anul. Cu toate acestea, de-a lungul celor cinci decenii de la publicarea amintitei inscripții și-au făcut loc, asupra datării picturilor de la biserica Arbure, două opinii. Conform primei opinii, emisă de G. Balș la numai doi ani de la publicarea inscripției, reluată de prof. Virgil Vătășianu, Petru Comarnescu și I. Caproșu, picturile din interiorul bisericii Arbure au fost realizate în mai multe etape: cea dintîi etapă a fost datată la scurtă vreme după zidirea bisericii, iar ultima, la 1541 cînd, odată cu unele reparații sau împrospătări ale picturii din interior, a fost zugrăvit și exteriorul; a doua opinie admite anul 1541 ca dată a realizării întregului ansamblu pictural, iar ca principal autor al acestuia pe „Dragoș zugrav, fiul popii Coman din Iași".

---

* Studiul de față a fost prezentat în ședința publică de comunicări a Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" — Iași, din 22 octombrie 1974, și susținut apoi ca referat la doctorantură în cadrul catedrei de istoria artei de la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj, sub conducerea prof. Virgil Vătășianu.

[1] V. Grecu, *Eine Belagerung Konstantinopels in der rumänischen Kirchenmalerei*, în „Byzantion", tome I (1924), p. 282.

[2] Printr-o circulară din 1889 a Mitropoliei Bucovinei și Dalmației se impunea preoților introducerea de *„condici cronicale...* spre a se consacra, se arată în circulară, pe cît cu putință unele din cele din timpul trecut, iară de amu înainte a registra întîmplările abveniente pe tărîmul bisericesc și însuși pe cel secularîu din țară". În *Condica cronicală* a parohiei Arbure, *Condică* ce ființează din 1889 și se păstrează în arhiva parohiei, în afara unor date privitoare la istoria satului și a bisericii găsim, la paginile 4—5, traducerea inscripției făcută de N. Beldiceanu la 1890 și copiată ulterior de V. Grecu.

[3] V. Grecu, *op. cit.* Această fotocopie constituie azi, în urma degradării totale a acestei inscripții, un adevărat document. În afara acestei fotocopii, o altă găsim la D. Dan, *Ctitoria hatmanului Luca Arbure*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice" (în continuare B.C.M.I.), an. XIX (1926), fasc. 47, p. 45.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Cercetătorii care susţin zugrăvirea în etape a interiorului bisericii Arbure au în vedere atît numărul diferit al copiilor din cele două compoziţii ale familiei ctitorilor (cea din pronaos reprezentînd doi copii, iar cea din naos cinci copii : patru băieţi şi o fată), cît şi refacerea parţială a compoziţiei din pronaos.

Astfel, G. Balş, referindu-se la neconcordanţa numărului copiilor figuraţi în cele două tablouri nota : „se poate deduce că între cele două tablouri s-au scurs cîţiva ani şi că epoca acestor două momente, la care copiii lui Luca Arbure erau încă mici, era cu mult înainte de 1541 şi chiar de 1523", după care preciza : „pictura interiorului a fost făcută, în parte cel puţin, după 1502, dar nu cu mulţi ani mai tîrziu ... pe la 1541 a fost terminată sau în parte refăcută cînd s-ar fi făcut şi exteriorul" [4].

Reluînd cercetarea picturilor din interiorul bisericii, prof. Virgil Vătăşianu sublinia starea de proastă conservare şi amplele restaurări de natură să îngreuieze datarea satisfăcătoare a fazelor de execuţie. Primului strat de picturi, aplicat imediat după zidirea bisericii, autorul îi atribuie, între altele, portretele funerare, dar şi acestea cu intervenţii ulterioare, de pe peretele arcosoliului [5].

Criticul de artă Petru Comarnescu avea în vedere aceleaşi elemente — neconcordanţa numărului copiilor din cele două compoziţii, existenţa mai multor straturi de fresce etc. — atunci cînd susţinea executarea în etape a picturilor din interiorul bisericii Arbure. În plus, autorul invoca logica faptelor conform căreia „interiorul nu putea rămîne, decenii de la zidire, fără pictură ... şi, de asemenea, nu este logic ca Luca Arbure să fi început în 1507 construirea altei biserici, pe moşia de la Şipote, lîngă Iaşi, înainte de a fi terminat deplin cu lucrările de la Arbure" [6].

În afara argumentelor de mai sus, I. Caproşu remarca, pe drept cuvînt, lipsa din amîndouă compoziţiile de familie a celor cinci fete ale lui Luca Arbure, element în plus spre a susţine că „zugrăvirea interiorului a fost isprăvită cu mulţi ani înainte de moartea lui Arbure (1523)" [7].

În ceea ce priveşte inscripţia pictată în intradosul arcului uşii de trecere în naos, susţinătorii zugrăvirii în etape a interiorului bisericii Arbure sînt unanim de acord în a o pune în legătură cu „zugrăvirea parţială a interiorului şi pictarea exteriorului" [8], cu „completarea picturii din interior ... perioadă căreia îi aparţine şi pictura din exterior" [9] sau cu „reînprospătarea picturii din interior şi cu zugrăvirea exteriorului" [10].

Spre deosebire de aceşti cercetători, D. Dan, I. D. Ştefănescu, S. Ulea şi V. Drăguţ admit ca dată a executării întregului ansamblu pictural al bisericii Arbure, anul 1541, indicat de inscripţia publicată de V. Grecu şi sprijinindu-se exclusiv pe aceasta. Dar, dacă D. Dan şi I. D. Ştefănescu au ignorat, pentru datarea propusă, numărul diferit al copiilor din cele două compoziţii de familie, S. Ulea şi V. Drăguţ au căutat să explice această neconcordanţă. Primul o explică *prin caracterul funerar al tabloului din arcosoliu, conchizînd că*, în realitate „atît acest tablou funerar cît şi tabloul votiv din naos ... sînt parte integrantă

---

[4] G. Balş, *Bisericile şi mănăstirile moldoveneşti din veacul al XVI-lea (1527—1582)*, Bucureşti, 1928, p. 275—276.

[5] Virgil Vătăşianu, *Istoria artei europene. Arta din perioada Renaşterii*, Bucureşti. Ed. Meridiane, 1972, p. 202, III.

[6] Petru Comarnescu, *Îndreptar artistic al monumentelor din nordul Moldovei. (Arhitectura şi fresca în sec. XV—XVI)*, Casa regională a creaţiei populare, Suceava, p. 326—327.

[7] I. Caproşu, *Biserica Arbure*, Ed. Meridiane, 1967, p. 16—18 ; Idem, *Biserica Arbure*, în „Mitropolia Moldovei şi Sucevei" (M.M.S.), an. L (1974), nr. 5—6, p. 409—410.

[8] G. Balş, *op. cit.*, p. 275—276.

[9] Virgil Vătăşianu, *op. cit.*, loc. cit.

[10] Petru Comarnescu, *op. cit.*, p. 274 ; I. Caproşu, *Biserica Arbure*, Bucureşti, 1967, p. 16—18.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

din ansamblul de pictură interioară și exterioară executat de zugravul Dragoș și de ajutoarele sale, la 1541" [11].

Dezvoltînd opinia lui S. Ulea, cercetătorul V. Drăguț preciza că „în naos, ctitorul bisericii a fost înfățișat cu întreaga familie, ca atunci cînd era în viață; în gropniță apar numai acei membri ai familiei care la data executării picturilor erau răposați, încît această imagine poate fi considerată ca un tablou funerar" [12]. În sprijinul datării în aceeași perioadă a zugrăvirii celor două compoziții, votivă și funerară, autorul consideră ca fiind concludentă „identitatea stilistică".

Așadar, cercetătorii care s-au pronunțat pînă acum asupra datării picturilor interioare ale bisericii Arbure n-au ajuns la o unitate de vederi tocmai datorită diferitelor interpretări date celor două compoziții ale familiei ctitorilor și inscripției din intradosul arcului ușii de trecere în naos.

Studiind compoziția votivă din naos, G. Balș nota că „la Arbure, tot tabloul votiv e refăcut pe o altă tencuială, afară de sfinți și de Christos, pe cînd al doilea tablou ce se găsește în chivotul din pronaos numai figurile sînt refăcute afară de cele ale copiilor" [13]. Această observație a lui G. Balș privind refacerea parțială a compoziției din naos pe o altă tencuială, trecută cu vederea de toți cercetătorii amintiți (prof. Virgil Vătășianu remarca o intervenție ulterioară asupra figurilor principalilor ctitori portretizați în arcosoliul din pronaos [13a]), a constituit punctul de plecare al cercetărilor întreprinse de noi pentru eliminarea opiniilor divergente privitoare la datarea picturilor din interiorul bisericii Arbure.

Mai întîi, se impune verificarea afirmației lui G. Balș referitoare la tabloul votiv. Într-adevăr, compoziția votivă din naos care figurează pe Isus tronînd și binecuvîntînd, pe Ioan Botezătorul ca intercesor, pe ctitori — Luca Arbure, prezentînd chivotul bisericii, urmat de copii: patru băieți și o fată, și de soția sa Iuliana — și, deasupra grupului copiilor, un înger, prezintă în execuția sa două maniere total diferite. Primei maniere îi atribuim imaginile personajelor sacre — cea a lui Isus (cu excepția părții inferioare a tronului și hlamidei), a Sf. Ioan Botezătorul (cu excepția bustului și a mîinilor executate din pastă grosieră, albicioasă) și a îngerului — și a ovalului figurii lui Luca Arbure; celei de a doua maniere i se datorează întregul grup al ctitorilor și amintitele intervenții la figurile sacre.

Dintre portretele personajelor sacre se detașează, ca desen și linie, cel al îngerului. Chipul său bucălat, cu adevărat angelic, este aproape întru totul asemănător portretului arhanghelului Mihail din stînga ușii de intrare în naos. De altfel, calitățile întrunite în reprezentarea îngerului din compoziția votivă le regăsim în majoritatea scenelor din registrele superioare din altar, naos și pronaos.

În contrast cu portretele personajelor sacre, cele ale ctitorilor sînt de o execuție uniformă, stîngace. Portretele copiilor, și mai cu seamă cele ale băieților, sînt neexpresive, fără vitalitate.

Impersonalitatea portretelor ctitorilor din tabloul votiv, cu excepția celui al lui Luca Arbure [13b], contrastează cu expresivitatea portretelor acelorași ctitori din tabloul funerar din arcosoliu. Studiul comparativ al portretelor ctitorilor din cele două compoziții, votivă și funerară, a pus în evidență și deosebiri de ordin vestimentar. Astfel, în tabloul din naos, Luca Arbure nu poartă boneta caracteristică demnitarilor moldoveni din acea epocă, vizibilă la logofătul Ioan Tăutu,

---

[11] Sorin Ulea, *Portretul funerar al lui Ion — un fiu necunoscut al lui Petru Rareș și datarea ansamblului de pictură de la Probota*, în „Studii și Cercetări de Istoria Artei" (S.C.I.A.), 1/1959, p. 65, nota 3.

[12] Vasile Drăguț, *Dragoș Coman, maestrul frescelor de la Arbure*, București, Ed. Meridiane, 1969, p. 30.

[13] G. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, București, 1926, p. 262.

[13a] Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, vol. I., București, Ed. Academiei, 1959, p. 831.

[13b] Vezi mai jos nota 16.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

portretizat în ctitoria sa de la Bălinești, sau la însuși ctitorul bisericii Arbure din tabloul funerar din pronaos ; gătelii capului Iulianei din același tablou votiv îi lipsește marama de sub pălărie care să-i acopere părul, maramă întîlnită însă la absolut toate portretele de doamne și cneaghine din pictura religioasă moldovenească a secolelor XV—XVII [14] și la însuși portretul aceleiași Iuliane din arcosoliu. În schimb, atît cneaghina Iuliana, cît și fiica ei, reprezentate în tabloul votiv din naos, au bogate podoabe, pandelocuri, ceea ce nu întîlnim la portretul Iulianei din compoziția funerară [15].

Deosebirile dintre cele două compoziții, votivă și funerară, depășesc însă cadrul strict al portretelor ctitorilor. Astfel, cea mai elocventă deosebire dintre cele două compoziții o considerăm aceea privind redarea chivotului bisericii. În acest sens, în timp ce modelul susținut de Luca Arbure în tabloul funerar redă imaginea bisericii dinspre vest-sud-est, *cu acoperiș de formă conică pentru absida centrală — altar — iar pentru naos și pronaos cu un acoperiș în două ape, modelul figurat în tabloul votiv din naos poartă un acoperiș unitar, în două ape, pentru tot corpul bisericii reprezentată dinspre vest-sud.* (vezi fig. 1 și 2).

Așadar, toate aceste incongruențe dintre cele două compoziții, votivă și funerară, pe de o parte, și dintre întregul grup al ctitorilor și restul compoziției din cadrul tabloului votiv din naos, pe de altă parte, confirmă afirmația lui G. Balș după care tabloul votiv ar fi fost refăcut pe o altă tencuială, afară de portretele personajelor sacre și, adăugăm noi, a facies-ului ctitorului principal. Cercetarea compoziției votive a evidențiat că refacerea grupului ctitorilor „pe o altă tencuială" a avut loc ca urmare a decupării pînă la zid a portretelor votive inițiale. Astfel, linia de legătură a noului grup al ctitorilor în cadrul vechei compoziții votive poate fi lesne urmărită de-a lungul marginii tronului lui Isus și a brațului stîng al Sf. Ioan Botezătorul pînă la primul punct maxim de contact cu tabloul original care se găsește la umărul drept al patronului bisericii, după care coboară brusc pînă sub bustul îngerului, pentru a urca apoi deasupra capului Iulianei, atingînd cel de-al doilea punct maxim de contact cu compoziția originală deasupra portretului Iulianei cu 12—13 cm. și cu alți 8—10 cm. îndărătul ei (vezi fig. 3).

Din compoziția votivă originală au rămas, după cum s-a văzut, portretele lui Isus, al Sf. Ioan Botezătorul și al îngerului [16]. Dar, în afara acestora, semnalate încă de G. Balș, examinarea atentă a compoziției votive a condus la identificarea și a altor elemente ale tabloului votiv original rămase în urma decupării acelei părți a tabloului care reprezenta grupul ctitorilor. Astfel, în imediata apropiere a tronului lui Isus, se distinge imaginea unei mici părți din chivotul inițial al bisericii reprezentînd absida centrală — altarul — cu acoperiș separat, de

---

[14] I. Solcanu, *Un element laic, local în pictura religioasă din Moldova (sec. XV—XVII)*, în „S.C.I.A.", 2/1969, p. 310—311.

[15] Toate acestea sînt de natură să explice și să întărească observația lui G. Balș privind refacerea ulterioară a portretelor ctitorilor din naos dar, totodată, fac de neînțeles afirmația sa după care „figurile «ctitorilor» (n. ns.) de pe cele două tablouri se aseamănă" ; vezi G. Balș, *op. cit.*, p. 115—117.

[16] Aici este locul să precizăm că, totuși, din portretele personajelor sacre, celor ale lui Isus și Sf. Ioan Botezătorul, le-au fost decupate facies-urile, ca apoi, probabil, să fie repus la loc. În afara acestora, tot din compoziția originală, socotim că mai face parte chipul, ovalul figurii, și laba mîinii drepte ale portretului lui Luca Arbure care sînt evident încastrate mortarului pe care a fost executat noul grup al ctitorilor. Probabil că aceste bucăți de frescă reprezintă tot ceea ce s-a mai putut salva din portretul original al ctitorului și refolosite apoi de zugravul restaurator. Spre deosebire de portretele acestora, cel al îngerului nu a suferit nici cea mai mică stricăciune și, din fericire, nici intervenția zugravului restaurator. Aceste sublinieri sînt necesare pentru stabilirea stratului inițial de picturi din interiorul bisericii Arbure.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Fig. 1. Modelul bisericii Arbure din tabloul funerar din arcosolium, zugrăvit la 1504—1505 (scara 1/3).

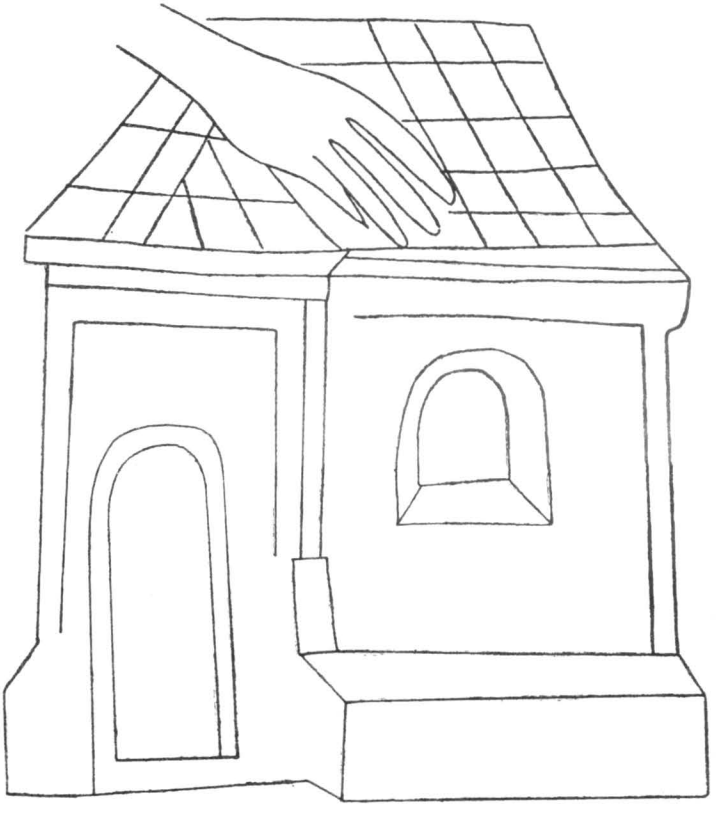

Fig. 2. Modelul bisericii Arbure din actualul tablou votiv, restaurat parțial la 1541 de Dragosin zugrav (scara 1/2).

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

formă conică, întru totul asemănător cu partea de est a modelului bisericii pictat în tabloul funerar din arcosoliu [17].

De asemenea, în dreptul primului punct maxim de contact al noului grup al ctitorilor cu vechea compoziție votivă, punct care se află la nivelul umărului drept al Sf. Ioan Botezătorul, remarcăm o linie aurită, ușor semicirculară, care nu poate fi decît marginea superioară a acoperămîntului de cap, a bonetei, purtată de Luca Arbure în tabloul votiv inițial. Boneta purtată de Luca Arbure în tabloul funerar din pronaos are marginea superioară de aceeași formă, iar nervurile ei sînt, de asemenea, aurite.

În afara acestor elemente, mai semnalăm un rest din pălăria cneaghinei Iuliana, din tabloul votiv inițial, rest de pălărie care se găsește în dreptul celui de-al doilea punct maxim de legătură al actualului tablou votiv cu cel vechi.

Toate aceste resturi de frescă aparținînd grupului inițial al ctitorilor — partea de chivot aflată la numai 1 cm. de tronul lui Isus, marginea superioară a bonetei lui Luca Arbure din imediata vecinătate a umărului drept al Sf. Ioan Botezătorul și calota pălăriei Iulianei, vizibilă deasupra (cca. 12—15 cm.) și în spatele actualului portret al ei (cca. 10 cm.) — sînt de o importanță deosebită pentru reconstituirea imaginii tabloului votiv original.

Astfel, este lesne de închipuit că Luca Arbure, pentru a susține modelul bisericii în tabloul votiv inițial, trebuia să fi fost reprezentat cu cca. 6 cm. mai în față, mai aproape de tronul lui Isus și, totodată, cu 20 cm. mai înalt, pentru a putea purta boneta a cărei margine aurită se distinge încă în dreptul primului punct maxim de contact. În același timp, cneaghina Iuliana era reprezentată, în raport cu actualul ei portret, cu 10 cm. mai îndărăt fiind, totodată, mai înaltă cu 12—15 cm. pentru a putea purta pălăria al cărei rest se vede deasupra capului ei, în dreptul celui de-al doilea punct maxim de contact (vezi fig. 3).

Printr-o astfel de reașezare a principalilor membri ai familiei ctitoricești, deci prin deplasarea lui Luca Arbure cu 5—6 cm. pe orizontală spre tronul lui Isus, iar a cneaghinei Iuliana cu alți 9—10 cm., tot pe orizontală, dar în sens invers și, a amîndurora, cu 20 cm. și, respectiv, 15 cm. pe verticală, realizăm imaginea aproximativă a grupului ctitorilor din compoziția votivă originală. *De remarcat că spațiul dintre principalii ctitori* (care, atît în compoziția originală, cît și în cea actuală, constituiau extremele grupului ctitorilor) *din tabloul votiv inițial este mai mare cu aproape 15 cm.*

Întrebările firești care apar acum, după ce am constatat toate acestea, sînt:

1. *cine, cînd și din ce considerente a decupat tabloul votiv inițial ?*

2. *cînd a fost refăcut ?*

Pentru a răspunde la aceste întrebări este necesară însă examinarea celorlalte două elemente pe baza cărora cercetătorii de pînă acum au datat pictura interioară a bisericii Arbure și anume: *tabloul funerar din pronaos și inscripția pictată în intradosul arcului ușii de trecere în naos.*

*

Tabloul funerar din pronaos este pictat în spațiul semicircular de sub baldachinul special ridicat de ctitor spre a-i adăposti mormîntul. Partea centrală a arcosoliului a fost rezervată pictării momentului solemn de închinare a modelului bisericii prin intercesiunea patronului ei — Sf. Ioan Botezătorul — și a Maicii Domnului. Dar aici, acest gest, spre deosebire de același figurat în compoziția votivă din naos, are semnificația răscumpărării păcatelor celor portretizați: Luca Arbure, doi copii și soția sa, Iuliana.

---

[17] În interiorul unghiului format prin îndoirea brațului stîng al Sf. Ioan Botezătorul se poate vedea imaginea unei turle de mici dimensiuni, cu acoperiș de formă conică, cu arcade oarbe și cu baza pătrată. După cum se știe biserica lui Luca Arbure nu a avut turlă și, deci, rămîne de neînțeles ce anume a reprezentat această imagine în tabloul votiv inițial. Presupunem doar să fi reprezentat un chivot simbolic în mîna patronului bisericii.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Fig. 3. Compoziția votivă din naosul bisericii Arbure : ----- = *linia de decupare a portretelor ctitorilor din compoziția votivă originală ; I și II = punctele maxime de contact ale noului grup al ctitorilor (zugrăvit pe un alt suport de Dragosin Coman la 1541) cu compoziția votivă originală, puncte care corespund limitelor superioare ale portretelor inițiale ale ctitorilor principali, ale lui Luca Arbure și a cneaghinei sale Iuliana ; A = partea de est — absida centrală — a modelului bisericii susținute de Luca Arbure în tablou votiv inițial, parte rămasă în urma decupării portretelor cititorilor ; B = turlă de mici dimensiuni, parte al unui model al bisericii susținut de patronul bisericii — Sf. Ioan Botezătorul — în tabloul votiv original sau rest din modelul bisericii susținut de Luca Arbure în tabloul votiv original ; C = limita superioară a bonetei lui Luca Arbure rămasă în urma decupării portretului inițial al acestuia ; D = părți ale pălăriei și mantiei cneaghinei Iuliana rămase în urma decupării portretului inițial al acesteia.*

Pe pereții laterali ai arcosoliului sînt pictați, de o parte, un sfînt binecuvîntînd, un ierarh și un diacon cădelnițînd, iar de cealaltă parte, un ierarh cu un diacon, ultimul, de asemenea, cădelnițînd. În bolta arcosoliului sînt reprezentați, de o parte și de alta a *Hetimasiei*, cîte doi heruvimi și evangheliștii. Așadar, caracterul funerar al acestei compoziții, care cuprinde și grupul ctitorilor, este dat nu numai de plasarea ei deasupra mormîntului ctitorului principal ci și de elementele iconografice amintite.

Studiind această compoziție, G. Balș nota că „toate figurile, afară de cele ale copiilor *au fost scoase și refăcute cu tencuială cu tot* (subl. ns.), probabil cu

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

prilejul unei năvăliri dușmane, dar odată furtuna trecută s-a reparat stricăciunea" [18].

La scurtă vreme, cunoscutul cercetător al picturii medievale românești — I. D. Ștefănescu — aducea noi precizări „les têtes du logothète et de sa famille présentent des traces de remaniement: il ne s'agit pas, toutefois, de repeints, mais d'une remise en place des figures que l'on avait détachées avec le dessous, à l'époque des guerres contre les Turcs, puor leur éviter des souilleures" [19]. Afirmația autorului după care n-ar fi vorba de o repictare ci, mai curînd, de o repunere la loc a figurilor decupate în prealabil cu tot cu suport (ideie acceptată și de Petru Comarnescu [20]) este, după cum vom vedea, întru totul întemeiată dar nu și în ceea ce privește *care anume portrete au fost decupate din această compoziție* căci, așa cum bine remarcase G. Balș și, mai apoi prof. Virgil Vătășianu și Petru Comarnescu, au fost decupate și chipurile personajelor divine — ale lui Isus, Maicii Domnului, Sf. Ioan Botezătorul și, adăugăm noi, chiar cele reprezentate pe pereții laterali ai arcosoliului — *dar nu și figurile celor doi copii*, cum lasă să se înțeleagă I. D. Ștefănescu („les têtes du logothète et de *sa famille* (subl. ns.) présentent des traces de remaniements . . .").

Calitățile artistice ale compoziției funerare: desen, culoare, echilibru compozițional etc., s-au impus atenției specialiștilor. De asemenea, au fost remarcate portretele ctitorilor. Întrebarea care se pune este, dacă, într-adevăr, au fost repuse la loc aceleași chipuri ale portretelor decupate anterior sau cele de acum se datorează zugravului restaurator? Chipurile celor doi diaconi de pe pereții laterali ai arcosoliului nu îngăduie nici o îndoială în ceea ce privește identitatea stilistică cu picturile aparținînd primului strat. Majoritatea celorlalte portrete, excepție făcînd cele ale copiilor, dau impresia, la prima vedere, că ar fi opera zugravului restaurator. Desenul trădează însă o mînă sigură, care nu poate fi comparată cu aceea care a realizat grupul ctitorilor din naos. Oricum, portretele ctitorilor principali, ale lui Luca Arbure și Iulianei și cele ale personajelor sacre, deși vizibil încadrate în vechea pictură, sînt, ca desen, mai apropiate de portretele copiilor din același tablou funerar, de portretele personajelor sacre și de cel al lui Luca Arbure din tabloul votiv din naos decît de celelalte portrete laice — ale Iulianei și ale celor cinci copii ai ei — pictate tot în tabloul votiv din naos, operă a zugravului restaurator.

Deci, opinia exprimată de I. D. Ștefănescu, conform căreia chipurile decupate din tabloul funerar, în epoca războaielor contra turcilor, au fost repuse la loc cu tot suportul lor, este întemeiată. Altfel spus, toate portretele din tabloul funerar, cît și cele ale personajelor sacre și al lui Luca Arbure, numai facies-ul și laba mîinii drepte din tabloul votiv al naosului sînt opera unuia și aceluiași zugrav, desigur, a acelui zugrav care a executat pictura originală și căruia prof. Virgil Vătășianu îi atribuia, în afara portretelor celor doi copii figurați în arcosoliu, și *imaginea Sf. Marina din dreapta ușii de intrare în biserică* [21].

Intervenția zugravului restaurator la compoziția funerară s-a limitat, doar, la a masca cît mai bine stricăciunea provocată anterior prin decuparea, scobirea, principalelor chipuri ale compoziției și la repictarea parțială a vestmintelor ctitorilor în vîrstă. Căci, altminteri, între portretele laice din tabloul funerar și între aceleași portrete din tabloul votiv al naosului, acestea din urmă dovedite a fi opera zugravului restaurator, ar trebui să existe o cît de mică asemănare portretistică. Or, portretele tuturor ctitorilor din compoziția funerară din pronaos și, în parte, portretul (numai facies-ul!) lui Luca Arbure din naos se detașează net

[18] G. Balș, *op. cit.*, p. 115—117.

[19] I. D. Ștefănescu, *L'évolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie*, Paris, 1928, p. 126, nota 1. Asupra prilejului cu care au fost decupate aceste figuri, vom insista la timpul potrivit.

[20] Petru Comarnescu, *op. cit.*, p. 326—327.

[21] Virgil Vătășianu, *op. cit.*, p. 831; Idem, *Istoria artei europene...*, vol. II, p. 202, III.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

de portretele Iulianei și ale celor cinci copii figurate în naos, prin seninătatea chipurilor, prin acuratețea și finețea desenului.

Mulțumindu-ne, deocamdată, numai cu constatarea acestora, vom analiza în rîndurile ce urmează amintita inscripție pictată pe intradosul arcului ușii de trecere în naos, aspect de o deosebită importanță pentru datarea picturilor interioare de la biserica Arbure.

*

În 1924, cînd V. Grecu transcria din *Cronica parohială* de la Arbure inscripția pictată pe intradosul arcului ușii de trecere în naos, în traducerea lui Beldiceanu, din 1890, își exprima îndoiala asupra lecturii corecte privind începutul ei: „Cimo cine (für mich unverständliche Worte), wie die Türken sagten ist ein in den Zusammenhang gar nicht passender Satz, auf dessen Sinn ich auch mit Hilfe des Originals nicht kommen kann“ [22]. Rezultă că autorul, deși nu a reușit să întregească această primă parte a inscripției, a intuit totuși just importanța acesteia.

Progrese în lectura inscripției nu a realizat nici D. Dan căruia îi revine totuși meritul de a fi transcris și lecturat corect numele zugravului — Dragosîn, forma slavă, și Dragosin, forma românească [23].

Eșuarea încercărilor de a citi corect inscripția s-a datorat faptului că cercetătorii care și-au propus acest lucru au făcut abstracție tocmai de subiectul de referință al inscripției, anume, de *frescele interioare* în care scop se impunea o cunoaștere mai deplină a acestora. *Or, cheia lecturii și interpretării corecte a inscripției o oferă, după cum vom constata din cele ce urmează, înseși frescele din interiorul bisericii.*

Punctul de plecare pentru întregirea textului inscripției l-a oferit constatările făcute în urma cercetării celor două compoziții, votivă și funerară, constatări care au condus la următoarea concluzie logică: dacă decuparea cu tot cu suport a întregului grup al ctitorilor din tabloul votiv [23a] și numai a ovalului chipurilor lui Luca Arbure și a soției sale Iuliana din compoziția funerară ar putea fi atribuită unor dușmani personali ai familiei Arbure, *este cu totul greșit, de neconceput chiar, să atribuim acelorași decuparea chipurilor divine din compozițiile votivă și funerară. În acest caz, decuparea chipurilor sacre din cele două compoziții nu poate fi pusă decît pe seama acelora cărora sacralitatea personajelor desfigurate* (prin scobirea nasului, ochilor sau, adeseori a întreg facies-ului cu tot cu suport) *le era indiferentă. Or, aceștia nu puteau fi, pentru Moldova secolului al XVI-lea, decît „necreștinii“, „păgînii“, adică turcii sau tătarii.* Primele două cuvinte integral lizibile ale inscripției, citite însă ad literam, sînt: **„тȣрьчис казали“**, traduse pînă acum prin „turcii ziceau“. *Dar, în spiritul observațiilor de mai sus, după care, unor portrete sacre* (celor din tabloul votiv, cu ex-

---

[22] „Cimo cine (pentru mine cuvinte de neînțeles) cum turcii ziceau“ nu este o expresie de trecut cu vederea, asupra cărui sens însă, chiar confruntîndu-le cu originalul, nu le-am putut înțelege“, vezi V. Grecu, *op. cit.*, p. 282, nota 1. Transcrierea inscripției propusă de V. Grecu este următoarea: **„† З. нбнн. тȣрьчи сказал. дрГосины зоуГрав // сни· · · · ѧсиХ· · испысаХ. Ана дочки // платил ана. к҃. злоти вл҃· · · з҃. м҃. д҃“.**

[23] Transcrierea inscripției propusă de D. Dan este „...Turucisca Dragosîn zugrav, sânu popa...ot Esih ispisah. Ana dohi Arbure starago platîla 26 zlatı, let 7049“.

Traducerea propusă de D. Dan: „Eu ...din turceasca... Dragosin zugravul, fiul popii... din Iași, am zugrăvit. Ana, fiica lui Arbure cel bătrîn, a plătit 26 zloți, anul 7049 (1541). Vezi D. Dan, *op. cit.*, p. 45.

[23a] Este de presupus că grupul cititorilor din tabloul votiv să fi fost martelat atît de grav încît a fost necesară decuparea acestor fresce și aplicarea unui nou strat de tencuială pe care s-a executat actualul grup al ctitorilor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

cepția portretului îngerului, celor din arcosoliu și, după cum vom vedea mai jos. majorității portretelor sacre din registrul inferior al naosului și pronaosului) *și laice* (portretelor ctitorilor principali din tabloul funerar) *le-a fost decupat, cu suport cu tot, ovalul figurilor* (dintre care unele au putut fi repuse la loc, afirmație ce se bazează atît pe observații directe asupra modului în care aceste portrete sînt încastrate frescelor originale cît și pe identitatea stilistică dintre aceste portrete repuse la loc și frescele rămase nedecupate din primul registru), *iar întregul grup al ctitorilor din cadrul compoziției votive a fost martelat atît de grav, sau poate chiar decupat, încît a trebuit refăcut pe o altă tencuială, atunci lectura corectă a primelor două cuvinte integral lizibile din inscripție nu poate fi decît:* „**тȣрьчи исказали**". Traducerea acestora, în sensul celor arătate mai sus, este: *„turcii au distrus"*. Avînd în vedere forma lapidară, concisă, de exprimare în epocă, atît de evidentă în documente, dar mai ales faptul că martelarea picturilor interioare de la biserica Arbure era atît de vizibilă în momentul restaurării lor, în 1541, înțelegem, atunci, de ce zugravul Dragosin nu a mai considerat necesar să mai precizeze în inscripția sa *ce anume au distrus turcii*. Și, aceasta, cu atît mai mult cu cît, în josul inscripției preciza că, «eu» „Dragosin zugrav ... *am pictat*".

Avînd în vedere toate acestea și plecînd de la ipoteza că înaintea cuvintelor „turcii au distrus" nu putea fi decît un termen privitor la subiect și acțiunea sa, deci referitor la turci și porunca acestora de martelare, de decupare, a frescelor interioare (ceea ce și explică de ce zugravul Dragosin a fost nevoit „să picteze"), cuvîntul de început al inscripției, parțial ilizibil, a fost întregit prin **зълъчинныцы** (vezi fig. 4 și 5), a cărui traducere ar fi „cei răi", „răufăcătorii", „cei făcători de rele".

Transcrierea întregită și desfășurată a inscripției (marcînd cu paranteze unghiulare literele ilizibile, întregite de noi) ar fi următoarea: **† З<ъ>лъчинныцы**[4] **. тȣрьчи <и>сказал<н>**[25]**. Драгосын зоȣграв сн<н> па<н> Команъ wт Ꙗсих исписах Ана дочки <Арбȣ<ре старьго платыл на<с> к. злоти · · · лато з. м. д. . .**

Traducerea acestei inscripții este: *Turcii cei răi au distrus. Dragosin zugrav, fiul lui pan Coman din Iași, a pictat. Ana, fiica lui Arbure cel bătrîn, ne-a plătit 20 de zloți. Anul 7049 (1541).*

Este evident că inscripția din intradosul arcului de trecere în naos a fost prilejuită de repararea stricăciunilor provocate de turci picturilor interioare, căci textul inscripției înlătură orice altă posibilitate de interpretare. Totodată, precizările aduse de inscripția zugravului Dragosin Coman, referitoare la autorii distrugerii picturilor, ne îngăduie să afirmăm că acest act poate fi pus în legă-

---

[24] Aducem și pe această cale sincerele noastre mulțumiri tovarășilor prof. dr. D. Ciurea și prof. dr. C. Cihodaru pentru ajutorul acordat la întregirea acestei părți a inscripției. Aici este locul să subliniem că ultima literă a acestui cuvînt fiind scrisă exact în interiorul unghiului de deasupra ușii de trecere în naos este contorsionată astfel, încît, lectura acesteia rămîne, totuși, incertă, ceea ce însă nu schimbă cu nimic sensul său.

[25] Pentru verbul **исказити**, vezi Miklosich, Fr., *Lexicon palaeo-slovenico-greco-latinum*, 1862—1865. p. 260; la *И. И. Срезневский*, *Материалы для Словаря древнерусского языка*, I., p. 113, același verb este tradus și prin **оскопить** = *a scobi*, ceea ce reflectă exact modul în care turcii au distrus picturile interioare de la biserica Arbure, adică prin decuparea, scobirea ochilor sau a întregului chip al diverselor personaje sacre sau laice. În *Dicționarul rus-român*, București, E.S.P.L.A., 1959, vol. I, p. 385, verbul **исказити** este tradus prin a *desfigura*, sens ce corespunde pe deplin constatărilor făcute asupra majorității chipurilor personajelor sacre sau laice din pictura interioară a bisericii Arbure.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Fig. 4. Fotocopia inscripției lui Dragosin zugrav (apud. V. Grecu).

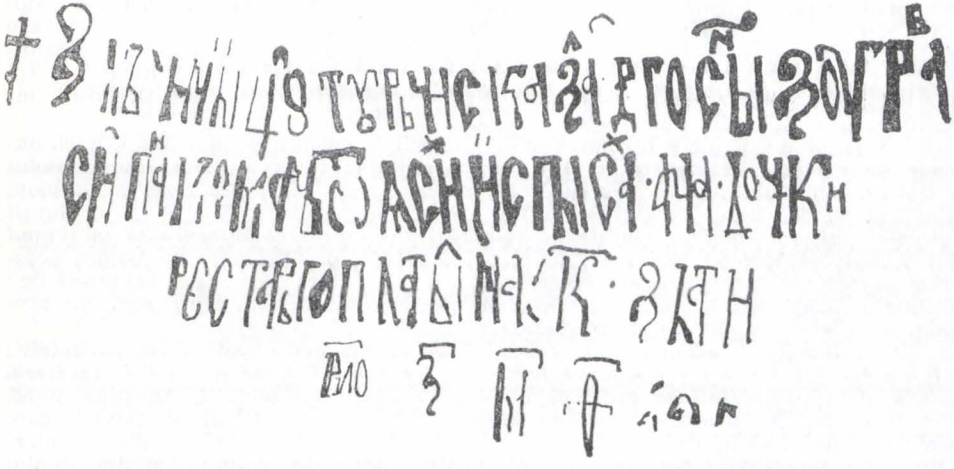

Fig. 5. Decalcul inscripției lui Dragosin zugrav, executat după fotocopia de la fig. 4.

tură cu marea expediție otomană împotriva Moldovei din septembrie-octombrie 1538, condusă de însuși sultanul Soliman Magnificul, expediție imediat anterioară anului 1541, cînd, pentru prima dată, turcii au ocupat Suceava, iar boierii s-au retras, după fuga lui Petru Rareș în Transilvania, la Bădeuți, nu departe de curțile lui Luca Arbure.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Un argument în plus în sprijinul acestei afirmații ar fi și faptul că asemenea acțiuni de martelare a picturii interioare (cu precădere a portretelor sacre și a portretelor ctitorilor) întîlnim și la alte biserici, mai cu seamă a celor din nordul Moldovei [26].

Distrugerea picturilor interioare de la biserica Arbure, de către turci, în 1538, nu s-a limitat doar la compozițiile votivă și funerară (cărora, așa cum s-a văzut, atît portretelor sacre și portretelor ctitorilor principali din arcosoliu, cît și portretelor lui Isus, Sf. Ioan Botezătorul și al lui Luca Arbure din naos, turcii le-a decupat ovalul chipurilor, repuse apoi la loc de zugravul Dragosin la 1541), ci a cuprins și alte zone. Astfel, pe lîngă decuparea mai tuturor portretelor sacre din primul registru al naosului și pronaosului care, în parte, au fost repuse la loc, desigur, tot la 1541, apar și unele figuri martelate, cu nasul sau ochii scoși, *rămase nerestaurate de Dragosin* (precum portretul Sf. Nechita pe peretele sudic al naosului, în imediata apropiere a tabloului votiv). Acestea nu au fost însă martelate atît de grav încît să fie necesară intervenția zugravului restaurator, intervenție atît de evidentă la alte portrete (urmele vîrfurilor de sulițe sînt vizibile încă și azi în diverse locuri ale registrului inferior din naos și pronaos, în dreptul portretelor sacre).

Cum se explică însă *martelarea unora dintre portrete* (din care, parte sînt, după cum s-a văzut, și azi în această stare, iar altele au trebuit refăcute pe un nou suport) și *decuparea altora* cu atîta grijă încît a fost posibilă repunerea lor la loc de către zugravul restaurator (ceea ce și explică identitatea stilistică a acestora cu picturile originale, ale primului registru, rămase nedecupate [27])?

---

[26] G. Balș, observînd că tabloul votiv de la biserica Arbure este refăcut pe o altă tencuială, nota în legătură cu aceasta: „într-alte părți, unele chipuri de sfinți sînt reînnoite în acest fel; așa la Dorohoi, unde figura lui Ștefan cel Mare e numai în parte reparată, sînt sfinți care au capul întreg refăcut", acțiune datorată, după părerea autorului „unor năvăliri «cînd» cotropitorii au mutilat sau stricat aceste reprezentări, din fanatism religios sau din ură în contra dușmanului", vezi G. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, p. 264. Această ipoteză a lui G. Balș este confirmată în mod strălucit de inscripția zugravului Dragosin, incomplet citită și tradusă în vremea cînd G. Balș scria aceste rînduri.

O astfel de acțiune de martelare a picturii interioare și, îndeosebi, a *chipurilor* sacre sau laice din compoziția votivă sau din afara acesteia, este deosebit de evidentă la biserica Sf. Ilie de lîngă Suceava (S. Ulea sesiza doar că „tabloul votiv de la Sf. Ilie a fost refăcut într-o epocă ulterioară", vezi S. Ulea, *Gavril ieromonahul, autorul frescelor de la Bălinești*, în *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, București, Ed. Academiei, 1964, p. 425, nota 3). Asupra acestora, semnalate pentru prima dată aici, cît și asupra celor de la bisericile: Dolhești Mari, Sf. Neculai din Dorohoi, Sf. Neculai din Rădăuți etc., ne propunem să revenim într-un viitor studiu.

[27] Din primul registru al pronaosului au rămas nedecupate doar portretele: Sf. Marina din dreapta ușii de intrare în biserică, Sf. Teodosia și Sf. Lucheria din stînga ușii de intrare apoi, pe peretele vestic, portretele Sf. Agripina și Sf. Fevronia, iar pe peretele estic portretele arhanghelilor Mihail și Gavril, care străjuiesc trecerea în naos, precum și portretul Sf. Pavel. Chipurile tuturor celorlalte personaje divine au suportat intervenția zugravului restaurator din secolul al XVI-lea.

Dar, în afara acestora, tot în pronaos, întîlnim repictări din secolul al XIX-lea. Este cazul portretului Sf. Sofia, repictat în întregime cu culori de apă, după cum, în aceeași manieră, s-a intervenit și asupra celei mai mari părți a registrului de deasupra ușii de trecere în naos. Aceste intervenții în pictura pronaosului sînt datorate lui Ion Bodnărescu, așa cum arată și semnătura din colțul drept de jos al *Hodighitriei*. Aceste intervenții au fost făcute în 1887 cînd pictorii Victoria și Ion Bodnărescu au repictat iconostasul în schimbul sumei de 1 200 fl. (vezi *Condica cronicală* a parohiei Arbure, p. 5. Pentru aceasta v. nota 1).

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Luînd în considerație toate elementele expuse pînă aici, *este de presupus* că membrii familiei Arbure, care locuiau casele curților părintești din preajma bisericii, i-a oprit pe turci din acțiunea lor de martelare a picturilor, desigur că numai în schimbul unor substanțiale sume de bani sau cadouri și, pentru a salva restul frescelor, le-au decupat în speranța repunerii lor la loc, ceea ce au și întreprins imediat ce timpul le-a îngăduit. Dar, chiar și în acest caz, autorii morali ai distrugerii picturilor sînt tot turcii.

Așadar, misiunea zugravului restaurator, a lui Dragosin, în interiorul bisericii Arbure, nu a fost de mare importanță. Lui i-a revenit sarcina să repună la loc portretele decupate la 1538, a căror stare permitea acest lucru, sau să repicteze pe un nou strat portretele martelate în mod irecuperabil de către turci sau pe acelea care, prin martelare, nu au mai putut fi repuse la loc.

Sarcina deosebită a lui Dragosin zugravul a constituit-o pictarea, pe un nou suport, a întregului grup al ctitorilor din cadrul compoziției votive din naos, cu excepția *numai* a chipului și a mîinii drepte ale lui Luca Arbure care aparțin tabloului votiv inițial și sînt evident încastrate picturilor realizate de Dragosin Coman. Noul grup al ctitorilor din compoziția votivă, pictat de Dragosin, contrastează, portretistic și stilistic, atît cu tabloul funerar în întregimea lui cît și cu portretele personajelor divine din tabloul votiv, dovadă că sînt opera unor zugravi diferiți. În schimb, între grupul ctitorilor din compoziția votivă și unele portrete sacre din primul registru al naosului și pronaosului, repictate, asemenea grupului ctitorilor, pe un nou suport, există o deplină identitate stilistică ceea ce înseamnă că toate sînt opera unuia și aceluiași zugrav, a lui *Dragosin zugrav*.

Inițiativa acestei acțiuni de restaurare a avut-o, după cum arată inscripția lui Dragosin, *A n a*, pe care, prof. Virgil Vătășianu și, mai apoi, I. Caproșu [28], au considerat-o „fiica lui Luca Arbure". Că, într-adevăr, beneficiara reparațiilor picturilor interioare a fost fiica portarului Luca Arbure și nu sora lui sau o nepoată de soră sau de fiică a acestuia, așa cum susțin unii cercetători, o dovedește printre altele, faptul că satul Solca, cumpărat de Luca Arbure la 1502, pentru a-și ridica biserica la 1503, a rămas, după moartea sa, în stăpînirea fiicei acestuia, *A n a*.

Afirmația noastră este susținută de documentul din 1575 iulie 3, prin care Petru voievod întărea surorilor Anei : Odochia, Sofica, Marica călugărița, Stanca și Nastasia, împărțeala satelor moștenite de la Luca Arbore dar, se specifica *„în afară de satele din partea surorii lor Ana, cneaghina lui Plaxea comis"* [29] (subl. ns.). Care anume erau aceste sate căzute mai dinainte în partea Anei, aflăm din două documente, unul din 1585 mai 2 și altul din 1587 mai 19 [30]. Prin aceste documente Petru Șchiopul întărea surorilor Anei, sau urmașilor acestora, *exact aceleași sate* pe care le întărise *exact acelorași*, prin actul anterior din 1575 iulie 3. În aceste două documente, din 2 mai 1585 și 19 mai 1587, este însă amintită și partea Anei, satele „Solca, Bogdănești și Carapușcenii". Așadar. acestea erau satele care constituiau partea Anei și la 1575 iulie 3, iar faptul că fuseseră exceptate de la împărțeala care avusese loc la acea dată între urmașii lui Luca Arbure ne permite să considerăm că acestea, inclusiv satul Solca cu

[28] Într-o recentă lucrare, I. Caproșu revine asupra acestei opinii alăturîndu-se aceleia după care Ana ar fi soră cu ctitorul bisericii Arbure. Argumentul lui I. Caproșu îl constituie inscripția sculptată de pe arcosoliul din pronaos în care tatăl lui Luca Arbure este numit „Arbure starago" — Arbure cel bătrîn — (I. Caproșu, *Biserica Arbure*, în „M.M.S.", anul L, nr. 5—6. p. 411). Vom insista mai jos asupra argumentului adus în discuție de I. Caproșu.

[29] *Documente privind istoria României (D.I.R.), veacul XVI, A,. Moldova*, vol. II, p. 55—56.

[30] *Ibidem*, p. 280—281 și p. 359—360.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

curţile şi biserica ctitorită de Arbure, se aflau în stăpînirea fiicei sale Ana cu mult înainte de această dată sau chiar înainte de 1541 [31].

Corelînd toate aceste observaţii cu aceea că moştenitoarea satului Solca pe cuprinsul căruia se găsea biserica era Ana, fiica lui Arbure, credem să fi demonstrat convingător de ce ne-am alăturat opiniei prof. Virgil Vătăşianu care a identificat în beneficiara reparaţiilor picturilor interioare ale bisericii Arbure, amintită în inscripţia lui Dragosin zugrav, pe Ana, fiica portarului lui Luca Arbure. Totodată, sperăm să fi demonstrat la fel de convingător faptul că inscripţia lui Dragosin zugrav a fost prilejuită de restaurarea picturilor interioare, parţial distruse de turci la 1538.

*

Dacă anul 1541 reprezintă doar momentul restaurării picturilor din interiorul bisericii, este de la sine înţeles că pictura iniţială nu putea fi executată, în principiu, decît între aprilie 1503, data cînd arcosoliul destinat a adăposti locul de veşnică odihnă al lui Luca Arbure era terminat, şi 1538, data la care turcii au provocat distrugerile constatate pînă aici şi amintite,, atît de lapidar, de inscripţia lui Dragosin zugrav.

Pentru restrîngerea acestei perioade ne pot fi de folos cele două compoziţii, din naos şi pronaos, ambele reprezentînd familia ctitorului. În acest scop este necesară reconstituirea imaginii grupului ctitorilor din compoziţia votivă iniţială. Deplasînd ctitorii principali din tabloul votiv actual, pe orizontală şi verticală, pînă la suprapunerea lor cu punctele maxime de decupare şi făcînd măsurătorile de rigoare, se observă că întregul grup iniţial al ctitorilor cuprindea, pe orizontală, un spaţiu de 1,00 m, din care cel puţin 0,450 m era destinat portretizării copiilor (deci cu 0,150 m mai mult decît spaţiul ocupat de reprezentarea celor patru băieţi din actualul tablou votiv, avînd în vedere că fetiţa, al cincilea copil, este reprezentată pe fondul mantiei Iulianei).

În comparaţie cu grupul ctitorilor din compoziţia votivă iniţială, cel din compoziţia funerară (de numai patru persoane) cuprinde un spaţiu de 0,900 m., din care 0,250 m. este rezervat portretelor celor doi copii. Este de presupus deci, că grupul ctitorilor din compoziţia votivă originală trebuie să fi fost la fel de *aerat* şi *echilibrat* ca şi cel din compoziţia funerară ca fiind, indiscutabil, opera unuia şi aceluiaşi zugrav. Avînd în vedere şi faptul că zugravul Dragosin a trebuit doar să refacă, să repicteze, pe un nou suport grupul ctitorilor, desigur, cu obligaţia expresă şi, totodată, elementară de a nu omite pe nimeni dintre cei

[31] Interpretările eronate privind beneficiarul reparaţiilor frescelor din interior se datorează, în parte, şi traducerii acelei părţi din inscripţie prin „Ana a fiicei lui Arbure cel bătrîn", de unde Petru Comarnescu o considera nepoată de soră a lui Luca Arbure (P. Comarnescu, *op. cit.*, p. 37), iar Vasile Drăguţ identifica în acest nume o nepoată de fiică a ctitorului bisericii (V. Drăguţ, *op. cit.*, p. 16 şi 30). S. Ulea, considerînd că „Arbure starago", din inscripţia lui Dragosin zugrav, desemnează pe Cîrstea Arbure, pîrcălab de Neamţ, tatăl lui Luca Arbure, identifică în beneficiara reparaţiilor frescelor interioare de la biserica Arbure pe o soră a lui Luca Arbure (vezi *Istoria artelor plastice în România*, vol. I, Bucureşti, Ed. Meridiane, 1968, p. 334), opinie la care a raliat recent, după cum am văzut, şi I. Caproşu (vezi nota 28). Această interpretare nu se sprijină pe informaţii documentare. În plus, epitetul „cel bătrîn", nu viza pe Cîrstea Arbure, care era decedat de mai bine de jumătate de secol în anul pictării inscripţiei de zugravul Dragosin, ci pe Luca Arbure care deţinuse dregătoria de portar de Suceava, una dintre cele mai înalte în statul medieval moldovenesc, vreme de un sfert de secol, din 1498 pînă în momentul decapitării, aprilie 1523. Avînd deci în vedere acest fapt, cît şi cei 20 de ani scurşi de la tragica sa moarte, precum şi relativa tinereţe a urmaşilor săi, îndeosebi a nepoţilor, la care, desigur, era raportată figura lui Luca Arbure, aureolată şi de năpraznica moarte, înţelegem că epitetul „starago" — cel bătrîn — din inscripţia zugravului Dragosin, desemna pe ctitorul bisericii.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

portretizaţi în tabloul votiv original, este în afară de orice îndoială că în tabloul votiv iniţial nu puteau fi portretizaţi mai mult de cinci copii, adică tot atît cîţi sînt figuraţi în actuala compoziţie votivă.

Or, dacă interiorul bisericii Arbure ar fi fost zugrăvit între 1523 şi 1541 s-ar fi impus ca tabloul votiv să reprezinte pe Luca Arbure şi cneaghina lui Iuliana (care, deşi decedaţi, trebuiau să fie portretizaţi aici în calitatea lor de ctitori principali) şi pe copiii rămaşi în viaţă: cele şase fiice — Odochia, Sofica, Marica, Stanca, Nastasia, Ana — atestate de documentele din 30 octombrie 1554, 1575 iulie 3, 1585 mai 2 şi 1587 mai 10, iar dintre băieţi pe Gliga, singurul despre care ştim că a supravieţuit furiei lui Ştefăniţă voievod [32], ceea ce înseamnă cel puţin *şapte copii* [33]. Iar dacă zugrăvirea interiorului bisericii Arbure ar fi avut loc cu puţini ani înainte de 1523 atunci, în tabloul votiv trebuiau portretizaţi *nouă copii* căci, în preajma decapitării sale, Luca Arbure avea *cert*, în viaţă, nouă copii: cele şase fete atestate de documentele amintite mai sus şi trei băieţi: Toader, Nechita (ambii decapitaţi în urma lui şi, deci, erau trecuţi de vîrsta majoratului) şi Gliga.

În afara acestor considerente mai există unul de natură să pună la îndoială posibilitatea zugrăvirii interiorului bisericii Arbure după 1523. *Este vorba de vîrsta celor portretizaţi în tabloul votiv iniţial*, îndeosebi de vîrsta copiilor care poate fi dedusă cu aproximaţie din raportul dintre înălţimea portretelor ctitorilor principali — ale lui Luca Arbure şi Iulianei — şi înălţimea portretelor copiilor lor.

Astfel, măsurînd distanţa dintre marginea de jos a tabloului votiv şi punctele maxime de legătură ale noului grup al ctitorilor, obţinem cu exactitate înălţimea portretului lui Luca Arbure, care era de 1,200 m., şi al Iulianei, care avea 1,100 m. Distanţa dintre marginea de jos a tabloului votiv şi linia de decupare, care între Luca Arbure şi Iuliana, deci exact acolo unde era figurat grupul compact al copiilor, este de 0,850 m. ceea ce înseamnă că portretele copiilor pictate în acest spaţiu (cel mult trei), *puteau avea dimensiuni mai mici, dar nu mai mari de 0,850 m.*

Dar, în spatele portretului lui Luca Arbure şi în faţa celui al Iulianei, la aproximativ 0,900 m. din înălţimea acestora, linia de decupare se îndepărtează brusc cu 0,100 m., ceea ce înseamnă că în acest spaţiu au fost figuraţi, avînd drept fundal şi parte din mantiile părinţilor lor, ceilalţi doi copii, primul şi al cincilea. Primul, un băiat, plasat în spatele lui Luca Arbure, iar al cincilea, o fată, reprezentată în faţa Iulianei, dispunere conformă cu canoanele iconografiei votive medievale.

Aşadar, dimensiunile portretelor din tabloul votiv original au fost, în ordinea lor, următoarele: portretul lui Luca Arbure = 1,200 m.; portretul primului co-

---

[32] Sever Zota, *Semimileniul unui document de la Alexandru cel Bun şi al satelor Bănila moldovenească şi Igeştii din Bucovina (1428—1928)*, în „Buletinul „Ioan Neculce", fasc. VII. 1928, p. 297—317.

[33] Considerînd tabloul votiv actual executat la 1541 de zugravul Dragosin, tablou care reprezintă, în afară de ctitorii principali, patru băieţi şi o fată, o reconstituire întocmai a tabloului votiv iniţial, este de presupus că figurează pe Toader şi Nechita, decapitaţi la scurtă vreme după tatăl lor, pe Gliga, a cărui extrădare o cerea Poloniei, în 1545, Avram Banilovschi (vezi Sever Zota, *op. cit.*, loc. cit.), şi pe un al patrulea fiu care, deşi necunoscut documentar, a existat neîndoielnic de vreme ce este reprezentat în tabloul votiv dar despre care nu ştim cînd a decedat. Al cincilea copil, fetiţa, poate fi una din cele şase fiice atestate documentar dar, la fel de bine, poate reprezenta şi pe o a şaptea fiică dispărută înainte de a fi reţinută nominal de documente.

Aşadar, în 1523, Luca Arbure *avea cert, în viaţă, nouă copii:* şase fete, cele atestate de documente, şi trei băieţi: Toader, Nechita şi Gliga şi, incert, zeceunsprezece, în cazul în care fetiţa portretizată lîngă Iuliana nu reprezintă pe una din cele şase fiice atestate documentar, iar băiatul, al patrulea, din acelaşi tablou votiv repictat la 1541, mai era în viaţă înainte de aprilie 1523, data decapitării lui Luca Arbure.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

pil = 0,900 m.; dintre portretele următorilor trei copii, cel puțin unul trebuia să aibă 0,850 m. pentru a justifica decuparea vechiului tablou votiv la această înălțime, iar următoarele două puteau fi sub această dimensiune; portretul ultimului copil, desigur, al unei fete, avea între 0,900 m. și 0,950 m.; portretul Iulianei = 1,100 m.

Aici ne interesează, pentru comparație, și dimensiunile portretelor ctitorilor din tabloul funerar care sînt, în ordine, următoarele: 1,350 m. = portretul lui Luca Arbure; 0,850 m. = portretul primului copil; 0,700 m. = portretul celui de-al doilea copil și 1,250 m. = portretul cneaghinei Iuliana. Cei doi copii reprezentați aici sînt, după cum îi arată portretele, de vîrstă foarte fragedă. O altă remarcă ce se impune este aceea că portretele principalilor ctitori din tabloul funerar sînt cu 0,150 m. mai mari decît portretele *acelorași* care fuseseră pictate în tabloul votiv inițial din naos. Acest fapt presupune că aceeași proporție a existat și în executarea portretelor copiilor.

Dar, chiar și așa, din compararea dimensiunilor portretelor inițiale ale copiilor din tabloul votiv, atît cu dimensiunile portretelor părinților lor din același tablou votiv (portretul lui Luca Arbure este mai mare decît portretele copiilor cu dimensiuni cuprinse între 0,350 m. — 0,250 m., iar portretul Iulianei cu 0,250 m.—0,150 m.), cît și cu dimensiunile portretelor copiilor din tabloul funerar, apare evident că în tabloul votiv original au fost portretizați copii *de vîrstă mică și mijlocie* (preadolescentină). Or, pe drept cuvînt, G. Balș remarca faptul că la 1541 copiii lui Luca Arbure trebuie să fi avut între 30—40 de ani. Și, atunci, de vreme ce în tabloul votiv original au fost portretizați cinci copii, și aceștia de vîrstă mijlocie, concluzia logică care se impune este aceea că tabloul votiv a fost executat în vremea cînd Luca Arbure avea numai cinci copii, ceilalți *patru*, sau poate chiar *șase*, diferența pînă la 9—11 copii, cîți avea Luca Arbure în 1523, înainte de moartea sa, au fost născuți ulterior executării tabloului votiv din naos. Avînd în vedere că pentru apariția celor patru-șase copii de după zugrăvirea tabloului votiv erau necesari aproximativ 10—12 ani, concluzia care se degajă de la sine este că pictarea interiorului bisericii a avut loc cu mult înainte de tragica moarte a ctitorului, desigur, înainte de 1507, anul începerii construcției de la Șipote, adică imediat după zidirea bisericii, mai precis a arcosoliului din pronaos, deci între aprilie 1503 și toamna anului 1504 [34].

Ajunși aici sîntem datori a explica pe cine reprezintă compoziția funerară din pronaos. Am văzut că, atît prin însăși localizarea sa, cît și prin elementele iconografice care le conține, compoziția din arcosoliu are un caracter funerar. Spațiul central al arcosoliului, rezervat portretizării ctitorilor, reprezintă pe Luca Arbure cu doi copii și cneaghina Iuliana. Considerăm că în momentul executării acestei compoziții, cei doi copii, ambii băieți, erau decedați. Afirmația noastră se bazează pe însăși destinația compoziției dar și pe faptul că două dintre pietrele tombale din pronaosul bisericii, care sînt lipite una de alta, au dimensiuni de pînă la un metru în lungime [35].

---

[34] Vezi nota 37.

[35] Cele două pietre funerare, din gresie, se găsesc în mijlocul pronaosului și au următoarele dimensiuni: I. lungimea 0,820 m., lățimea mare 0,420 m., lățimea mică 0,330 m.; II. lungimea 0,730 m., lățimea mare 0,410 m., iar lățimea mică 0,380 m. Pe aceasta din urmă a fost citită următoarea inscripție „acest mormînt l-a împodobit pan Luca Arbure pîrcălab..." *(Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, Ed. Academiei, 1958, p. 271). P. Comarnescu, considerînd că portretele copiilor din arcosoliu ar reprezenta pe Toader și Nechita, nota că „s-au extras... din tabloul votiv al naosului, pictat nu mult după zidirea din 1503, chipurile celor decedați și recenții morți ai familiei (sic!), împreună cu doamna Iuliana, pesemne și ea decedată, și au fost înfățișați sub baldachinul de piatră aproape la fel ca în tabloul votiv (deși trecuseră două decenii și persoanele aveau altă vîrstă cînd au murit)". Această afirmație, din care rezultă că grupul ctitorilor portretizat în arcosoliu a fost pictat după aprilie 1523, data decapitării Arbureștilor, contravine opiniei aceluiași autor,

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Portretizarea lui Luca Arbure şi a cneaghinei sale, Iuliana, în tabloul funerar încă din timpul vieţii lor nu trebuie să mire deoarece, acest gest, făcea parte integrantă din preocuparea ctitorilor, practică obişnuită în epocă, de a se îngriji de mormintele şi frescele comemorative încă din timpul vieţii. Exemplele sînt numeroase dar cel mai ilustrativ, în cazul de faţă, este însăşi arcosoliul pe care Luca Arbure şi l-a făcut sieşi, la scurtă vreme după terminarea bisericii, în aprilie 1503.

Coroborînd toate acestea apare clar că între zugrăvirea tabloului funerar din arcosoliu şi a celui din naos „nu a trecut un număr de ani, timp în care să se fi născut ceilalţi trei copii", diferenţa pînă la cinci, cît apar în tabloul votiv din naos (după cum au opinat G. Balş, P. Comarnescu. I. Caproşu) şi nici nu poate fi susţinută opinia după care cei doi copii portretizaţi în arcosoliu ar reprezenta pe Nechita şi Toader (opinie exprimată de P. Comarnescu, S. Ulea, V. Drăguţ iar, mai recent, acceptată şi de I. Caproşu [36]).

În concluzie :

— *pictura iniţială din interiorul bisericii Arbure a fost executată imediat după terminarea arcosoliului din pronaos, în 1503—1504* (dovadă că în tabloul votiv din naos, firesţe, este vorba de cel original, au fost figuraţi cinci copii [37] şi toţi de vîrstă mică şi mijlocie), *şi nu în 1523* (caz în care tabloul votiv trebuia să figureze nouă copii, cîţi avea Luca Arbure, în mod cert, în aprilie 1523 şi, incert, unsprezece), *şi nici în 1541* (căci, în acest caz, tabloul votiv trebuia să figureze şapte copii — şase fete, cele atestate documentar, şi un băiat, Gliga, de asemenea, atestat documentar) ;

— *parte din pictura interioară* (primul registru din naos şi pronaos, precum şi compoziţiile votivă şi funerară) *a fost distrusă de turci, probabil la 1538 dar, oricum, înainte de 1541, an în care zugravul Dragosin Coman a restaurat frescele interioare, dovada neîndoielnică fiind, în acest sens, inscripţia zugravului Dragosin, inscripţie a cărei lectură şi interpretare corectă a fost posibilă numai în urma amintitelor constatări făcute asupra picturilor interioare ;*

— *beneficiara restaurării frescelor din interiorul bisericii Arbure a fost Ana, fiica lui Luca Arbure ;*

— *zugravul Dragosin Coman* — Dragoş Coman — *nu este autorul frescelor originale din interiorul bisericii Arbure, executate la 1503—1504, ci este zugravul a cărui contribuţie a constat doar în pictarea pe un nou suport a grupului ctitorilor din compoziţia votivă şi a unor portrete ale personajelor sacre din registrul inferior al naosului şi pronaosului, martelate grav de turci, înainte de 1541 ;*

după care „figurile tuturor personajelor (din arcosoliu, n. ns.), cu excepţia copiilor, au fost scoase la un moment dat, fie *datorită poruncii lui Ştefăniţă voievod...*" (s. ns., vezi P. Comarnescu, *op. cit.*, p. 321 şi 326), ceea ce presupune că portretele, pentru a putea fi scoase din ordinul lui Ştefăniţă, deci după 1523, trebuiau să fi fost pictate anterior acestei date.

[36] I. Caproşu, *Biserica Arbure*, în „M.M.S.", p. 410—411.

[37] Pînă în momentul zugrăvirii celor două compoziţii, votivă şi funerară, deci a interiorului bisericii, Luca Arbure avusese, aşadar, şapte copii : cinci în viaţă, portretizaţi în naos, şi doi decedaţi, figuraţi în tabloul funerar. În mod firesc, pentru apariţia acestora, ar fi fost necesari în jur de 14—16 ani. Scăzînd această cifră din 1503—1504 obţinem anul în preajma căruia a fost posibilă căsătoria lui Luca Arbure cu Iuliana, 1487—1488. Dacă avem în vedere vîrsta la care era posibilă contractarea căsătoriilor pe atunci, 16—18 ani pentru fete şi 20—22 ani pentru băieţi, vedem că la 1504 Iuliana ar fi avut 30—33 de ani, iar Luca Arbure 34—37 ani. Aici însă ne interesează doar vîrsta Iulianei. Ştiind că după zugrăvirea interiorului bisericii s-au mai născut, pînă în 1523, în mod cert, încă *patru* copii, iar incert, *şase copii*, şi presupunînd că pentru apariţia acestora au fost necesari în jur de 10—12 ani, pe care adunîndu-i la vîrsta Iulianei din 1504, vedem că în preajma naşterii ultimului copil cneaghina lui Luca Arbure ar fi avut 42—45 ani, ceea ce corespunde vîrstei limită a fertilităţii feminine. Tot acest calcul, deşi relativ, poate fi considerat, coroborat şi cu toate celelalte elemente, un argument în plus în favoarea datării picturii interioare pentru anii 1503—1504.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

LUCA ARBURE — IULIANA

portar de Suceava între 1459 şi 1523 + aprilie 1523

1	2	3	4	5	6
băiat (4—5 ani) portretizat în pronaos; decedat ante 1504—1505, înmormîntat în pronaos.	băiat (6—7 ani) portretizat în pronaos; decedat ante 1504—1505, înmormîntat în pronaos.	Toader, decedat în 1523; portretizat în naos.	Nechita, decedat în 1523; portretizat în naos.	Gliga, portretizat în naos; extrădarea sa este cerută în poloniei în 1545.	Ion, portretizat în naos; amintit în pomelnicile m-rii Moldoviţa şi Arbure.

7	8	9	10	11	12
Odochia, menţionată în documentele din: 3 iulie 1575, 2 mai 1583, 19 mai 1587.	Sofica, menţionată în documentele din: 30 oct. 1554, 3 iulie 1575, 2 mai 1583, 19 mai 1587	Marica, menţionată în documentele din: 30 oct. 1554, 3 iulie 1575, 3 mai 1583, 19 mai 1587	Stanca, menţionată în documentele din: 30 oct. 1554, 3 iulie 1575, 2 mai 1583, 19 mai 1587	Nastasia, menţionată în documentele din: 30 oct. 1554, 2 iulie 1575, 2 mai 1583, 19 mai 1587.	Ana, menţionată în documentele din: 30 oct. 1554, 3 iulie 1575, 2 mai 1583, 19 mai 1587.

Spiţa familiei lui Luca Arbure alcătuită pe baza datelor documentare şi picturale.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

— *coroborînd datele oferite de compoziţiile votivă şi funerară de la biserica Arbure cu informaţii de altă natură am identificat, numeric, alţi trei copii necunoscuţi ai lui Luca Arbure; astfel, dacă pînă acum se cunoşteau cert, trei băieţi: Nechita, Toader şi Gliga şi, şase fete: Odochia, Sofica, Marica, Stanca, Nastasia şi Ana, adăugăm azi pe cei doi identificaţi în portretele copiilor din compoziţia funerară* (decedaţi la vîrstă fragedă şi înmormîntaţi sub cele două lespezi de mici dimensiuni din pronaos) *şi pe un al treilea care, probabil, se numea Ion*[38], *identificat, în unul din cei patru băieţi din tabloul votiv din naos, firesc fiind ca ceilalţi să reprezinte pe cei trei atestaţi documentar* (Nechita, Toader şi Gliga, vezi spiţa familiei lui Luca Arbure de la pagina anterioară).

Datarea picturii din interiorul bisericii Arbure pentru anii 1503—1504 (care confirmă ipoteza de lucru a lui G. Balş[39], împărtăşită apoi, în primul rînd, de prof. Virgil Vătăşianu[40], de P. Comarnescu[41] şi, în parte, de I. Caproşu care acceptă însă opinia lui S. Ulea conform căreia tabloul funerar din arcosoliu ar fi fost pictat la 1541 de Dragosin zugrav[42]), aruncă o nouă undă de lumină asupra artei moldoveneşti de la sfîrşitul domniei lui Ştefan cel Mare şi, mai ales, deschide o nouă perspectivă asupra datării picturii exterioare de la biserica Arbure.

SUR LA DATE DE L'ENSEMBLE PICTURAL DE L'ÉGLISE D'ARBURE
I. LA PEINTURE INTÉRIEURE

Résumé

L'église d'Arbure du département de Suceava, construite en 1502—1503 par Luca Arbure, burgrave de Suceava de 1498 à 1523, a été complètement peinte à l'intérieur ainsi qu'à l'extérieur. Selon une inscription, publiée en 1924 par le byzantinologue roumain V. Grecu, on considère l'année 1541 comme la date de l'exécution de l'ensemble pictural.

---

[38] Plecînd de la realitatea că între absida sudică şi peretele nordic al naosului sînt reprezentaţi Sf. Nechita, Sf. Ioan şi Sf. Toader, şi ştiind că între fiii lui Luca Arbure au existat doi cu numele de Toader şi Nechita, decapitaţi de Ştefăniţă voievod în 1523, putem conchide că portretele celor trei sfinţi, care fac pandant compoziţiei votive, au fost pictate acolo tocmai ca fiind sfinţii patroni — protectori — ai copiilor portretizaţi în tabloul votiv. Coroborînd această observaţie cu faptul că în pomelnicul bisericii Arbure, păstrat la biserica nouă din comuna Arbure, şi al mănăstirii Moldoviţa (*Bibl. Acad. Rom.*, Secţia Manuscrise, mss. rom. nr. 921, fila 21, col. I), între fiii lui Luca Arbure se găseşte amintit şi unul cu numele *Ion*, considerăm că acest al treilea fiu, necunoscut, al lui Luca Arbure, identificat în tabloul votiv, se numea Ion, dovadă fiind şi existenţa Sf. Ioan, între sfinţii protectori care fac pandant tabloului votiv.

[39] După părerea lui G. Balş pictura interioară de la biserica Arbure datează „din vremea zidirii bisericii sau dintr-o vreme apropiată şi că lucrarea nu a fost făcută dintr-o dată" (vezi G. Balş, *Bisericile lui Ştefan cel Mare...*, p. 117), sau că „pictura interioară pe la 1541 a fost terminată sau în parte refăcută (Idem, *Bisericile moldoveneşti...*, p. 276).

[40] Prof. Virgil Vătăşianu vedea, pe drept cuvînt, în autorul inscripţiei de pe intradosul arcului uşii de trecere în naos, pe zugravul care a completat picturile originale (vezi Virgil Vătăşianu, *Istoria artei europene...*, p. 202, III), iar mai recent, acelaşi autor nota că „.... biserica din Arbure, construită în 1502, interiorul zugrăvit parţial *poate imediat* (subl. ns.), Idem, *Pictura murală din nordul Moldovei*, Bucureşti, Ed. Meridiane, 1974, p. 20.

[41] P. Comarnescu, *op. cit.*, p. 326—327.

[42] I. Caproşu, *op. cit.*, p. 409—410.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Au cours d'un demi siècle de la publication de l'inscription relative à la date de la peinture intérieure de l'église d'Arbure, deux opinions ont été émises. La premiere opinion admet qu'une partie des peintures intérieures a été exécutée immediatement après l'édification de l'église, qu'en 1541 les peintures furent renouvelées et qu'à cette occasion fut peint aussi l'extérieur. La deuxième opinion considère l'année 1541 comme date de la réalisation de tout l'ensemble pictural et comme principal auteur „Dragoș, le fils du prêtre Coman de Iași".

Ceux qui soutiennent la première opinion (G. Balș, Virgil Vătășianu, P. Comarnescu et I. Caproșu) invoquent comme arguments : le nombre différent d'enfants dans les deux compositions représentant les fondateurs de l'église : dans celle du pronaos il y a deux enfants, tandis que dans celle du naos il y a cinq enfants ; la restauration partielle du tableau funéraire du pronaos ; l'absence dans les deux compositions des cinq filles de Luca Arbure, attestées par les documents.

Ceux qui soutiennent la seconde opinion (D. Dan, I. D. Ștefănescu, S. Ulea et V. Drăguț) invoquent seulement les données de l'inscription publiée par V. Grecu.

L'auteur de la présente étude, tenant compte de l'observation faite par G. Balș en 1926, selon laquelle tout le tableau votif du naos a été refait sur une autre crépissure, exceptés les saints et Jésus Christ, établit que cette restauration a eu lieu après que furent découpés, avec leurs supports, les portraits des fondateurs et les portraits sacrés (celui du Christ et celui de Saint Jean-Baptiste), excepté le tableau de l'ange.

L'auteur met aussi en évidence qu'en outre furent découpés de la même manière et restaurés, en même temps que la composition votive du naos, la plupart des portraits sacrés et ceux des fondateurs, à l'exception des portraits des enfants de la composition funéraire placée dans l'arcosolium du pronaos.

Ces constatations conduisent l'auteur à la conclusion que la destruction des peintures intérieures de l'église d'Arbure a été effectuée par ceux qui étaient indifferents à la sainteté des figures martelées. Or, en Moldavie, au XVIe siècle, ceux-ci ne pouvaient être que des „païens", c'est-à-dire des Turcs ou des Tartares. Un argument en plus à l'appui de cette opinion résulte du fait que, dans l'inscription publiée par V. Grecu, les Turcs sont mentionnés. L'année 1541, citée dans la même inscription, se réfère à la restauration des fresques intérieures.

L'auteur suppose que le martellement des peintures intérieures par les Turcs a eu lieu pendant la grande invasion ottomane de 1538, lorsque la Moldavie a été occupée par les armées du sultan Soliman le Magnifique. Il attribue une signification politique et religieuse à cette destruction des portraits sacrés et de ceux des fondateurs, appartenant à la peinture intérieure de l'église d'Arbure (des destructions similaires ont été faites aussi à d'autres monuments du nord de la Moldavie).

Ces constatations sur les peintures intérieures de l'église d'Arbure ont permis à l'auteur de compléter et de corriger la lecture de l'inscription publiée par V. Grecu de la manière suivante : „Les méchants Turcs ont détruit. Dragosin, peintre d'église, le fils du pan Coman de Iași, a peint. Anna, la fille du vieux Arbure, nous a payé 20 zlotys. Année 7049 (1541)".

Les recherches entreprises par l'auteur ont conduit à l'identification de quelques images du tableau votif initial et ont permis de reconstituer la position des fondateurs dans le cadre du tableau votif initial, les dimensions des portraits etc. A l'aide de ces éléments, l'auteur établit que, dans le tableau votif initial, n'ont pu être peintes que sept personnes : les fondateurs principaux et les cinq enfants, c'est-à-dire tous ceux qui figurent dans le tableau votif actuel. Il suppose donc que le tableau votif actuel est une restauration fidèle de celui initial. Il conclut que la peinture intérieure est antérieure à l'année 1523 (lorsque Luca Arbure et deux de ses enfants, Nechita et Toader, ont été décapités par ordre du prince Ștefăniță). Si la peinture avait été effectuée postérieurement à cette date, alors devaient être représentées neuf personnes dans le tableau votif : Luca Arbure et Iuliana, en qualité de fondateurs principaux, et leurs enfants : six filles qui vivaient toutes pendant la deuxième moitié du XVIe siècle et un fils, Gliga, attesté par les documents en 1545.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

La peinture intérieure n'a pas été effectuée en 1523, car alors il aurait fallu représenter, parmi les fondateurs principaux, les neuf enfants (six filles, attestées par les documents, et trois garçons : Toader, Nichita et Gliga), peut-être même *dix* on *onze*, si la fillette située à côté de Iuliana est une autre que les six filles citées dans les documents et si le garçon, l'un des quatre portraiturés dans le tableau votif restauré en 1541, vivait encore avant avril 1523, date de la décapitation de Luca Arbure.

Pour le motif que dans le tableau votif initial on a portraituré *cinq enfants*, tous en bas âge ou d'âge moyen (leur âge pouvant être déduit du rapport entre la hauteur des portraits des parents et la hauteur des portraits de leurs enfants), l'auteur de cette étude conclut que la peinture de l'intérieur de l'église d'Arbure a été effectuée durant la période où Luca Arbure avait seulement *cinq* enfants, les autres, dont le nombre a été de quatre, cinq ou six, et qui pouvaient être vivants en 1523, étant nés après que les fresques intérieures furent peintes.

Selon l'auteur de la présente étude, la peinture intérieure de l'église d'Arbure daterait de la période qui suivit immédiatement l'achèvement et le finissage de la construction : 1503—1504. La composition du pronaos a été exécutée en même temps et représente les fondateurs avec deux de leurs enfants, morts en bas âge.

Une autre conclusion de l'auter est que le peintre Dragosin, fils du pan Coman de Iași, n'est pas l'auteur des fresques originales de l'intérieur de l'église d'Arbure, réalisées en 1503—1504, mais a été leur restaurateur en 1541, lorsqu'il a peint aussi l'inscription. La date de 1503—1504 pour la peinture intérieure, qui est considérée comme incontestable par l'auteur de la présente étude, donne de nouvelles possibilités pour dater la peinture extérieure du même monument.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

EDITAREA ŞI DIFUZAREA CĂRŢII ROMÂNEŞTI DE ISTORIE (1821—1848)

DE

V. CRISTIAN

Atunci cînd studiem preocupările intelectuale ale generaţiei care a pregătit şi realizat revoluţia română de la 1848, un fapt care, de la început, se impune atenţiei este deosebitul interes pentru trecut, pentru trecutul naţional în primul rînd. Credinţa că „istoria este cea dintîi carte a unei naţii", afirmată explicit de Gh. Asachi, Aaron Florian, N. Bălcescu, era, de fapt, o convingere unanimă a cărturarilor vremii. Ea rezulta din necesităţile unei epoci de renaştere naţională, cînd apelul la marile momente ale trecutului constituia un stimulent al luptei prezente, cînd trebuia argumentată istoric legitimitatea deziderateloi românilor. Mai mult decît în alte perioade, istoriografia din deceniile premergătoare anului 1848 avea deci o pronunţată menire socială, fapt bine înţeles de aceia care au contribuit la dezvoltarea ei.

În aceste împrejurări, exacta apreciere a fenomenului istoriografic din perioada la care ne referim nu poate fi realizată, credem, numai prin simpla analiză a concepţiilor despre istorie, a orientărilor şi ideilor care s-au afirmat. Este necesar să avem în vedere şi problema difuziunii cunoştinţelor istorice, a mijloacelor întrebuinţate în acest scop şi a rezultatelor obţinute, singura manieră care poate să sublinieze rolul social pe care l-a jucat istoriografia. Sub acest raport, problema nu a atras decît arareori atenţia şi atunci în legătură cu anumite aspecte particulare, asupra cărora vom reveni. Este aici, de fapt, reflectarea unei tendinţe generale pe care o constatăm în cercetarea dezvoltării istoriografiei, aceea de a urmări aproape exclusiv evoluţia în sine a disciplinei istorice, a legăturilor şi influenţelor între cei care o ilustrează, fără a se avea, de obicei, în vedere difuzarea scrierilor lor, deşi finalitatea operei istorice este tocmai contactul cu publicul, care, este adevărat, se mărgineşte, uneori, la cercul restrîns al confraţilor, alteori însă, în funcţie de natura, scopul şi momentul apariţiei lucrărilor, cuprinde categorii deosebit de largi. Firesţe, problemele pe care le ridică cercetarea acestui aspect sînt deosebit de complexe ; răspîndirea şi receptarea ideilor este sectorul cel mai dificil abordabil istoricului, care, mai mult decît în alte domenii ale investigaţiei sale, trebuie să înlocuiască adesea concluzia certă cu simpla ipoteză, nedispunînd decît de materiale în mod necesar fragmentare, informaţiile fiind într-un procent extrem de scăzut în raport cu ansamblul problemei, dispersate şi lacunare, la care trebuie să adăugăm şi faptul că ele au rezistat mai puţin acţiunii distrugătoare a timpului decît cele referitoare la alte aspecte ale evoluţiei umane. Chiar într-o asemenea situaţie însă, aceste elemente nu trebuie neglijate în încercarea de a reconstitui, pe cît posibil mai fidel, climatul spiritual al unei epoci, fapt cu atît mai necesar atunci cînd aceasta precede o ridicare revoluţionară, ca cea la care ne referim, cînd, prin urmare, difuziunea ideilor le poate mai lesne transforma într-o forţă materială.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

O asemenea analiză este impusă, dealtfel, și de modul în care au conceput istoria și acțiunea lor în acest domeniu gînditorii din preajma revoluției. Să amintim aici un pasaj elocvent din Bălcescu, pasaj care sintetizează, în modul cel mai limpede, rațiunea apropierii lor de faptele trecutului. Pornind de la premisa că „românii au trebuință astăzi să se întemeieze în patriotism și în curaj și să cîștige statornicie de caracter", coredactorul „Magazinului istoric pentru Dacia", era, într-un deplin acord cu contemporanii săi, de părere că „aceste rezultate credem că s-ar putea dobîndi cînd ei ar avea o bună istorie națională și *cînd aceasta ar fi îndestul răspîndită*" (subl. ns.)[1]. Prin urmare, pentru a răspunde înaltei meniri pe care i-o conferă oamenii luminați ai generației care a pregătit revoluția, istoria națională nu trebuia să se mărginească a fi doar un obiect al cercetării, deși faptul păstrează o importanță esențială, ci ea trebuia să fie larg popularizată („îndestul" cum spune Bălcescu, într-o formulare asupra conținutului căreia vom reveni), singura modalitate care îi putea conferi funcția de adevărată armă socială, de instrument al pregătirii și fortificării spiritelor în vederea luptei pentru o emancipare generală.

O asemenea considerare a lucrurilor nu se putea limita numai într-o sferă pur teoretică. Credința în marea utilitate a difuziunii cunoștințelor istorice s-a reflectat într-o amplă acțiune practică îndreptată în acest scop. Era reluată aici o tendință pe care o întîlnim încă la Școala Ardeleană ; împrejurările mult mai favorabile din preajma anului 1848 au determinat însă o considerabilă accentuare a ei[2]. Mijloace variate, unele apărute tocmai în această perioadă, au fost puse la contribuție. Cele mai importante dintre ele sînt cartea de istorie, presa — în cadrul căreia un loc important revine primelor reviste de specialitate — și școala. Contribuția fiecăruia din aceste instrumente se îmbină într-o acțiune generală, situație le care contribuie și faptul că, reflectare a multiplelor necesități culturale ale epocii, mulți dintre cei care se preocupă de trecut sînt, în același timp, profesori, ziariști și autori de lucrări istorice. În același timp însă, fiecare din mijloacele amintite prezintă specificul său. În cele ce urmează ne vom referi, în măsura în care documentația ne-o permite, la difuzarea cărții de istorie, aspect a cărui înțelegere face necesară, din motive pe care le vom preciza ulterior, și o analiză a problemelor ridicate de editarea lucrărilor istorice din perioada 1821—1848.

Însemnătatea lucrărilor propriu-zise de istorie pentru difuziunea cunoștințelor asupra trecutului nu mai are nevoie să fie demonstrată. Este evident că, abstracție făcînd de procesul de învățămînt (unde, să nu omitem acest fapt, istoria nu a fost, multă vreme, decît slab sau de fel reprezentată), numai prin intermediul lor se pot oferi unui public larg priviri de ansamblu asupra evoluției omenirii sau a unui popor, asupra diferitelor aspecte sau evenimente importante ale acestora. O îndelungată perioadă, dealtfel, preocupările pentru trecut ale unor gînditori nu s-au materializat decît în redactarea unor lucrări de istorie, rolul acestora rămînînd considerabil și după apariția altor mijloace cum sînt *periodicele sau după introducerea istoriei ca obiect de învățămînt.*

Această situație generală este valabilă și pentru istoriografia noastră. Cei care au ilustrat-o, pînă la începutul secolului trecut, și-au materializat preocupările aproape exclusiv în redactarea unor lucrări, avînd, de obicei, caracterul unor sinteze parțiale. Rezultatele muncii lor au rămas însă în cadrul unui cerc restrîns, ceea ce, uneori, era și intenția autorilor. Faptul era firesc pentru perioadele mai vechi, cînd sfera culturii se limita la foarte restrînse categorii ale boierimii și clerului ; situația a persistat însă și mai tîrziu. O explicație esențială o constituie rămînerea în manuscris, dintr-un motiv sau altul, a marii majorități a scrierilor istorice românești. Or, sub această formă, ele nu puteau avea decît o circulație limitată. Este adevărat, prin copierea succesivă, unele scrieri au putut ajunge la un număr relativ mare de exemplare ; se cunosc

[1] N. Bălcescu, *Opere*, I$_1$. ed. G. Zane, București, 1940, p. 107.

[2] O privire generală în V. Cristian, *L'idéologie de l'année révolutionnaire 1848 et la diffusion des connaissances historiques*, „Nouvelles études d'histoire", IV (1970), p. 185—195.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

astăzi 49 copii, integrale sau fragmentare, ale *Letopisețului* lui Miron Costin[3] și nu avem nici un motiv să credem că la începutul secolului trecut numărul lor era mai redus. Kogălniceanu vorbea, în 1837, despre o relativ facilă posibilitate de achiziționare a exemplarelor din vechile cronici[4]. Acțiunea de copiere însă, în afara alterării originalului la care se referea încă același Kogălniceanu[5], nu putea duce decît la o multiplicare, și deci la o cunoaștere redusă a manuscriselor. Dealtfel, dacă numărul acestora era mai ridicat pentru scrierile mai vechi, mai ales însă în provinciile de origine ale autorilor lor, lucrări mai recente, cum sînt cele ale lui S. Micu și G. Șincai nu au decît puține copii, fiind cunoscute mai mult din relatarea altora decît dintr-un contact direct.

Neajunsurile acestei stări de lucruri nu erau compensate de situația tipăriturilor. Numărul lucrărilor referitoare la istoria românilor, publicate pînă în primele decenii ale secolului al XIX-lea, rămîne redus, chiar dacă la traducerile din *Istoria imperiului otoman* și *Descrierea Moldovei*, adăugăm pe acelea ale unor străini. Publicate în străinătate și în limbi străine, ele nu puteau avea decît o circulație cu totul restrînsă printre români, ultimele fiind scrise, în plus, dintr-un punct de vedere care nu era al acestora.

Singura lucrare publicată în limba română pînă la 1821, scrisă de un român pentru români, rămînea astfel *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*. Este probabil și unul din motivele pentru care Petru Maior s-a bucurat de o atît de mare prețuire din partea urmașilor[6].

Situația era deci cu totul nesatisfăcătoare și ea le-a apărut astfel și gînditorilor perioadei de după 1821. Oricît de mare era prestigiul „fericitului de aducere aminte", Petru Maior, faptul că *Istoria* sa nu se referea decît la o perioadă a evoluției românilor a trebuit să determine încercări de a trata și restul istoriei noastre, ca și de a îmbunătăți, prin noi probe documentare, viziunea asupra începuturilor ei. De aici, pronunțata tendință de redactare a unor noi lucrări, care aveau, în același timp, menirea de a pregăti scrierea acelei „adevărate istorii naționale" dorită de toți cărturarii vremii și de a asigura o cît mai largă cunoaștere a propriului trecut.

O asemenea tendință se manifesta în condiții mult mai favorabile decît cele anterioare. Exista un interes mai pronunțat pentru cultură, sfera acesteia incluzînd categorii mai largi, ca urmare și a dezvoltării învățămîntului. Pe de altă parte, nu poate fi neglijată dezvoltarea tiparului, concretizată, mai ales, prin înființarea unor tipografii laice, în care lucrările istorice își puteau găsi cu mult mai lesne loc. Să nu uităm, dealtfel, că unii dintre cei care posedă sau iau în antrepriză asemenea stabilimente, cum sînt Heliade, Asachi, Kogălniceanu, au și pronunțate preocupări pentru trecut, fapt care se va manifesta și în activitatea lor editorială.

Greutățile în calea editării cărții de istorie — ca și a cărții, în general — rămîn totuși considerabile. În parte, este vorba de existența cenzurii, care cere din partea autorilor nu numai o anumită abilitate diplomatică, ci și renunțarea *în scris la unele convingeri proprii, atunci cînd este vorba de situația contemporană*, prezentată într-o lumină mult mai frumoasă decît realitatea. Greutățile cele mai importante sînt însă de natură financiară. Faptul este lesne explicabil. Aflat la începuturile dezvoltării sale moderne, tiparul este încă scump în raport cu țările mai dezvoltate, cheltuielile de editare a unei lucrări, chiar de mai mici proporții, depășind cu mult, de obicei, posibilitățile autorului ei. Este adevărat, pentru cărturarii cu o bună situație materială, cum sînt un Dinicu Golescu sau un Iordache Mălinescu, sau pentru cei care sînt ei înșiși editori, problema poate fi lesne rezolvată. Cum însă mulți dintre învățații vremii se ridică de jos, nedispunînd, deci, decît de posibilități foarte modeste, publicarea lucrărilor lor prin

---

[3] P. P. Panaitescu, în Miron Costin, *Opere*, București, 1958, p. 337.

[4] *Scrisori 1834—1849*, ed. P. Haneș, București, 1913, p. 178.

[5] *Fragments tirés des chroniques moldaves et valaques*, I, Iași, 1845, p. XV.

[6] Cea de a doua scriere istorică a acestuia, *Istoria Besearecii românilor*, Buda, 1813, a rămas nedifuzată. Vezi Pompiliu Teodor, *În jurul unei lucrări istorice a lui Petru Maior (1813). Contribuție la istoria cărții românești vechi*, „Anuarul Institutului de istorie din Cluj", IX (1966), p. 271—281.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

mijloace proprii apărea imposibilă, ceea ce a determinat să se apeleze la sprijinul altora.

Într-o primă fază, în jurul anului 1830, principala modalitate a constituit-o apelul la diverşi mecenaţi, aşa cum va proceda şi Zaharia Carcalechi pentru „Biblioteca românească". Drept mulţumire, autorii se consideră obligaţi să le adreseze o dedicaţie la începutul lucrării, în care ajutorul primit apare ca o faptă de o importanţă cu totul excepţională, cei care îl acordă fiind asemănaţi cu cele mai nobile figuri ale trecutului. Pentru Theodor Aaron, faptul că Afanasie Grabovschi „care spre deşteptarea ta (a naţiei româneşti — n.n.) nice sudorile, nice averile nu-şi cruţă" l-a subvenţionat în publicarea lucrării *Scurtă apendice*, „pre carea sub prea puternică patronirea sa a o primi, de bună voe cu mînă darnică s-au îndurat" constituie „o faptă aşa de mare şi eroică" [7]. Exagerarea este evidentă, poate chiar amuzantă astăzi ; să nu uităm totuşi că acesta este stilul epocii şi că Theodor Aaron nu şi-ar fi putut publica altfel *Scurtă apendice*, care, indiferent de valoarea ei intrinsecă, este totuşi a treia lucrare de istorie publicată în limba română.

Apelul la mecenaţi s-a dovedit însă curînd insuficient, în condiţiile remarcabilei intensificări a activităţii editoriale, odată cu deceniul al patrulea al secolului trecut. S-a apelat acum, cu precădere, la sistemul, utilizat şi în alte părţi, al „prenumeraţiilor". În parte, noul sistem rămîne, de fapt, o formulă colectivă a mecenatului, mai ales în cazul acelora care subscriu pentru mai multe exemplare [8]. Această manifestare de filantropie — cu caracter naţional totuşi — era determinată în mare parte de faptul că publicul cititor era încă restrîns, ceea ce nu permitea editorilor certitudinea recuperării cheltuielilor prin vînzarea lucrărilor. Situaţia determina constatarea amară a lui Kogălniceanu că se scrie „pentru un public aşa de restrîns, aşa de mic, încît nu se poate numi public, netrecînd peste întîia sută, scriem şi dacă voim să ne publicăm scrierile, trebuie să facem prenumeraţii, adecă să cerem un fel de pomană" [9]. Nota pesimistă este, dacă avem în vedere ansamblul chestiunii, mult accentuată, dar ea nu porneşte mai puţin de la constatarea unei realităţi.

În aceste condiţii, editarea unei lucrări presupunea înlăturarea prealabilă a numeroase dificultăţi. Este adevărat, sistemul „prenumeraţiilor" se îmbunătăţeşte treptat. Se stabileşte chiar o adevărată reţea, centrele ei cele mai importante fiind sediile principalelor gazete, redactorii acestora considerînd, în spiritul acelei acţiuni comune caracteristică gînditorilor paşoptişti, ca fiind de la sine înţeleasă sprijinirea autorilor din alte regiuni. Un rol important revine, de asemenea, profesorilor, atît celor din şcolile centrale cît şi din judeţe. Cu toate acestea, „prenumeraţia" rămîne un procedeu greoi şi dificil, numai arareori ajungîndu-se la colectarea fondurilor pentru cinci sute de exemplare, cifră care permitea editarea, fără pierderi, a unei lucrări [10]. Din acest motiv, multe din iniţiativele vremii au rămas nematerializate, mai ales în cazul acelor lucrări proiectate să apară în mai multe volume, ceea ce însemna un preţ relativ ridicat şi o perioadă mai îndelungă de apariţie, elemente pe care publicul vremii, mult interesat de certitudinea plasării fondurilor, nu era capabil să le accepte.

Această situaţie a determinat completul eşec al unor mai vaste proiecte editoriale, cum este, îndeosebi, planul lui Heliade de a publica un *Începutu de Bibliotecă universală*, care urma să cuprindă „quei mai remarcabili autori antici şi moderni" [11], istoria fiind prezentă în prima rubrică, şi plasîndu-se în privinţa

---

[7] Th. Aaron, *Scurtă apendice la Istoria lui Petru Maior*, Buda, 1828, *Dedicaţie*.

[8] Bariţiu, de pildă, făcea o distincţie între „publicul plătitoriu" şi „publicul cetitoriu" („Foaie pentru minte", V (1842), p. 412).

[9] *Ibidem*.

[10] V. A. Urechia, *Istoria scólelor*, II, Bucureşti, 1892, p. 143. Eforia munteană făcea precizarea că din *Elemente de istoria lumii*, 500 de exemplare se vor vinde „ca să intre în Casa şcoalelor banii ce se vor cheltui pentru tipărirea acestei istorii" (Arh. St. Bucureşti, Fond M.C.I.P., Ţara Românească, D. 1717/1845, f. 2).

[11] „Curier de ambe sexe", V (1844), p. 245.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

frecvenței preconizate a apariților pe primul loc împreună cu filosofia, dreptul și „romanțurile“ [12]. Deși prospectul a fost publicat în 1844, pînă în 1846 nu se ajunsese decît la 114 „prenumeranți“ [13], ceea ce a determinat abandonarea proiectului, ca și a acelui *Plan de o mică bibliotecă universală*, conceput în acest din urmă an de I. Negulici ca o pregătire a „Bibliotecii“ lui Heliade, *Plan* care cuprindea, în partea a șasea, de această dată, mai multe lucrări de istorie, îndeosebi manuale franceze, și care urma să apară în nu mai puțin de douăzeci de ani [14].

Aceleași împrejurări au dus și la eșecul unor proiecte mai puțin ambițioase. Este, de exemplu, cazul cu intenția lui C. Negruzzi și M. Kogălniceanu de a da în românește o ediție completă a operelor lui Dimitrie și Antioh Cantemir. Inițiativa a fost călduros salutată de diferiți cărturari [15], dar ea, ca și îndemnul ca „fieșcare compatriot trebuie să grăbească a înlesni o întreprindere a căria cinste se va răvărsa peste toată națiа“ [16] nu au găsit ecoul necesar, o explicație părînd să fie prețul de șapte galbeni — nouă pentru ediția de lux — care trebuiau să fie depuși în contul celor nouă volume planificate.

O situație asemănătoare o constatăm și în legătură cu editarea *Hronicei* lui Șincai [17]. O primă încercare s-a făcut în 1834, an în care Gherman Vida, deținătorul copiei numite apoi de la Iași, cerea și obținea, la 16 decembrie, aprobarea cenzurii pentru publicarea ei, Epitropia Școalelor fiind invitată peste cîteva zile de domnitor să găsească mijloacele necesare tipăririi ei. Mijloacele nu au fost însă găsite, proiectul fiind abandonat pentru aproape zece ani, deși în acest răstimp se fac mai multe îndemnuri pentru publicarea *Hronicei* [18]. Abia în 1843 el este reluat [19], dar tipărirea se oprește curînd după începerea ei. Nici inițiativa paralelă a lui Alexandru Gavra nu merge prea departe. După ce intenționase, în 1833, să publice o „Bibliotecă românească“ [20], acesta a desfășurat o destul de vastă activitate pentru publicarea lui Șincai și S. Micu [21]. Rezultatul s-a limitat însă la apariția primului tom al Hronicei, după care Gavra, în condițiile unei vii polemici cu „prenumeranții“, care îi reproșează încetineala lucrărilor [22]

---

[12] „Curier de ambe sexe“, V (1844), p. 245. Din toate aceste domenii urmau să se publice cîte 3 volume anual, primul istoric ce urma să fie tradus fiind Plutarh.

[13] „Curieru romanu“, XVIII (1846), p. 105 și urm. Printre „prenumeranți“ întîlnim, uneori cu mai multe exemplare, domnitorul și soția, mitropolitul, mari boieri, dar și destul de mulți fără nici un titlu.

[14] Ibidem, p. 389. În afara lui Bossuet și Vico, urmau să se publice aici mai multe manuale de istorie străine.

[15] „Albina românească“, IX (1839), p. 422; „Foaie pentru minte“, II (1839), p. 70; „Curierul românesc“, X (1839), p. 29—30.

[16] „Foaie pentru minte“, II (1839), p. 24.

[17] Vezi în legătură cu aceasta densul studiu al lui G. Potra, V. Curticăpeanu, *Istoricul tipăririi și difuzării Cronicii lui Șincai*, „Anuarul Institutului de istorie și arheologie din Cluj“, XVI (1973), p. 77—135.

[18] Aaron Florian, *Idee repede de istoria Prințipatului Țării Românești*, I, București, 1835, p. XVII; M. Kogălniceanu, *Gheorghie Șincai*, „Arhiva românească“, I (1840—1841), p. 5.

[19] „Albina românească“, XV (1843), p. 364.

[20] Carl Göllner, *Alexandru Gavras Versuch im Jahr 1833 eine „Rumänische Bibliotek“ zu gründen*, „Revue Roumaine d'histoire“, X (1971), nr. 1, p. 141—145.

[21] Pentru anunțurile și discuțiile mult prea numeroase pentru a fi menționate aici vezi I. Lupu, N. Camariano, O. Papadima, *Bibliografia analitică a periodicelor românești*, I, 1790—1850, partea I, p. 36—38, nr. 743—753 și 759—784; G. Potra, V. Curticăpeanu, *op. cit.*, p. 86—92.

[22] Referindu-se la titlul lucrării anunțate de Gavra, *Dramatico-Hronico-Istorico-Șincai-Clainiană*, Kogălniceanu observa, ironic, că acesta „ține mai atît de lung cît și vremea de cînd ne făgăduiește publicarea acestor doi mult așteptați hronicari români“ *(Un cuvînt nou și care ar putea fi mai scurt*, „Propășirea“, I, (1844), p. 72.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

şi îl acuză că urmăreşte interese pecuniare, a fost nevoit să renunţe la continuarea editării.

Chiar atunci cînd rezultatele sînt mai importante, ele nu pot fi decît limitate şi obţinute după importante eforturi, revelator fiind cazul lui Aaron Florian cu *Idee repede de istoria Prinţipatului Ţării Rumâneşti*. Pentru primul tom al acesteia, autorul a găsit „prenumeraţii" pentru 355 exemplare [23], numărul lor scăzînd însă la 222 pentru al doilea, sporind cu puţin — 250 — la următorul [24]. Pentru a face faţă, Aaron Florian a cerut sprijin din partea oficialităţii, solicitînd împrumutarea sumei de 7 000 de lei, ce urma să fie restituită după vînzarea cărţii [25]. În urma rezoluţiei domnitorului, Eforia Şcoalelor îi acordă o subvenţie de 2 500 de lei, sub forma unei prenumeraţii [26]. Şi cu ajutorul ei, *Idee repede* a ajuns la tomul al treilea. Acesta avea să fie însă şi ultimul, deşi în *Precuvîntare* Aaron Florian se arată optimist în privinţa continuării lucrării. Mai mulţi factori par să explice întreruperea ei. Ar putea fi vorba aici şi de o anumită dezamăgire a publicului. Tomul al treilea din *Idee repede* era de o valoare mai redusă şi prezenta mai puţin interes decît precedentele, avînd, în plus, şi un număr înjumătăţit de pagini, acest din urmă element fiind determinat, probabil, tocmai de dificultăţile financiare ale autorului. Faptul nu era de natură să aducă reînnoirea „prenumeranţilor", mai ales cînd publicul era avertizat că pentru continuarea *Ideii repezi* mai sînt necesare „cinci tomuri mari" [27]. Aaron Florian a încercat din nou să obţină sprijinul autorităţii. În mod evident la sugestia sa, Eforia Şcoalelor, subliniind importanţa lucrării profesorului de la Sf. Sava, cerea domnitorului acordarea unei noi subvenţii [28]. Domnitorul a hotărît ca acestuia să i se dea o gratificaţie de 200 de galbeni din Casa şcoalelor [29], sumă care trebuia să fie considerată tot ca o prenumeraţie autorul urmînd să dea în păstrarea episatului Colegiului, şi pentru noua cît şi pentru vechea subvenţie, „atîtea trupuri de istoria ţării, cîte vor putea acoperi cu preţul lor totalul aceştii sumi" [30]. Cei două sute de galbeni valorau 6 300 de lei [31] şi avînd în vedere suma solicitată pentru tipărirea tomurilor II—III, ei ar fi fost suficienţi pentru editarea unui nou volum [32]. Este probabil totuşi că, în aceste împrejurări, lui Aaron Florian desăvîrşirea *Ideii repezi* i-a apărut ca aproape imposibilă, editarea fiecărui nou tom trebuind să fie precedată de noi strădanii, al căror rezultat era nesigur, cu atît mai mult cu cît fiind redactor la „România", profesorul de la Sf. Sava era direct implicat în conflictul care opunea conducerea primului nostru cotidian şi „prenumeranţii" săi, acuzaţi că nu-şi respectă îndatoririle. Din aceste motive, el a preferat să întocmească un manual, în care istoria Ţării Româneşti, era, într-o formă prescurtată, adusă pînă la zi [33].

Am insistat asupra elementelor de mai sus întrucît ele dezvăluie, sperăm, suficient de clar marile dificultăţi pe care le întîmpinau autorii lucrărilor de istorie şi limitele în care erau nevoiţi să se restrîngă. Dealtfel, chiar lucrări de

---

[23] *Idee repede de istoria Prinţipatului Ţării Româneşti*, I, p. 223—232.

[24] *Ibidem*, II, 1837, p. 324—331. Lista de prenumeranţi la vol. II—III, completată la sfîrşitul vol. III. Bucureşti, 1838.

[25] Arh. St. Bucureşti, M.C.I.P. Ţara Românească, D. 7777/1836, f. 3.

[26] *Ibidem*, f. 4.

[27] *Idee repede*, III, p. III—IV.

[28] Arh. St. Bucureşti, M.C.I.P. Ţara Românească, D. 7777/1836, f. 1. Documentul este din februarie 1838. Eforia sublinia că „tipărirea cărţilor celor folositoare în limba naţională este mijlocul cel mai puternic pentru întinderea luminilor" şi că „Una din primele cărţi fiind mai cu seamă istoria ţării, este cu dreptate a se pune tipărirea aceştii cărţi sub deosebită protecţie".

[29] *Ibidem*, D. 6037/1838, f. 2.

[30] *Ibidem*, D. 7777/1836, f. 7.

[31] După un calcul făcut, probabil, de casier (*Ibidem*, f. 7 v).

[32] Pentru a tipări 800 de exemplare din *Manual de istoria Moldovei*, de I. Albineţ, Institutul Alibnei cerea, în 1845, 6400 de lei, plus 400 pentru copertă (Arh. St. Bucureşti, M.C.I.P. Moldova, D. 207/1844, f. 79).

[33] *Manual de istoria Prinţipatului României*, Bucureşti, 1839.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

mai mici proporții nu au putut vedea lumina tiparului[34], după cum publicarea altora nu se realizează decît după o mare întîrziere, cum este cazul cu *Letopisețele* editate de Kogălniceanu[35] sau *Învățăturile lui Neagoe Basarab*[36]. Tocmai aceste dificultăți însă pun într-o lumină mai clară progresele realizate în ceea ce privește tipărirea cărții de istorie și reliefează, în mod mai pregnant, meritele acelora care au contribuit în acest sens.

Dealtfel, cu toate dificultățile întîmpinate, activitatea editorială în sectorul la care ne referim este destul de bogată, foarte bogată chiar dacă avem în vedere posibilitățile vremii. În perioada cuprinsă între anii 1821 și 1847 au apărut 48 de titluri cu 59 de volume[37]. Este adevărat că, dintre acestea, doar 20 de titluri reprezintă scrieri originale, restul fiind editări ale scrierilor mai vechi și izvoarelor, republicări și traduceri, după cum nu putem omite că chiar între lucrările originale există importante deosebiri, atît în privința volumului, cît și a valorii. Chiar astfel însă, rezultatele obținute ne apar ca notabile și nu numai în raport cu perioada anterioară anului 1821, cu care, dealtfel, nu se poate face o comparație.

Rezultatele obținute în editarea cărții de istorie apar și mai evidente dacă avem în vedere evoluția lor. Se poate constata o sporire treptată a frecvenței aparițiilor, chiar dacă ea nu este uniformă. Dealtfel, în anii 1821—1823 nu este tipărită nici o lucrare de istorie. În întreg deceniul 1821—1831 apar doar zece titluri, dintre care numai două originale. Începînd însă din 1832, an în care apare volumul întîi din *Anticile romanilor* a lui D. Bojincă și din *Istoria Imperii Rossiene* a lui Kaidanov, în traducerea lui Asachi, și pînă în 1847 întîlnim cel puțin două apariții anuale, numărul lor urcîndu-se, uneori, pînă la cinci-șase titluri. Atrag atenția, sub acest raport, mai ales două momente de vîrf. Primul este anul 1837, cînd, în afara *Istoriei* lui Kogălniceanu apare volumul al doilea din *Idee repede* a lui Aaron Florian, *Hronologhia și istoria universală pe scurt*, în două tomuri, a colegului său moldovean G. Săulescu. *Descrierea istorico-gheografică a cetății Caput Bovis* a aceluiași Săulescu, ca și *Vestitele vitejii ale lui Mihai Vodă*, traduse din grecește de Th. Eliat. Următorul moment de vîrf este anul apariției „Magazinului istoric pentru Dacia", 1845, cînd în afara volumelor din *Letopisețe*, publicate de Kogălniceanu în limba română[38] și franceză[39], ca și a traducerii *Istoriei lui Carol al XII-lea* de Voltaire, făcută de N. D. Racoviță, mai apar manualul de istorie universală al lui Aaron Florian[40] și cel de

---

[34] Cum sînt, de exemplu, *Istoria stăpinitorilor lumii*, tradusă de Radu Tempea, care căuta un sprijinitor pentru publicarea ei („Curierul românesc", X (1838), p. 652), sau o istorie a românilor în două volume, a lui Const. D. Loga („Foaie pentru minte", V (1842), p. 358—359). La Institutul Albinei se aflau, în 1847, numeroase manuscrise de istorie care nu au mai apărut (N. Iorga, *Gheorghe Asachi ca tipograf și editor*, București, 1912, p. 20 și urm.). Unele din ele așteptau de mai mulți ani, cum este *Scurtă istorie romană a lui Eutropius*, tradusă de D. Stoica (V. Cristian, *O traducere manuscrisă a lui Eutropius (1841)*, „Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza" din Iași, s. III, a. Istorie, XVII (1971), fasc. 1, p. 97—100).

[35] Acestea erau anunțate, în 1840, ca urmînd să apară într-un an și jumătate („Albina românească", XI (1840), p. 162).

[36] După mai multe îndemnuri de a fi publicate, hotărîrea editării lor este luată de Eforie munteană la 18 iulie 1842 (Arh. St. București, M.C.I.P. Țara Românească, D. 2897/1842, f. 2). *Povățuirile lui Neagoe Basarab*, cum erau ele intitulate atunci, au apărut la 24 septembrie 1843 (*Ibidem*, f. 6).

[37] Cifrele care urmează sînt calculate după Bianu-Hodoș, *Bibliografia românească veche*, III, București, 1936; D. Iarcu, *Repertoriu biblio-chronologic sau catalog general de cărți românești de la adoptarea imprimeriei și pînă astăzi*, București, 1875; V. A. Urechia, *Istoria scólelor*, vol. I—II, îndreptînd însă unele greșeli care s-au strecurat în ultimele două lucrări.

[38] *Letopisețele Țării Moldovei*, II, Iași.

[39] *Fragments tirés des chroniques moldaves et valaques*, I, Iași.

[40] *Elemente de istoria lumii*, București, 1845.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

istoria Moldovei al lui Albinet. În anii care urmează celor două momente de vîrf, editarea cărții de istorie este mai redusă, fără a coborî însă decît arareori la mai puțin de trei titluri anual.

Această evoluție trebuie pusă, firește, în legătură cu contextul general în care se produce. Sporirea numărului lucrărilor de istorie este într-un raport direct cu intensificarea activității editoriale. Curba, ascendentă sau descendentă, a aparițiilor anuale trebuie considerată în funcție de posibilitățile pe care le au cei care se ocupă de trecut. Nu este întîmplător că editarea cărții de istorie se accelerează în deceniul al patrulea, cînd sporesc posibilitățile economice, asigurînd o mai largă posibilitate de afirmare a culturii, învățămîntul, îndeosebi, cunoscînd o importantă ameliorare. Scăderea numărului de titluri după 1837 și 1845 apare și ea ca firească dacă avem în vedere evoluția periodicelor; în 1838 apar cele două publicații ale lui Barițiu, în care istoria ocupă un loc important [41], ulterior „Arhiva Românească", iar în 1845 „Magazinul istoric pentru Dacia", noile periodice captînd o mare parte a eforturilor celor care se preocupă de cercetarea trecutului. Să observăm totuși că, în întreaga perioadă a deceniilor al treilea și al patrulea, cartea de istorie ocupă un loc important în producția editorială, ea plasîndu-se, în general, pe locul al treilea, după lucrările literare, al căror primat este perfect explicabil, și cele religioase, majoritatea acestora fiind compusă din reeditări necesare pentru trebuințele cultului.

Locul important al lucrărilor de istorie, sporirea treptată a numărului lor, nu poate fi, evident, concepută, fără a avea în vedere o continuă lărgire a numărului acelora interesați să le cunoască și capabili să le înțeleagă. Din păcate, informațiile pe care le avem aici la dispoziție nu ne dau posibilitatea unei analize detaliate a problemei, deși ea ar merita-o cu prisosință. Ele ne permit totuși cîteva constatări care, credem, prezintă un interes deosebit nu numai pentru problema la care ne referim ci și, în general, pentru difuzarea culturii în perioada anterioară anului 1848.

Izvorul cel mai important de care dispunem în cercetarea acestei chestiuni îl constituie listele de „prenumeranți". Este adevărat, ele trebuie folosite cu rezerve întrucît, după cum am mai arătat, unii dintre aceștia, mai ales cei care subscriu pentru mai multe exemplare, pornesc și de la intenții filantropice. Fără a le omite și în alte cazuri, se poate considera totuși că marea majoritate a „prenumeranților" sînt interesați realmente de conținutul lucrării la care subscriu și că deci achiziționarea este urmată în mod firesc de lectura ei de către un membru sau mai mulți ai familiei, ca și, prin împrumut, de apropiați ai casei. Modul în care se proceda, într-o perioadă nu prea îndepărtată, în satele noastre ar putea fi o sugestie în acest sens.

Din păcate, nu dispunem decît de puține asemenea liste. Ele se limitează, de fapt, la cele anexate la *Anticile romanilor* ale lui Bojincă, la cele trei volume din *Idee repede* de Aaron Florian și la *Hronicul* lui Dimitrie Cantemir, editat de G. Săulescu. Faptul însă că ele apar în trei centre diferite (Buda, București și Iași), că sînt rezultatul inițiativei unor cărturari din regiuni diferite (Bojincă este bănățean, stabilit, în timpul editării *Anticilor*, la Buda, apoi la Iași, Aaron Florian se stabilește la București venind din Transilvania, iar Săulescu este moldovean), ca și perioada relativ scurtă în care se grupează apariția lor (1832—1838) permit, totuși, și cîteva constatări cu caracter mai general. În prealabil însă, date fiind particularitățile „prenumerației" la fiecare din lucrările amintite, vom proceda la o analiză separată a lor.

Prima dintre aceste lucrări, *Anticile romanilor*, are și cei mai mulți „prenumeranți". Aceștia subscriu pentru 531 de exemplare [42], cifră care este cu adevărat impresionantă pentru anul 1832. Pentru o exactă apreciere, trebuie să avem în vedere însă și repartiția geografică a „prenumeranților". Dovedindu-se un spirit întreprinzător — fapt atestat și de colaborarea cu Carcalechi în difuzarea „Bibliotecii românești" și confirmat de cariera pe care, după chemarea

[41] Vezi G. Em. Marica, în *„Foaie pentru minte, inimă și literatură". Bibliografie analitică, cu un studiu monografic*, Editura pentru literatură, 1969, p. 101—109 și *Bibliografia*, p. 418—441.

[42] *Anticile romanilor*, I, Buda, 1832, p. 223—237.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

ca juristconsult al Moldovei, o va face aici — D. Bojincă și-a căutat sprijinul mai ales în regiunile unde era bine cunoscut. Din totalul celor 531 de exemplare, nu mai puțin de 328 sînt difuzate în Banatul natal. Nu numai la Oravița, unde își începuse studiile, se fac 41 de „prenumerații", dar și în alte centre mai mici numărul acestora este destul de ridicat — 29 la Caransebeș, 28 la Comloș, 26 la Lipova, 9 la Mehadia, 6 la Vîrșeț și chiar 10 și respectiv 4 la Toracul Mare și Toracul Mic. Să menționăm apoi că destul de multe „prenumerații" — 44 — se fac la Oradea (unde D. Bojincă făcuse o parte a studiilor) și la Pesta — 28 —, unde autorul *Anticilor* s-a aflat pînă în 1833. Astfel, din totalul de 531 de exemplare „prenumerate", 400 au fost difuzate numai în regiunile amintite. Pentru restul de 131 s-au făcut subscripții în Transilvania propriu-zisă — 80 — și Țara Românească — 51 —, Moldova nefiind de fel reprezentată în lista anexată la sfîrșitul primului volum din *Antice*. Este, evident, o distribuție inegală ; atrage totuși atenția numărul relativ mare al exemplarelor trimise în Țara Românească, chiar dacă „prenumeranții" sînt recrutați numai din București.

În ceea ce privește difuzarea pe verticală a *Anticilor*, atrage atenția faptul că în Transilvania și Banat predomină clericii. Un loc important revine, de asemenea, intelectualilor, 103 subscripții provenind numai de la „înțelepții învățători din literalicescul Directorat a Logojului". Nu putem omite, în sfîrșit, prezența printre prenumeranți a unor persoane care nu fac parte din niciuna dintre categoriile amintite, figurînd, de obicei, fără precizarea unui titlu anume. Este vorba, fără îndoială, de reprezentanți ai burgheziei (pentru unii se menționează că sînt negustori), ceea ce constituie o mărturie a interesului pe care începe să-l manifeste noua categorie socială pentru cultură, concepută și în sensul ei militant.

Constatări în parte asemănătoare ni le prilejuiește analiza listelor de „prenumeranți" la *Idee repede*. Apărută la București, pentru lucrarea lui Aaron Florian s-au făcut subscripții mai ales din Țara Românească. Din cei 213 „prenumeranți" cu 355 de exemplare la primul volum, 203 cu 285 de exemplare sînt din Muntenia și Oltenia[43]. Este de observat totuși că repartiția geografică în Țara Românească este destul de uniformă. Bucureștii sînt, în mod firesc, pe primul loc, dar cîte 10—15 abonamente întîlnim la Brăila, Focșani, Buzău, Vălenii de Munte, Tîrgoviște, Giurgiu, Cîmpulung, Pitești, Roșiorii de Vede, Rîmnicul Vîlcii, Caracal, Craiova, Tg. Jiu, Cerneți, la care trebuie să adăugăm un număr mai mic în alte localități, ceea ce face ca lucrarea să se fi răspîndit în aproape întreaga Țară Românească. Restul „prenumerațiilor" pentru primul tom au fost făcute în Moldova, la Iași și Focșani. Din Transilvania nu sînt menționați printre subscriitori decît trei clerici la volumele II—III.

Cît despre compoziția socială a „prenumeranților" la *Idee repede*, trebuie să observăm că, din cele trei exemple la care ne referim, ea este cea mai diversă. Astfel, din cei 203 subscriitori la primul tom, întîlnim 29 de boieri unii cu ranguri mici, și 21 clerici, aflați pe diverse trepte ale ierarhiei bisericești. Se adaugă un număr de 43 profesori, în care figurează aproape toți profesorii județelor, majoritatea lor fiind însă de la Sf. Sava — principala instituție de învățămînt a țării, dar și locul unde funcționa autorul — aici subscriind, de asemenea, cîțiva elevi, ca și epistatul și chiar portarul colegiului. Întîlnim apoi cîțiva funcționari provinciali și militari, numărul acestora din urmă ajungînd la 15 pentru tomurile II—III, printre ei întîlnindu-i pe viitorii revoluționari Cristian Tell și Ioan Brătianu, dar și pe Ioan Solomon. Ceea ce atrage însă atenția în mod cu totul deosebit este prezența masivă a celor fără titluri, numărul lor ridicîndu-se la 110, deci la peste jumătate din totalul subscriitorilor din Țara Românească, situația repetîndu-se și la volumele II—III. Se poate afirma chiar că cei fără titluri au fost mai consecvenți decît alte categorii ale „prenumeranților", cu excepția militarilor.

Situația este mult diferită în ceea ce privește *Hronicul* lui Cantemir, editat de Săulescu. Se observă mai întîi, că totalul abonamentelor — 191 — este mult redus în raport cu cel întîlnit la celelalte două lucrări menționate. Dacă avem în

[43] *Idee repede*, I, p. 223 și urm.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

vedere că o sută de exemplare au fost subscrise numai de Epitropia învăţăturilor publice — fapt asupra importanţei căruia vom reveni ulterior — rămîn numai 91 care au fost reţinute de particulari, ceea ce este, prin comparaţie cu situaţiile amintite, foarte puţin, mai ales dacă avem în vedere, că unii dintre ei fac subscripţii la mai multe exemplare ; numai patru persoane (Teodor Balş 7, Gh. Asachi 3, Gr. Cuza 9, Ilie Gherghel 2) reţin 19 din totalul de 63 care revine Moldovei. Raportat la această din urmă cifră, numărul de 23 de „prenumeraţii" făcute în Ţara Românească apare ca destul de ridicat. Pentru restul exemplarelor se subscrie la Braşov — 2 şi în Bucovina — 3.

Sub raport social, majoritatea subscriitorilor din Moldova aparţin boierimii, unii dintre ei fiind recrutaţi din cinurile mijlocii şi mici ale acesteia [44]. Nu întîlnim decît un singur cleric (care este, de fapt, catihet la seminarul de la Socola) şi cinci „prenumeranţi" fără titluri, printre care Neculai Istrati, un negustor şi un „posăsor". În schimb, dintre subscriitorii din Ţara Românească doi sînt clerici iar ceilalţi nu au titluri. La Braşov subscriu doi negustori (Rudolf Orghidan şi Gheorghe Ioan „şi fiii"), iar în Bucovina mitropolitul şi doi „nobili".

Se poate observa deci, pe baza celor trei exemple analizate aici, că există o relativ pronunţată deosebire în ceea ce priveşte mediul social din care provin „prenumeranţii" din cele trei ţări. În Transilvania aceştia sînt recrutaţi în marea lor majoritate din rîndurile intelectualilor şi clerului, în Ţara Românească predomină cei fără titlu, urmaţi de intelectuali şi boieri, aceştia din urmă fiind preponderenţi în Moldova, atrăgînd totuşi atenţia faptul că în ambele părţi ale Milcovului mulţi dintre ei au ranguri mijlocii şi inferioare. Nu putem să nu observăm că unele din aceste categorii sînt tocmai acelea care au avut un rol deosebit de activ în timpul evenimentelor din 1848.

O altă constatare, impusă şi de materialul analizat, dar şi de realităţile din preajma şi din timpul anului 1848, priveşte difuzarea lucrărilor amintite în toate cele trei ţări. S-a putut observa că numărul exemplarelor care depăşesc graniţele regiunii de apariţie este, în general, relativ redus. Menţionînd această situaţie, explicabilă dealtfel şi asupra căreia vom reveni cu unele precizări, să reţinem faptul că există deja acum o circulaţie organizată a cărţii de istorie de ambele părţi ale Carpaţilor şi Milcovului, ceea ce răspunde unei tendinţe obiective şi, în acelaşi timp, poate contribui la întărirea ei.

Nu putem limita însă difuzarea cărţii numai la sistemul „prenumeraţiilor" care, dealtfel, nici nu se practică întotdeauna. Acestea nu acoperă decît o parte a tirajului, care ajunge, în general, pînă la 1 000 de exemplare [45]. Trebuie să avem în vedere şi alte mijloace de răspîndire a lucrărilor istorice, chiar dacă informaţiile în această privinţă sînt extrem de lacunare.

Un rol important în difuzarea diferitelor scrieri revine însişi autorilor lor. Afirmaţia este valabilă nu numai pentru cazul cînd ei suportă, total sau parţial, cheltuielile tiparului, ci şi atunci cînd lucrările sînt subvenţionate de stat, dreptul de autor constînd exclusiv dintr-un anumit număr de exemplare, ce *poate ajunge pînă la jumătatea tirajului* [46]. Este evident că şi într-un caz şi în altul, autorii sînt direct interesaţi în vînzarea scrierilor. În acest scop, pe lîngă difuzarea ce se poate realiza în cercurile apropiate lor, se recurge şi la informarea publicului mai larg asupra faptului că aceştia au exemplare disponibile

[44] În afara domnitorului, întîlnim 5 logofeţi, 2 hatmani, 6 vornici, 1 postelnic, 5 agi (inclusiv Asachi), 8 spătari, 3 comişi, 7 căminari, 3 paharnici, 1 serdar.

[45] În acest număr de exemplare sînt tipărite *Hronicul* lui Cantemir în ediţia Săulescu („Foaie pentru minte", VIII (1845), p. 68), *Povăţuirile lui Neagoe Vodă* (Arh. St. Buc., M.C.I.P. Ţara Românească, D. 2897/1842, f. 2), *Elemente de istoria lumii* (Ibidem, D. 1717/1845, f. 2) ş.a.

[46] Jumătate din tiraj se dă autorului unor manuale şcolare, „potrivit cu legiuirea aşezată" (Arh. St. Bucureşti, M.C.I.P. Ţara Românească, D. 1717/1845, f. 2). Din *Povăţuirile lui Neagoe Vodă* se dau editorului 300 de exemplare, cu precizarea că le va vinde după vînzarea celorlalte 700 (Ibidem, D. 2897/1842, f. 1).

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

care pot fi achiziționate, informare realizată, îndeosebi, prin intermediul gazetelor. Pe de altă parte, nu putem omite oferirea în dar a lucrărilor proprii, aceasta realizîndu-se însă, de obicei, într-un cerc restrîns, compus din prieteni și confrați. Cînd Barițiu și Cipariu, de exemplu, au vizitat Țara Românească, Aaron Florian le-a oferit cîte un exemplar din primul volum al *Ideii repezi* [47], așa cum se procedează și în alte cazuri.

Trebuie să avem în vedere apoi și rolul editorilor. Aceștia se îngrijesc însă nu numai de difuzarea cărților a căror apariție au asigurat-o — fapt care apare ca fiind de la sine înțeles — ci și, în spiritul unui sprijin reciproc, de vînzarea scrierilor tipărite în alte localități. Merită subliniată, îndeosebi, acțiunea desfășurată în acest sens de Barițiu, redacția „Foii pentru minte" și a „Gazetei de Transilvania" fiind principalul centru de pătrundere a scrierilor din Principate peste Carpați [48], ca și aceea a „Institutului Albinei [49]. În legătură cu aceasta din urmă se impune și observația că, prin funcția sa de referendar al școalelor, Asachi a putut atrage mai lesne în acțiunea de difuzare a cărții profesorii de la județe, cartea de istorie, ca și cartea în general ajungînd la ținuturi mai ales prin intermediul lor [50]. O situație asemănătoare o constatăm însă și în Țara Românească, după cum nu putem omite rolul difuzorilor voluntari din Transilvania, care se ocupă, în primul rînd de răspîndirea gazetelor lui Barițiu, dar și a lucrărilor propriu-zise.

Alături de aceste mijloace, nu putem neglija rolul, din ce în ce mai important, care revine comerțului de carte. Într-o primă perioadă, vînzarea cărților se realiza în cadrul unor magazine cu un profil mai larg, ea constituind o ocupație, printre altele, și nu cea mai importantă, a negustorilor. Chiar dacă maniera a persistat o perioadă relativ îndelungată, mai ales în centrele mai mici [51], noile necesități spirituale au necesitat o specializare, concretizată în apariția librăriilor, al căror număr sporește treptat după 1830, unele din ele ajungînd la o mare stabilitate [52]. Inițial, este reprezentată mai ales cartea străină, numărul lucrărilor de istorie fiind uneori destul de ridicat [53]. Treptat însă, paralel cu progresele tiparului, ponderea scrierilor românești, inclusiv a celor istorice, devine tot mai importantă. Dealtfel, este de remarcat că librarii nu se mărginesc, adesea, la rolul de simpli intermediari între autori sau editori și public, ci sprijină în mod activ editarea cărții, prin unele îndemnuri adresate cărturarilor, dar mai ales prin subscripțiile la lucrările ce urmează să apară, numărul exemplarelor „prenumerate" variind, în general, de la 5 la 20. Iosif Romanov, de pildă, subscrie 10 exemplare la *Anticile Romanilor*, 5 la *Hronicul* lui Cantemir, 5 la primul volum din *Idee repede* și 10 la următoarele două ale aceleiași lucrări. Alți doi librari din București subscriu la *Hronic* și *Idee repede* [54], în vreme ce printre „prenumeranții" acesteia din urmă apar trei librari

---

[47] V. Netea, *Timotei Cipariu și George Barițiu călători prin Țara Românească în 1836*, „Studii", XI (1958), nr. 1, p. 124.

[48] Vezi repetatele anunțuri ale lucrărilor aflate de vînzare la redacția celor două foi în I. Lupu, N. Camariano, O. Papadima, *op. cit.*, p. 42—43.

[49] Unde sînt depuse pentru vînzare *Răspundere desgurzătoare* și *Anticile romanilor* de D. Bojincă („Albina românească", V (1843), p. 196), *Istoria* lui Petru Maior, ediția 1834 (Ibidem, VI (1834), supl. la nr. 58, p. 2), *Istoria Greciei* a lui Goldsmith în traducerea Ecaterinei Asachi (*Ibidem*, XIII (1842), p. 320) ș.a.

[50] *Ibidem*, VI (1834), supl. la nr. 58, p. 2. Pentru *Letopisețele* anunțate de Kogălniceanu în 1840, subscrierea în ținuturi urma să se facă chiar de ispravnici (Ibidem, XI (1840), p. 62).

[51] Lucrările lui Maior și Catemir se găsesc, în 1847, de vînzare la brașovenii din Tecuci și Galați (Radu Rosetti, *De pre cenzura în Moldova*, I, An. Acad. Rom. Mem. Secț. Ist., XXIX (1906—1907), p. 336—337, 395).

[52] Pentru condițiile apariției lor, *Ibidem*, p. 304 și urm.

[53] *Ibidem*, p. 321 și urm.

[54] I. Popovici cu 5 exemplare din *Hronic* și alte 5 pentru vol. II—III din *Idee repede*; Visarion Rus cu 5 pentru *Hronic*, 1 pentru vol. I din *Idee repede*, 6 pentru vol. II și 5 pentru vol. III.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

ieşeni. Este interesant — şi semnificativ — că chiar un librar din Focşanii Moldovei, Hristea Hagi Colciu, subscrie cu cîte 10 exemplare la cele trei volume din *Idee repede de istoria Ţării Româneşti*. Asemenea exemple sînt revelatoare pentru necesităţile epocii; chiar dacă poate fi animat, uneori, şi de intenţii filantropic-patriotice, un librar rămîne totuşi un comerciant care nu-şi poate investi fondurile în lucrări nevandabile. Este evident că numai cunoscînd şi ţinînd seama de preferinţele publicului ei îşi puteau asuma riscurile unei „prenumeraţii" la mai multe volume.

Făcînd aceste constatări, să observăm totuşi că cifrele amintite rămîn modeste. Chiar şi în această situaţie, ritmul vînzării cărţii de istorie, ca şi al cărţii în general, este foarte lent. În 1837, atunci cînd Bariţiu anunţa apropiata apariţie a „Foii literare", el făcea observaţia „cum că la noi orice carte s-a tipărit, avu cel puţin trebuinţă de 10—15 ani pînă s-a vîndut"[55]. Că observaţia este exactă şi că ea se aplică şi la perioada următoare o atestă diferitele înştiinţări pe care le întîlnim în periodicele vremii. Cel mai elocvent exemplu îl constituie *Istoria* lui Maior. Deşi tipărită în 1812, „încă la 1833 erau lăzi pline cu exemplare nevîndute"[56], situaţie care persistă şi în 1842[57]. Chiar şi în cazul lucrărilor apărute mai tîrziu, a căror difuzare putea fi accelerată de străduinţele interesate ale autorilor şi editorilor, desfacerea nu se realizează decît într-o lungă perioadă. În catalogul librăriei I. Romanov, publicat în 1838, figurează nu numai amintitele lucrări la care îl întîlnim ca „prenumerant", ci şi altele, publicate cu cîţiva ani înlaintea lor[58], situaţie care trebuia, cu atît mai mult, să se repete în cazul unor librării mai puţin importante[59]. Chiar atunci cînd se depun străduinţe continui de a asigura difuzarea, aceasta se realizează în limite modeste. Sugestivă este desfacerea, de către Bariţiu, a ediţiei din 1834 a *Istoriei* lui Maior, mai ales că ea avea loc după o reducere de preţ, asupra căreia vom reveni. Ritmul acestei difuzări îl putem reconstitui, parţial, după repetatele înştiinţări care apar în foile braşovene. La redacţia acestora se aflau depuse 20 de exemplare la 9 aprilie 1845[60], din care mai rămăseseră 15 la 25 iunie acelaşi an, 10 la 21 februarie 1846[61]. Firesţe, o parte a celor interesaţi îşi putuseră procura *Istoria* lui Maior, în prima sau a doua ediţie, şi pînă la această dată; nu trebuie să uităm totuşi că ne aflăm în Transilvania, unde Maior continua să se bucure de o deosebită preţuire, şi într-un centru atît de important ca Braşovul.

Ritmul relativ lent de difuzare a cărţii istorice are mai multe explicaţii. Unele din ele încerca să le găsească acelaşi Bariţiu. Răspunzînd unui cititor care dorea ca în „Foaie pentru minte" să se publice o istorie completă a romanilor, redactorul acesteia arăta deosebirea existentă între o gazetă şi o lucrare, sublinind în acelaşi timp că „librăriile noastre gem de greutatea a feluri de istorii, ce nu cu puţină osteneală mulţi literatori s-au silit să le împodobească" dar că prea puţini „merg să le uşureze". Cauza acestei situaţii era găsită de Bariţiu în faptul că „partea cea mai multă din oameni, precum şi cea mai bogată, nu sînt ajunşi în gradul acela d-a cunoaşte plăcere la citit şi folosul ce izvoraşte dintru aceasta. Sau, deşi sînt ajunşi în acea cunoştinţă, se arpagonează, adecă se scumpesc de a nu-ş face fiecare cîte o bibliotecă trebuincioasă, ca să nu aibă trebuinţă

---

[55] *Înştiinţare literară*, 9 decembrie 1837, p. 2 (Anexată la primul tom din „Foaie pentru minte").

[56] *Ibidem*.

[57] „Foaie pentru minte, V (1842), p. 40.

[58] *Ibidem*, I (1838), p. 96—98.

[59] „Gazeta de Transilvania", X (1847), p. 158.

[60] *Ibidem*, VIII (1845), p. 1116.

[61] *Ibidem*, IX (1846), p. 64. Situaţia este asemănătoare şi pentru cărţile tipărite la Colegiul Sf. Sava. La sfîrşitul anului 1843 se aflau „la cămare" 652 exemplare din *Povăţuirile lui Neagoe Vodă*; pînă la sfîrşitul anului următor, în afară de 15 exemplare trimise la judeţe şi 25 date la librăria Romanov, doar 6 fuseseră vîndute, încît 606 exemplare „se află în fiinţă" în depozitul colegiului (Arh St. Bucureşti, M.C.I.P. Ţara Românească, D. 2126/1843, f. 190—191).

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

de cerșut"[62]. Ulterior, redactorul „Foii pentru minte" proceda la o analiză specială a acestei chestiuni, extinsă la vînzarea tuturor cărților, dar aplicabilă, evident, și la lucrările de istorie. Printre cauzele care determinau ca, deși în condițiile unui tiraj foarte redus, vînzarea să se facă anevoie, Barițiu amintea faptul că în școli nu se citesc decît manuale, profesorii neîndreptînd elevii și spre lectura altor scrieri[63], ca și lipsa unei publicități suficiente a lucrărilor apărute. El insista însă în mod deosebit asupra faptului că prețul diferitelor scrieri este prea ridicat, de parcă autorii ar dori să se îmbogățească dintr-odată și parcă „ei ar cugeta a răspîndi lumina culturei numai la cei bogați". Soluția era găsită în înmulțirea cititorilor prin ieftenirea cărților, ceea ce ar fi determinat ca veniturile realizate de autori să rămînă acelcași[64].

Observațiile lui Barițiu pornesc de la o situație reală, dar remedierea ei era dificil de realizat în împrejurările de atunci, cînd tiparul era costisitor iar posibilitatea recuperării investițiilor incertă, în condițiile existenței doar a unei restrînse categorii cu preocupări culturale, uneori reduse și acestea, fiind puțini aceia care erau dispuși la asemenea cheltuieli neproductive, cum puteau apare cele legate de achiziționarea cărților. Sînt de menționat totuși cîteva importante acțiuni în vederea lărgirii difuzării lucrărilor istorice, acțiuni care au avut drept urmare o considerabilă sporire a sferei cititorilor lor.

Unele din acestea sînt rodul unor inițiative individuale. Atrag atenția, mai ales, străduințele lui Iordache Mălinescu de a pune la îndemîna unor cercuri cît mai largi acel important instrument al „luminării" românilor care era *Istoria* lui Maior. Însuși faptul reeditării acesteia, în 1834, este o dovadă în acest sens. Mălinescu a înțeles însă să contribuie într-un mod cît se poate de activ la difuzarea ei. Constatînd limitele în care se realizează aceasta, el a procedat la o substanțială reducere a prețului, care este stabilit, în 1838, la aproximativ o jumătate din cel inițial. Reducerea a avut loc datorită faptului, subliniat de Mălinescu, „fiindcă dorința proprietarului acestii clasice cărții este ca și cei săraci cititori să o poată avé"[65], deși, după cum am văzut, în legătură cu difuzarea ei de către Barițiu, rezultatele nu au fost chiar pe măsura așteptărilor.

O altă inițiativă a lui Mălinescu a contribuit însă la o largă răspîndire a lucrării lui Maior. În 1843 el a luat hotărîrea să dăruiască aproximativ o treime a tirajului școlilor românești. Acțiunea a avut în vedere nu numai Moldova[66], ci, fapt semnificativ, cîte o sută de exemplare au fost trimise Eforiei școalelor în Țara Românească[67] și lui Barițiu, care trebuia să le difuzeze în Transilvania[68]. Cele trei sute de exemplare urmau să fie împărțite gratis ca premii, pentru Moldova stabilind și împărțirea numărului lor pe școli, în așa fel încît să asigure difuzarea lor în întreg Principatul[69].

---

[62] „Gazeta de Transilvania", IX (1846), p. 64.

[63] *Ibidem*, VI (1843), p. 405— 406.

[64] *Ibidem*, p. 408.

[65] Apud Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitate națională 1834—1849*, Editura Academiei R.S.R., 1967, p. 205.

[66] La exemplarele donate Epitropiei, se adaugă și faptul, relatat de Mălinescu, că „peste 300 [de exemplare] le-am împărțit cîte una sau două pe la feliuri de fețe din Moldova, în dar" („Foaie pentru minte", VIII (1845), p. 68).

[67] Domnitorul Bibescu i-a trimis pentru aceasta o scrisoare de mulțumire și i-a dăruit un ceasornic (N. Bănescu și V. Mihăilescu, *Ioan Maiorescu*, București, 1912, p. 488).

[68] „Gazeta de Transilvania", VI (1843), p. 270. Exemplarele destinate școlarilor transilvăneni au ajuns la Brașov după un an și jumătate, fiind reținute pentru verificare de cenzura din Cluj (Ibidem, VIII (1845), p. 68).

[69] În afara exemplarelor dăruite bibliotecilor din Iași, cele 100 de exemplare oferite ca premii pentru examenele de iarnă trebuiau astfel împărțite, conform dorinței autorului dintr-o scrisoare din 1 noiembrie 1843: 10 la Seminar, 20 la Academie, 15 la Gimnaziu, 5 la Școala începătoare din Iași, 5 la școala de fete, iar restul de 40 la școlile ținutale (Arh. St. București, M.C.I.P. Moldova, D. 303/1834, f. 43).

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Inițiativa lui Mălinescu este, fără îndoială, cea mai spectaculoasă dintre cele venite de la un particular, dar nu singura. Astfel, Mihail Cantacuzino, subliniind importanța pe care trebuie să o aibă cunoașterea istoriei în educarea tineretului, oferea Epitropiei moldovene 19 exemplare din *Hronicul* lui Cantemir, pentru a fi distribuite elevilor ca premii [70].

În legătură cu aceasta trebuie să avem în vedere însă, în mod deosebit, acțiunea pe care o desfășoară conducerea școlilor din cele două principate. Atît Epitropia din Moldova cît și Eforia din Țara Românească, sînt nu numai active susținătoare ale tipăriturilor, la care contribuie cu sume importante, fie prin „prenumerații", fie prin suportarea cheltuielilor manualelor sau altor lucrări, ci se îngrijesc și de difuzarea lor. Procedeul cel mai frecvent întrebuințat îl constituie premiile atribuite la sfîrșit de an sau semestru. Sistemul este generalizat la toate școlile din rețeaua învățămîntului public din Principate, existînd o constantă preocupare pentru asigurarea scrierilor necesare pentru aceasta [71]. Multe din ele sînt de istorie [72], menționea „praemia" figurînd și pe unele exemplare păstrate pînă astăzi. Chiar dacă nu avem date exacte în această privință, se poate afirma totuși, dată fiind constanța și frecvența procedeului, că premiile au fost unul din principalele mijloace în difuzarea și a cărții de istorie, fapt care merită cu atît mai mult subliniat cu cît ea ajungea, astfel, în mîinile unor tineri cu înclinații intelectuale.

În sfîrșit, într-o analiză ca cea de față nu putem omite bibliotecile. Ne referim aici mai puțin la cele particulare. Evident, acestea prezintă un interes deosebit, prin alăturarea lucrărilor din diferite domenii, pentru a determina ponderea diverselor preocupări spirituale ale unor individualități sau chiar, firește cu aproximație, a unor categorii. Cum însă nu s-au păstrat informații exacte decît pentru puține biblioteci particulare din această perioadă [73], este dificil să se aducă precizări, prin analiza acestui aspect, asupra difuzării unui anumit gen de lucrări, cum sînt, în cazul nostru, cele istorice. Este adevărat că prezența ultimelor o constatăm în mai multe biblioteci, dar numai arareori ele completează datele oferite, îndeosebi, de listele de „prenumeranți". Să menționăm, apoi, că, ajunsă într-o bibliotecă particulară, cartea rămîne numai la îndemîna unui cerc restrîns.

Sub acest raport, bibliotecile publice oferă un evident avantaj. Începuturile lor sînt legate aproape exclusiv de școală [74]. Prin regulamentele școlare se prevedea înființarea unor biblioteci în București, Craiova și Iași [75]. Acestora li se alocă fonduri din Casa Școalelor pentru cumpărarea de cărți și li se atribuie și dreptul de depozit [76]. Scopurile noilor instituții erau subliniate de Săulescu, în discursul rostit la deschiderea „cabinetului de cetire" al Bibliotecii Academiei din Iași, înființat „spre îndeminarea și acelor iubitori de știință carii, au nepu-

---

[70] Arh. St. București, M.C.I.P. Moldova, D. 303/1834, f. 44.

[71] *În 1831 Eforia munteană cumpăra, printre altele, 60 de exemplare din Mărimea Romanilor*, pe care le difuza elevilor săraci de la școala din București (V. A. Urechia, *op. cit.*, I, p. 135).

[72] Printre lucrările utilizate frecvent pentru premii sînt *Idee repede* a lui Aaron Florian, *Hronicul* lui Cantemir, *Istoria* lui Maior, *Hronologhia și istoria universală* a lui Săulescu ș.a.

[73] Vezi totuși N. Iorga, *Vechile biblioteci românești*, „Floarea Darurilor", I (1906), nr. 2, p. 65—82 ; I. Crăciun, *Bibloteci și cititori români în trecut și azi*, în *Omagiu I.P.S.S. Nicolae Bălan*, Sibiu, 1940 ; I. Lupu, *Un bibliofil român din prima jumătate a veacului al XIX-lea : Căpitanul Constantin Oltelniceanu*, „Studii și cercetări de bibliologie", III (1960), p. 129—152 ; Cornelia Teofana Papacostea, *O bibliotecă din Moldova la începutul secolului al XIX-lea. Biblioteca de la Stînca*, loc. cit., V (1963), p. 215—220 ; Virginia Isac, *Biblioteci personale în Moldova în secolul al XIX-lea*, „Revista arhivelor", XII (1960), nr. 1, p. 49—63.

[74] Paul Oprescu, *Înființarea și dezvoltarea bibliotecilor publice românești în epoca Regulamentului Organic*, „Studii și cercetări de bibliologie", I (1955), p. 43—65

[75] *Ibidem*, p. 47, 56.

[76] Radu Rosetti, *op. cit.*, I, p. 316.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

ținînd umbla la paradosele doresc a se adăpa din scripturi, au acelora carii întru îndeletnicirile lor literare ar avé trebuință de clasicii autori, dacă nu se înlesnesc a și-i puté capata seau a-și înforma bibliotice, au spre îndestulare a singuri iubitorilor de cetire"[77]. Este vorba deci de îmbunătățirea condițiilor atît pentru cărturari — „îndeletnicirile literare" au acum sensul de preocupări intelectuale, privite în ansamblul lor — cît și pentru un public mai larg. Este greu, firește, de precizat în ce măsură se îndreaptă spre trecut interesul cititorilor din aceste instituții; să observăm totuși că în Catalogul Bibliotecii din Iași, alcătuit în 1841, sînt menționate aproape toate lucrările istorice apărute pînă în acel moment[78].

Bibliotecilor amintite, trebuie să le adăugăm și cele existente la școlile județene. Stabilind, în 1844, condițiile organizării lor, Eforia munteană făcea precizarea că ele vor trebui dotate cu lucrările apărute în românește[79]. Cum era reprezentată cartea de istorie, ne putem da seama din rapoartele trimise de profesori Eforiei, în aprilie 1847, moment în care funcționau asemenea biblioteci la Giurgiu, Tîrgoviște, Slatina, Ploiești și Brăila[80]. Raportate la dimensiunile acestora, lucrările de istorie sînt destul de numeroase și uneori sînt plasate la începutul inventarului, dovadă a prețuirii lor. În mai săraca bibliotecă din Giurgiu, cu 32 de titluri în total, doar 4 sînt de istorie[81]; la Tîrgoviște găsim 6 lucrări de istorie[82], la Brăila 7[83], iar la Ploiești[84] și Slatina[85] cîte 11, lucrările fiind achiziționate, în general, într-un singur exemplar[86]. Cifrele menționate sînt destul de reduse dar trebuie să avem în vedere și faptul că, din rațiuni lesne de înțeles, lucrările existente în aceste biblioteci sînt cele apărute, îndeosebi, în Țara Românească. Dintre ele nu lipsesc, în niciunul dintre cazurile amintite, *Idee repede* și *Manualul* lui Aaron Florian, ca și *Tablele istorice*, traduse de I. Voinescu II după Vehse. Lucrările publicate în afara Țării Românești sînt mai slab reprezentate, *Hronicul* lui Cantemir și *Istoria* lui Maior figurînd totuși în patru din cele cinci biblioteci amintite[87]. Dealtfel, există preocuparea unei îmbunătățiri a fondurilor[88], așa cum o dovedesc inventarele școlilor din Slatina și Tîrgoviște, întocmite după criteriul intrărilor anuale, sau cazul profesorului din Brăila care, alături de lista lucrărilor existente, adaugă și una de „cărți ce acum deocamdată este de trebuință a se cumpăra"[89]. Este greu de spus dacă

---

[77] „Albina românească", XIII (1843), p. 378—379. Pentru data înființării Bibliotecii Academiei din Iași vezi V. și Gr. Botez, *Biblioteca școalelor din Moldova (1839—1860)*, „Studii și cercetări de bibliologie", V (1963), p. 257 și urm.

[78] *Catalogul cărților de cetit în Biblioteca Academiei Mihăilene*, Iași, 1841, 69 p.

[79] Gh. Părnuță, *Știri noi despre primele biblioteci școlare*, „Studii și cercetări de bibliologie", II (1957), p. 299.

[80] Arh. St. București, M.C.I.P. Țara Românească, D. 1303/1847.

[81] *Ibidem*, f. 7.

[82] *Ibidem*, f. 28 și urm.

[83] *Ibidem*, f. 18—19.

[84] *Ibidem*, f. 9—10.

[85] *Ibidem*, f. 23—24.

[86] În biblioteca din Giurgiu, ca și în cea din Slatina, întîlnim totuși cîte 45 de exemplare din *Tablele istorice* traduse de I. Voinescu II, care puteau folosi fie ca manual, fie ca premii. Pentru acest din urmă scop a primit, probabil, profesorul din Slatina 15 exemplare din *Povățuirile lui Neagoe Vodă* (Ibidem, D. 2126/43, f. 133).

[87] La Tîrgoviște nu este specificat autorul; se vorbește însă de existența a 20 de coale din „Istoria neamului românesc". Că aceasta era Istoria lui *Maior* o poate dovedi faptul că atunci cînd făcea donația, Mălinescu arăta că, nemaiavînd suficiente exemplare legate, oferă din cele nelegate (Ibidem, Moldova, D. 303/1834, f. 41).

[88] În care întîlnim uneori și manuscrise, din păcate fără specificarea titlului.

[89] Ibidem, Țara Românească, D. 1303/1847, f. 20 v. Printre altele se cere *Patria, patriotul și patriotismul* a lui Aaron Florian, ceea ce nu surprinde într-o

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

aceste scrieri au fost consultate mai mult de elevi sau de profesori; credem, avînd în vedere condiţiile în care se desfăşura pe atunci învăţămîntul, că principalii beneficiari au fost aceştia din urmă, utilizîndu-le pentru întocmirea lecţiilor, şi contribuind astfel, într-o manieră indirectă, la răspîndirea ideilor lor în rîndul şcolarilor.

Să mai menţionăm, în sfîrşit, crearea în 1846 a primei biblioteci militare româneşti, în care întîlnim şi lucrări de istorie [90], ca şi un ofis din anul anterior al lui Gh. Bibescu prin care se stabilea ca fiecare mînăstire să primească cîte trei exemplare din cărţile care apar la „D. paharnicu Ion Eliad" [91]. Dealtfel, Departamentul credinţei a hotărît, în anul următor, ca fiecare din ele să primească cîte două exemplare din „Magazin istoric pentru Dacia", care li se şi trimit [92]. Unele mînăstiri se mulţumesc să trimită doar contravaloarea acestora; egumenul de la Plătăreşti trimite însă şi suma necesară pentru volumele următoare, cu rugămintea ca autorii să se îngrijească de trimiterea lor la vreme [93], la fel procedînd şi îngrijitorul mînăstirii Negoeşti [94], ceea ce atestă un anumit interes pentru trecut la o parte a clerului, stabilit, dealtfel, în aşezăminte care erau ele însele vestigii istorice.

Se poate afirma, aşadar, că difuzarea cărţii de istorie a fost realizată prin mijloace foarte variate. Evident, elementele pe care le-am reunit aici nu sînt decît fragmentare şi disparate. Ele permit, totuşi, cîteva constatări care, fără a avea pretenţia unor concluzii, sînt sugerate de materialul analizat în rîndurile de faţă.

Raportată la condiţiile vremii, se poate considera totuşi că, în ciuda tirajului redus şi a ritmului relativ lent de apariţie şi desfacere, cartea de istorie s-a răspîndit destul de mult în deceniile premergătoare anului 1848. Cînd facem această afirmaţie avem în vedere şi un element pe care l-am menţionat, dar asupra căruia este necesar să revenim. Difuzarea lucrărilor se face, mai ales, în regiunea din care provine autorul sau editorul, numărul celor care posedă sau pot cunoaşte mai multe scrieri istorice româneşti, indiferent de locul lor de apariţie, fiind destul de redus. Situaţia prezintă vădite inconveniente, asupra cărora nu mai este cazul să insistăm. În acelaşi timp însă, ea are evidentul avantaj că numărul acelora care pot veni în contact cu o carte de istorie este cu atît mai mare. La o primă vedere, este adevărat, această situaţie ar putea conduce la concluzia că acţiunea istoricilor vremii se limitează, îndeosebi, asupra cititorilor din ţara respectivă. Dacă ne limităm la persoane, afirmaţia este adevărată; prestigiul unui Săulescu este mai mare în Moldova, după cum Aaron Florian are un puternic ascendent în Ţara Românească. Ceea ce ne interesează însă, în mod deosebit, este faptul că acţiunea istoricilor este acum unitară, că spiritul în care scriu ei este acelaşi, că, prin urmare, fiecare din ei urmăreşte obiective care au un caracter general. Aşadar, contactul cu oricare din scrierile lor era de natură să producă o stare de spirit asemănătoare, intensitatea acesteia putînd să varieze în funcţie şi de valoarea, obiectul sau particularităţile lucrării, esenţa ei rămînînd însă aceeaşi. În această privinţă trebuie să avem în vedere şi strînsele legături care îi unesc pe cărturarii vremii. O lucrare a unuia din ei este repede cunoscută de ceilalţi, folosită în noi scrieri, uneori chiar fără prea multe scrupule în ceea ce priveşte respectarea dreptului de autor, ceea ce întăreşte însă caracterul de acţiune colectivă a celor care se ocupă de trecutul naţional.

şcoală în care prima carte didactică fusese *Manualul de patriotism* tradus, în 1829, de N. Iancu (Radu I. Perianu, *Istoricul şcoalelor din oraşul şi judeţul Brăila. 1832—1864*, Bucureşti, 1941, p. 17).

[90] N. Georgescu-Tistu, *O bibliotecă militară la Iaşi în 1846*, „Studii şi cercetări de bibliologie", III (1960), p. 82 şi urm.

[91] Arh. St. Bucureşti, M.C.I.P. Ţara Românească, D. 1692/1845, f. 1. Este probabil că Heliade nu era străin de această hotărîre.

[92] *Ibidem*, D. 1489/1846, f. 1 şi urm.

[93] *Ibidem*, f. 26.

[94] *Ibidem*, f. 27. Trimiterea a continuat şi în anii următori; la 29 mai 1848, mînăstirea Slobozia primea cîte două volume din tomurile III şi IV (*Ibidem*).

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Făcînd aceste constatări nu putem omite faptul că difuzarea cunoștințelor istorice s-a limitat totuși la un mediu relativ restrîns. Împrejurările social-politice, masivul analfabetism, prețul ridicat al cărților (este semnificativ că se fac uneori copii manuscrise după tipărituri) au făcut ca acțiunea în acest sens să nu se poată exercita decît asupra unor anumite categorii ale populației. Tocmai acestea sînt însă, într-o mare parte a lor, acelea care vor avea un important rol atît în revoluție, cît și în perioada de aplicare a programului ei. Este vorba, în primul rînd, de burghezie și de boierimea liberală, ai cărei reprezentanți sînt cel mai frecvent întîlniți printre „prenumeranți", după cum ei sînt principalii cititori ai gazetelor și ai căror fii constituie majoritatea acelora care frecventează școlile orășenești. La fel, cunoștințele istorice au găsit un mediu favorabil printre intelectuali, și, mai ales în Țara Românească, printre militari, categorii cu un important rol în timpul evenimentelor de la 1848 sau a celor ulterioare. Firește, nu putem omite difuziunea cunoștințelor istorice în rîndurile marii boierimi, unii din reprezentanții ei posedînd o temeinică cultură, inclusiv istorică. Cazul este valabil, mai ales, pentru Moldova, dar și pentru Țara Românească. Ceea ce ne interesează însă este, mai ales, difuziunea lor în acele categorii care vor avea un rol revoluționar, în acele categorii deci asupra cărora scrierile istorice au putut exercita o cu atît mai puternică acțiune cu cît ne aflăm într-o perioadă de căutări, ele putînd să contribuie, astfel, prin exemplele și lecțiile trecutului, la clarificarea orientărilor și la catalizarea spiritelor. Valoarea acestei acțiuni a fost înțeleasă și de autorități; intensificarea supravegherii activității în acest domeniu, ca și, în general, a vieții culturale, este elocventă.

Este, firește, dificil să stabilim, în mod concret, în ce măsură mijloacele folosite au acționat asupra publicului. Avem însă dreptul să credem că lectura scrierilor istorice românești, ca și audierea unor lecții privind istoria națională, produceau o puternică impresie. O dovedește, în afara unor informații directe[95], frecventul apel la istorie în zilele anului 1848[96]; o dovedește, de asemenea, pronunțata tendință ulterioară de a face, în dezbaterea unor probleme contemporane, frecvente referiri la evenimente sau personalități ale trecutului. Evident, exagerările care se manifestau în acest domeniu au putut fi criticate, pe bună dreptate, de Titu Maiorescu, Iacob Negruzzi, V. Alecsandri, I. L. Caragiale ș.a.; ele erau însă reflectarea unei tendințe ale cărei baze se puseseră tocmai în preajma anului 1848, cînd apelul la istorie devenise o cerință obiectivă.

Se poate afirma, așadar, că acțiunea istoriografiei nu a avut drept urmare numai luminarea, sub acest raport, a unor categorii ale populației, ci a constituit, în același timp, un fapt social, a cărui considerare este de natură să dea o mai bună înțelegere a condițiilor în care și-a desfășurat activitatea generația care a pregătit revoluția. Analiza pe care am făcut-o aici este numai parțială; chiar pe baza ei, credem, putem afirma totuși că în deceniile anterioare anului 1848 istoriografia a avut o evoluție ascendentă nu numai sub raportul dezvoltării în sine, ci și în ceea ce privește eficiența ei socială; perfecționarea mijloacelor de răspîndire a culturii a coincis cu sporirea preocupărilor pentru stimularea energiei naționale și social-politice, legătură deosebit de evidentă în cazul scrisului istoric românesc al vremii.

LA PUBLICATION ET LA DIFFUSION DU LIVRE ROUMAIN D'HISTOIRE (1821—1848)

Résumé

L'histoire fut le principal élément de l'idéologie de la période révolutionnaire de 1848. Presque aucun des esprits éclairés ne demeura étranger aux préoccupations pour le passé national. Certes, ce ne fut pas l'érudition qui prédomina.

[95] Astfel, Simion Marcovici ne vorbește despre emoția cu care erau citite faptele lui Mihai Viteazul în expunerea din *Idee repede* a lui Aaron Florian (*Istoria patriei*, „Curier de ambe sexe", I (1836—1838), p. 3).

[96] V. Cristian, *Rolul istoriografiei în pregătirea și desfășurarea revoluției române de la 1848*. Rezumatul tezei de doctorat, Iași, 1972, p. 35 și urm.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Conçue comme une arme de lutte, l'histoire eut la mission principale de faire revivre devant les contemporains les faits les plus grandioses du passé national et de les exposer de telle manière que les lecteurs fussent impressionnés au maximum.

Dans ces conditions, l'étude de l'historiographie des décennies antérieures à l'année 1848 ne saurait se limiter à la recherche des orientations et des historiens, de leurs ouvrages et conceptions. Il est nécessaire de considérer aussi la diffusion des connaissances historiques, ainsi que les voies que cette diffusion emprunta.

Elle se réalisa par des moyens extrêmement variés. Presque toutes les manifestations de la vie culturelle furent étroitement liées à la diffusion des connaissances sur le passé national.

Jusqu'au début du XIXe siècle, la grande majorité des ouvrages d'histoire ont circulé en manuscrits. Le fait que presque toutes les imprimeries dépendaient de l'Eglise a amené la prédominance des intérêts de celle-ci. C'est pourquoi la plupart des ouvrages imprimés ont eu un caractère religieux. La situation se modifia pendant les décennies qui précédèrent l'année 1848, par l'accroissement du nombre des imprimeries scolaires ou privées. Les ouvrages historiques imprimés, originaux et traductions, ainsi que la publication d'ouvrages historiques roumains plus anciens augmentèrent peu à peu (leur nombre s'éleva à 59 pendant les années 1821—1848), tandis que leur tirage permit une diffusion beaucoup plus grande. Il est difficile de préciser la manière exacte dont celle-ci se réalisa. Un précieux indice à cet égard nous est offert par les listes des abonnés („prenumeranți)", annexées à plusieurs des ouvrages imprimés à l'époque. Evidemment, ces listes ne nous offrent d'informations que pour une partie du tirage, qui s'élève généralement jusqu'à 1 000 exemplares ; même ainsi, les données sont particulièrement intéressantes. Pour l'ouvrage de Damaschin Bojincă, *Anticile Romanilor* (Les antiquités des Romains, 1832—1833, 2 vol.) ont été contractés des abonnements pour 531 exemplaires ; pour le premier volume de l'ouvrage d'Aaron Florian, *Idee repede de istoria Principatului Țării Românești* (Aperçu de l'histoire de la Principauté de la Valachie, 1835) pour 355 exemplaires, etc., chiffres qui, considérant l'époque, attestent de l'intérêt qui, d'ailleurs, devait augmenter au cours des années suivantes. Les noms mentionnés dans de telles listes appartiennent à diverses catégories — boyards de rangs divers, clercs, militaires, intellectuels, auxquels s'ajoute, fait digne d'être remarqué, un important nombre de citadins, de négociants surtout.

D'autre part, on constate que les abonnés proviennent non seulement des grands centres urbains, mais aussi de plus petites localités et parfois même de villages. Quoique d'habitude ils sont plus nombreux dans la province natale de l'auteur — fait explicable aussi par les relations personnelles — les abonnés font partie des trois principautés roumaines. Ce fait est significatif, car il témoigne de l'existence d'un public ayant des préoccupations communes et intéressé à *toutes les manifestations qui concernent en général les Roumains*.

Nous ne saurions pourtant limiter aux abonnés ceux qui s'intéressaient aux ouvrages d'histoire. Le nombre des lecteurs a augmenté par l'achat, par des dons (ainsi Iordache Mălinescu a fait don aux écoliers des trois principautés de plus de 300 exemplaires de la deuxième édition de l'*Histoire* de Petru Maior, auxquels s'ajoutent encore 300 exemplaires donnés à divers particuliers), par les prix de fin d'année accordés aux élèves, etc. Nous devons tenir compte aussi des emprunts ou des lectures faites dans les bibliothèques publiques fondées à cette époque, ainsi que des lectures collectives.

Les livres d'histoire s'adressaient pourtant à des milieux restreints. La masse de la population avait des possibilités matérielles restreintes et était en grande partie illettrée. Elle restait donc en dehors de leur portée. Il est vrai que nous ne pouvons exclure néanmoins la présence, dans ses rangs, de certaines notions d'histoire, véhiculées par l'intelligentsia. Mais ce qui est sûr, c'est que, parmi les catégories possédant une culture moyenne ou supérieure, les ouvrages d'histoire ont trouvé un terrain particulièrement favorable. Cela présente une réelle importance à cause du rôle que ces catégories ont joué à l'époque des événements de 1848, lorsque, fait significatif pour l'esprit du temps, les différentes revendications furent, en général, basées sur des arguments historiques.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

CONDIȚIA SOCIALĂ A RUFETULUI ÎN MOLDOVA ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

DE

DUMITRU VITCU

Mutațiile de ordin structural survenite în ansamblul vieții societății moldovenești către mijlocul veacului trecut au cunoscut o modalitate particulară de expresie pe planul restrîns al condițiilor de muncă și al raporturilor de producție existente la ocne. Această particularitate izvorăște din neconcordanța tot mai evidentă între regimul special de viață și de muncă recunoscut *de drept* rufetașilor ocnei secole de-a rîndul și consfințit prin Regulamentul Organic, pe de o parte, și regimul *de fapt*, căruia îi era supusă, în totalitate, forța de muncă angajată în realizarea producției de sare, pe de alta.

Înscrise în nu mai puțin de 43 de hrisoave domnești [1], privilegiile hărăzite rufetașilor pentru munca lor deosebit de grea și-au diminuat considerabil substanța către jumătatea veacului trecut, în pofida recunoașterii lor de drept și a majorării sistematice a obligațiilor de muncă — dictată, firește, de necesitățile sporite de producție — în noua etapă istorică. Demn de relevat ni se pare faptul că, în condițiile reorganizării și reducerii unor categorii fiscale începînd din anul 1832, cum și a desființării formale a havalelelor, unii rufetași și-au exprimat dorința de a fi asimilați patentarilor, arătînd că, „de vreme ce [...] de-acum toți locuitorii rămîn slobozi de havalele și îndatoririle ce au făcut asupra lor cu plata birului statornicit, să cuvine și ei a rămîne slobozi la îndatorirea slujbilor lor către ocnă și a plăti birul precum toți de obștie" [2].

Prin urmare, noile dispoziții regulamentare în domeniul fiscal, aparent favorabile rufetașilor dacă se are în vedere recunoașterea vechilor lor drepturi, au fost întîmpinate cu nemulțumiri din partea acestora, care n-au întîrziat să vadă în conținutul lor, întîi de toate, o lipsă de ocrotire așteptată de la noul stăpîn — statul. Și această ocrotire era reclamată cu atît mai mult cu cît brețele deschise în sistemul privilegiilor tradiționale încă din primii ani ai secolului trecut, nu numai că se perpetuau, dar tindeau să se amplifice în noile împrejurări. Numeroasele plîngeri semnate de rufetași, rapoarte ale cămării ocnelor, ori constatări ale unor comisii de anchetă înaintate Cîrmuirii, începînd chiar din luna și anul intrării în vigoare a Regulamentului Organic și continuînd pe toată durata de aplicare a acestuia, sînt edificatoare în privința stării de fapt în care se aflau, în general, lucrătorii ocnelor.

---

[1] Arh. St. Iași, Tr. 1 768, op. 2 017, dosar 263, f. 12.

[2] *Loc cit.*, Litere, O/156, f. 64; vezi și Gh. Ungureanu, *Rufetul ocnelor din Moldova și revolta șavgăilor în 1843*, în „Studii și materiale de istorie modernă", vol. I, București, 1957, p. 124.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Una dintre cauzele esențiale ale înrăutățirii regimului de viață al rufetașilor, cauză invocată cu o consecvență rar întîlnită în jalbele adresate stăpînirii, consta în insuficiența pămînturilor ce li se acordaseră de la început din trupul moșiei domnești a ocnelor (devenită a statului după 1828) pentru hrana lor și a vitelor lor [3]. Cum se explică această insuficiență în prima jumătate a veacului trecut? Explicațiile — numeroase — le dau înșiși. Întîi de toate, moșia, ale cărei hotare n-au fost extinse în cursul vremii, ci dimpotrivă, încetase de a mai constitui un fond destinat în exclusivitate acoperirii necesităților de pămînt arabil, fînaț și pădure pentru cămara ocnelor și rufetași, așa cum li se hărăzise, de pildă, prin hrisovul domnitorului Grigore al II-lea Ghica, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea și întărit în documentele similare ulterioare [4]. De altfel, nici numărul rufetașilor nu mai era același: „locuitorii moșiei s-au înmulțit — arătau la 1834 principalii beneficiari ai dreptului de folosință — încît pe lîngă numărul de 300 rufetași ai ocnelor ce erau pe vremea aceea, acum sînt peste 700 numai rufetul gospodari și încă alți atîția străini, boiernași, negustători, birnici, ce sînt împărtășiți și ei din această moșie [...] fără să deie vre-un avaiet" [5].

Intensificarea procesului de urbanizare a Tîrgului Ocna, resimțit îndeosebi de la începutul secolului, a avut, prin urmare, consecințe negative asupra stării materiale a lucrătorilor de la saline. În „puțina moșie" ce o stăpîneau aceștia, „deși loc de munte și învechit, s-au adunat, cu timpul, o sumă de oameni străini, care se numără scutelnici și sluji pe la unii din boiernașii de aici, și alții de la care ocnele n-au avut nici un ajutor și — potrivit spuselor lor — ne-au strîmtorît, atît în tîrg și prin mahalale cu locuințe, cît și afară, în cîmp cu grădini și locuri apucate de hrană, încît pentru noi, rufeturile, acum n-a rămas nici cîte o falce pămînt de hrană pentru un căsaș" [6].

Nu este însă mai puțin adevărat faptul că la această „strîmtorire" au conlucrat adeseori înșiși rufetașii; moștenirea din tată în fiu a dreptului de folosință asupra pămînturilor cuvenite în moșia ocnelor — odată cu moștenirea celorlalte privilegii recunoscute oficial rufetului — i-a îndemnat pe unii dintre aceștia să se socoată, după o vreme, deplini proprietari pe suprafețele repartizate lor [7], operînd, în consecință, vînzări din trupul moșiei către „fețele particularnice" și transmițînd, odată cu acestea, și pretinsul lor drept de stăpînire absolută. În pofida numeroaselor interdicții [8], înstrăinările n-au încetat, iar noii beneficiari, însușindu-și fără avizul adevăratului stăpîn dreptul de proprietate, și-au clădit diverse imobile (case, magazii, dugheni, ateliere), stabilindu-se definitiv pe moșia Tîrgului Ocna.

Spre a curma astfel de tranzacții, Vistieria avertiza pe cămara ocnelor, în decembrie 1839, că „moșia este dată de către Cîrmuire numai pentru hrana acelora care *se găsesc* în slujba ocnei" și că „tot feliul de înstrăinări ce se vor fi făcut din pămînturile haznelii, supt orice numire, și se vor fi găsind în stăpînire

[3] Arh. St. Iași, Litere, O/156, f. 25; Tr. 1 768, op. 2 017, dosar 208, f. 6; dosar 250, f. 1 și dosar 263, f. 12; Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1 257, f. 10, 13; Tr. 1 772, op 2 020, dosar 35 123, f. 1, 3 și dosar 34 645, f. 24; Arh. St. București, Ministerul de Interne — Moldova, dosar 298/1861, f. 2, 6.

[4] Arh. St. Iași, Tr. 1 768, op. 2 017, dosar 1 513, f. 4.

[5] *Loc. cit.*, dosar 208, f. 9.

[6] *Loc. cit.*, Litere, O/196, f. 25; I. Cojocaru, *Documente privitoare la economia Țării Românești. 1800—1850*, vol. II, București, 1958, p. 145—146.

[7] Arh. St. Iași, Tr. 1 768, op. 2 017, dosar 1 517, f. 50 v: *Chestia domeniului Tg. Ocna*, București, 1900, p. 9—10.

[8] Dreptul de folosință exclusivă al rufetașilor și interdicția înstrăinării pămîntului prin vînzări sau danii au fost înscrise, mai întîi, în hrisovul lui Grigore Ghica al II-lea, în 1734, întărite de Grigore Ghica al III-lea în 1765 și de Grigore Ion Calimah în 1767, reîntărite apoi de Alexandru Constantin Mavrocordat în 1783, de Constantin Ipsilanti în 1800, de Alexandru Moruzi în 1805 și, în sfîrșit, de către Mihail Sturza în 1836 (Arh. St. Iași, Tr. 1 768, op. 2 017, dosar 1 517, f. 4, 4 v.).

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

pe la feţe care nu se află în slujba ocnei sînt fără nici un temei" [9]. Deşi transantă, hotărîrea Vistieriei viza doar sistarea înstrăinărilor de către şavgăi a locurilor stăpînite în trupul moşiei ocnelor — ceea ce s-a şi realizat de altfel [10] — nu însă şi dezmoştenirea particularilor de pămînturile pînă atunci dobîndite, prin danii ori prin acte de vînzare-cumpărare, de la rufetaşi. Chiar în anul următor, ministrul de finanţe al Moldovei, Iordache Ghica, venea cu un amendament în faţa Sfatului Administrativ, în sensul ca, „spre a nu ajunge la împrăştierea tîrgoveţilor" (care-şi construiseră acolo diferite binale), să fie măsurată şi marcată vatra tîrgului — în raza căreia aceştia puteau să se extindă în condiţiile de libertate declarată pentru orice fel de negoţ — iar restul moşiei „să rămîie în deplina stăpînire a fiscului, din care se vor îndestula, mai întîi, pe lucrătorii ocnelor cu locurile trebuincioase pentru hrana lor, şi pentru păşunatul boilor cărăuşilor şi al cailor ocnei". Pămîntul ce ar fi prisosit urma să se arendeze în folosul Vistieriei, iar pădurea, din care anual s-ar fi repartizat necesarul de consum pentru cămară şi rufet, trebuia pusă sub o severă supraveghere [11].

Dar, cu toate că propunerile lui Iordache Ghica s-au bucurat de adeziunea celorlalţi membri ai guvernului, chestiunea limitării dreptului de folosinţă asupra pămîntului din moşia ocnei, pentru rufetaşi, cum şi pentru tîrgoveţi, a rămas încă multă vreme nesoluţionată. La dăinuirea acestei situaţii confuze a contribuit şi faptul că moşia a fost mereu răşluită de către boierii megieşi, îndeosebi cei de neamul Crupenschi (Costache, Sandu, Scarlat şi Enachi) [12], Ghica (vistiernicul Dimitrachi şi aga Nicu) [13], spătarul Răducanu Botezatu şi logofeteasa Anica Roznovanu [14], sau de către Epitropia generală a casei spitalelor Sf. Spiridon [15]. „Ba încă şi austriecii unguri — consemnau într-o plîngere rufetaşii — au mutat hotarul vechi al lor pe moşia aceasta, luîndu-ne o bucată mare de loc cu codru . . ." [16].

Împresurată mereu de vecini, tot mai populată ca urmare a creşterii rolului ei economic, destinată într-o proporţie sporită a asigura locurile necesare deschiderii gurilor de ocne, moşia satisfăcea din ce în ce mai puţin nevoile şi pretenţiile rufetaşilor în privinţa locurilor de hrană şi păşuni cuvenite lor potrivit vechilor hrisoave. În speranţa ameliorării situaţiei, aceştia au cerut domnitorului Mihail Sturza, în anul 1838 [17], să dispună măsurarea domeniului Tg. Ocna printr-un „hotarnic şi un inginer" ai statului, asigurîndu-l că cheltuielile necesare aveau să le suporte înşişi [18]. Cererea le-a fost luată în seamă şi, în consecinţă, a fost numită de către Vistierie o comisie hotarnică [19], ale cărei lucrări au durat aproape 3 ani [20], declanşînd — prin cercetările întreprinse şi constatările ce s-au desprins — o suită de şapte procese de împresurare, care au durat pînă în 1849,

[9] Arh. St. Iaşi, Tr. 1 768, op. 2 017, dosar 1 099, f. 6.
[10] *Loc cit.*, dosar 1 517, f. 69.
[11] *Loc cit.*, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 175, f. 5.
[12] *Loc. cit.*, Tr. 1 768, op. 2 017, dosar 250, f. 66 ; 87 ; 102 ; dosar 285, f. 1.
[13] *Loc. cit.*, dosar 208, f. 9, dosar 1 517, f. 50.
[14] *Loc. cit.*, f. 52.
[15] Prin hrisovul din 1 ianuarie 1757, Constantin Racoviţă dona spitalului Sf. Spiridon din Iaşi „toată moşia Tîrgului Ocnei cu dealul unde se scoate sare [. . .]", împuternicind instituţiei deplina proprietate asupra acestei moşii, care drept n-a fost recunoscut de succesorii la domnie ai donatorului *(Loc. cit.*, Epitropia Generală a casei spitalelor Sf. Spiridon, dosar 640, f. 2 ; Tr. 1 768, op. 2 017, dosar 1571, f. 50).
[16] *Loc. cit.*, dosar 208, f. 9.
[17] O încercare de măsurătoare a moşiei se făcuse şi în vremea lui Scarlat Calimah (1815), dar n-a fost finalizată din motive rămase încă necunoscute *(Loc. cit.*, dosar 250, f. 13).
[18] *Loc. cit.*, f. 1.
[19] *Loc. cit.*, f. 43, 145.
[20] *Loc. cit.*, dosar 282, f. 19.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

cînd Înaltul Divan al Moldovei s-a pronunţat în favoarea înstrăinărilor făcute din trupul moşiei pînă la 1839 [21].

Important este că, cu acel prilej, făcîndu-se „socoteala fălcilor moşiei ocnei", s-au găsit 43 430 fălci în domeniul aparţinînd deja statului şi alte 4 860 fălci răsluite din acesta şi incluse în „trupurile moşiilor megieşe cu moşia ocnelor" [22].

Pentru rufetaşi, lucrările săvîrşite de către comisia hotarnică au avut cu totul alte urmări decît cele scontate de ei în vara anului 1838. De unde aceştia speraseră la o redistribuire satisfăcătoare — calitativ şi cantitativ — a loturilor cuvenite lor din moşia ocnelor, n-au obţinut în practică decît intensificarea controlului statului, prin Vistierie, asupra întregului domeniu. Între altele, acest control s-a materializat şi prin anularea dreptului cămării ocnelor de a mai hotărî, singură, locul şi cîtimea suprafeţelor de pămînt (arabile şi de păşune) cu prilejul împărţirii acestora la rufetaşi, instituindu-se, pentru astfel de operaţiuni, o comisie specială formată dintr-un revizor al Vistieriei şi doi boieri ţinutaşi [23]. Demn de remarcat este faptul că, în 1844, domnitorul recomanda comisiei însărcinată cu împărţirea locurilor de hrană şi fînaţ lucrătorilor de la ocne să „mărginească la un an sau cel mult trei dreptul rufetaşilor de a împosesui pămînturile lor" şi să includă în socoteli chiar şi suprafeţele cu vii de pe lîngă locuinţe, neintrate pînă atunci în măsurători [24].

Convinsă că punerea imediată în practică a acestor dispoziţii ar fi provocat nemulţumiri şi pagube, Vistieria a făcut demersul necesar pe lîngă domn, arătîndu-i că „întrucît otcupul este cumpărat de la Cîrmuire *întru toate după vechile aşezăminturi ale rufetaşilor ocnei*, apoi să se lase orice noutate pînă la expirarea contractului" [25]. Se pare că Mihail Sturza şi-a însuşit punctul de vedere exprimat de ministrul său de finanţe, fiindcă abia noile condiţii de vînzare a otcupului ocnelor (pentru anii 1847—1852) consacrau dispoziţiile generale amintite, în cuprinsul unui articol special al contractului de arendare (art. 26) [26].

După adoptarea noii modalităţi de distribuire a pămînturilor la rufetaşi, abuzurile — săvîrşite pînă atunci îndeosebi de către cămară în detrimentul lucrătorilor ocnei — n-au contenit, ci dimpotrivă: pe de o parte, administraţia ocnelor dispunea încă de suficiente prerogative pentru a influenţa sau chiar decide asupra locului şi întinderii suprafeţelor destinate lucrătorilor, iar pe de alta, Cîrmuirea n-a încetat să înstrăineze loturi considerabile de pămînt din moşia ocnelor [27], lipsindu-i, prin urmare, pe rufetaşi de posibilitatea dobîndirii integrale a unor drepturi devenite istorice. „Acum — se tînguiau aceştia domnitorului în decembrie 1854 — n-avem fînaţe, locuri de hrană şi pădure, nu numai pentru noi, dar nici pentru lucrarea ocnelor" [28]. Doi ani mai tîrziu, în iulie 1856, ei reclamau în acelaşi loc — sperînd zădarnic la intervenţia favorabilă a domnitorului — despre continuarea răsluirii moşiei „din toate părţile, şi anume: dinspre Comăneşti — de Nicu Ghica, dinspre Tiseşti — de răposatul vornic Crupenschi, dinspre Brăteşti — de serdarul Iordachi Lascăr şi dinspre Transilvania pînă la feredeile Slănicului — de către guvernul cezaro-crăiesc". Iminente erau şi extinderea domeniilor Epitropiei Sf. Spiridon în moşia ocnei, ca şi utilizarea de către cămară a lemnului de construcţie — necesar pentru edificarea „castelului" din Tg. Ocna —

---

[21] Arh. St. Iaşi, Tr. 1 768, op. 2 017, dosar 273, f. 102.

[22] *Loc. cit.*, dosar 250, f. 122.

[23] *Loc cit.*, dosar 1 517, f. 7; Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1 257, f. 10.

[24] *Loc. cit.*, f. 10—13.

[25] *Loc. cit.*

[26] *Loc. cit.*, Tr. 1 768, op. 2 017, dosar 1 517, f. 7.

[27] Numai aşa se explică faptul că în 1900 domeniul Tg. Ocna ajunsese să măsoare doar 16 446 ha. (cf. *Chestia domeniului Tg. Ocna*, p. 46), faţă de cele aproximativ 62 000 ha. cît fuseseră găsite prin măsurătorile efectuate în anii 1838—1841.

[28] Arh. St. Iaşi, Tr. 1 768, op. 2 017, dosar 1 517, f. 50.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

provenind din pădurile folosite pînă atunci de ei în exclusivitate [29]. Ciuntirea moșiei, persistența aceluiași pericol în perspectivă [30], aveau — după reclamanți — o singură cauză, constînd în aceea că „s-au dat numele de pămînt al fiscului și ne-au îmbrobodit cu acest fel de sprijin sub care am pierdut ce am cîștigat mai înainte" [31].

Se poate deci lesne constata că, în ciuda numeroaselor acte oficiale care consfințeau dreptul de proprietate al Cîrmuirii asupra moșiei ocnelor, rufetașii n-au încetat să se considere stăpînii de drept și de fapt ai acelor locuri. „Moșia nu este a fiscului — încercau ei să-l convingă pe domn : ea, dintr-un început, s-au dispozat de noi ca răzeși și a noastră este proprietatea" [32]. Invocînd dreptul istoric asupra domeniului, ei subliniau, cu alt prilej, că „moșia ocnelor este proprietatea lucrătorilor de ocnă, stăpînită de veacuri întregi după cum dovedesc vechile acte ce ne sprijinesc" [33].

Veleitățile de proprietari absoluți asupra suprafețelor deja stăpînite, conjugate cu insuficiența mereu mai evidentă și îngrijorătoare a locurilor de hrană, a fînațelor și pădurilor pentru rufetașii deveniți minoritari pe moșie, cu abuzurile săvîrșite împotrivă-le — pe acest teren — de către autoritățile centrale sau cele locale, toate laolaltă și fiecare în parte au contribuit, diferențiat în epoca regulamentară, la ascuțirea contradicțiilor sociale la ocne, la creșterea nemulțumirilor în rîndul tuturor locuitorilor moșiei, fenomene care — între altele — aveau să conducă spre sfîrșitul veacului trecut la izbucnirea unui îndelungat proces între stat, pe de o parte, și „ocneni" pe de altă parte, încheiat, după decenii, cu victoria celor din urmă [34].

O altă cauză, nu mai puțin însemnată, care a contribuit la înrăutățirea continuă a regimului de viață a rufetașilor și implicit la ascuțirea contradicțiilor sociale rezidă în deschiderea unei noi breșe în sistemul privilegiilor lor tradiționale, prilejuită de lucrările pregătitoare înființării eforiei în Tg. Ocna.

Pe temeiul mai vechilor hrisoave domnești — între care am aminti pe cele acordate de către Grigore al II-lea Ghică la 1733 [35], Alexandru Mavrocordat la 1785 [36], Alexandru Calimah la 1796 [37], Alexandru Moruzi la 1804 [38], Scarlat Calimah la 1813 [39] — numai rufetașii și cămărașii de ocnă aveau voie „a vinde vinul și carnea la căsăpie și pîinea trebuincioasă a toată obștea din acest tîrgușor (Tg. Ocna — n. ns.) locuit pe această moșie", altora fiindu-le cu desăvîrșire interzise astfel de vînzări „fără a se învoi cu dînșii" [40]. Tot rufetașii beneficiau în exclu-

---

[29] Arh. St. Iași, Tr. 1 772, op. 2 020, dosar 35 123, f. 1, 3 ; vezi și Al. Obreja, *Ocnele sau sarniţele Moldovei*, Iași, 1852, p. 154.

[30] În anul 1860, printr-o decizie a Ministerului Dreptății al Moldovei, se acorda judecătoriilor ținutale dreptul de a adeveri acte de cumpărare în moșia ocnei, dar cu rezerva de a se fi recunoscut prin ele „dreptul ce ar avea fiscul în acea moșie" (cf. Arh. St. București, Ministerul de Interne al Moldovei, dosar 398/1861, f. 2).

[31] Arh. St. Iași, Tr. 1 772. op. 2 020, dosar 35 123, f. 1, 3.

[32] *Loc. cit.*, Tr. 1 768, op. 2 017, dosar 1 517, f. 50 v.

[33] *Loc. cit.*, Tr. 1 772, op. 2 020, dosar 35 124, f. 1.

[34] Prin *legea privitoare la proprietatea Tîrgului Ocna*, votată de Corpurile Legislative la 27 martie și, respectiv, 1 aprilie 1900, sancționată de domn la 11 mai 900, statul recunoștea locuitorilor (implicit foștilor rufetași) din Tg. Ocna dreptul de stăpînire deplină asupra pămînturilor aflate pînă atunci în a lor folosință, rezervîndu-și doar o parte din domeniu și dreptul de proprietate asupra întregului subsol — mai puțin cel din raza orașului, cuprinsă în anaforaua din 1846 (cf. *Chestia domeniului Tg. Ocna*, p. 60—61).

[35] Arh. St. București, Mss. rom. 657, f. 82—82 v.

[36] *Loc. cit.*, Ministerul de Interne al Moldovei, dosar 412/1860, f. 5.

[37] Arh. St. Iași, Tr. 938, op. II 1 080, dosar 88, f. 184.

[38] *Loc. cit.*, Tr. 766, op. 868, dosar 188, f. 2.

[39] *Loc. cit.*, Litere, O/156, f. 29.

[40] *Loc. cit.*, Tr. 938, op. II 1080, dosar 88, f. 184.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

sivitate de orînda vînzării păcurii şi a funiilor de tei, percepînd pe deasupra, de la toţi negustorii mărunţi care intrau în Tg. Ocna spre a-şi desface mărfurile, următoarele : cîte două parale de fiecare car, iar de la cele cu peşte cîte 2 ocale de peşte ; pentru fiece vas de rachiu, dacă era mare luau două ocale, iar dacă era mic, cîte o ocă sau jumătate [41].

În învoirile scrise „prin ştirea stăpînirii" [42], pe care beneficiarii de drept ai privilegiilor le-au încheiat în cursul vremii cu tîrgoveţii, aceştia din urmă se obligau să le plătească : pentru fiecare crîşmă cîte 18 lei şi o vadră de băutură de fiecare vas (indiferent de capacitate) ; pentru vînzarea cărnii cîte 1 500 lei pe an, iar pentru pitării, încă 500 lei anual [43]. Adunate laolaltă şi convertite în bani, privilegiile hărăzite astfel rufetului ocnelor pentru munca grea la care era supus şi ca adaos la leafă, procurau un venit anual net de 1 500 lei, repartizat astfel : 500 lei — ploconul obişnuit boierului cămăraş ; 500 lei primeau şavgăii (revenindu-le cîte aproximativ 4 lei de fiecare om) şi, în sfîrşit, 500 lei celorlalte categorii de rufetaşi (revenind în medie, fiecăruia, cîte 32 parale) [44].

În totalitate, aceste privilegii, plus scutirile anterioare de bir şi havalele, au fost confirmate şi prin Regulamentul Organic (Cap. III, art. 69), fiind apoi întărite şi prin hrisovul lui Mihail Sturza la 24 decembrie 1834 [45]. Dar, odată cu intrarea în vigoare a legiuirii moldovene la 1832 a fost declanşată o aprigă dispută, pînă atunci consumată în stare latentă, între obştea tîrgoveţilor, pe de o parte — sprijinită de autorităţile ţinutale şi, mai ales, de suflul înnoitor al epocii — şi rufetul ocnelor, pe de alta, înarmat cu drepturile şi obligaţiile tradiţionale, recunoscute de autorităţile politice centrale. Înfiinţarea eforiei orăşeneşti la Tg. Ocna — căci pe acest tărîm s-au desfăşurat ostilităţile — devenise ţelul, legitimat de Regulament, al tîrgoveţilor, dar înfăptuirea nu era posibilă cîtă vreme lipsea suportul material necesar fiinţării noii instituţii, adică tocmai „iraturile" pităriilor, căsăpiilor, păcurei ş.a. — cedate rufetaşilor. Demersurile repetate, întreprinse încă din vara anului 1832 [46] de către obştea locuitorilor din Tg. Ocna, care, prin mijlocirea vechililor aleşi, ori prin isprăvnicia ţinutului Bacău, cerea Departamentului de Interne să-i înlesnească „înfiinţarea unui sfat orăşenesc" în conformitate cu prevederile regulamentare, au rămas atunci, din această cauză, fără rezultat ; Cîrmuirea, convinsă că „înfiinţarea sfatului [...] ar putea aduce jignire interesului lucrării cămării ocnelor şi s-ar putea naşte în toate zilele tulburări şi sfezi cu rufeturile" [47], a amînat mai bine de un deceniu soluţionarea chestiunii. De altfel, autorităţile centrale erau avertizate de către cămară că, „dacă li s-ar lua (rufetaşilor — n.ns.) dreptul de vînzare a băuturii, cărnii, pîinii ş.a., s-ar putea împrăştia şi nu le va putea sta nimeni în cale nici cu cuvîntul, nici cu puterea" [48].

Cererile ulterioare ale tîrgoveţilor, ca şi unele încercări abuzive ale isprăvniciei ţinutale de a-i dezmoşteni pe rufetaşi de privilegiile amintite [49], s-au lovit de rezistenţa dîrză şi eficientă a acestora din urmă, sprijinită de atitudinea duplicitară a autorităţilor politice centrale, numai pînă la începutul deceniului al V-lea

---

[41] Arh. St. Iaşi, Litere, O/156, f. 25.

[42] *Loc. cit.*, Tr. 1 768, op. 2 017, dosar 263, f. 12.

[43] *Loc. cit.*

[44] *Loc. cit.*, Litere, O/156, f. 25 ; *Documente privitoare la istoria economică a României*, A, vol. II, p. 146.

[45] Arh. St. Iaşi, Tr. 938, op. II 1 080, dosar 88, f. 184.

[46] Astfel de cereri au fost înaintate Departamentului de Interne la 10 şi 27 iunie, apoi la 10 august 1832 (*Loc. cit.*, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 175, f. 1).

[47] *Loc. cit.*

[48] *Loc. cit.*, Tr. 1 768, op. 2 017, dosar 263, f. 12.

[49] De pildă, isprăvnicia ţinutului Bacău numise, în mai 1832, un slujbaş al ei la Tg. Ocna cu misiunea de a percepe, în contu-i, „pentru toate vasele cu vin ce intră în tîrg, cîte 2 lei de poloboc", măsură ce contravenea, firește, practicii pînă atunci urmată pe acea moşie şi care a provocat protestul justificat al cămării. (*Loc. cit.*, Litere, O/156, f. 7).

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

al veacului trecut. Pentru că, necesități de ordin politico-administrativ și fiscal au determinat Vistieria, în august 1840, să se pronunțe — printr-un referat înaintat domnului [50] — în favoarea înființării eforiei orășenești la Tg. Ocna, implicit în defavoarea menținerii vechilor privilegii de către rufetași. Este adevărat că, în concepția ministrului de finanțe, sacrificat ar fi fost doar dreptul exclusiv al lucrătorilor ocnei asupra vînzărilor de băuturi și păcură în perimetrul încă nemăsurat al tîrgului, și nu fără oarecari despăgubiri [51].

Alegerea nu era făcută la întîmplare : se aprecia că venitul rezultat din taxarea vînzărilor de băuturi și păcură la Tg. Ocna — unde „intră pe tot anul peste 35 000 cărăuși și fiecare nu se întoarce fără a face un alișveriș de băutură" [52] — ar fi putut singur acoperi cheltuielile necesare extinderii și întreținerii pavelelor, a iluminării tîrgului și procurării materialelor pentru prevenirea incendiilor, întreținerii unui comisar de poliție și — în perspectivă — a ridicării unor edificii publice, ca : școală, spital, temniță. În compensație, rufetașii ar fi primit „cu îndestulare" pămînt de arătură și pășuni din moșia fiscului, a cărei măsurătoare era în curs de desfășurare, și ar fi profitat, laolaltă cu tîrgoveții, de binefacerile întrevăzute prin crearea eforiei. Mai mult chiar, le era deschisă participarea la viața publică, întrucît componența sfatului orășenesc urma să fie stabilită prin „alegerea de glasuri dintre pămînteni", sub supravegherea ispravnicului ținutului Bacău și a cămărașului de ocnă. Cei desemnați trebuiau confirmați însă, potrivit uzanțelor, de „Departamentul de Interne și de Vistierie" [53].

Deși domnitorul și-a exprimat deîndată acordul pentru înființarea eforiei în Tg. Ocna și cu toate că Vistieria a emis poruncă în acest sens ispravnicului și cămărașului amintiți [54], lucrările n-au fost finalizate decît abia după un interval de timp de cinci ani. Tărăgănarea lor a avut ca principală cauză opoziția disperată a rufetașilor, întreținută și de nemulțumirile create în rîndul acestora prin măsurătorile (defavorizatoare lor) efectuate în acei ani pe moșia ocnei. Însărcinații speciali ai Cîrmuirii la Tg. Ocna, cu misiunea de a îndemna pe rufetași „a face jertfele cerute de la dînșii pentru înființarea eforiei", erau amenințați de către aceștia că, „de li se vor răpi din drepturile ce le au, se vor împrăștia în lume" [55]. Concomitent, comisia desemnată de guvern, la fața locului, în vederea prospectării posibilităților materiale necesare înființării eforiei, transmitea la Iași, odată cu raportul solicitat [56], concluzia că „ar fi cu neputință a se ține eforia dacă rufetul ocnelor — ce alcătuiesc cea mai mare parte a tîrgului — nu ar ajuta" [57]. În ce consta acest ajutor ?

Sugestiile veneau din partea aceleiași comisii și ele vizau, în afara băilor de la Slănic, următoarele surse de venit : „giugăritul pădurii pentru lemne de foc, ce și acum se vinde la străini de către rufetul ocnei, și munții ce se vînd tot de acest rufet pentru pășunatul oilor, dijma din viile de pe acele moșii a străinilor ce nu au fost și nu sînt în slujba ocnei și, în sfîrșit, dacă la darea otcupului ocnelor s-ar pune drept condiții lor a se da în folosul eforiei 100 000 ocă sare drobi sau mărunță" [58].

Cea dintîi dispusă să cedeze a fost cămara, dar sub rezerva limitării atribuțiilor eforiei doar la vatra tîrgului — rămînînd mahalalele (Viișoara, Trotușul, Pîrîul Boghii cu Gura Slănicului și Vîlcelele) în rezerva rufetului — și cerînd ca „numai băutura rachiului aici în Tg. Ocnii să se mărginească cu osebire decît în celelalte tîrguri din Moldova". Restricția cerută era dictată de rațiunea că anual cămara cheltuia aproape 400 000 lei și din aceia „mai mult de 1/2 se dau numai

---

[50] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 175, f. 5—6.
[51] *Loc cit.*, Tr. 1 768, op. 2 017, dosar 263, f. 12.
[52] *Loc. cit.*, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 175, f. 6.
[53] *Loc. cit.*
[54] *Loc. cit.*, f. 9.
[55] *Loc. cit.*, f. 30.
[56] *Loc. cit.*, f. 38—39.
[57] *Loc. cit.*, f. 22.
[58] *Loc. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

în băutura de rachiu, din care se folosesc orișicine ar voi să se facă vînzători de asemenea product". Condițiile erau enunțate ca fiind sine qua non [59].

Dacă prima dintre condițiile formulate păstra teoretic șansa discutării ei, cealaltă era total inacceptabilă, avîndu-se în vedere că numai „darea pe vinață și pe rachiu" asigura anual eforiei, potrivit prospecțiunilor, cea mai mare parte din venitul bugetar [60]. Confruntat cu o atare situație și informat asupra stării de spirit la ocne, Sfatul Administrativ al Moldovei n-a forțat nota, ci a hotărît, în septembrie 1844, ca „rufetașii să fie lăsați în pace pînă cînd singuri vor cunoaște folosurile și priințele ce decurg din așezămîntul eforicesc și se vor îndupleca la această jărtfire" [61].

Evenimentele s-au precipitat însă în cursul anului următor, cînd, în urma vizitei pe care a întreprins-o în Tg. Ocna — unde a fost întîmpinat de jalbele tîrgoveților —, domnitorul Mihail Sturza a poruncit instituirea imediată a eforiei orășenești, pe următoarele temeiuri: a) să fie „mărginită" vatra tîrgului în conformitate cu concluziile comisiei desemnate anterior în acest scop [62]; b) președinte al eforiei să fie numit cămărașul de atunci al ocnelor (Ion Lăceanu spătar), iar funcția de casier să fie îndeplinită de grămăticul ocnelor, ambele numiri fiind justificate de neputința eforiei de a asigura lefi speciale acestor funcții; c) în sfîrșit, din venitul bugetar al eforiei trebuia să fie asigurat anual un fond special în valoare de 4 000 lei — „păstrat în osebită casă" — și destinat, în exclusivitate, ajutorării prin pensii a rufetașilor „cînd vreunul dintre ei nu ar mai putea să-și închipuiască hrana vieții, cum și la văduvele unor asemenea" [63]. Modalitatea repartizării acestor bani a fost stabilită de însuși Sfatul Administrativ, care, printr-o anafora din martie 1846, a hotărît să sporească cu încă 1 000 lei pe an fondul inițial repartizat rufetului ocnei din bugetul eforiei [64].

Așadar, privilegiile pînă atunci periclitate ale rufetașilor au fost definitiv șterse de către autoritățile centrale începînd din 1846 — anul înființării eforiei orășenești Tg. Ocna — în schimbul unei despăgubiri bănești în valoare de 5 000 lei pe an, repartizată selectiv lucrătorilor „neputincioși" ai ocnei, în două rate: jumătate la sărbătorile paștelui și jumătate la crăciun [65]. Din capul locului au fost excluși de la aceste despăgubiri majoritatea covîrșitoare a rufetașilor, cei care erau apți de muncă, încît pentru dînșii compensațiile acordate de autorități echivalau cu simple paleative menite doar să tempereze spiritele. Dacă adăugăm și abuzurile săvîrșite de cei în seama cărora era lăsată mînuirea fondului, respectiv birăul și cîțiva rufetași — despre care înșeși rapoartele oficiale ale autorităților locale informau Cîrmuirea că „nu se știe dacă mai împărtășeau și pe alții (din acei bani — n.ns.)" [66] — înțelegem mai bine semnificația actului de la 1846 pentru rufetași și urmările pe care le-a avut asupra condițiilor lor de viață.

Cîtă vreme cămărașul ocnei a cumulat și funcția de prim efor, în bugetele anuale ale eforiei Tg. Ocna a fost inclusă și acea despăgubire bănească repartizată, în condițiile amintite, rufetului. Cînd însă autoritatea acestuia a început să scadă, ca urmare a abuzurilor săvîrșite și pe planul administrării fondurilor eforiei, obștea tîrgoveților s-a ridicat cu tot mai multă hotărîre împotriva contribuțiilor bănești la care fusese impusă (pentru asigurarea plății anuale a celor 5 000 lei către rufetași), cerînd sistarea lor.

---

[59] Arh. St. Iași, Tr. 1 768, op. 2 017, dosar 263, f. 15.

[60] *Loc. cit.*, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 175, f. 38, 39 și 43.

[61] *Loc. cit.*, f. 37.

[62] Vatră a Tîrgului Ocna, la 1845, era considerată a fi perimetrul „începînd din Gura Călianului, împrejur pe la Tisăști, Gura Slănicului, Mosoarele și Vîlcelele". (*Loc. cit.*, f. 43).

[63] *Loc. cit.*, f. 43, Tr. 1 768, op. 2 017, dosar 263, f. 76.

[64] *Loc. cit.*, Tr. 1 772, op. 2 020, dosar 34 645, f. 16—17.

[65] *Loc. cit.*, Tr. 1 768, op. 2 017, dosar 1 075, f. 7.

[66] *Loc. cit.*, Tr. 1 772, op. 2 020, dosar 34 645, f. 18; vezi și Al. Obreja, *op. cit.*, p. 156.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

La numai patru ani de la înființarea eforiei, în 1850, cînd președinte al acesteia era tot cămărașul ocnelor, tîrgoveții au cutezat să ceară Sfatului Administrativ egalizarea drepturilor lor cu ale rufetașilor și, pentru început, deturnarea banilor cuveniți rufetului în scopul înfăptuirii unor „îmbunătățiri în oraș, începînd cu aducerea unei cișmele“ [67]. Cererea le-a fost însă respinsă de către Sfat, care, în rezoluția întărită și de domnitor, dispunea ca „suma arătată să rămîie la eforie, și ea, încredințîndu-se de starea nevolniciei (rufetașilor — n.ns.), să împărtășească ajutorul la fețele ce vor merita, pentru care să țină lămurită socoteală“ [68].

Aceiași aveau să revină cu o nouă jalbă, adresată de astă dată domnitorului, în toamna anului 1853. Reclamînd abuzurile săvîrșite împotrivă-le de către cămărașii ocnelor, care „au zgîlțiet rădăcinal mai toate drepturile tîrgoveților“, semnatarii își mărturiseau profunda dezamăgire în legătură cu faptul că, deși trecuseră mai bine de șapte ani de la înființarea eforiei, „pînă la începutul anului curent (1853) orașul s-a cîrmuit tot de către acei cămărași“ [69]. Așadar, la data redactării plîngerii, președinte al sfatului orășenesc nu mai era cămărașul. Se pare că nici răspunsul domnului n-a fost mai încurajator pentru tîrgoveți. Este, credem, motivul pentru care sfatul orășenesc, în noua componență, a hotărît singur ca — începînd din a doua jumătate a anului 1853 — să înceteze de a mai plăti cei 5 000 lei cuveniți rufetului potrivit hotărîrilor anterioare. Acest gest a provocat reacția energică a cămării și a rufetașilor, care, cu sprijinul solicitat al Vistieriei [70], au reușit să-și redobîndească drepturile abia din anul 1855.

Disputa în jurul acelei despăgubiri a continuat însă și în anii următori, pentru că, pe de o parte, eforia — lipsită de posibilitățile materiale — se vedea împovărată cu o dare destul de consistentă (raportată la suma totală a veniturilor) [71] și, pe de alta, rufetașii, ca beneficiari de drept, priveau acordarea despăgubirii mai mult ca pe un ascendent moral asupra tîrgoveților decît ca pe un avantaj material în sine. În cele din urmă, pretențiile tîrgoveților au fost respinse definitiv în vara anului 1857 prin hotărîrea Sfatului Administrativ [72]. În adoptarea acestei hotărîri s-au avut în vedere probabil și numeroasele proteste ale rufetașilor prilejuite de majorarea taxei asupra vinului, începînd din anul 1852 și, mai ales, de perceperea ei abuzivă de către autoritățile locale în cursul anilor următori, nesocotindu-se regimul de excepție instituit asupra Tîrgului Ocna [73]. Așa se și explică faptul că tot atunci Sfatul a reconfirmat scutirea rufetașilor de darea suplimentară impusă asupra vinului și a hotărît să li se restituie banii și zăloagele ce li se luaseră abuziv în anii 1855 și 1856. Cu toate acestea, regimul privilegiat de care se bucuraseră vreme îndelungată lucrătorii ocnelor ajunsese, în cei din urmă ani ai perioadei regulamentare, să supraviețuiască doar ca o simplă noțiune de drept, lipsită de conținutul material corespunzător. De unde pînă atunci tîrgoveții erau cei care aspiraseră la înlăturarea discriminărilor (pe plan local) față de rufetași, la un tratament politic și fiscal asemănător, spre sfîrșitul deceniului VI rolurile s-au inversat; întîlnim, de pildă, în vara anului 1856,

---

[67] Arh. St. Iași, Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 175, f. 70.

[68] *Loc. cit.*, f. 71. Și totuși, în același an, antreprenorul ocnelor își exprima deschis protestul în fața Cîrmuirii în legătură cu reducerea la 4 000 lei a respectivei despăgubiri. Măsura luată de către eforie a avut — se pare — caracter temporar, pentru că ulterior suma disputată avea să fie tot de 5.000 lei *(Loc. cit.*, Tr. 1 768, op. 2 017, dosar 263, f. 83, 93).

[69] *Loc. cit.*, dosar 1517, f. 11.

[70] În tot cursul anului 1854, atît cămara cît și rufetașii ocnelor s-au adresat cu jalbe Vistieriei, cerîndu-i să poruncească eforiei tîrgului de a urma plata celor 5 000 lei, întreruptă la paștele anului 1853. *(Loc. cit.*, dosar 1075, f. 7, 26).

[71] Într-unul din rapoartele sfatului orășenesc Tg. Ocna către Departamentul de Interne se sublinia că „din totalul venitului bugetar anual al eforiei — apreciat la 30.000 lei — iese condeiul cel mai împovărat acesta al șavgăilor“, adică cei 5 000 lei. *(Loc. cit.*, Tr. 1772, op. 2020, dosar 34 645, f. 18).

[72] *Loc. cit.*, f. 16—21, 28, 30.

[73] *Loc. cit.*, Tr. 1768, op. 2017, dosar 1517, f. 69—71.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

pe rufetaşi cerînd domnitorului să li se încuviinţeze accesul la viaţa publică, respectiv la treburile eforiei orăşeneşti şi — deşi încă majoritari ca număr de suflete în Tg. Ocna — să fie tratată obştea lor deopotrivă cu cea a tîrgoveţilor în privinţa contribuţiilor băneşti faţă de eforie [74].

Sugestiv pentru înţelegerea situaţiei în care aceştia fuseseră treptat aduşi este răspunsul formulat atunci, pe cererea la care ne-am referit, de către ministrul de interne Ştefan Catargi. Ignorînd — parcă — promisiunile făcute la 1840 rufetaşilor de către fostul ministru de finanţe, Iordachi Ghica, actualul ministru parafa că „după reglement birnicii nu pot fi la alegerea de mădulări, nici la celelalte drituri ce au eforiile" [75]. Cu alte cuvinte, era exclusă de la exercitarea unui drept, recunoscut înainte, întreaga categorie a rufetului, asimilată în fapt birnicilor, şi nu numai acei dintre rufetaşii „nevolnici", care, în mod abuziv fuseseră incluşi (în aceeaşi vreme) în categoria birnicilor [76].

Abuzurilor săvîrşite împotriva lor şi împotriva vechilor lor privilegii de către autorităţile politice, centrale sau locale, li s-au adăugat — în tot cursul perioadei — nedreptăţile şi asupririle, nu mai puţin apăsătoare, datorate administraţiei ocnelor, respectiv antreprenorului şi cămării. Acestea îşi aveau sorgintea, întîi de toate, în regimul de provizorat menţinut în domeniul relaţiilor de muncă existente la ocne. Situaţia este numai aparent paradoxală. Pentru că, în pofida existenţei numeroaselor hrisoave domneşti şi a reglementărilor de principiu consacrate prin Regulamentul Organic, nici un alt act cu caracter normativ n-a fost elaborat spre a servi înţelegerii pînă la detalii a drepturilor şi obligaţiilor rufetaşilor, pe de o parte, cămării şi antreprenorului, pe de alta. Semnificativ, în acest sens, este apelul către Vistierie făcut în vara anului 1838 de cămara ocnelor, îngrijorată de spiritul de frondă ce domnea între şavgăi, apel prin care se cereau deslușiri în legătură cu norma oficială de lucru a acestora [77]. Confruntată cu inexistenţa unui astfel de act, Vistieria şi-a formulat răspunsul doar pe baza „lămuririlor" ce i-au fost furnizate de un mai vechi cămăraş, spătarul Iacovache Veisa [78], conchizînd că pentru norma zilnică de lucru a unui şavgău, ca şi pentru dimensiunea drobilor, sistemul de numărătoare al lor, volumul „milelor" de sare şi alte detalii specifice exploatării ocnelor, *„nu este hotărît,* decît după obicei şavgăul e dator a tăia pe zi $6^1/_2$ drobi, iar într-o săptămînă 39 de drobi, iar mărimea drobului s-au urmat aşa a se chibzui, adică *din privire* să socoteşte a fi bun de un cîntar şi jumătate, sau zicînd de 66 oca [...], iar cei mai mici de la 30 pînă la 40 oca se numără doi drept unul bun de plată ; iar de 50 oca, fiind de multe ori, după starea şavgăului ci l-au tăiet să numără drept bun, adică di este el novac sau bătrîn" [79].

Sistemul tradiţional de pontare a muncii lucrătorilor de la ocne, inclusiv arbitrariul menţinut în privinţa măsurării drobilor, îngăduia cămării să pretindă de la aceştia un volum de muncă sporit, concretizat, fie prin numărul mai mare de drobi decît cel prevăzut în norma zilnică, fie prin dimensiunile superioare impuse drobului-etalon, respectiv 75—80 ocale [80]. *Realizarea normelor pretinse de* zapcii administraţiei se făcea, de cele mai multe ori, cu preţul sacrificării zilelor recunoscute ca „libere" prin hrisoave şi Regulament, adică a „duminicilor şi a sărbătorilor mari de care cămara avea izvod".

Curtenii şi lăturaşii, prin profilul muncii lor, erau şi mai expuşi abuzurilor administraţiei ocnelor. Potrivit constatărilor unui trimis domnesc [81], numai într-un singur an au fost prestate nenumărate zile de clacă la cosit, adunat şi cărat, la

---

[74] Arh. St. Iaşi, Tr. 1 772, op. 2 020, dosar 35 123, f. 1—3.
[75] *Loc. cit.*, f. 3.
[76] *Loc. cit.*, Tr. 1768, op. 2017, dosar 1073, f. 185.
[77] *Loc. cit.*, Tr. 875, op. 997. dosar 139, f. 278.
[78] *Loc. cit.*, Tr. 485, op. IV 528, dosar 91, f. 48, 62.
[79] *Loc. cit.*, Tr. 875, op. 997, dosar 139 139, f. 291 ; Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 587, f. 71.
[80] *Loc. cit.*, Tr. 875, op. 997, dosar 139, f. 173.
[81] *Loc. cit.*, Tr. 1768, op. 2017, dosar 208, f. 34, 36, 37, 83, 84.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

destupatul unei ocne vechi, la procurarea și transportul țambrelor, la căratul lemnelor, nuielelor, pietrei și varului necesar, fie pentru „casele cămărașilor", fie pentru facerea „canțeleriei". Atît lăturașii cît și curtenii suportau cei dintîi consecințele eventualelor reduceri numerice a rufetului (prin dispariția unora sau neputința de a mai lucra a altora), preluînd integral obligațiile cetei la intrarea în rînd. „Acum — se tînguiau aceștia în 1834 — slujbele nu mai urmează după hrisoave ; ori în ce breslă a ocnelor ar fi lipsă în oameni, tot de la noi se împlinesc, lefile ni s-au tăiet" [82]. În plus, li s-a tăiat și obiceiul vechi de a lua de la cămară cîte 10 găleți de sare. În sfîrșit, de unde pînă la intrarea în vigoare a Regulamentului Organic se obișnuise ca drobii de sare să fie cărați de la gura ocnei pînă la mîglă cu ajutorul căruțelor cu cai, revizorul trimis spre cercetări constatase că „acum se cară cu mîinile pe cărute tăvălug" [83].

Unui regim cu adevărat înrobitor de muncă au fost supuși țiganii rufetului, adică glodașii, găletarii, fierarii, feștilarii ș.a. Munca brută, istovitoare, pe care o desfășurau aceștia la ocne n-a făcut decît rareori, și în măsuri cu totul insuficiente, obiectul stimulărilor morale și materiale din partea cămării ocnelor sau a Vistieriei. Manevrarea drobilor devenise o operație mult mai anevoioasă odată cu sporirea producției de sare în ansamblu și a dimensiunilor fiecărui drob în speță, iar formele de plată suportaseră revizuiri defavorizatoare pentru glodași îndeosebi. „Milele" de sare ce li se acordaseră obișnuit mai înainte, drept supliment la leafa lunară, le-au fost cu timpul răsluite, iar țigăncile au încetat de a mai primi leafă pentru munca lor [84]. Mai mult chiar, această categorie de lucrători a fost ținută pînă la 1844 într-o permanentă stare de inferioritate față de celelalte categorii ale rufetului, resimțind într-o măsură incomparabilă lipsa locurilor de hrană și pășuni. În astfel de condiții devin explicabile diminuările numerice constatate periodic în rîndul țiganilor ocnei (mai cu seamă în cel al glodașilor), ca și semnificația trecerilor abuzive ale acestora — cu concursul giuzilor ademeniți de către cămara ocnelor — de la o breaslă la alta și, mai ales, din categoriile găletarilor și fierarilor la cea a glodașilor [85].

Înrăutățirea continuă a condițiilor de viață ale lucrătorilor de la ocne a constituit, așadar, reflexul firesc al înăspririi regimului lor de muncă. În timp ce obligațiile de muncă ale acestora au sporit de la an la an, drepturile, începînd cu cele bănești, le-au fost sistematic diminuate, fie de către Cîrmuire, fie de către antreprenorul și cămara ocnelor. Potrivit unui bilanț parțial încheiat de rufetași la începutul deceniului IV și menit a informa autoritățile centrale, veniturile realizate de un lucrător „zdravăn" în cursul unei „căutări" (15 zile calendaristice sau 12 zile lucrătoare) nu ajungeau să acopere cheltuielile legate numai de procurarea hranei și repararea uneltelor de producție ale aceluiaș. Astfel, un șavgău care reușea să taie zilnic 8 drobi — ceea ce, se înțelege, depășea norma de lucru impusă — realiza în decursul celor 12 zile lucrătoare, pentru cei 96 de drobi, socotiți la 10 parale fiecare, un venit de 24 lei. Or, cheltuielile stricte ale lucrătorului, implicate în producția respectivă, erau evaluate, potrivit aceloraș calcule, la 32 lei și 36 parale, sumă în care nu era inclusă și hrana necesară familiei sale [86]. Și dacă în deceniul anterior un lucrător își îngăduia (sau era constrîns) să lipsească, plătindu-și rîndul cu 2 lei 20 parale pe săptămînă, la numai cîțiva ani după intrarea în vigoare a Regulamentului Organic înlocuirea devenise irealizabilă ca urmare a urcării prețului pînă la 15 lei pe săptămînă [87].

Interesantă ni se pare aprecierea comparativă făcută de către Alecu Obreja, la jumătatea veacului trecut, în privința posibilităților materiale ale rufetașilor-șavgăi, pe de o parte, și ale birnicilor, pe de alta. Întemeindu-se pe calculul aproximativ al tuturor surselor de venit anual pentru fiecare din cele două categorii, Obreja ajunge la concluzia că, în timp ce „cîștigul unui birnic într-un an „era în

[82] Arh. St. Iași, Tr. 1 768, op. 2 017, dosar 208, f. 2.
[83] *Loc. cit.*, f. 36—37.
[84] *Loc. cit.*, f. 84, dosar 786, f. 77.
[85] *Loc. cit.*, Litere, o/156, f. 19.
[86] *Loc. cit.*, f. 25. Vezi și Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 127.
[87] Arh. St. Iași, Tr. 1768, op. 2017, dosar 208, f. 6.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

medie de 846 lei şi 10 parale, un şavgău cîştiga, în decursul aceleiaşi perioade, numai 554 lei şi o para [88], ceea ce semnifica o diminuare a posibilităţilor celui din urmă cu aproape 34,5% faţă de cel din prima categorie.

Soluţia la care aceştia au recurs în nenumărate rînduri, în vederea asigurării condiţiilor de existenţă, a constat în a se îndatora cu credite la cămară în speranţa acoperirii lor în muncă, dar concluzia finală, verificată practic, era aceeaşi : „ne-am înglodat şi ne înglodăm în datorii neputincioasă de a le mai plăti" [89]. Adeseori „cămara ocnelor a fost silită să cumpere păpuşoi — recunoştea vechiul slujitor al cămării, Al. Obreja — să-i care cu carele închiriate pentru căratul sării şi, împărţindu-i pe datorie mai fără nici un profit, să aştepte cu anii pînă cînd muncitorul îşi plătea din lucru datoria sa" [90]. Pentru că, deşi preţurile în ansamblu (inclusiv preţul sării) au suportat dese majorări către mijlocul veacului, evaluarea muncii rufetaşilor a rămas la nivelul anului 1834. Pe bună dreptate se întrebau, în 1856, şavgăii ocnelor într-o jalbă adresată domnitorului : „Este oare chip a vieţui un individ cu folosul a 65 parale pe zi-noptime după scumpetea tuturor lucrurilor ? Clasa acestor băieşi — conchideau jăluitorii — cu cît este mai muncită, cu atît este mai nevoiaşă ; şavgăul a ajuns în stare de jelit cu toate că prin munca lui se varsă în tot anul milioane de lei în lăzile haznelii" [91].

Iată de ce una dintre revendicările urmărite stăruitor de lucrătorii ocnelor în tot cursul perioadei regulamentare a fost reevaluarea muncii lor în funcţie de nivelul general al preţurilor aplicate mai ales asupra bunurilor de larg consum.

Scutirea de dări şi havalele a rufetaşilor devenea o simplă ficţiune în vremurile tulburi din punct de vedere politic. La 1848, bunăoară, avizaţi asupra posibilităţii creării unui lagăr la Tg. Ocna, necesar încartiruirii parţiale a trupelor de ocupaţie, ei au cerut deîndată sprijinul autorităţilor spre a fi scutiţi de „postoiri", invocînd, pe de o parte, sărăcia în care trăiau şi, pe de alta, vechile privilegii asociate naturii muncii lor, care nu îngăduia nici un fel de găzduire [92]. Dar, cu toate că Vistieria Moldovei a comunicat Departamentului de Interne exceptarea rufetului de la obligaţia întreţinerii trupelor de ocupaţie — pe temeiul că acesta „au fost apărat şi în vremea oştirilor ce au fost mai înainte aici în ţară şi că rufetaşii în toată vremea, zi şi noapte, sînt ocupaţi în trebuinţele ocnii şi a tăietului sării, fiindu-le cu neputinţă a se îngriji de cele trebuitoare oştirilor" [93] — şi cu toate că Departamentul a încuviinţat, poruncind secţiei ostăşeşti să privegheze la „nesupărarea rufetaşilor" [94], numeroase jalbe ale acestora din iarna lui 1848 şi primăvara anului următor relevă abuzurile săvîrşite de autorităţile locale în dauna aşa-zişilor „privilegiaţi" [95]. Nu mai puţin de 4 000 de soldaţi au fost încartiruiţi pe moşia ocnei, în condiţii care, pentru rufetaşi, au fost rezumate de înşişi funcţionarii administraţiei ; „slujbă la ocnă au urmat hrănind şi soldaţi — preciza un raport al cămării din 8 iunie 1849 — bătuţi au fost de soldaţi, boii de plug li s-au scos pentru beilic la facerea lagărului, fără arături au rămas şi fără iarbă de păşunat (aşezîndu-se lagărul unde îşi păşunau rufetaşii vitele şi în capul arăturilor), scoşi din case cu neveste şi copii pentru cvartiruire [...], carăle ce veneau să încarce sare se luau de beilic, unora din cărăuşi li se luau banii" [96]. În astfel de împrejurări, cămara ocnelor şi antreprenorul — vizînd despăgubiri de la stat, motivate de dereglarea procesului de producţie — se erijau în apărători ai drepturilor şi privilegiilor rufetaşilor, la uzurparea cărora, de altminteri, contribuiseră şi contribuiau deopotrivă.

---

[88] Pentru amănunte, vezi Al. Obreja, *Ocnele sau sarniţele Moldovei*, p. 155—156.
[89] *Ibidem* ; vezi şi *Documente privitoare la istoria economică a României*, vol. II, p. 144—147.
[90] Al. Obreja, *op. cit.*, p. 156.
[91] Arh. Ministerului Afacerilor Externe, pachet 123, dosar 1/1856, f. 108.
[92] Arh. St. Iaşi, Tr. 1772, op. 2020, dosar 14 412, f. 2.
[93] *Loc. cit.*, f. 10.
[94] *Loc. cit.*, f. 12.
[95] *Loc. cit.*, f. 22 şi urm.
[96] *Loc. cit.*, f. 67—68.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

La numai cîțiva ani după experiența tristă încercată la 1848—1849 prin „găzduirea" trupelor de ocupație pe moșia ocnei, un nou prilej de obijduiri asemănătoare s-a abătut asupra rufetașilor: de astă dată „postoirea" trupelor țariste intrate în Tg. Ocna la 29 mai 1854, chiar dacă a fost de mai scurtă durată, a tensionat la maximum starea de spirit în rîndul rufetașilor, datorită grelelor îndatoriri puse în seama lor. Fiecărui șavgău i-a fost repartizat un număr de 6—7 soldați spre întreținere; din case le-au fost scoase lucrurile pentru adăpostirea muniților; pășunile și chiar terenurile recoltate au fost puse la dispoziția comandamentului trupelor de ocupație [97]. Și dacă pe planul producției, implicit al beneficiilor întreprinzătorului, pagubele pricinuite de încartiruirea soldaților în Tg. Ocna au fost suportate cu ușurință de către stat și prea puțin de către antreprenor, condițiile de viață ale lucrătorilor au fost grav prejudiciate, împotriva tuturor drepturilor recunoscute, fără ca aceștia să fi fost cumva despăgubiți.

O importanță deosebită prezintă faptul că rufetașii, confruntați în permanență cu felurite abuzuri, ajunseseră la mijlocul veacului trecut să-și înțeleagă mai bine propria condiție, să surprindă cu exactitate unele cauze ale înrăutățirii condițiilor lor de muncă și de viață.

Între aceste cauze, la loc de frunte era pusă însăși modalitatea exploatării și administrării ocnelor consfințită prin Regulamentul Organic, procedeu socotit izvor al tuturor împilărilor, abuzurilor sau asupririlor. „Odinioară — arătau ei într-un amplu memoriu înaintat domnitorului spre sfîrșitul anului 1854 [98] — rufetașii erau cu osebire priviți, înlesniți și ajutați de Cîrmuire; astăzi însă corpul nostru este venit la cea mai proastă stare. Pentru că, cu cît munca noastră este mai primejdioasă decît toate întreprinderile din lume [99], cu atît tirania de vre-o 20 de ani predomineză asupră-ne. Și aceasta de provine în așa fel, nu-și are derivația decît de la nechibzuință [...] pentru că, Cîrmuirea, dîndu-ne sub dispoziția unui otcupcic sau cine ar fi antreprenorul ocnelor, nu-și mai aduce aminte de noi. Și același, fără îndoială spre a-și înmulți averile, ne execută, ne bate, într-un cuvînt ne schingiuiește ca să muncim îndoit peste regulile păzite de veacuri trecute".

Netăgăduit, munca în ocnă fusese și înainte vreme la fel de primejdioasă ca și în perioada regulamentară, cunoscute fiind condițiile de tehnicitate neschimbate. Dar înăsprirea regimului de muncă și, odată cu aceasta, înrăutățirea condițiilor de trai ale lucrătorilor determinară ca durata maximă de activitate în această ramură de producție (raportată la posibilitățile unui individ) să scadă de la 30 de ani — cît putea un om „să prelungească în slujbă" — pînă la numai 8—9 ani" [100]. Este și motivul pentru care rufetașii — îngrijorați de soarta copiilor lor luați prematur „la așa grea muncă" — solicitau intervenția domnitorului în speranța unei reglementări, în sensul ca „să nu se ieie (la lucru în ocne — n.ns.) decît pe acel ajuns în vîrstă legiuită". Mai mult decît atît, ei implorau „neamestecul claselor de slujbași, adică „șavgăul să-și cunoască originea lui, lăturașul, curteanul — asemenea și așa mai înainte" [101].

Referindu-se la starea de provizorat, sub aspect juridic, în care fuseseră cu timpul aduși, semnatarii memoriului subliniau: „Condiția nu ne este cunoscută și chiar de ar fi, după așa împrejurări am putea-o păzi în mărginirea ei? Dacă odată sîntem supuși biciului acelui antreprenor — cine ar fi — fără îndoială că nu. Dar pentru aceasta cui să ne tînguim — se întrebau rufetașii: cămărașului? De la el n-am avea rezultatul decît tirania și amenințarea surghiunului; isprăvniciei? Ea nu se amestecă; Vistieriei? Ea în toată vremea a dat dovezi de rui-

[97] Arh. St. Iași, Tr. 1 772, op. 2 020, dosar 32 432, f. 2.

[98] *Loc. cit.*, Tr. 1768, op. 2017, dosar 1517, f. 49—50, 53.

[99] Își justificau afirmația astfel: „pentru că spînzurîndu-ne pe odgoane în fundul pămîntului muncim în prăpastia ocnelor sub bolțile malurilor de sare". *(Loc. cit.)*.

[100] Excepțiile erau rarisime dar posibile totuși, mai ales în funcțiile de conducere ale rufetului. Vezi în acest sens, *loc. cit.*, Tr. 875, op. 997, dosar 139, f. 354.

[101] *Loc. cit.*, Tr. 1 768, op. 2 017, dosar 1 517, f. 53 v.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

narea noastră pentru că, după ce în privirea ei sau a revizorilor ei se îngăduie tirania precum se arată, apoi insovolnic au luat şi o însuşire de a dispoza de proprietatea noastră (asupra pămîntului — n. ns.) dacă nu în alt fel, măcar cu poriclirea fondosului nostru că ar fi confiscat, ca şi cînd noi am luat vreo plată pentru moşia noastră şi ca şi cînd ne-am îndatorit vreodată la dînsa cu vreun soi de împrumut".

Declinîndu-şi orice obligaţie faţă de Vistierie, ca una ce „pururea au fost prismul dărîmării noastre", rufetaşii reclamau domnitorului pe cămăraşii ocnei, socotiţi „mai aspri decît fiarele sălbatice", care le-au impus „poveri de muncă chiar şi peste toată putinţa de suferit [...] fără ca pînă acum să aibă vreo stavilă" [102]. În consecinţă, revendicau elaborarea unei „înadinse legiuiri" privitoare la drepturile şi obligaţiile cămăraşilor faţă de rufet şi ale acestuia faţă de cămăraş, cum şi numirea unui revizor al guvernului (ales însă de rufetaşi) însărcinat „să stea totdeauna faţă şi să ne sprijine la asupririle cămăraşilor, avînd şi autorizaţie a apela la guvern la caz cînd cămăraşii s-ar ispiti a ne împovăra, atît în muncă, cît şi în osebite dispoziţii şi pretenţii arbitrare".

Firește, în împrejurările istorice date, rezultatul demersului întreprins atunci, ca şi cu alte prilejuri, de rufetaşii ocnelor n-a fost cel aşteptat. Actul în sine are însă meritul de a fi evidenţiat cu pregnanţă condiţiile înrobitoare de muncă şi viaţă ale unei categorii sociale considerată — în pofida realităţilor faptice — drept privilegiată, dar care se afla acum, mai mult ca oricînd, lipsită de elementara ocrotire a legilor.

Un aspect particular al condiţiilor de viaţă merită însă relevat. Este vorba de chestiunea asistenţei sanitare a rufetaşilor, care a preocupat într-o mai mare măsură administraţia ocnelor. Cunoscînd prea bine condiţiile de muncă de la ocne, pericolul căruia i se expuneau zi de zi rufetaşii, şi avînd nevoie de lucrători apţi pentru eforturile reclamate de exploatarea sării, cămara angaja anual, prin contract, cîte un medic, în sarcina căruia cădea „căutarea şi îndreptarea bolnavilor şavgăi, tărăbonţaşi, glodaşi, curteni şi lăturaşi şi pentru tot rufetul ocnelor" [103]. Ordinea enunţării acestora nu este întîmplătoare, ci reflectă tocmai ierarhia priorităţilor în tratament impusă de către cămară. De altfel, printr-o clauză contractuală, aceasta cerea doctorului angajat ca „să rînduiască doftoriile după boala şi patima ce vor ave, *mai ales a şavgăilor* (subl. ns.), cărora prelungirea tratamentului nici cum nu iartă a li se face" [104]. Grija sporită faţă de şavgăi, a căror participare numerică, integrală sau parţială, se repercuta imediat pe planul producţiei, răzbate şi din celelalte condiţii înscrise în contractele încheiate între cămară, pe de o parte, şi medicul angajat, pe de alta. „Îndreptarea" grabnică a şavgăilor şi a celorlalţi rufetaşi accidentaţi, acordarea gratuită a medicamentelor necesare însănătoşirii lor, „fără a arăta cît de puţină îngreuiere", prezenţa sa neîntreruptă în preajma ocnelor, sînt tot atîtea îndatoriri ce şi le asuma acesta din urmă în schimbul unor drepturi îndeajuns de ispititoare prin consistenţa lor [105].

Locuitorii nerufetaşi din Tg. Ocna, precum şi „cinovnicii ocnelor", nu beneficiau de gratuităţi, dar aveau dreptul la tratament „plătind osebit doftoriile şi cura".

Creşterea numărului de rufetaşi concomitent cu desfăşurarea procesului de urbanizare a Tîrgului Ocna, abuzurile la care s-au dedat persoanele angajate ca

---

[102] Arh. St. Iaşi, Tr. 1 768, op. 2 017, dosar 1 517, f. 53.

[103] *Loc. cit.*, Tr. 766, op. 868, dosar 188.

[104] *Loc. cit.*

[105] *Loc. cit.* Astfel, cămara ocnelor se obliga, la rîndu-i, să achite acestuia, pentru serviciile prestate şi pentru medicamentele utilizate, o leafă anuală fixă în sumă de 5 000 lei, repartizată uniform pe fiecare lună. În plus, i se acordau tot de către cămară cîte opt ocale lumînări de seu şi 20 dimirlii de orz sau ovăz pe fiecare lună (pentru întreţinerea cailor săi), cîte un car de fîn şi un altul „de dîrvală" în fiecare săptămînă şi, în sfîrşit, „cîte un curtean rîndaş" pentru a-l avea personal la dispoziţie. Ulterior acestuia i se mai acorda, de către cămară, şi cîte 12 000 ocale de sare anual (*Loc. cit.*, Litere, D/610, f. 4, 8).

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

medici [106], dar mai ales înmulțirea accidentelor de muncă, au făcut necesară înființarea unui stabiliment special pentru îngrijirea sănătății lucrătorilor de la exploatările saline. Astfel, în urma aceleiași vizite pe care Mihail Sturza a făcut-o în 1845 la Tg. Ocna, domnitorul a poruncit înființarea unui spital cu o capacitate de 24 „crivaturi", pentru a cărui întreținere și funcționabilitate cămara ocnelor trebuia să plătească, anual, Epitropiei casei spitalelor Sf. Spiridon din Iași suma de 24 000 lei, începînd de la 1 ianuarie 1846 [107]. Socotind sacrificiul mult prea mare, cămara a hotărît să supună la plata unei astfel de contribuții și pe înșiși rufetașii, creîndu-le, prin urmare, o nouă povară. Din întîmpinarea făcută de lucrătorii ocnelor, cu acel prilej, se degajă, pe lîngă o condiție materială precară, neîncrederea lor în eficiența investiției : „de este ca și noi să contribuim pentru ținerea spitalului, ar fi o nedreptate, pentru că noi n-avem nici un folos din acel spital ; bolile noastre sînt sfărîmarea de picioare, ruperea mînilor, spargerea capetelor, boli la care — prin urmare — am dovedit că doctorii spitalului nu ne pot agiuta cu nimic. Ei știu a tăia mîini și picioare, iar leacurile noastre sînt legători în scorțuri și altele, ce n-au nicicum ființă în regulile medicinale" [108]. Firește, aprecierea era de natură subiectivă, dictată fiind de considerente de ordin material. Impunerea la o nouă contribuție bănească, în condițiile unei evidente disproporții între prețul muncii și prețurile aplicate asupra bunurilor de larg consum, semnifica, pentru rufetași, nu atît grija față de sănătatea lor pururea periclitată, ci un nou prilej de abuzuri și de asupriri, care, adăugat celorlalte, le-ar fi agravat și mai mult situația. De altminteri, nu avem vreun indiciu că o astfel de contribuție ar fi fost percepută și de la rufetași, cămara depunînd însă regulat (din 1861), în casa Epitropiei, suma hotărîtă de 24 000 lei pe fiecare an [109].

Privite în ansamblu și judecate prin prisma drepturilor, privilegiilor sau înlesnirilor înscrise în nenumăratele hrisoave domnești acordate, de-a lungul timpului, unei categorii sociale distincte, condițiile de muncă și de viață ale rufetașilor au cunoscut, în deceniile premergătoare actului Unirii, o continuă înrăutățire. Compensațiile de ordin material sau moral acordate lor pînă în primele decenii ale veacului trecut, pentru munca istovitoare desfășurată la ocne, au fost, treptat, răsluite, diminuate sau însușite doar de un număr foarte restrîns de rufetași (adică de birău, vătafii de lăturași, de curteni și de tărăbunțași, ca și de giudele de țigani) pe care administrația ocnelor a reușit, adeseori, să și-i apropie.

Goana după profituri sporite — în care erau angajate mai puțin statul și mai mult categoria parazitară a întreprinzătorilor, coroborată cu condițiile de înapoiere tehnică existente și menținute la exploatările saline, cu dezinteresul vădit manifestat de Cîrmuire față de soarta lucrătorilor, cu corupția, evaziunea, escamotarea și abuzurile facilitate de regimul juridic instituit, în acest domeniu, prin Regulamentul Organic, sînt tot atîtea cauze ale înăspririi regimului de muncă la ocne și, implicit, ale înăspririi la maximum a condițiilor de viață ale rufetașilor. Ca reflex firesc al acestei situații, a sporit numărul nemulțumiților și al nemulțumirilor, acestea din urmă îmbrăcînd diverse forme, de la părăsirea rufetului sau nesupunere la lucru pînă la răscoale, aspecte asupra cărora vom reveni într-un studiu special.

LA CONDITION SOCIALE DES OUVRIES DES MINES DE SEL EN MOLDAVIE DURANT LA PREMIÈRE MOITIÉ DU XIXe SIÈCLE

Résumé

En Moldavie, tous les ouvriers des mines de sel (y compris les esclaves tsiganes utilisés comme manoeuvres) ont constitué, pendant des siècles, une catégorie fiscale distincte.

[106] Arh. St. Iași, Tr. 766, op. 868, dosar 188, f. 28, 33—36, 126 ; Tr. 1 768, op. 2 017, dosar 1 111, f. 4—5.

[107] *Loc. cit.*, dosar 338, f. 6.

[108] *Loc. cit.*, dosar 1517, f. 53.

[109] *Loc. cit.*, dosar 448, f. 12 și urm.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Afin d'attirer un nombre de plus en plus grand d'ouvriers pour des travaux difficiles et dangereux qui procuraient de grands bénéfices aux propriétaires des mines — c'est-à-dire au prince régnant jusqu'en 1828, et ensuite à l'Etat — divers privilèges et faveurs ont été accordés à ceux qui se sont engagés à travailler dans les salines. Ainsi, pour les travaux effectués, conformément aux normes établies, dans les mines de sel, et pour lesquels ils recevaient un salaire, ces ouvriers ont été, au cours des temps, exonérés des obligations qui incombaient aux contribuables, telles que les impôts, les corvées etc. En outre, sur la terre environnante qui appartenait au prince régnant, des lots leur ont été accordés pour construire leur maison, pour le labour et pour la fenaison. Leur a été conféré aussi le monopole de la vente des boissons alcooliques, du pain et de la viande dans la commune de Târgu Ocna.

Quoique ces privilèges aient été reconnus et confirmés par la loi moldave de 1832 (dénommée „Règlement Organique"), la plupart des avantages dont avaient bénéficié les ouvriers des mines de sel ont été considérablement diminués vers le milieu du XIXe siècle. A mesure que Târgu Ocna devenait une commune urbaine qui s'agrandissait, les lots de terre concédés aux ouvriers des mines de sel devenaient insuffisants pour leur donner les moyens de se procurer leur nourriture et pour entretenir des bestiaux. En 1846, la création d'une administration municipale à Târgu Ocna a eu pour conséquence la suppression des taxes que les ouvriers des mines percevaient à leur profit sur la vente du pain et des boissons alcooliques. En outre, ces ouvriers ont été les victimes d'injustices commises par les fonctionnaires de l'administration des mines, qui ont profité du régime provisoirement maintenu pour la réglementation du travail. L'obligation de participer à l'entretien des armées étrangères qui ont occupé cette région de la Moldavie en 1848—1849 et en 1854, ainsi que la hausse continuelle des prix ont eu aussi de mauvaises conséquences pour la classe ouvrière.

En même temps, l'Etat et les concéssionnaires des mines se sont efforcés d'augmenter leurs bénéfices. Des procédés techniques fort arriérés ont été maintenus pour exploiter ces mines. Le gouvernement de la Moldavie s'est désintéressé presque totalement du sort des travailleurs. La corruption et les abus ont été facilités par le régime juridique en vigueur. Dans ces conditions, la situation des ouvriers des mines est devenue extrêmement difficile. Leur mécontentement s'est manifesté sous diverses formes, telles que le refus de travailler et même la révolte.

Dans cette étude, l'auteur se fondant surtout sur des documents conservés aux Archives Nationales de Roumanie, présente un aspect de la vie sociale en Moldavie dans la période qui précéda l'union des Principautés roumaines, réalisée en 1859.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

ASEMĂNĂRI ŞI DEOSEBIRI ÎNTRE PROGRAMELE ECONOMICE ALE PARTIDELOR POLITICE BURGHEZE DIN ROMÂNIA (1922—1928)

DE

I. SAIZU

După 1918, România a intrat într-o nouă epocă a evoluţiei sale istorice, care reclama rezolvarea unor sarcini fundamentale pe plan economic, politic, social şi cultural-artistic. Sub cel dintîi aspect, luat în cercetare în studiul de faţă, problemele imperioase puse spre soluţionare constau, datorită distrugerilor şi dezorganizării producţiei şi circulaţiei în timpul primului război mondial, a jafului ocupanţilor germani, ca şi a necesităţilor obiective de progres, în refacerea şi repunerea în funcţiune a potenţialului economic de pe întreg cuprinsul ţării, în administrarea şi valorificarea intensivă, superioară a surselor de materii prime şi de energii, în asigurarea independenţei economice, garanţia neatîrnării politice. Rezolvarea acestora, de care depindea dezvoltarea ulterioară a forţelor de producţie, devenea posibilă numai prin promovarea progresului tehnic, prin accelerarea şi diversificarea industriei şi a întregii economii, prin sporirea investiţiilor de capital, prin creşterea ponderii produsului social şi a venitului naţional, prin acordarea unei importanţe mai mari factorilor autohtoni — capital, forţă de muncă, conducere — şi prin restrîngerea penetraţiei financiare străine.

Refacerea şi organizarea producţiei materiale într-un stat unitar şi fixarea căilor de urmat au dominat întreaga viaţă politică şi gîndirea economică de după război. Evenimentele interne şi externe — scria în acest sens „Socialismul" — au pus clasele stăpînitoare în faţa unor probleme, de la care nu se puteau sustrage: financiare, economice şi muncitoreşti, şi faţă de care, în interesul conservării lor, partidele burgheze au trebuit să ia o atitudine [1]. În consecinţă, programele lor economice au fost inspirate în linii generale, dar diferenţiat, de cerinţe reale; poziţia diferită a burgheziei în societate se va ilustra, după cum vom vedea, în apărarea inegală a sarcinilor fundamentale ale ţării, fapt care, în mod inevitabil, a constituit o permanentă sursă de alimentare a contradicţiilor dintre grupările sociale şi politice care o compuneau. În prezentul studiu vom proceda doar la expunerea comparată a prevederilor, cu reliefarea asemănărilor şi deosebirilor, spre a se putea contura problematica programelor în raport de nevoi, opoziţia dintre prescriere şi practică urmînd a o demonstra cu alt prilej.

*

România se afla, cu adevărat, la o mare răspîntie economică şi financiară. Fără găsirea soluţiei necesare refacerii şi dezvoltării producţiei materiale, ea

[1] „Socialismul" din 27 octombrie 1919.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

risca — după cum preciza cu temei V. Madgearu — să-şi piardă independenţa economică şi să-şi pericliteze succesele politice [2] şi aceasta pentru motivul esenţial că punerea în valoare a bogăţiilor solului şi subsolului reclama mijloace incomparabil mai puternice decît înainte. În acest fel, problemele economice, care interesau fiecare partid şi din punctul de vedere a creşterii propriului patrimoniu material, au ajuns să primeze în viaţa politică toate chestiunile de alt ordin [3]. Unele organizaţii au trecut chiar pe ordinea de zi a congreselor lor *„numai cîteva probleme economice care actualmente preocupă ţara"* [4]. Sarcinile respective întăriseră mentalitatea potrivit căreia, partidele erau datoare să-şi sporească activitatea pe plan economic, căutînd să atragă pe acest tărîm şi lupta politică. Ca urmare, ele şi-au afişat cu tot mai mare frecvenţă şi în proporţii copleşitoare problemele economice, pretinzînd că prevederile programelor lor răspundeau cerinţelor fundamentale ale ţării. La aceasta a contribuit şi atitudinea liberalilor de a-şi fi asumat singuri şi exclusiv misiunea de a reprezenta interesele economiei naţionale, fapt care — sublinia pe drept cuvînt M. Manoilescu — a împins prin reacţie alte partide de a-şi fi asumat şi ele alte misiuni tot cu caracter exclusiv [5]. În mod firesc s-a amplificat polemica programatică dintre partidele burgheze, cu precipitarea maximă a încordării — fapt recunoscut şi de liberali [6] — între P.N.L. şi partidul ţărănesc (autodefinit vrăjmaşul „neîmpăcat" al marii burghezii bancar-industriale), iar apoi între P.N.L. şi P.N.Ţ. Fiecare partid a căutat pe parcursul disputei să imprime programului economic propriu o pecete personală, unică, fapt care, însă, n-a determinat o varietate prea pronunţată a prevederilor, puse într-o ordine şi cu o proporţionalitate diferită. Avînd în vedere tocmai această trăsătură, unii factori au apreciat şi în epocă, firesc la modul general, că programul Partidului ţărănesc, de pildă, în afară de problema agrară, nu se deosebea aproape de loc de al celorlalte partide de opoziţie [7], că prevederile erau la fel, reducîndu-se doar la formula „Scoală tu, să şez eu!" [8], în fine, că partidele se diferenţiau programatic prin nuanţe imperceptibile, pe care masele le ignorau aproape în întregime [9]. Dincolo de nota exagerării, există un sîmbure de adevăr, după cum o vom demonstra în analiza prevederilor. Caracteristica esenţială era dată de faptul că, deşi adaptarea programelor şi doctrinelor la noile condiţii s-a impus ca o necesitate legică a vieţii politice şi, cu toate că se subliniase datoria ca partidele să nu rămînă indiferente la nici una din chestiunile, inclusiv economice, legate de dezvoltarea societăţii româneşti [10], transformarea prevederilor s-a făcut fără a viza adînci modificări, fără a atinge esenţa de clasă, ceea ce a impus limite în gîndirea şi mai ales în practica economică.

Care erau tendinţele economice ce se manifestau în viaţa politică burgheză? Cel mai vechi şi mai organizat partid al burgheziei, P.N.L., prevăzuse un ansamblu de măsuri [11], cu accent pe procesul de industrializare, care, prin

---

[2] V. Madgearu, *Măsuri financiare extraordinare*, Bucureşti, 1921, p. 2.

[3] „Adevărul" din 26 august 1924.

[4] Idem, din 13 octombrie 1923.

[5] „Dezbaterile adunării deputaţilor", 30 decembrie 1926, p. 294—295.

[6] *Naţionalismul economic şi doctrina partidelor politice în România. Rezultatele politicii economice de la 1859 pînă la 1930*, Bucureşti, 1930, p. 3 şi urm. În toiul acestei dispute, P.N.L. a dus o campanie de negare a dreptului la existenţă a Partidului ţărănesc şi apoi a P.N.Ţ. devenite „inutile" pentru motivul că liberalii „rezolvaseră" deja numeroase din problemele care formau obiectul programului lor (Vezi, între altele, „Viitorul" din 15 octombrie 1926).

[7] „Adevărul" din 3 septembrie 1924.

[8] „Dezbaterile adunării deputaţilor", 15 februarie 1927, p. 1386.

[9] Petre I. Ghiaţă, *Alb şi negru. Introducere în ştiinţa politicii practice*, Bucureşti, 1931, p. 21.

[10] Ion I. C. Brătianu, *Cuvintele unui mare român. Fragmente din discursuri. 1914—1927*, Craiova, s.a., p. 12; „Aurora" din 29 octombrie 1924.

[11] Biblioteca Centrală de Stat, fond St. Georges, P.N.L., Programe şi declaraţii. 1863—1933, pachet XLV, dosar 4, f. 70.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

dezvoltarea bogăţiilor ţării, în primul rînd prin munca, iniţiativa şi capitalurile româneşti, tindeau să contribuie la consolidarea economică şi politică a statului de pe urma cărui act dorea să beneficieze din plin. Programul conservatorilor, cel de-al doilea partid care făcuse parte din vechiul sistem politic burghez, îndeosebi al conservatorilor-democraţi, avea la bază principii — fapt relevat chiar în epocă [12] — ce periclitau independenţa economică. Partidul ţărănesc, apărut în viaţa politică în perioada prefacerilor postbelice, deşi a înţeles că trăinicia statului român întregit reclama grăbirea organizării economice pentru a se înlesni dezvoltarea producţiei şi a se ridica nivelul de trai al maselor muncitoare [13], şi-a propus prin program „să rezolve adînc şi radical toate problemele mari ale statului după concepţia democraţiei ţărăneşti" [14], să îndeplinească „marea funcţie" de aşezare a statului pe baza structurii economice şi sociale agrare [15]. Un alt organism nou, Partidul poporului, apropiindu-se prin idei şi tendinţe de neoliberalism, s-a autodefinit în concepţia economică pe o linie de mijloc, de „împăcare" a doctrinei ţărăniste, care îmbrăţişa interesele agrare, cu aceea a liberalilor, care manifestau înclinaţii „excesive" spre industrialism. Caracterizarea celor două curente era din capul locului eronată, întrucît nici unul nu s-a considerat şi nu a prevăzut în program prescripţii exclusiviste, după cum vom arăta mai jos. La celelalte partide burgheze, particularitatea era foarte sumar formulată, avînd mai cu seamă un pronunţat caracter protestatar antiliberal. Poziţia respectivă a fost prin excelenţă exprimată de Partidul naţional din Transilvania, care, îndeosebi în primii ani, ai perioadei la care ne referim, a manifestat o rezistenţă regionalistă [16], şi Partidul naţionalist-democrat condus de N. Iorga, hotărît să înlăture politica economică de cointeresări şi comercializări de partid [17]. De regulă, partidele naţionalităţilor conlocuitoare s-au pronunţat la unison pentru garantarea egalităţii în materie economică a tuturor locuitorilor [18]. În dreapta vieţii politice, organizaţiile respective au tins să facă din prevederile economice pîrghii care să accentuieze naţionalismul, îndeosebi antisemitismul. Astfel, programul L.A.N.C., pornind de la necesitatea ca românii să-şi păstreze şi să-şi adîncească stăpînirea politică în propria ţară, a ajuns la sublinierea absolutei nevoi, apărată însă în spirit şovinist, ca puterea economică să se afle în mîinile lor, cel puţin în proporţia numărului covîrşitor [19]. În totalitate, prevederile sale s-au repetat neschimbate după o lungă perioadă [20], deşi între timp economia înregistrase unele modificări.

Analiza programelor pune cu prisosinţă în evidenţă că tendinţele economice ale partidelor burgheze au mers, în mare parte, spre aceleaşi obiective, dar cu nuanţe mai mult sau mai puţin accentuate. Cea dintîi prevedere cu caracter comun, întrucît se află în programele tuturora, se referă la profilul existent şi de perspectivă al economiei naţionale. Pentru fixarea acestuia, partidele, cu foarte mici excepţii n-au ţinut seamă, în măsura cuvenită, de faptul că prin actul de la 1 decembrie 1918 structura economiei a căpătat un caracter mixt, agricol şi industrial, de posibilitatea celui de-al doilea sector de a absorbi o parte a populaţiei agricole care nu-şi putea asigura existenţa în lumea satelor, de putinţa acesteia de a deveni factorul de bază nu numai în dezvoltarea forţelor de producţie şi garantarea progresului social, ci şi un mijloc de a spori

---

[12] D. Drăghicescu, *Partide politice şi clase sociale*, Bucureşti, 1922, p. 62.
[13] Partidul ţărănesc, *Programul şi statutele*, Bucureşti, 1922, p. 11.
[14] „Aurora" din 27 octombrie 1924.
[15] „Adevărul" din 4 aprilie 1926.
[16] Idem, din 22 şi 30 noiembrie 1922.
[17] Partidul naţional, *Programul şi congresul partidului de la 5 februarie 1928*, Vălenii de Munte, 1928, p. 49; „Adevărul" din 12 septembrie 1926.
[18] „Adevărul" din 9 septembrie 1922.
[19] L.A.N.C., *Programul, statutul şi regulamentul*, Cîmpulung Muscel, 1926, p. 14.
[20] Vezi pentru comparaţie, *Programul Ligii apărării naţionale creştine*, Cluj, 1934.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

securitatea teritorială a țării. În consecință, cerința fundamentală în acest domeniu era, nu de a se considera agricultura ca fiind pentru vecie singura ramură capabilă să asigure prosperitatea țării, ci aceea de a se crea, dezvolta și consolida o industrie sănătoasă, în strînsă legătură cu condițiile prielnice proprii și cu posibilitățile importului de materii prime. Toate partidele însă, la unison, au conceput că economia națională nu putea avea decît un peisaj agricol, pe care, cu nuanțe și cu argumente diferite, să se dezvolte o industrie. Chiar P.N.L., deși se pronunțase mai accentuat pentru dezvoltarea acestui sector, considerînd — prin Vintilă Brătianu — că România „are toate condițiile naturale pentru a fi *un stat industrial complet*" [21], a apreciat că agricultura trebuia să rămînă pe mai departe ramura de bază a economiei. „Pentru noi — scria I. G. Duca — prin structura ei economică, România este desigur în primul rînd un stat agricol și ea trebuie vrînd nevrînd să păstreze acest caracter" [22]. Totuși, la nivelul P.N.L. s-a documentat neîncetat nu numai necesitatea dezvoltării nelimitate a industriei, dar și cerința obiectivă ca în complexul economic să i se rezerve un loc important.

Prin excelență, partidele țărănești (I. Mihalache și N. Lupu) și P.N.Ț. au vorbit în numele agriculturii considerînd-o factorul principal de producție și temelia vieții de stat, obîrșia celorlalte clase și fundamentul avuției naționale [23]. Aceleași partide preconizau că interesele propășirii agriculturii nu trebuiau subordonate unui industrialism forțat și artificial [24], că la noi industria nu se putea dezvolta decît în urma agriculturii, întregindu-o [25]. În argumentarea menținerii profilului agrar al țării, Partidul poporului a împrumutat „probe" și de la liberali și de la țărăniști și național-țărăniști. Într-adevăr, afirmația lui C. Argetoianu că preocuparea de căpetenie a partidului respectiv *„trebuie neapărat să rămînă tutelarea intereselor agrare ale României întregite"* [26], ideea de a soluționa toate problemele economice naționale și sociale prin prisma intereselor agrare, ca și prevederile din program că agricultura reprezintă „producția economică cea mai temeinică, singura în stare să asigure prosperitatea țării" [27], avînd foarte multe tangențe cu preceptele țărăniste și național-țărăniste, se interfera cu teza, de factură liberală, că nu va nesocoti celelalte ramuri.

În stabilirea profilului economic, organizațiile de dreapta, în spiritul formulat mai sus, au susținut respectarea proporționalității etnice în armonizarea intereselor agricole, bancare și industriale, fără ca una din ramuri să fie preferată în dauna altora [28]. În perioada istorică următoare însă, A. C. Cuza a trecut de la ideea „armonizării" intereselor sectoarelor economice la sublinierea necesității încurajării agriculturii ca singurul mijloc de susținere a industriei și de asigurare a tuturor avuțiilor, unica ramură de la care trebuia pornit pentru restabilirea economiei [29].

Așadar, nici unul din partidele politice burgheze nu și-a fixat ca sarcină în program să schimbe caracterul și profilul economiei naționale, ceea ce crea grave consecințe, pe plan intern și extern, statului și poporului român.

---

[21] Vintilă I. Brătianu, *Economia națională a României*, în „Democrația", an. VII (1919), nr. 4, p. 200; vezi și „Buletinul Institutului economic românesc", an. I (1922), nr. 2, p. 161.

[22] I. G. Duca, *Partidul național-liberal, partid industrial (o nouă legendă)*, în „Democrația", an. XV (1927), nr. 4, p. 4—6.

[23] „Lupta" din 5 noiembrie 1926; „Aurora" din 25 februarie 1927.

[24] *Programul și statutele Partidului național-țărănesc. 1926*, Șimleul Silvaniei, 1926, p. 10; „Adevărul" din 13 octombrie 1926.

[25] Partidul țărănesc, *op. cit.*, p. 13; „Lupta" din 14 decembrie 1926.

[26] Partidul poporului, *Revizuirea programului. Expunere de motive*, București, 1922, p. 12.

[27] Arh. St. București, fond M.A.I., dosar 107/1926, f. 4, 6.

[28] L.A.N.C., *op. cit.*, p. 15.

[29] A. C. Cuza, *Studii economice-politice (1890—1930)*, București, 1930, p. 796.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

În strînsă legătură cu concepţia asupra caracterului şi profilului economiei, partidele au dezvoltat cu preferinţă programul lor agrar, cu accente speciale la cele de opoziţie. În consecinţă, după elaborarea şi începerea aplicării legislaţiei de reformă agrară, în cursul căreia s-a ajuns, fie şi numai formal, la principiul ca pămîntul cultivabil să aparţină celor ce-l muncesc, fapt prezentat cu competenţă în literatura de specialitate din zilele noastre [30], chestiunea structurii proprietăţii funciare a continuat să polarizeze însemnate forţe politice din România. Persistenţa ei, alimentată în perioada 1922—1928 de numeroase elemente noi, se explică, pe de o parte, prin aceea că problema, neputînd căpăta o soluţionare raţională şi definitivă în capitalism, a fost menţinută, partidele burgheze concurînd între ele pentru a-şi afişa „dragostea" pentru ţărani cu evidentul scop de a le cîştiga sufragiul, iar pe de altă parte, prin nivelul scăzut al dezvoltării economiei naţionale, care obliga aproximativ 80% din populaţia ţării să depindă de îndeletnicirile agricole. În noua perioadă, prevederile programatice s-au diferenţiat, ponderea chestiunii căzînd la unele partide, nu pe necesitatea completării reformei, ci pe nevoia înlăturării abuzurilor şi a nedreptăţilor săvîrşite în timpul distribuirii pămîntului. Astfel, programul P.N.L. din noiembrie 1921 prevedea necesitatea înlăturării ilegalităţilor, ca şi nevoia grăbirii lucrărilor de expropriere la nivelul tuturor provinciilor pentru ca ţăranul să devină stăpîn pe pămînt în tot cuprinsul României, prefăcută „fără zguduire" din ţară de mari proprietari în una de proprietate mică ţărănească [31]. În problema pămîntului, programul liberal pleca de la ideea că, prin împroprietărire, chestiunea repartiţiei proprietăţii funciare a fost rezolvată în mod „definitiv" [32]. Teza respectivă avea să fie subliniată mai cu tărie de D. Drăghicescu în cuvintele că, odată cu „desăvîrşirea" reformei agrare, „cea mai legitimă şi importantă revendicare a ţărănimii a fost satisfăcută şi că, peste aceasta, prea puţine interese şi chestiuni mai rămîn ca să pună masele ţărăneşti în mişcare pentru ţărănişti" [33]. Era unul din argumentele că partidele care susţineau noi prevederi în legătură cu structura proprietăţii nu-şi aveau raţiunea de a exista, de vreme ce liberalii, nu din dragoste pentru ţărani, ci din cerinţe obiective, „au rezolvat" problema ce frămînta lumea satelor. Liberalii arătaseră, dealtfel, „inutilitatea" unor asemenea prescripţii, întrucît „nu mai există pămînt cu care să mulţumeşti ţărănimea doritoare de a-l avea" [34]. Optica respectivă convenea de minune conservatorilor care reclamau consolidarea proprietăţii [35], vizînd înainte de toate marea proprietate. Ca şi P.N.L., Partidul ţărănesc (dr. N. Lupu) [36] şi L.A.N.C. [37] considerau împroprietărirea înfăptuită, impunîndu-se numai revizuirea aplicării legilor pentru îndepărtarea erorilor şi a nedreptăţilor. Organizaţia lui N. Lupu, deşi se socotea reprezentantă a intereselor ţărănimii, apreciase că se putea ajunge la propăşirea acesteia fără o nouă expropriere, care „speria" clasele dominante, că era necesară doar aplicarea treptată a unui sistem de măsuri capabile să permită trecerea în stăpînirea efectivă a săteanului, nu numai a pămîntului, ci şi a mijloacelor de a-l lucra raţional, astfel încît „fără agitaţii

---

[30] Vezi, între alţii, Z. Ornea, *Ţărănismul. Studiu sociologic*, Bucureşti, Editura politică, 1969 : Mircea Muşat, Ion Ardeleanu, *Viaţa politică în România. 1918—1921*, Bucureşti, Editura politică, 1971 ; Ion Agrigoroaiei, *Observaţii privind programul agrar al partidelor politice în perioada imediat următoare primului război mondial*, în „Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi", Istorie, tom. XVIII (1972), fasc. 2, p. 187—194.

[31] B.C.S., fond St. Georges, P.N.L., Programe şi declaraţii..., f. 65—66 ; „Viitorul" din 1 decembrie 1921.

[32] B.C.S., fond St. Georges, P.N.L., Programe şi declaraţii..., f. 64—66, 72 ; „Aurora" din 25 iunie 1927.

[33] D. Drăghicescu, *op. cit.*, p. 103.

[34] „Viitorul" din 15 octombrie 1926.

[35] „Adevărul" din 15 decembrie 1922.

[36] „Aurora" din 25 februarie 1927.

[37] L.A.N.C., *op. cit.*, p. 16.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

inutile şi fără zguduiri primejdioase“ [38], ţăranul să ajungă la civilizaţie, belşug şi cultură. Lipsa interesului de a rezolva radical această problemă rezultă şi din aprecierea lui N. Lupu că exproprierea a fost „o spoliere“ pentru marii proprietari, care, din cauza căderii leului, au rămas săraci [39]. Tinzînd să-şi creieze o influenţă apreciabilă între ţărani, L.A.N.C. a avut în vedere, faţă de alte organizaţii politice, nu numai interpretarea legislativă a dispoziţiilor neclare şi contradictorii care dădeau naştere la abuzuri şi eludări, ci şi ca acţiunea de revizuire să se exercite şi asupra exproprierii.

Problema repartiţiei proprietăţii funciare, ca atribut esenţial al reformei agrare, a preocupat în mai mare măsură Partidul poporului, Partidul ţărănesc (I. Mihalache) şi P.N.Ţ. Analiza programelor lor pune cu prisosinţă în evidenţă caracterul concesiv al prevederilor, mai pregnant prin intensitate la cel dintîi. Acesta, în proiectul de program prezentat congresului de la Sibiu (1922), prevăzuse să desăvîrşească reforma agrară prin înfăptuirea „celei de a doua exproprieri“ [40]. Era nu numai o prevedere izvorîtă din interesul de a include puncte opuse liberalilor, mai cu seamă pentru faptul că aceştia negau necesitatea altui program agrar, dar şi o formă de a-şi spori influenţa în rîndul maselor ţărăneşti. Faptul apărea cît se poate de clar şi în raportul prezentat cu acel prilej, care căuta să releve că Partidul poporului tindea prin „a doua expropriere“ şi măsurile de organizare agricolă să transforme ţăranul într-un adevărat proprietar capabil să sporească producţia agricolă [41]. Congresul însă nu a votat „a doua expropriere“, ci s-a decis pentru desăvîrşirea reformei agrare prin aplicarea legislaţiei din 1921 şi introducerea de măsuri care să permită creşterea producţiei agricole la nivelul ţărilor înaintate [42]. Peste puţin timp, nici urmă n-a mai rămas la acest partid din ideea „celei de a doua exproprieri“. Avansuri tot mai mari pentru „o nouă“ poziţie le-a făcut foarte frecvent „Îndreptarea“, organul propriu de presă, care, de data aceasta, căuta să convingă că Partidul poporului era interesat nu în modificarea regimului proprietăţii, ci în concentrarea atenţiei în direcţia intensificării producţiei [43], în care scop avea în vedere, între altele, comasarea proprietăţii ţărăneşti. Era o evidentă deplasare spre punctul de vedere liberal în problema agrară. Pe baricadele apărării necesităţii unei noi exproprieri avea să rămînă singur şi numai pentru puţină vreme doar Partidul ţărănesc (I. Mihalache). Cu scop electoral, Partidul poporului va mai susţine, în afară de aplicarea sinceră a legii [44], desăvîrşirea şi completarea reformei agrare prin punerea ei în practică în regiunile de bălţi şi păduri, acolo unde se găsea pămînt de muncă în jurul satelor [45]. Aşadar, Partidul poporului a aruncat peste bord, într-un interval relativ scurt, prevederi cu conţinut democratic, între care şi evaluarea exproprierii ca o îndrumare spre socializarea pămîntului, formulate în perioada istorică precedentă [46]. Mai mult, apreciind că o revizuire generală a reformei agrare nu numai că nu era posibilă, ci şi „foarte primejdioasă“ [47], el s-a aliniat definitiv conservatorismului social.

Partidul ţărănesc (I. Mihalache) intrase în viaţa politică cu un program agrar cuprinzînd o serie de prevederi democratice, unele chiar cu caracter revoluţionar: exproprierea fără limită a moşiilor, cu despăgubiri plătite pe jumătate de către stat [48]. În 1921, cu ocazia discutării proiectului de lege agrară, ţărăniştii declaraseră că în momentul cînd vor ajunge la guvern vor proceda la o

[38] „Aurora“ din 27 februarie 1927.
[39] Idem, din 22 februarie 1927.
[40] „Adevărul“ din 15 noiembrie 1922.
[41] „Îndreptarea“ din 23, 24 decembrie 1922 şi 3 februarie 1923.
[42] P. Nemoianu, *Revizuirea reformei agrare*, în „Ţara noastră“, an. VIII (1927), nr. 5, p. 66.
[43] „Îndreptarea“ din 28 august 1924.
[44] *Programul Partidului poporului*, s. l., s. a., p. 9.
[45] Arh. St. Bucureşti, fond M.A.I., dosar 107/1926, f. 4, 6, 93.
[46] Vezi *Programul „Ligii poporului“*, Tîrgovişte, 1920.
[47] P. Nemoianu, *op. cit.*, p. 66.
[48] „Ţara nouă“ din 7 octombrie 1919.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

nouă expropriere. Era consecința logică a principiului progresist al stăpînirii pămîntului de cel care-l muncește, principiu ce a format idealul său agrar. Pus în practică, el însemna distribuirea suprafețelor și intrarea lor în stăpînirea țăranilor în întinderea care să absoarbă puterea de muncă a unei familii, sub formă individuală sau cooperativizată. Treptat însă, după cum s-a remarcat nu de mult [49], Partidul țărănesc și-a moderat programul, mergînd pe drumul cîștigării încrederii cercurilor conducătoare. Faptul se reflectă cît se poate de clar în rocada pe care o face în cadrul programului ; preocupîndu-se mai mult de organizarea producției, țărăniștii trec încetul cu încetul problema unei noi exproprieri pe planul doi și-și limitează activitatea la demascarea abuzurilor înfăptuite cu prilejul aplicării reformei agrare.

Proporția și intensitatea actului concesiv se reflectă fidel în documentele sale programatice. Astfel, în 1922, cînd un grup de intelectuali de vază, în frunte cu C. I. Parhon, credincioși punctului de vedere exprimat mai sus, au pus la congres problema să se treacă în program prevederea ca întreg pămîntul cultivabil să aparțină muncitorilor agricoli, I. Mihalache a declarat că exproprierea totală putea fi o chestiune de viitor [50]. Răspunsul, în afară de faptul că prefața idealul îndepărtat, așa, cum va apare în programul din 1926, ceea ce condamna încă pentru multă vreme pe țăranii fără loturi sau cu pămînt puțin să rămînă în aceeași situație, indica incontestabil că liderul își angajase ferm partidul pe calea concesiilor. Mențiunea că tindea să desființeze marea proprietate bazată pe exploatarea muncii [51] nu concordă cu prevederile din program, care precizau că, în cazul proprietăților nearendate, se va păstra plafonul de 100 de ha acolo unde nu existau ferme, de 250 de ha în regiunile cu ferme și cu cereri de împroprietărire nesatisfăcute și de 500 de ha în zonele cu cereri satisfăcute [52]. Acestea erau considerate limitele necesare funcționării „rațională" și „metodice" a marii proprietăți, „aidoma" micii gospodării. Între cele două categorii se afla proprietatea mijlocie care „se confunda" cu mica proprietate. În acest chip, gîndirea țărănistă a creat o confuzie juridică, cu urmări pe tărîm social-politic, în lumea țăranilor. În parte, confuzia a fost eliminată prin numeroase declarații, între care și aceea că prin proporțiile în care înțelegea I. Mihalache în 1924 să revizuiască urgent aplicarea legilor agrare și însăși legislația respectivă, spre a se înlătura dispozițiile cu caracter personal, opera rămînea de înfăptuit „pe de-a întregul" [53].

În linii generale, acesta a devenit și programul agrar după realizarea fuziunii cu naționalii transilvăneni. Programul agrar al P.N.Ț. prevedea ambele feluri de revizuire : a legii și a modului de aplicare a ei. Dacă înlăturarea abuzurilor era prevăzută a se realiza imediat, cu concursul unor organe judecătorești și cu „dezbateri publice", revizuirea legislativă, care, în mod legic, trebuia să ducă la noi exproprieri, urma a se înfăptui la „momentul oportun". Neputînd preciza acest moment — era vorba de un ideal îndepărtat — programul fixa principiul revizuirii legilor agrare și preciza cadrul în care urma să se facă operațiunea respectivă (consensul coroanei și al țării avizate etc.) [54]. Era cît se poate de clar că în problema pămîntului țărăniștii făcuseră un însemnat pas înapoi, deși unii din liderii noului partid, cu vădită notă de exagerare, au declarat că România *„a trecut și trece nu printr-o expropriere sau două, ci printr-o expropriere cronică"*, că revizuirea reformei agrare reprezenta o „boală cronică" [55] de care nu putea scăpa decît printr-o lege alcătuită în deplină înțelegere între coroană, guvern și corpurile legiuitoare. Aceasta însemna în reali-

[49] I. Scurtu, *Întemeierea și activitatea partidului țărănesc (1918—1926)*, în „Studii", an. XXVI (1973), nr. 4, p. 795.

[50] „Adevărul" din 29 noiembrie 1922.

[51] I. Mihalache, *Noul regim agrar*, București, 1925, p. 5, 23, 28—31 ; Idem, *Adîncind brazda !...*, București, 1933, p. 61 ; *O dată istorică. Zece ani de la fuziunea partidelor național și țărănesc. 1926*, București, 1936, p. 21.

[52] „Aurora" din 25 august 1924.

[53] „Adevărul" din 28 octombrie 1924 ; „Aurora" din 29 octombrie 1924.

[54] „Adevărul" din 13 octombrie 1926.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

tatea rezolvarea ei în spirit burghez. Întregul program privind exproprierea avea însă un caracter formal. V. Madgearu a mărturisit, dealtfel, lui C. Argetoianu că aliniatul cu exproprierea din program a fost introdus ca *„să nu se zică că țărăniștii au primit fuziunea fără o vorbă despre expropriere"* [56]. Drept replică, C. Argetoianu își exprimase îngrijorarea că o dizidență sau un nou partid țărănesc ar fi putut exploata cu succes o asemenea „neglijență" a liderilor țărăniști [57], mai cu seamă pentru faptul că programul agrar, în primul rînd problema pămîntului, reprezenta cea mai importantă pîrghie a existenței partidului lor. În același sens, „Viitorul" remarcase cu temei că Partidul țărănesc nu putea renunța la trecerea în program a exproprierii fără să nu-și fi primejduit rațiunea existenței sale, altfel i se spulbera popularitatea în lumea satelor [58]. Și tot liberalii au intuit cel mai bine dintre toți factorii politici burghezi caracterul demagogic al prevederii în legătură cu „a doua expropriere", deoarece aceasta presupunea modificarea Constituției, ceea ce nu anunța nici un program [59]. Prevederea a determinat însă o precipitare a relațiilor între partide. P.N.L. și partidul lui N. Iorga s-au simțit datoare să-și reafirme pozițiile, iar Partidul poporului, criticînd prevederea celei de „a doua exproprieri" și apreciind revizuirea generală a reformei agrare nu numai ca imposibilă, dar și primejdioasă, a repetat că înțelege să o desăvîrșească în marginile legale stipulate [60].

Programul P.N.Ț. mai prevedea, în scopul „ocrotirii" proprietății și a ridicării producției agricole, legiferarea unui cod sistematic care să asigure libera „circulație" a pămîntului țărănesc după o epocă de tranziție și protecții, spre a se asigura selecționarea naturală a cultivatorilor serioși, împiedicîndu-se, pe de o parte, pulverizarea, iar pe de altă parte, acumularea din nou a proprietăților rurale [61]. Acestea figuraseră ca prevederi și în programul țărănesc din 1924 [62].

Expresia concentrată a concesiilor către care tindea țărănismul a oferit-o, în 1929, Ion Mihalache care a declarat că problema agrară nu mai avea nici o tangență cu proprietatea, cu opera de expropriere și împroprietărire, că totul se reducea la necesitatea legiferării luminării plugarului [63]. În acest fel, pe parcursul unui singur deceniu, țărănismul a pierdut acele prevederi care i-au dat dreptul să aspire și să aibe o largă aderență în sînul maselor.

În legătură cu repartiția proprietății funciare, Partidul național-democrat aduce o notă particulară: liderul său, N. Iorga, deși s-a declarat de acord cu reforma agrară, și-a manifestat regretul față de consecințele sale politice — desființarea partidului conservator, în partea lui „reală și onestă" [64] — o apreciere exagerată a marelui istoric. Deosebit de prevederile celorlalte partide, programul din 1922 preconiza ca minimum de întindere intangibil 100 de ha pentru terenurile de cultură, ca și exproprierea moșiilor statului și particulare fără excepții acolo unde țăranii aveau nevoie stringentă de pămînt [65]. Prin programul din 1928, partidul respectiv nu tindea decît să întărească proprietatea țărănească și, ca expresie a conservatorismului social, să comaseze micile moșii „risipite și singuratice" într-o mare unitate de producție agricolă [66].

---

[55] „Adevărul" din 13 octombrie 1926.

[56] Arh. C.C. al P.C.R., fond C. Argetoianu, partea VII, nr. 1, caiet 37, f. 125—126.

[57] *Ibidem*, f. 126.

[58] „Viitorul" din 3 octombrie 1926.

[59] Idem, din 15 octombrie 1926.

[60] P. Nemoianu, *op. cit.*, p. 66.

[61] *Programul și statutele Partidului național-țărănesc...*, p. 11—12.

[62] „Aurora" din 25 august 1924.

[63] Prin N. N. Vasiliu și V. Popescu Topoloveni, *Faptă și credință*, București, 1933, p. 128.

[64] N. Iorga, *Supt trei regi*, București, 1932, p. 306.

[65] *Programul Partidului național-democrat*, București, 1922, p. 15.

[66] Partidul național, *op. cit.*, p. 46.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Între partidele naționalităților conlocuitoare, Partidul național maghiar, cu toate că în principiu recunoștea utilitatea socială a reformei agrare, a apreciat-o ca un act „spoliator" și chiar ca o „deziluzie" [67].

După cum se vede, nici unul din partidele burgheze nu a mai rămas pe baricade pentru a lupta să realizeze repartiția judicioasă a proprietății funciare, fapt imposibil de înfăptuit în capitalism. Singura forță politică ce se angajaze ferm în rezolvarea ei era Partidul Comunist Român, prin organizațiile sale legale și ilegale.

Deoarece chestiunea agrară nu era numai o problemă de repartiție a proprietății, ci și una de producție, partidele burgheze au prevăzut, diferențiat însă, să se acorde atenție acestui aspect printr-un ansamblu de măsuri care să întărească puterea economică a țăranului împroprietărit, în genere, a agriculturii. Astfel, P.N.L., plecînd de la ideea că reforma agrară a fost „înfăptuită", a preconizat, întrucît la ordinea zilei se afla *numai* chestiunea asigurării unei producții intensive, măsuri pozitive care, însă, nu erau de natură să contribuie substanțial la consolidarea gospodăriei țărănești. Spre deosebire de liberali care considerau problema țărănească rezolvată în linii generale, odată cu „înfăptuirea" împroprietăririi, principalele partide burgheze de opoziție au stăruit asupra problemelor care frămîntau pe agricultori după împroprietărire, propunînd soluții care, dezbrăcate de caracterul lor demagogic, răspundeau unor cerințe reale. Faptul a și determinat ca partidele respective să se întîlnească, cu mici deosebiri, pe aceleași platforme, oferind multor prevederi un caracter comun. Cel mai larg era programul Partidului țărănesc (I. Mihalache), care, axat pe trei teze principale (producătorul să fie stăpîn pe mijloacele de producție, regimul să fie al micii proprietăți, iar baza producției să o formeze cooperația) [68], a reclamat reechilibrarea politicii de investiții în așa fel încît grosul capitalului să fie îndreptat spre finanțarea agriculturii și a industriei prelucrătoare de produse agricole [69]. P.N.Ț. și Partidul poporului subliniaseră, nu în același timp însă, că agricultura, pentru a se dezvolta, avea nevoie să beneficieze de aceleași regim de înlesniri și de avantaje ca oricare ramură de producție, vizîndu-se înainte de toate industria [70]. Punctul de vedere acceptat prin fuziune reprezintă pentru țărăniști un pas înapoi față de propria doctrină, întrucît atunci cînd aveau individualitatea lor politică au vorbit nu de favorarea rezultată din egalitatea de regimuri, ci de prioritatea agriculturii în economie.

În efortul de a perfecta structura organizatorică a instituțiilor chemate să asigure prosperitatea acestei ramuri, partidele țărănesc, poporului, național-țărănesc și naționalist-democrat au prevăzut în programul lor necesitatea reorganizării Ministerului agriculturii. Deși mențiunea reprezenta un numitor comun, rostul reorganizării a fost explicat nuanțat, constatare ilustrată de faptul că, în timp ce Partidul țărănesc înțelegea să-l transforme într-un organism conducător și supraveghetor, înlăturînd spiritul birocratic care paraliza și vicia întreaga economie agricolă [71], iar P.N.Ț. dorea să-l facă un organ de încurajare și îndrumare [72], ceea ce corespundea și prevederilor din programul Partidului poporului, cu deosebirea că acesta din urmă intenționa să treacă direcția tehnică a ministerului în mîna unui consiliu de agricultori și tehnicieni [73], partidul lui N. Iorga tindea ca prin acesta, ca și prin altele, să dea direcția unei reforme care să aibe un efect cu mult mai mare decît l-a avut împărțirea pămîntului, efect posibil prin reglemen-

[67] „Adevărul" din 31 decembrie 1922.

[68] M. Mușat, *Unele considerații privind activitatea, doctrina și ideologia Partidului țărănesc în perioada 1918—1921*, în „Cumidava", tom. II, Brașov, 1968, p. 307.

[69] Z. Ornea, *op. cit.*, p. 60.

[70] Partidul poporului, *Revizuirea programului...*, p. 13; „Adevărul" din 15 noiembrie 1922.

[71] I. Mihalache, *Noul regim agrar...*, p. 28—31; Partidul țărănesc, *op. cit.*, p. 13.

[72] *Programul și statutele Partidului național-țărănesc...*, p. 13.

[73] *Programul Partidului poporului...*, p. 10.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

tarea culturilor în raport cu nevoile țării și cu interesele agricultorilor, prin desfacerea produselor cu cel mai mare folos pentru producători [74].

Partidele burgheze, în marea lor majoritate, se întîlnesc pe același teren, cu argumente relativ asemănătoare, în susținerea necesității de a se înființa Camere de agricultură, în genere, cu scopul de a ajuta la dezvoltarea agriculturii, de a apăra interesele ei profesionale, de a studia pe regiuni măsurile necesare dezvoltării producției, țel care apare în asemenea întindere la Partidul poporului [75]. La Partidul țărănesc, prevederea a fost trecută în enunțul de a le organiza și a le ajuta să-și exercite atribuțiile în interesul tuturor agricultorilor [76]. Potrivit programului lui N. Iorga, ele trebuiau să aibe un rol analog Camerelor de comerț și industrie [77]. O concludentă dovadă că problemele economice au servit ca arme în lupta politică o constituie faptul că partidele de opoziție au menținut prevederea [78] chiar după înființarea instituțiilor respective de către guvernul liberal.

Alături de aceste instituții, cele mai multe din partide au înțeles să pună agricultura pe baze cooperatiste, însă cu precizarea diferită a raportului lor față de stat. Dintre toate, cel mai hotărît să pună în practică, cu valențe și dimensiuni noi, principiul cooperației s-a dovedit Partidul țărănesc. Precăderea dată acesteia în sistemul economic țărănesc — explica V. Madgearu — pornea din convingerea că o țară agrară nu se putea ridica la maximum de producție decît prin folosirea intensivă a tuturor formelor de cooperație, că o țară fără capitaluri acumulate trebuie să organizeze în măsura cea mai largă exploatarea bogățiilor sale în acest mod [79]. De aceea, Partidul țărănesc a și prevăzut reorganizarea și intensificarea cooperației pe baze autonome, astfel încît să poată satisface din belșug cerințele agricole de producție, de industrializare, de aprovizionare și de desfacere în comun [80]. Programul P.N.Ț. adaugă funcțiilor cooperației și procurarea mașinilor, a instrumentelor și a tuturor uneltelor necesare gospodăriilor agricole [81]. Pentru o largă cooperație s-a pronunțat și partidul lui N. Lupu, concepută, cu ajutorul temeinic al statului exercitat în toate ramurile de producție și consum, ca o formă care să înlesnească viața țăranilor și a muncitorilor [82]. P.N.L. și partidul lui N. Iorga au ca prevedere un element comun : emanciparea cooperației de tutela statului [83]. În programe, Partidul țărănesc (I. Mihalache) și Partidul poporului asociază principiul cooperației cu sindicalizarea agricultorilor [84]. Cooperația a fost înțeleasă ca o cale a dezvoltării și de către unele organizații de dreapta, care, în plus, reclamau, în spirit naționalist și șovin, îndeosebi antisemit, eliminarea intermediarilor din comerțul cu produse agricole și industriale [85].

Aplicarea cooperației a fost concepută cel dintîi ca o pîrghie pentru agricultură, lucru sezisabil în aproape toate programele. Unele partide însă, între

---

[74] *Programul Partidului naționalist-democrat...*, p. 16 ; Partidul național, *op. cit.*, p. 46 ; „Adevărul" din 12 octombrie 1926.

[75] *Programul Partidului poporului...*, p. 11 ; „Adevărul" din 15 noiembrie 1922.

[76] Partidul țărănesc, *op. cit.*, p. 13.

[77] *Programul Partidului naționalist-democrat...*, p. 16.

[78] *Programul și statutele Partidului național-țărănesc...*, p. 12 ; Partidul național, *op. cit.*, p. 46.

[79] „Aurora" din 25 august 1924.

[80] *Ibidem.*

[81] *Programul și statutele Partidului național-țărănesc...*, p. 12.

[82] „Aurora" din 22 și 25 februarie 1927.

[83] B.C.S., fond St. Georges, P.N.L., Programe și declarații..., f. 72 ; „Viitorul" din 1 decembrie 1921 ; „Adevărul" din 13 octombrie 1926 ; „Aurora" din 25 iunie 1927, *Programul Partidului naționalist-democrat...*, p. 19.

[84] Partidul țărănesc, *op. cit.*, p. 13 ; Partidul poporului, *Revizuirea programului...*, p. 13 ; *Programul Partidului poporului...*, p. 11 ; Arh. St. București, fond M.A.I., dosar 107/1926, f. 93 ; „Îndreptarea" din 23 decembrie 1922.

[85] L.A.N.C., *op. cit.*, p. 17.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

care P.N.L. şi P.N.Ţ., mai cu seamă acesta din urmă, au preconizat îndrumarea treptată a întregii economii naţionale pe baza cooperaţiei [86].

Comune erau în programele partidelor, inclusiv în al organizaţiei L.A.N.C. şi alte prevederi, fireşte nuanţate, în legătură cu producţia agricolă. Ele se întîlnesc, de pildă, pe aceeaşi platformă în susţinerea necesităţii înfiinţării unui credit agricol, deosebindu-se însă sub raportul dimensiunilor enunţului şi a stabilirii detaliate a destinaţiei lui. Cel mai sumar apare punctul respectiv la P.N.L., în formularea că va stărui pentru dezvoltarea creditului agricol ţărănesc, pus la îndemîna micului agricultor în condiţiile cele mai avantajoase [87]. La celelalte partide, nu numai enunţul, dar şi scopul înfiinţării unui institut naţional de credit agricol au fost prezentate mai pe larg chiar după 27 iunie 1923, cînd s-a dat publicităţii legea societăţilor civile de credit funciar rural [88], ca o nouă expresie a faptului că tindeau să lovească în politica economică liberală monopolistă. Astfel, Partidul poporului şi partidul lui N. Lupu au tins să facă din institutul respectiv, cu ajutorul statului, un important mijloc pentru cumpărarea de către ţărani a moşiilor din preajma satului lor puse în vînzare [89], prevedere care, la Partidul ţărănesc (I. Mihalache) şi P.N.Ţ., a fost extinsă şi pentru cumpărarea pămînturilor de la ţăranii care doreau să-şi vîndă partea lor [90], ceea ce corespundea perfect interesului lor de a facilita dezvoltarea şi consolidarea burgheziei săteşti. Fiecare din partidele la care ne-am referit, mai puţin P.N.L., a căutat să dea creditului agricol şi funcţia de a realiza trecerea pămîntului în mîinile ţărănimii, fără expropriere. Partidul lui N. Iorga aduce în această privinţă o notă particulară: deşi se pronunţa pentru întărirea proprietăţii ţărăneşti, a cerut credite pentru micile moşii [91].

Cel mai adesea, creditul agricol a fost asociat cu posibilităţile pe care le putea oferi, pe baza unor împrumuturi lesnicioase, pentru consolidarea gospodăriei ţărăneşti, prevedere care apare sau se subînţelege la aproape toate partidele burgheze. Se avea în vederea, înainte de toate, achiziţionarea de inventar viu şi mort, ca şi a semînţelor, chiar din import, ţărăniştii şi averescanii preconizînd şi asigurarea acestora contra pagubelor provocate de fenomenele naturii [92].

Partidele, îndeosebi liberal, ţărănesc, naţional-ţărănesc şi populist au formulat măsuri practice pentru dezvoltarea producţie, ca şi pentru desfacerea ei. Unele au adus o notă aparte în acest concept. Astfel, Partidul ţărănesc a fost singurul care a prevăzut înzestrarea gospodăriilor cu seminţe selecţionate [93], ca şi elaborarea de legi pentru organizarea sistematică a înmagazinării în porturi şi în gări, pentru condiţionarea şi standardizarea produselor agricole [94], iar Partidul poporului a enunţat, tot singular, încurajarea deosebită a monoculturii [95]. În alte direcţii, asocierea partidelor a fost foarte restrînsă: îmbunătăţirea mijloacelor de cultură apare ca prescriere doar la P.N.L. şi Partidul ţărănesc [96]; irigarea terenurilor de cultură, indiguirea şi regularea cursului torenţilor şi rîurilor figurează ca prevedere numai la Partidul ţărănesc, partidul lui N. Iorga şi Parti-

---

[86] *O dată istorică...*, p. 21; „Adevărul" din 5 iunie 1924; „Aurora" din 25 iunie 1927.

[87] B.C.S., fond St. Georges, P.N.L., Programe şi declaraţii..., f. 72; „Viitorul" din 1 decembrie 1921; „Aurora" din 25 iunie 1927.

[88] C. Hamangiu. *Codul general al României*, vol. XI—XII, p. 892 şi urm.

[89] *Programul Partidului poporului...*, p. 11; „Aurora" din 22 şi 25 februarie 1927.

[90] „Aurora" din 25 august 1924; *Programul şi statutele Partidului naţional-ţărănesc...*, p. 12.

[91] „Adevărul" din 12 octombrie 1926.

[92] *Programul Partidului poporului...*, p. 11; „Adevărul din 15 noiembrie 1922; „Aurora" din 25 august şi 29 octombrie 1924.

[93] V. Madgearu, *Ţărănismul*, Bucureşti, 1921, p. 21 şi urm.

[94] „Aurora" din 25 august 1924.

[95] *Programul Partidului poporului...*, p. 10.

[96] B.C.S., fond St. Georges, P.N.L., Programe şi declaraţii..., f. 72; „Adevărul" din 28 octombrie 1924; „Aurora" din 25 iunie 1927.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

dul poporului [97]; înființarea fermelor model a fost inclusă în programele partidelor țărănesc, național-țărănesc și poporului [98].

Întreaga concepție a partidelor de opoziție în domeniul producției și desfacerii produselor agricole era raportată în general la stabilirea unei politici vamale care să țină cont de interesele agriculturii, de libertatea exportului produselor ei.

Un compartiment în care partidele burgheze s-au întîlnit pe același tărîm îl reprezintă silvicultura. Deși conștiente de valoarea fondului silvic, ele nu au prevăzut însă măsuri care să ducă, în cadrul unui sistem unic, la administrarea, exploatarea și valorificarea lui rațională, ceea ce constituie o altă trăsătură comună a programelor economice. Mențiunile programatice sînt legate, de regulă, de stabilirea rostului pădurilor și a izlazurilor comunale, în cadrul „rezolvării" problemei agrare. Astfel, P.N.L. prevăzuse în acest sens ca pădurile, mai cu seamă în regiunile de deal și de munte, să înlesnească traiul țăranilor, satisfăcîndu-se cererile lor drepte, fără însă de a se primejdui prin legi nechibzuite domeniul silvic [99]. Partidul țărănesc abordase în anii precedenți, alături de alte prevederi democratice, ideea avansată a socializării aurului verde [100]. În perioada la care ne referim, el și-a propus doar revizuirea Codului silvic, unificarea regimului forestier [101], reorganizarea exploatării, crearea, administrarea și ameliorarea pădurilor și a pășunilor comunale, după principiul valorificării în comun [102]. Este cît se poate de clar că problema socializării pădurii, care se referă cel dintîi la regimul proprietății, nu mai apare ca prevedere în programele de după 1922, ceea ce pune în evidență, și sub acest aspect, angajarea partidului pe o linie concesivă. Partidul poporului a preconizat exploatarea pădurilor aproximativ în același mod ca punctul de vedere țărănesc exprimat după 1922. El a prevăzut ca arendarea pădurilor în scopul exploatării să nu fie admisă decît obștiilor țărănești; cu scop industrial însă, valorificarea putea fi încredințată și societăților comerciale. Programul a mai inclus ca exploatarea pădurilor să fie sever controlată, luîndu-se măsuri de refacere a ei prin plantații la munte și șes, cu regularea în același timp și a cursului torenților [103]. Soluția exploatării pădurii prin cooperație apare deopotrivă la Partidul național-democrat și L.A.N.C., cu deosebirea că în timp ce cel dintîi se pronunța pentru crearea, prin expropriere, a pădurilor comunale și trecerea aurului verde al moșnenilor sub regimul tutelar de stat, îngăduind valorificarea lui în conformitate cu cerințele silvice, și cu instituirea unui organ superior pentru supravegherea și îndrumarea exploatării pădurilor devălmașe [104], cea de a doua organizație avea în vedere valorificarea în totalitate a acestei bogății prin cooperative, protejînd fondul forestier prin replantarea imediată a pămînturilor despădurite [105]. În revistele de specialitate însă s-au susținut idei deosebit de avansate, între care și aceea că pădurea, prin natura ei, este o proprietate indivizibilă și, în consecință, se impunea etatizarea, altminteri i se deprecia din ce în ce mai mult valoarea economică [106]. Așadar,

---

[97] *Programul Partidului poporului...*, p. 11; Partidul național, *op. cit.*, p. 46; „Aurora" din 25 august 1924.

[98] *Programul Partidului poporului...*, p. 10; *Programul și statutele Partidului național-țărănesc...*, p. 11—13; „Adevărul" din 15 noiembrie 1922, 28 octombrie 1924 și 13 octombrie 1926.

[99] „Viitorul" din 1 decembrie 1921.

[100] „Țara nouă" din 7 octombrie 1919.

[101] Partidul țărănesc, *op. cit.*, p. 13.

[102] I. Mihalache, *Noul regim agrar...*, p. 28—31; „Aurora" din 29 octombrie 1924.

[103] *Programul Partidului poporului...*, p. 11.

[104] *Programul Partidului național-democrat...*, p. 15—16.

[105] L.A.N.C., *op. cit.*, p. 17.

[106] Gh. I. Ionescu, *Problema pădurilor comunale*, în „Revista pădurilor", an. XXXVI (1924), nr. 5, p. 396—404; C. P. Georgescu, *Problema exploatării întregului masiv forestier al României*, în Idem, nr. 6, p. 477.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

administrarea și exploatarea pădurilor nu apar în programele partidelor la nivelul pe care-l releva însemnătatea unei asemenea avuții.

Referindu-ne la sectorul industrial, se cuvine de subliniat din capul locului că deosebirile de doctrină au făcut ca și pe acest tărîm partidele burgheze să nu se întîlnească în linia frontului de luptă pe baza unui program unitar, complet [107]. Trăsătura comună o constituia faptul că toate au înțeles necesitatea industriei în cadrul economiei naționale. Curentul industrializării a fost cel mai bine reprezentat de P.N.L. Programul acestuia prevedea încurajarea industriei prin munca, inițiativa și capitalurile românești, prin unificarea legislației industriale, prin întărirea creditului, sporirea energiilor naționale, creșterea producției și apărarea avuțiilor țării etc. [108]. Era un program de principii și enunțuri, din care nu se degajă însă intensitatea industrializării și direcțiile ei cu precizie, afară doar de faptul că, înțelegînd importanța politică, economică și națională a petrolului, a preconizat luarea unor măsuri care să împiedice monopolizarea acestuia de către străini, să asigure stăpînirea lui de către capitalul național, în primul rînd prin „naționalizarea" *imediată* a subsolului minier. Faptul a determinat o reacție furtunoasă în rîndul celorlalte partide burgheze și a cercurilor petroliere nelegate de finanța liberală, fără însă ca aceste forțe să se exprime la unison în ceea ce privește modalitățile de înfăptuire a ei la un *alt termen*. O latură pozitivă a gîndirii țărăniste din primii ani postbelici [109] și care a fost menținută un timp și în perioada la care ne referim, [110] apreciată fiind ca atare și în epocă de unii contemporani [111], se degajă din punctele din program referitoare la necesitatea aplicării unei politici unitare și științifice în domeniul exploatării generatorilor de energie în folosul întregii societăți, la naționalizarea sau socializarea izvoarelor de energie (petrol, cărbuni, gaze naturale, căderi de apă) și punerea lor sub conducerea și controlul public, ca și la reorganizarea unor însemnate ramuri de producție pe baza uneia sau alteia din formele de socializare adecvate. La congresul partidului (1922), V. Madgearu explicase [112] și din punct de vedere politic necesitatea aplicării unei asemenea prevederi : împiedicarea acaparării bogățiilor miniere de către marele capital. În acest mod era criticat planul liberalilor de a naționaliza subsolul numai spre a concesiona exploatarea lui societăților la care erau cointeresați. Principiul respectiv a fost fundamental ajustat pe parcursul realizării fuziunii cu naționalii transilvăneni, astfel încît în programul P.N.Ț. s-a trecut în formă concesivă organizarea producției izvoarelor de energie în formele corespunzătoare maximumului de randament și de utilitate economică, încurajîndu-se inițiativa și capitalurile private [113].

Partidul poporului, în schimb, deși recunoștea însemnătatea intereselor economice și naționale legate de folosirea și cruțarea izvoarelor de energie, considera măsurile de naționalizare a subsolului contrare dezvoltării economiei. Afirmația a fost făcută și mai categoric la congresul de la Sibiu (1922), în timpul căruia Anibal Teodorescu și alții au calificat naționalizarea subsolului drept un act politic greșit, că punerea ei în practică trebuia amînată pentru un timp [114]. Mai mult, Partidul poporului aprecia că se puteau asigura toate interesele economiei naționale, ca și cele sociale, fără a se „vătăma" dreptul de proprietate și fără a se atinge de drepturile ce s-au cîștigat în temeiul legilor. Potrivit concepției sale programatice, era suficient să se îngrădească folosirea minelor, inclusiv petrolul și hidrocarburele, cu măsuri care să dea statului, conform unor legi

[107] Se exceptau prevederile privind înființarea industriei producătoare de armament și echipament, capabilă să pună armata în situația de a apăra granițele, domeniu în care partidele au susținut o platformă identică.

[108] B.C.S., fond St. Georges, P.N.L., Programe și declarații..., f. 64—75.

[109] „Țara nouă" din 7 octombrie 1919.

[110] Partidul țărănesc, *op. cit.*, p. 14 ; „Aurora" din 25 august 1924.

[111] D. Drăghicescu, *op. cit.*, p. 101.

[112] „Adevărul" din 29 noiembrie 1922.

[113] *Programul și statutele Partidului național-țărănesc...*, p. 14.

[114] „Adevărul" din 22 decembrie 1922.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

speciale, un drept de control şi de direcţiune tehnică, precum şi unul de redevenţă [115]. În consecinţă, exploatarea devenea o concesiune de stat în concordanţă cu un program de lucru şi cu formarea rezervelor, proprietarul solului avînd dreptul de redevenţă, iar mai mulţi dreptul de preemţiune la exploatarea perimetrului. Referindu-se numai la terenurile expropriate, programul partidului lui N. Iorga releva ca subsolul, indiferent de situaţia solului, să rămînă proprietatea statului [116] — o ideea care onorează gîndirea economică a marelui istoric. Vizînd cel dintîi antisemitismul, L.A.N.C. s-a preocupat şi ea de naţionalizarea efectivă, cu concursul elementului românesc productiv, fără deosebire de partid, însă a tuturor unităţilor cu capital străin [117].

Intensitatea şi direcţiile procesului de industrializare apar cu mai multă argumentaţie la partidele de opoziţie. Dintre acestea, o evidentă tendinţă pentru dezvoltarea industriei o insera programul Partidului poporului, convins că refacerea finanţelor statului şi însănătoşirea vieţii economice nu erau posibile fără punerea în valoare pe o scară mare a tuturor bogăţiilor şi energiilor naţionale pe baza unui plan [118]. În probleme de industrie, partidul respectiv aduce prevederi tipice neoliberalismului : înfiinţarea de credite industriale, cu privilegii de stat, care să utilizeze rentele de expropriere la acordarea împrumuturilor pe termen lung ; sporirea resurselor statului nu atît prin mărirea cotelor de impozit, cît prin punerea în valoare a zăcămintelor. Recunoscînd marele rol pe care industria era chemată să-l aibe lături de agricultură în refacerea economică şi în consolidarea puterii statului, el a socotit necesar să contribuie la încurajarea poiiticii industriale, însă sub altă formă decît creşterea exagerată a taxelor vamale, care, lovind în consumatori, deveneau o piedică în răspîndirea produselor industriale. Ideea, după cum vom vedea, va preocupa şi pe ţărăniştii şi pe naţionaliştii-democraţi. În acelaşi scop, Partidul poporului prevedea revizuirea completă a legilor, dar cu respectarea drepturilor cîştigate şi cu acordarea de avantaje în raport direct cu gradul de industrializare pe care îl realiza fiecare ramură. Statul era dator, în scopul încurajării industriei, să comande în ţară produsele de care avea nevoie. O încurajare deosebită era reclamată pentru industriile agricole, pentru meserii, pentru industria casnică ţărănească şi mica industrie, prin înfiinţarea unui credit special de sine stătător sau ca o secţie în marea instituţie a creditului industrial, prin asigurarea preferinţei acestora la lucrările statului şi ale autorităţilor publice, prin acordarea unor reduceri la transport, prin uşurarea procurării materiilor prime, prin reducerea impozitelor şi încurajarea asociaţiilor micilor patroni [119].

Criteriile încurajării industriei naţionale au preocupat şi partidul lui N. Iorga, cu deosebirea că proporţia şi structura lor era alta. Partidul naţionalist-democrat se pronunţa în 1922 pentru reducerea cotelor impozitelor pe timp de zece ani de la înfiinţarea întreprinderilor, asigurînd capitalul că nu va fi atins sub nici o formă de impozit, prevedere care, parţial, aminteşte de revendicări formulate spre sfîrşitul secolului trecut, pentru anularea privilegiilor în baza cărora subzistau întreprinderile industriale în provinciile cu care s-a realizat desăvîrşirea unificării statului, considerîndu-le ca un patrimoniu al întregii vieţi economice naţionale, pentru valorificarea tuturor surselor oferite de solul ţării [120]. Peste şase ani, la congresul din 1928, principiul încurajării a fost preconizat cu precădere pentru industriile bazate pe materii prime şi produse agricole din ţară, avînd, în vedere, ca şi în 1922, dealtfel, organizarea industriilor săteşti pentru reînvierea portului naţional şi fabricarea stofelor şi a pînzeturilor după tradiţie [121]. Principiul încurajării era acceptat, nu însă prea mult, şi pentru industriile

[115] *Programul Partidului poporului...*, p. 9 ; „Îndreptarea" din 23 decembrie 1922.
[116] *Programul Partidului naţionalist-democrat...*, p. 15.
[117] L.A.N.C., *op. cit.*, p. 15—16.
[118] *Programul Partidului poporului...*, p. 8.
[119] *Ibidem*, p. 7—9.
[120] *Programul Partidului naţionalist-democrat...*, p. 19.
[121] *Ibidem*, p. 16 ; Partidul naţional, *op. cit.*, p. 47—48.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

lipsite de materii prime indigene, întrucît, altfel, deveneau o sarcină şi o cauză de scumpire a traiului. Din acelaşi considerent, proiectase ca tariful vamal să fie ridicat numai atît cît trebuia pentru a proteja industria reală, nu una parazitară [122].

Deşi partizană a primatului agriculturii, doctrina ţărănistă nu era antiindustrială şi aceasta pentru faptul că, oricît de puternic afirma poziţia agrară, înţelegea însemnătatea industriei petrolului, a lemnului şi a altor materii prime pentru economia naţională. Problema însă se complica prin aceea că ţărănismul nega posibilitatea unei reale industrializări, considerînd în exclusivitate, că întreaga politică economică recomandată de liberali era eronată şi demagogică, neavînd ca scop decît să fortifice capitalul financiar. În programul partidului însă, accentele de industrialism au fost mai puternice, fără a pune în evidenţă un proces polivalent. V. Madgearu demonstrase la congresul din 1922 că, pe lîngă o direcţie agrară, partidul era dator să aibe una industrială [123], idee care, în program, a căpătat formularea : organizarea industriei cu puterile reale ale ţării, cu încurajarea, pe baza tehnicii moderne, a industriei mijlocii şi a meseriilor [124]. Acelaşi politician, făcînd un salt calitativ spre înţelegerea rostului marii industrii, afirmase categoric la 21 ianuarie 1923, într-o prelegere ţinută la Institutul Social Român că nu exista nici un dezacord între dezvoltarea de sinestătătoare a ţărănimii şi industria mare, că, în pofida faptului că apăra primatul ţărănimii, nu excludea dezvoltarea industriei, că, dimpotrivă, agricultura şi industria mare se întregesc reciproc, că totul se reducea la lupta împotriva protecţionismului vamal „creator al industriilor de seră, al trusturilor şi carteluri lor" [125]. Teoreticianul ţărănist, vrînd să lovească în concepţia industrială liberală, pierdea din vedere că tocmai protecţionismul vamal era garanţia întemeierii unei mari industrii. În realitate însă, Partidul ţărănesc a acceptat prevederile industriale în program, pe rol auxiliar, întregind o agricultură precumpănitoare în economie. Faptul rezultă cît se poate de clar şi din raportul prezentat de I. Mihalache la congresul din 1924 : industria era o necesitate din însăşi punctul de vedere al agriculturii, dar ţărănismul înţelegea să ajute numai industria care folosea prisosul de braţe şi materiile prime din ţară, încurajînd îndeosebi întreprinderile agricole cu caracter intensiv şi industrial [126]. Prevederile privind dezvoltarea industriei, care, în rezumat, însemnau îndeosebi valorificarea produselor agricole, cu excluderea ramurilor fără baze naturale proprii, n-au schimbat în esenţă conceptul ţărănist despre structura, caracterul şi perspectivele economiei.

Tendinţa ţărănismului spre industrializare s-a accentuat odată cu fuziunea cu Partidul naţional, legat în mare măsură de interesele capitalului industrial şi mai cu seamă ale celui bancar. Cu toate acestea, primatul agriculturii a fost menţinut, fapt exprimat sintetic în următoarele prevederi : o politică economică agrariană, o politică industrială adecvată dezvoltării agriculturii şi resurselor naturale, revizuirea tarifului vamal, sprijinirea industriei mijlocii şi mari, dar în funcţie de valorificarea produselor agricole, precum şi a preţuirii muncii şi îndemînării în toate formele de organizare, cu excluderea protecţiei interesate.

Menţiuni programatice cu privire la industrie, însă foarte sumar exprimate, au afişat în perioada la care ne referim Partidul naţionar maghiar, care se pronunţa pentru deplina libertate a industriei [127], ceea ce nu era decît o chestiune de regim şi tratament, şi L.A.N.C., care proiectase să înlesnească industrializarea agriculturii prin întrebuinţarea maşinilor şi dezvoltarea industriei casnice, să aplice o politică industrială naţională capabilă să garanteze aprovizionarea populaţiei cu articole produse în ţară şi să pună în practică, prin intermediul sta-

[122] Partidul naţional, *op. cit.*, p. 48.
[123] „Adevărul" din 29 noiembrie 1922.
[124] Partidul ţărănesc, *op. cit.*, p. 13—15.
[125] *Doctrinele partidelor politice*, Bucureşti, 1923, p. 83.
[126] „Aurora" din 29 octombrie 1924.
[127] „Adevărul" din 9 septembrie 1922.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

tului, invenţiile utile, sprijinind, totodată, toate talentele cu înclinaţii spre industrii [128].

După cum se poate uşor constata, la majoritatea programelor prezentate triumfă teza industrializării produselor agricole şi a valorificării unor materii prime indigene. Caracterul simplist al unui mare număr de prevederi decurgea nu numai din necunoaşterea cu exactitate a volumului şi a varietăţii bogăţiilor, ci şi din faptul — remarcat de una din revistele de specialitate ale timpului — că în acel stadiu puţini îşi dădeau seama de însemnătatea lor [129]. Pentru viitorul economiei naţionale şi al României nu era indiferent dacă efortul şi conceptul de industrializare era îndreptat spre industria uşoară, spre prelucrarea produselor agricole sau spre industria grea. Ceea ce n-au putut intui patidele în legătură cu valorificarea superioară a avuţiilor a fost preconizat în mare parte de gîndirea economică progresistă a epocii [130].

Un compartiment asupra căruia au stăruit programele economice ale partidelor l-a constituit transporturile. Fiecare din acestea a văzut realist că refacerea şi sporirea producţiei naţionale nu puteau deveni un fapt împlinit fără reorganizarea şi intensificarea mijloacelor de comunicaţie pe baze moderne, bine administrate, sigure şi ieftine [131]. În perioada la care ne referim, statul a urmat cu precădere politica tradiţională în domeniul transporturilor, concentrînd principala atenţie asupra căilor ferate, care aveau întîietate faţă de celelalte mijloace, atît prin răspîndirea lor, cît şi prin posibilităţile de trafic, în procesul de valorificare a potenţialului economic. Prima grilă a fost aceea ca, odată cu refacerea capacităţilor de transport, să se asigure orientarea reţelei potrivit cu noile direcţii de trafic. Cele mai concludente prevederi în legătură cu aceste cerinţe le-au formulat partidele naţionalist-democrat şi poporului. Dacă cel dintîi enunţa doar necesitatea stabilirii unor legături organice între toate regiunile istorice, a căror lipsă era un „scandal economic şi o crimă faţă de siguranţa ţării" [132], cel de-al doilea partid expune mai detaliat un program în sensul completării reţelei de căi ferate prin construirea de linii duble directe între toate provinciile României, rectificarea şi dublarea vechilor linii, toate subordonate politicii de a facilita accesul produselor spre Dunăre şi M. Neagră [133]. Interesului pentru îmbunătăţirea exploatării C.F.R. i-au fost supuse, încă din 1913, şi preocupările pentru electrificarea unor linii din reţea, problemă care se afla la ordinea zilei şi în alte state. La nivelul programelor economice burgheze, prevederea apare numai la Partidul poporului, mai cu seamă pentru zona de munte, în care scop avea în vedere stabilirea de măsuri speciale pentru utilizarea tuturor izvoarelor de energie [134], şi la partidul lui N. Iorga, care preconiza doar studierea posibilităţilor de electrificare, utilizînd căderile de apă şi gazele naturale [135]. La Partidul poporului, prescripţiile merg spre o direcţie care sugerează practica, preconizînd mai întîi electrificarea liniilor Braşov-Ploieşti şi Braşov-Madifalău-Palanca-Adjud, care să înlesnească cu un moment mai devreme, transportul produselor din Transilvania spre porturi şi Bucureşti [136]. Cu unele mici deosebiri, cele două partide

---

[128] L.A.N.C., *op. cit.*, p. 17.

[129] „Independenţa economică", nr. 3/1927, p. 141.

[130] Vezi la I. Saizu, *Opinii din perioada 1922—1928 privitoare la industrializarea României*, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol", tom. VII, 1970, p. 243—268.

[131] B.C.S., fond St. Georges, P.N.L., Programe şi declaraţii..., f. 73; *Programul Partidului poporului...*, p. 17; Partidul ţărănesc, *op. cit.*, p. 15; *Programul şi statutele Partidului naţional-ţărănesc...*, p. 17; Partidul naţional, *op. cit.*, p. 49; „Aurora" din 25 august 1924 şi 22, 25 februarie 1927; L.A.N.C. *op. cit.*, p. 15.

[132] *Programul Partidului naţionalist-democrat...*, p. 20; Partidul naţional, op. cit., p. 49.

[133] *Programul Partidului poporului...*, p. 18.

[134] *Ibidem.*

[135] *Programul Partidului naţionalist-democrat...*, p. 20.

[136] *Programul Partidului poporului...*, p. 18.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

se aseamănă şi la prevederile privind materialul rulant şi unităţile care deservesc reţeaua. Astfel, Partidul poporului şi-a propus să completeze materialul rulant, să reconstruiască gările şi podurile, operă de îndeplinit, în condiţiile în care statul nu avea mijloace financiare suficiente, cu sprijinul şi iniţiativa capitalului naţional privat [137]. Aceasta nu însemna decît o reafirmare a unui deziderat formulat la congresul de la Iaşi al inginerilor. La partidul lui N. Iorga, completarea materialului rulant era însoţită de susţinerea creşterii numărului de ateliere destinate să repare asemenea mijloace [138].

În vederea îndeplinirii funcţiei economice, căile ferate au fost privite, din punct de vedere al organizării lor, în două maniere. Potrivit unora, înlăturarea cauzelor care împiedicau dezvoltarea C.F.R. era posibilă numai prin introducerea principiilor aplicabile în întreprinderile cu caracter comercial. Contra soluţiei respective stătea faptul că instituţia în cauză, îndeplinind un serviciu de interes general, trebuia administrată de stat, ca oricare alt serviciu public. Din această reacţie s-a născut a doua soluţie care, în rezumat, semnifica nevoia ca C.F.R. să rămînă statului, însă să aibă o administraţie autonomă. Întrucît lipsa de capital necesar refacerii şi completării C.F.R. ar fi favorizat finanţa străină în cumpărarea acţiunilor sau obligaţiunilor emise de societatea comercială, soluţia pentru autonomia C.F.R. a căpătat mulţi aderenţi chiar de la începutul perioadei ce o studiem. Aceasta a determinat ca şi cele mai multe partide să opteze pentru organizarea şi exploatarea căilor ferate şi a instituţiilor anexe lor după principiul regiei comerciale autonome, considerată singura cale de refacere rapidă a lor. În realitate, fiecare partid a căutat să facă din problema organizării C.F.R. o cale de pătrundere a influenţei lui asupra acestei instituţii. Sezisarea intenţiilor rezultă numai din analiza programelor. Partidul ţărănesc, de pildă, respingînd planurile de concesiune internă sau externă a căilor ferate şi socotind cauza fundamentală a dezastrului lor în sistemul birocratic şi paralizant de organizare, şi-a exprimat convingerea că refacerea grabnică a C.F.R. nu se putea înfăptui fără structurarea lor ca unitate economică autonomă, ca persoană morală de sinestătătoare, cu comportament obişnuit în practica economică, adică cu o politică financiară proprie, cu o politică independentă de împrumuturi şi amortizări, cu un statut propriu pentru personal şi norme comerciale de administrare, deci fără amestecul nefast al formalismului contabilităţii de stat [139]. După cum se poate observa, autonomia a fost înţeleasă ca un proces dus pînă la capăt în trei mari direcţii : administrativă, financiară şi de personal. Prevederile sale au fost luate în seamă la fuziunea cu Partidul naţional, în 1926 [140]. Acum însă — ca o „excepţie" — s-a adăugat punctul potrivit căruia, în cazul în care întreprinderea autonomă a C.F.R. nu va fi în măsură să construiască în timpul necesar noi linii de comunicaţii, realizarea şi exploatarea acestora urma să fie lăsată iniţiativei private, prevăzîndu-se în actul de concesiune dreptul şi normele de răscumpărare [141]. În temeiul concepţiilor puse în 1921 la baza proiectului de lege pentru organizarea şi exploatarea C.F.R. cu regim de autonomie, Partidul poporului şi-a propus să facă apel ca toate organizaţiile interesate în bunul mers al mijloacelor de comunicaţie (Camera de comerţ, Sfaturile negustoreşti, asociaţiile industriale şi tehnice etc.) să participe activ la exploatarea lor. În această ramură, mai mult ca în oricare, colaborarea iniţiativelor şi a experienţelor particulare era chemată în sprijinul statului, în executarea lucrărilor mari şi costisitoare, care reclamau o subvenţionare îndelungată [142]. Prevederile respective erau în fond, în altă formulare însă, identice cu cele cuprinse în programul Partidului ţărănesc sau P.N.Ţ.

Menţiunile programatice la care ne-am referit, conexate cu cele susţinute de oamenii de ştiinţă, de politicieni şi reviste de specialitate, neluate aici în

[137] *Programul Partidului poporului...*, p. 18. „Societatea de mîine", Cluj, 25 aprilie 1926, p. 326.
[138] Partidul naţional, *op. cit.*, p. 49.
[139] Partidul ţărănesc, *op. cit.*, p. 15 ; „Aurora" din 25 august 1924.
[140] *Programul şi statutele Partidului naţional-ţărănesc...*, p. 17.
[141] *Ibidem*, p. 17—18.
[142] *Programul Partidului poporului...*, p. 17.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

studiu, demonstrează că în perioada 1922—1923 nu s-a ajuns la o concepție unitară și clară asupra modului de administrare și exploatare a C.F.R.

În ceea ce privește propunerile pentru transportul rutier se cuvine de precizat că ele apar foarte sumar exprimate. La nivelul P.N.L. se face doar recomandarea pentru dezvoltarea acestuia în legătură cu valorificarea deplină a producției [143]. Dintre partidele de opoziție, numai Partidul poporului și partidul lui N. Iorga s-au referit la un asemenea domeniu. În programul celui dintîi, mențiunile au fost ceva mai largi : refacerea radicală și neîntîrziată, mai cu seamă a principalelor artere ; completarea rețelei pentru a corespunde noilor direcții de trafic și circulație ; refacerea tuturor podurilor vechi potrivit cerințelor tehnice impuse de intrarea autocamioanelor în categoria vehiculelor obișnuite ; organizarea și exploatarea căilor de comunicație rutiere după aceleași principii ca instituția C.F.R. [144]. La Partidul naționalist-democrat, programul se rezuma la necesitatea construirii de șosele din materiale durabile care să reziste traficului și la încurajarea de către stat a transportului prin autocamioane, [145] ceea ce corespundea în mare parte cu programul averescan.

Între preocupările legate de îmbunătățirea transporturilor o atenție, nu însă dintre cele mai mari, s-a acordat comunicației pe apă, fapt ilustrat și prin aceea că unele partide au înțeles să-i consacre prevederi. Plecînd de la necesitatea valorificării producției prin asemenea căi, P.N.L. a stipulat, succint însă, dezvoltarea mijloacelor de transport pe apă și înzestrarea porturilor de la Dunăre și M. Neagră cu instalații [146]. În același scop, Partidul țărănesc a reliefat nevoia creșterii din ce în ce mai mari a navigației pe apă printr-o acțiune sistematică de regularizare și canalizare a apelor și prin modernizarea utilajului porturilor [147]. Organizarea și exploatarea porturilor, a unităților aferente (docuri, silozuri, stații de petrol), a N.F.R. și S.M.R. urma să fie aidoma întreprinderilor economice autonome, prevedere pe care o întîlnim și la partidul lui N. Iorga [148], cu o conducere asigurată, în afară de reprezentanții statului, din membri desemnați de organizațiile agricole, industriale, comerciale și cooperatiste, interesate în bunul lor mers. Guvernul și parlamentul aveau dreptul de a fixa tarifele, de a le controla activitatea și gestiunea [149]. Prevederile respective au fost trecute nemodificat în programul P.N.Ț. [150]. Cel mai amplu program în legătură cu acest compartiment a fost propus de Partidul poporului, care s-a referit atît la navigația interioară (dezvoltarea acesteia în Transilvania și crearea ei în vechiul regat, legarea capitalei de Dunăre printr-un canal, conlucrarea mai eficientă a navigației pe apă cu căile ferate, chemarea statului la înfăptuirea lucrărilor mari de extindere în special a porturilor Galați și Brăila), cît și la navigația maritimă, care trebuia neîntîrziat pusă în situația de a face față concurenței străine și de a contribui într-un cît mai mare grad la stabilirea de relații comerciale cu orientul. Odată cu fixarea organizării navigației pe baze de comercializare, programul prevedea atragerea organizațiilor locale în conducerea exploatării porturilor, sperînd că prin aceasta se vor creea și mijloacele financiare proprii, cu care, prin înzestrarea lor cu cel mai modern utilaj, să li se dea o nouă viață [151]. În ceea ce privește propunerile Partidului naționalist-democrat se cuvine de reținut că de la formula sumară a construirii de canale navigabile, exprimă în 1922, s-a ajuns în 1928 la prevederi în linii mari asemănătoare cu acelea ale Partidului poporului [152].

---

[143] B.C.S., fond St. Georges, P.N.L., Programe și declarații..., f. 64—73

[144] *Programul Partidului poporului...*, p. 19—20.

[145] Partidul național, *op. cit.*, p. 49.

[146] B.C.S., fond St. Georges, P.N.L., Programe și declarații..., f. 64, 73 ; „Aurora" din 25 iunie 1927.

[147] Partidul țărănesc, *op. cit.*, p. 15.

[148] *Programul Partidului naționalist-democrat...*, p. 19.

[149] „Aurora" din 25 august 1924.

[150] *Programul și statutele Partidului național-țărănesc...*, p. 18.

[151] *Programul Partidului poporului...*, p. 19.

[152] Partidul național, *op. cit.*, p. 49.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Cercetarea perioadei 1922—1928 sub raportul cerințelor transportului aerian ne arată că, deși s-a recunoscut în unele cercuri marea utilitate a acestuia pentru viața economică și apărarea țării, nu a existat un program temeinic fundamentat. Înșeși cadrele superioare care au răspuns de acest compartiment au recunoscut că activitatea aeronautică era „consecința inspirației de moment" [153]. În afară de enunțul de susținere în direcția extinderii rețelei și de sprijinire a inițiativei private pentru stabilirea în țară a unei industrii de motoare, spre a nu mai fi tributari străinătății, întîlnite exclusiv la Partidul poporului [154], nu găsim referiri la un program decît la nivelul unor autori care, în reviste și lucrări, s-au străduit să prezinte căile necesare de urmat spre a se ajunge la o aviație puternică.

Cum este și firesc, toate partidele burgheze, au prevăzut, în programele de care s-au slujit pentru a ajunge la conducerea țării refacerea și dezvoltarea sectorului comercial ca pîrghie de seamă a economiei naționale, faptul constituind dovada că, în pofida unor deosebiri, ele au înțeles această necesitate ca o cerință obiectivă. În linii generale, confruntare poartă amprenta, și în acest caz, a concepției celui mai mare partid burghez aflat la guvern și a organizațiilor politice din opoziție. Ca factor încorporat în mijloacele de realizare a naționalismului economic burghez, comerțul reclama — după programul P.N.L. — o politică de ocrotire, de unificare a legislației comerciale, un sistem protecționism vamal rațional, o intensificare a activității pieții prin industrialism, transformarea sa într-un instrument de asanare financiară, crearea de debușee, într-un cuvînt dezvoltarea sa armonioasă în cadrul complexului economiei naționale [155]. Concepției liberale i s-au opus punctele de vedere aparținînd partidelor de opoziție, dominate de ideea ca sectorul comercial să beneficieze de un regim de libertate. În pofida deosebirilor de interese, ele nu au înțeles acest regim în sens absolut. Partidul poporului, de pildă, a relevat că într-un asemenea cadru era totuși necesar să se urmeze o politică vamală care să asigure dezvoltarea industriei naționale prin valorificarea materiilor prime indigene, creîndu-i astfel posibilitatea să lupte cu concurența străină [156]. Partidul conservator-progresist a susținut același regim, dar sub rezerva unui control exercitat de o comisiune compusă din reprezentanții statului și din cei ai producătorilor, cu suprimarea regimului rechizițiilor, a contingentărilor și a permiselor de export [157].

Firește, regimul comerțului apare cu pregnanță la nivelul componentelor lui. Astfel în domeniul desfacerii producției pe plan intern, Partidul poporului și partidul lui N. Iorga s-au pronunțat cele dintîi pentru libertatea deplină a comerțului și a tranzacțiilor [158]. De la un asemenea regim erau exceptate — potrivit prevederilor programatice ale Partidului naționalist-democrat — cîteva articole de primă necesitate. Referitor la același aspect, Partidul țărănesc a tins prin programul din 1922 să pună întreg comerțul interior pe baze cooperatiste, subliniind că atît timp cît neajunsurile în problema aprovizionării cu bunuri de primă trebuință nu puteau fi înlăturate prin organizarea și răspîndirea cooperativelor de consum și cît timp criza din transporturi întîlnea politica de acaparare și de speculă, autoritățile județene și comunale erau datoare, în condițiile liberei concurențe, să îndeplinească ele această sarcină. [159]. În 1924, programul nu mai vorbea de *datoria*, ci de *concursul* pe care autoritățile respective trebuiau să-l dea, alături de cooperativele de consum, de înlesnirea circulației normale a mărfurilor și de organizarea piețelor de desfacere în combaterea speculei și a

---

[153] Gh. Rujinski, *Avem noi un program aeronautic?*, în „Democrația", an. XVI (1928), nr. 1, p. 41.

[154] *Programul Partidului poporului...*, p. 19.

[155] *Naționalismul economic...*, p. 90—91; B.C.S., fond St. Georges, P.N.L., Programe și declarații..., f. 73; „Viitorul" din 25 iunie 1927.

[156] *Programul Partidului poporului...*, p. 6—7.

[157] „Adevărul" din 15 decembrie 1922.

[158] *Programul Partidului naționalist-democrat...*, p. 19; *Programul Partidului poporului...*, p. 6—7.

[159] Partidul țărănesc, *op. cit.*, p. 16—17.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

tendinței de acaparare [160]. În această structură, prevederea a fost trecută și în programul P.N.Ț. [161]. Un element pozitiv, dar care figurează numai în programul din 1922 — ca o dovadă că după acest an a aplicat o linie concesivă și într-un asemenea domeniu — se referă la necesitatea trecerii sub controlul public, spre a se înfrîna acțiunea de specuare a nevoilor consumatorilor, a activității cartelurilor și trusturilor care stînjeneau desfacerea unor însemnate produse [162].

Tot atît de nuanțate sînt prevederile consacrate comerțului exterior. Astfel, Partidul poporului a preconizat apărarea acestuia de birocratism și de îngrădirile prohibitive fiscale care împovărau desfacerea și, deci, sugrumau producția [163]. Dar, deși se pronunța pentru descătușarea în acest fel a comerțului exterior, proiectase că, în ceea ce privește materiile de primă necesitate, va stabiliza regimul de import și de export în „deplin" acord cu trebuințele economice ale țării și cu situația generală a comerțului mondial, urmărindu-se totodată armonizarea cerințelor consumatorului cu interesul dezvoltării industriei și comerțului [164]. Aproximativ pe aceeași poziție se afla Partidul țărănesc, care, plecînd de la ideea că starea dezastruoasă a valutei nu îngăduia o libertate deplină a comerțului exterior, a prevăzut în 1922, punct pe care-l repetă nemodificat în 1924, prohibirea importului la articolele de lux și de consumație dispensabilă [165]. Restrîngerea importului, în primul rînd al mărfurilor al căror consum nu era necesar, a apărut ca prevedere, nu numai la Partidul poporului și Partidul țărănesc, ci și la Partidul național-democrat și L.A.N.C. [166].

În ceea ce privește exportul se cuvine de reținut că în general toate partidele burgheze de opoziție au mers pe linia încurajării lui, în care scop Partidul poporului a manifestat hotărîre pentru desființarea treptată a tuturor măsurilor de ordin administrativ și legislativ care-l stînjeneau, partidul lui N. Iorga și L.A.N.C. au cerut desființarea permiselor, iar partidul dr. N. Lupu a prevăzut reducerea la strictul necesar a taxelor de export pentru produsele agricole [167]. În acest domeniu, Partidul țărănesc a adus o notă particulară nu numai prin întinderea prevederilor, ci și prin conținutul lor. În programul din 1922, preconizase libertatea exportului pentru toate produsele care prisoseau, dar cu prohibirea materiilor prime care erau necesare industriei naționale și a alimentelor trebuitoare populației, ceea ce, parțial, era stipulat și în normele partidului averescan. Țărăniștii prevăzuseră însă ca la organizarea exportului principalelor produse (petrol, cereale și lemn) să se ajungă prin sindicalizarea producătorilor, cu colaborarea organizațiilor cooperatiste și financiare, sub imboldul statului și al administrației autonome locale, dar pînă la atingerea acestor forme de organizare, exportul disponibilului de producție trebuia lăsat liber. În nici un caz nu erau admise „monopolurile de stat" și cu atît mai puțin monopolurile cointeresate, care periclitau nivelul de trai [168]. În 1924, programul a devenit concesiv, pronunțîndu-se *doar pentru libertate lui, fără nici o restricție, și sindicalizarea producătorilor* în vederea exportului direct [169]. Astfel amputată, prevederea a fost trecută și în programul P.N.Ț. [170].

---

[160] „Aurora" din 25 august 1924.
[161] *Programul și statutele Partidului național-țărănesc...*, p. 14.
[162] Partidul țărănesc, *op. cit.*, p. 16—17.
[163] *Programul Partidului poporului...*, p. 6—7.
[164] *Programul Partidului poporului. Anteproiect*, s.l., s.a., p. VIII.
[165] Partidul țărănesc, *op. cit.*, p. 16; „Aurora" din 25 august 1924.
[166] *Programul Partidului național-democrat...*, p. 19; L.A.N.C., *op. cit.*, p. 14.
[167] *Ibidem*; „Societatea de mîine", Cluj, 25 aprilie 1926, p. 326; „Aurora" din 25 februarie 1927.
[168] Partidul țărănesc, *op. cit.*, p. 16—17.
[169] „Aurora" din 25 august 1924.
[170] *Programul și statutele Partidului național-țărănesc...*, p. 14.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Deosebirile dintre punctul de vedere al P.N.L., aflat la guvern, şi cel al partidelor de opoziţie, s-au accentuat pe planul organizării comerţului. Cu intenţia de a lovi în monopolul economic liberal şi în legislaţia sa acaparatoare, ele au prevăzut, nu însă în totalitate, reorganizarea instituţiilor din sectorul comercial, în primul rînd a Camerelor de comerţ şi industrie, dîndu-le o mai largă autonomie şi un rol sporit în influenţarea comerţului în raport cu interesele generale [171].

Partidele burgheze, înţelegînd că dezvoltarea forţelor de producţie în cadrul statului unitar era puternic împiedicată de situaţia gravă a finanţelor, au înscris în mod diferenţiat în programele lor măsuri referitoare la reorganizarea acestora. Deşi diferite, soluţiile aveau drept scop consolidarea desăvîrşirii statului şi dezvoltarea economiei naţionale, de pe urma cărora doreau să profite din plin. Orice soluţie începea — după cum subliniase cu temei Gh. M. Dobrovici — cu valuta şi depindea de rezolvarea ei [172]. Chestiunea nu avea o arie limitată la ţara noastră. Pentru remediere s-au propus trei căi, potrivit soluţiilor care circulau la nivel european : a) revalorizarea leului, adică ridicarea valorii lui pînă la cuantumul de aur existent înainte de război ; b) circulaţia paralelă, ceea ce semnifica crearea pe lîngă moneda timpului a unei monede convertibile în aur, care urma să circule alături de vechiul leu, fără însă nici o legătură cu acesta ; c) devalorizarea, adică stabilizarea monedei prin convertibilitatea ei la un curs nou, inferior cursului legal şi apropiat de cursul determinat de deprecierea monetară. Partidele politice s-au divizat pe această chestiune. Soluţia revalorizării, care, prin limitarea circulaţiei fiduciare, prin limitarea inflaţiei, prin asanarea monetară şi prin oprirea emisiunilor pentru nevoile statului, aducea mari avantaje capitalului naţional, a fost susţinută de P.N.L. El îşi întemeia opinia pe convingerea că perturbările economice vor dispărea, iar îmbunătăţirea nivelului de trai şi a valorii leului se vor produce numai atunci cînd finanţele statului se vor îndrepta şi se va restabili producţia ţării [173]. A doua soluţie nu a obţinut nici un aderent la nivelul partidelor politice. În schimb, stabilizarea a polarizat toate forţele opoziţiei burgheze [174]. Important a fost faptul că spre sfîrşitul guvernării sale, 1922—1926, P.N.L. a abandonat soluţia revalorizării şi s-a aliniat cu factorii politici care au cerut stabilizarea monetară, liberalii limitîndu-o la început numai la schimburile cu străinătatea [175].

În strînsă legătură cu moneda, partidele s-au pronunţat pentru modificarea regimului B.N.R. Modalitatea de a realiza o asemenea măsură a fost văzută foarte diferit. Astfel, P.N.L. a conceput reorganizarea acesteia potrivit marilor cerinţe de propăşire economică, cu acordarea în noul ei statut a dreptului statului de a avea o mai largă participare la capitalul şi beneficiile ei [176]. Era o formă de a-i masca apartenenţa la un partid, dar şi dovada interesului de a spori rolul statului în economie. Scoaterea băncii de emisiune de sub influenţa politicianismului, independentă de partide şi guverne şi reorganizarea ei în spiritul unui adevărat institut financiar naţional a fost oferită ca soluţie de partidele poporului, ţărănesc, P.N.Ţ., naţionalist-democrat şi chiar de L.A.N.C. [177], cu precizarea că aceasta din urmă punea accent pe criteriul naţionalist. Prin soluţia

[171] *Programul şi statutele Partidului naţional-ţărănesc...*, p. 14 ; *Programul Partidului naţionalist-democrat...*, p. 19 ; Partidul naţional, *op. cit.*, p. 48.

[172] Gh. M. Dobrovici, *Istoricul dezvoltării economice şi financiare a României şi împrumuturile contractate. 1823—1933*, Bucureşti, 1934, p. 506.

[173] „Viitorul" din 1 decembrie 1921.

[174] *Programul Partidului poporului*, s.l., s.a., p. 5—6 ; Partidul ţărănesc, *op. cit.*, p. 17—18 ; *Programul şi statutele Partidului naţional-ţărănesc...*, p. 15 ; Partidul naţional, *op. cit.*, p. 49 ; „Societatea de mîine", Cluj, 25 aprilie 1926, p. 326 ; „Lupta" din 17 octombrie 1926 ; „Aurora" din 25 august 1924.

[175] „Adevărul" din 13 octombrie 1926.

[176] B.C.S., Fond St. Georges, P.N.L., Programe şi declaraţii..., f. 63, 64.

[177] *Programul Partidului poporului...*, p. 7 ; *Programul Partidului naţionalist-democrat...*, p. 18 ; *Programul şi statutele Partidului naţional-ţărănesc...*, p. 15 ; Partidul naţional, *op. cit.*, p. 49 ; *Programul „Ligii apărării naţionale creştine"*, Huşi, s.a., p. 10.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

respectivă, partidele de opoziție vizau cel dintîi să lovească în monopolul financiar al P.N.L. Cea mai înaintată poziție în legătură cu regimul B.N.R. a avut-o Partidul țărănesc, care, încă din 1919, a propus etatizarea ei [178]. Principiul a fost menținut și în programul din 1922 [179]. Un pas înapoi au făcut țărăniștii în 1924 [180], situîndu-se, cu mici nuanțe, la nivelul celorlalte partide de opoziție.

În raport cu modul de înțelegere a sarcinilor fundamentale, partidele au consacrat și prevederile în legătură cu bugetul. Liberalii, de pildă, au preconizat echilibrarea acestuia, prin întocmirea lui în conformitate cu adevăratele nevoi ale statului, cu asigurarea de economii, cu stabilirea unei ordini în cheltuieli și în administrarea „cu cinste și chibzuială" a banului public [181]. Partidul poporului stăruia pentru stabilirea lui „în marginile trebuințelor reale" [182], iar P.N.Ț. afirmase ca „necesitățile vitale să afle o satisfacere reală în mijloacele bugetare" [183]. Asemănarea este aparentă, întrucît fiecare partid tindea să dea bugetului, prin expresia „real", direcția concepțiilor și intereselor pe care le apăra și care corespundea numai într-un anumit grad sarcinilor fundamentale ale României. Și în acest domeniu, Partidul țărănesc s-a aflat, la începuturile existenței sale politice, pe o poziție de stînga, susținînd înzestrarea țării cu un buget real al poporului, care să aibe un dublu caracter: a) economic, prin reducerea cheltuielilor la volumul strict util, acordînd preponderență satisfacerii trebuințelor productive; b) social, prin alocarea celei mai mari părți din venituri operei de educație și sănătate publică [184]. Caracterul de stînga al prevederii a dispărut din programele ulterioare, ceea ce reprezintă încă o dovadă că și din punct de vedere financiar partidul se înscrisese pe o cale concesivă.

Cu privire la impozite, fiecare din partidele burgheze a căutat să scoată în relief „dreptatea fiscală" ce ar fi rezultat din aplicarea programului propriu. Într-o largă măsură, această prevedere, ca și impunerea sau confiscarea bunurilor dobîndite în vreme de război, care figura în programele P.N.L., Partidul țărănesc, partirul lui N. Iorga și chiar L.A.N.C. [185], au fost inserate doar cu scop electoral.

În soluționarea problemei financiare, partidele au pus pe rol, în chip diferit, problema modului de valorificare a avuțiilor, unele pronunțîndu-se pentru comercializarea lor, iar altele, cele mai multe, pentru separarea din bugetul ordinar a serviciilor productive și de desfacere, măsuri care, puse în practică, puteau — după propria lor convingere — să contribuie în mod substanțial, nu numai la lichidarea datoriei publice și a sarcinilor de război, ci și la progresul economiei naționale. În spatele acestor convingeri se ascundea în realitate interesul de a slăbi monopolul economic al liberalilor și dorința de înzestrare materială și financiară a propriei organizații politice. În această dispută, au fost folosite argumente și prescripții, care, parțial, au corespuns sarcinilor fundamentale puse în fața României.

Se cuvine de reținut, în încheiere, că programele economice ale partidelor burgheze au tins, diferențiat însă, să asigure consolidarea orînduirii, să o perfecteze, fără a preconiza măsuri în concordanță totală cu sarcinile și cerințele fundamentale ale României. Reprezentînd o caracteristică a vieții politice burgheze, acest fapt a determinat, pe de o parte, adîncirea divergențelor dintre partide, iar pe de altă parte, prin modul cum concepeau profilul și nivelul rezolvării problemelor economiei naționale, au frînat progresul forțelor de producție. Era o consecință logică a realității că prevederile nu aveau la bază, decît parțial, punctele cardinale ale legilor economice, ci reprezentau în mare măsură

---

[178] „Țară nouă" din 7 octombrie 1919.
[179] Partidul țărănesc, *op. cit.*, p. 18.
[180] „Aurora" din 25 august 1924.
[181] B.C.S., fond St. Georges, P.N.L., Programe și declarații..., f. 75.
[182] *Programul Partidului poporului...*, p. 5.
[183] *Programul și statutele Partidului național-țărănesc...*, p. 16.
[184] Partidul țărănesc, *op. cit.*, p. 18.
[185] „Viitorul" din 1 decembrie 1922; „Adevărul" din 29 noiembrie 1922; *Programul Partidului naționalist-democrat...*, p. 18; L.A.N.C., *op. cit.*, p. 15.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

expresia transformării chestiunilor economice în chestiuni de partid. Aceasta şi explică de ce multe din prevederile cu sensuri pozitive nu au intrat în rîndul postulatelor majore ale politicii economice şi au rămas ca formulari ale caracterului de conjunctură politică.

RESSEMBLANCES ET DISSEMBLANCES ENTRE LES PROGRAMMES ÉCONOMIQUES DES PARTIS POLITIQUES BOURGEOIS DE ROUMANIE DE 1922 À 1928.

Résumé

Lorsque fut achevée, le 1er décembre 1918, l'union en un seul Etat de tous les Roumains, la classe bourgeoise qui détenait le pouvoir a eu à résoudre une série de problèmes qu'elle n'a plus eu la possibilité d'ajourner. Dans leur propre intérêt, les partis politiques bourgeois ont dû préciser leur attitude à l'égard des questions économiques, financières et ouvrières.

La présente étude est consacrée seulement aux problèmes économiques et financiers.

Il s'est agi alors de restaurer le potentiel économique sur toute l'étendue du territoire de l'Etat roumain, d'exploiter intensivement les sources de matières premières et d'énergie, d'assurer l'indépendance économique de la Roumanie et de garantir ainsi son indépendance politique.

L'auteur met en évidence que les partis politiques bourgeois, tout en ayant en vue ce même but, ont proposé des solutions différentes, inspirées de leur position au sein de la société et de leurs intérêts. De l'analyse de leurs programmes il résulte que les objectifs poursuivis ont été les mêmes, mais avec des nuances plus ou moins accentuées.

Ainsi, tous ces partis politiques voulaient que la Roumanie restât un Etat agraire, mais que l'industrie puisse aussi s'y développer.

L'auteur expose, pour les différents secteurs économiques (agriculture, industrie, transports, finances et commerce) les traits communs et ceux distincts des programmes des partis bourgeois. Chacun de ces partis, par les solutions préconisées, voulait consolider le régime et, selon ses vues, le rendre meilleur, pour affermir sa propre position. Mais ces solutions différentes ont freiné le progrès des forces de production. Ce fut la conséquence logique du fait que ces solutions ne furent que partiellement basées sur des points cardinaux précis. Les problèmes économiques furent considérés surtout en ayant en vue les intérêts égoïstes des partis. C'est ce qui explique pourquoi de nombreuses dispositions positives, insérées dans ces programmes, ne furent pas mises en application.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

ATITUDINEA OPOZIȚIEI FAȚĂ DE POLITICA ECONOMICĂ A GUVERNULUI LIBERAL

(Legea comercializării, 1924)

DE

I. CIUPERCĂ

Abordarea acestei probleme presupune lămurirea prealabilă a noțiunilor de „opoziție" și „politică economică" pentru perioada 1922—1926 * și circumscrierea sferei de cercetare în sensul formulării unui obiectiv realizabil în limitele spațiului unui studiu.

Precizăm astfel că sub denumirea de „opoziție", în limitele cronologice de mai sus și raportată la guvernarea liberală, noi includem, în primul rînd, atitudinea partidelor burgheze; că înțelegem să ierarhizăm valoarea și puterea acestor partide în funcție de puterea lor parlamentară și în perspectiva urmăririi formării celui de al doilea partid de guvernămînt în România. Din aceste puncte de vedere se înțelege că atenția noastră se îndreaptă în primul rînd asupra activității Partidului național român ** și, respectiv, asupra Partidului țărănesc. Totodată, precizăm că folosirea termenului generic de „opoziție" nu implică eludarea nuanțărilor ce se impun atît în privința activității fiecărui partid în parte, cît și în privința schimbărilor intervenite în activitatea aceluiași partid în unul sau altul din momentele politice, față de unul sau altul din obiectivele politice de urmărit.

Dată fiind complexitatea noțiunii și, respectiv, a realității exprimate de această denumire, se impune alegerea pentru cercetare a unui moment politic care să asigure realizarea unei viziuni cît mai complete asupra fenomenelor, obiectivul nostru esențial fiind stabilirea puterii reale a opoziției în perioada dată, calitatea și semnificațiile acțiunilor ei.

Către aceeași manieră de a trata îndeamnă și vastitatea celeilalte noțiuni cu care operăm — cea de „politică economică". Fără a avea pretenția formulării unei definiții — obiectiv mai potrivit altui cadru de lucru — în contextul preocupărilor noastre, noi înțelegem prin „politica economică" ansamblul măsurilor politice, juridice, administrative etc. care urmăresc dezvoltarea unei economii naționale. În această accepțiune, legiferarea în domeniul economic este o componentă, uneori esențială, a politicii economice.

---

* Deși utilizabile în orice moment al istoriei contemporane, noțiunile de mai sus au o sferă distinctă pentru perioada 1922—1926.

** Denumirea este improprie după desăvîrșirea unității statului național român. S-ar cuveni să-i spunem Partidul național, dar denumirea acoperă altă realitate politică, rezultată din fuziunea, în martie 1925, a partidului condus de Iuliu Maniu cu Partidul naționalist al poporului de sub conducerea lui N. Iorga și C. Argetoianu.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Se înțelege că în funcție de ramura vizată a economiei (industrie, agricultură, comerț, finanțe etc.) vorbim de o politică: industrială, agrară sau agricolă, vamală, valutară, fiscală, bugetară etc. Atitudinea opoziției față de fiecare din componentele de mai sus putînd constitui un subiect destul de vast de cercetare, ne aflăm în fața aceleiași necesități de a circumscrie (cronologic și noțional) sfera investigațiilor.

Argumentele de mai sus, și altele, asupra cărora vom reveni la timpul oportun, ne-au determinat să cercetăm atitudinea opoziției față de Legea privitoare la comercializarea și controlul întreprinderilor economice ale statului — moment semnificativ al politicii economice liberale. Cronologic, investigația noastră cuprinde prima jumătate a anului 1924.

*

Formarea unei imagini reale asupra sensului și semnificației atitudinii partidelor din opoziție față de politica economică a Partidului național liberal și în special față de legea comercializării este anevoioasă fără a lua în considerare faptul că din punctul de vedere al acestor partide guvernarea liberală a avut cîteva „vicii inițiale". Partidul național liberal a devenit și mai incomod celorlalte partide burgheze încă din momentul preluării puterii și aceasta deoarece se aprecia de către conducerile acestora că soluția mai potrivită ar fi aceea a unui guvern de coaliție [1]. Caracterul acut al acestei stări de spirit antiliberale a sporit în momentul hotărîrii guvernului de a convoca corpul electoral pentru alegerea unor adunări naționale constituante. Se aprecia că se face încă o ilegalitate prin încălcarea dispozițiilor constituției din 1866 privind modalitatea convocării constituantei.

Guvernul a organizat alegeri de-a lungul cărora s-a depus un zel deosebit pentru prevenirea insuccesului electoral și pentru asigurarea unor majorități confortabile [2]. Realizarea obiectivului politic de mai sus a avut repercusiuni asupra desfășurării luptelor politice în sensul că partidele din opoziție, avînd puține locuri în parlament [3], puteau să influențeze în mod hotărîtor actele guvernamentale numai dacă realizau un punct de vedere comun și dacă reușeau „să rupă" o bună parte din majoritate. Ambele obiective erau dificil de realizat.

Aceeași stare de spirit antiliberală a cunoscut un moment culminant în perioada pregătirii și promulgării constituției din 1923 [4]. Ea se concretiza în aprecierea guvernului și a parlamentului de către partidele din opoziție ca „nelegale", rezultate în urma unei „lovituri de stat", și în considerarea tuturor actelor lor — inclusiv legile economice — drept nule și neavenite [5].

---

[1] Vezi Ion Bitoleanu, *Formarea guvernului liberal și alegerile parlamentare din 1922*, în „Studii și articole de istorie", tom. XV, 1970, p. 55—76); I. Ciupercă, *Imprejurările venirii liberalilor la putere în ianuarie 1922 (relații între partidele politice burgheze)*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" — Iași", tom. IX (1972), p. 349 și urm.

[2] Arh. St. București, fond Casa Regală, Ferdinand, dosar 13/1923, f. 24.

[3] *Structura Camerei era următoarea*: Partidul național liberal avea 252 deputați; Partidul țărănesc — 38; Partidul național — 29; Partidul poporului — 12; Partidul țărănesc basarabean — 1; Grupul german — 9; Partidul naționalist democrat — 5; grupul maghiar — 4; diverși — 8 și un loc vacant. Total — 369 deputați. Structura Senatului: din totalul de 201 senatori, 126 erau național-liberali: 28 de senatori de drept; 13 senatori ai Partidului național român; 5 senatori țărăniști; 3 senatori ai Partidului țărănesc din Basarabia; 3 senatori ai Partidului german; 2 senatori ai Grupului maghiar; 4 senatori ai Partidului naționalist al poporului și 13 diverși. Cf. Arh. St. București, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 4/1924, *passim*.

[4] Eufrosina Popescu, *Lupta dintre partidele politice burgheze privind elaborarea și adoptarea constituției din 1923 (Rezumatul tezei de doctorat)*, București, 1970, 16 p.; I. Ciupercă, *Relații între partidele politice burgheze în timpul elaborării constituției din 1923*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" — Iași", tom. X (1973), p. 335 și urm.

[5] Abordarea în ansamblu a perioadei 1922—1926 impune, firește, nuanțarea aprecierii atitudinii unuia sau altuia din partidele politice burgheze.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Merită relevat și alt aspect al împrejurării venirii liberalilor la putere în ianuarie 1922. Cel mai puternic partid — expresia politică a burgheziei financiare și industriale din România — prelua puterea cu hotărîrea de a soluționa problemele grave ale momentului, cele economice fiind pe primul plan. Liberalii făcuseră un capital politic din competența lor în probleme economice, fapt pentru care partidele din opoziție nu vor scăpa nici o ocazie să sublinieze contrariul — uneori cu temei, alteori fără.

Problema consolidării unității naționale, sub toate aspectele și în primul rînd economic, preocupa oamenii politici ai vremii. Este suficient să amintim că însuși șeful Partidului național-liberal, Ionel Brătianu, a ezitat să-și asume o asemenea sarcină [6] într-un moment cînd toate problemele care se puneau pentru România erau „deschise" [7] și cînd între oamenii politici se aprecia — firește nu desinteresat — că preluarea puterii de către un singur partid ar fi „o nebunie" [8].

În aceste împrejurări promisiunea guvernului că va duce o politică economică „care să îngăduiască sporirea producției și să înlesnească exportul și aducînd astfel propășirea întregii economii naționale să determine eftenirea traiului" [9] însemna un angajament de mare importanță și nu ușor de îndeplinit. Date fiind „viciile inițiale" ale guvernării liberale, de care am amintit mai sus, partidele din opoziție erau tentate să folosească orice prilej pentru a combate guvernul, iar greutățile vieții zilnice ofereau nenumărate asemenea prilejuri. Pe această linie, ziarele opoziției înregistrau, la sfîrșitul guvernării, cu reală satisfacție, bilanțul nu prea favorabil al rezultatelor politicii economice dusă de guvernul liberal, bilanț întocmit de ziarul „Argus" [10] — socotit neangajat din punct de vedere politic.

---

[6] Bibl. Acad., S — $\frac{1 (210)}{CCCLXVI}$ (Ionel Brătianu către Sabina Cantacuzinó la 31 decembrie 1921).

[7] Dezbaterile Adunării Naționale Constituante a Deputaților (în continuare D.A.N.C.D.), ședința din 3 aprilie 1924, p. 2315.

[8] Dezbaterile Adunării Naționale Constituante a Senatului (în continuare D.A.N.C.S.), ședința din 30 mai 1924, p. 1197, vol. 1. (N. Iorga către Vintilă Brătianu).

[9] „Viitorul", an XV, nr. 4160 din 26 ianuarie 1922 *(Declarația guvernului)*.

[10] *Bilanțul unei cîrmuiri după 4 ani, 2 luni și 7 zile*, în „Argus", an XVII, nr. 3881 din 29 martie 1926 :

Nr. crt.	Capitol		20 ianuarie 1922 (lei)	27 martie 1926 (lei)
1	Bugetul		10.498.283.482	39.250.000.000
2	Deficit balanță comercială		3.882.000.000	2.000.000.000
3	Inflația (bilete în circulație)		14.345.155.738	20.247.241.833
4	Căi ferate	locomotive	1.643	1.888
		vagoane marfă	43.955	41.939
		vagon călători	3.373	3.487
5	Schimbul	1 dolar	145	246
		1 franc	25	47,50
6	Index de scumpete	general	16,50	47,07
		pîine	3	12
		carne	8	35
		lapte	14	16
		pește	10	120
7	Dobîndă	la ipotecă	14%	25%
		în comerț	15%	peste 36%

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Au existat momente ale înfruntărilor dintre partidele politice burgheze în probleme economice care permit desprinderea unui anumit specific în atitudinea Partidului național și a celui țărănesc [11]. În această privință, mult discutată în epocă a fost atitudinea guvernului față de Banca Agrară din Cluj. Este cunoscut că în iunie 1922 ministrul agriculturii, Alexandru Constantinescu, a prezentat la Senat [12] un proiect de lege pentru modificarea legii de reformă agrară. Acest proiect al lui Alexandru Constantinescu, devenit lege, retrăgea privilegiul Băncii Agrare din Cluj de a finanța reforma agrară din Transilvania. Conflictul dintre guvernul și Partidul liberal, pe de o parte, și Partidul național român, pe de altă parte, lezat de retragerea privilegiului Băncii Agrare din care intenționa să facă un fel de citadelă financiară [13], îmbracă două aspecte: unul politic și unul juridic.

Aspectul politic se concretizează în dorința Partidului național liberal de a conduce România în prezența unei opoziții cît mai slabe. Consolidat din punct de vedere economic și cu un bogat trecut de lupte politice contra stăpînirii străine, Partidul național român ar fi putut deveni un concurent incomod în lupta pentru putere. Semnificații cel puțin tot atît de largi are, după părerea noastră, aspectul juridic al problemei. Retragerea privilegiului Băncii Agrare lăsa deschisă problema dacă un guvern poate schimba printr-o lege, o lege cu caracter de convenție încheiată de guvernul precedent. Partidul național român și, uneori, toate celelalte partide din opoziție vedeau în retragerea privilegiului Băncii Agrare încă un argument în sprijinirea necesității anulării tuturor actelor abuzive ale guvernului liberal și ale unei majorități parlamentare aleasă „prin fraudă". În acest fel atitudinea Partidului național și a opoziției, în genere, devenea vulnerabilă în fața guvernului sub aspectul incompatibilității cu interesele superioare de stat, interese care cer o *continuitate de guvernare* [14].

Stabilirea specificului atitudinii Partidului țărănesc față de politica economică a guvernului liberal implică formularea cîtorva observații asupra programului și doctrinei țărăniste. Ar trebui remarcat mai întîi că cel puțin unul din resorturile țărănismului — dacă nu cel esențial — se găsește în contradicțiile reale din structura economiei românești. Problema insuficienței pămîntului arabil (chiar după reforma agrară din 1918—1921) era, desigur, o problemă, dar nu singura. Țărănismul românesc, ca mișcare politică, nici n-a insistat prea mult asupra ei. La nivelul programelor Partidului țărănesc s-a prevăzut mai întîi utilitatea unei a doua exproprieri, iar fuzionarea cu Partidul național în 1926 atenuează în bună măsură și radicalismul prevederii de mai sus [15]. Aceasta și justifică aprecierea țărănismului drept o mișcare a micii burghezii de la sate și orașe. Rămînea însă problematica organizării micii proprietăți agrare (dotarea ei cu credite, unelte etc.; desfășurarea unei politici vamale care să favorizeze

[11] Ne propunem să insistăm mai ales asupra unor aspecte care țin mai mult de practica politică. Cercetări serioase au abordat aspectul doctrinar și programatic. Vezi I. Saizu, *Contradicții dintre partidele burgheze din România în domeniul politicii economice (1922—1928)*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" — Iași", tom. VIII (1971), p. 299 și urm.; Idem, *Opinii din perioada 1922—1928 privitoare la dezvoltarea economiei naționale*, în idem, tom X (1972), p. 381 și urm.

[12] D.A.N.C.S., ședința din 19 iunie 1922, p. 161. D.A.N.C.D., ședința din 20 iunie 1922, p. 601 și urm.

[13] Vezi și I. Ciupercă, *op. cit.*, p. 338. „Bursa", an XX (1921), nr. 896 din 27 noiembrie, p. 785. Emil Petrini, *Reforma agrară în Ardeal*, în „Viața agricolă", an XX (1929), nr. 9—10, p. 267.

[14] De-a lungul guvernării liberale din 1922—1926 găsim mai multe încercări de coalizare a opoziției, avînd drept platformă abuzul retragerii privilegiului Băncii Agrare. Astfel, și în 1922 și mai tîrziu (1925) se sugera necesitatea deschiderii unui „proces monstru" împotriva statului în care să pledeze juriști de seamă și, în același timp, oameni de partid. Se estima, astfel, posibilitatea transformării acestuia într-un proces politic antiliberal (vezi „Adevărul", an XXXV, nr. 11727 din 29 iunie 1922; nr. 12732 din 17 iunie 1925).

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

valorificarea producției agricole : transformarea micii proprietăți în temelia economică a „democrației agrare" preconizată de țărăniști). Mai există apoi realitatea contrastului dintre dezvoltarea satului și cea a orașului [16]. Aceste elemente devin semnificative dacă le subordonăm necesității de a stabili calitatea de adversar politic pentru partidul și guvernul liberal a Partidului țărănesc și a țărănismului în genere. Erau elemente ale realității românești pe care, desigur, mulți țărăniști au dorit în mod sincer să le amelioreze dar, care, în același timp, au fost folosite de ei în organizarea propagandei politice.

S-a remarcat [17] dificultatea mai mare pe care burghezia liberală românească o întîmpina în organizarea combaterii Partidului țărănesc în raport cu dificultatea combaterii Partidului conservator. Regimul vamal protecționist, spre exemplu, putea fi susținut cu mai mult succes în fața opoziției Partidului conservator, care vorbea în numele intereselor agrare, decît în fața opoziției Partidului țărănesc, partid care pretindea că acționează în numele intereselor țărănimii.

Adeseori lideri țărăniști au precizat delimitarea lor politică față de celelalte partide și, mai ales, față de Partidul național liberal. Părerile lui Virgil Madgearu în această privință trebuie luate în considerare pentru că Madgearu întrunește două calități : cea de lider țărănist și cea de specialist în probleme economice. Astfel, la congresul organizației Partidului țărănesc din Ilfov (20 octombrie 1925) Madgearu spunea : „rostul istoric al Partidului țărănesc este de a așeza țara pe temeliile ei reale, adică ale vieții rurale. Ne-am mărit teritoriul și ne-am sporit populația. De ce nu propășim ? Fiindcă munca nu se poate dezvolta liber" [18]. Străduindu-se să organizeze propaganda în numele „muncii", ei gîndindu-se mai ales la cea agricolă, țăraniștii își fixau în acest fel nota specifică a calității lor de adversari politici ai burgheziei liberale. În numele aceleiași necesități, a *continuității de guvernare*, liberalii găseau periculoși pe țărăniști dacă ar fi ajuns la guvern. Ei justificau acest pericol (și preluau o imprecizie sociologică țărănistă în legătură cu caracterul „de clasă" al Partidului țărănesc) prin aceea că interesele generale, naționale ar fi periclitate prin exacerbarea trebuințelor unei singure „clase" — cea țărănească [19]. Cum propaganda țărănistă conținea uneori și violențe de limbaj, conducerea Partidului național liberal putea, cu o oarecare ușurință, să convingă pe rege să declare că este decis a evita „tot ce ar putea lăsa să se creadă că sînt un om ce mă las intimidat de violență" [20].

---

[15] Mihail Manoilescu (*Rostul și destinul burgheziei românești*, București, 1942, p. 223) acuza pe țărăniști că „n-au înțeles chestiunea țărănească", întrebîndu-se cum puteau să trăiască țăranii mai departe mulțumiți cu o densitate de 82 locuitori pe km p. arabil cînd în Germania erau numai 47, iar în alte țări și mai puțin ?

[16] Între argumentele cu care același autor combate „de la dreapta" țărănismul, reținem pe cel potrivit căruia „țăraniștii n-au adîncit fenomenul social al exploatării satelor de către orașe și n-au prezentat în toată literatura lor un singur studiu științific asupra raporturilor economice dintre sat și oraș" (*op. cit.* p. 219 și urm.).

[17] Pamfil Șeicaru, *Istoria partidelor național, țărănist și național-țărănist*, Madrid, 1963, p. 46.

[18] Cf. „Adevărul", an XXXI, nr. 12838 din 20 octombrie 1925.

[19] Unul din aspectele relațiilor dintre liberali și țărăniști, dar nu singurul. De-a lungul întregii guvernări, oficiosul liberal scria numai despre gruparea sau partidul *țărănist* și nu *țărănesc*. Ar fi vorba de un partid țărănesc, scriau liberalii, numai dacă ar avea vreo legătură cu masa țărănească. Or, este vorba de o parte a burgheziei dornică de putere și care se folosește de masa țărănească. Probabil această atmosferă va avea o anumită influență asupra lui Mihail Manoilescu care aprecia țărănismul — și noi credem că aprecierea este excesivă — „ca un simplu fenomen electoral...", iar pe țăraniști ca „latifundiari de voturi" (*op. cit.*, p. 219).

[20] Arh. St. București, Fond Casa Regală, Ferdinand, dosar 1/1925, f. 1—2.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Pe aceeaşi linie, a fixării specificului atitudinii politice a partidelor, se cuvin formulate cîteva observaţii asupra poziţiei faţă de capitalul străin de care noi înţelegem să ne ocupăm numai incidental în această lucrare. De obicei, se constată o diferenţă netă de atitudine concretizată în două formule ce au alură programatică: „prin noi înşine" şi formula „porţilor deschise"[21]. Liberalii sînt cunoscuţi ca promotorii şi susţinătorii politicii „prin noi înşine", iar celelalte partide burgheze, cu nuanţările ce se impun, s-au pronunţat, în genere, pentru admiterea mai mult sau mai puţin condiţionată a colaborării capitalului străin. Problema dacă una sau alta din orientări a fost sau nu bună, nouă ni se pare cel puţin parţial falsă. Pentru perioada la care ne referim, noi înclinăm să credem că foarte mulţi oameni politici erau convinşi că cea mai potrivită politică pentru România ar fi cea dusă în spiritul politicii „prin noi înşine". Ceea ce-i despărţea, într-adevăr, pe oamenii politici nu era convingerea utilităţii uneia sau alteia din orientări, ci aprecierea posibilităţilor româneşti de a înfăptui o asemenea politică, incontestabil bună[22]. Reprezentanţi ai Partidului naţional român şi ai altor partide atacau politica economică liberală dusă în spiritul formulei „prin noi înşine" ca una care nu dă roade, aruncă sarcina refacerii economiei pe o singură generaţie[23] şi irită finanţa internaţională, descurajîndu-o în tendinţa căutării pieţei româneşti[24]. La ţărănişti (Virgil Madgearu şi dr. N. Lupu) neîncrederea în forţele româneşti se manifesta în formularea necesităţii (aprig combătută de guvern) de a se realiza o alianţă cu democraţiile slave ale orientului, respectiv, cu Bulgaria şi Iugoslavia, şi de a se forma, astfel, un front împotriva ţărilor occidentale care în lupta pentru debuşeuri „se împacă pe spinarea ţăranilor din Orient"[25].

În februarie 1925, în declaraţiile pe care N. Iorga le făcea în străinătate despre politica viitorului guvern[26], sesizăm aceeaşi neîncredere în capitalul autohton „rău asigurat, încîlcit în interdependenţe nesfîrşite şi în cele mai multe cazuri neavînd o valoare de aur...". Numai această situaţie a capitalului autohton îl determină pe marele istoric şi unul din preşedinţii Partidului naţional să invite capitalurile străine, vizînd mai ales pe cele provenite de la aliaţii tradiţionali, la colaborare în cadrul economici româneşti, obligîndu-se să menţină angajamentele predecesorilor, adică ale guvernului liberal. Exemplele ar putea continua pe linia ilustrării afirmaţiei că fruntaşi ai partidelor opoziţioniste îşi exprimau propria slăbiciune prin aprecierea sceptică a posibilităţilor ţării.

Recompunerea contextului politic al discutării şi votării legii comercializării permite desprinderea şi a altor argumente care să contribuie la definirea atitudinii partidelor politice faţă de problemele economice, la stabilirea atitudinii opoziţiei faţă de politica economică a guvernului liberal.

Alegerea acestui moment al politicii economice liberale se justifică din *mai multe puncte de vedere. Este prima lege din grupul unitar de legi econo-*

---

[21] V. Axeniuc, *Situaţia economică-socială a României în perioada 1919—1924*, în „Analele Institutului de Studii istorice şi social politice de pe lîngă C.C. al P.M.R.", an XII, nr. 4/1960, p. 125 şi urm. Lucrări privind analiza politicii „prin noi înşine" au realizat şi cercetătorii Gh. Buzatu, I. Saizu.

[22] D.A.N.C.D., şedinţa din 3 aprilie 1924, p. 2330 şi urm.

[23] Există exemple care ar putea constitui începutul unei studieri sistematice sub acest unghi a problemei. Alexandru Ote'eleşanu, *Formule nefaste guvernului*, în „Îndreptarea", an VI, nr. 75 din 2 aprilie 1922.

[24] Era aici şi o realitate. Ştefan Zeletin era tentat să constate iminenţa căderii guvernului „boicotat de finanţa internaţională" (*Tragedia unei idei mari*, în „Pagini agrare şi sociale", an I, nr. 11, din 10 octombrie 1924, p. 220—223).

[25] Virgil Madgearu, ajuns mai tîrziu ministru al industriei şi comerţului, încearcă „concertarea" acţiunilor ţărilor agrare din sud-estul Europei. Eşecul acestei încercări l-a făcut să vadă mai realist utilitatea industrializării pentru aceste ţări. Vezi şi I. Ciupercă *România şi conferinţele agrare din 1930—1932*, în „Anuarul...", tom. VII (1970), p. 307 şi urm.

[26] Cf. „Lupta", an IV, nr. 965 din 27 februarie 1925.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

mice și, prin aceasta, momentul prezentării ei solicita la maximum partidele din opoziție în vederea stabilirii posibilității sau imposibilității continuării legiferării în domeniul economic de către guvern. Dată fiind puterea economică a Partidului național liberal și competența arogată, și reală, în probleme economice, confruntarea pe acest teren între guvern și opoziție era hotărîtoare din mai multe puncte de vedere: al durabilității guvernului, al stabilirii criteriilor de alegere a succesorului la putere etc. Conținutul legii și obiectul ei — valorificarea bogățiilor statului român — îngăduie, după părerea noastră, sesizarea mai multor interferențe între politica economică internă a guvernului și atitudinea față de capitalurile străine exprimate în spiritul formulei „prin noi înșine".

Alegerea acestui moment se mai justifică și prin aceea că permite, pe de o parte, sesizarea legăturii dintre atitudinea parlamentară și cea extraparlamentară a opoziției, iar, pe de altă parte, — și aceasta este important dintr-un punct de vedere pe care l-am numi „tehnic" — îngăduie coroborarea informației de arhivă cu informația de presă și cu conținutul dezbaterilor parlamentare.

Campania împotriva constituției din 1923 sfîrșea cu un eșec pentru opoziție. Un politician cu experiență, dar lipsit de un partid puternic în stare să-i susțină punctul de vedere — Alexandru Marghiloman — sezisa utilitatea reluării luptei antiguvernamentale pe direcția politicii economice a acestuia [27].

Este semnificativ faptul că mesajul tronului rostit la deschiderea corpurilor legiuitoare de la 15 octombrie 1923 nu formulează precis sarcina aducerii legii comercializării. „Politica stăruitoare de restabilire a ordinei în finanțe, precum și consolidarea datoriilor noastre în afară — arată mesajul regal — întăresc creditul statului și ne dau putința să ne gîndim și la punerea în valoare a bogățiilor naționale, care va face obiectul deosebitelor preocupări ale guvernului Meu" [28].

Formularea de mai sus poate, în aceeași măsură, să fie expresia nehotărîrii guvernului de a trece proiectul de lege prin parlament [29], sau poate constitui o abilitate guvernamentală menită să realizeze surprinderea opoziției.

La sala „Dacia" din București, în ziua deschiderii sesiunii din 1923—1924 a parlamentului, liderii Partidului național român protestau împotriva politicii economice guvernamentale „nefaste", care „a compromis țara în afară și a sărăcit-o înăuntru" [30]. Abia în a doua jumătate a lunii ianuarie 1924 începea campania opoziției cu obiectivul precis: legea comercializării [31]. Există indicii că au fost necesare unele măsuri de aplanare a divergențelor chiar în interiorul guvernului liberal. Remanierea de la sfîrșitul lunii octombrie 1923, concretizată și în înlocuirea lui V. P. Sassu cu Tancred Constantinescu la Departamentul industriei, are această semnificație după părerea noastră [32].

Pentru atitudinea opoziției față de legea comercializării sînt relevante informațiile extrase din corespondența lui N. Iorga [33]. La 4 februarie 1924, C. Cihodariu, secretarul general al Partidului naționalist democrat, scria lui N. Iorga că „opoziția, aproape fără excepție, este hotărîtă să ia poziție față de proiectele de legi economice ale guvernului, care tind la acapararea tuturor bogățiilor

---

[27] Vezi cuvîntarea rostită la Craiova (cf. „Adevărul", an. XXXI, nr. 12077 din 19 iunie. Al. Marghiloman, *Note politice*, vol. V, 1920—1924, București, 1927, p. 200—201.

[28] D.A.N.C.D., ședința din 15 octombrie 1923, p. 1—2.

[29] Trebuie operată distincția între faptul real al pregătirii din vreme a proiectelor de către guvern și necesitatea alegerii momentului prezentării proiectului în așa fel încît parlamentarii opoziției să nu-și poată organiza din vreme atacurile.

[30] „România", an I, nr. 1 din 15 octombrie 1923.

[31] „Îndreptarea", an VI, nr. 315 din 17 ianuarie 1924; „România", an. I, nr. 85 din 27 ianuarie 1924.

[32] Existența divergențelor în cadrul guvernului liberal se ilustrează și prin aceea că disidenții (Toma Stelian, I. Giurculescu, Emil Antonescu ș.a.) atacă guvernul și partidul liberal în probleme de politică economică.

[33] Bibl. Acad., *Coresp. N. Iorga*, vol. 315, f. 441, 496—497, *passim*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

țării de către societăți puse în slujba Partidului liberal. Pericolul e mare, continua C. Cihodariu, căci această acaparare va suprima orice tendință de îmbunătățire în țară și va da Partidului liberal *acea tărie cu care va tiraniza tot ce are un spirit de independență*, un spirit de mai bine pentru țară. Legile acestea vor crea, pe de altă parte, drepturi asupra cărora ar fi greu să se mai revină fără perturbări". Cîteva zile mai tîrziu același C. Cihodariu arăta că legea comercializării și prelungirea privilegiului Băncii Naționale a României cu 6 ani înainte de termen vor permite liberalilor să conducă țara *și din opoziție* „numai prin viziunea sectară a concepțiilor lor" [34].

Autenticitatea acestor stări de spirit existente între liderii partidelor burgheze aflate în opoziție față de guvernul liberal se verifică prin compararea cu campania de presă întreprinsă de fiecare din ziarele de partid împotriva legii comercializării [35]. De-a lungul acestei campanii, căreia guvernul îi răspundea prompt prin oficiosul său [36], se foloseau expresii de o deosebită duritate la adresa guvernului și a Partidului liberal. Se afirma, astfel, că Partidul liberal n-a lăsat alt guvern să facă comercializări și aceasta datorită „suspiciunii patriotice"; că etapa comercializărilor — un adevărat „mezat asupra avuțiilor statului" [37] — a fost precedată de etapa naționalizărilor, alt jaf organizat de liberali, că legea comercializărilor va asigura liberalilor o opoziție comodă [38], că ea va contribui la întărirea „domniei feudalității bancare" [39], că urmărește o „liberalizare" a întreprinderilor statului prin care liberalii „dau o dublă lovitură: își asigură, întîi, preponderența în întreprinderile comercializate și, în al doilea rînd, găsesc plasamente pentru toți partizanii pe care nu mai aveau unde să-i cazeze, punînd astfel capăt tuturor nemulțumirilor din partid, care nu au fost niciodată de ordin moral, ci numai de ordin stomacal" [40]. Se aprecia, de asemenea, că guvernul „va alcătui cu o grabă uimitoare societăți de exploatare, viitoare tranșee ale Partidului liberal" [41] și că legea comercializării constituie „un atentat împotriva națiunii întregi, atentat care nu poate fi tolerat fără a avea o grea și covîrșitoare răspundere în fața posterității" [42]. Exemplele sînt selectate dintr-un noian de informații potrivnice guvernului și prin care se urmărea discreditarea sa în țară și în fața străinătății.

Liderii partidelor opoziționiste își dădeau seama de utilitatea unirii eforturilor în sensul prezentării unui punct de vedere comun în fața guvernului. Momentul obliga la adoptarea unei hotăriri din care să rezulte un instrument politic în stare să înlocuiască Partidul național liberal la conducerea României. Contextul hotărîrii de mai sus, alături de unele sugestii pe care le-au putut da guvernul și Palatul, determină pe N. Iorga să accepte compromisul unirii cu gruparea C. Argetoianu, el însuși mărturisind mai tîrziu, esențialul acestei înțelegeri: „ideologia s-a isprăvit: chestiunile economice ocupă locul întîiu; lumea nu mai luptă pe baricade pentru un crez, ci se străduiește dureros pentru interesele ei" [43]. Hotărîrea *guvernului de a trece legi cu caracter economic, sporește amplitudinea conflictului* dintre Partidul național liberal și Partidul țărănesc prin reafirmarea și întărirea pornirii acestuia din urmă de a nu respecta actele de guvernămînt (mai

---

[34] Bibl. Acad., *Coresp. N. Iorga*, vol. 315, f. 496—497.

[35] Campania de presă, începută în ianuarie 1924, s-a prelungit mult după votarea legii. Precizăm că legea comercializării a fost adusă în fața Camerei la 12 martie 1924. Discutarea legii începe la 26 martie, iar votarea ei de către cameră are loc la 6 aprilie 1924. La 21 mai 1924 este prezentată în fața Senatului, care o votează la 31 mai, iar publicarea în „Monitorul Oficial" se face la 6 iunie 1924.

[36] „Viitorul", an XVII, nr. 4783 din 17 februarie 1924; nr. 4796 din 5 martie 1924; nr. 4804 din 14 martie 1924 etc.

[37] „România", an I, nr. 85 din 27 ianuarie 1924.

[38] „România", an I, nr. 90 din 2 februarie 1924.

[39] „Neamul Românesc", din 15 februarie 1924.

[40] „Îndreptarea", an VI, nr. 353 din 4 martie 1924.

[41] „Neamul Românesc" din 15 martie 1924.

[42] „Patria", Cluj, an VI, nr. 48 din 7 martie 1924.

[43] N. Iorga, *O viață de om*, vol. III, București, 1934, p. 100.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

ales legile privind dezvoltarea economică) înfăptuite de liberali [44]. Atitudinea țărăniștilor, după cum vom vedea, îi va izola depărtîndu-i și mai mult de putere.

Legiferarea în domeniul economic accentuează și dubiile lui Iuliu Maniu și ale Partidului național român în legătură cu căile pe unde se poate ajunge la putere: prin „forța maselor" pe care credea Maniu că ar putea-o „capta" prin colaborarea sau fuziunea cu Partidul țărănesc [45], sau prin chemarea „de sus" (de la Palat — n.ns.) și în acest caz era necesară îndepărtarea calificativului, care mai persista încă, de partid regionalist și trebuia să se renunțe la nerecunoașterea înfăptuirilor guvernului [46], acceptînd astfel ideea continuității de guvernare.

În același context, Partidul poporului, în urma mai multor înțelegeri ratate cu unul sau altul dintre oamenii politici, de la Al. Marghiloman pînă la dr. N. Lupu și persistînd încă în atitudinea de neparticipare la lucrările parlamentului liberal, hotărîse să-și demonstreze public forța [47] printr-o suită de întruniri ce se va încheia cu cea din București (3 iunie 1924). Se cuvine explicat de ce nu s-a realizat acum nici Partidul național țărănesc și nici, cel puțin, fuziunea și cu Iuliu Maniu, ci numai Partidul național al poporului *. Discutarea inițiativelor de grupare a opoziției în contextul pregătirii legilor economice liberale va releva elemente importante. Astfel apare inițiativa conducerii Partidului țărănesc, care la 10 februarie 1924 [48] formulează propunerea constituirii unui „bloc al opoziției". Erau invitate la colaborare toate partidele politice burgheze și Partidul social democrat în vederea înfăptuirii următoarelor obiective: 1) împiedicarea guvernului liberal de a realiza legiuirile de aplicare a constituției sale; 2) răsturnarea guvernului liberal; 3) stabilirea regimului legal și constituțional. Obiectivul răsturnării era limpede, iar în privința noului guvern țărăniștii nutreau speranța unei victorii proprii ascunsă sub formula „guvern de alegeri libere" [49] și propuneau obligativitatea pentru partidele care vor accepta formula „blocului" de a nu primi puterea „decît în condițiile care le-ar îngădui anularea legislației liberale".

Conținutul propunerilor țărăniste relevă o tentativă de formare a unui bloc de stînga, profund antiliberal și cu un grad de compatibilitate, aparentă, cu linia tactică a P.C.R., neinvitat să participe. În contextul discutării și elaborării hotăririi comitetului executiv al Partidului țărănesc din 10 februarie 1924 referitoare la „blocul opoziției", conducerea P.C.R. lansează formula unui „bloc revoluționar muncitoresc țărănesc" [50].

Momentul lansării propunerilor țărăniste determină exprimarea pozițiilor și intereselor celorlalte partide [51]. Conducerea Partidului național român este de acord în principiu. Partidul poporului, prin Al. Averescu, constată că propunerea „nu corespunde necesităților politice impuse de împrejurările actuale" și generalul Averescu se arăta dispus să examineze fuziunea partidelor: țărănesc, național român și al poporului. Argetoianu și Marghiloman au răspuns evaziv. Ilie Mosco-

---

[44] „Aurora", an IV, nr. 710 din 5 martie 1924; „Adevărul", an. XXXVI, nr. 12302 din 5 februarie 1924; „Viitorul", an VI, nr. 4770 din 2 februarie 1924.

[45] Negocierile dintre cele două partide, țintă a atacurilor ironice în epocă, au fost aproape permanente.

[46] La începutul lunii februarie 1924 C. Argetoianu obținuse, de-a lungul convorbirilor cu Iuliu Maniu, recunoașterea, pe moment, a actelor guvernului (Bibl. Acad., *Coresp. N. Iorga*, vol. 315, p. 407 și urm.).

[47] Hotărîrea generalului a putut fi influențată și de răspîndirea între guvernamentali a părerii că, odată ruptă gruparea Argetoianu, nu i se mai poate încredința puterea (vezi interviul lui Al. Constantinescu în „Adevărul", an XXXVI, nr. 12305 din 8 martie 1924).

* Formațiune existentă în perioada mai 1924—aprilie 1925.

[48] „Aurora", an IV, nr. 710 din 5 martie 1924; „Adevărul", an XXXVI, nr. 12302 din 5 martie 1924.

[49] Bibl. Acad., *Coresp. N. Iorga*, vol. 315, p. 514, 522—523.

[50] „Socialismul", an XX, nr. 16 din 13 februarie 1924.

[51] „Aurora", an IV, nr. 717 din 13 martie 1924; „Adevărul", an XXXVII, nr. 12301 din 4 martie 1924.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

vici n-a răspuns propunerii țărăniste. Intervievat, la Paris, în preajma publicării propunerii țărăniste, N. Iorga, sfătuit asiduu de colaboratori, uneori cu argumente seducătoare [52], arăta că și opoziția are nevoie de un șef și o idee cum au liberalii. La puțin timp după aceea se declara adeptul sistemului bipartid, deoarece „între mai multe partide poporul nu poate să aleagă și regele nu vrea să aleagă" [53], și lansa ideea necesității de a se forma „o stîngă *nerevoluționară, monarhică, democrată și culturală* (subl. ns.) [54] care să contrabalanseze Partidul național liberal. Ajuns în țară, N. Iorga face noi declarații pe aceeași linie, la Craiova, în care precizează și faptul că, în concepția sa, acest partid unic de stînga ar putea cuprinde, pe lîngă Partidul naționalist democrat, Partidul condus de Iuliu Maniu și gruparea Argetoianu, excluzînd Partidul poporului și pe țărăniști. Atitudinea și propunerile lui N. Iorga au contribuit la nereușita încercării țărăniste de grupare a opoziției, înscriindu-se tot mai vizibil în sfera concepțiilor liberale asupra continuității de guvernare în România [55]. Atitudinea țărăniștilor continuă să rămînă hotărîtoare pentru aprecierea fizionomiei viitoarelor regrupări ale opoziției chiar dacă pe moment se înregistra eșecul propunerii conducerii Partidului țărănesc. Contextul acestui eșec, reliefînd izolarea temporară a Partidului țărănesc între celelalte partide burgheze, conducerea P.C.R. crează posibilitatea clarificării naturii reale a mișcării țărăniste din România prin formularea unui „apel de front unic pentru doborîrea regimului liberal și înlocuirea lui printr-un guvern al muncitorilor și țăranilor" [56]. Scrisoarea semnată de Gh. Cristescu, și care conținea propunerea de mai sus, relevă drept mobil al formulării apelului de front unic [57] faptul că Partidul țărănesc „recunoaște lupta de clasă" și propune ca bază de discuție un program imediat de acțiune și un alt program al viitorului guvern muncitoresc țărănesc ce ar putea să înlocuiască pe cel liberal. Explicarea respingerii propunerii Partidului Comunist Român de către conducerea Partidului țărănesc obligă la formularea unor observații asupra forțelor politice în conflict din România. Conducerea Partidului național liberal a avut perspicacitatea să afirme hotărît că se identifică cu interesele României — stat național unitar. Postura de mai sus crea avantajul pentru liberali de a-și putea devansa adversarii politici de toate nuanțele, prin formularea acuzației de incompatibilitate a activității fiecăreia cu „interesele neamului" — de aici decurgînd prescrierea perspectivei de „moarte politică" pentru acești adversari. Dacă adăugăm lîngă postura favorabilă de mai sus forța de represiune a statului burghez, aflată în bună măsură în mîna Partidului național liberal, putem sezisa, atît dificultățile activității partidelor din opoziție, în genere, cît, mai ales, temeritatea afirmări necesității răsturnării ordinei burgheze de către partidele clasei muncitoare și, în primul rînd, de către P.C.R. Pe acest plan se relevă atît inconvenientul cuprinderii în inventarierea forțelor politice antiliberale a minorităților conlocuitoare [58] și a partidelor provinciilor unite cu Vechiul Regat cît și al punerii în discuție a formei organizării de stat a României (monarhie, republică federativă etc.). Hotărîrea conducerii Partidului țărănesc de a respinge propunerea de front unic a trebuit să traverseze două dileme: să aleagă, pe de o parte, între ordinea burgheză existentă și între răsturnarea ei, iar, pe de altă

---

[52] Bibl. Acad., *Coresp. N. Iorga*, vol. 315, p. 497.

[53] Cf. „Adevărul", an XXXVII, nr. 12303 din 6 martie 1924.

[54] Cf., idem, nr. 12308 din 12 martie 1924.

[55] A se compara informațiile referitoare la activitatea lui N. Iorga (Bibl. Acad., *Coresp. N. Iorga*, vol. 315, p. 441) cu atitudinea luată în parlament (D.A.N.C.D., ședința din 6 aprilie 1924, p. 2470). Aplaudat de majorități, Iorga afirma că ar fi o nenorocire pentru țară „dacă transmiterea de la un guvern la altul, s-ar face prin sguduirea liniștei și a bunei rînduieli. Sîntem pentru a ne succeda, sîntem pentru a ne îndrepta, nu pentru a ne distruge".

[56] Apelul era adresat, atît Partidului țărănesc, cît și Partidului social-democrat.

[57] Un front unic care „nu va fi de la început un bloc muncitoresc țărănesc".

[58] „Socialismul", an. XX, nr. 724 din 14 martie 1924; Șerban Voinea, *Marxism oligarhic*, București, 1926, p. 249.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

parte, între recunoașterea sau nerecunoașterea realității României ca stat național unitar [59]. Această hotărîre se concretiza în preferința pentru o democrație „chibzuită, adaptată realităților și îngrădită în limitele principiului sacru al proprietății individuale" și în menținerea Partidului țărănesc" în cadrul unei lupte politice constituționale și legale, respingînd tactica revoluționară" [60]. De fapt, conducerea Partidului țărănesc efectuase *acum* deplasarea „spre dreapta" de care se vorbește în mod obișnuit în legătură cu momentul realizării fuziunii cu Partidul național la 10 octombrie 1926. Prin însuși acest fapt se întărea postura Partidului țărănesc de aliat virtual cu fiecare dintre partidele burgheze din opoziție și, în special, cu Partidul național român pe care îl „hipnotiza" (termenul epocii). Avînd a alege între convertirea la o „politică pozitivă" spre care îl atrăgeau convorbirile inițiate de N. Iorga și C. Argetoianu [61] și persistența, alături de Partidul țărănesc, în nerecunoașterea constituției liberale și a celorlalte acte de guvernămînt, Iuliu Maniu a ales soluția din urmă. A respins propunerea de fuziune făcută de N. Iorga [62], propunere potrivit căreia „partidele opoziționiste parlamentare consimt și se obligă a aduce o luptă parlamentară comună pentru combaterea guvernului liberal și *zădărnicirea legiuirii lui economice* și de aplicarea constituției liberale" [63]. Respingerea propunerii lui N. Iorga se motiva prin aceea că partidul lui este plasat suficient „la stînga" așa încît nu mai este loc pentru un partid nou (cel propus de N. Iorga). Preciza, de asemenea, că în concepția sa, „orice înțelegere nu ar putea exclude alte partide democratice (era vizat Partidul țărănesc — n.ns.) de la o colaborare sau chiar de la o fuziune cu partidele noastre". În acest fel, încercările de grupare a opoziției inițiate de Partidul țărănesc, de N. Iorga și de conducerea P.C.R., lăsau drept unic rezultat formarea partidului naționalist al poporului [64] — o etapă spre constituirea Partidului național țărănesc.

Așadar, acțiunile extraparlamentare de grupare a opoziției, în fața hotărîrii guvernului de a trece prin parlament legi importante pentru dezvoltarea economiei, eșuau. Partidul naționalist al poporului, rezultat în urma acestor tentative, putea constitui cel mult un „postulant" pentru preluarea succesiunii liberale și aceasta numai cu condiția păstrării unei atitudini opoziționiste convenabile guvernului liberal [65].

Această situație a partidelor opoziționiste va avea o influență determinantă asupra felului în care a decurs discutarea în parlament a proiectului legii comercializării. Încă pe timpul preparării proiectului de lege, Virgil Madgearu și S. Mîndrescu dezvăluiau în parlament, la 27 februarie 1924 [66], detaliul potrivit căruia ra-

---

[59] Partidul țărănesc era acuzat continuu că se află în slujba unor interese străine statului român. Fruntașii acestui partid se străduiesc să risipească asemenea acuzații. Exemplele sînt numeroase. Vezi D.A.N.C.D., ședințele din 12—13 februarie 1925, p. 1383 și urm., p. 1421.

[60] „Aurora", an IV, nr. 724 din 21 martie 1924. Conducerea P.C.R. va fi obligată să *diferențieze rezerva revoluționară* aflată sub influența Partidului țărănesc de conducerea burgheză a acestui partid.

[61] Bibl. Acad. *Coresp. N. Iorga*, vol. 317, p. 443. „Țara Noastră", Cluj, an V, nr. 13 din 30 martie 1924, p. 399—400; nr. 14 din 6 aprilie 1924, p. 453—454.

[62] Bibl. Acad., *Coresp. N. Iorga*, vol. 317, p. 424 (Iuliu Maniu către N. Iorga, la 3 aprilie 1924).

[63] „Patria", Cluj, an VI, nr. 76 din 10 aprilie 1924.

[64] Vorbim de fuziunea celor două grupări în accepțiunea realizării ei „la centru". Nenumărate greutăți în organizațiile locale, unde, de asemenea, se stabilea anevoios un raport de forțe, prelungesc istoricul acestei fuziuni cu detalii mai puțin semnificative acum.

[65] Comportarea lui N. Iorga față de principele Carol și atitudinea istoricului față de „problema dinastică" va contribui în mod hotărîtor la excluderea lui N. Iorga, și a formațiilor politice care depindeau de el, de pe lista celor cărora li se cuvine succesiunea.

[66] Arh. St. București, Fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 2/1924, f. 208.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

portul Băncii Românești pe anul 1921, întocmit de I. G. Duca și Vintilă Brătianu, conținea concluzii politice defavorabile guvernului Averescu [67]. În fața discutării legilor economice liberale, în care opoziția vedea numai instrumente de sporire a puterii financiare a Partidului național liberal — și în acest caz aprecierile opoziției sînt excesive — se încerca dovedirea precedentului folosirii aparatului bancar în scopuri politice [68]. Pe aceeași linie, a pregătirii unui teren favorabil atacării proiectului legii comercializării, D. R. Ioanițescu întreba guvernul [69], la 12 martie 1924, despre responsabilitatea statului care nu-și plătește datoriile către întreprinderile furnizoare [70], producînd astfel o sporire a șomajului și deci un pericol social.

Deși neunită, opoziția acționa apoi pe linia discreditării ministrului Tancred Constantinescu [71] și a altor personalități liberale pentru a demonstra, pe această cale, că guvernul Brătianu nu are „autoritatea morală" să ceară votarea unui proiect de lege cu așa profunde consecințe asupra viitorului țării.

Cîteva observații asupra felului în care guvernul a pregătit proiectul legii comercializării, precum și aducerea și discutarea lui în parlament, vor contura și mai bine relațiile dintre partidele politice burgheze în această perioadă. Conducerea partidelor din opoziție a suspectat guvernul de intenția trecerii „prin surprindere" a proiectului legii comercializării. Formularea ambiguă din mesaj poate valida parțial această suspiciune. Este posibil, de asemenea, să fi fost o regizare guvernamentală a suprapunerii cronologice dintre perioada discutării proiectului de mai sus (12 martie—31 mai 1924) și desfășurarea campaniei electorale pentru alegerea parțială de deputat, la Caracal (martie 1924). Este interesant, de asemenea, de constatat că au existat sau au fost simulate neînțelegeri în cadrul guvernului între ministrul industriei, Tancred Constantinescu, și ministrul finanțelor, Vintilă Brătianu, ambii semnatari ai expunerii de motive, în privința unor principii ale legii. Era deosebit de important pentru organizarea atacurilor opoziției dacă legea se va prezenta ca una generală, aplicabilă tuturor întreprinderilor de comercializat [72], sau va conține principiul că o lege specială va trebui întocmită și votată pentru fiecare întreprindere [73].

Se verifică documentar [74] că legile economice liberale au fost pregătite destul de meticulos și din vreme. De asemenea, documentele citate mai jos și discuțiile parlamentare ne obligă să recunoaștem alături de interesele de partid, pe direcția cărora ataca opoziția, — o simplificare voită și comodă pentru ea — intenția guvernului de a se identifica cu interesele generale ale burgheziei din România în 1924. Dificultățile financiare impuneau adoptarea unor legi prin care să se realizeze o mobilizare mai eficientă a eforturilor în vederea înviorării producției — cheie de boltă a stăpînirii acestor dificultăți. Senatorul Bartolomeu, Episcop de Rîmnic și Noul Severin, constata cu plăcere că dorința exprimată de el în timpul discutării

---

[67] Întrebarea deputatului S. Mîndrescu și dezvăluirile lui Virgil Madgearu plecau de la un articol apărut în „Universul", articol în care autorul, „un inginer român", cita din acest raport.

[68] *Replica „Viitorului" (an XVII, nr. 4795 din 3 martie 1924) încerca inteligent* să risipească impresia produsă asupra opiniei publice de acțiunea deputaților Mîndrescu și Madgearu.

[69] Arh. St. București, Fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 2/1924, f. 283.

[70] D. R. Ioanițescu viza o realitate. În 1923 se estimau aceste datorii ale statului la circa 2,2 miliarde. (Vezi Arh. St. București, fond U.G.I.R., dosar 10/1923, p. 124—130).

[71] D.A.N.C.D., ședința din 4 aprilie 1924, p. 2338.

[72] Acesta este spiritul textului depus și votat de Parlament.

[73] Vintilă Brătianu mărturisește că a fost convins cu o oarecare dificultate să admită principiul legii generale. Nu este mai puțin adevărat că prezentarea în fața opiniei publice a celuilalt principiu („Viitorul", an XVII, nr. 4783 din 17 februarie 1924) putea să urmărească temperarea campaniei opoziției împotriva proiectului.

[74] Arh. St. București, Fond Casa Regală, dos. 5/1923 și dosar 8/1923; fond U.G.I.R., dosar 10/1928, p. 86—93, p. 128—130.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

constituției din 1923 de a se introduce munca obligatorie, deși respinsă atunci se realizează prin această lege care „ține totuși să prindă de popor munca, (era vizată munca națională în domeniul industriei, mai ales — n.ns.), dacă nu prin comandament, cel puțin prin momeală..." [75].

Desprinderea jaloanelor discutării în parlament a proiectului legii implică cunoașterea conținutului său. Rezumarea unei legi este dificilă dacă ne gîndim că fiecare paragraf și articol are importanța lui și, în concepția legiuitorului, vizează rezolvarea unei situații reale. Odată formulată această rezervă, selectarea prevederilor socotite esențiale se va face pe criteriul frecvenței lor în discuțiile parlamentare. Proiectul de lege [76] cuprindea 4 capitole (I. Felul întreprinderilor publice cu caracter economic; II. Dispozițiuni privitoare la administrarea și controlul întreprinderilor publice cu caracter economic; III. Constituirea, capitalul și gestiunea întreprinderilor economice ale Statului; IV. Dispozițiuni diverse) totalizînd 30 de articole. Potrivit proiectului, întreprinderile statului cu caracter economic se împărțeau în două categorii: întreprinderi de *interes general* (C.F.R., P.T.T., Pulberăria armatei etc.) și întreprinderi cu *caracter pur comercial*, aflate în proprietatea statului, dar care „nu constituiesc un monopol exclusiv al său" (art. 22). Întreprinderile din prima categorie urmează a fi exploatate de stat în regie directă, iar cele din a doua categorie se pot exploata prin asocierea capitalului privat în conformitate cu prevederile acestei legi (art. 4). Fiecare întreprindere din această ultimă categorie va avea în frunte un consiliu de administrație format din 12 membri, „din care 1/3 numiți de guvern, iar restul aleși de adunarea generală a acționarilor". Consiliul de administrație alege din cadrul lui un comitet de direcție format din directorul întreprinderii și doi membri ai consiliului. Unul din acești doi membri va trebui să fie reprezentantul guvernului. Membrii parlamentului, în tot timpul cît dețin mandatul, nu pot fi numiți de guvern în consiliul de administrație sau al cenzorilor în întreprinderile comercializate. Pentru controlul și îndrumarea exploatării întreprinderilor comercializate se instituie pe lîngă Ministerul Industriei și Comerțului un consiliu superior de control și îndrumare compus din membri cu un mandat de 5 ani (art. 7): un senator ales de senat, un deputat ales de adunarea deputaților, președintele înaltei Curți de conturi, un membru al consiliului de directori ai Băncii Naționale „desemnat de consiliul de miniștri din 3 membri propuși de consiliul băncii", un membru delegat al consiliului de administrație al Creditului industrial, un membru al consiliului superior al economiei naționale, un delegat al Uniunii camerelor de comerț și industrie (pînă la crearea ei locul îl va ține președintele Camerei de comerț din București), un delegat al consiliului superior al muncii (după înființarea lui), un delegat al cooperației desemnat de consiliul superior al cooperației (după înființarea lui) și din 3 specialiști numiți de consiliul de miniștri (art. 5). Consiliul superior de control și îndrumare număra între atribuțiunile sale (art. 9): dreptul de a aviza propunerile referitoare la întreprinderile comercializate; avizarea statutelor acestor întreprinderi; *evaluarea aportului statului și particularilor în întreprinderile comercializate*; avizarea asupra participării capitalului străin și încuviințarea angajării specialiștilor străini în caz de absolută necesitate.

Potrivit art. 10, comercializarea unei întreprinderi de stat urma să se facă la inițiativa și după propunerea departamentului de care depinde întreprinderea. Se preciza, (art. 11; și aceasta concretiza cel mai bine politica economică liberală „prin noi înșine" — n.ns.) că acțiunile vor fi nominative și netransmisibile, că numărul maxim al voturilor unui acționar va fi limitat; că 2/3 din membrii consiliului de administrație și ai comitetului de direcție vor fi români, iar președintele și directorul general vor fi tot români. Prevederile de mai sus concretizau tendința guvernului liberal de a încuraja capitalul și munca autohtonă, de a realiza o mai echitabilă împărțire a profiturilor între burghezia românească și capitalul străin. Se fixau apoi normele împărțirii beneficiilor între stat și particulari. Art. 12 prevedea că statul va avea dreptul la un număr limitat de voturi (maximum 1/3 — minimum 1/4) în adunarea generală a întreprinderii

[75] D.A.N.C.S., ședința din 29 mai 1924, p. 1164 și urm.
[76] Idem, ședința din 31 mai 1924, p. 1135—1141.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

comercializate cu participarea privată. Statutele întreprinderilor ce urmează a fi comercializate vor fi supuse Delegației economice a Consiliului de Miniștri și aprobării acestui consiliu. Ele vor fi sancționate prin decret regal și publicate în curs de 20 de zile în „Monitorul Oficial" împreună cu condițiile subscripțiunii publice. Consiliul de miniștri declară societatea constituită, iar jurnalul Consiliului de miniștri se va publica în „Monitorul Oficial" (art. 13). Paragraful 2 (art. 14—18) conține norme de formare a capitalului, inclusiv a capitalului străin ce nu trebuie să depășească plafonul de 40% din capitalul social al întreprinderii.

Dispozițiunile diverse prevedeau: durata de 50 de ani a întreprinderii comercializate cu posibilitatea înnoirii ei (art. 22); dreptul statului de a răscumpăra ceea ce se mai păstrează din aportul său după expirarea cointeresării (art. 23); dispoziţiuni privind comercializarea bunurilor statului ce nu pot face obiectul unei singure întreprinderi (art. 25); norme de recrutare și salarizare a funcționarilor și lucrătorilor și modalitatea participării lor la beneficii (art. 26—27)[77].

La 26 martie 1924 începea discutarea în Cameră a proiectului legii comercializării. Expunerea de motive preciza că proiectul urmărește „o schimbare radicală a administrării bunurilor Statului în scopul de a scoate din ele o cît mai mare rentabilitate"[78]. Apoi, expunerea de motive argumenta că dintre toate modalitățile de exploatare a bunurilor statului (regie directă — în ființă —, concesionare, cooperativizare, socializare) *regia cointeresată*, propusă în proiect, este cea mai avantajoasă. Aceeași expunere de motive sublinia că proiectul se încadrează într-o politică economică generală a statului, că veghează la evitarea concentrării capitalurilor în mîna cîtorva capitaliști, care să domine viața economică și politică a țării. Se sublinia apoi faptul că în proiect se prevede reprezentarea factorului *muncă* și prin aceasta legiuitorii cred a acționa în spiritul vremii „care a ridicat munca și a făcut-o să joace rolul primordial în orice întreprindere economică"[78 a].

Discuțiile începeau prin manifestarea deschisă a dezacordului unora dintre partidele din opoziție care participau la dezbateri, dezacord concretizat în declarațiile citite de Emil Hațiegan, în numele Partidului național român, de P. Dragomirescu, în numele Partidului poporului (ramura Argetoianu) și printr-o intervenție scurtă a lui N. Iorga[79]. În numele Partidului țărănesc nu se prezintă acum o declarație. Abia în ziua votării legii la Cameră — 6 aprilie 1924 — apare declarația lui Eduard Mirto concomitent cu reînnoirea declarației Partidului național român de către Gr. N. Filipescu[80]. Alăturarea acestor declarații trebuie pusă și în legătură cu începerea tratativelor de fuziune între conducerile celor două partide, în jurul datei de 1 aprilie 1924[81]. Declarațiile de mai sus reluau, de fapt, argumentele de care se uzase în campaniile de presă care precedaseră începutul discuției proiectului legii. Se reafirmă, astfel, că adunarea deputaților este „lipsită de temei constituțional și legal", că viitoarele corpuri legiuitoare „vor elibera țara de sub robia economică pe care o impune țării guvernul prin acest proiect de lege" (Emil Hațiegan); că „se încearcă astfel o adevărată lovitură de stat", iar legea de față „prezintă și caracterul odios al unei acaparări de partid". N. Iorga afirma că „legea este rea și că înainte de toate gestul (guvernului — n.ns.) este lipsit de orice eleganță"[81 a].

Pentru a judeca spiritul și eficiența discutării legii comercializării se impune o caracterizare de ansamblu a intervențiilor deputaților și senatorilor opoziției. Aceste intervenții au un punct comun de plecare și anume: neîncrederea în guvernul liberal. Neîncrederea opoziției era, în primul rînd, de natură politică și

---

[77] D.A.N.C.S., ședința din 29 mai 1924, p. 1164 și urm.

[78] D.A.N.C.D., ședința din 26 martie 1924, p. 2154.

[78 a] *Ibidem.*

[79] D.A.N.C.D., ședința din 26 martie 1924, p. 2172—2173.

[80] Idem, ședința din 6 aprilie 1924, p. 2425.

[81] „Aurora", an. VI, nr. 782 din 2 iunie 1924, nr. 825 din 24 iulie 1924 (G. Bogdan-Duică); nr. 902 din 23 octombrie 1924 (Virgil Madgearu); „Țara Noastră", Cluj, an VI, nr. 3 din 18 ianuarie 1925, p. 83—84 (V. Goldiș).

[81 a] D.A.N.C.D., ședința din 6 aprilie 1924, p. 2425.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

avea drept origine ceea ce noi am numit drept „viciile inițiale" ale guvernării Brătianu din punctul de vedere al opoziției.

Există mai multe argumente care justifică această afirmație. Mai întîi, tonul discuțiilor parlamentare este dat de Partidul țărănesc prin Virgil Madgearu [82], ale cărui discursuri au drept axă principală ideea că Partidul liberal, care exercită o dictatură politică, dorește prin proiectul legii comercializării să exercite și o dictatură economică, atît la guvern cît și în opoziție [83]. Oratorul încerca să demonstreze — de pe banca ministerială fiind, firește, combătut [84] — că proiectul tindea să înlocuiască atribuțiile parlamentului cu atribuțiile puterii executive și mai ales cu ale consiliului economic de îndrumare și control; că în această formă proiectul urmărea o cedare a averilor statului, scoase de sub supravegherea reprezentanților națiunii, către trusturile liberale. Ajungea, astfel, la concluzia că proiectul este „ultimul atac banditesc al claselor conducătoare asupra avuției și asupra patrimoniului de civilizațiune al statului român", promitea confiscarea societăților comercializate de liberali și acuza banca ministerială și deputații majoritari de complicitate la acțiunea de sporire a fermenților revoluționari în România [85]. Apoi, sînt semnificative pentru întemeierea afirmației de mai sus unele amendamente propuse de deputații opoziției la discutarea pe articole a legii. Astfel, cînd deputatul țărănist C. Spineanu propunea drept amendament la art. 4 [86] ca „timp de 5 ani... nici un ministru, secretar general de minister, deputat sau senator nu va putea ocupa nici o însărcinare de membru în consiliul de administrație, director sau avocat în vreo societate formată pe baza acestei legi", era vizat direct guvernul și Partidul liberal. Amendamentul era respins la Cameră într-o atmosferă de mare zgomot în care oratorul abia mai putea să rostească afirmația că numai aprobarea amendamentului său ar conferi „autoritate morală" deputaților chemați să voteze proiectul de lege. Un amendament similar propus de D. R. Ioanițescu la art. 9 [87], urmărea sporirea controlului parlamentului — control în care opoziția vedea o garanție contra înstrăinării avuțiilor statului în favoarea Partidului național liberal [88].

Pornind de la neîncrederea în guvernul și partidul liberal, de la teama sporirii puterii economice a acestui partid, oratorii opoziției au căutat să dovedească cu argumente, luate uneori din trecutul Partidului național liberal, că trecerea proiectului de lege ar fi un pericol pentru țară. Astfel, guvernul era acuzat de a fi provocat cu premeditare deficite în întreprinderile statului pentru a justifica în acest fel comercializarea lor (D. R. Ioanițescu) [89]; că proiectul tinde a întrona „o dominațiune asupra muncii naționale", pericol în fața căruia se va ridica „toată suflarea românească" [90], că se încearcă punerea întregii țări „pe acțiuni". În discordanță cu puterea reală a opoziției și a grupării Argetoianu pe care o reprezenta, același orator — D. R. Ioanițescu — amenința guvernul că „se va

---

[82] D.A.N.C.D., ședința din 26 martie 1924, p. 2172 și urm.; ședința din 28 martie 1924, p. 2205 și urm.

[83] Discursurile lui Virgil Madgearu, rostite cu prilejul discutării legilor economice liberale, sînt strînse într-un volum cu titlul semnificativ *Dictatură economică sau democrație economică ?*, București, 1925, 194 p.

[84] Există o dificultate a formării unui punct de vedere propriu în aprecierea discuțiilor parlamentare. Oratorii, mulți dintre ei juriști, știu să dea impresia că au dreptate chiar cînd dreptatea era de partea cealaltă. Noi am pornit de la aprecierea că fiecare orator este în primul rînd *om politic*.

[85] Virgil Madgearu, *op. cit.*, p. 74—78.

[86] D.A.N.C.D., ședința din 5 aprilie 1924, p. 2409.

[87] „Ori de cîte ori aportul Statului va trece de 5 milioane este nevoie de ratificarea Parlamentului".

[88] Acest amendament și altele, asupra cărora nu mai insistăm, erau respinse pe motivul că tind „a strica economia legii". De pe banca ministerială și din partea deputaților majoritari se formula invitația de a se discuta „constructiv" și „competent" *în cadrul legii*.

[89] D.A.N.C.D., ședința din 28 martie 1924, p. 2211.

[90] D.A.N.C.D., ședința din 28 martie 1924, p. 2211.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

lovi de rezistența fără margini a democrației...", care la publicarea legii în „Monitorul Oficial" va striga: „săriți cu toții, au venit piratii avuției naționale" (era un rău profet; „națiunea" — partea la care se referea oratorul — a primit cu liniște și dezinteresare legea).

Alți oratori (Gr. Iunian [91], M. Popovici, Sever Dan) subliniau ideea că proiectul de lege vizează mai ales acapararea bogățiilor Transilvaniei. Se urmărea cu abilitate folosirea nemulțumirilor din cadrul guvernului și partidului liberal, ca și a nemulțumirilor existente între deputații majoritari. Deputații opoziției vedeau imposibilitatea aritmetică a opoziției de a produce respingerea proiectului legii comercializării. Era atacată de asemenea, politica guvernului față de capitalul străin [92]. Momentul era prielnic pentru opoziție. Se ratase contractarea unui împrumut în Franța și se contura ostilitatea capitalurilor străine împotriva legii minelor pe care o pregătea guvernul [93]. În aceste împrejurări, se arăta de către Sever Dan că votarea proiectului este inutilă deoarece capitalul autohton nu există [94], iar cel străin nu se va interesa de economia românească din cauza politicii greșite a guvernului. O altă platformă de atac împotriva guvernului (Virgil Madgearu, M. Popovici, C. Spînișteanu) [95] consta în afirmația — rămasă fără o replică decumentată a băncii ministeriale — că proiectul de lege ar urmări mobilizarea resurselor statului în vederea recuperării pierderilor suferite de grupul de bănci în frunte cu Banca Românească care a cumpărat acțiunile societății „Steaua Română" în 1919.

Am încercat să desprindem direcțiile atacurilor pe care oratorii opoziției, cu mai mult sau mai puțin temei, le-au îndreptat contra băncii ministeriale și a Partidului național liberal cu intenția de a provoca respingerea proiectului de lege încă de la discuția generală. Abili, raportorul Vladimir Atanasovici și ministrul Tancred Constantinescu parau atacurile opoziției [96], acuzîndu-i pe deputații opoziționiști de patimă și insuficientă competență. Forța Partidului național liberal își spunea și în aceste împrejurări cuvîntul. Atacurile furicase ale opoziției rămîneau fără efect. Nu este lipsită de semnificație maniera votării legii [97]. Din 369 de deputați au participat la votarea legii numai 129 — destul de puțini dacă ne gîndim la faptul că deputații majoritari erau în număr de 252. Majoritatea regulamentară era de 93 de deputați. Cele 127 de bile albe, pentru, și două, negre, contra, hotărau admiterea de către Cameră, fără modificări esențiale, a proiectului de lege. Odată trecut la Cameră, proiectul comercializării avea și mai multe șanse de a ajunge lege. Replica opoziției de-a lungul discutării la Senat a legii [98] a fost, după părerea noastră, mai slabă decît cea din cadrul Adunării deputaților. Senatorul opoziționist care a polarizat discuțiile din Senat, folosind talentul și prestigiul lui, era M. B. Cantacuzino [99]. Dezavantajat vizibil de calitatea lui de relativ proaspăt țărănist, M. B. Cantacuzino nu aduce nici un argument nou împotriva proiectului legii comercializării. Cu abilitate și talent își organiză atacurile pe direcțiile semnalate de noi mai sus. Astfel, califica și el proiectul, pe care-l găsea „uricios", drept o „îndrăzneață legiferare", care servește exclusiv Partidului național liberal — singurul partid de clasă, deoarece celelalte se spri-

[91] D.A.N.C.D., ședința din 2 aprilie 1924, p. 2295.

[92] Idem, p. 2313, (Gr. Iunian).

[93] Arh. M.A.E., fond 71, 1920—1944, România, general, 1920—1931, vol. I, p. 249. Idem, Franța, Relații cu România, 1920—1926, vol. 63, p. 82.

[94] Ministrul T. Constantinescu demonstra contrariul (vezi D.A.N.C.S., ședința din 30 mai 1924, p. 1183 și urm.).

[95] D.A.N.C.D., ședința din 4 aprilie 1924, p. 2359.

[96] Idem, ședința din 5 aprilie 1924, p. 2388, 2397.

[97] Idem, ședința din 6 aprilie 1924, p. 2424—2425.

[98] Raportor era C. G. Dissescu înlocuit de N. Gh. Popovici.

[99] D.A.N.C.S., ședința din 27 mai 1924, p. 1145 și urm. Au mai vorbit senatorii: Liviu Mișca și Al. Aciu, în numele Partidului național român (D.A.N.C.S., ședința din 28 mai 1924, p. 1157—1161). La discuția pe articole, același partid era destul de bine reprezentat prin Gh. Ghibănescu (idem, ședința din 31 mai 1924, p. 1203 și urm.). Partidul țărănesc era reprezentat prin M. Trandafirescu.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

jină pe toate clasele ; era o pledoarie *pro domo* a unui țărănist de dată recentă ce reprezenta aripa dreaptă a partidului incomodată de radicalismul aprecierii Partidului țărănesc ca partid al „clasei" țărănești. M. B. Cantacuzino aprecia, de asemenea, că trecerea prin Parlament a proiectului legii comercializării ar contribui la falsificarea întregului regim financiar și economic „din cauză că este cotropit de un feudalism bancar".

În cadrul discutării pe articole, senatorii opoziționiști uzau de ultimile argumente. M. Trandafirescu [100], senator țărănist, arăta, referindu-se, firește, la starea de spirit a parlamentarilor opoziționiști, care nu era expresia fidelă a unei atitudini similare a opiniei publice din țară, că aducerea în discuție a proiectului de lege a provocat o campanie atît de violentă „de parcă ne-am găsi în ajunul unui război civil". Deoarece proiectul era ca și votat, M. Trandafirescu găsește de cuviință să reînnoiască în Senat declarația Partidului țărănesc potrivit căruia „nu se va tolera realizarea acestei legi... de spoliațiune a averii statului în folosul unui partid care în contra voinței țării se găsește la conducere". Se preciza, de asemenea, că se va face declarației „o publicitate cît mai întinsă, în țară și în străinătate, pentru ca subscriitorii să nu poată invoca drepturi cîștigate, în momentul în care prin înlăturarea actualului guvern și prin abrogarea acestei legi, statul va fi repus în drepturile sale".

De fapt, adevăratul „proces" al opoziției se făcea la Senat. Banca ministerială și senatorii au încercat să combată punct cu punct argumentele opoziției și să demonstreze că, împotriva afirmației făcută și la Cameră [101] și la Senat [102], potrivit căreia proiectul de lege va însemna începutul destrămării partidului liberal ca partid, Partidul național liberal se va întări în sensul adăugării la palmaresul realizărilor sale și a legii comercializării menită să contribuie la „întărirea și prosperitatea țării" [103]. Se afirma prin N. Gh. Popovici că „teama de acaparare", folosită ca platformă politică de opoziție, era pur și simplu o glumă, iar ca platformă „nici măcar de scînduri nu este, ci de simplă mucava" [104]. Cu toate protestele opoziției, proiectul a fost votat și la Senat [105], devenind lege. Cum noi nu ne-am propus, în cadrul acestui studiu, să abordăm *aplicarea* legii comercializării, precizăm numai că între anii 1924 și 1928 întreprinderi de mare importanță ca : Uzinele metalurgice Copșa mică și Cugir, minele de cărbuni Lonea, Societatea fluvială română, Societatea pentru difuzarea radiotelefoniei, întreprinderea Sonametan și altele au fost exploatate pe baze comerciale potrivit dispozițiilor acestei legi.

Concluziile politice ce decurgeau în urma confruntării prilejuite de trecerea prin Parlament a proiectului legii comercializării, care angaja interese fundamentale, ale statului și ale partidelor, difereau de la partid la partid. Conducerea Partidului național liberal a continuat să acționeze pe linia asigurării unei succesiuni care să conțină garanții maxime în privința menținerii înfăptuirilor sale în orice domeniu și, mai ales, în cel economic. La 4 iunie 1924, se realiza acest lucru *prin înțelegerea* cu generalul Averescu. *Pentru celelalte partide ale opoziției* această confruntare dovedise încă odată forța economică și politică a Partidului național liberal. Momentul politic impunea partidelor opoziționiste reconsiderarea adevărului potrivit căruia unica soluție care le-ar permite influențarea în manieră hotărîtoare a conducerii țării ar fi concentrarea opoziției într-un partid puternic în stare să înfrunte pe cel național liberal. Este neîndoielnic faptul că insuccesul opoziției în fața proiectului legii comercializării a contribuit la grăbirea tratativelor dintre Partidul național român și Partidul țărănesc în vederea

---

[100] D.A.N.C.S., ședința din 6 aprilie 1924, p. 1205.

[101] D.A.N.C.D., ședința din 3 aprilie 1924, p. 2315 și urm.

[102] D.A.N.C.S., ședința din 27 mai 1924, p. 1145.

[103] Idem, ședința din 28 mai 1924, p. 1175 și urm. (M. Gh. Popovici).

[104] D.A.N.C.S., ședința din 28 mai 1924, p. 1161.

[105] D.A.N.C.S., ședința din 31 mai 1924, p. 1203 și urm. Din cei 201 senatori (126 formau majoritatea guvernamentală) participau la vot 82. Majoritatea regulamentară era de 52. Legea era votată cu 76 bile albe contra 6.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

realizării unei fuziuni. Va eşua şi această încercare din motive care merită o discuţie specială.

Mai există o latură a concluziilor discuţiilor în jurul legii comercializării. Ar trebui sesizat că sporeşte neîncrederea în parlament — ca instituţie. Opoziţia are o anumită responsabilitate în această privinţă. Blamarea parlamentului liberal nu putea să nu se resfrîngă şi asupra instituţiei ca atare. Afirmaţii ca aceea conform căreia „parlamentul nu este locul potrivit pentru examinarea obiectivă a unei probleme economice“ [106], constituie un exemplu în acest sens.

LA POLITIQUE ÉCONOMIQUE DU MINISTÈRE LIBÉRAL ET L'ATTITUDE DE L'OPPOSITION (1924).

Résumé

Dans cette étude, l'auteur se propose de reconstituer les circonstances dans lesquelles le ministère constitué par le parti libéral, dont Jean J. C. Bratiano était le chef, a élaboré la loi de 1924 relative à la commercialisation et au contrôle des entreprises économiques de l'Etat. Le but principal de la loi a été d'accroître les bénéfices de ces entreprises en y faisant participer l'initiative privée.

L'auteur fait un exposé des relations entre les partis politiques bourgeois de l'époque et analyse la politique économique des libéraux.

Les partis politiques bourgeois qui s'opposaient au parti libéral, à l'occasion de l'élaboration de la loi dite de commercialisation ont combattu, dans son ensemble, la politique économique du ministère Bratiano, l'accusant d'avoir pour unique préoccupation de satisfaire les intérêts égoïstes de ses partisans. Les chefs de l'opposition exageraient, car la loi de commercialisation, telle qu'elle a été votée et appliquée, a prouvé qu'elle a été un des moyens auxquels a eu recours le parti national-libéral pour s'identifier aux intérêts généraux de la bourgeoisie roumaine.

Les groupes de l'opposition craignant que la loi de commercialisation n'accroisse la puissance économique des libéraux, se sont efforcés d'empêcher le vote de cette loi et de contraindre le ministère à démissioner. Le nombre relativement réduit des députés et des sénateurs de l'opposition, élus aux élections générales de 1922, a obligé leurs chefs à adopter un programme commun dont l'objectif était la campagne contre le ministère. Pour renverser celui-ci, il leur fallait parvenir à disloquer la majorité qui soutenait le gouvernement.

Les ambitions divergents des chefs de l'opposition et l'habilité du gouvernement à leur égard ont eu pour résultat que les efforts de concentration de l'opposition n'ont abouti qu'à une seule alliance politique, d'ailleurs éphémère, entre les groupements qui ont constitué „le parti nationaliste du peuple“. La mise en application du programme économique des libéraux, qui débuta par la loi de commercialisation, décida Nicolas Iorga, président du „parti nationaliste démocrate“, à s'unir à Constantin Argetoyanu, chef d'une „fraction“ qui s'était détachée du "parti du peuple" à la tête duquel était le général Averesco. Iorga et Argetoyanu s'allièrent pour créer "le parti nationaliste du peuple". A la même époque et pour les mêmes motifs se rapprochèrent „le parti national roumain" (dont le chef était Jules Maniu) et „le parti paysan" (dirigé par une délégation de trois députés : Jean Mihalache, le docteur Nicolas Lupu et Constantin Stere).

L'opposition ne parvint pas à empêcher la Chambre des députés et le Sénat d'adopter la loi de commercialisation. Son échec fut le résultat non seulement des divergences entre les partis politiques qui luttaient contre le ministère Bratiano, mais aussi de la puissance du parti national-libéral, représentant attitré de la bourgeoisie roumaine qui s'efforçait de consolider le régime capitaliste.

[106] „Îndreptarea“, an VI, nr. 515 din 12 iunie 1924.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

ROLUL CREDITULUI NAȚIONAL AGRICOL ÎN FINANȚAREA AGRICULTURII ROMÂNEȘTI

DE

D. ȘANDRU

Criza economică din 1929—1933 a atins deosebit de puternic creditul în general și creditul agricol în special, agravînd o problemă cu obîrșie anterioară acestei perioade — problema datoriilor agricole. În fața acestei situații, în anii 1931—1934 cercurile guvernante din România au adoptat o serie de măsuri pentru a salva atît instituțiile de credit, cît și pe agricultorii datornici, dar efectele lor au fost, în general, nesatisfăcătoare. Dintre toate legile de asanare, mai cuprinzătoare și mai eficientă s-a dovedit a fi cea de-a patra, din 7 aprilie 1934, promulgată sub titlul de legea pentru lichidarea datoriilor agricole și urbane [1]. Intervenția hotărîtă a statului în raporturile dintre creditori și debitori, stipulată în legea din 1934, era menită să soluționeze numai o latură a problemei creditului agricol, și nici pe aceasta în întregime, a vechilor datorii și a dobînzilor ce grevau asupra lor [2]. Chestiunea finanțării exploatărilor agricole se complică în raport cu perioada crizei economice, tocmai datorită aplicării lucrărilor de conversiune.

De drept, legiuitorul liberal nu a rupt conversiunea — așa cum procedaseră guvernele anterioare — de acțiunea de reorganizare a creditului, datorită capitalurilor însemnate deținute de numeroși membri ai acestui partid la bănci. De aici au rezultat măsurile care urmăreau, pe de o parte, preîntîmpinarea procesului de creștere a dobînzilor, iar pe de alta, ajutarea instituțiilor de credit. Între ele trebuie amintite legea asupra cambiei și biletului la ordin [3], din 1 mai 1934, care reglementa modul de plată a acestora ; legea bancară din 8 mai 1934, sau, cum s-a mai numit ea, *legea pentru organizarea și reglementarea comerțului de bancă*, prin care băncilor li se interziceau operațiunile cu caracter comercial și pe baza căreia s-a creat Consiliul Superior Bancar, ca organ central de control al activității tuturor instituțiilor de credit din România ; scăderea taxei scontului Băncii Naționale a României cu începere din ziua de 15 decembrie 1934 de la 6 la 4½% ; promulgarea, la 20 aprilie 1935, a legii pentru refacerea creditului privat și altele [4].

Dar toate aceste măsuri n-au avut efecte asupra producției și producătorilor agricoli atîta vreme cît instituțiile de credit, în frunte cu Banca Națională, n-au

---

[1] N. C. Cristoveanu, *Citeva observațiuni asupra rezultatelor legii pentru lichidarea datoriilor din 7 aprilie 1934*, în „Economia Națională", București, an. LXII (1935), nr. 5, mai, p. 3.

[2] *Ibidem* ; Arh. st. Pitești, fond Banca populară „Dîmbovnicu", comuna Bîrlogu, jud. Argeș, dosar 7/1935, f. 11—12.

[3] „Monitorul oficial", nr. 100 din 1. V. 1934.

[4] N. C. Cristoveanu, *op. cit.*, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

putut pune la dispoziţia agricultorilor capitaluri suficiente. Datele statistice atestă după 1933 o reducere considerabilă a mijloacelor financiare ale exploatărilor agricole. La un an după promulgarea legii din 7 aprilie 1934, în 1935, împrumuturile deţinute de producătorii rurali de la toate categoriile de bănci se ridicau la 17 841 000 000 lei [5]. Aşa cum observa Virgil Madgearu, valoarea de circa 18 miliarde lei a creditelor de care dispuneau agricultorii în 1935 reprezenta circa o treime din totalul datoriilor, de 52 miliarde lei, intrate în conversiune [6]. Diminuarea capitalului plasat în agricultură a lovit în toate categoriile de producători rurali, inclusiv pe proprietarii mari şi mijlocii.

Deşi, pe măsura definitivării operaţiilor juridice ale conversiunii, Banca Naţională a României a reluat acţiunea de deservire a agricultorilor cu credite şi de finanţare a producţiei şi comercializării produselor agricole, adoptînd, pe de o parte, metoda participării la fondarea unor institute de credit specializat, iar pe de alta, aceea a deschiderii unor noi credite cu destinaţii speciale, creditul agricol continua să rămînă insuficient şi, din punct de vedere al valorii, să fie în descreştere. În 1937 disponibilul de credit agricol se ridica la numai 14,7 miliarde lei, adică la mai puţin de o pătrime din creditul agricol antebelic [7].

Analiza activităţii bancare a marilor instituţii de credit specializat: Creditul Agricol Ipotecar al României, Creditul Funciar Rural, Casa Rurală, scoate în evidenţă la toate acestea imediat după promulgarea legii de conversiune volumul redus de operaţii, mai restrîns chiar decît cel din anii crizei economice [8]. Criza a paralizat, paralel, activitatea multora dintre instituţiile de credit destinate agriculturii cu putere financiară mai mică (băncile sindicatelor agricole, Casele de împrumut pe gaj. Casele de credit mutual şi, în special, băncile populare) [9].

În condiţiile în care, ca rezultat al crizei şi al aplicării legii de lichidare a datoriilor agricole şi urbane, o serie de bănci dăduseră faliment, dispărînd de pe piaţa creditului şi cum după 1934 principalele instituţii de credit rămase: Creditul Funciar Rural, Creditul Agricol Ipotecar al României, Casa rurală şi băncile populare activau graţie ajutorului statului şi al Băncii Naţionale a României, neputînd influenţa prea mult, datorită lipsei de fonduri şi unui formalism costisitor, progresul agricol, guvernul liberal Gh. Tătărescu a luat iniţiativa creării unui institut de credit specializat în finanţarea acestei ramuri. Proiectul ministrului de finanţe, Mircea Cancicov, a urmărit înfiinţarea unei asemenea organizaţii pentru a înlocui prin intermediul ei băncile dispărute în anii crizei economice [10].

Institutul Naţional de Credit Agricol, S.A. a fost creat prin legea publicată în „Monitorul oficial" ,nr. 76 din 1 aprilie 1937, cu un capital social autorizat de

---

[5] Dintre acestea 5 646 000 000 lei erau contractate de la băncile populare, 9 000 000 000 de la băncile comerciale, iar restul de la instituţiile de credit agricol (cf. Mircea V. Pienescu, *Le credit agricole. Les assurances contre les risques agricoles*, în *Société des Nations*, Conférence Europeénne de la vie rurale, Roumanie, 1939, p. 128).

[6] Virgil N. Madgearu, *Evoluţia economiei româneşti după războiul mondial*, Bucureşti, 1940, p. 84.

[7] *Ibidem*, p. 84—85.

[8] Vezi detalii în Virgil N. Madgearu, *op. cit.*, p. 344 şi 346; G. Cipăianu, *Legislaţia agricolă*, în *Enciclopedia României*, vol. III, p. 93; „Economia Naţională", Bucureşti, an LXV, nr. 3, martie 1938, p. 32; Arh. st. Bucureşti, fond Casa Rurală, dosar 23/1936, p. 8.

[9] Vezi Arh. st. Bucureşti, fond Banca Ilfov, S. A., Bucureşti, registrul 6/1919—1948, f. 28—29; 7/1931—1946, f. 49 şi urm.; Arh. st. Piteşti, fond Banca Sindicatului viticol Argeş—Muscel, dosar 1/1929—1940, f. 12—23; Arh. st. Oradea, fond Institutul de credit şi economii „Bihoreana" — Oradea, dosar 234/1934, f. 314 şi 401; Arh. st. Vaslui, fond Banca Comerţului, S.A., Huşi, dosar 3/1925—1938, f. 100—104; Arh. st. Iaşi, fond Federala Iaşi, dosar 27/1939.

[10] C. Filipescu, *Institutul Naţional de Credit Agricol*, în „Pagini agrare şi sociale", Bucureşti, an. XIV (1937), nr. 2, februarie, p. 47—48; Mitiţă Constantinescu, *Politica economică aplicată*, vol. 3, Bucureşti, 1943, p. 118.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

1 000 000 000 lei, din care participația statului reprezenta 500 000 000 lei [11]. Capitalul social a fost completat pînă la concurența sumei autorizate prin subscripțiile Băncii Naționale a României și a instituțiilor de credit specializat, între ele Creditul Agricol Ipotecar al României, Casa Rurală, Banca Centrală cooperativă și altele [12]. Marii proprietari funciari rurali, au deținut toate funcțiile de conducere ale societății [13].

Prin Convenția încheiată între Ministerul de Finanțe și Institutul Național de Credit Agricol la 15 noiembrie 1937 toate pretențiile avute de Casele de împrumut pe gaj asupra debitorilor agricoli au fost preluate de instituit în contul cotei de participare a statului la capitalul acestuia [14]. În mod practic însă Creditul Național Agricol n-a dispus de aceste fonduri întrucît nu le-a putut încasa de la datornicii Caselor de împrumut pe gaj care beneficiaseră de conversiune.

Scopul Institutului Național de Credit Agricol era de a furniza capitalurile necesare exploatărilor mici și mijlocii cu proprietăți de la 0,50 pînă la 50 ha. Banca distribuia împrumuturi pentru producție, pentru procurarea de inventar agricol viu și mort, pentru cumpărări de pămînt și pentru îmbunătățiri funciare, cu dobînzi relativ mici de 5 1/2% pe an, plus comisioane. Creditele se acordau însă numai acelor proprietari care prezentau garanții serioase [15], ceea ce a făcut de fapt ca țăranii cu debite intrate în conversiune să nu aibă acces la fondurile societății.

Potrivit art. 6 din lege, institutul avea dreptul să distribuie credite prin intermediul a două categorii de mandatari. Cea dintîi, formată din băncile populare, putea acorda împrumuturi agricultorilor care aveau în proprietate pînă la cel mult 30 ha arabile sau maximum 5 ha plantate cu viță de vie altoită ; a doua, formată din toate celelalte instituții de credit specializat, erau împuternicite să distribuie credite agricultorilor cu proprietăți arabile cuprinse între 30 și 50 ha și viticultorilor care posedau între 5 și 15 ha de vie altoită. Institutul s-a lovit de numeroase dificultăți la aplicarea dispozițiilor de mai sus [16]. Din această cauză, prin decretul-lege publicat în „Monitorul oficial", nr. 263 din 13 noiembrie 1937 s-au adus modificări articolului 6 al legii pentru înființarea Institutului Național de Credit Agricol. În conformitate cu noile prevederi societatea avea drept să acorde credite numai agricultorilor cu mai puțin de 50 ha proprietate agricolă, silvică și pomicolă și 15 ha vie altoită. Ele se putea distribui prin băncile populare, prin celelalte instituții cooperative de credit, de orice natură și de orice gen, prin Casele

---

[11] G. Cipăianu, *op. cit.*, p. 93 ; Mircea Georgescu, *Politica noastră agrară și legile de ocrotire socială*, Cluj, 1937, p. 36—37.

[12] Vezi Arh. st. București, fond Creditul Național Agricol, registrul 1/1937—1948, f. 1 și 4 ; „Economia Națională", București, an. LXV (1938), nr. 3, martie, p. 32.

[13] Funcția de președinte o exercita G. Cipăianu, vicepreședinți : marii proprietari Al. Alimănești anu și Mircea Costinescu, ultimul fiind și președintele Sindicatului cultivatorilor de sfeclă ; consilieri : Virgil Potîrcă, Ernest Ene, Ion Marian, C. C. Brăescu, M. Berceanu și alții (vezi Arh. st. București, fond Creditul Național Agricol, registrul 1/1937—1948, f. 1 și urm. ; 112/1938—1940, f. 288 ; Arh. st. Botoșani, fond Prefectura jud. Botoșani, dosar 13/1935).

[14] Vezi Arh. st. Zalău, fond Creditul Național Agricol, Sucursala Zalău, dosar 31/1940 ; Arh. st. Slatina, fond Creditul Național Agricol, Sucursala Slatina, dosar 1 1943.

[15] Vezi Arh. st. Buzău, fond Camera agricolă a jud. Buzău, dosar 26/1938 ; Arh. st. Suceava, fond Prefectura jud. Rădăuți, dosar 23/1939, f. 44.

[16] Arh. st. București, fond Creditul Național Agricol, registrul 1/1937—1948, f. 2—3.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

de credit ale agricultorilor, Casa Rurală, Creditul Funciar Rural, Banca Agricolă, instituţiile care administrau creditul viticol (Banca Viticolă a României şi băncile sindicatelor viticole) şi celelalte societăţi prevăzute de legea din 20 august 1929 şi prin Creditul Agricol Ipotecar al României (art. 17 modificat din statut) [17]. Acordarea mandatului se făcea numai după verificarea unităţilor cooperative de către organele de control ale Băncii Naţionale şi numai dacă ele îndeplineau condiţiile de viabilitate [18].

Prin constituirea sa, Institutul Naţional de Credit Agricol devenea cea mai importantă formaţiune de credit agricol din punctul de vedere al mijloacelor financiare. Dacă ar fi să dăm crezare preşedintelui societăţii, G. Cipăianu, care afirma că Institutul Naţional de Credit Agricol a dat un puternic impuls raţionalizării agriculturii [19], ar trebui să admitem că banca a desfăşurat o amplă activitate în această direcţie. Or, datele statistice demonstrează că institutul a jucat, la fel ca şi celelalte societăţi de credit agricol, un rol modest pe linia finanţării exploatărilor rurale. În 1938 a acordat în total credite în valoare de 318 327 243 lei unui număr de 31 642 agricultori, neutilizînd nici măcar o treime din capitalul de un miliard de lei de care dispunea atunci [20]. Pînă la reorganizarea societăţii, survenită în urma adoptării decretului-lege din 5 decembrie 1938, o mare parte din fondurile institutului au fost orientate spre finanţarea obştilor de cumpărare şi a micilor producători cu proprietăţi de la 3 ha în sus cu împrumuturi ipotecare, completate cu gaj asupra produselor agricole, pe termene între trei şi zece ani, pentru achiziţionarea unor moşii scoase la vînzare de către marii proprietari [21].

Institutul Naţional de Credit Agricol a fost transformat, după aproape doi ani de funcţionare, prin legea din 5 decembrie 1938, în Banca pentru Industrializarea şi Valorificarea Produselor Agricole (B.I.N.A.G.). Capitalul noii societăţi rămînea cel vechi, dar banca primea dreptul de a emite obligaţii pînă la de două ori valoarea capitalului şi rezervelor sale. Statul îşi păstra participaţia ce o avusese la Institutul Naţional de Credit Agricol, dar în mod practic o parte din cota subscrisă de acesta n-a putut fi utilizată. În cursul anului 1938 vechea societate nu putuse prelua întregul portofoliu de creanţe ale Băncii Naţionale a României provenite de la Casele de împrumut pe gaj, astfel că multe dintre ele au continuat să rămînă în administraţia institutului central de emisiune [22]. Banca pentru Industrializarea şi Valorificarea Produselor Agricole n-a putut determina vreun reviriment în încasarea debitelor provenite din conversiune de la Casele de împrumut pe gaj, ceea ce a făcut ca o parte din capitalul subscris de stat la această bancă să rămînă imobilizat. Această situaţie nu s-a normalizat nici în anii următori, din care cauză Creditul Naţional Agricol, care a preluat funcţiile Băncii pentru Industrializarea şi Valorificarea Produselor Agricole prin legea din 20 noiembrie 1940, nu a putut nici el dispune de întregul capital subscris de stat [23]. Restul sumelor cu care statul se angajase să participe la noua societate au fost acoperite prin cîteva vărsăminte pînă în aprilie 1940. Ultimul dintre ele, în valoare de 150 000 000 lei, nu a fost subscris în numerar, ci în titluri de rentă de conso-

[17] *Ibidem*, f. 5.

[18] Arh. st. Oradea, fond Banca Naţională a României, Sucursala Oradea, dosar 77/1938—1940, f. 82.

[19] G. Cipăianu, *op. cit.*, p. 93.

[20] El distribuise credite de exploatare în valoare de 16 382 480 lei, pentru inventar de 256 150 936 lei şi pentru cumpărări de pămînt de 45 793 800 lei (cf. Virgil N. Madgearu, *op. cit.*, p. 344 şi 347).

[21] Vezi detalii în Arh. st. Bucureşti, fond Creditul Naţional Agricol, registrul 112 1938—1940, f. 19, 31—32.

[22] Vezi Arh. st. Zalău, fond Creditul Naţional Agricol, Sucursala Zalău, dosar 23/1939 ; 43/1939, f. 53 şi 112 ; 53/1939, f. 56 şi 73.

[23] Arh. st. Slatina, fond Creditul Naţional Agricol, Sucursala Slatina, dosar 1/1943.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

lidare 3% — 1934, la cursul zilei [24]. Datorită greutăților cu care se plasau după conversiune și, mai cu seamă în anii celui de-al doilea război mondial titlurile de rentă pe piața financiară, această sumă a servit prea puțin societății în operațiile ei.

La vechile funcții ale Institutului Național de Credit Agricol acum se adăugau două mari grupuri de operațiuni: de finanțare a întreprinderilor de industrializare și a acelora de valorificare a produselor agricole pe piața internă și la export. Pentru efectuarea acestora banca obținea de la stat un monopol pe termen de 30 de ani [25]. Prin intermediul Băncii pentru Industrializarea și Valorificarea Produselor Agricole statul și Banca Națională a României își propuneau să intervină în vederea raționalizării agriculturii, prin satisfacerea cererilor de credit ale agricultorilor ce erau reclamate de înlocuirea inventarului viu și mort, de valorificarea produselor agricole de orice fel și de exploatarea pămîntului lor [26].

În conformitate cu legea din 5 decembrie 1938, noua societate urma să asigure toate categoriile de credit agricultorilor cu proprietăți între 5 și 50 ha (5 pînă la 50 iugăre în Transilvania), iar agricultorilor cu peste 50 ha în stăpînire numai credite pentru exploatare [27]. Dar conducerea societății a limitat, prin intervențiile sale, posibilitățile micilor producători de a obține credite, cu toate că aceștia ar fi trebuit în conformitate cu spiritul legii să aibă prioritate la împrumuturile băncii. Astfel, cu Circulara nr. 26 din 12 aprilie 1939, adresată inspectorilor și sucursalelor, consiliul preciza că nu puteau primi credite acei săteni care nu aveau achitate la zi ratele conversiunii, sătenii cu datorii la Casele de împrumut pe gaj, iar agricultorii cu datorii mai vechi nu puteau beneficia de credite pentru exploatare sau pentru procurare de inventar [28]. Cu Circulara nr. 40 din 26 aprilie 1939 conducerea băncii comunica sucursalelor că unei singure persoane nu i se putea acorda în același timp, în cazul cînd acesta stăpînea mai puțin de 10 ha, un împrumut de producție și de exploatare și un altul pentru procurarea de inventar întrucît — opina consiliul de administrație — aceștia aveau nevoie numai de inventar agricol, căci muncile le efectua proprietarul cu membrii familiei. Interdicția nu se aplica proprietarilor cu mai mult de 10 ha, care puteau beneficia de ambele categorii de împrumuturi [29].

Constituită ca o instituție de credit agricol cu funcții multiple și de credite funciare rurale, Banca pentru Industrializarea și Valorificarea produselor Agricole a finanțat exploatările agricole pentru înzestrarea lor cu inventar viu și mort, pentru îmbunătățiri funciare, comasări și cumpărări de pămînt, pentru creșterea vitelor și păsărilor, îmbunătățirea raselor, valorificarea produselor agricole de tot felul, pentru crearea și dezvoltarea întreprinderilor de prelucrare a acestora, pentru asigurarea producției agricole și în alte scopuri [30].

În afară de aceste operații, care au fost efectuate direct de centrală, banca a lucrat și prin intermediul sucursalelor și a băncilor mandatare, care au beneficiat însă de drepturi limitate. Ele au distribuit numai împrumuturi pentru exploatare și producție și împrumuturi pentru înzestrarea agricolă agricultorilor care aveau între 5 și 50 ha sau iugăre arabile și își cultivau pămînturile în regie sau în tovărășie, precum și asociațiilor agricole care exploatau terenul sau întreprinderea agricolă în mod efectiv. Sucursalele și mandatarele au acordat și alte categorii de împrumuturi, însă numai în urma avizului obținut de la centrală pentru

---

[24] Vezi Arh. st. București, fond Creditul Național Agricol, registrul 1/1937—1938, f. 34—35; 112/1938—1940, f. 340.

[25] Idem, registrul 1/1937—1948, f. 32; „Monitorul oficial", nr. 283 din 5. XII. 1938; nr. 17 din 20 I. 1939; nr. 6 din 7. I. 1939. Banca avea 30 sucursale.

[26] Arh. st. Suceava, fond Prefectura jud. Rădăuți, dosar 23/1939, f. 44.

[27] Arh. st. București, fond Creditul Național Agricol, registrul 1/1937—1948, f. 9.

[28] Arh. st. Zalău, fond Creditul Național Agricol, Sucursala Zalău, dosar 33/1939, f. 52 și 55.

[29] *Ibidem*, f. 31.

[30] *Ibidem*, f. 2 și 53; Virgil N. Madgearu, *op. cit.*, p. 343.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

fiecare caz în parte. În privinţa maximului de credit ele au avut dreptul să distribuie cel mult suma de 60 000 lei pe solicitant [31].

Elementul pozitiv ce s-a înregistrat în activitatea acestei societăţi a fost faptul că ea a împrumutat pe proprietarii mici şi mijlocii cu credite cu termene mai lungi de rambursare comparativ cu alte instituţii. Astfel, împrumuturile cu caracter de producţie şi exploatare agricolă puteau fi lichidate în decurs de 3—12 luni şi, în mod excepţional, în doi ani ; împrumuturile de înzestrare urmau a fi lichidate în timp de unul pînă la cinci ani ; împrumuturile de investiţie, adică cele „pentru crearea şi dezvoltarea industriilor", în cel mult opt ani, iar cele pentru îmbunătăţiri funciare, comasări şi cumpărări de pămînt în maximum 30 de ani [32].

Cea mai mare parte din fondurile băncii au fost utilizate pentru finanţarea întreprinderilor legate de industrializarea produselor agricole şi de comercializarea lor, care au primit mari sume sub formă de împrumuturi sau prin subscriere de capital social la ele. În octombrie 1939 Banca pentru Industrializarea şi Valorificarea Produselor Agricole a deschis un credit de 50 000 000 lei societăţii „Soia", pentru cultura şi exportul seminţelor de plante oleaginoase şi unul de 3 500 000 lei societăţii „Trifoiul" [33] ; la 13 februarie 1940 Uniunea Centrală a Sindicatelor Agricole a obţinut un împrumut de 16 000 000 lei pentru procurarea unor materiale diverse necesare membrilor acesteia [34] ; în ianuarie acelaşi an banca a participat cu 3 500 000 lei capital social la noua societate S. A. Solagra, acoperind astfel peste o treime din totalul capitalului ei social de 10 000 000 lei [35].

Prin intermediul sucursalelor Banca pentru Industrializarea şi Valorificarea Produselor Agricole a finanţat, după promulgarea legii pentru valorificarea lînei, din 26 mai 1939, sindicatele agricole judeţene, cele ale crescătorilor de oi şi, în mod individual pe unii mari proprietari pentru a-i ajuta să-şi dezvolte creşcătoriile de oi şi să-şi desfacă în condiţii avantajoase lîna pe piaţa internă [36]. Prin plasarea unor fonduri însemnate din capitalul său în asemenea operaţii banca, sprijinind cu prioritate circulaţia şi prelucrarea produselor agricole, se îndepărta de fapt din ce în ce mai mult de la scopul ei iniţial, acela de a finanţa dezvoltarea agriculturii în exploatările mici şi mijlocii [37].

Banca pentru Industrializarea şi Valorificarea Produselor Agricole a finanţat paralel şi numeroase gospodării moşiereşti. Consiliul ei a evitat însă să acorde împrumuturi acelor mari proprietari cu datorii la Creditul Agricol Ipotecar al României şi la Creditul Funciar Rural, pe considerentul că plasamentele făcute către moşierii cu debite la mai multe bănci erau, în general, mai greu de recuperat [38].

În urma stăruinţelor depuse de ministrul de finanţe şi guvernatorul Băncii Naţionale, Mitiţă Constantinescu, şi de către ministrul agriculturii şi domeniilor, Nicolae Cornăţeanu, prin legea pentru finanţarea preemţiunii publicată în „Monitorul oficial", nr. 268 din 18 noiembrie 1939, Banca pentru Industrializarea şi Valorificarea Produselor Agricole a primit privilegiul de a finanţa, alături de

---

[31] Arh. st. Zalău, fond Creditul Naţional Agricol, Sucursala Zalău, dosar 53/1939, f. 31, 52 şi 79.

[32] *Ibidem*, f. 2 şi 53.

[33] Arh. st. Bucureşti, fond Creditul Naţional Agricol, registrul 112/1938—1940, f. 258—259.

[34] *Ibidem*, f. 317.

[35] *Ibidem*, f. 288.

[36] Arh. st. Zalău, fond Creditul Naţional Agricol, Sucursala Zalău, dosar 23/1939 ; 47/1939, f. 177 ; 33/1940.

[37] Constantin Meriu, *Agricultura românească şi rentabilitatea*, în „Independenţa economică", Bucureşti, an. XXIV (1941), nr. 1—2, ianuarie — aprilie, p. 27—28.

[38] Vezi Arh. st. Buzău, fond Camera agricolă a jud. Rîmnicu Sărat, dosar 2 1940, f. 64 ; Arh. st. Zalău, fond Creditul Naţional Agricol, Sucursala Zalău, dosar 53/1939, f. 74.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Casa Rurală, operațiile de cumpărare a pămînturilor de către stat prin exercitarea dreptului său de preemțiune [39]. În baza art. 14 al acestei legi, Banca Națională a României a fost autorizată să deschidă societății un credit de reescont în valoare de 300 000 000 lei, cu taxă de scont preferențială de numai 2% pe an, garantat de stat, pentru finanțarea exercitării dreptului de preemțiune asupra pămînturilor scoase la vînzare. Acest fond i-a fost pus la dispoziție în urma convenției încheiate în decembrie 1939 de conducerea băncii cu statul [40].

Banca pentru Industrializarea și Valorificarea Produselor Agricole a început să finanțeze operațiile de cumpărare efectuate pe baza exercitării dreptului de preemțiune al statului la 8 ianuarie 1940. Consiliul de administrație al societății își propunea ca pe această cale să prevină, pe de o parte, fenomenul de pulverizare a loturilor, iar pe de alta, să sprijine proprietatea mijlocie. În adresa nr. 327 din 13 ianuarie 1940, strict confidențială, trimisă directorilor Camerelor de agricultură județene, conducerea băncii cerea acestora să-i dea concursul în exercitarea dreptului de preemțiune al statului, pentru a se putea păstra astfel, pe baza legii, raportul existent atunci dintre proprietatea mare-mijlocie, pe de o parte, și cea mică, din punct de vedere al întinderii, cu vădită tendință de paralizare a oricărei pulverizări viitoare. Trebuie să știți — se arăta în continuare — că facem efort și că sprijinim prin exercitarea dreptului de preemțiune al statului elementele vrednice. Din legea pentru finanțarea preemțiunii rezultă că proprietățile cumpărate de Banca pentru Industrializarea și Valorificarea Produselor Agricole pe această cale nu vor putea fi vîndute decît în întregime în decurs de doi ani de la cumpărare. După doi ani de la cumpărare banca va putea diviza și vinde proprietățile, însă în nici un caz nu va înstrăina loturi mai mici de 15 ha. Această prevedere este făcută tocmai în vederea înlăturării pulverizării și a restului de proprietate mare rămasă în proporție de circa 8% în structura proprietății rurale a țării. Pentru a încuraja pe cultivatorii serioși în sporirea proprietăților lor, banca se angaja să le vîndă lor loturile puse în circulație și să-i sprijine cu credite pe termen lung, care puteau ajunge pînă la jumătate din prețul de cumpărare înscris în contractul de vînzare-cumpărare [41].

Dar, la fel ca și celelalte instituții de credit care primiseră drepturi similare [42], societatea n-a finanțat exercitarea dreptului de preemțiune decît la o parte din moșiile scoase la vînzare. În decurs de 19 zile de la data cînd banca a început să finanțeze aceste operații i s-au oferit spre vînzare 119 moșii, majoritatea acestora fiind scoase la vînzare de către fisc pentru neachitarea la timp a impozitelor. Dintre acestea numai nouă au fost cumpărate ; pentru 31 cererile au fost respinse, iar pentru restul de 79 se ceruseră informații de la sucursale și camerele agricole județene asupra situației lor [43]. Inițiativele consiliului de administrație al băncii din lunile următoare, care aveau menirea să dirijeze procesul de circulație al pămîntului din România n-au putut da, datorită mai multor cauze, rezultatele scontate [44].

---

[39] Arh. st. București, fond Creditul Național Agricol, registrul 112/1938—1940, f. 340.

[40] Vezi „Monitorul oficial", nr. 299 din 28 decembrie 1939.

[41] Vezi Arh. st. Satu Mare, fond Camera agricolă a jud. Satu Mare, dosar 1 1940, f. 6 ; Arh. st. Zalău, fond Creditul Național Agricol, Sucursala Zalău, dosar 31/1940.

[42] Vezi Arh. st. București, fond Casa Rurală, dosar 26/1936—1948, p. 7 ; G. Ionescu-Șișești, *Le nouvel aspect du problème agraire en Roumanie*, în „Archives pour la science et la réforme sociales", Bucarest, XVIe-année (1943), nr. 1—4, p. 264.

[43] Arh. st. București, fond Creditul Național Agricol, registrul 112/1938—1940, f. 286.

[44] Vezi Arh. st. București, fond Reforma agrară din 1921, jud. Tecuci, dosar 182/1940, f. 9 ; Arh. st. Zalău, fond Creditul Național Agricol, Sucursala Zalău, dosar 31/1940.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Dacă Banca pentru Industrializarea şi Valorificarea Produselor Agricole n-a putut să finanţeze exercitarea dreptului de preemţiune al statului decît la un număr redus de moşii, în schimb ea a sprijinit cu mai mult succes cumpărarea unor mari proprietăţi de către obştile săteşti, constituite special în acest scop sau de către ţărani în mod individual, prin împrumuturi ipotecare pe termene mijlocii, de cinci ani [45]. O asemenea tendinţă se reliefează atunci cînd analizăm repartiţia fondurilor sucursalelor pe categorii de plasamente, unde sumele destinate cumpărării de pămînt de către ţărani deţineau ponderea cea mai mare [46].

Banca pentru Industrializarea şi Valorificarea Produselor Agricole a finanţat, în special prin intermediul sucursalelor sale, şi proprietăţile mici şi mijlocii cu credite pentru producţie şi pentru înzestrare agricolă. Sucursala din Zalău, de pildă, a distribuit de la înfiinţare şi pînă la 30 august 1940, cînd, datorită cedării nordului Transilvaniei, Ungariei horthiste, şi-a mutat sediul la Alba Iulia, împrumuturi numai proprietarilor cu exploatări de la 5 pînă la maximum 44,663 iugăre [47], dar sumele acordate acestora au fost mici, rareori depăşind 100 000 lei pe debitor [48].

Banca pentru Industrializarea şi Valorificarea Produselor Agricole a fost transformată, prin legea publicată în „Monitorul oficial" nr. 274 din 20 noiembrie 1940, în Creditul Naţional Agricol, menţinînd mijloacele de lucru, valoarea şi structura capitalului social şi sarcinile vechii societăţi [49]. În baza decretului-lege nr. 1719 din 11 iunie 1941, pentru modificarea şi completarea legii de funcţionare a Creditului Naţional Agricol [50], capitalul social al băncii, de un miliard de lei, putea fi format prin participaţia statului, rămasă tot la 500 000 000 lei, a agricultorilor cetăţeni români de origine etnică română, a asociaţiilor agricole sau a băncilor legate de agricultură (art. 4). De fapt, prin aplicarea acestor dispoziţii nu s-au produs modificări esenţiale în structura participanţilor la capitalul social al băncii întrucît şi în anii anteriori majoritatea zdrobitoare a asociaţilor îndeplineau condiţiile de mai sus [51].

Prin decretul-lege din 12 iunie 1941 Creditului Naţional Agricol i se reconfirmau drepturile asupra operaţiunilor financiare ce le întreprinsese Banca pentru Industrializarea şi Valorificarea Produselor Agricole (art. 9—11). Singura modificare mai importantă privea reducerea la 20 de ani a termenului maximum de rambursare pentru împrumuturile ce se distribuiau în vederea finanţării cumpărării de pămînt şi executării lucrărilor de îmbunătăţiri funciare (art. 12).

În perioada participării României la cel de-al doilea război mondial Creditul Naţional Agricol a alocat cea mai mare parte din fondurile sale de lucru, sub forma împrumuturilor pe termen scurt, pentru sprijinirea unor acţiuni cu caracter agricol întreprinse de stat. Astfel, numai în toamna anului 1942 el a acordat Ministerului Agriculturii şi Domeniilor o sumă de 350 000 000 lei în vederea finanţării defrişării şi desţelenirii unei suprafeţe de 175 000 ha de izlazuri comu-

---

[45] Arh. st. Bucureşti, fond Creditul Naţional Agricol, registrul 112/1938—1940, f. 201 şi 255 ; fond Reforma agrară din 1921, judeţul Rîmnicu Sărat, dosar 155/1938—1939, f. 1, 6 şi 36.

[46] Vezi detalii în Arh. st. Zalău, fond Creditul Naţional Agricol, Sucursala Zalău, dosar 33/1940 ; 58/1940—1945.

[47] Idem, dosar 23/1939 ; 47/1939, f. 118—119 şi 244 ; 31/1940.

[48] Idem, dosar 33/1940 ; 58/1940—1945.

[49] Arh. st. Bucureşti, fond Creditul Naţional Agricol, registrul 1/1937—1948, f. 37 şi urm.

[50] „Monitorul oficial", nr. 136 din 12. VI. 1941. Alte modificări s-au adus societăţii prin decretul-lege nr. 3803 privitor la reorganizarea Creditului Naţional Agricol (idem, nr. 3 din 4. I. 1943).

[51] Vezi Arh. st. Bucureşti, fond Creditul Naţional Agricol, registrul 1/1937—1948, f. 57—61.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

nale [52]; un altul de 100 000 000 lei Federației Naționale a Cooperativelor Viticole pentru sprijinirea operației de plantare a viței de vie nobilă și un altul de 150 000 000 lei societății „Horticola", S.A.R. din București pentru a efectua aprovizionarea armatei și a regiunilor lipsite cu legume, toate aceste credite fiind garantate cu veniturile statului care se aflau depuse spre păstrare la Banca Națională a României sub formă de bonuri de tezaur [53].

Prin punerea la dispoziția statului a mai mult de 60% din mijloacele sale financiare care, în anii celui de-al doilea război mondial, au fost folosite într-o mică măsură pentru ameliorarea agriculturii, Creditul Național Agricol s-a transformat de fapt într-un instrument de aplicare a politicii economice a guvernului dictaturii militaro-fasciste. O dovadă în plus în această direcție este confirmată de analiza modului de repartiție a restului de fonduri din perioada dată. Un larg acces la mijloacele financiare ale institutului l-au avut marile societăți agricole și întreprinderile de prelucrare a produselor agriculturii, pentru sprijinirea cărora statul a manifestat un interes deosebit [54]. Concomitent, banca a participat cu capital la înființarea sau la dezvoltarea unor societăți profilate pe industrializarea materiilor prime oferite de agricultură [55].

Producătorii agricoli au continuat și în anii celui de-al doilea război mondial să aibă acces la fondurile Creditului Național Agricol, dar într-o măsură limitată. În primul rînd, moșierii și chiaburii n-au mai obținut decît credite ipotecare pentru producție și pentru înzestrare agricolă, toate însă pe termen scurt [56]. Unii dintre ei au lichidat din sumele împrumutate datoriile mai vechi sau cele intrate în conversiune către alte societăți bancare [57]. Acordarea de credite pe termen lung a fost sistată, astfel că proprietarii mari și burghezia satelor n-au mai putut efectua cu concursul societății lucrări de investiții sau de ameliorări funciare pe proprietățile lor.

Prin sucursalele sale, Creditul Național Agricol a distribuit și micilor proprietari cu peste 5 ha în stăpînire împrumuturi ipotecare și cu gaj asupra recoltelor. Cea mai mare parte dintre acestea s-au acordat pe termene de la unul pînă la patru ani în vederea achiziționării de inventar agricol. În structura împrumuturilor obținute de micii producători rurali în anii celui de-al doilea război mondial de la acest institut creditele pentru cumpărare de pămînt, deși ocupau locul al doilea, aveau o pondere foarte mică [58]. Începînd din 1942, pe măsură ce s-au constituit asociațiile de cumpărare și de exploatare a tractoarelor și mașinilor agricole, o parte dintre acestea au reușit să contracteze credite de la societate cu care au completat capitalul necesar procurării mașinilor agricole [59].

[52] Idem, registrul 114/1942—1943, f. 3, 12—13; A. D. Carabella, *Anul agricol 1943*, în „Pagini agrare și sociale", București, an. XIX (1942), nr. 12, decembrie, p. 283.

[53] Arh. st. București, fond Creditul Național, registrul 114/1942—1943, f. 3, *12—13*.

[54] Vezi creditele acordate Societății pentru Selecționarea și Înmulțirea Semințelor (S.I.S.A.), „Victoria agricolă", S. A. din București *(ibidem*, f. 17 și 148), „Textila" — București, fabricii de clei „Mărăști" din București și altele (idem, registrul 115/1943—1944, f. 5 și 95).

[55] În primăvara anului 1943, de pildă, a subscris 20 000 000 lei capital social la fabrica de zahăr S.A.R. „Livezi" (idem ,registrul 1/1937—1948, f. 5).

[56] Idem, registrul 114/1942—1943, f. 20 și urm.; 115/1943—1944, f. 93; Arh. st. Slatina, fond Creditul Național Agricol, Sucursala Slatina, dosar 1/1943; 4/1943; 5/1943; Arh. St. Constanța, fond Creditul Național Agricol, Sucursala Constanța, dosar 12/1941, f. 148 și urm.; 14/1942, f. 99 și urm.

[57] Vezi Arh. st. Slatina, fond Creditul Național Agricol, Sucursala Slatina, dosar 1/1943; Arh. st. București, fond Casa rurală, dosar 50, f. 1, 4 și 10.

[58] Vezi Arh. st. Slatina, fond Creditul Național Agricol, Sucursala Slatina, dosar 1/1943; 2/1943; 3/1943; 5/1943; Arh. st. București, fond Centrocoop, Băncile populare, dosar 148/1929—1943, f. 160.

[59] Arh. st. București, fond Creditul Național Agricol, registrul 114/1942—1943, f. 116.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Fondurile puse de Creditul Naţional Agricol la dispoziţia ţărănimii au fost însă cu mult sub nivelul necesităţilor ei de capital. Pe lîngă faptul că societatea a acordat prioritate cererilor de credit ale statului, nemaiavînd astfel mijloace financiare suficiente pentru producătorii individuali, ea a manifestat în mod constant rezerve faţă de colaborarea cu ţăranii. Preşedintele Creditului Naţional Agricol, Emil Marian, recunoştea în acest sens în adunarea generală a acţionarilor din 24 februarie 1944, că societatea venise pînă atunci în sprijinul ţărănimii într-o măsură limitată din cauza regimului juridic şi a situaţiei neclare pe care le aveau gospodăriile mici [60]. Dealtfel, la bilanţul încheiat la 31 decembrie 1943 agricultorii cu proprietăţi de 5 ha deţineau numai 6,06% din totalul plasamentelor societăţii, de 2 450 000 000 lei, cei cu exploatări de la 5 la 50 ha posedau 32,9% din fondurile ei, timp în care proprietarii cu peste 50 ha şi statul aveau angajamente pentru restul de 60,5% [61].

În fine, Creditul Naţional Agricol a continuat să crediteze statul în vederea exercitării dreptului de preemţiune la cumpărarea pămîntului scos la vînzare liberă de proprietarii din toate categoriile, inclusiv cei mici, sau la vînzare silită de către creditorii lor, dar această operaţie a deţinut o pondere din ce în ce mai redusă în activitatea desfăşurată de bancă în anii celui de-al doilea război mondial [62].

Pe lîngă faptul că societatea n-a asigurat ţărănimii creditul necesar, atunci cînd i l-a oferit, i-a calculat dobînzi superioare în comparaţie cu cele pe care le-a încasat de la alte categorii de debitori. Ţărănimii i s-au perceput în mod obişnuit dobînzi de 4% peste scontul Băncii Naţionale a României, adică de 5 1/2%, plus comisionul pînă la 4 ianuarie 1943 şi de 6 1/2%, plus taxa de comision de 0,50% după această dată, timp în care instituţiile şi marii proprietari au beneficiat de credite speciale cu dobînzi de 4% şi, respectiv 5%, plus taxa de comision, adică au plătit numai 2 1/2% peste scontul institutului central de emisiune [63].

Deşi Creditul Naţional Agricol a uzat de aceleaşi plafoane de dobînzi pe care le foloseau după conversiune toate băncile din România, el a înregistrat totuşi beneficii mult mai reduse în raport cu valoarea capitalului social şi a fondurilor de rezervă [64]. Astfel, maximum de beneficiu net s-a ridicat în 1939 la 15 452 565 lei. După acest an beneficiul descreşte considerabil pînă în 1944 [65]. Explicaţia acestei situaţii este dată în cuprinsul raportului de bilanţ pe anul 1942, în care se arată că deşi centrala înregistra cîştiguri însemnate de pe urma comercializării creditului, sucursalele, în marea lor majoritate, suportau, pe de altă parte pierderi, neputîndu-şi acoperi din dobînzi nici măcar cheltuielile de regie [66].

Antrenarea într-o măsură însemnată a băncii în operaţiile de finanţare a organizaţiilor agricole care au sprijinit aprovizionarea cu alimente a armatei în anii războiului s-a răsfrînt negativ asupra rezultatelor obţinute de Creditul Naţional Agricol cu începere din 1943 [67]. După încheierea armistiţiului, în condiţiile devalorizării monedei naţionale şi a reformelor cu caracter anticapitalist iniţiate de guvernul de largă concentrare democratică dr. Petru Groza, banca a făcut din ce în ce mai greu faţă sarcinilor sale, fiind din această cauză nevoită, la 28 februarie 1948, să-şi înceteze activitatea [68].

[60] Idem, registrul 1/1937—1948, f. 72.

[61] Costin Murgescu, *Reforma agrară din 1945*, Edit. Acad., 1956, p. 83.

[62] Arh. st. Bucureşti, fond Creditul Naţional Agricol, registrul 114/1942—1943, f. 137—145 ; 115/1943—1944, f. 19 şi 51.

[63] „Monitorul oficial", nr. 3 din 4. I. 1943 ; Arh. st. Slatina, fond Creditul Naţional Agricol, Sucursala Slatina, dosar 5/1943.

[64] Vezi Arh. st. Bucureşti, fond Creditul Naţional Agricol, registrul 1/1937—1948, f. 27, 41 şi 64 ; 112/1939—1940, f. 92—93 şi 201 ; fond Casa rurală, dosar 26/1936—1948, f. 21 ; Arh. st. Iaşi, fond Federala Iaşi, dosar 8/1940, f. 189.

[65] Arh. st. Bucureşti, fond Creditul Naţional Agricol, registrul 1/1937—1948, f. 30—31.

[66] *Ibidem*, f. 65.

[67] *Ibidem*, f. 70.

[68] *Ibidem*, f. 107.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

LE CRÉDIT NATIONAL AGRICOLE ET LE FINANCEMENT DE L'AGRICULTURE ROUMAINE

Résumé

A cause de la grande crise économique de 1929—1933 et de la mise en application de la loi du 7 avril 1934 pour la liquidation des dettes agricoles et urbaines, de nombreuses banques ont fait faillite. Dans ces circonstances, les principales sociétés de crédit agricole, telles que la Crédit foncier rural, la Caisse rurale et les banques populaires, n'ont pu subsister que grâce à l'aide de l'Etat et de la Banque Nationale de Roumanie.

Au début de 1937, le ministère présidé par Georges Tataresco a décidé de créer une société de crédit ayant pour mission spéciale de financer l'agriculture. Dans ce but „l'Institut National de Crédit Agricole" a été fondé le 1er avril 1937. Son capital social a été de un milliard de lei. Il a eu pour mission de fournir aux propriétaires d'exploitations agricoles ayant une superficie d'un demi hectare à 50 hectares les fonds qui leur étaient nécessaires. Ce fut la plus importante entreprise de crédit agricole en Roumanie. Elle a accordé aux agriculteurs des crédits à court terme, à terme moyen ou à long terme pour la production ou pour de investissements.

La loi du 5 décembre 1938 a, en outre, autorisé l'Institut National de Crédit Agricole de financer les entreprises ayant pour objet d'industrialiser les produits agricoles, ainsi que les entreprises ayant pour objet de mettre en valeur ces produits sur le marché intérieur ou par l'exportation.

Le Crédit Agricole, selon les intentions de ses fondateurs, devait être une banque accessible surtout aux agriculteurs ayant de petites ou de moyennes propriétés. Au cours de son existence, il s'est éloigné des buts qui initialement avaient été en vue. Généralement, les crédits obtenus par les paysans ont été inférieurs à leurs nécessités. Ainsi, selon le bilan du 31 décembre 1943, les propriétaires de terres ayant une superficie de moins de cinq hectares avaient obtenu seulement 6,06% de la somme totale des crédits accordés par cette banque, alors que les grands propriétaires et l'Etat avaient reçu 60,5%. Pour ces motifs — ainsi que pour d'autres raisons — le Crédit National Agricole n'a pas beaucoup contribué au progrès de l'agriculture roumaine à la veille et au cours de la deuxième guerre mondiale.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

DEMNITARI POLONEZI REFUGIAȚI ÎN ROMÂNIA LA ÎNCEPUTUL CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

de

A. KAREȚCHI și L. EȘANU

Un moment semnificativ pentru sublinierea poziției antihitleriste a poporului român la începutul marii conflagrații mondiale îl constituie refugiul președintelui Poloniei *, al mareșalului Rydz Smigly ** și al întregului guvern polonez pe teritoriul României și ospitalitatea de care s-au bucurat pe tot parcursul prezenței lor din partea poporului nostru și a organelor guvernamentale românești în pofida violențelor amenințări și presiuni exercitate de reprezentanții Reichului nazist.

Ospitalitatea acordată de poporul român celor peste 100 000 de refugiați polonezi civili, militari sau demnitari, solidaritatea totală cu lupta dreaptă a poporului polonez împotriva invadatorilor hitlerişti au constituit obectul cîtorva interesante articole care au adus în circuitul științific date și idei valoroase referitoare la refugiul demnitarilor polonezi în România [1].

Se remarcă totodată existența unui număr de lucrări de referință, care, într-o formă sau alta, își aduc aportul la prezentarea unor aspecte privitoare la refugiații polonezi în primul an al celui de-al doilea război mondial [2]. Exodul popu-

---

* *Ignacy Moscicki* — președintele Poloniei a fost un cunoscut om politic și fizician polonez. Născut la 1867, a emigrat în Anglia în 1892 și apoi a fost numit profesor la Universitatea din Freibourgh. Este creatorul condensatorului electric care îi poartă numele. A fost ales președinte al Poloniei în 1926 și reales în 1933. După ocuparea Poloniei de către Germania în septembrie 1939 s-a refugiat în România și apoi în Elveția.

** *Eduard Rydz Smigly*, născut în 1886, ministru de război în primul guvern al lui Pilsudski. La 13 iulie 1936, printr-o decizie a președintelui Ignacy Moscicki, este investit cu titlul de primă personalitate politică în stat, după președintele republicii. I s-a acordat gradul de mareșal. În anul 1939 s-a refugiat în România, de unde, în 1940 va pleca.

[1] Vezi : Raymund Kulinski *Culisele internării guvernului polonez în România*, în „Lumea", anul IV, nr. 51 (161) din 15 decembrie 1966, p. 23—25 ; A. Loghin, D. Tuțu *Sprijinul acordat de România refugiaților polonezi în anii celui de-al doilea război mondial* în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., nr. 4/1968, p. 41—45 ; I. Vatamanu, D. Mâță — *Președintele Poloniei I. Moscicki la Bicaz* în „Memoria Antiquitatis", Piatra Neamț, 1970, p. 545—549 ; A. Karețchi, L. Eșanu *100 de zile pe pămîntul ospitalier al României*, în „Magazin istoric", an VIII, nr. 10 (91) octombrie 1974, p. 14—18.

[2] *Marea conflagrație a secolului XX*, Editura Politică, București, 1971 ; *Probleme de politică externă a României 1919—1939*, Editura Militară, 1971 ; Viorica Moisuc — *Diplomația României și problema apărării suveranității naționale în perioada martie 1938—mai 1940*, Editura Academiei R.S.R., București, 1971 ; *Rezistența europeană în anii celui de-al doilea război mondial 1938—1945 vol. I*, Editura Militară, București, 1973.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

laţici şi al demnitarilor polonezi, sprijinul de care aceştia s-au bucurat pe pămîntul primitor al României în zilele marii tragedii, complexitatea juridică şi diplomatică a acestei probleme ridică noi faţete, care n-au stat încă în atenţia cercetătorilor români sau străini. Informaţiile pe care ni le-au oferit arhivele centrale şi locale din România [3], în care se găsesc referiri deosebit de preţioase cu privire la chestiunea pusă în discuţie, parcurgerea unor volume de documente sau lucrări memorialistice editate peste hotare ce conţin unele date privind prezenţa refugiaţilor polonezi în ţara noastră, sau presiunile exercitate asupra României, în deosebi din partea Germaniei naziste, în problema atitudinii faţă de demnitarii polonezi aflaţi la noi [4], ne-au dus la unele concluzii nesubliniate pînă acum de literatura de specialitate. În acest context ne propunem să scoatem în evidenţă că neutralitatea declarată a României la începutul celui de-al doilea război mondial a avut *de facto* un caracter antihitlerist, care n-a pus nici un moment sub semnul întrebării sprijinirea aliatei, Polonia; datorită declarării neutralităţii în România şi-au putut găsi salvarea zeci şi zeci de mii de polonezi, nevoiţi să-şi părăsească căminele în faţa ocupanţilor hitlerişti. Totodată analiza obiectivă a faptelor duce indubitabil la concluzia că în România demnitarii polonezi (preşedintele republicii, şeful suprem al armatei, membrii guvernului cu excepţia ministrului de externe colonelul Joseph Beck) *nu au fost internaţi* [5], ci *li s-a acordat ospitalitatea* în calitatea lor de refugiaţi, creîndu-li-se posibilitatea reală de a pleca din ţară. Unele restricţii la care au fost supuşi trebuiesc explicate ca fiind urmarea injoncţiunilor Germaniei, dar aceste restricţii nu au fost de natură să schimbe conduita guvernului român şi nici situaţia demnitarilor refugiaţi.

Invadarea la 1 septembrie 1939 a Poloniei de către Germania hitleristă a generat în România o atmosferă de deplină solidaritate a poporului român, hotărît să-şi apere fruntariile sale naţionale şi să ajute popoarele îngenunchiate de cotropitorii fascişti [6]. Activitatea politică a cercurilor guvernamentale româneşti în sprijinul Poloniei invadate îşi avea suportul în starea de spirit antihitleristă predominantă în ţară, în tradiţiile de prietenie şi colaborarea cu ţara vecină.

În primele zile ale războiului, guvernul român a manifestat o atitudine „binevoitoare şi prietenoasă" faţă de Polonia, hotărînd totodată să permită tranzitul

---

[3] Arhiva C.C. al P.C.R., Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Arhivele Statului Bucureşti; Arhivele Statului Argeş, Bacău, Craiova, Iaşi şi Neamţ.

[4] Avem în vedere următoarele volume de documente şi lucrări memorialistice: *Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik 1918—1945, Serie D (1937—1945)*, Band VIII, Die Kriegsjahre, Erster Band, Baden-Baden, Frankfurt Main, 1961, (în continuare A.D.A.P.); *Les archives secrètes de la Wilhelmstrasse, 1919—1939*, vol. I—III, Paris, 1953; *Documents on Polish-Soviet relations, 1939—1945*, vol. 1, 1939—1943, Heinemann, London-Melbourne-Toronto; Colonel Joseph Beck: *Dernier rapport politique polonais 1926—1939*, Edition de la Baconnière, Neuchatel-Paris; *Les archives secrètes du comte Ciano, 1936—1942*, Paris, 1948; Gr. Gafencu — *Préliminaires de la guerre à l'Est*, Egloff, Paris, 1944.

[5] Folosirea în literatura de specialitate (română şi străină) a termenului de *internare* o socotim neconformă cu situaţia juridică a demnitarilor polonezi aflaţi pe teritoriul României, Deplasările prin ţară, legăturile reciproce, activitatea politică, posibilitatea plecării lor din ţară, precum şi altele asemănătoare exclud de la sine ideia de internare. De aceea, susţinem că în România demnitarii polonezi nu au fost internaţi, ci li s-a acordat azil politic şi ospitalitate. Faptul că termenul de „internare" se întîlneşte chiar în documentele româneşti se explică, pe de o parte, prin influenţa limbajului Convenţiilor internaţionale (mai cu seamă cea de la Haga din 1907), şi pe de altă parte, pentru a crea impresia de respectare strictă a legislaţiei internaţionale şi a tempera pe cît posibil pretenţiile Germaniei.

[6] Solidaritatea poporului român şi sprijinul acordat refugiaţilor polonezi în România sînt pe larg tratate în articolul lui A. Karetchi şi L. Eşanu *Poporul român în sprijinul refugiaţilor polonezi în anii celui de-al doilea război mondial* în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol", VII/1970, p. 317—326.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

de armament spre această țară [7]. Ambasadorul polonez la București, contele Roger Raczynski, avea să telegrafieze guvernului polonez la 3 septembrie 1939 : „Am vizitat azi pe primul ministru — (Armand Călinescu — n.n.). A exprimat aprecierea, admirația și bunăvoința prietenească a României, care și-a găsit expresia în acordarea tranzitului de armament către Polonia. A amintit că trimisul german a protestat împotriva acestui fapt. Primul ministru ca răspuns l-a declarat în scopul evitării oricăror dubii că România este hotărîtă să acorde Poloniei tranzitul de armament în prezent și în viitor. I-am exprimat României mulțumirile sincere pentru loialitate" [8]. În aceeași zi, colonelul Joseph Beck, ministrul de externe al Poloniei, telegrafia ambasadorului polonez la București : „Rog să transmiteți primului ministru și ministrului de externe (Grigore Gafencu — n.n.) mulțumirile guvernului polonez pentru atitudinea luată, atitudine care nu va rămîne fără influență asupra relațiilor reciproce viitoare" [9]. În aceeași zi ambasadorul polonez a transmis ministrului de externe al României următoarea notă de gratitudine a guvernului polonez : „Din însărcinarea guvernului meu am onoarea să transmit mulțumirea guvernului polonez guvernului român pentru atitudinea sa față de Polonia în momentul începerii războiului cu Germania. Această atitudine a României va avea influență sigură asupra dezvoltării relațiilor între ambele noastre țări" [10].

Această atitudine a guvernului român concretizată în acordarea ajutorului moral și material Poloniei, neprevăzut în vreun tratat internațional [11], a provocat riposta celui de-al treilea Reich. Germania se pregătea pentru o intervenție armată împotriva României, cu ajutorul altor state fasciste. De altminteri, ministrul de externe al Italiei, contele Ciano, referindu-se la atitudinea Germaniei față de România, avea să noteze în jurnalul său : „Germania va încuraja atacul contra României. Ea va ajuta prin toate mijloacele Ungaria (hortistă — n.n.) și alte țări destinate să lichideze situația din România..." [12]. Dar nici aceste amenințări nu au împiedicat România de a acorda perseverent sprijin multilateral Poloniei.

La 4 septembrie, Consiliul de Miniștri a reafirmat poziția României față de Polonia, în pofida presiunilor exercitate de Reich, declarînd că : „România își păstrează atitudinea pașnică de pînă acum și urmează acțiunea de destindere față de vecini" [13], iar la 6 septembrie în urma Consiliului de Coroană a fost oficial declarată neutralitatea României [14].

Atitudinea loială a țării noastre, cît și atmosfera de profundă simpatie față de poporul polonez au trezit în Germania îngrijorarea cercurilor naziste, care nu excludeau eventualitatea ca președintele republicii și guvernul polonez, după înfrîngerea forțelor armate poloneze, să se refugieze pe meleagurile românești. În această primă perioadă a conflictului germano-polon se remarcă tendința diplomației naziste de a sili cercurile guvernante românești să refuze intrarea în țară a demnitarilor polonezi. La 9 septembrie 1939, ambasada Germaniei la București a primit o telegramă de la Berlin prin care era comunicată intenția guvernului german de a impune României să refuze primirea demnitarilor polonezi pe teritoriul ei : „Vă rog să interveniți pe lîngă guvernul din București pentru a-i preciza că noi (guvernul german — n.n.) privim acordarea azilului guvernului polonez

---

[7] Problema tranzitului de armament — expresie a ajutorului material și moral acordat de România Poloniei — este pe larg tratată în valoroasa lucrare a Vioricăi Moisuc *Diplomația României și problema apărării suveranității și independenței naționale în perioada martie 1938 — mai 1940*, Editura Academiei R.S.R., București, 1971.

[8] Arhiwy Novym Aktow, M.S.Z., Wygzial Wschodni, dosar 6390, f. 51.

[9] *Ibidem.*

[10] Henry Batowski, Pierwsze tygodnie wojnye Diplomaeja zachodnia do polowy mrzeynia 1939, Poznan, p. 130. Cf. V. Moisuc. *Op. cit.*, p. 255.

[11] V. Moisuc, *op. cit.*, p. 254.

[12] *Les archives secretes du conte Ciano*, p. 317.

[13] „Parlamentul românesc", an X, nr. 310 din 30 noiembrie 1939, p. 20.

[14] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

ca un act care contravine întrutotul neutralității. Dacă guvernul polonez vrea să-și părăsească țara acum, el nu se poate stabili într-o țară neutră" [15].

Credincios conduitei adoptate, guvernul român a respins ca nefondate pretențiile Germaniei și, apelînd la privilegiile sale de stat independent și suveran, a reactualizat intenția de a acorda azil politic demnitarilor polonezi, dacă evoluția evenimentelor o va impune. Este demn de subliniat faptul că exprimarea punctului de vedere al guvernului român era făcută în momentul cînd Polonia nu capitulase, iar guvernul său nu făcuse încă nici un demers pe lîngă guvernul român. La 9 septembrie Grigore Gafencu afirmă că n-a primit nici un fel de intervenție din partea poloneză [16]. Asemenea poziție a cercurilor oficiale românești a fost rezultatul unei analize lucide a evoluției evenimentelor și a perspectivelor războiului germano-polon, întrezărindu-se posibilitatea înfrîngerii Poloniei și ocupării ei de trupele naziste. În pofida presiunilor Berlinului, România și-a reafirmat neutralitatea și intenția de a acorda dreptul de intrare pe teritoriul ei a guvernanților polonezi. W. Fabricius telegrafia la Berlin: „Ministerul de externe mi-a repetat astăzi principiile referitoare la tratarea refugiaților din Polonia... Membrilor guvernului li se interzice orice fel de activitate, de asemenea li se interzice folosirea radioului și a telefonului cu străinătatea" [17].

Previziunile guvernului român se adevereau. Armata poloneză cu toată rezistența eroică a fost nevoită să se retragă din fața invadatorilor. Orașele și satele poloneze erau distruse de trupele Wermahtului. Încă de la 10 septembrie, sub ploaia de bombe, populația civilă se retrăgea spre frontiera română. „Numeroase automobile, căruțe și oameni pe jos fug din regiunea Woliniei și Podoliei spre frontiera română" — se arăta într-un buletin informativ din 10 septembrie 1939 [18]. Exodul populației poloneze, al militarilor și chiar al unor demnitari începuse.

În fața acestei situații, presiunile și amenințările Germaniei la adresa României deveneau tot mai puternice. La 12 septembrie Ioachim von Ribbentrop, ministrul de externe al Reichului, a expediat două telegrame pe adresa lui W. Fabricius. În prima telegramă făcea cunoscută cererea guvernului german adresată guvernului român de a nu acorda adăpost președintelui republicii, comandantului armatei și miniștrilor polonezi: „Vă rog — comunica Ribbentrop — să cereți în mod imperios, imediat și energic guvernului român să se angajeze în acest sens printr-o declarație". În încheiere el arăta că din punct de vedere al puterilor Axei, atitudinea României este *suspectă* [19]. Alte surse de informații întăreau convingerea Germaniei că România este hotărîtă să acorde adăpost demnitarilor polonezi. Astfel, mareșalul Petain, atunci ambasador al Franței la Madrid, a avertizat că guvernul român este decis să primească pe teritoriul său autoritățile supreme poloneze [20]. Ribbentrop revine în aceeași zi (12 septembrie 1939) cu o nouă telegramă prin care îl avertiza pe Fabricius că „toate semnele de aici arată că resturile armatei poloneze, guvernul polonez și conducerea supremă a armatei poloneze intenționează trecerea în România" [21]. Declarațiile ministrului de externe român „nu mulțumesc pe deplin cerințele noastre", spunea în continuare Ribbentrop. El indica ambasadei germane să acționeze în așa fel, încît să determine guvernul român să nu primească guvernul polonez și conducerea supremă a armatei poloneze.

Poziția fermă a României angajată în sprijinirea Poloniei cotropite de trupele fasciste nu a fost modificată, cu toate ripostele și amenințările Germaniei.

---

[15] *Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik 1918—1945*, Serie D (1937—1945) — Band VIII „Die Kriegsjahre, Erster Band, Baden-Baden, Frankfurt Main 1961, document nr. 50. (În continuare A.D.A.P.).

[16] *Ibidem.*

[17] *Ibidem.*

[18] Arhivele Statului București, Fond M.A.I., dosar 305/1940, f. 105.

[19] Arhiva M.A.E., fond 71, Germania, vol. 78, telegrama 637, Vatican, 12 septembrie 1939.

[20] J. Beck, *op. cit.*, p. 326.

[21] *A.D.A.P.*, VIII, document nr. 55.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Consecvența față de declarațiile făcute cît și deschiderea granițelor pentru zecile de mii de refugiați au determinat modificarea atitudinii Germaniei. Astfel, cu începere de la 12 septembrie, diplomația germană este silită să accepte posibilitatea intrării în România a militarilor și a demnitarilor polonezi. Ministrul de externe al Reichului dădea de astă dată instrucțiuni lui Fabricius în sensul că, dacă demnitarii polonezi „vor ajunge pe teritoriul român", guvernul român va trebui „să-i interneze foarte strict". Și în acest caz se cerea guvernului român să facă „declarații serioase" [22].

Iminenta prăbușire a Poloniei a determinat guvernul acestei țări ca în noaptea de 13/14 septembrie să dea ordine de evacuare imediată spre frontiera română, în regiunea Kosow-Kuty [23]. În dimineața zilei de 14 septembrie a sosit la Cernăuți un tren compus din 12 vagoane cu tezaurul statului polonez, care, din indicația guvernului român, a fost imediat îndreptat spre Constanța, pentru a fi îmbarcat pe o navă britanică [24].

Alegerea României ca loc de refugiu pentru conducătorii Poloniei era urmarea atitudinii antihitleriste pe care o adoptase guvernul român, precum și a simpatiei și sprijinului pe care îl acorda, în condițiile neutralității, statului și poporului polonez. Indiscutabil că multiplele presiuni exercitate de Germania au creat dificultăți de manevrare sau de afirmare deschisă pentru guvernul român, dar nu i-au anulat conduita pe care și-o stabilise și care era în concordanță cu sentimentele întregului popor.

Posibilitatea refugierii în România a demnitarilor polonezi a fost creată odată cu declararea neutralității. Acest lucru l-au întrevăzut mulți oameni politici ai vremii, care au subliniat că declararea neutralității a însemnat totodată, manifestarea sentimentelor de solidaritate cu Polonia și exprimarea hotărîrii respectării obligațiilor față de această țară. Fostul ambasador al Franței la Ankara, R. Massigli, aprecia că guvernul român „nu a proclamat pur și simplu o neutralitate, ci el a găsit într-o formulă echivocă mijlocul de a continua pe teritoriul român relațiile aliaților cu armata poloneză în retragere ; de asemenea el a ușurat evacuarea elementelor cu care se vor constitui în Franța noi divizii" [25].

Guvernul român a luat toate măsurile pentru organizarea primirii refugiaților polonezi. Ca reprezentant al guvernului a fost trimis la graniță generalul Gabriel Marinescu, răspunzător de problema primirii și repartizării refugiaților polonezi militari și civili [26].

Guvernul român era preocupat în același timp să tempereze cererile tot mai insistente ale Germaniei de a interna demnitarii polonezi. De aceea a acceptat *în formă* punctul de vedere german privitor la internarea strictă a conducătorilor polonezi. Fabricius avea să telegrafieze Berlinului la 13 septembrie că guvernul român a promis să dezarmeze trupele poloneze și să interneze autoritățile poloneze [27]. Dar guvernul român a rămas consecvent pe poziția sprijinirii guvernului polonez în a-i crea posibilitatea plecării din țară. cu toate consecințele ce ar fi urmat acestui act. Faptele dovedesc fidelitatea politicii antihitleriste a României, ea însăși amenințată de Germania nazistă.

În ziua de 14 septembrie 1939 la graniță, în apropiere de localitatea Kremi netz, locul de refugiu al guvernului polonez, a sosit ambasadorul Vasile Grigocea, împuternicit al guvernului român pentru a lua contact cu ministrul de externe polonez, colonelul J. Beck [28]. Întîlnirea dintre cei doi diplomați avea să aibă loc în ziua de 15 septembrie [29]. Tratativele duse între reprezentanții celor

[22] *A.D.A.P.*, VIII, document nr. 55.
[23] J. Beck, *op. cit.*, p. 241.
[24] Arhivele Statului București, fond M.A.I., dosar 305/1940, f. 100 ; Vezi și „Magazin Istoric", an II, nr. 7—8/1968, p. 161—162.
[25] Cf. V. Moisuc, *op. cit.*, p. 254.
[26] Arhivele Statului București, fond M.A.I., dosar 305/1940, f. 100.
[27] A.D.A.P., vol. VIII, document 64.
[28] Arhivele Statului București, fond M.A.I., dosar 305/1940, f. 102.
[29] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

două ţări priveau acordarea refugiului în România preşedintelui Republicii Polonia, Ignacy Moscicki, comandantului forţelor armate poloneze Eduard Rydz Smigly, împreună cu statul major al armatei, şi membrilor guvernului. Colonelul J. Beck însemnează în jurnalul său: „La Kuty a venit ambasadorul României, care mi-a declarat în numele regelui că ne oferă preşedintelui republicii şi guvernului „ospitalitate sau dreptul de trecere" [30]. Ambasadorul român, V. Grigorcea, după consultări cu ministrul de externe Gr. Gafencu, a transmis părţii poloneze că „guvernul român este gata să acorde preşedintelui Moscicki şi membrilor guvernului polonez ospitalitate pe teritoriul României în legătură cu tranzitul spre una din ţările neutre, dar nu ca persoane oficiale". După cum lesne se observă, guvernul român, nu a intenţionat internarea demnitarilor polonezi, lucru pe care îl va respecta şi în evoluţia viitoare a evenimentelor.

Concomitent cu tratativele duse la graniţă, se intensificau presiunile Germaniei. La 14 septembrie a avut loc o nouă întrevedere Gr. Gafencu — Fabricius, la cererea acestuia din urmă, contrariat de atitudinea guvernului român, care ignora punctul de vedere al Reichului. La întrevedere, Gr. Gafencu i-a transmis hotărîrea Consiliului de Miniştri restrîns privitoare la acordarea azilului politic guvernului polonez, subliniind totodată, dreptul României de a permite plecarea din ţară a celor ce-şi vor manifesta dorinţa. „Dacă unele din persoanele acestea civile vor avea dorinţa să plece în străinătate, nu li se va putea refuza, deoarece deja la trecerea peste graniţă ele sînt persoane private şi nu membri ai guvernului şi nu vor putea activa politic în România [31]. După cum se vede, ţinute permanent sub presiunea pretenţiilor şi ameninţărilor Germaniei, oficialităţile româneşti s-au străduit să dea asigurări de respectare strictă a neutralităţii. Pentru „liniştirea" diplomaţiei germane se promitea chiar interzicerea categorică a călătoriilor prin România a persoanelor oficiale [32], lucru după cum se va vedea, nu a fost respectat. Desigur însă că asigurările formale date de guvernul român nu puteau convinge Berlinul, care îşi va continua presiunile în forme tot mai brutale.

Rezultatul tratativelor duse la graniţa României între reprezentanţii celor două guverne a fost consemnat într-un acord încheiat, care prevedea că guvernul român este dispus să acorde „ospitalitate sau dreptul de trecere prin România, dar nu ca persoane oficiale" pentru demnitarii polonezi [33]. La 16 septembrie 1939 a fost dat publicităţii comunicatul oficial al guvernului român, care-şi reafirma poziţia de ospitalitate faţă de refugiaţii polonezi. În ceea ce priveşte demnitarii în comunicat se preciza: „Persoanele ce au deţinut situaţiuni politice vor fi îndatorate a domicilia în localităţile anume indicate, abţinîndu-se de la orice activitate politică" [34]. După cum se vede, nici în acest comunicat nu se vorbeşte despre internare; textul lui este destul de echivoc, fapt explicabil pentru intenţia guvernului român de a nu oferi diplomaţiei germane prilejul de a interveni în aceste momente de grea cumpănă pentru reprezentanţii oficiali ai Poloniei.

Desfăşurarea evenimentelor de la jumătatea lunii septembrie 1939 au obligat conducătorii Poloniei să părăsească ţara şi să se refugieze în România. În dimineaţa zilei de 17 septembrie guvernul român a primit cererea oficială a guvernului polonez de a intra în ţară [35]. Ca urmare a acestei situaţii, guvernul român şi-a reînnoit poziţia sa de neutralitate şi de simpatie faţă de ţara vecină, cotropită. Într-un nou comunicat din 18 septembrie 1939, guvernul român declara: „Condiţiunle speciale în care s-au desfăşurat evenimentele din Polonia în ziua de 17 septembrie, precum şi faptul că guvernul polon s-a refugiat pe teritoriul nostru au îndicat României păstrarea mai departe a atitudinii sale de strictă neutralitate faţă de beligeranţi. Guvernul va căuta să vegheze cu tot patriotismul

[30] J. Beck, *op. cit.*, p. 241.
[31] *A.D.A.P.*, VIII, document nr. 64.
[32] *Ibidem.*
[33] J. Beck, *op. cit.*, p. 243.
[34] „Universul", an. 56, nr. 255 din 17 septembrie 1939.
[35] Gr. Gafencu, *Préliminaires de la guerre à l'Est*, Egloff, Paris, 1944, p. 304.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

la siguranța și la apărarea fruntariilor țării [36]. În expozeul pe care ministrul de externe român Gr. Gafencu l-a făcut la 28 noiembrie 1939 în Senat în fața comisiunilor parlamentare pentru afaceri străine, a guvernului și a numeroși diplomați străini erau din nou subliniate considerentele care au stat la baza atitudinii guvernului român față de Polonia: „Se cuvenea, spunea el, să primim pe polonezii civili și militari, oficiali și particulari care se adăposteau la noi, cu simpatia datorată unui popor vecin, legat de poporul nostru, și din nou încercat prin grele suferințe. Poporul român și-a îndeplinit această îndatorire cu omenie și caldă prietenie" [37].

În noaptea de 17/18 septembrie președintele Republicii I. Moscicki, membrii guvernului în frunte cu președintele Skladkowski, mareșalul Rydz Smigly împreună cu statul său major au intrat în România prin localitatea Kuty și au sosit la Cernăuți [38]. Aici au fost așteptați de delegații guvernului român și ai autorităților locale, precum și de reprezentanți ai ambasadei și consulatului polonez [39].

Demnitarii polonezi nu au ținut seama de dorința guvernului român de a intra în țară ca persoane neoficiale. Astfel, pe lîngă faptul că sosirea în România a avut loc *in corpore*, mașinile lor pe care fluturau stegulețele Republicii Polonia, erau însoțite de escortă militară. La Cernăuți, președintele Poloniei, precum și ceilalți demnitari au fost primiți de oficialitățile românești după toate regulile ospitalității, fără însă a li se organiza o primire oficială. Protestele Germaniei devenind tot mai amenințătoare, era necesară crearea impresiei de respectare a normelor ce decurgeau din starea de neutralitate a țării noastre. În aceeași noapte președintele Poloniei și ceilalți demnitari au fost găzduiți la reședința metropolitană din localitate, care mai păstra amintirea altor refugiați din anii primului război mondial [40].

În aceste zile asupra guvernului român au început să fie exercitate presiuni și din partea ambasadelor Angliei și Franței. Din telegrama expediată la 21 septembrie 1939 de către Ambasada română de la Londra reieșea că guvernul britanic cerea imediata scoatere din țară a președintelui Moscicki și a membrilor guvernului polonez. Același punct de vedere a fost exprimat și de guvernul francez în comunicarea de la 20 septembrie făcută de ambasada Franței la București în numele premierului Daladier [41]. Punctul de vedere al guvernului român era în concordanță cu cererile guvernelor englez și francez, dar ele nu puteau fi înfăptuite decît după complicate manevre diplomatice, pentru a nu oferi nici un pretext Germaniei de a interveni. Socotim că această politică pe deplin justificată din partea guvernului român a urmărit *cu prioritate* acordarea ospitalității și facilitarea plecării din țară a demnitarilor polonezi.

Acțiunile guvernului român se bucurau de sprijin din partea întregii opinii publice. Vestea autorizării intrări în țară a președintelui Poloniei și a membrilor guvernului a fost primită cu vie satisfacție de opinia publică românească. Cezar Petrescu avea să scrie un impresionant articol semnificativ intitulat: *„Omenie, ospitalitate, neutralitate"*, în care, printre altele, arăta: „Ni s-a cerut ospitalitate pentru șeful statului și membrii guvernului polonez, care se refugiază pe teritoriul României. Ospitalitatea e în firea noastră... Răspunzînd unei sacre datorii de umanitate care depășește liniile hotarelor și a fruntariilor, limanul de omenie la noi l-au căutat și l-au cerut cei dintîi crunt loviți ai războiului" [42]. Întreaga presă românească a salutat poziția de neutralitate adoptată de guvernul român,

---

[36] Citat după „Parlamentul românesc", an. X, nr. 310 din 30 noiembrie 1939.
[37] *Ibidem*.
[38] Robert Jars, *La campagne de Pologne (septembre 1939)*, Payot, Paris 1946, p. 172. Vezi și „Glasul Bucovinei", an. XXI, nr. 5721 din 20 septembrie 1939; „România"..., nr. 474 din 23 septembrie 1939.
[39] „România" nr. 474 din 23 septembrie 1939.
[40] „România", nr. 471 din 20 septembrie 1939.
[41] Arhivele Statului București, fond M.A.I., dosar 305/1940, f. 228.
[42] „România", nr. 471 din 20 septembrie 1939.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

elogiind totodată ajutorul și sprijinul acordat refugiaților polonezi. În titluri mari era anunțat faptul că granița românească a fost trecută de demnitarii polonezi în frunte cu președintele țării și comandantul suprem al armatei [43].

Ca și în alte momente de importanță crucială pentru istoria poporului nostru a răsunat vibrant glasul lui Nicolae Iorga, care scria în acele zile: „Tot ce putem să le dăm cu mîini largi acestor reprezentanți ai unei națiuni de care ne leagă veacuri de luptă... le vom da. O vom face, și de un lucru mă tem, că totuși n-avem destul, pentru a le sta în ajutor" [44]. Concludent ni se pare faptul că presa din România care a reflectat sentimentele națiunii noastre în fața tragediei care a lovit un popor prieten cotropit de agresiunea nazistă, a fost nevoită să elimine această problemă din paginile sale, începînd din noiembrie 1939. Obligată la tăcere pentru a nu agrava situația țării (și așa destul de precară în condițiile izolării în care se afla), confruntată mereu cu amenințările Germaniei, presa nu a mai înserat în coloanele sale știri despre exodul populației poloneze. Chestiunea refugiaților polonezi și a demnitarilor republicii Polonia va continua să fie mult timp prezentă cu multiplele ei aspecte în rapoartele confidențiale ale autorităților române, acestea fiind de fapt singurul izvor pentru istoricul care cercetează cele întîmplate în România la începutul celui de-al doilea război mondial.

Situația rezultată din prezența pe teritoriul României a președintelui I. Mościcki și a celorlalți demnitari era una din cele mai complexe din punct de vedere juridic, agravată și de pretențiile Germaniei de a nu se permite plecarea lor din țară.

Un principiu de necontestat al dreptului internațional preciza că puterea neutră trebuie să se abțină de la orice act care ar spori forța unuia din beligeranți. Guvernul român a pornit de la considerentele că dreptul internațional public fiind susceptibil de controverse, era posibil ca în disputa cu Germania să poată găsi argumente pentru susținerea punctului său de vedere. Apreciind singur dacă chestiunea demnitarilor se încadrează sau nu în prevederile legislației internaționale, el și-a luat libertatea de a susține cu fermitate în fața Germaniei că pentru România chestiunea pusă în discuție nu comportă nici o controversă. Interpretarea dispozițiunilor de drept internațional în spiritul poziției adoptate de guvernul român s-a transformat în suport juridic pentru respingerea pretențiilor Germaniei naziste.

România și-a asumat, în pofida presiunilor Reichului, misiunea de a organiza plecarea din țară a demnitarilor polonezi. Această atitudine favorabilă Poloniei invadate se baza pe Convenția nr. 4, privitoare la legile și obiceiurile războiului și Regulamentul anexat, precum și pe Convenția nr. 5, referitoare la drepturile și îndatoririle neutrilor în caz de război, ambele încheiate la Haga la 18 octombrie 1907 [45]. Din cercetarea convențiilor amintite reiese că ele se referă la forțele armate ale beligeranților și că în diferitele lor dispoziții nu există nici un text care să justifice pretențiile guvernului Reichului. Dintre conducătorii statului polonez refugiați pe teritoriul român, numai mareșalul *Rydz Smigły*, în calitatea sa de șef al armatei, nu putea părăsi *în principiu* teritoriul român pe durata războiului. Dar din interpretarea articolului 11 din Convenția nr. 5 [46], reiese că în anumite cazuri ofițerii care s-au refugiat pe teritoriul unei țări neutre, ar putea părăsi teritoriul cu acordul țării neutre, situație folosită de guvernul român în cazul zecilor de mii de militari polonezi (ofițeri și soldați), care au fost lăsați să plece în diferite țări ale Europei.

---

[43] „Universul", an. 56, nr. 258 din 20 septembrie 1939. Vezi și „Glasul Bucovinei", an. XXI, nr. 5729 din 29 septembrie 1939.

[44] „Luptătorul" (Iași), an XI, nr. 441 din 21 septembrie 1939.

[45] Arhivele Statului București. fond M.A.I., dosar 305/1940, filele 217—228.

[46] Textul articolului 11 al Convenției de la Haga: „Puterea neutră care primește pe teritoriul ei trupe aparținînd armatelor beligerante le va interna pe cît posibil departe de teatrul războiului. Ea va putea să le păzească în cîmpuri și chiar să le închidă în fortărețe sau în alte locuri pentru acest scop. Ea va decide dacă ofițerii pot fi lăsați liberi, luîndu-le angajamentul pe cuvînt de a nu părăsi

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Recunoașterea acestui fapt este caracteristică întregii literaturi apărute peste hotare și care elogiază atitudinea guvernului față de cei peste 40 000 de refugiați militari [47], veniți în România. În ampla lucrare „L'armée polonaise", apărută imediat după terminarea războiului se subliniază că armata poloneză refăcută în Franța în octombrie 1939 era formată din mulți refugiați militari din România care au trecut în Franța prin Iugoslavia și Italia [48]; Henri Prost consemnează și el: „guvernul român și poliția au închis ochii la plecările polonezilor care doreau să se înroleze în armata pe care o organiza în Franța generalul Sikorski" [49].

Această atitudine a declanșat noi proteste ale Germaniei. Consilierul legației germane din București, Steltzer, a transmis un vehement protesa în legătură cu înlesnirile pe care autoritățile românești le creau militarilor polonezi pentru a pleca în Franța [50].

În fața imixtiunilor tot mai violente ale Germaniei, guvernul român a declarat că normele internaționale în vigoare nu-l pot sili să-l rețină pe președintele I. Moscicki și pe membrii guvernului polon. Acordarea refugiului reprezenta manifestarea sentimentelor de umanitate, dreptul de azil apărînd ca un atribut de necontestat al independenței și suveranității statului. Juriști de prestigiu argumentau legitimitatea primirii președintelui I. Moscicki pe teritoriul României. Astfel într-o notă adresată Ministerului Afacerilor Externe, V. V. Pella scria: „Precum în timp de pace nimeni nu contestă facultatea unui stat de a acorda azilul unei categorii de refugiați și, în special refugiaților politici, tot așa în timp de război, o putere neutră, în virtutea acelorași drepturi ce izvorăsc din suveranitatea și independența sa, poate primi personalitățile politice ale unui stat beligerant ce s-au refugiat pe teritoriul acestei puteri neutre, spre a nu cădea în mîinile inamicului" [51]. Același lucru avea să-l susțină și N. Dașcovici care scria: „Oamenii politici refugiați la neutrii, vor trebui să fie primiți din umanitate" [52].

Situația României era evident agravată și de conduita personalităților politice poloneze. Intrînd pe teritoriul român, președintele republicii, precum și ceilalți demnitari, au considerat că prerogativele lor constituționale au rămas în vigoare. La 18 septembrie de la poșta din Cernăuți a fost transmisă proclamația președintelui privind continuarea războiului [53], proclamație care fusese dată la 17 septembre pe teritoriul polonez în orașul Kuty, publicată în oficiosul francez „Le Temps" din 20 septembrie [54].

Pentru a justifica Germaniei că demnitarii polonezi au intrat în țară ca persoane particulare, reprezentantul guvernului român le-a solicitat declarații individuale din care să rezulte că refugiindu-se pe teritoriul României, ei au renunțat la orice atribuțiuni constituționale politice sau administrative [55]. Demnitarii polonezi au refuzat să satisfacă cererea îndreptățită a guvernului român. Dar guvernul român și-a asumat răspunderea pentru această categorie de refugiați, chiar în situația în care din punct de vedere juridic ei continuau încă să fie considerați personalități politice și de stat.

---

teritoriul neutru fără autorizație" (Arhivele Statului București, fond M.A.I., dosar 305/1940, f. 222).

[47] Robert Jars, *La campagne de Pologne (septembre 1939)*, Payot, Paris, 1946, p. 175.

[48] *L'armée polonaise (1939—1945)*, Paris 1945, p. 11.

[49] Henri Prost, *Destin de la Roumaine 1918—1954*, Paris 1954, p. 135.

[50] Arhiva M.A.E., fond 71/1939—1940, Germania, Relații cu România, vol. 78. (Notă asupra convorbirii avute de Al. Cretzianu, secretar general în M.A.E. cu Steltzer).

[51] Arhivele Statului București, fond M.A.I., dosar 305/1940, f. 216.

[52] *Ibidem*, f. 196.

[53] Raymund Kulinski *Culisele internării guvernului polonez în România* în „Lumea", an IV, nr. 51 (16) din 15 decembrie 1966, p. 24.

[54] Arhivele Statului București, Fond M.A.I., dosar 305/1940, f. 213.

[55] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Intrînd pe teritoriul României, guvernul polonez n-a dat nici un comunicat oficial prin care să anunţe public plecarea din Polonia şi refugierea în România. Acest lucru va fi făcut abia în ziua de 18 septembrie, numai după intervenţia ambasadorului român, V. Grigorcea [56]. Prin toate acestea membrii guvernului polonez vizau păstrarea poziţiilor, fapt cunoscut şi tolerat de cercurile guvernante româneşti.

Pentru a tempera diplomaţia germană şi a-şi putea crea posibilităţi mai largi de manevrare, la 20 septembrie 1939, a fost publicat un nou comunicat oficial în care se anunţa că „guvernul a încuviinţat plecarea din ţară a refugiaţilor din Polonia cu excepţia membrilor guvernului polon şi a militarilor" [57]. După cum se vede în acest comunicat nu se pomenea nimic despre preşedintele Poloniei, I. Moscicki ; totodată se lasă să se înţeleagă, că în România există un guvern polonez, iar în eventualitatea demisiei, membrii lui ar fi devenit persoane neoficiale, cărora li se putea aplica tratamentul civililor. Că acest comunicat a nemulţumit partea germană ne-o demonstrează intervenţiile ei imediate. Germania a continuat să exercite injoncţiuni asupra României în problema interpretării neutralităţii, urmărind să oblige guvernul român să refuze demnitarilor polonezi plecarea lor din ţară. La 22 septembrie, I. Ribbentrop i-a transmis prin ambasada germană lui Gr. Gafencu că acordarea vizei de plecare preşedintelui Moscicki sau a altor demnitari „ar fi privită ca o acţiune ostilă şi o lezare a neutralităţii" [58]. În ziarul german „Frankfurter Zeitung" a apărut la 20 septembrie 1939, un articol semnificativ intitulat „Control insuficient în România" în care era criticată atitudinea prea îngăduitoare a autorităţilor româneşti faţă de preşedintele republicii şi membrii guvernului polonez.

Germania întrezărea posibilitatea ca pe teritoriul României să se organizeze o puternică rezistenţă polonă, sprijinită de întregul popor român, hotărît să-şi apere independenţa, suveranitatea şi integritatea teritorială. Temerile Germaniei erau cu atît mai îndreptăţite cu cît guvernul român a permis preşedintelui republicii şi guvernului polonez să-şi exercite în luna septembrie o parte din prerogativele constituţionale. În lipsa unui comunicat oficial, prin care să se anunţe demisia preşedintelui I. Moscicki sau a celorlalţi demnitari, ei continuau să fie consideraţi încă persoane oficiale.

În după amiaza zilei de 18 septembrie a fost organizată plecarea demnitarilor polonezi din Cernăuţi spre locurile stabilite de guvernul român. Au fost pregătite trei garnituri de tren speciale care au fost îndreptate spre Slănic Moldova (membrii guvernului polonez) spre Piatra Neamţ (preşedintele I. Moscicki) şi spre Craiova (mareşalul Rydz Smigly). În alegerea localităţilor guvernul român a pornit de la considerentele asigurării confortului necesar pentru demnitarii polonezi, iar dispersarea lor în diferite localităţi nu a fost un impediment în menţinerea contactelor permanente între ei.

În ziua de 18 septembrie la Slănic Moldova au sosit membrii guvernului polonez în frunte cu generalul Skladkowski, precum şi familiile acestora, totalizînd 305 persoane [59]. În vederea cazării demnitarilor polonezi au fost închise

---

[56] J. Beck consemnează în jurnalul său că în dimineaţa zilei de 18 septembrie V. Grigorcea i-a cerut să dea o declaraţie cum că guvernul polonez se află în tranzit prin România către o ţară neutră. (J. Beck. *op. cit.*, p. 245). Acelaş lucru îl afirmă şi premierul Chamberlain în Camera Comunelor la 20 septembrie. El spunea : „Conform comunicatului din 18 septembrie 1939 guvernul polonez a cerut guvernului român să acorde ospitalitate şefului statului şi miniştrilor săi care s-au refugiat pe teritoriul român. (*Documents on polish-soviet relations 1939—1945*, vol. I, 1939—1943, Heinemann London, Melbourne Toronto, document nr. 49, p. 50—51).

[57] „Universul", anul 56, nr. 260, din 22 septembrie 1939.

[58] A.D.A.P., VIII, document, nr. 100.

[59] Arhivele Statului Bacău, fond Prefectura Judeţului Bacău, dosar 181/1939, f. 16.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

băile, eliberate hotelurile, făcute lucrări de amenajare a parcului [60]. Restaurantele au fost puse la dispoziția refugiaților polonezi [61]. Toate cheltuielile care s-au ridicat pe timpul șederii lor la suma de 1 909 300 lei au fost suportate de Președinția Consiliului de Miniștri [62]. Premierul român, Armand Călinescu, asasinat trei zile mai tîrziu, la 21 septembrie de naziști ca urmare a atitudinii sale antihitleriste și de sprijinire a Poloniei, a dat dispoziții organelor locale că „toți refugiații polonezi de la Băile Slănic sînt oaspeții lui" [63]. În vederea asigurării securității membrilor guvernului și familiilor lor a fost detașat un grup de polițiști români.

Sosirea președintelui I. Moscicki la Piatra Neamț a avut loc în seara zilei de 18 septembrie, în jurul orei 23,00. Dorința președintelui a fost de a fi lăsat să doarmă în vagon pînă a doua zi. În cursul nopții a fost organizată de către autoritățile române paza trenului, iar în ziua de 19 septembrie, la ora 13,00, președintele s-a îndreptat spre reședința ce i-a fost rezervată [64]. „La coborîrea din tren, I. Moscicki pășea încet și părea foarte extenuat" — scria ziarul „Universul" la 23 septembrie 1939 în relatarea sa asupra sosirii la Bicaz a președintelui. Prin ridicarea pălăriei răspundea la toate saluturile. S-a făcut o primire simplă: prefectul județului, maiorul comandant al legiunii de jandarmi și șeful Siguranței i-au ieșit în întîmpinare și l-au condus pînă la Bicaz". Împreună cu președintele Poloniei au sosit la Bicaz soția sa Maria Moscicki, Alexander Bobkewski, ministru, împreună cu soția, fiul și profesorul lui, Stanislaw Lepkowski, ministru, un consul, doi ofițeri din suită, un preot și un medic [65]. Ca personal de serviciu au sosit 21 de persoane care au fost cazate atît la palatul ce i-a fost destinat, cît și în locuințe apropiate de reședința președintelui [66]. Președintele Poloniei a fost însoțit permanent de un secretar de legație din partea statului român [67]. Este evident că nici la Slănic, la Piatra Neamț, sau la Bicaz nu se putea organiza o primire protocolară, care indiscutabil ar fi trezit proteste vehemente din partea Germaniei. Este însă necesar de subliniat că autoritățile locale țineau la curent președinția Consiliului de Miniștri și Ministerul Afacerilor Externe asupra măsurilor pe care le luau pentru paza și serviciile aduse președintelui [68].

Mareșalul Eduard Rydz Smigly a sosit la Craiova în noaptea de 19 septembrie 1939, oferindu-i-se ca reședință impunătorul palat Mihail, una din monumentalele clădiri ale Craiovei [69]. Împreună cu Rydz Smigly au sosit la Craiova suita sa formată din 5 ofițeri superiori, precum și familia compusă din soție — Marta Smigly și sora acesteia, Regina Kozlawska. Din anturajul lui Rydz mai făceau parte o secretară, 3 servitori, 6 șoferi și 1 mecanic. În această localitate au sosit două camioane și două mașini mici conținînd lucrurile de valoare aflate în proprietatea sa personală, ce le-a putut evacua din Varșovia [70]. Șederea la Craiova a fost folosită pentru intense contacte cu ceilalți demnitari. Astfel, au avut loc numeroase convorbiri cu primul ministru polon aflat la Slănicu Moldovei, generalul Skladkovski, precum și cu președintele I. Moscicki aflat la Bicaz [71]. Totodată se remarcă o intensă corespondență telefonică sau scrisă cu Ambasada

[60] Arhivele statului Bacău, fond Prefectura Județului Bacău, dosar 139/939, f. 11.
[61] *Idem*, dosar 162/1939, f. 33.
[62] *Idem*, dosar 181/1939, f. 18; dosar 162/1939, f. 9.
[63] *Idem*, dosar 162/1939, f. 22.
[64] Arhivele Statului Neamț, Fond Prefectura Județului Neamț, dosar 331/1939, f. 15.
[65] Arhivele Statului București, Fond M.A.I., dosar 305/1940, f. 46.
[66] *Ibidem*.
[67] „Universul", an 56, nr. 261 din 23 septembrie 1939.
[68] Arhivele Statului Neamț, Fond Prefectura Județului Neamț, dosar 331/1939, f. 15.
[69] Arhivele Statului București, Fond M.A.I., dosar 305/1940, f. 110.
[70] Arhivele Statului Craiova, Fond Rezidența Ținutului Olt, dosar 102/1932, nepaginat.
[71] *Ibidem*; Arhivele Statului București, Fond M.A.I., dosar 305/1940, f. 110.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Poloniei [72]. Trebuie de subliniat faptul că convorbirile mareşalului nu erau interceptate şi nici corespondenţa nu era cenzurată, ceea ce constituie încă un argument că el nu a fost supus unui regim de internare, ci a avut disponibilitate de acţiune, sub privirile îngăduitoare şi chiar sprijinul autorităţilor româneşti. Mai mult decît atît, persoane oficiale poloneze l-au vizitat la reşedinţă pe mareşal, fără a fi împiedicate de organele româneşti. Astfel, mareşalul a fost vizitat de ataşatul militar al ambasadei poloneze, precum şi de alţi refugiaţi polonezi [73].

Scopul vizitei reprezentantului militar al ambasadei poloneze a fost de a-l convinge pe Rydz „să se demită prin demisie din funcţiunea ce deţinea ca generalissim (comandant suprem — n.n.) al armatei polone, deoarece cei care comandă încă diferite centre de rezistenţă pe frontul germano-polon, să poată primi o dezlegare sau să acţioneze din proprie iniţiativă" [74]. Mareşalul nu a luat nici o decizie, urmînd a-şi preciza poziţia după consultările cu preşedintele republicii şi primul ministru.

Mareşalul a fost în repetate rînduri vizitat de colonelul R. Dimitriu, prefectul judeţului Dolj, preocupat de satisfacerea cerinţelor înaltului oaspete [75]. Totodată la reşedinţa mareşalului a sosit la 29 septembrie, generalul Aurel Aldea, trimisul primului ministru român. La 22 septembrie Rydz Smigly a primit o scrisoare personală din partea fostului prim ministru Armand Călinescu. La vestea că acesta a fost asasinat, Rydz şi-a exprimat compasiunea, „profunda lui întristare" [76]. În timpul şederii la Craiova, soţia mareşalului, Marta Rydz, a desfăşurat ea însăşi o intensă activitate pentru stabilirea contactelor cu diferite personalităţi poloneze. Guvernul român i-a permis plecarea la Bucureşti, oferindu-i totodată mijloacele de transport: „Doamna mareşal, se arăta într-o notă a prefectului judeţului Dolj, va putea să vină în localitate (Craiova — n.n.), să stea cît va dori şi să plece, putînd să ia şi bagajele de care D-sa va avea nevoie" [77]. De persoana soţiei mareşalului se îngrijea însuşi ministrul de interne, care a dat dispoziţii în sensul celor arătate [78].

O preocupare constantă a autorităţilor româneşti a fost asigurarea pazei înalţilor demnitari polonezi: „Se va da cea mai mare atenţie persoanei mareşalului Rydz Smigly pentru apărarea vieţii sale, luîndu-se cele mai intense măsuri de pază" — se sublinia într-o adresă a prefectului judeţului Dolj [79]. Grija pentru paza mareşalului era cu totul îndreptăţită, deoarece naziştii ar fi putut organiza un atentat împotriva lui. Dezastrul armatei poloneze, conduita conducătorilor Poloniei cotropite au trezit multe nemulţumiri din partea refugiaţilor civili, dar mai ales în rîndul militarilor poloni aflaţi în mare număr la Craiova şi întreaga Oltenie unde fuseseră înfiinţate tabere militare. Starea de spirit a militarilor polonezi era potrivnică mareşalului Rydz Smigly. Ataşatul militar al ambasadei poloneze, lt. colonel Tadeusz Zakrzenski împreună cu însoţitorul său colonelul Kowalewski i-au declarat prefectului judeţului că „părăsirea teritoriului Poloniei din partea mareşalului a constituit o gravă eroare, care a produs o impresie profund defavorabilă în rîndurile oştirii poloneze" [80]. Asemenea afirmaţii au trezit îngrijorarea autorităţilor locale, care într-un referat adresat Ministerului de Interne propuneau „să se fixeze un alt domiciliu în afară de Ţinutul Olt şi cît mai departe de trupele sale (ale mareşalului — n.n.) internate în cuprinsul ţinutului

---

[72] Arhivele Statului Craiova, Fond Rezidenţa Ţinutului Olt, dosar 106/1939, nepaginat; vezi şi dosar 49/1939, nepaginat.
[73] *Loc. cit.*, dosar 48/1939, nepaginat.
[74] *Ibidem.*
[75] *Loc. cit.*, dosar 49/1939, nepaginat.
[76] *Ibidem.*
[77] *Loc. cit.*, dosar 102/1939, nepaginat.
[78] *Loc. cit.*, dosar 106/1939, nepaginat.
[79] *Loc. cit.*
[80] *Loc. cit.*, dosar 106/1939, nepaginat.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Olt"[81]. Se dădeau în acelaș timp asigurări că „au fost luate toate măsurile pentru a asigura viața, cît și permanența pazei la domiciliu a D-lui Mareșal și a suitei sale"[82].

Pericolul la care era expus mareșalul a determinat Ministerul de Interne să organizeze detașarea lui într-o altă localitate. La 11 octombrie 1939 a fost înștiințată prefectura județului Dolj pentru a pregăti plecarea mareșalului și a suitei sale, spre comuna Dragoslavele (județul Muscel) pentru noaptea de 12/13 octombrie[83]. Informat, mareșalul a cerut amînarea cu 24 ore, pentru a se pregăti de călătorie, cerere ce i-a fost admisă[84]. Plecarea a avut loc în noaptea de 13/14 octombrie, mareșalul fiind însoțit de un ofițer superior al armatei române[85]. Au fost de asemeni luate „măsuri severe de pază a Excelenței sale, Domnului Mareșal"[86]. Similar s-a acționat pe întregul traseu de cale ferată din județele Dolj și Argeș[87]. Garnitura pusă la dispoziție a fost compusă dintr-un vagon salon, un vagon clasă și două platforme[88]. Înainte de a părăsi Craiova i s-au restituit toate armele care-i fuseseră ridicate la sosirea în acest oraș[89]. Mareșalul Rydz Smigly și-a exprimat recunoștința pentru solicitudinea guvernului român[90] și „a mulțumit administrației de felul cum a fost găzduit și menajat în Craiova în timpul acestor zile de mare tragedie"[91].

La Dragoslavele, noul loc de refugiu al lui Rydz Smigly, a fost pregătită fosta reședință a patriarhului Miron Cristea[92]. Prefectura a asigurat sumele de bani necesare pentru amenajarea vilei și lucrările auxiliare ce trebuiau efectuate[93].

Trenul a sosit în gara Cîmpulung în ziua de 14 octombrie, iar drumul pînă la Dragoslavele (Muscel) a fost făcut cu mașinile puse la dispoziție de prefectură[94].

Guvernul român a luat în continuare măsuri de pază a persoanei mareșalului Rydz Smigly. La Dragoslavele au fost detașați un număr de 3 agenți și o grupă de jandarmi însărcinați să asigure securitatea mareșalului. Ei și-au exercitat funcțiile de la 14 octombrie pînă la 17 noiembrie, cînd atribuțiunile de pază au fost preluate de Ministerul Apărării Naționale[95]. Pe lîngă persoana mareșalului au fost detașați un număr de 6 refugiați polonezi pentru a-l deservi, precum și 3 ofițeri superiori și un medic, care făceau parte din suita lui personală[96].

Cu privire la șederea mareșalului Rydz Smigly la Dragoslavele există informații destul de sărace și nesemnificative. Prin demisia pe care și-a anunțat-o Ambasadei poloneze el a devenit o persoană particulară. Acțiunile lui vor fi îndreptate către plecarea din România, lucru pe care autoritățile române îl știau și chiar, după cum se va vedea, îl vor ajuta. De altminteri, schimbarea oamenilor de pază va favoriza plecarea lui Rydz din România.

---

[81] Arhivele Statului Craiova, Fond Rezidența Ținutului Olt, dosar 106/1939 nepaginat.
[82] *Ibidem.*
[83] *Loc. cit.*, dosar 102/1939, nepaginat.
[84] *Ibidem.*
[85] *Ibidem.*
[86] *Loc. cit.*, dosar 50/1939, nepaginat.
[87] *Loc. cit.*, dosar 49/1939, nepaginat.
[88] *Loc. cit.*, dosar 102/1939, nepaginat.
[89] *Loc. cit.*, dosar 496/1939, nepaginat.
[90] *Loc. cit.*, dosar 102/1939, nepaginat.
[91] *Ibidem.*
[92] Arhivele Statului Argeș, Fond Prefectura județului Muscel, dosar 165/1939, f. 37 ; vezi și dosar 86/1940, f. 88.
[93] *Loc. cit.*, dosar 165/1939, f. 46.
[94] *Loc. cit.*, dosar 86/1940, f. 93.
[95] Arhivele Statului Argeș, fond Prefectura județului Muscel, dosar 165 1939, f. 26, 40, 129.
[96] Arhivele Statului București, fond M.A.I., dosar 306/1940, f. 26.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

O vie activitate politică cu ştirea guvernului român şi în pofida vehementelor proteste ale Reichului, o va desfăşura şi preşedintele Ignacy Moscicki căruia i se oferise reşedinţă la palatul de vînătoare de la Bicaz al regelui Carol al II-lea. Au avut loc numeroase convorbiri telefonice cu ambasada Poloniei la Bucureşti, cu Slănic Moldova, cu Cernăuţi, precum şi cu alte oraşe din ţară [97]. Elocvent este faptul că aceste convorbiri făcute în limba polonă nu erau controlate de autorităţile româneşti [98]. Mai mult decît atît, Armand Călinescu aprobă la 20 septembrie convorbiri telefonice cu străinătatea, ce se puteau efectua de la Prefectura judeţului [99].

Cheltuielile făcute în timpul şederii preşedintelui şi a suitei sale la Bicaz au fost suportate de Administraţia Domeniilor Coroanei, căreia i s-a şi deschis finanţarea [100]. În acelaş timp, încă din prima zi a sosirii refugiaţilor polonezi, li s-a oferit posibilitatea de a schimba zloţii polonezi în lei româneşti [101].

Bicazul a devenit punctul de contact direct sau indirect al diferitelor personalităţi poloneze cu preşedintele aflat în funcţie. De remarcat sînt desele vizite ale ambasadorului R. Rascinski, precum şi ale secretarului ambasadei polone la Bucureşti, care au avut convorbiri îndelungate cu preşedintele I. Moscicki la reşedinţa acestuia. Astfel, ambasadorul Poloniei este primit în zilele de 20 şi 27 septembrie la preşedinte, după care s-a întîlnit şi cu alţi refugiaţi aflaţi la Bicaz [102].

R. Rascinski va face o ultimă vizită la Bicaz la 29 septembrie, adică în preziua demisionării preşedintelui [103]. Conţinutul convorbirilor nu ne este cunoscut pînă în momentul de faţă, nefiind publicate memorii sau documente referitoare la această problemă, dar nu este greu de presupus că ele se refereau la situaţia Poloniei în general, la situaţia preşedintelui în special. I. Moscicki a mai fost vizitat în ultimele zile ale lunii septembrie de soţia colonelului Beck, de diferiţi miniştri şi funcţionari superiori, precum şi de fiul său Mihail Moscicki, ministru plenipotenţiar al Poloniei la Bruxelles [104]. Guvernul român nu numai că nu a împiedicat această intensă activitate politică, dar a şi facilitat-o.

Maşinile demnitarilor polonezi şi ale corpului diplomatic au fost lăsate să circule liber prin ţară, fără a li se aplica dispoziţiile de înregistrare a numerelor [105]. Persoane oficiale din anturajul preşedintelui au primit permisiunea de a se deplasa la Bucureşti pentru a transmite diferite mesaje ale şefului statului, iar ministrul St. Lepkowski a primit viza de plecare din ţară [106].

La 30 septembrie 1939, Ignacy Moscicki a demisionat, funcţia de preşedinte fiind preluată de W. Raczkiewicz, fost preşedinte al Senatului polonez, desemnat ca eventual succesor, încă de la 17 septembrie 1939 [107]. W. Rackiewicz a fost şi el refugiat în România la Slănic, bucurîndu-se de atitudinea binevoitoare a guvernului român. I s-a creat posibilitatea de a pleca la Bucureşti, unde a alcătuit lista noului guvern. Oficialităţile române au cunoscut discuţiile care se duceau la Bucureşti între reprezentanţii Poloniei, şi cei ai ambasadelor Franţei şi Marii Britanii cu privire la desemnarea personalităţilor care vor intra în noul gu-

---

[97] Arhivele Statului Neamţ, fond Prefectura judeţului Neamţ, dosar 331/1939, f. 16.
[98] *Ibidem.*
[99] *Ibidem*, f. 2—3.
[100] *Loc. cit.*, dosar 327/1939, f. 267.
[101] *Loc. cit.*, dosar 331/1939, f. 5.
[102] *Ibidem*, f. 11, 22, 23.
[103] *Ibidem*, f. 5.
[104] *Ibidem*, f. 22, 25.
[105] *Ibidem*, f. 17.
[106] *Ibidem*, f. 13, 22.
[107] „Luptătorul", an XI, nr. 452 din 2 octombrie 1939.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

vern [108]. Aceasta constituia un nou act de curaj al guvernului român, o manifestare viguroasă a atitudinii sale antihitleriste.

Noul președinte al Poloniei l-a numit în funcția de prim-ministru pe generalul Sikorski, care a fost însărcinat să comande și forțele armatei poloneze aflate în exil. În felul acesta au încetat prerogativele constituționale nu numai ale lui I. Moscicki, ci și ale guvernului și mareșalului Rydz Smigly. De altminteri surse românești afirmau că guvernul polonez aflat la Slănic a demisionat în noaptea de 30 septembrie/1 octombrie 1939 [109].

Demisia lui I. Moscicki și a guvernului nu au schimbat atitudinea binevoitoare și ospitalieră a guvernului român. Încep să fie întreprinse noi acțiuni pentru scoaterea lui I. Moscicki și a altor demnitari din România.

Deși s-ar părea că sarcina guvernului român prin demisia demnitarilor polonezi a devenit mult mai simplă, în realitate lucrurile s-au dovedit extrem de dificile, deoarece presiunile Germaniei nu au încetat. Aceasta a început să alimenteze opinia publică internațională cu știri false despre poziția României în problema refugiaților polonezi. Astfel, a anunțat legația sa de la Roma, la sfîrșitul lunii octombrie, că I. Moscicki ar fi fugit din România și s-ar afla la Brüssel. Riposta României a fost imediată. Gr. Gafencu l-a chemat pe Fabricius și i-a declarat că asemenea știri false urmăresc „compromiterea poziției loiale a României" [110]. În același timp, regele Carol a transmis lui C. Argetoianu (cunoscut pentru vederile sale filogermane) intenția de a accepta plecarea din țară la timpul oportun a fostului președinte I. Moscicki. Declarațiile regelui au fost imediat cunoscute de Fabricius, prilej pentru noi proteste împotriva guvernului român [111].

Atitudinea binevoitoare a României față de demnitarii polonezi a luat forma acordării de alocații plătite de stat, începînd de la 15 octombrie 1939. Prin decizie ministerială au fost stabilite normele și cuantumul alocațiilor pentru toți refugiații poloni civili. Demnitarilor li s-au fixat următoarele alocații suportate de guvernul român : 500 lei zilnic pentru foștii miniștrii și subsecretari de stat în ultimul guvern ; 400 lei pentru foștii directori de ministere și înalți demnitari ; 250 lei persoanelor din suita fostului președinte Moscicki și a episcopului de Grodno [112].

Membrii fostului guvern polon care se aflau la Slănicul Moldovei nu departe de reședința președintelui au plecat la 3 octombrie la Băile Herculane, unde s-au stabilit [113]. Mutarea demnitarilor polonezi de la Slănic la Băile Herculane făcea parte din acțiunea guvernului român de a le crea posibilitatea de a pleca din țară, fără știrea Germaniei, deoarece astfel erau mult mai aproape de granița cu Iugoslavia, care practic în aceste zile, era deschisă pentru refugiații polonezi.

Grija guvernului român pentru soarta fostului președinte era determinată nu numai de rațiuni politice antihitleriste și de simpatie față de Polonia cotropită, ci și de starea sănătății lui, care devenea tot mai îngrijorătoare.

Considerentele umanitare au determinat guvernul român să hotărască transferarea fostului președinte la Craiova. Alegerea orașului a fost făcută și din motive tactice bine gîndite ; apropierea de graniță ar fi putut permite scoaterea rapidă a lui Moscicki fără ca ambasada germană să prindă de veste, lucru care de altminteri s-a și întîmplat.

Transferarea de la Bicaz la Craiova a fost hotărîtă pentru ziua de 4 octombrie 1939. De perfecta desfășurare a acestei acțiuni s-a ocupat comisarul general pentru evidența și asistența refugiaților polonezi, locotenent-colonelul Hagi-

---

[108] J. Beck, *op. cit.*, p. 326.

[109] Arhivele Statului Iași, Fond Rezidența Ținutului Prut, dosar 1079/1939—1940.

[110] *A.D.A.P.*, VIII, document 338.

[111] *Ibidem*, document 485.

[112] Arhivele Statului București, Fond Ministerul Propagandei Naționale, Informații, dosar 798, f. 4.

[113] *Idem*, fond M.A.I., dosar 306/1940, f. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Stoica [114], iar din partea Ministerului de Externe, ambasadorul Vasile Grigorcea [115]. Organele administrative şi poliţieneşti din judeţul Neamţ au primit ordine pentru „a lua toate măsurile pentru ca transferarea domnului Moscicki şi a suitei sale să se efectueze în cele mai bune condiţiuni" [116]. Drumul de la Bicaz la Piatra Neamţ a fost parcurs cu 6 maşini, proprietatea preşedintelui, urmînd ca în continuare, traseul să fie străbătut de preşedinte cu trenul. Bagajul şi o parte din personalul de serviciu au fost transportate cu 6 autoturisme şi 4 camioane pe traseul Bacău, Braşov, Făgăraş, Sibiu, Piatra Olt, Craiova [117]. Pe tot parcursul a fost desemnat un însoţitor din partea organelor de stat româneşti, benzina fiind asigurată de prefectura judeţului [118].

I. Moscicki împreună cu suita sa formată din 15 persoane a călătorit în două vagoane (un vagon ministerial pus la dispoziţie de ministrul Gr. Gafencu şi un vagon cl. I), care au fost pe rînd ataşate diferitelor garnituri.

Documentele care ne stau la dispoziţie atestă preocupările deosebite ale autorităţilor româneşti pentru transportul fostului preşedinte. Astfel, pe tot parcursul de la Bicaz pînă la Craiova a fost ataşat un funcţionar superior din M.A.F. pe lîngă persoana preşedintelui. Au fost date dispoziţiuni speciale Direcţiei Generale C.F.R. ca cele două vagoane să se găsească în imediata apropiere a vagonului restaurant; programul de funcţionare a restaurantului a fost stabilit în funcţie de dorinţele preşedintelui. A fost adusă veselă specială pentru deservirea preşedintelui şi a suitei sale. Pe tot timpul staţionării în staţia Chitila, o locomotivă a asigurat încălzirea celor două vagoane. Cheltuielile ocazionate de transferarea preşedintelui au fost suportate de Preşedinţia Consiliului de Miniştri. Paza personală a preşedintelui a revenit Siguranţei Generale a Statului [119].

Trenul în care se găseau I. Moscicki şi suita sa a sosit la Craiova în noaptea de 5 noiembrie (ora 0,16) [120]. Tot acum a venit la Craiova şi primul ministru C. Argetoianu, informaţiile noastre neputînd stabili vreo legătură între aceste fapte. Dacă am da întrutotul crezare celor afirmate de organele de stat din Craiova, atunci ar trebui să acceptăm ideia unei coincidenţe, care ni se pare plauzibilă [121].

La gară preşedintele Poloniei a fost întîmpinat de reprezentanţi ai organelor locale de stat şi condus apoi la reşedinţa ce i-a fost desemnată în palatul Mihail (astăzi transformat în muzeu de artă) [122]. Preşedintele s-a bucurat de „o bună primire atît la gară, cît şi la reşedinţa destinată" [123]. Însoţitorii fostului preşedinte au fost cartiruiţi la palatul Mihail şi la hotelul Minerva [124].

La Craiova, ca de altminteri şi la Bicaz, organele de stat au acordat o atenţie cu totul deosebită asigurării pazei şi apărării persoanei preşedintelui Moscicki. Lucru era cu atît mai necesar, cu cît naziştii nu s-ar fi oprit de la asasinarea lui. Guvernul român, acceptînd intrarea pe teritoriul ţării a preşedintelui, şi-a asumat şi obligaţia de a veghea asupra persoanei sale. În acest scop a fost detaşat un grup de poliţişti care asigurau securitatea preşedintelui şi paza reşedinţei sale [125]. Este interesant de remarcat totodată că în rapoartele sau notele în-

[114] Arhivele Statului Bucureşti, Fond M.A.I., dosar 305/1940, f. 41.
[115] Arhivele Statului Neamţ, fond Prefectura judeţului Neamţ, dosar 331/1939, f. 36.
[116] Arhivele Statului Bucureşti, fond M.A.I., dosar 306/1940, f. 41.
[117] Arhivele Statului Neamţ, fond Prefectura judeţului Neamţ, dosar 331/1939, f. 38.
[118] Arhivele Statului Bucureşti, fond M.A.I., dosar 306/1940, f. 41.
[119] *Idem*, dosar 305/1940, f. 37—45.
[120] *Ibidem*, f. 43.
[121] Arhivele Statului Craiova, fond Rezidenţa Ţinutului Olt, dosar 50/1939, nepaginat.
[122] Arhivele Statului Bucureşti, fond M.A.I., dosar 305/1940, f. 43.
[123] *Ibidem*.
[124] Arhivele Statului Craiova, fond Rezidenţa Ţinutului Olt, dosar 50/1939, nepaginat.
[125] *Idem*, dosar 51/1939, nepaginat.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

formative ale ambasadei germane nu apare niciodată pomenit orașul Craiova unde se găsea președintele. Aceasta ne face să credem că pe întreaga durată a șederii sale în acest oraș, naziștii nu i-au putut afla noua reședință. Este cu atît mai plauzibilă această afirmație, cu cît presa nu insera nici o știre privitoare la președintele Poloniei, păstrînd o tăcere completă, din motive legate de securitatea persoanei sale.

Presiunile Germaniei luau forme tot mai brutale. În luna octombrie, ambasada Germaniei a cerut unor prefecturi lista refugiaților poloni adăpostiți în România. Refuzul guvernului român a fost categoric: „nu există nici o convenție între guvernul român și Legația germană în sensul de a i se comunica aceste liste" [126]. Atitudinea de simpatie față de Polonia în condițiile neutralității va fi continuată cu toate amenințările din ce în ce mai dure din partea Germaniei. Astfel, guvernul român a interzis răspîndirea în țară a unor lucrări apărute la Berlin cu conținut antipolonez (Este vorba de volumul de „Documente poloneze privitoare la antecedentele războiului", editate la Berlin de Ministerul Afacerilor Străine al Germaniei) [127].

Problemele legate de asigurarea confortului președintelui au constituit de asemenea obiectul preocupărilor organelor de stat. Astfel, cînd a fost propus palatul Mihail ca reședință de iarnă a președintelui, prefectul județului Dolj, colonelul Romulus Dimitriu, a informat Ministerul de Interne, că localul este impropriu deoarece nu are calorifer [128]. La intervenția Ministerului, prin Comisariatul General pentru evidența și asistența refugiaților polonezi, încă înaintea venirii lui I. Moscicki au fost instalate calorifere și a fost asigurat combustibilul pentru o perioadă îndelungată. Cu maximă urgență au fost trimise de la Petroșani 15 tone de cărbuni [129]. În ceea ce privește cheltuielile de întreținere, a fost stabilit un regim special. Ministerul de Interne a dispus la 5 noiembrie ca Ținutul Olt „să angajeze cheltuieli pentru întreținerea fostului președinte al Poloniei și a suitei sale din fondul de 500 000 primiți și din fondurile Ținutului care vor fi rambursate" [130]. Suma totală a cheltuielilor făcute este greu de stabilit, cu toate că arhivele mai păstrează și astăzi date și cifre privind unele din ele [131], dar rămîne indiscutabil faptul că statul român n-a precupețit nici un efort de ordin material față de fostul șef al țării vecine și prietene.

Sosirea la Craiova a marcat începutul unor noi și intense contacte politice ale președintelui Moscicki. Astfel, la Palatul Mihail au sosit reprezentanți ai refugiaților polonezi aflați pe teritoriul României „care au făcut domnului Moscicki un raport asupra situațiunii refugiaților polonezi civili și militari" [132]. Președintele a primit de asemenea vizite ale Nunțiului Apostolic Filippi Cortezi, precum și reprezentanți ai ambasadei poloneze [133]. Se remarcă totodată o vastă activitate de corespondență telefonică sau telegrafică cu alte centre din țară [134].

În ceea ce privește contactele fostului președinte aflat la Craiova, atrage atenția un element nou; vizitarea lui de tot mai multe personalități române. Astfel, *imediat după sosire a fost vizitat de prefectul județului*, precum și de alți reprezentanți ai autorităților locale. Aceste vizite urmate de convorbiri pe durata a 30—40 minute s-au înmulțit mai cu seamă la începutul lunii decembrie

[126] Arhivele Statului Iași, fond rezidența Ținutului Prut, dosar 1079/1939—1940, f. 32.

[127] *Loc. cit.*, fond Prefectura județului Iași, dosar 3/1940. f. 47.

[128] Arhivele Statului Craiova, Fond Rezidența Ținutului Olt, dosar 49/1939, nepaginat.

[129] Arhivele Statului București, fond M.A.I., dosar 305/1940, f. 48—52.

[130] Arhivele Statului Craiova, fond Rezidența Ținutului Olt, dosar 52/1939, nepaginat.

[131] *Loc. cit.*, dosar 50/1939, nepaginat; se precizează de exemplu că numai pentru fostul președinte au fost cheltuiți 200 000 lei.

[132] *Idem*, dosar 52/1939, nepaginat.

[133] *Ibidem.*

[134] *Idem*, dosar 51/1939, nepaginat.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

1939. În cursul discuțiilor se perfectau amănuntele plecării din România a președintelui care a fost vizitat și de locotenent-colonelul Hagi-Stoica, reprezentantul guvernului român, ca urmare a cererii lui I. Moscicki de a i se oferi o nouă reședință lîngă București (Snagov) sau la Predeal [135]. Boala de care suferea avansa destul de îngrijorător, iar Moscicki dorea să ajungă într-o localitate în care să poată fi tratat. Mutarea lui nu era însă posibilă, deoarece în intențiile guvernului român pe primul plan se situa găsirea modalităților de a i se organiza ieșirea din țară. Colonelul i-a dat în aceste condiții toate asigurările că va putea pleca din România [136].

În ședința secretă a Consiliului de Miniștri din 23 decembrie 1939 a fost luată hotărîrea de a se organiza plecarea din țară a președintelui polonez, urmînd ca guvernul să-și asume toate consecințele ce ar decurge din acest act [137]. Nici de astă dată Ambasada germană nu a putut afla de decizia guvernului român, decît două zile mai tîrziu, cînd a fost informată de ministrul de externe român [138].

În ziua de 24 decembrie 1939, prefectul județului Dolj, din însărcinarea primită din partea regelui s-a prezentat la reședința de la palatul Mihail pentru a transmite președintelui urările tradiționale de sărbători. Președintele, relatează prefectul, a fost profund impresionat de atenție și a transmis la rîndu-i regelui urările și mulțumirile sale [139]. Acest schimb de urări ne sugerează ipoteza că Moscicki era deja încunoștințat de apropiata lui plecare din țară. Prefectul a dat o descriere impresionantă a stării sănătății președintelui : „Îmi permit — scria el — să atrag atenția asupra stării excelenței sale, care este îngrijorătoare. Tot timpul conversațiunii avea un tremurat îngrijorător și părea cumplit de istovit fizicește ; cred că are absolută nevoie să fie îngrijit de specialiști pentru a-și putea prelungi viața" [140].

Guvernul român în cunoștință de starea sănătății președintelui și păstrîndu-și atitudinea loială ce decurgea din poziția sa antihitleristă, a perfectat plecarea președintelui în Elveția, împreună cu familia sa pentru ziua de 25 decembrie. A fost luată legătura cu guvernele iugoslav și italian pentru permisiunea tranzitului prin aceste țări. În ziua de 25 decembrie 1939, după o ședere de 100 zile pe pămîntul primitor al României, în mijlocul unui popor prin excelență ospitalier și solidar cu lupta dreaptă pentru independență și demnitate națională, fostul președinte a trecut granița României și s-a îndreptat spre Elveția, țară în care își va trăi ultimii ani din viață.

În seara de 25 decembrie, adică după plecarea din Craiova a lui Moscicki, Gr. Gafencu l-a invitat pe W. Fabricius pentru a-i comunica hotărîrea guvernului din 23 decembrie și părăsirea României de către președintele Moscicki. Din telegrama trimisă la Berlin în aceeași seară, se poate ușor deduce iritarea de care a fost cuprins diplomatul nazist. Fabricius a reproșat guvernului român că a luat o asemenea hotărîre „fără o prealabilă discuție cu noi" (cu ambasada germană — *n.n.*). *„Această hotărîre depășește neutralitatea... N-am putut înțelege cum de* s-a putut trece peste promisiunile de neutralitate. Au vrut să ne pună în fața unui fapt împlinit", telegrafia Fabricius. În aceeași discuție, Fabricius i-a propus lui Gafencu să ia măsuri pentru reținerea președintelui înainte de a ajunge la graniță, la care ministrul de externe român i-a răspuns că propunerea este nerealizabilă, deoarece regele și guvernul erau în vacanță, iar trenul ajunsese deja la graniță.

---

[135] Arhivele Statului București, fond M.A.I., dosar 306/1940, f. 14.

[136] Arhivele Statului Craiova, fond Rezidența Ținutului Olt, dosar 51/1939, nepaginat.

[137] *A.D.A.P.*, document 488.

[138] *Ibidem.*

[139] Arhivele Statului Craiova, fond Rezidența Ținutului Olt, dosar 78/1939, nepaginat.

[140] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

În fața unui asemenea răspuns, diplomatul nazist n-a mai putut adăuga nici un cuvînt. Guvernul român prevăzuse alternativa amestecului brutal al Germaniei și a luat toate măsurile pentru ca plecarea președintelui să decurgă în condiții optime.

Reacția Berlinului n-a întîrziat să se manifeste. Ribbentrop a transmis instrucțiuni legației germane din Berna să ceară guvernului Confederației elvețiene să-i interzică lui Moscicki orice activitate politică și să nu-i permită plecarea în altă țară [141]. La București, în 28 decembrie a fost transmisă telegrama lui Ribbentrop în care se arăta: „Rog a se comunica ministrului de externe în numele meu adînca mîhnire pentru nerespectarea promisiunii date și a se adăuga că n-ar putea rămîne fără urmări, dacă un asemenea caz s-ar repeta" [142].

După plecarea lui I. Moscicki, atenția Germaniei a fost îndreptată către Rydz Smigly. A fost propusă guvernului român predarea mareșalului în schimbul altor persoane. Răspunsul guvernului, care-și reafirma libertatea de a hotărî în cadrul neutralității, a fost de natură să nemulțumească și mai mult partea germană [143]. Simpatia și sentimentele umanitare au fost coordonatele esențiale ale poziției guvernului român, care se baza pe starea de spirit antihitleristă a întregului popor.

Instaurarea dictaturii militaro-fasciste și înfeudarea țării Germaniei hitleriste a înăsprit situația refugiaților polonezi rămași în țară, care însă, cu toate insistențele Germaniei, nu au fost predați ca prizonieri, ci li s-au creat posibilități de a rămîne în România.

La Dragoslavele, mareșalul Rydz Smigly, cu ajutorul gărzii de militari români [144], a trecut în decembrie 1940 granița în Ungaria, îndreptîndu-se apoi spre Polonia [145].

După o ședere mai îndelungată, încă unul din marii demnitari polonezi a părăsit România, după ce fusese martorul eforturilor consecvente ale guvernului român de a nu-l preda Germaniei, cu toate presiunile și amenințările venite din partea acesteia.

Poziția oficialităților românești a fost călduros apreciată. În acest sens, H. Prost precizează: „Guvernul român a facilitat plecarea în occident a președintelui Moscicki și a miniștrilor săi. Numai Beck a rămas în România" [146].

Cercurile guvernamentale românești au manifestat o atitudine plină de solicitudine față de demnitarii țării vecine și prietene și, prin manevre diplomatice complicate, în pofida marilor greutăți pe care le întîmpinau în condițiile izolării țării și a amestecului brutal al Germaniei, le-au oferit posibilitatea de a se refugia în România, a-și salva viața și parte din avutul lor, ca apoi să poată pleca în alte părți ale lumii.

Poziția adoptată de guvernul român în raporturile sale cu demnitarii polonezi reprezintă o manifestare concretă a solidarității și sprijinului acordate de întregul popor român refugiaților țării prietene, care au găsit pe teritoriul României o a doua patrie în condițiile tragediei pe care a trăit-o poporul polonez în acel timp.

---

[141] A.D.A.P., document 491.

[142] *Ibidem.*

[143] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 103, dosar 235, f. 28—32.

[144] Arh. St. București, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 402/1940, f. 7.

[145] E. Rydz Smigly a părăsit în secret România și trecînd deghizat prin Ungaria s-a reîntors în Polonia cu intenția de a-și relua activitatea în cadrul mișcării de rezistență. La sfîrșitul lunii noiembrie 1941, a decedat la Varșovia, unde a și fost înmormîntat sub un nume fals (Vezi. *Magazin istoric* anul IX nr. 1 (94) ianuarie 1975, p. 62).

[146] *Henri Prost, Destin de la Roumanie*, Paris 1954, p. 137.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

LES DIGNITAIRES POLONAIS REFFUGIÉS EN ROUMANIE AU DÉBUT DE LA DEUXIÈME GUERRE MONDIALE

Résumé

L'un des problèmes liés du début de la deuxième conflagration mondiale, qui n'a pas été suffisemment étudié par l'historiographie roumaine et étrangère, est constitué par l'accueil et l'hospitalité dont le Président de la République de Pologne Ignacy Moscicki, le chef de l'armée E. Rydz Smigly et les membres du gouvernement polonais ont bénéficié en Roumanie.

Le présent article a permis aux auteurs, qui ont consulté de nombreuses sources inédites et diverses sources documentaires publiées, de décrire la manière dont les sous-mentionés ont été accueillis et traités en Roumanie pendant ces jours terribles de septembre 1939. On y souligne le fait qu'en dépit de nombreuses menaces de l'Allemagne nazie, les personnalités politiques polonaises, tout comme la grande masse des refugiés du pays ami ont été reçus avec toute la considération et l'hospitalité par les officialités gouvernamentales et par tout le peuple roumain.

Partant de l'analyse détaillée des faits et de nombreux documents étudiés, les auteurs démontrent que les dignitaires polonais n'ont pas eu un régime d'internement, ils ont été traités avec toute la considération quoique le Reich hitlérien exercitât sur la Roumanie d'innombrables pressions et d'essais d'immixtion sur ses droits d'Etat souverain.

Tout l'article mène á la conclusion que le refuge des dignitaires polonais en Roumanie pendant l'automne de 1939 représente un aspect concret de l'aide accordée par la Roumanie au peuple polonais dans les moments difficiles du début de la deuxième guerre mondiale.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

SITUAȚIA SOCIAL-ECONOMICĂ A MOLDOVEI ÎN TIMPUL DOMNIEI LUI VASILE LUPU

DE

D. CIUREA

Domnia lui Vasile Lupu, cu manifestări negative pe plan extern, a dat, în afară de alte remarcabile realizări, pe plan cultural-artistic, două concretizări consistente ideologice, cronica lui Grigore Ureche și Pravila lui Eustratie Berindei logofătul. Evident, acestea nu se datoresc, direct și exclusiv, domnului sau domniei, ci și condițiilor economico-sociale ale epocii și relațiilor intense ale Moldovei cu alte țări. Pravila a fost concepută, cu tot hibridismul său, ca un instrument de guvernare, în general, și de aplicare a justiției sociale, în particular [1]. Cronica lui Ureche constituia și o afirmare a existenței de stat pe plan european a Moldovei, la nivelul unei monarhii feudale [2]. Relațiile cu Polonia, Veneția, papalitatea [3], poziția dificilă în confruntarea cu Poarta și tătarii și cazacii [4], au situat Moldova în centrul atenției unor cercuri politice europene, cum rezultă și din rapoartele baililor Serenissimei la Constantinopol și alte materiale diplomatice [5]

Categoriile sociale ale societății feudale din Moldova (boieri, răzeși, țărani cu stăpîni, robi), la care se referea și Miron Costin, sînt redate amplu în Pravilă, cu termeni diferiți, cu referiri la resursele economice, standardul de existență și la delicte. Eustratie logofăt al treilea a fost stipendiatul lui Moise Movilă (1631). Anterior am făcut referiri și la *Statuta regni Poloniae*, opera juristului Jan Herburt de Fulstin, tipărită în 1597, care n-a rămas fără influență asupra lui Eustratie Berindei logofătul [6].

Situarea boierimii („boiarinul ce are boierie") deasupra celorlalte categorii sociale este netă, dar, dacă pentru delicte de drept comun (crimă și furt) sancțiunile sînt relativ mai benigne, pentru boieri și fii de de boieri, cele pentru trădare sînt exemplare, cum am mai subliniat. Se menționează formal și eventuale acte de injustiție din partea domniei, pe care nu trebuie să le accepte „un giudecător de la un tîrg ce se zice un dregător". Deci caracterul de clasă al „codului vasilian" are formal anumite limite, de frînare a injustiției, la care se va referi, în mod particular, un secol mai tîrziu Constantin Mavrocordat. Se menționează și circumstanțe atenuante pentru „țăranul cel gros", cînd „grăiaște de prostimea lui", ca și pentru sărăcimea care va fura pentru existență. Delicte grave

---

[1] Cf. și *Istoria României*, vol. III, București, 1964, p. 85.

[2] Cf. și P. P. Panaitescu, Introducere la *Letopisețul lui Grigore Ureche*, ed. 1955, p. 9—10.

[3] Cf. și Hurmuzaki, VIII, p. 476, 513.

[4] Cf. și *Bellum scythico — cosacicum* ..., Dantisci, 1652.

[5] Autonomia Moldovei era asigurată formal prin noul acord turco-polon din 1634. Tătarii din Bugeac continuau să-și exercite funcția represivă, Cf. și Ricaut, *Histoire des trois derniers empereurs des Turcs* (1623—1677), Paris, 1683, p. 66, 82, 91, 94, 118, 123, 154—155. Vasile Lupu este prezentat nefavorabil. Cf. și Hurmuzaki, V, p. 368—370 ; V_2, p. 236.

[6] De ex. prevederile referitoare la restituirea țăranilor fugiți („kmethones fugitivi"). Se întîlnesc termeni comuni, podvoade, angarii, *„officiales civitatum"*. Sensul echității este redat prin expresia cunoscută *„nullum captivandum fore nisi victus esset"*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

sînt considerate atacarea organelor domnești, ca și comiterea de abuzuri față de „săraci" de „oamenii domnești" (slujitori, armași, armășei)[7], menționați frecvent în documente, care arată și o „fortificare" a aparatului de stat feudal.

Vasile Lupu („Lupu Cocii"), care participase la mișcarea din 1633, ca boier „autohton", a căutat aparent să mențină un echilibru între elementul indigen și greci, totuși și-a favorizat net rudele (Gheorghe hatman, fratele său, Marga, sora sa, Iorga, mare postelnic, vărul). Între marii acaparatori erau frații Cantacuzinești, favoriții lui Vasile Lupu, elogiați de Miron Costin. Într-un document din 1646, boierii numeau pe Iordache Cantacuzino „părintele nostru giupânul Iordache, marele vistiernic" (și „fratele nostru" membrii divanului sau sfatului domnesc). Sub Vasile Lupu și Gheorghe Duca fost „la dughiană la abagerie", a devenit „boier de țară". Politica de ambiție și aventură, oprimarea fiscală, luxul nemăsurat, au provocat reacția boierimii de țară, personificată de Gheorghe Ștefan, fostul „confident", care și-a asigurat sprijinul ardelean și muntean și considera cu „lăcuitorii țării" pe Vasile Lupu, în 1653. „de țară supărător, cu numele voievod, iară cu făptura vrăjmaș"[8]. Bandini îl califica pe Vasile Lupu „un gran tiranno et avarone astutissimo". Mai era numit de contemporani „Lupulo Crepulo"[9]. Pe Ciogolești și pe Ștefan serdarul, pe care el i-a scos „den obiale", atașați lui Gheorghe Ștefan, i-a dat seimenilor de i-au ucis; pe Mogîldea, unchiul lui Gheorghe Ștefan, l-a legat la „pușți" pînă la Hotin, unde și tîrgoveții și-au manifestat aversiunea. Țăranii au fost divizați între cele două tabere. Acțiunea de acaparare silită de ocini de la răzeși a continuat cu intensitate crescîndă. Numeroase ocine au fost vîndute în timp de foamete, pe prețuri de nimic, fără a mai putea fi recuperate[10]. Se remarcă penetrația masivă a elementului negustoresc și a unor meseriași în rîndurile boierimii prin cumpărări de ocine și dregătorii. Sub Vasile Lupu a continuat restituirea de ocini luate forțat de Isac Balica și atribuirea acestora unor boieri pentru slujire[11]. Intimii lui Vasile Lupu, frații Toma și Iordache Cantacuzino, după parcurgerea unor dregătorii minore de ureadnic (vornic) și aprod, au ajuns în fruntea ierarhiei feudale, Toma mare vornic de țara de jos, Iordache mare vistiernic. Numărul de sate acaparate de aceștia este impresionant și reacția lui Gheorghe Ștefan apare justificată[12]. Instrument interesat al unor acaparări a fost Andoca zlătar, favoritul lui Vasile Lupu. Andoca zlătarul (zaraf), care dădea bani cu împrumut la răzeși, facilita lui Toma Cantacuzino acapararea de ocini prin avansarea sumelor și închisoare pentru depășirea termenului. Andoca zlătarul cumpăra în 1644 satul Drăgușeni (ținutul Vaslui) și obținea rang de pitar în 1651. În același an Vasile Lupu îi acorda, „pentru slujire",

---

[7] Cf. *Pravila Moldovei* (1646), ed. Longinescu, București, 1912, p. 5—6, 32—33, 36, 51, 70—71, 231, 277, 287—289. Cf. și ed. 1961, cu erori în studiul introductiv (p. 8). Pentru Eustratie Berindei, logofăt cf. și Acad. R.S.R., 437/43, Arh. St. Buc., Achiz. Noi, 150/8, Studii 5/1958, p. 41—45. Menționea judecării după „pravilă" în doc. din 1642, după „legea (obiceiul) țării" în alt doc. tot din 1642. Fond (Spiridonie, 30/38, Acad. R.S.R., 66/13.

[8] *Buletinul Comisiei Istorice a României*, vol. 2, 1916, p. 219.

[9] A. Veress, *Scrisorile lui Bandini din Moldova* (1644—1650), București, 1927, p. 347; *Theatrum Europaeum*, vol. IV, 1692, p. 150; vol. VI, 1663, p. 1118—1122. Aici și o imagine „umanizată" a lui Vasile Lupu, în raport cu o alta mai severă dn 1651 (Westerveldt — Hondius).

[10] Cf. și doc. din 7 mai 1634, Arh. St. Iași, 512/17. Floarea, nepoata lui Tudoran paharnic, vindea o parte din ocină din satul Strîmba, pe Tutova, cu 13 galbeni, „de multă sărăcie". Răzeșilor din Hoceni, cu privilegii de la Ștefan cel Mare și Petru Rareș, le întărea ocinile, în conflictul cu răzeși din alt sat, pe baza hotarnicei lui Dumitrașcu Oțel din Oțeleni. Acad. R.S.R., 239/5.

[11] Arh. St. Iași, 340/19; Acad. R.S.R., 141/120.

[12] Ghibănescu, *Surete și izvoade*, III, p. 6—16; VI/p. 19, *Ispisoace și zapise*, III_1, p. 20—21; II_2, p. 189—193.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

două sate din ocolul tîrgului Țuțora (Urșești și Deiani) [13]. Au fost și o serie de acaparatori mărunți și de la rude, Dealeu spătărel, Vasile Corlat uricar (cu acte false), Bechea pîrcălab, Neamiul vornic de gloată, Vasile Roșca vornic de gloată (cu acte false), Dumitrașco Fulger diac și vătaf, Ștefan armașul cel mare. Într-un act din 1638 (martie 10), Vasile Lupu arăta că boierul Vasile Roșca vornic de gloată a căutat să acapareze, cu acte false, de la „drepți moșteni", cu ocină veche, părți din satul Dimăceni, ținutul Tecuci, și n-a mers la hotărnicie, deși domnul a trimis de trei ori boieri „acolo la marginea țării". S-a constatat că o treime din sat a rămas nevîndută și s-a stîlpit și a fost redată lui Ștefan căpitan și rudelor sale. Îi dădea însă satisfacție în 1641, în conflictul cu răzeșii din Blăjari, care au ascuns, cînd au vîndut părți din sat, un uric de la Ioan voievod. Uricul le-a fost luat de Vasile Lupu și dat lui Vasile Roșca vornic și au fost scoși din sat „pentru că nu au nici o treabă acolo" [14]. Au fost cazuri cînd boierii se plîngeau la domnie contra răzeșilor că le-ar fi acaparat locurile (Ștefan Moimăscul fost mare armaș, în 1642, contra răzeșilor din Bărboși, ținutul Cîrligătura). Într-un act din 1634 (iunie 3), în legătură cu acapararea unui sat al lui Dobrenchi uricar, de Bălșești, Vasile Lupu făcea mențiunea: „Am socotit domnia mea că nu iaste legea țării să închine ocina omului nevinovat domnească și apoi părășul iar să o cumpere de la domnie" [15]. Dima blănar, Vasile Fugli croitor, care a „slujit" pe Enache postelnicul, ulterior vornic de Bîrlad [16], Pavel și Pană negustori din Iași, Gheorghe staroste de negustori din Iași, Necula, Foti, Iani și Apostol din Bîrlad, cumpărau ocini de la fii de boieri sau răzeși și intrau apoi unii în familii boierești prin sumele de bani de care dispuneau. Vasile Ureche fost spătar, fiul lui Grigore Ureche, era dator lui Proca negustorul și casornicarului Jean Viollier și-și zălogea ocina pentru a restitui suma. Vasile Lupu a acordat din averea sa realizată în timpul boieriei și din domeniile domnești unor rude și favoriți, pentru slujire (Marco jitnicer, fost șoimar, Alexandru nepotul său, Ștefan Șoldan, Grigore Șaidir logofăt al treilea, Iorga (Iorgachi) mare vistier capuchehaia, Dumitru Buhuș, ruda doamnei Teodosia) [17]. Lui Duca vistiernic al treilea Ștefan Lupu îi întărea, pentru slujire, din tinerețe, în casa tatălui său, dania lui Vasile Lupu, satul Dingeni, din ținutul Iași, cumpărat de la fiica lui Dinga hatman, pentru 700 ughi [18]. Vasile Lupu a făcut și acte de filantropie, restituind unor răzeși ocine acaparate de el „din timpul boieriei", sau acordînd părți de sate, cumpărate de el, unei „șarbe", pentru „slujire în casa lui" [19]. Între străinii favorizați de Vasile Lupu era și „Ibnatouskii", venit din „țara leșască", pe care l-a „hotnogit", și cumpăra o ocină în Bălășești. Sluga „Franți" cumpăra în 1643 părți din satul Jigoreni. În 1641 Vasile Lupu aducea de la Pera pe medicul G. A. Scogardi, cu stipendiu de 1 500 „reali" și

---

[13] *Surete și izvoade*, X, p. 22—43. În 1661 Ștefan Lupu întărea boierului său Andoca pitar, jumătate din satul Mărzești, fost al lui Ioniță Prăjescu, dator lui cu 117 lei („și nu i-au dat banii").

[14] Acad. R.S.R., 114/128, 186/46, 96/24, 103/161.

[15] Acad. R.S.R., 5/88, 141/11; *Surete și izvoade*, III, p. 122—124.

[16] În 1651 Vasile Fuglea era la Tîrgoviște („sărac în țară străină"). Arh. St. Iași, 323/26.

[17] În 1635 (iulie 8) Vasile Lupu, reînnoia privilegiul acordat lui Dumitru Buhuș vistier de Alexandru Iliaș în 1632 noiembrie 26 (atunci logofăt al treilea), să „descalece" oameni pentru sat „în capul braniștei de gios", să facă mori în Jijia, cu scutiri („cine vor fi scriitori să nu aibă a scrie"). „Ezitau Prutul și au făcut mori, carele sîntu de treaba domniei mele și țării", sublinia Vasile Lupu. Acad. R.S.R., 82/2,3.

[18] Cf. și *Revista istorică română*, XV$_1$ 1945, p. 37—38 (C. A. Stoide).

[19] Acad. R.S.R., 206/175, 8/16, 8/9, 89/133, 37/95, 60/8. Peceți 109, 103/12, 150/12, Arh. St. Buc., Achiz. noi, 189/1, 211/1, Arh. St. Iași, 322/2,3, 323/26,3, 340/88, fond Spiridonie 13/28, Uricarul, vol. XII, p. 278—280, vol. 23, p. 188—190,

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

„libertà di medicare fuor di palazzo“ [20]. Vasile Lupu s-a comportat autoritar cu boierimea indigenă, cu unele scutiri („aliqua immunitate“), impusă la contribuții după dispozițiile lui. Boierii puteau avea scutelnici. Într-o relatare din 1644 se arăta că și marii dregători („magnates“) serveau la curtea domnească fără stipendii și nu aveau libertatea să plece la moșiile lor („ad sua dominia“), decît cu aprobarea expresă a domnului și cu termene precise. Boierul care nu revenea la timp era sancționat („mulctantur“) [21]. Diodato scria că Vasile Lupu a desființat obiceiul ca oamenii să stea în genunchi cînd vorbeau cu el [22]. Confiscările au fost aplicate celor „pribegi în țara leșască“ și în cazul oneaghinei Nicoriţoae (1641). Bunurile au fost atribuite celor considerați fideli (Apostol Catargiu, mare postelnic pentru slujire). În 1643 Vasile Lupu confisca și atribuia ocina lui Eremia Dracea „fugit în țara leșască“. Într-un document din 1640 (august 7) se făcea menţiunea „iertării“ de Vasile Lupu pentru Vartic fost vornic, căruia i-a dat satul Iugani și altele [23].

Situația țărănimii exploatate și oprimate, lovită de invadatori, era total dificilă și Vasile Lupu a manifestat, în unele cazuri, compasiune și înțelegere. Diodato scria: „il prencipe e li baroni sono ricchi, ma li sudditi e vasali patiscono perchè l'opprimono con li tributi giornalmente“ [24]. Țăranii nu erau indolenți și, pentru un minimum de întreținere, practicau diverse activități și lucrau și la doi stăpîni. Țărani din satul Gurbănești, domnesc din ocolul Botoșanilor, al lui Gheorghe mare paharnic, cultivau „cu dijmă, și terenuri ale lui Dumitru fost vornic, de la Mîndrești (1636) [25]. „Cu plugul și cu coasa“ răzeși de la Barboși ar fi cuprins și locul „răzeșului lor“ Ștefan Moimăscu fost mare armaș [26]. Barsi se referea, și el, la obligațiile de lucru continui ale țăranilor, supuși ca robii („come schiavi“), „sănătoși sau infirmi“ [27]. Defrișările (curături, lazuri) au continuat în zonele de păduri [28]. Erau și sate abandonate sau cu un număr redus de locuitori, mai ales cele expuse invaziilor [29], din apropierea drumurilor mari și „conacelor“, dar și sate populate, ca, de exemplu, Rădăuți, la Prut, sat boieresc cu circa 100 vecini în 1648 sau sub protecție domnească, Toporăuți și Șipote, apărate atunci de abuzurile dregătorilor [30]. Anii 1641, 1644, 1646, 1649 au fost ani de abundență. „Nasce grano in sufficenza“, scria Diodato în 1641. Secetă a fost în anii 1634, 1639, 1645, 1653. În 1636 merța de grîu de vară se calcula 4 potronici, în 1649, 5 potronici (12 potronici făceau un taler) preț moderat (în 1684 merța de mălai costa

---

rev. Th. Codrescu, IV, 1935, În 1631 Moise Movilă întărise lui Lupu mare vornic de țara de jos un loc de prisacă (cumpărat) de la satul Gioseni (Tămaș) în ținutul Adjud. Acad. R.S.R., 72/30.

[20] Acad. R.S.R., 1195/2, Arh. St. Buc., Achiz. noi, 2706/7; Hurmuzaki, VIII, p. 502.

[21] *Diplomatarium italicum*, II, p. 355. Acad. R.S.R., 8/8.

[22] *Diplomatarium italicum*, vol. IV, p. 111.

[23] Arh. St. Buc., Mitropolia Moldovei, 138/3. Acad. R.S.R., 13/1.

[24] *Diplomatarium italicum*, vol. IV, p. 105.

[25] Acad. R.S.R., 185/198.

[26] *Surete și izvoade*, III, p. 122—124. Acad. R.S.R., 141/11.

[27] *Barsi*, ed. Giurescu, p. 33.

[28] Acad. R.S.R., 1197/105; Arh. St. Buc., Achiz. noi, 1111/5.

[29] Fra B. E. Remondi scria în 1636 că n-a putut vizita Hușii din cauza incursiunilor continui ale tătarilor în acea parte. Cf. N. Iorga, *Acte și fragmente*, I, 1895, p. 78—81. Și Paul de Alep arăta că populația Moldovei nu se poate evalua datorită incursiunilor și robirii de tătari. Cf. Travels of Macarius, ed. Belfour, Londra, 1829, p. 95, 100. Cf. și Hurmuzaki, vol. VIII, p. 530—533, 536, 537, pentru invazia din 1650. Cf. și *Cercetări istorice*, a. VIII—IX$_3$, 1934, p. 44; *Balcania*, II—III, p. 370—375 (jurnalul din mai 1651 al lui Johann Mayer).

[30] În 1644 Vasile Lupu admitea ca limită a readucerii vecinilor domnia lui Ieremia Movilă. Într-un act din 1646 „de cînd m-au adus Dumnezeu la domnie“. Acad R.S.R., 160/143; Arh. St. Buc., Pîngărați, 3/124, Doljești, 7/26. Vasile Lupu a căutat să atragă oameni din Transilvania (1635), oferind „slobozenie“ pentru

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

1 leu)[31], tranzacțiile cu vite (incluse în prețuri pentru pămînt) menționau boi de negoț, vaci, oi, porci, evaluate în zloți. În 1634 erau menționați „florinți". Foametea s-a complicat cu izbucnirea ciumei în 1651 și 1653 („Hoc anno pestis per universam provinciam grassata est")[32]. Răzeșii care-și vînduseră părțile de ocină erau izgoniți din sate, cu aprobarea domniei, pentru a nu instiga la nesupunere contra noului stăpîn. Li se cerea să se ducă „unde vor avea altă ocină" sau să iasă din sat „să meargă la vînzare" și deveneau „oameni ce îmblă și nicăiuri nu se așează"[33]. Vistiernicul Iordache Cantacuzino lăsa, după multe insistențe, pe un preot în satul Dumești, vecinit de el (1641), la biserica boierească. Celor reveniți li se distrugeau casele[34]. În unele cazuri foștii răzeși ajungeau la un compromis cu stăpînii noi, care le redau libertatea în schimbul unor despăgubiri („dacă au văzut că le ia moșia toată de-i rumînesc")[35]. Vasile Lupu a dat în 1636 lui Gheorghe /Catargiu paharnic patru locuitori din Orhei, cu toate protestele șoltuzului și pîrgarilor, ca vecini în satul Piatra întărit pentru slujire. Ulterior, același boier scotea din satul Piatra oameni pentru nesupunere[36]. Se pare că Vasile Lupu a luat unele măsuri pentru limitarea exploatării țăranilor de stăpîni, cum rezultă și din relatările lui Bandini[37]. Contribuțiile țăranilor față de stat erau enorme (ilis, sulgiu, desetină de stupi, gorștină de oi și de mascuri, ialoviță, camănă) în afară de „dajdea birului", cu suplimente de „zloți și taleri", de podvoade și steții. Stăpînii de pămînt luau de la vecini „a zecea" „din pâne și din fân si din cânepi și din inuri și din tot venitul"[38]. Tributul petnru turci era evaluat de Diodato în 1641 la 100 000 „scuzi" anual. Bandini menționa pentru tribut suma de 100 000 „imperiali" plus cadouri. Barsi, în 1633, scria că tributul este de 300 000 „reali" și alte cadouri[39]. În 1651 Vasile Lupu făcea interesat un act

zece ani, și căutînd să-și facă faimă de protector al sărăcimii. Cf. Veress, Documente, vol. IX, p. 337, 345 ; *Cercetări istorice*, VIII—IX$_3$, p. 43.

[31] Morile de apă, în particular din zona „gîrlei Putnei", erau active. Tranzacțiile erau frecvente și prețurile acestora în continuă creștere. Organele locale domnești erau aici „vătafii de gîrla Putnei", necesari pentru prevenirea și aplanarea conflictelor interminabile pentru vaduri de mori („vaduri înecate"), în baza „legii țării" și a prevederilor din Pravilă.

[32] Acad. R.S.R., 42/559, 42/62, 65. Diplomatarium italicum, vol. IV, p. 242, 244. În cronica lui Ureche se face o referire la producția abundentă de cereale din Transilvania. Cf. ed. P. P. Panaitescu, p. 125.

[33] Rev. Th. Codrescu, IV, p. 100, Acad. R.S.R., 3/202, Arh. St. Buc., Achiz. noi, 25/6, *Surete și izvoade*, III (1635, iulie 21).

[34] Doc. bas. VII, p. 31, 35, Acad. R.S.R., 3/202. 1134/58, fond Spiridonie, 6/203, Arh. St. Iași, 219/3.

[35] Acad. R.S.R., 19/28, 1644/februarie 26. (răzeși din Țigănești de la „Bistrițeni").

[36] Arh. St. Buc., Achiz. noi, 91/11, 53.

[37] *Bandini*, ed. V. A. Urechiă. 1895, p. 326 („rustici . . . certo tempore inserviunt. . ." fără contribuții în bani).

[38] Acad. R.S.R., 468/7.

[39] *Diplomatarium italicum*, vol. IV, p. 105 ; *Bandini*, ed. cit., p. 312 ; Barsi, ed. Giurescu, 1925, p. 33. Afirmația lui A. Wolf că Vasile Lupu ar fi exploatat argint este confirmată de o știre contemporană referitoare la trimiterea argintului la Danzig, pentru monetă, „con avanzo notabilissimo", intrînd în conflict cu polonii, Cf. Hurmuzaki, vol. VIII, p. 474 (1638) ; Wolf, Beiträge I, 1805, p. 70. În 1636 Vasile Lupu arăta că de acord cu „sfatul" (vlădici, boiari și mazili) „a aruncat dajde pre vlădici și pre boiari și pre mazili și pre curteni și pre popi și pre călărași și pre toată țara". Dajdea (haraciul) pentru țărani era doi zloți. În documente apar mențiuni în legătură cu „darea țărănească" (în cislă), „dajdea curtenească", „birul nemeșesc dat de nemiși din sate". Cisla unui răzeș din Pănceștl, 42 zloți, 4 bezmeni de ceară și un bou. Încasatorii sînt numiți în documente „gălbănași, zlotași, leoași, ortași", birari. În 1654 se scria în legătură cu satul Trebeș, de circa 50 familii, al conventului din Bacău că poate avea un venit anual de 1 000 taleri dacă domnul scutește de contribuții pe locuitori. Arh. St. Buc., Ep.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

de generozitate, scutind de cai de olac şi de boi de podvoade pe acei „omănaşi ce au scăpat de tătari nerobiţi", cerînd dăbilarilor să nu-şi facă „ocol" acolo [40]. Dar acelaşi, prin sancţiuni aspre, interzicea ţăranilor să vîneze sau să pescuiască şi să folosească „slatine" de pe locurile stăpînite de mănăstiri [41]. Exploatarea mănăstirească a satelor de străjeri (Oprişani, Dărmăneşti) nu putea fi stăvilită nici de domn [42]. Inechitatea socială, oprimarea de stăpîni şi de stat au accentuat delicvenţa şi au generat acţiuni de nesupunere frecvente şi de răzvrătire [43], la care se referă acte interne, Pravila şi ştirile externe şi călătorii străini. Ţăranii nu ezitau să atace şi pe mercenarii străini veniţi în Moldova în 1653. Paul de Alep considera poporul moldav „cel mai vicios de pe pămînt" şi dădea o cifră impresionantă de pedepse capitale [44]. Barsi a parcurs nordul Moldovei „sempre con timore di ladri delli quali quella provincia n'abonda". În 1641 s-ar fi călătorit mai sigur prin Moldova în urma măsurilor severe luate de Vasile Lupu pentru nimicirea „răufăcătorilor" [45]. În 1653, în timpul „răscoalei", adică acţiunii lui Gheorghe Ştefan contra lui Vasile Lupu, ţăranii înfometaţi au jefuit „gropile de pîine" ale boierilor şi clerului [46]. Ţăranii („rustici") au atacat în 1653 oastea ardeleană de intervenţie contra lui Vasile Lupu („aquis submersi, inedia et fame oppressi ac per rusticos etiam in quibusdam locis interempti sunt") [47]). Paul de Alep se referea la un sat de la nord de Tecuci, stăpînit de greci din Rumelia, aduşi de Vasile Lupu, jefuit şi distrus de ţărani moldoveni [48]. Episcopul catolic de Bacău, Marian Kurski, scria că a plecat la Varşovia şi din cauza răscoalelor ţărăneşti („seditiones rusticorum") [49].

SUR LA SITUATION ÉCONOMIQUE ET SOCIALE DE LA MOLDAVIE SOUS LE RÈGNE DE BASILE LE LOUP.

Résumé

Durant son règne, d'une vingtaine d'années, Basile le Loup, ancien boyard, a été préoccupé des problèmes d'administration intérieure et d'affirmer la position monarchique de la Moldavie à l'étranger, come on reflète dans la chronique d'Ureche et la Loi d'Eustratie Berindei logothète. La situation économique du pays a connu certaines formes de développement (agriculture, commerce et métiers), le traffic a été remarquable, notamment à Galatz. Mais la population du pays a beaucoup souffert. Les paysans (răzeşi et vecini) étaient soumis à une foule d'exactions de la part de l'état. Les boyards étaient toujours avides de terres et de travail. Le tableau retracé par les voyageurs (Barsi, Diodato, Bandini, Paul d'Alep), reste sombre, le luxe et la misère face à face. La masse de la population resta indifférente, quand, en 1653, le tyran a été dépossédé de son trône, à travers une sanglante guerre civile, compliquée par l'intervention des Cosaques.

Roman, 4/58. Acad. R.S.R., 43/152, 104/18. I. C. Filitti, *Din arhivele Vaticanului* I. 1914, p. 100—103. Sarea aducea domnului un venit anual de 15 000 scuzi, taxele vamale 35—45 000 scuzi. Dipl. ital., II, p. 333 ; Hurmuzaki, XV_2, p. 1 047.

[40] Arh. St. Iaşi, 323/61.

[41] Arh. St. Iaşi, 578/8.

[42] Arh. St. Buc., Pingăraţi, 8/83, Bisericani, 337, Arh. St. Iaşi, 678/8.

[43] În 1634 Vasile Lupu apostrofa pe vecinii şi vătămanul din satul Vercegti din ţinutul Neamţ, al lui Ionaşco Jorea fost vornic, pentru neascultare, fugă şi refuzul plăţii cislei, „cum s-au învăţat". Cei nesupuşi să fie aduşi legaţi la domn. Acad. R.S.R., 42/82.

[44] Paul de Alep, *The Travels of Macarius*, p. 62.

[45] *Barsi*, ed. Giurescu, p. 23 ; *Diplomatarium italicum* IV, p. 105.

[46] Acad. R.S.R., 1171/24 ; Ispisoace şi zapise, II_2, p. 37.

[47] Veress, *Documente*, X, p. 259—260.

[48] Cf. *Travels of Macarius*, p. 161.

[49] *Diplomatarium italicum*, vol. IV, p. 244. Cf. şi C. Cihodaru, *Răscoala din anul 1653 din Moldova*, An. Şt. U. I. Istorie, t. XIV, 1968, p. 103—109. Cf. pentru unele analogii cu situaţia din Rusia, I .A. Tihonov, *Rost feodalinoi ekspluatații krestiean posle Sobornogo ulojenia 1649 g*, în rev. *Istoriea S.S.S.R., 1973*, p. 155—165.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

DATE NOI CU PRIVIRE LA RELAȚIILE DE DUPĂ 1653 DINTRE VASILE LUPU ȘI GHEORGHE ȘTEFAN

DE

CONST. A. STOIDE

Împrejurările în care s-au produs, în 1653, răsturnarea lui Vasile vodă Lupu și consolidarea în domnie a lui Gheorghe Ștefan vodă, sînt cunoscute în linii mari prin relatarea contemporană a lui Miron Costin [1]. Unele amănunte, de mai mică importanță, au fost scoase în evidență de infirmațiile cuprinse în alte relatări din epocă [2], cum și din diversele acte emanate din cancelariile vremei [3]. Din mărturiile ce provin din cancelaria Moldovii, cu ani după consumarea evenimentelor, se știa că logofătul Gheorghe Ștefan și-a tocmit lefegii din Transilvania lui Gheorghe Rákoczy al II-lea, cu banii pe care i-i încredințase spre păstrare Vasile Lupu [4], fiind el socotit ca „boier cinstit și crezut" [5].

---

[1] M. Costin. *Letopisețul țării Moldovii de la Aron vodă încoace*, editat de P. P. Panaitescu, în Miron Costin, Opere (București), 1958, p. 135 și urm.

[2] E. Cioran. *Călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia în țările române*. București. 1900, p. 39 și urm.

[3] Bibliografia chestiunii la N. Iorga, *Istoria Românilor*, VI, București, 1938, p. 194—203. Cap. IX. *Căderea lui Vasile vodă*.

[4] Date asupra acestei chestiuni s-au păstrat, pe lîngă știrea din Paul de Alepo: „Vasile îi încredințase (lui Gheorghe Ștefan, logofătul) spre păstrare 10 000 de dinari" (Ediția citată, p. 43), și în mai multe acte de după domnia lui Gheorghe Ștefan vodă. Ele atestă că fostul mare logofăt își însușise suma importantă de 20 000 de taleri, pe care domnul i-o dase în păstrare. Pentru acești bani au fost confiscate, în domniile următoare, o parte din satele foste „de moșie" ale acestuia și trecute unor boieri care avuseseră de suferit în domnia lui. Astfel la 15 ianuarie 1660 (7168), Ștefan vodă Lupu întărește boierului Neculai Racoviță, mare spătar, satul Roznovul, luat de la Gheorghe Ștefan vodă împreună cu alte sate și moșii, pentru 20 000 de taleri dați lui spre păstrare de către Vasile Lupu; și Gheorghe Ștefan „ca un om rău, fiind cu vicleșug la inima lui, cu acești bani au aridicat oaste" etc. *(Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva istorică centrală a statului*, vol. III, 1653—1675, București, 1968, p. 119—120, doc. nr. 479); 19 martie 1662 (7170) Iași. Eustatie Dabija vodă întărește lui Andronachi, fost mare postelnic, stăpînire peste satul Bogdana din ținutul Trotuș și cu patru roate de moară în Trotuș, care-i fusese dăruit de „Ștefan vodă sin Vasile vodă pentru dreaptă și credincioasă slujbă". Satul aparținuse lui Vasile hatmanul, fratele lui Gheorghe Ștefan vodă și-i fusese confiscat împreună cu alte sate, pentru suma de 20 000 de taleri bătuți etc. *(Catalogul*, p. 178, doc. 778). Pentru altă confiscare a se vedea și Const. I. Andreescu și C. A. Stoide, *Ștefăniță Lupu domn al Moldovei*, București, 1938, p. 140.

[5] Anexa la studiul de față.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Deşi Vasile vodă, după părăsirea silită a domniei, a trăit încă aproape şase ani la Constantinopol în „închisoarea" de la Edicule [6] şi apoi în acel Bogdan Sarai, casa sa din capitala imperiului otoman, unde era vizitat de reprezentanţii la Poartă ai puterilor străine, de diverşi demnitari turci, de reprezentanţii clerului şi ai nobilimii constantinopolitane, ca şi de boierii din Moldova [7], se cunosc, relativ, destul de puţine lucruri în legătură cu viaţa petrecută de dînsul acolo. De abia cîteva scrisori adresate celor din afară au ajuns pînă la noi. E însă neîndoios că această corespondenţă a lui a fost cu mult mai numeroasă decît s-a păstrat şi, fără îndoială, se raporta la probleme variate, care priveau atît afacerile sale, ca fost domn şi părinte de domn, ca şi la lucruri în legătură cu Moldova [8].

Una dintre aceste scrisori păstrate e adresată, cum s-a văzut, de la Edicule, fratelui său, fostul hatman Gheorghe [9], care se găsea la acea dată şi el închis în Transilvania. Prin ea fostul domn caută să-l convingă că-i va obţine în curînd eliberarea [10].

A doua scrisoare datînd de după ridicarea în domnie a lui Ştefăniţă vodă, e adresată Vlădicăi Sava, mitropolitul Moldovei [11]. Din cuprinsul ei se înţelege că Sava mitropolitul, curînd după ridicarea la cea mai înaltă treaptă a ierarhiei bisericii Moldovei, lucru care avusese loc cu puţin înainte de 17 martie 1660 [12], cerea fostului domn să stăruie pe lîngă fiul de pe tron pentru întărirea prin urice a daniilor de sate, făcute anterior M-rii Neamţul, de Vasile vodă şi de asemenea să adauge la daniile vechi altele noi pentru aceiaşi mănăstire. Bătrînul voievod mazil îndeamnă cu tact pe solicitant să se adreseze fiului din scaun, deoarece, spune el, „cunoaştem că te iubeşte fiul nostru". În preambulul actului Vasile vodă a ţinut să amintească Mitropolitului de datoria sa către domnie, în aceste cuvinte : „Fii sfinţia ta următor cu ruga şi cu alte lucruri şi trebi, precum vei cunoaşte că este mai bine, spre folosul fiului nostru, ca un ocărmuitor fiind sfinţia ta spre partea trupească şi sufletească, cu inimă curată" [13].

Nu se cunoştea pînă acum nici o intervenţie a fostului domn către mai tînărul său rival, deşi acesta îi ţinea ca ostatici în curtea de la Buciuleştii Neamţului [14], pe soţia şi pe aceia dintre fiii săi în viaţă [15], între care şi pe Ştefăniţă.

---

[6] Scrisoarea lui Vasile vodă din 20 iunie (?) (1655) către fratele său Gheorghe hatmanul (în Iorga, *Studii şi documente*, IV, Bucureşti, 1902, p. 30—31), „Şi mi-au zis cistitul împărat să şedem aice la 7 Turnuri, unde să chiamă şi şedem acum". (Scrisoarea e datată „20 iuni". Dar în studiul introductiv al lui N. Iorga, la p. CCLVII se spune că : „la 11 iulie st.v. (1654), adică peste zece zile, o corabie tătărească străbătînd Marea Neagră aducea la Constantinopol, împreună cu daruri din partea hanului... pe Vasile vodă". Iorga adaugă „peste opt zile (după 11 iulie, n.n.) el scrie acelui frate întemniţat şi el" etc. *(Ibidem)*, socotind că ar fi din iulie. Fie că această scrisoare e din iunie sau iulie, data de an nu poate fi decît din 1655, cum am rectificat noi şi nu din 1654, cum conjecturase Iorga.

[7] N. Iorga, *Studii şi doc.* IV, p. CCLX şi N. Iorga, *Petrecerea lui Vasile Lupu în exilul de la Constantinopol*, în „Mem. Secţ. Ist"., Acad. Rom., Seria III, t. XI, (1929—1930), p. 161—163.

[8] N. Iorga, *Studii şi doc.*, VI, p. CCLVII... „scrise scrisori îndrăzneţe pentru a ruga pe Rákoczy să-i libereze fratele şi să facă bine şi el a se împăca".

[9] *Ibidem*, p. 30—31 „Scris în Cearigrad (sic), iun. 20 zil(e) (1655)".

[10] *Ibidem.*

[11] Act din 19 aprilie 1660 (7168), din „Vizantia", *Uricariul*, V, Iassi, 1862, p. 228—230.

[12] Documentul din 19 aprilie 1660, *loc. cit.*

[13] *Ibidem.* Vezi şi C. I. Andreescu şi C. A. Stoide, *Ştefăniţă Lupu*, p. 40.

[14] Miron Costin, *Letopiseţul*, edit. cit., p. 164—165 ; *O samă de cuvinte*, în I. Iordan, I. Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, edit. II, Iaşi, 1959, p. 21—22.

[15] Asupra fiilor lui Vasile Lupu de după moartea lui Ion vodă, fiul mai mare, a se vedea C. I. Andreescu şi C. A. Stoide, *Ştefăniţă Lupu*, p. 29. Între datele martie 1643 şi martie-aprilie 1648 se întîlnesc în viaţă, în afară de Ştefăniţă, copiii Ioan şi Alexandru.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

viitorul domnitor. În schimb se cunosc încercările lui Gheorghe Ştefan vodă, pe diverse căi, inclusiv prin cheltuiala de mari sume de bani, pentru suprimarea incomodului înaintaş [16]. Se poate presupune totuşi că Vasile Lupu să fi făcut, în afară de intervenţiile către Gheorghe Rákoczy [17], astfel de încercări şi direct, către acesta de a-i elibera soţia şi fiii. La această concluzie trebuia să ducă, fără îndoială, şi existenţa unui hrisov acordat de către Vasile Vodă, din anii şi locul exilului, ctitoriei de la Caşin a lui Gheorghe Ştefan vodă. Hrisovul acesta, cunoscîndu-se atmosfera de necruţătoare lupte duse între domnie şi cei care încercau, sub conducerea lui Gheorghe Ştefan, o schimbare, face o notă cu totul aparte, de resemnare din partea celui învins şi de împăcare cu soarta ce i-o hărăzise Dumnezeu. prin a căruia putere, considera el „în tot momentul de ceas, a le milui, pe cum a le şi lua şi a muta pre om din cinste ; cu voe este aceasta ; că o nemică a se petrece poate şi cinstile şi măriile pămînteşti, acum a le da şi pe unii măreşte pe alţii slăbeşte", precum şi, pe dînsul „tîmplîndu-se din voe svinţii sale a ne schimba din cinste ce am avut, din domnul Ţării Moldovii". În locul lui „urmînd domnia lui Ioan Gheorghe Ştefan vodă", acesta a zidit mănăstirea Caşin şi o a „înfrumuseţat", „cu de toate podoabele". Între altele i-a dăruit şi doi munţi : Zboina şi Clăbucetul, foaste danii ale lui Vasile vodă către m-rea Soveja. De la această mănăstire Gheorghe Ştefan vodă le cumpărase cu preţul de 1 300 de taleri. Văzînd Vasile Lupu această danie a lui Gheorghe Ştefan către Caşin, se lega şi el că „de va deschide svinţia sa (Dumnezeu) cîndva mila" asupra lui, să respecte „toate obiceaile acei svinte mănăstiri după tocmeala şi legătura" făcută de otitor şi să lucreze astfel ca „nimica să (nu) se risipească din *obiceile* acele uricite, nici din moşii, din sate, din vii şi din stupi sau din odoară i din podoabele mănăstirei" [17].

Unele lămuriri, cu totul neaşteptate, în legătură cu aceste evenimente, se găsesc incluse într-un act din a doua domnie a lui Gheorghe Duca vodă [18]. Aici se relatează pe larg discuţiile care au avut loc, se pare, numai către sfîrşitul domniei lui Gheorghe Ştefan vodă şi la iniţiativa acestuia, între dînsul şi domnul pe care îl răsturnase în mod viclean : Duca întărind stăpînirea lui Racoviţă Cehan (atunci răposat) şi a fiului acestuia Neculai Racoviţă, lămureşte împrejurările în care au ajuns asupra lor aceste sate : Buciuleştii şi Roznovul. Boierii amintiţi le aveau danie de la Ştefan sin Vasile vodă [19]. Actul dat de Gheorghe Duca, o adevărată cronică a evenimentelor, atestă că între Gheorghe Ştefan Vodă, domn al Moldovii şi mazilul Vasile vodă, închis în Edicule, avusese loc o lungă corespondenţă. Se aminteşte aici, ceea ce se ştia şi din alte izvoare despre suma, de douăzeci de mii de taleri, încredinţată de Vasile vodă fostului logofăt, ca să o ţie „la dînsul în taină", „ferită de primejdie". Se arată mai departe că la scurtă vreme după ce i-a încredinţat spre păstrare suma de bani amintită, Gheorghe

[16] Scrisoarea lui Gheorghe Ştefan vodă către principele Ardealului Gheorghe Rákoczy (1657), în Iorga, *Studii şi doc.* IV. p. 51—54 şi de asemenea I. Neculce, *O samă de cuvinte*, loc. cit., p. 20—21. În acest sens a se vedea şi Al. Lepadatu, *Din grijile şi greutăţile unei Domnii*, p. 3 şi scrisoarea din 13 ianuarie 1654 a lui Gheorghe Ştefan, către Ioan Kemeny, *loc. cit.*, p. 27 : „Mie mi-a făgăduit foarte multă bunăvoinţă şi că va stărui pe lîngă Han şi îşi va da toată silinţa pentru uciderea lui Vasile vodă, ca din partea aceluia să nu mai avem supărare".

[17] Act din 20 octombrie 1657 (7166), în A. Sava, *Documente putnene*, I, Focşani, 1929, p. 18—19 şi C. I. Andreescu şi C. A. Stoide, *Ştefăniţă Lupu, domn al Moldovei*, p. 40, nota 8.

[18] Anexa la lucrarea de faţă. Act din Iaşi, datat greşit 7158 octombrie 1, care, după dregătoria de hatman a lui N. Racoviţă, nu poate fi decît din a doua domnie a lui Gheorghe Duca ; după toate probabilităţile din 1 octombrie 1669 (7178) şi s-a ajuns la data de 7158 octombrie 1, prin citirea greşită a zecelor N (50) în loc de O (70). În adevăr Nicolaie Racoviţă deţinea dregătoria de hatman de prin 1 septembrie (1661 (7170) pînă după aprilie 1670 (7178). (C. I. Andreescu şi C. A. Stoide, Ştefăniţă Lupu, p. 95—96, text şi note).

[19] Anexa.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Ştefan „au cercat mijloace, cu cine s-au potrivit şi s-au ridicat domn" asupra lui „de l-au scos din domnie şi i-au dezrădăcinat casa şi toată avuţia". După ce Vasile Lupu a ajuns „în închisoarea împărăţiei în Edicule" a primit acolo „scrisori" de la domnul care-l înlocuise „una ca să se împace pe Vasile vodă să poată avea ertăciune de cele ce s-au făcut" şi, pe de altă parte zidind Gheorghe Ştefan vodă mănăstirea Caşinului „au poftit întăritură de la Vasile vodă, cum ce o da la mănăstirea sa, ori sate, ori odoare sau orice fel de avuţie ar da şi va ieşi Vasile vodă sau din neamul său la domnie, să nu strice nimica din toate tocmelele mănăstirii". La aceste cereri Vasile vodă răspundea în scris, amintindu-i de „cele mai multe domniei ce i-a stricat şi că l-a „desrădăcinat şi i-a stins neamul" „„cu morţi răle şi cumplite" [20] şi i-a luat şi „avuţie şi odoară agonisită din tinereţe pînă la bătrîneţă". Admite că acestea „poate s-au prilejit" „pentru că Dumnezeu l-au certat" cu răscoala şi l-au făcut pe Gheorghe Ştefan „pricina" asupra sa. Cerea însă să-i restituie cei douăzeci de mii de taleri ce i-i dase cu mîna lui ca să i-i ţie ferindu-i de primejdii, cînd el, Vasile vodă era domn şi Gheorghe Ştefan îi era „boier cinstit şi crezut", de asemenea să-i elibereze „din robie" doamna şi pe coconi, „pre Ştefăniţă" şi de asemenea „pe bietul Gheorghe hatmanul, fratele" lui să-l scoată din Ţara Ungurească, de unde l-a trimis. Să-i mai dia ceva din multa avuţie ce i-a luat ca să-i „fie de hrană". Dacă Gheorghe Ştefan vodă va face astfel va primi întăritură de la dînsul şi prin trînsul de la tot neamul său, pentru daniile închinate mănăstirii Caşinul [21].

Actul lui Duca dă mai departe relaţii asupra discuţiilor urmate între cei doi domni; Gheorghe Ştefan „s-a apărat" „de altă avuţie", zicînd că au cheltuit-o, a primit însă să restituie acei douăzeci de mii de taleri [22] şi de asemenea s-a

[20] Pentru nepoţii lui Vasile Lupu ucişi în chinuri după înăbuşirea rezistenţei, din ordinul lui Gheorghe Ştefan vodă, a se vedea Miron Costin, *Letopiseţul ţării Moldovei*, ed. cit., p. 168: „Şi întăi pre Ştefăniţă păharnicul, feciorul lui Gheorghe hatmanul, încă la Suceava i-au tăiat capul, apoi pre Alexandru paharnicul şi pre Enache comisul, feciorii lui Gavril hatmanul, nepoţii lui Vasile vodă, cu mare munci i-au omorît la Buciuleşti". De amintit că Alexandru paharnicul era soţul Antimiei, fiica lui Grigore Ureche, vornicul cronicar. (C. I. Andreescu şi C. A. Stoide, *Ştefăniţă Lupu*, p. 32 şi 109). De altfel luptele între cele două tabere fuseseră aprige şi fără cruţare şi de o parte şi de alta. Ciogoleştii şi Ştefan serdarul dovediţi de Vasile Lupu ca participanţi la complot au fost executaţi încă înainte ca Gheorghe Ştefan să fi „coborît" de la munte cu oştile invadatoare. Gloatele de „ţărani" de sub conducerea lui Ştefan păharnicul, nepotul lui Vasile vodă, au ucis în lupta de la Popricani pe Pătraşco Moreanul, „hatmanul" uzurpatorului. (M. Costin, *Letopiseţul*, ed. cit., p. 156). De amintit că cel căzut în luptă era cumnatul pretendentului, căsătorit fiind cu Aniţa Boul, sora jupănesei Safta, viitoarea doamnă a Moldovei. (Act din 20 septembrie 1666 (7175) în Gh. Ghibănescu, *Surete*, IV, p. 45—46).

[21] Anexa.

[22] Deşi Gheorghe Ştefan s-a legat să restituie aceşti bani, s-ar putea ca întreaga sumă să fi trecut direct în mîna lui Gheorghe Rákockzy, suzeranul şi sprijinitorul său, conform înţelegerii avute anterior organizării complotului. În acest sens a se vedea şi clauzele acestei învoieli cu „craiul Ardealului"... „a doua oară legămu-nă şi pe aceasta cum, ce va cheltui măria sa pintru acesta lucru la Turci şi Tătari şi pre oşti plată, — acee o luăm asupra noastră şi *avutul lui Vodă*, unde *vom şti, mării sale, au omului măriei sal(e) vom face ştire şi vom nevoi cu toată puterea noastră ca să meargă în mîinile măriei sale*". (Iorga, *Studii şi doc.* IV, p. 79—80). Asupra datoriilor băneşti contractate de Gheorghe Ştefan vodă faţă de Gheorghe Rákockzy al II-lea, sau pretinse de acesta, s-a păstrat o corespondenţă destul de voluminoasă. Astfel de văzut: scrisoarea lui Gheorghe Ştefan adresată lui Ioan Kemeny, generalul principelui ardelean, din 22 noiembrie 1653 şi de asemenea aceea de la 9 decembrie acelaşi an. (A. Lepădatu, *Din grijile şi greutăţile unei domnii*, studiu, p. 9—10 şi textul scrisorilor p. 12, 25). În acelaşi sens de cercetat şi actul cu data de 6 septembrie 1655 (7164), în care Ghedeon

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

legat „pentru doamnă şi coconi să-i trimită şi pentru fratele său Gheorghe hatmanul s-a apucat că-i va face pe voie". La aceasta Vasile vodă i-a trimis răspuns să scrie Ştefan vodă „întăritură de scrisori" precum îi va fi voia şi să o trimită la dînsul. Gheorghe Ştefan Vodă a trimis „la Edicule ispisoc scris ca din partea lui Vasile Vodă, cu slovele lui Contăş, logofătul"[23], despre care se arată că „fusese şi la Ştefan vodă logofăt[24] şi Vasile vodă l-a iscălit şi l-a restituit ca să fie dat mănăstirii Caşin[25]. După aceea a aşteptat să-şi îndeplinească şi Ştefan vodă angajamentul, dar acesta, se arată în actul amintit, „nimic n-au trimis, nici bani, nici doamna, nici coconul, nici pe fratele său nu l-au scos, pînă după mazilie". Se spune şi în actul de la Duca vodă, ceea ce se ştia şi din alte mărturii, că pe doamna şi pe Ştefăniţă i-au eliberat Ghica vodă[26].

Peste scurt timp Ştefăniţă, feciorul lui Vasile Lupu, a ajuns domn. Şi atunci acesta, specifică actul, „pe dreptate au socotit, dacă nu s-au ţinut Ştefan vodă de cuvînt şi n-au dat a lor ce i-au fost mînă la mînă", „au luat acele două sate" scrise mai sus, şi a miluit cu ele pe acei boieri, ca să le fie „miluire în veci", deoarece ştia că ei au slujit la nevoia lui Vasile vodă şi a neamului său şi chiar „au pătimit multe urgii şi închisori pentru dînşii". Din partea lui şi Duca vodă dă şi întăreşte celor doi boieri satele „Buciuleştii şi Roznovul să le fie dumilor sale şi a tot rodul dumilor sale ocină neruşăită în veci"[27].

Din informaţia păstrată nu se pot deduce în mod cert motivele care au determinat pe Gheorghe Ştefan vodă să calce învoiala încheiată cu Vasile Lupu. E la mijloc o rea voinţă determinată de intenţia de a ţine în şah, prin oprirea ostaticilor, eventualele pretenţii la domnie ale lui Vasile vodă ? Dar în perioada aceasta o atare posibilitate nu se contura pentru pensionarul de la Edicule. S-ar putea să nu fie vorba decît de lipsă de timp. Actul semnat de Vasile Lupu în favoarea mănăstirii Caşin este datat din Ţarigrad, la 20 octombrie 1657 (7166)[28]. Dar el fusese redactat la această dată, de către logofătul Contăş, nu în capitala imperiului, ci la Iaşi sau Suceava şi trimis de acolo la Constantinopol, pentru a fi restituit, cu semnătura lui Vasile vodă, domnului din scaun. În împrejurările acestea, actul învestit cu numele şi sigiliul celui în drept, a putut ajunge în mîinile lui Gheorghe Ştefan după o întîrziere de cîteva luni, posibil numai în primăvara anului următor, epocă în care acesta era mazil[29] şi cînd, în zarva zvonului schimbării, nu mai putea să-şi îndeplinească angajamentele luate ; şi poate în perspectiva apropiatei pribegiri nu mai era dispus să restituie cei 20 000 de taleri.

---

mitropolitul ţării şi tot sfatul domnesc atestă că datorează la acea dată „Craiului", în afară de ce s-a plătit pînă atunci „o sută şi douăzeci şi şase de mii de talere bătute". (Iorga, *Studii şi doc.*, IV, p. 44—45). Alte cîteva scrisori adresate de acelaşi voievod lui Rákoczy, cuprind scuze pentru întîrzierea plăţii ratei datoriei sau anunţă trimiterea ei. (*Ibidem*, act din 4 octombrie 1656 (7165), p. 50—51, şi act din c. 1657. (*Ibidem*, p. 51—54).

[23] Anexa.

[24] Pentru cariera lui Contăş, logofătul în acea epocă, ajuns pînă la treapta de mare stolnic, a se vedea şi studiul lui C. A. Stoide, *Eustatie logofătul* („Arhiva" din Iaşi, an. 1933—1934, p. 16—18 şi nota 3 p. 16—17) unde se arată că acesta a fost ginerile cărturarului amintit.

[25] Anexa ; este vorba despre actul cu data de 20 octombrie 1657 (7166), deja citat, după A. Sava, *Documente putnene*, I, p. 18—19.

[26] Miron Costin, *Letopiseţul*, ed. cit., p. 193—194 şi Andreescu Stoide, *Ştefăniţă Vodă*, p. 32—33.

[27] Act din 1 octombrie (1669—7178) la Arhivele Statului Iaşi. Condica nr. 791, f. 383—384, datat în mod greşit 7158 oct. 1.

[28] A. Sava, *Documente Putnene*, p. 18—19.

[29] N. Iorga, *Studii şi doc.*, IV, p. CCLXXXIX : Gheorghe Ghica a fost numit domn la 13 martie 1658.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

ANEXĂ

Io Duca voevod, bojiu milostiu, gospodar zemli Moldavscoi. Facem ştire cui se cade a şti, pentru acest lucru care cură a înţelegi pre amăruntul în glos, pentru satul Buciuleştii şi Roznovul, care sînt pre Bistriţa, în ţinutul Neamţului, care au fost drepte de moşie a lui Gheorghe Ştefan vodă, veniti în partia sa la împărţala cu fraţii săi, care acum sînt danie şi miluire de la răposatul Ştefan vodă, feciorul lui Vasile vodă, Buciuleştii dumisale lui Racoviţă, logofătul cel mare şi Roznovul dumisale lui Neculai Racoviţă hatmanul. Deci fiind a întări şi de la noi pre obicei, arăt domnia mea şi lămuresc poveste şi pricina acestui lucru, ştiind poveste de tot pre amăruntul cum este pogorîre acestor sate danie acestor boieri.

Fiind Vasilie vodă domn aice în ţară şi Gheorghe vodă fiindu-i logofăt mare, înainte decît toată boierimea ţării, datu-i-au Vasilie vodă douăzeci de mii de taleri, bani gata să stea la dînsul în taină, ferindu-i de primejdie. Iară Gheorghe Ştefan vodă peste scurtă vreme i-au cercat mijloace, cu cine s-au potrivit şi s-au ridicat domn asupra lui Vasile vodă de l-au scos din domnie şi i-au dezrădăcinat casa şi toată avuţia; deci scurtînd povestea, au sosit Vasile vodă la închisoarea împărăţiei în Edicule şi acolo l-au agiunsu Ştefan vodă cu scrisori, una să-s împace pe Vasile vodă, să poată ave ertăciune de cele ce s-au făcut, altă făcînd Ştefan vodă mănăstirea Caşimului au poftit întăritură de la Vasilie vodă, cum ce a da la mănăstirea sa, ori sate, ori odoare, sau ori ce fel de avuţie ar da şi de va eşi Vasilie vodă sau din neamul său la domnie cîndva să nu roşeiască nemică din toate tocmelele mănăstirii.

Atunci Vasile vodă i-au răspuns iarăşi, prin scrisori într-acestaş chip: cele mai multe domniei ce mi-ai stricat şi m-ai desrădăcinat şi niamul meu cu morţi răle şi cumplite ai stins şi avuţia şi odoară agonisită din tinereţili meli pînă la bătrîneţă mi-ai luat, poate hi că ni-au certat Dumnezeu cu dumneata şi ti-au făcut pricină asupra noastră — iară douăzeci de mii de taleri ce ţi-am dat cu mînă la mînă, cînd eram eu domn şi dumneata-mi erai boeriu cinstit şi crezut, să mi-i ţii feriţi de primejdii, acei să mi-i dai; şi pre doamna mea şi pre cuconii, pre Ştefăniţă care-i ţii în robie să mi-i trimiţi să vie la mine; şi pre bietul Gheorghe hatmanul, fratele mieu să-l scoţi din ţara ungurească de unde l-ai trimis; şi dintri atâta mulţime de avuţii ce mi-ai luat să-mi dai ceva să-mi hie de hrană. Şi făcînd dumneata aceste eu încă oiu face de la mine şi despre tot neamul meu întăritură, de va mai tinde Dumnezeu cîndva, către cineva din noi mila sa, să fie nerușăită întăritura noastră.

Atunce Ştefan vodă de altă avuţie s-au apărat, zicînd că o au cheltuit cu oştile, iar pentru acei douăzeci de mii de taleri şi pentru doamnă şi cuconii să-i trimită şi pentru fratele său Gheorghe hatmanul s-au apucat că-i va face pre voie.

Atunci Vasilie vodă au zis să scrie domnul Ştefan vodă întăritură de scrisori precum a hi voia dumisale şi să-i trimiaţă aice unde ne aflăm să iscălim.

Deci Şefan vodă au trimes în Edicule ispisos scris despre Vasile vodă. cu slove boiariului nostru lui Contăş logofătul, care au fost şi atunce la Ştefan vodă logofăt şi l-au iscălit Vasilie vodă şi l-au trimes lui Gheorghe Ştefan vodă de l-au dat la mănăstire la Caşîn; iară după aceia Vasile Vodă au aşteptat să-şi plinească şi Ştefan vodă cuvîntul şi nimică n-au mai trimes: nici banii, nici doamna, nici coconul, nici pe frati-său l-au mai scos, pînă apoi după mazilie lui Ştefan vodă, ci au trecut în Ţara Ungurească. Ghica vodă i-au trimis lui Vasilie vodă doamna şi coconul la Ţarigrad şi piste scurtă vreme milostivul Dumnezău, după obiceiul milei sale, au dat de-au ieşit Ştefăniţă vodă, ficiorul lui Vasilie vodă la domnie aice în ţară. De atunci pe dreptate au socotit, dacă nu s-au ţinut Ştefan vodă de cuvînt şi n-au dat a lor ce i-au fost mină la mină. au luat şi aceste doaî sate ce mai sus scriem şi au miluit pe aceşti boeri care scriem anume, care li-au slujit la nevoia lor şi au pătimit multe urgii şi închisori pentru dînşii, să le fie danie şi miluire în veci. Pentru aceia şi domnia mea arătînd povestea pre amăruntul, dăm şi întărim dumiilor sale pre aceste două sate Buciuleştii şi Roznovul să le fie dumilor sale şi a tot rodul dumilor sale ocină nerușăiată în veci.

Io Duca voevod. U Ias, 7158 oct. 1. Arh. Statului Iaşi, Condica 791, p. 383—384.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

CONȘTIINȚA NAȚIONALĂ A ROMÂNILOR BUCOVINENI

DE

I. DÎRDALĂ

Ideea unității românești a constituit o permanență istorică. Vremurile, cu vicisitudinile lor, natura geografică, n-au constituit obstacole în calea sa. După ori ce furtună poporul român se regăsea în originea comună, în comunitatea de limbă, de tradiții și legături economice. Sub diverse stăpîniri străine conștiința unității naționale s-a păstrat nealterată în pofida tuturor greutăților. „Coordonată fundamentală și permanentă a istoriei României, lupta pentru unitate și independență națională a constituit idealul și năzuința secular a celor mai înaintate forțe ale societății românești și a maselor largi populare. Această luptă a însuflețit mintea, inima și pana celor mai proeminente personalități ale poporului nostru" *.

Nord-vestul Moldovei a trecut sub austrieci la 7 mai 1775. Prin corupție, fraudă și intrigă, diplomația habsburgică a smuls Turciei o semnătură pe convenția de cedare împotriva protestelor lui Grigore Al. Ghica, domnul Moldovei, și a voinței întregului popor.

Populația era în majoritate românească. Au recunoscut-o cu ușurință generalii Spleny și Enzenberg, primii guvernatori militari ai ținutului și au consemnat-o în lucrările lor cărturarii Gotthlert și Gray [1]. De altfel și Maria Teresa, împărăteasa Austriei, a dat prima proclamație către popor, la 27 august 1777, în limba română.

Ținutul se afla sub ocupația militară austriacă, încă de la 1 octombrie 1774 și despărțit provizoriu de restul Moldovei printr-un cordon sanitar, tras de autoritățile imperiale. Generalul Spleny, în acest interval, a reținut sentimentele românești ale populației și dorința ei de independență națională. Nu i-a scăpat din vedere faptul că în timpul războiului ruso-turc, încheiat prin pacea de la Kuciuk-Kainargi, numeroși țărani bucovineni s-au organizat în cete de voluntari și, sub comanda căpitanului Fedor, au susținut armata rusă împotriva turcilor, pentru scuturarea jugului otoman [2]. În fond, generalul austriac a servit în chip admirabil Coroana imperială. Politica sa de menajamente nu a exprimat sentimentele sale românești — care în nici un caz nu se puteau naște peste noapte — ci doar grija de a nu jigni spiritul de unitate și independență al populației răpite.

---

* Ion Ardeleanu, Mircea Mușat, *1918. Socialiștii români în fruntea luptei maselor pentru încheierea procesului de formare a statului național unitar*, „Anale de istorie", nr. 6, 1975, p. 45.

[1] Constantin Morariu, *Părți alese din istoria românilor bucovineni*, Cernăuți, 1893, p. 17—18.

[2] *Istoria României*, vol. III, p. 477—476.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Populația, în majoritate țărănească, a fost lăsată multă vreme să creadă că nu intervenise nici o schimbare în viața ei politică. Doar cordonul sanitar împiedica libera comunicație cu cei de dincolo de hotar.

După o perioadă de mai puțin de zece ani, noua stăpînire a trecut însă sistematic la desnaționalizare. Treptat, populația a fost deposedată de drepturile sale istorice. Dar, oricît a fost de aspru, jugul străin n-a reușit să înlăture din conștiința populației ideea originii comune. Conștiința națională a persistat, transmisă din tată în fiu, din generație în generație. „De la părinții care ne-au legănat, pînă la învățători, profesori și personalități conducătoare de asociații culturale, toți ne-au dăruit un suflet nou, toți ne-au arătat semnul mîntuirii", a scris un luptător din generația unirii [3]. Asemenea mărturisiri apar în numeroase memorii despre unire.

Aproape un veac și jumătate, pe profilul unei lente, dar calculate politici de desnaționalizare, conștiința românească s-a strecurat, cînd mai lin, cînd mai năvalnic, ca un neastîmpărat izvor de munte, care își poartă încărcătura printre numeroasele obstacole îngrămădite de vreme.

Acest izvor de putere a avut de străbătut o întreagă epocă de adînci prefaceri în viața social-economică și politică a monarhiei austriece. În acest răstimp s-a născut o lume nouă, în locul vechii nobilimi au apărut cavalerii industriei și ai banului, s-au statornicit relații sociale noi. Lupta pentru afirmarea unității naționale a început în vremea războaielor austro-franceze din timpul lui Napoleon. În cale a întîlnit revoluțiile de la 1848, înfrîngeri ale coroanei austriece, pierderea prioritații în Confederația germană și dualismul austro-ungar, fără să mai vorbim de evenimentele din România, care au constituit un izvor nesecat de energie.

La sfîrșitul sec. XVIII și începutul celui de al XIX-lea, dascălii, preoții, călugării din mănăstiri și învățătorii particulari, după un vechi obicei din Moldova, fie prin chiliile mănăstirilor și ale bisericilor, fie prin familiile mai înstărite au cultivat nu numai știința de carte, dar și conștiința românească. Ei au pregătit generațiile care au întreținut, așa cum spune I. G. Sbiera, cărturarul bucovinean, necorupte „cugetarea, simțirea și aspirația românească" [4].

Pe vremea aceea monarhia austriacă era zguduită de războaiele cu Napoleon. La îndemnul intelectualității, populația românească strînge legăturile cu Moldova, refuzînd supunerea față de coroana imperială [5]. Din anul 1803 pînă în anul 1814 peste 20 de mii de locuitori au emigrat în țară. Cifra este impresionantă, dacă ne gîndim că la începutul sec. XIX populația românească din ținut era de aproximativ trei ori mai mare. În predicile lor preoții și călugării erau obligați să înalțe imnuri de slavă împăratului Austriei și să sădească ura împotriva moldovenilor, dar în același timp aceștia ascundeau obiectele de cult din aur și argint, sau le treceau clandestin peste hotar *în Moldova pentru a le sustrage* taxelor de război [6] sau falsificau registrele născuților spre a feri de încorporare numeroși recruți. Legenda napoleoneană a infiltrat românilor bucovineni multe speranțe neînfăptuite. În 1815 Napoleon a fost definitiv înfrînt, dar războaiele sale își îndepliniseră misiunea în propagarea ideilor revoluției franceze. Sub influența lor, Teodor Racoce, un mic cărturar român, slujbaș austriac, îndrăznea să ceară în 1817 o gazetă românească pentru nord-vestul Moldovei [7]. Monarhia austriacă își consolidase pozițiile în Europa, după Congresul de la Viena, dar cum în interior se temea de mișcările naționale, guvernul imperial n-a încuviințat apariția unui ziar

[3] George Jemna, *Memorii asupra Unirii cu România*, în *Amintiri răzlețe în timpul Unirii* (1918), Cernăuți, 1938, p. 186—188.

[4] I. G. Sbiera, *Familia Sbiera după tradițiune și istorie și amintiri din viața autorului*, Cernăuți, 1899, p. 150.

[5] Arh. Protop. Cîmpulung Mold., Protocolul poruncilor, tom. I, anii 1802—1811, f. 93—95.

[6] *Ibidem*, f. 109—110.

[7] Constantin Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina* (1775—1918), Cernăuți, 1926, p. 19.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

în limba română. Neîncrederea guvernului era o consecință a spiritului național, manifestat de români în epoca războaielor. Acest spirit a înregistrat momente de intensitate în timpul revoluției din Țara Românească [8] din 1821 și chiar sub influența revoluției polone din 1830—1831. În noua ordine europeană impusă de Congres, cînd popoarele supuse sau controlate de monarhia habsburgică își organizau societăți conspirative în vederea independenței și unității lor, în Principatele române se elaborau proiecte de unificare a tuturor românilor într-un stat național. Nu avem dovezi că românii bucovineni ar fi aderat la proiectul românilor din Banat din 1834 de luptă pentru o „Republică română unită", proiect susținut și de revoluționarii democrați poloni din Galiția. O știre informează numai că membrii conspirației din Banat încercau să cîștige pe episcopul bucovinean Isaia Baloșescu [9], cunoscut pentru sentimentele sale românești. În ce măsură Isaia Baloșescu a fost atras în mișcare, este greu de spus. El era român, dar a slujit cu credință Coroana. Neîndoielnic este numai faptul că ideile bănățenilor au întărit spiritul de unitate națională în nord-vestul Moldovei. Pentru domolirea acestui spirit, guvernul austriac a acordat, tot în anul 1834, amnistie pentru toți emigranții „naționaliști născuți bucovineni" care reveneau în țară [10]. „General pardonul" împărătesc la fost adus la cunoștința populației și prin episcopie. Într-o circulară, episcopul Isaia Baloșescu îndemna poporul la ascultare și supunere față de Coroană [11].

Nord-vestul Moldovei făcea parte, împreună cu Galiția, dintr-un singur guvernămînt. În această situație românii se aflau într-un permanent contact cu revoluționarii poloni din Galiția, pe care îi susțineau în proiectele lor de unitate națională. În 1837, pe vremea cînd reprezentanții partidei naționale din Principate discutau la Paris cu împuterniciții prințului Czartoryski un plan comun de acțiune polono-românesc pentru o răscoală menită a realiza un stat unitar „Dacia", în schimbul unor mari servicii pe care le putea primi revoluția polonă [12], românii din Bucovina acordau adăpost unor democrați revoluționari poloni prigoniți din Galiția [13].

Conștiința națională, ideea unității tuturor românilor s-a manifestat intens în timpul revoluției de la 1848. Încă din 1846, cu ocazia unei călătorii, Desprez, un publicist francez și emisar al emigrației polone din apus, constată că ideea națională prospera în toate ținuturile locuite de români, inclusiv Bucovina. Un alt agent polon relata că românii bucovineni „ar vedea cu plăcere posibilitatea unirii rupte ale Daciei romane" [14]. Un preot greco-catolic din Siret, Ignat Buczaski, într-o documentare istorică scria că românii visează să se unească într-un imperiu daco-roman [15].

Ideile tot atît de puternice ca și legăturile de sînge uneau pe toți românii. Evenimentele anului 1848 au adus în nordul țării pe Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu, Alexandru Cuza, Costache Negri, Anastasie Panu, iar din Transilvania pe Gheorghe Barit, Timotei Cipariu și Aron Pumnul. Tot aici, M. Kogălniceanu a redactat și „Dorințele partidei naționale din Moldova".

---

[8] Arh. Protop. Cîmpulung Mold., Protocolul poruncilor, tom. II, anii 1812—1822, doc. 597 din 27 iulie 1822 (nepaginat).

[9] C. Göllner, *Conspirația emigrantului Adolf David*, în *Revista istorică*, XXIII, (1937), nr. 7—9, p. 241.

[10] Arh. Protop. Cîmpulung Moldovenesc, Protocolul poruncilor, tom. III, anii 1832—1853, doc. 1272 din 23 martie — 13 apr. 1834.

[11] *Ibidem*, documentul citat.

[12] Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitate națională (1834—1849)*, București, 1967, pag. 13.

[13] Arh. Paroh. Cîmpulung Est, loc. cit. tom. IV, anii 1832—1853, doc. nr. 2243 și 39830 din anul 1837 (nepaginat).

[14] P. P. Panaitescu, *Emigrația polonă și revoluția română de la 1848. Studii și documente*, București, 1929, p. 7 și 45.

[15] Teodor Balan, *Frații George și Alexandru Hurmuzachi și ziarul „Bucovina". Un capitol din istoria politică a Bucovinei din anii 1848—1850*, Cernăuți, 1924, p. 9—10.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Întrunirea fruntaşilor revoluţiei a fost considerată de N. Iorga un adevărat congres al intelectualilor români de pretutindeni în care pulsa nu numai o viaţă literară şi artistică naţională comună, dar se făureau şi visurile de viitor.

La acea dată putem vorbi şi de pleiada de cărturari, în frunte cu fraţii Hurmuzachi, educaţi în spiritul unităţii naţionale de Doxachi Hurmuzachi, părintele lor. Principiile lui Doxachi cu privire la naţiune şi limbă le cunoaşte-tem din testamentul său. Ca şi Enăchiţă Văcărescu, Doxachi Hurmuzachi lăsa moştenire urmaşilor săi misiunea de a făuri unitatea naţională şi cultivarea limbii româneşti. „Românească este ţara aceasta în care trăim — scria el — cîştigată şi păstrată cu sîngele strămbunilor noştri şi înzestrată cu drepturi româneşti, care n-au putut să apună, pentru că sînt o proprietate neperitoare a ei. Limba română, sufletul naţionalităţii noastre, pe care ne-au păstrat-o strămbunii noştri în timpul barbariei chiar cu răpunerea vieţii, a fost totdeauna şi este adevărata limbă a acestei ţări, nici un drept nu s-a aflat în putere ca s-o desfiinţeze“ [16]. Într-o scrisoare din 17 octombrie 1851, toţi fraţii Hurmuzachi, în frunte cu părinţii lor încredinţau pe Gheorghe Barit că îşi vor închina toate puterile pentru înfăptuirea „sacrei cause“ naţionale [17].

Prin fraţii Hurmuzachi, conştiinţa naţională, ideea unităţii a pulsat năvalnic în timpul revoluţiei. Dintre ei, Eudoxiu, Alexandru şi Gheorghe, aceşti „fraţi Goleşti“ ai Bucovinei, cum îi defineşte Cornelia Bodea [18], au fost cei mai activi, dar cel mai înflăcărat a rămas Alexandru sau Alecu, cum i se spunea în mod obişnuit.

În urma revoluţiei din martie de la Viena, Eudoxiu, după ce luptase pe baricade împotriva despotismului împietrit al lui Metternich, rămăsese în capitala Austriei pe lîngă guvernul provizoriu. O veche prietenie îl lega de unii membri ai guvernului. Alexandru colabora intens cu capii revoluţiei din Moldova şi Transilvania. Atitudinea lui faţă de făuritorii României moderne era aşa de înflăcărată, încît, speriat, Nicolae Hurmuzachi, cel mai mic dintre fraţi şi cel mai puţin însemnat, scria la 21 iulie 1848, lui Eudoxiu, că Alecu ar trebui să fie ceva mai prudent [19]. Pînă la sfîrşitul vieţii, în 1874, cînd moartea l-a secerat pe neaşteptate înainte de vreme, Eudoxiu Hurmuzachi a slujit cauzei naţionale pe plan politic, dar mai ales prin activitatea sa imensă de cercetare a trecutului naţiunii române. La 5 aprilie 1854, Eudoxiu scria fratelui său mai mare că lucra în domeniul istoriei pentru satisfacţia lui personală, dar „mai mult pentru naţiunea românească“ pe care n-o putea sluji mai bine în nici o altă direcţie [20]. Pe plan politic, Eudoxiu a fost mai moderat decît Alecu. Revoluţionarul din martie, sub influenţa directă a iluminismului burghez la izvorul căruia îşi făcuse educaţia, s-a transformat într-un democrat-burghez, adept al regimului constituţional şi al încrederii în spiritul de justiţie al noului împărat. Numai prin „credinţa către tron, cultură şi perseverenţă putem ajunge la ţinta dorinţelor noastre, care au fost şi vor fi fericirea naţiunii“ scria împreună cu fraţii săi lui Gheorghe Barit la 17 octombrie 1851. În aprilie 1848, Alexandru şi Gheorghe Hurmuzachi împuterniceau pe Alecu Russo, din Moldova, în drum spre Viena, să propună împăratului Ferdinand unirea tuturor românilor sub sceptrul unui principe din Casa de Habsburg. În acelaşi timp, ei au îndemnat pe fratele lor Eudoxiu, ca, prin persoane influente, să intervină pe lîngă împărat să nu refuze coroana Principatelor române, în cazul cînd se va oferi [21]. Alecu Russo venea de la Iaşi şi, în drum spre Viena, a luat contact cu Alecu şi Gheorghe Hurmuzachi.

[16] Constantin Loghin, *op. cit.*, p. 42—43.

[17] N. Bănescu, *Corespondenţa Familiei Hurmuzaki cu Gheorghe Barit*, Vălenii-de-Munte, 1911, p. 89—91.

[18] Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 39.

[19] Teodor Bălan, *Activitatea refugiaţilor moldoveni în Bucuvonia (1848)*, Sibiu, 1944, p. 7.

[20] Teodor Bălan, *Eudoxiu Hurmuzachi şi colecţia lui de documente*, Sibiu, 1944, anexa 9, p. 35.

[21] Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 112—113.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Documentele cunoscute nu atestă, dar e sigur că ideea cu care venea Russo pornea de la Constantin Hurmuzachi care trăia la Iași, și, tot la îndemnul lui, a avut loc și această întîlnire. Făurirea României unite sub protecția austriacă era pentru frații Hurmuzachi, o soluție pasageră. Ideea de unire a tuturor românilor sub un singur sceptru, așa se exprima în versuri la acea dată și Iraclie Porumbescu, tatăl marelui compozitor, a fost pregătită și de ziarul „Bucovina", înființat la 4 octombrie 1848 de frații Gheorghe și Alexandru Hurmuzachi, sprijiniți și de Aron Pumnul, venit din Transilvania. Ziarul „Bucovina" trebuia să devină o prelungire a „Poporului suveran", gazeta revoluționară de la București și o completare a revistei „Foaie pentru minte, inimă și literatură", editată la Brașov, în care Andrei Mureșanu tipărise deja „Deșteaptă-te române".

Încă în primul număr gazeta anunța că va apăra interesele naționale, va fi exponentul dorințelor și nevoilor națiunii române. Totodată, gazeta și-a propus să facă cunoscut, prin paginile sale, cele două țări surori Moldova și Valahia, fără să neglijeze cele mai mult de 3 000 000 de români din monarhia austriacă. Editorii, exponenți ai românismului, s-au angajat să se ocupe de soarta fraților lor români, din Ungaria și Transilvania, ca, prin aceasta, să le dovedească „toată frățeasca împărtășire la care prin aceeași naționalitate" erau îndatorați [22].

Gazeta a luat ființă într-un moment cînd revoluția elibera forțele materiale și spirituale ale societății feudale și lăsa noul să triumfe. Dar după numai doi ani a fost obligată să-și înceteze apariția. Situația internă „încă nelămurită" a Austriei ca și cea a Principatelor române, scria Alexandru Bach, noul ministru de interne austriac, la 28 martie 1850, baronului Henniger, guvernatorul Bucovinei, era defavorabilă unei propagande românești [23].

O dată cu restabilirea absolutismului sub „regimul Bach" a apus și prima gazetă românească, iar glasurile fraților Hurmuzachi au încetat să se mai audă timp de peste un deceniu. Dezamăgit de ideile încîlcite și obscure, lipsite de perspectivă ale fostului său prieten, Alexandru Bach, atotputernicul ministru. Eudoxiu Hurmuzachi va părăsi Viena în primăvara anului 1849 și nu va mai reveni decît peste doi ani pentru a-și relua cercetările, întrerupte de revoluție, în arhivele vieneze. Era convins că, pe această cale, va sluji mai mult națiunii decît pe calea politică. Dar revoluția de la 1848 n-a trecut fără urmări. Ideea unității afirmată cu tărie în toate teritoriile locuite de români s-a cristalizat în 1859 prin unirea Moldovei cu Muntenia. Formarea Principatelor Unite Române a făcut să crească încrederea bucovinenilor în viitorul națiunii întregite.

Din anul 1860, după un reflux de 10 ani, conștiința națională și lupta pentru unitate se va afirma din nou tot sub influența fraților Hurmuzachi. Încep să apară societăți studențești, culturale și chiar cu caracter politic. Studenții bucovineni de la Universitatea din Viena, în colaborare cu colegii lor din celelalte provincii românești, au constituit în anul 1864 „Societatea literară și științifică", din care în 1868 s-a ramificat societatea „România". Cea de a doua reprezenta o afirmare mai îndrăzneață a sufletului național. Denumirea ei avea o rezonanță politică, iar reunirea lor în anul 1871, la îndemnul lui Alexandru Hurmuzachi, într-o nouă societate, cu numele de „România Jună", însemna un nou progres. Reuniți, simbolizînd unitatea națională, studenții au sărbătorit cu mare fast, în același an, la mănăstirea Putna, 400 de ani de la sfințirea mănăstirii. Evocarea gloriei lui Ștefan cel Mare a declanșat o grandioasă manifestare a unității românești. T. V. Stefanelli, secretarul societății scria : „Studenți, popor și inteligență, au văzut, au simțit și au înțeles cu toții că hotarele nu pot împiedica manifestările entuziaste ale unui popor pentru o idee, pe care a urmărit-o și serbarea de la Putna. Deși despărțiți prin hotare politice, toți știu

[22] Ziarul „Bucovina" nr. 1 din 4 oct. 1848.

[23] Teodor Bălan, *Eudoxiu Hurmuzachi și Memoriul românilor ardeleni din luna februarie 1849*, în *Anuarul Muzeului Bucovinei* (1943—1944) Cernăuți, 1944, p. 118.

[24] Constantin Loghin, *op. cit.*, p. 74—75.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

că sînt unul și același neam și această convingere va mări puterea lor de rezistență și îi va oțeli în lupta pentru neam și țară" [24].

Curînd după înființarea universității bucovinene, studenții români se strîng în jurul societății „Arboroasa". „Scopul societății" mărturisea într-o scrisoare T. V. Ștefanelli, întemeietorul ei, — „era de a închega pe studenții români într-o societate mare, în care să-și dezvolte sentimentele naționale, limba strămoșească și să devină un factor cultural în viața politică". Pentru a înfăptui misiunea, „Arboroasa" a intrat în legături cu principalele societăți studențești din celelalte centre universitare ca „România Jună" din Viena, „Petru Maior" din Pesta, „Inocențiu Clain" din Blaj și „Clubul studenților universitari" din Iași. La serbările societății se țineau discursuri, conferințe, se citea din operele literare. Sub conducerea lui Ciprian Porumbescu, serbările erau deschise cu imnul național „Deșteaptă-te române". Se cînta imnul festiv al societății, „În țara mîndră a fagilor". În octombrie 1875, cînd monarhia austro-ungară aniversa la Cernăuți 100 de ani de la anexarea Bucovinei, studenții Arboroasei au manifestat pentru unitatea românească [25]. Evenimentele din Balcani, care au adus independența națională a României, au stîrnit entuziasmul și nădejdea de unire a tuturor românilor din monarhia austriacă. Studenți sau foști studenți români din sînul Arboroasei au plecat pe ascuns și au luptat, ca voluntari, în luptele din Bulgaria [26]. Doi din ei au murit la Plevna [27]. George Albescu, secretarul societății a deschis o listă de subscripție pentru a strînge bani și obiecte, destinate răniților. Alături de studenți, femeile române din Suceava, în frunte cu Natalia Hurmuzachi și Elena Popovici, au desfășurat o intensă campanie de colectare [28].

Înflăcărați de profesorii lor, cîțiva elevi de la școlile din Suceava și din alte centre au trecut pe jos în România, cerînd să fie trimiși să lupte pentru independența patriei. Victoria oștașilor din România era considerată victoria întregii națiuni, fie ca risipită în orice parte a lumii scria „Gazeta Transilvaniei" din 2 iunie 1877. Ideea unității naționale a încălzit inimile transilvănenilor și bucovinenilor. Ei vedeau pe „dorobanți și călărașii românilor" victorioși pornind peste munți, sperînd „să ajungă și acel moment în care să poată serba și marea sărbătoare a reconstituirii, a unității sale". Victoria de la Plevna a fost sărbătorită cu multă însuflețire [29]. Ziarul vienez „Noue Freie Presse" scria la 2 decembrie 1877 că „românii din Bucovina și-au ridicat capetele, crezînd că s-a apropiat reconstituirea vechii Dacii". Dar sentimentele bucovinenilor nu erau o simplă urmare a influenței presei bucureștene, cum susține autorul. Starea de spirit era izvorîtă din idealul secular al tuturor românilor și manifestată cu intensitate într-un moment cînd întreaga Românie retrăia o nouă epopee națională.

Pentru patriotismul său nestăvilit, societatea „Arboroasa" a fost desființată, dar ideea națională a fost preluată de noile generații de studenți și intelectuali. În 1878 a luat ființă societatea „Junimea". Studenții de la teologie au creat „Academia ortodoxă" în 1884. Fostul secretar al societății „România Jună" din Viena, T. V. Ștefanelli, împreună cu Șt. Ștefureac au înființat la Suceava, în 1883, „Școala română și, după modelul său, la Rădăuți, societatea „Ște-

[25] Ilie Dugan, *Istoricul societății academice române „Junimea", partea întîia „Arboroasa" (1875—1877)*, București, 1930, p. 10, 11, 17.

[26] Al. Chibici Rîvneanul, *Din viața mea de voluntar*, în *Convorbiri literare*, XVII, 1877, p. 8.

[27] I. Nistor, *Consecințele războiului pentru neatîrnare asupra românilor din Bucovina*, București, 1927, p. 175 și 38.

[28] Vasile Netea, *La guerre d'indépendence de 1877 — expression de la solidarité du peuple roumain*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, 4, 1967, p. 621—622 ; cf. N. Adăniloaie și I. Gh. Cupșa, *Războiul pentru independența națională a României (1877—1878)*, București, 1967, p. 95.

[29] N. Adăniloaie și I. Gh. Cupșa, *op. cit.*, p. 101.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

fan cel Mare". Cu timpul au mai apărut și altele. Manifestările culturale în cadrul societăților se transformau în adevărate serbări naționale. Toate aceste societăți au fost adevărate școli ale românismului, prin care noua generație se pregătea să intre în arena politică, pentru apărarea drepturilor cultural-politice și naționale. Înfăptuirea unității culturale în vederea desăvîrșirii unificării politice preocupa tot mai mult spiritele înaintate ale vremii de după Unirea celor două Principate. Din 1860 la București se pregătea cu însuflețire înființarea „Societății academice" care trebuia să devină forul de cultură al întregului popor român. La Sibiu în 1861, a luat ființă societatea „Astra" constituită din învățați aparținînd tuturor provinciilor românești. Această mișcare de unificare prin cultură s-a extins și în nord-vestul Moldovei.

Un rol de seamă l-a avut „Societatea pentru literatura și cultura română în Bucovina". Înființată în 1862, din inițiativa lui I. G. Sbiera, societatea a avut ca scop, așa cum arăta Gheorghe Hurmuzachi în adunarea generală din 11/23 ianuarie 1865, „lățirea culturii naționale", concentrarea tuturor forțelor spirituale ale poporului pentru dezvoltarea limbii și literaturii române, „puterea magică a dezvoltării simțului național". Din 1865 pînă în 1869 ideile societății au fost propagate printr-o publicație proprie, cu titlul „Foaia Societății pentru literatura și cultura română"[30] Revista a avut menirea, după cum au precizat redactorii ei în editorialele primelor numere, să conlucreze la reînvierea spirituală a poporului român de pretutindeni, să unească laolaltă intelectualitatea din țară și de peste hotarele ei, spre a înlesni pe calea literaturii scopul societății, și de a destepta conștiința națională, vorbind tuturor românilor „în dulcea limbă română". Cărturarii români, colaboratori ai publicației, intenționau să cultive intens limba română, avînd convingerea că limba reprezintă principala trăsătură de unire a unui popor. Limba română era asemănată cu un luceafăr luminos pe fruntea națiunii române. Foaia Societății, și-a propus să rezolve problemele contemporane ale vieții naționale, să împrăștie norii întunericului și ai neștiinței, să răspîndească lumina în țară, să întărească inimile românilor, să înnobileze sentimentele și să le ridice la înălțimea cerințelor demnității naționale[31]. Momentul părea prielnic. Din 1860 nord-vestul Moldovei fusese transformat într-un fel de ducat, iar în 1861 imperiul austriac a trecut la un regim constituțional burghez, mai promițător pentru popoarele subjugate. Foaia Societății s-a tipărit în limba română, dar numai pînă în 1869. În 1867 s-a înfăptuit dualismul austro-ungar, care a pășit la suprimarea drepturilor naționalităților și, ca o consecință, Foaia a fost desființată. A rămas însă Societatea cu rosturile ei în propagarea mai deghizată a ideii naționale.

De la înființare, pînă la Unire, Societatea a influențat întreaga viață social-culturală și, prin secțiile sale, a înrîurit spiritul național pînă în cele mai îndepărtate sate. A înființat biblioteci, a introdus oficial sau conspirativ literatură din România și Transilvania, a tipărit manuale școlare, a înființat și susținut școli românești, a acordat burse pentru studenții care își făceau studiile în țară sau străinătate, a creiat cămine pentru elevi și mesceriași, a încurajat teatrul românesc și muzica. Timp de 56 de ani societatea a rămas o citadelă a focului nestins al conștiinței și dragostei de neam.

Sub influența ei, S. Fl. Marian, T. V. Ștefanelli și St. Ștefureac au început, în anul 1886, să publice la Suceava „Revista politică" cu misiunea de a susține pe plan politic interesele românilor. Entuziaștii colaboratori ai revistei, tineri intelectuali ridicați din rîndul țărănimii, fără legături cu vechea protipendadă austro-filă, prin activitatea lor publicistă, au pregătit terenul pentru înființarea unui partid politic național. În anul 1891, guvernul aus-

[30] Victor Morariu, *Foaia Societății pentru literatura și cultura română în Bucovina (1865—1869)*, Cernăuți, 1932, p. 6—7.

[31] *Foaia Societății*, 1865, nr. 1, 2 și 3 și 1869, nr. 6—12.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

triac a numit în Bucovina pe Anton Pace, un guvernator de mînă forte, cu scopul de a stăvili pornirile cam categorice ale românilor. Nemulţumit de tendinţele de afirmare naţională, Anton Pace a încercat să înlăture deputaţii români din Dietă, dizolvînd-o. Dar fruntaşii vieţii politice româneşti, încurajaţi şi de memorandiştii din Transilvania, la 7 martie 1892, au organizat un mare Congres al românilor cu participarea a cîtorva mii de ţărani cu care prilej s-a înfiinţat Partidul Naţional Român [32]. Încurajaţi de acest mare succes, fruntaşii vieţii politice bucovinene, cu sprijinul unor cunoscuţi publicişti aduşi din Transilvania, pun bazele primelor ziare româneşti. Îşi fac pe rînd apariţia „Gazeta Bucovinei", condusă o perioadă de Bogdan Duică, „Patria", de Valeriu Braniştе, fostul director al „Tribunei" din Sibiu, „Deşteptarea" şi altele.

Cu această zestre românii bucovineni păşesc în secolul XX. Din 1900, timp de cîţiva ani, imperiul austro-ungar a fost zguduit de o criză economică cu toate consecinţele ei sociale şi politice. Întreaga monarhie a fost frămîntată de greve muncitoreşti. Proletariatul naţionalităţilor subjugate a împletit lupta socială cu cea de eliberare naţională. Coroana habsburgică, incapabilă să supravieţuiască, dădea semne de dezintegrare. În această atmosferă, intelectualii bucovineni, în fruntea ţărănimii, în lipsa unui proletariat român, au intensificat lupta. În toamna anului 1900, profesorii de la Liceul din Suceava au transformat o serbare şcolară într-o adevărată manifestaţie naţională [33]. Vasile Grecu, fost elev al liceului din Suceava, profesorul universitar de mai tîrziu, îşi amintea că, pe la începutul secolui XX, visul lor era de a vedea Austro-Ungaria sfărîmată şi pe toţi românii „uniţi într-o naţiune". Organizaţi în societăţi, ţineau discursuri patriotice, repetau cîntecele naţionale şi împărţeau pe hartă monarhia austro-ungară. În şedinţele lor tainice, ţinute printre ruinele cetăţii din Suceava şi în văile de la Zamca, jurau pe tricolorul român să rămînă credincioşi idealului naţional [34].

Ideea de unire a făcut progrese după comemorarea de la mănăstirea Putna din 2 iulie 1904, cu prilejul împlinirii a cinci sute de ani de la moartea lui Ştefan cel Mare, voievodul Moldovei. Autorităţile austriece remarcau că, după această comemorare, propaganda românească devenise mai puternică. Românii sperau tot mai mult în victorie [35].

În vara anului 1906 un însemnat număr de ţărani şi intelectuali au vizitat expoziţia de la Bucureşti. Această vizită a avut un efect nebănuit. Efectul nu a fost produs de expoziţia organizată pentru slava puţin glorioasei domnii a regelui Carol al României; pe românii bucovineni i-a impresionat întîlnirea cu fraţii lor din toate ţinuturile locuite de români, capabilă, aşa cum sublinia presa germană, să tulbure minţile [36].

După, sau chiar în timpul războaielor balcanice, se vorbea deschis de unirea tuturor românilor într-un stat naţional. Colonelul Fischer, comandantul militar al Bucovinei, raporta că, de la intrarea României în război, propaganda dacoromână luase proporţii [37]. Pretutindeni, raportau şefii posturilor de jandarmi, circula vestea alipirii nord-vestului Moldovei la România [38]. În fruntea luptei pentru unitatea naţională se situau profesorii, preoţii şi învăţătorii. Principalele focare de propagandă le constituiau şcolile din Cîmpulung, Suceava şi Rădăuţi. Autorităţile poliţieneşti austriece raportau că, în zona Rădăuţilor, preoţii în biserică şi învăţătorii în şcoală predicau unirea cu România [39].

[32] „Luceafărul", Sibiu, 1914, nr. 8, p. 237—244.

[33] Filaret V. Doboş, *Arcaşii. Gînduri şi fapte din Ţara de Sus (1905—1940)*, Cernăuţi, 1940, p. 48—49.

[34] Vasile Grecu, *Ginduri din ziua cea mare a Unirii*, în *Amintiri răzleţe din timpul Unirii*. Cernăuţi, 1938, p. 140—144.

[35] Teodor Bălan, *Suprimarea mişcărilor naţionale din Bucovina pe timpul războiului mondial 1914—1918*, Cernăuţi, 1923, p. 170—172.

[36] Filaret Doboş, *op. cit.*, p. 96—97.

[37] *Ibidem*, p. 116.

[38] Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 175.

[39] *Ibidem*, p. 178.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

În 1914 Austro-Ungaria a declarat război Serbiei. A început primul război mondial. După izbucnirea războiului, colonelul Fischer a luat toate măsurile de înăbușire a luptei naționale românești, care punea în pericol integritatea monarhiei habsburgice.

În nord-vestul Moldovei măsurile au fost aplicate cu multă severitate de colonelul Eduard Fischer. Fischer a urmărit să suprime orice mișcare sau manifestare națională care punea în pericol ideea de stat austriac, să apere integritatea monarhiei multinaționale habsburgice, și să izoleze pe români. Birourile polițienești de la Itcani și Noua Suliță și pichetele de jandarmi de pe graniță au fost întărite și supuse direct controlului colonelului Eduard Fischer. Din pichetele de pe hotar au fost înlăturați toți jandarmii români[40] Satele și orașele erau cutreierate permanent de jandarmi și de spioni. Manifestările naționale au fost urmărite și pedepsite fără cruțare. Orice suspect a fost înlăturat din localitate sau arestat. Ca să nu greșească, jandarmii făceau exces de zel, agravînd drama poporului român. Dar prigoana pentru suprimarea mișcării naționale, oricît a fost de cumplită, n-a putut înfrînge lupta românilor pentru întregirea neamului. Asprimea măsurilor dictate de intoleranța unei monarhii, pe cale de descompunere, n-a făcut decît să înlocuiască formele de luptă din timp de pace, cu altele noi impuse de noile împrejurări politice și mai ales de măsurile pentru suprimarea mișcării naționale. În vechea Românie mișcarea de eliberare a fraților supuși monarhiei austro-ungare lua proporții. Presa bucureșteană, întrunirile publice de protest împotriva asupririi străine și de solidaritate cu cei înstrăinați, cultivau spiritul de libertate și unitate națională a românilor bucovineni.

În ciuda teroarei, în rîndurile populației s-a manifestat tot mai intens ideea de unire. Șeful postului de jandarmi austriac din Cîmpulung raporta, la 30 martie 1914, că profesorii de la liceul și școala de meserii din acest oraș propagau în mod fățiș ideile panromânești împotriva intereselor austriece. Din Siret se raporta că profesorii Liviu Marian și Eusebie Popovici făceau politică irredentistă printre populație. Un spion în slujba imperialilor, cu numele românesc de Aurelian Mironovici, declara că pentru internatul de băieți din orașul Siret, „unde elevilor li se prezenta unirea" ca iminentă, se colectau fonduri în România. Dar centrul cel mai activ de luptă pentru înfăptuirea idealului național a rămas Suceava. Intelectualii, în frunte cu profesorii, puneau mai presus sentimentele naționale decît grelele riscuri la care se expuneau. Ei își manifestau dorința de unire cu România, sprijinind ideea României Mari[41]. Populația românească din Suceava a sărbătorit unirea înainte de înfăptuirea ei. În ziua de 30 august 1916, la ruinele cetății au avut loc mari manifestații naționale[42]. S-au ținut discursuri înflăcărate, corul orașului a cîntat „Pe al nostru steag" și alte cîntece patriotice. Eduard Fischer, avansat la gradul de general pentru merite deosebite în suprimarea mișcării naționale, raporta că propaganda românească devenise peste „măsură de puternică". Rădăcinile ei se implîntaseră adînc în sufletele românilor, mai cu seamă în timpul ocupațiilor rusești. Țărănimea era tot *mai nemulțumită* de tratamentul austriac, în timp ce intelectuali deveneau tot mai înflăcărați. Cei din Rădăuți au pregătit — scria Fischer — primirea sărbătorească a armatelor române. La Rădăuți, atît în județ cît și în oraș, o mare parte din populație s-a alăturat mișcării românești. Intelectualii români fără deosebire, preoți, învățători, oameni de toate categoriile, proprietari, studenți, avocați și funcționari, au devenit „români fanatici". Ei au privit numai spre România și au suferit din cauza înfrîngerilor ei pe teatrele de luptă. Posturile de jandarmi au raportat că românii din Suceava nu mai inspirau nici o încredere nici atunci cînd desfășurau propagandă austriacă. Corpul profesoral, în mod deosebit, din acest oraș, ca și cei din Cîmpulung, a intrat în cea mai mare parte în serviciul României. Căpitanul Hintz raporta că societatea „Școala română" din Suceava a fost principala vinovată de răspîn-

[40] *Ibidem*, p. 51—52.

[41] Teodor Bălan, *op cit.*, p 177—178.

[42] Victor Morariu, *Unirea la Suceava*, în *Amintiri răzlețe din timpul unirii, 1918*, Cernăuți, 1938, p. 240.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

direa mișcării iredente. Profesorii de la liceul din acest oraș, foști bursieri ai acestei societăți, au făcut din fii de țărani loiali, intelectuali, care, parte înainte de război, dar aproape toți în timpul războiului, au trecut în România și, din rîndurile armatei române au luptat împotriva monarhiei [43].

Convinși de dreptatea cauzei lor și siguri de pieirea monarhiei, grupuri nesfîrșite de tineri s-au sustras încorporării în armata austriacă și au trecut frontiera pe la Voroneț în România, călăuziți pe potecile codrilor de țărani și intelectuali români. Printre aceste grupuri se aflau și elevi ai claselor a VII-a și a VIII-a de la liceele din Suceava și Cîmpulung [44]. O dată cu ei au trecut numeroși învățători, profesori, studenți, preoți, magistrați și țărani. La București se crease o adevărată colonie. Printre cei refugiați, în urma măsurilor de represiune, a fost și profesorul Sîrghie din Cîmpulung. Pentru nesupunere la încorporare profesorul cîmpulungean a fost condamnat la moarte, în lipsă, de un tribunal militar austriac din Liov [45]. Din august 1916 numeroși voluntari bucovineni erau instruiți la școlile de ofițeri din țară [46]. Contingentul lor a crescut permanent pînă în 1918. După o prealabilă pregătire militară, voluntarii, încadrați în unitățile de front, și-au dat tributul lor de sînge pentru întregirea neamului în luptele de la Nămolbasa, Cireșoaia, Neajlov și Oituz. Ioan Grămadă, Lascar Lutea, C. Turtureanu și-au înscris numele printre eroii patriei. Alături de ei, au luptat împotriva monarhiei numeroși țărani, foști ostași în armata austro-ungară, căzuți prizonieri în Rusia. La chemarea sîngelui, au cerut să fie trimiși în țară, unde, împreună cu frații lor, au luptat pentru cauza națională.

Ideea unității, cultivată cu atîta dragoste timp de 144 de ani, s-a transformat în timpul războiului într-o puternică mișcare politico-națională, așa cum constata un magistrat austriac [47] la 17 octombrie 1918. La acea dată, în satele din nord-vestul Moldovei, țăranii, în frunte cu învățătorii, întindeau deja Hora Unirii [48]. Mișcarea pentru unitate națională a căpătat, către sfîrșitul anului 1918, forme decisive.

La 14/27 octombrie 1918 a fost convocată la Palatul Național din Cernăuți o adunare la care au participat deputații români din parlamentul din Viena, foștii deputați din dieta Bucovinei și primarii din întreaga provincie. Proclamîndu-se Adunare Constituantă, adunarea a votat o moțiune, prin care hotăra unirea Bucovinei cu celelalte provincii românești. „Pentru ziua de 15/28 noiembrie 1918 a fost convocat, la Cernăuți, congresul reprezentanților populației din Bucovina, care a hotărît unirea cu România a acestei vechi provincii istorice românești, răpită de Habsburgi în 1775" [49]. Unirea Basarabiei, a Bucovinei și a Transilvaniei cu România în cursul anului 1918, prin exprimarea liberă a voinței poporului român în cadrul unor adunări cu larg caracter democratic, a realizat statul național român unitar, eveniment ce a avut o înrîurire pozitivă asupra întregii evoluții economice, politice și sociale a țării [50].

---

[43] Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 201.

[44] Filaret V. Doboș, *op. cit.*, p. 101 și 115.

[45] Arh. familiei Sîrghie din Cîmpulung Mold. Verdictul de condamnare la moarte. Procesul s-a rejudecat după război și condamnarea a fost anulată.

[46] Silvestru I. Netea, *Citeva amintiri de acum 20 de ani în urmă*, în volumul *„Amintiri răzlețe din timpul unirii"*, p. 266—270.

[47] Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 210.

[48] Arh. comunei Fundul Moldovei, județul Suceava. Registrul de procese-verbale ale consiliului comunal, dos. 1, inv. 1, p. 5—28.

[49] Ion Ardeleanu, Mircea Mușat, *1918. Socialiștii români în fruntea luptei maselor pentru încheierea procesului de formare a statului național unitar*, în „Anale de istorie", nr. 6. 1975, p. 51.

[50] *Ibidem*, p. 57.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

RAPORTURILE ROMÂNO-POLONE ÎN TIMPUL REVOLUȚIEI DE LA 1848—1849 ÎN CONTEXT INTERNAȚIONAL

DE

L. BOICU

Tema care face obiectul expunerii noastre este atît de complexă, iar spațiul ce ne este rezervat atît de scurt, încît singura ieșire din dilemă ni se pare cea a evocării cîtorva chestiuni esențiale ale raporturilor româno-polone. Altfel, ne-am vedea constrînși să ancorăm în amănunte, fie ele și inedite, insuficient însă de semnificative, sau în generalități arhicunoscute ale revoluției europene din 1848—1849 care ne-ar arunca în banalitate.

O tipologie a revoluțiilor din 1848—1849 ar include, neîndoielnic, situația Poloniei și a Principatelor Române în aceeași categorie, obiectivele urmărite de de cele două popoare fiind relativ identice : abolirea feudalității și emanciparea națională. Relativitatea de care vorbim rezultă din particularitățile stării de fapt în care se aflau cele două națiuni. Polonezii nu aveau stat, dar aveau o puternică și experimentată emigrație, cu relații speciale pe continent, cauza lor fiind o cauză internațională, recunoscută ca atare. Românii aveau două state, lipsite însă de independență și erau supuși unui statut juridic internațional particular, o „chestiune română" ca problemă internațională aflîndu-se încă în stadiul de geneză. Și românii și polonezii erau dominați sau stăpîniți de uriașe forțe externe care și-au pus pecetea pe evoluția istorică în această parte a continentului.

Referindu-se la anii 1848—1849, Ion Ghica era îndreptățit să afirme că „chestiunea națională se complica mai mult pe măsură ce revoluția avansa pe Dunăre" [1], în estul continentului, am adăuga noi. Emanciparea popoarelor presupunea o confruntare decisivă cu imperiile reacționare și, în cazul izbînzii, dezlegarea încurcatei probleme naționale. Era vorba, așadar, de un proces a cărei complexitate a îndemnat adeseori la reticențe și compromisuri.

Legăturile unor fruntași ai revoluției române cu reprezentanți ai partidei democratice polone n-au încetat să se afirme ; erau însă preferate cele cu partida aristocratică pentru că și aceasta din urmă pornise pe calea închegării unei alianțe a naționalităților, oferind în plus temeiuri speranțelor într-un sprijin politico-diplomatic, ea fiind în mai mare măsură să exploateze contradicțiile dintre marile puteri. În această privință lucrurile nu păreau însă chiar atît de clare, de vreme ce inamicul numărul unu al polonezilor era țarismul, iar aliatul potențial Turcia. „Bun polonez sau bun turc — două expresii sinonime" ; pentru a fi bun polonez sau bun turc „trebuie să fii inamicul" țarismului spunea Dembinski [2]. Or, pentru popoarele din sud-estul Europei inamicul numărul unu era tocmai Turcia, de unde

[1] *Documente și manuscrise literare*, II, București, 1969, p. 95 (culegere publicată, adnotată și comentată de Paul Cornea și Elena Piru).

[2] Muzeum Naradowe w Krakowie (Czartoryski), ms. IV — 5588, f. 111.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

și contradicția : pe de o parte, alianță cu Poarta otomană (sau cel puțin loialitate față de ea), iar pe de altă parte, sprijin popoarelor asuprite în lupta lor pentru emancipare.

Vom sublinia însă, din capul locului, că, în ceea ce-i privește pe români, contradicția este doar aparentă. Într-adevăr, raportînd soarta revoluției române la sistemul de relații și la complexul de forțe externe, inamicul numărul unu al românilor nu era în acele momente Poarta otomană, ci țarismul, cea dintîi fiind deja căzută pe un plan secundar în relațiile externe ale Principatelor. O ridicare a românilor împotriva Imperiului otoman nu mai putea apela, ca în trecut, la sprijinul Rusiei, dimpotrivă. Sfîrșitul revoluției române de la 1848 avea să certifice acest mod de a gîndi și acționa al fruntașilor români. Că așa numitul filoturcism al românilor și polonezilor ținea de rațiuni tactice — se înțelege de la sine.

Raportate la Imperiul habsburgic, relațiile româno-polone sînt punctate de convergențe, fără a lipsi însă și impulsurile divergente. Firește, o dizlocare a imperiului multinațional ar fi înlesnit unirea românilor de pe ambele versante ale Carpaților și reconstituirea Poloniei. Dorința de a atinge cît mai repede aceste obiective supreme și mărimea obstacolelor presărate în cale au stimulat o imaginație a compromisurilor (uneori a deznădejdii) : unii români au sugerat trecerea țărilor lor sub egidă germană, iar unii polonezi au gîndit la cedarea Principatelor Române către Austria în schimbul reconstituirii Poloniei cu Galiția. În raporturile româno-polone a prevalat totuși linia de conduită antihabsburgică.

Ambele părți așteptau însă ajutorul hotărîtor de la Franța revoluționată, un ajutor promis și mereu redus la sfaturi, demonstrații și emisari, ceea ce era și firesc de vreme ce Lamartine își făcuse un punct de onoare din „frînarea" refugiaților poloni [3], el, ca și urmașii săi, punînd mai presus de toate pacea. Cît privește Anglia, speranțele vagi puse în ea s-au năruit repede, Londra sfîrșind să aplaude cu discreție reprimarea revoluțiilor.

Colaborarea și alianța activă a naționalităților, conjugată cu un prezumtiv război general, a continuat să rămînă pentru generația de la 1848 una dintre condițiile capitale ale izbînzii. Din punct de vedere tactic, partida aristocratică urmărea să repună la primul punct al agendei internaționale cauza polonă, s-o promoveze prin intermediul cabinetelor marilor puteri, care trebuiau s-o soluționeze fie pe cale diplomatică, fie printr-o confruntare militară. Îndeosebi în acest din urmă caz, Imperiul otoman și popoarele din sud-estul continentului dobîndeau o mare însemnătate în planurile antițariste ale partidei aristocratice. Czartoryski vedea alcătuită în această zonă o bază de atac antițaristă și tocmai de aceea el a sprijinit mișcările naționale de aici și s-a străduit să aplaneze divergențele dintre naționalități [4].

„Din țările învecinate — spunea [5] Czartoryski cu prilejul întrevederii din februarie 1848 cu Lamartine — trebuie sprijinită insurecția Poloniei", țările române avînd să joace un rol de diversiune, „dar diversiune pregătită", și depozit de arme. Erau necesare — stă scris [6] în nota adresată la 30 aprilie 1848 de Hotel Lambert lui Aupick — organizarea antițaristă a sîrbilor, bulgarilor, caucazienilor etc., alcătuirea unui puternic partid național român atașat Porții otomane, utilizarea afecțiunii românilor, ca latini, pentru Franța, aceasta cuvenindu-se să-și joace importantul rol și prin intermediul agenților polonezi.

Partida democratică își punea toate speranțele într-un război revoluționar al popoarelor în urma căruia Polonia să fie reconstituită ca republică. În februarie 1848, Faustin Filanowicz primea în Moldova, pe numele Privel, o scrisoare

---

[3] A. de Lamartine, *Histoire de la revolution de 1848*, II, Paris, p. 136.
[4] Vezi Marceli Handelsman, *Adam Czartoryski*, II, Warszawa, 1949, p. 374.
[5] St. Lukasik, *Pologne et Roumanie*, Paris, Varsovie, Cracovie, 1938, p. 30.
[6] Muzeum Narodowe w Krakowie (Czartoryski), ms. III-5432, f. 39.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

din Constantinopol în care se spunea [7] că scopul urmărit constă în sprijinirea pe bulgari, sîrbi și moldoveni pentru răscularea Galiției.

După cum se știe, în drumul său spre Berlin, Czartoryski s-a întîlnit cu N. Bălcescu, unul dintre subiectele discuției lor fiind și conjugarea acțiunilor româno-polone. Misiunea lui Butkiewicz în Principatele Române, începînd cu aprilie 1848, prevedea, între altele, amînarea reînceperii unei mișcări premature a moldovenilor, mișcare care ar fi trebuit declanșată la momentul oportun în deplină înțelegere cu polonezii și „în respect față de Poartă" [8]. O convergență a insurecțiilor era dorită și de români [9].

Importanța Principatelor Române în contextul general al pregătirii evenimentelor din 1848 rezultă și din afluxul polonezilor aici, aflux care a instigat la o supraveghere a lor tot mai accentuată de către agenții speciali și consulii Austriei și Rusiei. Consecința imediată a constat în înăsprirea imixtiunii celor două puteri în afacerile interne ale Moldovei și Munteniei. Invocîndu-se o sursă autentică, lui Metternich i se atribuie în ianuarie 1847 proferarea amenințării „que si la Moldavie continue à être un foyer d'intriques et des complots, on ne balancerait point à la traiter comme on vient de traiter Cracovie" [10]. Mai mult, un istoric a avansat chiar ideea potrivit căreia între cauzele intrării trupelor țariste în 1848 în Principatele Române ar fi fost și aceea a activității emigrației polone aici, Nicolae I declarînd că „nu va îngădui ca Moldova să devină un focar polonez" [11].

După ocupația țaristă a Moldovei, relațiile româno-polone au avut ca principal obiectiv împiedicarea extinderii ei și în dreapta Milcovului. În acest sens, conducătorii de la București ai revoluției române au acționat pe lîngă cabinetele occidentale, iar prin intermediul lui Podhayski au încercat declanșarea unei răscoale româno-polone în Moldova [12], în spatele armatei țariste. Pe de altă parte, împiedicarea extinderii ocupației țariste în Principate a fost urmărită de Adam Czartoryski la Paris, prin Zamoyski și Czajkowski la Poartă, prin Dudley Stuart la Londra [13] etc. Mai mult, emisarul Korsak, care socotea că românii ar putea negocia cu Poarta înarmați [14], a fost trimis în același scop la începutul lui octombrie la București de agenția polonă din Constantinopol, la cererea românilor și cu știința lui Fuad Pașa [15].

Înainte de a se fi produs ocupația țaristă a Munteniei s-a ajuns la schițarea unui plan de întărire militară a revoluției române, de unde și angajarea unor instructori polonezi (Zablocki, Pulawski etc.), în vreme ce Comitetul Central polonez din Lwow îl însărcinase pe Gorski să formeze o legiune polonă, care s-ar fi adăugat astfel micilor detașamente deja existente în munții Moldovei.

Tendința de fortificare a rezistenței românilor și a poziției polonezilor în teritoriul românesc explică proiectele polone care avansau nu numai ideea unirii celor două principate într-un stat independent, pus sub garanția marilor puteri

---

[7] Vezi V. Ia. Grosul, *Polskaia politiceskaia emigrația na Balkanah v 40 — naceale 50 godov XIX v*, în „Balkanskii istoriceskii zbornik", II, 1970, Kișinev, p. 56.

[8] Vezi P. P. Panaitescu, *Emigrația polonă și revoluția română de la 1848*, București, 1929, p. 5 și urm., p. 31 și urm.

[9] *Anul 1848 în Principatele Române*, II, p. 625, 645.

[10] Hurmuzaki, XVIII, p. 1.

[11] V. Ia. Grosul, *op. cit.*, p. 57.

[12] Vezi *Anul 1848 în Principatele Române*, II, p. 270 ; I. D. Petrescu, *Buchetul. Urmat de diverse cugetări alese*, Tîrgoviște, 1889, p. 51—52.

[13] Muzeum Narodowe w Krakowie (Czartoryski), ms. III-5432, f. 60—61 ; III-5406, f. 66—69, 114—117 ; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 54—55 ; Marceli Handelsman, *Adam Czartoryski*, II, p. 301.

[14] Muzeum Narodowe w Krakowie (Czartoryski), ms. III-5406, f. 183.

[15] *Loc. cit.*, ms. III-5401, f. 2.

[16] *Loc. cit.*, ms. III-5400, f. 35 ; IV-5108, f. 436—439.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

ale Europei [16], ci şi pe cea a reunirii tuturor provinciilor româneşti [17]. Cum bine observa [18] Handelsman, prinţul Adam Czartoryski ţintea la realizarea unei strînse legături de acţiune între provinciile româneşti din Imperiul habsburgic şi Principate, pe de o parte, şi între toţi românii şi italieni, pe de altă parte. Motivele rezultă foarte limpede din nota [19], datată august 1848, Hotelului Lambert către Zamoyski (aflat la Torino): „Chestiunea moldo-valahă sau română" face, putem spune, parte din această chestiune slavă, în care rezidă tot secretul forţei sau neputinţei Imperiului austriac; sub acest punct de vedere ea ar merita desigur atenţia oamenilor de stat ai Italiei; evenimentele din Principate pot prezenta în Italia un nivel superior de înţelegere din cauză că românii sînt de origine latină şi sînt puternic ataşaţi amintirilor rasei; nu ţine decît de italieni să închege relaţii foarte utile cauzei independenţei lor; poporul român are în posesiunile austriece circa 3 milioane de oameni, dînd 4 regimente de graniceri şi o şesime din regimentele de linie pe care Ungaria le pune la dispoziţia Austriei; grosul remontei armatei austriece îl dau provinciile româneşti; legăturile strînse care unesc de Principate provinciile româneşti ale Austriei, şi care fac ca acestea din urmă să primească acţiunea spiritului naţional care predomină la Bucureşti, vă sînt bine cunoscute şi nu va fi dificil să le faceţi „palpabile" italienilor; agentul polonez la Constantinopol ar putea lesne să-i comunice ambasadorului Sardiniei tot ceea ce italienii ar găsi avantajos în sînul acestei populaţii române, atît de puţin cunoscută pînă în prezent şi totuşi atît de importantă şi interesantă sub toate raporturile; poziţia cîştigată de polonezi în Principate este un mare avantaj.

Fireşte, în condiţiile dezlănţuirii contrarevoluţiei armate externe, colaborarea generală a celor ameninţaţi rămînea una din problemele cheie ale revoluţiei, îndeosebi în centrul şi estul continentului unde divergenţele naţionale atinseseră culmi fără precedent. Aplanarea lor şi trasarea unei linii de conduită comună în interesul tuturor şi al fiecăruia în parte sînt şi puncte de vădită convergenţă în relaţiile româno-polone.

Sub acest ţel s-au aliniat şi eforturile menite să se încheie cu editarea unor organe de presă comune. La 1 iunie 1848 a apărut primul număr al revistei „La Pologne", unde Cyprien Robert şi Desprez şi-au pus condeile în serviciul românilor. Revista lega soarta Poloniei de cea a popoarelor slave, chenarul ei fiind împodobit cu numele lor, la care era adăugat şi *Roumanie*. Periodicul se autointitula însă organ al „Societăţii pentru emanciparea popoarelor slave", purtînd în subtitlu inscripţia „Journal des slaves confédérés. Polonais, Bohémes, Illyriens, Bulgaro-Serbes et Rutheniens", deci fără români şi unguri, ceea ce explică pasajul dintr-o scrisoare din 15 decembrie 1849 a lui N. Bălcescu către I. Ghica: s-a luat „îndatorire reciprocă" de a face din „La Pologne" o foaie generală a popoarelor, *nu numai a slavilor* [20]. Revista era totuşi departe de a întruni sufragii unanime. Ea era atacată de aristocraţi pentru ideile republicane pe care le propăvăduia şi de către democraţi pentru că sacrifica independenţa Poloniei unităţii slave. Este, aşadar, şi explicabil de ce în toamna lui 1848 I. Ghica propunea [21] înfiinţarea unui ziar comun care să propage unirea şi frăţia tuturor naţionalităţilor ameninţate de contrarevoluţie. În cele din urmă, după cum se ştie, Al. Golescu-Arăpilă şi D. Brătianu au intrat în redacţia lui „Tribune des peuples" a lui Mickiewicz.

Primul pas, rămas însă mereu suspendat, către împlinirea *Frăţiei* era reconcilierea naţionalităţilor. Despre notase că la Praga era cerut teritoriul locuit de slovaci, la Agram (Zagreb) — Croaţia, Slovenia şi Banatul sîrbesc, iar la Bucureşti şi Iaşi erau revendicate teritoriile româneşti de peste munţi — *cereri drepte*, la

---

[17] Marceli Handelsman, *Le Prince Czartoryski et la Roumanie 1834—1850*, în *La Pologne au VII-e congrés international des sciences historiques*, II, Varsovie, 1933, p. 218.

[18] *Ibidem*, p. 227.

[19] Muzeum Narodowe w Krakowie (Czartoryski), ms. III-5400, f. 62—66.

[20] P. P. Panaitescu, *Emigraţia polonă şi revoluţia română de la 1848*, p. 21.

[21] Ion Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, I, p. 66—68.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

care însă maghiarii, împinși de o vanitate regretabilă ce domina liberalismul, declarau că nu cunosc nici cehi, nici slovaci, nici croați, nici români : „nu există în Ungaria [...] decît maghiari și supuși maghiari" pretindeau ei [22]. Politica lui Adam Czartoryski — se plîngea Kossuth lui Zamoyski în iunie 1849 — este „inamică ungurilor și funestă însăși Poloniei [...], prințul favorizează pe inamicii Ungariei" [23].

La încercările de reconciliere întreprinse de Czartoryski și Bălcescu, Rieger, Teleki și Pulszki, Bem, Bystrzanowski și Dembinski etc. s-au adăugat numeroasele proiecte [24] de confederare sau federalizare a naționalităților. Ele sînt atît de bine cunoscute, încît socotim de prisos să ne oprim aici asupra lor. Vom sublinia doar diversitatea lor — de la Worcell și Bălcescu, la Czartoryski etc. și pînă la Constantin Frantz și Iulius Fröbel —, diversitate care acoperea o întinsă gamă a concepțiilor, de la cele progresiste la cele cu iz reacționar. Acele proiecte au rămas doar pe hîrtie, după cum zădarnice au fost și încercările de reconciliere individuale sau de grup, ca, de pildă, cele ale „Societății fraternității popoarelor" creată în martie 1849 de Tommaseo, în spiritul căreia au acționat Marcello Ceruti și Alessandro Monti. Se cuvine să evidențiem însă faptul că românii și polonezii se apropiau, după părerea noastră, în cea mai mare măsură de înțelegerea înaltelor țeluri pe care viitorul apropiat pentru cei dintîi, mai îndepărtat pentru cei din urmă, avea să le aducă împlinirea fie și parțială. Explicația este simplă : și românii și polonezii porneau de la criteriul etnic-național, îndepărtîndu-se de concepțiile organizării statale alterate de eresuri feudale.

Concomitent, au fost reluate strădaniile menite să ducă la reaprinderea flăcării revoluției în Moldova și Muntenia, adică în spatele armatelor țariste, la extinderea operațiilor militare la Dunărea de jos — o diversiune ce țintea să provoace printr-un război general redeschiderea crizei orientale. În acest scop au fost concertate [25] proiecte româno-polone, iar Bem avea să treacă munții în Moldova [26].

Revoluția trecuse însă pe panta coborîtoare. Ea a fost înfrîntă fizic, dar spiritul ei a rămas nemuritor, îndemnînd și astăzi la reflecții pline de învățăminte.

[22] H. Desprez, *Les peuples de l'Autriche et de la Turquie*, II, Paris, 1850, p. 88—89.

[23] *General Zamoyski, 1803—1868*, V, 1847—1852, Poznan, 1922, p. 237.

[24] Vezi una din lucrările mai recente : Gy. Mérei, *Über die Möglichkeiten eines Zusamenschusses der in Ungarn lebender Völker in den Jahren 1848—1849*, în „Acta Historia", XV, nr. 3—4, 1969, p. 236 și urm.

[25] Vezi, de pildă, I. D. Suciu, *Revoluția din 1848—1849 în Banat*, Bucuerști, 1968, p. 235—236.

[26] Vezi Gh. Duzinchevici, *Un episod din revoluția de la 1848—1849 : trecerea generalului Bem în Moldova*, Cernăuți, 1943.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

SCRIERI ŞI DISCURSURI UITATE ALE LUI MIHAIL KOGĂLNICEANU

DE

CONSTANTIN C. ANGELESCU

Au fost publicate numeroase bibliografii cuprinzînd scrierile şi discursurile lui Mihail Kogălniceanu. În cea mai recentă biobibliografie sînt indicate 40 asemenea bibliografii [1]. Deşi numărul lor este aşa de mare, totuşi, cercetîndu-le, constaţi unele omisiuni. Înşirăm mai jos lista lor, întocmită pe baza verificărilor pe care le-am făcut pînă în prezent. Cum este şi firesc, nu menţionăm în această listă decît scrieri şi discursuri ale lui Mihail Kogălniceanu tipărite pînă la 1971, cînd a apărut biobibliografia la care ne referim, anume aceea alcătuită de Al. Zub. De atunci au mai fost publicate acte oficiale, scrisori particulare, telegrame etc. ale lui Mihail Kogălniceanu [2], de a căror nemenţionare nu pot fi învinuiţi autorii bibliografiilor anterioare.

Pentru completarea acelor bibliografii citãm următoarele scrieri şi discursuri ale lui Mihail Kogălniceanu :

1. [Scrisoare către redacţia ziarului „Zimbrul"]. „Zimbrul", 21 martie 1856, p. 4.

La începutul anului 1856, un cititor al „Stelei Dunării" a trimis acestui ziar spre publicare un lung articol, intitulat *„Economie politică şi naţională"*. Redacţia a refuzat publicarea, M. Kogălniceanu declarînd, în numărul de la 28 februarie 1856 (p. 84) al „Stelei Dunării", că acest articol era „un galimatias, în care autorul se încearcă de a-şi calomnia naţia, vădind o deplină necunoştinţă chiar şi despre simţul cuvintelor, calificînd pe poporul român [...] de leneş, desfrînat şi neînţelegător de interesele lui" [3].

Împotriva acestor declaraţii ale lui M. Kogălniceanu a protestat autorul articolului, printr-o scrisoare, inserată în ziarul „Zimbrul" (de la 16 martie 1856, p. 4), învinuind pe Kogălniceanu de a-l fi calomniat. Din prenumele şi numele semnatarului scrisorii au fost tipărite în „Zimbrul" numai iniţialele *E. M.*

La 19 martie 1856 a apărut, în „Zimbrul" (p. 1—4), textul integral al articolului lui *E. M.*, fiind publicat de acest ziar la cererea chiar a „redactorului"

---

[1] Al. Zub, *Mihail Kogălniceanu, 1817—1891, Biobibliografie*, Bucureşti, Ed. Enciclopedică Română şi Ed. Militară, 1971, p. 467—469.

[2] George Macovescu, Dinu C. Giurescu şi Constantin I. Turcu, *Mihail Kogălniceanu, Documente diplomatice, Bucureşti*, Ed. Politică, 1972 ; L. Kalustian, *[I. Creangă]... la P.T.T.* „Manuscriptum", III, 1972, 1, p. 33 ; Mihail Kogălniceanu, *Scrisori familiale* (Cuvînt introductiv de Virgil Huzum), „Manuscriptum", III, 1972, 1, p. 121—127.

[3] „Steoa Dunării", 28 februarie 1856, p. 84. (Acest articol este menţionat de Al. Zub, *op. cit.*, p. 49, nr. 333).

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

„Stelei Dunărei". Cititorii s-au putut astfel convinge că Mihail Kogălniceanu avusese dreptate.

Două zile mai tîrziu, la 21 martie 1856, în „Zimbrul" (p. 4), a fost tipărită o scrisoare a lui Mihail Kogălniceanu, precizînd că autorul acelui articol, care, deşi atacase personal pe redactorul „Stelei Dunărei", păstrase totuşi anonimatul, era aga Emanoil Morţun.

Adăugăm că numitul agă era o persoană bine cunoscută la Fălticeni. El fusese preşedinte al judecătoriei ţinutului Suceava [4].

2. *Observaţiuni la raportul despre starea finanţelor Moldovei (10 august 1856)*, Iaşi, 1856.

Se ştie că, în 1856, caimacamul Moldovei Teodor Balş nu s-a sfiit să calomnieze pe domnitorul Grigore Ghica. El s-a străduit să-l discrediteze atît în ţară cît şi în străinătate. Printre condamnabilele procedee folosite a fost şi publicarea unui raport al ministrului de finanţe Scarlat Rosetti, în limbile română şi franceză, raport în care situaţia vistieriei, la preluarea conducerii statului de către Teodor Balş, era înfăţişată ca dezastruoasă. Se afirma că deficitul bugetar era de 13 milioane lei ; că ocnele fuseseră arendate cu un milion şi jumătate lei mai puţin decît prin contractul precedent ; că, din lipsă de fonduri, Casa Pensiilor nu mai putea face faţă obligaţiilor ei şi că serviciile publice aveau să fie „paralizate". Se pretindea că, sub domnia lui Grigore Ghica, se practicase o risipă scandaloasă [5].

Pentru restabilirea adevărului, Petre Mavrogheni, care fusese ministru de finanţe al lui Grigore Ghica, a făcut apel la Mihail Kogălniceanu. Acesta a scris o broşură, intitulată *„Observaţiuni la raportul despre starea finanţelor Moldovei (10 august 1856)"*, înfăţişînd situaţia reală, care era cu totul alta decît cea descrisă în raportul de la 10 august 1856 al vel vistierului Scarlat Rosetti. Broşura a fost imprimată, pe copertă fiind indicat Alexandru Catargiu ca autor.

Mihail Kogălniceanu, în discursul rostit în şedinţa Adunării deputaţilor de la 9 februarie 1863, amintind împrejurările tipăririi acelei broşuri, a declarat că el era autorul ei, deşi ea fusese „subscrisă" de Alexandru Catargiu [6]. La acea dată, Alexandru Catargiu era ministru al lucrărilor publice [7]. El ar fi protestat, dacă declaraţia făcută de Mihail Kogălniceanu n-ar fi corespuns realităţii. Or, el a păstrat tăcere deplină, ceea ce dovedeşte că Mihail Kogălniceanu a spus adevărul.

În bibliotecile din Iaşi n-am izbutit să găsesc menţionata broşură.

3. [Actul de la 26 ianuarie 1857, prin care Mihail Kogălniceanu cedează lui Grigore Cozadini partea ce a avut în asociaţia constituită în 1855 pentru luarea în arendă a moşiilor Tîrgului Neamţ, Oglinzi, Răuceşti şi Munţii din ţinutul Neamţ]. „Buletin oficial, foaea publicaţiilor oficiale a Prinţipatului Moldaviei", 7 februarie 1857, p. 45—46.

Această asociaţie fusese înfiinţată la 16 ianuarie 1855. Mihail Kogălniceanu, Dimitrie Cozadini, Alecu Cihac şi Manoil Filipescu se înţovărăşiseră pentru arendarea moşiilor menţionate, precum şi a „otcupului băuturilor din Neamţ" [8]. În 1857, Mihail Kogălniceanu s-a retras din asociaţie, rămînînd totuşi avocatul ei pentru procesele ce aveau să fie judecate de instanţele judiciare din Iaşi.

Deoarece în bibliografiile de pînă acum au fost citate diverse documente referitoare la fabrica de postav al lui Mihail Kogălniceanu [9] precum şi la alte

[4] „Zimbrul", 11 februarie 1852, p. 243.

[5] *Raport la E.S.D. Caimacam asupra stării Depart. de Finanţe în Moldova* Iaşi, Tip. Institutului Albinei, 1856, 34 pag.

[6] Protocoalele şedinţelor Adunării Legislative, Şedinţa de la 9 feb. 1863, Supliment la Mon. of., nr. 59, p. 2.

[7] Dan Berindei, *Guvernele lui Alexandru Ioan Cuza (1859—1866), Liste de miniştri*, „Revista Arhivelor", 1959, 1, p. 160.

[8] „Buletin, foaea publicaţiilor oficiale a Prinţipatului Moldaviei", 28 iulie 1855, p. 236.

[9] De exemplu, în bibliografia întocmită de Al. Zub (p. 259, nr. 3593) este inserată o „adresă cu destinaţie necunoscută, [Kogălniceanu] informînd că tri-

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

operaţii financiare, s-ar fi cuvenit să nu fie omis actul de la 26 ianuarie 1857, publicat integral în „Buletinul oficial" al Moldovei.

4. [Scrisoare către redacţia ziarului „Patria". — 6 decembrie 1858]. „Patria, foae politică şi literară", I, nr. 4, 8 decembrie 1858, p. 16.

Apărea la Iaşi, în 1858, un ziar „Patria", care sprijinea candidatura lui Mihai Sturza la tronul Moldovei, fiind desigur subvenţionat de acesta. Într-unul din primele numere ale „Patriei" a fost tipărit un articol privitor la înscrierea lui Mihail Kogălniceanu în listele electorale. În acel articol, „se contesta valoarea, ba chiar şi fiinţa unora din proprietăţile" pe baza cărora i se recunoscuse dreptul de a fi alegător şi eligibil la Adunarea Electivă a Moldovei. La 6 decembrie 1858, spre a obţine rectificarea greşitelor afirmaţii din „Patria", Mihail Kogălniceanu a adresat redacţiei acelui ziar o lungă scrisoare, în care a dat lămuriri precise asupra situaţiei sale materiale. A pus astfel în evidenţă că îndeplinea cu prisosinţă condiţiile legale pentru a fi alegător şi eligibil, Scrisoarea a fost publicată în „Patria" de la 8 decembrie 1858.

5. *Raport la Adunarea generală a acţionarilor Bancei Naţionale a Moldovei (ţinută în Iaşi în 23 dechemvrie c.v. 1858)*, Iaşi, Tipografia Buciumului Român, 1859, 55 pagini [10].

În 1856, Grigore Ghica Vodă, printr-un ofis domnesc, a acordat lui Friedrich Ludwig Nulandt, conducătorul unui institut de credit din ducatul Nassau, privilegiul de a înfiinţa în Moldova o bancă de emisiune, de scont şi de credit ipotecar [11]. Constituită sub forma unei societăţi anonime pe acţiuni, cu firma „Banca Naţională a Moldovei", ea şi-a deschis ghişeele la Iaşi, în martie 1857 [12].

Fiind angajată în operaţii foarte imprudente de către conducători nechibzuiţi, Banca Naţională a Moldovei, după abia un an de funcţionare, a ajuns în trista situaţie de a fi silită să suspende plăţile. Faţă de acest rezultat, caimacamul N. Conachi-Vogoridi a anulat privilegiul concedat lui Nulandt în 1856 [13], iar, la 19 iunie 1858, Judecătoria Iaşi, secţia a II-a, a declarat Banca Naţională a Moldovei în stare de faliment [14]. În conformitate cu codul comercial atunci în vigoare, ea a numit un judecător comisar al falimentului şi trei sindici provizori. Unul din aceşti sindici a fost Mihail Kogălniceanu.

Intervenind un acord între creditorii străini ai Băncii şi guvernul Moldovei, Judecătoria Iaşi, secţia a II-a, la 6 noiembrie 1858, a hotărît încetarea stării de faliment [15]. Conducerea Băncii a fost încredinţată unei administraţii provizorii, alcătuită din M. Kogălniceanu, E. Alcaz, Adolf Hennig şi I. Hutter. Administratorii provizori au convocat o adunare generală a acţionarilor [16], spre a decide dacă Banca să fie lichidată sau să fie „reconstituită" spre a-şi continua activitatea.

Adunarea generală a acţionarilor s-a întrunit la Iaşi, la 23 decembrie 1858/4 ianuarie 1859. Administratorii provizori i-au prezentat un lung raport, în care au expus cauzele căderii Băncii şi, în concluzie, au cerut menţinerea instituţiei, propunînd măsuri pentru asanarea şi reorganizarea ei. În unanimitate, Adunarea generală s-a rostit împotriva lichidării şi a ales un nou consiliu de administraţie. Banca a continuat deci să funcţioneze. Ea va fi însă

---

mite, la cerere, eşantioane de postav de la fabrica sa. — 16 dec. 1854", B.A.R., Corespondenţă, inv. 96.692, f. 221—222".

[10] Textul integral al acestui raport a fost retipărit de C.I. Băicoianu, în *Istoria politicii noastre monetare şi a Băncii Naţionale*, vol. I, partea a II-a, Bucureşti, 1932, p. 95—115.

[11] „Bul. of. al Moldovei", 10 mai 1856, p. 149—151.

[12] „Gazeta de Moldavia", 14 martie 1857, p. 81.

[13] „Bul. of. al Moldovei", 15 iunie 1858, p. 207.

[14] Arh. Stat. Iaşi, tr. 1785, op. 2035, dos. 2058, f. 38—46.

[15] „Bul. of. al Moldovei", Adaus la nr. 91 din 13 noiembrie 1858, p. 230.

[16] *Raport la Adunarea generală a acţionarilor Bancei Naţionale a Moldovei (ţinută în Iaşi în 23 dechemvrie c.v. 1858)*, Iaşi, 1859, p. 24.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

obligată să-şi schimbe firma şi să-şi modifice statutele, rămînînd definitivă anularea privilegiului acordat de Grigore Ghica Vodă în 1856.

Raportul către Adunarea generală a acţionarilor de la 23 decembrie 1858 (stil vechi), deşi este semnat de cei patru administratori provizori (M. Kogălniceanu, E. Alcaz, Ad. Hennig şi I. Hutter), este mai ales opera lui M. Kogălniceanu. În adevăr, stilul, argumentarea, ironia fină, vioiciunea expresiilor, claritatea expunerii dovedesc că cel ce a redactat acest raport a fost M. Kogălniceanu. Probabil că la întocmirea lui a colaborat şi I. Hutter şi anume la pasajele privind problemele de tehnică bancară. În Adunarea generală de la 23 decembrie 1858 (st. v.), textul român al raportului a fost citit de M. Kogălniceanu [17], ceea ce desigur el n-ar fi făcut dacă altul ar fi fost autorul. Delegatul acţionarilor germani, I. Hutter, a citit atunci traducerea germană a acelui raport.

În anul următor (1859), fiind membru în consiliul de administraţie al Băncii, Mihail Kogălniceanu a semnat, împreună cu colegii lui, mai multe petiţii adresate guvernului Moldovei [18]. Nu putem afirma că el a fost autorul acelor petiţii, întrucît nu dispunem de suficiente probe.

6. [Procesul intentat de Răducanu Rosetti împotriva ziarului „Steoa Dunării" [19]. — 28 aprilie 1859], „Steoa Dunării", 28 aprilie 1859, p. 339, col. 3,

În numărul 54 al „Stelei Dunării" din 16 martie 1859 a apărut un articol anonim referitor la alegerea recentă a patru membri ai Comisiei Centrale de la Focşani de către Adunarea Electivă întrunită în capitala Moldovei. Printre cei aleşi era şi Răducanu Rosetti. Considerîndu-se defăimat prin acel articol, el a chemat în judecată ziarul „Steoa Dunării", reprezentat, conform legii presei în vigoare, prin gerantul răspunzător Costachi Cuparencu. Procesul a fost judecat de Divanul Domnesc, la Iaşi, la 28 aprilie 1859. Costachi Cuparencu a fost apărat de Mihail Kogălniceanu. În urma unor interesante dezbateri, Divanul Domnesc a condamnat pe Costachi Cuparencu la o mie lei amendă.

În „Steoa Dunării" de la 28 aprilie 1859 (p. 339, col. 3), după un scurt rezumat al deciziei pronunţate de Divanul Domnesc ,sînt publicate aspre aprecieri ale purtării reclamantului. Desigur ele au fost scrise de Mihail Kogălniceanu, în calitatea lui de apărător al „Stelei Dunării" şi al gerantului ei răspunzător C. Cuparencu.

7. [Dezbaterile procesului intentat de Răducanu Rosetti împotriva ziarului „Steoa Dunării"]. „Steoa Dunării", 1 mai 1859, p. 345 şi urm.

Pe prima coloană a paginii întîi din acest număr al „Stelei Dunării" este tipărit textul integral al deciziei Divanului Domnesc de la 28 aprilie 1859, prin care Costachi Cuparencu a fost condamnat la 1000 lei amendă. Cititorii sînt apoi încunoştiinţaţi că „redacţia Stelei Dunării" va uza de toate căile legale spre a obţine „sfărîmarea" acelei decizii. Se afirmă că, „după legislaţia actuală, împricinaţii avînd drept de a se tîngui *la locurile mai înalte*, de hotărîrile Divanului Domnesc, [...] rezulta să sentinţele acestei Curţi se pot sfărma şi, prin urmare, lor nu li se poate aplica acsioma : *res judicata pro veritate habetur*. [....]. Noi promitem să împărtăşim cititorilor noştri întîmpinarea ce, în această cauză, avem a adresa *aceluiaşi loc înalt* unde are a se trimite şi anaforaoa Divanului Domnesc. Noi carii am cîştigat procesul nostru dinaintea opiniei publice, voim a-l cîştiga şi dinaintea iustiţiei".

Aşadar, prin aceste rînduri, apărătorul lui Costachi Cuparencu, adică Mihail Kogălniceanu, face cunoscut că va înainta lui Cuza Vodă un memoriu împotriva deciziei Divanului Domnesc, convins fiind că va împiedica astfel întărirea ei de către şeful statului.

Sînt apoi publicate, în acelaşi număr din „Steoa Dunării", dezbaterile procesului în faţa Divanului Domnesc. Foarte interesantă este pledoaria rostită de

[17] C. I. Băicoianu, *op. cit.*, p. 111.

[18] Ibidem, p. 151 şi p. 153.

[19] Cităm astfel prescurtat titlul ziarului, care, la acea dată, era : „Steoa Dunării, Zimbrul şi Vulturul".

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Mihail Kogălniceanu, reprodusă desigur după notele pe care el însuşi le-a redactat.

Dezbaterile procesului au fost imprimate şi într-o broşură, intitulată: *Procesu de presă intentat în contra Stelei Dunărei de D. fostul vel logofăt al Dreptăţei Raducanu Roset şi cercetatu de Divanul Domnescu al Moldovei în şedinţa din 28 aprilie 1859*, [Iaşi], Tipografia Buciumului Român, [1859], 28 pagini.

8. [Apel adresat abonaţilor şi cititorilor „Stelei Dunărei" cu privire la o subscripţie publică pentru plata amenzii de 1000 lei la care gerantul ziarului a fost condamnat în procesul intentat de Răducanu Rosetti]. „Steoa Dunărei", 2 mai 1859, p. 349 şi p. 350.

Pentru ca la această subscripţie să participe un număr cît mai mare de persoane, nu se accepta mai mult de zece parale de la fiecare.

9—21. [Sucursala revizorilor fără leafă din Bucureşti. Rapoartele 1—13]. „Steoa Dunărei", 26 august 1859, p. 685—686; 31 august 1859, p. 697—699; 2 sept. 1859, p. 705—706; 4 şi 5 sept. 1859, p. 713—714; 10 sept. 1859, p. 1—3; 17 sept. 1859, p. 1—3; 18 şi 19 sept. 1859, p. 1—2; 22 sept. 1859, p. 1—3; 1 oct. 1859, p. 3; 2 şi 3 oct. 1859, p. 1—3; 6 oct. 1859, p. 1—2; 6 oct. 1859, p. 2—3; 19 oct. 1859, p. 1—3.

Apăreau de mult, în „Steoa Dunărei", într-o rubrică intitulată „Galeria revizorilor fără leafă", scrisori trimise de prieteni ai ziarului, dînd informaţii despre viaţa politică sau despre deficienţele administraţiei în oraşele din Moldova. Astfel de „rapoarte" ale „revizorilor fără leafă" au fost publicate cu privire la Galaţi, Tecuci, Bîrlad, Tîrgul Frumos etc.

Pe cînd se afla la Focşani, ca membru al Comisiei Centrale, Mihail Kogălniceanu a trimis şi el „Stelei Dunării" „rapoarte", numerotate şi datate din Bucureşti. Ele au fost inserate într-o rubrică nouă, purtînd denumirea: „Sucursala revizorilor fără leafă din Bucureşti". Primul „raport" al lui Mihail Kogălniceanu a apărut în „Steoa Dunărei" de la 26 august 1859, iar ultimul (care a fost al 13-lea) a fost publicat în „Steoa Dunărei" de la 19 octombrie 1859. Că autorul a fost Mihail Kogălniceanu rezultă nu numai din particularităţile stilului, dar şi dintr-o scrisoare pe care el a adresat-o lui V. Alecsandrescu [Urechiă] şi lui I. Codrescu, la 29 august 1859. În acea scrisoare, Kogălniceanu le făcea cunoscut că le trimisese deja, spre a fi publicate în „Steoa Dunărei", rapoartele n-rul 1 şi n-rul 2 ale „Sucursalei revizorilor fără leafă" şi că a doua zi le va expedia şi raportul n-rul 3[20].

În ceea ce priveşte cuprinsul acestor rapoarte, autorul lor, folosind informaţii culese mai ales din ziarele bucureştene, comentează evenimentele politice şi culturale din Ţara Românească, punîndu-le în legătură cu probleme ce erau la ordinea zilei la Iaşi. Sînt date ştiri şi despre activitatea Comisiei Centrale. Lungi pasaje sînt consacrate apărării libertăţii presei. De asemenea este subliniată necesitatea de a se proceda cît *mai curînd, în conformitate cu prevederile* Convenţiei de la Paris din 1858, la „îmbunătăţirea soartei ţăranilor". Reformele preconizate prin rapoartele „sucursalei revizorilor fără leafă din Bucureşti", sînt chiar cele în favoarea cărora Mihail Kogălniceanu se pronunţase deja.

22. [Scrisoare către redacţia ziarului „Trecutul". — 1 februarie 1861]. „Trecutul", 4 februarie 1861, p. 3.

La Iaşi, în 1861, sub direcţia profesorilor universitari Ion Strat şi Gheorghe Mârzescu, a apărut, de două ori pe săptămînă, ziarul „Trecutul". În coloanele lui, au fost publicate două scrisori ale lui Mihail Kogălniceanu.

În prima din aceste scrisori, purtînd data de 1 februarie 1861, Mihail Kogălniceanu face cunoscut că declaraţiile sale privitoare la cazul Mitropolitului Sofronie Miclescu şi la motivele demisiei guvernului de la 30 aprilie 1860, declaraţii făcute în şedinţa de la 20 ianuarie 1861 a Adunării Elective din Iaşi, au fost greşit reproduse în procesul-verbal al acelei şedinţe. În consecinţă, el roagă

[20] G. Hâncu, *Mihail Kogălniceanu — îndrumător al presei româneşti*, Biblioteca „Astra" Sibiu, *Centenarul revistei „Transilvania"*, Sesiunea de comunicări 11—12 mai 1968, Sibiu, 1969, p. 168.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

să fie inserată în „Trecutul" o rectificare, reproducînd întocmai cuvintele pe care le rostise la 20 ianuarie 1861.

Această rectificare n-a fost imprimată nici în „Monitorul oficial al Moldovei", nici în „Suplimentul estraordinar" al acestui Monitor, în care au fost tipărite procesele-verbale ale şedinţelor Adunării Elective de la Iaşi.

23. [Scrisoare către redacţia ziarului „Trecutul". — 5 iunie 1861]. „Trecutul". 7 iunie 1861, p. 2.

În această scrisoare, adresată redacţiei ziarului „Trecutul" cu prilejul morţii lui Cavur, Mihail Kogălniceanu constată că „nu numai Italia, ci lumea întreagă a pierdut un mare bărbat, un energic apărător al libertăţii popoarelor". Românii au datoria „de a se asocia doliului şi recunoştinţei italienilor", deoarece Cavur „i-a apărat şi l-a iubit ca pre un popul frate, ca pre fiii vechii Rome".

În consecinţă, Mihail Kogălniceanu propune deschiderea unei subscripţii publice în ţara noastră, pentru ca astfel şi românii să contribuie la cheltuielile ce vor fi necesare înălţării unui monument lui Cavur în Italia.

24. [Intervenţie în şedinţa Adunării Elective a Moldovei de la 9 decembrie 1861, susţinînd că greşit a procedat comisia Adunării, care a verificat recentele alegeri şi a „adeverit" mandatele deputaţilor contestaţi.]. „Supliment estraordinar al Monitorului oficial al Moldaviei. Procesele verbale ale Adunării Elective din Moldavia", Şedinţa de la 9 decembrie 1861, p. 3.

25. [Discurs rostit în aceeaşi şedinţă de la 9 decembrie 1861 a Adunării Elective moldovene, cerînd să fie invalidată alegerea ca deputat a lui N. Docan de către colegiul electoral al oraşului Iaşi]. Ibidem, Procesul verbal al şedinţei Adunării Elective moldovene de la 9 decembrie 1861, p. 4 şi p. 6.

26. [Discurs rostit de asemenea în şedinţa de la 9 decembrie 1861 a Adunării Elective moldovene, cerînd invalidarea alegerii lui I. N. Cantacuzino şi a lui C. Negruzzi ca deputaţi]. Ibidem, Procesul verbal al şedinţei Adunării Elective moldovene de la 9 decembrie 1861, p. 6 şi 9.

Ulterior, M. Kogălniceanu a retras contestaţia ce făcuse la alegerea lui C. Negruzzi. Ibidem, Procesul verbal al şedinţei Adunării Elective moldovene de la 9 decembrie 1861, p. 11.

27. [Discurs rostit la Bucureşti din partea delegaţilor districtelor. — 10/22 mai 1867]. „Monitorul oficial", 11/23 mai 1867, p. 647.

28. [Scrisoare către Gheorghe Mârzescu, prefectul judeţului Iaşi. — 28 ianuarie 1869]. Ziarul „Mişcarea" (Iaşi), 22 septembrie 1909, p. 2.

În calitate de ministru de interne, M. Kogălniceanu indică lui G. Mârzescu, prefectul judeţului Iaşi, cum trebuie să procedeze. „Prefectul de astăzi este mai mainte de toate agent politic al guvernămîntului central responsabil. Prin urmare, ministrul, ca responsabil, trebuie să ştie şi să conducă tot ce se petrece în judeţ". Kogălniceanu însă nu intenţionează să oblige pe prefecţi să ceară instrucţii de la ministru pentru toate problemele ce se ivesc în judeţul respectiv. El precizează : „În cestiunile particulare n-ai nevoie de nici o dislegare. În cestiunile însă care au un caracter politic sau general, trebuie neapărat să te ţii în comunicaţiune de idei cu mine" Astfel înţelege Kogălniceanu să conducă Ministerul de interne.

Totodată el dă lui Mârzescu indicaţii pentru constituirea la Iaşi a „partidului liberal moderat". „D-ta — scrie Kogălniceanu — te afli în Iaşi într-o poziţiune foarte dificilă, în faţă cu partiduri care toate nu sînt pentru ministeriul actual, carele voleşte a fi cel puţin atît de liberal cît şi roşii, însă fără escentricităţile şi esclusivismului lor. Ca să poţi a reuşi, ca să poţi a constitua noul partid liberal moderat [...], trebuie să ai şi în administraţiune şi în ţinuta D-tale multă seriozitate, mult sînge rece şi multă răbdare".

29. [Circulară către prefecţi cu privire la cazul generalului Macedonski. — 10 februarie 1869]. „Mişcarea", 23 sept. 1909, p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Ministrul de interne M. Kogălniceanu înștiințează pe prefecți că Adunarea deputaților, prin votarea unei moțiuni, a cerut guvernului să revoace pe generalul Macedonski, care era comandantul garnizoanei capitalei. Guvernul a considerat acest vot ca o încălcare a atribuțiilor sale, întrucît numirile, înlocuirile sau destituirile funcționarilor publici sînt de competența exclusivă a puterii executive. În consecință, cabinetul a demisionat, dar domnitorul a refuzat să-i primească demisia.

30. [„Notă" confidențială către G. Mârzescu, prefectul județului Iași. — 1869 [21]]. „Mișcarea", 16 sept. 1909, p. 2.

Ministrul de interne, M. Kogălniceanu, cere lui G. Mârzescu să sprijine candidatura lui P. Mavrogheni la Iași, la viitoarele alegeri pentru Adunarea deputaților. Totodată îi face cunoscut că nu poate fi depusă candidatura lui „Cocriță" Casimir la Huși.

Pentru datarea acestei „note" confidențiale, precizăm că Adunarea deputaților, după votarea moțiunii referitoare la generalul Macedonski, fusese dizolvată printr-un decret citit în ședința acelei Adunări de la 29 ianuarie 1869 („Curierul de Iassi", 9 februarie 1869, p. 1) și publicat în „Monitorul oficial" de la 30 ianuarie 1869, p. 157. Alegerile generale pentru noua Cameră au avut loc de la 22 martie la 28 martie 1869 („Mon. of.", 30 ianuarie 1869, p. 157; 25 martie 1869, p. 387; 27 martie 1869, p. 391; 28 martie 1869, p. 395, și 30 martie 1869, p. 403).

31. [Scrisoare în limba franceză către G. Mârzescu, prefectul județului Iași. — 1869 [21]]. „Mișcarea", 16 sept. 1909, p. 2.

Kogălniceanu exprimă dorința să fie ales „Cocriță" Casimir deputat la Iași. Mavrogheni va candida la Huși, deși Costică Suțu se opune.

32. [Circulară către prefecți privitoare la alegerile generale pentru Senat. — 1869]. „Mișcarea", 16 sept. 1909, p. 1—2.

Această circulară a fost publicată fără dată, în ziarul „Mișcarea". Pentru datarea ei, menționăm că Senatul a fost dizolvat printr-un decret din 9 iunie 1869 (publicat în „Monitorul oficial" de la 11 iunie 1869, p. 625) și că alegerile generale pentru acest corp legiuitor au avut loc de la 4 la 8 august 1869 („Mon. of.", 14 iunie 1869, p. 637; 6 august 1869, p. 809; 8 august 1869, p. 813, și 12 august 1869, p. 825).

Prin circulara de față, ministrul de interne M. Kogălniceanu comunică prefecților că, la viitoarele alegeri pentru Senat, „guvernul este hotărît a lăsa alegătorilor cea mai mare libertate". Dorește însă ca, „precît se poate", candidații să fie localnici, „devotați" Constituției și „oameni de ordine".

Totodată Kogălniceanu face cunoscut că pleacă în concediu în străinătate pentru o lună și că se va înapoia în țară cu două săptămîni înainte de alegeri. Pînă atunci prefecții să se abțină de a sprijini vreo candidatură. Așadar, cu toate că libertatea alegerilor va fi garantată, se vor fixa totuși candidaturi oficiale, cînd Mihail Kogălniceanu va relua conducerea Ministerului de interne, adică după încetarea concediului său.

33. [Telegramă către G. Mârzescu, prefectul județului Iași. — 29 iulie/10 august 1869]. „Mișcarea", 16 sept. 1909, p. 2.

Kogălniceanu dorește ca, la alegerile pentru Senat, să fie aleși, la Iași, Drosso la colegiul întîi și Gusti la colegiul al doilea.

34. [Telegramă către G. Mârzescu, prefectul județului Iași. — 8/20 august 1869]. „Mișcarea", 16 sept. 1909, p. 2.

Mârzescu să vină la București după alegeri. Să recomande părinților din Iași, pentru educarea fiicelor lor, pensionatul Doamnei Schepke din Dresda, unde studiază Lucia Kogălniceanu. Acest pensionat „este cea întîi casă de educațiune din toată Germania".

---

[21] În textul publicat în ziarul „Mișcarea" de la 16 sept. 1909, p. 1, nu se indică luna și ziua, ci numai anul 1869.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

35. [Adresă către G. Mârzescu, prefectul județului Iași. — 24 septembrie 1869]. „Mișcarea", 22 sept. 1909, p. 2.
Ministrul de interne Kogălniceanu dă lămuriri lui Mârzescu cu privire la vizita pe care o face la Iași ziaristul Armand Lévy pentru a studia la fața locului situația coreligionarilor lui.

36. [Adresă către G. Mârzescu, prefectul județului Iași. — 24 septembrie 1869]. „Mișcarea", 22 sept. 1909, p. 2.
Consulul Franței la Iași a raportat Ministerului de externe francez și Ambasadei Franței la Constantinopol că încheierea consiliului comunal al Iașului privitoare la Capela catolică a Institutului Notre Dame de Sion din Iași este o manifestare împotriva Franței. El a considerat hotărîrea consiliului comunal ca o decizie a guvernului. „Actele mele" — declară Kogălniceanu — „au dat acestui raport cea mai eclatantă desmințire", căci „îndată ce încheierea aceea [a consiliului comunal] mi-a ajuns la București, am sfărmat-o oficial".

37. [Adresă către G. Mârzescu, prefectul județului Iași. — 26 septembrie 1869]. „Mișcarea", 22 sept. 1909, p. 2.
Consulul Franței la Iași, Delaporte, a recunoscut că, referitor la Capela Institutului Notre Dame de Sion, „a comunicat la Constantinopol și la Paris un act al unei autorități comunale, prin urmare un act nedefinitiv". El n-a procedat corect, căci „obișnuit, un consul, cînd are ceva bunăvoință pentru guvernul pe lîngă care este acreditat, se adresează mai întîi către acesta, cînd are a se plînge în contra unei autorități subalterne, și numai cînd nu găsește satisfacțiune, se adresează către guvernul său".

38. [Adresă către G. Mârzescu, prefectul județului Iași. — 20 octombrie 1869]. „Mișcarea", 23 sept. 1909, p. 2.
Între organele administrației financiare din județul Iași și prefectul acestui județ se ivise un conflict. Ministrul de interne, M. Kogălniceanu, atrage atenția lui G. Mârzescu că, în calitate „de întîiul agent al guvernului" în județul Iași, are datoria de a da exemplul respectării legii.

39. [Adresă către G. Mârzescu, prefectul județului Iași. — 11 noiembrie 1869]. „Mișcarea", 23 sept. 1909, p. 2.
Referitor la conflictul dintre G. Mârzescu și administrația financiară a județului Iași, Kogălniceanu face cunoscut că nu se pot aplica la Iași „alte dispoziții decît cele existente pentru toată țara". În consecință, dă ordin prefectului județului Iași să nu împiedice „urmăririle încuviințate și cerute de agenții fiscali pentru împlinirea datoriilor". Precizează totodată că, prin acest ordin, „D-voastră [în calitate de prefect al județului Iași] nu vi se ridică dreptul și datoria de a arăta Ministerului de finanțe tot ce în urmăririle agenților fiscali vi se pare nelegal sau neoportun".

40. [Telegramă către G. Mârzescu. — 1869 [22]]. „Mișcarea", 23 sept. 1909, p. 2.
Ministrul de interne M. Kogălniceanu cere lui G. Mârzescu ca, pînă la înapoierea domnitorului în România, să-și retragă demisia. Mârzescu demisionase din funcțiunea de prefect, după ce primise adresa Ministerului relativă la conflictul cu administrația financiară a județului Iași.

41. [Circulară a ministrului de interne M. Kogălniceanu către prefecți cu privire la aplicarea „ordonanței" referitoare la o categorie de cîrciumari. — 17 noiembrie 1869]. „Mișcarea", 22 sept. 1909, p. 2.
Să vegheze să nu se facă abuzuri de subprefecți și primari.

42. [Adresă către G. Mârzescu, prefectul județului Iași. — 20 noiembrie 1869]. „Mișcarea", 22 sept. 1909, p. 2.
În conformitate cu dispozițiile Ministerului de justiție, vor fi extrădați doi infractori de drept comun, vinovați de furturi. Mârzescu, în înțelegere cu procurorul, va trimite, sub escortă, pînă la graniță, pe acești infractori, care vor fi predați agenților împuterniciți pentru primirea lor de către guvernatorul Odesei.

[22] În ziarul „Mișcarea" de la 23 sept. 1909 nu sînt indicate luna și ziua

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

43. [„Tînguirea" Mitropolitului Moldovei Calinic Miclescu către şeful statului. — 1873[23]]. „Mişcarea", 8 sept. 1909, p. 1.

Această tînguire a fost redactată şi scrisă de M. Kogălniceanu, după cum rezultă din facsimilul publicat în numărul citat al ziarului „Mişcarea".

Mitropolitul Calinic Miclescu protestează împotriva regulamentului adoptat de Sinodul Bisericei Române în prima lui sesiune, regulament prin care Mitropolia Moldovei este subordonată Mitropoliei Ungro-Vlahiei. El invoacă „drepturile străvechi" ale Mitropoliei Moldovei şi susţine că Mitropolitul Ungro-Vlahiei este „un arhiereu egal, iar nici de cum un superior". Declară că se va abţine de a participa lu lucrările Sinodului atîta timp cît acel regulament va fi menţinut.

44. [Scrisoare către G. Mârzescu privitoare la programul învestiturii Mitropolitului Calinic Miclescu, ca Primat al României, şi a Episcopului Iosif Naniescu, ca Mitropolit al Moldovei şi Sucevei — 15 iunie 1875]. „Mişcarea", 8 sept. 1909, p. 1.

Mihail Kogălniceanu critică acest program, care a fost alcătuit de ministrul instrucţiei publice şi al cultelor, Titu Maiorescu.

45. [Convorbire la telegraf între G. Vernescu şi M. Kogălniceanu. — 1 aprilie 1876]. „Mişcarea", 29 sept. 1909, p. 1.

Mihail Kogălniceanu acceptă să facă parte dintr-un guvern pe care G. Vernescu l-ar prezida şi la care ar colabora Ion Ghica. În acel guvern, Mihail Kogălniceanu ar fi fost ministru de externe. Se ştie că plănuitul cabinet Vernescu n-a mai fost constituit.

46. [Scrisoare către G. Mârzescu referitoare la candidatura lui N. Bălănescu în alegerile generale pentru Adunarea deputaţilor. — 20 mai 1876]. „Mişcarea", 29 sept. 1909, p. 2.

Consideră purtarea „amicilor" lui G. Mârzescu faţă de N. Bălănescu ca „nedemnă". Sub guvernarea lui Lascar Catargiu, Bălănescu a sprijinit intens acţiunea opoziţiei. S-ar fi cuvenit, după biruinţa obţinută asupra regimului conservator, să fie susţinută „în întîia linie" candidatura lui N. Bălănescu. „Amicii" lui Mârzescu însă „i-au întors spatele". Kogălniceanu declară că „nu se lucrează aşa între oameni oneşti".

47. [Scrisoare către G. Mârzescu privitoare la candidaturile depuse la colegiul al III-lea din Bucureşti la alegerile generale pentru Adunarea deputaţilor. — 1 iunie 1876]. „Mişcarea", 29 sept. 1909, p. 2.

Aspre aprecieri asupra acestor candidaturi, „Bucureştii, mai ales în 1876, trebuia să puie candidaţi pe bărbaţii cei mai dintîi din partidul naţional din ambele părţi ale României, ca o dovadă, întîi, de unire şi, al doilea, de răsplătire pentru acei cari au adus ţara în starea de libertate actuală. În loc de aceasta, Dumnealor pun pe D. Eugenie Predescu şi Grigorie Serurie. [...]. Te rog ca „Apărătorul legei" [24] să releve în cel întîi număr această crezie naţională".

48. [Scrisoare către G. Mârzescu, — Paris, 1880]. „Mişcarea", 6 octombrie 1909, p. 2.

Din Paris, unde reprezenta ţara noastră în calitate de ministru plenipotenţiar acreditat pe lîngă preşedintele Republicii Franceze, Mihail Kogălniceanu înştiinţează pe G. Mârzescu că va cere un concediu, pentru a se înapoia în România şi a-şi da demisia.

Se roşteşte foarte sever asupra atitudinii guvernului român faţă de chestiunea Dunării, care este compromisă din cauza „apatiei" acestuia. „Cu energie şi patriotism, se poate încă redobîndi terenul pierdut".

[23] „Tîrguirea" a fost publicată în ziarul „Mişcarea", fără indicarea datei Din cuprinsul „tînguirii" reiese că ea a fost scrisă în 1873, deoarece este menţionată „legea pentru organizarea Bisericei Române, votată în anul trecut de corpurile legiuitoare". Or, această lege a fost votată în 1872 şi publicată în „Monitorul oficial" de la 19 dec. 1872, p. 1 515.

[24] „Apărătorul legei" era un ziar care apărea la Iaşi, sub direcţia lui G. Mârzescu.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Trimite lui Mârzescu, subliniind: *„numai pentru D-ta"*, o notă verbală care 1 s-a cerut „de un diplomat al unei mari puteri, spre a o pune sub ochii marelui său suveran".

Ca anexă, ziarul „Mișcarea" publică textul integral al acestei note în limba franceză. Nota se referă la chestiunea Dunării. Pretențiile Austro-Ungariei sînt amănunțit înfățișate și lipsa lor de temei este pusă în evidență.

Ulterior, această „notă verbală", cum este denumită în scrisoarea către G. Mârzescu, a fost publicată de M. Kogălniceanu în broșura *Cestiunea Dunării*, Partea I, București, 1882, p. 65—73, și republicată în *Cestiunea Dunării*, Ediție revăzută, București, 1882, p. 65—73.

Semnalăm că, atît în scrisoarea din 1880 către G. Mârzescu, cît și în broșurile tipărite în 1882, Mihail Kogălniceanu n-a precizat nici numele ambasadorului căruia i-a remis acea „notă verbală", nici țara pe care acesta o reprezenta.

49. [Scrisoare către G. Mârzescu. — Paris, 25 ianuarie 1881]. „Mișcarea", 13 octombrie 1909, p. 1.

Comunică lui Mârzescu că, la 30 decembrie 1880, a demisionat de la legația României din Paris. Îl roagă să stăruie pe lîngă președintele Consiliului de Miniștri să-i primească demisia și să-i trimită salariul pe lunile decembrie 1880 și ianuarie 1881.

După demersurile făcute, a obținut, la Paris, un teren pentru clădirea Capelei române. A scris în această chestiune ministrului instrucției publice și cultelor, Vasile Conta, dar n-a primit nici un răspuns. Roagă pe Mârzescu să se informeze asupra cauzei „acestui mutism".

50. [Scrisoare către G. Mârzescu. — Paris, 9 februarie 1881]. „Mișcarea", 13 octombrie 1909, p. 1.

N-a plecat din Paris, deoarece n-a primit încă salariul ce i se cuvine pentru ultimele două luni din perioada în care a funcționat ca ministru al României în capitala Franței. Salariul său a fost de două mii franci pe lună. Are nevoie de acești bani spre a-și plăti datoriile. Însărcinează pe Mârzescu să intervină spre a i se expedia suma la care are dreptul.

După ce se va înapoia în țară, va porni iarăși la luptă. „Eu sînt hotărît să nu închid ochii, ca o mortăciune, și voi dovedi că nu sînt o mortăciune".

Planurile sale viitoare Kogălniceanu le înfățișează cu obișnuita lui claritate. El scrie: „La finitul vieții mele nu voiu permite ceea ce n-am permis în junețele mele, ca țara mea să cază în mîinile boierilor, în mîinile ciocoilor, fie vechi, fie noi".

El încheie scrisoarea cu următoarele cuvinte: „Deci la curîndă revedere, Cucoane Ghiția [sic], și te pregătește de luptă, dacă te țin curelele, căci eu mi-am ascuțit și dinții și unghiile".

*

Am înșirat astfel 50 scrieri și discursuri ale lui Mihail Kogălniceanu, care nu sînt menționate în bibliografiile publicate pînă astăzi. Nu pretindem să fi enumerat toate omisiunile. Mai sînt probabil și altele. Activitatea pe care Mihail Kogălniceanu a desfășurat-o pe tărîmul politic și pe cel cultural a fost așa de intensă, încît mai sînt desigur, prin ziarele acelei epoci, articole, scrisori și discursuri de care încă n-a luat cunoștință generația actuală. Cercetările sistematice întreprinse la Institutele de istorie din Iași și București de echipele care actualmente studiază perioada 1848—1900 a istoriei României vor scoate la iveală, dacă nu toate, în orice caz multe din scrierile și discursurile uitate ale lui Mihail Kogălniceanu.

Lista publicată în paginile precedente este un început în această direcție. Început desigur modest, dar care totuși nu este lipsit de interes. În adevăr, dacă printre cele 50 de titluri înșirate mai sus nu întîlnim lucrări fundamentale ale lui Mihail Kogălniceanu, sînt însă printre ele scrieri a căror însemnătate pentru istoria țării noastre nu poate fi contestată și care totodată aduc utile completări la biografia marelui cărturar și bărbat de stat. Astfel, *Raportul*

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

la Adunarea generală a acționarilor Băncei Naționale a Moldovei din 23 decembrie 1858 cuprinde prețioase informații despre această instituție, care a fost prima societate anonimă pe acțiuni din România de peste Milcov. Ne este destăinuit aici și rolul lui Kogălniceanu în asanarea Băncii și deci avem posibilitatea să aflăm amănunte despre o fază încă puțin cunoscută a activității ce a desfășurat în domeniul economic. Prin rapoartele „sucursalei revizorilor fără leafă din București", publicate în „Steoa Dunării" din 1859, Mihail Kogălniceanu expune și cu acest prilej ideile sale relative la viitoarea organizare constituțională a României, la soluționarea problemei agrare, la garantarea drepturilor și libertăților cetățenești etc., dînd o nouă dovadă a statorniciei convingerilor lui. Corespondența din 1869 cu prefectul de atunci al județului Iași pune în evidență modul cum Mihail Kogălniceanu a exercitat atribuțiile sale de ministru de interne, mai ales în perioada alegerilor parlamentare. Prezintă un evident interes și străduințele lui de a înființa un partid liberal moderat, el neaprobînd „excentricitățile" și „exclusivismul" roșilor. Scrisorile din 1881 ne arată dîrzenia lui Kogălniceanu în viața politică, energia neînfrîntă cu care el a continuat lupta chiar în ultimul deceniu al vieții sale.

În cele 50 de scrieri și discursuri uitate ale lui Mihail Kogălniceanu se află așadar știri interesante privitoare la istoria României și la istoria vieții marelui bărbat de stat. De aceea este necesar ca în bibliografia lui Mihail Kogălniceanu să fie inserate și aceste scrieri și discursuri.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

CU PRIVIRE LA APLICAREA LEGII ASIGURĂRILOR MUNCITOREȘTI DIN 1912 ÎN PORTURI

DE

DUMITRU D. RUSU

Printre ramurile economiei românești care înregistrează progrese notabile în anii de la începutul secolului al XX-lea se înscrie și navigația maritimă și fluvială. După 1896, anul înființării serviciului de navigație român, în condițiile creșterii frămîntărilor în rîndurile personalului din porturi și a celui navigant, se impunea organizarea mai temeinică și multilaterală a acestui sector. Dintre măsurile luate pentru reglementarea transportului maritim și fluvial [1], cu repercusiuni și asupra situației din porturi, reținem legea și cele două regulamente din 1906—1907 [2] date sub egida Ministerului Lucrărilor Publice, de care aparținea serviciului navigației începînd cu 10 ianuarie 1906 [3]. Pe lîngă reglementarea amănunțită a diferitelor îndatoriri ale personalului navigant legiuirile enunțate se ocupau și de durata muncii, salarizare, angajarea copiilor, asigurări pentru boală și accidente, concedii, recompense etc. Ideea centrală care străbate toate aceste legiuiri era însă asigurarea supunerii absolute a întregului personal față de comandantul vasului, pedepsindu-se aspru orice nesupunere. Îndeosebi, legea pentru organizarea marinei comerciale din 1907 conținea prevederi amănunțite referitoare la măsurile ce trebuiau să se ia în caz de „rebeliune" [4]. Materiale directe asupra aplicării acestor legiuiri nu avem, dar o imagine a eficienței minime ne-o

---

[1] Anterior anului 1906 găsim „Regulament asupra serviciului la bord" din 28 martie 1897, în C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. II, ed. a II-a, p. 1752—1773 și „Regulamentul asupra condițiilor ce trebuie să îndeplinească căpitanii, secunzii mecanici pe bastimentele comerciale sub pavilion român", *ibidem*, vol. III, ed. a II-a, p. 3551—3553 (al doilea din 4 decembrie 1905).

[2] „Regulamentul de administrația și exploatarea serviciului maritim român" din 31 martie 1906, în „Monitorul Oficial" nr. 19, 25 aprilie (8 mai) 1906, p. 656—673; „Legea pentru organizarea marinei comerciale" din 12 februarie 1907, *ibidem*, nr. 260, 21 februarie (6 martie) 1907, p. 9 996—10 002, și „Regulament pentru punerea în aplicare a legii marinei comerciale", *ibidem*, nr. 32, 12 (25) mai 1907, p. 1 228—1 229 (regulamentul din 5 mai 1907).

[3] Articolul 1 din regulamentul de la 31 martie 1906 prevedea că Serviciul Navigației Române, înființat prin legea din 3 mai 1896, după legea din 10 ianuarie 1906, va fi condus de o direcție din Ministerul Lucrărilor Publice („Monitorul oficial", nr. 19, 25 aprilie (8 mai) 1906, p. 656.

[4] Date amănunțite asupra delictelor marine, printre care rebeliunea ocupă locul central, sînt date în art. 19—62. Un interes mai deosebit îl prezintă articolele 20, 34, 46, 52, 54. (vezi Legea din 12 februarie 1907, în „Monitorul Oficial", nr. 260, 21 februarie (6 martie) 1907, p. 9 997—9 999).

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

oferă numeroasele acțiuni revoluționare din porturi de care nu erau străini nici lucrătorii de pe vase [5].

În condițiile creșterii navigației maritime și fluviale și a numărului de lucrători angajați în acest sector, către finele primului deceniu al secolului nostru, și ale intensificării acțiunilor revendicative ale lucrătorilor din porturi se impunea, tot mai acut, necesitatea elaborării unor noi acte legislative, care să reglementeze situația salariaților din această ramură de activitate. Astfel ne explicăm, atît tendința — manifestată în preajma și după anul 1910 — de a se alcătui regulamente destinate statuării condițiilor de muncă din porturi [6], cît și preocupările autorităților pentru aplicarea legilor generale privitoare la muncă și situația muncitorilor și în domeniul transporturilor. Pe această linie, se va acorda o atenție sporită legii asigurărilor muncitorești, adoptată în ianuarie 1912 [7].

Fără a satisface întreaga gamă de revendicări muncitorești în această direcție, „legea pentru organizarea meseriilor, creditului și asigurărilor muncitorești" stabilea, pentru prima dată la noi, un sistem complex și unitar de asigurare a muncitorilor în caz de boală, accidente, invaliditate și bătrînețe. Legea se baza pe principiul obligativității asigurării și acordarea de ajutor în caz de accidente, boală, maternitate, precum și pensii pentru invaliditate și bătrînețe. Fondurile de asigurări sociale urmau să se constituie din contribuția egală a muncitorilor, patronilor și statului, în proporție de o treime fiecare.

Conținutul și aplicarea legii asigurărilor sociale din 1912 atestă, ca element principal, un progres evident în raport cu situația anterioară, constituind, pe bună dreptate, „cel mai de seamă punct în politica socială din țara noastră, dinainte de războiu" [8]. Prin legea asigurărilor, clasa muncitoare obține satisfacerea parțială a uneia din cele mai însemnate revendicări, legată de condițiile de muncă și de viață. Fără a neglija limitele legii, conținutul înapoiat al primei părți, aplicarea trunchiată a prevederilor favorabile muncitorimii, neajunsuri evidențiate chiar și de cei mai buni cunoscători ai problemelor care au trăit în acea epocă [9], considerăm că elementele pozitive așează legea pe prim plan, între măsurile legisla-

---

[5] Asupra situației grele a lucrătorilor din porturi și de pe vase sînt numeroase mărturii în perioada 1907—1914. Astfel: *Exploatarea muncitorilor din portul Brăila* (semnat: moș Barbă), în „Dezrobirea", Brăila, nr. 5—10, între 1 martie și 13 mai 1907; Șt. Gheorghiu, *Starea socială a muncitorilor din porturi*, în „Tribuna transporturilor", nr. 1, 2, 3, din februarie — mai 1913; *Al doilea congres al Uniunii lucrătorilor de transport din România*, în „România muncitoare", nr. 42, 17 aprilie 1914, p. 3; ș.a.

[6] În toamna anuuli 1912 se încearcă a se aplica la toate porturile un regulament alcătuit de căpitănia portului Brăila: „Reguli și uzul muncii în port" (Cf. Arhiva C.C. al P.C.R., *fond* nr. 3, dosar nr. *1054, f. 54—73*; Arh. *St. Galați, fond* Inspectoratgl general al navigației și porturilor, dosar nr. 8/1912, f. 154 și 156).

[7] „Monitorul oficial", nr. 236, 27 ianuarie (9 februarie) 1912, p. 10 754—10 774 și C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. VII, (Supliment IV, 1911—1913), ed. a II-a, București, (f. a.), p. 740—771. Pentru date mai recente asupra conținutului și aplicării legii din 1912. Vezi: Dumitru D. Rusu, *Legea meseriilor și asigurărilor muncitorești din 1912 și consecințele acesteia asupra situației maselor muncitoare din România modernă*, în volumul *Universitatea Al. I. Cuza din Iași la a cincizecea aniversare a Partidului Comunist Român*, Iași, 1971, p. 179—207.

[8] Ion V. Popeza, *op. cit.*, p. 60.

[9] Diferite observații critice asupra legii din 1912 și a aplicării ei vezi la: Virgil Madgearu, *Ocrotirea muncitorilor din România*, București, 1915; D. R. Ioanitescu, *Legea sindicatelor*, București, 1921, p. 11—12. 25 și 28; A. V. Gîdei, *Printre meseriași*, București, 1924, p. 17—18 și 37—38; I. I. Mirescu, *Sindicatele muncitorești și legislația muncii*, București, 1926, p. 17; Marco Barasch, *Elementele de economie socială și legislația muncitorească*, București, 1928, p. 9; D. R. Ioanițescu, *Charta muncii (Renașterea meseriilor)*, vol. II, București, (f.a.), p. 193—

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

tive de ocrotire a muncitorilor, luate în perioada anterioară înființării Ministerului Muncii. Această lege situează România printre primele țări din Europa care au adoptat un sistem mai complet de asigurare.

Înscriindu-se printre actele legislative cu aplicabilitate generală, reglementarea asigurărilor interesează desigur și sectorul transporturilor, unde întîlnim preocupări și acțiuni în vederea aplicării unor dispoziții din această lege. Pornind de la particularitățile muncii din porturi și datorită lipsei unor precizări asupra modului cum trebuiau aplicate dispozițiile legii asigurărilor în acest sector de activitate, începînd cu 1 aprilie 1912 — data cînd legea intra în vigoare — se va întreprinde o operă de cercetare în această direcție. Materialul documentar referitor la problema în discuție [10], ne îngăduie să evidențiem unele lacune și impreciziuni ale legii, precum și atitudinea patronilor și a autorităților portuare față de o atare măsură legislativă.

Pentru a contracara avîntul mișcării muncitorești din porturi [11], pentru a evita izbucnirile revoluționare, autoritățile portuare — receptive și față de încercările anterioare de legiferare în domeniul asigurărilor sociale [12] — nu au ezitat în fața cererii Casei centrale a asigurărilor muncitorești (organul central al administrației asigurărilor) de a se trece la punerea în aplicare, cu precădere, a prevederilor referitoare la asigurarea împotriva accidentelor [13].

Prin circulara din 3 aprilie 1912, adresată căpităniilor tuturor porturilor, Inspectoratul general al navigației și porturilor, cu sediul la Galați, solicita ca, pînă în octombrie același an, să se studieze „partea practică din această lege, relativă la aplicarea ei asupra muncitorilor din port" și să se comunice observațiile „asupra avantajelor și lacunelor" în legătură cu specificul activității din fie-

---

216 ; M. P. Arcadian, *Industrializarea României*, ed. a II-a, București, 1936, p. 90 ; N. D. Chirculescu, *Notes. Concernant les assurances ouvriers en Roumanie*, la Arh. St. București, fond U.G.I.R., dosar nr. 17/1925, f. 3—53 ; ș.a.

[10] Arh. St. Galați, fond Inspectoratul general al navigației și porturilor, dosar nr. 8/1912 și nr. 9/1913. Pentru parte din documentele referitoare la aplicarea legii în porturi a se vedea : D. D. Rusu, *Documente privitoare la aplicarea legii asigurărilor muncitorești din 1912 lucrătorilor din porturi*, în vol. *Cercetări istorice*, Iași, 1970, p. 337—344.

[11] Din 1909—1910 se remarcă o întărire a organizațiilor muncitorilor portuari și o intensificare a acțiunilor revoluționare. Sindicatele din Galați și Brăila ajung printre cele mai puternice din țară. În urma Congresului din decembrie 1912 se va constitui „Uniunea lucrătorilor din transport pe apă și pe uscat din România", avînd ca secretar pe Ștefan Gheorghiu (Pentru unele date a se vedea : M. Gh. Bujor, *Ștefan Gheorghiu și epoca sa*, Ed. politică, București, 1968, p. 133—151 și 198—248 ; Georgeta Tudoran, *Ștefan Gheorghiu*, Iași, 1969, p. 61—73 și 105—144).

[12] Scurt timp după publicarea proiectului de lege „pentru contractul de muncă și asigurări pentru muncitori" („Adevărul", nr. 7409, 13 ianuarie 1910, p. 2 și nr. 7310, 14 ianuarie, 1910, p. 2) — alcătuit de liberali, care se aflau încă la guvern — Inspectoratul general al navigației și porturilor va înainta Direcției generale a porturilor un „Memoriu asupra muncii în porturi față de Proiectul de lege pentru contractul muncii și asigurări pentru muncitori" (14 martie, 1910). În principiu, se aprobă textul proiectului, propunîndu-se unele amendamente legate de specificul muncii din porturi (Cf. Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 5, dosar nr. 1053, f. 10).

[13] Preocupările autorităților portuare pentru asigurările în caz de boală și la bătrînețe sînt cu totul sporadice. De fapt, lucrătorii din porturi intrînd în categoria „muncitorilor vremelnici, fără pregătire de meșteșug" erau scutiți de a cotiza pentru boală și bătrînețe (art. 2, al. 2, 163 și 165 din lege) ; *Circulară relativă la muncitorii vremelnici*, nr. 5933 din 5 iunie 1912, în „Monitorul asigurărilor muncitorești", anul I, nr. 4, 5 și 6, din 1 și 15 iunie 1912, p. 2).

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

care port [14]. Răspunsurile de la 16 porturi [15], din vara şi toamna anului 1912, reflectă, în puţine cazuri, interesul pentru această lege, venind cu propuneri pentru a o face aplicabilă. Cele mai multe rapoarte evidenţiază însă o atitudine rezervată sau chiar potrivnică faţă de necesitatea şi posibilitatea aplicării legii lucrătorilor din porturi; patronii nu se puteau împăca cu ideea de a fi răspunzători, moral şi material de viaţa muncitorimii exploatate.

„Memoriul asupra modului cum legea meseriilor poate fi aplicată şi muncitorilor de prin porturi", din 20 iulie 1912, de la căpităniа portului Constanţa [16], datorită consideraţiilor asupra conţinutului şi posibilităţilor de aplicare a legii, prezintă un deosebit interes. De fapt, documentul reflecta realităţile porturilor cu o activitate intensă, pe tot parcursul anului, ceea ce presupunea folosirea unui mare număr de lucrători. Normal, căpităniile porturilor mari, care au cunoscut adesea efectele puternicelor mişcări muncitoreşti, nu se mai opuneau unui asemenea act legislativ, care, transpus în viaţă, oricum, ar fi dus la atenuarea conflictelor dintre lucrători şi patroni.

După aprecierea importanţei legiuirii, care — preciza documentul — „se poate aplica cu oarecari modificări aproape în toate dispoziţiunile ei şi muncitorilor din porturi", se făceau observaţii şi se propuneau completări asupra diferitelor părţi din lege. Nu întîmplător cea mai mare parte din memoriu stăruie — în spiritul legii — asupra definirii noţiunii de patron în cazul activităţii din porturi, unde erau diferite categorii de stăpîni. Deoarece patronii trebuiau să suporte integral obligaţiile financiare pentru asigurarea împotriva accidentelor, era necesar să se cunoască, cu precizie, cine intra în această categorie. Soluţia propusă — în deplin acord cu linia generală urmată în aplicarea legii [17] şi cu particularităţile raporturilor de muncă în porturi — era de a considera de „patroni titulari", „pe toţi exportatorii, importatorii, espeditorii, directorii caselor de comerţ de petrol, cherestele, agenţii de navigaţie ale statului şi particulare, naţionale şi străine etc., care activează în port". Aceştia urmau să suporte „cotizaţiile şi orice obligaţiuni materiale impuse de legea meseriilor". Cît priveşte pe intermediarii dintre patroni, căpităniе şi lucrători, „stivatorii şi vătafii" — care prin abuzuri şi silnicii contribuiau direct la intensificarea exploatării muncitorilor portuari [18] — ei erau consideraţi „patroni onorifici". Aceştia au obligaţia de „a percepe cotizaţiile de la muncitori prin lipirea de timbre [...], dirijează muncitorii şi au, în fine, toate obligaţiile morale, tehnice şi de control ale muncitorilor" [19]. În continuare, autorul memoriului, apărînd pe micii exportatori, pro-

---

[14] D. D. Rusu, *op. cit.*, p. 338.

[15] În Arhivele din Galaţi am găsit răspunsurile la circulara Inspectoratului *general*, din 3 aprilie 1912, de la următoarele porturi: Bechet, Constanţa, Cetate, Cernavodă, Călăraşi, Chilia Veche, Gura-Ialomiţei, Gruia, Hîrşova, Măcin, Mangalia, Oltenita, Oltina, Ostrov, Turnu Măgurele şi Zimnicea (cf. nota anterioară).

De la căpităniile porturilor Tulcea şi Giurgiu găsim adrese prin care cereau Inspectoratului general cîte un exemplar din lege (Arh. St. Galaţi, Fond Inspectoratul general al navigaţiei şi porturilor, dosar nr. 8/1912, f. 42 şi 45).

[16] Arh. St. Galaţi, Fond Inspectoratul general al navigaţiei şi porturilor, dosar nr. 8/1912, f. 59—63; textul memoriului este publicat, cu unele omisiuni din „motive de spaţiu", în vol. *Cercetări istorice*; D. D. Rusu, *op. cit.*, *loc. cit.*, Iaşi, 1970, p. 338—340.

[17] Pentru precizări în legătură cu definirea noţiunii de patron, în spiritul art. 140 din legea meseriilor, a se vedea: *Ce se înţelege prin cuvîntul de patron*, în „Monitorul asigurărilor muncitoreşti", nr. 16, 15 noiembrie 1912, p. 3—4.

[18] M. Gh. Bujor, *op. cit.*, p. 133—137.

[19] D. D. Rusu, *op. cit.*, p. 339 şi 340; Arh. St. Galaţi, Fond Inspectoratul general al navigaţiei şi porturilor, dosar nr. 8/1912, f. 61—62 (a se vedea propunerea de modificare a art. 31—52).

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

punea ca repartizarea cheltuielilor de ajutor asupra membrilor Asociaţiei patronale [20] să se facă nu după „clasa de riscuri" [21], ci după volumul afacerilor.

Mai departe, menţionîndu-se din nou că legea „se poate aplica muncitorimii de prin porturi", se considera necesar „a se da o redactare şi dezvoltare articolelor ei, potrivite acestei clase de oameni şi, mai cu seamă, felului lor de muncă". În acest sens, sînt trecute în revistă aproape toate cele 239 de articole ale legii. Modificările propuse vizau întărirea autorităţii vătafilor şi stivatorilor, precizarea condiţiilor şi a raporturilor de muncă în porturi, aplicarea dispoziţiilor referitoare la asigurări etc. [22]. Apărînd interesele patronatului şi, în genere, urmărind întărirea dominaţiei asupra maselor muncitoare, în finalul memoriului, se aprecia că „partea lacunoasă (...) a legii meseriilor este aceea că nicăieri în ea nu se găseşte o parte prin ale cărei dispoziţiuni să îngrădească mişcările muncitorilor. Nu există un articol ameninţător cu nimic". În consecinţă, se considera necesar a include în lege şi dispoziţiuni care să asigure „îngrădirea mişcărilor muncitoreşi" [23].

Un memoriu asemănător de la Căpitănia portului Cetate, menţionînd că „în textul acestei legi nevorbindu-se despre muncitorii porturilor, de agenţiile de navigaţie şi de casele comerciale care fac operaţiuni la bastimente cu încărcări şi descărcări de mărfuri şi cereale", considera necesar a face „cîteva adăogiri unor articole" [24]. Observaţiile sînt asemănătoare cu cele din mediul analiazt anterior [25]. De asemenea, unele sugestii privitoare la adaptarea legii asigurărilor la condiţiile de muncă din porturi le găsim şi în raportul din 1 octombrie 1912 de la căpitănia portului Măcin [26].

Adresele şi memoriile de la căpităriile altor porturi exprimau, fie o atitudine rezervată faţă de posibilitatea aplicării legii — motivînd prin lipsa de activitate din porturi [27] — sau considerau că nu este necesară o atare măsură, deoarece se folosesc lucrători străini sau sezonieri, ultimii fiind legaţi mai mult de agricultură decît de activitatea din porturi [28].

---

[20] „Asociaţia patronală" se numără printre organismele Casei centrale a meseriilor, creditului şi asigurărilor muncitoreşti. Această asociaţie, în care intrau obligator toţi patronii care foloseau lucrători, se ocupa de asigurarea împotriva accidentelor (Art. 193 şi 148—197 din Legea asigurărilor).

[21] Conform prevederilor legii asigurărilor, cuantumul contribuţiei patronilor la fondul de asigurare era direct proporţional cu categoria de risc în care era încadrată întreprinderea respectivă (art. 149 şi 154).

[22] Se propun modificări sau precizări pentru art. 5—9, 21—30, 31—52, 53—60 şi 103—104. Restul articolelor se pot aplica şi muncitorilor din porturi (art.i 61—62, 64—102, 114—139, 140—162, 162—192 şi 193—239), în afară de art. 105—113 şi 131 (D. D. Rusu, *op. cit.*, p. 339—340 şi Arh. St. Galaţi, fondul *Inspectoratul general al navigaţiei şi porturilor, dosar nr. 8/1912, f. 60—63).*

[23] Arh. St. Galaţi, fondul Inspectoratul general al navigaţiei şi porturilor, dosar nr. 8/1912, f. 63.

[24] D. D. Rusu, *op. cit.*, p. 340—341.

[25] Memoriul de la portul Cetate propunea unele adăugiri la art. 2, 8, 127, 129 şi 140 *(Ibidem).*

[26] Arh. St. Galaţi, fond Inspectoratul general al navigaţiei şi porturilor, dosar nr. 8/1912, f. 148.

[27] Memoriile de la porturile Turnu Măgurele şi Ostrov apreciază că legea asigurărilor „aşa cum se prezintă, este greu a se aplica şi lucrătorilor de încărcări şi descărcări de cereale în port" *(Ibidem,* f. 96—97 şi D. D. Rusu, *op. cit.*, p. 341—342).

[28] Se împotrivesc aplicării legii asigurărilor căpităniile porturilor Bechet, Călăraşi, Cerna-Vodă, Chilia-Veche, Gura-Ialomiţei, Gruia, Hîrşova, Mangalia, Oltenita, Oltina şi Zimnicea (vezi rapoartele căpităniilor respective : D. D. Rusu, *op. cit.*, p. 341—343 şi Arh. St. Galaţi, fond Inspectoratul general al navigaţiei şi porturilor, dosar nr. 8/1912, f. 100, 139, 153, 157, 160, 171, 176).

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Deşi autorităţile portuare, în marea lor majoritate, nu erau decise să treacă la aplicarea legii asigurărilor muncitoreşti, totuşi Inspectoratul general al navigaţiei şi porturilor, fără să mai aştepte părerea acestora [29], la cererea Direcţiei generale a porturilor din Ministerul lucrărilor publice [30], ia măsuri în vederea instituirii asigurării împotriva accidentelor în toate porturile. Prin circulara nr. 3245, de la începutul lunii septembrie 1912, se cerea tuturor căpităniilor de la porturi „să înainteze cît de curînd un tablou de toţi întreprinzătorii şi casele" care îşi desfăşurau activitatea în aceste locuri, pentru îndeplinirea prevederilor articolelor 140, 141 şi 148 din lege [31].

Răspunsurile sosite la Inspectoratul general de la 27 de porturi [32] sînt edificatoare, mai ales în privinţa amploarei activităţii comerciale. Aici activa un număr însemnat de companii şi agenţii comerciale, case de comerţ, importatori şi exportatori, stivatori şi încărcători. În ordinea numărului caselor de comerţ şi a altor instituţii similare, cea mai largă activitate o aveau porturile Constanţa, Galaţi şi Brăila [33] urmate de Turnu Măgurele, Tulcea, Giurgiu, Sulina ş.a. [34].

Din lipsă de informaţii concludente, este dificil să încercăm a preciza în ce limite unele dispoziţii ale legii asigurărilor s-au aplicat în sectorul transporturilor maritime şi fluviale. În schimb, avem suficiente dovezi cu privire la situaţia grea a celor peste 12 000 de lucrători din porturi şi după 1912. Grevele, din cursul anului 1913 la Brăila, Sulina şi Galaţi [35] precum şi valoroasele mărturii ale lui Ştefan Gheorghiu — bun cunoscător al condiţiilor de muncă din porturi — publicate în februarie — mai 1913 — sub titlul general „Starea socială a muncitorilor din porturi" [36], arată că în acest sector de activitate nu s-a ajuns la o ameliorare a condiţiilor de muncă şi viaţă. Asigurarea împotriva accidentelor, atît de frecvente în porturi, era aproape inexistentă; „Calea comună a proceselor, pe drumul lung şi întortocheat al procedurii judiciare — se arăta în documentul citat — e singurul mijloc ce-l are la îndemînă lucrătorul schilodit sau urmaşii celor ucişi, căzuţi jertfe pe cîmpul muncii în poruri. Asigurarea aceasta este aproape iluzorie, căci sprijinul justiţiei cere cheltuieli foarte mari cu susţinerea proceselor, un timp prea mare pînă să se aleagă cu ceva". De risc profesional, „principiu care a pătruns şi în legea meseriilor, nici nu e vorbă în

---

[29] Răspunsurile de la căpitănii în privinţa posibilităţii de aplicare a legii au sosit, în marea majoritate, în a doua jumătate a lunii septembrie şi în octombrie 1912.

[30] Arh. St. Galaţi, fond Inspectoratul general al navigaţiei şi porturilor, dosar nr. 8/1912, f. 78.

[31] *Ibidem*, f. 79.

[32] Au răspuns la circulara Inspectoratului general următoarele porturi: Cernavodă, Măcin, Oltenița, Călăraşi, Zimnicea, Vîrciorova, Gura-Ialomiţei, Hîrşova, Cetate, Oltina, Calafat, Chilia-Veche, Cerna-Vodă, Turnu-Măgurele, Tulcea, Giurgiu, Mangalia, Gruia, Corabia, Galaţi, Ostrov, Isacea, Constanţa, Brăila, Bechet, Sulina şi Turnu-Severin *(ibidem*, f. 82—169).

[33] În porturile Constanţa, Galaţi şi Brăila îşi desfăşurau activitatea, respectiv 55, 52 şi 46 case comerciale *(Ibidem*, f. 133—136, 127—129 şi 137—138).

[34] *Ibidem*, f. 113—119, 149—150 ş.a.

[35] I. Breazu, C. Marinescu, *Greva docherilor din Brăila din anul 1913*, în volumul *Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din România*, IV, Bucureşti, 1970, p. 131—146: N. Bîrdeanu, *Greva muncitorilor portuari din Sulina — noiembrie, 1913;* în *Ibidem*, p. 151—164; *Agitaţia muncitorilor din Galaţi*, în „Tribuna transporturilor" din 1 iunie 1913.

[36] Ştefan Gheorghiu. *Starea socială a muncitorilor din porturi*, în „Tribuna transporturilor" din 24 februarie, 17 martie şi 1 mai 1913; articolul este reprodus şi în: *Presa muncitorească şi socialistă din România*, vol. II (1900—1921), partea a II-a (1907—1916), Ed. politică, Bucureşti, 1968, p. 527—529 şi 530—532; Georgeta Tudoran, *op. cit.*. p. 131—137.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

munca celor din porturi"[37]. Faţă de celelalte categorii de lucrători care au căpătat „oarecare avantaje prin legea asigurăriilor" şi pentru cazurile de boală şi la bătrîneţe, „muncitorii din porturi (din acest punct de vedere — n.ns.) nu intră în această lege"[38].

Concluzia se degajă de la sine; pentru lucrătorii portuari legea nu aducea îmbunătăţirile scontate. Încercările de aplicare a legii asigurărilor în porturi reliefează existenţa unor lacune în textul acesteia şi, prin urmare, necesitatea de a fi completată; ea reflectă tendinţa patronilor de a ocoli obligaţiile financiare care le reveneau în cadrul asigurărilor sociale, ceea ce a determinat amînarea transpunerii în practică a acestei măsuri, care ar fi putut duce la ameliorarea situaţiei lucrărilor din acest important sector al economiei româneşti. Condiţiile porturilor, munca sezonieră larg utilizată, existenţa unor intermediari între lucrători şi patroni, creau dificultăţi în aplicarea legii. Totuşi, încercările la care ne-am referit denotă străduinţa în vederea găsirii unor soluţii pentru a asigura minimum de condiţii şi miilor de lucrători legaţi de transportul maritim şi fluvial. Acest puternic detaşament al proletariatului se impusese deja ca o forţă social-politică în România modernă.

[37] Ştefan Gheorghiu, *art. cit.*, în „Tribuna transporturilor", din 17 martie 1913.

[38] A se vedea nota anterioară.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

DIN ACTIVITATEA PARTIDULUI SOCIALIST PENTRU DEMOCRATIZAREA VIEȚII POLITICE ROMÂNEȘTI (1918—1921)

DE

ION AGRIGOROAIEI

Desăvîrșirea unității statului național român a însemnat un moment de importanță deosebită în istoria poporului român. S-au putut dezvolta, în condiții mult mai propice, întreaga viață materială și spirituală, economia, știința și cultura [1]. „După sfîrșitul primului război mondial și formarea statului național unitar, România intră într-o nouă etapă a dezvoltării sale istorice. În fața mișcării revoluționare a maselor populare se pun sarcini noi, legate de transformarea democratică a societății românești" [2]. În condițiile importantelor evenimente ce se produc pe plan internațional, „au loc și în țara noastră schimbări profunde în dezvoltarea economică și socială, se naște o vie efervescență politică, în centrul căreia un rol tot mai important joacă clasa muncitoare, clasa cea mai avansată a societății" [3].

În acest context, legiferarea reformelor agrară și electorală intra, la sfîrșitul anului 1918, într-o fază hotărîtoare. În condițiile unirii Transilvaniei cu România, ale avîntului revoluționar și ale radicalizării mișcării socialiste nu se mai putea aștepta redactarea și trecerea prin dezbaterile corpurilor legiuitoare a legilor respective. Împrejurările erau atît de presante, încît legiferarea reformelor, corespunzător principiilor introduse în constituție, în 1917, nu mai suferea nici o amînare.

La 14 noiembrie 1918, a fost dat, la Iași, decretul-lege nr. 3 402, referitor la alegerile pentru Adunarea Deputaților și Senat [4]. Se introducea votul obștesc, obligator, egal, direct și secret, pe baza reprezentării proporționale. Cu toate limitele sale, decurgînd chiar din textul legilor (au primit drept de vot numai bărbații de la 21 de ani, cu excluderea militarilor etc.), cît mai ales din aplicarea sa,

---

[1] *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, Editura Academiei R.S.R., București, 1968, p. 416.

[2] *Programul P.C.R. de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și de înaintare a României spre comunism*, Editura politică, București, 1975, p. 38.

[3] *Ibidem*, p. 39.

[4] Arhivele statului București, fond M.A.I., dosar nr. 460/1919, f. 6. Decretul-lege a fost publicat în „Monitorul oficial" nr. 191 din 16 noiembrie 1918 ; vezi și *Decretul-lege electorală și instrucțiunile privitoare la aplicarea ei*, București, Imprimeria statului, 1919. Decretul-lege nr. 3402 a suferit o ușoară modificare prin decretul-lege nr. 3675, dat la București, la 13 decembrie 1918. În anul următor, au fost elaborate mai multe decrete-lege care au completat această legislație și au extins-o, cu unele particularități, la întreaga Românie.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

însoțită de numeroase abuzuri, acordarea votului universal a făcut posibilă pătrunderea în viața politică a maselor largi muncitorești și țărănești, care au ridicat probleme noi referitoare la căile de dezvoltare a țării [5]. Votul universal și reforma agrară au șubrezit în mod considerabil suportul economic și baza juridică a privilegiilor politice ale moșierimii și au lovit puternic în forțele politice conservatoare, care se aflau acum în plin proces de descompunere. Se constată, în primii ani după război, numeroase regrupări, deplasarea, cantonarea mai spre stînga, în viața politică, a importante forțe politice, urmată, cîțiva ani mai tîrziu, de o alunecare spre centru și dreapta [6]. Parlamentul, și în special Adunarea Deputaților, va avea o componență deosebită față de perioada anterioară anului 1918, forțele politice burgheze de stînga și centru ocupînd poziții însemnate. Partidul socialist a desfășurat o susținută campanie electorală, fiind aleși, în 1919 (în condiții speciale de care nu ne ocupăm aici), 7 deputați socialiști și, în 1920, 20 de deputați și 3 senatori [7]. Activitatea susținută desfășurată de deputații socialiști avea în vedere realizarea unor largi reforme în favoarea maselor populare, pentru o democratizare reală a României [8].

Acordarea votului universal a reprezentat și un succes al mișcării noastre socialiste, care a militat, decenii de-a rîndul, pentru largi drepturi politice. Socialiștii revoluționari au legat strîns reforma politică de schimbarea fundamentală a societății românești [9]. În cele ce urmează, ne propunem să punem în discuție cîteva aspecte ale activității Partidului socialist din perioada 1918—1921 în direcția democratizării sistemului electoral și, pe un plan mai larg, a întregii vieți politice.

Declarația de principii a Partidului socialist, din decembrie 1918, preciza „că lupta pentru cucerirea prin orice mijloc a puterii politice din mîinile burgheziei române și întronarea dictaturii proletare în vederea realizării idealului său socialist formează unicul său scop" [10]. Partidul va depune toate eforturile pentru educarea și organizarea muncitorimii de la sate și orașe, pentru a o face conștientă asupra idealului comunist. Vor fi folosite toate libertățile politice și vor fi cucerite altele noi ; partidul „se va folosi de parlament, comună și județ pentru a duce și acolo critica, opoziția și desorganizarea statului burghez".

Ziarul „Socialismul" a luat în discuție, în mai multe articole, importanța și consecințele votului universal. Se sublinia că „înfăptuirea votului universal, incontestabil că reprezintă un progres față de sistemul electoral cenzitar", dar că „politicianismul și corupția politică s-au înfipt prea adînc în organismul nostru social ca să dispară cu una cu două, prin schimbarea sistemului electoral" [11]. Votul universal era considerat un mijloc de educare politică a clasei muncitoare : „Noi, socialiștii, ne vom servi de această armă politică tocmai în scopul de a dezvolta conștiința de clasă a muncitorimii, de a o organiza și pregăti nu în vederea cuceririi unei reforme oarecare, ci în vederea cuceririi puterii politice, pentru înfăptuirea idealului socialist" [12].

---

[5] Aron Petric, *Cu privire la trăsăturile regimului social-politic din România în anii de după 1919*, în „Forum — științe sociale. Crecetări privind istoria României", vol. VI, București, 1970, p. 47.

[6] *Ibidem.*

[7] Ion Popescu-Puțuri, *Crearea P.C.R. — rezultat al dezvoltării mișcării revoluționare și democratice din România*, în „Anale de istorie", nr. 2—3, 1966, p. 75.

[8] Vezi, pe larg, Georgeta Tudoran, *Partidul socialist din România și alegerile parlamentare din anii 1919—1920*, în „Anale de istorie", nr. 1, 1973, p. 106 și urm.

[9] N. Copoiu, *Refacerea P.S.D. din România 1900—1910*, Editura științifică, București, 1966, p. 365—366.

[10] *Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1916—1921*, Editura științifică, București, 1966, p. 127.

[11] *Votul universal*, în „Socialismul" din 10 decembrie 1918.

[12] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Se arăta că prefacerile prin care trecea România la sfîrșitul războiului reprezintă o etapă spre realizarea scopului de perspectivă. Reformele „constituie o etapă progresivă în drumul către țelul clasei muncitoare : înlăturarea exploatării omului de către om, prin socializarea mijloacelor de producție" [13]. Nu întotdeauna acest raport era înțeles cu claritate ; nu se făcea, uneori, diferența dintre dictatura revoluționar-democratică a proletariatului și a țărănimii și dictatura proletariatului, ignorîndu-se necesitatea desăvîrșirii, mai întîi, a revoluției burghezo-democratice și a realizării programului minimal [14].

Socialiștii au remarcat noile posibilități create maselor populare prin votul universal, „chemarea la viața politică efectivă a păturilor largi ale muncitorimii și țărănimii", în condițiile întăririi curentului democratic din țară [15].

Programul electoral al Partidului socialist, elaborat la conferința din 23—26 mai 1919, prevedea la paragraful *Drepturi politice :* „Votul universal pentru toate adunările reprezentative și administrative, pentru toți locuitorii, fără deosebire de religie, neam sau sex, de la 18 ani în sus" ; votarea pe comune ; consultarea directă a poporului prin dreptul de a propune și a confirma sau respinge legile votate de Cameră ; durata mandatelor — 2 ani ; dreptul alegătorilor de a revoca mandatul celui ales, înainte de expirarea mandatului ; suprimarea Senatului ș.a. [16].

Erau cele mai înaintate prevederi în direcția reformei electorale, prevăzîndu-se dreptul de vot al femeilor [17], coborîrea limitei de vîrstă la 18 ani, consultarea poporului în materie legislativă, dreptul alegătorilor de a-și revoca aleșii, suprimarea Senatului ș.c.l. La acestea se adăugau — în programul electoral al Partidului socialist — și celelalte drepturi și libertăți democratice : libertatea presei, a întrunirii, a organizării, desființarea siguranței generale și a jandarmeriei, descentralizarea administrativă cu autonomie județeană și comunală, „autonomia politică, județătorească și cultural-națională pentru toate naționalitățile fără a se atinge de suveranitatea statului" ș.a. [18].

Mișcarea socialistă s-a pronunțat cu hotărîre, și în perioada de care ne ocupăm, pentru egalitatea tuturor cetățenilor, indiferent de naționalitate, pentru acordarea unei largi autonomii locale în condițiile menținerii unității naționale și a suveranității statului, a unei opere generale de democratizare [19].

---

[13] *Cotitura istorică*, în „Socialismul" din 2 decembrie 1918.

[14] C. Cușnir-Mihailovici, Fl. Dragne, Gh. Unc, *Mișcarea muncitorească din România 1916—1921. Crearea P.C.R.*, Editura politică, București, 1971, p. 194 ; *Crearea Partidului Comunist Român. Mai 1921*, Editura științifică, București, 1921, p. 146.

[15] *Falimentul partidelor noastre politice*, în „Lupta socială" din 19 noiembrie 1919.

[16] „Socialismul" din 27 mai 1919 ; *Documente din istoria mișcării muncitorești...*, p. 206.

[17] Recunoașterea dreptului de vot al femeilor a fost cerută insistent în această perioadă ; vezi și articolul *Votul egal și femeile*, în „Socialismul" din 27 mai 1919. Socialiștii nu pierdeau din vedere nici faptul că rezoluția de la Alba Iulia prevăzuse, între altele : „Înfăptuirea desăvîrșită a unui regim curat democratic pe toate terenele vieții publice .Votul obștesc, direct, egal, secret, pe comune, în mod proporțional, *pentru ambele sexe* (sublinierea ns. — I.A.), în vîrstă de 21 de ani, la reprezentarea în comune, județe și parlament" *(Marea Unire de la 1 decembrie 1918. Acte și documente*, București, 1943, p. 108 și urm.).

[18] „Socialismul" din 27 mai 1919.

[19] Vezi și Ion Clopoțel, *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926, p. 112—113. Ziarul „Socialismul" scria, în articolul *Ocrotirea naționalităților*, din 1 noiembrie 1919 : „Din primul moment noi am recunoscut că actul de la Alba Iulia dă minorităților naționale din Ardeal maximum de libertăți pe care, în cadrul societății burgheze și al statului burghez de azi, o națiune [...] le poate acorda". Și mai departe : „Partidul socialist din România și-a însușit programul de la Alba Iulia privitor la drepturile naționalităților și va lupta pentru înfăptuirea lui".

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Activitatea desfășurată de Partidul socialist în cadrul campaniilor electorale din 1919 și 1920 și poziția înaintată a deputaților socialiști sînt aspecte tratate în mai multe lucrări ale istoriografiei noastre actuale, încît nu ne oprim asupra lor. Sîntem de acord cu acei cercetători care apreciază că nereprezentarea Partidului socialist, în primele alegeri pe baza votului universal a fost o greșală. Hotărîrea Partidului socialist, în acord cu Liga poporului și cu conservatorii takiști, a constituit „o eroare de tactică, chiar dacă socialiștii nu vizau prin aceasta refuzul de a participa la viața politică sau parlamentară, ci, în primul rînd, asigurarea condițiilor pentru desfășurarea unor alegeri libere pe baza votului universal" [20]. Participarea în alegeri, în condițiile cînd era evidentă orientarea spre stînga a unei părți însemnate a corpului electoral, ar fi determinat o pondere mai mare a forțelor democratice în parlament, ar fi putut adînci conținutul democratic al unor măsuri ce trebuiau adoptate [21].

Această apreciere a poziției Partidului socialist ne este întărită și de observațiile făcute de C. Dobrogeanu-Gherea asupra semnificației alegerilor din 1919. „Chiar în ziua venirii în țară — scria vechiul militant socialist — am avut surpriza de a asista la prima și de nimenea, dar absolut de nimenea, așteptată izbîndă a votului universal. E un eveniment considerabil pentru viața politico-socială a țării noastre" [22]. C. Dobrogeanu-Gherea arăta că însemnătatea alegerilor „a fost nimicirea unui sistem politic bazat pe ignobila lege electorală a celor trei colegii electorale" și că „întreagă această șandrama care a otrăvit viața noastră politică de aproape o jumătate de veac a fost nimicită". Manifestarea votului universal a fost un puternic protest împotriva sistemului politic de altă dată și o afirmare hotărîtă pentru o viață politică nouă. „Prin voturile exprimate și prin cei aleși, prin anulările și prin abținerile, sutele de mii de voturi depuse cu protestare la Partidul socialist, prin alegerea de deputați împotriva voinței lor, chiar prin toate acestea s-a manifestat dorința de a rupe cu detestabilul trecut" [23].

În strînsă legătură cu democratizarea vieții politice, Partidul socialist a avut, și în perioada 1918—1921, meritul de a se fi pronunțat cu hotărîre pentru republică [24].

Desăvîrșirea unității de stat a constituit pentru socialiști un prilej deosebit de afirmare a tendințelor de democratizare, a realizării, atunci cînd condițiile o vor permite, a idealului republican. Articolul *Alba-Iulia socialiștilor români*, semnat de Emil Isac în „Adevărul" (organul mișcării socialiste române din Transilvania) din 23 decembrie 1918/5 ianuarie 1919, arăta că unirea în cadrul unui regat este o necesitate a momentului istoric intern și a condițiilor internaționale și nu reprezenta, deloc, o abdicare de la principiul republican : „Este naiv contra-argumentul că noi, românii din Ungaria, ne unim cu un regat [...] Regatul, în geneză și în principiu, nu poate fi acceptat de socialism [...] Acest unic contra-argument se spulberă. Firește, socialismul român își are idealul său propriu-zis, pe care îl va pune în praxă imediat ce va dispune de forța necesară" [25]. Era o înțelegere justă a succesiunii etapelor ce trebuiau înfăptuite.

Congresul Partidului social-democrat din Ardeal și Banat, din 19—20 ianuarie 1919, declara că „în urma înfăptuirii unității de stat naționale, consideră (ca)

---

[20] M. Mușat, *Partidele politice și alegerile parlamentare din 1919. Guvernarea Blocului parlamentar (noiembrie 1919 — martie 1920)*, în „Anale de istorie", nr. 1, 1974, p. 57.

[21] *Ibidem*, p. 57—58.

[22] *Prima manifestare a votului universal*, în „Socialismul" din 1 decembrie 1919.

[23] *Ibidem*.

[24] Vezi, mai pe larg, I. Agrigoroaiei, L. Eșanu, *Poziția Partidului socialist față de monarhie în perioada 1918—1921, în Iași '72. Lucrările sesiunii științifice organizată cu prilejul celei de a XXV-a aniversări a proclamării republicii*, Iași, 1972, p. 248 și urm.

[25] *Documente din istoria mișcării muncitorești...*, p. 142—143 (pentru discuțiile de la Alba Iulia privind forma statului român, vezi și Tiron Albani, *Memorii*, Editura științifică, București, 1969, p. 79—81).

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

cel mai apropiat și mai important țel al său lupta pentru desăvîrșita democratizare a țării", printr-un regim constituțional, prin realizarea reformelor radicale, printr-un regim de egalitate a tuturor naționalităților „de pe teritoriul României mari" [26]. *Declarațiunea* Partidului socialist și a Uniunii sindicale din România, din 13 februarie 1919, saluta cu bucurie desăvîrșirea unității de stat și chema toate forțele socialiste să se unească într-un singur partid proletar în vederea realizării idealului socialist: „România nouă de astăzi trebuie să devină România socialistă de mîine". Aceasta presupunea, fără îndoială și abolirea monarhiei și proclamarea republicii.

În legătură cu încălcarea drepturilor politice și, în special, a votului universal, s-a produs și retragerea reprezentanților socialiști din Sfatul Național și din Consiliul Dirigent, în primele zile ale lunii august 1919 [27]. Comunicatul Partidului social-democrat din Ardeal și Banat, dat cu acest prilej, arăta că partidul „susținînd cu toată tăria cele mai largi drepturi ale poporului, adică democrație deplină și adevărată", nu poate îngădui nesocotirea dreptului de vot al femeilor și a reprezentării proporționale [28]. Retragerea s-a produs și în urma unui incident din Marele Sfat Național, cînd la pronunțarea cuvîntului „rege", sala s-a ridicat în picioare, cu excepția socialiștilor care au stat jos [29]. Presa socialistă a arătat că reprezentanții socialiști nu au făcut decît să-și respecte convingerile lor socialiste, deoarece „ar fi fost alminterea neexplicabil [...] să se aștepte, din partea unor reprezentanți ai doctrinei socialiste, manifestațiuni de condescendență și respect pentru forme politice pe care doctrina socialistă le combate pînă la esența lor teoretică" [30]. Discutarea și adoptarea reformelor electorală și agrară a continuat în Marele Sfat fără participarea socialiștilor.

Un alt moment important al luptei socialiștilor pentru o democrație reală s-a petrecut la Iași, dar a avut un ecou deosebit în întreaga țară [31]. În ziarul „Moldova socialistă" din 24 octombrie 1919, fruntașul socialist Gheorghe Tănase a publicat articolul *Armata, Coroana și Forma de guvernămînt*, în care făcea un aspru rechizitoriu monarhiei, cel mai aspru rechizitoriu de la acel *40 de ani de sărăcie, de robie și rușine*, publicat în 1906 de cercul „România muncitoare": „Să nu atacăm Coroana? Coroana țării românești, iresponsabilă din punct de vedere politic [...]. Coroana țării românești care se apleacă părtinitoare către acei ce asupresc poporul și jefuiesc această țară [...]; Coroana care vede, aprobă și acoperă toate fărădelegile partidelor istorice în dauna poporului muncitor și

---

[26] *Ibidem*, p. 159.

[27] Arhivele statului București, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 21/1919, f. 54; vezi și Gheorghe Iancu, *Marele Sfat Național al Transilvaniei (1918—1919)*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „Cluj", t. XVI, 1973, p. 273. Prin cîteva decrete-lege din august și septembrie 1919, s-a introdus votul universal și în Bucovina și Transilvania. Înafară de faptul că nu s-a recunoscut dreptul de vot pentru femei, prevăzut în rezoluția de la Alba Iulia, din motive asupra cărora nu ne oprim aici, nu s-a aplicat nici principiul reprezentării proporționale (vezi și N. T. Ionescu, *Alegerile parlamentare din noiembrie 1919. Prima aplicare a votului obștesc în România*, în „Buletinul statistic al României", seria IV, vol. XV, nr. 3, 1920, p. 4 și urm.).

[28] *Documente din istoria mișcării muncitorești...*, p. 236.

[29] „Socialismul" din 8 august 1919.

[30] *Ibidem*, 15 august 1919. „Socialismul" a luat în discuție, în mai multe articole, problema participării social-democraților transilvăneni la lucrările Marelui Sfat Național și ale Consiliului Dirigent. S-a apreciat că, intrarea în Marele Sfat, ca o adunare cu caracter de parlament, a fost o acțiune justă, dar intrarea în Consiliul Dirigent a fost, din capul locului, o greșeală, fiind vorba de un fel de guvern și participarea la un guvern burghez implică răspunderea membrilor social-democrați pentru toate măsurile sale, inclusiv pentru cele antimuncitorești (vezi: *Atitudinea social-democrației transilvănene*, un ciclu de articole, în „Socialismul" din 12, 16 și 18 martie 1919.

[31] I. Agrigoroaiei, L. Eșanu, *op. cit.*, p. 252—253.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

care, în martie 1907 și în decembrie 1918, n-a găsit cuvînt de mîngîiere pentru țăranii și orășenii ai căror fii au fost măcelăriți din ordinele lui Brătianu [...]. Această formă de guvernămînt o vom ataca pînă cînd, printr-un brînci al poporului, va fi azvîrlită în haos spre a da loc unei forme mai corespunzătoare, și timpului în care trăim și jertfelor ce le-a adus acest popor" [32]. Arestat și judecat de Curtea Marțială, Gh. Tănase a fost condamnat la doi ani închisoare. În apărarea lui s-a ridicat muncitorimea din Iași și din alte localități, precum și intelectuali ieșeni care s-au înscris ca avocați ai apărării (Matei Cantacuzino, P. Dragomirescu, Demostene Botez ș.a.).

Partidul socialist s-a detașat net, și din acest punct de vedere, de partidele burgheze care, urmărind să ajungă la conducerea statului, trebuiau să accepte „arbitrajul" regelui. Partidul socialist, fiind forța cea mai activă a curentului democratic din viața politică a țării, urmărea transformarea țării într-o republică socialistă.

Partidul socialist a subliniat necesitatea participării maselor largi populare la alegeri în vederea adoptării unor reforme democratice. Socialiștii considerau participarea la activitatea parlamentului ca o componentă a luptei clasei muncioare [33]. În același timp ei au militat pentru lărgirea dreptului de vot, împotriva abuzurilor din campaniile electorale și a măsurilor (starea de asediu, arestările etc.) menite să lovească, în special, în mișcarea socialistă. Campaniile electorale din anii 1919 și 1920 au fost folosite de Partidul socialist în sensul strîngerii legăturilor cu masele, a popularizării programului său ; ele au contribuit, totodată, la îmbogățirea experienței sale [34].

Deputații socialiști aleși în mai 1920 au desfășurat o activitate intensă : au adresat interpelări unor membri ai guvernului, au lucrat în diferite comisii ale Camerei, au protestat — împreună cu alți deputați — împotriva măsurilor antidemocratice ale guvernului Al. Averescu etc. De la tribuna parlamentului, ei au expus teze de bază ale programului socialist, au apărat dreptul de organizare al muncitorimii și s-au pronunțat cu hotărîre pentru o democrație reală. Toate acestea dovedeau existența unui proces de clarificare politică, de înțelegere justă a folosirii tuturor posibilităților existente în cadrul regimului burghez [35].

Crearea Partidului Comunist Român, în mai 1921, reprezintă ridicarea pe o treaptă superioară a tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din țara noastră. În condiții grele, scos în afara legii în 1924, Partidul Comunist Român a îmbinat activitatea legală cu cea ilegală, în lupta sa pentru transformarea radicală a societății românești. Democratizarea vieții politice a constituit, în întreaga perioadă interbelică, o preocupare permanentă a partidului. În anii pericolului fascist, P.C.R. s-a pronunțat cu hotărîre pentru apărarea democrației, a drepturilor și libertăților politice, împotriva organizațiilor de extremă dreaptă și a tendințelor de instaurare a dictaturii fasciste.

[32] „Moldova socialistă", nr. 74, 24 octombrie, 1919.
[33] G. Tudoran, *op. cit.*, p. 108.
[34] *Ibidem*, p. 118.
[35] Vezi *Parlamentarii socialiști, mesageri ai aspirațiilor de libertate, democrație și progres social*, în *Crearea Partidului Comunist Român...*, p. 284—294.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

CU PRIVIRE LA INDUSTRIA EXTRACTIVĂ DIN MOLDOVA ÎN ANII 1944—1947

DE

VALERIU FLORIN DOBRINESCU

Regimul antonescian a lăsat, la 23 august 1944, o moştenire economică grea, ca urmare a colaborării economice cu Germania hitleristă, colaborare care s-a concretizat în jefuirea avuţiilor ţării. Distrugerile şi pagubele provocate de război, jafurile săvîrşite de armata hitleristă în retragere au dus la dezorganizarea economiei ţării. Cele mai mari distrugeri le-au suferit căile ferate şi industria extractivă, pierderi importante înregistrîndu-se şi în celelalte sectoare ale transporturilor şi comunicaţiilor.

Imposibilitatea folosirii totale a capacităţilor de producţie, lipsa de materii prime şi piese de schimb, utilajul învechit etc. au făcut ca volumul producţiei industriale pe întreaga ţară să atingă la sfîrşitul anului 1944 circa 50% din nivelul antebelic [1].

În anii revoluţiei popular-democratice, Partidul Comunist Român a antrenat forţele întregii naţiuni în lupta pentru instaurarea guvernului revoluţionar cu pronunţat caracter muncitoresc-ţărănesc, la promulgarea unor reforme cu caracter larg democratic şi la eforturile în vederea participării la războiul antihitlerist şi refacerea economică, toate într-o continuă dispută cu forţele trecutului. „Răsturnarea dictaturii militaro-fasciste a marcat o cotitură istorică în dezvoltarea României, lupta antifascistă, democratică transformîndu-se rapid într-o mişcare socială de o amploare cum nu a mai cunoscut istoria ţării şi care a deschis calea celor mai profunde schimbări revoluţionare, înfăptuirii idealurilor de libertate şi dreptate socială şi naţională ale poporului român. Desfăşurînd o multilaterală activitate politică şi organizatorică, Partidul Comunist Român a reunit în această mişcare principalele forţe ale naţiunii — clasa muncitoare, ţărănimea, intelectualitatea, păturile mijlocii de la oraşe şi chiar anumite cercuri ale burgheziei" [2]. Pentru realizarea acestor obiective au trebuit să fie depăşite numeroase greutăţi, unele obiective, altele născute din lipsa de experienţă, inerente în edificarea unei opere atît de complexe.

---

[1] *Istoria economiei naţionale a României*, Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1974, p. 461.

[2] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. V, Editura politică, Bucureşti, 1971, p. 869.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Situația economică a țării din anii transformărilor revoluționare (1944—1947) a fost tratată în lucrări[3], cu caracter general sau special[4] unele ocupîndu-se de analiza sectoarelor productive din zona cu cele mai mari distrugeri și probleme de rezolvat.

Istoria petrolului, ramură importantă și tradițională a economiei românești, a constituit obiectul unei monografii semnată de Gheorghe Răvaș[5].

Colaborarea economică româno-germană, jaful trupelor inamice în retragere, numeroasele lupte care s-au purtat pe teritoriul Moldovei în primele luni ale anului 1944 au făcut din această provincie zona cu cele mai mari distrugeri de pe teritoriul României. S-a accentuat scăderea producției, multe întreprinderi fiind demontate sau avariate de bombardamente. Este greu de făcut o evaluare completă a pagubelor suferite de Moldova la retragerea trupelor germane.

După actul insurecțional, industria extractivă din România se afla într-o situație precară. Distrugerile bombardamentelor, secătuirea unor rezerve ale subsolului în urma exploatării neraționale, jaful trupelor hitleriste în retragere etc. făceau ca această ramură să fie complet dezorganizată[7]. Industria extractivă avea, alături de transporturi, un rol hotărîtor în refacerea economică și, mai ales, în participarea la războiul antihitlerist, în care România, se angajase cu întregul său potențial uman și material.

În articolul de față, pe baza unor date noi de arhivă, ne propunem să analizăm evoluția industriei extractive din Moldova în anii transformărilor revoluționare.

În Moldova, bazinul petrolier de pe valea Trotușului a fost dezorganizat, iar distileria de petrol „M. Haimsohn" Lucăcești a fost distrusă[9]. Refacerea instala-

---

[3] Vezi, de exemplu: *Dezvoltarea economică a României 1944—1964*, București, Editura Academiei, 1964; V. Anescu, *Efortul economic al poporului român în războiul antihitlerist*, Ed. Militară, București, 1964; Emilian Dobrescu, *La structure de l'économie roumaine*, Éditions Meridiane, București, 1968; *România în anii revoluției democrat-populare*, Editura politică, București, 1971; Ilie Puia, *Situația economică a României în ajunul proclamării Republicii*, în „Studii" 6/1972; *Istoria economiei naționale...*

[4] A. Loghin, I. Agrigoroaiei, Em. Bold, *Iașul contemporan. 1918—1969*, Editura „Junimea", Iași, 1969; A. Loghin, Savel Davicu, *Din lupta maselor populare conduse de P.C.R. pentru refacerea orașului Iași (1944—1947)*, în „Studii", 4/1969; D. Berlescu, C. Botez, I. Saizu, *File din istoricul fabricii de celuloză și hîrtie „Letea" — Bacău*, Bacău, 1969; C. Botez, L. Eșanu, *Uzina mecanică material rulant Pașcani, 1869—1969*, Iași, 1970; A. Loghin, M. Gh. Morărașu, *Contribuții la cunoașterea acțiunii de reconstrucție a Moldovei 1944—1947*, în vol. „Universitatea „Al. I. Cuza" din Iași la a 50-a aniversare a P.C.R.", Iași, 1971; C. Botez, Dem Urmă, L. Eșanu, *Istoria unei citadele muncitorești, Nicolina — Iași, Iași, 1972*, ș.a.

[5] Lucrarea apărută în două ediții conține și date privind situația acestei industrii din perioada revoluției popular-democratice.

[6] Arhivele Statului Iași, fond Oficiul pentru Reconstrucția Moldovei (în continuare se va cita Arh. St. Iași, fond O.R.M...), dosar 140/1947, f. 45. Pagubele economice și cele rezultate în urma jafului german, în perioada 23 August — 25 octombrie 1944, pe întreaga țară s-au ridicat la suma de 30 030 720 063 lei valută 1938 (V. Anescu, *op. cit.*, p. 24).

[7] *Industria României, 1944—1964...*, p. 3. Valoarea pagubelor suferite de industria petrolieră se ridica la 70 miliarde lei (Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, Ediția a III-a, E.P.L.P., București, 1953, p. 41).

[8] I. Saizu, D. Șandru, L. Eșanu, *Contribuții la cunoașterea situației materiale a maselor populare din Moldova în perioada 6 septembrie 1940 — 23 august 1944*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie", Filiala Iași, tom. I (1964), p. 26.

[9] Arhiva Comitetului Județean P.C.R. — Iași (în continuare se va cita Arh. Comit. Jud. P.C.R. Iași...) fond I, dosar 10/1345, f. 153. La 29 martie 1944 Societatea „Moldonaphta" și-a întrerupt exploatarea. Lipseau cazanele, iar taxele de înmagazinare depășeau valoarea producției. Linia Palanca — Adjud folosită și de

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

țiilor și reluarea producției, se făcea, în condițiile în care reprezentanții burgheziei socoteau că „marile societăți, cu organizarea lor supranațională, sînt singurele în stare să refacă industria noastră petrolieră“ [10]. Scăderea producției în cele trei centre din județul Bacău: Moinești, Zemeș, Lucăcești-Solonț se datora, printre altele, și secătuirii puțurilor datorită cantităților mari livrate Germaniei hitleriste, care în anii 1941—1944 s-au ridicat la 12 081 000 kg., cît și distrugerilor cauzate de război. În primele șase luni ale anului 1945, cele 11 centre de extracție, cu 86 de pompe dispuse pe o suprafață de 37 ha, au produs 13 620 tone. Scăderea producției se datora și faptului că, din anul 1928, nici o sondă nu a fost instalată în această zonă. Se adaugă la aceasta alte numeroase cauze: secătuirea puțurilor petroliere în urma exploatării neraționale anterioare, lipsurile de materiale și dificultățile procurării lor [12], regimul „cotelor limitate“, uzura instalațiilor petroliere și gradul tehnic scăzut de înzestrare al acestora, sabotajul patronilor și marile greutăți financiare [13].

În anul 1945, cinci întreprinderi de produse petroliere din Moldova au avut o producție valorică de 512 170 447 lei [14]. Cea mai puternică din aceste întreprinderi, „Steaua Română“ Moinești, înființată în anul 1926, avea o forță motrice de 218 H.P.; capitalul social al acesteia a fost în anii 1945—1946 de 44 miliarde

---

societate a fost ocupată cu transporturile militare (Arh. St. București, fond Min. Ind petrolului și chimiei, dosar 33/1944, f. 259).

[10] Vezi articolul lui P. Zotta: *Nevoile petrolului românesc* („Viitorul“, din 9 septembrie 1944).

[11] Arh. Comit. Ind. P.C.R. — Iași, fond I, dosar 12 1945, f. 41. În date nu sînt incluse și cantitățile livrate de Societatea „Moldonaphta“. În anii 1932—1941 s-au produs 519 000 tone („Economia română“, Anul XXV, iulie — decembrie 1943, nr. 3—4, p. 105). Producția, în anii 1940—1944, a evoluat în felul următor: 1940 (36 069 t.), 1941 (30 159 t.), 1942 (29 719 t), 1943 (29 283 t.), 1944 (29 948 t.). Bazinul Trotușului avea, înainte de război, 500 lucrători (v. și „Lupta Moldovei“ din 25 august 1945). În urma bombardamentelor, începute la 4 aprilie, care au durat 5 luni, instalațiile petroliere din țară (fără rafinării) au suferit pagube în valoare de 20 miliarde lei (Arh. St. București, fond. Min. Ind. petrolului și chimiei, dosar 3/1944, f. 36).

[12] Arh. St. București, fond. Min. Ind. petrolului și chimiei, dosar 110/1944, f. 4; Arh. Comit. Jud. P.C.R. — Iași, fond I, dosar 12/1945, f. 41. La 14 noiembrie 1944, societățile petroliere mari aveau un număr de 774 autovehicule fără remorci. O dificultate a folosirii acestor autovehicule era lipsa de anvelope (idem, dosar 3/1944, f. 30).

[13] Arh. St. București, fond. Min. Ind. petrolului și chimiei, dosar 3/1944, f. 36; idem, Casa Regală — Mihai, dosar 1/1946, f. 1—4. În timp ce prețurile produselor petroliere au crescut, față de 1939, de 85 de ori, cel al materialelor a crescut de 330 ori (v. „Economia română“, an XXIX, nr. 1—4, ian.—apr. 1947, p. 148). În anul 1945 prețul țițeiului și derivatelor sale nu acoperea nici măcar cheltuielile de exploatare („Bursa“, anul XLV) 28 ianuarie 1946, f. 47). Într-un referat, din 22 decembrie 1944, se arăta că lipsa petrolului provoacă mari greutăți în transporturi și în aprovizionările curente; fabricile își întrerup activitatea, expunînd existența lucrătorilor, morile nu mai funcționează, iar în agricultură nu s-a putut termina nici măcar treieratul. Dispozițiile ce se dau, societățile petroliere nu le execută nici măcar în parte (Arh. St. București, fond Min. Ind. petrolului și chimiei, dosar 33/1944, f. 4).

[14] Este vorba de „Steaua Română“ Moinești, Fabrica Alter Schwartz — Lucăcești, rafinăria de petrol Lupu Rubinstein — Lucăcești, Fabrica de produse petroliere Mannase Haimsohn — Lucăcești, Fabrica H. S. Bernstein — Lucăcești și Fabrica de produse petroliere Mărgineni (Arh. St. Iași, fond insp. III Industrial dosar 758, f. 36, 40; dosar 760, f. 76—77 și dosar 751, f. 3 și 9); Arh. St. București, fond Min. Ind. și comerțului, dosar 34/1940—1946, f. 12—13; dosar 31/1941—1945, f. 8 și 12; Arh. St. Iași ,fond Insp. III Ind., dosar 729, f. 3 și 8 și dosar 771, f. 12—15).

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

lei [15]. În anii 1944—1945 producția lunară a Societății „Steaua Română" Moinești a fost de 2 660 tone, iar cea a Societății „Moldonaphta" de 3 950 tone ; cele două societăți aveau, în 1945, 281 de lucrători [16]. Fabrica de produse petroliere „M. Haimsohn" a produs, în anul 1945, 134 tone benzină, 463 tone petrol distilat, 321 tone motorină, 556 tone păcură și 6 tone solzi de parafină [17]. Mărirea producției de petrol la aceste unități era necesară, date fiind marile nevoi de carburanți ale armatei, care participa la războiul antihitlerist [18], achitării unor obligații din convenția de armistițiu [19], bunului mers al celorlalte ramuri industriale [20], precum și consumului intern [21]. La conferința prefecților din Moldova, din 16—19 ianuarie 1945, se sublinia că, pentru aprovizionarea lunară a județelor din Moldova și Bucovina de sud, erau necesare : 202 vagoane petrol, 62 vagoane benzină, 163 vagoane motorină, 530 vagoane păcură [22]. Prin punerea în funcțiune a 4 sonde de petrol la Grozești, Hîrja, Foale și Cucuieți, în lunile iulie și august 1945 [23], se realiza unul din obiectivele stabilite de oamenii muncii din Moldova, în frunte cu comuniștii.

Exploatarea petrolului din județul Bacău s-a discutat la Conferința Organizației Regionale Moldova a P.C.R. din august 1945. Apreciind că „dintre toate zăcămintele subsolului românesc, cea mai importantă este petrolul", Conferința atrăgea atenția asupra caracterului rudimentar al exploatărilor din județul Bacău. Pentru mărirea producției se propuneau : lucrări de prospecțiune și exploatare, mărirea numărului de sonde, introducerea metodelor moderne de foraj și extracție, foraje experimentale în celelalte zone [24].

---

[15] Arh. St. Iași, fond Insp. III Ind., dosar 758, f. 36.

[16] Arh. Comit. Ind. P.C.R. Iași, dosar 12/1945, f. 59. În anul 1943 „Moldonaphta" a produs 17 424 tone (Arh. St. București, fond Min. Ind. petrolului și chimiei, dosar 56/1944, f. 120). Producția de petrol pe șantierele din județul Bacău în primele nouă luni se prezenta astfel :

Luna prod.	ian. t.	febr. t.	mart. t.	apr. t.	mai t.	iunie t.	iulie t.	aug. t.	sept. t.
	4377	3879	6668	2861	2518	2957	3000	4518	4441

(Arh. St. București, fond Min. Ind. petrolului și chimiei, dosar 107/1944, f. 1).

[17] Arh. St. București, fond Min. Ind. și comerțului, dosar 31/1941, f. 11 ; aceeași unitate a produs în 1941 (lucrînd cu o singură echipă 300 de zile) următoarele : 124 tone benzină, 289 tone petrol, 121 tone motorină, 297 tone păcură, 30 tone parafină *(ibidem*, f. 4).

[18] *Armatei participante la războiul antihitlerist i s-au livrat 540 000 tone* produse petroliere, din care 300 000 tone benzină (V. Anescu, *op. cit.*, p. 114—115).

[19] În prima decadă a lunii octombrie 1944, cele 336 100 tone de produse petroliere au fost repartizate astfel : 36 500 tone front, 143 000 consum intern, 156 200 tone U.R.S.S. (Arh. St. București, fond Min. Ind. petrolului și chimiei, dosar 132/1944, f. 33).

[20] Fabrica de hîrtie „Letea" care putea produce 300 vagoane hîrtie pe lună, lînd de lucru la 1 500 șomeri, avea nevoie pentru a fi pusă în funcțiune de 40 cisterne păcură (Arh. Comit. Jud. P.C.R. Iași, fond I, dosar 1579/1945, f. 9). Datorită lipsei de carburanți muncile agricole în județul Iași se desfășurau defectuos (Arh. St. Iași, fond Pref., dosar 525/1946, f. 23).

[21] Un raport din octombrie 1944 arăta lipsa totală a petrolului în Moldova (Arh. St. București, fond Min. Ind. petrolului și chimiei, dosar 25/1944, f. 209—210 și 216).

[22] Arh. St. Iași, fond Insp. Gen. Ad-tiv., dosar 1/1945, f. 70.

[23] Arh. Comit. Jud. P.C.R., Iași, fond I, dosar 1578/1945, f. 1.

[24] *Conferința Organizației Regionale Moldova a Partidului Comunist din România 19—21 august 1945*, Iași, Ed. „Lupta Moldovei", 1945, p. 29—30.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

O amplă analiză a situației economice a țării a fost făcută în Raportul politic al C.C. al P.C.R. la Conferința Națională a P.C.R. din 16 octombrie 1945. În centrul lucrărilor Conferinței Naționale au stat problemele refacerii și dezvoltării economiei țării. „Importanța industriei petrolului — se sublinia la Conferință — este cu atît mai mare, cu cît petrolul nu este numai un combustibil esențial pentru industrie, transporturi și agricultură, ci și produsul cel mai important pentru exportul nostru". Cu același prilej, s-a subliniat necesitatea intensificării „exploatării și acțiunii de exploatare pentru găsirea și punerea în exploatare a noi surse de țiței, în scopul ridicării producției actuale" [25].

În primele patru luni, ale anului 1945, producția a crescut datorită repunerii în producție normală a sondelor ce au fost oprite datorită distrugerilor. Totuși, activitatea de foraj era necorespunzătoare, menținerea producției reclamînd, în acea etapă, o activitate de cel puțin 350 000 m [26]. O altă cauză a acestei situații era legată de producția scăzută a terenurilor de exploatare, disponibilitățile reduse de terenuri de exploatare și explorare, lipsa mijloacelor de transport, lipsa de rentabilitate sau rentabilitatea redusă din cauza prețurilor nesatisfăcătoare la țiței și produse petroliere.

Pe baza acordului comercial româno-sovietic din 8 mai 1945, în vara aceluiași an, au luat ființă întreprinderi mixte sovieto-române „Sovrom" și în industria petrolieră, prin participații ale statului sovietic provenite din proprietățile germane sau ale altui capital inamic aflat pe teritoriul românesc, precum și prin participațiile statului român democrat. Viața a demonstrat însă că această formă a societăților mixte nu era adecvată din punct de vedere principial, politic, și nici eficientă, sub raport economic [27].

Analiza producției întreprinderilor petroliere din Moldova, în anul 1945, arată o creștere ușoară, față de anul 1944, la rafinăria Lupu Rubinștein, — Lucăcești și M. Haimsohn care au lucrat cu 90% din capacitate [28]. La „Steaua Română" Moinești, valoric, producția a fost apropiată de aceea din anul 1944 [29]. Cauzele acestei situații se găseau în întîrzierea reparării sondelor distruse, sustragerea de materiale și utilaje, refuzul patronilor de a face noi investiții, productivitatea scăzută a muncii, uzura instalațiilor și preocuparea insuficientă pentru introducerea tehnicii noi [30].

Pe întreaga țară, în anul 1946, s-au forat 133 691 m față de 158 812 în 1945 [31]. Producția de petrol a scăzut la 4 275 000 tone față de 4 680 000 tone cît reprezenta producția anului 1945, iar în anul 1947 s-au realizat numai 3 337 851

---

[25] Gh. Gheorghiu-Dej, *op. cit.*, p. 73.

[26] „Bursa", anul XIV, 28 ianuarie 1946, p. 50.

[27] *România în anii...*, p. 165.

[28] Arh. St. Iași, fond Insp. III Ind., dosar 758, f. 36, 40, 46, 33. În anul 1945 „Steaua română" Moinești a lucrat numai 30 de zile, producția fiind, valoric, de aproape patru ori mai mică față de 1944 (în apreciere trebuie avut în vedere faptul că leul se afla într-o continuă depreciere). Totalul valorii producției a fost în anul 1946 de 239 560 400 lei, față de 263 238 000 lei în 1944.

[29] Idem, dosar 751, f. 18; Arh. St. București, fond Min. Ind. și comerțului, dosar 31/1941—1945, f. 4.

[30] Arh. St. București, fond Min. Ind. petrolului și chimiei, dosar 110/1944, f. 4. Fabrica de produse petroliere N. Haimsohn, neposedînd nici o mașină, avea caracter primitiv. Acolo s-a lucrat cu o singură echipă (Arh. St. București, fond Min. Industriei și comerțului, dosar 31/1941—1945, f. 7; Arh. St. Iași, fond Insp. III Ind., dosar 737, f. 4). Fabrica de petrol „Luceafărul" — Lucăcești a lucrat, în 1945, numai cu 80% din capacitate, iar în 1946 cu numai 50% din capacitate (Arh. St. București, fond Min. Ind. și comerțului, dosar 31/1941—1945, f. 6, 17).

[31] „Bursa", Anul XLVI, 28 ianuarie 1947. Societatea „Româno-Americană" și-a redus activitatea de foraj de la 36 053 metri în 1943 la 16 310 metri în 1946 (v. Gh. Răvaș, *Din istoria petrolului românesc*, ediția a II-a, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 313).

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

tone [32]. Producția nu se putea menține decît printr-o sporită activitate de foraj, de exploatare și explorare. Astfel, activitatea industriei petroliere nu mai era o problemă a societăților ci devenise o chestiune de stat.

În anul 1947, din 59 întreprinderi existente au lucrat numai 38 [33]. Din ianuarie pînă în octombrie 1947 s-au forat 125 444 m. producîndu-se 3 165 045 tone. Din această cantitate 2 495 822 tone s-au exportat, 1 610 519 tone fiind pentru consum intern. În aceeași perioadă a anului 1946 se foraseră 115 057 m [34]. La Con-

[32] *Economia României în anii 1944—1959*, București, Ed. Academiei 1959, p. 133. Iată cum a evoluat producția de țiței pe țară în anii 1944—1947 :

Anul	Producția în tone
1944	3 525 000
1945	4 640 000
1946	4 250 000
1947	3 837 850

Următorul tabel ne prezintă numărul de sonde vechi și noi cu producția medie tone/zi în anii 1943—1946.

Anul	Sonde vechi	Sonde noi		Producția medie/zi		
				vechi	noi	total
1943	1984	156	2140	13291	1157	14448
1944	1744	91	1835	9202	456	9658
1945	1905	71	1946	12131	691	12822
1946	1908	61	1147	10752	736	11484

(„Economia României", Anul XXVII, ian.—dec. 1945, nr. 1—4, p. 61 și Anul XXIX, nr. 1—4, ian.—apr., 1947, p. 54).

[33] *Economia României în anii 1944—1959*..., p. 132.

[34] „Bursa", Anul XLVI, 28 nov. 1947, p. 247. „Neizbutind să înrobească țara noastră, prin manevre diplomatice — scrie Gh. Răvaș — monopolurile petroliere internaționale au transformat sucursalele lor și întreprinderile petroliere ce depindeau de ei în baze și instrumente de lovire în interesele poporului român prin sabotaje și spionaj". Iată cum se prezenta situația societăților petroliere din România după anul 1944 pînă la naționalizare din punct de vedere al ponderii capitalului străin.

Nr. de societăți	Capital	% din prod. petrol a țării
6	anglo-olandez	36
1	american	13,5
11	francez	28
1	italian	5,5
7	românesc	14,4

(Gh. Răvaș, op. cit., p. 311).

În semestrul al II-lea al anului 1947 se constată o anumită îmbunătățire față de situația de la începutul anului datorită extinderii activității de tonaj, a raționalizării producției de țiței și a producției rafinăriilor. Una din explicațiile situației mai grele din industria petrolului trebuie căutată și în activitatea capitalului străin care deținea o pondere însemnată, circa 70% din totalul capitalului aparținînd acestei ramuri (Ilie Puia, *op. cit.*, p. 1207—1208).

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

gresul Uniunii Sindicatelor petroliere, din octombrie 1947, s-au propus măsuri urgente pentru înlăturarea sabotajului. De asemenea, Propunerile P.C.R. pentru redresarea economică și financiară a țării, din iulie 1947, prevedeau ca extracția lunară de petrol să atingă 425 000 tone, iar productivitatea muncii să reprezinte 60—70% din cea a anului 1938. În anii următori, grație actului naționalizării și planificării economiei naționale, industria petrolieră va deveni una din cele mai puternice ramuri ale economiei românești.

În Moldova, cărbunele se extrăgea din bazinul Comănești în minele : Lapoș—aparținînd „Societății Petroșani" și Asău, Lumina, Livada, Rafira și Vernești care depindeau de „Societatea Creditul Carbonifer" [35]. Muncitorii mineri din bazinul Comănești, conștienți de rolul lor în sprijinirea efortului de război al țării, din inițiativa și sub îndrumarea organizațiilor P.C.R., au trecut la refacerea minelor părăsite de patroni. Cu toate greutățile întîmpinate, ei au ridicat producția de la 100 tone zilnic în septembrie 1944 la 600 tone zilnic în 1945. Lipsa de vagonete și mijloace de tracțiune, datorate și sabotajului, a fost compensată prin folosirea unor lăzi trase cu frînghia [36]. În anul 1945, la minele Asău, Lumina, Livada și Rafira se extrăgeau în opt ore 180 tone ; minele aveau un număr de 2 200 lucrători [37]. Deși în luna iunie 1945 s-au extras 13 036 tone [38], mărirea producției era stînjenită de lipsa mijloacelor de transport și de faptul că două mine, Lapoș și Dărmănești, nu fuseseră redate exploatării [39]. Alte cauze ale scăderii producției se datorau micșorării numărului de lucrători și a timpului de lucru, lipsei de vagoane C.F.R., piese de schimb, materii prime pentru explozive, ciment, materii feroase, lipsei de mînă de lucru calificate și de alimente [40]. Ridicarea producției

[35] Producția acestor mine în anii 1941—1943 se prezenta astfel :

Anul	Producția t.	
1941	229.079	
1942	195.497	(Arh. Comit. Jud. P.C.R. — Iași, fond I, dosar 12/
1943	165.799	1945, f. 93.)

[36] V. Anescu, *op. cit.*, p. 102—103. Clasa muncitoare organizează chiar în întreprinderile ce aparțineau patronilor o puternică *întrecere patriotică ;* pe Valea Trotușului, în minele de cărbuni, s-au organizat *echipe de șoc* pentru a smulge pămîntului mai mult cărbune. Din ianuarie 1945 muncitorii din sectorul Comănești au dat o producție cu 65% mai mare față de perioada oct.—dec. 1944 (C. Botez, L. Eșanu, I. Saizu, *Județul Bacău. Pagini memorabile din lupta maselor*, Bacău, 1971, p. 227).

[37] Arh. Comit. Jud. P.C.R. Iași, fond I, dosar 12/1945, f. 93 ; „Lupta Moldovei" din 25 august 1945. Vagoanele aveau o capacitate de 2 200 kg.

[38] Iată cum a evoluat producția de cărbune a județului Bacău în anul 1945 :

Luna și prod. t.	ianuarie	februarie	martie	aprilie	mai	iunie
	11516	12648	15336	14102	10932	13036
	iulie	august	septembrie	octombrie	noiembrie	decembrie
	11188	10273	10228	11000	10878	10950

În total s-au produs 142 087 tone. Producția pe țară a fost de 2 030 789 tone (Arh. St. București, fond Casa Regală-Mihai, dosar 7/1945, f. 3).

[39] *Ibidem*, f. 1—2.

[40] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

la minele de cărbuni era necesară atît pentru trebuinţele frontului cît şi pentru aprovizionarea populaţiei [41], combustibilul stînd la baza întregii producţii industriale. Principalul consumator de cărbune era Regia Autonomă C.F.R. În anul 1944, producţia de cărbune pe ţară a fost de 2 270 450 tone, din care C.F.R. a consumat 1 310 237 tone, particularii 514 886 tone, iar consumul propriu a fost de 430 000 tone. Deoarece cantitatea de cărbune intern nu a ajuns, s-au importat 263 315 tone. În anul următor s-a livrat C.F.R. 1 216 594 tone, uzinelor, instalaţiilor, industriei, şcolilor şi Comisiei Aliate de Control 386 406 tone, consumul propriu fiind de 429 039 tone. Cantitatea de cărbune importat a fost de numai 13 033 tone [42]. Din aceste motive deschiderea unor mine noi avea urmări asupra bunului mers al refacerii economice. Dealtfel, la 1 septembrie 1945 s-a deschis puţul de cărbune de la Scăricica, ce conţinea 500 000 tone [43], iar în perioada 23 septembrie — 25 octombrie 1945, prin eforturi suplimentare minerii din Comăneşti au mărit producţia cu 120% [44].

Conferinţa Organizaţiei Regionale P.C.R. — Moldova a analizat şi sectorul extracţiei de cărbune, arătîndu-se că la Comăneşti nu a fost exploatat cu maximum de intensitate. „Cu toate greutăţile, se sublinia la Conferinţă, muncitorii au mărit continuu producţia, dovedind şi un spirit inventiv demn de a fi evidenţiat" [45]. S-a atras atenţia asupra punerii în funcţiune a fabricii de brichete, care permitea utilizarea prafului de cărbune şi a spălătoriei şi care putea îmbunătăţi simţitor calitatea lui. Rezoluţia arăta că „organizaţiile şi membrii partidului vor sprijini toate iniţiativele pentru mărirea producţiei de cărbune, mangal, sare, galenă — vor face propuneri şi vor ajuta guvernul prin acţiunea lor mobilizatoare în realizarea lor" [46]. La începutul anului 1946, problema aprovizionării minelor de pe valea Trotuşului era dificilă [47], o situaţie asemănătoare existînd şi în celelalte sectoare ale vieţii economice [48]. Transpunerea în viaţă a hotărîrilor Conferinţei Naţionale a P.C.R. din Octombrie 1945, măsurile cu caracter economic luate de guvernul democratic au dus la o îmbunătăţire a activităţii acestui sector. Eforturile minerilor din întreaga ţară, între care şi a celor din Moldova, au făcut ca în anul 1947 să se obţină o producţie ce reprezenta 95,5% din cea a anului 1938 [49].

Minele de mangan şi pirită din judeţul Cîmpulung se aflau în proprietatea Fondului Bisericesc. Un memoriu al organizaţiilor P.S.D. din Bucovina, adresat primului ministru, cerea „să se impună Fondului Bisericesc din Bucovina o nouă politică de administrare, un nou sistem de gospodărire, înlocuind eforul". Totodată, se cerea deschiderea minelor de mangan de la Iacobeni [50]. În anul 1944, producţia de mangan a fost de 54 000 tone faţă de 41 000 tone în anul 1943 [51]. Rezer-

---

[41] Prin ordinul Marelui Stat Major, 1 391 800/1944, toate mobilizările pentru lucru pe anul 1945—1946 din industrie au rămas valabile şi pentru anul 1946—1947; în raza Corpului IV Armată Teritorial se aflau în această situaţie 4 mine (Arh. St. Iaşi, fond Insp. III Ind., dosar 136, f. 124).

[42] „Economia României", an. XXIX, nr. 1—4, ian.—apr. 1947, p. 76, 78.

[43] Arh. Comit. Jud. P.C.R. — Iaşi, fond I, dosar 1578/1945, f. 71.

[44] *Ibidem*, f. 106.

[45] *Conferinţa Organizaţiei...*, p. 44.

[46] *Ibidem*.

[47] Lipsa cocsului afecta serios industria metalurgică. (Arh. St. Iaşi, fond Camera de Comerţ, dosar 548/1946—1947, f. 22, 51—52).

[48] *Zece ani de la eliberarea patriei noastre. 23 August 1944 — 23 August 1954*, Bucureşti, E.S.P.L.P., 1954, p. 28.

[49] Propunerile P.C.R. pentru redresarea economică şi financiară a ţării prevedeau ca producţia medie lunară de cărbune să ajungă la 200 000 tone. În anii 1943—1945 producţia medie lunară de cărbune a fost de 240 000 t., 130 000 t, respectiv 168 000 t (v. „Economia română", an. XXIX, nr. 1—4, ian.—apr. 1947, p. 78).

[50] Arh. St. Bucureşti, fond Min. Ind. petrolului şi chimiei, dosar 35/1944, f. 73.

[51] Manganul se extrăgea în minele aparţinînd Fondului bisericesc al Moldovei: Arşiţa (Iacobeni), Terezia (Vatra Dornei), Mestecăniş (Iacobeni), Tolovani

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

vele de mangan de la Iacobeni şi Pietrele Arse, evaluate între 800 000 şi 7 000 000 tone, se exploatau însă primitiv. În acţiunea patriotică de sporire a producţiei de metal, siderurgiştii au fost sprijiniţi de muncitorii mineri de la Iacobeni şi Vatra Dornei. Acolo, din iniţiativa comuniştilor şi peste voinţa proprietarilor de mine, muncitorii au redeschis şi au pus în funcţiune minele de mangan, în mare parte distruse de trupele hitleriste în retragere [52]. Într-o notă a Comitetului Regional Moldova adresată C.C. al P.C.R., la 26 mai 1945, se menţionează că în opera de „refacere economică am reuşit să redeschidem prin eforturi şi iniţiative locale minele de mangan de la Iacobeni" [53].

Tot în Bucovina, la Fundul Moldovei — Pojorîta şi Valea Doamnei se extrăgea pirita. În anul 1944 s-a obţinut o producţie de 3 000 tone [54]. Lipsa unei instalaţii de concentrare făcea ca 70% din materialul ce se transporta să fie inutilizabil [55]. În anul 1945 lucrau la extragerea manganului în judeţul Cîmpulung 200 muncitori faţă de 1 800 în 1944 ; spre sfîrşitul anului s-a ajuns la o producţie de 1 200 tone pe lună [56].

Printre întreprinderile care au avut de suferit de pe urma războiului s-a numărat şi salina C.A.M. Tîrgu Ocna de pe valea Trotuşului. Suprafaţa de pe care se extrăgea sarea avea 10 500 m.p. [57]. În anul 1933, această întreprindere avea un personal de 252 muncitori şi o forţă motrice de 970 H.P., care la sfîrşitul războiului a scăzut la 280 H.P. [58]. Lunar, la Tîrgul Ocna, se extrăgea în anul 1945 între 1 800 — 2 000 tone sare, iar la Cacica (judeţul Suceava, exploatarea Huşti) 1 500 tone, cele două mine avînd împreună un personal de 355 oameni [59]. Eforturile depuse de minerii din Tîrgul Ocna au dus la creşterea, în perioada 21 septembrie — 25 octombrie 1945, a producţiei cu 20% şi la atingerea în anul următor a unei forţe motrice egală cu aceea din 1943 [61].

Legile economice, măsurile privind asigurarea materiilor prime, a uneltelor şi a pieselor de schimb, lupta împotriva sabotajului, reorganizarea unor ministere economice, *Propunerile din iunie 1947* au creat condiţiile obiective pentru curmarea haosului din producţia industrială şi pentru ridicarea ei. Abolirea monarhiei la 30 decembrie 1947, eliminînd o piedică serioasă în dezvoltarea României pe calea democraţiei populare, instituia un cadru politic propice luării unor măsuri hotărîtoare (cu caracter economic) pentru viitorul ţării, pentru îmbunătăţirea situaţiei ei social-economice.

Sector de importanţă vitală pentru refacerea economică şi participarea ţării la războiul antihitlerist, industria extractivă resimţea din plin neajunsurile ex-

(Iacobeni) ; Societatea „Manganul" cu exploatările de la Pietrele Arse şi Dealul Rusului ; Întreprinderea A. Vasiliu şi ing. P. Lupu, cu exploatarea de la Argestru (idem, dosar 110/1944, t. 11).

[52] V. Anescu, *op. cit.*, p. 127.

[53] Arh. Comit. Jud. P.C.R. — Iaşi, fond I, dosar 1578/1945, f. 18.

[54] Arh. St. Bucureşti, fond Min. Ind. petrolului şi chimiei, dosar 110/1944, f. 12 ; 24—25.

[55] *Conferinţa Organizaţiei...*, p. 31.

[56] Arh. Comit. Jud. P.C.R. — Iaşi, fond I, dosar 12/1945, f. 94.

[57] Arh. St. Iaşi, fond Insp. III Ind., dosar 856, f. 60. Iată cum a evoluat producţia anuală în tone pe anii 1940—1944 : 1940 (54 000 t), 1941 (46 000 t), 1942 (66 000 t), 1943 (75 000 t), 1944 (23 000 t), (Arh. Comit. Jud. P.C.R. — Iaşi, fond I, dosar 12/1945, f. 106).

[58] Arh. Comit. Jud. P.C.R. Iaşi, fond I, dosar 12/1945, f. 107.

[59] Idem, fond I, dosar 1578/1945, f. 95. În Valea Trotuşului, în anul 1945, 204 muncitori extrăgeau în 8 ore 380 tone sare („Lupta Moldovei" din 25 august 1945).

[60] Arh. St. Iaşi, fond Insp. III Ind., dosar 856, f. 71. Valoarea producţiei salinei Tg. Ocna atingea suma de 990 104 254 lei. În anul 1946 salina Tg. Ocna avea 260 lucrători.

[61] *Ibidem*, f. 97.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

ploatării neraționale anterioare și urmările distrugerilor datorate bombardamentelor. Întreprinderile de extragere a țițeiului, cărbunelui, piritei și a sării din Moldova, în bună parte proprietăți particulare, nu puteau fi exploatate eficient. Greutățile se datorau atît nivelului tehnic slab de înzestrare al acestora, insuficienței mijloacelor financiare, dar și unui anumit dezinteres manifestat de unii patroni, mai puțin receptivi la virtuțiile tehnice. Cu toate dificultățile de exploatare și valorificare care își puneau amprenta și asupra cantității și calității produselor, industria extractivă din Moldova a contribuit la aprovizionarea armatelor române aflate pe frontul antihitlerist, la asigurarea unor importante cantități de combustibil pentru consumul intern și achitarea unor cote prevăzute în convenția de armistițiu. Avem în vedere, în afirmația de față, eforturile numeroaselor colective de muncitori, care, sub conducerea comuniștilor și alături de alte clase și categorii sociale, puneau bazele unei noi societăți în România, singura în stare să răspundă aspirațiilor și intereselor întregii națiuni. Totodată, situația acestor întreprinderi extractive evidențiază necesitatea găsirii unor soluții politice care să permită utilizarea veniturilor lor nu în interesul unei minorități, ci a maselor largi, a întregului popor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

DOCUMENTE

FOTOCOPII DUPĂ DOCUMENTE MOLDOVENEŞTI DIN PERIOADA 1448—1458

DE

L. ŞIMANSCHI

În numărul precedent al acestui „Anuar" am făcut cunoscute o parte din rezultatele obţinute cu prilejul călătoriei de documentare, din toamna anului 1973, în R. P. Polonă [1]. Întrucît toate cele patru acte slavone descoperite atunci se refereau la raporturile existente între membri ai familiei domneşti din Moldova, Iliaş şi, respectiv, Petru, cu puternicul magnat polon Didrih Buczacki, investigaţiile începute la Varşovia au fost reluate la Biblioteka Czartoryskich (Muzeum Narodowe) din Cracovia, unde I. Bogdan descoperise, după cum se ştie, alte cîteva documente similare [2]. Şi, cu toate că fondul arhivistic al Bibliotecii nu ne-a oferit în acest sens piese noi, cercetarea documentelor originale, al căror conţinut era deja cunoscut, s-a dovedit a fi utilă.

Textele publicate de I Bogdan au putut fi puse, astfel, în concordanţă cu normele actuale ale editării documentelor, întrucît, în ciuda lecturii corecte, eruditul slavist a aplicat, şi în acest caz, metoda întregirii tacite sau a folosirii parantezelor fără explicaţii [3]. Totodată, examinarea scrisului celor trei acte a făcut posibilă atribuirea lor unor dieci moldoveni [4], deci activităţii scripturale interne, chiar dacă două dintre ele au fost emise în localităţi făcînd parte din statul feudal polonez. În sfîrşit, confruntarea acordurilor intervenite între Petru voievod şi Didrih Buczacki cu aranjamentul similar al lui Bogdan voievod a fost în măsură să releve semnificaţia deosebită a stipulaţiilor celui din urmă, întrucît, în ciuda menţinerii aceloraşi valori : 400 de zloţi turceşti, zece buţi de vin moldovenesc,

---

[1] L. Şimanschi şi N. Ciocan, *Acte slavone inedite, din anii 1443—1447, privind istoria Moldovei*, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol" — Iaşi, XI (1974), p. 173—185.

[2] I. Bogdan, *Contribuţii la istoria Moldovei între anii 1448—1458*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secţiei Istorice", seria II, t. XXIX (1906—1907), p. 629—643. Toate cele trei acte au fost republicate apoi de către M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, vol. II, Iaşi, 1932, p. 305—309, 746—749 şi 814—816.

[3] Cele mai multe din parantezele drepte folosite în textul actului din 2 decembrie 1449 marchează, de exemplu, omisiuni : **ѡт(ъ) [ка]кова, ѡт(ъ) ѹсиХ(ъ) злы[Х(ъ)], по четири [ста]**, la care se adaugă şi **ꙗ[ко] верны ѡтецъ.**

[4] Unele obiecţii ar putea suporta, eventual, documentul din 1458. Ductul scrisului său este însă asemănător cu cel al actului intern emis în 1454 decembrie 8 la Neamţ (Arh. St. Bucureşti, M-rea Neamţ, XXI/6).

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

două buţi de vin de Malvasia[5] şi zece bucăţi[6] de camhă, ele devin, în urma angajamentelor contractate de starostele Podoliei, un adevărat stipendiu acordat de domnul Moldovei pentru apărarea intereselor sale în Polonia. Iar acest caracter apare cu atît mai vădit, cu cît regele polon nu este designat prin atributele suzeranului de drept, ca în documentul din 1446, de exemplu[7], ci doar prin cel de „pan"[8].

Desigur, asupra cuprinsului celor trei acte s-ar mai putea insista. Scopul nostru nu este însă decît cel de a pune la dispoziţia cercetării istorice facsimilele documentelor menţionate — facsimile cu atît mai necesare, cît cît nici colecţia Bibliotecii Academiei şi nici albumul pregătit de I. Bogdan, dar editat de N. Iorga nu le posedă. Prezentăm, de aceea, în continuare, numai datele arhivistice şi paleografice necesare folosirii lor ulterioare :

I — **1448 (6956) februarie 23, Colomeia.** *Roman voievod confirmă lui Didrih Buczacki, starostele Ţării Podoliei şi castelanul Cameniţei, pentru sprijinul acordat casei sale, stăpînirea mai multor sate din Moldova, pe Nistru, dăruite acestuia de tatăl său, Iliaş.*

Biblioteca Czartoryskich — Cracovia, Catalog dyplomatow, nr. 484. Orig. (însoţit de o transliteraţie poloneză), perg. (22,5 × 29 cm), pecete mare domnească atîrnată (şnur de mătase roşie şi albastră), deteriorată ; din inscripţie se mai păstrează doar textul : <† **Печа>ть Іwа** ····· <**Мw>лдавско<и>**.

II — **1449 (6957) decembrie 2, Suceava.** *Bogdan voievod se înţelege cu Didrih Buczacki asupra serviciilor pe care acesta urma să i le îndeplinească în Polonia în schimbul unui stipendiu anual precum şi asupra condiţiilor adăpostirii sale de către starostele Ţării Podoliei în eventualitatea unui refugiu.*

Ibidem, nr. 490. Orig. (însoţit de o transliteraţie poloneză), perg. (24 × 24 cm), pecete atîrnată (şnur de mătase roşie şi cafenie), pierdută ; cerneală albastră.

III — **1458 (6966) ianuarie 24, Cameniţa.** *Petru voievod adevereşte că Mihailo Buczacki, starostele Ţării Podoliei, i-a achitat suma pe care i-o datora fratele acestuia, Bartoş.*

Ibidem, nr. 432. Orig. (însoţit de o transliteraţie poloneză), perg. (26 × 26,5 cm), pecete domnească şi patru peceţi boiereşti (două la stînga şi două la dreapta), atîrnate (cu fîşii de pergament), pierdute ; cerneală verzuie (nu albastră, cum menţionează I. Bogdan, confundînd-o, probabil, cu cea a documentului precedent).

---

[5] Menţionăm, cu acest prilej, ortografierea şi traducerea greşită de către noi : „(buţi) mici de unsoare", a cuvîntului **малъмазѣе**, desemnînd acelaşi produs, din însemnarea finală a actului din 1446 iulie 15 (L. Şimanschi şi N. Ciocan, *op. cit.*, p. 183, r. 3 şi 32). Fireşte, interpretarea la care ne-a condus aceeaşi eroare (*ibidem*, p. 177) nu poate fi nici ea decît abandonată.

[6] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 640, a considerat că diacul a omis un **и** (şi), traducînd astfel încît reies, în total, 20 de bucăţi (p. 642). Învoielile anterioare ale lui Petru dovedesc însă că după menţionarea globală a cantităţii urmează, de fapt, defalcarea ei pe sortimente.

[7] L. Şimanschi şi N. Ciocan, *op. cit.*, p. 182—183.

[8] I. Bogdan, *op. cit.*, p. 640—641, a tradus greşit textul slavon : **оу нашего милого пана, оу королѧ его милости**, prin „iubitul nostru domn, domnia sa craiul" sau „domnul craiu, domnul nostru milostiv". Dimpotrivă, este evident că Bogdan voievod nu recunoştea suzeranitatea regelui polon, „milostivirea sa craiul nefiind decît „iubitul nostru pan", deci omolog.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

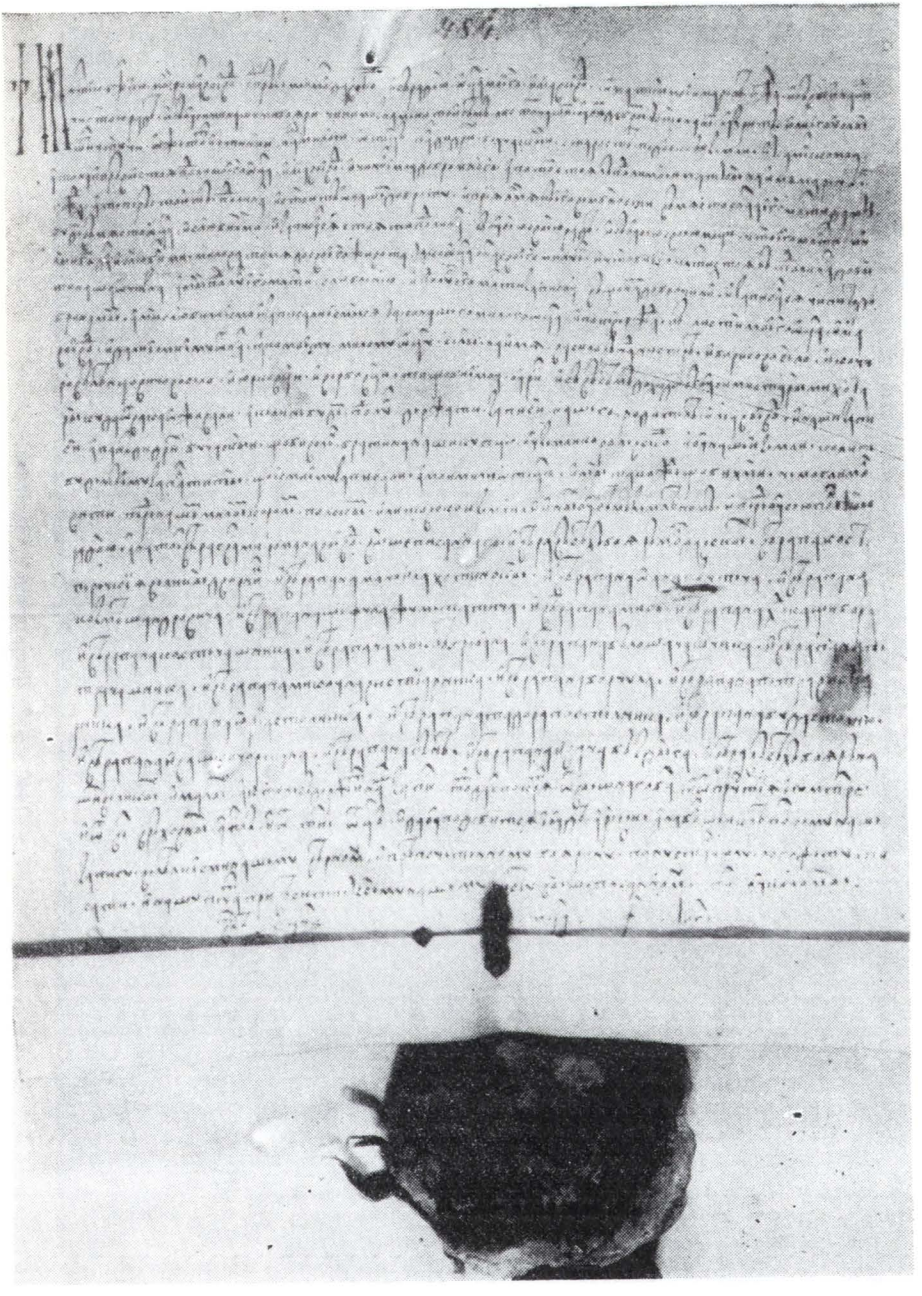

I — 1448 (6956) februarie 23, Colomeia.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

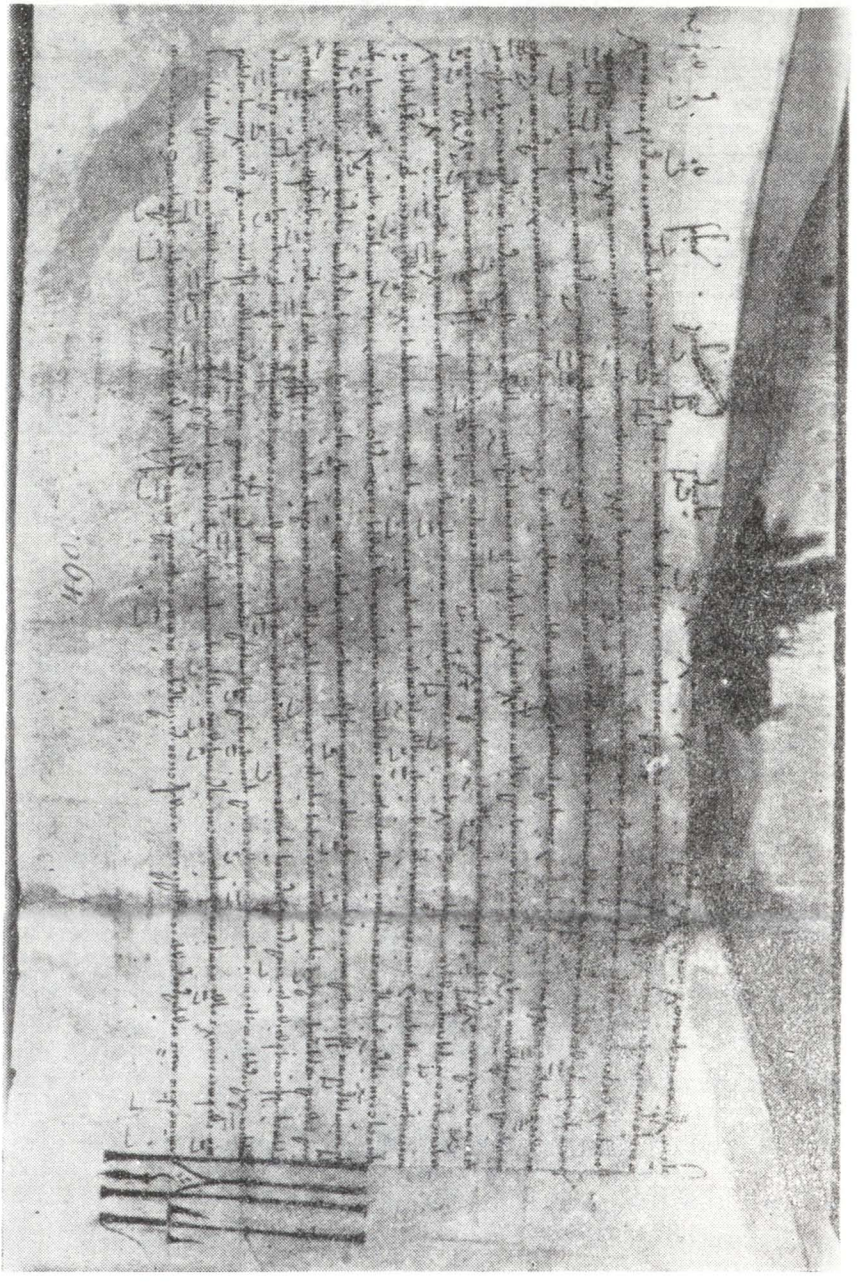

II — 1449 (6957) decembrie 2, Suceava.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

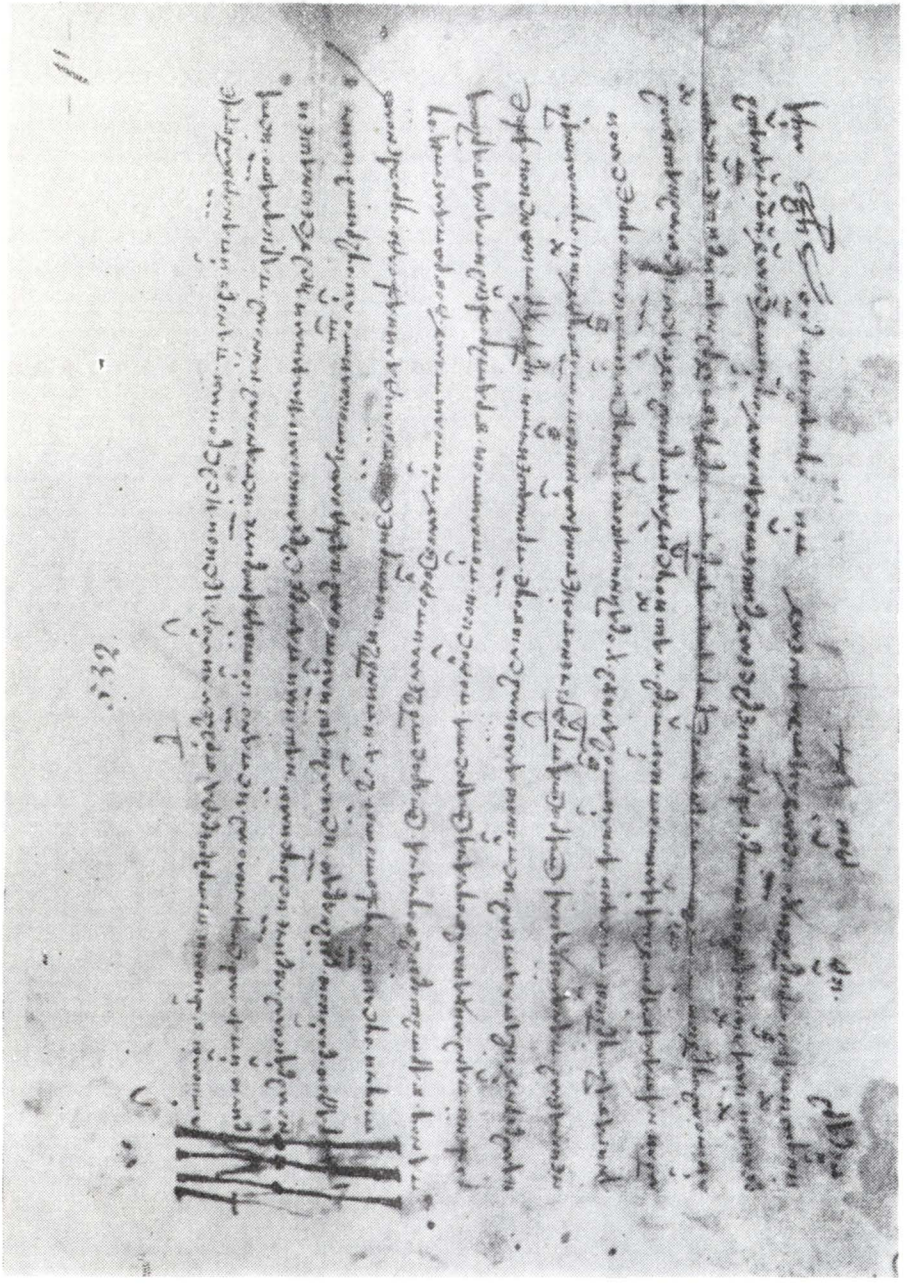

III — 1458 (6966) ianuarie 24, Camenița.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

ALTE ACTE ROMÂNEȘTI DE LA CONSTANTINOPOL. (IV)
(1596—1860)

DE

PAUL MIHAIL

Continuăm a tipări ceea ce s-a putut salva din arhiva Sf. Mormînt de la Constantinopol, care a ars în 1955.

Publicăm acum 41 de acte cuprinzînd perioada 1596—1860. Majoritatea lor se referă la proprietățile mănăstirilor Galata, cu metohul său Sf. Arhangheli, Dobrovăț, Sf. Sava, Neamț, Secul, Bistrița și Toplița.

Începutul îl face mărturia șoltuzului, tîrgoveților și preoților din Piatra, redactat în românește, privind hotarul seliștii Tătărași a mănăstirii Bistrița. Folosirea limbii române în mărturia către domn arată propășirea limbii române în acte oficiale și în conștiința poporului.

Hotarnica Tîrpeștilor întărită de Eustratie Dabija la 1665 februarie 2 menționează jurămîntul cu brazda în cap.

Important este și hrisovul din 1715 (7223) prin care Nicolae Mavrocordat, voievodul Moldovei, dăruiește anual Sf. Mormînt din Ierusalim 150 stînjeni mari de sare de la Ocnă prin mijlocirea mănăstirii Cașin. Dania este întărită și afurisită de Hrisant patriarhul Ierusalimului, care se găsea atunci în Moldova. Se enumeră hrisoavele și zapisele moșiilor Buicani și Vovinteni, proprietatea mănăstirii Galata.

Trei acte privitoare la schimbul și împărțirea țiganilor dintre mănăstirea Bistrița și mănăstirea Dobrovăț (1752), cu iscăliturî de ale egumenilor în grecește, dintre Ilie Catargiul și mănăstirea Dobrovăț (1781), și dintre mănăstirea Dobrovăț și neamul lui Miron Hîncu (1781) se adaugă actelor cunoscute pînă acum privitoare la țigani, pînă la apariția Sobornicescului Hrisov.

Un număr de zapise din secolul al XVIII-lea se referă la moșiile Sireți, Huhurezi, Cojușna, Cărbuna, Sărățeni, Negrești, Roșcani, Ciocîlteni, Mălăești, proprietatea urmașilor din bătrîni: Corbul, Alexăi, Boghe, Plești, Vasilașcu, Stegariul, Ursu, Boldescu etc.

Un loc aparte se cuvine cărții de judecată a Divanului Cnejiei Moldovei din 1810 februarie 25, privitoare la moșiile Cobîlca și Greblești. Judecata se face între răzeșii moșiei Cobîlca și Ilinca Iacovache, soția răposatului medelnicer. Actele prezentate la judecată sînt documente de proprietate ale acestor sate dintre care enumerăm pe cele din 7140 (1632) martie 4, 7142 (1634) iulie 30, 7150 (1642) aprilie 4 și altele pînă la 1808. Bogăția conținutului acestor acte în antroponime, toponime și datele de istorie socială arată vechimea proprietății de aici.

Altă carte de judecată a Divanului Moldovei, din 1812, se referă la trupurile de moșie din Dereneu, Prihodiște, Hirișeni, Bolbășești, Cercelești, Sîrbeni și Biliceni.

Grigorie Ghica vornic, viitorul domn, cere la 1829 Divanului Moldovei să-i delimiteze locul caselor sale de lîngă curtea domnească după hotarnica din 1777.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Ultimul act, din 1860, al Curţii Princiare de Justiţie a Moldovei, se referă la litigiul dintre proprietari şi epitropia averilor Sfîntului Mormînt privitor la moşia Galbeni a mănăstirii Bistriţa. Hotărîrea evidenţiază etapele procesului pornit în 1834 care se judecă pe baza Regulamentului Organic şi sfîrşeşte cu paragraful Codului Civil. Hotărîrea este dată de către membrii Curţii Princiare în numele Ministerului Justiţiei Moldovei, eliberîndu-se o copie autentificată epitropiei Sfîntului Mormînt.

1

1596 (7104) martie 16. *Şoltuzul, tîrgoveţii şi preoţii din Piatra dau mărturie despre hotarul seliştii Tătăraşi a mănăstirii Bistriţa, selişte aflată între satul Vînători şi Piatra.*

+ Milostive şi luminate do<a>mne, să hii măriia <du>mitale săn<ă>tos. Facem ştire mării tale cum au venit egumenul de Bistriţi, cu cinstită cartea mării tale, la părcălabi şi la şoltuzul den Piiatră, ca să socotim pentru o selişte de sat anume Tătăraşii, ce sînt între Vînători şi-ntre tîrg ce au fost sat a sventei măn<ă>stiri a Bistreţii şi acmu au împresurat Vînătorii hotarulu a Tătăraşilor, cît éste de céaea parte de vale.

Deci pîrcălabul ne-a strî<n>sú pe toţi pe cum scrie cinstită cartea mării tale şi ne-au întrebat pe toţi cum ştim cu sufletele no<a>stre : avut-au Tătăraşii hotar de céea parte de vale ? Deci noi aşé ştim cu sufletele no<a>stre că cum au şi alte sate hotar peste vale, aşé au avut şi Tătăraşii hotar peste vale. De va hi şi pe giurămînt, noi vom giura şi naintea mării dumitale pentr-acesta lucru.

Aceasta facem ştire mării tale, ce va hi mila mării dumitale, să hii măriia dumitale săn<ă>tos.

Şi pre mai mari credinţe, am pus şi pecétea tîrgului şi a preoţilor

7104 <1596> mart 16.

+ Rugătorii mării dumitale, preoţii şi <şol> tuzul cu toţi tîrgoveţii de tîrg de Piiat<ră>.

Original, hîrtie (în 30,5 × 20 cm). Redacţie românească în 20 rînduri. Două peceţi aplicate în negru de fum : cea din dreapta are în diametru 2,5 cm cu inscripţia Іwан <Рож>дєство. Pecetea din stînga în mărime de 3,5 cm are inscripţia Печѣт wт трѣґ Камєн. Pe pagina a treia, un început : „Cinstite şi luminate doamne" în chirilică.

Pe verso documentului, însemnare contemporană : „+ Mărturiia de la tîrgu precum are hotar Tătăraşii preste vale ca şi Vănătorii". Apoi, mai jos : „III. № ґ 7104/1596 mart. 16. Mărturie mai multor tărgoveţi din Piiatră şi preoţi către domnul de atunce, prin care arată că cu adivăr moşiea Tătăraşi s-au împresurat de Vînători". Însemnare în limba greacă : „ζαπις, μαρτιρία τοῦ παζαρίου, διὰ τὸ ταταράσι. Τὴν περα μεριά, τώρα τό βαστοῦν οἱ Βονωτορη, νὰ τὸ ξετάξοθεν"[1]) (+ Zapis, mărturie tîrgului despre Tătăraşi. Partea de dincolo, acum o deţin Vînătorii, să o cercetăm), cu arătarea anilor : ҂зрд март ѕі/7104 mart 16.

EDIŢII : *Documente privind istoria României*, A, Moldova, vol. IV (1591—1600), p. 13[illegible]—137, text, cu scăpări de litere şi schimbarea datei în 12 martie, după o fotografie publicată în *Document de limbă românească din veacul al XVI-lea* de Paul Mihail în „Anuarul Liceului Naţional din Iaşi", 1946, p. 75—77.

[1] Lectura N. Gaidagis.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

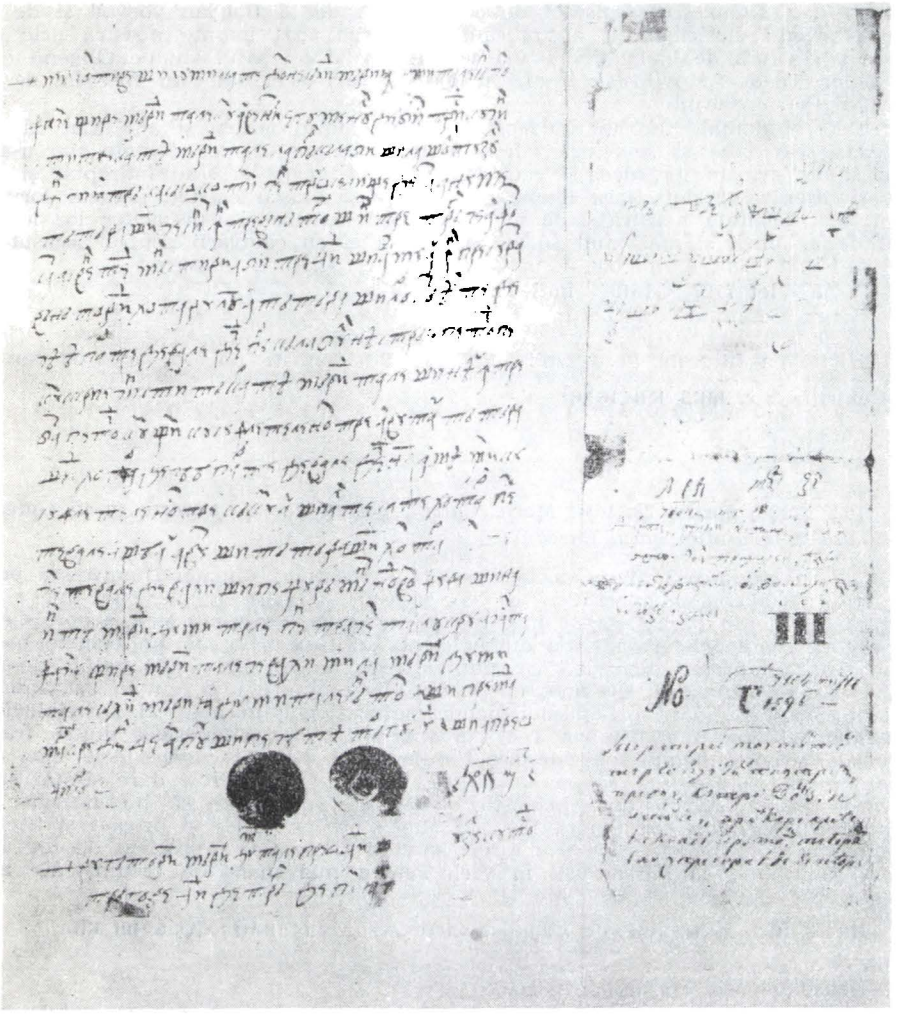

Doc. nr. 1 : 1596 (7104) martie 16.

2

1619 (7127) iunie 15, <Iași>. *Gașpar, voievodul Moldovei, întărește m-rii Sf. Sava satul Gligeni în urma unei judecăți, luînd de la Irimie și neamul lui ispisoacele de la Bogdan voievod și Ioan voievod.*

Suret pe uricul seliștii Gligenii.

Noi, Gașpar voevod, cu mila lui Dumn<e>zeu, domn pămîntului Moldovei. **Adecă au venit înainte noastră și înainte alor noștri boiari Irimie și fratele lui,** Avraam și Stașco cu toati neamurili lor și s-au tras de fați cu rugătorii noștri călugării de la sf<î>nta mănăstire Sfinti Sava pintru satul Gligenii, ce esti în **ținutul Sorocii, și au zis că le esti lor cumpărătură, de la Sorca, nepoata <lui>**

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Mih<a>laș, și au scos ispisoaci de cumpărături de la Bogdan voevod și de la Ioan voevod ; iar rugătorii noștri călugări, ei au scos înainte noastră uric de danie și de mili de la Irimie voevod cum le-au dat tot satul anume Gligenii ctitorul lor Toader Movilă sf<i>nții mănăstiri, cari acel sat i-au fost lui de la bătrînul Petru voevod.

Deci și domnie me am giudecat și cu tot sfatul nostru și am aflat că nu se cade se-s spoe și se-s strici dres<ă>le domnești și nici domnie me n-am vrut să le stricăm lor, deci și rugătorii noștri călugări, ei s-au îndreptat și au pus șie fierăe 12 zloți, iară Irimie și Avraam și Stașco cu toți oameni lor, ei au rămas denainte noastră și de tot sfatul legii noastre și ispisoacilor lor le-am luat de la dînșii și mai mult să nu mai tragă ei cu călugării pentru aceasta și nici să-i mai supere niciodată în veci înainte scrisorii noastre.

V<ă> let 7127 <1619> iuni 15.

Sîngur domnul au poruncit.

Hîrtie cu filigran. Pe verso: „7127 <1619> iuni 15 no. 4"; apoi cu caractere chirilice: **҂зрѯз юн<їє>єї =г=.**

3

1620 (7128) aprilie 28, Iași. *Maria Chiriță postelniceasa întărește m-rii Galata, închinată la Ierusalim, satul Buecani.*

+ Eu, giupîneasa Maria postelniceasa a răposatului Chiriței Dumitrașcă postelnicului Paleolog, mărturisescu eu cu această scrisoare a me cum mi s-au tîmplat a vini din Țara Leșască după moarte dumisale a giupînu meu, a optul<e> an dec-am vinit în' țar<ă>, eu dintru ce mi-au fost prilegiul din ocinele mele ci-au fost cumpărate depreună cu giupînu meu am socotit ș-am miluit de-am întărit sfînta mănăstire <Galata, închinată> Ierusalimul<ui>, cu un sat anume Buecanii, ce-i la țănutul Lăpușnei, pentru sufletul giupînu-meu, al postelnicului, și pentru sufletul meu. Pentru aceea nime să n-aibă a să amesteca dintru frații dumisale a postelnicului, nici de nepoții dumisale, nici de rudele mele, nici de streini, nime să n-aibă a să amesteca. Iar cine va vre să strice dare și-ntăritura noastră ce-am întărit sfintei mănăstiri <Galata>, acela om să hie neertat de domnul Dumnezău și de Svînta Precista Maica precurat<ă> și proclet și triclet și anatema de toț oteț și de svin<ții> apostoli și de toți proroci și de toț<i> svinții anafimei, să hie nerușit în veci. Pentru mai mar<e> credinț<ă> am pus pecet<ea> ca să să știe.

Пис у Ис, в<ъ> л<ѣ>то ҂зрки м<ѣ>с<ѧ>ца ап<рилїє> д<ь>ни ки.

Mardarie <a scris>.

Departamentul pricinilor streine.

Copie aceasta s-au cercetat în departament și fiind întocma cu originalul s-au încredințat și cu a noastri iscălituri.
Andronachi Donici post<elnic>.

Eși, 25 aprilie 1816.

4

1626 (7134) ianuarie 18, Hîrlău. *Radu voievod al Moldovei întărește lui Toma postelnic satul Bădeni cu arătarea hotarelor.*

Suret asemene tălmăcit de pe hotarnica moșii Bădenilor de pe ispisocul mării sale Radul vodă din 7134 <1626> ghen<arie> 18.

Iată domnie me am dat și am întărit boeriului nostru Toma post<elnic> dintru ale sale drepte privelegii, ce au avut el de danie și de miluire de la

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

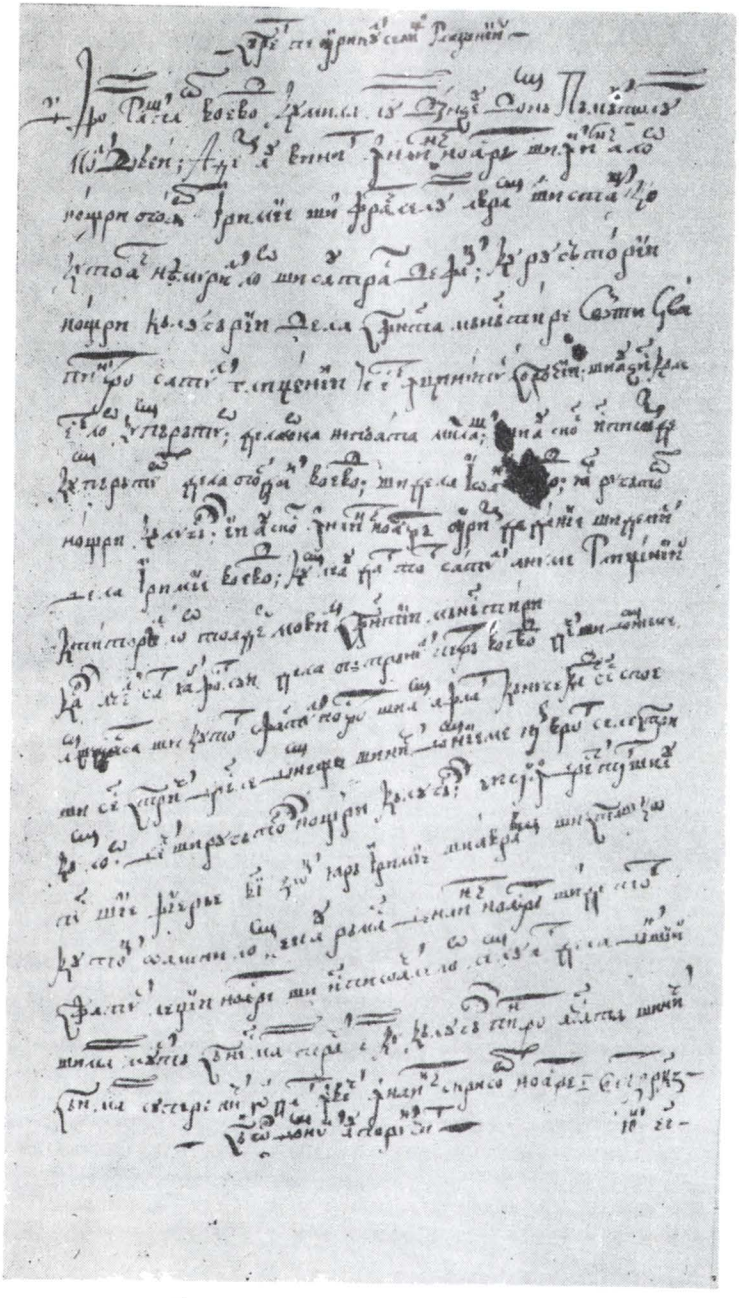

Doc. nr. 2 : 1619 (7127) iunie 15.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Ștefan Tomșa v<oie>vod și de întăritură de la însuș domnie me pe satul Bădenii și pe hotarul aceluiaș sat de mai sus scris, pe unde au hotărît slugile noastre Gheorghe Arapul vor<nic>, și Manoil ce au fost pîrcălab, și Procopie din Hîrlău, și Andronic diiacul de Budești și Mihail cel bătrîn, și Gavril vat<aman> de vieri, și preotul de la De<a>lul Domnescu și vătămanul de acolo și au

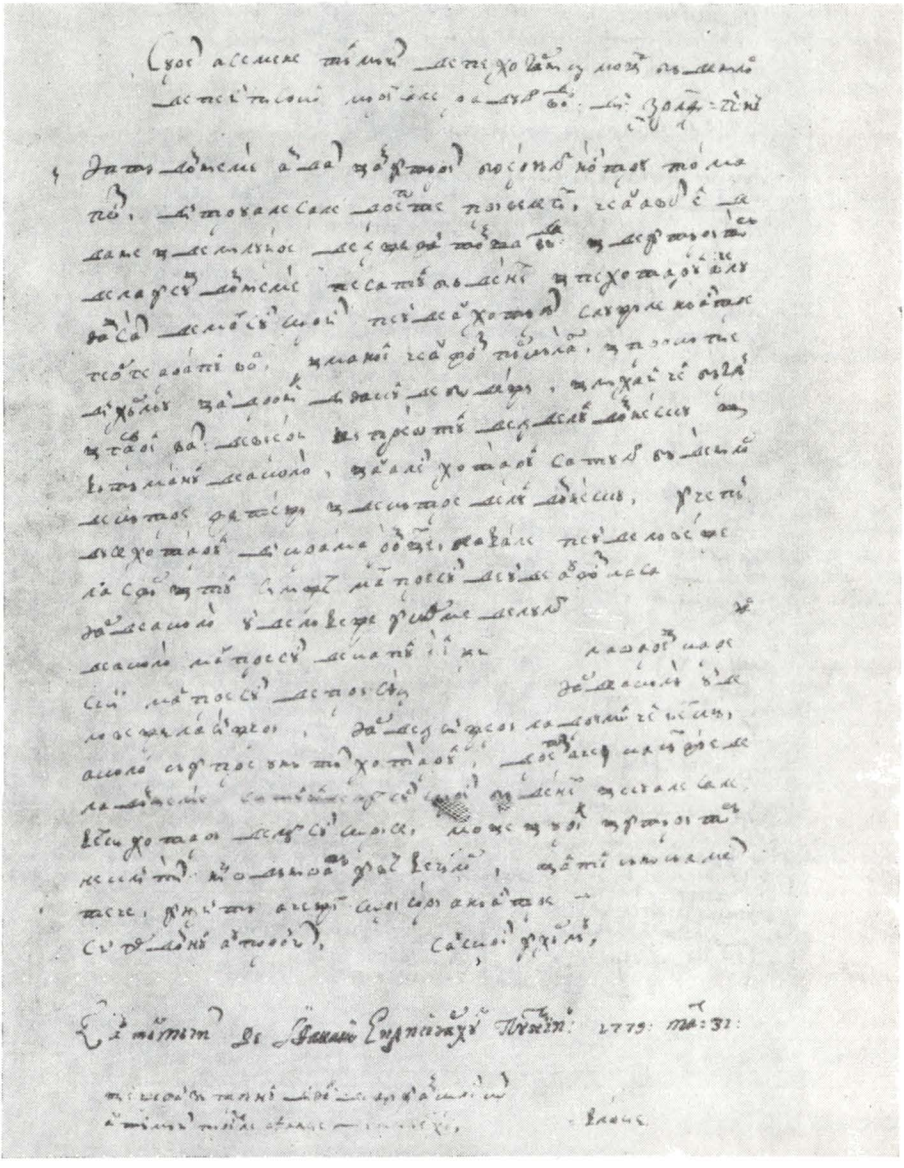

Doc. nr. 4 : 1626 (7134) ianuarie 18.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

ales hotarul satului Bădenilor de către Feteşti şi de către De<a>lul Domnescu, începîndu-se hotarul din crama roşie, la vale, pe unde loveşte la sfîrşitul siliştei mai pre sus de unde au fost casa...[1], iar de acolo unde loveşte în culme de<a>lului...[2], iar de acolo mai presus de capul bălţii...[2] la oareşcare schin mai presus de prisaca...[2], iar de acolo unde loveşte la singeri, iar de la singeri la drumul cel vechi, acolo să împreună tot hotarul.

Drept aceea ca să-i fie de la domnie me satul cel de mai sus scris Bădenii şi cu ale sale vechi hotară de mai sus scrise, moşie şi uric şi întăritură neclintit nici odinioară în veci vecilor. Şi altul să nu să amestece, înainte aceştii scrisori a noastre.

S-au scris în Hîrlău.

Singur domnul au poroncit.

Vlasie <a scris>.

S-au tălmăcit de Athanasie eclisăiarhul Putnii. 1779 mai 31.

Şi eu Ştefan bătrînul diiac de...[2] am scris cum au tălmăcit părintele Athanasie eclisierhul.

Pe verso: „Ispisocu de la Radu v<oie>vod pi Bădeni la care arată hotaru. 212".

5

1665 (7173) februarie 2. *Eustratie Dabija voievodul Moldovei întăreşte hotarnica Tîrpeştilor, a mănăstirii Secul, în urma jurămîntului cu brazda în cap.*

Suret di pi hotarnica Tîrpeştilor di la Efstratie Dabija v<oie>vod din velet 7173 <1665> fevr<uarie> 2.

Іо Єфстратіє Дабижа в<оє>вода божїю милостївꙋ ґосподар Земли Молдавской[3]

Adică au vinit înaintea noastră şi înaintea alor noştri moldovineşti boeri, a mari şi a mici, rugătorii noştri egumănu şi cu tot săboru di la sf<în>ta monastiri di la Săcul, undi esti hramu Osăcnoveniia[4], şi cu rugătoarile noastri călugariţili di la sf<în>ta monastiri di la Topoliţa şi au cerşut loru hotarnică să li aliagă nişti loc di fanaţ în Poenile Ţolaciului. Deci am făcut domniia me carti noastră la boerii noştri credincioşi Ştef<a>n Boulu ci au fostu vornic mari şi la Tălmaciul ci au fost comis mari di au mersu acolo la sat la Tîrpeşti, în ţinut Neamţului, şi au strinsu oameni buni şi bătrîni di prin pregiuru megiiaş unii şi din cari au mai fostu şi altă dată cînd au mai hotărîtu răpoosat vlădica Anastasăi Crimea împreună cu alţi boeri iarăş acolo la acelaş locu anumi: Sămion eguminu di la Săcul, şi Varlaam, şi popa Grigorii din Mînjăşti, şi popa Ionaşcu din Grumăzăşti, şi Grigorcea, şi Samon di acolo, şi Grigorii di acolo, Acsăntii Boţul di acolo şi Drăghii di acolo, şi Ghirghii din Răteşti, şi Ioan dregătoriul din Bălţăteşti, şi Ionaşcu Albăscu di acolo şi Ionaşcu Joră din Cristeşti, şi Marcu din Corni şi Marcu din Vindioani[5] şi mulţi oamini buni şi au purcesu pi undi au ştiut ei hotaru Tîrpeştilor din capu Dumbrăvii dispre Boişti, undi să <în>tălneşti hotaru Tîrpeştilor cu a Tîrgului nou, di acole în drept drept locului pînă în valea Topoliţii di acole pristi apă pre vali Ocii matca în sus pînă la obîrşiia văii în dealu undi drumul Tîrgului nou în culmea dealului la groapa Lupului, di acole în dreptu locului pre culmea dealului la movila lui Zaico[6] di acolo culmea din booru în booru pînă la Movila Găuonoasă, di acolo culmea dealului drept pînă la Comoară, di acolo pre culmea dealului şi pre sămni pînă la jidovină, di acolo culmea pînă la obîrşiia văii Cîrstînii, deciia

[1] Loc gol în' text.
[2] Ilizibil.
[3] Io Efstratie Dabija voievod. cu mila lui Dumnezeu, domn al Ţării Moldovei.
[4] Tăierea capului Sf. Ioan.
[5] Greşit pentru „Ghindăoani".
[6] Sau „Vanco".

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

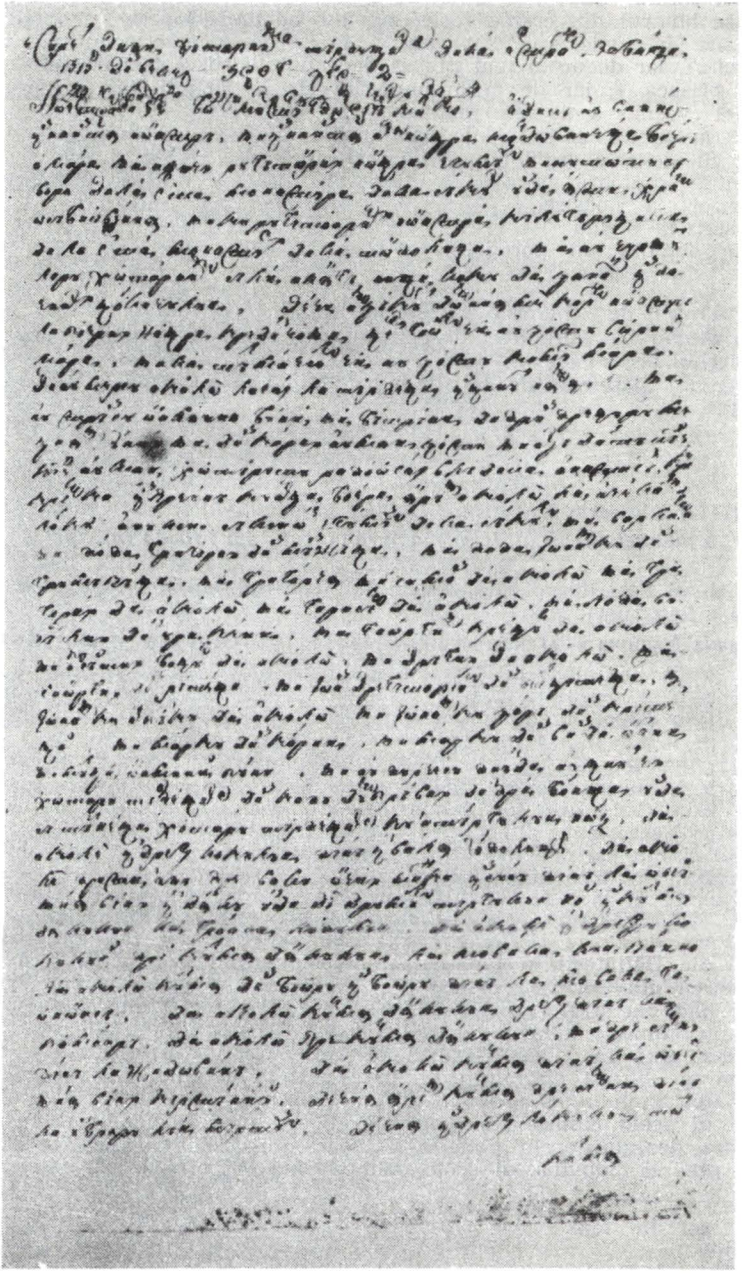

Doc. nr. 5 : 1665 (7173) februarie 2

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

iarăş culmea, pre sămni, pînă la umbraru lui Mărtinu, de ciia în drept locului tot culmea pînă la bolohanu Ungurului, di acolo drept la obîrşiia văii Frăsănului, di acolo drept pisti Clini pi la obîrşia văii Alunilor în drept la movila Cireşului, di acolo hodirea Cornilor, pre culmea dealului, pînă iasă afară în poiana Creţoai, de ciia la vali pînă în valea Frănturilor la Creţoai undi le-au fostu pricina călugăriţilor cu călugării şi au stătut acolo şi au întrebat pi călugăriţi cu ci să acolisăscu eli di acel locu, eli n-au arătat nici urici, nici zapisă, ci numai cu ci au fostu zicu vecinii călugăriţilor nişti curăţituri pi acel locu încă cînd au fostu locu domnesc. Deci văzînd călugăriţili că nu au eli cu ci să răspunzi călugărilor şi legîndu-să şi aceli poeni pre locu sacaniloru, socotit-au călugăriţile şi au alesu doi oameni buni şi bătrîni, anumi Nechita şi Zahariia din Tîrpeşti şi au luoat brazda în capu şi au giurat cum şi acel locu au fostu tot din Tîrpeşti cumpărătura lui Nistoru Urechi. Deci văzind călugăriţile cum după diresă ci au călugării au giurat şi acii doi oamenini buni, lasat-au şi călugăriţile să fii acel locu al sacaniloru cum şi au fostu din vechiu, di acolo pre vali în giosu pînă undi să întîmpină valea Frănturilor cu pîrăul Slatinii şi di acolo drept la dealu pre o scursură pre din sus di o curăţitură a lui Efremu, di acolo drept presti vale Biholării pînă în hotaru Curicheştilor, pre undi au fostu hotaru din vechi.

Deci domniia me, cu tot sfatu nostru, dacă am văzutu mărturii di la acii boeri, ci au hotărîtu cu atîţia oameni buni cari mai sus ai scrisu, precum au ştiut ei cu sufletile lor, crezut-am şi di la domniia me încă am dat şi am întăritu rugătorilor noştri călugărilor din sf<în>ta monastiri Săcul undi iasti hramul Osăcnoveniia [1], pre undi s-au ales hotaru acum, aşa să fii cu tot venitul să li fii moşii în veci şi uric şi întăritură niclătită niciodinioară pisti cartea noastră.

Сам ґ<ос>под(инъ) велѣл[2].

Paisii arhimandrit şi stariţ sf<in>ţii m<ănăstiri> Neamţul (m.p.).

Hîrtie de culoare albastră, două foi.

6

1666 (7174) mai 2, Iaşi. *Duca, voievodul Moldovei, întăreşte lui Toader postelnic satul Buecani, care a fost pus zălog lui Dabija vodă.*

Иѡ Дꙋка воевода, б<о>жїю мил<о>стїю, ґ<о>сп<о>даръ Земли Молдавскои.[3] Adecă domniia mea m-am milostivit şi am dat boiarinului nostru, lui Toader postelnicul, a sa driaptă ocină şi moşie satul Buecanii, ce sintu la ţinutul Lăpuşnei, care sat l-au fostu pus zălog dreptu nişte bani la răpoasatul Dabij<ă> vodă. Domniia mea m-am milostivit şi i-am ertat toţi banii aceea înapoi, şi l-am miluit cu acea ocină şi moşie în veci, cum i-au fostu şi mai <î>nainte cu tot venitul şi cine-i va ară sau cosi pre acest hotar al boiarinului nostru, ce-l mai sus scriem, ori tîrgoveţii de Chişinău, ori alţi oameni, ca să le ia a zecea, şi nime să nu cuteze a ţinea sau a opri **прѣад сим листом ґ<о>сп<о>дства ми Иначе не бъдет**[4].

† Сам ґ<о>сподин велѧл[5].

Ꙋ Ꙗс, в<ъ>л<ѣ>то ҂зрод маи в҃[6].

Нои Дꙋка воевода.

---

[1] Tăierea capului Sf. Ioan.
[2] Însuşi domnul a poruncit.
[3] Io Duca voievod, cu mila lui Dumnezeu, domn al Ţării Moldovei.
[4] Înaintea cărţii domnii mele. Altfel să nu fie.
[5] Însuş domnul a poruncit.
[6] În Iaşi, la anul 7174 mai 2.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Departamentul pricinilor streine.

Copie aceasta s-au cercetat în departament şi fiind întocma cu originalul s-au încredinţat şi cu a noastri iscălituri.

Andronachi Donici post<elnic>. Eşi, 27 aprilie 1816

7

1715 (7223) ianuarie 1, Iaşi. *Nicolae Mavrocordat voievod, domnul Moldovei, dăruieşte anual Sfîntului Mormînt din Ierusalim 150 stînjeni mari de sare de la Ocnă, prin mijlocirea mănăstirii Caşinului. Dania este întărită şi afurisită de Hrisant, patriarhul Ierusalimului.*

Іѡ Николае Алеѯандрꙋ воевода, б<о>жїею м<и>л<о>стїю, г<о>сп<о>даръ Земли Молдавской[1]. Facem ştire cu această carte a domnii mele tuturor cui să cade a şti, de vreme că sfîntul şi de viaţî făcătoriu Mormîntul a Domnului nostru I<isu>s H<risto>s de la Sfîntul Ierusalim iaste maica tuturor sfintelor beserici creştineşti care să numeaşte ceariul pemintescu şi alesul Sion, precum zice sfîntul David proroc, cetatea a marelui împărat, care fiind darî la mijlocul neamurilor necunăscători, ca fiarîle de sălbateci şi din promithia a marelui D<u>mnezău să chivernisişte cu agiutoriul de milostenie a pravoslavnicilor creştini şi să păzeşte casa a D<u>mnezăului lui Iacov cu toatî orînduiala ei întreagî, cum şi pînă astăzi să aflî cu toatî plinire ei, dintru care loc sfinţitu ni s-au arătat mîntuire noastrî a rodului oamenescu.

Socotit-am darî şi domniia mea din tot cugetul nostru că nî să cădea şi noaî după datorie a noastrî ca să facem agiutoriu Sfîntului Mormînt dintru oborocul de sare de la Ocnî, ca să aibî de la domniia mea acest obiceiu pururea din an în an, precum au şi sfintîle m<ă>n<ă>stiri din' toatî ţara noastrî. De vreme darî că Sfîntul Mormîntu iaste cap şi începătura tuturor sfintelor besé-ricilor creştinéşti.

Drept aceea, darî am făcut acestu testamentu Sfîntului Mormîntu, ca să aibî a lua pre tot anul cîte o sutî şi cinzîci de steţii de céle mari de sare, ca să-i fie de agiutoriu sfîntului Ier<u>s<a>lim, pentru a noastrî veacinica poménire, şi pentru pomenirea acélor de mai <înai>nté trecuţi repăosaţi domnii a Moldovei. Şi aceastî sare să să dea pre mîna egumănului de la m<ă>n<ă>stirea Caşinul, el să poarte de grijî sării să o trimaţî pînî la Galaţi la m<ă>n<ă>stirea lui Sfetii Gheorghie, şi egumănul de la Sfetii Gheorghie să o trimaţî cu corabie la Ţarigrad la metohul Sfîntului Ierusalim.

Pentru aceea şi în urma noastrî pre carii va milui domnul D<u>mn<e>zău cu domniia ţărîi noastre a Moldovei, poftim ca să nu surpe acest obiceiu de sare Sfîntului Mormîntu, ce ca să aibî a da şi a întări şi a milui pre tot anul precum s-au legat mai sus, pentru a sa vécinica poménire. Iarî carii din domni ari lăcomi şi n-ari dà acest oboroc de sare pre tot anul Sfîntului Mormînt să fie neertat şi blîstămat de Domnul D<u>mn<e>zău şi de Maica Precista şi de 12 apostoli vrăhovnici şi să fie legat şi afurisit de 318 părinţi din cetate Nichei şi de toţi sfinţi şi fericiţi Patriiarşi a Sfîntului Ierusalim. Aceasta am dat şi am întărit ca să fie de la domniia mea uric Sfîntului Mormînt stătător în veaci. Amin.

Ꙋ Ꙗс, в<ъ> л<ѣ>то ҂ЗСКГ ген<арїе> а, фтораг<о> г<ос>п<о>дства[2].

Noi Nicolae voevoda <m.p.>.

„Ος τΐς ποτέ βουληθῆ ανατρέφαι, έμποδίσαι, ἤ ὅλως διασεῖσαι τὴν αύθεν-τικὴν ταύτην αφιερωσιν καί φιλοτιμίαν, ὁποιουδήποτε βαθμοῦ και καταστά-

---

[1] Io Nicolae Alexandru voievod, cu mila lui Dumnezeu, domn al Ţării Moldovei.

[2] **În Iaşi, în anul 7223 <1715> ianuarie 1, a doua domnie.**

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

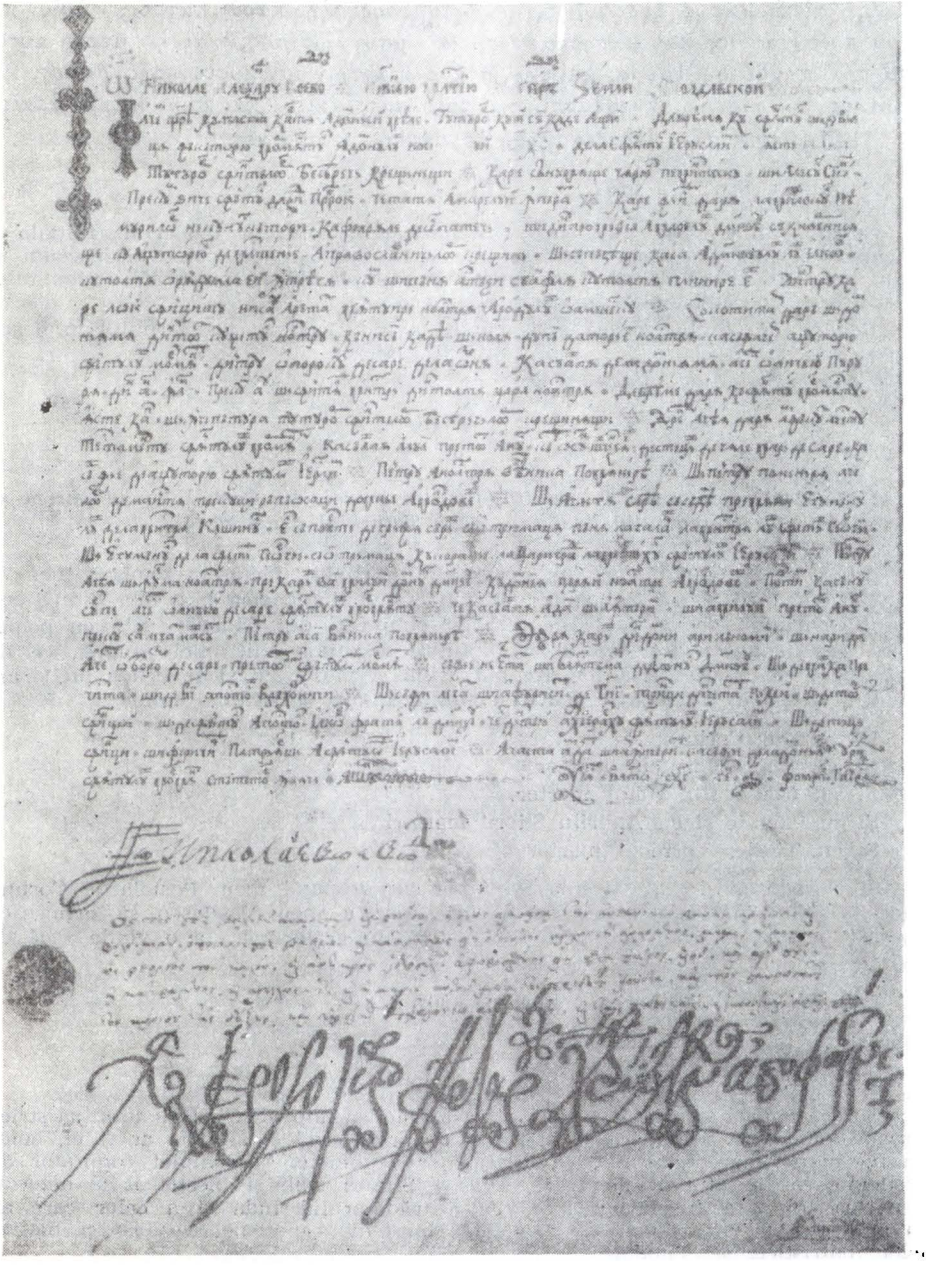

Doc. nr. 7 : 1715 (7223) ianuarie 1.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

σεως εἴη ὁ τοιοῦτος, ἄρχων, ἡ ἀρχόμενος, μέγας ἡ μικρός, ὡς φθορεὺς τοῦ καλοῦ, καὶ ἄντικρυς ἱερόσυλος, ἀφωρισμένος εἴη παρὰ πατρός, υἱοῦ, καὶ ἁγίου πν(εύματο)ς, καὶ κατηραμένος, καὶ ἀσυγχώρητος, καὶ ἡ μερὶς αὐτοῦ μετά τόν προδότου Ἰούδα, καὶ τῶν σταυρωσάντων τὸν κύριον τῆς δόξης, καὶ ὑπόδικος τῷ αἰωνίῳ ἀναθέματι, καί ταῖς πατρικαῖς, καὶ συνοδικαῖς ἀραῖς:

Ὁ Ἱεροσολύμων Πατριάρχης Χρύσανθος ἀποφαίνεται[1].

Acsintie Uricari <a scris>.

Original, hîrtie (44 × 31 cm). Ornamentat de Axinte Uricariul. Iniţiala I (mărime 7,5 cm) în culoare aurită, literele începătoare în chinovar precum şi textul presărat cu steluţe mari şi puncte în roşu. Iscălitura autografă a domnului şi aplicarea peceţei mici cu stemă în roşu.

Redacţia în limba greacă, scris cursiv, avînd iscălitura patriarhului în negru şi pecetea aplicată în tuş reprezentînd Învierea.

8

1735 (7244) septemvrie 30. *Sandul, fiul lui Postolache Corbul, vinde partea sa de moşie din Sireţi nepotului Vasilaşco fecior Tatarului, drept 20 lei.*

Adică eu, Sandul ficior lui Postolache Corbului, făcut-am zapisul meu la mîna lui Vasilaşco ficior Tătarului, precum am vîndut partea mea den Sireţi, den ţinutul Orheiului, de pe faţa Bicului den cîmpu şi din păduri <şi> cu pomeţ cu ce s-ar alegi cu tot venitul pămîntului, de nime silit, nici asuprit, cè de bună voè mea, ca să fie a lor dreaptă ocină şi moşie lui şi ficiorilor lui şi am vîndut-o drept în 20 lei. Şi pentru credinţă m-am şi iscălit, anume:

Eu Sandul Corbul.
Şi eu Ţone Vornicul martor.
Şi eu Constantin Bihol martor.
Şi eu Panaite şi cu Andriiu Siiorit martori.
Şi eu Toader Vornicul martor.

Şi această moşie are şi imaş şi iaz făcut de tatăl meu, Postolache Corbul, ficior lui Simeon Ţaghici, iar de a vrea nepotu meu Vasilaşco să primească <aceasta> a primi, iar de nu a vrea, el să nu grăbească <a o vinde> că eu <o> ţin singur.

Let 7244 <1735> ;săp<tembrie> 30.

Original.

---

[1] Dacă cineva vreodată va dori să răstoarne, să împiedice ori cu totul să strice această domnească afierosire şi filotimie, de orice grad şi situaţie ar fi el, boier sau începător, mare sau mic, ca distrugător al binelui şi complet comiţător de sacrilegiu, să fie afurisit de Tatăl, Fiul şi Sfîntul Duh şi blestemat şi neiertat şi partea lui să fie la un loc cu a trădătorului Iuda şi a celor care au răstignît pe Domnul slavei şi <să fie> blestemat anatemei veşnice şi blestemelor patristice şi sinodale.

Al Ierusalimului Patriarh Hrisant se pronunţă.

(Lectura şi traducerea aparţin lui Nicos Gaidagis).

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

9

1739 (7247) ianuarie 20, Iaşi. *Grigorie Ghica voievod întăreşte mănăstirii Galata, închinată Sfîntului Mormînt, aşezarea făcută cu tîrgoveţii de pe locul mănăstirii, numit Buicani, ca să plătească bezmîn anual.*

Нои Ґриґорїє Ґика воєвод, б<о>жїю мил<о>стїю, ґ<о>сп<о>дар Земли Молдавскои[1]. Facem ştire cu această carte a domnii mele tuturor cui să cade a şti, că iată au venitu înainte domnii mele şi a tuturor boierilor noştri a mari şi a mici rugătoriul nostru Nectarie arhimandritul de la sfînta m<ă>n<ă>stire Galata care iaste închinată la Sfîntul Mormîntu al domnului nostru Iisus H<ris>tos şi ni-au arătatu ispisoace şi di la alţi luminaţi şi răposaţi domni ci-au fostu mai înainte di noi scriindu şi mărturisindu precum are Sfîntul Mormîntu o bucati di locu la ţinutul Lăpuşnii, care să numeşte Buecani, care locu întră şi în vatra tîrgului Chişinăului şi jăluindu-s arhimandritul de mai sus numitu, precum m<ă>n<ă>stire Galata n-are nici un folos di ace moşie, ca să fie de agiutoriu la Sfîntul Mormîntu, den vreme că tîrgoveţii au casă şi dughene şi pivniţă pe locul Sfîntului Mormîntu şi nu dau nimicî şi stăpînescu ei locu în tîrgu, cum şi pe afară calcî locul acesta cu vitili lor şi n-au nici un folos di ace moşie.

Pentru care jăluindu-ne arhimandritul di la Galata, domnia me am scris o carte după jaluba egumenului la credincios boiariul nostru dumn<ea>lui Lupul Năstasie fiind sărdariu şi la boiariul nostru Vasilache Măzărache biv vtor vist <iernic> ca să meargă acolo la Chişinău şi să cheme pe tîrgoveţi faţă şi să ia sama şi pentru casă şi dughene şi pivniţă ci-ar fi în faţa tîrgului pe locul Sfîntului Mormîntu, să le facî aşezare, ca să de şi ei bezmîn pre an precum dau şi la alte tîrguri, ce să află pe locuri mănăstireşti.

Şi mergînd acei boeri acolo, au chematu pe toţi tîrgoveţii faţă şi luîndu sama aşe au aflatu, cum că tîrgoveţii să hrănescu pe ace moşie a Sfîntului Mormîntu şi nimică nu dau la m<ă>n<ă>stire, şi într-acesta chip i-au aşezatu, care şi toţi tîrgoveţii creştini şi armeni şi jidovi au priimitu. Şi s-au aşezatu di bunăvoe lor pentru casă şi dughene şi pivniţă ce vor fi în faţa tîrgului pe locul m<ă>n<ă>stirii ca să dè pe an bezmîn cîte o şesă pot<ronici> noi di stînjin, iar pentru pivniţile ce vor fi în dosul dughenilor sau alte casă, ci ar fi di la faţa tîrgului în laturi, pe locul m<ă>n<ă>stirii, să nu dè nimicî, fiindu acolo mezil împărătescu, ca să fie <casăle> di odihnă pentru oaspeţi. Care pentru această aşezare — văzumu şi mărturie tîrgoveţilor, cu peceţile şi iscăliturile lor, în care mărturie sîntu iscăliţi şi aceşti boiari di mai sus numiţi.

Care şi domniia me, dacă am văzutu aceastî mărturie încredinţaţî scriindu precum tîrgoveţii toţi au priimitu şi s-au aşezatu într-acestu chipu ca să de acestu agiutoriu la Sfîntul Mormîntu, am datu şi de la domniia mea ş-am întăritu Sfîntului Mormîntu pe aceastî aşezare, ca să fie şi de la domniia mea întăritură şi uricu şi miluire neclătit neruşiitu stătătoriu în veci.

Altul nimeni să nu-s amestice piste această carte a domnii mele.
U Ias vlet 7247 (1739) Ghenariu 20
Noi Grigorie Ghica v<oie>voda.

L.P.

Dimitri Sturz<a> b<iv> 3 log<o>făt.
Simion Cheşco uricariu am scris.

Departamentul pricinilor streine.

Copie aceasta s-au cercetat în departament şi fiind întocma cu originalul s-au încredinţat şi cu a noastri iscălituri.

Andronachi Donici post<elnic>.

Eşi, 21 april 1816.

---

[1] Noi Grigorie Ghica voievod, cu mila lui Dumnezeu, domn Ţării Moldovei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

10

1741 (7249) iulie 27, Iaşi. *Grigorie Ghica voievod, miluieşte biserica Sfintul Nicolae zidită de iznoavă de sărdarul Lupul Năstasă, metoh al mănăstirii Galata, cu 100 lei anual, precum şi cu 30 chile de grîu şi 20 chile de mălai din pîinea uşorului ce să strînge de la tatari.*

Нои Гриґорїе Гика воєвода, в<о>жїю мил<о>стїю, ґ<о>сп<о>дарь земли Молдавскои[1]. Adecă domniia mea binevrîndu cu a noastră bună vrere, cu curată şi luminată inimă de la tot sufletul nostru şi de la Dumnezău agiutoriu, căutînd buni lucruri cari au fost făcîndu luminaţi răpăosaţi domni ci-au fost mai înainte de noi din liubovul ci-au avut către Dumnezău şi către sfintile biserici şi către pentru noi lui Dumnezău rugători, cari pre dinşii i-au miluit şi i-au întărit pentru mîntuinţa sufletealor sale, pentru aceea şi domniia mea m-am milostivit cu biserica din Chişinău und<e> să cinsteşti hramul sfîntului şi marile făcătoriu de minuni ierarhu a lui H<risto>s Neculai, cari biserică fiind mai înainte domniască şi-n vremea tulburărilor ci-au vinit Moscalii alce în ţară, s-au risipit de tătari din temelii, şi la aceea vremi fiindu sărdariu din poronca noastră credincios boieriul nostru dumnialui Lupul Năstas biv agă, slujindu domnii miale cu credinţă mai vîrtos într-aciale vremi şi cerîndu vòi de la noi ca să o facă dumnialui această biserică, domniia mea i-am dat vòi şi blagoslovenii ca s-o facă şi au făcut-o dumnialui din temialii cu toat<ă> cheltuiala dumsale şi fiindu ş-acest locu tîrgul Chişinău ce să numeşti Buicani a man<ă>stirii Gălăţii, undi iaste zidită această biserică, au cumparatu dumnialui acel locu cu toate viniturile drept[2] ... lei şi l-au închinat svinţii biserici cari biserică cu voia noastră au făcut-o dumnialui metoh măn<ă>stirii Gălăţii.

Deci dară văzîndu şi domniia mea acestu lucru plăcut lui Dumnezău, ci-au făcut dumnialui, domniia mea încă am întărit, cu acestu testamentu al nostru ş-am miluitu această svîntă biserică deosebit de alte mile ci-am făcut domniia mea, ş-am orînduitu ca-s aibă a lua pe tot anul cîte 100 de leai din mortasăpiniia Căş<i>năului [sic] or de a fi pe sama domnii, or de ar dărui-o domniia cueva tot să aibă a lua această sută de lei, de vrem<i> că tîrgul Chişinăul pe acest locu a bisericii să faci, aşe am socotit domniia mea că eşti [sic] cu cali să s<e> dea această milă la svînta biserică.

Aşijdere m-am milostivit domnie mea, ca şi din pîine uşorului, ce să strîngi de la tătari acolo la Chiş<i>nău, să aibă a lua triizăci chil<e> de grîu şi doaozăci chile de mălai pe anu, ca s<ă> fii pentru chivernisala bisericii şi de acumu înainte această milă să fii stători în veci.

Aşijdire şi dup<ă> a noastră viiaţă şi domnii, pe cini Dumnezău va alegi a fi domnu şi stăpînitoriu aceştii ţări, poftim ca-s nu stricî mila ci-am făcutu cu această biserică precum şi noi n-am stricat miluirile altor domni, ci-au fost mai înainte de noi, ce mai vîrtos să-ntăriască pentru a lui veşnică pominire.

Aceasta scriem.
Noi Grigorie Ghica voevoda L.P.
U Ias vlet 7249 (1741) iuli 27.
<Pe verso:> Sau scris la condică. Lupul Gane log<o>făt.

Departamentul pricinilor streine.

Copie aceasta s-au cercetat în departament şi fiind întocma cu originalul s-au încredinţat şi cu noastri iscălituri.

Andronachi Donici post<elnic>

Eşi, 20 april 1816.

---

[1] Noi Grigorie Ghica voievod, cu mila lui Dumnezeu, domn Ţării Moldovei.
[2] Loc gol în text.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

11

1752 (7260) mai 12. *Zapis de schimb de ţigani între mănăstirea Bistriţa şi mănăstirea Dobrovăţ.*

Facem ştiri cu această scrisoari a noastră, precum că avînd mănăstire Bistriţa o ţigancă anumi Arvasii Papuca, fată lui Maftei giudele, după un ţigan a mănăstirii Dobrovăţului anumi Dămiian sin Babii, acel Dămiian au făcut ficiori împreună cu Arvasie ţiganca Bistriţii şi mulţi ani trecînd la mijlocu nu s-au mai împărţit ş-acum cerîndu-ni noi parti ţigancii noastri a Arvasii şi di vremi ci era un lucru nicăutat di cătăva vremi, n-am putut într-alt chip să-i alegim acii ţigani, numai fiind lucru dosluşit şi cu adivărat că parti Arvasii ţigancii noastri au rămas pînă astăzi la mănăstiri Dobrovăţu adiverind şi însuş răposatul Ghiorghii ce-au fost mitropolit cu izvod cu slova sa pentru Arvasii ţiganca şi ficiorilor cîţi au fost şi nepoţi şi cum să află la mănăstiri Dobrovă<ţul> di împărţală.

Doc. nr. 11 : 1752 (7260) mai 12.

Deci noi aşe am socotit şi ni-am învoit frăţeşte cu sfinţiia sa Daniil, egumenul di Dobrovăţu, şi sfiinţia sa Chiril, egumen di Căpriiana, şi am primit să ni de noaî egumenul de Dobrovăţ doaî sălaşe di ţigani întregi ca să fii placiri noastră şi ni-au dat pre acişti ţigani anumi Gligorii Tătarul cu fămie lui Acsinii şi cu cinci copii şi Toader Musuna cu ţiganca lui Vasălca şi cu patru copii. Şi într-acista chip aşezîndu-se, ni-am dat şi scrisori unul la mîna altue dinaint<e> şi altor boeri ci s-au iscălit mai gios ; şi pentru credinţa şi noi am iscălit. Să să ştii.

Лѣт ҂зсѯ маі ві.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Lemnianos Bistriţanos [1].
A <mănăstirii>Barnovschi Pricopios martor [1].
A mănăstirii Tazlău Hrisantos martor.
... Hîncul vel med<elnicer> dinainte me s-au aşezat.

Original, (29,5 × 24 cm.). Pe verso: „7260 <1752> mai 12. Schimbu de la egum<enul> Bistriţii cu care di la Dobrovăţ pe Arvasie Papuca fata lui Matei giude, ci o ţine Damian sin Babei, cu toata ro<a>da ei, în locul lui Grigorie Tatarul, cu fimeia sa Acsenie şi cu cinci copii, şi în locul lui Toader Musuna cu fimeia sa Vasâlca şi cu patru copii".

„Scrisoarea pe care am luat-o de la Bistriţeanu la care am dat două salaşe". Nr. 29. (în l. greacă).

12

1756 (7264) august 20, <Iaşi>. *Constantin Mihai Racoviţă, domnul Moldovei, întăreşte mănăstirii Neamţ stăpînirea viilor şi pomeţilor de la Dealul lui Vodă de la Cotnari, în urma judecăţii cu Angheluşa Hîjdăoae.*

Suret de pe un ispisoc al lui Costandin Mihai Racoviţă voevod din anii 7264 <1756>, luna lui august 20, pentru viile măn<ă>stirii Neamţului de la Cotniar.

Noi Costandin Mihai Ştihan (sic) Racoviţă voevod cu mila lui D<u>mnezeu domn pămîntului Moldovei. Facem ştire cu această carte a d<o>mniei mele, ca tot cine pre dînsa va căuta sau citind pre ea va auzi, că iată viind înaintea d<o>mniei mele şi înaintea cinstiţilor şi credincioşi boearii d<o>mniei mele cei mari, cuvioşii rugătorii noştri sfinţiea sa chir Nicolae igumenul şi cu tot soborul de la sf<î>nta mînăstire Neamţul unde să cinsteşte şi să prăznuéşte Înălţarea D<o>mnului nostru Iis<us> H<risto>s, au arătat nouaî carte de la cinstit părinţele şi rugătoriul nostru sfinţia sa pre sfinţitul episcop de Roman chir Io<a>nichie şi de la cinstit şi credincios boearîul d<o>mniei mele dumnelui Iordachie Cantacuzino biv vel logof<ăt> din anii 7263 <1755> august 29, scriind numitul episcop că întîmplindu-s<ă> de au mers la hotăritul satului Delenilor ot ţinutul Hîrlăului au mers înaintea sfinţiei sale şi înaintea numitului logofăt Cantacuzino proigumenul de Neamţ Ghedeon de au cerşut judecată cu Angheluşa Hijdăoae, fata Ciogolii, pentru viile şi pomeţii ce are mîn<ă>stirea Neamţului la Dealul lui Vod<ă>. la Cotnari, cu ispisoace d<o>mneşti de danii. ispitindu-să Angheluşa Hijdăoae ca să tragă aceste vii şi pomeţi către stăpînirea ei cu chip ca acesta zicînd că Dealul lui Vod<ă> iaste cuprins în ispisocul lui Antiohie vod<ă>, ce are ea de danie pre acel deal.

Deci numitul episcop de Roman şi împreună cu dumnealui logofătul Iordachie cerşind de la Angheluşa ca să scoată ispisoace vechi să vază urmează şi ispisoacele cele mai vechi ca şi ispisocul de la Antiohie vod<ă>. Iar Angheluşe n-au vrut să scoată şi au fugit de la judecată, dar pricinuirea de n-au vrut să scoată ispisoacele au fost acesta, ca avînd Costandin Pilat cel bătrîn biv vel şetrar judecată la dumnealui logofătul Iordache la acea judecată au scos un ispisoc de la un d<o>mn de danie şi de miluire pre satul Scobinţii, însă numai pre Scobinţi scrie, iar nu şi pre Dealul lui Vod<ă>, dar au mai arătat şi alt ispisoc de la Antiohie voe<vo>d întru care întăriea lui Pilat stăpînirea Scobinţilor pre hotarăle vechi şi într-acel ispisoc au scris şi Dealul lui Vod<ă> care s-au cunoscut că iaste acel ispisoc făcut cu vicleşug şi făcînd numitul logofăt strînsoare lui Costandin Pilat pentru ce au adaos în ispisoc şi Dealul lui Vod<ă>, el ştiindu-să vinovat au căzut cu rugăminte şi l-au lăsat neprimejduit, dîndu-i şi ispisocul acel viclean, la care acum ştiind numitul logofăt pricina cum că Dealul lui Vodă iaste şi pînă acum d<o>mnesc şi Angheluşa Hijdăoae cu neamul ei

[1] În limba greacă în text.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Pilat n-au treabă cu Dealul lui Vod<ă>, au judecat ca să fie volnici părinții călugări de la Neamț a stăpîni viile și pometii mănăstirii, ce sînt la Cotnari la Dealul lui Vod<ă> cu bună pace.

Care deacă am văzut d<o>mnica mea cartea numitului episcop și a dum<sale> logof<ăt> Iordachie într-acestaș chip scriind, d<o>mnia mea asemenea am întărit stăpînire sfintei mîn<ă>stiri să-și ție viile cu pometii cu bună pace după dovada ispisoacelor mîn<ă>stirii și Angheluța cu neamul ei să nu mai ispitească a trage să zeciuiască viile și pometii mîn<ă>stirii.

Aceasta înștiințăm.

Anii 7264 <1756> au<gus>t 20.

Această copie prescrisă fiind de pe cea adevărată matcă și posleduită din cuvînt în cuvînt o am întărit și cu adeverirea iscăliturii mele.

Dorothei arhimandrit și stareț sf<înta> m<înăstire> Neamțului.

Original pe hîrtie cu filigran.

Pe verso : „127", șters cu două linii, apoi „266".

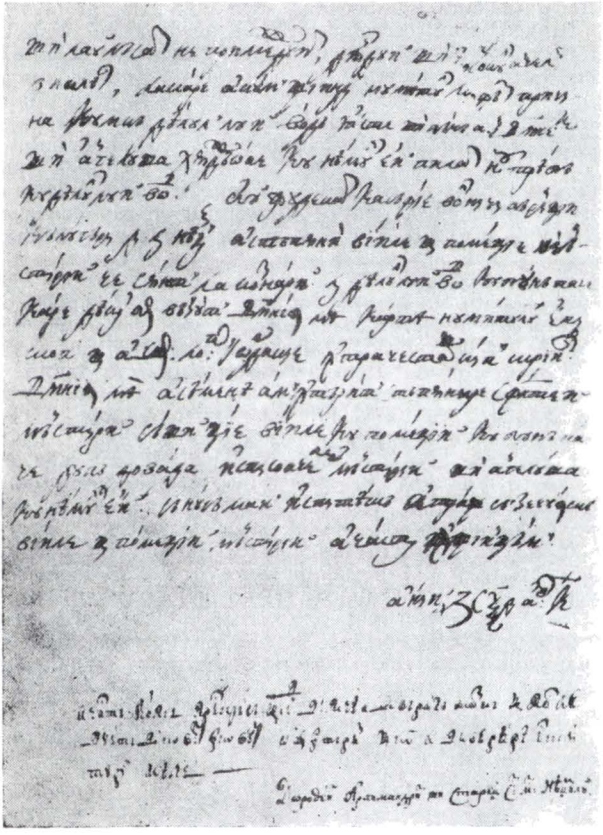

Doc. nr. 12 : 1756 (7264) august 20.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

13

1759 (7267) ianuarie 1, Iași. *Ioan Teodor voievodul Moldovei întărește mănăstirei Galata privilegiile anterioare privind bezmînul, venitul velnițelor și a cîntarului de pe moșia lor Buicani.*

Cu mila lui D<u>mn<e>zău, noi, Ioan Teodor voevod, d<o>mn țării Moldovei. Facem știre cu acestu hrisovu a domnii mele, tuturor cui să cade a ști, că viind înainte domnii mele cuviios rugătoriul nostru sv<i>nției sa chir Procopie arhimandritul și egumenul svintii mănăstiri Galata nî-au arătat hrisoave di la domnie sa Scarlat Grigorii Ghica vo<evo>d și de la alți fericiți și luminați domni ce-au fostu mai înainte de noi, întru care hrisoaove cuprind aceste mile mai gios arătate.

Întîi hotărîndu ca să ia mănăstire Galata di pre o bucată de loc al hotarului Buecanilor moșiia Gălățîi care întră și în vatra tîrgului Chișinăului cîte șasă potronici noi pre anu bezmănul de stînjănul de loc di pre la tîrgoveți creștini, moldoveni, armeni și jidovi, după cum și singuri tîrgoveții au primit, așè să dè, și au datu.

Iar pentru pivnițăle ce vor fi în dosul dughenilor, sau alte casă di la fața tîrgului în laturi pre locul Gălățăi să nu de nimică, fiind acolo menzîlu împărătesc.

Dară pentru velnițăle, ce vor fi, pre locul Buecanilor, al mănăstirii Gălățăi, să ia cîte cinci lei, după cum iau boerii și alte mănăstiri di la velnițăle ce sîntu pre moșiile lor, fiindcă s-au cercetat pricina aceasta cu amănuntul de către dumnalor, veliții boeri, și de către domniia, prin hrisoave și alte cărți domnești și s-au dovedit cu dreptate, fiiștecare ori boeri, ori mănăstiri, ce au moșii și vor fi pre acele moșii velniță, să-ș ia bezmănul, dupre velniță pe obiceiu. Iar cămînarii să-ș caute cămăna lor, pre obiceiu, după cum scrie condica g<os>p<o>d.

Așijdire să mai ia și vinitul cantariului din tîrgu Chișinăului după hrisoave ce ni-au arătat și de alți luminați domni, întru care scriu, că fiind tîrgul Chișinăului descălecat dintru început pe locul Buecanilor moșie mănăstirii, s-au miluit pre sfînta mănăstire Galata și cu vinitul cantariului ce estă acolo, care vinit să să trimită la sf<î>ntul Mormîntu la Erusalim, iară vameșii Chișinăului să nu să amestece la vinitul cantariului.

Pentru care dară, după dreptate și dovada hrisoavelor ce ni-au arătat egumenul depre la alți luminați domni, domnia mè încă și poftindu, a ni arăta următori, iată dară, asămene am întărit prin acestu, al nostru domnescu hrisov prin care hotărîm, ca toate veniturile aceste, arătati mai sus, să aibă a le lua sfînta mănăstire și nestrămutat să să păzască, si poftim domnie me și pre alți luminați domni ce în urma noastră îi va milui D<u>mn<e>zău cu domnie acestii țări ca să nu strice daniia și întărire noastră ce mai vîrtos să miluiască și să întăriască pentru a lor cinste și vecinică pomenire.

Și spre aceasta esti credință însumi domnii meli di mai sus scriță, noi, Ioan Teodoru v<oe>voda, și credința a pre iubiți fii domni meli, Grigor<ie> v<oe>voda și Alicsandru v<oe>voda și credința a cinstiți și credincioși boerii domnii meli, cei mari: dumnalor Manolache Costachi vel logof<ăt> i Ioniță Sturză vel vor<nic> din Țara de Gios, Vasîle Rusăt vel vor<nic> de Țara de Sus, Ștefan Rusăt hat<man> i pîrcălabu Sucevii, i Mihalachi vel post<elnic> i...[1] vel vist<iernic> i Ioniță Cantaco<zi>no vel spat<ar> i Andrunachi vel banu i... vel camenar i Ioniță vel pah<arnic> i ... vel comis i Constantin Cogălniceanu vel stol<nic> și credința a tuturor boerilor mari și mici.

Scrisu-s-au hrisovul acesta de Ion Ghindă aice, în Iași, în anul 7267 <1759> ghen<arie> 1.

Departamentul pricinilor streine.

Copie aceasta s-au cercetat în departament și fiind întocma cu originalul s-au încredințat și cu o noastri iscălituri.

Andronachi Donici post<elnic>.

Eși, 22 aprilie 1816.

[1] Loc gol.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

14

1772 iulie 1. *Ioniță Costin cu ai săi vind jumătate din pivnița așezată pe locul mănăstirii Sf. Arghangheli, metoh al mănăstirii Galata, lui Ursul Agapie mazil, drept 190 lei.*

Facem înștiințare cu această scrisoare a me la mîna dum<nea>lui Ursului Agapie mazîl precum să să știi că am vîndut noi o pivniță di peatră la tîrgul Chișinăului, pi locul măn<ă>stirii Sfeati Arhanghel, care este metoh măn<ă>stirii Galata, puindu-i preț trii suti optuzăci lei și m-am învoit eu Ioniță Costin și cu Ursul Agapii di am dat parte mea eu Ioniță Costin dum<nea>lui Ursul Agapie și mi-au dat 190 lei și am dat parte mea giumătate de pivniți ci era, cu voe și cu știința tuturor ficiorilor mei cari mai gios sîntu iscăliți și dum<nea>lui să-i fii ocină în veci feciorilor și nepoților și strănepoților dum<nea>lui și nime în această vînzare a mè din ficiori ori din ginieri să n-aibă a să amesteca, că eu Ioniță Costin și Ursul Agapii dimpreună am făcut-o și cheltueli tot dreaptă ni-au fost. Și cum eu Ioniță Costin așa am găsît că-i cu cale de cît să fii parte mea în alții, mai bini să fii în tovărășii <cu> mine și am dat. Și cîndu s-au făcut această vînzari s-au tîmplat mulți negustori și oameni buni cari mai gios sîntu iscăliți. Și pentru credință am și iscălit.

Let 1772 iuli<e> 1.

Eu Ioniță Costin împreună cu soțul meu Iona și cu toți ficiorii mei am vîndut.
Eu Onofrei sîn Ioniță Costin cu voe mea s-au vîndut.
Și eu Todar Nămit mazîl, gineri lui Costin am dat cu voè socrului.
Eu Toniet Băț ot Chișinău m-am <în>tîmplat.
Și eu Ștefan Băț m-am <în>tîmplat și cu Niculai Botnar.
Și eu Andronic sîn Jebec ot Chișinău, mazîl.
Eu Agapie Băț m-am <în>tîmplat.
Și eu preutul Vasilache ot Cojușna.
Și eu căpitan Gligoraș Tobultoc ot Chișnău m-am <în>tîmplat.
Și eu Toader Jimbei ot Chișinău m-am <în>tîmplat.
Și eu Andronic sîn Jebec ot Chișinău, mazîl.

Original.

15

1773—1774 (7281). ***Istrate și Grigorie cu ai lor, fiii lui Mustea, vînd lui Ursul Agapie mazil părțile lor din moșia Huhurezii de pe Valea Căzacului pe apa Bîcului, drept 15 taleri.***

Adică eu, Istratie sîn Mustii, împreună cu feciorii mei și cu fetele mele Andrie și Miron i alți feciori ai mei și cu Grigorie brat Istratie iarăși fecior Mustii cu feciorii mei Nistor și Angheluța și alți ficiori ai mei, scriem și mărturisim cu acest adevărat zapis al nostru la mînă dom<i>sale Ursului Agapie mazil, precum să se știe că de nime siliți nici asupriți, am vîndut părțile noastre de moșie ce avem în moșia Huhurezii di pi Valea Căzacului de la ținut Orheiului pe apa Bîcului, ce ne este noaă di pi moșul nostru Borzac, care moșie o împărțiam noi în două cu Ștefan Ciorbă și cu neamurile lui și luam noi a tria parte și Neculachi Ciorbă iarăși a tria parte de sat, și vînzînd Neculachi moșul nostru ace a treia parte lui dum<i>sali Ursului Agapie ni-am sfătuit și noi cu toții și am făcut tocmală cu Ursul Agapie și i-am vîndut și acea a treia parte de sat a noastră drept cincisprezece taleri bani gata și făcîndu-ne dum<nea>lui plata deplin în mîinile noastre, am făcut și noi acest adevărat zapis la mîna dum<i>sale ca să-și stăpînească moșia cu bunătați în veci.

Însă cu parti ce am luat și de la moșul Neculachi și cu părțile noastre acestea s-au încheet giumătate de sat a dum<i>sale și cu giumătate de iaz și cu giumătate de fîntînă ce stă într-acel hotar și în țarină și în finați și în tot locul, tot giumătați, și asupra aceștii vînzări a noastre de s-ar scula cineva din

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

neamurile noastre cu vreo pricină, noi să avem a răspunde cum şi cheltuiala ce s-ar faci, noi să o dăm.

Şi la tocmala noastră s-au întîmplat mulţi oameni buni, cari s-au iscălit şi noi încă pentru mai mare credinţă am pus degetili.

Let 7281 <1773>
Eu Istrat sîn Mustii împreună cu ficiorii am vîndut
Eu Gligori brat Istrati iarăşi am vîndut împreună cu ficiorii.
Eu Neculai am fost faţă.
Eu Ştefan Ciorbă ci sînt răzăş cu vînzători.
Eu Vartic răzăş martor.
Eu Istrati sin Lupaşcu m-am tîmplat
Eu Neculachi Ciorbă martor.
Şi am scris cu zisa numiţilor vînzători. Costachi dascal din satul Săreţii.

Original.

16

1774 iulie 2, Orhei. *Mărturie de la Sărdărie dată babei Ilincăi cu feciorii ei din Cojuşna, că diata făcută de Vasilaşcu Tătaru, care fusese distrusă de răzeşi în tulburările între ţărani din 1773, îşi păstrează puterea după pravilă.*

Facem înştiinţare cu această mărturie a noastră precum au venit baba Ilinca din satul Cojuşna şi ni-au arătat un zapis de cumpărătură din velet 7250 (1742) de la un Tudosi Stavilă din Cojuşna pi o parti di moşie din satul Cojuşna cumpărată drept 25 lei <pe> cari au cumpărat-o Vaşilaşcu ficioru lui Sălvestru Tătaru de la acel Todosi Stavilă şi însurîndu-să Vaşilaşcu au luat pe Ilinca <cu> fiici <şi> cu ficiori făcuţi cu alt bărbat, şi în viaţa lor cît au trăit <cu Vasilaşcu> n-au făcut ficiori, dar la moartea lui Vasilaşcu, fiind el în fire, ne mai cunoscîndu-să că va să moară, au făcut şi părţile lui de moşie danie ficiorilor babii <Ilinca> care era fiistre lui, anume Ioan şi Timofii.

Însă partea aceasta din Cojuşna ce au avut-o di cumpărătură şi o parte iarăşi di cumpărătură ce-au avut din satul Sireţii au lăsat cu mărturie ca să o vîndă acea parte cui s-a găsi şi cu acei bani să pomeniască sufletul lui şi să-i plătiască şi o datorie pe unde au fost. Şi partea din Cojuşna au lăsat-o bună danie acelor ficiori a Ilincăi să o stăpînească în veci. Şi pentru aceste danii şi vînzare după cum li-au rînduit, el, au făcut diiată, cu mîna preotului Vasîle, care i-au fost şi duhovnic din spovedanie, şi într-acea diiată au fost şi alte pricini a lui rînduite, carile au văzut-o mulţi oameni şi au şi cetit-o că au fost făcută cu încredinţare de însuş el.

Întîmplîndu-să la anul 1773 tulburări între ţerani cu nume de volintirie, unii din răzeşii satului Cojuşna au apucat ace diiată din mîna babii Ilincăi şi-au fărmat-o, ne căutîndu-ş pricina cu giudecată, în tăria lor zicînd că n-or primi pe ficiorii babii Ilincăi cu feciorii <lui>, ci dreptatea în capitala noastră aşa au hotărît: di vreme că Vasilaşcu <ficior> lui Sălvestru Tătaru dă părţile lui ce au avut de moşie nepoţilor lui şi altor rudemi, după cum poronceşti şi pravila, iar acesti părţi le-a dat danie cum a vrut el, s-au socotit să fie bine date <şi> de la noi. S-au dat această mărturie la mîna Babii Ilincăi şi ficiorilor ei, cum şi preotului Vasilaşcu din Cojuşna i-au dat a patra parte dintr-această parte care au dat-o feciorilor, cum au mărturisit Baba Ilinca cu sufletul ei înaintea noastră.

Let 1774 iuli 2. L.P.
Darie Donici vel sărdar de Orhei <m.p.>

Original, pecetea sărdăriei Orheiului.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

17

1777 februarie 8. *Scrisoarea lui Dimitrie Ghica și a lui Alexandru Ghica către Ursul Agapie șetrar.*

Dumitale Ursu Agapi, șatrar sănătate!

Cartea ce ni-ai scris am luat și celi scrise am văzut. Pentru bucatili noastri ce sint acolo în sama dumitali, că stau pirâ acum bini, foarti bini; pentru ceea ce ni scrii dumneata rugîndu-te pentru ficiorul dumitali: pentru aceasta întîi să o cunoască slujba dumitali cè cu silință, dar că te temi că-i muri, de aceasta nici o temeri să nu ai, că di-i muri noi om da samă și să nu-ți fii nici o frică și pentru ficiorul dumitali, noi, cunoscînd slujba cè cu vrednicii, vom avea purtare de grijă ca să-l pui la rînduială și nu va rămîne așa

Aceasta, și fii sănătos.

1777, fevruar 8.

A dumitali voitori de bine: Dimitrie Ghica <m.p.>

Alexandru Ghica <m.p.>

Original. Pe verso: S-a trecut la carantină.

18

1778 aprilie 21. *Sărdăria și martorii întăresc dania făcută de Ioniță Buhuș cu ai săi a părții de moșie din Sireți lui Constantin fecior lui Ursul Agapie.*

Adecă eu Ioniță Buhuș și eu Ștefan Buhuș împreună cu un fiu al mieu Andrei ot Jora, dat-am credincios zapisul nostru la cinstită mîna dum<i>sali Costantin sîn șătrariu Ursul Agapie ot Sireți precum să se știe că avînd noi moșie în Sireți de baștină în partea de sus care această moșie umblă în doi bătrîni și un batrîn iaste a lui Vasîle Cănea cu neamul lui și al doilea batrîn iaste a lui Vasîle Alexei cu neamurile lui. Și Vasîle Alexei acel bătrîn îl dă în doaă cu Andronic ot Sireți, iar dintr-acest jumătate de bătrîn ce iaste a lui Vasîle Alexei îl dă în doao cu Boldescu și Boldescu împarte partea lui în doao cu noi mai sus numiți Buhuesti.

Si partea noaostră ce o avem de nimeni ne siliți nici asupriți ci de a noastră bună voe o am dat-o danie și o am dăruit dum<i>sale Constantin sîn șătrariu Ursul Agapie, fiind că dum<nea>lui șătrariu Ursul ne-au fost la multe trebuințe spre agiutor și ne-au făcut și mult bine și iaste și dum<nea>lui răzăș în partea din gios. Și această partea de moșie o am dat ca și dum<nea>lui să aibă a ne pomeni după moartea noastră după orînduiala creștinească la pomelnicul dum<i>sali și nimeni din neamurile noastre să nu aibă a să scula ca să strice această danie de bună voea noastră dăruită. Iară de s-ar și scula vreunii din neamurile noastre ca să strice această danie să fie blăstămat de Dumnezeu și înaintea a fieștе căriia giudecăți să nu li să tie în samă și la orice pricină ar fi noi să răspundem.

Și la această danie s-au întîmplat mulți boeri și mazîli și oameni de frunte. cari s-au si iscălit. Și pentru întărire ne-am pus și degitele cu iscăliturile.

Eu Ioniță Buhuș am dăruit +

Eu Gore Buhuș am dăruit +

Eu Ștefan Buhuș am dăruit +

Eu Andrei sîn Ștefan am dăruit +

Eu Vasîle Alexei ot Roșcani bătrînu lor, am fost de față la danîe și au fost cu voea mea +

Eu Manolachi Lința răzeș la acest bătrîn am fost față și s-au dat cu voea mea +

Această danie de moșie ce au dat-o acești numiți răzăși lui Constandin sîn șătrar Ursul, carele danii fiindu di a lor bună voe înainte mea am încredințat și eu cu iscălitura noastră.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Constandin Răşcan biv vel spat<ar> vel sărdar.
Darie Donici biv vel pah<arnic>, vel sărdar.
Vasile protopop ot Chişinău m-am <în>tîmplat.
Constandin Ghica post<elnic> m-am <în>tîmplat.
Eu Ştefan Băţu mazîl ot Chişinău am fost de faţă.
Eu Andrii Sîrbul cupeţ ot Chişinău m-am întîmplat.
Eu Andronic Diubel mazîl m-am întîmplat.
Şi eu încă m-am întîmplat la această danii Ioan Durac vameş.
Eu Ioan Popa căpitan m-am întîmplat.
Şi eu dascălu Thoma Gheorghe am scris cu zisa dum<nea>lor şi martur.

Original, iscăliturі autografe.

19

1781 martie 3. *Zapis de împărţirea urmaşilor lui Nicolai Bosînta, ţigan, între Ilie Catargiu şi m-rea Dobrovăţ.*

Împărţeală de ţigani, ce s-au făcut din poronca gospod între dum<ea>lui hat<man> Ilie Catargiu şi între mănăstirea Dobrovăţul închinată Sf. Munte, căci un Nicolai Bosînta ţig<an>, ce l-au cumpărat răposatul logof<ăt> Ilie Catargiu de la Maria Ursăchioae cu parte lui din copii bez o fată a lui, anume Ursa, ce-au fost vîndut-o Ursăchioae mainainte la Cucoranul, care acel Nicolai Bosînta ţigan au ţinut pe o Tudosia ţigancă, Rusetească, fată lui Solomon, din Grecul, şi au făcut şase copiii, şi avînd Ruseteştii împărţală de ţigani cu med<elnicer> Nicolai Racoviţi, şi Racoviţi cu schimbu au dat din copii ei pe unii la mănăstire Dobrovăţ, iar o fată au dat-o la d<umnea>lui logof<ăt> Ioan Canta.

Let 1781 mart. 3.

— Chirica sin lui Nicolai Bosînta şi a Tudosii, care acest Chirica ţiind pe Sofronia ţig<anca> a mănăstirii Dobrovăţului, pe care l-au dat Racoviţa la mănăstire şi se află la mănăstire.
— Constandin sin lui Neculai Bosînta şi a Tudosii, care acest Constandin au ţinut pe Paraschiva ţiganca a mănăstirii Dobrovăţului, şi au făcut doi copii anumi: Dănilă şi Chiriac şi să află la mănăstire, pe care Costandin l-au dat Racoviţa cu schimbu la mănăstire Dobrovăţu.
— Ilinca fată lui Nicolai Bosînta şi a Tudosii, ce-au ţinut-o Simeon ţig<an> a dum<nea>lui logof<ăt> Ion Canta şi au patru copii, pe care Ilincă au vîndut-o Racoviţi la dum<ea>lui logofătul Canta.
— Ruxanda fata lui Nicolai Bosînta şi a Tudosii, ce-au ţinut-o Mireuţi ţig<an> al răposatului Ilie Catargiu logof<ăt> şi au şase copii, care să află date zestre la dum<ea>lui logof<ăt> Vasile Razul.
— Lupa fata lui Nicolai Bosînta şi a Tudosii ce-au ţinut-o Nicolai Cîrlig ţig<an> a logof<ătului> Catargiul şi au cinci copii, pe care Lupă au dat-o zestre logofătul Catargiul, şi se află la Serbeşti la dum<nea>lui vor<ni>c Ioan Canta.
— Ursa fata lui Nicolai Bosînta şi a Tudosii, ce-au ţinut-o Vasili Urechi ţig<an> a Cucoreanului şi au şase copii, pe care Ursă au vîndut-o Maria Ursăchioae la Cucoranu, încă mainainte, pîră a nu vinde pe Nicolai Bosînta la logof<ătul> Catargiu. Şase feciori fac.

Iar pentru doao fete a lui Nicolai Bosînta şi a Tudosii, anume Marie şi Angheluşi, care au arătat Chirica ţig<anul> cum au murit şi n-au rămas nici un copil dintrînsele, să-s pue atunci iarăşi la împărţală.
Ilie Catar<giu> hat<man>.

Urmează încă cinci semnături ale veliţilor boieri, greu de descifrat.

Original (37 × 26 cm.). Pe verso: „1781 marti 3. Împărţala cu Catargieştii. „No 37" şi „No 11" şters.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

20

1781 martie 8. Izvod de împărţirea ţiganilor între mănăstirea Dobrovăţ, şi neamul lui Miron Hîncu.

Izvod de împărţală ce am făcut cu mănăstirea Dobrovăţ, cu sfinţiea sa părintele arhimandritul igumen de Dobrovăţ, pentru feciorii lui Sandului Ciobotar, ţigan a Dobrovăţului, ce au ţinut pe Anghelina, sora lui Mogaiu, ţigan a lui Miron Hîncului căpit<an> şi au făcut împreună 5 feciori: doao fete şi trei feciori, adică pe Toader, i pe Enachii, i pe Luca, Ioana, i pe Irina, şi s-au venit în partea mănăstirii trei suflete, cu muma lor Anghelina, iar în partea Hînceascâ s-au venit dar trei suflete, luînd un copil în locul Anghelinei, ce s-au venit în partea mănăstirii Dobrovăţului.

1. Anghelina sora lui Mogaiu, ce au ţinut-o Sandul Ciobotar ţigan,
1. Toader, ficior lor,
1. Ianachii, ficior lor,
1. Luca, ficior lor, fiindcă pentru Luca au dat mănăstire pe Ilinca, fata Stratini, ţigancă a Dobrovăţului, dintr-alt neam de ţigani, iar eşind Ilinca, fata Stratinii, de la Hînceşti cu vreo pricină, să aibă mănăstire a răspunde.

Ce s-au venit în partea Hînceştilor;

1. Ioana, fata Anghelinii şi a Sandului,
1. Irina, sor<a> Ioanii,
1. Ilinca, fata Stratinii, ce s-au luat pentru Luca feciorul lui Sandul Ciobotar şi Anghelinii, şi la această împărţală aşa ne-am aşăzat şi ne-am învoit de bunăvoe noastră şi ne-am iscălit.

1781 mart<ie> 8.
Dănilă căpit<an>. Ştefan. Neculai Hînc<u> post<elnic>.

La această împărţală s-au întîmplat şi Chirica, giudele mănăstirii, şi au pus degetul.

Original (36 × 25 cm.). Pecete mică, roşie, aplicată.

21

1780 (7289) decembrie 5. *Manolache Erhan din Răşcani dăruieşte partea sa de moşie din satul Sireţi lui Ursul Agapie pentru iertarea datoriei de 15 lei cu dobîndă.*

Adicăte eu Manolache Erhan sin Lenţe ot Răşcani dinpreună cu soţul meu şi cu fiei miei anume: Antonie si Maria fiica me, de nime ne silit asuprit ci de a me bună voe am dat si am dăruit parte me de moşie din sat din Sireţi din bătrînul Alexii, însă a trie parte din parte înmîme Gafiţii, dum<i>sale giupînului Ursului Agapie biv vel sătrar, fiindcă şi eu i-am fost dum<i>sale dator cu cinsprezece lei, bani cu dobîndă. din zece doisprezece şi ne dîndu-mi mîna ca să-i plătesc, mi-au dăruit dum<nea>lui acii bani cu dobînda lor ce mai sus sînt scrişi. Şi eu încă i-am dat si i-am dăruit această parte de moşie ce s-ar alege di<s>pre a fraţilor mei si nimene din fraţii mei sau din surorile mele să nu să amestice la această danie ce i-am dăruit din cîmp şi din pădure şi din sălişte şi din apă şi din tot venitul, ca să-i fie dum<i>sale moşie în veci vecilor nepoţilor şi strănepoţilor şi dum<nea>lui să aibă a-şi face şi dresuri domnesti.

Şi la facerea acestui zapis s-au întîmplat mulţi oameni de cinste mazîli şi preoţi şi pentru credinţă am iscălit.
Let 7289 <1780> dechem<vrie> 5

+ Eu Manolache am dat danie.
+ Eu Antonie <şi> fiica me Marie.
+ Eu Vasîle Alexăi răzăş s-au dat cu voe me.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

+ Şi eu erei Neculai m-am întîmplat fată.
+ Eu Sandu Andronachi martor.
+ Eu Ioniţă Andronachi martor.
Şi eu monah Isaie am scris cu zisa lui Manolache

22

1782 martie 2. *Năstase Spînu cu ai săi vînd partea lor de moşie din Portăreşti lui Ursul Agapie şătrar, drept un cal.*

Adică eu Năstase Spînu dinpreună cu soţul meu Dochiţa din tîrgul Chişinăului, dat-am adevărat şi încredinţat zapisul nostru la mîna dum<i>sale giupînului Ursul Agapie şătrar, precum să-o ştii că avînd noi în partea di moşie di pi maica Catrina fata lui Gheorghiţă şoltuzul di pe moş şoltuzul, cari această parte să împărţea în trei părţi şi două părţi a mătuşilor mele: Gheneia şi Safta di la Portăreşti ot ţănut Orheiului, ci mergi la apa Bîcului, le are dum<nea>lui şătrarul cumpărate mai din demult, deci acum m-am socotit şi am dat de a mea bună voe de nimenea sălit nici asuprit, am vîndut şi partè maică mè Catrina şi am dat-o dum<nea>lui această parte pi un cal, drept douăzeci şi cinci lei, adecă 25 lei şi cu această vînzare a mè s-au încheet partea moşului nostru şoltuzul <Gheorghiţă> di la Portăreşti <care> esti vîndută toată dum<i>sale şătrarului Ursul Agapie. Iar di s-ar scula vreunii din neamurile meli şi s-ar ispiti ca să strice această vînzare fiind de a me bună voe, mergînd la vro giudecată, să nu li să ţii samă şi orice vorbă ar naşti dum<nea>lui să nu să superi, au să aibă a da samă. Şi cînd s-au făcut acest zapis s-au întîmplat boeri şi mazîli şi alţi oameni di cinste cari au fost <şi> s-au iscălit. Şi amu pentru mai adevărată credinţă neştiind carti am pus numile şi degitile.

Let 1782 mart<ie> 2.

Eu Năstase Spînu am vîndut.
Dochiţa soţia lui Năstase împreună cu feciorii lui şi cu fetile mele am vîndut Ştefan Băţ mazîl ot Chişinău.
Şi eu Ştefan Blănar starosti în Chişinău m-am <în>tîmplat.
Şi Năstase Băţ mazîl am fost di faţă.
Şi eu Ion Botea am scris cu zîsa lui Năstase Spînu şi a femeii lui

Original.

23

1782 aprilie 13, Iaşi. *Constandin Dimitrie Moruzi voievodul Moldovii, la cererea lui Ursul Agapie şătrar porunceşte sărdarului Iancu Razul, să-i aleagă părţile de baştină şi cumpărături din moşia Sărăţenii.*

Нои Констандин Димитрїи Морꙋз в<ое>вод Б<о>жїею м>и>л<о>стїю ґосподар Земли Молдавскои[1]. Cinstit şi credincios boeriul domnii mele dum<nea>lui Iancul Razul biv vel spatar, sărdarul din Orheiu, să faci ştire că domnii meli au dat jalobă Ursul Agapie şătrar, arătînd că în moşie Sărăţenii, ci iasti la ţinutul Orheiului, are cîteva părţi di baştină şi cumpărături şi danii cu scrisori osăbite di alti părţi, ci mai ari alături, cari sîntu alesi şi hotărîţi şi au cerşit ca să i să aleagă şi părţile aceste cari şi după scrisorile ci are şi diosăbindu-mă din părţile celorlalţi răzăş, să li lipască tot lîngă parte<a> ce are hotărît<ă> şi scoasă di o parte;

pentru aceasta iată scriem dum<i>tali şi te rînduim luînd carte<a> dum<i>sali, ca să te scoli să mergi la moşia aceasta şi strîngînd pe toţi răzăşii, să faci întîi cercetare şi să dovideşti părţile ci le ceri acum şătrarul Ursul Agapi

[1] Noi Constantin Dimitrii Moruz voievod, cu mila lui Dumnezeu, domn al Ţării Moldovei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

di sînt drepți și adevărati cumpărături și danii și cunoscute di ceilalți răzăș, cum și pentru baștină cu adevărat într-acel sat, au ba, și di să va dovidi cum că cu adivărat ari părți într-acel sat, atunci dum<nea>lui să stei să li cercetezi părțile ci are, după scrisori și să li alege osăbite din părțile celorlalți răzeș și măsurîndu-le cu funii în stînjeni să le hotărîți di către părțile răzășilor și să li lipești lîngă parte ci mai are șătrariul acolo, alături, și puind și pietri hotară să faci mărturie hotarnică în sămni, arătînd pre largu suma stînjenilor și hotarile ce vii pune, la locurile ci să vor cădea.

Iar di va fi pricină di giudecată cu răzășii și vor pricinui asupra scrisorilor ci ari șătrariul Ursul Agapie atunci, dum<nea>ta să nu pui pietri hotară, fără numai să faci mărturie, anume scriind pre largu toată pricina și să le pui zi soroc tuturor ca să vie la Divan să li-s hotărască giudecata.

Aceasta scriem.

Iar de să va dovedi că părțile aceste care li ceri șătrariul Ursul Agapie sînt drepți fără pricină, atunci să rînduiești dum<nea>ta din mazilii acelui ținut pi cari vei socoti, ca să margă să le măsure și să le aleagă și să pui pietri hotară și să facă mărturii anumi arătînd suma stînjenilor și semnile ci să vor puni și să facă mărturie în care să iscălească rînduiții mazîli și toți răzeșii și să iscăliți și dum<nea>ta care aducînd-o aice și cercetîndu-să de dum<nea>lui vel logofătul di ... că i-am făcut cu cale să-o întăriască și de la domnia mea stăpînire.

Insuș Domnul au zis. L.P. ș Mc 1782 apr<ilie> 13.

Vel logof<ăt> procitoh.

Hîrtie. Pecete mică în chinovar aplicată. Pe verso „Sărățenii no 7".

24

1785 martie 5. ***Ioniță și Constantin Hariga cu ai lor vînd șătrarului Ursul Agapie părțile lor din moșia Portărești și moșia Cărbuna care se împart în patru bătrîni, drept 15 lei.***

Adică eu Ioniță sîn Năstasi Hariga ot Mășăni și eu Costandin sîn Catrinii Harigăi și eu Valachi brat lui Costandin Bită, dat-am zapisul nostru la mîna dum<i>sali șăt<rar> Ursul Agapie, precum să să știe că avînd noi o parti di moșie la Portărești, care acei Portărești să hotărnicesc cu moșia Săreții și mergi pîră în apa Bîcului la țănut Orheiului.

Așăjdere am vîndut și partea noastră ci s-ar alegi di la Cărbuna cari și aceasta să hotărește cu moșia Roșcanii și nouă ni să trage parte din Gavril Hariga moșu-i nostru. Care această <moșie> Portărești să împarte în patru bătrîni ; însă unul <îi> bătrîn Hariga, alt îi Todi Hariga și unul Văsăian și alt Crăsti. Asămine și Cărbuna să împarti tot într-acești bătrîni. Deci noi di nimene săliți nici asupriți, ci di a noastră bună voe, am vîndut dum<i>sali în 15 — adică cincisprăzeci lei, cari bani i-am luat pi deplin în mîinile noastre. Dară sculîndu-să cineva din neamul nostru ori alții străini cu vre-o pricină asupra acești vînzări, noi, să răspundem ori cheltuială di s-ar faci, ori giudecată di s-ar întîmpla, tot noi să răspundem, iară dum<nea>lui să nu să supere. Și pentru credință ne știind carte ne-am pus numile și degitile.

Let 1785 mart<ie> 5.

Eu Ioniță sîn Năstase Hariga am vîndut.
Eu Costandin sîn Catrinii Harigăi am vîndut.
Eu Valachi brat lui Costandin Hariga am vîndut.
Eu Vartic răzăș am fost la această vînzare și iaste cu voea mea.
Eu Apostol căsap ot Chișinău am fost față și s-au făcut cu voea mea
Eu Ștefan Băț mazîl ot Chișinău m-am tîmplat față.
Eu Năstasi Băț mazîl ot Chișinău am pus degetul.
Și eu Vasîle dascăl am scris cu zisa vînzătorilor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

25

1785 octombrie 14. *Ioniță nepotul lui Hariga, cu ai săi dăruiesc lui Ursul Agapie șetrar parte din bătrînul Hariga din moșia Cărbuna pentru binele pe care i l-a făcut cînd a fost înstrăinat.*

Adică eu Ioniță nepot lui Metodie Hariga ficior Irinii dimpreună cu soțul meu Dopița și cu ficiorii mei Grigorie și Ion precum să-s știe că am vîndut o parti di moșie la Cărbuna între Sirceți și între Roșcani, ci să începi di la păduri și mergi pînă în apa Bîcului, de nimene siliți nici asupriți, ci de a noastră bună voe, am dat și am dăruit a noastră parti di moșie din bătrînul Hariga, cari acest Hariga se dă în patru părți și dintr-a ista patru părți, o parti a Irinii am dat și am dăruit dum<nea>lui șătrarului Ursul Agapie pentru un bine ci am avut di la dum<nea>lui și ni avînd cu alt cu ce al mulțămi și avîndu această bucățică de moșie, am dăruit dum<nea>lui, dar și dum<nea>lui să fie dator pi maica me Irina să o pui la pomelnic, cum și pe mine, fiindcă eu am fost înstrăinat di la acest loc, și nime din neamul meu să fie vrednic a stăpîni această danie ce am făcut di bună voe mea și ori la ce giudecată ar merge să nu li se dee în samă și pentru credință am și iscălit și ne știind carti, am pus degetul și la facire acestui zapis s-au întîmplat mulți oameni față boeri și oameni de cinste.

Let 1785 oct<ombrie> 14.

Eu Ioniță nepot lui Metodie Hariga fecior Irinii
Eu Dopița soția lui Ioniță.
Eu Grigor<ie> sîn lui Ioniță.
Eu Ion sîn lui Ioniță.
Apostol căsap răzaș în Chișinău, am fost față.
Eu Neculachi Grec m-am tîmplat la această danie și sînt martor.
Eu Cleopa Vale m-am întîmplat la această danie și am iscălit.
Și eu Vasîle am scris acest zapis cu zisa lui Ioniță.

Original.

26

1786 mai 23, Iași. *Alexandru Ioan Mavrocrodat voievodul Moldovei, la cererea lui Ursul Agapie șătrar, poruncește sărdarului Iancu Razu să-i aleagă părțile de baștină și de cumpărătură din moșia Cărbuna.*

Иѡ Алеѯандрꙋ Иона Маврокордат в<ое>вода б<о>жїею м<и>л<о>стїю г<о>сподар Земли Молдавскои[1]. Cinstiți și credincioși boiarii domnii mele dum<nea>lui Iancu Razu biv vel spatar sărdar de Orheiu i Lăpușna, dum<nea>lui Ionu Carpu biv vel stolnic, sănătate, să faci știre că domnii mele ni-au jăluit Ursul Agapie șătrar, arătînd că în hotarul moșii Cărbuna de la ținutul Orheiului, ar fi avînd părți di moșie baștină și cumpărături cu scrisori, care ne fiind alesă de către părțile altor răzăși de acolo, pentru ca să-și ție drepte părțile sale și să-și le poată stăpîni cu pace, au cerut să i să deosăbască părțile de pre alți răzăși după scrisori<le> ce are.

Deci scriem dumi<lor>sale, aducînd față pe răzeșii ace<lii> moșii Cărbuna cu scrisori ce vor avè și facînd întîi cu amănunt cercetare scrisorilor și altor dovezi ce vor fi de îmbe părțile precum veți cunoaște a fi drept cu giudecată să le hotărîți, dînd și carte de giudecată la care parti să va cădè. Apoi pentru părțile de baștină și cumpărături ce după ce cu amănunt cercetare și giudecată ce le veți face vor rămîne drepte și fără pricină a șătrarului Ursu Agapie, ne putînd a merge însuș dum<nea>lui spatarul Iancul Razu avînd alte trebi a ținu-

[1] Io Alecsandru Ioan Mavrocordat voievod, cu mila lui Dumnezeu, domn Țării Moldovei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

tului, vei rîndui doi din mazilii acelui ţănut pe care vei socoti a fi oameni vrednici şi cu ştiinţă la hotărît, ca să margă împreună cu stolnicul Ionu Carpu la stare moşii Cărbuna, unde strîngînd de faţă pe toţi răzăşii şi alţi împregiuraşi să aliagă părţile ce vor fi drepti a şătrarului: baştină şi cumpărături de o parte şi măsurîndu-le cu stînjenu în lung şi în curmezij pi la capite şi pren mijloc să le stălpască cu pietri hotare pe la locurile ce să va cădè şi să dè numitului şătrar mărturie hotarnică în semne şi în stînjeni pe obiceiu iscălită de dum<nea>lui stolnicul Ionu Carpu i de rînduiţii mazili şi de toţi răzăşii şi alţi împregiuraşi ce se vor <în>tîmpla faţă la hotărît, pe care apoi cercetînd dum<nea>lui spatarul Iancul, de o vei afla făcută cu dreptati pe rînduială, să o încredinţăzi şi cu a dum<i>tali iscălitură.

Iară cînd ori pricina va fi întrat la cap şi acolo nu-i veţi putè aşeza, sau la hotărît va naşte pricina, atunci la locul cu pricină pietre hotar să nu să pue, ce făcînd dum<nea>lui hartă curată întocma şi înţeleasă de starè locului, cum şi mărturie de toată curţile pricinii pre larg şi iscălindu-le să le daţi la care parte să va cădè şi puindu-le zi de soroc să vie amîndoao părţile la Divan, ca de aice să li să hotărască precum a fi drept. Aceasta scriem.

Însuşi Domnul a poruncit.

Ѹ Мс лет 1786 mai 23.

L.P.

Vel log<ofăt> prooit<oh>

Hîrtie. Pecete mică aplicată. Pe verso „Cărbuna nr. 4".

27

1793 august 15. *Scrisoarea răzeşilor din bătrînii Trifan, Boaghii, Pleşca şi Vasîlaşcu dată păharnicesei Elena, ca pentru moara ce este pe Bîc, şi la care ei au dreptul, să primească cîte 15 lei pe bătrîn timp de zece ani.*

Adică noi răzăşii din bătrînul Trifan şi din bătrînul Boghe şi din bătrînul Pleşcu şi din bătrînul Vasîlaşcu, dat-am scrisoarea noastră în mîna dum<i>sali păhărn<i>cesei Elenei precum să-ş ştie pentru moara dum<i>sale ce este în Bîc fiind că noi toţi răzăşii de mai sus arătaţi avem toţi parte în apă de pe părţile care le stăpînim de moşie stînd la învoială am făcut aşezare cu dum<nea>ei păharn<i>ceasa, ca să dee cîte 15 lei pe tot anul răzăşilor di bătrînii di mai sus arătaţi şi fieştecare bătrîn să-şi împartă banii după cum şi stăpînesc fieştecare parte şi cu această tocmală să fie pîră în zeci ani şi dum<nea>ei să-şi aibă a stăpîni şi a-i <în>tocmi macar <moara> şi pe două petri ca pe un acaret a dum<i>sali. Şi pentru încredinţare am iscălit toţi răzăşii.

Let 1793 avg<ust> 15.

Eu Irimei Boghe.
Eu Vasîli Simeon.
Eu Simeon Panaite.
Eu Moisi Pleşca.
Eu Stejarul Postelnic.
Eu Ioniţă Agape.
Eu Andrii Gheorghiţă.
Eu Pavel Poşchin.
Eu Lupul Grosu.
Eu Pavel Guden.
Eu Ştefan dascalul am scris cu zîsa dum<i>sale.

Original. Aplicări de degete înaintea numelui.

28

1799 iunie 5. *Ioan Canano spatar face schimb de moşie cu Constantin şi Ioniţă Agapi primind satul Negreşti în locul moşiei Sireţi.*

Pentru treizeci şi trii stînjeni şi jumătatii ci au avut dum<nea>lui păhărnicia sa lui Costandin Agapi şi Ioniţă Agapi în moşia Negreştilor din mijloc, fiind

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

că eu o cumpărasem cu bani de la toți razașii, și dum<nea>lor <Agapi> n-au primit să ia bani, <apoi> avînd eu o parte de moșie cumpărată în moșia Sireților: adică treizăci și cinci de stînjeni de la un Ioniță Panait <și> de la un Istrati Pleșca, am făcut schimbu și am dat moșie pentru moșie, dîndu-le și zapisul ce l-am luat de la numiții vînzători și de acum înainte dum<nea>lui să stăpînească în Sireți și eu <să stăpînesc> în Negrești de la țănut Orheiului, după învoiala și schimbul ce am făcut.

Let 1799 iuni<e> 5.

Ioan Canano spatar <m.p.>

Original.

29

1800 aprilie 10. *Toader, fiul Ioanei, cu ai săi vînd lui Ioniță Agachi cu ai săi, o parte de moșie din Portărești și Cărbuna drept 10 lei.*

Adică eu Toader fecior Ioanei din Orhei cu Costandin brat lui i cu Vasîle a Rucsandei i cu Ion a Elenei dat-am adivărat și încredințăm zapisul nostru la mîna dum<i>sali Ioniță Agachi i la mîna dum<i>sali cucoanei Elena păharnicesei i lui Vasîle Simion i lui Andrei Gheorghiță i lui Pavel Stegariul, precum să se știe că o parte de moșie ci este în Portărești atît și în Cărbuna, ci să împarti di Cărbuna lui Damian, am vîndut-o dum<i>lor sale în zăce lei, să aibă dum<nea>lor a stăpîni și feciorii dum<nea>lor și strănepoților și pentru încredințare am și iscălit.

Velet 1800 apr<ilie> 10.

+ Eu Toader ot Orhei.
+ Eu Vasîle brat lui Toader.
+ Eu Ion fecior Elenei.
+ Eu Costandin am pus degetul.

Original. Aplicarea degetului înaintea numelui.

30

1805 ianuarie 21, Iași. *Alexandru Constantin Moruzi voievodul Moldovei, în urma cererii lui Enachi Panait, poruncește locuitorilor din Gura Căinarului ca toată băutura pentru trebuința lor s-o cumpere de la crișma stăpînului.*

Pre înălțate Doamne!

Lăcuitorii ce sînt cu lăcuința pi moșie mè Gura Căinarului îmi pricinuiesc multi pagubiri cu urmare ci fac cu totu împotriva hotărîrii ponturilor domnești, întîi că băutura ci le trebuiește nu o cumpără din sat di la crîșma mè, ci să duc di-și cumpără di aiure și își aduc fiești-cari pi la casili lor, cît voesc, încă și di vînzari;

al doilea, ei au mulțime de vite, care după hotărire luminatelor ponturi nu s-ar cadè a li da eu imaș și fînață pentru toati viteli lor, ci numai pentru aceli vite cît hotărăsc luminatile ponturi. Deci, pentru accea mă rog înălțimii tale ca să mi-s facă luminată carte către dum-lui ispravnic al ținutului, ca să facă cercetare foarte cu amănunt și după dreptate să mă puc la cale de a nu mă păgubi de dreptu meu.

Robul mării tale: Enachi Panaiti. Cătun ținutul Sorocii. 1805.

Noi Alexandru Const<antin> Moruzi voevod cu mila lui Dumnezău Domn Țării Moldovii. Cinstiți credincioși boeri domnii mele dumnéalui vornic de Soroca sănătate. Din jaloba aceasta ci au dat-o domnii mele numit jăluitor, pre larg veți înțelege după arătari și cerire ci face, deci că pentru băutură fiindcă

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

sătenii nici într-un chip n-au voe a cumpăra de la alți, să-și aducă pe la casile lor, după cum ar fi urmînd, ce trebuie după obiceiu de la arenda stăpînului moșii din sat să o cumpere ori pentru ce trebuește vor fi avînd. Pentru aceea scriem dum-tali vorn<ic> domnia mè, ca să dați poroncă tuturor sătenilor ca mai mult să nu îndrăznească a mai faci acest feliu în urmă, ce toată băutura de care vor avè trebuință să o cumpere din sat de la crîșma stăpînului moșii puind la cale ca mai mult să nu vie jalobă.

Aceasta poruncim.

În Eși, let 1805 ghenar 21.

Vel logof<ăt> procitoh.

Hîrtie pe două foi. Pecete mică aplicată.

31

1805 iulie 13, Iași. *Cartea Divanului Moldovei privind judecata dintre Gheorghe Țărnă cu ai săi și mănăstirea Galata privitor la moșia Buicani și Vovințeni, enumerîndu-se hrisoavele și zapisele privitoare la aceste moșii începînd de la 1608 (7116).*

Copie

Prea înălțate Doamne!

Înălțimei tale au dat jal<o>bă Gheorghii Țărnă, ginerile lui Timofti Moldovanul, i Darie Căzacul, Ionel și Irimie cu alte neamuri a lor ce s-au răspunsu răzăși din bătrînul Căzacul de la țin<u>t Orheiului cu arătare că moșie Buicanii și Vovințănii, de la țin<u>t Lăpușnii, din vechi ar fi umblat în doi bătrîni anume: Căzacul și Moldovanul, pe care i-ar fi avut supt stăpînire atît strămoșii cît și moșii și părinții lor, iar la o vreme un Mihălachi Genunchiu și Sandul Pleșca gineri fiind a bătrînilor lor și răzăși într-aceste moșii, mergînd la casa unui Istrati moșul lor, și negăsindu-l acasă, cu vicleșugu ar fi înșălat pe fimeia acestui Istrati, și ar fi luat scrisorile din mîna ei zicînd să le citească și aducîndu-le aice (la Iași) le-ar fi pus amanet la Anthim ci-au fost în vreme aceia igumenu la mănăstire Galata drept 300 lei, și de atunce ar fi pus mănăstire stăpînire pe amîndoaî moșiile și le stăpînește și pînă astăzi, pentru care cerșind să aibă giudecată cu mănăstire s-au rînduit cu jaloba în cercetare noastră.

Deci, din luminată poruncă înălțimei tale la înfățoșare ce-au avut înainte noastră, cu egumenul numitei mănăstiri chir Dionisie arhimandrit, jăluitorii spre a încredința la giudecată arătările lor celi prin jalbă, au scos de ne-au arătat o mărturie dintr-acest curgători anu <1805> din trecută lună iuni 8 de la Iordachi Haitul jic<nice>r și Ioan Vărgoliiu post<elni>ce<l> ce-au fost rînduiți de către Sărdărie din porunca domnească cercetători la fața locului prin care așa s-au văzut scriind: că mergînd numiții la satul Buicanii și adunînd pe toți lăcuitorii le-au cetit carte de blăstăm întru auzul tuturor ca să mărturisască adevărul știința lor, pentru aceste moșii Buicanii și Vovințănii, și găsindu-să patru oameni bătrîni, anume: Neculai Baciul în vîrstă ca de 80 ani, i Ștefan Ursachi ca de 90 ani, i Mihalachi Isac și Onică Antonu vîrsta lor ca de 60 ani, carii după carte de blăstăm ar fi mărturisit, că înainte răzmiriții trecute de cînd să pot socoti ca la 40 ani, ar fi fost ei trăitorii cu așezare pe moșie Buicanii, și după aceeaș răzmiriță [1], s-ar fi făcut satul mai sus de silișteBuicanii pe trupul moșii Vovințănii și într-ace vreme cînd ei erau trăitori în Buicani, pe moșie Vovințănii era un Istrati cu alți oameni și vine un călugăr anume Gavriil și celor ce șidè pe Buicani le lua de casă cîte 20 parale havaet, iar celor ce era cu lăcuința pe moșie Vovințănii nu le lua nimică, și cum că cu adevărat Buicanii ar fi în silișteacea vechi unde au fostu satul mai înainte, pe care moșie au fost făcut și tîrgul Chișinăului, iar Vovințănii ar fi unde este acum satul Buicanii, și că curgere acestor

[1] 1765.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

moşii, ar fi pînă în apa Bîcului şi altele mărturisind, potrivite cu jaloba lor, cum pre larg arată aceeaş mărturie ci este adeverită şi de dum<nea>lor sărdarii de Orhei.

După aceea s-au întrebat şi pe numitul egumenu ce are a răspunde împotriva jalobii şi a mărturiei prin carte de blăstăm făcută la faţa locului, ce-au arătat jăluitorii de faţă la giudecată, şi cu ce scrisori dovezi stăpîneşte mănăstire<a> aceste numite moşii pe care le cer jăluitorii de la mănăstire, şi numitul egumenu au răspunsu, că mănăstire<a> stăpîneşte aceste moşii de mulţi ani fără nici o supărare despre nimene în toate hotarăle lor după scrisorile ce are, şi spre a încredinţa la giudecată răspunsurile sale, au scos de ne-au arătat asupra moşii Buicanii acestei scrisori, adecă :

Întîi un ispisoc din anii 7116 <1608> aug<us>t 20, de la domnul Constandinu Movila v<oie>vod prin care întăreşte stăpînire<a> pe satul Buicanii ce este în ţin<u>t Lăpuşnii pe Bîcu şi cu loc de heleşteu şi cu vad de moară în Bîcu lui Grigori ficioru lui Miron şi cu săminţie lui Timotin ficiorul lui Ion Zanciul şi Caisi ficioru lui Ciume şi Sava ficiorul Crestii şi Stratin toţi nepoţii lui Hodor şi iarăşi săminţiile lor Toader ficioru lui Tudoranu şi cu frate-său Moldovanu nepoţii Parascăi, care sat l-au avut strămoşii lor Hodor şi Parasca cu uric de la bătrînul Ştefan v<oie>vod şi acel uric au perit în prada tătarilor, cînd au venit domnie sa în ţară din cetate Hotinului cu oştile leşăşti.

Al doile, alt ispisoc din anii 7117 <1609> oct<ombrie> 5, tot de la acela<ş> domnu Constandin Movila v<oie>vod prin care întăreşte boieriului său Chiriţa Dumitrachi vel pos<telnic> pe toate părţile ce să vor alege din sat din Buicani, pe care le-au cumpărat drept 150 taleri de la toţi arătaţii prin ispisocul de sus nepoţii lui Hodor şi a Parascăi, din tot locul şi cu tot venitul, cu loc de heleşteu şi de moară în Bîcu.

Al treile, alt ispisoc din 7119 <1611> dechemv<rie> 18, tot de la acelaş domnu Constantin Movila v<oie>vod întăritoriu pe patru părţi, din şesă părţi ce umblă tot satul Buicanii, lui Chiriţă Dumitrachi Paleologul marele post<elnic> pe care le-au cumpărat, însă doaă părţi de la Văsiian vistirnicel şi frate-său Sava, ficiorii Creţului, nepoţii Ilenii, şi rudeniile lor, alt Văsiian pah<arnic> şi frate-său Ionacu pah<arnic>, ficiorii lui Cjăhan, drept... [1] taleri, şi doaă părţi de la Andronachi Roşca, ficiorul lui Drăgăluş, nepotul Nastii Buecoaei, şi rudele lor Ili, şi frate-său ficiorii Sofiicăi nepoţii — altei Naste soră lui Bilanu drept... [1] taleri de argint, care părţi toţi aceştie le-au avut cumpărătură de la strămoşii lor de la Ştefan v<oie>vod bătrînul şi cu întăritură de la Ioan Despot v<oie>vod.

Al patrule, o scrisoare de danie din 7128 <1620> aprilie 28 (de cînd sînt trecuţi 185 ani), de la Marie giupăneasa răposatului post<elnic> Chiriţii Dumitrachi Paleolog, prin care arată că întîmplîndu-să a veni din ţara leşască al optule anu după moarte giupînului său, din ocinile sali ce-au fost cumpăraţi dimpreună cu boeriul său, au socotit şi au miluit sfînta mănăstire Ierusalimul cu un sat anume Buicanii de la ţin<u>t Lăpuşnii pentru sufletele lor şi nimine din fraţii şi rudele lor sau din streini să nu să amestece la acel sat să strice danie ce-au dat sfîntei mănăstiri întărind şi cu blăstămuri danie sa.

Al cincile carte domnească, din 7198 <1690> aug<ust> 11, de la domnul Constantin v<oie>vod prin' care să cuprinde giudecata ce-au avut faţă înainte domniei sali Leontie egumenul de la mănăstire Galata, cu boeriul domniei sali Toader post<elnic> ficiorul lui Apostolachi nepotul lui Ionăşcuţă ce-au fost logof<ăt> şi cu Ilieş Abăza ginere de nepoată lui Ionăşcuţă logof<ăt> pentru satul Buicanii de la ţin<u>t Lăpuşnii, care sat l-au avut mănăstire danie de la Chiriţoae, iar mai pre urmă s-au fost sculat Ramadin cel bătrîn fiind nepot Chiriţii şi neştiind că este dat mănăstirei de Chiriţoae l-au fost dat şi el danie lui Ionăşcuţă logof<ăt>, apoi giudecîndu-să la Divan călugării de Galata cu Ionăscuţi logof<ăt> l-au dat rămas ş-au ţinut mănăstire<a> satul Buicanii pînă la domnie lui Ştefănuţi v<oie>vod, apoi sculîndu-să Macarie ce-au fost igumen la Galata şi avînd prieteşug cu Ramandi au făcut schimbu cu meşteşu-

[1] Loc gol.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

guri dînd satul Buicanii pe un sat Măleștii de pre Prut și Ramandi satul Buicanii iară l-au dat lui Ionășcuți logof<ăt> dîndu-i și zăpisăle aceli de la Chiriţoae și cel de schimbu de la Macarie egumenul, care zapisă s-au aflat la mînule nepoților acelui Ionășcuți logof<ăt> și dîndu-să rămaș din giudecată le-au luat zapisăle, și le-au dat la mănăstire ca să-ș stăpînească în pace satul Buicanii, și Toader post<elnic> cu Ilie Abăzà să-ș stăpînească satul lor Măleștii cum pre larg să arată pricina la această carte.

Al șasăle, o mărturie hotarnică din anii 7249 <1741> oct<omvrie> 20, de la Toader Carpu med<elnicer> i Panaite sărdar și Vasilachi Măzărachi ce-au fost vist<iernic> al doile, arătînd că din porunca domnească ce le-au dus Nectarie arhimândritul de la Galata după jalba sa, că avînd moșie Buicanii la ţin<u>t Lăpușnii s-ar fi întinsu tîrgoveții de Chișinău de ș-au făcut casă și dugheni împresurînd hotarul Buicanilor, care boeriu mergînd la fața locului au chiemat pe toți tîrgoveții, și pe alți înpregiurași și întîi le-au cetit carte de blăstămu care vor ști să mărturisască pe unde au umblat hotarul vechi, și s-au aflat un tîrgoveţu bătrîn om aproape de 100 anî anume Mărîian Botezatul și alți doi oameni din Buicani anumi Vasilachi, fecioru Neculaii Căzacul, și altul Costandin, feciorul lui Gheorghie, și au mărturisit cu sufletele lor pe unde au știut c-au umblat hotarul dar petri n-au arătat fiind răsipite din întîmplare vremilor, dar au arătat pe unde au văzut cu ochii lor petrile hotară, și așa au purces din apa Bîcului de la o fîntînă a lui Enachi Zamșă la deal c-an hortiș și le-au arătat locul c-an den lature tîrgului unde au apucat hotarul, și au pus hotar, și de acolo au purces la deal c-an hortiș la colțul unui hindichiu de vie și iar au pus stîlpu hotar, și de acolo tot la deal asupra unii movilițâ și iar s-au pus stîlpu hotar, și pe unde au mărturisit acești oameni cu sufletele lor și au arătat locul au pus hotară după poruncă, și dughene ce s-au aflat pe hotarul Buicanilor ș-au dat chirie după testamentul domnescu.

Al șaptele hrisov din 7249 <1741> oct<omvrie> 24, de la domnul Grigorie Ghica v<oie>vod bătrînul, întăritoriu mănăstirii Galata pe hotarnica mai sus arătată a lui Toader Carp med<elnicer> și a lui Panaite sărdar, și Vasilachi Măzărachi biv vist<iernic> al doile ca să-ș stăpînească moșie Buicanii întocma după hotarnica numiților boeri din tot locul și cu tot venitul. Cu care scrisori au închiet mănăstire<a> tot satul Buicanii de la ţinut Lăpușnii.

Iar asupra moșii Vovinţănii, ne-au arătat aceste scrisori :

Întîi, un ispisoc din 7229 <1721> dechemb<rie> 21, de la domnul Mihai Racoviți v<oie>vod, prin care scrie că după mărturie lui Vicol sărdar, s-au dovedit că satul Vovinţănii umblă în 8 bătrîni, precum adevereşte și ispisocul domnii sale Neculai v<oie>vod, din care 7 bătrîni întăreşte neamului Creţuleștilor, anume Toader sîn Strătulat și Gheorghii ficior lui Vasili și alt Gheorghii ficior Alecsandrii și Vasili ficior lui Stratulat, și Zaharie, ficior lui Trifăilă ot Vovinţăni, și a opta parte un bătrînu lui Gavril fecioru lui Crăciunu.

Al doile, doaă scrisori de învoială tot din-acelaș anu, luna maiu 12, între răzășii de moșie Vovinţăni de la ţin<u>t Lăpușnii, precum s-au învoit neamul Chiusăștii, adecă Neculai Căzacul cel bătrînu cu toți ficiorii și săminţiile lor cu neamul Creţuleștilor arătîndu-i anume, Toader cel bătrînu cu fraţii lui și alte săminţii a lor, precum s-au învoit ei în de ei să stăpînească moșie, și cu banii cheltuelii după multe giudecăți ce-au urmat între dînșii începîndu-să de la domnie dintîi a lui Neculai v<oie>vod și pînă la domnie lui Mihai v<oie>vod, și arătînd că toată moșie umblă în 8 bătrîni, din care unul au fost stărpu, deci s-au așezat să ţie Creţuleștii patru bătrîni anume Draga fata Zanciului, altul Dumitru Zanciul și Mărdari Zanciul i Căciul<a> și trei bătrîni și a patra parte din bătrînul stărpu să ţie neamul Chiusăștilor, iar trei părți din bătrînul stărpu să să împartă pe toți răzășii acelor 7 bătrîni. Care scrisori sînt încredinţate de răposatul Ilie Catargiu vel logof<ăt> și iscălite de toți răzășii.

Al treile, o carte domnească din 7230 <1722> dechem<rie> 4, de la domnul Mihai Racoviți v<oie>vod, scriind către Apostol Leca sărd<ar> ca după multă pîră ce au avut înainte domniei sali și a tot sfatul răzășii de Vovinţănii, de la ţin<u>t Lăpușnii, pentru moșie Vovinţănii, apoi mai la

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

urmă socotindu-să ei în de ei s-au aşezat de toate gîlcevile lor şi pentru moşie cine pre cît a ţinè precum arată scrisorile lor de aşezare ce ş-au făcut care sînt iscălite de vel logof<ăt>, şi după aşăzare ce-au făcut ca să-ş întoarcă cheltuiala unii altora, şi nevrînd unii a să ţine ca să întoarcă cheltuiala, au venit iarăşi cu toţii la Divanu, şi stînd faţă aşa i-au dat rămaşi ca să aibă a să ţine toţi de aşezare iscălită de vel logof<ăt> şi poruncindu-i să împlinească de la dînşii căruia cum s-a veni, iar care ar mai pune pricini să nu să ţie de aşezare, să le dè cîte o certare bună la cur.

Al patrule, doaă cărţi de giudecată din 7266 <1758> săpt<emvrie> 22, de la veliţii boeri din vreme aceea prin care să ho<tărăşte> cum să-ş împartă răzăşii venitul moşiei Vovinţănii pe 8 bătrîni din vînzare cu anul, asămene fiind amăndoaă cărţile, una de la neamul Creţuleştilor şi alta la neamul lui Strătulat, următoare fiind scrisorilor de învoială între dînşii ce sînt arătate mai sus.

Al cincile, un zapis de vînzare din 1766 săpt<emvrie> 24 de la Gavril sin Vasili nepot lui Strătulat, i Neculai vor<nic> de poartă, i Mihălachi Genunchiu neamul Creţuleştilor, şi de la Mihălachi Roşiorul, şi Istrati sîn Gheorghii, nepot lui Vasili, i Sandul ginere Zahariei i Vasili nepot de frate Zahariei, prin care de a lor bună voe au vîndut moşie tot satul Vovinţănii ci este la ţin<u>t Lăpuşnei drept cinci sute de lei lui Procopie, arhimandrit şi egumenu mănăstirii Galata, care moşie pe din gios să hotărăşte cu moşie Buicanii a mănăstirii <Galata>, iar pe din sus să hotărăşte cu moşie mănăstirii Sfintei Vineri, care din vechi moşie Vovinţănii au umblat în 8 bătrîni din care după învoială: patru bătrîni sînt a neamului Creţuleştilor, iar trei sînt a celorlalţi răzăşi, şi bătrînul stărpu a patra parte este a celor trei bătrîni, iar trei părţi să împart pe toţi acei 7 bătrîni şi orice pricină ar naşte pentru această vînzare, ei cu toţii să îndatoresc a răspunde, în care zapis unii răzăşi, sînt iscăliţi, iar alţii sînt pusă numele şi degitile.

Al şasăle carte domnească din 1767 maiu 27, de la domnul Grigorie Ioan Calimahi v<oie>vod prin care rînduieşte hotarnic pe Gheorghii biv vel sulger, ca să meargă să hotărască moşie Vovinţănii de la ţin<u>t Lăpuşnii ce-au cumpărat-o Procopie arhimandrit egumenul mănăstirii Galata de la nişte răzăşi, după zapisul de cumpărătură şi după scrisori ce are mănăstire<a>.

Al şaptele, o mărturie hotarnică din 1767 iulie<e>, de la 5 mazili anume Enachi i alt Enachi vatav i Mihai Vîrnav vameş, i Ştefan Bătu, şi Ursul Agapi, în care sînt iscăliţi răzeşii şi megieşii şi încredinţată pe obicei de Gheorghii biv vel sulger, prin care arată că din porunca domnească au hotărît o giumătate de sat de Vovinţăni ci este alături cu Buicanii moşie mănăstirii, parte din sus din ţin<u>t Lăpuşnii ,care moşie este cumpărătură mănăstirii Galata de la Neculai vor<nî>c de poartă şi de <la> alţi răzeşi arătîndu-i anume şi vechil la hotărît din parte<a> mănăstirii au fost Anthim egumenul mănăstirii sveti Arhanghel din Chişinău şi arată cum au hotărît moşie Vovinţănii a mănăstirii dengiur înpregiur de către alte moşii cu priimire tuturor răzăşilor şi împregiurăşilor încheindu-să cu aceli petri hotară toată moşie Vovinţănii, iscălită de mulţi împregiurăşi şi răzeşii vînzători şi încredinţată de sărdarii de Orhei din vreme aceea.

Cu putere acestor arătate scrisori mănăstire<a Galata> stăpîneşte şi această moşie Vovinţănii întreagă în toate hotarăle ei din vreme ce-au cumpărat-o şi pînă acum fără nici o supărare despre vreo parte.

Prea Înălţate Doamne! aceste fiind jaloba, răspunsurile din potrivă şi dovezile ce s-au arătat la giudecată despre amîndoaă părţile, cunoştiinţa noastră aşa dă: că jăluitorii aceştie fără nici un cuvînt de dreptate au pornit asupritoare jalobă asupra mănăstirii cu cerire fără de cale şi cu acolisire în vreme cînd să dovedeşte din vrednice scrisori stăpînire mănăstirii asupra acestor moşii cu bună credinţă şi cînd însuşi mărturie ce-au adus ei acum de la faţa locului, dată lor prin carte de blăstămu, spre agiutoriu, iarăş pe mănăstire agiutorează la stăpînire Buicanilor şi pe vînzători de patruzăci ani trecuţi îi mărturisăsc că era stăpînitori în Vovinţăni pînă încă a nu vinde moşie Vovinţănii la mănăstire, iar de la vînzare în urmă, pentru aceli neamuri cuprinsă în scrisorile ce sînt la mănăstire şi în zapisul vînzării către mănăstire, că ar fi mai stăpînit în moşie Vovin-

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

ţănii, sau de au fost şi părinţii jăluitorilor acestora răzăşi în numita moşie cu vînzătorii, nimic nu să pomeneşte şi nici vreo dovadă alta nu au, ce numai zisuri şi arătări din gură fără nici un temeiu.

Drept aceea, după dreptate găsind cu cale judecăm, ca numita mănăstire după tărie scrisorilor ce are să stăpînească în toate hotarăle lor aceste arătate moşii Buicanii şi Vovinţănii pe Bicu, la ţin<u>t Orheiului ,în pace şi nesupărată mai mult de cătră jăluitorii aceştie şi de cătră alte neamuri a lor, precum şi pînă acum le-au stăpînit, iar jăluitorii aceştie ca nişte acolisitori ce sînt, şi ca unii ce pornesc neadevărate jalobe supărînd Divanul, cu dreptul este a să înfrîna cu certare spre pilda şi altor asămene lor următori, şi nu lipsim a înştiinţa, iar cea desăvîrşit hotărîre rămîne la înălţime ta.

Let 1805 iulii 13.

A înălţimei tale plecaţi slugi: Con<stan>d<in> Greceanu vel logof<ăt>, D<imitrie> Balş vel vor<ni>c, Vasile Ros<e>t vel vor<ni>c, Costachi Canta<cuzin> vel vor<ni>c, Iordachi Ganga vel spat<ar>, Dumitrachi vel ban

Copia de faţă fiind întocmai cu originalul înfăţoşat la Secretariatul de stat al Moldovei, prin cererea precuviosului arhimandritului Atanasie se legalizează.

P. Secretariul Statului D. D. A. Fotino L.P.

Eşii, în 29 ghenar<ie> 1857 nr. 293.

Ş<eful> b<iroului> A. Papadopul-Calimah.

Copie, în 4 foi.

32

1807 martie 30. *Zapis prin care Ştefan adevereşte că a primit de la Ioan Canano spatar, tocmala de slujitor cu anul: 30 de lei şi un rînd de strai.*

Adică eu Ştefan care mai gios m-am iscălit dat-am adevărat şi pre încredinţat zapisul meu la mîna dum<i>sali cuconului Ion Canano <spatar> precum să-ş ştie că l-am slujit întru an de zile cu tocmală: 30 lei, bani, şi un rînd de strai, care bani <şi> straile le-am luat deplin în mîna me. Şi piste an, am fost tocmit <cu> 60 lei bani şi cămeşe şi încălţăminte şi uziaratură (sic) trei vite să-mi erneze, care dintre aceşti bani, am luat 20 lei şi am slujit doao luni şi giumătate şi pentru că am luat deplin în mîna mea, am dat şi eu această scrisoare la mîna dum<i>sali cuconului Ion.

Şi la faceri acestui zapis ne-am întîmplat şi noi faţă: Lupul, Ştefan, Ion sînt Gafiţa şi eu Ştefan am pus degetul.

1807 mart<ie> 30.

Original.

33

1809 mai 8, Orhei. *Sărdăria Orheiului întăreşte schimbul făcut de Andrei Alexăi şi ai săi cu păhărniceasa Ileana, primii dînd o parte din moşia Sireţi iar ultima o parte din moşia Roşcani.*

Andrei Alexăi împreună cu frati-său Sanidul i surori Ileana i Varvara i Nastasia viind la Sărdărie cu acest zapis au făcut arătari că vînd parte de baştină în moşia Sireţii ci au făcut schimb cu dum<nea>ei păhărniceasa Ileana i fiii dum<i>sali cu parte di moşie ci are în Roşcani care fiind faţă amîndoao părţile şi arătînd că esti cu bună primire schimbul acesta şi ca să-s urmeze stăpînire întocma după cuprindere zapisului acestui s-au încredinţat şi de Sărdărie.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Au vrut răzăşii de moşia Roşcani ca să nu-i lasă pe numiţii să stăpînească schimbul, dar fiind cererii lor fără rînduială, nu li s-au dat ascultari, mai ales că însuş ei au arătat că dum<nea>ei păhărniceasa are dreaptă parte în Roşcani. Alţii să nu aibă trebuinţă a să amesteca la acest schimbu. Dum<nea>ei păhărniceasca stăpîneşte schimbul ci l-au luat din Sireţi.

Orhei, 1809 mai 8

Şi am scris aceasta eu Ion Dari<e>

Original, pecetea sărdăriei

34

1810 februarie 25. *Carte de judecată de la Divanul Moldovei privitoare la moşiile Cobîlca şi Grebleşti, enumerînd hrisoavele şi zapisele dintre anii 1632 (7140) şi 1808.*

De la Divanul Cnejii Moldaviei.

Toader Mustaţă, i Vasili Hîncul, i Parfeni Doagă şi alţii ai lor, toţi răzăşi de moşiia Cobîlca, de la ţinu<tu>l Orheiului, prin jaloba ce au dat cătră Divan, au făcut arătari, că nu puţini supărări şi păgubiri li s-ar fi pricinuit dispre dumn<ea>ei medel<nicereasă> Ilinca fost soţia răp<osatului> med<elnice>r Iacovachi, cari cu totul piste dreptate, căci ei pe lîngă moşia lor Cobîlca, sat întreg, ar fi mai avînd şi giumătaţi din hotarul moşii Grebleşti, ce să megieşăşti, iar giumătati dintru ace moşie ar fi a dum<isali> medelni<ceresei> şi pîn-în anul trecut, după cum asupra moşii Cobîlca asămine şi asupra acei giumătati din hotarul Grebleştilor din moşi din strămoşi ar fi avut şi nestrămutat stăpîniri cu bună paci, făr-de nici o supărari dinspre nimeni. Iar de atunce dumne<ae>i medel<ni>cer<easa> întăria dum<isali> s-ar fi sculat cu pricină asupra lor, zicînd că şi dum<nea>ei ar fi avut a tragi cîtiva părţi din hotarul moşii lor Cobîlca, cu nişte scrisori, undi nici dum<nea>ei precum nici niamul dum<nea>ei niciodată n-ar fi avut nici o stăpîniri cu aceli scrisori în moşia lor, far / de cît într-o vremi de demult s-au fost sculat şi Gheorghi căp<itanul> socrul dum<isale> med<elniceresei> di iar cere împărtăşire din moşia lor cu scrisori ce zice că ari, şi ş-au fost adus şi lemnu ca să-ş facă şi casa pe moşia lor şi ei ca pi unul ce nu l-au ştiut de moşan cu dînşii, nu l-au îngăduit, şi acolo / i-au rămas şi lemnu, de au putrezit şi de atunce şi pîn-acum n-au mai fost supăraţi dispre nimini, şi aşa dum<nea>ei cu cuvîtul aceştii cereri, i-ar şi propit din stăpînire acei giumătati de moşia Grebleştii şi i-ar fi şi dejmuit luîndu-li şi fînu cosit gata. Şi după / jalobili ce au dat, ducînd şi cîţiva cărţi a Divanului cătră sărdărie, s-au făcut şi cercetări, de ceea ce li-au luat şi dum<nea>ei nu-s supuni a li da dreptul lor.

Pentru cari au cersut ca *prin cercetare giudecăţii*, să-ş afli îndestulare dreptăţii, şi de faţa fiind / şi med<elnice>r<easa> s-au întrebat şi pe dum<nea>ei ce răspundi, şi au răspunsu că arătărili lor nu sînt adivărati, căci moşia Grebleşti, după cum dovedescu scrisorili ce ari, să împarte în trei bătrîni dintri cari doi bătrîni a dum<nea>ei şi unul a lor, a jăl<uitoril>or, iar nu mai mult, după cum din / în vechimi asămine li se urmeazi, şi stăpînire amînduror părţilor, cum şi pentru poprire din stăpîniri şi dijma ci li ar fi luat, încă au răspunsu, că aşa esti, dar însă ace popriri şi dijmuiri, li-ar fi făcut pentru că dum<nea>ei întratăti rînduri ar fi dus hotarnici, ca după scrisori / să-ş aliagă părţili ce ar fi a trage şi dum<nea>ei din moşia lor Cobîlca şi ei nici odată n-au vrut să ste să-s facă alegire, ce ar fi purtat-o tot cu prelungiri şi numai cît au făcut cheltuieli, cu ducire hotarnicilor în zădar şi pentru aceea au fost silită şi dum<nea>ei, a face ace urmarie / că cu alt chip nu vroe a sta la hotărît, dar că, zic ei, că niamul dum<nea>ei n-ar fi avut nici o stăpîniri nici odată asupra acelor părţi din Cobîlca şi nici pe socrul dum<isali> nu l-ar fi îngăduit a-ş faci casă, nici acea arătări a lor, iar nu iasti adivărată, căci în putere scrisorilor ce ari, cari / sînt de faţi, nu pute să nu-l îngăduiască, cînd mai ales

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

socrul dum<isali> iarăş după cît dovedesc scrisorili, era şi răzăş de baştină acolo în Cobîlca, di pi strămoşul său Ionaşcu Rusul vornic, carili au fost şi logof<ăt> mari, dar pricina de nu ş-au făcut socrul dum<isali> casa acolo, au fost / că s-au dus cu lăcuinţa la alti moşii, în parte Siretului, iar nu, că nu l-au îngăduit ei, cum zic, şi pe aceli vremi după cum nu-s căuta moşiile, rămăsăs<ă> de toţi stăpînı şi părţili din Cobîlca şi aceli din Grebleşti. Iar după ce răposatul soţul dum<isali> s-au statornicit acolo la stare locului / au stăpînit şi în Grebleşti şi în Cobîlca făr-de nici o supărari, după cum şi dum<nea>ei în urmă pîn-acum. Cum pe lîngă aceste răspunsuri dum<nea>ei au scos di au arătat şi acesti scrisori dovezi, adică :

no. 1. Un zapis din anii 7142 <1634> mart 5 a unui Guguliţi ficiorul Dresleoai din Dresliceni, întru carile arată că drept un cal bun preţuit drept 40 zloţi bătuţi şi 20 taleri bani gata şi o vacă cu viţăl au vîndut lui Ionaşcu vornicul toată parte lui şi fratilui/său din sat din Cobîlca cît să va alegi, parte părintelui lor, Dresleoai, iar cu fraţii lui să aibă a s<e> tocmi să ţină parte lui dintr-alti moşii.

2. Alt zapis fără velet şi lună a unui Popa Vasili, că, drept doi boi şi zăci taleri bani gata, au vîndut lui Ionaşcu Rusul şi lui Bosia un rîvnic în sat în Cobîlca.

3. Un ispisoc a domnului Vasili voievod din anii 7142 <1634> iuli 30 prin cari după zapisili de sus arătati i să întăreşti stăpîniri vornicului Ionaşcu Rusul pe aceli cumpărături.

4. Alt zapis din anii 7140 <1632> mart 4 a unuei Tudora fata Sorcăi din Cobîlca şi a ficiorului ei Ştefan că drept...[1] şi 15 taleri din cei noi au vîndut fratilui lor, lui Ionaş Rusul vornic de poartă, toată parte lor de ocină cîtă să va alegi într-acelaş sat Cobîlca pe Ichel. /

5. Alt zapis, iar fără velet, mart 15, a unui Guţul şi femeia lui Aftimia, fata Necuţii din Cobîlca, nepoata lui Pătraşcu vătavul de Cobîlca, că drept un bou bun de negoţ şi 3 zloţi bani gata, au vîndut vornicul Ion Rusul din Grebleşti a lor driaptă / ocină şi moşie toată parte lor dintr-un heleşteu din gura văii Cociornii a cinci parte, parte Necuţii din Cobîlca, ci să va alegi.

6. Alt zapis iar fără velet, mart 15, a unii Anăsia Dumitrăşcoai din Cobîlca, fata lui Pătraşcu, vătavul de acolo şi cu ficiorul ei Iosif că drept 12 zloţi bani gata, au vîndut vornicului Ionaşcu Rusul a lor driaptă ocină şi moşie, toată parte lor / dintr-un heleşteu din gura văii Cociornii, ce să va alegi, parte părinţilor ei a lui Pătraşcu ce iasti parte lor, a cince parte. /

7. Alt zapis, iar fără veliat, decemvrie 14, a unii Anghelina Irimicioai din Morozăni şi a ficiorului ei, Constandin, nepot lui Pătraşcu, vătavul de Cobîlca, că drept un poloboc de miere preţuit drept 24 zloţi bătuţi au vîndut vornicului Ionaşcu Ru/sul a lor driaptă ocină şi moşie toată parte lor dintr-un heleşteu din gura văii Cociornii, ce să va alegi, parte părinţilor ei a lui Pătraşcu, ce iasti parte lor, a cince parti.

8. Alt ispisoc iarăş a domnului Vasili voievod din anii 7150 <1642> apr<ilie> 4 întăritoriu lui Ionaşcu Rusul părcălabul de Orheiu şi pe zapisili acesti în sus arătati şi încă şi pe zapisili cuprinsă prin celălalt ispisoc şi deosăbit şi pe altă a cince parte tot dintr-a / cel heleşteu din gura văii Cociornii, ce-au cumpărat şi de la un Istrati şi fraţii lui Brăilă, i Ionaşcu, i Tudosca şi Nastasia drept 20 lei, dar zapisul de această cumpărătură lipseşti.

9. Alt zapis, iar fără velet şi lună, a unui Istrati ficior Rusului şi cumnatul său Condre zăt Rusul din Cobîlca, că drept cinci lei bani gata şi 5 stupi matce au vîndut şi ei med<elnice>r<ului> Ionaşcu Rusul un răvnic din sat din Cobîlca, ce-au fost driaptă moşie a pă / rintelui lor, a Rusului.

10. Un răvaş din 26 iuni şi fără velet a polcov<nicu>lui Gheorghii Carp socrul dsali med<elni>cer ce-l scrie către pahar<nicul> Ioan Carp fiind la ace vremi stolnic, poftindu-l ca să rînduiască nişti oamini la strînsul

[1] Loc gol.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

dijmei, di pi cîtiva părţi di moşia, ce ari acolo la ţi<nu>tu Orheiului / pe cari le arată anume, întru cari zici că şi în Cobîlca ari un bătrîn, cum mai larg arată răvaşul.

11. O anafora din anii 7263 <1754> noiemv<rie>15 a mitropolitului ţării şi a veliţilor boeri din vreme aceia întărită şi de domnul Matei Ghica v<oie>vod de giudecata ce-au fost între Gheorghi Carp căp<itan> socrul med<elni>cer<ului> şi între un Sirghii, ficiorul Statonii, ne/potul lui Măgariu, strănepot Poleitului, vechil fiind din parte tuturor răzăşilor de Grebleşti niamul Poleitului, întru cari să cuprindi că încă la anii 7175 hotărîndu-s<e> numita moşia Grebleştii de un Nacul stolnic şi dovedindu-s<e> la ace vremi / din mărturisire răzeşilor şi a megieşilor împregiuraşi, că toată moşia să împarti în trei bătrîni şi, împarţînd-o după scrisori, doi bătrîni s-au dat în parte lui Carp spat<ar>. (adică strămoşului soţului dumisali mede<lnice>rului) îns<ă> un bătrîn de baştină / şi altul de cumpărătură, iar un bătrîn au rămas a ţăranilor, a unui niam a Cobilcenilor şi în urmă rămîind ace moşie multă vremi necăutată de Carp spăt<ar> fiind pribag în Ţara Munteniască, unde acolo au şi murit.

Şi, după aceea, şi Toader Carp, fiul / spat<arului> dacă s-au rădicat la vîrstă, iarăş n-au mai căutat de moşie, ce s-au dus în Rosia, undi au trăit vro 20 ani, şi moşia rămîind pe mîna ţăranilor au stăpînit-o şi au împărţit-o în 6 bătrîni, cît li-au fost voia, nefiind nimi din / parte Cărpeştilor / acolo ca să li ste cu vreo împotriviri, apoi, după ce-au venit Toader Carp din Rosia, vrînd a tragi moşia la stăpîniri, după hotarnica stolnicului Nacul şi alti scrisori, şi ţăranii de sus numiţi stînd cu împotriviri a nu stăpîni după / scrisori, au venit de au jăluia domnii, că de către Carp pătimesc multă strîmbătati şi de către domnia, după jaloba lor li s-au dat carti către răpos<atul> logof<ăt> Iordachi Cantacuzono (sic), fiind la ace vremi spăt<ar> şi aflîndu-s<e> cu slujba în parte Orheiului / ca să-i giudeci cu Carp, înainte căruia boer stînd la giudecată amîndoaî părţili.

Şi Carp arătîndu-ş toati scrisorili cum şi hotarnica Nacului cu cari dovede că moşia să împarti în trei bătrîni, iar ţăranii neavînd nici un chip de scrisori ce numai cu gura au zis că vor giura, precum că moşia să împarti în 6 bătrîni, iar nu în trii, şi răpos<atul> logof<ăt> neuitîndu-s<e> la hotarnica stolnicului Nacu, ce era cu 62 de ani mai înainte făcută, cari hotarnicii vechi pururе sînt crezuţi, în care de niamul / Poleiţilor nici nu-s pomine nimică, ce ascultînd gura ţăranilor au luat hotarnica din mîna lui Carp ş-au hotărît ca să-s<e> împartă în 6 bătrîni, adică doi să-i tragă Carp stolnic şi doi Cobilcenii şi alţi doi niamul Poleitului, dîndu-li şi / mărturia de giudecată la mînă şi din multili întîmplări ce-au dat pisti stolnic Carp ni-au mai tras giudecată pîn ce-au şi murit. Şi ţăranii au rămas stăpînitori după ace hotărîre în 6 bătrîni. Şi la această giudecată cerire... Gheorghi Carp fiind, ca să-s / împartă moşia în trei bătrîni după hotarnica Nacului şi a ţăranilor să-s împartă în 6 : după hotărîre logofă<tu>lui Canta<acuzino>.

Undi după ce s-au văzut carte de giudecată a logofă<tu>lui Cant<acuzino> fiind din anii 7235 în care era trecută şi hotarnica stolni<cu>lui Nacul, apoi / au ados numitul Sirghii vechilul ţăranilor, a faci ceriri că şi parte unui Toader Poleitul să ar fi cumpărat-o tatăl căp<itanului> Gheorghii Carp, că a lor li s-ar fi căzut să o cumperi, la cari şi căp<itanul> Carp, încă dîndu-ş răspunsurili sali şi stînd giudecata a lua sa/ma cu amănuntul, au găsit cu cali, că cu greşală au dat logof<ătul> Cant<acuzino> ace hotărîri numai pe gurili ţăranilor, undi împotriva hotarnicii stolnicului Nacul, cari era mai vechi cu 62 de ani n-au putut prindi nici un loc ace hotărîri, căci mai bini au putut şti / atunce cu 62 ani mai înainti bătrînii lor şi scrisorile vechi pururе, au credinţa lor, ş-au hotărît ca numita moşia să-s<e> împartă iar în trei bătrîni, adică tot după hotarnica stolnicului Nacul, după cum şi din vac au fost, din cari doi bătrîni să-i tragă Carp / căp<itan> şi al triile bătrîn toţi răzăşii. Aşişdire şi pentru cerire ce-au mai făcut Sărghii şi pentru parte lui Toader Poleitul din prin pregiurul Grebleştilor, că lor

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

li s-ar căde să o cumpere, iarăș fiind pîn-la acea vremi cîțiva ani trecuți, nu li se dă / nici o dreptate, ce s-au hotărît ca să o stăpîniască tot căp<itanul> Carp cu paci. Și așa întăreșți și pomenitul domnu anaforaoa, ca să-s urmezi la toati întocma, cum mai pre larg arată anaforaoa.

12. O carti de giudecată a sărdării din anul 1808 apr<ilie> 10 iscălită de dumi<sale> spat<ar>Manolachi Donici și de dumi<sale> spat<ar> Vasili Roșca, ce era la ace vremi sărdari, de giudecata ce-au avut și atunce...[1] medel<nice>r cu jăluitor răzășî, tot pentru acesti pricini, prin / cari după dovezile medelnicer<ului> în sus arătati, să hotărăști ca ei mai mult decît acel al triile bătrîn să nu să întindă a stăpîni în Greblești, precum și însuș ei s-au mulțămit.

Așijdire și pentru părților din Cobîlca cîti să vor dovedi pe scrisori, după / cercetare ce să va faci la stare locului prin hotarnici rînduiți, iarăș să aibă a și li tragi medel<nicer> supt stăpîniri, la cari nici ei, iar n-au pricinuit, ce mai vîrtos au mărturisit, că ar fi avînd și ei științi de aceli părți și că ducîndu-ș dum<nea>ei hotarnici / la stare locului i le vor da, ca să țină de niamurili acelor vînzători să nu li facă împresurari părților lor, cum mai pre larg arată carte.

Deci, după ce s-au văzut acesti dovezi a dum<isali> med<elnice>r<esei> apoi sau întrebat și pe numiții răzășî ce au altă mai mult a răspundi cum și ce scrisori dovezi au și ei să li arăti și cît pentru Greblești, nici însuș ei n-au stătut mai multă pricină, ce s-au mulțămit tot cu acel / al triile bătrîn, după cum și din vechiu au mărturisit, că li s-ar fi urmat stăpînire și pîn acum, iar scrisori nici pentru o pricină nici pentru alta au arătat că ei n-au, fără numai asupra părților, ce ceri medelnicer și din moșia lor Cobîlca, tot numai cu / zisă din gură au vrut aș ajuta, iar cu cuvîntul nestăpînirii și mai ales că ei în cîtiva rînduri mai înainti în vremili de demult ș-ar fi hotărît moșia lor și din parte niamului med<elnice>r nu s-ar fi arătat nici cu acesti scrisori ca să ceară aceli / părți.

Dar nici la aceasta cu aceste zisă a lor nimic nu s-au putut agiuta, cunoscuti și dovediti fiind și acesti zisă a lor de nu adivărati, căci dum<nea>ei med<elnice>r<easa> la acesti zisă a lor, i-au întîmpinat cu acesti răspunsuri, că aceli hotărîturi li-au / făcut ei în vreme cînd niamurile soțului dum<sa>li lipse, după cum dovedește anaforaoa domnului Matei Ghica v<oie>vod, și cînd și socrul dum<isa>li au fost cu lăcuința la alti moșii în parte Seretului și ni-au fost nimini din niamul dum<isa>li de fați, ca să facă ceriri după scrisori, / ce ei singuri au hotărît și au făcut cum li-au fost voia.

Al doile, că, din răvașu de sus arătat, ce scriia socrul med<elnice>r<esei> către pah<arnicul> Ioan Carp, în cari arată că și din Cobîlca parte sa este un bătrîn și să rînduiască *oameni spre strîngere de dijmi*, să înțălegi / că socrul med<elnice>r<esei> au și stăpînit și dacă zici că și ace parti a sa esti un bătrîn să prepuni că au fost și alesi, aceli părți. Dar mede<lnice>r<easa> la aceasta au răspunsu că di va fi și fost hotarnică dum<isa>li, celi mai multi scrisori i-ar fi arsu și nu-s găsăști, după cum și însuș ei ar fi / știind, că iau arsu casili, cari la aceasta nici ei n-au putut tăgădui că nu i-au arsu casa.

Al triile, că soțul dum<isa>li med<elnice>r<esei> să tragi din Ionașcu Rusul vor<ni>c, acel ce-au făcut aceli cumpărături din Cobîlca și după dovada zapisului de sus arătat de la no 4 / să înțălegi și să dovedești că soțul dum<isa>li med<elnic>er di pi acel strămoș al său Rusul vor<nic>, iasti și răzăș de baștină într-acel hotar, căci după cum să arată într-acelaș zapis ce esti întărit și cu ispisoc domnesc, dacă ace Tudora fata Sorcăi vînzătoare îl mărturi / săști pe Ionașcu Rusul vor<ni>c de poartă de frati și că i-au vîndut parte ei lui, apoi îndestulă dovadă esti că și fratîli ei, asămine parti de baștină au trebuit să aibă într-acel hotar undi după cum / ei acum numai cu gura zic, iar nu-s<e> pot agiuta, ca să o

[1] Loc rupt.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

poată depărta, căci la răzăşia pravila nu socoteşti paragrafia trecerii anilor, ca să poată depărta răzăşul cel ce au stăpînit, pe răzăşul său acel ce n-au stăpînit, din multi întîmplări / după cum niamul dum<isa>li med<elnic>er iasti dovedit că au fost mai mult înstrăinat, ce oricînd acei răzăşi după

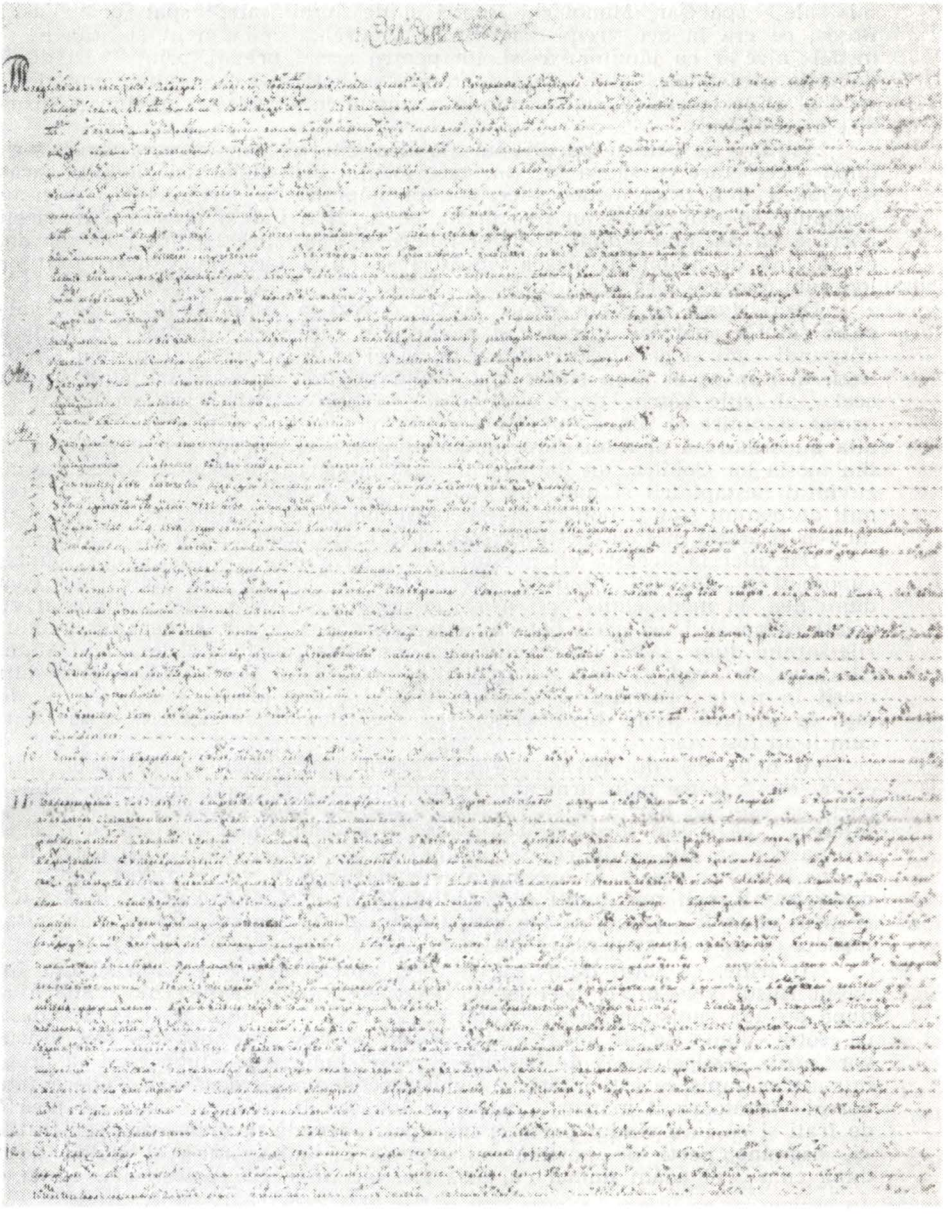

Doc. nr. 34 : 1810 februarie 25, Iaşi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

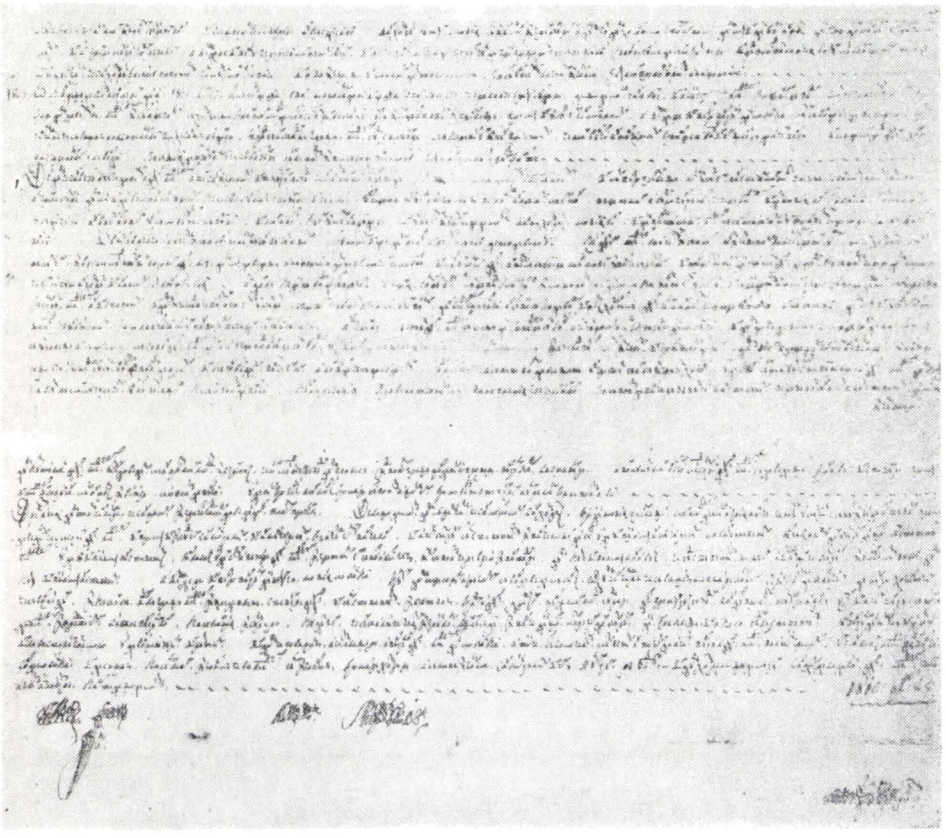

Doc. 34 : 1810 februarie 25, Iași.

pravilă îș poati tragi făr de nici o propiri părțili lor la stăpîniri. Apoi cu cît mai vîrstos cînd socrul dum<isa>li med<elnice>r să dovedești c-au avut și stăpîniri precum / și med<elnice>r și soțul său cît au fost în viiați să o poată depărta, undi nici cuvînt mai mult cu cari să-s poată agiuta ei, cu cuvîntul nestăpînirii nu li rămîni ca să poată avè.

Drept aceea după toată cercetare, ce s-au făcut într-acestaș chip dovedindu-s<e> toati pricinili de la giudecată după dreptate ce s-au cunoscut sau hotărît, ca din moșia Grebleștii, mai mult decît a tria parti, ce iasti un bătrîn, să nu-s<e> întindă a stăpîni, precum / dovedesc scrisorili dum<isa>li med<elnice>r<esei> și precum însuș ei s-au mulțămit și au mărturisit că atîta esti parte lor, și acel bătrîn să-l stăpîniască în partè moșii din sus undi și pîn-acum au mărturisit că l-au stăpînit. Iar ceealanți doi bătrîni din gios să-i stăpînească / med<elnice>r, undi iar și pîn acum i-au stăpînit, iar la sat undi esti așezare dum<sali> med<elnice>r<esei> într-o nimic ei să nu-s amestici, nici să poată ceri vreo împărtășiri, după cum și pîn-acum n-au avut, ce să-ș stăpîniască numai acel al triile bătrînu, în parte cîmpului, după / cum și pîn-acum au stăpînit.

Așișdire și pentru părțili din numita moșia Cobîlca, cîti după scrisorili arătati să vor dovedi că sînt, după cercetare ce să va faci la stare locului, prin carte dă blăstăm, de cătră hotarnicii / ce să vor rîndui, încă să aibă a

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

şi le tragi med<elnice>r<easa> în pre deplină stăpînire dum<isa>li şi să li stăpîniască, în bună paci ca pi a dum<isa>li drepti făr de mai multă supărari, despre numiţii răzăşi sau despre alti niamuri ai lor însi şi aceli părţi să nu i să / dè med<elnice>r<esei> împrăştieti printre părţili lor, ca să mai fie în supărare cu dînşii, ce să i să aliagă toati într-un loc şi să-i să dè în parte din gios, cătră cei doi bătrîni din Grebleşti şi acolo să şi li stăpîniască, iar părţii din iazuri şi din rămnici / şi li va stăpîni tot acolo undi vor fi iazurili şi rămnicili şi după ce să va faci această alegiri a părţilor dum<isa>li med<elnice>r din Cobîlca, atunce să s<e> socotească, cît venit au putut da aceli părţi a dum<isa>li med<elnice>r<esei> pe anul trecut şi ce au luat med<elnice>r<easa> di pi parte / lor de Cobîlca şi di s-a faci ca să li mai întoarcă ceva med<elnice>r<easa> să li întoarcă cu mari hotărîri, asămine întocma s-au mulţămit şi ei numiţii răzăşi.

Şi după hotărîre giudecăţii, s-au dat de la Divan dum<isali> med<elnice>r<esei> şi / această al (sic) noastră carti de giudecată.

<În Iaşi>, 1810 fevr<uarie> 25.
Grigorie Sturza logof<ăt>.
T. Balş. Răducanu Roset hat<man>.

Constantin Crup<enschi> vor<nic>.
Alexandru Ghica vor<nic>.
Toader Crup<enschi>vtori logof<ăt> procit.

Original, hîrtie (80×54,5 cm.).

35

1810 august 27. *Cercetarea făcută de Dimitrie Jerdan din porunca Sărdăriei privitoare la moara de pe moşia Ciocolteni şi la iazul din ţălina Culii.*

După poronca cinstitii sărdării a Orheiului ci ne-a adus dum<nea>lui pah<arnicul> Constantin Ursu poroncitoari ca să mergim la moşia Mălăeşti să facim cercetari de păgubiri ci ari despre o moară a unui Pavel Levinţi ce o are pe moşia Ciocolteni pe apa Răutului şi după poronca am mersu acolo la stare loculi şi aducînd pe vechilul dum<nea>lui pah<arnic> cum şi pe Pavăl Levinţi ce am ţănut moara, undi faţă fiind amîndoaă părţile am făcut cercetare: întîi de păgubire ce are dum<nea>lui pah<arnic> dispre acè moară şi s-au găsit din anul trecut cincizăci de fălci iarbă înnecată şi pe urmă i s-au mai înnecat şi patru ţăreni de fîn, însă de patru palme în sus, cari s-au socotit toată paguba de două ţăreni pagubili şi ţărănile cît de şasă stînjeni gospod lungul şi doi pol stînjeni înaltul şi de doi <stînjeni> latul, afară de stoguri şi căpiţe ce au fost înnecate în anul 1809 şi din anii mai dinlainte s-au găsit optzăci de fălci iarbă înecată bez cincizăci de fălci iarbă ce le-au plătit vamişului Neculai Vărgovici din delniţa dum<nea>lui pe acel an.

Iar pe ceilalaţi ani nu s-a putut dovedi cu adivărat de cîtă păgubire i s-ar fi făcut cu hotărîre ce au rămas ca să se învoiască înainltea cinstitii Sărdării, dar păgubiri au avut în tot anii de cînd s-au făcut acel iaz, fiind ştiut şi de alţi oameni, după cum supără împresurări apei din iazul acela.

Am făcut cercetări şi morii di au mai fost iaz acolo unde esti moara şi iaz acolo cu adevărat n-au mai fost, ci esti făcut pe ţălina Culii.

Răzăşii nu tăgăduiesc şi răzătura iazului esti den înaltu asemene cu malul dispre moşia Clişova, iar dispre Mălăeşti esti mai înaltă şi la coada iazului sînt doaă gîrli cari curgu asupra moşii Mălăeşti şi sînt numai ape eşite şi cînd vine apă multă în iaz merge apa peste ezăturile gîrlelor şi de la iazătura iazului morii în sus cade douăzăci stînjeni gospod spre coada iazului <şi> eşă apa din iaz, şi merge asupra gîrlelor cari să duce tot pe moşia Mălăeştii.

Şi iazul morii de cînd s-au făcut, nu s-au rupt nici odată, nici să supere cît de mari apă să vie, zici Pavel Levinţi, că a<r> eşi gîrlile mai sus decît malu-

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

rile, dar măcar de le-ar şi eşi, tot dă păgubirea Mălăeştilor şi de păgubiri nu poate să-l aperi, fiindcă apa celuilant esă din coasta iazului dinspre Mălăeşti şi mergi toată în moşia Mălăeşti.

Şi cu aceasta înştiinţăz cinstit<a> Sărdărie.

1810 au<gust> 27.

Dimitrie Jerdan vor<nic> de poartă <m.p.>

Original.

36

1812 mart 10. Iaşi. *Carte de judecată de la Divanul Moldovei privind pe Năstasă Chistruga şi neamul Tălpeştilor pentru moşia Hîrtopenii şi Mileştii, enumerînd hrisoavele şi zapisele dintre anii 1643 (7151) şi 1810.*

De la Divanul Cnejii Moldavii

Andrei Buhăescu, Ioniţă Dumitrachi şi cu tot niamul lor Buhăescu răzăşi de moşie Hîrtopenii de la ţinut Eşii, prin jaloba ce-au dat către divan, au arătat că despre un Năstasă Chistruga trag mari supărare şi păgubire acolisindu-să de giumătate din moşie Hîrtopenii care ar fi răscumpărat-o părinţii jăluitorilor de la d<umnea>lui vist<iernic> Matei Canta şi că tot acest Năstasă Chistruga mai acolisindu-să de ace giumătate de moşii s-au giudecat şi la anul 1804 şi după dovezile ce au arătat s-au dat rămas pe Năstasă Chistruga şi acum de doi ani iarăş s-au acolisit şi fără de nici o judecată li-au luat ace giumătate de moşii din stăpînire, arătînd pe lîngă jaloba lor şi aceste scrisori, adică :

1. O ţidulă iscălită de d<umnea>lui vist<iernic> Matei Canta cuprinzătoare pentru giumătate de bătrîn din moşie Hîrtopenii, ce au fost a Tălpiştilor prin zapis fiindu-i vîndută d<um>sali cu învoială au răscumpărat-o cielanţi răzeşi de la care priimindu-ş banii şi zapisul vînzătorilor Tălpiştilor ne avîndu-l îndemînă li-au dat această scrisoare ca să-şi stăpînească ace giumătati de bătrîn cu pace. Şi cînd să va găsi zapisul Tălpiştilor să-l dè răzeşilor răscumpărători, cum pre largu arată ţidula aceasta.

2. O carte de giudecată a Divanului din anul 1804 iuli 1 prin care să cuprinde giudecata ce au avut atunce Năstasă Chistruga cu ai săi pentru această giumătate de bătrîn şi cu Toader Petic i Andrei Buhăescu unul din jăluitorii aceştie şi Tănasă Bocan şi după ţidula arătată i treciere anilor să dau rămaş pe Năstasă Chistruga cu ai săi, hotărîndu-să să-ş<i> stăpîniiască jăl<ui>torii ace giumătati de bătrîn, fără nici o suparare.

Înprotiva carora dovezi întrebîndu-să şi pe Năstasă Chistruga ce are a răspunde şi el mai întîi au scos de au arătat o carte a Divanului din anul 1810 fevr<uarie> 23, prin care să cuprinde că măcar că la anul 1804 iuli 1 s-au giudecat pricina aceasta la Divan şi după ţidula arătată mai sus iscălită de d<umnea>lui vist<iernic> Matei Canta li s-au dat dreptate ca să stăpîniască ei ace parte, dar fiind că după carte Divanului din anul 1809 ci s-au scris către isprăv<nicia> ţinutului Eşi şi după carte de blăstăm ce au luat Năstasă Chistruga asupra lui Andrei Buhăescu i Toader Pitic şi Tănasă Bocan ca să mărturisască adivărul cu ce cuvînt de dreptate ţin în stăpînire parte aceasta în vreme cînd Tălpiştii ştiu că nici au vîndut la d<umnea>lui vist<iernic> Matei, nici au dăruit şi mai ales că în vreme cînd Buhăescu cu ai săi au răscumpărat părţile de la d<umnea>lui vist<iernic> din moşie aceasta Hărtopenii şi Mileştii au dat şi niamul <Tăl>peştilor 100 lei în răscumpărături şi că s-au văzut la mîna Tălpeştilor, atît mărturie de cercetare a rînduitului de către isprăv<nicie> Veleşcu Căldari căp<i>tan, cum şi doi osăbete mărturii în scris, însă una de la Tănasă Bocan şi al doile de la Vasîle sin Toader Petic, prin care atît prin mărturiile lor, cum şi prin mărturie rînduitului cercetătoriu să arată că ei văzînd carte de blăstăm asupra pricinii aceştie, au mărturisit, că această răscumparătură

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

a părții Tălpeștilor este cu iconomii și pentru ca să nu-ș vătămi sufletul, părțile ce stăpîne ei amîndoi din parte aceasta din bună voe lor li-au dat înapoi Tălpeștilor. Iar pentru a trie parte ce stăpînești Andrii Buhăescu ficiorul lui Costandin Buhăescu și nu priimești a o da să-ș căuta cu giudecată, cum arată mărturie cercetătoriului încredințată și de către isprăv<ni>c<ie>. Și că după nemulțămire lui Andrei Buhăescu viind să-s înfățoșează la Divan au lipsit de aice, și să hotărești de către giudecată că de vremi ce doi dintr-acei ce stăpîne parte aceasta după carte de blăstăm au descoperit adevărul, mărturisind că răscumpărătura lor au fost cu iconomii și însuș ei au priimit de au dat înapoi Tălpeștilor părțile ce stăpînè, și că la răscumpărătura părților de la d<umnea>lui vist<iernic> Matei, au dat și Tălpeștilor 100 lei, după urmare dreptății esti supus și Andrei Buhăescu a da înapoi parte ce o stăpînește ne neputîndu-să mai mult a agiuta cu carte ace de giudecată înpotriva mărturiilor ce au dat tovarășii lui după carte de blăstăm. Și fiind că el n-au stătut să-s<e> de sfîrșit pricinii, să scrii isprăvnicii, pe Tălpești să-i pui în stăpînire pe giumătați de bătrîn din Hărtopeni a niamului lor, fără a-l înlgădui mai mult pe Andrei Buhăescu sau pe alții, a le mai faci cît de puțin supărare dîndu-li-să și venitul anului aceluia în a lor stăpînire și Andrei Buhăescu sau alții, de vor ave mai mult a răspunde să-ș<i> caute prin giudecată cum pre largu arată carte aceasta a Divanului, adăogînd a arăta Năstase Chistruga că niamul lor Tălpeștii, nici au vîndut, nici au dăruit d<umi>sali vist<iernic> și că de zic Buhăeștii că au răscumpărat să scoată zapisul Tălpeștilor de vînzare sau de dăruire, ei sînt mulțămiți și mai mult giudecată nu vor căuta, avînd prepus că țidula ce o arată Andrei Buhăescu ar fi scoasă cu iconomii, întîi că zapisul nu-l arată și al doile nici prețul vînzării nu să arată nici cine au răscumpărat, cerșind ca să fii siliți de către giudecată a scoate zapisul Tălpeștilor căci ei de z<apisele> ce au răscumpărat au perelipsis anume cu iscălitura d<umi>sali vist<iernic> de celi cîte au vîndut și din ce velet este zapisul și cîți bani au luat și cine au răscumpărat.

Care perilipsis scoțîndu-l Andrei Buhăescu s-au văzut a fi din anul 1787 iuni<e> 30 prin care să arată cine ce parte au vîndut și drept cîți bani și din ce velet au fost zapisul fiișticăruia și că din Milești au rămas să stăpînească d<umnea>lui deplin doi bătrîni Pilat și Carton, iar celelante danii și cumpărături din Milești și din Hîrtopeni să le răscumpere ei răzășii.

Și după învoială deosăbindu-să cu hotarnici rînduiți bătrînii, li-au dat și toati scrisorile ce răspund pe părțile din bătrînii ce-au rămas supt stăpînire lor. Iar patru zapise care le arată anume și cu veleturile lor fiind că cuprinde și alte părți dintr-alte hotară au rămas d<umnea>lui. Răspunzînd Năstasă Chistruga că de vreme ce într-acest perilipsis zapisul Tălpeștilor nu este trecut, apoi vederată strîmbătate li s-ar fi făcut de către Buhăescu, cu tovarășii lui, umblînd cu chipuri de iconomii de au scos ace țidulă de la d<umnea>lui vist<iernic> cu 2 luni 13 zile în urma perilipsisului, și că de vremi ce însuș Tănase Bocan și Toader Petic tovarășii Buhăescului au descoperit adivărul dîndu-i părțile ce stăpîne ei, dreptate i-ar agiuta a i să da în stăpînire și parte ce o stăpînește Andrei Buhăescu ficiorul lui Costandin.

Din înpotrivă, și Andrei Buhăescu cu ai săi încă au răspunsu că Tănasă Bocan și Vasîli sîn Toader Petic nu că au dat părțile ce stăpîne ei Chistrugăi, precum și mărturiile lor arată, ce li-au vîndut cu bani, arătînd și o mărturii de la Tănasă Cîrlig i Simion Ichim și Pa<na>ite Andrieș din anul trecut de-c<emvrie> 20 cuprinzătoare că la răscumpărare aceștî giumătăți de bătrîn au dat Andrei Buhăescu 88 lei și Tănasă Bocan 20 lei, cum și Toader Pitic iarăși 20 lei și că Tănasă Bocan ș-au vîndut parte sa din această răscumpărătură iarăși Tălpeștilor într-o sută de lei, adăogînd Andrei Buhăescu a arăta că asemine și Vasîle sîn Toader Petic încă ar fi vîndut parte sa Chistrugăi.

Dar cu aceste mărturii nimică nu s-au putut agiuta, ca să-s anerisască mărturiile ce mai înainte au dat prin carte de blăstăm, precum adiveriază mărturie rînduitului de către isprăv<ni>c<ie> care cercetîndu-să în Divan, s-au întărit cu carte Divanului ace din anul 1810 fevr<uarie> 23 arătată mai sus, unde după ce însuș Andrei Buhăescu au văzut că nici la aceasta nu-i rămîne nici un cuvînt. apoi au întorsu a zici, că Toader Petic aflîndu-să datoriu cu 161 lei par<ale> la negustoriul Anastasă Dimitriu cu zapis din anul 1806 care neurmînd a-i plăti la

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

vadè prin deosebit zapis din 1807 au pus amanet la dînsul parte aceasta, cu hotărită vadè că dacă Toader Petic nu va răspunde de banii într-un an de zile să rămîi de istov ace parte a sa, și el să răspundă banii negustorului Anastasă Dimitriu. Nici cu aceasta nimică nu s-au putut agiuta Andrii Buhăescu cu ai săi, în vreme cînd zapisul ce au arătat este un terfelog și al doile că dacă au avut amanet ace parte trebuia să-ș caute cît au fost în viață Toader Petic și al treile că însuș Toader Petic la moarte sa au mărturisit vicleșugul ce au făcut ei și au lasat la moarte sa fiind întru toată întregime minții după carte de blăstăm mărturisind și zicînd ca să-s dè parte Chistrugăi la stăpînire, cum pre largu arată mărturie feciorului său Vasîle care este din anul trecut 1810 ghen<ar> 9.

Deci de să și arată prin zapis că are parte lui Petic amanet să-ș<i> caute pentru bani cu clironomii lui, iar pe Năstasă Chistruga nu-l poati a-l supăra, ci el va stăpîni parte lui Petic fără de nici o supărari.

După aceasta au întorsu a zici Andrei Buhăescu cu ai săi că Tălpeștilor nu li-ar fi mai rămas nici o înpărtășire în numita moșii, pentru că ei parte ce ar fi avut-o dipe Ilii spătărilul mai înainte ar fi vîndut-o la răp<osatul> pah<arnic> Iordachi Panaite cerșind spre descoperire aceștii pricini să-s vază la giudecata însuș hotarnica ce are răp<osatul> pah<arnic>, pe părțile ce stăpînești dintr-această moșii, care hotarnică cerșindu-se de la casa răp<osatu>lui pah<arnic> este din anul 1784 prin care să arată între alte cumpărături și pentru un zapis din 1766 mart<ie> 25 de la Mărica fata lui Ioniță Mătăsariu strănepoata lui Ilii Spătărelul că au vîndut parte ei din Milești cît s-ar alege. Dar nici cu acesta nimică nu s-au putut agiuta Buhăescu cu ai săi, pentru că la Tălpești s-au văzut o carte de giudecată din 1786 iuli 11 în care să cuprinde giudecata ce au avut Tălpeștii cu ceealanți răzeși, și după învoiala răzeșilor să dă dreptate Tălpeștilor a stăpîni giumătate de bătrîn și în sfîrșit au arătat Andrei Buhăescu cu ai săi, că la casa trecutului din viiață pit<ar> Ioan Cercez ar fi doî anaforali care cu totul iar fi depărtînd pe Tălpești din stăpînire acei giumătăți de bătrîn de pe care arătînd copii asemine, s-au văzut dintîi din anul 1786 iuli 16, adică cu 5 zile în urma cărții de giudecată ce au Tălpeștii tot de acei boeri iscălită care sînt iscăliți și în carte de giudecată a Tălpeștilor, întărită și de domn Alicsandru Ioan Mavrocordat v<oe>vod, și ce de al doile din 1803 apr<ilie>7 întărită de domn Alicsandru Costandin Moruz v<oe>vod următoare în pricina Tălpeștilor anaforali domnului Alicsandru Ioan Mavrocordat v<oe>vod amîndoî hotărînd că Tălpeștii dacă ș-au vîndut parte ce au avut de pe Ilii Spătărilu la răp<osatul> pah<arnlic> Panaite n-ar mai ave înpărtășire în numita moșii, dar fiindcă tot la Andrii Buhăescu s-au văzut o hotarnică din acelaș an: 1786 iuli 30 cu 14 zile în urma anaforali domnului Alicsandru Ioan Mavrocordat v<oe>vod, în care să arată și pentru giumătati de bătrîn a Tălpeștilor, și apoi cu un an și mai bini în urmă adică la 1787 sept<embrie< 13 scot ii Buhăesoul cu ai săi țidula ace de la dum<nea>lui vist<iernic> Matei Canta cuprinzătoare că răzeșii au răscumpărat giumătati de bătrîn ce i-au fost vîndută dum<i>sali de Tălpești.

S-au cercetat și pentru cîtă parte au avut Ilii Spătărelul în numita moșii și cîtă parte au vîndut ace Mărica fata lui Ioniță Mătasariul strănepoată lui Ilii Spătărelu și după ispisocu domnului Vasile v<oe>v<od> din let 7151 ce s-au găsit trecut în anlaforaoa domnului Alecsandru Ioan Mavrocordat v<oe>vod aci din 1786 să dovedești că acel Ilii Spătărelul au avut din a trie parte de sat a patra parte de mijloc cu loc de iaz cu loc de prisacă cu loc de fînat, cumpărătură de la Dumitrașcu Copaci i fratele său Onciul ficiorii Măricăi strănepoți Gîrlii drept 75 lei. Iar Mărica la vînzare ce faci către răp<osatul> pah<arnic> Panaite nu vinde toată parte lui Ilii Spătărelu după ispisoc, ci numai parte ei cît să va alegi de pe Ilii Spătărelul din care vînzare a ei curat să înțălegi că n-au fost numai ea singură din Ilii Spătărelul ci și Tălpeștii și mai vîrtos că dacă Tălpeștii și mai vîrtos că dacă Tălpeștii n-ar fi avut ace giumătati de bătrîn cum ar <fi> dat în scris însuș d<umnea>lui vist<iernic> că i-au fost vîndută de Tălpești și cum Buhăescu cu ai săi au răscumpărat dacă au știut că Tălpeștii nu au moșii, în vreme cînd giudecata domnului Alecsandru Ioan Mavrocordat v<oe>vod, au fost între Buhăești și între Tălpești.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

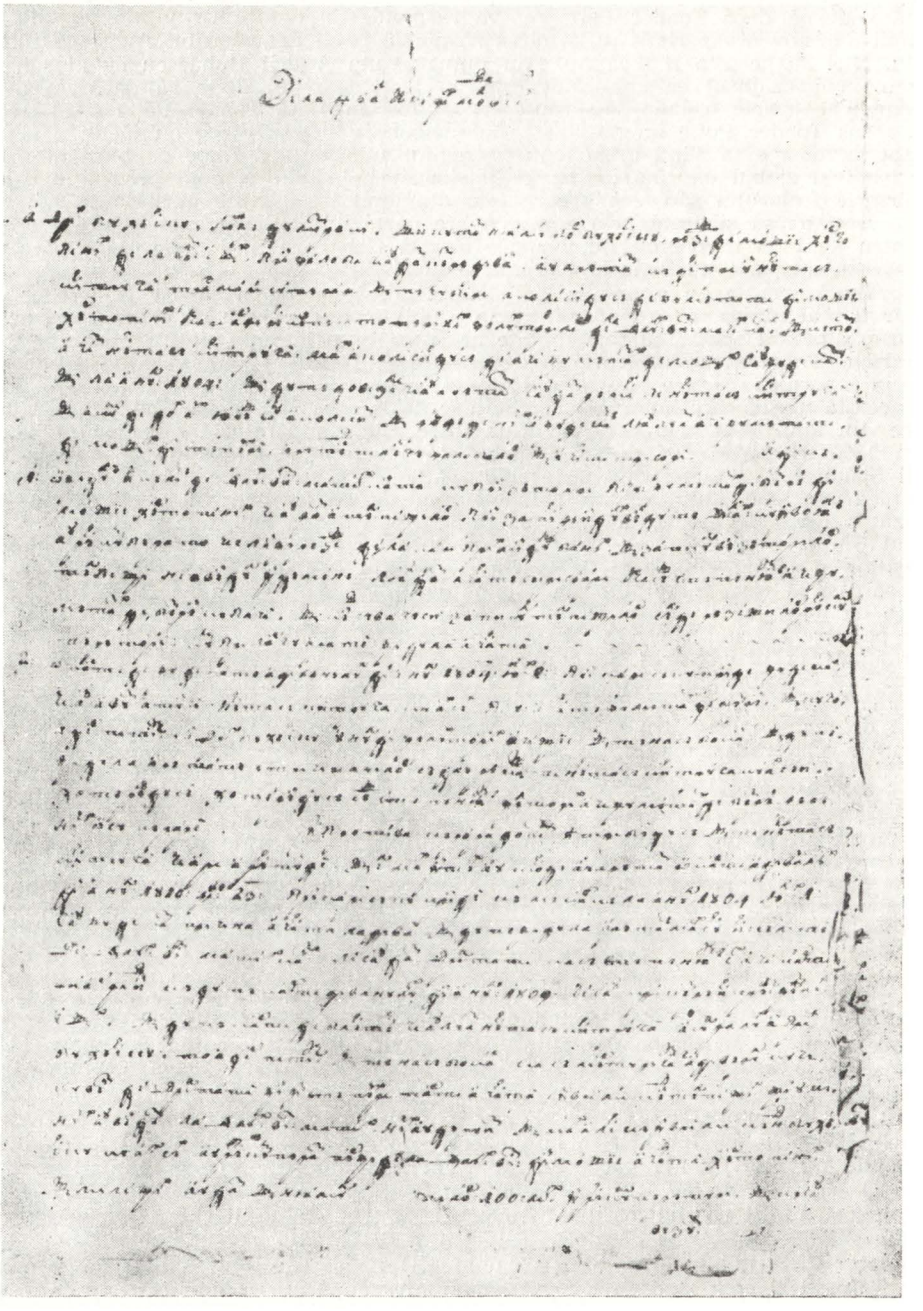

Doc. nr. 36 : 1812 martie 10.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

După care și însuș Andrei Buhăescu cu ai săi cunoscînd că nu au mai mult cuvînt de răspunsu au încredințat cu giurămînt înainte Divanului că ei Buhăeștii în răscumpărătura părții Tălpeștilor au dat 88 lei, și Toader Petic i Tănasă Bocan 40 lei și așe au și stăpînit această giumătati de bătrîn doi părți el Andrei Buhăescu cu niamul său și o a trie parte Toader Petic i Tănasă Bocan, și de vreme ce însuș Vasîle ficiorul lui Toader Petic și Tănasă Bocan au dat lui Năstasă Chistruga părțile ce stăpîne ei, mai mult pricinuitoriu nu este

Drept aceea într-acestaș chip fiind toată curgire pricinii, dovezile și răspunsurile despre amîndoi părțile, de la giudecată s-au hotărît cu priimire și mulțămire amînduror părților, ca Năstase Chistruga să stăpîniască dintr-această giumătate de bătrîn, numai parte lui Toader Petic după mărturie ficiorului său Vasîle Petic, și parte lui Tănasă Bocan, adică a trie parte dintr-această giumătati de bătrîn. Și Andrei Buhăescu cu ai săi să stăpîniască din giumătate această de bătrîn doi părți cu care hotărîre mulțămindu-să și ei amîndoi părțile, li s-au dat de la Divan cîte o asemine carte de giudecată.

<Let> 1812 mart<ie> 10.

Lupu Balș vor<ni>c Manolachi Dimachi vor<ni>c. Ioan Sturza spat<ar>. Andronachi Donici vor<ni>c.

De mini s-au scris și s-au posleduit și fiind întocma am iscălit. <1812> apr<ilie> 10.

Chirica Stamati.

Hîrtie cu filigran. Pe verso: „No 18" apoi No 20 1812 mart<ie> 10.

37

1812 iunie 3 și 14, Iași. *Carte de judecată a Divanului Moldovei privind trupurile de moșie din Dereneu, Prihodiști, Hirișeni, Bolbosăști, Cercelești, Sîrbeni, Biliceni, enumerînd zapisele dintre anii 1628 (7136) și 1803.*

Divanul Cnejiei Moldavici

Dumnealui Constantin Luca cluceriu, fiul răposatului Vasili Adam cluceriu, prin jaloba ce au dat Divanului, au făcut a/rătări că în moșia Dirineu, ce este pe apa Culii, în ți<n>ut Orheiului, între moșiile Rădenii, Hirova și Oneșcani / ari trii bătrîni din unsprezăci ce să împarti numita moșie Dirineu, după dovezăle ce ari ; carili părți i să stă/pînesc cu apucătură între cielalți răzăș, pentru cari fiindcă după soroacele ce li s-au fost pus atît mai înainti / precum și acum în urmă la 20 a trecutii luni mai și n-au fost următori a veni.

Acum dar, aflîndu-să doi dintr-acei răzăși aice de față, anumi Pavăl Gheorghiță și Constantin Edu, au cerșut ca prin giudecată să-și afli dreptati. Deci / s-au înfățoșat la cercetare giudecății și cu numiții răzăș, undi pe lîngă jaloba sa, au scos de au arătat și acesti scrisori, adică /

1le întîiu un zapis vechi sîrbesc, mai 20 de la Năvrăpăscu Jăcar i Hraniță diiac, Onșul din Mihălași, i David din Ciulucani, / i Sănuța aprodu din Vovinești, i Portărecu din Biliceni și Rusul din Spanciocani, precum înainte lor au venit Ionașco Bărbo/șăl din Biliceni și de a sa bunăvoi au vîndut a sa driaptă ocină din sat din Dirineu din a cince parti din giumătati de / sat giumătati cît lui i să va alegi, drept 66 taleri argint, aceea ce o au vîndut lui Nicoară lo<go>făt.

2le al doile, o carti de la d<omnul>Duca v<oie>vod din anii 7177 <1669> mai 25, ce esti dată slugii domnii sali Saulii din Biliceni / spre a fi tari și puternic cu carte domnii sale a-ș opri și a-ș ține a sa dreaptă ocină și moșie ce ari la Prihodiști în parte Dereneului pe dresă ce are de la moșu și de la tatăl său și nimine să nu cutează a ține sau a opri / înainte cărții domnii sali, iar cui va păre cu strîmbul, cu dresă ce va ave pe ace parte de loc, să vii de față.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

3le al treile zapis de la Saula fecioru lui Costandin Curechel şi sora lui Magdalina din sat din Dereneu, din ţînutul Orheiului, din a/nii 7186 <1678> mart<ie> cu care de a lor bunăvoi au vîndut a lor driaptă ocină şi moşie din giumătati de sat din Dirineu, a cince / parti în parte de sus.

Aşijdire, iarăş din sat din Dirineu din giumătati de sat, din parte de gios, din şasă bătrîni, un / bătrîn şi giumătati, cu loc de heleşteu în Ichil şi în sat într-amîndouă părţile şi în Cula şi cu pomete, iarăşi într-amîndouă / părţile şi cu fînaţă şi cu tot venitul ce va fi pe aceste locuri, care li-au vîndut pah<arnicului> Chiriac Sturza, şi la tocma/lă s-au prelejuit şi mulţi oameni buni, carii să arată anumi.

4le al patrăle carti de la d<omnul> Neculai Alecsandru v<oie>vod din anii 7222 <1714> mart 10, dată boieriului domnii sale lui Grigoraş / Jora marelui visternic şi pre cine va trimite, cu cari să fii volnic a stăpîni şi a opri a sali driaptă ocină şi moşie, care are la ţînutul Orheiului, din giumătate de sat din Dirineu, a cince parte, care este pi Cula din parte di sus. Aşijdire şi din parte de gios să aibă a ţine tot dintr-acel sat din giumătati de sat, din şasă bătrîni, un bătrîn şi giumătati /. Cari acesti părţi îi sînt de împărţeală fraţîlor şi de pe socru-său Chiriac Sturza pah<arnic>.

Şi iarăşi să aibă a / stăpîni tot dintr-acel sat din Dirineu, din a cince parti giumătati, care parte este de la Necoară logofăt, iar lui Necoa/ră îi este cumpărătură de la Ionaşcu Bărboşăl. Aşijdire şi cele părţi care sînt numite mai sus, sînt cumpărătură socru lui boerului Grigoraş Jora vel vist<ier> de la Saule, fecioru lui Costandin Curechel, şi de la soră-sa Magdalina din Dereneu, toate aceli părţ să le aibă a stăpîni şi a lua de a zăce din pîini i din fîn i din grădini i din prisăci cu stupi i din po/mete şi din tot locu cu tot venitul, iar cui i s-ar păre cu strîmbu să aibă aş aduci dresăle şi să ste de faţă la Divan şi / nimi să nu ste împotriva cărţă domnii sali.

5le al cincile carti de la d<omnul> Mihai Racoviţă v<oie>vod din 7224 <1716> iuli 30 dată boieriului domnii sali, lui Mihălachi Jora postel<nic>, şi pre cini va trimite să fii volnic cu carti domnii sale, a stăpîni şi a opri a sa dreaptă ocină şi moşie, ca/re are la ţi<nu>tul Orh<eiu>lui, din giumătati de sat din Dereneu a cince parte din partea de sus, aşijdire şi din partea de gios să / aibă a ţăne tot dintr-acel sat din şasă bătrîni, un bătrîn şi giumătate, care părţi îi sînt de la moşul său Chiriiac Sturza ma/rele pah<a>r<nic> şi la împărţala unchilor săi s-au venit din partea maică-sa. Şi iaraş să aibă a stăpîni tot dintr-acel sat din Dere/neu din a cince parti giumătate, care parte este de la Necoară logo<fă>t, iar lui Necoară îi este cumpărătură de la Ionaşcu Bărboşăl /.

Aşijdire şi cele părţ care sînt numite mai sus, sînt cumpărătură unchiului său de la Saula ficioru lui Costandin Curechel şi de la sora-sa Magda/lina, care toate aceste părţ să aibă a stăpîni numitu boieriu, si aş lua şi venitu de a zăce, iar cui va păre cu strîmbu, să / vii de faţă.

6le carte de la d<omnul> Grigori Alixandru Ghica v<oie>vod din 1776 luli 25 prin care să cuprinde că după giudecata ce-au avut la Divan stolniceasa Maria Cantacuzăno, giupăneasa răposatului Vasîli Balş stolnic, cu cumnaţăi săi, Grigori Balş biv vel ban şi Constandin Balş pah<arnic>, moşia Hirişănii şi cu părţile din Dereneu, de la ţîn<utul> Orh<eiu>lui, au rămas după danie să s<e> stăpînească în veci de stolni/ceasa Marie Canta<cuzino> şi să dă volnicie stolnicesei şi omului ce-l va triimite vechil să aibă a dejmui dreapta moşie şi ocină / din giumătate cè din gios a satului Dirineu şi din Prihodişti a şasăle parte ce este în ţîn<u>t Orheiului, cu loc de iaz şi cu moară / şi cu tot venitul, acele li-au vîndut prietinului lor : lui Vlasie cămăraşu drept 60 taleri bătuţ.

Dau samă răzăşii că acea/stă parte cumpărătoriu Vlasie cămăraşu ar fi intrat în stăpînire mănăstirii Bărboiului. Dar cu ce scrisoare şi învoială / nu să vedi decît apoi la 1786, noiev<rie> 28, s-au văzut o scrisoare a răp<osatului> Dimitrii Sturza biv vel logof<ăt>, dată la mîna lui / Gavril Jărdan, i a fratelui său Grigoraş Jărdan, ficiorii Tofanii, fetii lui Miron

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Crăsnăşanu, strănepot Sandului căpit<an> niamurile / răzăşilor acestor de acum, precum avînd ei părţ de moşie în trii moşii şi anume : Bălboşeşti, Cercelestii şi Sărbenii ci sînt to/ate într-un hotar, pe apa Răutului, în ţîn<u>t Orheiului, şi mai avînd ei părţi şi din Dereneu baştină de pe tatăl lor, Ştefan Jărdan, între care / moşie, în Dereneu, avînd şi sfînta mănăstire Bărboiu parte de moşie din giumătate cè din gios a satului Dereneu şi din / Prihodişti, a şasă parte, adică după zapisul ce s-au arătat mai sus din 7136 <1628> iuni 24, pe care parte a mănăstirii / au luat-o cu schimbu dînd : mănăstirii moşie pentru moşie.

Apoi au făcut învoială cu acii de mai sus arătaţi, ca să facă schimbu şi cu dînşii / le-au dat partea ce au luat-o de la mănăstire, din Dereneu şi din Prihodişti, după cum să arată mai sus.

Şi ei încă / au dat toate părţile lor ce au avut în Bălboşăşti, i în Cercelesti şi în Sărbeni, schimb pentru parte din Dereneu şi din Prihodişti.

Pe care parte răzăşii, la anul 1802 mai 6, o au făcut vînzătoare la răp<osatul> logof<ăt> Mihai Sturza şi apoi iarăş şi a lua a zăce din / toate. Iar punîndu-să cineva în pricină a nu da venitul moşiei după hotărîre ponturilor, dregătorii ţăn<u>tului să împlinească.

7le al şaptile, un zapis din 1782 mai 29, iscălit de răzăş Ioniţă Andonii, Gheorghiţă Gavriluţă, i Maftei Luca, i Sandu Duca, răzăş / din partea din gios, i preotul Miron, i Ioniţă Scurtu şi Vasîli Mogălde răzăş din partea de sus, şi dat la mîna cluceriului Va/sîli Adam, părintele dumnealui cluceriului Costandin, precum că viind cu carte domniască la sărdarii de Orheiu, ca să-ş hotărască / nişte părţ de moşie ce are în Dereneu şi sărdarii au rînduit pe Grigoraş Vărzariu mazîl, ca să-i aleagă aceli părţ de moşie în Dereneu după scrisori şi fiind că ei au fost făcut aşăzari cu cluceriu, care ace scrisoari de învoială fiind rămasă la vornic / Maftei din Hirişăni, ş-au pus zi pîr într-o săptămînă, ca viind şi ceilanţ răzăş, şi primiindu-i cu aşezare ce-au făcut ei, să-i aibă a / o iscăli cu toţi răzăşii şi să o dei la mîna lui Maftei vornicu din Hirişăni, ca să o trimată la Eş la cluceriu Vasîle Adam / .

Iar nepriimindu-să răzăşii cei ce nu era acasă la aşezare ce au făcut, să aibă a mergi la Eş ca să s<e> giudece, iar neviind la vadè, să aibă a le / trimite om gospod, cari scrisoari este adiverită şi de Grigoraş Vărzariu, ce-au fost rînduit hotarnic.

8le al optule carte de la d<omnul> Alixandru Costandin v<oie>vod, la stolnicu Ioan Carp precum domnii sali au jăluit Vasîli Adam biv vel / clucer, că la ţî<nu>t Orheiului, ari doă moşii anumi : Hirişeni şi Dereneu, drept aceli cu scrisori şi de cu vreme i / s-ar fi împresurînd despre răzăşii împregiuraş pentru care cerşînd dreptate să rînduesti pe numitul boeriu să miargă la faţa locu/lui şi după scrisori să se hotărască.

9le al noăle carte de la d<omnul> Alixandru Ioan Mavrocordat v<oie>vod din 1785 mai 31 cătră spat<a>r Iancu Razu i stolnicu Ioan / Carp şi Costandin Perju vor<ni>c de poartă. Iarăş după jaloba ce au dat cluceriu Vasîli Adam să i să hotărască moşie Hirişeni / şi cîteva părţ din Dereneu şi să poroncesti ca mergînd la faţa locului după scrisori, să se facă cercetari.

10le al zecile, un zapis al răzăşilor tot dintr-acel an 1785 iuli 15 iscălit de preotu Miron Scurtu, i Ioniţă Scurtu, i Vasîli Lef/ter, i Sandul Luculesăi şi alţii şi dat la mîna cluceriului Vasîli Adam pentru ca mergînd cu carti domniască, ca să hotărască / părţile de moşie ce li ceri din sat de Dirineu, în a cince parti din sus, pi una şi giumătati din parte din gios şi ei fi/indcă avè să răspundă, n-au priimit să s<e> hotărască părţile ce cere, şi s-au pus zi de soroc la Lăsatul Săculului de Postu Crăciunului să / aibă la Divan să-s giudece, iar de s-ar întîmpla ca să nu vii la zi, să-s hotărască

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

pricina de giudecată, atunce să fii aduş cu om gospod şi să plătească şi cheltuiala ce va face.

11le al unsprizăcile, o jalobă a dumisali cluceriului Costandin din 1803 ghenari 19 prin cari faci rugăminţi domnie-sa / să fii aduş la Divan răzăşii de moşie Dereneu din ţînutul Orheiului, ca să să giudece cu dînşii pentru împresurare ce-i fac părţîlor sale / de moşie ce are acolo.

Cu aceste scrisori au cerşut dumnealui cluceriu să i să dei în stăpînire trii / părţi din unsprezăci a întregului trup nomitei moşii Dereneu, adică din giumătate partea din sus, a cince parti /. Iar din giumătate din gios din şasă bătrîni, un bătrîn şi giumătate /.

Iar pentru cursul niamului după scrisorile arătate să dovedeşte aşa : că postelnicul Mihalache Jora au avut o soră pe / mama stolnicului Vasîli Balş şi stolnicul Vasîli Balş au ţănut pe Marie sora logofătului Ioniţă Cantacuzino cu care au făcut pe / Safta ce-au fost soţăe cluceriului Vasîli Adam şi cluceriu Vasîli Adam au făcut pe dumnealui cluceriu Costandin Luca /.

Împotriva cărora s-au întrebat şi pe numiţii / răzaş ce au mai mult a răspundi, şi cu ce puteri de scrisori stăpînesc şi / părţîle aceste a dumisale cluceriului, să le arăte.

Şi ei au răspuns că nici într-o vremi pe părţile aceste stăpîni/ri n-au avut atît cluceriul Vasîli Adam părintele d<umi>sale cluceriul Costandin, precum şi cei mai denainte. Iar scrisorile ce sînt nu / le au la sine-ş ce sînt rămasă la alt răzăş ai lor. Carele acum nu se află acasă fiind rînduiţ în slujbile pămîntului şi au cerut ca să li să pui / o vadè, cînd atunce să vii cu toţ de faţă şi cu scrisorile vor eşi în cercetare giudecăţii. Cu care a lor răspuns întîi pentru cu/vîntul nestăpînirii împotriva scrisorilor arătati mai sus din parte dumi-sali cluceriului, ei nimică nu s-au putut agiuta, / precum şi aşijdere şi pentru vadeaua ce-ş cere, s-au cunoscut iarăş numai o prelungire, precum de atîta vremi şi pînă acum.

Drept aceea, după cu amăruntul cercetari, ce s-au făcut scrisorilor mai sus arătaţi s-au dovedit că după glăsuire lor i să vin dumisali cluceriului trei părţi din unsprăzăci atot trupul numitei moşii, pe care toată dreptate agiutîndu-l a să şi le stăpîni în pace despre răzăş. S-au hotărît de către giudecată, ca mergînd hotarnic la faţa locului, întîi să fa/că măsurători a tot trupu numitei moşii şi apoi făcîndu-să în unsprezăci părţ, trii părţ, adică a cince şi giumătati / parti, din partea de sus ; şi o parti şi giumătati din partea de gios să se deosebească de către a răzeşilor, la locul unde scriu scrisorile pe care să-ş le stăpînească dum<nea>lui clucer<iul> : nesupărat mai mult despre răzăş, iar de vor rămîne ei mulţămiţ / a să deosăbi acele trei părţ : numai de o parte, ori în parte de sus sau în parte de gios. Atunce rînduitul hotarnic le va deosăbi de o / parti la o margine a moşiei, pe care stîlpindu-le şi cu petri de hotară să-i dè dumisali clucer<u>lui mărturire hotarnică, arătătoari / în măsuri şi în sămni, după care să i se urmează stăpînire, iar cînd ei în urmă vor scoati niscaiva dovezi ca acele,să-ş cauti prin dru/mul giudecăţii, iar acum de hotărîre ce s-au făcut, după scrisorile mai sus arătate, s-au dat dumisali cluceriului de la Divan şi această a noastră carti de giudecată

<În Iaşi>, 1812 iunie 3.

L. Balş vor<ni>c.
Ioanu Neculcea
Hrisoverghi vor<ni>c.
Manolachi Dimaki vor<ni>c.
Alecu Grecianu spat<a>r.
Sădunuca, spat<ar>.
Const<antin>Vîrnav logof<ăt>
procitoh.

De iznoavă fiind răzăşii acum la Divan şi prin jaloba ce au dat, arătînd precum părţile acele ce le cuprind scrisorile aceste a dumisali / cluceriului, încă de la anii 1786 ar fi în stăpînire lor, după schimbul ce au urmat între niamul lor şi cu răp<osatul> log<o>făt Dumitraşcu Sturza /, pentru care au făcut cerire,

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

ca să li se cerceteză de cătră giudecată, atît scrisorile schimbului, precum și alte dovezi ce au. Pe care scoțîndu-le de față sînt aceste :

Întîi un zapis vechiu sîrbesc din 7136 <1628> iuni 24, de la un Ionică și surorile lui Mă/rica și Odochie ficiorii Dinului, sîn Anghelinii, nepot Micului ; precum de bunăvoe lor, au vîndut în urmă tot într-acelaș an iunie 7, după alcătuire ce au făcut cu logof<ătul> Mihai Sturza, di li-au dat iarăș înapoi ace parte, dînd ei în schimb alte părț de moșie Sfintienii tot de la țănut acela.

Adică răzășii după scrisorile aceste era / la îndoială, precum că tot parte aceasta ar fi și acè ce o cuprind scrisorile dumisali clucer<u>lui precum că tot de pe fame/lie Sturzască i să trage. Dar intrînd Divanul în cercetare, acei ce s-au dovedit și n-au rămas îndoială, că alta esti par/te aceasta ce o cuprind scrisorile răzășil<o>r, și altile sînt părțile ce se arată prin scrisorile dumisali clucer<u>lui. Căci partea ce se arată că au luat-o răposatul logof<ăt> de la mănăstire Bărboi și o au dat<o> schimb răzășilor, este o/a șăsa parte din partea cè din gios a satului Dereneu.

Iar glăsuirea scrisorile ce să arata mai sus, din parte / dumisale clucer<u>lui, cuprind din partea cè din gios a satului Dereneu din șasă bătrîni, un bătrîn și giumătati, și din ceilantă giumătate partea de sus, o a cince și giumătate parti. Mai vîrtos fiind, că acea o șăsa part/te ce o dă în schimbu răposat logof<ăt> răzășilor să cuprind de prin scrisoare arătată, că au avut-o luată de la mănăstire / Bărboi, iar nu de pe însuș famelie Sturzasca.

Și pentru aceasta dovedindu-să că alta esti parte acee ce o au răză/șii în stăpînire și altili sînt părțile clucerului, după scrisorile arătate, precum și mai sus s-au zis / .

S-au hotărît ca dum<nea>lui clucer Adam să-ș stăpînească aceli trei părți din unsprezăci părți a tot trupu numi/tei moșie, precum și mai sus s-au arătat în paci și nesupărat despre răzăș.

<În Iași>, 1812 iunie 14.

Rășcanu spat<ar>. L. Balș vor<ni>c. Manolachi Dimachi vor<ni>c,
Ioanu Neculce. Alecu Grecianu spat<ar>.

Original (36 × 25 cm.).

Pe verso : „Carte de giudecată a Divanului Moldavie di moșia Dereneu, Prihodiști, pe părțile Saulei și sora sa Magdalenii, feciorii lui Curechel, ca să să știi pi bătrîn locu cel stăpînesc Jărdăneștii cu neamu lor".

38

1813 aprilie 25, Chișinău. *Mănăstirea Galata din Iași prin vechilii săi acordă din moșia sa Buicani loc trebuincios pentru zidirea mitropoliei cu școale, plătindu-se cîte 50 lei anual.*

Fiind că înalt preasfințitul mitropolit exarh și cavaler Gavriil au avut <tre>buință ca să zidiască sfînta mitropolie cu școali și toate cele trebuinciose pentru casa arhieriască în orașul Chișinăului în cuprinsul gubernii Besarabiei să află într-acestaș oraș și cerînd trebuința a avè loc îndestul undi să fa<că> înalt preosfinție sa această sfîntă mitropolie și alte mai sus însămnate zidiri, cuprinsă într-u o îngrăditură au făcut cerere ca <să> ei locul <tre>buincios pentru acest<a>, pe moșiile Vovințani și Buiucani ce sînt a sfintii mănăstiri Galata din Eșii Moldavei, la care est<e> mitoh închinat și biserica Sf<inților> Arhanghеli din Chișinău, care moșii acum să număsc Chișinău, pe care esti tîrgul pentru care neapărat fiind, s-au dat de la noi vechili<i> acestor moșii preosfinții sale, locul trebuitoriu afară de tîrgu la dial despre satul Buiucani cît au socotit înalt preosfinție sa că ari îndestul, adică cîte una sută treizeci stînj<eni>: 130 : în cîte patru părțile cvadrat, măsurîndu-să cu stînj<ănu> opt palme domnești, după obiceiul pămîntului, pe care loc să facă înalt preosfinție sa sfînta mitropolie și alte zidiri, stăpînindu-să pe care loc au primit înalt preosfinție sa

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

să-s dè la sfînta m<ăna>stire Galata ce este închinată la sfîntul Mormînt a Mîntuitoriului nostru pe tot anul cîte 50 adică cin<ci>zeci lei la începutul fieşte căruia an, şi urmîndu-s dare banilor <du>pă bună priimire înalt preosfinţii sale, să fie sfînta mitropolie stăpînitoare pe acest loc, iar cînd să vor faci pe acest loc la vreo faţă niscaiva dugheni pricinuitoare de aliş veriş, atunce pe cît loc va fi finiţe acelor dugheni va plăti sfînta mitropolie osăbit stănjănărit cîte doaozeci

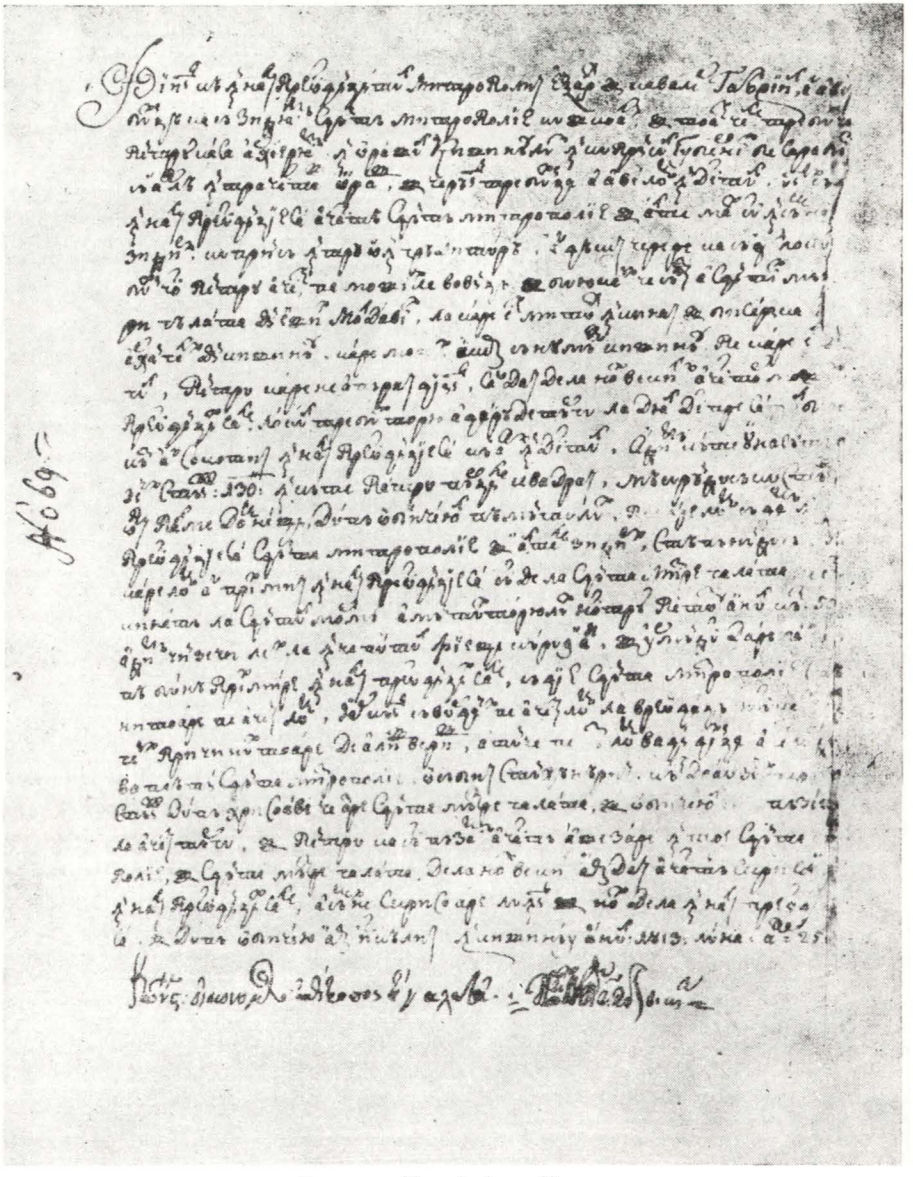

Doc. nr. 38 : 1813 aprilie 25.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

parale pe stânj<en> după hrisoave<le> ce are sfînta mă<năs>tire Galata şi obiceiul ce să păzeşte la acest tîrgu.

Şi pentru ca să-s păzască această aşezare între sfînta mitropolie şi sfînta mă<năs>tire Galata, de la noi vechilii am dat această scrisoare înalt preosfinţii sale, asămine scrisoare luînd şi noi de la înalt preosfinţia sa şi după obiceiu am iscălit.

În Chişinău, anul 1813 luna apr<ilie> 25.

Κωνστ<αντινος> Οικονομος ἐπίτροποσ τον Γαλατα (Constantin Economos epitropul de la Galata). . . . b<iv> post<elnic> vichil *.

39

1815 februarie 12, Dobrovăţ. *Carte de înţelegere între Maria Racoviţe care va purta judecata şi Agapie egumenul mănăstirii Dobrovăţul privind împărţirea ţiganilor, pe care-i pretinde Alecu Mavrocordat postelnic.*

Adeverez prin această scrisoare a me de învoială ce dau la mîna sfinţii sale părintelui arhimandritului Agapie egumenul sfintei mănăstiri Dobrovăţului, precum să să ştii că fiind multe pricini şi giudecăţi între măn<ă>stire Dobrovăţului şi între dum<nea>lui post<elnic> Alecul Mavrocordat pentru o samă de ţigani ce-i ceri dum<isali> ca să-i rădice de la măn<ă>stire Dobrovăţului, precum şi alţii, şi fiind că ţiganii ci să află astăzi la mănăstire, o samă sînt luaţi cu împărţele de la neamul nostru Racoviţăscu ; carii şi Racoviţăştii iarăş i-au avut luaţi cu împărţele de la neamul Rusătescu, şi acum fiind eu trasi în giudecată de către mă<na>stiri ca să răspund împotriva cereri dum<sali> post<elnic> Alecu, fiind că toate împărţelele şi dovezile Racoviţeşti sînt la mine cu cari pot să întîmpinezi cererile dum<sali> post<elnic> cum şi altora ce să vor scula asupra ţiganelor acestora ci-i stăpîneşti mă<năs>tire cu împărţelele de la neamul nostru.

Pentru carile într-acest chip ne-am aşezat şi ne-am învoit cu sfinţiia sa, ca să stau eu împo<triva ju> [1] decăţii aceştia pînă ce să va da sfîrşit, atît cu dum<nealui> post<elnic cît> [1] şi cu măn<âsti>re Floreştilor pentru un sinet ci esti dat de egumenul Dobrovăţi chir Serafim ce au fost mai înainte, cari sinet sau dat din greşală ca să de-i doaozeci suflete de ţigani şi mai bine măn<âstirii> Floreştilor pentru fimeia lui Ion Gorgan, cît şi pentru alţi-i ori cine să vor scula asupra ţiganilor acestora ci-i stăpîneşti mă<năs>tire, fiind luaţi cu împerţele de la neamul Racoviţescu pentru că sînt toate scrisorile şi dovezile la mîne, eu am a răspunde iar mă<năs>tire să nu să supere mai mult şi sfîrşind eu toate pricinele aceste pren giudecată şi dovedind la giudecată pe dum<nealui> post<elnic> ca să nu ridice nici un suflet de la mă<na>stiri, ci încă şi pi aciia carii vom dovidi le stăpîneşte dum<nealui> post<elnic> drepţi ţigani ai mă<nă>stirii să-i tragă iarăş mă<nă>stire la stăpînire sa, şi după sfîrşitul giudecăţii şi după ce vor lua cărţi de giudecată să aibă sfînta mă<nă>stire am da doaozăci şi cinci de suflete de ţigani din drepţi robii mă<nă>stirii, pentru aceasta atît facire de bine cît şi <de> cerere spre a lipsi pricinile toate despre amîndoao părţile, cum şi pentru altele, adică de astăzi înainte măcară şi de ar fi ţiganii Racoviţeşti supt stăpîniri, atît în stăpînire mă<nă>stiri Dobrovăţului cît şi în stăpînire schitului Lipoveţului, afară de împărţele şi alte răvaşi ci sau lucrat pînă acum Racoviţeşti să nu mai aibu eu voi sau fii mei sau alti neamuri ale noastre Racoviţeşti să mai tragă vre un suflet de ţigan di la mă<nă>stiri nici odată în veci, cum nici mă<nă>stire de la neamul Racoviţesc, cum şi sineturile ci am de la alţi egumeni de mai înainte pentru cîteva suflete ca să eu de la mă<nă>stiri am luat toate deplin, rămăind acele sineturi toati răsuflati, şi ca să lipsască toate pricinele de giudecăţi despre amîndoao părţile, hotărîm ca de astăzi înainte adică de la 1815 luna februarii di să vor amestica niscai ţigani ai mă<nă>stirii cu ţiganii noştri Racoviţeşti, sau din ţiganii noştri cu a mă<nă>stirilor şi oblicinduse să aibă a-i trage fiişte cari la a sa stăpînire, fără a pricinui vreo parte cît

* Constantin Economos (1780—1857), orator, luptător pentru renaşterea Greciei şi discipol al lui Corais.

[1] loc rupt

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

de puţin, şi într-acestaş chip ne-am aşezat şi ne-am învoit pentru carile sau făcut doao asemene cărţi şi aceasta din parte me s-au dat sfintei mă<nă>stiri şi asemene am luat şi eu de la sfînta mă<nă>stiri ca să să păzască întocma de amîndou părţile nestrămutat nici odineaoră în veci.

Şi spre mai adevărata credinţe am iscălit.

L<et> 1815 fev<ruarie> 12.

Maria Racoviţe <m.p.>

Original, două foi. Filigran cu litere latine I.M.C. Pe verso „De la isprăvnicia Eşii".

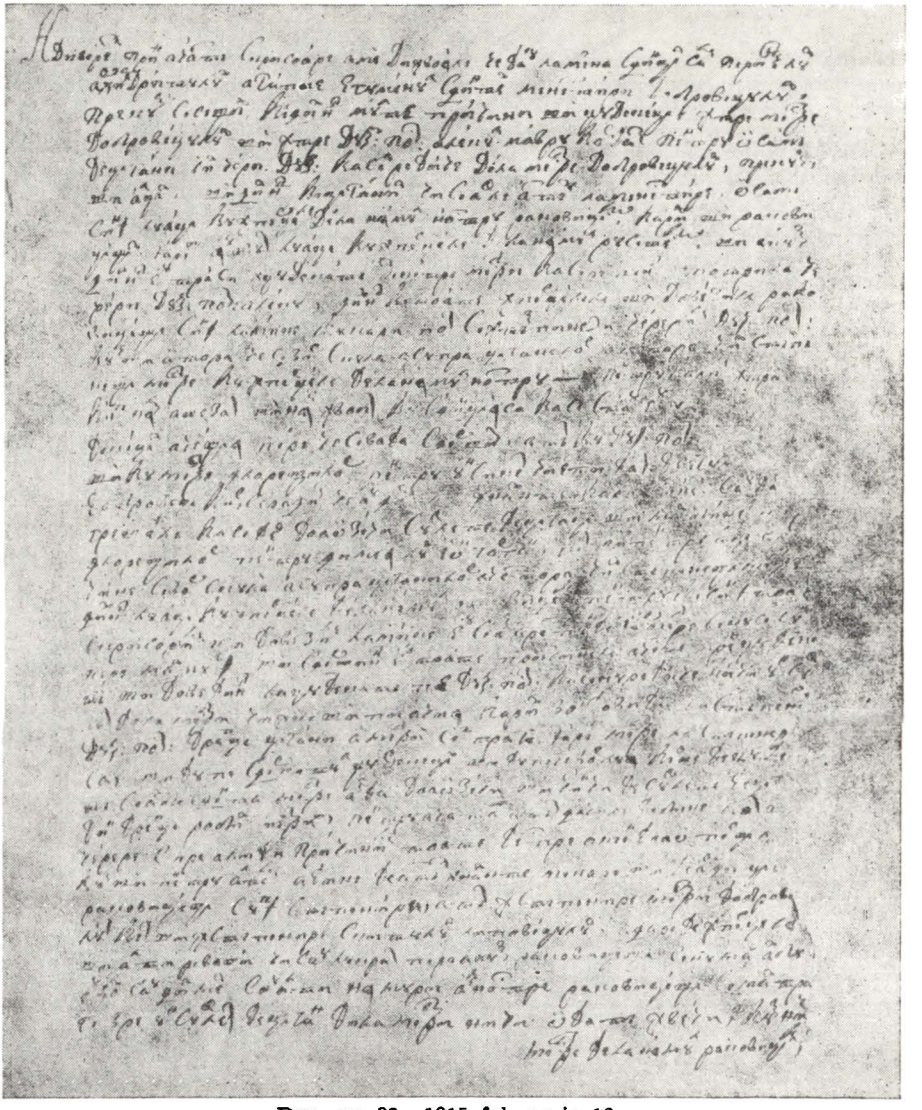

Doc. nr. 39 : 1815 februarie 12.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

40

1829 mai 4. *Grigorie Ghica vornic roagă Divanul Moldovei să-i aleagă locul caselor sale de lîngă curtea domnească, potrivit hotărnicii din 1777.*

Cătră cinstitul judecătoresc Divan a cnejiei Moldaviei vor<ni>c Grigorie Ghica.

Locul casălor meli de pe uliţa mare de lîngă curtea gospod. în vremea răzvrătirei trecute şi a arderilor de foc, poate va fi patimind împresurări de spre împrejurași, pentru aceasta rog pe cinstitul Divan ca să s orînduiască pe d-lui biv vel vor<ni>c Dimitrie Beldiman spre a-mi dezbate şi a-mi întregi locul despre toate părţile întocmai, după hotarnica ce am pe acel loc din leat 1777 mai 12.

Grigorie Ghica vor<ni>c. (m.p.).

f.l.v. Divanul judecătoresc, cătră cinstitul boer dum-lui biv vel vor<ni>c Dimitrie Beldi<man> a cnejii Moldaviei.
1829 mai 4.
„să mergi la faţa locului... să cercetezi spre a afla şi dovedi şi hartă de închipuitoare de stare locului să trimeţ la Divan ca să s de hotărîre".

Original (36 × 25 cm.). Pe verso „s-au trecut în condică supt nr. 934.1829 mai 2".

41

1860 sept. 22. *Hotărîrea Curţii Princiare de Justiţie a Moldovei în litigiul dintre proprietari şi epitropia averilor Sf. Mormînt privind moşia Galbeni a mănăstirii Bistriţa.*

Pre înălţate Doamne !

După reclamaţia pornită în anul 1834 de cătră proprietarii în moşia Galbenii, din districtul Romanului, că ace moşie împresura despre moşia Sluganii sau Racova a monastirei Bistriţa înaintată Sf. Mormînt, înfiinţîndu-se comisie locală conform legiurei proţesilor ocolitoare hotară, şi ace comisie luînd sfîrşit în vara anului 1849, acta înfiinţată acolo au trecut la Giudecăt<oria> districtului care au chemat în giudecată pe feţile figurante.

Iar la 6 mai 1852, luînd procesul în trataţie numai în fiinţa d-sale sard<ar> Costachi Roată, unul din partaşii în moşia Galbenii, în nefiinţa celorlalţi partaşi precum şi în nefiinţa vechiului epitropiei averilor Sf. Mormînt ce reprezentiază interesele mănăstirii Bistriţa ; pe temeiul art. 305 din Regulament şi prin jurnalul ce au încheiat arată că pretenţia proprietarilor de Galbeni în temeiul hotărniciei din 1781 este de a se întinde cu stăpînirea piste părăul din Vale—Ră la dial, să triacă părăul Hărmăcioaei, să se sue iar pe dial, şi să se coboare în pravalul dialului, ce să pliacă cătră Bistriţa, pînă unde răzăşii de Galbeni ar fi avut stăpînire ;

Giudecătoria după luare aminte ce au făcut citatei hotarnici prin care să zice „că moşia Galbenii merge alături cu Buciumii spre apus prin dumbravă şi codru, pînă la prăvalu despre Bistriţa, peste Valia-Ră, în lacul cu loziile unde să întîlneşte cu moşia Sluganii".

Văzindu-se că moşia Galbenii după tot dreptul să cuvine a-şi ave stăpînire prin sămnile arătate prin ea ; apoi pe puterea § 1140 din Codul ţivil şi în lipsă de alte dovezi, Giudecătoria a hotărît : ca pe viitorime stăpînirea moşiei Galbenîi să să urmeze în despărţirea de moşia Sluganii sau Racova peste Valea-Ră (adică pîrăul ce-s are tot aşa numire) prin lacul cu loziile ;

Cu care hotărîre vechilul Epitropiei Sf. Mormînt, rămîind nemulţămit, au apelarisit la Curtea de Apel, care au chemat spre înfăţoşare pe feţile figurante şi

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

la 28 Ghenari 1857 intrînd în cercetaria procesului în fiinţa vechilului Epitropiei averilor Sf. Mormînt şi a d<u>m<i>s<ale> sardar Costachi Roată partaş în moşia Galbenii, în nefiinţa atît a vechilului Epitropiei ospitalului din m<ănăsti>ria Sf. Spiridon părtaşă în zisa moşie, cît şi a celorlalţi partaşi, d<umnea>lor : vorn<i>c Alecu Catargiu, aga Costachi Balaiş şi a răzeşilor stăpînitori în Galbeni, pe temeiul art. 371 din Regulament, prin jurnalul ce au încheiat, cuprinde : că aşa precum d<umnea>lui sărdar Costachi Roată asupra pretenţiei ce face că moşia Galbenii să se întindă peste părăul din Valea-Ră la dial şi să pogoare în pravalul dialului ce să pliacă cătră Bistriţa, pînă unde zîce că răzăşii de Galbeni ar fi avut stăpînire, n-au înfăţoşat altă dovadă sprijinitoare reclamaţiei sale decît numai o hotarnică de alegire din lăuntru din anul 1781 iulie 10, prin care să zice că moşia Galbenii mergi alături cu moşia Buciumii tot spre apus prin dumbravă şi prin codru pînă la pravalul despre Bistriţa, unde să întîlneşte cu moşia Sluganii, a m<ănăsti>rei Bistriţa, peste Valia-Ră, în lacul cu loziile, care zicire să vede cu totul împotriva pretenţiei d<omnu>lui Roată, căci d<umnea>lui vroeşte mai întîi a trece peste Valia-Ră şi pe urmă să să sue într-un dial de unde să să coboare spre pravalul Bistriţei, căci hotarnica înfăţoşată de dumnealui rosteşte anume că trecînd prin pădure şi dumbravă s-au suit pînă în prăvalul despre Bistriţa, şi apoi s-au coborît în valia numită Valia-Ră, unde anume rosteşte că peste vale la lacul cu loziile să întîlneşte cu moşia Slugani, fără nici cum a să mai sui la un alt dial şi a să mai coborî la altă vale, după cum d<umnea>lui Roată acum cere,

Şi dar în videria a chiar înţălesului acei hotarnici, Curtea de Apel cunoscînd pretenţiia d<umi>sale Roată ne sprijinită de vre un temeiu, în neunire cu socotinţa giudecătoriei au hotărît :

Ca stăpîniria dintre Galbeni şi Slugani să rămîe în stato-kvo, aşa precum lacul cu loziile pe plan nu să vede nici cum însămnat, şi chiar din socotinţa hotarnicului d<umi>sale Roată să ia lămurire că ar fi tocmai pe malul pîrăului din Valia-Ră, pe unde să află şi stăpînirea de faţă.

Cu hotărîrea Curţii de Apel, proprietarii în moşia Galbenii rămîind nemulţămiţi au apelat la Curtia Princiară după care apelaţie chemîndu-se în giudecată pe feţile figurante la 22 septv<rie> corent 1860, Curtia Priciară (complectată cu unul din membrii Curţii de Apel, domnul Zamfirescu) au luat proţesul în tratăţie, faţă aflîndu-se numai vechilul Epitropiei Sf. Mormînt şi dl vorn<i>c Alecu Catargiu, unul din proprietarii moşiei Galbenii, în nefiinţa celoralalţi proprietari precum şi în nefiinţa răzăşilor din Galbeni, pe temeiul art. 371 din Regulament şi a publicaţiilor urmate cu termen de 50 zile.

Aşa dar, după ce s-au dat lectură lucrărilor actei, în privire că îmbele părţi ce s-au înfăţoşat au declarat prin înscris că dovezi nu au, Curtia Princiară, deliberînd asupra tuturor împregiurărilor, s-au încredinţat că hotărîrea Curţii de Apel este driaptă şi legiuită, cu care, unindu-se în totul. hotărăşte a să urma întocmai ;

Pentru care cu supunere să aduce la ştiinţa Înnălţimei Voastre.

A Înălţimei Voastre plecate slugi.

Leon. P. Manu. C. Vărnav. Paladi. Zamfirescu. Negre. T. Veisa.

După închierea din 22 septv<rie> 1860.

Direct<or> H. Cerne. Şef S<ecţiei> Kedrino

Secţia I N 3550. 1860 decemv<rie> 8.

L.P. Principatele Unite. Ministeriul Justiciei a Moldaviei

Copie pe hîrtie cu timbru sec care are stema Moldovei şi timbru domnesc de 20 p<arale> şi, pe verso : „Copia aceasta fiindu conforma cu originalulu se legalizează şi se dă Epitr<opiei> Sf. Mormentu, conformu cerirei sale înregistrate la N 3709".

L. P.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

DOCUMENTE MOLDOVENEȘTI DIN VEACUL AL XVII-LEA

DE

ȘTEFAN S. GOROVEI

E uimitor cît de multe documente inedite se mai păstrează încă în arhive și colecții particulare. E și mai uimitor faptul că se mai găsesc oameni care nu înțeleg rostul tipăririi acestor documente în folosul științei istorice și ca o șansă de a le asigura supraviețuirea. Dar e de-a dreptul o crimă acțiunea acelor „misiți", care, comercializînd prețioasele file îngălbenite, le scot din circuitul care le-ar putea duce spre valorificarea lor deplină și spre o păstrare sigură, la Academie ori la Arhivele Statului. Și nu de puține ori, petecul acela de hîrtie păstrat cu atîta obstinație ascunde niște amănunte care pot lămuri cine știe ce chestiune, pot aduce un argument decisiv într-o controversă sau pot deschide o cale nouă de cercetare a unor probleme de istorie medievală.

Cu aceste gînduri, încredințăm tiparului cîteva documente moldovenești din veacul al XVII-lea, păstrate — cu o singură excepție — în còpii sau transcrieri din sec. XIX—XX. Scurtele note care le însoțesc evidențiază, îndeobște, informațiile genealogice noi.

1

1602 (7110), mai 20, Iași. *Ieremia Movilă voievod întărește stolnicului Grigore (Talpă) și soției sale, moșteniri și cumpărături în satele Harbuzova (Iași), Mlinăuți (Hotin) și Leucova, precum și țigani robi.*

Din mila lui Dumnezeu, *Io Eremia Moghila* voevod, domn al Țării Moldovei. Facem cunoscut cu această scrisoare a noastră tuturor celor ce o vor privi sau o vor auzi citindu-se, că pe acest adevărat al nostru credincios Gligorie stolnic și cneaghina lui, Brînda, fiica Tudoscăi, nepoata lui Buciațchi, i-am miluit cu deosebita noastră milă, le-am dat și le-am întărit lor, în țara noastră a Moldovei, dreapta lor ocină și dedină, din dreptul lor uric, din privilegiul de întărire de la bătrînul Ștefan voevod, jumătate de sat Harbuzova, care este în ținutul Iașilor, și cu iaz și cu mori pe valea Rotnei. Și iarăși am dat și am întărit credinciosului nostru pan Gligorie stolnic dreapta lui ocină și cumpărătură, cealaltă jumătate de sat Harbuzova cu iaz și cu mori, pe care ei au cumpărat-o de la Gliga și de la fratele lui, Duma, și de la sora lor, Oliușca, fiii lui Pistruiul, și de la rudele lor, Condrea și sora lui, Lola, și Mărlica și Sofronia și Ștefana, fiii Magdei, și de la rudele lor, Oniul și fratele lui, Ștefan și sora lor Teta, fiii lui Mihul, și iar de la rudele lor, Drăgan și fratele său, Sima, fiii Olenei, toți nepoți ai lui Frimu, pe 250 de taleri de argint, din ispisoacele pe care le-au avut de cumpărătură de la acest Petru voevod, și a plătit lor deplin. Și iarăși am dat și am întărit credinciosului nostru boier Gligorie stolnicul dreapta lui ocină și cumpărătură, jumătate din satul Mlinăuți, care este în ținutul Hotinului, și cu iaz și cu mori la pîrîul Vilia Seacă, partea de jos, pe care și l-a cumpărat de la sluga noastră

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Pătraşco Udrea diac, fiul lui Isac Udrea, nepotul lui Maxim Udrea, dar deosebit de fraţii lui, cît a rămas partea lui, cînd s-au împărţit între dînşii, şi iarăşi de la ruda lui, Gliga Udrea, fiul lui Gavril Udrea, nepotul lui Maxim Udrea, pe 560 de taleri de argint, din privilegiul de slujbă de la bătrînul şi bunul Alexandru voevod, din ispisoc de cumpărătură de la însuşi domnia mea, şi au plătit deplin acei 560 de taleri. Şi la aceasta, iarăşi am dat şi am întărit credinciosului nostru Gligorie stolnic dreapta lui ocină şi cumpărătură din jumătatea de sat Leucova pe Drabişte, pe amîndouă părţile Drabiştei, care acum se cheamă Tăistrenii, două părţi, cu iazuri şi cu mori pe Drabiştea şi cu opreliştе la pădurea de stejari, pe care şi-a cumpărat-o el de la Nastasia, cneaghina lui Isac Udrea, fiica lui Fădoraşco Bantăş, şi de la nepoţii ei de frate, Avram Bantăş şi de la sora lui, Aniţa, şi Magda, fiii lui Simion Bantăş, nepoţii lui Fădoraşco Bantăş, pe 300 taleri bătuţi, din uricul ce au avut de la acest Petru voevod şi din ispisoc de cumpărătură de la insuşi domnia mea, şi au plătit lor deplin acei 300 de taleri. Toate aceste mai sus scrise să le fie lor şi de la noi uric şi ocine şi cu tot venitul, lui, şi copiilor lui şi nepoţilor lui şi strănepoţilor şi răsstrănepoţilor şi întreg neamului lui, care i se va alege mai apropiat, neclintit niciodată în veci. Iar hotarul satului Harbuzova cu iaz şi cu moară să fie din toate părţile pe vechiul hotar, pe unde din veac a umblat, iar hotarul acestei jumătăţi de sat din Mlinăuţi, pe amîndouă părţile Viliei Seci, cu iazuri şi cu mori, să fie din tot hotarul jumătate, şi despre alte părţi pe vechile hotare, iar hotarul acelor două părţi din jumătate din satul Leucova, care acum se cheamă Tăistrenii, pe amîndouă părţile Drabiştei, să fie din tot hotarul acelei jumătăţi două părţi şi despre celelalte părţi să fie pe vechiul hotar, pe unde din veac a umblat. Şi iarăşi am dat şi am întărit credinciosului nostru boier Gligorie stolnic drepţii lui robi ţigani din ispisoacele de întărire de la ranicul voevod şi de la Petru voevod şi de la însuşi domnia mea. Numele lor: Ion cu femeea lui şi cu copiii lor, şi Gavril cu femeea şi copiii, şi Odochiia şi Andrecoae cu copiii ei, şi Fădor cu femeea şi copiii, şi Trifan cu femeea şi copiii, şi Ursu cu femeea şi copiii, şi Vasco Ghigona cu femeea şi copiii, şi Banul Cîrlalo cu femeea şi copiii, şi Ivan cu femeea şi copiii, şi Cîrstea cu femeea lui şi fratele Mihul, care aceşti ţigani mai sus scrişi i-a chemat şi i-a adus din Ţara Leşească. De aceea să-i fie lui şi de la noi drepţi robi ţigani, neclintiţi în veci, în faţa acestei scrisori a noastre.

Iar la aceasta este credinţa domniei mele mai sus scrise, noi Io Eremia Moghila voevod şi credinţa preaiubiţilor şi de la inimă copii ai domniei mele, Io Constantin şi Alexandru voevozi, şi credinţa boierilor noştri, credinţa panului Nistor Ureche vornicul Ţării de Jos, credinţa panului Cristea vornicul Ţării de Sus, credinţa panului Gheorghe pîrcălab de Hotin, credinţa panilor Gheorghe şi Vasile Prăjescul pîrcălabi de Neamţ, credinţa panilor Lupul Ccoarţăş şi Vatin[1] pîrcălabi de Roman, credinţa panului Văscan Orăş hatman şi portar al Sucevei. credinţa panului.....[2] postelnic, credinţa panului Simion Stroici vistiernic, credinţa panului Lupul Balşe sluger, credinţa panului Apostolache comis şi credinţa tuturor boierilor noştri moldoveni, mari şi mici.

Iar după viaţa noastră, cine va fi domn, dintre copiii noştri sau din neamul nostru sau fie pe cine va alege Dumnezeu să fie domn al ţării noastre a Moldovei, acela să nu-i clintească dania şi întăritura noastră, ci să-i dea şi să-i întărească, pentru că şi-a cumpărat cu banii lui drepţi, şi unele îi sînt lui şi strămoşeşti.

Şi pentru mai mare întărire şi credinţă a toate cele mai sus scrise, am poruncit credinciosului şi cinstitului nostru boier, pan Lupul Stroici logofăt, să scrie şi să atîrne pecetea noastră la această adevărată scrisoare a noastră.

A scris Arsenie Nebojatco, la Iaşi, în anul 7110 (1602), luna mai 20 de zile. Eremia voevod.

Comentariu

Cuprinsul documentului original — pe pergament, cu pecete atîrnată — aparţinînd d-nei Ana Florescu, ne-a fost comunicat de G. Gane, după o traducere cu

[1] Greşit, în loc de *Veveriţă*.

[2] Loc alb în act; postelnic era Dumitru Barnovschi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

următoarea însemnare: „Traducere făcută de domnul profesor P. P. Panaitescu, conformă cu originalul. Bucureşti, 15 septembrie 1948. P. P. Panaitescu. C. Gane". Autoritatea traducătorului, dar mai ales imposibilitatea confruntării cu originalul, ne-au determinat să acceptăm forma pe care o publicăm.

În privinţa datei, nu sînt de făcut obiecţiuni: sfatul domnesc e corect înfăţişat [3]; mai mult decît atît, Lupu Balş mai apare ca *sluger* la 24 mai 1602, din anul următor fiind ridicat *mare sluger* [4]. Este preţioasă *absenţa lui Bogdan dintre fiii domneşti:* după cum se ştie, el e pomenit prima oară la 27 iulie 1602, în pisania Dragomirnei mici, ceea ce înseamnă că s-a născut în acest an, între 20 mai şi 27 iulie.

Deosebit de interesante sînt persoanele numite în document. *Gligorie stolnicul* e din familia *Talpă*, fiul logofătului Gavril Talpă. Şi-a zis uneori Mlinovschi, după numele satului Mlinăuţi. Soţia lui, Brînda, era fata popii Ion Bantăş din Brăieşti [5] şi a Tudoscăi Buciaţchi, după cum ne informează prezentul document. Cunoscînd aceste amănunte, ne explicăm de ce stolnicul cumpără de la Bantăşeşti — şi e de subliniat că sînt nişte Bantăşeşti anteriori celor din familia mamei lui Dimitrie Cantemir, legătura între ei fiind greu de stabilit; sînt, de asemenea, anteriori vornicului Nicoară Bantăş de la 1586—1596 [6]. La 1603, stolnicul Gligorie „Mlinovschi" face o cumpărătură de la urmaşii unui Vlad, între care figurează şi un Bantăş [7]; nici legătura cu aceştia nu se poate, încă, stabili.

Udreştii din document sînt urmaşii „hicleanului" Maxim Udrea de la 1523.

2

1609 (7118) septembrie 2, Iaşi. *Constantin Movilă voievod scrie stolnicului Vasile Lozonschi că oamenii din Buciumeni (Suceava) au reclamat domniei că el ar fi cumpărat în acel sat, fără să aibă drept.*

Noi Radul voivod, cu mila lui Dumnezeu domn pămîntului Moldovei. Scriem celui credincios al nostru boer Vasilie Lozinschii stolnic, cum că să ştii că au venit înainte domniei mele mulţi oameni şi din boeri a domniei mele din satul Buciumeni din ţinutul Sucevii şi s-au jăluit cu mare jalobă asupra ta şi aşa au spus înainte noastră, cum că tu ai cumpărat o parte de ocină din satul acela de la un om, carele au fost omul acela cumpărător de la fraţii săi precum ne-au arătat şi dresurile înainte domniei mele. Drept aceea, deacă vei vede această carte a domniei mele [8], iară tu să aibi a-i lăsa în pace pre aceşti din boeri a domniei mele, să nu aibi a lua ocină fără voe lor, iară cui ai dat tu banii, să-ţi iei de la acel om banii. Iară acel om, de are vreo strîmbătate, el să să întrebe cu aceşti oameni fruntaşi din Buciumeni. Pentru aceasta îţi dau de ştie şi pre noi să nu ne supăraţi.

S-au scris în Iaşi, în anul 7118 (1609) se(p)tem. 2.

Însuşi măria sa au poruncit.

(Pe verso:) De la Constantin Moghila voevod. Această copie este a unuia preut de peste apa Moldovii [9].

---

[3] N. Stoicescu, *Lista marilor dregători moldoveni (1384—1711)*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol", VIII, Iaşi 1971, la dregătoriile respective.

[4] N. Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova*, Bucureşti, 1971, p. 341.

[5] *Ibidem*, p. 330.

[6] Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, X, p. 10—13.

[7] *D.I.R.*, A, 1/XVII, nr. 105, pp. 69—70; pentru genealogia Banţăşilor, v. şi studiul nostru, *Cantemireştii*, în „Revista Arhivelor", nr. 3/1973.

[8] Aici, probabil, copietorul a sărit cîteva cuvinte.

[9] Scris cu altă cerneală, de altă mînă, aceeaşi care scrie şi cele două documente următoare.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

3.

1617 (7125) iulie 8, Iaşi. *Radu Mihnea voievod întăreşte lui Zaharia şi nepoţilor lui, urmaşii vistiernicului Isac, o parte din Buciumeni în urma unei judecăţi.*

Noi Radul voievod, cu mila lui Dumnezeu domn pămîntului Moldaviei. Adică au venit înainte noastră şi înainte boerilor noştri Zaharia cu nepoţii lui, Ionaşco şi Vasile dascalul, feciori a Magdalinii, nepoţi a Solomii, strănepoţi a lui Isac visternic şi s-au judicat di faţă înainte noastră şi înainte boerilor noştri cu Acăsănlia [10], femeia lui Onciul vistiernicel, pentru a patra parti di ocină din moşia [11] Buciumeni cari este în ţinut Sucevii, cum că ace parti di ocină au fost cumpărat-o di la un văr primari a lui Zaharia şi nepoţii lui Ionaşcu, drept .... [12] taliri, iară după aceea Onciul cu femeia sa Acsănii sculîndu-să ş-au vîndut ace parti di ocină lui Vasăli Lozănschi, feceoru lui Gheorghe parcalabu Hotinului drept 25 di taleri, ca să vîndă ace parte giumătate a lor, pentru nipoatele sale Măriuca şi Nastasia lui Gheorghe Onca hosărît (?), tij drept 26 di taliri. Deci dacă au văzut ei că Onciul cu femeia sa Acxinia ş-au vîndut ace parte di ocină lui Vasăli Lozănschii şi nepoatelor Mariucăi şi Nastasii, au văndut giumătate dintr-a patra parte di ocină lui Gheorghe Oanca, iară ei au întors banii şi au dat în mâna ma întăi a lui Vasăle Lozănschii .... [13] în mîna c.c. Măriucăi, tij 26 taliri buni, iară Axăniia, fămeia lui Onciu, aşa au zăs, cum că ea cu bărbatul său Onciu n-au văndut, ci le-au luat lor ocina cu a sa putere. Deci dar domnia me am făcut lor judicată după pravila ţării ca să aibă ea a să giura cu 24 di giuraţi, oamini buni di megieşi, cei dimpregiur, cum că le-au luat lor ace ocină Lozănschii, cu putere sa, şi nu le-au dat lor bani, şi n-au putut să giuri, ci au dovidit Zaharia cu nepoţii lui, Ionaşcu şi Vasăle dascalu pi Axăniia, din toată pravila ţării şi s-au aşăzat pre sămi [14] cu dajdii 12 galbini în vistieria domnii mele.

Drept aceea, de acum înainte să nu aibă a mai tragi la judicată pi Zaharia şi pre nepoţii lui pentru ace a patra parte din moşia [15] Buciumeni niciodată în veci, înainte acestii cărţi a noastre şi altul să nu să amestici.

S-au scris în Iaşi, velet 7125 (1617) iulii 8.

Domnu au poroncit.

D.P.

Să cadi a şti că pi undi au rămas locul dişărt cu soroace, au lipsit cuvăntul.

(Pe verso :) De la Radul voevod această (copie este a) unuia preut de peste apa Moldovii.

4

1623 (7131) ianuarie 26. *Ştefan Tomşa voievod scuteşte pe Ionaşco din Buciumeni de unele obligaţii.*

Noi Ştefan Tomşa v(oie)v(o)d, cu mila lui Dumnezeu, domnu pămîntului Moldaviei. Scriem domnia me slugilor noastre, tuturor dăbilarilor cîţi umblă în slujbile domnii mele pren ţin(utul) Sucevei, dacă veţi vede această carte a domnii mele iară voi toţi să aveţi a lăsa foarte în pace casa acestui om cu numile Ionaşcu din Buciumeni pentru că ari un frate şi să ţine lîngă un boer al nostru, Andrii sluger, ca să nu aveţi a-i tragi dobitocul lui la beilicuri omineştie [16], sau pentru alte sate, fără numai să aibă el a plăti a sa dajdie, aşăjdirea şi voi cei mari

---

[10] Sic ! De remarcat formele pe care le ia, în acest text, numele Axinia.
[11] Suprascris : *satu*.
[12] Loc alb în act
[13] Idem
[14] De fapt, e scris *săni*.
[15] Suprascris : *satu*.
[16] Probabil : *domneşti*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

vătaji, dintru acelaș ținut întru nimic să nu aveți a-l supăra sau a-l globi, ci să-l lăsați pre el foarte în pace, tij și voi podvodari să nu aveți a-i lua boul lui în podvoadă. Aceasta vou(ă) vă scriim și pre noi să nu ne supărați.

Velet 7131 (1623) ghenari 26

Domnul au poroncit.

L.P.

Gheorghe [17] vel logof(ăt)

Ionașco

(Pe verso:) De la Ștefan Tomșa voevod. Această copie este a unuie preut de peste apa Moldovii.

Comentariu

Documentul acesta, ca și cele două precedente, fac parte din arhiva unui urmaș al răzeșilor din Buciumeni, dr. T. Diaconescu din Fălticeni, în familia căruia a fost găsit și uricul lui Alexandru cel Bun dat popii Iuga [18]. Cu o amabilitate pentru care-i exprimăm din nou sincere mulțumiri, d-sa a binevoit să ni le încredințeze pentru transcriere și publicare. Toate trei sînt copii scrise pe la mijlocul veacului trecut [19], pentru vreunul din nesfîrșitele procese în care se înglodaseră răzeșii moldoveni la vremea aceea.

Primele două documente aduc știri despre viața — așa de puțin cunoscută, de altfel — a lui Vasile Lozonschi, fratele Doamnei Elisabeta Movilă. Se știa, din actele polonze, despre existența lui „Wasilius Lozinski, magnifice Helizabethae Dumnae... frater germanus" [20], mare stolnic în 1609 [21], cînd a ocupat și funcțiunea de cămăraș la ocnă [22]. În lupta de la Cornul-lui-Sas (3/13 iulie 1612), în care — și mai ales după care — atîtea rude de-ale Movileștilor și-au găsit moartea, precum însuși tatăl Doamnei Elisabeta și al lui Vasile Lozonschi, acesta din urmă a căzut prizonier la tătari, răscumpărîndu-se cu averea nevestei. A reușit, după aceea, să se ducă în Polonia, lîngă sora și nepoții săi, care așteptau un nou prilej de întronare în Moldova. În timpul șederii la Ustie, Lozonschi a fost omorît, la 1 noiembrie 1613, de nobilul polon Chanski [23], cu care avusese și mai înainte unele conflicte [24].

Văduva lui, Tudosia Barnovschi — sora viitorului voievod — recăsătorită cu Nicoriță, mare vornic și mare hatman (m. 1630) și apoi cu căpitanul polon Podhorecki [25], a intentat procese fostei sale soacre, în 1619 [26] și 1620 [27], „pentru multe bani și arginturi ci-au avut (...) de la mumă-sa, giupăneasa lui Barnovschi și li-au prăpădit bocriul său Vasili Lozănschii aceste toate cînd au fost căzut într-o robie și ș-au răscumpărat capul său de la păgînii tătari" [28].

---

[17] Greșit, în loc de *Ghenghe*.

[18] M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, I, p. 161—163.

[19] Pe un document e scris un an — 1853.

[20] Sever Zotta, *Doamna Elisabeta a lui Ieremia Movilă a fost fiica lui Gheorghie pîrcălab de Hotin*, în „Arhiva Genealogică", II, 1913, p. 179.

[21] N. Stoicescu, *Lista marilor dregători moldoveni, loc. cit.*, p. 421.

[22] *Catalogul documentelor moldovenești*, I, București 1957, nr. 1396, p. 322.

[23] I. Vásáry, *Armeno-kipchak Parts from the kamenets Chronicle*, în „Acta Orientalia", 2/XXII, 1969 (Budapesta), p. 151; v. și comentariul nostru, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei", 1—2/XLVII, 1971, p. 132.

[24] Sever Zotta, *Știri noi despre Movilești*, în „Arhiva Genealogică", II, 1913.

[25] V. și Ilie Corfus, *Odoarele Movileștilor rămase în Polonia*, în „Studii". 1/25, 1972, p. 36 și p. 57

[26] *D.I.R.*, A, 4/XVII, nr. 371. p. 302—303.

[27] *Ibidem*, nr. 576, p. 448.

[28] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Stolnicul Lozonschi a încercat să-şi imite rudele, acaparînd şi împresurînd satele[29], cum ne arată şi prezentele documente din 1609 şi 1617, acesta din urmă fiind, după cîte ştim, primul izvor românesc care vorbeşte despre el ca „feceoru lui Gheorghe părcalabu Hotinului".

5

1644 (7152) iunie 21, Suceava. *Vasile Lupu voievod scrie lui Ionaşco din Pleşeşti (Suceava) să cerceteze pricina dintre Aramă de Hreasca şi popa Gheorghe din Petia.*

Io Vasilie voevod, cu mila lui Dumnezeu, domn al Ţării Moldovei. Scriem domnia mea la sluga noastră, la Ionaşco den Pleşăşti, dămu-ţ ştire că domnici meale s-au jăluit sluga noastră Aramă de Hreasca pre popa Gheorghie den Peteia cea Mare ...[30] să face răzăş pre moşăia lui şi pănă acum n-au avut nici o ... la acea moşăe pentru ... care-i vedea cartea domniei meale ... să-l opreşti pre popa Gligorie[31] de pre aceale trei jărăbii den Pet(ia) ... iar popa Gheorghie ... de va avea să-i ... cartea domniei meale ... Aramă de Hreasca ... spui ... şi altfel să nu fie.

... Suceava, let 7152 (1644) iun. 21
Gheorghie ...

Comentariu

Documentul a fost transcris, în cirilice, din colecţia — azi dispărută — a lui C. Romănescu, din Leucuşeşti (sat vecin cu Petia şi Hreasca), de către Artur Gorovei, cu prilejul adunării de material pentru monografia oraşului Fălticeni. Originalul se poate socoti, deci, pierdut.

Locul de emitere a documentului ridică o problemă: în iunie 1644, Vasile Lupu emite documente din Suceava, de la 3 iunie şi pînă la 25 iunie[32]. A doua zi după documentul de faţă, se emite unul *la Iaşi*[33]. S-ar putea, prin urmare, să fie vorba de o datare greşită a respectivului document, ori să fi fost emis în lipsa voievodului.

6

1666 (7174) martie 25, Iaşi. *Irimia din Bîrgăoani vinde o ţigancă logofătului Gorovei şi soţiei sale, cu 45 lei.*

+ Adec eu Irimie, feciorul Radului, nepotul giupânesei Peicului din Bărgăoani, scriu şi mărturisescu cu cest adevărat zapis al mieu cum de a me bun voea, de nime silit, nici asuprit, am vîndut o ţigancă a mea de moşie, anume Sohrica, fata Dafinii ţigancei, cu ficiorii săi, cîţi i s vor vini, care ţigancă mi s-au vinit de la împărţal, cînd am împărţitu cu vistiernicul Şoldan, care este dup Neculai, ficiorul lui Gligorie ce este ţigan Bistricenilor, aceea am vândut dumisali log(o)fătului Gorovei şi giupânesei dumisali Maricăi şi coconilor dumilorsali, o am vândut drept 45 lei bătuţ şi mi-au dat banii deplin, cât mai sus scrie, pointraceea (!) ca să-i fie dumilorsali dreaptă ţigancă de moşie în veci, iar dintru rudeli meli şi dintru ficiori mei, nimi să n-aibă a s amestecari. Şi aciasta tocmal o am făcut denainte lui Gheorghiţ Ipifani şi denainte lui Ilie Pleşcăi şi denainte lui Constan-

[29] *D.I.R.*, A, 3/XVII, nr. 164, p. 101.
[30] Textul original era, probabil, rupt în toate locurile punctate.
[31] Evident greşit, în loc de Gheorghie.
[32] Astfel, la 3 iunie (Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, III, p. 85), la 5 iunie (*idem*, vol. V, p. 12), la 16 iunie (P. Mihail, *Documente şi zapise moldoveneşti de la Constantinopol (1607—1806)*, Iaşi, 1948, p. 44), la 21 iunie (documentul prezent) şi la 25 iunie (Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, III, p. 116).
[33] *Catalogul documentelor moldoveneşti*, II, Bucureşti, 1959, nr. 1721, p. 345.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

tin Ţăranului, vătavul Tomei vornicului [34] şi denainte lui Grigori Tătarului şi denainte lui Spiridon şi denainte lui To(a)der fratele egumănului Iuorit [35]. Pentru aceea şi noi văzând că vinde de bun voea şi plată deplin cât mai sus scrie, noi toţi am iscălit, şi eu Irimie singur am iscălit, ca s fie de credinţă şi s aibă dumnalor a-ş faci şi dires domneşti pre dânsa şi pre feciori ei. Şi eu Toader popa am scris am scris zapisul ca s ştie

U Ias, let 7174 (1666) martii 25

Irimiea iscal

Gheorghi Ipifan aşca iscal

Costantin iscal Ilie Pleşca iscal x Spiridon x Gligori Tătarul

Toader popa

Comentariu

Documentul a fost în proprietatea lui N. Drăguşanu, profesor la liceul „Nicu Gane" din Fălticeni, azi decedat, fiind comunicat într-o copie — cît de exactă? — lui Artur Gorovei, care l-a inclus între hîrtiile clasate sub titlul „Acta Gorovei". Cumpărătorul, Vasile Gorovei logofăt de vistierie, om cu vechi „state de plată" în slujba cancelariei şi a cămării domneşti — fusese şi cămăraş de vistierie — era originar din satul Bîrgăoani (Neamţ), unde stăpînea în „partea Ciurească" [36]. Marica, soţia lui, era fiica lui Cozma Maje. Au avut următorii copii: Gheorghiţă Gorovei (căsătorit cu Catrina, fiica lui Gavril Brăescu şi a Sultanei Pavel Albotă), Iustina (căsătorită cu Grigoraş Cârlig), şi încă două fete, cu numele necunoscute, căsătorite, una cu Andrei Silion şi cealaltă cu Dumitraşcu sulger [37]. Întărirea domnească pentru cumpărătura din 1666 datează din 14 august 1668 [38]

[34] Toma Cantacuzino; s-ar părea că mai era în viaţă, deşi N. Stoicescu (*op. cit.*, p. 362) arată că murise înainte de 7 februarie 1666.

[35] *Iorist* era egumenul mănăstirii Bistriţa (v. mai jos, nota 38).

[36] Revista „Teodor Codrescu", 3/V, 1935, p. 42; cf. şi Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, XXII, p. 7: Măricuţa vămeşoaia, fiica lui Gheorghe hatmanul, vinde la Bărgăoani, în părţile: Popească, Ciurească, Avramească şi Săcuinească, lui „Vasilie Gorovei logofătul de vistierie şi cu Ilie, ficiorul lui Neculai Pleşcăi, pentru căci ei sântu de moşie de acolea" (15 septembrie 1661).

[37] Toţi figurează în pomelnicul bisericii Cîrligul (Roman), transcris la 1794, dar început sub Dumitraşcu vodă Cantacuzino (1674—1675, 1684—1685) (*Inscripţiile medievale ale României*, I, Bucureşti, 1965, p. 769. Cf. şi studiul despre Cantemireşti, citat mai sus (nota 7).

[38] L. T. Boga, *Documente basarabene*, XI, Chişinău, 1930, p. 28—29 (deosebiri faţă de textul din 1666: Neicu, în loc de Peicu; Iorest, egumenul Bistriţei)

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

DAN BĂDĂRĂU, IOAN CAPROȘU, *Iașii vechilor zidiri*, Iași, Ed. Junimea, 1974, 424 p.

Orașele pămîntului românesc cunosc, îndeosebi în ultimul deceniu, cele mai importante și rapide prefaceri din istoria lor multiseculară. Rosturile lor devin tot mai precumpănitoare în mersul înainte al economiei naționale; creșterea demografică este continuă; și, odată cu ea, cartiere întregi dispar pentru a face loc construcțiilor noi, menite să asigure unui număr mereu mai mare de orășeni, condiții superioare de locuire, de trai. De nu ar fi mărturia scrisă și mai ales fotografia menită să fixeze vechi așezări, clădiri, străzi, piețe sau ulițe, ar fi cu neputință astăzi să imaginăm cum arătau ele, cu cîțiva ani în urmă. Amploarea transformărilor în arhitectura urbană contemporană românească ne confruntă însă totodată cu o întrebare de mai largă semnificație și stringentă actualitate: ce anume păstrăm din vechiul oraș? care sînt casele, ansamblurile, străzile definitorii pentru o etapă sau alta din istoria urbei, pentru o colectivitate sau o categorie socială? Fiindcă viața Iașilor, ca la atîtea alte centre ale țării, se urmărește și înțelege nu numai în arhiva scrisă ci și, cu tot atîta rezonanță, și în aceea construită. Dacă noi, cei de astăzi reclădim — în cea mai mare parte — așezări seculare, pentru a ne înscrie, și în acest sector, pe coordonate superioare ale civilizației contemporane — avem cu atît mai mult datoria de a păstra și transmite tot ce este reprezentativ din construcțiile trecutului. Este, într-un sens, tot o manifestare a continuității noastre pe pămîntul carpatic.

A păstra înseamnă în primul rînd a cunoaște cît mai de-aproape acești martori ai arhitecturii noastre.

De aceea, volumul „Iașii vechilor ziditi" (pînă la 1821), apărut în 1974 prin grija editurii Junimea, are o însemnătate aparte. Îl datorăm regretatului profesor Dan Bădărău și cunoscutului și eruditului cercetător al trecutului nostru Ioan Caproșu care a scris capitolele de istorie propriu-zise și foarte numeroase părți privind monumentele înseși. Titlul ne fixează de la început asupra cuprinsului: sînt arătate, cu toată rigoarea științifică (dar cu egală manifestare a sentimentelor și a respectului pentru tot ce reprezintă creația arhitectonică, de cultură), monumentele importante — civile și ecleziastice — ale Iașilor, de la cele mai vechi păstrate — din secolul al XV-lea, și pînă la 1821. După prezentarea datelor topografice și geografice, expunerea se ordonează în trei părți, corespunzătoare etapelor principale din istoria urbei: de la începuturi pînă la stabilirea reședinței domnești principale (1564); a doua, pînă la 1711; ultima — epoca fanarioților. În fiecare etapă ni se prezintă coordonate economice, sociale și culturale, așezîndu-se astfel monumentele în cadrul lor firesc. Sînt capitole (cca. 30% din totalul lucrării) de o densă informație, care arată atît baza vieții economice orășenești — meșteșugurile și comerțul — cît și celelalte aspecte sau componente: populația, aria urbană, administrație, fiscalitate, probleme edilitare (alimentarea cu apă, băile, podirea uliților, iluminatul), sănătate publică, coordonatele culturale. De reținut subcapitolele asupra întinderii orașului (sugestiv urmărită în secolul al XVIII-lea, pag. 281—288, de exemplu); despre vederea exterioară, panoramică a Iașilor; despre împrejurimile sale; cît și referirile la înfățișarea caselor modeste, ale oamenilor de rînd sau mobilierul lor (informații

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

rar relevate pînă în prezent). Nu de mai puțin interes sînt întîmplările care, periodic, au lovit amarnic pe ieșeni — molimele, foametea, incendiile și atacurile trupelor străine (în 54 ani, între 1725 și 1779, capitala Moldovei a cunoscut 6 incendii, unele întinse în peste o jumătate de oraș!). După cum sînt prezentate, de asemenea — cu detaliile tehnice corespunzătoare — lucrările edilitare, cum este, de exemplu, alimentarea cu apă a orașului, una din problemele nevralgice, periodic revenită în discuția și atenția autorităților (v. p. 297—310).

Partea rezervată arhitecturii cuprinde, de fapt zeci de micromonografii. La fiecare monument urmărim amplasarea, data construcției, istoricul propriu-zis (cînd citim vicisitudinile prin care au trecut multe din ele, ne gîndim, cu atît mai mult la datoria de a le păstra); analiza arhitecturii, a elementelor componente; eventualele restaurări. Avem, astfel, o cronică a principalelor monumente ieșene, în care aflăm mărturiile vechi și noi ca și starea prezentă a acestor „vechi ziditi". Mărturii numeroase, de la evenimente de însemnătate și pînă la faptul divers al vremii, adunate și rînduite cu pasiune de cercetător: mărturii din cronici, documente (o parte inedite), relatări ale călătorilor, informații de presă, din articole și studii, din monografii și sinteze. Găsim, deopotrivă, inscripțiile (pisaniile) construcțiilor, cu traducerea lor, și uneori cu îndreptarea unor mai vechi erori de lectură. Istoricul reține din lucrare și cercetările pentru datarea unei clădiri, a începuturilor ei, îndeosebi. Descrierile arhitecturii, analiza părților alcătuitoare, arată că s-a reluat pe teren, cercetarea la fiecare monument; rezultatele au fost nu odată confruntate cu cele anterioare. Un capitol de o însemnătate aparte cuprinde arhitectura civilă din secolul al XVIII-lea și primele decenii ale celui următor: clădirile — foarte rare — dinainte de 1775 rămase încă în ființă (cu inerente și chiar importante prefaceri), apoi acelea, ceva mai numeroase, din ultimul sfert al secolului al XVIII și de după 1800 (cu o documentată reconstituire și discuție asupra scării interioare și a bolții de trăsuri, două noi elemente de construcție, introduse în amintitul interval).

Solida bază documentară (cu o sumă de știri inedite sau foarte puțin cunoscute), se întregește printr-o amplă ilustrație (182 reproduceri): de un real interes prezentarea, la un același monument, fie a unor imagini din diferite etape (ca, de exemplu, pentru restaurările succesive de la Cetățuia), fie a unor elemente de arhitectură, detalii de ornamentică etc. Amintim și de schițele unor planuri de epocă — unele necunoscute — dar acestea ar fi cîștigat dacă ar fi fost redesenate întocmai (fiindcă reproducerile au fost făcute în condiții tehnice mai puțin satisfăcătoare). Și tot la acest punct, cititorul ar fi apreciat dacă pe un plan de astăzi al Iașilor, s-ar fi evidențiat toate monumentele descrise în volum, ca și acelea care, deși prezintă interes, nu au mai putut fi incluse din rațiuni de spațiu tipografic; după cum și existența unui indice general ar fi sporit rapiditatea consultării.

Iașii vechilor ziditi se opresc la 1821, în anul ce reprezintă sfîrșitul unei ere — aceea a fanarioților. În arhitectură însă efortul de prefacere, de înnoire, constatat după 1800 este continuat. Așa încît ar fi cu totul indicat, ca o cerință de ordin științific dar și practic, ca să dispunem de o continuare, de un al doilea volum al construcțiilor reprezentative ieșene, dintre 1821 și 1916.

Pentru că astăzi, cînd cercetarea — în felurite sectoare — tinde, în mod firesc, să fie integrată cerințelor prioritare ale vieții economice și sociale, volumul *Iașii vechilor ziditi* dă un răspuns, solid documentat și argumentat, întrebării de fond: ce păstrăm din arhitectura trecutului pentru ca s-o încorporăm în orașul contemporan, unde înnoirea depășește prin proporții tot ce a cunoscut același oraș în sute de ani de existență? Sîntem datori să încorporăm toate acele construcții care individualizează orașul în diferitele sale etape. Și Iașii — cu atît de amestecate și dramatice desfășurări — mai păstrează încă un număr de construcții a căror dispariție ar face din el — ca din multe alte centre ale țării — orașe care nu-și mai pot dovedi prin arhitectura lor, că au un trecut. La meritul de a contribui la o nouă treaptă de civilizație, edilii de astăzi au datoria, nu mai puțin importantă, de a fi păstrătorii unor construcții care reprezintă permanențe ale civilizației românești.

Dinu C. Giurescu

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

HALIL INALCIK, *The Ottoman Empire. The Classical Age 1300—1600*, London, Weidenfeld and Nicolson, 1973, XII + 258 p. + 57 ilustr. + 2 hărți.

Deși istoria complexă și multiseculară a imperiului tricontinental, care a fost cel otoman, este tratată în multiple lucrări, scrise în diverse limbi, din epoca medievală și pînă astăzi, în mod paradoxal poate, a lipsit totuși pînă acuma viziunea pătrunzătoare și de ansamblu asupra ei, prezentată potrivit celor mai riguroase norme de investigare științifică. Unui astfel de deziderat major al cercetării actuale de specialitate răspunde, după părerea noastră, cartea semnată de către Prof. Dr. Halil Inalçik.

Impus de mult în lumea istoricilor medieviști ai sud-estului european și Orientului Apropiat prin numeroasele sale lucrări de mare valoare, bazate pe îmbinarea fericită a înțelegerii perfecte a specificului istoriei otomane cu concepțiile științifice cele mai moderne, prof. Halil Inalçik credem că era cel mai indicat să-și asume o astfel de răspundere importantă. Cartea sa nu are însă pretenția de a fi un tratat de istorie otomană, ci ea este anunțată ca fiind un simplu manual universitar. Totuși, problemele alese spre prezentare sînt atît de unitare și investigația înfăptuită este atît de temeinică, încît această lucrare, redusă ca întindere, reușește să ofere sintetic imaginea clară a ceea ce a însemnat fenomenul otoman în istoria universală.

Așa cum rezultă și din titlu, acest prim volum al operei prof. Halil Inalçik este limitat la perioada de formare și dezvoltare a Imperiului otoman, expunerea oprindu-se odată cu relevarea primelor simptome grave ale decăderii ce a urmat. Sînt dezvăluite resorturile complexe și intime care au produs, într-un interval de timp relativ scurt, transformarea unei mici formațiuni politice de hotar într-o putere cu aspirații vădite către hegemonia universală. Penetrația analizei merge însă mai departe, pînă la descoperirea elementelor și fenomenelor cauzale cele mai ascunse care au provocat procesul de sleire progresivă a acestei uriașe forțe, proces manifestat deja încă din perioada ce părea atingerea desăvîrșirii în funcționalitatea ei (epoca lui Süleyman Magnificul).

În partea întîi a cărții se trasează linia evolutivă a istoriei otomane, începînd cu jumătatea secolului al XIII-lea și pînă la începuturile veacului al XVII-lea, împărțirea ei pe capitole fiind justificată de periodizarea și problematica înfățișate schematic în *Introducere*.

Bazat pe un sistem organizatoric propriu, creat din îmbinarea tradiției moștenite de la statele turce predecesoare cu elemente preluate de la imperiile iraniene și de la califatele arabe, mobilizat mai mult de avantajele materiale decît de cele spirituale ale idealului *gaza* (război sfînt), sprijinit pe aplicarea cu o largă toleranță practică a principiilor islamice și beneficiind de o conjunctură politică favorabilă, statul otoman a putut avea o ascensiune fulgerătoare. Curînd el a devenit „un adevărat imperiu de frontieră" al lumii islamice, născut — după părerea autorului — din unirea în aceeași structură politică a musulmanilor anatolieni cu creștinii sud-dunăreni (cei din urmă erau amenințați, în sec. XIV—XV, de pericolul catolicizării forțate). Cucerirea Constantinopolului a deschis noi perspective politicii otomane. Acest fapt plasîndu-l pe sultanul otoman deasupra tuturor suveranilor musulmani (prin meritele obținute în *gaza*) și oferindu-i pretenția moștenirii bizantine, a creat premizele politicii otomane de cuceriri în estul islamic și în vestul creștin, susținîndu-i deci năzuințele către dominația mondială. S-a inaugurat o politică maritimă, orientată către impunerea hegemoniei otomane în Marea Mediterană și către stabilirea monopolului asupra Mării Negre și a Dunării de Jos, avîndu-se în vedere atît deosebita valoare economică a acestor căi, cît și însemnătatea lor vitală pentru realizarea legăturii între componentele geografice ale imperiului, precum și pentru susținerea viitoarelor expansiuni. Ca și în accepțiunea romano-bizantină, Dunărea a căpătat și în concepția otomană valoarea unei bariere naturale, de această dată împotriva înaintării catolice. Politica otomană legată de Marea Neagră și Dunăre a afectat și situația țărilor române. Autorul nu omite rezistența lor îndelungată în fața ofensivei otomane, găsindu-i locurile cuvenite în funcție de metodica expunerii sale.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Marile descoperiri geografice şi mutaţiile pe care ele le-au favorizat în apusul Europei au avut repercusiuni substanţiale asupra istoriei otomane. Neputinţa califului existent de a asigura protecţia hotarelor islamice împotriva ofensivei creştine, în primul rînd portugheze, a justificat intervenţia otomană pentru preluarea acestui titlu şi a supremaţiei asupra întregii lumi islamice (1517). O asemenea bază economică şi morală a îngăduit lui Süleyman Magnificul să ducă o politică cu adevărat de putere mondială. Forţele sale activau atît în Oceanul Indian, cît şi în apusul mediteranean şi în centrul Europei, ca şi în nordul Africii şi în bazinele Volgăi şi Donului. Nu era aproape nici o problemă importantă ivită în acest întins spaţiu geografic, fără ca ea să nu fie deliberată şi în divanul imperial de la Istanbul, fiind apoi efectiv influenţată de hotărîrile pe care le adopta acesta. Dar, progresele realizate în apusul Europei şi activitatea pluridimensională, istovitoare desfăşurată de către Imperiul otoman au constituit — potrivit aprecierilor prof. Halil Inalçik — cauzele esenţiale ale decăderii lui. La sfîrşitul veacului al XVI-lea devenise clar pentru însăşi conducerea otomană pierderea raportului de forţe în favoarea Europei aflată în plină dezvoltare. „Instituţiile fundamentale ale Imperiului otoman — observă autorul — s-au dezintegrat sub lovitura noii Europe şi otomanii au fost incapabili să se adapteze condiţiilor schimbate...".

După schiţarea acestor mari faze din evoluţia ciclică a Imperiului otoman, prof. Halil Inalçik procedează, în partea a doua a cărţii sale, la o metodică analiză a organelor principale ale statului otoman, căutînd peste tot să surprindă sensul evoluţiei elementelor şi fenomenelor proprii fiecăreia în parte, să releve interdependenţa dintre ele, pentru a dezvălui modificările intime, care, concertate între ele şi cu altele petrecute pe alte planuri, explică marile transformări vizibile în istoria de ansamblu a Imperiului otoman din acea perioadă. Rezultatele analizei multilaterale a autorului sînt concentrate, în ultimă instanţă, în trei elemente esenţiale care au determinat ascensiunea şi decăderea otomană: sistemul oriental al robilor *(kul)*, sistemul timariot al fiefurilor condiţionate şi valoarea autorităţii centrale întruchipată de personalitatea sultanului. Atîta vreme cît situaţia politică şi economică a fost favorabilă, această structură s-a arătat a fi echilibrată, dovedindu-şi vigoarea în extinderea expansiunii. Degradarea în lanţ s-a produs odată cu apariţia primelor defecţiuni. Rezultatele concrete ale politicii mondiale otomane nu au acoperit masivele cheltuieli pe care a necesitat-o; resursele economice au rămas în genere nedezvoltate, iar criza monetară şi mercantilismul occidental au aplicat lovitura de graţie economiei otomane. A urmat tulburarea sistemului *kul* (condiţionat de finanţe), care a accentuat şi mai mult procesul regresiv pentru otomani în raportul de forţe cu Europa. Continuarea războaielor istovitoare a produs distrugerea gospodăriei ţărăneşti, ceea ce a avut drept consecinţă criza sistemului timariot. În acelaşi timp, *sipahii*, ca oştire tipic feudală, şi-au pierdut şi însemnătatea de forţă primordială, datorită progreselor realizate în tehnica de luptă (armele de foc au impus mercenarismul). În aceste condiţii, armata stipendiată de către stat a „robilor Porţii" a cîştigat rolul predominant, aruncînd însă noi greutăţi asupra vistieriei şi aşa secătuite a statului; sultanii, incapabili să-şi impună autoritatea, s-au îndepărtat tot mai mult de conducerea efectivă, lăsînd locul înfloririi intrigii de palat, corupţiei şi incompetenţei.

Următoarea parte a cărţii, referitoare la viaţa economică şi socială, este subsumată aceleiaşi tratări analitice a procesului de mărire şi decădere a fenomenului otoman, evidenţiindu-se aici în mod deosebit rolul marilor drumuri comerciale, al centrelor urbane şi al creşterii populaţiei. În secolele XV—XVI se constată o mare înflorire economică, încurajată de către stat prin politica sa de neintervenţie şi de protecţie. De altminteri, toate acţiunile statului otoman au fost subordonate intereselor economice ale clasei feudalo-militare şi birocratice. Expansiunea otomană a fost orientată cu precădere pe direcţia căilor comerciale internaţionale şi asupra marilor centre economice, urmărindu-se în ultimă instanţă stăpînirea unor noi resurse de venituri şi de materii prime. Spre exemplu, însuşi îndelungatul şi vlăguitorul război al Imperiului otoman cu Iranul a fost dictat de astfel de mobiluri, contradicţiile religioase dintre sunnitismul otoman şi şiitismul iranian nefiind desigur altceva decît impulsul ideologic.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Schimbarea rutelor de negoţ şi explozia demografică, îndeosebi urbană, din secolul al XVI-lea, sînt alţi factori, care interconditionaţi complex cu ceilalţi reliefaţi mai înainte, au motivat modificarea radicală a curbei evoluţiei istoriei otomane.

În sfîrşit, tabloul este întregit prin prezentarea reflectării în viaţa spirituală a mutaţiilor petrecute în cea economică, socială şi politică, ca şi prin sublinierea influenţei exercitate de suprastructură asupra bazei. Se constată şi aici aceeaşi evoluţie ciclică, de la o elastică adaptare a ideologiei islamice, de la împrumutarea creatoare a culturii iraniene şi arabe şi altoirea lor pe trunchiul sănătos, popular al tradiţiei străvechi turce (dezvoltarea, în sec. XV — jumătatea sec. XVI, a ştiinţelor exacte, istoriografiei, literaturii, filozofiei, artelor etc.) la limitarea într-o cultură de curte, rigidă şi introspectivă. Conştiinţa propriei slăbiciuni şi a imposibilităţii depăşirii ei — conchide prof. H. Inalçik — a produs închistarea în norme intolerante şi repudiante faţă de nou.

Cartea fiind adresată mai mult decît cercului de specialişti, este completată cu numeroase ilustraţii judicios alese şi cu hărţi semnificative, ca şi cu un glosar de termeni istorici şi cu index. Bibliografia selectivă demonstrează o bază documentară largă şi de primă valoare; istoriografia românească fiind bogat reprezentată în ea.

Valoarea şi utilitatea deosebită a acestei lucrări a prof. Halil Inalçik pentru cercetătorii istoriei perioadei nu poate fi realizată în deplinul înţeles al cuvîntului decît recurgînd nemijlocit la ea, căci analiza complexităţii problemelor tratate în ea este atît de sistematică şi ideile dezvoltate sînt atît de conexate între ele, încît orice rezumare sau extracţie poate dăuna întregului, neputînd fi completă. Prezentarea noastră are desigur în vedere această convingere şi de aceea ea nu are alt scop decît de a atrage atenţia istoricilor noştri asupra acestei lucrări, care, fără îndoială, aduce o însemnată contribuţie şi la o mai bună înţelegere a raporturilor româno-otomane.

Tahsin Gemil

DANIELA POENARU, *Contribuţii la bibliografia românească veche*, Muzeul judeţean Dîmboviţa, Tîrgovişte, 1973, 341 [— 343] p.

După tipărirea, în 1944, a volumului al IV-lea al monumentalei opere *Bibliografia românească veche*, rezultatele investigaţiilor privind cartea veche românească au fost publicate mai ales în periodice, majoritatea religioase, sau în unele broşuri cu caracter local (Piatra Neamţ, Galaţi etc.) avînd, prin urmare, atît unele cît şi altele, o circulaţie restrînsă. Ideea, întru totul lăudabilă, de a reuni toate aceste contribuţii într-o carte a avut-o şi a înfăptuit-o autoarea volumului de faţă, ea însăşi cu preocupări în materie concretizate în cîteva contribuţii publicate în „Biserica ortodoxă română", „Glasul bisericii" şi „Mitropolia Olteniei".

Înainte de a ne opri asupra modului în care Daniela Poenaru şi-a dus la capăt temerara sarcină pe care şi-a asumat-o, trebuie să notăm că ea a împărţit materialul descris în două părţi: *Adăogiri* (corect: *adăugiri*!), cuprinzînd titluri neincluse în *Bibliografia românească veche* şi însumînd un număr de 173 de tipărituri descoperite şi descrise de cercetători ai cărţii vechi româneşti după anul 1944, şi *Îndreptări* care cuprind un număr de 147 de tipărituri prezentate incomplet sau cu unele erori în monumentala bibliografie publicată de Ion Bianu, Nerva Hodoş şi Dan Simionescu. După cum a remarcat şi primul recenzent al cărţii publicate de Daniela Poenaru (vezi recenzia lui Paul Cernovodeanu, în „Revista de istorie", tomul XXVII (1974) nr. 4, p. 643—646), materialul reunit de autoare în acest volum este, evident, interesant şi susceptibil de a îmbogăţi cunoştinţele mai vechi despre cartea veche românească. Deşi lucrarea este „muncită cu sîrg", după cum observă Paul Cernovodeanu, ea este departe de exigenţele unei cărţi de acest gen. Şi aceasta nu pentru faptul că lucrarea „este susceptibilă, în mod firesc, de completări şi îndreptări", semnalate, dealtfel, în recenzia menţionată, ci pentru modul cum este întocmită şi tipărită.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Dacă autoarea prețuiește într-atît cartea veche românească, și nu ne îndoim de acest fapt, apare inexplicabilă temerara ei încercare de a tipări în asemenea condiții grafice și tehnoredacționale *o carte despre vechea carte românească*, mai ales în condițiile în care și cele patru volume ale monumentalei bibliografii menționate impun atîta respect față de o astfel de tipăritură. Dacă, de asemenea, erorile de tipar sînt adesea inerente, în cazul cărții de față ele devin de-a dreptul stînjenitoare prin mulțimea și varie'atea lor, dovedind nu atît nepriceperea și neglijența culegătorului, cît pe cele ale autoarei, care a avut năstrușnica idee de a reda textele slavone cu litere rusești în condițiile în care nici unuia, nici altuia, scrisul slavon nu pare a-i fi familiar. Ce a ieșit din această „colaborare" pe parcursul cîtorva sute de pagini, în care titlurile și textele de acest fel abundă în erori de tot felul, este ușor de închipuit, dar foarte greu de calificat ; la același rezultat a dus și o altă nefericită idee a autoarei, aceea a transcrierii pe calc spre a fi reproduse prin procedeul zincografiei a unor texte chirilice ; întreprinderea autoarei, inutilă din capul locului atîta timp cît foarte multe foi de titlu sînt facsimilate, are, totuși, rostul de a da întreaga măsură a incompetenței și neglijenței celei care a transcris textele și care, dincolo de inestetica grafiei, probează necunoașterea îndeajuns a literelor chirilice, pe care, dacă nu le „desenează", le transcrie aproximativ sau le confundă unele cu altele. Din nôianul greșelilor de acest fel, controlabile numai în cazul în care textul decalchiat este însoțit de facsimil, dar evidente și în textele a căror imagine fotografică lipsește, reținem spre exemplificare următoarele (în ordinea paginilor cărții, indiferent de categoria erorii) : „*Adăogiri*" (sic !), nr. 1, p. 5 : **Параклнсуа Чтнѧн / Параклнс пртн бчн** (corect : **Параклнсоуа чстны параклнс прстн бцн;** v. facs. de la p. 6) ; nr. 5, p. 10 : titlul cu caractere rusești este în întregime greșit ; nr. 8, p. 11 : text transcris cu caractere chirilice improvizate cu omisiuni de semne și cu confundarea, ca peste tot în carte, a lui ӱ (i) cu ү (u), ceea ce a dus uneori la transcrieri de-a dreptul hilare : *tupăriță* (în loc de : *tipăriță*), mitropolit **кұр** (!) Theodosie(în loc de : *chir Teodosie*) etc. (cf. facs. la p. 12) ; nr. 10, p. 14 : text transcris cu aceeași aproximație, cu litere chirilice făcute stîngaci sau greșit (*a, j*, ierurile finale) și cu confundarea altora (**ѧ** în loc de : **ꙗ**, ү în loc de : ӱ) etc. (cf. facs. la p. 15) ; nr. 13, p. 17 : text în transpunere grafică „proprie" cu unele mîzgîleli și nelipsitul **кұр** („iubitorului **кұр** Inochentie, ep(i)scopul Rimnicului") (cf. facs. la p. 19) ; nr. 18, p. 25 : pentru „grafia" textului, cf. facs. de la p. 26 ; nr. 34, p. 43 : transcriere fără punctuație și accente, cu omisiuni de litere (v. *cinstitutul*), confundarea lui ӱ cu ү *(mutrop(olia)* și a cifrei slave 60 cu 7, ceea ce face ca lectura datei (7261) să devină imposibilă (cf. facs. la p. 44) ; nr. 43, p. 50 : transcrierea textului (în grafie „proprie") : *împărăteasca* (în loc de : *împărăteasa*) *rimlenilor ;* nr. 64, p. 64 : text rusesc cu greșeli : **дълах** în loc de : **дълах, Петербугкой** în loc de : **Петербургской, Москвъ** în loc de : **Москвя**; nr. 78, p. 78 : text transcris cu unele caractere chirilice „proprii" și cu obișnuita înlocuire a lui *i* chirilic cu *u (Stulianu* în loc de : *Stilianu ; preasfinția sa* **кұр** *Grigorie ; părintele* **кұр** *Filaret ; episcopul Rîmnicului ; tupăriță* în *tupografia ;* sau *tupărit* de... *tupograful* etc.) ; aceeași greșeală și la nr. 80, p. 80 ; nr. 101, p. 96 : amestec de litere rusești cu chirilice (cu greșeli) ; nr. 104, p. 98 : text transcris cu caractere chirilice improvizate, fără accente și cu omiterea sistematică a titlei, cu omisiuni de litere (*Costandin* în loc de : *Constandin*) sau introducerea altora în text *(Bl(a)goslovenia)*, cu grafii imposibile datorate necunoașterii caracterelor chirilice (*Alezandru* în loc de : *Alexandru*) și cu aceeași confundare a lui *i* cu *u* ce duce mereu la lecturi ireproductibile în alfabet latin, după cum s-a văzut mai sus (cf. facs. la p. 99) ; nr. 107, p. 102 : text în transcriere „proprie" cu aceleași efecte ale confundării lui *i* cu *u* (v. și nr. 110, p. 103 : *tupariu* și **кұрїѹ кұр** *Gavriil mitropolitu* etc...) ; nr. 111, p. 104 : transcriere cu unele litere greșite, cu omisiunea unor title și cu aceeași confundare a lui *i* cu *u (tupărit...* cu *tupariul* etc.) (cf. facs. la p. 106) ;

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

nr. 115, p. 108—109 : transcriere neglijentă cu aceleaşi greşeli şi cu aceleaşi hilare „epitete" pentru prelaţi) (v. şi nr. 116, p. 110 ; nr. 124, p. 115 ; nr. 129, p. 119 etc. ...); nr. 155, p. 140 : transcriere cu litere improvizate şi cu aceeaşi confundare a lui *i* cu *u* (*tupărit în tupografia* etc.) ; nr. 159, p. 144 : transcriere cu greşeli, cu omiterea unor accente şi a datei : 1827 (cf. facs. la p. 145) ; transcriere cu litere incorecte şi cu aceleaşi confuzii : кѵрїѕ кѵрІѕ Grigore (mitropolit) ... *în tupografia de la Ţişmea* (în loc de : *Cişmea*) etc. (cf. facs. la p. 150) ; greşeli similare şi la transcrierile, la fel de aproximative ca grafie, nr. 162, p. 152 (cf. facs. la p. 153), nr. 166, p. 155 (cf. facs. la p. 156), nr. 168, p. 158 ; nr. 169, p. 159 ; nr. 173, p. 161 (cf. facs. la p. 162). Aceleaşi greşeli se întîlnesc şi la „transcrierile" din *Îndreptări*, nr. 150, p. 174 ; nr. 254, p. 192 ; nr. 275, p. 193 ; nr. 301, p. 197 ; nr. 122, p. 200 ; nr. 367, p. 211 (în plus, omisiune la cuvîntul *ieromonahi*), nr. 417, p. 216 (în plus, transcrierea „latino-chirilică" a numelui lui Alexandru Ipsilanti), nr. 196, p. 225—226 ; nr. 510, p. 232 ; nr. 515, p. 234 ; nr. 223, p. 237 ; nr. 283, p. 256 ; nr. 663, p. 257 ; nr. 668, p. 259 ; nr. 683, p. 261 ; nr. 362, p. 277 ; nr. 423, p. 286 ; nr. 1152, p. 294 ; nr. 1184, p. 295 ; nr. 1185, p. 296 ; nr. 440, p. 923 etc. Uneori, „transcrierea" autoarei nu concordă nici în privinţa conţinutului cu titlul (v. nr. 164, p. 155), iar la numerotarea paginilor unei cărţi descrise foloseşte fie litere greceşti, fie chirilice, fie ruseşti. Dezordinea şi absenţa unor criterii unitare de editare sînt vizibile pînă şi în modul în care se fac întregirile textului : cînd între paranteze unghiulare (nr. 67, p. 71 şi nr. 156, p. 141), cînd între paranteze drepte (nr. 110, p. 103), cînd, în sfîrşit, între paranteze rotunde (nr. 716, p. 264) etc. În acelaşi context se înscrie şi neindicarea depozitului de păstrare la numeroase exemplare în ciuda afirmaţiilor făcute de autoare în prefaţă (p. 4).

Aceeaşi abundenţă de greşeli este prezentă şi în textele tipărite în alte limbi (v. la *Îndreptări*, nr. 222, p. 236 ; nr. 820, p. 278 ; nr. 1318, p. 308 etc.) ca să nu mai vorbim de textul românesc care, pe alocuri, parcă nici nu a fost corectat sau dacă, în sfîrşit, s-au făcut corecturi pe el, acestea s-au operat în limitele slabelor cunoştinţe de ortografie şi de punctuaţie ale autoarei, care scrie *de sigur* (!) (p. 54), *unulca acela* (p. 64), *Miron Barnovski* (care e, totuşi, român !), *Marelui Vizir* (nume comun) (p. 66), *aşa dar* (p. 68), *adaus* (p. 69) etc., etc. ...

Dacă autoarea are foarte slabe cunoştinţe de ortografie şi de punctuaţie, ea nu dovedeşte nimic în plus în modul de exprimare care este destul de neîngrijit, adesea dezordonat şi nu de puţine ori agramat ; nu e de mirare deci că Daniela Poenaru nu stăpîneşte nici limbajul de specialitate aşa încît, însumînd toate acestea, s-ar putea spune, dacă ar fi să ne exprimăm ca autoarea, că, *„în consecinţă, se poate trage concluzia"* (p. 67) că autoarea este departe de a întruni calităţile necesare unui cercetător al cărţii vechi româneşti. Tehnoredactarea lucrării şi modul neglijent şi inestetic în care este tipărită sînt încă o dovadă în acest sens atîta timp cît la pregătirea pentru tipar şi la imprimarea unei astfel de cărţi într-un oraş ca acela în care ea a apărut, responsabilitatea autorului este cu mult sporită faţă de propria-i operă. Daniela Poenaru, în dorinţa, însă demnă de o cauză mai bună, de a-şi publica oricum aşa-zisele „Contribuţii", s-a încumetat să tipărească fără cunoştinţele de specialitate necesare şi în lipsa posibilităţilor tehnice adecvate, o carte care este în total dezacord cu tradiţia tipografică a Tîrgoviştei.

Concepută şi întocmită meşteşugăreşte şi tipărită în acelaşi mod, această „lucrare" nu se poate înscrie în nici un caz în rîndul contribuţiilor ştiinţifice de specialitate şi cu atît mai puţin ea poate fi pusă alături de bine cunoscuta *Bibliografie românească veche* cum încearcă, supraestimîndu-şi „contribuţiile", autoarea însăşi : „Alături (!) de celelalte (!) patru volume din *„Bibliografia românească veche"* sperăm că lucrarea de faţă va aduce un real folos cercetătorilor culturii româneşti vechi şi *va reuşi (!) să redea o oglindă mai fidelă (!)* activităţii şi artei noastre tipografice din trecut" (p. 4). Excelenta părere a autoarei despre „opera" sa este întrecută, precum se vede, doar de propriu-i agramatism. Oricum, afirmaţia ei constituie o impietate faţă de cei care au înzestrat cultura noastră cu ceea ce se numeşte *Bibliografia românească veche.*

I. Caproşu

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Monografia municipiului Bîrlad, 1974, 166 p.

Lucrarea este împărțită în șapte capitole. Au colaborat 14 persoane sub conducerea unui comitet de coordonare ; ea apare cu ocazia împlinirii a 800 de ani de existență documentară a localității, deși Bîrladul nu este atestat cert documentar decît la 6 oct. 1408, în privilegiul dat de Alexandru cel Bun negustorilor din Liov, unde este pomenit ca punct de vamă.

Știrile cronicilor străine despre trecutul nostru pot avea însemnătate, dar nu totdeauna și valoare documentară. Oricare ar fi însă data documentelor atestatoare, Bîrladul are o vechime mai mare de 800 de ani, iar monografia este binevenită pentru cetățenii municipiului ca și pentru alți doritori de a cunoaște viața acestui oraș.

Monografiile sînt lucrări greu de executat. Ele cer ani de cercetări documentare și trebuie să oglindească fidel realitatea istorică, evoluția socială, economică, culturală și politică a localității respective. O astfel de lucrare cere cunoștințe de paleografie și slavistică, discernămînt în selectarea materialului documentar, o tematică impecabilă și o dozare a materiei, ca volum, după importanța capitolului respectiv. Elementul primordial trebuie să fie *OMUL*, măsura tuturor lucrurilor, a cărui minte și mînă a modelat fața pămîntului.

Lucrarea începe, cum era firesc, cu **Cadrul natural geografic.** Autorul acestui capitol tratează problema în mod succint, dar competent, achitîndu-se onorabil de această sarcină.

Nu același lucru reușește să-l facă și în capitolul următor care, deși cel mai important dintr-o monografie, este tratat cu oarecare ușurință. Astfel, în expunere autorul nu trădează cunoștințe de slavistică și paleografie românească și nici familiarizarea cu documentele de arhivă în problema prezentată. Capitolul II, *Populația*, nu apare ca un studiu anume destinat lucrării în cadrul căreia a apărut *(Monografia orașului Bîrlad)*, întrucît autorul a mai publicat acest material într-o formă identică cu titlul : *Date geografice asupra populației municipiului Bîrlad* (tipărit în „Anuarul liceului pedagogic din Bîrlad", în anul 1970, p. 167—174), (autorul scrie că acest material este luat dintr-o lucrare anterioară cu titlul : *Studiul demografic al orașului Bîrlad*). Rezultă deci că acest material este același repetat de trei ori în publicații diferite. În acest capitol, autorul afirmă : „Informațiile documentare asupra numărului de locuitori, în principalele etape de evoluție ale orașului Bîrlad, sînt relativ sărace".

Autorul face apel la unele lucrări : Al. Papadopol Calimah, *Notiță istorică despre Bîrlad*, 1889 ; C. C. Giurescu, *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene*, 1967 ; I. Antonovici, *Documente bîrlădene*, vol. IV, p. 93.

Primul paragraf din acest capitol este intitulat : „Evoluția numerică". Autorul afirmă : „În orînduirea feudală exista un număr mare de tîrguri, după documentele timpului". Nu spune însă care documente, nu face nici o trimitere. „În perioada sec. XII—XIII, numărul locuitorilor trebuie să fi fost cam 1000—1500", spune autorul fără să specifice dacă e vorba de capi de familie sau de suflete și fără vreo trimitere la document.

Lipsit de știri documentare, autorul zboară peste timp la lucrarea lui Al. Papadopol Calimah care este și ea săracă în știri documentare. Al. Papadopol Calimah nu citează nici o lucrare statistică internă care să dea cifre exacte. El folosește știrile date de călătorii vremelnici, fără vreo analiză critică și fără să se obosească a observa nepotrivirea frapantă dintre Bandinus și Paul de Alep. Paul de Alep, care trece prin Moldova pe la 1652, de la Ierusalim spre Moscova, însoțind pe patriarhul detronat de turci, spune : „Seara am ajuns la un alt tîrg mare numit Bîrlad, care are trei biserici". Autorul de care ne ocupăm în expunerea de față folosește știrea lui Paul de Alep, dar trece apoi la 1716, la știrile vagi ale învățatului domn Dimitrie Cantemir, pentru ca să se întoarcă, apoi, cu șaptezeci de ani îndărăt, la 1646, la Bandinus, citat de Ion Antonovici, care scria : „Sînt șase sute de case cu 5000 de oameni, o biserică catolică și opt biserici ortodoxe". Oare autorul capitolului *Populația* nu a fost izbit de această nepotrivire a știrilor celor doi călători străini la intervalul de numai șase ani ? Nu și-a pus întrebarea : cum puteau fi în Bîrlad, în 1646, o biserică catolică și opt

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

biserici ortodoxe (Bandinus), iar în 1652 numai trei biserici ortodoxe (Paul de Alep)? Pot avea vreo valoare științifică aceste știri controversate?.. Dacă cei doi călători n-au sesizat numărul exact de biserici, clădiri mai vizibile, cum a putut număra Bandinus șase sute de case și 5000 de locuitori (cifre rotunde)?... Și, pentru a ieși din această „lipsă de știri", autorul face un salt gigantic tocmai la 1896, la *Marele dicționar geografic al României*, al lui Lahovari, cînd Bîrladul număra 19 450 locuitori. Prezentînd cifra populației de 25 288, după recensămîntul din 1912, și pe cea din 1916—1917, de 25 388, autorul explică sporul de 100 locuitori, după interval de 4—5 ani, ca rezultînd din populația vremelnică a refugiaților (!).

Dacă autorul nu s-ar fi sprijinit pe cei doi călători citați și ar fi mers la sursă, ar fi putut informa populația Bîrladului, la opt sute de ani o dată, asupra înaintașilor cu date sigure și chiar de amănunt. Pentru aceasta avea nevoie să intre în Arhivele Statului din Iași, unde se găsesc arhivele tuturor ținuturilor din Moldova, pînă la Cuza. Fără cercetarea acestor arhive nu se poate face știință istorică sau statistică. La pagina 4 a lucrării lui Al. Papadopol Calimah, autorul a întîlnit un titlu: *Catastihul Galatei* din 1583. Dacă l-ar fi interesat, ar fi aflat și despre recensămîntul lui Petru vodă Șchiopul intitulat *Catastihul locuitorilor din Moldova*, 1591. publicat de B. P. Hajdeu în *Cuvente den bătrîni* nr. 1 și *Documente privind istoria României*. cu data respectivă. Acest document împarte locuitorii pe categorii, cuprinzînd 22 ținuturi și ocoale, în care tîrgul Bîrlad este înscris cu 427 țărani „de istov", 114 pre după'nșe 87 țărani săraci, 155 curteni, 22 vătăji, 122 neameși. 9 iertați, total: 943, iar ținutul Tutovei: 1311 țărani „de istov", 226 curteni, 28 vătăji, 148 de neameși, 60 popi și dascăli, total: 1773. Apoi. ar fi găsit catagrafia din 1774 în care locuitorii sînt trecuți nominal cu starea socială: birnici, slugi, popi, mazili, privilegheți (postelnicei, polcovnicei, porușnici, căpitani etc.). Dealtfel. această catagrafie este cuprinsă, pentru ținutul Tutovei, în *Documente bîrlădene*, vol. IV, citat de autor, însă nefolosită; apoi *Condica liuzilor* din 1803. publicată în *Uricariul* vol. VII—VIII, în care Bîrladul are opt mahalale: Podenii moldoveni, 20 locuitori; Podenii sîrbilor, 10; Mahalaua de la pod în gios, 13; Mahalaua de la mijloc, 14; Mahalaua de sus, 16; Mahalaua de jos, 22; Morenii de sus. 39; Morenii de jos, 28; Jidovi, 30; haimanale 280, totalizînd 472. La aceștia se adaugă 185 de scutiți și încă 60, prin diferite cotune, slugi la diverși boieri. dar cu domiciliul în Bîrlad. Deci, un total general de 717 capi de familie.

Cele mai exacte statistici sînt recensămintele numite catagrafii în care locuitorii sînt trecuți nominal. Ele au fost făcute în 1820, 1832, 1838, 1845, 1852. 1859.

Catagrafia din 1828 înregistrează populația pe mahalale: Mahalaua Crînganii. 48 locuitori; Bujorănii de gios, 29; Podenii, 188; Muntenii, 93; Cacaina de sus, 43; Mijlocului, 279; apoi 100 negustori hrisovoliți, 51 jidovi hrisovoliți, în total 830 capi de familie.

Catagrafia din 1832 înregistra: 244 birnici, 4 mazili, 13 ruptași, 5 ruptele vitieriei, 77 căpătăieri. 38 preoți, 3 diaconi, 26 dascăli, 8 la niamuri, 5 vel căpitani, 1 căpitan, 6 porușnici, 7 postelnicei, 10 polcovnicei, 3 vornici de poartă, 64 apărați cu cărțile vistieriei, 100 bătrîni. 247 văduve, 30 slugi în total 865 capi de familie.

Recensămîntul din 1845 este și mai edificator pentru evoluția și componența populației: 360 birnici, 93 căpătăieri, 36 țigani, 3 iertați, 82 abageri, 111 precupeți, 161 bogasieri și croitori. covalii, ceprezari; 18 surucciu, 272 ciubotari, 36 mumgii și săpunari, 48 pitari, 82 dulgheri și chetrari, 14 argintari și lăcătuși, 18 bărbieri, 21 trăistari și brahari, 109 tăbăcari, 75 olari, 160 jidovi, 148 sudeți din care67 austrieceși, 35 prusaci, 2 galiceși (franc.) 22 britanici. Meșteșugarii și negustorii erau împărțiți pe stări: I = 9, II = 90, III = 532, calfe = 220; total: 1857 capi de familie.

Autorul capitolului Populația, dacă ar fi utilizat lucrarea prof. C. C. Giurescu: *Principatele Române la inceputul secolului al XIX*, București, 1957, în care autorul face constatări istorice, geografice, economice și statistice pe temeiul hărții ruse din 1835, ar fi aflat populația pe sate și orașe a celor două principate și ar fi văzut că Bîrladul număra 1877 locuitori, fiind, ca populație, al treilea din Moldova, după Iași, cu 6092, și Botoșani cu 3648 locuitori, urmat de Galați cu 1721 locuitori, fiind

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

pe țară al șaselea, după București, cu 10074 locuitori, Iași, Botoșani, Ploiești cu 3179 locuitori, Craiova, cu 2377 locuitori.

Autorul ar fi putut astfel să prezinte nu analogii nesigure, ci comparații sigure ale Bîrladului cu toate orașele din cele două principate.

Dacă manuscrisele dintre zidurile Goliei îi erau necunoscute și inaccesibile autorului, lucrarea prof. C. C. Giurescu mai sus citată, *Condica liuzilor* menționată mai sus, ca și lucrarea *Din lucrările statistice ale Moldovei...*, Iassi, 1862, tipărită cu caractere latine, îi erau accesibile. Dacă ar fi apelat la ele, autorul ar fi găsit populația Bîrladului grupată pe ramuri de activități: *tagma preoțească* (preoți, diaconi, dascăli) 116 capi de familie, 388 membri în total, din care 203 bărbați și 185 femei; *cultivatori*, 1054 capi de familie, 2662 suflete, din care 1276 bărbați și 1386 femei; *meseriași pămînteni*, 1429 capi de familie, 4653 suflete, din care 2386 bărbați și 2267 femei, între ei fiind 557 calfe; *comercianți pămînteni*, 379 capi de familie, 1529 suflete din care 881 bărbați și 648 femei, incluzînd și 121 calfe; *supușii străini*, 293 capi de familie, 919 suflete din care 481 bărbați și 438 femei; *clasele ce n-au fost supuse dărilor*, (slugi la diferiți boieri, slujbași ai statului, privilegheți etc.) 363 capi de familie, 1145 suflete, din care 515 bărbați și 630 femei; *jidovi pămînteni*, 455 capi de familie, 1869 suflete, din care 963 bărbați și 906 femei.

Autorul nu a folosit nici *Dicționarul* lui D. Frunzescu, tipărit în 1872, care dă știri asupra Bîrladului, a cărui populație se cifrează la 26586 cu tot cu Crîngu.

Pentru ultimii 72 ani, autorul, avînd la dispoziție date statistice reale, reușește să lămurească cititorii asupra dinamicii populației în epoca contemporană. Pentru restul de 728 de ani, capitolul *Populația din Monografia municipiului Bîrlad*, pare să fie sub orice așteptări, cu mult sub nivelul unei monografii jubiliare, lăsînd un gol destul de mare care constituie o infirmitate în organismul acestei lucrări ce nu poate fi remediată decît printr-o nouă ediție bine documentată, completă, la nivelul cerințelor epocii noastre.

Privitor la capitolul III, întitulat *Istoria unui străvechi oraș*, cred că titlul ar fi fost potrivit dacă s-ar fi putut face dovada că Bîrladul putea fi numit oraș sau cetate, încă de cînd se constată existența omului pe aceste locuri, și nu din epoca feudală. Autorii capitolului respectiv fac abuz de amănunte în ce privește arheologia și la un nivel mai ridicat decît puterea de receptivitate a maselor. Nu contestăm valoarea informativă a materialului arheologic, dar rămînem pe poziția noastră că tot asupra omului trebuie să se oprească mai mult atenția autorilor capitolului, ceea ce se pare că nu au prea făcut-o, apelînd cu deosebire la știrile furnizate de călători străini fără să le treacă prin propriul discernămînt și fără să observe unele nepotriviri flagrante.

Referitor la cetatea de pămînt, aceste știri nici nu merită să fie luate în seamă fiind absolut subiective: „Tătarii s-ar fi întărit apărîndu-se împotriva regelui Ladislau al Ungariei pe la anul 1236", cînd „cetățuia a fost luată cu *asalt și întăriturile ei dărîmate*"; *ori știut este că prima invazie a tătarilor a* avut loc la anul 1241.

La pagina 33 a *Monografiei*, autorii dau o serie de știri despre judecăți, execuții, forța militară etc., fără să facă vreo trimitere la sursă. La fel, vorbind despre concursul hipic din vremea lui Lăpușneanu dau ca sursă un document slav inedit aflat în păstrare la Arhivele Statului, București, fără vreo altă indicație (fond, pachet, număr), așa că cititorul este trimis să caute „acul în carul cu fîn". Căutînd să scoată în evidență importanța industrială a Bîrladului, autorii vorbesc de piva de fabricat „sucmane" de pe pîrăul Simila, dar acest pîrău era departe de orașul Bîrlad și deci și piva nu aparținea de orașul Bîrlad. În paragraful *Locuitorii orașului și îndeletnicirile lor* autorii dau componența etnică a locuitorilor, ocupațiile, știri despre agricultură, vii, păduri, vite, meseriile practicate, fără nici o trimitere, care știri, neavînd o bază de argumentare nu pot prezenta o garanție documentară.

Sîntem de părere, că, dacă lucrarea ar fi fost alcătuită cu mai multă atenție în privința căutării și cercetării documentelor și interpretării juste a materialului documentar consultat, multe din carențele acestei lucrări ar fi putut fi evitate.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

În cazul de față socotim că se impune o nouă lucrare scrisă de specialiști, cu toate datele necesare unei opere cu adevărat științifice, așa cum cu prisosință o merită orașul Bîrlad și harnicii săi locuitori.

Vasile Necula

* * * *Județul Vaslui. File de monografie*, <Vaslui>, 1972, 366 p.

Este de-a dreptul surprinzător cît de simplist este înfățișată cititorilor istoria unor localități a căror revitalizare și dezvoltare vertiginoasă a început în ultimile decenii. În dorința, justificată și întru totul lăudabilă, de a face cunoscute trecutul și prezentul acestor localități, se alcătuiesc în grabă „monografii", „file de monografie", „file de istorie" etc., care în fapt au foarte puțin comun cu istoria. Și aceasta numai pentru motivul că întocmirea unor astfel de lucrări este încredințată unor oameni incompetenți. Este și cazul Vasluiului sau al Bîrladului ca și al altor localități din acest județ a căror evoluție istorică binecunoscută cercetătorilor este atît de slab cunoscută și atît de precar înfățișată de majoritatea autorilor acestor așa-zise *file de monografie*, apărute mai tîrziu decît arată anul de pe copertă și difuzate mai ales în cuprinsul județului.

Cartea nu este o simplă lucrare cu caracter de informare, ci e însoțită adesea de aparat critic fiind așadar rezultatul unor investigații personale. Din păcate, acestea se reduc, în general, la o compilație după un număr redus de lucrări mai vechi sau mai noi ce nu au întotdeauna o legătură directă cu subiectul. Face excepție de la această „regulă" primul subcapitol de istorie al lucrării intitulat *Evoluția societății omenești în ținuturile vasluiene în perioada comunei primitive și a orînduirii sclavagiste* (p. 37—51). În afară de titlu, în care „ținuturile vasluiene" constituie o improprietate terminologică, iar noțiunea de „perioadă" putea lipsi, subcapitolul este scris cu competență. Din păcate, această competență este oarecum uzurpată deoarece, la p. 33, capitolul *Momente din istoricul* (! de ce nu: *istoria ?) județului Vaslui* menționat numai la *Cuprins* ca fiind al doilea capitol al cărții este subscris de Aurel Zugravu (vezi și p. 367), autorul de fapt numai al celei de a doua secțiuni a acestui capitol intitulată *Participarea maselor vasluiene la lupta pentru independență națională și eliberare socială* (p. 53—88). Acestui autor nu-i sînt clare noțiuni științifice ca aceea de independență *națională*, pusă de autor într-un titlu ce se referă și la perioada secolelor XI—XVIII, înainte deci de constituirea națiunii române. Dacă autorul nu știe că bătăliile de la Crasna sau de la Vaslui despre care vorbește, atît cît și cum vorbește (!), se încadrează în lupta pentru *independență statală*, el mistifică și ceea ce citește pentru propria-i documentare. Iată un exemplu: „În ținuturile vasluiene (în permanență a existat *un singur* ținut Vaslui, n.ns) ... primele tîrguri (Bîrladul, Vasluiul, Hușii) *sînt atestate documentar încă din secolul al XIV-lea*" (subl. ns.) (p. 53—54), autorul trimițînd la studiul lui D. Ciurea, *Noi considerații privind orașele și tîrgurile din Moldova în secolele XIV—XIX*, din tomul VII (1970) al acestui „Anuar", p. 24. Iată însă ce scrie la pagina *23*—24 autorul acestei valoroase contribuții științifice: „Alte așezări ... orășenești mai vechi ... aparțin, *ca formare incipientă*, sfîrșitului sec. *XIV* (... Vaslui, Bîrlad) și secolului *XV* (... Huși ...)", ceea ce este exact. Nici vorbă însă de *atestare documentară* a acestor tîrguri în secolul al XIV-lea și nici de „deplasarea" Hușilor în aceeași perioadă cu celelalte două tîrguri.
Aurel Zugravu adaugă drept concluzie „proprie" „constatarea": „deși e posibil ca întemeierea lor să fie mai timpurie", adică tocmai ceea ce a spus D. Ciurea în citatul menționat, fără însă a-și extinde afirmația și la Huși, cum face în mod greșit A. Z. În același pasaj și în cel următor, autorul folosește impropriu noțiunea de „domnitor" pentru domn. În paragraful următor, referindu-se la ceea ce

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

spusese în cel precedent despre privilegiul acordat de Ştefan cel Mare tîrgului Bîrlad, A. Z. scrie că „asemenea *privilegii* sînt acordate şi oraşului Vaslui socotit de *autorităţile domneşti* punct de vamă mică". Mai întîi, folosirea pluralului *privilegii* este improprie din moment ce nu există decît *un singur* asemenea privilegiu pentru Vaslui ; în al doilea rînd, Vasluiul nu era „socotit (!) de *autorităţile domneşti*" centru vamal ci de *domnie*, iar în al treilea rînd, menţiunea din document *vama cea mică* nu înseamnă că Vasluiul sau Bîrladul erau fiecare *„punct de vamă mică"*, ci că locuitorii acestor oraşe erau scutiţi numai de vama cea mică, cum se menţionează expres şi deci foarte clar în cele două privilegii spre a deosebi această vamă de alte taxe vamale pe care autorul le-ar fi aflat, dacă ar fi ştiut de existenţa lor, în şirul privilegiilor comerciale ce începe cu cel din 1408. După cele trei greşeli *dintr-o singură propoziţie*, autorul îşi egalează performanţa în paragraful următor scriind că „alături de cele trei oraşe (Vaslui, Bîrlad şi Huşi, n.ns.) apare şi se dezvoltă *în perioada următoare* tîrgul Fălciului, important vad comercial pe malul Prutului, *locul de origine* a vestitului domn şi cărturar Dimitrie Cantemir" (subl. ns.). După cum se ştie însă Fălciul nu *„apare ... în perioada următoare"* ci cam în aceeaşi vreme cu Vasluiul şi Bîrladul şi cu mult înaintea Huşilor. Cît priveşte originea silişteanului cărturar ne întrebăm unde se afla autorul în 1974 cînd numele comunei Hurdugi *din judeţul Vaslui*, şi nu al Fălciului, a fost schimbat în „Dimitrie Cantemir" ?

Pentru că, după cum s-a văzut, fiecare pasaj sau frază a autorului abundă în greşeli, iar spaţiul acestei publicaţii nu e destinat rescrierii de cărţi, trebuie să părăsim analiza începută mai sus, nu însă înainte de a menţiona că ceea ce urmează despre Vaslui şi Ştefan cel Mare e o compilaţie sumară şi penibilă „completată" cu un citat din Marx „ajustat" de autor după ... „Karl Marx — Note despre români, cf. Istoria României, vol. II, Buc., 1964, p. 514" (p. 55, nota 6 ; am citat trimiterea *exact* în forma din carte !). La locul indicat de A.Z. nici vorbă nu putea fi de lucrarea respectivă pentru că ea nu există, ci e citată, într-o limbă străină, Arhiva Marx-Engels ; din citatul de peste 30 de cuvinte, în tratatul citat de A. Z. nu se află decît nouă !

De la 1475, autorul sare cu „istoria" sa tocmai la sfîrşitul secolului al XVIII-lea „constatînd" că „după o perioadă de stagnare şi de cădere economică ... Bîrladul, Vasluiul şi Huşii, cunosc, la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, dar mai ales la începutul secolului al XIX-lea o înviorare sensibilă a vieţii economice..." (p. 56). De unde să ştie autorul adevărul dacă el, în locul unei informări corecte, „potriveşte" istoria după propria-i închipuire. Pentru că este bine ştiut faptul că cele trei oraşe au avut în intervalul de mai sus o evoluţie diferenţiată, Huşii neputînd progresa normal din cauza Episcopiei, iar Vasluiul decăzînd rapid nu datorită „adîncirii dominaţiei otomane" cum crede autorul, ci din cauza cotropirii şi stăpînirii feudale. În 1757, de pildă, hotarul Vasluiului trece în proprietatea mănăstirii Precista din Roman *pentru ca la 9 aprilie 1795 întregul tîrg să fie dăruit* de domn hatmanului Costache Ghica „ca să-l stăpînească dumnealui ca o dreaptă moşie a dumisale, *atît vatra cît şi locul dinprejur*" (danie reînnoită la 1820) ; abia în 1880, vasluienii vor izbuti să răscumpere, cu 16 000 de galbeni, doar vatra tîrgului (145 ha) (toate acestei informaţii se află reunite de Ghibănescu, în vol. XV al binecunoscutelor sale *Surete*). Cît priveşte lupta pentru „eliberare socială" din titlu, ea nu există pînă aici pentru autor. Cît de acerbă a fost această luptă a huşenilor împotriva Episcopiei şi a vasluienilor împotriva mănăstirii romaşcane şi a altor feudali, cititorul va putea afla parcurgînd singur izvoarele adunate de Melchisedec în *Chronica Huşilor* şi de Ghibănescu în volumul amintit, pe care autorul nu le cunoaşte, aşa cum nu ştie nici despre colecţia de *Documente birlădene* a lui Antonovici din care ar fi putut afla, spre propria lămurire mai întîi, că Bîrladul a avut o altă dezvoltare, care l-a situat din secolul al XVII-lea pînă în veacul al XIX-lea pe locul al II-lea între oraşele Moldovei. Mulţimea actelor bîrlădene din acest interval fac ca istoria acestui oraş să fie cel mai bine cunoscută după cea a Iaşilor. Dacă autorul nu are cunoştinţă de

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

toate aceste chestiuni și de izvoarele documentare, nu poate să mai mire faptul că ceea ce scrie în continuare despre istoria acestor orașe pînă spre mijlocul secolului al XIX-lea sînt simple elucubrații ce nu pot explica în nici un caz o luptă socială cu atît de adînci rădăcini în orașele menționate și niște acțiuni revoluționare „transformate" de autor într-o revoluție omniprezentă după 1848. Autorul este atît de ... rătăcit în istorie încît la subcapitolul *Începuturile mișcării socialiste și muncitorești* începe cu ... etapa manufacturieră a producției scriind că „primele forme de producție manufacturieră în *ținuturile* (!) Vasluiului. (!) sînt cunoscute cu mult mai înainte. Încă din timpul lui Duca Vodă *(1561—1563)* (!!) vistierul Ursachi în asociație cu negustorul liovean Alexandru Balaban produceau mari cantități de potasă în cele trei instalații pe care le aveau în ținutul Vaslui" (subl. ns.) p. 63). Că s-a produs potasă în Moldova medievală este un lucru știut cum se știe și despre acțiunea vistierului Ursachi despre care însă nu se poate vorbi în sensul „interpretării" autorului și nici nu poate fi plasată în anii 1561—1563 cînd Duca vodă (care din ei : tatăl sau fiul ? !) nici nu se născuse, ci în Moldova domnea... Despot vodă. După indicația autorului (p. 63, nota 18) ; „informația" de mai sus s-ar afla în „Revista istorică", XXIII (1937) nr. 4—6, p. 644" (! ! !), unde nu e nici vorbă de așa ceva (am păstrat „punctuația" autorului). Dacă această trimitere la sursă ca majoritatea celorlalte din acest subcapitol nu corespunde, următoarea de pe pagină (nota 19) corespunde, în sfîrșit, dar atît de bine încît „metoda" de lucru a autorului se concretizează încă o dată, într-o nouă modalitate de a... scrie istoria.

Iată o mostră: la pagina indicată de autor (nota tot a „uitat" să o menționeze) din vol. III al tratatului de *Istorie a României* scrie: „Pentru aceeași perioadă (sfîrșitul sec. XVIII și începutul sec. XIX, n.ns.) se păstrează autorizații *de înființare* a unor manufacturi, *despre care însă lipsesc indicații că au funcționat efectiv*", frază „interpretată" astfel de autor : se păstrează auorizații *de funcționare* (!) a două manufacturi ..., *despre care lipsesc însă indicații de funcționare efectivă*" (subl. ns). Comentariul este de prisos după cum de prisos este să mai stăruim asupra acestui lung subcapitol care constituie în cea mai mare parte a lui o falsificare grosolană a istoriei de un autor improvizat care probează față de cititor absența unei probități elementare.

Spre binele cititorului, capitolul al III-lea, scris de P. Iosub, constituie o informare adecvată asupra impetuoasei dezvoltări contemporane a județului și mai ales a orașului Vaslui pe care epoca noastră l-a revitalizat spectaculos, scoțîndu-l dintr-odată și definitiv din starea din involuție cronică de atîtea secole. Corect scrisă, dar incompletă este și prima parte, consacrată dezvoltării învățămîntului, din capitolul al IV-lea a cărui parte a doua, bine întocmită dar cam sumară și cu tentă pur informativă, comportă totuși cîteva observații în vederea adîncirii de către autor a cercetării bogatei tradiții culturale a județului pe care acesta (Ion Alexandru Angheluș) o cunoaște în manifestările sale principale și o prețuiește cum se cuvine. În forma pe care o are acest capitol (p. 141—181), formularea din partea a doua a titlului *(activitatea cultural-științifică)* reluată, separat, și ca subtitlu la p. 148, este improprie dacă avem în vedere că ea se referă doar la personalitățile științifice (p. 158—164) de obîrșie vasluiană, care au activat însă nu la Vaslui ci în alte orașe ale țării. Dacă județul Vaslui nu a avut în trecut instituții științifice aceasta nu înseamnă că în cuprinsul său nu s-a făcut cercetare științifică (uneori chiar în orașul Vaslui) ; pentru că activitatea științifică nu este neapărat legată de o instituție profilată în acest sens. Bîrladul oferă, ca puține orașe moldovene, un exemplu elocvent în această privință, cum desigur, îi este cunoscut și autorului care însă nu se oprește asupra acestui fenomen atît de caracteristic unor orașe în care au desfășurat o bogată activitate numeroși cărturari. În revistele istorice și folclorice bîrlădene, de pildă, s-au publicat destule lucrări științifice și tot științific, la nivelul epocii, desigur, s-au editat izvoare istorice și folclorice indispensabile pînă astăzi cercetătorului. În cuprinsul județului este prezentă și astăzi mai mult decît în alte părți cercetarea istoriografică locală cu bune

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

rezultate, concretizate, între altele, în ultimii ani, în publicarea unor monografii de sate ce pot servidrept model. Pe acești cercetători în deplinul înțeles al cuvîntului nu-i întîlnim, din păcate, ca autori în paginile acestei cărți, unde istoria ar fi cu siguranță altfel înfățișată cititorului. Referindu-ne însă la același subcapitol trebuie să observăm că nu aici, la *activitatea cultural-științifică*, își aveau locul *personalitățile politice* ci în cadrul altui capitol. În sfîrșit, nu se încadrează în nota generală de obiectivitate a acestui capitol subtitlul *Publicații vasluiene* atîta timp cît marea majoritate a acestora au apărut la Bîrlad, cum autorul menționează dealtfel la fiecare publicație în parte. Spiritul adevărului istoric nu ne îngăduie să eludăm atributul de *bîrlădean* pentru a-l înlocui cu cel de *vasluian*, pentru că există o tradiție istorică și culturală a Bîrladului și una, mai restrînsă, a Hușilor, care întreține și permanența cuvintelor bîrlădean și hușean.

Capitolul al V-lea consacrat monumentelor istorice și celor ale naturii, în afara cîtorva informații corecte și utile, se aseamănă în bună măsură, ca elaborare, cu cel de al II-lea. De astă dată, autorul (Ștefan Mocanu) îl „informează" pe cititor că Vasluiul era „oraș *de curte domnească*" (?!) (subl. ns.), (p 190) și, nu tocmai de acord cu autorul capitolului al II-lea (vezi mai sus), că orașul este „atestat *documentar* din anul 1375" (subl. ns), (p. 190), dată pe care, după cum se știe, nici un istoric nu o mai ia demult în seamă. Pe aceeași pagină, inscripția bisericii Sf. Ioan din Vaslui este publicată într-o traducere și o ortografie „proprie" și cu văleatul *6338* (!) în loc de : 6998. Nefiind din nou de acord cu autorul capitolului al II-lea dar nici cu cel al capitolului al VI-lea care reține (tot greșit) data de 1174 (vezi p. 213), Ștefan Mocanu scrie că Bîrladul este „amintit pentru prima dată într-un document din *1406*" (!) (subl. ns.), (p. 192). Așadar, trei date diferite ce îl descumpănesc pe cititor și îi provoacă întrebarea cum de nu a propus și colectivul de redacție al cărții una, fie ea chiar cea adevărată : *6 octombrie 1408*. În sfîrșit, tot în capitolul al V-lea, data înălțării de către Ștefan cel Mare a bisericii din Huși este socotită a fi 1494 și nu 1495 (7003), cum se consemnează în pisania monumentului.

Istoria orașelor din județul Vaslui revine pentru a treia oară în carte, în capitolul al VI-lea întitulat *Micromonografii ale orașelor* (p. 210—274) ; din păcate, ea este prezentată, în cele mai multe cazuri, tot incomplet și cu numeroase și nepermise erori, cum am amintit deja. Micromonografia Bîrladului, întocmită de Constantin Radu și Ștefan Secară, reunește, de pildă, fără spirit critic, o sumă de date ce trădează, prin modul de „redactare", un expres diletantism. Nu vom găsi așadar în prima secțiune *(Date istorice*, p. 212—217) a micromonografiei decît unele date după lucrări generale și alte cîteva informații extrase, vom vedea în ce mod, din izvoare. Să notăm deci că după datele binecunoscute, privind numele orașului și unele informații arheologice expuse mai sistematic *în alt capitol al cărții (vezi mai sus), autorii se opresc asupra începuturilor* orașului scriind, cu referire *la secolele XI—XII* că „existența *unor numeroase* (!) ateliere atestă că Bîrladul ... devenise ... un centru economic relativ dezvoltat, *avînd specific un început de industrie* (!) bazat pe ateliere meșteșugărești" (!) (subl. ns.), (p. 212—213). Enormitatea este, evident, deconcertantă, și nu mai are nevoie de comentariu nici chiar pentru faptul că e „bazată pe ateliere meșteșugărești" (!), dar este întristător să o vezi tipărită în vremea noastră într-o carte de istorie. Trecîndu-se la primele mențiuni documentare ale Bîrladului se repetă datele fără nici o valoare despre care am amintit și se adaugă un element „nou" și anume că în documentele românești orașul „este pomenit pentru prima dată într-un privilegiu comercial din *6 decembrie 1408* ... în care se prevede că negustorii care vor aduce ... pește ... de la Brăila să plătească la vama de margine, fie la Bacău, fie la Bîrlad cîte un groș și jumătate de grivnă" (în notă se menționează : M. Costăchescu — „Documente Moldovenești ...", partea a II-a, p. 632 și 635 ; ortografia aparține autorilor !). Mai întîi, trebuie să observăm că data corectă a privilegiului este *6 octombrie* 1408, dată care reprezintă și cea dintîi atestare documentară *autentică* a Bîrladului ; în al doilea rînd, nu există

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

„partea a II-a" a *Documentelor* lui Costăchescu ci „volumul II", ceea ce dovedește că autorii nu l-au folosit ; în al treilea rînd, citarea exactă a paginii textului slav (p. 632) alături de cea a traducerii lui Costăchescu (p. 635) nu înseamnă că autorii s-au folosit de textul slavon atîta timp cît pasajul reprodus de ei are abateri de la original. În traducere exactă el are forma : „la vama de margine, sau la Bacău sau la Bîrlad, acolo vor da de grivnă cîte un groș și jumătate". După ce se amintesc mențiunile orașului în hărțile din 1541, 1756 și 1797 și se face o „întoarcere" la „primele secole ale Evului Mediu", se menționează hotarnica Bîrladului „dată (?) de Ștefan cel Mare" și soarta tîrgului „începînd din secolul al XVI-lea *odată cu intensificarea procesului de feudalizare (!)* (subl. ns.), (p. 213), se sare tocmai la 1784, pentru ca să se „ajungă" la 1646, 1808 și, din nou în secolul al XV-lea etc.... Urmînd această „ordine", observăm că afirmația autorilor cum că „Petru Rareș dă Mănăstirii Grăjdeni o parte din moșia tîrgului, precum și unor boieri „pentru slujbă și credință" (sic !) moșiile Zorleni, Bujoreni, Popeni, apoi Fruntișeni, Balumirești și Cetățuia" (p. 213 ; ortografia și punctuația aparțin autorilor), este, în totalitatea ei, gratuită. În volumul (VI) și paginile (12—19) din *Studii și documente* de Iorga nu este vorba de așa ceva. În realitate, aceste sate și altele au fost desprinse din ocolul tîrgului de Aron Tiranul (16 martie 1593), Petru Șchiopul (28 martie 1594), Alexandru Iliaș, Moise Movilă etc.... (vezi *Documente privind istoria României*, A. Moldova, la datele și domniile respective). Folosind, fără control, lucrarea, de mult depășită, a lui Al. Papadopol-Calimah, autorii greșesc și cînd scriu că, Ștefan cel Mare, printr- „un document din 1460"(!), a hotărît „ca lovenii ce aduc pește de la Chilia, (!) sau cumpără mărfuri, să plătească „Vama cea mare" la Bacău sau la Bîrlad" (p. 214 ; ortografia și punctuația aparțin autorilor). În realitate, în documentul citat care e, de fapt, privilegiul comercial acordat lovenilor la 3 iulie 1460 nu e vorba de așa ceva ci de obligația de a plăti vama cea mare la Suceava, iar la Bîrlad aceeași taxă ca în privilegiul amintit a lui Alexandru cel Bun (I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, p. 271 și urm.). Trecînd peste alte erori, nu putem omite următoarea „constatare" a autorilor : „Rolul său economic (al Bîrladului, n. ns.) va face ca, *încă de la începuturi*, Bîrladul să aibă și *importante funcții politice, primii domnitori (!) ai Moldovei* fixînd reședința marelui vornic de Țara de Jos, în momentul apariției acestei dregătorii în orașul Bîrlad" (subl. ns.) (p. 215). „Primii domni" ai Moldovei se plasează oare în anul *1541*, cînd Bîrladul devenise reședință a marelui vornic al Țării de Jos, cum „descoperă" autorii, care se și contrazic imediat ce trec la exemplificare. În afara vorniciei din Bîrlad nu a existat „și o curte judecătorească", cum inventează autorii, pentru că „toate pricinile ivite în Țara de Jos" (p. 215) erau judecate de marele vornic din acest oraș. Bîrladul nu a fost, cum cred de asemenea autorii, întîi „reședință a ținutului Bîrlad" și apoi „a județului Tutova", ci întîi reședință a ținutului Tutova, din secolul al XV-lea pînă spre sfîrșitul veacului al XVI-lea *(Doc. privind istoria Românei*, A, XVI, vol. 4, nr. 24 ; cf. și D. Ciurea, *op. cit.*, p. 24), apoi reședință a ținutului Bîrlad pînă în epoca modernă, cînd devine reședință a județului Tutova. Sigiliul tîrgului Bîrlad nu are „împrejur scris cu litere chirilice — *pecetea „tîrga Bîrlad"* (subl. ns.) (p. 216), ci pe ea scrie cu caractere *slavone :* † Печать трга Брлад (Pecetea tîrgului Bîrlad). Altă „descoperire" a autorilor este aceea că „în afara sfatului obștesc (al tîrgului, n.ns.) mai erau și diverși (!) dregători, reprezentanți ai puterii domnești *care se ocupau cu strîngerea dărilor (uriadnici)*, cercetarea crimelor (deșugubinari)..." (subl. ns.), (p. 216), ceea ce este departe de adevăr : ureadnicul (vornicul) de tîrg nu era un simplu strîngător de impozite ci reprezentantul domnului în oraș pentru toate problemele ce priveau orașul, care era proprietate domnească ; tîrgoveții își au reprezentanții lor, pe șoltuz și pîrgari, iar domnia reprezentantul ei. Nu este adevărat nici faptul că „introducerea noțiunii de oraș în locul *celui* (adică în locul... *celei !*, n.ns.) de tîrg *s-a făcut* (!) în secolul al XIX-lea" pentru că ea apare, potrivit unei preluări *tale-quale* a autorilor dintr-o sursă necitată, „într-o jalbă a negustorilor datată (!)

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

22 iunie 1835" (p. 216), ci cuvîntul *oraş* apare în documentele interne încă din secolul al XVI-lea, iar pentru Bîrlad în veacul al XVII-lea. Apoi jalba respectivă nu e numai a negustorilor ci a acestora şi a tîrgoveţilor, cum se vede chiar din citatul autorilor din rîndul următor; ea nu se află, cum indică, greşit, ca de obicei, autorii la p. 9 a vol. II al *Documentelor* lui Antonovici, pe care se vede că nu le-au citit, ci tocmai la p. 297 (!).

Spre a nu rescrie acum pasaj după pasaj, trecem peste omisiunile şi unele inexactităţi ale celei aproximativ o pagină de istorie modernă şi contemporană, constatînd precaritatea cunoştinţelor autorilor cu privire la evoluţia demografică a Bîrladului. Ei nu cunosc decît puţine izvoare, aşa încît imaginea oferită de autori asupra dinamicii demografice pînă la începutul secolului XX este departe de adevăr, întocmai ca şi în *Monografia municipiului Bîrlad* apărută în 1974 (pentru datele complete, pe care nu le mai reluăm aici, v. în acest tom, p. 304 şi urm., iar pentru izvoare, v. şi p. 305—306, precum şi articolul Ecaterinei Negruţi, p. 1 şi urm.).

Trecînd peste erorile, omisiunile, stîngăciile şi greşelile de exprimare din subcapitolele *Viaţa social-economică, Învăţămîntul* şi *Cultura* (cu nume şi date greşite: „G. Waigandi (!)", „Carte românească de învăţătură — Iaşi 1642" (!) (p. 277) etc., etc.) trebuie să observăm că toate aceste chestiuni, care aici sînt repetate inutil, au fost mai bine tratate în unele capitole anterioare fără fraze ditirambice („zeci de premiere, *sute şi mii* de spectacole vizionate de milioane de spectatori"... (subl. ns.), (p. 228) etc.).

După subcapitolul consacrat oraşului Bîrlad, a cărui bogată istorie a fost mutilată şi răstălmăcită în felul în care am arătat pe scurt mai sus, urmează subcapitolul *Oraşul Vaslui* (p. 235—253), asupra căruia ne mai putîndu-ne opri din lipsă de spaţiu, atragem atenţia că trebuie rescris *în întregime* din aceleaşi motive ca şi cel privitor la Bîrlad şi întocmai ca partea istorică a celui despre Negreşti (p. 269—274) scrisă de cineva care nu numai că nu cunoaşte nimic din istoria satului şi a tîrgului Negreşti, dar nu ştie nici măcar că un *volum* dintr-o colecţie de izvoare istorice nu e acelaşi lucru cu *capitolul* unei cărţi (vezi p. 269). Singurele date şi informaţii corecte de istorie urbană din această parte a cărţii sînt cele privitoare la oraşul Huşi (p. 255—268). Ele rămîn totuşi incomplete ca urmare a faptului că spaţiul acordat acestui subcapitol a fost raportat la stadiul actual de dezvoltare a Huşilor şi nu la istoria lui, care e mult mai bogată timp de cîteva secole faţă de cea a Vasluiului.

Ultimul şi cel mai întins capitol al cărţii (cap. VII: *Schiţe monografice ale comunelor)* (p. 275—366) constituie, în partea lui istorică, de la început pînă la sfîrşit, o mostră a modului cum *nu trebuie scrisă istoria.*

Dacă intenţia redactorilor volumului de a alătura micromonografiilor de oraşe schiţele monografice ale celor 71 de comune ale judeţului este întru *totul lăudabilă, modul cum au fost redactate aceste schiţe este greu de calificat.* Fără să consulte *nici un document istoric* şi *nici un studiu de toponimie românească*, autorul a purces la schiţarea istoriei satelor vasluiene şi la explicarea numelor acestora absolut la întîmplare, scriind după bunul plac tot ce i-a trecut prin cap sau dînd crezare fanteziei altora. Deoarece toate datele istorice ale satelor judeţului Vaslui sînt falsificate de autor şi deci corectarea aici a tuturor acestor date este imposibilă, reţinem spre exemplificare doar cîteva din ele, care ca oricare altele din acest capitol, sînt caracteristice pentru maniera mistificatoare a autorului (redăm citatele în formularea, ortografia şi punctuaţia autorului!).

Potrivit închipuirii autorului, satele Banca, Stoişeşti, Ghermăneşti, Micleşti şi Sîrbi din comuna Banca „sînt localităţi care apar *aproximativ în sec. XVIII...* Referitor la denumirea satelor, se cunosc numai două cazuri (! ! !). Denumirea satului Sîrbi, (!) se presupune că ar proveni de la numele unui boier Sîrbu..., iar satului Stoişeşti îi *provine* numele de la un anume (!) Stoeşescu, *venit împreună cu alţi locuitori din părţile Moldovei de Sus (! ! !)*, (subl. ns.), (p. 281). În realitate,

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

satul Banca apare sub alt nume încă din 1444 iunie 18 *(Doc. privind istoria României*, A, XIV—XV, vol. I, nr. 241), Ghermăneştii, cu uric de la Ştefan cel Mare, este menţionat întîia oară la 1598 octombrie 6 (*ibidem*, XVI, vol. III, nr. 495), străvechi fiind însă şi Micleştii, Stoişeştii şi Sîrbii, ultimile două neavînd, evident, nimic comun cu obîrşia şi derivarea nominală presupuse de autor (pentru ultimul nume, vezi Iorgu Iordan, *Toponimie românească*, Bucureşti, 1963, p. 262 şi 285—287).

Datele istorice ale satelor Băcani, Drujeşti, Suseni şi Vulpăşeni, toate din Comuna Băcani, sînt „transformate" astfel: „Satele comunei *s-au format pe moşia boierilor Pălădeşti (!)* ... Denumirea satului Drujeşti provine *de la un vechil al moşierului, Drujescu (!)* şi *s-au format din clăcaşi mutaţi de moşier pe o coastă de deal*, la punctul „Fîntînari" ... Sînt localităţi care *s-au format în sec. XVIII—XIX (!!!)* dar au devenit *mai populate după împroprietărirea din 1864" (!)*. Iată ce spun documentele acestor sate: Susenii sînt atestaţi documentar pentru prima dată la 1436 iunie 13 *(ibidem*, XIV—XV, vol. I, nr. 157), Vulpăşenii, la 1468 septembrie 24, cînd acolo stăpînea fondatorul satului, Vulpaş *(ibidem*, nr. 432), Drujeştii, în 1495, în hotarnica Bîrladului (vechilul Drujescu, al boierului Palade, este aşadar tot o invenţie a autorului spre a explica numele satului deşi ca nume nu Drujeştii vin de la Drujescu ci, ca în toate cazurile similare, *invers*), iar Băcanii, datînd din aceeaşi epocă, erau în secolul al XVI-lea proprietate răzăşească pentru ca, la 1624 martie 24, să intre în cea mai mare parte în posesie boierească (Simion Ghenca mare spătar), *(ibidem*, XVII, vol. V, nr. 360). Abia după trei veacuri de zbuciumată istorie a acestor sate consemnată într-o mulţime de acte medievale, familia boierească Palade va ajunge, prin cumpărări şi răşluiri, să-şi formeze domeniul din jurul Bîrladului. Dacă autorul a fixat *ad libitum* începutul satelor de mai sus în sec. XVIII—XIX i s-a părut normal ca ele la început să aibă un număr redus de locuitori aşa că le-a „populat" imediat conchizînd că acestea „au devenit *mai populate* după împroprietărirea din 1864". De unde să ştie el, dacă nu are habar de documentele istorice ale acestor sate, că regiunea Bîrladului a fost în evul mediu una dintre cele mai populate din întreaga Moldovă!

Dacă autorul comite asemenea erori nedîndu-şi seama de gravitatea faptului, („fondînd" sate într-o epocă mai nouă şi „populîndu-le", cînd ele sînt străvechi şi dens populate dintru început), el oferă cititorului, în compensaţie (?!), şi enormităţi de felul celor care urmează: „Date istorice — Cel mai vechi sat (al comunei Băceşti: Armăşeni, Băceşti, Băbuşa, Păltiniş, Ţibăneştii Buhlii şi Vovrieşti, n. ns.) se presupune a fi Ezerul (în prezent contopit cu Băceştii) *format în jurul anului 1242 (!)* Satele Băbuşa şi Armăşeni sînt *sate (!) de răzeşi formate în a doua jumătate a sec. XV*, prin dăruirile pe care Domnul (!) Ştefan cel Mare le-a făcut unor oşteni remarcaţi în lupte. *Celelalte localităţi s-au format mai tîrziu (!)* avînd ca nucleu ţărani (!) clăcaşi, lipsiţi de pămînt şi implicit la voinţa proprietarilor" (!), (subl. ns.), (p. 284). Trecînd peste povestea cu „dăruirile" marelui voievod, repetată obsesiv şi inutil de autor în întregul capitol, să reţinem pentru cititor *datele reale* oferite de chiar documentele satelor respective. Afirmaţia incredibilă a acestuia că satul Ezerul „s-a format în jurul *anului 1242" (!)* este din capul locului falsă atîta vreme cît primul act moldovenesc intern datează din *1384 mai 1* şi el se referă la cu totul altceva *(ibidem*, XIV—XV, vol. I, nr. 1); cea dintîi menţiune a satului, sub prima sa denumire, Mălineşti, datează din 1503 august 8 *(ibidem*, XV, vol. II, nr. 28). Cea mai veche menţiune de sat din această comună şi din întregul judeţ este însă cea privitoare la Băceşti şi satele din imediata vecinătate dăruite, toate, la 1399 noiembrie 28 lui Ţiban, de la care s-a păstrat numele satului Ţibăneşti, numit ulterior Ţibăneştii Buhlii *(ibidem*, XIV—XV, vol. I, nr. 9). Din aceeaşi vreme datează şi satul Vovrieşti, pe care mult mai tîrziu, la 1533 martie 12, şi-l împart nepoţii lui Ţiban *(ibidem, XVI*, vol. I, nr. 329). Satele Băbuşa şi Armăşeni nu sînt „formate în a doua jumătate a sec. XV", cum inventează autorul. Dacă Armăşenii sînt ceva mai noi decît satele din jur, Băbuşa este străvechi şi nu era sat răzăşesc la prima menţiune documentară, din 1453 octombrie 22, ci se afla în proprietate feudală *(ibidem*, XIV—XV, vol. I,

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

nr. 322, sub numele de Leucuşeni). Iată deci că „celelalte localităţi" nu „s-au format mai tîrziu" cu „ţărani clăcaşi", adică începînd din secolul al XVIII-lea, cum inventează autorul „depopulînd" iresponsabil zone din Moldova secolelor XIV—XVIII, ci sînt cele mai vechi atestate documentar din judeţul Vaslui.

Lăsînd de o parte afirmaţiile eronate despre satele comunei Bălteni să ne oprim asupra erorilor autorului privitoare la comuna următoare din carte.

Despre străvechiul sat Berezeni (comuna Berezeni), de pildă, al cărui nume vine de la slavonescul *brěza* însemnînd mesteacăn (Iorgu Iordan, *Toponimie românească*, p. 80) şi despre Vicoleni, care exista ca sat domnesc cu mult înainte de prima sa menţiune documentară, din 1594, decembrie 28 (*Doc. privind istoria României*, A, XVI, vol. IV, nr. 145), autorul scrie: „Date istorice (!): În legătură cu denumirea comunei Berezeni, circulă legenda din bătrîni că aşezarea ar fi fost înfiinţată de *înfrînţii lui Napoleon Bonaparte în 1812 în lupta de la Berezina (!!!). Într-adevăr (!!!)* satul s-a înfiinţat *la începutul* sec. al XIX-lea (!) în jurul Vicolenilor, aşezare care datează de la începutul sec. al XVIII-lea, *de pe vremea* lui Dimitrie Cantemir (!), *din* (!) locuitori veniţi din partea (!) Vrancei" (subl. ns.), (p. 286). Aşadar: de la Cantemir la Bonaparte şi de la Vrancea românească la Berezina rusească pentru a aşeza la obîrşia unor străvechi sate românești... soldaţi franceji! Este uluitor!

„Localnicii spun, scrie autorul despre Blăgeşti, Igeşti şi Sipeni (comuna Blăgeşti), că s-ar fi format *în timpul domniei lui Ştefan cel Mare*, cînd în urma bătăliilor din 1475—1476 (!) oşteni moldoveni remarcaţi în lupte au fost răsplătiţi cu pămînt pe aceste locuri. *De-a lungul timpului în urma constituirii localităţilor (!)* şi ca urmare *a unor modificări în structura socială au apărut o serie de moşii (!)*, ai căror proprietari (Blaga Crezanu (!), Igescu (!) şi Sipu) au dat numele celor trei sate" (subl. ns.), (p. 288). Lăsînd deoparte povestea preluată de la localnici de autor şi completată cu „consideraţii" proprii, trebuie să spunem că toate cele trei localităţi sînt sate străvechi. Blăgeştii, al căror nume vine de la un Blaga de dinainte de domnia lui Ştefan cel Mare, era în timpul marelui domn în posesia boierului Mihu medelnicer *ibidem*, vol. I, nr. 133), Igeştii numit mai întîi Iugeşti, de la un Iuga, este tot atît de vechi ca şi primul sat şi ca şi Sipenii, deşi primele lor menţiuni documentare cunoscute datează din 1593 septembrie 20 *(ibidem*, vol. IV, nr. 116), şi, respectiv, începutul secolului al XVII-lea.

„Satul Bogdana, *veche aşezare răzăşească (!)*, datează încă din sec. XV. Într-un document de la Ştefan cel Mare, din 20 octombrie 1468 (!), se menţionează învoiala dintre Toader Zvîşteală (!)... şi surorile lui «ca primul să iee satul Zvîşteleşti, iară cele de al doilea (!) satul Şărbăneşti» (subl. ns.), (p. 289). La prima vedere s-ar putea crede că autorul a văzut documentul de la Ştefan cel Mare, ceea ce nu este adevărat atîta timp cît data de an este redată greşit (corect: 1469, numele proprietarului nu este transcris corect *(Zvîştală)*, iar citatul în formularea defectuoasă de mai sus nu se află în actul menţionat, ce nu atestă nici o „veche aşezare răzăşească" ci o proprietate feudală.

Cu observaţia că formularea de mai jos a fost „potrivită" de autor şi multor altor sate din judeţul Vaslui o transcriem pentru cititor. „Satele componente (Bogdăneşti, Buda, Horoiata, Hupoa, Orgoeşti, Ulea, Unţeşti, Vişinari şi Vlădeşti, comuna Bogdăneşti, n. ns.) formate în perioada sec. XIV—XVI, sînt *localităţi vechi răzăşeşti*, înfiinţate *de ostaşi ai domniei, aşezaţi pe aceste meleaguri prin daniile căpătate pentru vitejia lor (!)*. Numele unor sate ca Bogdăneşti, Vlădeşti, *locuitorii presupun a deriva de la nume de domni sau fii ai acestora (!!!)* (subl. ns.), (p. 290). Nu toate satele de mai sus sînt străvechi, ci unele sînt de dată mai nouă; dintre cele străvechi, Orgoeştii nu erau sat răzăşesc ci încă din vremea lui Alexandru cel Bun se aflau, împreună cu satul dispărut azi, Negomireşti, din apropiere, în proprietate feudală, fiind confirmat la 1480 septembrie 17 lui Mircea Orgoae *(ibidem*, XIV—XV, vol I, nr. 26) şi trecînd apoi în posesia boierului Petre Carabăţ care stăpînea şi în Vlădeşti şi Bogdăneşti *(ibidem*, XVI, vol. I, nr. 261). Iată deci că afirmaţia autorului este inversă adevărului ca şi presupunerea pusă pe seama localnicilor că numele ultimilor două sate derivă de la „domni sau fii ai acestora", atîta timp cît un domn Vlad n-a existat în Mol-

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

dova, iar cei cu numele de Bogdan nu şi-au avut curtea pe Hovîrleata ci... la Suceava sau la Iaşi (nume de acest gen nu provin de la domni ci de la fondatorii sau stăpînii ulteriori ai satelor — în cazul de faţă, un Vlad şi un Bogdan).

Pură fantezie constituie şi aşa-zisele „date istorice" despre satele Cepeşti, Cirţibaşi, Coroieşti, Rădăeşti, Schitu şi Tunseşti din comuna Bogdăniţa: *Vechi aşezări*, comuna (!) Bogdăniţa ca şi altele din jur *îşi trage (!)* denumirea de la *familia lui Bogdan Voievod* (care ?, n. ns.). Tradiţia populară păstrează legenda că pe aceste meleaguri îşi instalau domnitorii (!) taberele (de ce tocmai aici ?, n. ns.) în timpul luptelor cu duşmanii (care ? n. ns.), iar luptătorii viteji erau răsplătiţi *cu moşii, devenind răzeşi*" (subl. ns.), (p. 291). Lăsînd de o parte agramatismul autorului, menţionăm că nu toate aceste localităţi sînt „vechi aşezări" (Schitu, de pildă e un sat ceva mai nou), iar numele Bogdăniţei nu are nici o legătură cu vreun Bogdan vodă sau... de la soţia unui domn cu acest nume (Bogdăniţă !), ci cu... pîrîul Bogdăniţa care curge prin sat, aşa cum cel în care acesta se varsă se numeşte Bogdana, întocmai ca unul din satele aşezate pe el. Ceea ce autorul pune, în continuare, pe seama tradiţiei este pură invenţie ca şi răzeşii „confecţionaţi" de el ; nu aceştia stăpîneau „moşii", ci boierii, iar satele menţionate erau de la primele lor atestări documentare sau de mai înainte în proprietate feudală : Tunseştii, dinainte de 1453 iunie 12 (*ibidem*, XIV—XV, vol. I, nr. 316), Coroieştii, din vremea lui Ştefan cel Mare (*ibidem*, XVI, vol. I, nr. 110). Rădăeşti, dinainte de 1617 martie 15 (*ibidem*, XVII, vol. IV, nr. 157) etc.

Trecînd peste fanteziile autorului despre satele comunei Boţeşti, observăm că despre comuna Buneşti — Avereşti, cu satele : Armăşeni, Avereşti, Buneşti, Plopi, Podu-Oprii, Roşiori şi Tăbălăieşti, autorul fantazează în manieră proprie : „Date istorice : Denumirile localităţilor provin de la nume de oameni (Avereşti— *Avern (!)*, funcţii (Armăşeni — *armăşel (!)*, activităţi (Tăbălăieşti — *Tăbol (!)*, sac mic cu care ţăranii se duceau la moară) ; Plopi — de la numeroşii plopi din localitate etc. Avereşti şi Armăşeni (!) sînt aşezări vechi de răzeşi (!) din sec. XV—XVI. Celelalte sînt *mai recente şi au fost populate cu clăcaşi*" (subl. ns.), p. 293). Numele satului Avereşti vine ca şi al sinonimelor lor din judeţele Neamţ şi Suceava de la Aver, al Armăşenilor de la un Armaş (altfel s-ar fi numit Armăşei), iar al Tăbălăieştilor în nici un caz de la un... sac, ci de la numele din rădăcina cuvîntului în care a putut interveni şi o metateză. De unde ştie autorul că Avereştii şi Armăşenii „sînt aşezări vechi de răzeşi (!) din sec. XV—XVI" e greu de spus atîta timp cît, caz rar, aici nu invocă tradiţia locală. Neputîndu-ne opri din cauza spaţiului limitat asupra începuturilor şi evoluţiei acestor două sate (pentru primul a se vedea, totuşi, *ibidem*, XVII, vol. II, p. 24), trebuie să observăm că din „celelalte... *mai recente*", „populate" de autor cu clăcaşi, Buneştii erau, la 1597 august 6, sat răzeşesc (*ibidem*, XVI, vol. IV, nr. 237).

Dacă avem în vedere că în cele de mai sus ne-am oprit numai asupra a 10 comune din cele 11 ale literei B şi că observaţiile noastre se referă numai la vreo 30 de sate, cititorul va putea evalua singur prejudiciul adus de autor istoriei judeţului Vaslui dacă îi vom reaminti că acest judeţ numără 71 de comune cu 450 de sate. În condiţiile în care *datele istorice* au fost astfel mistificate, nu ştim ce bază se poate pune şi pe atît de neglijentele, ca formă, *date economice* şi *date social-culturale* privitoare la stadiul actual de dezvoltare al satelor acestui judeţ. Pentru că penalizarea autorului nu ne priveşte aici, iar cartea a fost probabil difuzată în cadrul judeţului, singura soluţie pentru înlăturarea erorii rămîne răspîndirea adevărului prin rescrierea, cu competenţă, tipărirea şi difuzarea grabnică a unei lucrări privitoare la satele acestui judeţ cu o populaţie de circa o jumătate de milion de locuitori şi cu o tradiţie istoriografică străină de astfel de „opere ştiinţifice"; căci niciodată nu s-a scris aşa ceva nici în cuprinsul actualului judeţ şi nici în afara lui despre istoria unei zone străvechi pentru care se conservă mii de acte medievale publicate tematic sau cronologic de multă vreme în colecţiile de izvoare istorice dintre care una, cea a lui Antonovici, chiar la Bîrlad (!). În acelaşi timp, trebuie să precizăm că judeţul Vaslui este singurul

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

din țară pentru care există un studiu amănunțit asupra proprietății feudale cu identificarea satelor din întregul bazin al rîului Bîrlad (C. Cihodaru, *Cîteva constatări în legătură cu proprietatea feudală și situația țărănimii din Moldova în a doua jumătate a sec. al XV-lea*, „Studii și cercetări științifice", istorie, an. XII, fasc. 1, 1961, p. 31—66).

Cu puținele excepții menționate de noi, cînd autorii s-au achitat de sarcina ce și-au asumat-o, lucrarea, în cea mai mare parte, îl dezinformează pe cititor. Ceea ce surprinde, de asemenea, nu este numai temerara lor încercare de a scrie istorie în asemenea condiții, ci și modul în care au compromis o inițiativă întrutotul lăudabilă dintru început. Alături de daunele morale aduse inițiatorilor cărții și de prejudiciul căsunat cititorului, nu se poate trece peste pagubele materiale pricinuite unei instituții dintr-un oraș în care chibzuința și hărnicia au dus la o impresionantă renaștere urbanistică contemporană.

I. Caproșu

* * * *Județul Bacău. File de istorie*, Bacău, 1974, 205 p.

Spectaculoasa dezvoltare a județului Bacău în ultimile trei decenii îndreptățește întru totul momentul de bilanț pe care și l-au propus autorii acestui volum în care se consemnează succesele obținute pe toate planurile de un județ cu un bogat trecut istoric. Realizările contemporane nu sînt prezentate separat ci în procesul devenirii istorice a județului începînd din cele mai vechi timpuri pînă astăzi. De aici și subtitlul *File de istorie*, folosit des în ultima vreme, dar fără un înțeles precis. Este și cazul lucrării de față în care dezvoltarea județului, fiind urmărită pe ramuri de activitate (industrie, agricultură, comerț, cultură, învățămînt, etc.), istoria este prezentă în *file* foarte inegal, uneori chiar deloc, în funcție de bagajul de cunoștințe istorice al autorilor; după cum se va vedea însă, aceste cunoștințe, cu unele excepții sînt foarte sumare și, adesea, foarte greșite. Cît privește dezvoltarea contemporană a județului, ea este prezentată, uneori, la un nivel informativ care nu poate mulțumi, întocmai ca și modul de elaborare și de exprimare. Unele secțiuni ale cărții sînt mai curînd niște scurte dări de seamă decît capitole ale unei lucrări elaborate după criterii științifice, cu structură unitară, care să cuprindă într-o expunere sistematică totalitatea problemelor pe care le comportă complexa dezvoltare contemporană a județului. Între istoria mai veche a acestuia și cea mai nouă nu trebuie să existe cezuri și omisiuni ca în cazul de față. Aceste *file de istorie* trebuiau să se constituie într-un tot istoric unitar cu accentul firesc pe epoca ultimelor trei decenii care e cea mai fecundă din întreaga istorie a acestei zone. Pentru că această epocă este tot *istorie*, care trebuie înțeleasă și prezentată ca atare, integrată unui lung proces de devenire istorică, potrivit materialismului istoric. Or, așa cum sînt scrise aceste *file*, ele nu se articulează într-o succesiune care să dea, în totalitate, imaginea reală a trecutului și prezentului atît de dinamic al județului; ele constituie mai curînd un produs palid, făcut în grabă, produs ce nu se corelează cu înfăptuirile de anvergură ale Bacăului contemporan. În cadrul acestor înfăptuiri, lucrarea face o evidentă notă discordantă. Faptul se datorește în întregime autorilor, care nu s-au străduit nici să se documenteze în măsura cuvenită sau cel puțin să-și clarifice pentru sine noțiunile și faptele pentru o consemnare corectă a lor și nici să armonizeze *filele* pentru a evita inexactitățile și neconcordanțele dintre unele capitole. Și aceasta în ciuda împrejurării că numărul autorilor este foarte mare (19 colaboratori, doi redactori și doi coordonatori) și deci sarcina pe care a avut-o fiecare (raportată la cele 200 de pagini ale cărții) nu a avut acea anvergură ce face uneori ca autocontrolului autorului sau controlului redactorului să le scape unele inerente inadvertențe.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Spațiul limitat nu ne îngăduie o înregistrare completă a erorilor, omisiunilor și tuturor celorlalte neajunsuri ale acestei lucrări lacunare și dezarticulate din punct de vedere științific, care privează pe cititor de o bună parte din cunoștințele pe care ea ar fi trebuit să i le ofere pentru formarea unei imagini la nivelul exigențelor actuale asupra unei zone atît de interesante sub raport istoric. Bunăoară, capitolul *Populație* (p. 13—24), deși poartă pe fiecare pagină drept colontitlu *file de istorie,* are prea puțin comun cu istoria. Străin de istorie, de izvoarele ei și de interpretarea istorică, autorul se încumetă să facă, totuși,... istorie, „reușind" în cele din urmă să dea o imagine falsă asupra evoluției demografice a actualului județ Bacău. A aborda o problemă istorică fără o cercetare istorică și fără metoda și mijloacele istoricului este un *non sens.* Este tocmai cazul autorului acestui capitol care, în absența spiritului istoric al cercetării problemei și a cunoștințelor istorice, încearcă o abordare istorică a chestiunii, „arzînd etapele" însă pentru a ajunge la recensămîntul din 1912, după care, cu putință statistică spre „completare", problema apare, pentru autor, ca și rezolvată. Ce a fost pînă aici, autorul nu mai știe nimic, în afară de faptul că *„primele (!) indicații statistice* de oarecare certitudine le avem *abia* din 1835" (subl. ns.), citînd incomplet o „sursă" care, de fapt, este o lucrare de interpretare pe baza unei hărți rusești din 1835. Cum și-a putut închipui autorul și, alături de el, redactorii volumului, că pînă la recensămîntul din 1912, populația acestei zone a interesat o singură dată (la 1835) pe cineva, este foarte greu de spus. Sau, dacă la atît se reduc cunoștințele sale, cum, oare, și-a îngăduit să le încredințeze tiparului inducîndu-l în eroare pe cititor într-un mod atît de greu de calificat. Degeaba încearcă autorul în fraza de început a capitolului să arate, cu repetiții supărătoare, „continuitatea" populației în zona respectivă dacă el trece apoi peste atîtea secole de istorie demografică a județului punînd în loc o singură propoziție agramată : „În marea ei majoritate (98,7%), populația județului se compune din români, *băștinași ai locului* (!) parte din ei mocani, veniți din Transilvania..." (p. 13), (punctuația aparține autorului). Trecînd peste tautologia și contradicția de nerezolvat *în această formă* a propoziției, dar observînd că ea este ilustrativă și pentru modul în care este scris capitolul, ca logică și ca formă (compoziție, ortografie și punctuație), trebuie să arătăm cititorului neavizat că *primele* indicații statistice cu privire la vechile ținuturi ce le înglobează azi județul Bacău datează cu aproape trei secole și jumătate înainte de cele pe care le „cunoaște" autorul capitolului menționat din această lucrare. Este vorba de catastiful (statistica) din 1591 februarie 20 a lui Petru vodă Șchiopul (vezi *Documente privind istoria României,* A. Moldova, XVI, vol. IV, nr. 5, p.5—6). Urmează, apoi, datele statistice, incomplete, dar peste care nu se poate trece, ale călătorilor străini Quirini (1599), Bonnici (1632), Diodat (1641), Bassetti *(1643)* și Bandini *(1646),* cunoscuți foarte bine istoriografiei românești începînd încă din secolul al XIX-lea (vezi D. Ciurea, *Noi considerații privind orașele și tîrgurile din Moldova în secolele XIV—XIX,* în tomul VII (1970) al acestui „Anuar", p. 33, 35 și *passim* pentru bibliografia problemei). Complet străine îi sînt autorului și arhivele interne care conservă atîtea statistici din secolele XVIII—XIX. Dacă ar fi cercetat măcar sumar Arh. St. Iași autorul ar fi aflat nu „prime indicații statistice" la 1835, ci o statistică foarte amănunțită, din 1774, în care este înregistrată *nominal* populația pe ținuturi, orașe și sate. Cît privește statisticile din secolul al XIX-lea, ele sînt în număr mare și datele lor sînt de mult cunoscute ; Condica liuzilor din 1803 e publicată încă din 1885, iar catagrafiile din 1820, 1832, 1838, 1845, 1852 și 1859 sînt bine cunoscute și de multe ori analizate în lucrările de specialitate (pentru date și bibliografia problemei, vezi D. Ciurea, *op. cit.,* p. 56—58 și *passim ; Populație și societate,* Cluj, 1972, și o nouă reexaminare a lor, în articolul Ecaterinei Negruți din acest tom). Cum se încumetă autorul să se ocupe de evoluția demografică a unei zone cînd el nu știe nici de cînd datează orașele ei, este greu de răspuns. După autor, de

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

pildă, „orașele Buhuși, Moinești (și) Slănic" au „apărut ca localități urbane în perioada 1912—1948" (p. 19). Este, aceasta, o altă enormitate prin care istoria județului e falsificată grație neștiinței autorului, care nu pomenește nimic nici despre celelalte orașe ale ținuturilor ce compun astăzi județul Bacău (pentru începutul acestor așezări urbane și evoluția lor demografică în prima jumătate a secolului al XIX-lea, vezi lucrările citate mai sus și tabelul statistic întocmit de Ecaterina Negruți în articolul menționat din acest tom). Autorul nu știe nimic nici despre dinamica demografică din a doua jumătate a secolului al XIX-lea pentru că, în afară de cartea referitoare la anul 1835 și de recensămintele de la 1912 încoace, el nu a mai consultat nimic. De aceea, în tabelul al doilea, de la p. 14, aceste două date constituie pentru el „pietre de hotar"; în condițiile existenței atîtor statistici anterioare, raportarea calculului pe care îl face în acest tabel la anul 1835 este inutil. Și aceasta cu atît mai mult cu cît și între cei doi ani menționați (1835—1912) există date statistice pentru fiecare *oraș și sat* din actualul județ. La 1872, de exemplu, orașul Bacău avea 13 118 locuitori, iar Tîrgu Ocna, 8 460 locuitori (Dimitrie Frunzescu, *Dicționar topografic și statistic al României*, București, 1872, p. XVI). Date de același fel pentru *toate* localitățile băcăuane și unele informații utile pentru explicarea dinamicii populației județului putea găsi autorul, de asemenea, în *Marele dicționar geografic al României*, vol. I—V, București, 1898—1902. Naufragiat însă în istoria populației, ale cărei izvoare de bază nu le cunoaște, autorul ajunge inevitabil să înfățișeze cititorului, în locul cuvenitului capitol de populație, propria-i neștiință, viciind în chip fundamental, datorită incompetenței și lipsei de responsabilitate, imaginea reală, ilustrată de izvoarele istorice, asupra evoluției demografice a acestei unități administrative.

Următorul capitol al cărții este intiulat *Istorie* (p. 25—60); titlul este impropriu atîta timp cît în multe alte capitole problemele sînt abordate din punct de vedere istoric. Capitolul începe cu istoria străveche și veche, concentrate în subcapitolul *Mărturii arheologice despre așezările băcăuane* (p. 25—27), în care, în locul unei prezentări sintetice și competente a acestei epoci bine reprezentate în descoperirile din cuprinsul județului, ni se oferă cîteva pagini searbede, cu formulări ce se concretizează, uneori, în grave greșeli de fond și de logică istorică. Între altele, aflăm că în „epoca bronzului..., oamenii... *s-au înmulțit*"... „datorită dezvoltării forțelor de producție" (!) (p. 26) (autorul a vrut să spună, probabil, că *populația a crescut* datorită acestui factor, ceea ce este cu totul altceva). După ce sînt menționate „peste 250 de așezări" cu mărturii arheologice dacice, se consemnează că „dacii, care au trăit la Bogdănești-Oituz și mai ales la Răcătău au fost nevoiți să-și facă șanțuri de apărare împotriva triburilor dușmane", ceea ce, după punctuația autorului, păstrată de noi aici, înseamnă *nici mai mult nici mai puțin că numai în cele două localități au trăit dacii*, lucru absurd și în contradicție cu ce a spus autorul mai înainte. Același pasaj contrazice și afirmația autorului din paragraful precedent, în care se spune că „triburile dacice... au preferat așezările... cu deschideri largi, *fără întărituri speciale necesare apărării*" (subl. ns.) (p. 26). După autorul acestui subcapitol, pe care nu pare a-l caracteriza proprietatea termenilor sau ortografierea lor corectă (scrie „opidum" în loc de: *oppidum*), „în vremurile tulburi, de neliniște", „ale migrațiilor germanice, hunice și slave", „populația autohtonă își continua *febrila* (!) activitate economică" (p. 27). Frazele încîlcite sau ditirambice ale acestui capitol incoerent și nesistematic nu pot ține locul unei expuneri istorice metodice asupra acestei bogate zone arheologice. Autorul scrie, de exemplu: populația românească a județului, moștenitoare a unor *glorioase tradiții culturale*... a putut să-și continue viața pe aceste meleaguri..." (p. 28). Dacă această afirmație se referă la secolele II—IX, să notăm și afirmația cu care își începe expunerea autorul capitolului Cultura: *„Istoria culturală* a județului Bacău, din nefericire, nu poate fi urmărită *decît de pe la 1840 încoace*, și aceasta în forme

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

destul de modeste şi naive de cele mai multe ori" (subl. ns.) (p. 161). Cititorul neavizat este astfel de-a dreptul buimăcit nu numai datorită contradicţiei dintre cele două afirmaţii ci şi pentru erorile ce le conţin. Din păcate, în continuarea capitolului de *istorie* el nu va avea parte doar de erori, căci subcapitolul *Ţinutul Bacău în epoca feudală*, prin mulţimea enormităţilor ce le conţine, constituie o ilustrare elocventă a incompetenţei autorului.

Pentru a proba „existenţa unor aşezări săteşti... în aceste părţi", autorul vrea să aducă în sprijinul afirmaţiei sale „cele mai vechi documente ale cancelariei domneşti a Moldovei". Complet străin de istoria medievală şi de izvoarele ei documentare, autorul, odată cu citarea primului act medieval, îi şi serveşte cititorului prima enormitate, însoţită însă şi de cea dintîi interpretare „liberă" a documentului. Este vorba de actul publicat greşit de M. Costăchescu, în *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, vol. I, p. 20, şi, după acesta, în colecţia *Documente privind istoria României*, seria A, Moldova, sec. XIV—XV, vol. I, p. 4, nr. 5, prin care Ştefan voievod întăreşte Duşcăi, fiica lui Toader, mai multe sate pe Tazlăul Sărat. Păstrat sub forma unui rezumat tîrziu, documentul are data greşită, fapt neobservat de editorii lui. Dacă autorul acestui subcapitol nu s-ar fi limitat doar la lectura primelor documente moldoveneşti păstrate şi ar fi avut răbdarea, la care sarcina ce şi-a asumat-o *îl obliga*, de a citi măcar următoarele 30 de acte din colecţie, ar fi descoperit, chiar fără pregătirea de specialitate ce nu o probează, că este imposibil ca o fiică (Duşca) să primească o confirmare domnească înaintea tatălui (Toader); căci exact peste 25 de pagini din acelaşi volum al colecţiei se publică actul cu data 1412 (6920) februarie 19 dat de Alexandru cel Bun în favoarea lui Toader şi a fratelui său (p. 29, nr. 34). În mod logic deci, primul act are data greşită, ca şi alte atîtea rezumate vechi, iar domnul emitent este Ştefan cel Mare, cum ar fi putut să afle singur autorul dacă ar fi continuat să citească documentele pînă la domnia marelui voievod. Pentru aceasta însă era nevoie de puţină bunăvoinţă şi onestitate profesională. Faptul l-ar fi scutit şi de eroarea, rezultată din „interpretarea" sa grăbită, de a face din Ştefan cel Mare... Ştefan Muşat (!). În acelaşi mod ar fi descoperit singur că actul cu anul greşit datează de la 1458 sau imediat după aceea.

Cu al doilea act citat de autor, el comite o a doua mare eroare deoarece face consideraţii istorice cu privire la şase sate de pe Tazlăul inferior *pe baza unui document fals*. Necunoscînd nici măcar ordinea primilor domni ai Moldovei, autorul nu a fost izbit de imposibilitatea citării în acest act, care în volumul amintit nu are data „12 martie 1399", ci „1399 (6907) <după martie 12>, a voievozilor Ştefan şi Roman în ordine inversă; menţionarea în această vreme a ţinutului Trotuşului putea iarăşi să-i dea de gîndit fie chiar dacă ar fi citit începutul cronicii lui Grigore Ureche dacă nu cunoaşte nici una din numeroasele lucrări privind organizarea administrativă a Moldovei feudale (pentru cititor amintim cea mai nouă contribuţie ştiinţifică în această problemă publicată de D. Ciurea în tomul II (1965), p. 143 şi urm. din acest „Anuar"). La sfîrşitul secolului al XIV-lea, toponimele Brătila de Jos şi de Sus nici un existau; primul datează din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, iar al doilea din secolul al XVIII-lea, cînd familia boierească Botezatu a întocmit falsul pentru cotropirea proprietăţii răzăşeşti din Brătila (cf. Leon Şimanschi, *Un pretins act moldovenesc de la Iuga voievod*, în „Revista arhivelor", an. LI, vol. XXXVI, nr. 1—2, 1974, p. 297 şi urm.).

În aceste condiţii, afirmaţia autorului că „materialele documentare păstrate în arhivele noastre *cît şi* (!) în (cele din, n.ns.) alte ţări demonstrează existenţa încă din *secolele XIV-lea şi XV-lea* (!) a multor sate din părţile Bacăului" (p. 29) îşi pierde în mare parte din conţinut, mai ales că autorul mai citează doar două documente de la începutul secolului al XV-lea pentru a demonstra vechimea satelor din cuprinsul teritoriului actual al judeţului. Această vechime se poate proba însă cu numeroase documente ulterioare al căror subtext o demonstrează mereu chiar şi dincolo de „menţiunea sugestivă", pe care nu a descoperit-o autorul, ci e citată de atîţia alţii înaintea lui, că „hotarul satului să fie pe acolo pe unde a fost din veac" (p. 29); această menţiune,

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

transcrisă, fără discernămînt critic, de autor după o traducere veche, are, potrivit documentelor originale, următoarea formă: „pe unde *au folosit* din veac", ceea ce nu arată, cum își închipuie autorul istoriei medievale băcăuane, „*o continuare* a vechilor așezări românești formate în perioadele anterioare", ci *existența străveche* a acestor așezări la data primei lor atestări documentare. Numărul satelor respective nu se reduce, evident la celelalte patru (!) documente medievale (două din 1400, unul din 1409 și altul din 1410) pe care le citează autorul și la care adaugă doar alte 11 așezări rurale, ci la o sumă mare de sate care, deși sînt menționate pentru prima dată în secolele XV sau XVI, se vede clar că aparțin secolelor anterioare ale căror prime acte s-au pierdut sau nu ne sînt cunoscute încă. Cu cîteva acte medievale citite în grabă și „interpretate" în manieră proprie, autorul nu are de unde să știe, dar cititorului trebuie să-i reamintim că zona ținuturilor Trotuș și Bacău a fost foarte populată din cele mai vechi timpuri întocmai ca și ținuturile din jur din care actualul județ înglobează un număr de sate. Cît privește tîrgurile Bacău și Trotuș „a căror existență și organizare *trebuie admisă* cu mult înaintea anului 1400" (p. 29) se cuvine să spunem că nu e nevoie pentru aceasta de logica oarecum concesivă a autorului, ci de a reaminti circumstanțe descifrate de atîția cercetători că Trotușul exista *sigur* înainte de 1400, iar Bacăul ființa ca tîrg, tot atît de sigur, înainte de întemeierea Moldovei. În acest context nu trebuie să ne mai mire faptul că după „aserțiunea" autorului, numeroșii călători străini au fost atrași pe aceste meleaguri, între altele, de *„uriașa* producție de fructe și struguri" și, aidoma vestului îndepărtat american, de „prezența numeroaselor turme de vite" (!) (p. 30). Cît privește formulările autorului mai citim că, deși invadatorii străini „dispuneau de *numeroase armate* (adică de *armate numeroase*, ceea ce e cu totul altceva !, n. ns), au fost nu de puține ori înfrînți" (p. 30), iar „progresele economice agrare și meșteșugărești, ale minerității și comerțului" (p. 30) îl situează pe autor în aceeași culpă față de limba română ca și „interpretările" sale față de istoria medievală. De unde se vede că istoria medie a județului Bacău nu se poate scrie de oricine numai pentru că e din acest oraș, ci de un cercetător serios și responsabil care cunoaște bine atît bogata istorie a acestor meleaguri cît și pilduitoarea zicală „a-ți găsi Bacăul".

De la acest capitol, în care feudalismul e prezentat, așa cum e prezentat (!), doar într-o fază a lui, se „plonjează" în plină orînduire capitalistă. Ce s-a întîmplat pe meleagurile județului timp de cîteva sute de ani, nu se spune în capitolul de *istorie*, așa încît cititorul va trebui, spre binele lui, să se informeze din altă parte. În carte urmează așadar subcapitolul *Economia județului Bacău în anii (!) capitalismului*. Exceptînd formularea titlului și unele stîngăcii stilistice, aceasta e prima secțiune din carte scrisă corect și onest pe baza unor cercetări directe a izvoarelor. Aceeași mențiune se cuvine a fi făcută și pentru mișcarea muncitorească începînd cu anul 1920 (p. 42 și urm.). Între această parte însă și subcapitolul amintit se înșiruie, pe o *singură pagină*, un număr de fraze generale cu privire la intervalul 1848—1918; nu se spune nimic concret despre anul revoluționar 1848, nici un cuvînt (!) despre unirea din 1859, nimic (!) despre războiul de independență și despre primul război mondial, ci doar cîteva propoziții generale despre răscoala din 1907. Cum e posibil ca trei sferturi de veac de *fierbinte* istorie românească să fie practic trecute sub tăcere, este foarte greu de explicat. Dacă o cercetare directă, în arhive, nu s-a putut face într-un răstimp scurt, parcurgerea numeroaselor izvoare publicate stătea la îndemîna oricui. Pentru că istoria județului, în care s-au înscris atîtea pagini luminoase de către localnici, nu poate fi concepută fără aceste evenimente. Istoria mișcării revoluționare și muncitorești din perioada contemporană nu poate fi ruptă și nici prezentată în afara acestei epoci. Absența logicii istorice și, deci, a spiritului materialismului istoric, împietează profund asupra acestei părți a cărții.

Deși putea fi mult mai bogat și mai bine structurat, capitolul *Economie* (p. 61—124) constituie o bună informare cu privire la dezvoltarea actuală a județului. Unele secțiuni (vezi, de pildă, *Naționalizarea principalelor mijloace*

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

de producție..., p. 61—70) se întemeiază pe o cercetare adecvată a documentelor; o adîncire a acestei cercetări ar putea îmbogăți și nuanța istoria acestei perioade. În alte secțiuni ale capitolului însă, prezentarea este destul de seacă, iar greșelile de limbă abundă. Potrivit cuprinsului, *Comerțul*, *Cooperația meșteșugărească* și *Cooperația de consum* sînt socotite capitole de sine stătătoare ale cărții, cînd, în chip logic, ele trebuiau plasate ca subcapitole ale *Economiei*.

În tot cazul, autorul capitolului *Comerț* este tot atît de străin de comerț pe cît e de străin de istoria lui și de limba română, deoarece el nu știe mai nimic despre trecutul atît de bogat al comerțului băcăuan; pe cel actual, a cărui puternică dezvoltare și modernizare este binecunoscută, îl expediază în cîteva tabele și tot atîtea pagini agramate. Și este păcat pentru un oraș care s-a născut la răspîntia unor drumuri comerciale ca o expresie a acestora. Autorul scrie dintru început că „nu sînt puține dovezile care atestă *documentar* o permanentă activitate în domeniul schimbului de mărfuri" (subl. ns.) (p. 125). Aceste „nu puține dovezi" documentare se reduc însă la una singură care, fiind ilogică și agramată se anulează de la sine. Iat-o: „Nu e întîmplător (?!) că actul emis de Cancelaria (!) lui Alexandru cel Bun, în octombrie 1408, este tot (!) referitor la comerț, domnul Moldovei se adresa negustorilor lehi lioveni" (ortografia și punctuația aparțin autorului). După spusele autorului că „cele două importante vămi: Tg. Trotuș și Bacău... nu de puține ori își disputau întîietatea", cititorul ar putea crede că între cele două centre vamale „nu de puține ori" au fost adevărate conflicte ceea ce, evident, este departe de adevăr, rosturile celor două centre fiind diferite prin chiar așezarea lor. O simplă privire a hărții l-ar fi făcut pe autor să gîndească logic, dacă istoria economică a zonei respective îi este necunoscută. Schimbul comercial făcut prin Bacău cu Brașovul timp de sute de ani este redus de autor la fraza: *„Vestitele brașovene"* (imposibil de înțeles ce vrea să spună autorul prin aceste cuvinte, n. ns.) aduceau în Moldova, deci și la Bacău, produse ale manufacturilor (de etapa produselor meșteșugărești, autorul nu știe nimic, n. ns.) ducînd de aici sarea Tg. Ocnei, grînele Văii Siretului, piei, miere, vite" (p. 125). Dacă la atît s-ar fi redus comerțul cu Moldova timp de atîtea secole, negustorii vremii s-ar fi lăsat cu siguranță de meserie.

Vrînd să explice cunoscuta zicală „ți-ai găsit Bacăul", autorul scrie că „vămile Bacăului *erau mari* și toți cei care treceau prin aceste locuri își găseau Bacăul, adică *li se impuțina serios marfa prin vămuire"* (subl. ns.) (p. 126). Nu ne vom opri asupra originii și sensului zicalei, dar vom constata falsa imagine ce rezultă din caracterizarea punctului vamal de la Bacău printr-o zicală și nu prin izvoare istorice contemporane. Potrivit acestora din urmă taxele vamale băcăuane nu erau așa de mari cum își închipuie, *după zicală*, autorul, ci la fel cu cele ale altor punote vamale și *cu mult mai mici* decît cele din reședința domnească principală a țării (Suceava). Pentru informarea cititorului transcriem din privilegiul comercial acordat lovenilor de Alexandru cel Bun, privilegiu ale cărui stipulații au fost reînnoite de domnii următori: „cine va duce postav la Brașov, la vama principală, în Suceava, (va da) de grivnă *trei groși*, iar în Bacău, de grivnă *un groș și jumătate*, iar în Totruș, de grivnă *un groș și jumătate;* iar cînd se vor întoarce, de fiecare povară, la Totruș cîte doi groși. iar în Bacău, de fiecare povară cîte *doi groși"*; sau: „cine va duce postav în Țara Românească, va da la vama principală, în Suceava, de grivnă cîte *trei groși*, iar la margine, în Bacău, de grivnă *doi groși;* iar cei ce aduc din Țara Românească fie piper, fie lînă sau orice, pentru 12 cîntare, în Bacău (vor da) *o jumătate de rublă* de argint", iar la vama principală, în Suceava, pentru 12 cîntare, *o rublă* de argint"; sau: „Lovenii ce vor merge la Brăila, după pește, la vama de margine, fie la Bacău, fie la Bîrlad, acolo vor da pentru o grivnă cîte *un groș și jumătate...* (iar) la vama principală, în Suceava, de grivnă cîte *trei groși"* (subl. ns.) (M. Costăchescu, *Doc. mold. înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, p. 631—632). De unde să știe autorul, dacă nu a văzut niciodată textul acestui privilegiu comercial, că taxele vamale pentru fiecare oraș, deci și pentru Bacău, nu erau stabilite *ad libitum* de vameși, ci de domnie, atît de interesată în dezvoltarea comerțului și deci de pre-

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

zența negustorilor în orașele moldovene. Pasajele reproduse de noi anulează de la sine și ultima frază fantezistă a autorului cu privire la comerțul băcăuan din orînduirea feudală: „Despre o activitate comercială în sens organizatoric se poate vorbi abia odată cu ivirea, dezvoltarea și intensificarea producției manufacturiere (de unde? n. ns.). Dar aceasta se întîmplă numai începînd cu secolul al XVIII-lea" (!) (p. 126). Cu privire la cele de mai sus, concluzia se impune: autorul ne avînd nici măcar cunoștințe elementare de istorie economică, falsifică în numai cîteva fraze întreaga evoluție comercială a județului de pînă la 1864.

Deși conține informații și date statistice interesante, capitolul *Învățămînt* este mai mult o dare de seamă scrisă foarte neglijent. Ca structură, acest capitol se deosebește de altele din carte prin absența părții de istorie a învățămîntului băcăuan (se menționează doar cîteva date statistice pentru anul 1938). Mai bine scris, ca formă, dar nu la nivelul cerut de subiect, capitolul de *Cultură* reunește o sumă de date utile, începînd cu cele de la mijlocul secolului trecut. Pînă la această dată, autorul nu reține decît existența unor monumente medievale, pe care doar le înșiruie, și faptul că în *Descrierea Moldovei* nu se „amintește nici un fapt cultural", ceea ce constituie pentru autor un argument de a trece brusc la secolul al XIX-lea, lăsînd deoparte faptele culturale ale întregii epoci feudale. Opera lui Cantemir nu îndreptățește însă premisa falsă (citată de noi mai înainte) a autorului, reluată de el la pagina 162 în altă formă: „Faptele culturale, pe aceste meleaguri, demne de a ne reține atenția, se consumă abia pe la mijlocul secolului trecut". Realitatea este însă alta și ea poate fi dedusă chiar din cele cîteva referiri ale autorului la epoca feudală, pe care acesta nu o cunoaște și nici nu a cercetat-o (întreprindere desigur mult mai dificilă decît investigarea epocii moderne, pentru care informațiile sînt mai ușor de adunat). În acest sens, ajunge să ne referim la faptul că autorul îl „unge" ca domn pe Alexandru, fiul lui Ștefan cel Mare, care nu a purtat niciodată titlul de voievod; nu a existat un „Alexandru Vodă", cum crede autorul, asociatul la domnie de către Ștefan fiind în ultima parte a vieții marelui domn, Bogdan vodă, care i-a și succedat în scaun. Eroarea menționată devine enormitate, la prezentarea *Muzeului de istorie și artă* din același capitol, unde se menționează că „s-au efectuat, de asemenea, cercetări privind *perioada prefeudală*, care au dus la descoperirea curții domnești de la Bacău — așezare cu o prezență activă în *veacul al XV-lea* pentru viața politică și economică a Moldovei, avînd, la finele secolului al XV-lea, un rol economic deosebit și funcționînd drept *capitală administrativ-politică* pentru Moldova de jos" (subl. ns.) (p. 168—169). Este foarte greu de calificat situarea unei descoperiri din secolul al XV-lea în... perioada prefeudală; afirmația, ca să nu spunem că frizează ridicolul, demonstrează în orice caz absența unor cunoștințe istorice elementare. Că aceeași curte e o *„așezare* (!) cu o *prezență activă în veacul al XV-lea pentru viața politică*... a Moldovei" (subl. ns.) e pură invenție, atîta timp cît prezența lui Ștefan cel Mare este semnalată doar în treacăt la Bacău: odată la 13 septembrie 1457, cînd venea de la mănăstirea Bistrița (vezi I. Bogdan, *Doc. Ștefan*, vol. II, p. 257—259) și altă dată la 15 mai 1462, cînd mergea spre Chilia (*Doc. privind istoria României*, A. Moldova, XIV—XV, vol. I, nr. 384, p. 319). Ștefan cel Mare deci n-a stat efectiv niciodată la Bacău. Dacă autorul l-a avut în vedere, tot în chip eronat, firește, pe Alexandru, fiul lui Ștefan cel Mare, se cuvine să reamintim că acesta a murit la 26 iulie 1496, așa că, din acest punct de vedere, afirmația este complet gratuită. Tot o enormitate este și „aserțiunea" autorului potrivit căreia curtea domnească de la Bacău a funcționat „drept *capitală* administrativ-politică pentru Moldova de jos". Mai întîi, noțiunea de *capitală*, în accepțiunea dată de autor, nu exista pentru vremea aceea, ci existau doar funcțiile de reședință domnească principală și secundară. În al doilea rînd, o astfel de împărțire administrativă (de cea politică nici nu putea fi vorba, pentru că Moldova a fost un stat *unitar* în tot cursul evului mediu) a avut loc mult mai tîrziu, după 1541, cînd însă reședința Țării de Jos a fost Bîrladul.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Cu excepția cîtorva capitole și părți de capitole care se referă la perioada contemporană și, uneori, la cea modernă, care sînt scrise în spiritul adevărului istoric, restul cărții este de-a dreptul o nereușită, pentru că această lucrare este în total dezacord cu spectaculoasa dezvoltare actuală a Bacăului și cu tradiția sa istorică.

I. Caproșu

ROMEO CREȚU, *Prezențe românești la Istanbul*, București, Ed. Albatros, 1973, 93[—95] p.

Titlul acestei cărți corespunde numai în parte conținutului ei, iar acest conținut este departe de a-l satisface pe cititorul dornic de a se informa cu privire la vestigiile istorice românești din fosta capitală a Bizanțului. Aceasta pentru că lucrarea este o simplă compilație, incompletă și cu greșeli, înscriindu-se de la sine în aria diletantismului. De aceea, cititorul va trebui să apeleze ca și pînă acum la bibliografia problemei, pe care autorul nu o cunoaște decît parțial și foarte sumar și din care a compilat mai puțin în legătură cu acest subiect și mai mult din ceea ce nu se referă direct la el. Ce rol are, de pildă, republicarea într-o asemenea lucrare a unor acte interne sau a unor extrase din rapoartele diplomatice constantinopolitane editate demult în colecțiile de izvoare românești? Și, mai ales, se poate întreba, pe bună dreptate cititorul, ce rost are reeditarea lor *greșită*?

Documentul lui Ștefan cel Mare pentru satul Călinești, din 1491, este reprodus în întregime în carte cu erori și cu data greșită: 6979 (1471) deși este publicat demult în *Documente privind istoria României* (A, XIV, vol. I, nr. 140) cu anul corect și deși originalul se conservă mai demult la Biblioteca Academiei R. S. România. Tot cu data greșită este menționat de autor și documentul, de la același domn, al satelor Tătărași, Mîndrești ș.a. ale mănăstirii Bistrița (vezi p. 25). Aceste acte nu au fost publicate „în volum", în 1932—1933, de Paul Mihailovici (p. 25), cum afirmă autorul, ci în revista „Cercetări istorice" din aceiași ani pe care Romeo Crețu o menționează în *Bibliografia selectivă* de la sfîrșitul cărții (!). Întregul capitol *Hrisoave și alte documente* (p. 24 și urm.), dealtfel fără rost în carte în această formă, abundă în erori, contradicții și banalități, între ultimele numărîndu-se și prezentarea de către autor ca ceva ieșit parcă din comun a unor caracteristici arheografice ale actelor. La pagina 25, autorul menționează că Paul Mihailovici a publicat „o serie de documente găsite la Constantinopol, pergamente în limba greacă (!), dosare (!) cu acte de judecăți... care datează din perioada 1411—1755", iar la pagina 31 scrie că „o serie de documente, printre ele multe românești, s-au păstrat și în arhiva Metohului Sfîntului Mormînt: hrisoave de mare preț, unele legate cu șnururi de mătase albastră și sigilii, altele cu șnururi roșii și verzi (și fără sigilii?, n.ns.), aparținînd domnilor molodveni, începînd cu un hrisov dat de Ștefan cel Mare în 1462 (!) și terminînd cu un altul al lui Nicolae Mavrocordat în 1714"... În realitate este vorba, după cum se știe, despre unele și aceleași acte din una și aceeași arhivă a Metohului Sfîntului Mormînt din Constantinopol. Pe cît de străin este însă autorul de aceste documente pe atît de puțin familiarizat este el și cu alte prezențe românești la Istanbul despre care s-a încumetat, totuși, să scrie. Poate de aceea, uneori, el preferă acestor *prezențe*, pe cea a Bizanțului la nordul Dunării, așa că „se întoarce" în țară scriind, în

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

limitele aceloraşi „cunoştinţe", un capitol despre... *Frescele din ţările române — formă de exprimare a influenţei Bizanţului* (p. 40 şi urm.), pe care îl ilustrează cu portretele lui Mircea cel Bătrîn şi al lui Neagoe Basarab de la Curtea de Argeş, cu cele ale lui Alexandru cel Bun şi Ştefan cel Mare de la Suceviţa şi, respectiv, Voroneţ şi cu... scena Asediului Constantinopolului şi cea a grupului de turci din Judecata de apoi a Voroneţului etc.... Parcurgînd deci sumar fie şi numai ilustraţia, cititorul se convinge repede că a fost înşelat prin chiar titlul cărţii : în loc să i se prezinte prezenţe româneşti la Istanbul, i se prezintă prezenţe bizantine în România. Cît priveşte modul în care autorul face acest lucru, cititorul ajunge repede să se întrebe : de ce a tipărit Editura Albatros o asemenea lucrare ?

I. Caproşu

AL. ZUB, *Kogălniceanu istoric*, Iaşi, Ed. Junimea, 1974, 852 p.

O carte de excepţie — este opinia unanimă a celor care au făcut cunoştinţă cu masiva lucrare semnată de Al. Zub, *Kogălniceanu istoric*. Nouă capitole (introducere, periplu bibliografic, formaţia intelectuală, scrieri istorice, concepţia istorică, editarea izvoarelor, implicaţii istoriografice, activitatea de îndrumare şi stimulare a cercetărilor în cadrul Academiei Române, posteritatea istoricului), un rezumat în limba franceză, un indice de publicaţii Kogălniciene şi un altul de nume alcătuiesc acest volum care ne încîntă prin erudiţia vehiculată, prin adîncimea şi fineţea judecăţilor, prin alesele însuşiri ale stilului.

O monografie Kogălniceanu a fost şi rămîne o întreprindere temerară, fiind vorba de o personalitate extrem de complexă : istoric, om de stat, orator, jurist, literat — un titan, cum spune autorul, pe măsura acelei epoci de însemnătate capitală în istoria patriei, cînd s-a pus temelia şi apoi a fost clădit edificiul noului stat român modern ; „un om genial, cel mai mare conducător cultural şi politic pe care l-au avut românii în epoca modernă" (N. Iorga).

Al. Zub se opreşte însă asupra istoricului Kogălniceanu pentru că istoria „este dimensiunea lui cea mai caracteristică, poarta prin care se poate pătrunde mai lesne în biografia atît de complexă a cărturarului şi militantului politic", istoricul însoţind într-una „pe scriitor, pe economist, pe omul de stat, pe orator, pe publicist, fiecare din aceste ipostaze avînd ca trăsătură comună spiritul prin excelenţă istoric" al acestei prodigioase personalităţi.

Avînd o contribuţie de pionerat distinctă la constituirea istoriografiei moderne româneşti, publicînd cea dintîi revistă specială de istorie în România („Arhiva Românească", 1840), editînd corpusul de izvoare narative (1845—1852) într-o manieră care l-a făcut pe Hasdeu să-i compare rolul în istoriografia română cu cel al lui Columb în geografie, furfurînd decisiv şi binefăcător cultura vremii sale, Kogălniceanu rămîne înscris pe vecie în galeria marilor noştri istorici.

După cum se ştie, Al. Zub a tipărit în 1971 o bibliografie consacrată lui M. Kogălniceanu, veritabil model al genului, ceea ce i-a dat posibilitatea să treacă la publicarea metodică a unui şir de studii închinate vieţii şi operei cărturarului în condiţiile cunoaşterii exhaustive a subiectului şi a raporturilor implicite, de natură să îngăduie lărgirea viziunii şi dobîndirea unui tablou complet, fără fisuri. Dacă vom adăuga însuşirile personale ale istoricului ieşean : o solidă cultură filosofică şi istoriografică, o inteligenţă vie, pătrunzătoare, capabilă să stăpînească nuanţa ce cade în imperceptibil, o mare pasiune de muncă şi o probitate ştiinţifică exemplară, atunci vom înţelege de ce Al. Zub ni se înfăţişează ca cel mai indicat istoric să-şi asume plăcuta, nobila şi, totuşi, dificila misiune a întocmirii monografiei *Kogălniceanu istoric*, de proporţii fără precedent.

Iată, aşadar, cîteva dintre temeiurile care i-au îngăduit autorului să stabilească în modul cel mai nimerit ce a datorat Kogălniceanu înaintaşilor săi, familiei sale, mediului în care a trăit şi învăţat în patrie ; ce, cît, cum şi de la

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

cine a învățat el în țară și în străinătate ; evoluția sa de la micul elev la marele cărturar și militant ; originalitate și influențe ; opera istoricului ; ecoul ei în țară și peste hotare ; ce a însemnat această operă pentru cultura și istoriografia română ; cît îi datorează urmașii etc.

Spre deosebire de predecesorii săi, Al. Zub nu și-a limitat cercetarea la principalele lucrări istorice ale lui M. Kogălniceanu, ci a cuprins totalitatea lor ; concepția istorică a cărturarului a fost definită în raport nu numai cu operele sale bine cunoscute, ci apelînd totodată la scrierile și demersurile ocazionale ; fiind vorba de un *creator de istorie*, Al. Zub a ales cea mai potrivită metodă de expunere a materiei : însoțirea biografiei cu exegeza operei, totul într-un cadru evenimențial și de gîndire românesc și european.

Ne-am îngădui să facem doar două rezerve. Cea dintîi privește motivele insuficient de justificate care l-au determinat pe autor să așeze capitolul despre *concepția istorică* într-o ordine care întrerupe expunerea activității istoriografice. Credem că acest capitol își avea locul mai nimerit la începutul ori la sfîrșitul părții consacrate creației Kogălniciene. Cea de a doua rezervă privește afirmația concluzivă de la p. 241 : „două direcții fundamentale, strîns împletite și decurgînd din principiile de la 1789, se schițează în societatea românească de la începutul secolului XIX : una democratică și alta națională". După opinia noastră, cele două direcții se confundă în acea perioadă istorică ; separația se va produce, ce-i drept, dar mai tîrziu.

Kogălniceanu istoric este, prin conținut și formă, o realizare remarcabilă a istoriografiei române, o carte, repetăm, de excepție, de aleasă erudiție, în care autorul a semănat cu dărnicie idei ce ne farmecă prin ascuțimea și noblețea lor.

Nu putem încheia această invitație la o lectură cuceritoare fără să menționăm meritele *Editurii Junimea* care, publicînd cartea în superbe condiții grafice, fără a-i amputa dimensiunile, a înțeles că este vorba de o operă făcută să dăinuie prin temă și realizare științifică, a înțeles să-și cinstească și în acest fel menirea.

L. Boicu

Revoluția de la 1848 în Țările române. Culegere de studii. Redactori responsabili : N. ADĂNILOAIE și DAN BERINDEI, București, Ed. Acad., 1974, 325 p.

Materialul din volumul ai cărui redactori sînt doi distinși istorici — N. Adăniloaie și Dan Berindei — cuprinde studii referitoare la evenimentul propriu-zis și la reflectarea revoluției pașoptiste în conștiința politică a României.

Seria studiilor este deschisă de Matei Ionescu, care se ocupă de *Revoluția europeană și revoluția română. De la Tînăra Europă pînă la anul revoluționar 1848*. Autorul insistă asupra legăturilor revoluționarilor români cu conspirația europeană de toate orientările și toate nuanțele, de la carbonarismul italian și cercurile babuviste pînă la „Tînăra Europă" și socialismul premarxist. Sînt determinate punctele de contact între români și lumea revoluționară europeană, care în afară de Paris — centrul principal de legătură — mai erau Viena și Budapesta. Se stabilește apoi că istoria acestor contacte începe după insurecția polonă din 1830—1831. În ce privește căile de pătrundere a ideilor revoluționare se precizează că, în afară de calea emigraților poloni, aceea a tinerilor revoluționari români care își făceau studiile în străinătate, ori filiera difuzării operii lui Lamennais în țările române, a mai existat una intermediată de emigranții politici francezi și italieni care se stabiliseră în Principate. Matei Ionescu subliniază că românii au reținut din toate influențele numai acele idei care răspundeau exigențelor revoluționare de ordin programatic și tactic ale societății românești.

Studiul lui Dan Berindei tratează despre *Programul intern al revoluției române din 1848—1849*. Analizînd cu simțul nuanțelor și cu o permanentă grijă pentru reliefarea esențialului programelor revoluționare din Moldova, Țara Românească și Transilvania, autorul ajunge la o serie de concluzii substanțiale în

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

ce privește obiectivele și caracterul lor. Se evidențiază că, deși au fost elaborate în diferite locuri și împrejurări, programele au numeroase elemente similare și se completează unele pe altele, alcătuind programul unitar de luptă a românilor, eficient nu numai în împrejurările revoluționare din 1848-1849, ci și în perioada următoare. Dincolo de deosebiri, impuse în bună parte de cauze obiective, ele reprezintă în nuanțatele lor formulări un tezaur comun ideologic. Se afirmă apoi că acest program aparține, ca și revoluția însăși, unui cadru european.

N. Adăniloaie, în studiul său *Revoluția de la 1848 și problema unității naționale*, arată că năzuința spre unitate națională, care cuprinde toate clasele sociale la mijlocul secolului al XIX-lea, și-a găsit un cadru prielnic de manifestări publice în revoluția de la 1848. După ce se face o sugestivă expunere a premiselor și a tendinței unității politice a românilor pînă la 1848, se prezintă apoi evoluția lor în timpul și după înăbușirea revoluției. Autorul afirmă în mod concludent că revoluționarii — deși urmăreau înlăturarea sistemului feudal și unirea celor trei țări române — nu au putut exprima în acte oficiale constituționale aceste deziderate, din cauza condițiilor externe defavorabile, decît parțial. De aceea ei au propus ca prim obiectiv numai unirea Moldovei și a Țării Românești, ea trebuind să formeze nucleul pentru unirea cu Transilvania. Se menționează că în faza finală a revoluției a existat și proiectul susținut de unii transilvăneni, menit să salveze acele părți din națiune supusă dominației habsburgice, unirea Bucovinei, Transilvaniei și a Banatului într-un stat român sub egida Austriei, ca o formă de trecere la unirea cu românii de dincolo de Carpați. Ideea însă a unirii celor trei țări românești se găsește categoric exprimată în presa, corespondența, broșurile și manifestările publice ale revoluționarilor din acea perioadă.

Gh. Platon tratează în studiul său *Masele în revoluția de la 1848*, împrejurările și rolul acesteia în cele trei țări române. Autorul, neîmpărtășind părerea că în Moldova a avut loc numai o mișcare revoluționară, susține că și aici a avut loc o revoluție care a fost înăbușită înainte de a-și afirma integral și practic dezideratele sale. În comparație cu cea din Moldova, participarea activă și conștientă a maselor a determinat în Țara Românească caracterul revoluției și i-a asigurat succesul. În ce privește Transilvania, mai mult decît în celelalte țări, revoluția a fost a maselor, a țăranilor care reprezentau imensa majoritate.

În studiul său intitulat *Probleme militare în revoluția română de la 1848*, C. Căzănișteanu arată că istoria militară a revoluției relevă originile ei autohtone și caracterul ei unitar. Într-o expunere clară și bine argumentată se demonstrează că principalii conducători ai mișcării din Țara Românească și Transilvania au elaborat pentru prima oară în istoria modernă română o doctrină militară proprie. În continuare se specifică apoi că transformarea armatei regulamentare dintr-un instrument exclusiv de pază într-un instrument al revoluției, trecerea de la o armată organizată pe temeiurile înguste ale privilegiilor de stare la o armată deschisă tuturor categoriilor sociale, precum și formularea conceptiei războiului popular ca mijloc de apărare a revoluției, au constituit principiile care au stat la baza organizării și a concepției militare din timpul revoluției de la 1848.

Vasile Netea este autorul studiului *Presa română în timpul revoluției de la 1848*. Analiza atentă și minuțioasă îngăduie autorului să tragă concluzii deosebit de interesante. După ce se arată că revoluția de la 1848 reprezintă un salt în istoria publicisticii românești, se subliniază că presa care pînă la 1848 avea în deosebi un caracter literar, pedagogic și economic, odată cu izbucnirea revoluției, determinată de aceasta, dobîndește un puternic caracter politic. Publicistica română, fără a avea un program stabilit în comun și o conducere unică, a exprimat ideea independenței și a unității naționale, relevînd existența unei conștiințe solidare românești. Atitudinea presei a fost însă mai puțin fermă și mai puțin unitară față de emanciparea clăcașilor și de împroprietăriri, precum și referitor la structura viitoarei adunări constituante.

C. Șerban semnează un documentat studiu, intitulat *Ecoul revoluției române de la 1848 în presa europeană a vremii*, în care prezintă atitudinea ziarelor din apusul și centrul Europei, care dădeau numeroase informații atît cu privire la desfășurarea evenimentelor revoluționare din țările române, cît și la conținutul

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

programelor revoluționare. În coloanele acestor publicații se găsesc știri interesante referitoare la implicațiile revoluției de la 1848 pe plan european, în special la poziția Rusiei și Turciei, sugestii cu privire la reglementarea pe cale diplomatică a crizei politice din această parte a Europei provocată de izbucnirea revoluției române.

Revoluția pașoptistă reflectată în conștiința politică a României moderne (1859—1877) este subiectul studiului lui Apostol Stan, care cu mult discernămînt face o prezentare a atitudinii diferitelor grupuri liberale și conservatoare față de marele eveniment de la 1848. Autorul este de părere că lupta dintre ideologia liberală și cea conservatoare a contribuit la difuzarea idealurilor sociale și naționale care au animat generația de la 1848 și a conturat obiectivele, rolul și locul jucat de diferitele pături și clase sociale. Totodată, confruntarea dintre grupările politice a reliefat și măsura în care concepția ideologică a revoluției se găsea oglindită în sistemul de organizare politică și instituțională al statului român. Autorul reușește să expună nuanțat toate particularitățile ideologice ale diferitelor grupări politice.

Alexandru Porțeanu se ocupă de *Tradițiile revoluționare pașoptiste în mișcarea muncitorească și socialistă din România.* După ce se afirmă că mișcarea muncitorească a formulat aprecieri în general exacte cu privire la caracterul și importanța revoluției de la 1848, autorul analizează articolele din diferitele publicații socialiste cu privire la evenimentele și programele revoluției de la 1848, insistînd în mod special asupra lucrărilor lui C. Dobrogeanu-Gherea. Se precizează că atenția militanților socialiști a fost fixată asupra corelației dintre factorii interni și cei externi ai revoluției. Aniversarea semicentenarului revoluției de la 1848 a oferit mișcării socialiste prilejul de a pune în valoare învățămintele revoluției, de a formula ample aprecieri cu privire la evenimentele și personalitățile pașoptiste. Se subliniază apoi că după crearea P.C.R. (1921), tradițiile revoluției de la 1848 au jucat un rol tot mai activ în practica revoluționară.

În studiul *1848 în tradițiile luptei revoluționare a Partidului Comunist Român,* Vasile Nicula își propune să analizeze modul în care acest eveniment s-a reflectat în concepția mișcării muncitorești și a partidului comunist. Cercetarea vădește că evenimentul a fost receptat creator în spiritul înaltelor principii democratice. Într-o formă succintă și judicioasă se prezintă manifestările importante în care militanții Partidului Comunist și ai organizațiilor de masă au relevat în prim plan obiectivele înaintate ale revoluției pașoptiste, precum și felul cum s-a oglindit acest mare eveniment în documentele și în presa de partid. Autorul arată apoi că evocarea acestui eveniment crucial în istoria patriei a oferit ocazia de a proceda la o analiză profundă a consecințelor generate de revoluția de la 1848 pentru dezvoltarea ulterioară a țării.

În studiul *Revoluția de la 1848—1849 din Transilvania în gîndirea forțelor progresiste maghiare din România interbelică,* Ștefan Csucsuja prezintă evoluția gîndirii social-politică și istorică progresistă în rîndurile naționalității maghiare a României interbelice în determinarea trăsăturilor caracteristice ale revoluției de la 1848. Forțele socialiste avansate ale naționalității maghiare din perioada interbelică căutau să tragă din evenimentele revoluționare învățăminte pentru lupta lor politică în vederea democratizării țării. Nota dominantă a acestei evoluții — afirmă autorul — este progresul realizat pas cu pas în înțelegerea fenomenului pașoptist, în dezvoltarea de la o viziune burghezo-democratică spre interpretarea materialist-dialectică.

Volumul se încheie cu studiul lui V. Curticăpeanu, *Istoriografia revoluției românești de la 1848—1849,* în care se analizează progresele realizate îndeosebi de istoriografia de după 23 august 1944 consacrată pașoptismului și care s-au impus printr-o concepție fundamental deosebită, materialist-istorică și printr-o nouă metodologie de investigare a factorilor esențiali ai revoluției, neglijați sau ignorați de vechea istoriografie. Autorul termină studiul cu constatarea că progresele înregistrate de istoriografia română lărgesc atît orizontul informației, cît și modalitățile de interpretare a revoluției de la 1848.

Sprijinit pe o riguroasă cercetare, volumul reprezintă o contribuție prețioasă. Concluziile pe care autorii le desprind în urma analizei au în vedere, în primul

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

rînd, sublinierea existenței legăturilor strînse între cele trei țări românești și evidențierea revoluției române ca proces unitar pe tot cuprinsul spațiului carpato-dunărean.

N. Corivan

GEORGE PLATON, *Lupta românilor pentru unitate națională 1855—1859. Ecouri în presa europeană*, Iași, Ed. „Junimea", 1974, 347 p.

Prin el însuși, titlul cărții care face obiectul prezentării de față ne edifică asupra însemnătății materiei. Este vorba, pe de o parte, de anii limită (1855—1859) care coincid cu recunoașterea oficială și formală într-un forum european (conferința de la Viena) a „chestiunii române" ca problemă internațională și apoi trecerea ei pe primul plan al agendei diplomatice continentale, iar pe de altă parte de însăși tema volumului: ecoul internațional al „chestiunii române".

Acest din urmă aspect s-a derulat, din motive bine cunoscute, atît de frapant, încît a fost de îndată sesizat și dezbătut cu pasiune de contemporanii evenimentelor. De altfel, Th. Codrescu avea să publice la Iași în chiar anul 1856 cartea *Presa franceză și Principatele Române*. De atunci, numeroase extrase din presă au fost republicate în colecții de documente (îndeosebi în *Acte și documente relative la istoria renașterii României)* și utilizate copios de cercetători. Se ajunsese, totuși, la o oarecare inhibare a investigațiilor metodice în acest gen de surse documentare primejdioase prin labilitatea lor, iar tema se oferă încă drept obiect de studiu plin de promisiuni.

Studiile întreprinse în străinătate i-au îngăduit lui Gh. Platon să facă un important pas înainte pe această cale. El a publicat mai întîi lucrarea *Ecoul internațional al Unirii Principatelor Române* (în volumul *Cuza Vodă. In memoriam*, Editura „Junimea", Iași, 1973), pentru ca un an mai tîrziu să pună în circulație culegerea de surse la care ne referim în cele ce urmează.

Firește, ecoul internațional al luptei românilor pentru unitate națională nu se reduce la reflectarea în presă, numai că în deceniul al VI-lea al secolului trecut presa a dobîndit o importanță (din foarte multe puncte de vedere) fără precedent: atunci ea s-a ridicat la rangul de *nouă mare putere*.

Introducerea (p. 3—86), Anexele (p. 89—335), Lista cronologică a documentelor (p. 336—342) și indicele de nume de persoane (p. 343—347) alcătuiesc compartimentele cărții lui Gh. Platon. Introducerea este un veritabil studiu consacrat „chestiunii române" ca problemă internațională, cele patru paragrafe tratînd problematica esențială a anilor de referință. Anexele cuprind articole, corespondențe și extrase din *Revista politică* centrate, cum spune autorul (p. 8), „pe *sublinierea* continuă a locului și a ponderei problemei românești" în politica europeană a epocii. Materia este ordonată pe ani, cronologic: de la ecoul conferinței de la Viena (martie 1855) la urmările convenției de la Paris (august 1858).

Culegerea se întemeiază pe ziarele „Messager du Midi" (Montpellier) și „L'Indépendance Belge" (Bruxelles). Ceea ce lărgește însă mult aria de cuprindere a *Ecoului* și sporește interesul pentru carte, este foarte nimeritul procedeu al republicării a numeroase extrase din revista politică a principalelor ziare ale vremii. În felul acesta, ceea ce putea să se reducă la un ecou local peste granițe, a devenit un ecou european, justificînd titlul volumului. Ne grăbim să mai adăugăm că sursele *sînt „inedite"* și însoțite în note de bogate și utile precizări. Ecoul în opinia publică europeană al „chestiunii românești", atitudinea oficioasă sau oficială a cercurilor politice și a celor guvernante din diverse țări (îndeosebi cele implicate direct) și, mai ales, lupta românilor pentru împlinirea marelui țel al Unirii ni se înfățișează în toată întinderea și pasionanta lor angajare.

O singură și minimă observație am avea de făcut: pentru a evita posibile confuzii, s-ar fi cuvenit să se redea titlul original al ziarelor germane, engleze și austriece, nu cel în traducere franceză.

L. Boicu

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

ILIE SEFTIUC, IULIAN CÂRȚÂNĂ, *România și problema strîmtorilor*, București, Ed. științifică, 1974, 431 p.

Necesitatea unor lucrări consacrate *marilor probleme* cu care a fost confruntată din belșug România în trecutul mai îndepărtat și, îndeosebi, mai recent nu trebuie, credem, demonstrată. Așa stînd lucrurile, se cuvine să remarcăm inițiativele demne de toată lauda ale istoricilor Ilie Seftiuc și Iulian Cârțână de a fi încredințat tiparului două sinteze ce se înscriu integral pe aceste coordonate și care, deopotrivă, ilustrează genul.

Este vorba, în rîndul întîi, de volumul *Dunărea în istoria poporului român* (București, Ed. științifică, 1972, 404 pag.), care, în anul 1973, a fost încununat cu unul dintre prestigioasele premii pentru istorie ale Academiei R. S. România ; în al doilea rînd, avem în vedere lucrarea de față, asupra căreia ne propunem să insistăm în rîndurile ce urmează.

Avînd la bază un extrem de bogat material documentar inedit și întemeindu-se pe datele vastei bibliografii (aproape exhaustivă) mondiale și naționale existente pe marginea problemei abordate, lucrarea în discuție propune cititorului — pe parcursul celor șase capitole, încadrate de o *Introducere* și de *Concluzii* — o lungă incursiune într-un spinos domeniu istorico-diplomatic ce are tangență cu demersurile și interesele țării noastre, cu precădere în epoca contemporană, pentru statornicirea unui regim favorabil la strîmtorile Mării Negre.

Introducerea volumului cuprinde două compartimente. În cel dintîi, care se referă la *Însemnătatea strîmtorilor pentru România* (p. 5—20), autorii dezvoltă — gradual și documentat — argumentele în virtutea cărora țara noastră a fost interesată îndeaproape de condițiile navigației prin Bosfor și Dardanele. Din expunere, reținem atenția precizările : „... Interesul manifestat de România, pentru problema strîmtorilor are la baza sa serioase temeiuri geografice și istorice. Fiind unul dintre statele riverane ale Mării Negre, Bosforul și Dardanelele constituind pentru ea singura ieșire la marea liberă, la căile maritime intercontinentale, România a fost și a rămas și astăzi vital interesată în menținerea liberei navigații prin strîmtori. Interesul pentru un regim de libertate la strîmtori sporește și prin faptul că România este riverană a Dunării și stăpînă pe două dintre cele trei guri ale acestui important fluviu internațional. S-a remarcat (C. Diamandy — n. ns.), pe bună dreptate, ca «dacă geografic este Dunărea sfîrșește la gurile ei, economic este ea se varsă în Marea Mediterană : în Deltă își varsă apele, în Mediterana își duce navele...»" (p. 15). Cît privește pericolul ce prezintă pentru România închiderea strîmtorilor, autorii îl pun cel mai bine în evidență apelînd la observațiile aceluiași diplomat român, C. Diamandy, după care „«efectele unei închideri prelungite (a strîmtorilor — Gh. B.) nici nu pot fi măsurate : ele ar atinge viața noastră socială, creditul nostru și ar zgudui întreaga noastră alcătuire financiară»" (p. 18).

Tot în cuprinsul *Introducerii*, Ilie Seftiuc și Iulian Cârțână întreprind o amplă și temeinică investigație asupra *Izvoarelor și istoriografiei problemei strîmtorilor* (p. 20—46).

În cel dintîi capitol, intitulat *România și problema strîmtorilor pînă la sfîrșitul primului război mondial* (p. 47—72), se insistă asupra eforturilor diplomației române, dintre 1877—1878 și 1918, pentru asigurarea unui regim de deplină libertate de trecere și de navigație prin Bosfor și Dardanele. Se relevă efectele gestului din 14/27 septembrie 1914 al guvernului turc care, în perspectiva intrării în război de partea Puterilor Centrale, a procedat la închiderea Dardanelelor. Pentru România, angajată cu începere din 1916 în războiul pentru desăvîrșirea unității de stat, decizia Turciei a avut grele consecințe, determinînd un hotărît protest al guvernului român la Constantinopol și, concomitent, abordarea de către largi cercuri de la noi a problemei strîmtorilor în perspectiva postbelică ; toate soluțiile avansate în cursul primului război mondial au fost, după încheierea conflictului, clasificate și susținute „mai hotărît în vederea Conferinței de pace. O serie de evenimente istorice anterioare, și mai ales experiența primului război mondial, au născut — subliniază autorii — ideea că atunci cînd un singur stat

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

a avut stăpînirea strîmtorilor, el a fost tentat să abuzeze de această situaţie. Menţinerea în continuare a unei asemenea stări de lucruri trezea României temerea că atîta vreme cît va exista un singur stăpîn conflictele pentru strîmtori vor persista. Se aprecia că soluţia indicată «de natură, de raţiune şi de regulile de drept»» după prăbuşirea Imperiului Otoman şi a celui ţarist, după înfrîngerea Puterilor Centrale, rămînea aceea preconizată încă din vremea războiului : Marea Neagră, ca şi strîmtorile, trebuiau să rămînă deschise pentru circulaţia tuturor categoriilor de vase, comerciale sau militare ; neutralizarea strîmtorilor, interzicerea blocadei sau a oricărui act de ostilitate în apele Bosforului şi Dardanelelor, distrugerea fortificaţiilor, Constantinopolul trebuie declarat oraş liber. Regimul internaţional urma să se concretizeze în înfiinţarea unei „Societăţi a Naţiunilor" — un organism internaţional, format din delegaţi ai tuturor statelor, care va administra strîmtorile şi Constantinopolul în interes general. Experienţa de organizare a Comisiei Europene a Dunării urma să fie extinsă şi asupra strîmtorilor" (p. 71—72).

Următorul capitol priveşte *România şi problema strîmtorilor după primul război mondial, 1919—1922* (p. 74—136). După ce prezintă cadrul internaţional complet nou în care s-a pus problema strîmtorilor în urma conflagraţiei dintre 1914 şi 1918 (victoria Antantei, prăbuşirea celor trei mari imperii austro-ungar, ţarist şi otoman etc.)· istoricii Ilie Seftiuc şi Iulian Cârţână se opresc asupra conflictului în care s-au aflat marile puteri învingătoare pentru cîştigarea unor poziţii dominante la strîmtori ; în acest context este urmărită acţiunea României, care, fără a se lăsa la remorca statelor aliate, a promovat o politică proprie. Această linie de conduită s-a făcut simţită atît în timpul lucrărilor Conferinţei de pace din 1919—1920 pentru prepararea tratatului de pace cu Turcia (Sèvers, 10 august 1920), cît şi în cursul conflictului greco-turc din 1920—1922, faţă de care România a adoptat o atitudine de perfectă neutralitate. În tot acest răstimp — demonstrează autorii, pe baza investigării arhivelor diplomatice interne — România a avut în vedere, în problema în speţă, salvgardarea a două mari interese : 1) asigurarea libertăţii şi internaţionalizării strîmtorilor ; 2) menţinerea păcii în Balcani (p. 134).

Capitolul al treilea, *România şi problema strîmtorilor la Conferinţa de la Lausanne* (p. 137—188), constituie, indiscutabil, una dintre piesele de rezistenţă ale cărţii examinate. Însemnătatea deosebită a temei tratate, precum şi cadrul acum stabilit pentru prima dată în istoriografia noastră în privinţa rolului diplomaţiei Bucureştilor în „episodul Lausanne" justifică aprecierea noastră. Examinarea nuanţată a poziţiei marilor puteri, studierea intereselor Turciei· Rusiei Sovietice, României etc. pentru regimul strîmtorilor, expunerea negocierilor diplomatice şi a incidentelor petrecute la Laussane în perioada 20 noiembrie 1922 — 24 iulie 1923 (p. 152—183), pentru toate aceste aspecte cititorul va trebuie să apeleze de acum înainte la cartea istoricilor Ilie Seftiuc şi Iulian Cârţână ca la un instrument de căpătîi. Acelaşi lucru este valabil şi în ceea ce priveşte analiza critică a Convenţiei strîmtorilor, parte integrantă a tratatului de pace de la Lausanne din 24 iulie 1923, care introducea pentru Bosfor şi Dardanele „«principiul libertăţii de trecere şi de navigaţie, pe mare şi în aer, în timp de pace ca şi în vreme de război»", condiţie esenţială — proclama Convenţia în discuţie — pentru „«menţinerea... păcii generale şi comerţului lumii»" (p. 183). Despre caracterul Convenţiei strîmtorilor din anul 1923 şi despre aportul ţării noastre la statuarea noului regim, încheierea autorilor constă în aceea că : „La această Conferinţă, România n-a avut un rol de prim rang în soluţionarea problemei strîmtorilor ; totuşi, prin delegaţii săi, diplomaţia Bucureştilor a acţionat cu dibăcie, prudent şi rezervat, pentru a nu irita delegaţia Angorei şi a nu crea nemulţumiri marilor puteri ; ea a apărat interesele ţării ... Convenţia strîmtorilor nu neglija interesele româneşti şi pe această bază s-a conchis că Lausanne-ul a fost pentru România un succes diplomatic ..." (p. 187).

Capitolul al patrulea *(România şi problema strîmtorilor în perioada 1924—1936* p. 189—248) acoperă aproape un deceniu de activitate internaţională în chestiunea Bosforului şi Dardanelelor. Dintre multiplele aspecte abordate în acest cadru, se impun atenţiei, mai cu seamă, cele privind activitatea României la Comisia Internaţională a Strîmtorilor (p. 189—224), cum şi afirmarea necesităţii, în

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

prima jumătate a deceniului al patrulea al secolului nostru, a modificării Convenției de la Lausanne, intervenția Turciei în această direcție și sprijinul acordat de România republicii kemaliste (p. 241—248).

Ultimele două capitole — privitoare la voluminosul „dosar" al Montreux-ului — alcătuiesc evident fundamentul întregului volum, atît pentru însemnătatea problematicii tratate, cît și pentru spațiul ce i se acordă. Astfel, după o prealabilă investigație pe tema *România și problema strîmtorilor în ajunul Conferinței de la Montreux (10 aprilie 1936 — 22 iunie 1936)* (p. 293—367), autorii se opresc la *România și Conferința de la Montreux (22 iunie 1936 — 20 iulie 1936)* (p. 293—367), ambele capitole alcătuind un tot ce reprezintă, în acest moment, culmea dobîndirilor istoriografiei naționale în domeniul participării hotărîtoare a României la pregătirea, înfăptuirea și aplicarea celui mai bun statut — în vigoare și astăzi — stabilit pentru Bosfor și Dardanele în urma Conferinței de la Montreux. Faptele și efectele Montreux-ului — constată, cu deplin temei, autorii — atestă că „conferința strîmtorilor din vara anului 1936 rămîne un moment important și semnificativ al luptei desfășurate de diplomația română în anii deceniului al IV-lea pentru întărirea securității colective europene, al colaborării dintre România și Turcia, al conlucrării dintre țările balcanice și riverane, în scopul salvgardării și al apărării păcii" (p. 361).

Concluziile sintezei (p. 368—385), care se recomandă modest „ca un studiu de istorie politico-diplomatică" (p. 368), ordonează marile învățăminte ce se desprind din examinarea vastei și complicatei probleme internaționale a strîmtorilor Mării Negre și din intervenția României pentru soluționarea ei, după care, peste o trecere în revistă asupra funcționării regimului de la Montreux din 1936 și pînă astăzi, evidențiază eforturile permanente ale țării noastre, în cuprinsul întregii epoci contemporane dar mai ales în ultimul deceniu, pentru întronarea unui climat de pace și colaborare între toate statele din Balcani.

Prin temeinicia și forța argumentărilor, prin obiectivitatea urmărită cu rigurozitate și prin valoarea surselor care susțin construcția, prin spiritul larg și pătrunzător dovedit în analiza și prezentarea faptelor, prin curajul întreprinderii și originalitatea celor mai multe dintre concluziile formulate și pentru compartimentarea judicioasă a dificilei problematici tratate, sinteza *România și problema strîmtorilor*, apărută sub semnătura istoricilor Ilie Seftiuc și Iulian Cârțână, se recomandă, negreșit, primul în ordinea cronologică a studiilor de excepție consacrate domeniului investigat și printre realizările de prestigiu ale istoriografiei noastre contemporane.

Gh. Buzatu

GH. Z. IONESCU, *Legislația agrară din România privind creditul și cooperația în anii 1929—1933*, în „Analele Universității București", istorie, an. XXIII (1974), nr. 1, p. 143—160.

În studiul pe care-l recenzăm, Gh. Z. Ionescu abordează probleme mai puțin dezbătute de istoriografia noastră, propunîndu-și să analizeze legile adoptate în timpul guvernărilor național-țărăniste din anii 1929—1933 în domeniile creditului și cooperației agricole, scopurile urmărite prin ele și o parte din efectele lor.

Pornind de la programul de guvernare, publicat de Partidul Național-Țărănesc la 28 noiembrie 1928, Gh. Z. Ionescu constată că, în vederea aplicării lui, național-țărăniștii au adoptat o serie de legi menite să consolideze proprietatea chiaburimii, principala lor bază socială (p. 144). Întreaga legislație pe care autorul o ia în studiu, fiind analizată prin prisma concluziei de mai sus, este prezentată ca un instrument al guvernelor național-țărăniste menit să susțină în exclusivitate procesul de dezvoltare a burgheziei sătești.

Din acest punct de vedere apreciem că articolul publicat conține unele concluzii false, care-și găsesc explicația, pe de o parte, într-o interpretare forțată a

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

izvoarelor şi a literaturii parcurse, iar pe de altă parte, în insuficienta documentare. După primul război mondial ideea necesităţii susţinerii procesului de consolidare a burgheziei rurale a avut numeroşi susţinători, la ea aderînd toate partidele burgheze ale vremii. Este drept că naţional-ţărăniştii, atît în opoziţie, cît şi în timpul guvernărilor lor au supralicitat această chestiune, în interesul partidului, dar că ei n-au putut orienta întreaga legislaţie cu caracter agrar şi agricol spre un asemenea scop. În condiţiile crizei economice din 1929—1933, cînd în satul românesc se înregistrau tot mai numeroase frămîntări cu caracter social, susţinerea pe toate căile a chiaburimii în detrimentul maselor largi de ţărani ar fi apărut ca o acţiune politică a acestui partid lipsită de prudenţă.

Gh. Z. Ionescu apreciază că legea pentru reglementarea circulaţiei pămînturilor dobîndite prin legile de împroprietărire înlesnea, prin prevederile ei, „procesul de lichidare a reformei agrare" (p. 144). Nu tăgăduim caracterul antiţărănesc al legii din 20 august 1929, dar nu putem fi de acord cu aserţiunea referitoare la *lichidarea reformei agrare*. Că autorul a pornit de la idei preconcepute în susţinerea acestei teze ne-o dovedeşte faptul că el nu aminteşte nimic despre legile speciale de împroprietărire promulgate tot în timpul guvernărilor naţional-ţărăniste, care aveau în vedere pe acei ţărani cu loturi mai mici de 5 ha în proprietate („Monitorul oficial", nr. 148 din 7.VII.1930; nr. 63 din 27.III.1933; nr. 104 din 8.V.1933).

Legea din 20 august 1929 a ocupat un loc important în ansamblul legislaţiei agrare naţional-ţărăniste, dar nu acela pe care i-l atribuie Gh. Z. Ionescu. Ea a ridicat îngrădirile cu privire la inalienabilitatea loturilor de împroprietărire. Naţional-ţărăniştii spreau ca pămînturile aflate în proprietatea acelor ţărani neconsolidaţi pe loturi să poată intra mai uşor prin vînzare în stăpînirea elementelor „destoinice" ale satelor şi nicidecum în mîinile moşierilor, cămătarilor şi bancherilor — aşa cum afirmă autorul. A privi legea „Mihalache" drept o măsură care ar fi urmărit transferul întregului pămînt dobîndit de ţărani prin legile de împroprietărire — în condiţiile cînd nici chiar partidele din aripa dreaptă a cercurilor conducătoare româneşti din perioada interbelică nu preconizau un asemenea act — înseamnă a considera Partidul Naţional-Ţărănesc drept cel mai înverşunat inamic al reformei agrare.

Dezvoltînd ideea privitoare la atenţia deosebită acordată de naţional-ţărănişti burgheziei rurale, Gh. Z. Ionescu constată că, prin reorganizarea vechilor instituţii de credit specializat şi prin crearea altora noi, aceştia au reuşit să asigure chiaburimii mijloace financiare în vederea dezvoltării gospodăriilor lor în detrimentul celorlalţi ţărani. Autorul a analizat legislaţia în domeniul creditului agricol din perioada crizei economice fără a stabili vreo legătură sau deosebire faţă de politica guvernelor precedente. De aici şi neînţelegerea locului pe care l-au ocupat vechile instituţii de credit specializat (Creditul Funciar Rural, Casa rurală şi băncile populare) în politica agricolă şi agrară a guvernelor naţional-ţărăniste. *Creditul Funciar Rural şi Casa rurală reprezentau formaţii bancare în care* poziţiile dominante şi cea mai mare din capitaluri erau deţinute de reprezentanţii Partidului Naţional Liberal (vezi detalii în Arh. st. Bucureşti, fond Creditul Funciar Rural, Contenciosul, dosar 3039, f. 7; idem, fond Casa rurală, dosar 14/1929; Biblioteca Centrală de Stat, fond Al. Şt. Georges, pachet XLV, dosar 5, f. 7—9; „Viitorul" din 3.XII.1929; „Economia naţională", Bucureşti, an. L, nr. 2, februarie 1929, p. 190—191). Creditul Rural a rămas după primul război mondial, ca şi înainte dealtfel, o societate destinată să asigure marilor proprietari agricoli capitalul necesar. Deşi liberalii îşi propuseseră, prin legea din 22 iunie 1923 a societăţilor civile de credit funciar rural, să iniţieze cu ajutorul noii bănci acţiunea de sprijinire a ţăranilor cu credite (vezi *Istoricul şi activitatea Creditului Funciar Rural şi situaţiunea creată prin legea din 20 august 1929*, Bucureşti, 1930, p. 36), în realitate, o asemenea politică n-a fost tradusă în fapt. De regulă, au primit împrumuturi acei proprietari ale căror pămînturi făceau obiectul discuţiilor instanţelor de expropriere. Societatea a plasat numai în mod excepţional capitaluri unor agricultori cu exploatări mai mici de 100 ha (vezi Arh. st. Bucureşti, fond Creditul Funciar Rural, Contenciosul, dosar 4294, f. 1, 27—31). Creditul Rural a

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

finanțat, indirect, prin *Casele de credit mutual*, o serie de elemente mai înstărite de la sate, dar numărul împrumuturilor și sumele puse la dispoziția lor pe această cale au fost mici.

Prin legea din 20 august 1929, național-țărăniștii au urmărit nu atît extinderea sferei de acțiune a Creditului Funciar asupra țăranilor, cît, mai cu seamă, subminarea pozițiilor deținute de național-liberali la bancă, prin restrîngerea privilegiilor de care se bucura această instituție de credit specializat (Biblioteca Centrală de Stat, fond Al. Șt. Georges, pachet XLV, dosar 5, f. 7—9; C. I. Băicoianu, *Studii economice, politice și sociale, 1898—1940*, București, 1941, p. 716—717). Cu toate îngrădirile sale, legea din 20 august 1929 n-a avut nici un efect în direcția consolidării național-țărăniștilor la conducerea Creditului Funciar Rural.

La Casa rurală și la noile creații bancare, mai cu seamă la Institutul de Credit Ipotecar Tranzitoriu, național-țărăniștii au înregistrat, totuși, oarecare succese reușind să-și plaseze o parte din membrii săi marcanți în consiliul de administrație și în comitetul de direcție (Arh. st. București, fond Centrocoop, Oficiul Național al Cooperației, dosar 1/1931, 1948, f. 95 și urm.; idem, fond Casa rurală, dosar 20/1933, p. 4). Dar, pe de altă parte, acestea n-au contribuit la consolidarea bazei lor de clasă la sate. În primul rînd, în anii guvernărilor național-țărăniste, băncile au desfășurat o activitate de finanțare foarte restrînsă. Creditul Agricol Ipotecar al României, de pildă, nu s-a putut constitui de fapt în timpul guvernării G. G. Mironescu, ci abia sub cabinetul Iorga-Argetoianu, care a reușit să obțină colaborarea bancherilor străini la capitalul său, alături de stat și de acționarii români privați (cf. Arh. st. Deva, fond Consilierat agricol Hunedoara, dosar 2/1931, f. 14). În anii 1932—1933, societatea a distribuit numai 147 de împrumuturi în valoare de 145 710 000 lei (cf. „Economia națională", București, an. LXV, nr. 3, martie 1938, p. 32).

În decursul primilor zece ani de activitate, Institutul de Credit Ipotecar Tranzitoriu a fost pus în imposibilitate de a emite și de a negocia obligațiile la care legea de constituire îi dădea dreptul; în același timp, banca abia a reușit să-și acopere 70% din capitalul social subscris. Mijloacele financiare modeste au obligat societatea să facă apel la creditul de reescont al Institutului central de emisiune. Cu aceste fonduri ea n-a putut satisface decît un număr redus de agricultori. Din 1 982 de cereri de credit pentru o sumă de 1 090 191 803 lei, în zece ani banca a distribuit numai 454 împrumuturi, însumînd 185 210 890 lei, adică mai puțin de o cincime din valoarea solicitată (cf. Arh. st. București, fond Centrocoop, Oficiul Național al Cooperației, dosar 1/1931—1948, f. 119). Institutul de Credit Ipotecar a plasat, pe de altă parte, majoritatea fondurilor în împrumuturi cu ipoteci urbane, timp în care cele cu caracter agricol s-au ridicat în medie la cel mult 4% pe an din totalul plasamentelor sale (*ibidem*, f. 44 și urm.).

Gh. Z. Ionescu afirmă că legea pentru reorganizarea Casei rurale punea la îndemîna chiaburimii satelor creditele necesare în vederea acaparării pămînturilor țăranilor *împroprietăriți* și că legiuitorul din 1930, deși se referea la „săteni", prin această noțiune el „înțelegea de fapt chiaburimea deoarece ea era în cea mai mare parte aceea care putea beneficia de creditul pus la dispoziție de Casa rurală și nicidecum țăranii cu gospodării mici care în majoritatea lor se găseau înglobați în datorii și cu averile ipotecate" (p. 148), iar la p. 149 conchide: „Această instituție de credit a contribuit în mare măsură la acapararea pămînturilor țărănești și la consolidarea proprietăților chiaburești".

Între aserțiunea autorului și activitatea Casei rurale de după reorganizarea sa din mai 1930 există o neconcordanță evidentă. În cursul anului 1930 Casa rurală și-a limitat operațiile la finanțarea cu o sumă de 17 700 000 lei a unui număr de cinci obști de cumpărare, în bonuri rurale pe termen lung. (Arh. st. București, fond Casa rurală, dosar 18/1931, p. 4; Const. Moldoveanu, *Organizarea agriculturii prin cooperație*, București, 1935, p. 208). Începînd din anul următor, pînă în 1936, din lipsă de fonduri și din cauza neputinței plasării pe piață a bonurilor rurale, societatea n-a mai distribuit credite.

După 1936, cînd banca a reluat operațiile de finanțare, consiliul ei de administrație a manifestat o prudență deosebită la plasarea împrumuturilor (vezi Arh. st. București, fond Casa rurală, dosar 31/1941, f. 7). În privința susținerii chiabu

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

rimii satelor rolul ei a fost şi mai redus. Dacă cercetăm componenţa obştilor de cumpărare finanţate, vom constata o structură eterogenă şi că în ele dominau numericeşte, de regulă, nu chiaburimea, ci ţăranii mijlocaşi. Dealtfel, după 1936, accesul la creditul băncii l-au avut toate categoriile de proprietari funciari rurali, inclusiv ţăranii cu 2 ha în stăpînire, dar preferinţă la obţinerea împrumuturilor s-a dat moşierilor (Arh. st. Bucureşti, fond Casa rurală, dosarele 32 ; 44 ; 161 ; 175 ; 233 ; registrul 2/1936—1948, f. 44, 50—51). Abia cu începere din vara anului 1938, consiliul băncii şi-a fixat în mod expres sarcina de a sprijini politica oficială de consolidare a proprietăţii mijlocii (idem, registrul 2/1936—1948, f. 15 ; dosar 227, f. 2 şi urm.). Din lipsă de mijloace financiare ea n-a putut contribui însă la atingerea unui asemenea scop (idem, dosar 26/1936—1948, p. 7).

Referindu-se la legislaţia privitoare la cooperaţie, Gh. Z. Ionescu constată că ea a fost elaborată „în scopul facilitării obţinerii de profituri cît mai mari de către elementele capitaliste de la sate şi a înşelării şi dezorientării maselor de ţărani" (p. 156) şi că în România cooperaţia a fost concepută şi realizată ca un mijloc de sprijinire a chiarburimii satelor şi burgheziei în general şi nu a ţărănimii (p. 159).

Trebuie precizat că deşi legea pentru organizarea cooperaţiei din 28 martie 1929 nu constituia un instrument eficient pentru sprijinirea mişcării de asociere a ţăranilor, ea reprezenta, totuşi, un progres în raport cu legea pentru unificarea cooperaţiei din 15 martie 1923 şi cu Codul cooperaţiei din 12 iulie 1928. Este suficient să menţionăm numai faptul că prin legea din 1929, participaţia statului la Banca Centrală Cooperativă sporea de drept la 500 000 000 lei, faţă de 25 000 000 lei cu care participase pînă atunci la Centrala Băncilor Populare (vezi Arh. st. Piteşti, fond Banca populară „Dorinţa", comuna Dobreşti, judeţul Muscel, dosar 7/1925, f. 53).

Neîndoielnic că în conducerea multor cooperative a prevalat burghezia satelor şi că ea a orientat activitatea asociaţiilor în vederea satisfacerii propriilor interese, dar un asemenea fenomen nu este general (vezi Arh. st. Bucureşti, fond Centrocoop, Băncile populare, dosarele 228, f. 24 ; 293, f. 96 ; 367, f. 28 ; 409, f. 2 ; 455, f. 28). La fel ca şi legile din 1923 şi 1928, legea din 1929 punea la baza constituirii cooperativelor principiul asocierii voluntare de persoane. În condiţiile cînd şi retragerea din cooperaţie era posibilă printr-o simplă cerere, dacă masa ţăranilor n-ar fi găsit avantaje în asociaţiile din care făceau parte nu ne putem explica de ce sătenii mai rămîneau în cadrul lor şi de ce cooperativele n-au fost compuse numai din elemente ale burgheziei rurale.

Chiaburimea satelor — spune Gh. Z. Ionescu — a folosit împrumuturile atît pentru cumpărarea de pămînturi şi inventar agricol, cît şi pentru plata datoriilor mai vechi. Pentru susţinerea acestei teze el utilizează informaţii preluate de la Gr. Mladenatz, potrivit cărora, în anul 1930, din totalul creditelor acordate de băncile populare, 38,5% au fost întrebuinţate pentru cumpărarea de pămînturi şi 21,2% pentru vite şi unelte de muncă (p. 159). Mladenatz nu afirmă însă că aceste fonduri ar fi fost folosite în exclusivitate de chiaburi. Dacă autorul ar fi cercetat măcar cîteva din arhivele băncilor populare ar fi constatat că aceste instituţii au reprezentat surse de credit nu numai pentru burghezia rurală, ci şi pentru masa ţăranilor, care l-au utilizat în procurarea de inventar agricol viu şi mort şi chiar pentru achiziţionare de pămînt (Arh. st. Slatina, fond Banca populară „Orion", comuna Tempeni, judeţul Olt, dosar 55/1927, f. 186 ; Arh. st. Iaşi, fond Federala Iaşi, dosarele 1/1935, f. 22 ; 3/1935, f. 30 ; 52/1936, f. 87 şi urm.; Arh. st. Bucureşti, fond Centrocoop, Obştile de arendare şi cumpărare, dosarele 16/173/1924—1936, f. 114 şi urm. ; 52/1929—1943, f. 109 şi urm.), ceea ce l-ar fi făcut mai puţin categoric în afirmaţii.

În concluzie, cu toate că studiul lui Gh. Z. Ionescu realizează o prezentare sistematică a legislaţiei adoptată în perioada guvernărilor naţional-ţărăniste în domeniul creditului şi cooperaţiei agricole, interpretarea dată de autor îi diminuează în mod consistent valoarea.

D. Şandru

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Dr. YVES TERNON — Dr. SOCRATE HELMAN: *Histoire de la Medicine S.S. ou le mythe du racisme biologique*, Casterman, 1971, 223 p. idem *Les massacres des alliénés, des theoreticiens nazis aux practiciens S.S.*, Casterman, 1971, 269 p. idem *Les médicins allémandes et le national-socialiste ,les métamorphoses du darwinisme*, Casterman, 1973, 218 p.

Scrise de doi medici francezi, cele trei volume prezintă un deosebit interes în egală măsură pentru medicii istorici, sociologi, economişti, biologi şi filozofi.

Analiza documentelor provenite de la diferite instanţe naziste, a materialului de la procesele intentate criminalilor de război, studiul aprofundat al originii ideologiei naziste, mărturiile şi depoziţiile unor victime şi ale unora dintre nazişti asigură celor trei volume cuvenita bază documentară.

Valoarea lor ştiinţifică este întregită de o cunoaştere temeinică a istoriei şi culturii germane, în cadrul căreia autorii caută cauzele care au transformat ştiinţa medicală dintr-o luptă de fiecare zi împotriva suferinţei umane, într-o ştiinţă a morţii.

Bogata şi variata bibliografie folosită de autori marchează valoarea celor trei volume pentru cunoaşterea istoriei celui de al treilea Reich.

Despre activitatea înspăimîntătoare a medicilor S.S. s-a scris în presa şi revuistica medicală din întreaga lume. Între cele peste o mie de lucrări recenzate în literatura universală despre deportare, sau în sutele de studii despre lagărele de concentrare, nu au putut să lipsească referirile la faptele comise de medicii naziști. În 1962 a apărut în Germania federală o interesantă lucrare, sugestiv initulată *Medizin ohne Menschlichkeit* (Medicină fără omenie), care se bazează pe documentele procesului medicilor care a avut loc la Nürnberg. Studii de proporţiile şi profunzimea celor pe care le-au efectuat medicii Ternon şi Helman, nu au existat însă pînă azi.

Ei au dovedit, în primul rînd, că regimul nazist a creat o medicină S.S. De-mod deosebit pregătită pentru a îndeplini misiunea de a depopula lumea. Depopularea — explica Hitler — însemna „hotărîrea de a suprima naţiuni, milioane de oameni care aparţin raselor inferioare şi care se înmulţesc ca insectele". Pentru aceasta — arăta el în continuare — existau mai multe metode „de a suprima sistematic naţiunile indezirabile". Între aceste metode, ştiinţa medicală a căpătat un loc deosebit. În acest sens, regimul nazist a conferit ştiinţei medicale dreptul de a trata colectivitatea umană ca pe nişte vite şi a dat medicilor dreptul de a ucide sau de a produce cumplite suferinţe oamenilor în numele apărării purităţi rasei şi a naţional-socialismului.

Sub egida S.S. au fost organizate opt oficii de sănătate pentru apărarea rasei şi asigurarea colonizării rasei superioare germane pe teritoriile ce trebuiau cucerite şi care trebuiau să devină pentru populaţiile autohtone cimitire fără morminte.

Studiind structura medicinei S.S., cei doi medici francezi au pus în evidenţă importanţa „Institutului de Igienă Waffen S.S." de la Berlin. Considerat drept unul din cele mai importante organe ale medicinei tutelate de Himmler, el avea misiunea organizării genocidului, a organizării „medicale" a exterminării deţinuţilor din lagăre şi a experimentării mijloacelor celor mai variate pentru uciderea oamenilor. În afară de acest institut al morţii şi al crimei, Academia medicală militară din Graz (Steiermark), avea misiunea pregătirii medicilor. Ea se făcea pe baza „misiunii rasei ariene de a elimina popoarele inferioare nu numai ca indivizi, ci mai ales ca entităţi rasiale". Preocuparea de bază a tinerilor medici era însuşirea „ştiinţei ameliorării rasei" precum şi a mijloacelor cu ajutorul cărora să se poată asigura rasei germane dominaţia. În activitatea sa, „Academia", colabora strîns cu societatea „Ahnenerbe" (moştenirea strămoşilor) care se ocupa de „cercetarea spaţiului, spiritului actelor şi a întregii moşteniri a rasei nordice".

În Germania nazistă au apărut sute de medici consideraţi de către conducerea S.S. drept „suverani ai ştiinţei raselor". Ei erau — spunea Himmler — „o elită privilegiată pentru că ei puteau să decidă cine trebuia să dispară şi prin ce

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

mijloace". Prin ei, în Germania nazistă au existat oamenii care au beneficiat „de o moarte prin bunăvoință" (Gnadentot).

Medicul S.S. trimis să-și exercite meseria într-un lagăr de concentrare avea următoarele principale însărcinări: „să nu îngrijească deținuții", să-i folosească „pentru perfecționarea cunoștințelor sale medicale", să „satisfacă afinitățile sale chirurgicale", să „mențină potențialul uman" în funcție de nevoile industriei patronate de S.S. El trebuia deci să verifice capacitatea de muncă a forțelor antisociale ale raselor „inferioare", adică a deținuților, care puteau fi și închiriate ca vite de muncă pentru industria particulară. El trebuia să controleze repartizarea lor, să ucidă „dacă trebuia" și „dacă el dorea".

Medicul S.S. putea să ucidă prin „muncă extenuantă, prin înfometare, schingiuiri sau pe cale medicală directă". Injecțiile, așa-zisele operații chirurgicale asigurau medicului S.S. „căile de perfecționare ale unei tehnici medicale". De acest capitol se ocupa în mod deosebit „sectorul științific" înființat în cîteva din cele mai înspăimîntătoare lagăre de concentrare. Deservite de medici S.S., special pregătiți, „sectoarele științifice" aveau drept principală misiune elaborarea tehnicii uciderii. Ei asistau și conduceau supliciul deținuților pentru a studia de pildă puterea de rezistență fizică a omului la suferințe. Ei au studiat modalități de ucidere a bătrînilor, a tinerilor, a femeilor sau copiilor. Unii dintre ei s-au dovedit „cercetători ingenioși", la curent chiar cu ultimele descoperiri „științifice", alții au fost „foarte buni organizatori", reușind să alimenteze, ani de-a rîndul, crematoriile cu milioane de oameni tîrîți în Germania din toate colțurile Europei. Din acest punct de vedere, lagărul de la Auschwitz se caracterizează nu numai prin intensitatea suferințelor impuse celor 4 milioane de victime, ci și — așa cum dovedesc autorii — prin masacrele „studiate și pregătite științific" de medicii S.S.

Masacrul colectiv comis împotriva bolnavilor de nervi, îngrozitoarea acțiune T_4 din octombrie 1939 și continuată în februarie 1940 au fost amănunțit pregătite de medicii S.S., specialiști în tehnica uciderii. Împuterniciți prin ordinul de la 1 septembrie 1939, prin care se „lărgea competența unor medici care să acorde eliberarea prin moarte a bolnavilor declarați incurabili", medicii S.S. au hotărît moartea a peste jumătate de milion de oameni, între care erau și bolnavi mintali, majoritatea însă fiind formată din alcoolici, arierați mintali, prostituate și vagabonzi.

Sub „competența" lor supraveghere au fost uciși la Hadamar, în 1940, cu ajutorul crematoriilor și a camerelor de gazare, zeci de mii de oameni. După uciderea a 10 000 de oameni, medicii S.S. ofereau personalului de serviciu un banchet, care se transforma într-o ceremonie înspăimîntătoare.

La fiecare din cele 6 centre de asasinare exista un personal specializat în a trimite scrisori de condoleanțe familiilor celor uciși!

După uciderea a 350.000 de oameni în mai puțin de 18 luni, „acțiunea" a fost temporar oprită din cauza protestelor familiilor și a unor preoți catolici. Ea a fost reînceputâ în 1941, cînd au fost uciși în centre speciale și „mii de copii cu malformațiuni" sau elevi „recalcitranți". Execuțiile în noile centre erau planificate în fiecare săptămînă, iar medicii „se distrau" iscălind actele de deces a victimelor care aveau să fie ucise abia peste o săptămînă! Pentru uciderea copiilor, medicii S.S. au pus la punct „tehnica" introducerii veronalului în alimentație.

În regiunile vremelnic ocupate, îndeosebi pe teritoriul Uniunii Sovietice sau în Polonia, activitatea criminală a medicilor S.S. a luat proporții rar întîlnite.

Cu o minuțiozitate care marchează respectul omului de știință pentru dreptate și adevăr, cei doi medici francezi demonstrează contribuția medicinii S.S. la barbaria care a domnit în Germania timp de peste 12 ani.

Scrise în numele unei înalte prețuiri a științei și a slujitorilor ei, cele trei volume sînt o invitație la meditație.

J. Benditer

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

THEODOR D. ZOTSCHEW, *Strukturwandel in Wirtschaft und Gesellschaft Südosteuropas. Eine sozialökonomische und statistische Analyse anlässlich des 20 jährigen Bestehens der Südosteuropa-Gesellschaft*, München, 1972, 113 p.

Autorul, cunoscut ca specialist în istoria și viața economică a sud-estului Europei [1], a publicat deja în mai multe rînduri lucrări statistice [2]. De astă dată el a preluat sarcina, care necesită multă muncă, de a aduna date statistice despre dezvoltarea statelor sud-est europene după al doilea război mondial.

În 56 pagini el prezintă asemenea date privind populația, forțele de muncă, situația culturală, sănătatea publică, dezvoltarea economică, agricultura, economia forestieră, producția industrială, construcția de locuințe, circulația, comerțul extern și turismul. În total sînt tipărite în această lucrare 65 tabele, precedate de informații asupra organizării statului, formei de guvernămînt, monedei și populației a opt țări din sud-estul Europei (Albania, Bulgaria, România, Ungaria, Iugoslavia, Grecia, Turcia și Cipru).

Această parte din lucrarea lui Zotschew va fi bine apreciată de cercetătorii istoriei contemporane. Este însă necesar să se discute mai amănunțit ceea ce autorul denumește „analiza social-economică" tratată în 32 pagini.

Autorul purcede de la noțiunea „sud-estul Europei". El dă acestei noțiuni același înțeles ca în știința germană în perioada dintre cele două războaie mondiale, adică el consideră statele din sud-estul Europei ca alcătuind o unitate geografică și social-economică.

„Sud-estul Europei" a fost o expresie creată după 1920, pentru că expresia folosită anterior cu același înțeles, „Europa centrală" (Mitteleuropa), n-a mai fost socotită politicește oportună. După primul război mondial, termenii „Europa centrală" (Mitteleuropa) erau priviți ca fiind în strînsă legătură cu politica de expansiune, lipsită de scrupule, a Germaniei imperiale, care folosise acești termeni spre a camufla scopurile ce urmărise prin război. „Europa centrală" (Mitteleuropa) era deci o expresie discreditată [3]. De aceea a intrat în uz să se vorbească numai de „sud-estul Europei". Pentru monopolurile germane și, din nefericire, adesea chiar pentru știința germană, ambele expresii aveau același înțeles.

Pînă la sfîrșitul celui de al doilea război mondial a existat oarecare îndreptățire de a considera sud-estul Europei ca o unitate regională. Actualmente se pune însă întrebarea dacă mai dăinuiește o asemenea unitate regională, care să facă obiectul cercetării științifice. Cu biruința revoluției democrat-populare în cinci din statele sud-estului Europei au fost create condiții cu totul noi, așa încît aceste cinci state se deosebesc adînc, prin structura lor socială și prin scopurile lor politice, de celelalte țări din sud-estul Europei care au rămas sub regimul capitalist. A continua să se considere în cercetările științifice regiunea geografică a sud-estului Europei ca o unitate economică ar fi să nu se țină seamă de profundele transformări intervenite și al căror rezultat a fost că cea mai mare parte a acestei regiuni aparține astăzi sistemului socialist și se află sub conducerea clasei muncitoare.

Autorul evită această problemă și consideră că toate statele din sud-estul Europei se află deopotrivă pe „calea de la societatea agrară la cea industrială". El este de părere că „industrializarea, urbanizarea, înlăturarea condițiilor de viață tradiționale și adoptarea unor noi condiții, cu transformările sociale și politice care le însoțesc (....) se constată deopotrivă în Ungaria ca și în Turcia" (p. 20).

Asemenea afirmații sînt bazate numai pe considerații superficiale. La o cercetare mai atentă ies în evidență deosebiri adînci în dezvoltarea statelor socia-

[1] Theodor Zotschew lucrează la Institutul pentru economia mondială de la Universitatea din Kiel (R.F.G.).

[2] „Südosteuropa-Jahrbuch", VI, München, 1962, Anhang: Statistische Übersichten. „Südosteuropa-Jahrbuch, VII, München, 1966, Anhang: Statistische Übersichten. Mitteilungen der Südosteuropa-Gesellschaft, 1968, nr. 3—4, p. 19—30.

[3] Expresia „Mitteleuropa" (Europa centrală) a reapărut numai în denumirea unei organizații a monopolurilor germane, care s-a îndeletnicit, pînă în 1944, cu pătrunderea imperialismului german în sud-estul Europei și care s-a intitulat „Mitteleuropäischer Wirtschaftstag" (Asociația economică centraleuropeană).

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

liste și a celor capitaliste din sud-estul Europei. Ținînd seamă chiar de statisticele adunate de autor, nu se poate contesta că țările socialiste, datorită marilor progrese ce au realizat, au lăsat cu mult în urma lor atît Turcia cît și Grecia. De exemplu, din tabelul 9 reiese că, în statele socialiste, participarea muncitorilor în industrie, întreprinderi miniere și construcții a sporit foarte mult, în timp ce participarea muncitorilor în agricultură s-a micșorat. Dimpotrivă, aceste relații nu s-au modificat decît foarte puțin în Grecia și în Turcia. Avînd în vedere că un muncitor în industrie contribuie cu de trei pînă la patru ori mai mult la crearea venitului național decît un lucrător în agricultură, această cifră este deosebit de elocventă.

Un alt exemplu: în timp ce venitul național pe cap de locuitor a sporit în România de la 100 în 1950 la 484 în 1970, în Grecia, în aceeași perioadă, el a crescut abia de la 100 la 289 (tabelul 22. — Pentru Turcia nu sînt indicate datele. Acolo situația este mult mai nefavorabilă).

Foarte clară este deosebirea și în ceea ce privește structura exportului. În statele făcînd parte din Consiliul de ajutor economic reciproc a sporit în mod continuu exportul de mașini de construcții și alte mărfuri industriale. De exemplu, în România, aceste mărfuri, în 1970, alcătuiau 53,3% din exportul total și, potrivit directivelor Congresului al XI-lea al P.C.R., cota va continua să crească. În Grecia, în 1970, exportul de produse industriale era numai de 17,9% din exportul total, iar în Turcia de abia 7,3%, deși în aceste două state, în preajma celui de al doilea război mondial, structura exportului era aproape la fel ca în România și Bulgaria.

Autorul nu vrea să recunoască că socialismul este izvorul progresului și că numai în orînduirea socialistă forța creatoare a omului se poate desfășura pe deplin ca putere motrice a progresului societății. Argumentele sale pot fi lesne combătute, chiar fără a se mai invoca statisticele. Însuși autorul scrie că, în țările din sud-estul Europei, deja înainte de al doilea război mondial industrializarea — deși încetă și disproporționată — era în curs. (În paranteză, notăm că rolul Germaniei în realizarea acestui rezultat și care este apreciat ca foarte pozitiv de către Zotschew (p. 11 și 31) este cel puțin foarte controversat). Totuși el scrie: „structurile sociale stagnau tot mai mult" (p. 31). Cu alte cuvinte, industrializarea nu contribuia la creșterea nivelului de trai al lucrătorilor și țăranilor. Autorul explică acest rezultat prin faptul că „progresul în viața economică era în cea mai mare parte absorbit de către copii" (p. 31). Sporul natural al populației în anii 1935—1938 a fost, în medie, aproape același ca în anii 1968—1970 (tabelul 8), adică în Ungaria, Bulgaria și Iugoslavia sporul populației a fost, în deceniul al șaptelea al acestui veac, puțin mai mic decît în deceniul al patrulea; în România el a fost însă mai mare. Așadar, în orînduirea socialistă, același număr de copii nu a împiedicat progresul.

Nu există decît o singură explicație: pentru dezvoltarea socială a indivizilor industrializarea nu este hotărîtoare, ci orînduirea societății înlăuntrul căreia ea are loc.

Dezvoltarea socială a indivizilor nu a constituit obiectul principal al preocupării autorului. De exemplu, el consideră populația în satele din sud-estul Europei mai ales din punctul de vedere că „aici se află un rezervor potențial de forțe de muncă, prezentînd un interes general european" (p. 28). El recomandă țărilor din Occident „să folosească rezervele de muncă din sud-estul Europei și astfel să remedieze lipsa din ce în ce mai simțitoare a forțelor lor de muncă cu un grad scăzut de productivitate, printre altele pentru muncile fizice grele, precum și pentru cele expuse perturbațiilor climei" (p. 40).

Muncile grele și neplăcute în străinătate le consideră autorul ca perspectiva la care să năzuiască muncitorii din statele socialiste, căci el subliniază că „nu numai în Turcia, ci în tot sud-estul Europei se mai află importante rezerve de muncă" (p. 28). Această afirmație ne face să constatăm că autorul nu a luat cunoștință de adîncile transformări sociale care s-au realizat în statele socialiste din sud-estul Europei. De aceea teza sa despre omogenitatea modificărilor structurii în sud-estul Europei este cu totul greșită.

Margot Hegemann

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

AMIN SAMIR, *Le développement inégal. Essai sur les formations sociales du capitalisme périphérique*, Paris, Editions de Minuit, 1973, 365 p.

După cîteva studii de istorie africană, între care *Le développement du capitalisme en Côte d'Ivoire*, *Le Maghreb moderne* şi mai ales *Histoire économique du Congo 1880—1968*, ultima în colaborare, Samir Amin adaugă o nouă contribuţie la cunoaşterea fenomenului african, sondînd de această dată formaţiunile sociale din aşa-numitul capitalism periferic. Capitalismul, demonstrează autorul, nu s-a născut din transformarea internă a marilor societăţi tributare antice care au fost Egiptul şi China, ci la periferia acestor civilizaţii. Dimpotrivă, aspectul principal al contradicţiilor din sistemul capitalist mondial este, astăzi, acela care opune centrul său dezvoltat şi dominant — îndeosebi Europa apuseană, Statele Unite şi Japonia — periferiei subdezvoltate şi dependente, de la care se aşteaptă o transformare decisivă a societăţii. Economist egiptean, cu un marcat interes conceptul de limbaj doctrinal. În a treia, jocurile (intelectual, ideologic, pedagogic) senegaleze, blocada Africii de Vest, experienţele social-economice traversate de statele Mali, Guineea, Ghana, iar într-un cadru mai larg problemele acumulării la scară mondială. Interesante, prin implicaţii, în volumul pe care îl semnalăm, sînt capitolele cu privire la „geneza şi dezvoltarea subdezvoltării" şi cel despre „formaţiunile sociale periferice contemporane". O întinsă bibliografie (p. 341—361) atestă imensul travaliu care stă la temelia lucrării, sugerînd aprofundări în diverse direcţii.

Al. Zub

P.-A., STUCKI, *La vie spirituelle de l'individu et le langage doctrinal*, Neuchâtel, Éditions de la Baconnière, 1974, 179 p.

Autor al cîtorva volume de prestigiu *(Le christianisme et l'histoire d'après Kierkegaard, 1964 ; Essai sur les cathégories de l'histoire littéraire, 1969 ; Herméneutique et dialectique*, 1970 ; *Tolérance et doctrine*, 1973), P. A. Stucki a publicat de curînd un studiu de strînsă actualitate despre *Viaţa spirituală a individului şi limbajul doctrinal*, studiu care a şi fost încununat cu premiul societăţii suedeze de ştiinţe umane. În prima parte defineşte „viaţa subiectivităţii şi viaţa spirituală a individului", spre a conchide asupra „obiectivităţii spirituale". În cea de a doua conceptul de limbaj doctrinaj. În a treia, jocurile (intelectual, ideologic, pedagogic) retoricii doctrinale. Drept încheiere, cîteva observaţii despre limbajul doctrinal şi existenţa individuală, conchizînd, pe de o parte, asupra faptului că viaţa spirituală e un fenomen susceptibil de investigare obiectivă, pe de alta, că diferenţa de calitate şi de structură între discursul ideologic şi cel filosofic sau teologic se pretează nu mai puţin la o asemenea cercetare. Punctul de pornire e constatarea pericolului ce pîndeşte viaţa spirituală a individului, pericol evaluat prin raportare la idealul raţionalist al unui „eu" ce se defineşte ca subiect gînditor („bien juger et distinguer le vrai d'avec le faux", după formula carteziană), ideal respins pe măsura renunţării la a mai crede într-un adevăr existent în sine şi universal valabil, în favoarea unei pluralităţi de doctrine.

Al. Z.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

ELLUL JACQUES, *Les nouveaux possédés*, Paris, Fayard, 1973, 286 p.

Specialist reputat în istoria și sociologia instituțiilor, autorul abordează de această dată problema religiei în societatea contemporană, pornind de la constatarea, aparent paradoxală, a multiplicării comportamentelor și structurilor religioase, colective sau individuale, în lumea de azi : magie și vrăjitorie în Statele Unite, ca și în Europa apuseană, agresiunea iraționalismului, religii politice și alte fenomene care nu sînt doar supraviețuiri ale unui trecut depășit, ci creații noi, legate de structurile și de spiritul acestei lumi. El propune, în consecință, cercetarea „exploziei religioase" la care asistăm în afara cadrelor creștinismului și a religiilor tradiționale, considerînd această explozie în raport cu societatea tehnică și în funcție de ea. Dacă orice religie nu e doar necesară ci și alienantă, se impune datoria de a elibera pe „omul modern" de servituțile ce rezultă de aici. „A-i distruge idolii, a desacraliza misterele, a proba falsitatea religiilor, este deci a încerca o eliberare, singura indispensabilă în cele din urmă, a omului vremii noastre" (p. 286).

Al. Z.

OCTAVIAN BUHOCIU, *Die rumänische Volkskultur und ihre Mythologie*, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1974, 358 p.

Noul volum semnat de cunoscutul folclorist și etnolog român, profesor la Universitatea din Bochum, sintetizează numeroase contribuții anterioare, unificate de preocuparea de a contura cîteva probleme fundamentale din cultura populară și din mitologia românească, precum indică însuși subtitlul cărții *(Totenklage ; Burschenbünde und Weihnachtslieder ; Hirtenphänomen und Heldenlieder)*, probleme asupra cărora autorul a stăruit peste două decenii, publicînd studii care s-au bucurat de un larg interes. Amintim dintre acestea : *Thèmes mythiques carpato-caucasiens et les régions riverraines de la Mer Noire*, 1956 ; *Le folklore roumain de printemps*, 1957 ; *Leléa et le haïdouk*, 1966 ; *Die Feiertage des Sommers* und *Herbstes in Rumänien*, 1968 ; *Survivances mythiques indo-européennes et relations épiques byzantines dans un chant populaire roumain ; Der Vorfrühlingsmythos vom Weltuntergang bei den Rumänen*, 1970. Sinteza pe care o semnalăm, remarcabilă prin amplul orizont comparatist și prin vigoarea analizelor întreprinse, se situează astfel în prelungirea altor demersuri, ale căror rezultate s-ar cuveni să cunoască și la noi o mai largă răspîndire. Mai ales studiul *Die rumänische Valkskultur und ihne Mythologie*, menit să pună pe specialiștii străini în contact cu o problematică atît de interesantă, merită a fi tradus și în limba natală a autorului. Istoricii, folcloriștii, etnologii vor fi deopotrivă interesați să-l cunoască.

Al. Z.

* * * *Sub semnul lui Clio. Omagiu acad. prof. Ștefan Pascu*, Cluj, Centrul de multiplicare al Universității „Babeș-Bolyai", 1974, 637 p.

Apărut sub îngrijirea Catedrei de istorie a Facultății de istorie-filozofie din Cluj, a Institutului de istorie și arheologie și a Filialei Arhivelor Statului din același oraș, acest volum constituie un omagiu adus de istoricii din Cluj și din alte centre universitare sau culturale academicianului Ștefan Pascu, cu prilejul împlinirii vîrstei de 60 de ani. Peste 150 de istorici și cercetători au ținut să omagieze, cu această ocazie festivă, prin tot atîtea contribuții științifice pe unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai istoriografiei românești actuale care, de aproape 40 de ani, ilustrează cu strălucire o știință cu atît de bogate tradiții

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

în orașul pe a cărui universitate o conduce, după ce a parcurs toate treptele universitare, și toate demnitățile didactice și academice ale științei istorice clujene. Întrunind, în spiritul celei mai bune tradiții istoriografice românești, calități de dascăl, de cercetător și de om al cetății, ilustrul reprezentat al școlii istorice transilvane înfățișează, la momentul de bilanț inițiat de colegii și elevii săi o vastă și multilaterală activitate în care cea științifică și culturală numără peste 450 de titluri, înregistrate metodic în acest volum de Nicolae Edroiu, Iolanda Karolyi și Maria Necușan (p. 17—56). Aceeași semnificație se degajă și din scurta biografie intelectuală schițată cu pertinență de Pompiliu Teodor (p. 1—15). Conținutul volumului omagial se axează, de asemenea, pe domeniile istoriografice ce alcătuiesc constante ale activității științifice ale istoricului omagiat. *Demografia istorică* (I), *raporturile agrare* (II), *meșteșugurile, comerțul și orașele* (III), *istoria politică* și *instituțiile* (IV), *istoria culturii* (V), *istoria universală* și *relațiile internaționale* (VI) beneficiază, astfel, în acest volum, de contribuții valoroase, în deplin acord cu spiritul științific promovat în permanență de acad. Ștefan Pascu. Bogăția tematică și anvergura cuprinsului său — de la istoria veche pînă la cea contemporană — fac, în general, din acest volum omagial o carte de larg interes istoriografic, ce reclama o imprimare și o difuzare corespunzătoare. Căci, de ce să n-o spunem, în vreme ce se găsesc posibilități de tipărire pentru atîtea subproduse istoriografice (a se vedea și unele titluri recenzate în acest tom), acest volum, avînd și o semnificație particulară, a putut fi doar multiplicat într-un număr foarte restrîns de exemplare.

I. Caproșu

NICOLAE STOICESCU. *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, 984 p.

Tipărită într-o primă formă timp de cîțiva ani, începînd din 1966, în „Mitropolia Olteniei", masiva bibliografie a localităților și monumentelor medievale din Moldova a ajuns, în sfîrșit, a fi editată *întreagă*, într-un volum impresionant ca proporții, de Direcția Patrimoniului Cultural Național. Grație acestei instituții, singura care a înțeles rostul unor astfel de lucrări, cercetătorul are acum la îndemînă un instrument de lucru de excepțională valoare pentru studierea Moldovei feudale urmînd ca, în scurtă vreme, după cum ne încredințează Vasile Drăguț în prefața acestei cărți, istoriografia noastră să dispună de un repertoriu similar pentru Transilvania, Crișana și Maramureș. Faptul este îmbucurător, desigur, și face cinste instituției menționate ca și periodicelor care au tipărit părți din cercetările bibliografice ale lui Nicolae Stoicescu, dar dacă raportăm imensul efort al autorului pentru întocmirea acestei bibliografii, valoarea ei precum și scopul și utilitatea ei pentru istoriografia românească, la modul în care a fost tipărită, se adună destule motive de natură să nemulțumească nu numai pe autor, ci, în primul rînd, pe cititorul căruia îi este destinată. Unele din periodicele în care au fost publicate părți din această bibliografie au o circulație foarte restrînsă, altele sînt accesibile unui cerc foarte redus de specialiști, iar atunci cînd, în sfîrșit, bibliografia a ajuns a fi tipărită, fie și pe provincii istorice, în volume de sine stătătoare, ca în cazul de față, tirajele sînt de-a dreptul simbolice, așa încît odiseea cititorului interesat de a intra în posesia unui volum ajunge să o repete pe cea a autorului de la întocmirea pînă la editarea bibliografiei. Reducerea la minimum a utilității unei astfel de lucrări devine în chip firesc consecința fundamentală a acestei stări de fapt.

Este tocmai ceea ce nu dorește nici cititorul și cu atît mai puțin autorul care a conceput această bibliografie ca o lucrare *unitară* pentru *întreg teritoriul* locuit de români în evul mediu. Este de-a dreptul curios faptul că interese istoriografice superioare sînt nesocotite continuu de strania optică a unor instituții edito-

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

riale în timp ce o întreagă literatură „monografică" răstălmăcește sau denaturează incalificabil istoria medievală a unor sate și orașe străvechi. *Repertoriul* lui Nicolae Stoicescu oferă din abundență exemple în acest sens. Așa încît, dincolo de efortul autorului de a înregistra critic o enormă cantitate de material documentar și de a parcurge un nesfîrșit număr de lucrări generale sau speciale trebuie să subliniem răbdarea de a fi parcurs pentru cititor, cu ochi critic, un inform morman de maculatură mai veche sau mai nouă subintitulată de obicei „monografie" sau „istorie monografică". Curmarea acestei *poluări istoriografice*, cu consecințe atît de greu de înlăturat apoi, și tipărirea adecvată, într-o serie unitară de volume a unei astfel de bibliografii vor fi în măsură să satisfacă atît curiozitatea cititorului interesat de istoria unui monument sau a unei localități cît și exigențele cercetătorului dornic de a contribui la progresul cercetării din acest domeniu. Căci lucrarea lui Nicolae Stoicescu nu e un simplu repertoriu, cum și-o intitulează dintr-un motiv oarecare autorul, ci o *cercetare* bibliografică de o erudiție deconcertantă care însumează pentru fiecare articol tot ceea ce este esențial pentru cunoașterea și cercetarea unui monument sau a unei localități. Și aceasta în condițiile în care lucrarea numără nu mai puțin de 3 000 de așezări și peste 5 000 de monumente. Că pe parcursul celor aproape o mie de pagini se găsesc și unele nepotriviri de date, unele erori de datare, unele identificări greșite etc. ...este firesc la o lucrare de asemenea proporții și complexitate, încît semnalarea lor nu ar fi decît otioasă

Riguroasă ca întocmire și impresionantă ca proporții, lucrarea lui Nicolae Stoicescu este un instrument de lucru indispensabil pentru specialist în mîinile căruia va ajunge anevoie însă datorită tirajului ei aproape simbolic. Retipărirea ei într-un tiraj acceptabil și într-o serie unitară împreună cu celelalte bibliografii publicate de autor dar tot atît de greu de aflat ar aduce mari foloase istoriografiei românești deficitară încă în instrumente de lucru.

I. Caproșu

* * * *Monumente istorice bisericești din Mitropolia Moldovei și Sucevei*, Iași, 1974. 453 p.

Masivul volum editat de Mitropolia Moldovei cuprinde 82 de micro monografii de biseri și mănăstiri moldovene cu o prefață semnată de I.P.S. Mitropolit Justin și o introducere în două părți : prima semnată de Vasile Drăguș, iar cea de a doua de Corina Nicolescu. La întocmirea volumului au contribuit : Scarlat Porcescu, Ilie Gheorghiță, Ioan Zugrav, Nestor Vornicescu, Alexandru Ciurea, N. Grigoraș, I. Caproșu, C. Turcu, L. Șimanschi, Gh. Buzatu, D. Vitcu ș.a.

Fiecare monografie cuprinde mai multe elemente : cadrul natural în care este situată biserica sau mănăstirea respectivă, timpul în care a fost ridicată, date despre ctitori, refacerile ulterioare, descrierea lor sub raport arhitectonic, descrierea detaliată a picturilor interioae și exterioare, unde a fost cazul, prezentarea principalelor manuscrise, tipărituri, icoane, piese sculptate în piatră sau lemn, veșminte și vase liturgice aflate în mănăstirea sau biserica respectivă, aportul acestora la dezvoltarea vieții culturale și artistice românești. Fiecare monografie este însoțită de mai multe ilustrații — alb-negru sau color —, înfățișînd fie o vedere generală, fie detalii mai semnificative (clopotnițe, pisanii, portaluri, icoane, picturi etc.). Cele 417 ilustrații au fost executate de către regretatul Gh. Comănescu de la Combinatul Casa Scînteii.

În acest chip sînt prezentate bisericile Sf. Nicolae din Rădăuți, ctitoria lui Bogdan I și Sf. Treime din Siret, atribuită de tradiție lui Sas Vodă, apoi marile ctitorii ale lui Ștefan cel Mare : mănăstirea Putna, bisericile din Pătrăuți, Voroneț, Sf. Ilie din Suceava, Sf. Ioan din Vaslui, Sf. Nicolae Domnesc din Iași, Sf. Gheorghe din Hîrlău, Sf. Apostoli Petru și Pavel din Huși, Sf. Nicolae din Dorohoi, Sf. Nicolae din Popăuți-Botoșani, Sf. Ioan din Piatra Neamț, Borzești,

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Războieni, bisericile mănăstirilor Tazlău, Neamț și Dobrovăț, bisericile din Volovăț, Reuseni, precum și cele atribuite lui Ștefan de tradiție (biserica din Cotnari, biserica Albă din Baia). Sînt prezentate apoi cîteva ctitorii boierești : Dolheștii Mari, biserica Adormirea din Bacău, ctitoria lui Alexandru, fiul lui Ștefan cel Mare, biserica din Bălinești a logofătului Ioan Tăutu, de la Arbore, a lui Luca Arbore pîrcălab de Suceava.

Dintre monumentele ridicate după moartea lui Ștefan cel Mare, din prima jumătate a secolului al XVI-lea, sînt prezentate bisericile Sf. Gheorghe din Suceava (mănăstirea Sf. Ioan cel Nou), începută de Bogdan III și isprăvită de Ștefăniță, biserica din Pătrăuți a logofătului Gavril Trotușan, biserica mănăstirii Humor, ctitoria logofătului Teodor Bubuiog și a soției sale Anastasia, biserica mănăstirii Bisericani, biserica mănăstirii Coșula, ridicată de vistiernicul Mateias. Petru Rareș s-a dovedit un vrednic urmaș al lui Ștefan cel Mare prin numărul însemnat al ctitoriilor sale : mănăstirile Probota, Moldovița și Rîșca, biserica Dumitru din Suceava, catedrala episcopală din Roman. La acestea se adaugă bisericile ctitorite de soția sa, doamna Elena : Învierea din Suceava, Sf. Gheorghe și Uspenia, ambele în Botoșani.

În continuare, sînt prezentate cîteva monumente din a doua jumătate a secolului al XVI-lea. De pildă, ctitoriile lui Alexandru Vodă Lăpușneanu (Bistrița, refăcută, Socola, Slatina), Petru Șchiopul (Galata și Hlincea, ctitoria fiicei sale Maria), a Movileștilor (mănăstirea Sucevița), a lui Aron Vodă (biserica Aroneanu din Iași) ș.a.

Din primele decenii ale secolului al XVII-lea datează mănăstirile Secu — ctitoria lui Nestor Ureche și a soției sale Mitrofana, părinții cronicarului, și Dragomirna, ctitoria mitropolitului Anastasie Crimca. În continuare, sînt prezentate bisericile ctitorite de cîțiva domni din prima jumătatea a secolului XVIII : Solca lui Ștefan II Tomșa, Bîrnova lîngă Iași, Barnovschi din Iași și Buhalnița, toate ridicate de Miron Barnovschi, apoi cele ctitorite de Vasile vodă Lupu : Sf. Trei Ierarhi și Golia din Iași, Nașterea Sf. Ioan Botezătorul din Suceava. Alături de acestea s-au ridicat și cîteva biserici și mănăstiri de către marii dregători : Sf. Sava din Iași (de postelnicul Enache) de un tip arhitectonic neobișnuit în Moldova, Nicoriță din Iași de Nicoară hatmanul, Rădeana din Tg. Ocna de marele logofăt Dumitrașcu Ștefan, Agapia de Gavril hatmanul și soția sa Liliana ș.a.

Din a doua jumătate a secolului al XVII-lea ne reținatenția mănăstirile Cașin, ctitoria voievodului Gheorghe Ștefan, Cetățuia lui Gheorghe Duca, Sf. Ioan Zlataust din Iași, refăcută de același domnitor.

Din secolul al XVIII-lea sînt descrise numai două biserici din Iași : Sf. Teodor (1761) și Sf. Gheorghe (Mitropolia veche), ridicată prin strădaniile mitropolitului Gavril Calimachi.

Din secolul al XIX-lea sînt prezentate alte biserici monumente istorice sau artistice, ridicate acum fie din temelie, fie pe locul altora mai vechi : bisericile Sf. Spiridon, Frumoasa și Bărboi, toate din Iași, mănăstirile Văratec, Verona, Sihăstria și Horaița, schitul Durău, catedrala mitropolitană din Iași, biserica Mirăuți din Suceava.

Autorii au stăruit, cum era și firesc, asupra bisericilor cu picturi exterioare (Voroneț, Humor, Arbore, Moldovița și Sucevița, mai puține la Rîșca) picturi care au dus faima geniului artistic românesc în cele mai îndepărtate țări ale lumii. Ieromonahul Gavril care a împodobit interiorul bisericii din Bălinești, Dragosin, fiul preotului Coman din Iași, care a zugrăvit biserica de la Arbure, Toma din Suceava, care a zugrăvit probabil Moldovița, Ion Zugravul și fratele său Sofronie care au împodobit cu un frumos veșmînt pictural Sucevița, Nicolae Grigorescu cu picturile sale de la Agapia și Gheorghe Tattarescu cu picturile catedralei mitropolitane din Iași, ambele purtînd pecetea stilului apusean al Renașterii, pot fi socotiți printre marii maeștri ai artei universale.

Poate că era bine dacă autorii ar fi plasat biserica din Dolhești — de vreme ce o consideră de la sfîrșitul sec. XIV — îndată după biserica Sf. Treime din Siret și nu între ctitoriile lui Ștefan cel Mare. S-ar putea face unele obiecțiuni și cu privire la ordinea cronologică în care au fost rînduite biserici și mănăstirile

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

din secolul al XIX-lea. Desigur, acestea sînt observații cu totul secundare, care nu afectează cu nimic fondul lucrării.

La sfîrșitul lucrării, prefața și studiul introductiv sînt redate în versiune franceză, apoi fiecare monument este prezentat din nou într-o expunere rezumativă în limba franceză, însoțit de o reproducere în alb-negru, format mic. În felul acesta, volumul este accesibil și cercetătorilor sau turiștilor străini. O bibliografie de 556 titluri de lucrări și o anexă de alte 177 lucrări încheie volumul.

Sub raport grafic, lucrarea este la înălțimea exigențelor timpului nostru. Notăm că a fost tipărită în Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă din București în cursul anilor 1973—1974. Prin această lucrare deosebit de valoroasă se umple un gol de mult resimțit în literatura noastră de specialitate. Ea poate sta cu cinste alături de lucrările regretatului G. Balș, privitoare la arta Moldovei sau ale lui N. Ghica — Budești, privitoare la arta din Țara Românească.

Mircea Păcurariu

DINU C. GIURESCU, *Țara Românească în secolele XIV și XV*, București, Ed. științifică, 1973, 496 p.

În noua sa carte, Dinu C. Giurescu își propune să analizeze „civilizația Țării Românești din secolele XIV și XV în cîteva din principalele ei alcătuiri : realități demografice, producția bunurilor materiale, echiparea tehnică și circulația mărfurilor, întocmirea societății cu antagonismele sale, organizarea politică, idei, mentalități, norme juridice" (p. 13). Autorul abordează așadar o problematică bogată și complexă recompunînd, în datele ei esențiale, o epocă istorică din care nu lipsesc chestiunile controversate și destule altele mai puțin cunoscute pînă acum. Analiza autorului reține în permanență tot ceea ce contribuie la conturarea cuvenitei sinteze asupra civilizației medievale din una dintre țările române, civilizație privită în cadrul general românesc și ca parte integrantă a civilizației medievale europene. Demersul științific al lui Dinu C. Giurescu are ca obiectiv nu o simplă expunere istorică asupra acestei perioade, ci întocmirea unei sinteze de istorie a civilizației pe baza a „ceea ce a fost definitoriu în diferite sectoare de viață" (p. 14) din Țara Românească într-o etapă în care elementele acestei civilizații se circumscriau, în trăsăturile lor caracteristice, unui teritoriu cu mult mai mare, cel pe care ființei și celelalte țări românești. Situată pe aceste coordonate, cercetarea întreprinsă de Dinu C. Giurescu are în vedere necesitatea extinderii investigației, care trebuie „să ne ducă, în final, pentru toată aria de dezvoltare a poporului nostru, la o sinteză a civilizației medievale românești" (p. 14). În această perspectivă, noutatea cărții lui Dinu C. Giurescu apare mai presus de orice îndoială, lucrarea reprezentînd o contribuție necesară, ce va trebui însoțită de altele, pentru cunoașterea temeinică a aportului românilor la civilizația europeană.

Avertizînd că investigarea acestei perioade istorice „rămîne condiționată de numărul restrîns al documentelor păstrate din acest interval, de formulările lor laconice, de rezultatele arheologiei feudale, aflate încă într-o fază de început, de publicarea și indexarea arhivelor mai recente, care cuprind știri și despre secolele XIV și XV", Dinu C. Giurescu supune unei atente interpretări întregul material documentar cunoscut și unei reexaminări critice concluzii științifice mai vechi sau mai noi al căror conținut contravine realității istorice. Structurată în deplin acord cu ideea de bază, lucrarea însumează în cele șapte capitole ale sale (I. Coordonate geografice și demografice ; II. Bunuri necesare traiului ; III. Meșteșuguri și tehnici ; IV. Negustători și mărfuri ; V. Societatea medievală :

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

alcătuiri şi antagonisme ; VI. Organizarea statului ; VII. Idei, mentalităţi, norme juridice) o multitudine de probleme dintre care unele mai puţin sau chiar deloc cercetate : chestiuni privitoare la dinamica demografică, la tehnica mijloacelor de producţie şi stadiul lor de dezvoltare, la originea unor instituţii feudale, la tehnica construcţiilor, la mentalitatea colectivă şi individuală, la obiceiuri şi familie, la diplomaţia medievală şi practica negocierilor etc. Originalitatea şi soliditatea acestei lucrări nu rezidă însă numai în faptul că autorul a întreprins o cercetare proprie asupra unor probleme ca cele enumerate sau multe altele din carte ci şi în viziunea de ansamblu a lucrării care conferă sensuri noi şi conexiuni multiple chiar unor chestiuni demult rezolvate de istoriografia românească. Profunzimea investigaţiei autorului se circumscrie prin urmare întregii lucrări, aşa încît ea nu se înfăţişează ca o simplă sinteză a dobîndirilor istoriografice de pînă acum, ci ca una în care acestea sînt reexaminate odată cu interpretarea critică a informaţiei documentare potrivit unei concepţii unitare în care analiza şi sinteza se condiţionează reciproc şi constituie rezultatul unui lung şi temeinic proces de elaborare ştiinţifică. Cartea este, cu alte cuvinte, îndelung gîndită atît în ansamblu cît şi în amănunt ; de aici buna dozare a materialului şi echilibrul dintre capitole şi tot de aici, noutatea numeroaselor încheieri ştiinţifice ale autorului, reprezentînd temeinice contribuţii la cercetarea unor chestiuni fundamentale ale istoriei medievale, precum agricultura, meşteşugurile sau comerţul. Unele probleme controversate beneficiază, de asemenea, de substanţiale clarificări ce constituie un bun cîştigat pentru istoriografia românească, în timp ce unele teorii, a căror inconsistenţă a fost demult semnalată în datele ce priveau Moldova, sînt respinse argumentat de Dinu C. Giurescu. Problema fărămiţării feudale, a centralizării statului, a organizării militare sau cea a domeniului feudal — ca să numim doar cîteva dintre cele a căror nu prea veche „teoretizare" a generat o nedorită şablonizare a investigaţiei istorice — sînt raportate direct la temeiul documentar, singurul în măsură să conducă pe cercetător, în urma unei riguroase interpretări, la adevărul istoric. Dată fiind importanţa unor astfel de probleme, în unele cazuri ca, de pildă, cel al organizării armatei, consideraţiile autorului ar fi putut fi extinse, după cum puteau fi dezvoltate, poate chiar într-un capitol aparte, observaţiile atît de interesante privitoare la tîrgurile Ţării Româneşti, deoarece acestea constituie unul din elementele fundamentale ale civilizaţiei epocii. Un capitol de concluzii ni se pare de asemenea necesar la o sinteză de originalitatea celei asupra căreia ne-am oprit. Şi aceasta cu atît mai mult cu cît cartea interesează deopotrivă pe istoric ca şi pe specialistul din domenii adiacente ca să nu mai vorbim de cercurile mai largi de cititori. Dovada stă în rapida sa epuizare.

Bogată în fapte şi idei şi foarte documentată, cartea lui Dinu C. Giurescu este scrisă, din punct de vedere al formei, cu grija cu care autorul şi-a obişnuit demult cititorul ; o ilustraţie adecvată, bine întocmită sau selectată, însoţeşte cuprinsul acestei interesante cărţi prevăzută, la sfîrşit, cu anexele ştiinţifice necesare. Din păcate, această izbutită sinteză, ca şi alte cărţi de istorie similare, a fost tipărită într-un tiraj necorespunzător. O nouă ediţie, în care autorul va corecta, desigur, şi unele mici inadvertenţe, ni se pare mai mult decît necesară, fie şi numai pentru motivul că astfel de lucrări lipsesc încă în istoriografia noastră ; şi ele sînt etape obligatorii pe parcursul spre o sinteză istorică generală asupra civilizaţiei medievale româneşti.

I. Caproşu

* * * *File vîlcene*, Bălceşti pe Topolog, 1972, 208 p.

Un preţios volum de *File vîlcene*, ajuns atît de tîrziu în bibliotecile din fosta capitală a Moldovei, aduce o nouă mărturie despre efervescenţa ştiinţifică şi culturală de pe meleagurile istorice ale Vîlcei. Editată de Societatea „Prietenii Muzeului Bălcescu", sub redacţia ferventului promontor al investigaţiei ştiinţifice

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

vîlcene, Horia Nestorescu-Bălcești, publicația se înscrie într-o serie de mai multe volume editată sub diferite titluri de Muzeul Bălcescu.

Dintre articolele volumului, consacrat în cea mai mare parte istoriei, se remarcă cel semnat de Horia Nestorescu-Bălcești, *Cîteva date despre începuturile tipografiei orașului Rîmnicul Vîlcii* (p. 77—84) în care se schițează pe baza unui dosar de aproape 1 900 de pagini de la Arhivele Statului Vîlcea începuturile tipografiei municipiului de pe Olt. Într-un studiu foarte documentat și sistematic dar, din păcate, cu un titlu cam publicistic *(Unde s-a semnat actul de naștere al Țării Românești* (p. 85—106), Doru Moțoc reexaminează cu bună metodă localizările de pînă în prezent ale bătăliei din 9—12 noiembrie 1330 ajungînd la concluzia că ea a avut loc la Perișani-Pripoare, în Loviște, zonă în care investigațiile cu mijloace moderne și săpăturile arheologice pot duce la rezultate în măsură să transforme această ipoteză într-o certitudine. După *un pergament din 1667* iunie 3 publicat de Dumitru Bălașa (p. 107—109), Ion Constantin Vasile semnează un articol despre *Pandurii vîlceni* (p. 111—126), iar G. D. Iscru publică un fragment dintr-o lucrare în pregătire intitulată *Începutul învățămîntului public la sate în județul Vîlcea (1838—1848)* (p. 127—144). După un interesant articol despre *Conceptul patriotic și social al picturii murale a lui Tattarescu de la Episcopia Rîmnicului* (p. 145—161) de Gh. N. Cîrstoiu-Frunzaru trebuie semnalate succintele note de sub titlul *Fișe pentru o enciclopedie a Vîlcii*, publicate în vederea întocmirii unui dicționar enciclopedic al personalităților vîlcene. O mențiune aparte merită avertismentul *Două secole de istorie care ne mustră*, în care H<oria> N<ăsturescu>-B<ălcești> atrage atenția asupra pericolului ce amenință unele vestigii arhitectonice vîlcene, semnal de alarmă valabil însă și pentru alte orașe în care urbaniștii contemporani nesocotesc trecutul demolînd fără discernămînt. „Viitorul pe care-l clădim — trebuie să înțeleagă toată lumea — are o temelie de granit. *E trecutul!* Ne leagă de acest trecut mii de fire... Istoria nu începe de azi, nu începe cu noi... Avem datoria sfîntă de a păstra acele mărturii care în scurgerea veacurilor atestă și vor atesta continuitatea noastră pe acest pămînt".

I. Caprosu

MIHAI MAXIM, *Culegere de texte otomane*, Fasc. I, *Izvoare documentare și juridice* (sec. XV—XX), București, Centrul de multiplicare al Universității, 1974 (Universitatea din București — Facultatea de istorie), 179 p.

Însemnătatea majoră, dar și dificultățile deosebite pe care o incumbă specializarea în paleografia și diplomatica turco-osmană, credem că este o chestiune ce nu mai necesită a fi din nou relevată. Lucrarea întocmită de către tînărul turcolog Mihai Maxim se înscrie fără îndoială pe linia preocupărilor vizînd pregătirea unui grup destoinic de specialiști în acest domeniu, de care istoriografia noastră are atîta nevoie.

Trebuie să remarcăm de la bun început incontestabila valoare didactică și științifică a acestei lucrări. Cele 34 de documente cuprinse în ea sînt judicios selectate și, așa cum se arată și în *Cuvînt înainte*, ele au menirea de a oferi — prin intermediul nemijlocit al actului de cancelarie — reliefarea imaginii unui uriaș imperiu, nu încă îndeajuns de bine cunoscut în existența sa complexă și îndelungată. Tehnica adoptată de către autor este conformă normelor științifice actuale privind publicarea surselor istorice orientale, deși ar fi fost poate mai bine dacă formula: regest, facsimil, transcriere latină, traducere, note, utilizată în unele cazuri, ar fi constituit o regulă generală pentru întreg volumul; se puteau adăuga eventual cîteva facsimile semnificative (ca tipuri paleografice și diplomatice) în anexă, lipsite de elemente ajutătoare, spre a servi exercițiilor individuale ale studenților.

Notele bogate și la obiect, care însoțesc fiecare document, au desigur în vedere scopul primordial didactic al acestei culegeri, reușind să ofere date sufi-

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

ciente, chiar şi celor mai neavizaţi, pentru o utilizare cît mai exactă a textului respectiv, ca şi spre familiarizarea practică cu unele noţiuni de bază ale istoriei otomane.

Alături de valoarea didactică, care — sîntem convinşi — va fi curînd demonstrată în mod concret, volumul semnat de M. Maxim prezintă însă şi o evidentă valoare ştiinţifică, nu numai prin modalităţile de publicare la care ne-am referit, ci mai ales prin caracterul inedit al unei bune părţi din documentele înserate. Cele nouă acte, publicate integral pentru prima oară cu acest prilej, sînt culese personal de către autor din arhivele turceşti. Ele aduc elemente noi de primă însemnătate pentru o mai bună înţelegere a raporturilor româno-otomane din a doua jumătate a veacului al XVI-lea, îndeosebi sub aspectul atît de important al obligaţiilor economice impuse în acea vreme ţărilor române de regimul dominaţiei otomane. Datele precise pe care le cuprind aduc preţioase contribuţii şi la însăşi studierea istoriei economice a Imperiului otoman din acea perioadă; echivalenţele monetare, modalităţile de calcul financiar, preţurile, cuantumul unor impozite sînt elemente care introduc aceste documente — şi prin ele volumul în care se află — în circuitul larg al cercetării ştiinţifice de specialitate pe plan mondial. Tocmai de aceea, ar fi trebuit ca ele să fi avut şi transcrierea latină, căci în unele cazuri, independent desigur de voinţa autorului, facsimilele nu au apărut suficient de clare (doc. nr. 6 şi 9).

Această culegere de documente otomane, îngrijită de către Mihai Maxim, dincolo de valorile sale didactice şi ştiinţifice, constituie totodată şi o mărturisită încercare — după noi reuşită — de a oferi publicului român specializat în istorie un mijloc de a înţelege direct şi multilateral „însemnătatea covîrşitoare pe care o prezintă pentru noi uriaşul tezaur arhivistic al Turciei".

În sfîrşit, utilitatea volumului ca instrument didactic şi ştiinţific este sporită şi de anexele, care conţin date esenţiale privind scrierea, sistemul de datare şi calcul din cancelariile otomane, precum şi un bogat glosar de terminologie specifică.

Acest prim volum — dintr-o serie mai numeroasă, aflate în pregătire de către subcolectivul de istorie universală de la Facultatea de istorie a Universităţii din Bucureşti — poate fi pe drept cuvînt cotat printre reuşitele genului, ceea ce ne îndreptăţeşte să aşteptăm, cel puţin cu acelaşi interes, şi apariţia celorlalte fascicole.

Tahsin Gemil

ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU, *Demografia, dimensiune a istoriei*, Ed. Facla, 1974, 171 p.

Sporadice multă vreme, promovate însă consecvent apoi, cercetările de demografie istorică românească par să se constituie în ultimul timp ca un domeniu distinct de cercetare, cu metodologia şi problematica sa specifică. Dacă mijloacele de investigare nu sînt încă cele dorite, consecvenţa cu care din ce în ce mai mulţi cercetători abordează acest domeniu sau ţin seama în cercetările de istorie generală de implicaţiile demografice ale fenomenelor istorice a dus deja la rezultate ştiinţifice importante concretizate în numeroase articole şi în cîteva volume valoroase nu numai prin dobîndirile ştiinţifice însemnate ci şi prin perspectivele ce le deschid cercetării. Între aceste volume se numără neîndoielnic şi cartea lui Ştefan Ştefănescu, unul dintre promotorii cercetărilor de demografie istorică medievală românească. Deşi e o culegere de studii, dintre care primele patru publicate anterior în periodice şi volume, articularea tematică a contribuţiilor justifică împărţirea cărţii în capitole, a căror succesiune oferă cititorului o imagine adecvată asupra demersului ştiinţific al autorului preocupat deocamdată, în chip firesc, mai ales de perspectivele, semnificaţiile şi metodologia cercetării demografice medievale, din lucrare nelipsind însă nici analiza demografică concretă. Avînd

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

în vedere stadiul de dezvoltare, amintit mai sus, al demografiei istorice medievale, ceea ce trebuie reținut în primul rînd din această carte și ceea ce constituie, în același timp, principala ei caracteristică sînt concluziile ce se circumscriu acestor coordonate și care oferă destule sugestii pentru adîncirea și orientarea cercetărilor viitoare. *Demografie și istorie* (cap. I), *Cocentrări demografice și semnificația lor istorică* (cap. II), *Mișcări demografice în țările române pînă în secolul al XVII-lea și rolul lor în unitatea poporului român* (cap. III), *Conjuncturi socio-politice și situația demografică în Țara Românească în secolele XIV—XVI* (cap. IV), *Invazii străine și calamități naturale în Moldova în secolele XVI—XVIII* (cap. V) și *Orașul în secolele XVI—XVIII* (cap. VI) însumează, în acest sens, o problematică bogată, cu beneficii certe pentru cunoașterea istorică și pentru sporirea ei. În această perspectivă, cartea lui Ștefan Ștefănescu demonstrează necesitatea unor reconsiderări și nuanțări în cadrul cărora viziunea asupra „istoriei mulțimilor" dobîndește un alt contur, iar explicarea unor fapte și evenimente devine mai lesnicioasă ; așa încît este întrutotul îndreptățită afirmația autorului că „lucrarea de față se înscrie în efortul ce se desfășoară astăzi pe frontul nostru istoriografic de regîndire a procesului istoric, de reexaminare a fenomenelor și evenimentelor istorice" (p. 6). În acest sens, *Demografia, dimensiune a istoriei,* nu e numai o contribuție științifică valoroasă, ci și un îndemn, o carte necesară deci pentru progresul unui domeniu istoriografic deosebit de important pentru cunoașterea temeinică a factorului hotărîtor al istoriei — poporul.

I. Caproșu

VIRGIL VĂTĂȘIANU, *Pictura murală din nordul Moldovei,* București, Ed. Meridiane, 37 p. + XIX pl. alb-negru și 110 color hors-texte.

Textul care precede albumul cu titlul de mai sus cuprinde o *Introducere* și un studiu intitulat *Pictura murală.* În *Introducere,* autorul prezintă evoluția arhitecturii moldovenești insistînd asupra raportului dintre arhitectura de lemn și arhitectura de zid. Din multiplele aspecte ale acestui raport două se cuvin a fi reținute : explicarea provenienței bolților moldovenești de zid din structura unui tavan de lemn cu pătrate formate din grinzi așezate unele peste altele (fig. IV) și explicarea fragmentării spațiului interior al bisericilor de zid, de-a lungul axei vest-est, prin raportarea acesteia la uzanțele arhitecturii de lemn, în care, alungirea unei clădiri nu se poate face decît prin punerea bîrnelor cap la cap, fapt ce presupune însă ancorarea lor prin pereți transversali.

Studiul care urmează *Introducerii* reprezintă o sinteză a rezultatelor cercetărilor la zi asupra picturii murale moldovenești din secolele XV—XVI. În cadrul acesteia, atenția autorului se îndreaptă asupra problemelor specifice picturii exterioare moldovenești pictură care, prin valoarea ei artistică excepțională, prin tematică și prin unicitate, a atras atenția istoricilor de artă de pretutindeni. Fără a numi toate aceste probleme, trebuie subliniate două din opiniile autorului cu toate că nu sînt expuse aici pentru prima dată. Cea dintîi opinie privește originea picturii exterioare moldovenești, în care profesorul Virgil Vătășianu vede „mai degrabă... o sugestie din partea decoratorilor de fațade ale unor clădiri civile din zonele de expansiune ale Renașterii (Elveția, Germania de sud, Austria)..., caz în care însă nu poate fi vorba decît de o analogie de principiu, fără nici un fel de implicații tematice sau stilistice... din care punct de vedere, creația moldovenească e absolut originală" (p. 20 ; vezi și *Istoria artei europene. Arta din perioada Renașterii,* București, Ed. Meridiane, 1972, p. 198, II și III).

Cea de a doua opinie se referă la interpretarea picturii exterioare moldovenești. Autorul consideră că la temelia picturilor care împodobesc fațadele bisericilor moldovenești a stat „un program întocmit în esențial din punct de vedere al actualităților social-politice" (p. 19).

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Temele iconografice care au răspuns acestei necesități sînt : *Cinul* sau *Ierarhia cerească* a cărei elaborare „trebuie explicată prin politica internă a lui Petru Rareș, tinzînd hotărît spre o consolidare a sistemului autocratic, demonstrînd supușilor și, mai ales, marii boierimi, care îi era ostilă, obligația de a respecta ordinea ierarhică feudală, oglindă a celei cerești" (p. 21) ; *Arborele lui Ieseu* sau *Arborele genealogic*, temă prin care Petru Rareș, fiu nelegitim al lui Ștefan cel Mare, dorea să impună respectarea sistemului genealogic feudal (p. 23) ; *Imnul Acatist* considerat, pe drept cuvînt, de cunoscutul cercetător al picturii murale moldovenești, Sorin Ulea, o invocare a ajutorului *Fecioarei* în lupta antiotomană (dacă la biserica Arbure, în scena *Asediului Constantinopolului*, oștirii turcești îi ia locul oștirea persană, fapt indicat în mod expres de inscripția care mărginește partea de sus a scenei, vom arăta cu alt prilej că acest lucru nu are însă nici o legătură, cu „capitularea" lui Petru Rareș în cea de a doua domnie a sa) ; *Judecata de apoi*, temă ce încheie programul educativ social-politic al picturii exterioare moldovenești.

Teza semnificației laice a picturii exterioare moldovenești a fost amplu tratată de cercetătorul Sorin Ulea (vezi : *Originea și semnificația ideologică a picturii exterioare moldovenești*, în „Studii și cercetări de istoria artei", nr. 1/1963, p. 57—93 și nr. 1/1972, p. 37—54 ; *L'Origine et la signification idéologique de la peinture extérieure moldave*, în „Revue roumaine d'histoire, 1/1963, p. 29—71), dar profesorul Virgil Vătășianu, deși acordă multor teme o semnificație laică, nu subscrie ideii privind caracterul predominant antiotoman al picturii exterioare moldovenești în întregimea ei.

Volumul prezentat se află deci pe aceleași coordonate științifice care l-au consacrat pe profesorul Virgil Vătășianu ca istoric al artei românești și europene.

Ion I. Solcanu

* * * *Studii și materiale de istorie medie*, vol. VI, București, Ed. Acad., 1973, 446 p.

Volumul al VI-lea al S.M.I.M. marchează nu numai reluarea acestei prețioase publicații, ci și apariția ei într-o nouă structură, mai bogată, mai variată și, mai ales, mai dinamică, ceea ce îl situează dintr-o dată în rîndul periodicelor de larg interes științific. Valoroasele contribuții de întindere mijlocie de la mai vechea rubrică de *Studii și articole* este urmată acum de mult îmbogățita și deosebit de variata, ca tematică, secțiune intitulată *Comunicări, note, discuții*, în care contribuțiile științifice scurte se completează cu succinte precizări și opinii invitînd la viitoare dezbateri asupra unor probleme controversate. Rubrica de *izvoare și instrumente de lucru* aduce în circuitul științific nu numai documente din fonduri particulare și din arhive străine ci și prețioase însemnări de pe cartea veche românească, însemnări atît de interesante sub raportul informației istorice, dar încă atît de puțin valorificate de istorici ; o continuitate în publicarea acestora este de natură să confere periodicului un spor de interes și să ușureze pregătirea unui corpus de însemnări atît de necesare istoriografiei și culturii românești.

Pe cît de interesantă pe atît de utilă este și rubrica inaugurată în acest tom *Addenda et corrigenda* care „își propune să întregească sau să rectifice informații, opinii sau ipoteze privind istoria societății feudale, în primul rînd a celei românești. Este o rubrică deschisă oricărui dorește să elimine eroarea sau să spo reească informația istorică" (p. 381).

În sfîrșit, cuprinzătoarea rubrică de *recenzii și prezentări* (de ce nu *note bibliografice ?*) constituie o adevărată trecere în revistă a cărții de specialitate, sporind interesul medievistului pentru această publicație, a cărei reapariție era demult așteptată.

I. Caproșu

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

* * * *Studii şi materiale de istorie medie*, vol. VII, Bucureşti, Ed. Acad., 1974, 425 p.

Cu excepţia unei rubrici noi *(Revista revistelor de medievistică)*, volumul al VII-lea, al acestei publicaţii urmează compartimentarea inaugurată odată cu tomul precedent, compartimentare care se caracterizează prin cuvenitul echilibru dintre exegeza de anvergură şi contribuţia ştiinţifică, pe de o parte, şi materialul documentar şi informaţia bibliografică, pe de altă parte. Istoria Transilvaniei, a Moldovei şi a Ţării Româneşti beneficiază în acest volum de cercetările de amploare întreprinse de David Prodan, Fl. Constantiniu, Aurel Decei, Lia Lehr precum şi de cele de mai mică întindere ale Lidiei Demény, Aurorei Ilieş, Ovid Sachelarie, Tudor Voinea şi S. Columbeanu.

Mai bogată şi mai variată decît la tomul precedent este partea consacrată izvoarelor documentare semnată (în ordinea sumarului) de: D. Mioc, Marieta Adam, Olimpia Diaconescu, Radu Creţeanu, T. Holban, Iancu Bidian, Adolf Armbruster şi Gheorghe Cronţ. Cea mai mare parte din materialul documentar publicat interesează direct colecţia de izvoare *Documenta Romaniae Historica* şi corpusul de însemnări de pe cărţi. De un interes aparte, prin conţinut şi pertinenţa comentariului, sînt materialele semnate de ultimii trei autori ai rubricii.

Utilitatea deosebită a rubricii *Addenda et corrigenda* este probată de interesantele precizări şi rectificări datorate lui Paul Cernovodeanu, M. Mioc şi Ş. Papacostea.

Recenziile şi prezentările, în număr mai mare ca la volumul precedent, constituie cea mai bogată rubrică a acestui tom, dar, din păcate, nu şi îndestul de ordonată; dată fiind bogăţia şi varietatea ei precum şi faptul că, probabil, şi în următorul volum se vor prezenta şi recenza încă lucrări mai vechi decît anul precedent apariţiei lui, o sistematizare a rubricii se impune, fie după criteriul cronologic, fie după alte criterii. O secţionare a acestei părţi în două rubrici *(recenzii şi note bibliografice)* ni se pare, în condiţiile arătate, mai potrivită; indicarea paginaţiei volumului şi la această parte a publicaţiei ar înlesni, de asemenea, orientarea mai rapidă a cititorului ei. Cum sugestia noastră nu are în vedere decît structura unei rubrici este de la sine înţeles că publicaţia, în întregul său, se impune ca o reuşită de prestigiu a medievisticii româneşti.

I. Caproşu

DAN CERNOVODEANU, IOAN N. MĂNESCU, *Noile steme ale judeţelor şi municipiilor din Republica Socialistă România*, Bucureşti, 1974, 210 [—218] p.

Apărut întîi în „Revista arhivelor" (an. LI, vol. XXXVI, nr. 1—2), acest studiu constituie, după cum remarcă şi Dan Berindei în prefaţă, „una dintre cele mai importante sinteze din domeniul heraldicii româneşti. Un studiu în genul acestuia n-a mai fost realizat pînă în prezent, la proporţiile şi minuţiozitatea analizei care-l caracterizează" (p. 4). Lucrarea aparţinînd celor doi cunoscuţi heraldişti, membri fondatori ai Comisiei de heraldică, genealogie şi sigilografei a Institutului de istorie „N. Iorga", îşi are originea, ca şi heraldica însăşi, în necesităţi de ordin practic generate de procesul de elaborare a noilor steme ale municipiilor şi judeţelor din ţara noastră la a căror definitivare autorii înşişi au lucrat. Întinsa introducere în studiul heraldicii româneşti, de la care noile steme au preluat atîtea elemente, umple un gol demult resimţit în istoriografia noastră; dincolo, deci, de importanţa ei practică imediată, lucrarea lui Dan Cernovodeanu şi Ioan N. Mănescu va contribui la dezvoltarea cercetărilor de heraldică românească încă atît de sporadice la noi. În acest sens, sinteza de faţă va constitui un îndreptar, iar prin bogăţia de date şi ilustraţia din text un netăgăduit instru-

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

ment de lucru. Foloasele acestei lucrări, desigur, nu vor întîrzia să se vadă nici în domeniile adiacente precum genealogia ș.a., insuficient abordate pînă în prezent de specialiști. Versiunea franceză care o însoțește pe cea românească nu va rămîne, credem, fără ecou în rîndul heraldiștilor de peste hotare interesați uneori în chip deosebit de cercetările întreprinse la noi în această disciplină.

Interesantă și atît de utilă pentru istoriografie, lucrarea celor doi heraldiști constituie o contribuție științifică temeinică ce se cere a fi continuată și dezvoltată de autorii ei în primul rînd, în vederea întocmirii unui atît de necesar tratat de heraldică românească.

I. Caproșu

NICOS GAIDAGIS, *Catalogul cărților grecești de la Biblioteca centrală universitară „M. Eminescu" — Iași*, vol. I (sec. XVI—XVII), Iași, 1974, 278 p.

Concepută ca o vastă lucrare bibliografică, cuprinzînd peste 3 000 titluri de cărți grecești și traduceri din limba greacă, existente în Biblioteca centrală universitară „M. Eminescu" — Iași, „Catalogul cărților grecești", întocmit de Nicos Gaidagis, se înfățișează publicului cercetător cu primul volum, din seria de cinci volume prevăzute să o alcătuiască.

Volumul I cuprinde cărțile apărute în secolele XVI—XVII (1501—1700) cu 290 titluri, volumul al II-lea tipărituri din sec. al XVIII-lea (volum ce se află sub tipar), volumul al III-lea și al IV-lea cărți din secolul al XIX-lea, iar volumul al V-lea este destinat celor din secolul XX.

Volumul I se deschide cu un cuvînt înainte semnat de Mihai Bordeianu, care menționează cîteva cărți și date cuprinse în catalog, care atestă istoricul dezvoltării Bibliotecii centrale universitare din Iași. Subliniem în special noile date oferite de cărțile donate de domnitorul Vasile Lupu, care situează începuturile activității acestei Biblioteci la mijlocul secolului al XVII-lea. Urmează o notă explicativă a alcătuitorului acestui catalog.

Orînduite în ordinea cronologică a apariției lor, cărțile sînt descrise după sistemul „Legrand", autorul manifestînd o deosebită atenție față de toate datele necesare unei descrieri complete, pentru a asigura maximum de utilitate și accesibilitate a materialului, atît în țară cît și în străinătate.

De o deosebită importanță sînt notele marginale, însemnările, autografele, dedicațiile redate în totalitatea lor, care atestă apartenența cărților unor mari personalități ale culturii noastre: Cantemir, Veniamin Costache, C. Negri, Gh. Asachi ș. a.

Ne aflăm în fața unei lucrări care reconstituie trecutul cultural al țării noastre și în special al istoriei Bibliotecii centrale universitare. Urmărind cărțile din acest catalog în enumerarea lor cronologică, putem constata existența unor lucrări ce au aparținut Bibliotecii Școlii domnești și apoi Bibliotecii Academiei Mihăilene.

Pentru înlesnirea consultării catalogului de către cercetători și specialiști, volumul este însoțit de utili indici: alfabetic de nume și denumiri geografice în latinește, alfabetic de nume al celor greceși și un index cronologic, care îl fac mai ușor accesibil, îi sporesc mult valoarea științifică.

Rod al unei cercetări minuțioase de peste 13 ani, bibliografia de față este un valoros instrument de lucru la elaborarea căruia Nicos Gaidagis a lucrat cu pasiune și pricepere.

Această bibliografie de o deosebită utilitate pentru cei ce cercetează istoria dezvoltării noastre spirituale și culturale marchează un nou pas în creșterea activității prestigioase a Bibliotecii centrale universitare „M. Eminescu" — Iași.

Cornelia Mâță

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Zalăul pe treptele istoriei, <Zalău, 1974>, 112 p.

Cu prilejul sărbătoririi a 500 de ani de la prima atestare documentară a Zalăului ca așezare urbană s-a tipărit o înmănunchere de contribuții științifice prezentate într-o sesiune festivă de comunicări ținută în reședința județului Sălaj în zilele de 13—14 octombrie 1973. Comunicările, aparținînd unor cadre didactice, sînt în general de întindere redusă, dar întocmite cu multă conștiinciozitate și reprezentînd, adesea, reale contribuții la cunoașterea istoriei acestui oraș. Cartea atrage atenția cercetătorului atît prin onestitatea și modestia cu care e întocmită cît și prin absența notei festiviste generatoare adesea de subproduse istoriografice. Circumscrise tematic istoriei Zalăului, comunicările se referă la izvoarele documentare privitoare la istoria orașului, la tezaurul monetar de aici din secolele XVI-XVII, podul lui Mihai Viteazul din acest oraș, răscoala lui Horea și mișcările sociale din Zalău de pînă la 1848, activitatea meșteșugarilor, evoluția demografică, mișcarea culturală, cea muncitorească și socialistă precum și la dezvoltarea contemporană a orașului. Contribuțiile științifice din această lucrare atestă încă odată faptul că cercetările de istorie locală atunci cînd constituie rezultatul unor investigații temeinice sînt de un real folos istoriografic. În cazul de față, ele vor putea servi la întocmirea viitoarei monografii a orașului. Este și motivul pentru care le semnalăm aici și le disociem de unele compilații apărute cu prilejuri similare și care nu înseamnă mai mult decît consum inutil de hîrtie și de spațiu tipografic.

I. Caproșu

Studii istorice sud-est europene, vol. I, Culegere îngrijită de EUGEN STĂNESCU, București, 1974, 214 p.

În *Cuvînt înainte* se arată că Institutul de studii sud-est europene înțelege să deschidă o serie de culegeri fără periodicitate fixă care să cuprindă rezultatele cercetărilor efectuate în Institut. Se precizează faptul că termenul de „studii istorice", „fără limitare tematică și îngrădire cronologică". Scopul volumelor colecției este contribuția la progresul cunoașterii unei zone de dezvoltare istorico-culturală al cărui interes nu trebuie argumentat.

Volumul se deschide cu studiul *Știri despre români în izvoarele istoriografice sîrbești (sec. XV—XVII) de Anca Iancu* (p. 7—41). Pe baza culegerii *Vechi însemnări și inscripții sîrbești*, tipărită la Belgrad — Sr. Karlović în șase volume de Ł. Stojanović, la care s-au adus, în 1972, volumul *Vechi rodoslovii și letopisețe sîrbești* al aceluiași autor, precum și a altor contribuții sîrbești și românești, autoarea face o analiză a izvoarelor medievale scrise în limba sîrbă. Cea mai veche referire la români apare în Zakonicul lui Ștefan Dușan din 1330. Urmează informațiile despre domnia lui Mircea cel Bătrîn. Momente importante din istoria Moldovei din timpul lui Ștefan cel Mare au înserat analiștii sîrbi. Se dau știri despre răscoala lui Gheorghe Doja. În afară de știrile despre români relatate în letopisețele sîrbești, autoarea analizează circulația cărții și a manuscriselor sîrbești, din acea epocă, indică copiștii și posesorii unor manuscrise și cărți vechi. Relevăm că dintr-un număr de 32 de însemnări, cuprinse în Letopisețele sîrbești, pentru perioada 1330—1600, 21 au ca obiect relatarea diferitelor lupte cu turcii. Au mai fost înregistrate și fapte de istorie politică. Evenimentele inserate în Analele sîrbești se referă mai mult la Țara Românească. Relevăm totuși un copist din Moldova, Chiril Hluboceanu, de la care se păstrează trei manuscrise din sec. al XVII-lea la mănăstirea Hilandar, ctitoria lui Ștefan Nemania. Toate aspectele prezentate exhaustiv de către autoare au fost analizate critic, comentariile se referă la natura mărturiilor, valoarea lor obiectivă și importanța lor în confirmarea sau îmbogățirea cunoștințelor privind diferite momente ale istoriei României. Informațiile din izvoarele sîrbești au servit primelor creații ale istoriografiei românești (p. 40).

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Întinsul studiu *Condițiile instaurării dominației otomane în Dobrogea*, de Anca Ghiață (p. 43—126), structurat pe capitolele : *Introducere istoriografică ; Privire generală asupra ofensivei otomane în sud-estul Europei la sfîrșitul secolului al XIV-lea ; Dobrogea în timpul ofensivei otomane împotriva Țării Românești (1394) ; Situația politică a Dobrogei pînă la 1420 ; Campaniile otomane (1419—1420) și cucerirea Dobrogei ; Ținutul Gurilor Dunării ; situația economică și administrativă (1420—1484) și Desăvîrșirea cuceririi Dobrogei de otomani (1484).* Autoarea, pe baza izvoarelor : documente, hărți, însemnări de călători, cronici și mai ales cronici turcești propune o interpretare nouă a unor aspecte ale politicii din acea perioadă și o nouă cronologie privind începutul și definitivarea stăpînirii otomane în Dobrogea. Această stăpînire s-a făcut în două etape în timp și spațiu : la 1420 otomanii au luat cea mai mare parte din ținut, pînă la cetățile de margine românești Isaccea și Enisala, iar la 1484 ei reușesc să definitiveze cucerirea Dobrogei incluzînd în hotarele statului lor și ținutul Gurilor Dunării — pendinte administrativ de Chilia.

Prin politică defensivă Mircea cel Bătrîn a căutat să consolideze hotarele Țării Românești, în partea de est întărind hotarele Dobrogei, căutînd să instituie un control în părțile Silistrei și Caliacrei unde populația autohtonă lupta contra otomanilor, iar în nord, prin înțelegere cu domnul Moldovei, ia o parte din „părțile tătărești" dincolo de Dunăre pentru a consolida apărarea Dobrogei și mai ales a ținutului Gurilor Dunării, unde se afla Chilia și Licostomo. Pe baza cercetărilor mai noi din istoriografia română și cea străină, autoarea stabilește o cronologie a campaniilor otomanilor din Dobrogea. În același timp este susținut un punct de vedere nou privitor la cronologia stăpînirii Țării Românești și Moldovei asupra ținutului Gurilor Dunării (pendinte politic de Chilia Veche, localitatea de azi din Deltă pînă la 1479 și de la acea dată pendinte de Chilia de pe malul stîng al Dunării). Succesiunea este următoarea : pînă la 1420 ținutul acesta a avut o administrație munteană, iar între 1420—1448 una moldoveană, din august 1448 pînă în 1465 revine administrația muntenă, pentru ca între 1465—1484 Ștefan cel Mare prin pîrcălabii săi să apere ținutul în hotarele Moldovei. Subliniem faptul că Alexandru cel Bun este primul care și-a luat răspunderea ținutului dobrogean împotriva otomanilor (la 1420) și astfel Moldova menține Gurile Dunării pînă în 1448.

În studiul *Relațiile ruso-sîrbe în anii 1806—1812*, (p. 127—157), Lidia Démeny analizează mișcarea de eliberare națională a popoarelor balcanice în primul sfert al veacului al XIX-lea pe baza materialelor publicate în colecția Politica externă a Rusiei în secolul al XIX-lea și începutul secolului XX. O însemnătate marcantă în acest sens o are prima răscoală sîrbă începută în ianuarie 1804, ca protest împotriva regimului otoman. Sprijinul diplomatic și militar acordat de ruși în timpul războiului ruso-turc (1806—1812) a deschis poporului sîrb perspective noi în lupta pentru independența națională. Autoarea definește două etape ale relațiilor ruso-sîrbe în perioada amintită : în prima etapă (1804—1806) Rusia deși privea pozitiv mișcarea națională de eliberare, totuși, practic, nu a intervenit în favoarea ei ; în a doua etapă (1806—1812) Rusia a acordat ajutor diplomatic și direct militar acestei mișcări. Prin Pacea de la București, Poarta a dăruit sîrbilor amnistia generală și la cererea lor le dăruiește aceleași avantaje de care beneficiază supușii „din Insule și alte locuri", permițîndu-le să-și organizeze singuri administrația internă, dar unele cercuri oficiale ruse cît și sîrbe au fost nemulțumite de soluția de compromis. Relevăm folosirea unor date din presa timpului, mai ales din izvoarele rusești. Putem adăuga că informații referitoare la lupta de eliberare a poporului sîrb din această epocă se află în manuscrisul inedit autobiografic al lui Spiridon Filipović de Sundecić păstrat la Biblioteca Centrală a Universității din Iași, descris de noi în articolul *The Autobiography of Serbian Diplomatic Messenger Spiridon of Sundecić (1779—1846)*, sub tipar în „Revue des études sud-est européennes", nr. 1/1975.

Cornelia Papacostea-Danielopolu în studiul *Organizarea și viața culturală a companiei „grecești" din Brașov (sfîrșitul secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea)* (p. 159—212) arătînd că politica Austriei favoriza co-

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

mercianții din țările balcanice, apreciază dezvoltarea și viața companiei „grecești" din Brașov în perspectiva acestor privilegii. Sudiții privilegiați de guvernul austriac aveau avantaje față de populația românească din Transilvania din acea epocă. Autoarea folosește un imens material inedit din Fondul biserica greacă de la secția de mss. a Bibliotecii Academiei și din arhiva bisericii Sf. Treime din Brașov. Pe baza datelor noi se arată penetrarea elementelor românești în compania „grecească", fapte atestate de corespondența în limba română, de obligația pe care o aveau preoții și profesorii greci de a cunoaște limba română și de onomastica întîlnită în acte. În concluzii, autoarea arată că compania grecească constituia un nucleu de organizare autonomă deschis noilor idei. Comercianții au avut o contribuție importantă la comerțul de carte și chiar la scoaterea lor la lumină. La Brașov a apărut primul dicționar bulgar al lui Petru Beron și în această localitate a fost pregătită de către Neofit Dukas ediția completă a clasicilor greci. Deși în număr redus, căci nu erau decît 40, „companiștii" au jucat un rol important în viața culturală și economică a Brașovului.

Cele patru studii relevă munca sîrguincioasă a autoarelor, bogata și inedita informație, precum și multe idei originale. Temele sînt tratate în contextul comparativ al istoriei sud-estului european.

Paul Mihail

DINU C. GIURESCU, *Ion vodă cel Viteaz*, București, Ed. Militară, 1974, 112 p.

Autor al unei excelente monografii despre Ion vodă apărută în două ediții (1963 și 1966), epuizate imediat, Dinu C. Giurescu s-a oprit din nou asupra personalității marelui domn întocmind de data aceasta o micromonografie, tipărită în colecția *Domnitori și voievozi ai țărilor române* a Editurii Militare cu prilejul comemorării a 400 de ani de la moartea viteazului domn. Cunoașterea temeinică a izvoarelor și a bibliografiei problemei i-a permis autorului alcătuirea uneia din cele mai bune micromonografii ale colecției în care a apărut. Analizînd întreaga problematică a domniei lui Ion vodă (începuturile domniei, politica internă și externă, lupta pentru libertate și independență, posteritatea lui Ion vodă), Dinu C. Giurescu oferă cititorului o lucrare care conturează, într-o formă concentrată, figura cu valoare de simbol a acestei puternice personalități istorice. Expunerea clară și antrenantă a autorului sporește interesul pentru această micromonografie menită să facă mai bine cunoscută domnia lui Ion vodă în rîndul unor cercuri mai largi de cititori. Deși această lucrare este atît de binevenită pentru destinația pe care o are, o nouă ediție a monografiei din 1963 a lui Dinu C. Giurescu ni se pare foarte necesară pentru cititorii interesați mai îndeaproape de această domnie. Dacă ea nu s-a aflat în librării cu prilejul festiv amintit, întîrzierea în continuare a retipăririi ei nu poate fi decît păgubitoare.

I. Caproșu

* * * *Dosoftei. 1624—1693. Biobibliografie*, București, 1974, XXX + 100 [—102] p.

Întocmită de un colectiv format din Anca Podgoreanu, Laura Georgescu, Lidia Lepădatu, Maria Negreanu, Constantin Pompilian și Mihai Vitan de la serviciul de informare și documentare, condus de Ileana Băncilă, al Bibliotecii Centrale Universitare din București, *Biobibliografia Dosoftei* a fost editată de această instituție împreună cu Comisia națională română pentru U.N.E.S.C.O. cu prilejul sărbătoririi a 350 de ani de la nașterea marelui cărturar român (aniversat de U.N.E.S.C.O.). Este o lucrare întocmită metodic de un colectiv competent, care a cercetat cu atenția cuvenită un vast material documentar din care a reținut și a înregistrat sistematic pentru cititor datele esențiale care să-l călăuzească sigur

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

spre o cunoaşere deplină a unei vieţi şi opere nu îndestul de cunoscute, dar, uneori, îndeajuns de controversate, de la originea şi data naşterii cărturaruliu pînă la opera sa cea mai reprezentativă *(Psaltirea în versuri)*.

După un pertinent studiu introductiv (I. C. Chiţimia, *Dosoftei, primul poet român de clasă europeană)*, prin care cititorul ia cunoştinţă de aspectele esenţiale ale operei dosoftiene într-o interpretare ce se constituie ca o reală contribuţie ştiinţifică, o notă a redacţiei precizează aria investigaţiei întreprinse de autorii biobibliografiei, iar un tabel cronologic rezumă principalele date culturale şi cele mai importante evenimente din timpul vieţii lui Dosoftei.

Întreaga bibliografie, românească şi străină, privitoare la viaţa şi opera mitropolitului moldovean este sistematizată de autorii lucrării în cinci secţiuni: I. Lucrări privind viaţa şi activitatea lui Dosoftei; II. Opera; III. Studiu asupra operei; IV. Note asupra unor lucrări ale lui Dosoftei în biblioteci şi muzee; V. Cărţi şi manuscrise din biblioteca lui Dosoftei.

Succintele consideraţii care însoţesc uneori titlurile bibliografiate înlesnesc cititorului o orientare mai rapidă în problematica acesteia, iar indicile de nume, atent întocmit, îl ajută pe acelaşi la o mai uşoară folosire a acestui preţios instrument de lucru al cărui singur neajuns îl constituie circulaţia lui restrînsă; ca şi alte cărţi de aceeaşi utilitate editate de această bibliotecă, *Biobibliografia Dosoftei* îşi diminuează rostul din cauza nedifuzării ei prin librării. Utilitatea acestei lucrări, întregită şi de o ilustraţie adecvată (este improprie doar reproducerea aşazisei case a cărturarului care e o construcţie din secolul al XVIII-lea), se va concretiza, desigur, printr-o mai temeinică abordare ştiinţifică a vieţii şi operei lui Dosoftei.

I. Caproşu

Documenta Romaniae Historica, A, Moldova, volumul XXII (1634), întocmit de C. CIHODARU, I. CAPROŞU şi L. ŞIMANSCHI, Ed. Acad., Bucureşti, 1974, XLVII + 488 p.

Volumul cuprinde 307 documente interne plus două documente false, care se referă la sfîrşitul celei de-a doua domnii a lui Moise Movilă şi începutul domniei lui Vasile Lupu. Din totalul documentelor, 91 sînt din domnia lui Moise Movilă, iar 216 din domnia lui Vasile Lupu. Din cele 307 acte, 201 sînt originale, iar 106 sînt cópii, traduceri, rezumate şi menţiuni. Două documente originale sînt scrise pe pergament, iar restul pe hîrtie. Toate documentele provin din fondurile păstrate în ţară şi numai 4 documente sînt în arhive de peste hotare.

La documentele cunoscute anterior din acest an, 1634, prezentul volum a sporit cu peste două sute de piese inedite. Principiile generale de editare a textelor slave sînt cele folosite ca bunuri comune, adică coborîrea tacită în rînd a literelor suprapuse, întregirea prescurtărilor, eliminarea sfîrşitului de rînd printr-o bară, folosirea ortografiei şi punctuaţiei moderne. Această metodă face ca textul şi traducerea tipărită să aibă aspect luminos şi clar.

Caracterul dezvoltării social-economice în anul schimbării celor doi domni (1634) se defineşte prin creşterea interesului ce se acordă tuturor categoriilor sociale. Aceleaşi privilegii acordate boierimii şi mănăstirilor, aceleaşi întăriri de bunuri, aceleaşi porunci, aceleaşi judecăţi, acelaşi schimb de ocine, aceiaşi meşteşugari: cizmari, curelari, cojocari, croitori, potcovari, rotari, tălpălari etc., aceleaşi scutiri de toate dările şi slujbele pentru preoţii şi diaconii din Iaşi.

Noul apare prin înmulţimea actelor redactate în româneşte, începînd cu cancelaria domnească, continuînd cu însuşi Mitropolitul Varlaam (doc. 263) şi sfîrşind cu tîrgoveţii şi alte categorii sociale. Noul apare şi prin folosirea expresiilor cele mai uzuale, a vorbirii populare, în afară de canonul cancelarial („cum am fost în toată tocmala şi am băut şi adulmaşul" (doc. 289).

Noul apare prin introducerea unor formule de nuanţă post bizantină de adresare către noul domn („celui ales de pronia cerească să domnească peste

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

toată lumea, singur stăpînitorului domnului nostru" — doc. 155) sau în viziune împărătească („celui încununat de Hristos Dumnezeu cu coroană împărătească, celui uns cu mirul binemirositor, bucuria Ieleonului" — doc. 262). Aceste formule se vor concretiza mai tîrziu prin rolul de ocrotitor al ortodoxiei atribuit lui Vasile Lupu prin sinodul de la Iași din 1642.

O seamă de acte sînt redactate în afară de scaunul domniei : la Hălăștiianii, ținutul Romanului (doc.267 și 297) ; Bodești (doc. 103) ; Costiani (doc. 114), M-rea Coșula (doc. 106) ; Todorești (doc. 109) ; Voroneț (doc. 237) ; Todereni (doc. 221) ; Baloteşti (doc. 253) ; Suceava (doc. 145 și 150) ; Cotnari (doc. 263).

Volumul dă bibliografia și rezumatele documentelor în limba română și în limba franceză la pag. VII—XLVII. Urmează textul documentelor în ordinea cronologică, cele slave în grafia originală și traducere, cele în chirilică cu transcriere în caractere latine. Traducerii din limba slavonă este veridică și folosirea termenilor românești este dreaptă.

După publicarea conținutului, la sfîrșit, se arată fondul unde se păstrează documentul, se descrie pecetea și se citează edițiile anterioare. Urmează apoi motivarea diplomatică a două documente false și la Addenda se publică 9 documente dintre 15 ianuarie și 1 septembrie (p. 344—357).

Este deosebit de meticulos alcătuit indicele de nume (p. 361—427) arătîndu-se 22 ținuturi și isprăvnicii, 35 mănăstiri, 29 tîrguri și orașe, unele adevărate monografii, cum ar fi pentru mănăstirea Bisericani sau pentru Moise Movilă sau Vasile Lupu. Acribia științifică se arată și la Indicele de materii (p. 431—444), unde se dau explicații și se arată documentul. De mare utilitate este publicarea listei de cuvinte și expresii slave din documentele de limbă română (p. 443—445).

În continuare se publică 10 documente românești în transcriere chirilică (p. 451—457) pentru evidențierea caracterului grafic al textului.

Volumul se încheie cu ilustrarea a 25 fotocopii de pe documentele cele mai caracteristice.

Volumul publicat de C. Cihodaru, I. Caproșu, și L. Șimanschi este o prețioasă contribuție pentru istoria culturii românești. Efortul și pasiunea ostenitorilor este răsplătită prin meritul de a fi pus la îndemîna cercetătorilor o ediție reușită.

Paul Mihail

Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească, volumul XXIV (1633—1634), volum întocmit de DAMASCHIN MIOC, SAȘA CARACAȘ și CONSTANTIN BĂLAN, București, Ed. Acad., 1974, 715+LVII p.

Seria B (Țara Românească) a monumentalei colecții de acte medievale interne *Documenta Romaniae Historica* sporește cu un nou volum, al XXIV-lea, pe cît de masiv pe atît de prețios sub raportul informației. Însumînd un număr de 422 de documente autentice din anii 1633—1634, acest volum reunește pentru prima dată în serie cronologică documentele perioadei de început a domniei lui Matei Basarab ale cărei prime acte au fost editate în tomul precedent. Bogăția informației documentare privitoare la istoria politică, socială, economică și culturală a Țării Românești din intervalul amintit evidențiază încă o dată importanța fundamentală pe care o are pentru istoriografia românească publicarea acestei colecții de izvoare ce va constitui pînă la urmă temeiul indispensabil al cercetării trecutului românesc, acel temei pe care generații întregi de istorici l-au dorit, dar nu l-au putut realiza. Meritul colectivului de documente de la Institutul de istorie „N. Iorga", sub egida căruia se publică și acest volum, se evidențiază așadar de la sine, reclamînd însă din nou o accelerare a ritmului de apariție a celorlalte trei serii și, în special, al seriilor C (Transilvania) și D (Relații între Țările române).

Volumul este întocmit după aceleași principii ca și tomurile anterioare (v. *Introducerea* la vol. I al seriei B) și cu aceeași rigoare științifică, constituind un

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

nou instrument de lucru indispensabil pentru cercetătorul acestui interval şi nu numai al acestuia, dacă avem în vedere ştirile preţioase pe care le conţin unele documente din volum despre domniile lui Mihai Viteazul, Radu Şerban, Radu Mihnea sau Leon Tomşa ; informaţiile documentare mai vechi se întregesc astfel cu noi şi valoroase date. Cuprinsul mai larg şi varietatea mai mare a actelor din intervalul amintit sporeşte de asemenea baza documentară privitoare la evoluţia vieţii urbane, fiscalitate, comerţ, meşteşuguri etc. ... În sfîrşit, preponderenţa actelor româneşti faţă de cele slave ilustrează consolidarea procesului ireversibil de statornice a limbii române în cancelaria domnească şi folosirea ei aproape generală de numeroase categorii sociale. Volumul întocmit de Damaschin Mioc, Saşa Caracaş şi Constantin Bălan se adresează deci nu numai istoricilor ci şi filologilor, precum şi tuturor cercetătorilor din domeniile ştiinţelor sociale şi umaniste care se interesează de trecutul românesc. Consultarea lui este înlesnită de bogaţii indici de la sfîrşit şi de celelalte anexe pe care acesta, ca şi întreaga colecţie, le conţine.

I. Caproşu

VERONICA VASILESCU, DOINA DUCA-TINCULESCU, *Catalogul documentelor moldoveneşti din Direcţia Arhivelor Centrale*, vol. V, 1701—1720, Bucureşti, 1974, 656 p.

Publicarea cataloagelor arhivistice, în condiţiile în care istoriografia românească este angajată în editarea sistematică a izvoarelor interne, constituie o acţiune ştiinţifică de mare utilitate. Cum arătam însă şi cu alt prilej (v. „Anuar", VIII, 1971, p. 454), din toate instituţiile păstrătoare de mari fonduri arhivistice, singură Direcţia Generală a Arhivelor Statului s-a angajat hotărît în întocmirea şi tipărirea unor serii de cataloage ştiinţifice de documente. Efortul arhiviştilor, pe care l-am apreciat şi altă dată în această publicaţie, se cuvine a fi subliniat din nou, dată fiind şi consecvenţa cu care se lucrează şi se publică aceste cataloage.

Ceea ce se cuvine iarăşi remarcat este competenţa cu care ele sînt întocmite. Volumul pe care îl prezentăm acum este încă o dovadă în acest sens ; el este întocmit după aceleaşi principii ca şi volumele anterioare din serie şi prevăzut cu aceleaşi anexe : bibliografia publicaţiilor menţionate în volum, lista cronologică a logofeţilor (ispravnicilor), lista cronologică a scriitorilor de acte (intitulată însă impropriu, ca şi la celelalte patru volume, *lista grămăticilor (diecilor)*, deoarece foarte mulţi din scriitorii actelor din acest volum nu sînt nici dieci, nici grămătici), tabla de corespondenţă pe fonduri, lista de concordanţă pentru datele rectificate, lista documentelor false sau îndoielnice şi indicii de nume şi materii. Volumul mai cuprinde un număr de facsimile şi de filigrane (acestea însă fără indicarea documentelor cărora le aparţin).

Întocmit cu rigoarea ştiinţifică necesară, volumul al V-lea al *Catalogului* constituie un instrument sigur de lucru ; aceasta cu atît mai mult cu cît rezumatele documentelor sînt mai cuprinzătoare şi adesea mai bine întocmite decît la celelalte volume din serie. Pînă la editarea în colecţia *Documente Romaniae Historica* a actelor din acest interval, acest volum va constitui nu numai un instrument arhivistic ci va avea, în bună măsură, şi o valoare documentară. De un real folos pentru editorii corpusului de acte medievale este semnalarea documentelor mai vechi menţionate în actele acestui volum (v. nr. 287, 316, 345, 519, 559, 824, 853, 862, 1027, 1157, 1175, 1246, 1292, 1308, 1313, 1314, 1322, 1366, 1399; 1414, 1721 etc.). Descrierii arheografice, îmbogăţită pe alocuri faţă de celelalte volume ale seriei, i s-ar putea adăuga în viitor noi elemente privitoare la validarea actului, filigran etc. Rigoarea ştiinţifică cu care este întocmit acest volum de către Veronica Vasilescu şi Doina Duca-Tinculescu ne face să aşteptăm cu sporit interes volumele următoare ale acestui catalog.

I. Caproşu

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

ALEXANDRU DUȚU, *Umaniștii români și cultura europeană*, București, Ed. Minerva, 1974, 224 [—226] p.

Configurarea unei etape umaniste în evoluția culturală a poporului român e o cucerire a istoriografiei din ultimul sfert de secol, perioadă în care s-au formulat concluzii importante relative la „densitatea intelectuală", istoria mentalităților, „modelele culturale", mișcarea de idei etc. Sub acest unghi, cu toate rezervele exprimate de Adrian Marino („Convorbiri literare", 1975, nr. 2, p. 13), trebuie privită și noua contribuție a lui Alexandru Duțu despre *umaniștii români și cultura europeană*. Într-o primă parte, autorul încearcă o redefinire a „patrimoniului culturii universale" în raport cu diversitatea culturilor, pornind de la acea știință sintetică a omului care preocupă tot mai mult pe istoricii culturii și pe comparatiști. El pledează pentru studiul interdisciplinar al constantelor și variațiilor ce comportă marile curente ale civilizației europene, spre a depăși impasul pozitivist, precum și înclinarea excesivă a vechii erudiții de a pune accentul pe influențe. Pe acest temei se încearcă articularea culturii române de la sfîrșitul secolului XVII și începutul secolului XVIII la umanismul european. Este etapa preregenerativă, care s-a întemeiat pe un program cultural și a propus un anume tip de umanitate. Într-un alt capitol *(Expansiune și concentrare)* se urmărește dialectica mișcării și a stabilității, a efortului spre o nouă universalitate și a sedimentării principiilor. Cîteva considerații despre *ritmul contactelor culturale* încheie această primă parte. În cea de a doua, autorul urmărește *apropieri și distanțări* între fenomenele supuse analizei *(Cuvîntul, cartea și imaginea)*, pentru a contura apoi modelele umane cele mai caracteristice *(Cavalerul, umanistul și cărturarul)* și, într-un larg evantai livresc, *imaginea culturii europene* din epocă. În fine, ultima parte a cărții *(Conexiuni și redimensionări)* încearcă a stabili rolul jucat de umanismul românesc în sud-estul european, experiența intelectuală comunicată de el. „Acest umanism care a susținut de-a lungul secolelor, discret, dar tenace, înfăptuirile cele mai nobile, împlinind aspirațiile umane cele mai profunde, a putut fi trecut cu vederea ori de cîte ori cultura noastră a fost privită din exterior spre interior, conchide autorul. Este firesc, însă, ca el să revină global, ca sinteză, în conștiința noastră, în procesul de reconstituire a unei întregi tradiții de civilizație ce se desfășoară concomitent cu procesul de reînnoire a patrimoniului culturii universale. Prin istoria sa, prin rolul jucat într-o zonă de conexiuni, el comunică universalismului în curs de plămădire o experiență capabilă, încă o dată, să contribuie la sintetizarea realizărilor culturale ale popoarelor lumii. Restituit astăzi, ca etapă și devenire, umanismul românesc se înscrie în procesul nostru de autodefinire și, totodată, în procesul de formare a unui patrimoniu universal" (p. 210).

Al. Zub

AUREL RĂDUȚIU, LADISLAU GYÉMÁNT, *Supllex libellus Valachorum în variantele românești de la Șchei*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1975, 132 p. + facs.

La îndemîna celui ce studiază faimosul *Supplex* stau astăzi mai multe variante din epocă, una din martie 1791, atribuită lui Ioan Piuariu-Molnar *(Repraesentatio et humilimae praeces universae in Transylvania Valachicae Nationis)*, alta din august, datorată lui Carol Eder *(Supplex libellus Valachorum Transylvaniae)*, aceasta din urmă reprodusă (împreună cu varianta românească de la Lunca Bradului) și de David Prodan în monografia din 1948. Între cele două variante se situează textul remis dietei prin rescriptul imperial din 18 mai 1791, publicat ca anexă la ediția a doua a monografiei citate (1967), unde se exprimă și desideratul unei ediții critice a textelor. În ce raport stau aceste texte cu așa-numitul text original, nu se cunoaște încă și nu s-a putut stabili pînă acum nici cronologia variantelor inedite din diverse fonduri. În întîmpi-

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

narea unei atari exigențe, Aurel Răduțiu și Ladislau Gyémánt restituie, cu o prefață (p. 5—10), o densă introducere privind antecedentele mișcării *Supplexului* la Șchei (p. 11—39) și ample comentarii (p. 40—76), două variante românești de la Șchei, una reprezentînd o formă rezumată a prețiosului document, cealaltă un text copiat la 10 august 1792 în *Catastichul pentru rînduiala dascălilor*. Asumîndu-și sarcina unei asemenea restituiri, în colecția „Testimonia", autorii lămuresc totodată și ambianța socială a textelor, vehiculate de o burghezie dinamică și întreprindă. „Prezența între actele contemporane ale negustorilor și meșteșugarilor din Șchei a două variante ale *Supplexului* rămîne semnificativă și concordă cu o îndelungată luptă pe plan local spre exact aceleași obiective general postulate în actul fundamental al mișcării" (p. 9—10).

Al. Z.

GEORGE MACOVESCU, *Gheorghe Lazăr*, București, Ed. Albatros, <1973>, 140 [—141] p.

După studiile mai vechi publicate de N. Iorga, G. Bogdan-Duică, G. M. Stanciu, Paul I. Papadopol ș.a., o biografie care să recomande lumii de azi personalitatea lui Gheorghe Lazăr, cărturar cu suflet ardent, pedagog, militant pentru justiție socială și neatîrnare, venit de peste munți ca „să le spună românilor că sînt români", pentru a se întoarce apoi, bolnav, cu sufletul frînt de adversitatea împrejurărilor ,din nou în provincia transcarpatină, la Avrid, fără a bănui măcar că sămînța aruncată în țărîna de curînd răscolită avea să rodească prodigios și că opera lui urma să contribuie în bună măsură la resurecția românească. A fost un „sămănător", cum l-a definit Vasile Pârvan, evocîndu-l solemn la centenarul morții (*Analele Academiei Române. Dezbateri*, t. XLIV, 1923—1924, p. 20—21) și era firesc ca acțiunea lui oulturală să-și arate roadele doar mai tîrziu, în generația care a pus bazele statului român modern. Această acțiune a pus-o în lumină, cu bună informație și cu talent, „Oameni de seamă") și reîntr-o carte publicată cu ani în urmă (1954, colecția „Oameni de seamă") și readusă acum sub lumina tiparului, spre folosul noii generații și al tuturor celor interesați de fenomenul renașterii românești. Nu este cartea unui istoric profesionist, desigur, însă ea vădește o deplină înțelegere a problematicii acelui început de secol și a biografiei cărturarului, înfățișînd mediul social în care s-a născut și a creat acesta, școlaritatea („drumul spre lumină"), opțiunea pentru ideile noi, regenerative, întîiile roade ale muncii sale, adeziunea la mișcarea revoluționară din 1821, rezultatele. O bibliografie a scrierilor (reprodusă după G. Bogdan-Duică) și a principalelor referințe încheie volumul (p. 137—140), util nu numai tineretului, căruia i se adresează îndeosebi, dar și celor ce-i îndrumă pe tineri, oricărui om de cultură.

Al. Z.

DAN BERINDEI și TRAIAN MUTAȘCU, *Aspecte militante ale mișcării revoluționare din 1821*, ed. a II-a, București, Ed. militară, 1973, 216 [—218] p.

Buna primire de către specialiști a primei ediții (1962) și epuizarea ei curînd atestă interesul larg al lucrării și justifică noua ediție pe care autorii au înțeles să o pună la îndemîna cercetătorilor, a cadrelor didactice și a publicului interesat să cunoască marile momente din istoria patriei. „Revizuirile și adăugările aduse ediției inițiale sînt îndeosebi de ordin informațional și bibliografic, întrucît — declară autorii în prefață — tezele primei ediții le considerăm valabile și pentru a doua". Anume, se pune în lumină faptul că „memorabilele evenimente de acum un veac și jumătate n-au fost doar o izbucnire spontană, ci o mișcare organizată, dirijată pe baza unui plan unitar", că „înțelegînd sensul real al condițiilor interne și externe ale momentului, avînd capacitatea de a cuprinde situația în ansamblul ei, Tudor Vladimirescu — remarcabilul conducător al mișcării — a știut să-și proporționeze scopul cu mijloacele, să acționeze repede și

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

cu hotărîre şi să ia măsurile cele mai potrivite pentru rezolvarea unor situaţii, uneori neaşteptate, create în cursul desfăşurării acţiunilor revoluţionare" (p. 5). Se confirmă încă o dată teza că evenimentele din 1821 n-au fost o răscoală oarecare, tragică pentru conducătorul ei, ci „prologul revoluţiei din 1848", întîia treaptă a „revoluţiei române", cum o aprecia Bălcescu. Relevîndu-i adînca semnificaţie, autorii recunosc în ea chiar începutul epocii moderne, participînd, astfel, direct, la dezbaterea ce se desfăşoară de cîţiva ani pe această temă. Discretă, rezultînd mai mult din expunerea faptelor, e şi polemica cu punctele de vedere divergente. Colaborarea autorilor se vădeşte din nou fructuoasă şi nu e greu de observat că Dan Berindei, autorul multor studii privitoare la aceste evenimente (citäm, dintre ultimele, *Programul mişcării revoluţionare din 1821*, tipărit în „Revista de filosofie", XVIII, 1971, nr. 6, şi *Mişcarea revoluţionară din 1821 la Bucureşti*, apărut în „Bucureşti. Materiale de istorie şi muzeografie", IX, 1972) a elaborat capitolul introductiv, privitor la dezvoltarea Ţării Româneşti şi a Moldovei în ultima parte a secolului al XVIII-lea şi la începutul secolului al XIX-lea, paginile despre situaţia internaţională, despre începutul, finalitatea şi urmările mişcării, în timp ce Traian Mutaşcu s-a ocupat de aspectele ei militare, întocmind hărţi şi crochiuri adecvate. O bibliografie selectivă, în care nimic esenţial nu se omite, şi un indice toponomastic încheie lucrarea, fără îndoială una dintre cele mai valoroase pentru cunoaşterea momentului istoric 1821, pe care autorii îl apreciază ca „generator de istorie modernă românească" (p. 6).

Al. Z.

DAN BERINDEI, *L'année révolutionnaire 1821 dans les pays roumains*, Bucarest, Editions de l'Académie, 1973, 245 [—246] p. (Bibliotheca Historica Romaniae, 46).

În seria de studii din prestigioasa colecţie „Biblioteca Historica Romaniae", publicată sub auspiciile Academiei, istoricul Dan Berindei oferă o nouă sinteză asupra anului revoluţionar 1821 în principatele dunărene, an pe care îl consideră ca „un moment decisiv, marcînd începutul procesului de formare a statului român modern" (p. 7). Chestiunea acestui început rămîne însă deschisă[1] şi în ce ne priveşte înclinăm spre o situare a lui chiar înainte de 1821. Mişcarea revoluţionară condusă de Tudor Vladimirescu constituie, desigur, un moment de cristalizare a tendinţelor novatoare, tendinţe pe care autorul, reputat specialist, căruia îi datorăm numeroase contribuţii relative la „preludiul epocii moderne" şi la principalele ei etape, le-a abordat în legătură cu acţiunile similare de pe continent, căci mişcarea revoluţionară din Ţara Românească aparţine totodată şi unui cadru universal, îndeosebi prin legăturile ei cu Eteria, iar principalul ei protagonist se vădeşte, în perspectiva unui secol şi jumătate de la consumarea evenimentelor, ca o personalitate de interes mondial. Este motivul pentru care Dan Berindei şi-a dat osteneala, după substanţiale studii prealabile, să o prezinte în cadrul unei dense monografii cu privire la anul revoluţionar 1821 în principatele române. De aceea lucrarea şi începe cu un capitol (p. 9—32) care le situează în contextul sud-est european al perioadei de dezagregare a sistemului feudal, pînă în a doua decadă a secolului trecut, spre a înfăţişa apoi rostul voluntarilor şi al pandurilor români din jumătatea de secol care a precedat mişcarea din 1821 (cap. II, p. 33—62), perioada de pregătire a acestei mişcări (cap. III, p. 63—100), desfăşurarea ei în Ţara Românească şi mişcarea eteristă din Moldova (cap. IV, p. 101—164), „Adunarea poporului" de la Bucureşti (cap. V, p. 165—211), sfîrşitul mişcării revoluţionare (cap. VI, p. 212—228), încheind expunerea cu cîteva concluzii ce se desprind din examenul evenimentelor (p. 229—233). „Este evident, conchide autorul, că aceste evenimente au constituit nu nu-

[1] Vezi dezbaterea rezumată în această publicaţie, t. IX, 1972, p. 431—435 (L. Boicu, D. Ciurea, Iuliu C. Ciubotaru, Constantin C. Angelescu, Al. Andronic, Şt. Olteanu, C. Cihodaru, Corneliu Istrate, Const. Şerban, Miron Constantinescu).

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

mai o revoltă antifeudală, prin care se exprima protestul unei țărănimi exploatate, ci și o puternică mișcare revoluționară, înzestrată cu un program și cu un plan de luptă și în care, direct sau indirect, *națiunea* română a fost antrenată" (p. 229), grație scopului ei național, de solidarizare în lupta contra dominației otomane, în timp ce finalitatea socială a mișcării a generat conflicte ireconciliabile, care îi explică, în ultimă instanță, eșecul. În ce-l privește pe conducătorul mișcării, el a avut norocul, după opinia lui Bălcescu, să exprime voința poporului și să-i simbolizeze resurecția. Însușindu-și această caracterizare, altminteri formulată și de Kogălniceanu, în termeni diferiți, autorul îi recunoaște inteligența, curajul, hotărîrea, suplețea de spirit, tactul politic, însușiri care totuși n-au putut înfrînge adversitățile epocii. Pe de altă parte, deplin justificat, el consideră eșecul mișcării doar aparent, fiindcă în perspectiva timpului (a spus-o și Bălcescu) ea a constituit preludiul revoluției pașoptiste

Lucrarea, judicios întocmită și de o perfectă acuratețe, se încheie cu o amplă bibliografie, în care nu se citează totuși studiul lui S. Știrbu, *Răscoala din 1821 și legăturile ei cu evenimentele internaționale* (București, 1956), important nu atît în sine, cît pentru polemica la care a dat loc, înlesnind clarificări utile pentru viitoarele studii. Importanța noii scrieri publicate de Dan Berindei, aproape concomitent cu volumul scos împreună cu Traian Mutașcu într-o nouă ediție *(Aspecte militare ale mișcării revoluționare din 1821)*, nu mai necesită sublinieri. Era de dorit însă ca ea să fie prevăzută și cu un indice.

Al. Z.

CORNELIU DRAGOMAN, *Asociațiunea „Astra". Activitatea editorială la Sibiu*, 1973, XXXIV+60 p.

Seria de lucrări inițiată cu ani în urmă pentru valorificarea bibliografică a fondurilor Bibliotecii sibiene s-a îmbogățit cu încă un prețios opuscul, care se deschide, sub semnătura lui Corneliu Dragoman, cu un studiu despre *„Astra" și cartea* (p. V—XXXIV), elaborat pe baza unei informații în bună măsură cunoscută din cercetările anterioare și continuă cu catalogul celor trei colecții centrale ale acesteia : „Biblioteca poporală a Asociațiunii" (296 titluri) ; „Biblioteca tineretului" (9) și „Biblioteca *Astra*" (32), însumînd deci 337 de tipărituri, scoase între 1900 și 1947, care s-au bucurat de o largă răspîndire nu numai în Transilvania, ci și în zonele ciscarpatine. Cîteva bune reproduceri ilustrează în același timp și efortul grafic al editorilor, iar un indice de nume înlesnește utilizarea lucrării. Pentru cine studiază activitatea editorială a „Astrei", lista amintită suplinește, cu un spor de precizie, cataloagele publicate anterior de G. Preda, fost vicepreședinte al Asociațiunii în revista „Transilvania", avînd totodată avantajul unor lămuriri preliminare mai bogate asupra împrejurărilor de apariție. Utilă e și bibliografia cu care se încheie lucrarea, deși se omit în mod inexplicabil studii importante precum *Die rumänische Kulturbewegung in der österreichisch-ungarischen Monarchie* (1966) și *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918* (1968 ; ed. franceză, 1973) de V. Curticăpeanu, în care capitole distincte se ocupă de mișcarea culturală patronată de „Astra", inclusiv de publicațiile acesteia.

Al. Z.

PAUL CORNEA, *Oamenii începutului de drum. Studii și cercetări asupra epocii pașoptiste*. Ed. „Cartea românească", București, 1974, 338 [—342] p.

După remarcabila sinteză asupra *Originilor romantismului românesc* (1972), istoricul literar Paul Cornea oferă specialiștilor o nu mai puțin demnă de interes carte despre epoca pașoptistă, schițînd, în același orizont interdisciplinar și cu aceeași siguranță în definirea împrejurărilor social-politice ori a faptelor de cultură, „jaloane pentru o viitoare sinteză". Jaloanele propriu-zise alcătuiesc prima parte a volumului (p. 5—59), în care autorul repune în discuție structura pașoptismului și obiectivele sale de lucru, psihologia „începutului de drum"

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

prin care îi definește pe „căuzași", „realismul visătorilor", spiritul militant și arta literară în ideologia pașoptistă, problema originalității naționale și a influențelor străine în epoca lui 1848. Se fixează astfel, valorificînd și cercetări mai vechi ale autorului, fizionomia unei generații, precizată prin „faptele și comentariile" din partea a doua, care reunește cîteva studii istorico-literare de mare interes, relative la Costache Negruzzi, M. Kogălniceanu, Heliade Rădulescu, Alecu Russo. N. Bălcescu, Anton Pann, N. Predescu, B. P. Hasdeu ș. a.

Notă aparte fac, oarecum, paginile despre întreprinderea editorială bucureșteană a lui George Ioanid de la jumătatea secolului al XIX-lea, cele despre „cerere" și „ofertă" în determinarea profilului traducerilor din aceeași epocă, apreciată de autorul însuși ca o contribuție de sociologie a literaturii la rezolvarea unei probleme de literatură comparată. Aceeași perspectivă se recunoaște în considerațiile despre titanism în romantismul românesc de pînă la Eminescu. *Context comparatist* se intitulează a treia parte a volumului, cuprinzînd cîteva studii despre preromantism și romantism, urmate de altele privitoare la „mirajul operei și mitul personalității" lui Lamartine în România, la Negruzzi, Colonelul de Weiss și Millevoye, precum și de cîteva interesante adnotări pe marginea unor studii despre aceeași epocă: *Russko-rumînskie literaturnîie sviazi v pervoi polovine XIX veka* de E. Dvoicenco-Markova (1966); *Les comédies de Vasile Alecsandri et de Károly Kisfaludy* de Endre Pálffy (1966); Alexandru Donici de G. Bogaci și F. Grecul (1966).

Noua lucrare a cunoscutului exeget al fenomenului cultural din epoca modernă anunță desigur o alta, încă mai cuprinzătoare, despre pașoptismul românesc, lucrare pregătită de numeroase studii mai vechi și de o prețioasă antologie a gîndirii pașoptiste, înțelegînd prin pașoptism „mișcarea cultural-politică ce ia naștere după răscoala lui Tudor Vladimirescu, se manifestă sub o formă conștientă de sine în «Dacia literară» (1840) și «Propășirea» (1844), are repercusiuni în toate compartimentele de activitate spirituală și reflectă pe plan ideologic lupta pentru emanciparea națională și reorganizarea burghezo-democratică a statului" (p. 5).

Al. Z.

ELENA DUNĂREANU, *Anul revoluționar 1848*, Sibiu, 1973, 30 p.

Autoarea cataloagelor *Scriitorii noștri* (1969), *Compozitori și oameni de teatru* (1970), *Personalități transilvănene* (1971) și *Colaboratorii „Luceafărului"* (1972) continuă efortul de valorificare a colecției iconografice din Biblioteca „Astra", publicînd, la împlinirea a 125 de ani de la revoluția pașoptistă, un nou catalog-album, cuprinzînd 12 fotografii privitoare la *Anul revoluționar 1848*, unele reproduse și în cataloagele anterioare sau cunoscute din alte fonduri. Remarcabile, sub unghi documentar, sînt mai cu seamă cele 4 care îl privesc direct pe Avram Iancu, iar din punct de vedere estetic fotografia familiei Simion Bălint și Iosif Hodos la 1887, precum și portretele lui G. Barițiu, August Treboriu Laurian, Gheorghe Magheru, Ioan Pușcariu, Iosif Sterca Șuluțiu.

Al. Z.

„Revista arhivelor", anul L, vol. XXXV, *Supliment*, București, 1973, 264 p.

Cu ocazia aniversării a 125 de ani de la Revoluția de la 1848, Direcția Generală a Arhivelor Statului a organizat, la București, în ziua de 1 iunie 1973, o sesiune de comunicări științifice. Comunicările cît și alte contribuții referitoare la evenimentul amintit fac obiectul volumului de față, editat ca supliment al „Revistei Arhivelor". Marea majoritate a acestor articole și studii, cu o variată problematică, au meritul de a fi scos la lumină multe documente inedite, de a fi pus în discuție noi puncte de vedere, evidențiind amploarea și semnificația istorică a evenimentelor petrecute acum 125 de ani, caracterul unitar al Revoluției românești și modul ei specific de manifestare.

Volumul este deschis de intervențiile cu caracter general aparținînd lui Vasile Maciu *(Însemnătatea revoluției de la 1848 din Transilvania)*, Nicolae Aji-

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

tăriței *(Unirea, deziderat al revoluționarilor pașoptiști)*, Alexandru Matei *(Revoluția de la 1848 — moment de seamă al afirmării ideii de solidaritate și unitate națională la români)* și Emilia Poștăriță *(Considerații privind caracterul unitar al Revoluției de la 1848 în țările române)*. Prima dintre aceste comunicări demonstrează faptul că revoluția de la 1848 în Transilvania a afirmat cu energie prezența națiunii române și voința poporului român de a forma un stat național propriu, întemeiat pe principiile libertății, fraternității și egalității de drepturi între toți locuitorii țării, cu respectul cuvenit naționalităților conlocuitoare. Ideile revoluției de la 1848 i-au condus pe români la izbînda din 1 decembrie 1918 cînd Transilvania s-a unit cu Țara. Studiul publicat de Alexandru Matei, rezultat al unor investigații întreprinse în arhivele din Brașov, Cluj, Sibiu și la Biblioteca Academiei R.S.R., Biblioteca centrală universitară Cluj, Institutul de istorie și arheologie Cluj și Biblioteca Academiei R.S.R., Filiala Cluj, este o interesantă și valoroasă trecere în revistă — pe bază de documente inedite și publicate — a principalelor momente din istoria națională care atestă existența și transmiterea, din cele mai vechi timpuri, în sînul poporului român, a conștiinței originei comune, a unității de limbă și a continuității sale pe teritoriul locuit de el, factori care au contribuit la menținerea permanentelor legături ale românilor aflați de o parte și de cealaltă a Carpaților, a întreținut vie aspirația lor spre unire și a stimulat procesul de afirmare a ideii de unitate într-un singur stat.

Un număr mare de comunicări și de documente au fost publicate în acest tom pentru a evidenția rolul unor personalități ale revoluției pașoptiste. În acest sens merită amintite cele susținute de Dumitru Ivănescu *(Alexandru Ioan Cuza în timpul revoluției de la 1848)*, Valeriu Nițu *(Timotei Cipariu și adunarea națională din 3/15 mai 1848 de la Blaj)*, Constantin Căzănișteanu, Monica Andone *(Un document inedit al lui Eftimie Mugur)*, Paul Barbu *(Nică B. Locusteanu participant la Revoluția de la 1848 din Țara Românească)*, Nicolae Albu *(Un document nescunoscut referitor la Avram Iancu)*, Octavian Rotaru *(Planul de apărare a Munților Apuseni întocmit de Avram Iancu)*, Mircea Stoiea *(O scrisoare inedită a lui Axente Sever)*, Aurel Decei *(Moartea și înmormîntarea lui Avram Iancu în ancheta Ministerului Afacerilor Interne regal maghiar)*.

Importanța unor localități în istoria revoluției de la 1848, ca loc de întîlnire și manifestare a idealurilor naționale constituie subiectul comunicărilor prezentate de Maria Soveja *(Documente inedite referitoare la comitetul revoluționar din Cernăuți și legăturile sale cu revoluționarii din Moldova și Țara Românească)*, Tiberiu Coliban *(Brașovul loc de întîlnire al revoluționarilor de la 1848)*, Ioan Pleșa *(Alba Iulia în Revoluția de la 1848—1849)*, Andrei Caciora, Lucian Emandi *(Prezențe arădane în revoluția românească de la 1848)*, Mihai Rachieru, Elisabeta Negulescu *(Documente inedite privind evenimentele din 1848 în județul Prahova)*.

O atenție deosebită a fost acordată celor petrecute acum 125 de ani în Țara Românească, articolele și studiile cuprinse în volum aducînd importante informații noi, de o netăgăduită valoare în scrierea acestui eveniment din istoria națională. În această direcție subliniem pe cele care poartă semnătura lui Cornel Lungu, Mioara Tudorică *(Acțiuni desfășurate în timpul revoluției de la 1848, în dezbaterile instanțelor judiciare)*, Sanda Racoviceanu *(Revoluția de la 1848 în documentele consulatului britanic de la București)*, Elena Iosefide *(Comisarii de propagandă — elemente active în revoluția din Țara Românească)*, G. Barbu *(Medicii sub steagul revoluției în Țara Românească)*, Tudor Mateescu *(Noi documente privind Revoluția de la 1848 din Țara Românească)*, Emilia Cohn, Adrian Adamache *(Scriitori români participanți la revoluția de la 1848 în Țările Române)*.

Rapoartele consulului britanic la București, revelatoare pentru poziția Angliei față de evenimentele din 1848 și consecințele pe care le poate genera sînt un argument în plus pentru cei aflați în tabăra celor care nu credeau în cauza și reușita poporului român de a obține dreptul la existență politică independentă. Deosebit de interesante și utile sînt documentele publicate de Tudor Mateescu despre mișcările țărănești izbucnite în timpul revoluției pașoptiste.

Anul revoluționar 1848 oglindit în cele mai variate materiale documentare a fost prezentat de către Maria Dogaru *(Concepțiile revoluționarilor pașoptiști oglindite în sigilii)*, Virgiliu Z. Teodorescu *(1848 în plastica monumentală româ-*

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

nească), Adrian Adamache, Octavian Nichifor *(Acte de stare civilă ale unor revoluționari pașoptiști),* Mihail Fănescu *(Casele lui Ion Heliade Rădulescu și Revoluția de la 1848).* În ceea ce privește Moldova merită atenție documentul publicat de Nicolae Isar *(Observațiile economistului N. Rosetti-Roznovanu privind problema agrară și „cauzele" mișcării revoluționare de la 1848 din Moldova).*

Volumul de față, din care am prezentat sumar doar o parte din contribuții, este o prețioasă realizare pentru istoriografia revoluției pașoptiste, demnă de luat în considerare de către orice cercetător al perioadei respective.

I. Dumitru

VASILE NETEA, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională (1848—1881),* Ed. științifică, 1974, 478 p.

Studii mai vechi, centrate pe tema destinului istoric al provinciei transcarpatine, între care cele despre George Barițiu, August Treboniu Laurian, presa de peste munți în epoca modernă, desăvîrșirea unității naționale, spre a nu mai vorbi de volumul încă mai vechi consacrat unor *Figuri ardelene,* îl recomandau pe Vasile Netea ca un cercetător avizat al istoriei transilvănene, încît publicarea noului său volum, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertate națională (1848—1881),* apare pe deplin justificată. Epoca pe care o abordează e dintre cele mai semnificative pentru destinul acestei lupte, pe care autorul o raportează într-una la programul revoluției de la 1848, program revoluționar atît prin revendicările sociale, cît și prin conținutul său național. Rezultatele principale s-au concretizat, în sfertul de secol posterior revoluției, în desființarea iobăgiei, împroprietărirea foștilor iobagi, întemeierea a numeroase instituții, societăți și organizații didactice, ecleziastice, culturale, politice și economice, care au impulsionat viața românească, fortificînd-o în lupta cu deznaționalizarea urmărită de autorități. Autorul relevă apoi, cu o bună informație, în parte extrasă din arhive, „frămîntările politice ale epocii, îndeosebi noul absolutism al Curții din Viena, instaurat după lichidarea revoluției, lupta pentru satisfacerea revendicărilor din programele pașoptiste, trecerea de la aboslutism la liberalism, dezbaterile și hotărîrile dietei de la Sibiu (1863—64), participarea la lucrările Senatului din Viena, proclamarea dualismului austro-ungar (1867), atitudinea românilor față de dualism, pronunciamentul de la Blaj (1868), înființarea partidelor naționale române prin conferințele de la Timișoara (26 ian./7 febr. 1869) și Miercurea (7—8 mart. 1869), contopirea lor într-un singur partid" la 1881 (p. 12). Apelează, pentru aceasta, la o amplă bibliografie, valoroasă îndeosebi cînd e vorba de instituții, evenimente, personalități, deficitară în ceea ce privește articulațiile și aspectele specifice ale epocii, direcție în care sînt de remarcat totuși lucrările lui G. Barițiu, T. V. Păcățean, N. Iorga ș.a.

Volumul cuprinde, în afară de introducere, încheiere și indice, șase capitole : I. *Moțiunile adunărilor naționale de la Blaj și Lugoj, program politic al românilor ardeleni și bănățeni în timpul și după înfrîngerea revoluției de la 1848;* II. *Lupta pentru revendicările pașoptiste sub regimul noului absolutism. Situația social-economică și realizările de această natură;* III. *Obiectivele, formele de luptă și realizările obținute în perioada „liberală";* IV. *Lupta împotriva dualismului;* V. *Românii din Austro-Ungaria și războiul de independență pînă la Conferința națională din 1881. Constituirea Partidului național român din Ardeal, Banat și Ungaria.* Semnalînd noua carte a istoricului Vasile Netea, sîntem convinși că autorul va duce mai departe cercetarea, angajînd, spre beneficiul unui larg cerc de cititori, și perioada care începe la 1881 pentru a se încheia odată cu desăvîrșirea unității de stat românești.

Al. Z.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

ION RANCA şi VALERIU NIŢU, *Avram Iancu. Documente şi bibliografie*, Bucureşti, Ed. ştiinţifică, 1974, 349 p.

În afară de introducerea semnată de acad. Ştefan Pascu şi de un *Cuvînt înainte*, datorat lui Ion Ranca, volumul cuprinde trei capitole distincte şi totuşi unitare prin modul în care sînt prezentate. Primul, *Documente despre Avram Iancu*, conţine 18 acte emise de autorităţile transilvănene, relative la o perioadă cuprinsă între primăvara lui 1848 şi finele anului 1852, pe care autorii o consideră definitorie pentru activitatea lui Avram Iancu. Un grup de documente se referă la efervescenţa revoluţionară din Munţii Apuseni, în primăvara anului 1848, reliefînd activitatea desfăşurată de tînărul avocat în rîndul moţilor, o activitate calificată de autorităţi drept „periculoasă" şi avînd drept scop răsturnarea „fericitei" situaţii din Transilvania. De aici, măsurile iniţiate de reprezentanţii ordinei transilvănene, concretizate în raportul din 13 aprilie 1848, aparţinînd preşedintelui Guberniului Transilvaniei, Teleki Jozsek, care ordona protonotarilor din Tîrgu Mureş ca Avram Iancu „să fie îndepărtat din acele părţi fără a i se da de bănuit" (p. 59). Măsura nu este izolată, ea se înscrie în şirul acţiunilor întreprinse de autorităţi pe întregul cuprins al Transilvaniei, unde tinerii intelectuali români răspîndeau în rîndul poporului „duhul revoluţiei", a cărei izbucnire nu putea fi oprită.

Refuzîndu-le dreptul la o viaţă naţională proprie, sfidînd hotărîrile poporului român exprimate pe Cîmpia Libertăţii, Dieta maghiară din Cluj vota la 30 mai 1848 anexarea Transilvaniei la Ungaria, luînd măsuri concomitent pentru „pacificarea" românilor. În acest sens, în cursul lunii iunie 1848 îşi făcea apariţia în ţinutul moţilor aşa numita „Comisie pentru investigarea instigărilor învrăjbitoare în sînul poporului român" prezidată de consilierul Kozma Pál. Corespondenţa purtată de comisie cu autorităţile este deosebit de importantă. Ea scoate în evidenţă starea de spirit existentă în Munţii Apuseni, ca de altfel în întreaga Transilvanie, pregătirile făcute de moţi, care la îndemnul lui Avram Iancu sînt gata să-şi apere drepturile naţionale cu preţul vieţii. Desigur, documentaţia rezultată din corespondenţa Comisiei cu cercurile conducătoare este deosebit de bogată, motiv ce i-a determinat pe autori să procedeze la o selecţie riguroasă, publicînd doar patru rapoarte ale comisiei, dar cele mai semnificative. Ultimul, din 24 iunie 1848, face dovada sfîrşitului lamentabil al acestui organism, care, în faţa realităţilor din Munţii Apuseni, solicită Guberniului Transilvaniei forţe armate pentru a „linişti" pe moţi, „deoarece situaţia este deja cu adevărat gravă" (p. 73). Folosirea forţei împotriva unui popor care se făcea vinovat că voia să-şi apere drepturile, va constitui un început al rupturii dintre revoluţia română şi cea maghiară, definitivat de refuzul conducătorilor revoluţionari de la Pesta de a recunoaşte drepturile minimale ale poporului român din Transilvania.

Pe fundalul celui mai brutal regim absolutist introdus în Transilvania, habsburgii au luat cele mai aspre măsuri împotriva „primejdiei" româneşti. Dezarmarea românilor, o campanie de presă cu caracter calomnios, completate de valul persecuţiilor şi arestarea ex-conducătorilor revoluţionari. Printre ei s-a aflat şi Avram Iancu. În legătură cu acest act reprobabil ce a avut loc la 15 decembrie 1849, la tîrgul de la Hălmagiu, sînt publicate în volum patru documente aflate în fondul Arhivei de Stat — Deva. Trei dintre ele sînt relatări ale autorităţilor privind împrejurările în care eroul a fost arestat, ultimul, un protest al membrilor şi juraţilor magistratului din Hălmagiu, adresat comisarului regesc Wolfgang Hossu, împotriva arestării lui Avram Iancu. Toate fac dovada măsurilor abuzive practicate de autorităţi, atitudinea de frondă a românilor şi marea popularitate a lui Iancu în rîndul poporului. Departe de a pune capăt unor astfel de acţiuni, reprezentanţii regimului absolutist au acţionat în continuare, folosind cele mai reprobabile mijloace împotriva lui Avram Iancu şi a tribunilor săi. Sînt deschise procese împotriva fruntaşilor mişcării naţionale româneşti, „vinovaţi" de eşuarea tratativelor cu deputatul Ioan Dragoş, de arderea Aiudului şi Zlatnei, fiind suspectate chiar şi manifestările culturale ale românilor. Volumul pune în evidenţă o astfel de acţiune, generată de reîntoar-

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

cerea lui Avram Iancu, ocazie cu care la Cuvin avea să aibă loc o adunare fixată la 15 aprilie 1850. Informate, autoritățile, în frunte cu comisarul Aradului, Atzel Jànos, zelos executant al regimului, pun în mișcare toate forțele disponibile pentru a preîntîmpina „primejdia", deoarece o astfel de adunare „nu este în conformitate cu vederile ocîrmuirii", fiind „un act ilegal" (p. 94).

Ultimele două documente relevă astfel de acțiuni, cu referințe pentru sfîrșitul anului 1852. Deosebit de semnificativ apare raportul din 13 decembrie 1852, al aceluiași Atzel Jànos, în care Iancu este desemnat drept mentor al luptei pentru unitate națională a întregului popor român.

Al doilea capitol, intitulat *Mărturii contemporane despre Avram Iancu*, întregește personalitatea revoluționarului. Materialul, așa cum este prezentat în volum, surprinde pe erou în cele trei perioade distincte ale vieții sale: momentul premergător revoluției, revoluția și zbuciumata perioadă de după 1849. Sînt relatări contemporane ale celor care l-au cunoscut direct sau indirect pe Avram Iancu, surprinzînd evenimente și fapte, victorii și drame ale românilor și conducătorului lor. Cîteva nume sînt edificatoare: Ion Axente Sever, Lukács Bèla, Ioan Oros-Rusu sau Eugen von Friedenfels. Deși aprecierile sînt diferite, obiective sau mai puțin obiective, în funcție de tabăra în care i-a găsit revoluția pe autorii mărturiilor, cu toții au recunoscut justețea cauzei pentru care a luptat Avram Iancu, umanismul și democratismul său, contopirea cu „năzuințele poporului român, pînă la jertfa supremă. „Raportul prefectului Avram Iancu despre faptele cetelor armate românești de sub comanda lui, în decursul războiului cetățean în anii 1848—1849", apare ca un document de o mare importanță. Este răspunsul fostului prefect împotriva „calomniilor venite de la numeroșii vrăjmași ai națiunii românești" (p. 209). În expresii sobre, patetice, de o solemnitate gravă, este înfățișată istoria revoluției române de la 1848, în toată măreția și adevărul ei.

În sfîrșit, volumul se încheie cu *Bibliografia documentelor, studiilor, articolelor, creațiilor literare, informațiilor, relatărilor etc., despre Avram Iancu și epoca sa.* Este o prezentare cronologică a tot ce s-a scris despre conducătorul revoluției române, de la 1848 pînă în zilele noastre. În cadrul acestei bibliografii, care pleacă de la modesta consemnare ziaristică și pînă la lucrări științifice, au fost introduse și scrierile mai importante despre revoluția română, privită în general, care au menirea de a completa personalitatea revoluționarului.

Este, fără îndoială, o lucrare deosebit de utilă. Prezența în volum a unor documente ce văd pentru întîia dată lumina tiparului, deși cunoscute de un cerc restrîns de cercetători, ca și unele inedite, repunerea în circulație a unor mărturii cu o arie de răspîndire redusă, îl recomandă deopotrivă specialiștilor și marelui public iubitor de istorie.

Anghel Popa

George Barit și contemporanii săi, vol. I—II, ediție coordonată de ȘTEFAN PASCU și IOSIF PERVAIN, București, Ed. Minerva, 1973—1975, XVI + 483; XIV + 434 p. („Studii și documente").

Peste zece mii de scrisori rămase de la George Barit și de la contemporanii cu care acesta s-a aflat, timp de o jumătate de secol, în corespondență, reprezintă un tezaur inestimabil de informații pe care un larg colectiv de editori, sub îndrumarea profesorilor Ștefan Pascu și Iosif Pervain, îl pune la dispoziția cercetării, urmînd îndemnul lui Barit însuși, care ar fi dorit să-și publice cronologic „conversațiunile epistolare". Încercări de editare selectivă s-au mai făcut (A. A. Mureșeanu, G. Bogdan-Duică, N. Bănescu, Enea Hodoș, Liviu Maior ș.a.), însă ele n-au putut pune în valoare decît o mică parte din vastul corpus și într-o manieră defectuoasă. O ediție sistematică e menită să-l valorifice integral, în 12 volume, ultimul avînd a cuprinde un studiu cu privire la însemnătatea acestei corespondențe pentru istoria și cultura românească.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Două volume au şi apărut în preţioasa colecţie scoasă de editura Minerva. Cel dintîi, îngrijit de Ştefan Pascu, Iosif Pervain, Ioan Chindriş şi Titus Moraru, regrupează cronologic şi pe destinatari corespondenţa primită de la Aron Florian, August Treboniu Laurian şi Ioan Maiorescu. Al doilea, îngrijit de Ştefan Pascu, Iosif Pervain, Ioan Chindriş, Gelu Neamţu, Grigore Ploieşteanu şi Mircea Popa, reuneşte corespondenţa primită de la Pavel Vasici, Alexandru Roman şi Atanasie Şandor. Transcrierea textelor este interpretativă. Fiecare din ele e însoţit de note, iar la începutul fiecărei secţiuni se oferă date biobibliografice despre emitent. Un indice de nume şi unul de materii înlesnesc orientarea în vastul depozit de informaţii. Regăsirea originalelor se poate face după tabloul sinoptic inserat în fiecare volum. Este vorba, în primul, de 234 scrisori (50 de la Aron Florian, 52 de la A. T. Laurian, 134 de la I. Maiorescu) de cel mai mare interes pentru cunoaşterea acestor personalităţi şi pentru studiul adîncit al epocii ; în al doilea, de 177 de scrisori (110 de la Pavel Vasici, 28 de la Alexandru Roman, 39 de la Atanasie Şandor), nu mai puţin interesante în aceeaşi ordine de idei. Cronologic, ele cuprind o întreagă epocă, de la apariţia primelor publicaţii româneşti în provincia de peste munţi *(Gazeta de Transilvania* şi *Foaie pentru minte, inimă şi literatură)*, pînă la *Memorandum*, acoperind, s-ar putea spune, problematica unui secol de istorie şi cultură naţională. Dacă primul volum oferă, cum ne previn editorii, „o privire a unor mari transilvăneni, trăitori în principate, spre românii din Dacia Superioară şi spre soarta acestora", cel de al doilea conţine „o privire a unor mari transilvăneni, trăitori în nedreptăţita lor patrie, spre românii din principate şi spre speranţele ce se aşteptau de acolo". Acestea vor fi desigur şi ipostazele principale din restul colecţiei, care va înlesni într-o largă măsură studiul legăturilor culturale din ţările române şi Transilvania, pe linia luptei pentru realizarea unităţii naţionale, obsesia cea mai de seamă a epocii. Însemnătatea unui asemenea corpus epistolar nu mai trebuie subliniată : este un instrument de lucru fundamental, şi nu s-ar putea mulţumi niciicînd îndeajuns editorilor pentru realizarea lui, realizare excelentă, precum se poate judeca după aceste prime două volume.

Al. Z.

L. BOICU, *Adevărul despre un destin politic — domnitorul Gr. Al. Ghica (1849—1856)*, Ed. Junimea, Iaşi, 1973, 187 p.

După solida monografie *Austria şi Principatele Române în vremea Războiului Crimeii, 1853—1850* (Editura Academiei, 1972), fundamentală pentru cunoaşterea epocii, avem în faţă, sub aceeaşi semnătură, ceea ce chiar autorului i-a plăcut să numească „un portret istoric al ultimului domnitor al Moldovei". Cum înainte de monografia citată L. Boicu publicase alte cîteva studii asupra oamenilor şi împrejurărilor care au jucat un rol mai mult sau mai puţin important în anii de după revoluţia paşoptistă, figura celui căruia i s-a încredinţat tronul lui M. Sturdza, după Convenţia de la Balta Liman, îi era familiară şi i s-a părut destul de interesantă în structura ei contradictorie pentru a-i închina un studiu aparte, cu preocuparea vădită de a-i contura efigia. „Il faut comprendre l'histoire pour penser la destinée humaine", observa Raymond Aron. Este şi credinţa nemărturisită a autorului, care, după îndelungi şi temeinice studii cu privire la problemele epocii şi la protagoniştii acesteia, s-a oprit asupra unui destin caracteristic pentru complexitatea şi tendinţele ei divergente. Sfîrşitul tragic al domnitorului care n-a voit să supravieţuiască bunului său nume a contribuit nu mai puţin la această alegere. Căci e lucru rar, în adevăr, ca un domn să se sinucidă atunci cînd adversarii politici îl discreditează în faţa opiniei publice. Meditînd deci un atare destin, destinul unui luptător animat de bune intenţii, dar insuficient dăruit cu însuşiri militante, într-o epocă „înviforată" de aspre confruntări, autorul distinge clar între datele obiective şi factorii subiectivi care au condus în cele din urmă la tragicul deznodămînt din Chateau de la Mée,

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

unde fostul domnitor şi-a pus capăt vieţii la 24 august 1857. „Tragedia lui Grigore Al. Ghica, ni se spune, nu are nici o legătură cu faptul că el a fost cel din urmă domnitor al principatului din stînga Milcovului, de vreme ce el însuşi, în cele din urmă, a părăsit bucuros un tron ce simboliza separaţia statală, devenită artificială, între provinciile româneşti, rolul său pozitiv în făurirea Unirii şi a statului naţional român fiind unanim recunoscut. Tragedia ultimilor şase ani ai vieţii sale, tragedie cu accente shakespeariene, s-a născut din confruntările dintre imperativele epocii şi propria sa condiţie socială şi politică, dintre năzuinţe şi impulsuri generoase, pe de o parte, şi incertitudine şi neputinţă pe de altă parte, dintre proiecte ambiţioase şi vrăjmăşia oamenilor şi a împrejurărilor" (p. 7). Coordonatele obiective sînt fixate preliminar, într-un tablou de mare pregnanţă (p. 8), pe fundalul căruia L. Boicu schiţează, în patru capitole dense (I *Pe tronul lui Ştefan cel Mare*; II *Între datorie, nestatornicie şi neputinţă*; III *Spre marele ţel al românilor: Unirea*; IV *Sfîrşit tragic*), formaţia viitorului domn, iluziile sale de armonie socială, înscăunarea pe tron şi problemele cărora a trebuit să facă faţă, străduindu-se, cum observa N. Şuţu, să placă tuturor „pînă a sacrifica cîteodată, în acest scop, obligaţiile sale de prinţ moldovean". Autorul relevă cu justeţe contradicţia esenţială a domniei lui Gr. Al. Ghica. Marii boieri, „bătrînii", trebuiau înlocuiţi, fiindcă numai astfel se puteau realiza reformele cerute de spiritul veacului. „Înlocuiţi, dar cu cine?" Regulamentul organic îl obliga să-şi recruteze principalii colaboratori din rîndurile boierimii, pe care domnitorul spera să o poată interesa în opera de înnoire „cuminte" a ţării, înnoire întreprinsă sub oblăduirea sa. Un absolutism luminat, cu alte cuvinte, ar fi fost destul pentru a-i asigura izbînda (p. 15). Era o iluzie de care Gr. Al. Ghica şi-a dat seama în ultima parte a domniei, cînd, renunţînd la politica de basculă între aristocraţie şi partida naţională, s-a ataşat decis acesteia din urmă, aducînd servicii importante cauzei Unirii. O impresionantă misivă către Walewski (30 mai 1857) arată că domnitorul era conştient de condiţia sa tragică: el trebuia să reformeze ţara, dar şi să respecte legi care frînau orice progres mai însemnat. „Am avut simţire de român, am fost din inimă patriot, sufletul meu striga pururea dreptatea, însă puţin puteam face; m-aş fi depărtat din poziţiunea în care mă găseam, dar cine altul dintre pămînteni putea să fie, în locul meu, mai bun decît mine?". Întrebarea şi-o va pune, în aceiaşi termeni, fără să-i afle răspuns, şi Em. Costachi-Epureanu, evocînd mai tîrziu „calamităţile" pe care fostul domnitor a trebuit să le înfrunte. În adevăr, cine, în locul său, putea să vindece atîtea rele („Domnesc pe putregai", declara el) şi ce însuşiri ar fi trebuit să aibă un asemenea om? Răspunsul îl aflăm în încheierea lucrării, unde se afirmă că răul nu putea fi extirpat de un singur om, ci de cooperarea acelor forţe sociale interesate să modernizeze societatea românească, desigur sub egida unei personalităţi capabile să-i înţeleagă nevoile şi să le apere cu fermitate. „Acest om, conchide autorul, nu putea fi marele boier Gr. Ghica, atît datorită împrejurărilor istorice, cît şi datorită slăbiciunilor izvorîte din firea sa şi din starea socială din care provenea" p. 179). Dar şi domnitorul pare a-şi fi dat seama, la urmă, precum citim în tulburătoarea confesiune către Walewski, că „în privirea aristocraţilor" ar fi trebuit să fie „mai aspru şi mai mult decît tiran", pentru a impune reformele salutare.

Destinat marelui public, dar util în primul rînd cercetătorilor, cărora li se oferă şi o bibliografie selectivă (izvoare inedite; culegeri de documente; acte guvernamentale, rapoarte şi corespondenţă; memorii, însemnări şi lucrări contemporane; periodice; literatură istorică), studiul lui L. Boicu e întru totul o reuşită, una care te trimite cu gîndul la ceea ce afirma odată Marc Bloch: „l'historie a encore tout le charme d'une fouille inachevée". Ea are, în adevăr, acest farmec atunci cînd cel ce o cultivă, convins că istoria nu e populată de statui, ci de oamenii vii, cu pasiuni şi vicii, ştie a transcende faptele, conferindu-le sens, coerenţă, structură viabilă. Demersul său e justiţiar şi resurecţional.

Al. Z.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

CONSTANTIN C. GIURESCU, *Alexandru Ioan Cuza*, ed. a II-a, Bucureşti, Ed. militară, 1973, 157 [—158] p.

În afară de contribuţiile mai mărunte, risipite în reviste, anul în care s-a împlinit un secol de la moartea domnitorului Unirii a înregistrat, lăsînd la o parte reeditarea culegerii lui V. Adăscăliţei, *Cuza Vodă în tradiţia populară*, apariţia a trei volume ce îmbogăţesc bibliografia respectivă: *Alexandru Ioan Cuza — acte şi scrisori* (Junimea, 1973), publicate de D. Ivănescu şi Virginia Isac, *Cuza Vodă — in memoriam* (Junimea, 1973), culegere de studii apărute sub egida Institutului de istorie şi arheologie din Iaşi şi noua sinteză a profesorului Constantin C. Giurescu, *Alexandru Ioan Cuza*, apărută în colecţia „Domnitori şi voievozi ai ţărilor române". Scopul lucrării, declară autorul, este de a înfăţişa viaţa şi opera lui Al. I. Cuza, insistînd asupra laturii militare a activităţii lui, asupra măsurilor luate spre a spori, înarma şi echipa armata ţării, astfel ca aceasta să poată apăra, la nevoie, drepturile şi demnitatea ţării. Înainte de a fi domn, el a fost ostaş şi această ipostază l-a ajutat mai tîrziu să înţeleagă mai bine problemele apărării. Autorul urmăreşte pas cu pas, de-a lungul celor şapte ani de domnie, discutînd pe larg chestiunea taberei de la Floreşti din primele luni după dubla alegere, măsurile de unificare a armatei şi administraţiei, subscripţia naţională din 1863—1864 pentru dotarea armatei, tranzitul armelor sîrbeşti, activitatea de comandant ş.a. Un întreg capitol, poate cel mai substanţial în raport cu finalitatea lucrării, se intitulează *Alexandru Ioan Cuza şi armata. Apărarea autonomiei şi demnităţii ţării* (p. 96—125). În esenţă, autorul abordase aceste probleme şi în monografia *Viaţa şi opera lui Cuza Vodă* (ed. I, 1966; ed. II, 1970). De data aceasta, păstrînd cadrul monografic în linii mari, el a deplasat accentul spre aspectele militare. O succintă bibliografie, orînduită cronologic, încheie volumul, destinat unor cercuri largi de cititori.

Al. Z.

* * * *Diplomaţi iluştri*, vol. III, Ed. politică, Bucureşti, 1973, 417 p.

Editura Politică publică al treilea volum din seria „Diplomaţi iluştri". Ca şi în celelalte două, au fost alese — cu discernămînt — figuri dintre cele mai reprezentative ale diplomaţiei europene, fiind incluse între ele şi distinşi diplomaţi români.

Lucrarea trezeşte mult interes nu numai în rîndul specialiştilor, ci şi în rîndurile largi de cititori, deoarece ea prezintă într-o formă accesibilă şi la un nivel ştiinţific corespunzător figuri şi aspecte dintre cele mai interesante din istoria diplomaţiei.

Prima personalitate diplomatică prezentată în acest volum este Huig de Groot Gratuis (1583—1645). Valentin Georgescu într-o formă elegantă defineşte trăsăturile specifice ale marelui savant, dedublat şi de un subtil simţ diplomatic. Autorul nu se mulţumeşte să analizeze numai aspectul diplomatic al lui Groot, ci insistă şi asupra celorlalte calităţi şi preocupări ale sale, în special a laturii juridice. Figura de diplomat a acestuia nu-şi capătă tot relieful — spune autorul — decît fiindcă dedublează pe întemeietorul dreptului internaţional. Într-o formă sugestivă este descrisă activitatea sa de ambasador al Suediei la Paris, specificîndu-se că el a adus în exerciţiul diplomaţiei o ţinută etică şi rigoare intelectuală şi politică, fără a revoluţiona practica informaţiilor. Autorul arată că, la Groot, alături de dreptul natural, ideea de contract este fundamentală pentru construirea dreptului internaţional.

După ce se face o scurtă expunere asupra locului pe care l-au avut Principatele române în rapoartele diplomatice ale marelui erudit şi asupra ecoului operei sale în cultura românească, autorul conclude că Groot a ştiut să axeze dreptul internaţional pe problema fundamentală a păcii şi pentru a lărgi şi consolida pacea a păşit la cea mai consecventă juridicizare a războiului, fiind — după părerea autorului — întemeietorul dreptului internaţional modern.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

D. Almaş conturează într-un stil pregnant figura atît de interesantă a lui Ioannis Capodistrias, care a intrat în istoria poporului grec şi în istoria europeană ca un talentat diplomat şi om politic, dar în acelaşi timp şi ca un patriot cu simţul unor anumite realităţi sociale şi politice. Autorul subliniază că, deşi a fost reprezentantul unei ţări care încă nu figura în cadrul dreptului internaţional, totuşi a jucat un important rol în viaţa politică europeană de la începutul secolului al XIX-lea. Acest mare om politic lucra pentru libertatea poporului său, dar nu dinăuntrul societăţilor secrete revoluţionare greceşti, ci din culisele secrete ale diplomaţiei ţarului Alexandru I. Astfel, pe cînd în calitatea sa oficială, ca al doilea secretar de stat — ministru de externe, el susţinea principiul Sfintei Alianţe, în corespondenţa particulară se dovedea a fi organizatorul unei societăţi menite să pregătească independenţa grecilor.

Autorul tratează cu claritate şi preciziune cele două etape în care Capodistrias şi-a dezvăluit talentul său diplomatic; aceea cînd era ministru şi sfătuitorul ţarului Alexandru şi a doua, după plecarea lui de la Petersburg, cînd a funcţionat în calitate de preşedinte, ca un şef de stat pînă în 1831, cînd moare în mod tragic ca victimă a luptei fratricide dintre greci.

D. Almaş conclude în mod just că Ioannis Capodistrias nu a fost numai diplomatul unui popor, ci acela al unei mari idei, a formării statului grec modern.

Personalitatea lui Heny John Temple Palmerston este descrisă de I. Lăzărescu, care reuşeşte să prindă trăsăturile caracteristice. Lunga carieră a marelui om politic englez a obligat pe autor să reconstituie într-o formă succintă şi reuşită toată istoria diplomatică a Angliei din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Descrierea rolului ascendent politic şi economic al statului britanic, precum şi a largii activităţi a omului politic englez au permis să se redea într-o formă scurtă dar cuprinzătoare toate evenimentele diplomatice importante europene din această perioadă. Se insistă atît asupra concepţiei cît şi asupra mijloacelor diplomatice pe care le-a practicat distinsul om de stat în diferitele conjuncturi politice. Priceperea, modul de tratare şi soluţionare a complicatelor evenimente diplomatice internaţionale, puse în slujba apărării intereselor imperiului britanic, dar un interes de clasă şi numai „britanic", i-au creat prestigiul de-a fi unul dintre cei mai marcanţi diplomaţi europeni ai timpului său.

Activitatea diplomatică a omului politic român, Ion Ghica, este tratată cu discernămînt de Vasile Netea. După ce se arată participarea lui la evenimentele premergătoare anului 1848, se insistă asupra rolului pe care l-a avut în timpul revoluţiei şi acţiunea sa de la Constantinopol. După aceea se descrie preponderenţa pe care a avut-o în desfăşurarea istoriei politice din ţară pînă la abdicarea lui Cuza şi în timpul domniei lui Carol I. Cu multă nuanţare autorul relevă apoi activitatea de diplomat a lui Ion Ghica din faza finală a vieţii lui, cînd a funcţionat ca ministru plenipotenţiar la Londra. Descriindu-se activitatea lui diplomatică şi contribuţia pe care a dus-o la înălţarea prestigiului ţării sale, autorul reuşeşte în mod sugestiv să evidenţieze calităţile deosebite de om de stat ale lui Ion Ghica.

Şerban Rădulescu-Zoner îl descrie într-o formă mai deosebită, decît cum este prezentat de obicei, pe cancelarul german Bernhard von Büllow. Se reuşeşte să fie prinse trăsăturile specifice ale caracterului omului de stat german. Deşi el a fost original mai mult prin practicile sale diplomatice decît printr-o concepţie politică, a ştiut să sesizeze însă întotdeauna în ce consta esenţa problemelor şi să utilizeze mijloacele cele mai sigure pentru a ajunge la succes. Avînd o largă experienţă, fiind diplomat de carieră, a fost un maestru al negocierilor, avînd o mare putere de persuasiune. Pricepîndu-se de minune în crearea unui conflict diplomatic şi în aplanarea apoi al acestuia pe calea tratativelor pentru a smulge concesii în favoarea Germaniei, el a fost diplomatul succeselor de moment. Autorul urmărind să expună cît mai conştiincios activitatea lui Büllow, a dat în acelaşi timp un tablou veridic al situaţiei diplomatice a Germaniei de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea.

N. Z. Lupu evocă personalitatea lui Gustav Streseman (1872—1929), insistînd în special asupra perioadei, cînd în calitate de ministru de externe, sesizînd contradicţiile care-i separau pe învingători, el a ştiut să le fructifice, con-

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

tribuind la ridicarea prestigiului politic al Germaniei. În mod just, autorul arată că diplomatul german, acționînd cu mijloace pașnice, a știut să respingă excesele extremiștilor germani, dar că prin întreaga sa activitate a menținut treaz spiritul de revanșă. Lui Streseman i se datoresc în cea mai mare măsură, normalizarea situației internaționale a statului german, primirea lui în Societatea Națiunilor și crearea condițiilor pentru refacerea pozițiilor economice și politice ale imperialismului german, după înfrîngerea suferită în primul război mondial.

Interesul larg trezit în rîndurile marelui public — unul din volume fiind deja epuizat — arată importanța pe care o prezintă publicarea acestui gen de lucrări.

N. Corivan

ȘERBAN POLVEREJAN, NICOLAE CORDOȘ, *Mișcarea memorandistă în documente (1885—1897).* Cuvînt înainte de ȘTEFAN PASCU, Cluj, Ed. Dacia, 1973, 364 [—365] p. + 19 planșe.

Colecția „Testimonia", inițiată de Editura Dacia, s-a îmbogățit de curînd cu un nou și prețios volum, cuprinzînd documente privitoare la mișcarea memorandistă, înțeleasă nu în limitele procesului provocat de faimosul *Memorand* din 1885, ci pînă la 1897. Autorii volumului, Șerban Polverjan și Nicolae Cordoș, realizează astfel, în urma unei minuțioase explorări în fonduri de arhivă (Biblioteca Centrală de Stat, Biblioteca Centrală Universitară din Cluj, Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei, Muzeul de istorie al Transilvaniei, Muzeul județean Brașov, Muzeul județean Alba Iulia, Biblioteca „V. A. Urechia" Galați etc.), în presă și memoralistică, o interesantă „radiogramă" a unui proces istoric, privit în geneza, desfășurarea și consecințele lui imediate, „radiogramă" susceptibilă să explice mai bine evoluția ulterioară a procesului mai larg în cuprinsul căruia, se înțelege de la sine, mișcarea memorandistă trebuie privită, spre a i se putea desluși cauzația și urmările. „O adevărată epopee, dramatică uneori, eroică alteori, victorioasă în cele din urmă, cum observă prof. Ștefan Pascu în prefața volumului (p. 7), se degajează din lupta orientării radicale, susținută de grupul „tribunist" (Ioan Rațiu, Vasile Lucaciu, Iuliu Coroianu, Eugen Brote, Aurel Mureșianu ș.a.), cu orientarea tradiționalistă a celor dispuși la expectativă, concesii, tergiversare. Rezultatul acestei înfruntări se cunoaște. El poate fi înțeles mai bine, mai adînc, în lumina mărturiilor adunate, cu exemplară acuratețe, în volum și a substanțialei introduceri (p. 9—94), în care autorii pun în valoare îndeosebi informația nouă din cuprinsul culegerii, informație integrată astfel și sub raport exegetic circulației științifice. Selectate în raport cu importanța lor pentru cercetarea temei, documentele au fost reproduse în ordine cronologică și însoțite de cuprinzătoare regeste, note explicative și indice de nume. Ilustrații adecvate împodobesc volumul, sporindu-i valoarea documentară.

Al. Z.

GEORGETA ANTONESCU, *Aron Densușianu*, Ed. Dacia, Cluj, 1974, 270 [—275] p.

Între atîtea inițiative demne de toată lauda ale Editurii „Dacia", inițiative menite să valorifice cu precădere moștenirea culturală și științifică a provinciei transcarpatine, monografia *Aron Densușianu*, semnată de Georgeta Antonescu, deține un loc aparte, fără îndoială, căci restituie activitatea unui cărturar încă prea puțin cunoscut. Scriitor, jurist, filolog, istoric și critic literar, iar mai presus de toate dascăl de înaltă vocație, Aron Densușianu (1837—1900) a avut, în adevăr, un destin vitreg, determinat nu numai de împrejurările obiective ale vieții sale, ci și de structura sa sufletească, deloc comodă pentru cei cu care i-a fost dat să

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

vină în atingere. „Într-un fel, observă autoarea, ceea ce dă azi atracție figurii fostului profesor al Universității ieșene, i-a îngreunat acestuia situația în timpul vieții. În politică și în cultură, în existența privată și în literatură, concepția lui despre viață este una grandilocventă, eroică, inflexibilă. Ar. Densușianu e moralmente un întîrziat. Idealurile sale nu mai au priză în epocă, iar pe cele progresiste ale timpului său nu le-a putut sesiza : e sortit deci singurătății și ajunge curînd să-și facă din ea un titlu de glorie și consolare. Fenomenul acesta, stimabil în ordinea morală și politică, se manifestă însă și în concepțiile sale culturale și literare și aici duce la consecințe negative. Oroarea de versatilitate se transformă în înțepenire, încrederea în sine în exagerat orgoliu intelectual, convingerea în incapacitate de comunicare (p. 252). Sînt datele psihologice și obiective ale unei drame, căreia autoarea a știut să-i surprindă conturul, urmărind vicisitudinile biografiei (p. 5—54), activitatea de critic, istoric literar și folclorist (p. 55—164), de scriitor și traducător (p. 165—246). Demersul monografic se sprijină pe o largă explorare a publicațiilor din epocă și a arhivei familiale, închegîndu-se într-un portret intelectual de aleasă ținută, unul care denotă o bună înțelegere a epocii, alături de perfecta stăpînire a mijloacelor de cercetare și de expresie. Analogia, sub raportul îndrumării culturale, cu opera lui Titu Maiorescu pare, totuși, prea insistentă, chiar dacă autoarea leagă activitatea criticului junimist îndeosebi de pledoaria pentru autonomia esteticului, iar pe a celuilalt cărturar o recunoaște în strînsă împletire cu eticul și conștiința națională (p. 133—134). Merită a fi relevată, ca judicioasă, aprecierea acesteia din urmă ca „o componentă a direcției tradiționaliste în cultura noastră, direcție cu rădăcini în epoca pașoptistă și care conduce la sămănătorism", totuși atentă la unele manifestări ale modernismului (p. 113—114). Afirmînd că „cine voiește să studieze dezvoltările culturei la vreunul din popoare... ar face o mare greșeală mărginindu-se numai la figurile cele mari și lăsînd de o parte pe micii lucrători, cari au întemeiat și au dezvoltat cultura", Aron Densușianu pare a intui propriul său destin și a pleda, prin enunț metodologic, pentru scoaterea sa din uitare. Este ceea ce Georgeta Antonescu izbutește să facă, punînd la dispoziția cititorilor un text cu informație, densă, de întîia mînă, cu sugestii incitante și o bibliografie (p. 255—271), care îngăduie, pe viitor, aprofundarea unui aspect ori altul.

Al. Z.

AL. ZUB, *A. D. Xenopol, biobibliografie*, *București*, Ed. encicloped. rom. și Ed. militară, 1973, 694 p.

„O *bibliografie* completă (asupra lui Xenopol, n. ns.) s-ar putea vedea numai după ani de stăruitoare muncă și pricepere", scria I. E. Torouțiu în 1934, nădăjduind s-o întocmească. Ea a continuat să rămînă însă un deziderat pentru istoriografia românească încă aproape patru decenii, pînă cînd Alexandru Zub, după ani de benedictină muncă, începută încă de pe băncile facultății și nu lipsită de avataruri, a izbutit să întocmească o lucrare pe cît de complexă pe atît de necesară științei românești. Publicată la scurtă vreme de la editarea unei biobibliografii de caracter enciclopedic asupra lui Kogălniceanu și a unui volum de studii xenopoliene — îngrijit de același împreună cu L. Boicu, — *Biobibliografia* consacrată lui Xenopol se înscrie ca un popas științific fundamental pe parcursul consecventelor preocupări ale lui Alexandru Zub pentru autorul celei dintîi sinteze istorice a neamului. Îndelungatele explorări bibliografice ale istoricului ieșean s-au concretizat, la răstimpuri, în numeroase contribuții științifice, pe care bibliografia publicată acum le înregistrează, în fond, și ca pe o mărturie elocventă a unei constanțe științifice din care avea să rezulte o carte de complexitatea celei pe care o prezentăm. Lucrarea apare, de asemenea, după cum observă și autorul ei în introducere, într-un moment cînd, resuscitate în ultima vreme, „studiile xenopoliene au intrat... într-o nouă fază" care indică „o tendință de

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

adîncire a cercetărilor, menită să conducă la restituirea integrală, obiectivă, a acestei personalități eminente. Este o reparație tîrzie a nedreptății care i-a însoțit ultimii ani din viață, prelungindu-se în posteritate" (p. 5). De aceea, repertorierea vastei activități xenopoliene și a modului în care ea s-a „reflectat în epocă și în posteritate apare — după jumătate de secol de la moartea cărturarului — ca o necesitate de ordin științific și moral" *(ibidem)*.

În aceste condiții, apariția lucrării lui Al. Zub dobîndește o semnificație aparte, importanța ei în stimularea cercetărilor privind vasta și multilaterala operă a lui Xenopol nemaitrebuind subliniată în chip deosebit. Plurivalența moștenirii științifice a lui Xenopol și interferența domeniilor în care marele învățat s-a manifestat de-a lungul unei cariere prodigioase constituind trăsături principale ale operei xenopoliene, abordarea temeinică a unui domeniu sau a altuia din această operă este considerabil ușurată de bibliografia lui Al. Zub. Avînd în vedere tocmai acest fapt, autorul a adoptat, ca și la biobibliografia consacrată lui Kogălniceanu, principiul monografic enunțat cu ani în urmă de Tudor Vianu, care preconiza posibilitatea urmăririi sistematice de către cercetători, prin intermediul unei biobibliografii, a scrisului unei personalități de la elaborare pînă la ultimele ecouri în posteritate. Biobibliografia lui Al. Zub nu este așadar o simplă înregistrare, fie ea și compartimentată sistematic, de titluri ce se publică curent sub titlul de *bibliografie* sau *biobibliografie*, ci o lucrare de cercetare și erudiție în care aria impresionantă a investigației autorului și competența sa se concretizează nu numai în structurarea judicioasă a unei materii de o bogăție deconcertantă, ci și în modalitatea analitică de repertoriere acolo unde interferențele reclamă acest fapt, „pentru a înlesni depistarea acestor interferențe și a spori eficiența bibliografiei" (p. 24) ; autorul a avut în vedere, de asemenea, „un dublu criteriu, tematic și cronologic, impuse de diversitatea excepțională a manifestărilor lui Xenopol și de exigența urmăririi lor evolutive" *(ibidem)*. Separînd opera de referințe, autorul a ordonat materialul în funcție de ponderea ce o ocupă fiecare domeniu în ansamblul activității lui Xenopol : istorie, filozofie, etnografie-folclor, filologie, drept, economie politică, educație-învățămînt, activitate social-politică, critică, istorie și teorie literară, publicații periodice și societăți de cultură, preocupări de artă, beletristică, ediții îngrijite, notițe și mărturii autobiografice, activitate academică, momente solemne, evocări culturale, conferințe cu subiect neprecizat, scrieri nepublicate, proiecte, scrieri probabile și varia. Ierarhizarea în cele 23 de secțiuni a multiplei activități a lui Xenopol nu oferă numai o imagine de ansamblu asupra operei bibliografiate, dar înlesnește cititorului o orientare rapidă în cuprinsul ei, la care concură dealtfel și indicii de nume și de materii întocmiți cu aceeași rigoare științifică. Pe aceeași linie se înscriu, de asemenea, indicațiile arhivalice și indicile epistolar de la finele lucrării, după cum, în același timp, opera bibliografiată este precedată și circumstațiată de bogata cronologie, „menită să fixeze datele cele mai însemnate de viață și de creație ale lui Xenopol" (p. 26) ce urmează densului studiu introductiv.

Sistematic și metodic întocmită, *Biobibliografia* publicată de Al. Zub constituie un instrument științific de excepțională importanță care, hotărît lucru, prin caracterul ei evasiexhaustiv și structura sa enciclopedică va contribui la valorificarea deplină a bogatei moșteniri științifice xenopoliene în sensul acelei restituiri integrale pe care autorul ei a avut-o în vedere. Ca și biobibliografia Kogălniceanu, publicată de Al. Zub în 1971, cea consacrată lui Xenopol este o lucrare de riguroasă ținută științifică, ce constituie un model al genului, ea înscriindu-se fără îndoială în rîndul aparițiilor recente ca un veritabil act de cultură. Profitul imens ce va rezulta pentru cultura românească din această lucrare va fi, poate, singurul de natură să compenseze risipa de efort și tenacitatea științifică din care ea a rezultat.

În orice caz, concepția după care eminentul istoric ieșean a purces la întocmirea unor astfel de biobibliografii asupra valorilor fundamentale ale istoriografiei românești și care are în vedere o amplă restituire științifică depășește ca modalitate de exprimare bibliografică tot ce s-a realizat pînă în prezent în acest sens în istoriografia românească. De aici interesul aparte cu care așteptăm următoarea lucrare de acest fel a lui Al. Zub.

I. Caproșu

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

ALEXANDRU CRIȘAN, *Familia (1865—1906). Contribuții monografice*, Timișoara, Ed. Facla, 1973, 223 [—225] p.

Cîndva Academia Română a luat hotărîrea de a stimula cercetarea monografică a revistei „Familia", instituind un premiu, care din pricina ultimului război mondial n-a putut antrena urmările așteptate. Monografia prestigioasei publicații n-a apărut nici pînă astăzi, deși numeroase studii parțiale s-au întreprins între timp (I. Breazu, Iosif Pervain, Perpessicius, D. Pop, M. Fanache, L. Drîmba, V. Netea, Gh. Pavelescu, Z. Macovei ș.a.), iar cu ocazia împlinirii unui secol de la apariția revistei s-a tipărit chiar și un volum *(Familia — centenar*, 1967) ce reunea numeroase colaborări, inclusiv, pe aceea a autorului acestor „contribuții monografice", pe care Editura „Facla" a știut să le pună sub ochii celor interesați să aprofundeze fenomenul cultural românesc din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului nostru. Bibliografia analitică a revistei rămîne încă o pioasă dorință. Alexandru Crișan ne-a dat, în schimb, după ani de stăruitoare muncă, un substanțial volum, menit să oglindească fidel multipla și complexa activitate din cadrul „Familiei", punînd în valoare o informație a cărei noutate e asigurată de cercetările efectuate în bibliotecile și arhivele din țară și din străinătate. Lucrarea cuprinde nouă capitole (I *Presa românească din Transilvania pînă la apariția Familiei*", II *Iosif Vulcan și concepția sa asupra unei reviste sociale și de cultură*; III *Intense preocupări folclorice*; IV *Contribuția revistei la dezvoltarea teatrului românesc din Transilvania și Banat*; V *„Cu bucurie deschidem coloanele foii noastre..."*; VI *„Familia" în lupta de idei din critica literară a epocii*; VII *Opoziția realistă în problemele limbii*; VIII *O revistă receptivă la valorile literaturii universale*; IX *Concluzii)* înzestrate, la sfîrșit (de ce nu în josul paginilor, cum e mult mai practic?) cu note și o bibliografie generală care, păstrînd ordinea capitolelor, sistematizează principalele date. Un rezumat în limbile franceză și germană (insuficient de cuprinzător și de precis), recomandă rezultatele cele mai de seamă și cercetătorilor străini, iar cîteva ilustrații bine alese sporesc interesul documentar al lucrării. Lipsește însă obișnuitul indice final, niciînd prețuit îndeajuns.

Al. Z.

MIHAIL TRITEANU, *Luceafărul, 1902—1920. Indice bibliografic analitic*, București, Ed. encicloped. rom., 1972, 374 p.

O publicație de prestigiul „Luceafărului", scoasă de un grup de studenți români la Budapesta (Al. Ciura, O. Goga, Oct. Tăslăuanu ș.a.), pentru a-și muta *apoi redacția în țară, la Sibiu și la București, merita să fie bibliografiată în* seria instrumentelor de lucru concepută de Editura enciclopedică și e meritul lui Mihail Triteanu de a fi sistematizat cele 5190 de titluri cîte conține revista în cele aproape două decenii de apariție, spre a pune la îndemîna cercetătorilor, cadrelor didactice, editorilor etc. un fidel îndreptar analitic în utilizarea acestei publicații. Materia a fost împărțită în nu mai puțin de 36 capitole, precedate de o cuprinzătoare prefață (p. 5—38) și urmate de indispensabilul indice onomastic (p. 349—372), unde Riria e identificată greșit cu Adela Xenopol, fiind vorba, în realitate, de soția istoricului, Coralia. O listă a datelor de apariție a numerelor revistei (p. 345—348) înlesnește orientarea rapidă a cercetătorului. Succesiunea rubricilor e cea dictată de ponderea lor în cadrul publicației, de profil enciclopedic, orientată inițial în sensul mișcării culturale prezidate de N. Iorga, dar conturîndu-și repede un program propriu, inconfundabil. Întreaga materie interesează pe istoric, desigur, fiind vorba de o revistă ce reflectă frămîntările generației care a participat la desăvîrșirea unității naționale, dar mai cu seamă capitolele privitoare la cultură, activitatea „Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român", sociologie, probleme sociale, statistică, politică, probleme economice, progres științific, istorie, etnografie, demografie, necro-

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

logie etc. Celelalte capitole privesc literatura română și străină (cu o rubrică aparte pentru *cugetări),* folclorul, teoria, critica și istoria literară, filosofia, psihologia, etica, pedagogia, învățămîntul, artele, geografia etc., în genere bine distribuite. Cercetătorul se poate întreba, totuși, dacă separarea preocupărilor cu privire la literatura populară în rubrici distincte (una pentru „folclor", alta pentru „folcloristică") nu e arbitrară. În ce ne privește, socotim că în cadrul aceluiași capitol se puteau rubrica distinct culegerile de folclor și comentariile folcloristice, spre a nu separa o activitate de alta prin înterpunerea unor capitole fără nici o legătură : teorie, critică și istorie literară, varia, știri. La fel se putea proceda și cu cele patruzeci de numere privind activitatea „Societății pentru crearea unui fond de teatru român", plasabile fără dificultate în cadrul capitolului despre teatru ori în cadrul unuia special relativ la societățile de cultură, în care caz ar fi mers împreună cu cel destinat „Astrei". Schema unui indice bibliografic de revistă, mai ales al unei publicații de complexitatea „Luceafărului", se poate gîndi, firește, și altfel. Important, pentru cercetător, e să regăsească lesne informația, ceea ce în cazul de față nu comportă nici o dificultate.

Al. Z.

V. CURTICĂPEANU, *Le mouvement culturel pour l'achèvement de l'état national roumain (1918),* București, Editions de l'Académie, 1973, 264 p.

Îndelungi și constante preocupări de istorie culturală, legate îndeosebi de provincia transcarpatină, îl recomandau pe V. Curticăpeanu să întocmească o lucrare de sinteză despre *Mișcarea culturală românească pentru Unirea din 1918,* sinteză apărută deja, sub acest titlu, în seria de monografii a Academiei (1968) și publicată acum într-o versiune franceză îmbunătățită, la îndemîna specialiștilor străini. Folosul unei asemenea versiuni nu mai trebuie subliniat, fiindcă tipărirea unor lucrări de genul acesta contribuie, indiscutabil, la o mai bună cunoaștere a tradițiilor noastre și implicit la o integrare mai deplină în preocupările istoriografice ale lumii din afară. Iar în ceea ce privește lucrarea de față, menită să ofere un tablou de ansamblu al așezămintelor culturale românești din primele decenii ale secolului trecut pînă la desăvîrșirea unității statale de la începutul secolului nostru, ea s-a dezvoltat dintr-un studiu anterior, de proporții mai modeste *(Die rumänische Kulturbewegung in der Oesterreichisch-Ungarrisschen Monarchie,* București, 1966, 150 S), a cărui structură, în linii mari, o păstrează, punînd în lumină procesul apariției și dezvoltării așezămintelor culturale, substratul lor social și politic, pe linia luptei pentru înfăptuirea idealului național. Evident, accentul cade pe cele mai însemnate : „Societatea pentru literatura și cultura română în Bucovina", înființată în 1860 ; „Societatea de cultură a poporului român din Maramureș", creată un an mai tîrziu ; „Astra" (1861) ; „Societatea națională din Arad, pentru cultură și lectură a poporului român", fondată în 1862 ; „Societatea academică «Petru Maior»", care a început să activeze în același an, „Societatea academică «România Jună» din Viena", înființată în 1864, „Transilvania", creată în 1867, la care se adaugă societățile din vechiul regat, menite a sprijini lupta națională a românilor din provincia de peste munți : Academia Română, întemeiată, sub numele de „Asociația literară academică", la 1866, „Liga pentru unitatea culturală a românilor", înființată în 1891, Universitatea „Asociația literară academică", la 1866, la care se adaugă societățile din vechiul regat, menite a sprijini lupta națională a românilor din provincia de peste munți: „Liga pentru unitatea culturală a românilor", înființată în 1891 ; Universitatea populară de la Vălenii de Munte, care a început să funcționeze în 1908 ; Autorul urmărește astfel, cu o informație căreia nu i se poate aduce nici un reproș esențial, începuturile mișcării culturale românești (p. 11—18), asociațiile locale, animate de elevi, studenți, învățători, meseriași etc. (p. 19—38), asociațiile de cultură regionale (p. 39—55), activitatea desfășurată de „Astra", situată în centrul vieții culturale românești din monarhia austro-ungară (p. 57—137), asociațiile studen-

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

ţilor români din Pesta şi Viena (p. 139—161), răspîndirea şi prohibiţia cărţii româneşti în Austro-Ungaria (p. 163—189), mişcarea desfăşurată în provinciile ciscarpatine pentru sprijinirea drepturilor românilor transilvăneni (p. 191—243), ultimul capitol fiind cel care a beneficiat de un spor mai însemnat de informaţie în raport cu versiunea din 1968. Este o sinteză remarcabilă, de care cercetările viitoare de istorie culturală şi politică vor trebui să ţină seamă, constituind totodată şi un punct de plecare pentru noi aprofundări, unele sugerate chiar în versiunea de faţă.

Al. Z.

PHILIP GABRIEL EIDELBERG, *The Great Rumanian Peasant Revolt of 1907. Origins of a modern Jacquerie*, Leiden, E. J. Brill, 1974, 259 p.

După laborioase cercetări în bibliotecile şi arhivele noastre, istoricul american Philip Eidelberg de la Universitatea din Columbia, cunoscut specialiştilor prin alte contribuţii de mai mică întindere, oferă o sinteză asupra marii răscoale ţărăneşti din 1907, cu privire specială asupra originilor : I Regimul învoielilor agricole după 1864 (creşterea rentelor, legea învoielilor agricole din 1893 ; regimul culturilor extensive ; rentele în muncă, izvor de conflicte între proprietari şi ţărani ; latifundiile şi sărăcirea ţărănimii) ; II Legea băncilor populare (1903) şi legea obştiilor săteşti (1904) ; bănci populare, obştii săteşti, instituţii de credit rurale (1881—1903), cercuri culturale (1898—1903), primar şi arendaş ; III Mişcarea obştiilor în raport cu primarii, arendaşii şi proprietarii ; IV Spre o reformă radicală a învoielilor agricole (1905—1907) ; obştiile săteşti şi învoielile agricole ; congresul de la Bacău al băncilor populare (mai 1905) ; Congresul de la Bucureşti (sept. 1906) ; congresul ţărănesc de la Bucureşti (sept. 1906) ; apelul *Către săteni ;* mişcarea populară condusă de V. Kogălniceanu (1906—1907) ; difuzarea apelului *Către săteni ;* împroprietăririle ţărăneşti ; *Gazeta ţăranilor ; Şezătoarea săteanului ;* poziţia lui I. G. Duca ; V. Kogălniceanu ca purtător de cuvînt al micilor proprietari de pămînt moldoveni ; rădăcinile ideologice ale răscoalei ; Kogălniceanu şi Partidul liberal din Moldova ; Kogălniceanu ca aliat, apoi ca adversar al marilor proprietari ; implicaţii de politică internă şi externă ; alianţa lui Kogălniceanu cu *Gazeta ţăranilor* şi *Epoca ;* VI Răscoala : taxa de cinci lei şi urmările ei (nov. 1906 — ian. 1907) ; decăderea autorităţii comunale ; cînd a început răscoala din 1907 ; ideologia ei (populismul conservator în Moldova de Sus) ; izbucnirea (feb. — mart. 1907). Judicioase concluzii (p. 229—237), completate cu o interesantă paralelă între România şi Rusia în perioada 1861—1921 (p. 238—243), bibliografie (p. 244—252) şi indice, încheie lucrarea, fără îndoială una dintre cele mai utile cu privire la această „jaquerie" modernă, cum i-a plăcut autorului să o numească în subtitlu, fără a-i diminua prin aceasta profundele-i semnificaţii, urmărite alături de cauzele şi de antecedentele ei social-economice, politice, ideologice. Interesantă şi nouă este deducerea ei, în ultimă analiză, din conflictul iscat între diferitele grupări politice cu privire la industrializare, conflict evident mai ales după 1904 şi căruia istoricul american îi află un termen de comparaţie în stările de lucruri din Rusia.

Al. Z.

VASILE PÂRVAN, *Corespondenţă şi acte*. Ediţie îngrijită cu introducere, note şi indice de ALEXANDRU ZUB, Bucureşti, Ed. Minerva, 1973. XXXII + 498 [—499] p.

Istoric, arheolog, filozof şi îndrumător al culturii, Vasile Pârvan, în „meteorica lui trecere prin viaţă", s-a înfăţişat de timpuriu conştiinţei publice româneşti ca una din personalităţile cele mai complexe ale epocii. Profesor universitar la 27 de ani, academician la 29, marele învăţat se impusese definitiv în istoriografia şi cultura românească la o vîrstă cînd alţii abia îşi croiesc drumul în ştiinţă ; la trecerea sa prematură în nefiinţă, la numai 45 de ani, el lăsa o operă

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

monumentală şi o şcoală istorică, după ce inaugurase, potrivit expresiei lui Nicolae Iorga, „o nouă eră în istoria veche şi preistoria ţărilor noastre". Elevii săi, astăzi profesori şi cercetători reputaţi, i-au continuat strădaniile, îmbogăţindu-le şi extinzîndu-le la dimensiunile rîvnite de magistru, iar la răstimpuri i-au evocat cu pietate personalitatea, „în termeni ce sugerează permanenţa şi duritatea bronzului" (p. V); exegeţii operei sale au subliniat deseori importanţa contribuţiilor ştiinţifice fundamentale pârvaniene pentru istoriografia şi, în genere, pentru cultura românească, disociind însă, în aprecierea acestei opere, ceea ce este depăşit de ceea ce continuă să fertilizeze ştiinţa românească; continuă să lipsească însă o sinteză asupra unei opere şi a unei vieţi ce pot servi drept pildă, o impresionantă pildă, pentru orice generaţie. Dificultăţile sînt, desigur, mari, mai ales în ceea ce priveşte viaţa savantului, de vreme ce acel care „şi-a durat singur, tenace, monumentul" a hotărît însuşi „distanţa de la care îi era îngăduit posterităţii să-i contemple existenţa", dispunînd, în preajma morţii, distrugerea arhivei personale. Executorul său testamentar trebuia să ardă „toate actele, hîrtiile, manuscriptele, fişele, scrisorile", iar prietenii sau cunoscuţii posesori ai unor astfel de mărturii erau rugaţi ca, după moartea sa, „să nu le publice", ci „să le ardă"; în ultimul caz însă, cum e lesne de înţeles, voinţa din urmă a savantului nu se putea îndeplini. Dispariţia parţială a arhivei personale a cărturarului conferă o importanţă aparte, desigur, oricărei mărturii ce poate contribui la reconstituirea unei existenţe de o rară exemplaritate cunoscută însă, din păcate, astăzi mai mult din frînturi biografice.

Convins de profitul ştiinţific al înmănuncherii într-o carte a tuturor mărturiilor de natură să contribuie la deplina cunoaştere a unei personalităţi căreia îi era caracteristică, după expresia lui Nicolae Iorga, „o rîvnă nesfîrşită alături de cea mai sistematică muncă, grija de cel mai neînsemnat detaliu alături de îndrăzneala celor mai înalte ipoteze", Alexandru Zub a purces la adunarea corespondenţei şi a altor mărturii pârvaniene risipite în publicaţii româneşti şi străine ori aflate în colecţii publice sau particulare. Risipa de efort a lui Alexandru Zub s-a concretizat astfel într-un valoros volum de 500 de pagini în care aproape tot atîtea piese documentare aduc un substanţial spor de informaţii asupra vieţii şi operei lui Pârvan, recompunînd, fie chiar cu inerentele cezuri datorate lipsei unor documente păstrate în fonduri particulare, parcursul unei existenţe a cărei trăsătură e, cum observă autorul cărţii, „o afirmare continuă, obstinată", (p. V). Chiar dacă Pârvan a voit la sfîrşitul vieţii „să se înfăţişeze celor de după dînsul doar cu lucrări definitive, întocmite cu trudă şi scrupulozitate benedictiană" fără cunoaşterea de către urmaşi a „tot ce mărturisea efortul penibil al elaborării" (p. VI), cartea adunată din frînturi de Alexandru Zub ne permite „să-i privim strădaniile (lui Pârvan, n. ns.) mai din aproape, fără a săvîrşi o impietate" (p. VII). Prezenţa în posteritate a savantului, „mai intimă, dar nu mai puţin pură" (p. VI), se întregeşte astfel substanţial, iar posibilităţile unei explorări biografice sporesc considerabil. O dovedeşte dealtfel şi studiul introductiv *la ediţie*, unde Alexandru Zub reţine din bogatul material al volumului, regestat cu grijă la sfîrşit într-un indice cronologic alături de cel general, doar datele esenţiale pentru „evidenţierea unor aspecte culturale ale activităţii sale" (p. VIII). Examinate în corelarea lor firească cu dobîndirile ştiinţifice anterioare, între care se numără şi cîteva excelente contribuţii ale lui Alexandru Zub, aceste date dezvăluie temeiuri noi ale biografiei pârvaniene, oferind în acelaşi timp sugestii pentru noi investigaţii ştiinţifice sau de arhivă. Dealtfel, unele mărturii aflate în colecţii particulare inaccesibile editorului şi deci neincluse în volum sînt indicate chiar de acesta.

Schiţînd în studiul introductiv viaţa şi multilaterala activitate a lui Pârvan în legătură cu documentele din volum, Alexandru Zub nu se mărgineşte la a introduce pe cititor, fie el chiar avizat, în problematica unei culegeri de documente, ci analizează, cu talent şi erudiţie, întreaga evoluţie a unei personalităţi „dintre cele mai complete", a cărei biografie „e glorificarea muncii şi a străduinţei necurmate pentru autodepăşire... Minuţios, fără a fi pedant, observînd cu rigoare maximă exactitatea datelor, stringenţa logică a concluziilor, odată cu expresia lor formală cea mai adecvată şi mai nobilă" (p. XXVIII) sînt însuşiri ce se desprind firesc din lucrările lui Pârvan, după cum demonstrează Alexandru

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Zub, dar, în același timp, de ce să n-o spunem, ele sînt proprii și autorului cărții pe care o prezentăm. Căci *Vasile Pârvan. Corespondență și acte* nu e o simplă culegere de documente, ci o carte de erudiție și de rigoare științifică deosebită, întocmită pe baza unei ample și temeinice documentări și a unei cercetări minuțioase și competente a mărturiilor reunite în ea ; o dovedește, după cum am arătat, studiul introductiv după cum o atestă și acuratețea cu care sînt editate aceste mărturii însoțite în permanență de un aparat critic în care totul este explicat și lămurit cu atîta grijă pentru exactitate și corectitudine. Dacă pentru specialist, ea constituie un instrument de lucru, pentru orice cititor ea poate fi „o lectură pentru ceasuri de singurătate" plină de învățăminte. Căci trăsăturile personalității lui Pârvan, așa cum se întrupează ele din paginile acestei cărți, au valoare de exemplu susceptibil să trezească, spre a folosi expresia lui Pârvan însuși, „un ecou de armonie în alte suflete". Alături de acest fapt, volumul lui Alexandru Zub reprezintă însă încă o treaptă spre o exegeză mai largă privitoare la personalitatea lui Pârvan asupra căreia, dealtfel, istoricul ieșean a stăruit deseori în ultimii ani cu o pătrunzătoare înțelegere a demersului științific și cultural al savantului. Aceste contribuții științifice, inclusiv *Corespondență și acte*, se succed firesc spre o sinteză pe care, neîndoielnic, Alexandru Zub, dată fiind constanța preocupărilor sale, nu va întîrzia să o încredințeze tiparului.

I. Caproșu

AL. ZUB, *Vasile Pârvan, Efigia cărturarului*, Iași, Ed. Junimea, 1974, 492 p.

Personalitate proeminentă a culturii românești, Vasile Pîrvan nu s-a bucurat totuși de o suficientă atenție din partea cercetătorilor. Explicația o găsim nu numai în perioada relativ restrînsă de cînd a dispărut prematur cărturarul, ci și în dificultățile pe care le ridică cunoașterea și interpretarea unei opere deosebit de vaste și complexe. Lucrările care i s-au consacrat, unele constituind interesante contribuții, privesc astfel mai ales anumite aspecte ale activității sale. Cîteva priviri de ansamblu, prin proporțiile lor reduse, nu au putut înfățișa decît o schiță a unei activități de o bogăție remarcabilă.

Cartea lui Al. Zub răspunde astfel unei necesități reale. Cunoscut pentru valoroasele sale contribuții la istoria culturii românești, autorul s-a aplecat de mai multă vreme asupra aceluia care a reprezentat una din marile personalități ale acesteia. Au arătat-o cîteva interesante studii, ca și publicarea unui voluminos și util tom de documente inedite. Excelenta cunoaștere a activității lui Pârvan a fost firesc asociată cu o interpretare subtilă și nuanțată a ei, ceea ce se reflectă și în volumul la care ne referim.

După cum o precizează autorul, ceea ce l-a interesat a fost nu atît opera de arheolog, epigrafist, preistorician, filozof a lui Pârvan, cît „rolul său în dezvoltarea culturii românești". Obiectivul determină și structura lucrării. Primele capitole, dispuse în general cronologic, urmăresc formarea cărturarului pînă la deplina sa consacrare — anii de studii din țară și din străinătate, începuturile publicistice, preocupările de istorie medie și modernă, afirmarea ca specialist în domeniul istoriei antice. Pentru perioada ulterioară s-a preferat structurarea materiei în funcție de principalele aspecte ale contribuției lui Pârvan la dezvoltarea culturii românești — rolul său în cadrul Academiei, impulsul dat cercetărilor arheologice prin preocupările sale directe și prin formarea unei școli, conducerea Școlii române din Roma și efortul de a impune știința românească în străinătate, acțiunea pentru impunerea unei concepții în același timp realiste și nobile despre rolul istoricului. O asemenea prezentare este, credem, preferabilă uneia strict cronologice (pe care o adoptă de obicei cei care îmbrățișează genul biografic) din cel puțin două motive : ea oferă o privire sistematizată asupra unei activități care s-a desfășurat concomitent pe mai multe planuri și, în același timp, permite o mai bună raportare a eforturilor cărturarului la epocă.

Asupra acestui din urmă aspect se insistă în mod deosebit în lucrare, fapt firesc avînd în vedere modul cum și-a conceput Pârvan însuși activitatea. Febri-

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

litatea acesteia a fost o reflectare practică a credinței sale că a trăi înseamnă de fapt a lucra („A lucra, adică a trăi"). Este o concepție modernă, care își avusese o pregnantă teoretizare încă la Voltaire („A nu lucra și a nu exista este același lucru pentru om"). Dar munca nu este pentru cărturarul român o acțiune cu adevărat utilă decît în măsura în care ea răspunde necesităților reale ale propriei societăți și este pusă în slujba acesteia. Pârvan — care se declară el însuși „soldat al cauzei celei drepte" — relua aici o mai veche tradiție a culturii noastre, a cărei trăsătură esențială fusesei militantismul, generat de patriotica dorință de a contribui la rapida dezvoltare a unui popor cu un trecut marcat de numeroase vicisitudini.

Aceeași situație explică și multilateralitatea activității lui Pârvan. Enciclopedismul a fost o altă trăsătură a culturii noastre moderne. Existența unor cerințe imperioase în diversele domenii ale vieții spirituale, i-a făcut pe cărturarii români să-și diversifice eforturile. Impunerea tot mai pregnantă a tendinței spre specializare în jurul anului 1900 a modificat în mare măsură situația, marile spirite însă, ca Iorga sau Pârvan, au mers pe linia mai veche, atît prin preocupările lor directe, cît și prin îndrumările date altora.

În același timp, Pârvan a fost un aspru critic al tendinței spre superficialitate. Prin exemplul său, prin atenta călăuzire a pașilor discipolilor, el a avut o importantă contribuție la impunerea unui climat de maximă exigență, mai ales în domeniul pe care, mai multă vreme, l-a dominat incontestabil, acela al istoriei vechi, unde puținătatea surselor lăsase uneori loc unor situații cînd constatarea certă se învecina cu fantezia. Aici atrage atenția o idee a lui Pârvan, asupra căreia insistă Al. Zub — aceea că istoria este una, indiferent de perioada cercetată. Crescut la sobrele seminarii de istorie medie, avînd și preocupări de istorie modernă, Pârvan a putut pleca în abordarea istoriei antice de la o imagine mult mai generală a evoluției umanității, respingînd încercările de îngustă specializare a domeniului, existente în istoriografia europeană a vremii.

Această concepție era legată și de aceea privind calitățile cercetătorului trecutului, pe care, ca și Iorga, îl considera necesar a fi un „istoric total", dezvoltînd aici o idee care s-a impus ulterior pe plan european. Un alt merit al lucrării este, de altfel, și acela de a sublinia în mod pregnant contribuția lui Pârvan la afirmarea științei românești peste hotare (ceea ce, în paranteză fie spus, constituie și o contribuție la pregătirea unei necesare sinteze asupra acestui aspect al istoriei culturale). Faptul este legat de strădania permanentă a cărturarului de a asigura cercetării nivelul corespunzător stadiului general de dezvoltare a științei, de a o pune pe baze organizatorice conforme cu necesitățile sporite ale momentului și de a o înzestra cu mijloacele și instrumentele necesare.

Am amintit aici doar cîteva aspecte a căror bună înțelegere o permite lucrarea lui Al. Zub; acestora li se adaugă altele, mult prea numeroase pentru a putea fi menționate, legate nu numai de activitatea lui Pârvan, ci și de mediul în care s-a desfășurat ea. Ne rezumăm deci la constatarea că noua lucrare a distinsului cercetător ieșean este și o nouă contribuție de valoare în domeniul istoriei culturii noastre. Bazată pe o documentație deosebit de bogată, scrisă cu elegantul stil caracteristic autorului, plină de constatări interesante si invitînd la meditație, volumul, (prevăzut și cu un indice, rezumat în franceză și reproduceri), este sub toate raporturile o reușită, care poate fi apreciată la realele ei dimensiuni nu prin cîteva sumare constatări, ca cele de față, ci prin lectura lucrării.

V. Cristian

P. P. PANAITESCU, *Pagini de jurnal* (1921—1927). Ediție îngrijită de SILVIA PANAITESCU, Cluj, Ed. Dacia, 1974, 159 p.

Personalitate marcantă a istoriografiei românești, animată în permanență de acea „hotărîre neclintită de a smulge acestui popor taina rostului lui în viață și a-l prezenta vrednic de laudă în frumoasa dîrzenie cu care a rezistat și a în-

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

vins" (p. 5), P. P. Panaitescu continuă să rămînă încă destul de puțin cunoscut dincolo de activitatea sa științifică, care, deși impresionantă, nu reflectă decît unele dintre trăsăturile caracteristice ale acestei distinse individualități. După ce ni s-a dezvăluit, în parte, prin intermediul scrisorilor din perioada de început a activității sale *(P. P. Panaitescu în lumina scrisorilor din tinerețe,* Editura Minerva, București, 1970), P. P. Panaitescu ne adresează, de această dată prin paginile jurnalului său de tinerețe, gînduri vibrante prin sinceritate și surprinzătoare pentru maturitatea lor, definitorii, în același timp, pentru relevarea evoluției aceluia care avea să se impună mai tîrziu ca unul dintre cei mai de seamă istorici ai țării. Aceste pagini de jurnal, păstrate și publicate prin grija soției sale, doamna Silvia Panaitescu, sînt cu atît mai prețioase cu cît se referă tocmai la acea perioadă în care P. P. Panaitescu-omul continua să rămînă tăinuit în umbră și greu de descoperit după vălul modestiei și discreției care l-au caracterizat întreaga viață. Jurnalul la care ne referim, nu întîmplător început în ziua ce deschidea majoratul autorului, ni-l prezintă pe acesta ca pe un tînăr confruntat cu complexitatea vieții, bucurîndu-se de muncă sau întristîndu-se în fața unor întrebări specifice oricărui început și rămase, atunci, fără răspuns. Tînărul de 21 ani, entuziasmat și impresionat de frumusețea vîrstei sale, nota, în martie 1921, cuprins de o stare de reverie, că „... ce-am simțit în zilele acelea era unic, era tinerețea mea toată ce se revărsa în simțirea mea de atunci..." (p. 12—13), fără a uita să adauge, în continuare, încercînd parcă un sentiment de vinovăție în fața propriei-i revelații, că totul trebuie subordonat muncii. Sensibil și visător, emoționat de farmecul muzicii sau de frumusețea unei flori, P. P. Panaitescu a transmis notațiilor sale toată neliniștea și frămîntările ce l-au însoțit în primii ani ai maturității. Acela care va descrie cu atîta erudiție nenumărate încleștări hotărîtoare pentru ființa patriei sale, preocupat în permanență de redarea cît mai concisă a evenimentelor, ne apare, din paginile jurnalului, ca un meditativ, capabil să ne sugereze atmosfera primului război mondial printr-o notație de un lirism emoționant: „ ... în fața geamurilor se plecau, scîrțiind parcă de durere, plopii... undeva, pretutindeni, aiurea, răsuna tunul ..." (p. 11). Diferența între scrierea sa istorică, în care nu-și permitea nici cea mai mică îndepărtare de la stilul sobru, științific, și aceste note cu reale calități literare, calități evidențiate de altfel și de activitatea sa epistolară, ne relevă o fire în aparență contradictorie, dar care reunea, de fapt, omul de știință și visătorul. De aceea, notațiile sale nu au caracterul unei cronici a unor întîmplări sau a unor fapte zilnice, atîta timp cît o mare parte a lor consemnau trăirile interioare ale autorului. Gestul de a se confesa unei pagini de jurnal pornea dintr-o necesitate lăuntrică, mărturisită chiar de autor cînd nota că „sînt un om foarte puțin expansiv în vorbă și atunci simt nevoia să scriu unele lucruri ca să nu mă înăbuș" (p. 34). Gîndurile adunate însă în jurnal nu reprezintă urmările unor reflecții de moment, reținute în scris, așa cum ar putea să se creadă, doar pentru o eliberare sufletească. Cea mai mare parte a lor au ajuns a fi înregistrate numai în momentul în care rezultatul unei meditații îndelungate și de o înaltă tensiune spirituală se convertea într-o idee bine conturată sau o judecată de amploare. Deseori, P. P. Panaitescu revenea asupra celor scrise, adăugînd ceva sau subliniind ideea notată deja, în virtutea căreia scria și care-l interesa de fapt. Bineînțeles că, în cuprinsul jurnalului întîlnim și însemnări de factură cotidiană, care ni-l prezintă pe autor participînd la întruniri studențești, susținînd examene, vizitînd monumente de artă, făcînd excursii, documentîndu-se în biblioteci și arhive etc. A încerca să sistematizăm cît de cît conținutul acestor amintiri ar însemna să anulăm farmecul și spontaneitatea unor gînduri tinerești, izvorîte uneori din frămîntări de ordin sentimental, inerente vîrstei, sau reprezentînd, alteori, luări de atitudine în fața schimbărilor survenite în evoluția situației interne a țării. Interesant este faptul că, alături de meditația sclipitoare, care a constituit de fapt laitmotivul însemnărilor sale, P. P. Panaitescu a reținut în jurnal doar momente remarcabile ale vieții politice românești sau episoade din viața personală care s-au dovedit apoi a fi avut o însemnată înrîurire asupra cursului ulterior al acesteia. Ca observator al vieții politice contemporane dovedește o mare capacitate de pătrundere a evenimentelor, sesizînd, de cele mai multe ori, adevărata semnificație a acestora. Indiferent dacă se referea la urmările reformei agrare

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

din 1921, la căderea, în decembrie 1921, a guvernului Al. Averescu sau la încoronarea regelui Ferdinand, caracterizarea făcută de P. P. Panaitescu evenimentului în sine, deşi lapidară, este foarte exactă şi uneori de o surprinzătoare anticipaţie.

Însemnările sale asupra preocupărilor zilnice, care se rezumau, în cea mai mare parte, la cercetarea mărturiilor trecutului nostru, ni-l înfăţişează ca pe un tînăr hotărît, fără a reuşi să evite clipele de descurajare sau îndoială peste care trecea însă de fiecare dată purtat de aripile unei voinţe exemplare. La 22 de ani îşi propunea ca anul următor să fie „... un an de energie, de luptă, de drumuri deschise spre ţel" (p. 50), pentru ca apoi făcînd un bilanţ sever asupra celor realizate să conchidă cu luciditate şi nedisimulată sinceritate: „ ... încă nu sînt, nimic, nici pentru mine, nici pentru alţii" (p. 88). Indiferent de stările descurajante pe care le traversa uneori, pentru P. P. Panaitescu munca rămînea singurul „medicament pentru suflete", convins fiind, totodată, că adevăratul ajutor pentru ceea ce făcea nu îl putea găsi decît în sine. Dealtfel, munca a fost unicul scop al vieţii sale şi de la vîrsta cînd alţii nu ajung încă să-şi aleagă un drum în viaţă, el începuse deja o operă pe care o voia şi a făcut-o monumentală.

Modalitatea conceptuală a istoriei pe care îşi propunea să o scrie se deosebea, în mare parte, de ceea ce se realizase, în acest domeniu, pînă la el. Expunîndu-şi punctul de vedere asupra accepţiei în care înţelegea el scrierea istoriei, arăta că aceasta incumbă „... explicarea faptelor prin stări sufleteşti, descoperite în trecutul nostru aşa de tăcut, de sfios, ce se teme să-şi dea gîndurile pe faţă, parcă lumina le-ar topi gingăşia, naivitatea tinerească a vremurilor primitive) (p. 30).

Competenţa judecăţilor sale este învederată şi de precizia şi admirabila pătrundere a caracterelor acelor cu care venea în contact. Aprecierile asupra diverselor personalităţi sînt de fapt adevărate microportrete, în care, în majoritatea cazurilor, cel descris ne este prezentat prin ceea ce avea mai caracteristic. Aflăm astfel lucruri deosebite atît despre N. Iorga, V. Pârvan, Ilie Minea, D. Onciul, I. Nistor, Iacob Negruzzi, Ramiro Ortiz etc., cît şi despre unele personalităţi încă în viaţă. De asemenea, jurnalul lui P. P. Panaitescu pune la îndemîna cercetătorului informaţii preţioase, prin ineditul lor, privind realităţile Poloniei anilor 1923—1924, gînduri şi impresii asupra Franţei, Italiei şi asupra altor locuri pe unde a trecut sau a trăit.

Cartea pe care o prezentăm include în paginile sale însemnări făcute în 359 de zile, în afara cîtorva notaţii a căror datare de zi este neprecizată, cuprinse în intervalul dintre 13 martie 1921 şi 10 august 1927. Dacă în primii ani, P. P. Panaitescu se destăinuia jurnalului cu destulă consecvenţă, treptat, zilele în care însemna cîte ceva au devenit tot mai rare. Intrat mai adînc în viaţă, ajunge să se confeseze doar din cînd în cînd jurnalului, întrucît, furat poate şi de preocupări zilnice, nu-i mai rămînea timp şi pentru consemnarea, cu regularitate, a gîndurilor care-l frămîntau.

Aceste „amintiri dragi", cum îşi numea autorul notaţiile sale jurnalistice, reprezintă, alături de scrisorile din tinereţe, singurele date autobiografice asupra uneia din cele mai importante perioade din viaţa lui P. P. Panaitescu. Tocmai de aceea, informaţia de excepţie cuprinsă în paginile jurnalului conferă acestuia particularităţile unui document de viaţă, a cărui valoare sporeşte prin faptul că nimic şi nimeni nu ar fi putut recompune cu atîta exactitate efigia tînărului P. P. Panaitescu, în plină perioadă a formării sale. Or, cunoscîndu-i viaţa, redescoperim, de fapt, adevărata sorginte a acelor resurse interioare care l-au condus în scrierea istoriei.

Mărturiile autobiografice oferite de corespondenţa pe care o cunoaştem deja sînt întregite, aşadar, de cele cuprinse în paginile jurnalului de faţă. Dealtfel, cea mai mare parte a scrisorilor datează din perioada în care a fost ţinut şi jurnalul, aşa încît, de cele mai multe ori, informaţiile se întregesc reciproc, iar uneori notaţia din jurnal e transcrisă identic în scrisoare sau, poate, invers. Paginile jurnalului la care ne referim au particularitatea de a păstra nealterată esenţa unor meditaţii care conturează imaginea nedeformată a autorului lor,

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

deoarece informațiile oferite de aceste notații zilnice n-au suferit, ca în cazul unor amintiri, o reconsiderare, o prelucrare tîrzie a unor fapte sau gînduri care au căpătat, odată cu scurgerea anilor, alte dimensiuni și semnificații. Lipsite de orice înclinație spre pamflet, notațiile jurnalistice ale lui P. P. Panaitescu ne relevă conștiința și talentul unei personalități distincte printre cei care au trăit în aceeași perioadă și au avut aceleași preocupări.

Volumul discutat relevă frumusețea vîrstei începuturilor, ajutîndu-ne, în același timp, să ne descoperim pe noi înșine. De aceea, importanța acestui jurnal, trecînd peste caracterul strict informațional, rezidă și în puternica amprentă etică ce o conțin paginile sale, conferind acestora și o valoare educativă.

Jurnalul lui P. P. Panaitescu aduce în actualitate gînduri și trăiri care reînvie trecutul, acum cînd autorul acestora, odată cu întreaga sa operă, au intrat deja în istorie.

Gh. I. Florescu

BIANCA VALOTA-CAVALLOTTI, *Nicola Iorga fra storia e politica: per la costruzione della Grande Romania*, în „Revista storica italiana", Napoli, LXXXVI, 1974, fasc. III, p. 497—556.

Studiu dens, întemeiat pe o bună informație, scris în deplina cunoaștere a problemelor românești de la începutul acestui secol și a personalității marelui savant, personalitate pendulînd continuu, mai ales după 1906, „între istorie și politică", numele său fiind legat deopotrivă de inițiative istorico-culturale și de „construcția României mari", pentru a folosi chiar expresia autoarei, care își însușește aprecierea făcută mai de mult de către M. Roques, că Nicolae Iorga a fost unul din acei oameni din timpuri epice, chemați să formuleze, să împlinească și să apere idealul unui popor, cuprinzînd totul, într-o gigantomachie unică, selectînd, adaptînd, organizînd, verificînd, îndreptînd. Ni se prezintă astfel formația, confruntarea cu lumea din afară, întoarcerea în patrie, noua concepție despre „document", activitatea politică, o perspectivă asupra operei, războaiele balcanice, primul război mondial și întregirea României. Cadrul este monografic. Continuată și pe întinsul deceniilor care separă desăvîrșirea unității de stat de tragica moarte a învățatului, cercetarea ar putea duce la o excelentă carte despre Nicolae Iorga și marile probleme ale României de la aproximativ 1890 pînă la 1940, o carte pe care o dorim și o așteptăm.

Al. Z.

ALEXANDRU CEBUC, *Tradiții revoluționare bucureștene*, București, 1973, 181 [—182] p.

Continuînd și lărgind investigații începute cu un deceniu și jumătate în urmă, cercetătorul Alexandru Cebuc le însumează într-un recent volum intitulat *„Tradiții revoluționare bucureștene"*. O sută de ani din istoria mișcării revoluționare și democratice, din lupta partidului comunist român, în răstimpul dela mijlocul secolului trecut și pînă în anii îndată următori victoriei insurecției naționale antifasciste armate din august 1944. Un secol în care urmărim evenimentele nu numai cu ajutorul mărturiilor scrise, ci străbătînd capitala țării, privind case, uzine, piețe, străzi, unde militanții mișcării muncitorești, ai partidului, masele bucureștene au manifestat, au luptat, pentru eliberarea omului, a poporului român de orice asuprire și teamă, pentru o viață demnă. Autorul identifică aproape 300 de obiective; o parte în ființă și astăzi așa cum erau cu decenii în urmă; altele transformate prin trecerea anilor; altele desigur dispărute și totuși statornic prezente în memoria și în istoria noastră. Zeci de ilustrații — unele din

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

ele ar fi necesitat şi cîte o legendă — însoţesc textul. Au fost adăugate note biblioagrafice ; ele ar putea fi completate şi cu o hartă a Bucureştilor fixînd obiectivele înfăţişate.

Pe Calea Victoriei, în dreptul clădirii Teatrului Naţional — şi ea dărîmată în timpul bombardamentelor din august 1944 — se afla sediul „Asociaţiei de ajutor reciproc a lucrătorilor tipografi" fondată în 1858. Şi urmărim astfel etape şi manifestări semnificative : redacţiile periodicelor social-democrate şi muncitoreşti — „Socialistul" — pe strada Cazărmii, „Înainte" — pe Matei Millo ; „Drepturile omului" pe Calea Victoriei nr. 82, Reforma Socială, Munca — săptămînal al Clubului muncitorilor din Bucureşti şi apoi al Partidului Social Democrat. Revedem locurile de întrunire şi sărbătorire ale zilei de 1 Mai — în Cişmigiu, pe şoseaua Kisseleff sau grădina Trocadero — azi Parcul Libertăţii. Revedem clădirile unde au avut loc importante reuniuni — sale „Sotir" — există şi astăzi în Piaţa Amzei nr. 26 —, fosta sală „Dacia" în incinta interioară a Hanului Manuc, „Eforia" unde la 1907, mii de muncitori şi-au exprimat solidaritatea cu ţărănimea răsculată, „Oppler" fostă pe strada Izvor — unde a avut loc congresul de reconstituire a Partidului Social Democrat în 1910. Între cele două războaie mondiale, Bucureşti — cel mai puternic centru muncitoresc al ţării — au cunoscut amplele acţiuni iniţiate şi conduse de Partidul Comunist Român. Congresul de constituire al Partidului începe pe strada Academiei nr. 35—37 (redacţia ziarului „Socialismul") şi continuă în str. Sf. Ionică nr. 12 (astăzi strada 13 Decembrie). Sedii ale Comitetului Central al P.C.R. din anii 1921—1924 întîlnim pe Bulevardul T. Titulescu la nr. 35 şi 196 bis şi pe str. Pompiliu Eliade nr. 8. Tipografii — mereu urmărite de organele represive ale siguranţei — au funcţionat în multe puncte ale oraşului — paralel cu centrele unde se tipăreau publicaţiile legale îndrumate de partid. În trei case conspirative — din străzile Chişcani, Copşa Mică şi Rotaşului — s-au ţinut consfătuirile care au stabilit măsurile pentru declanşarea marilor greve ale ceferiştilor din februarie 1933.

Înaintînd pe itinerariul reconstituit de autor — mergem azi pe străzile Labirint, Romulus, Viitor, Dr. Obedenaru, Italiană şi Galaţi : aci, în primele luni ale anului 1944, au avut loc întîlnirile încheiate prin constituirea Frontului Unic Muncitoresc, eveniment de o semnificaţie majoră în istoria noastră contemporană. Într-o casă de pe strada Armenească, la numărul 151, casă aidoma altor mii de locuinţe ale oraşului s-au întîlnit, în noaptea de 13 spre 14 iunie 1944, reprezentanţii partidului — Lucreţiu Pătrăşcanu şi Emil Bodnăraş — cu reprezentanţii armatei şi ai palatului şi au adoptat planul, elaborat de partidul comunist român, de a răsturna guvernul Antonescu printr-o insurecţie armată continuată, prin lupta împotriva Reich-ului nazist, alături de Naţiunile Unite. În zilele decisive ale insurecţiei, comandamentul militar al capitalei şi acela al formaţiunilor de luptă patriotice au funcţionat într-o clădire din Parcul Filipescu, pe strada Ştefan Gheorghiu nr. 1. Regăsim, deopotrivă, locurile unde au fost lichidate punctele de sprijin hitleriste : clădirea de pe strada Ilfov nr. 6, aproape de cheiul Dîmboviţei, unde se afla misiunea germană pentru armata aerului ; Academia Militară unde era instalată o misiune similară pentru trupele de uscat ; la podul Băneasa, în zonele aeroporturilor Otopeni şi Pipera unde unităţile noastre au respins încercările trupelor naziste de a pătrunde în Bucureşti. În Capitală, ca pe tot teritoriul ţării, forţele armate române au acţionat exemplar, dovedind, chiar din primele ore ale insurecţiei, voinţa de libertate a poporului nostru. La 27 august 1944, fusese definitiv înlăturată orice posibilitate a vreunui atac hitlerist asupra Bucureştilor ; insurecţia naţională biruise. Două zile mai tîrziu intrau în marele oraş primele unităţi sovietice.

Privim aceste locuri astăzi cînd, cu fiecare zi, prin efortul naţiunii întregi, înaintăm spre o civilizaţie superioară. Dar începutul acestei construcţii se aşează acum treizeci de ani, prin bătălia pentru libertate dată pe tot pămîntul patriei. La înaintaşii noştri, care au dăruit totul pentru victorie, ne gîndim cu emoţie şi recunoştinţă. Şi sîntem datori, prin munca şi înţelepciunea noastră, să dovedim că sîntem adevăraţi urmaşi ai lor.

Dinu C. Giurescu

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

V. FANACHE, *„Gînd românesc" şi epoca sa literară.* Studiu şi bibliografic, cu un cuvînt înainte de DAVID PRODAN, Bucureşti, Ed. encicloped. rom., 1973, IX + 207 p.

În seria indicilor de publicaţii periodice, din care au apărut deja cele privitoare la „Ramuri" (1905—1947) [1] şi „Luceafărul" (1902—1920) [2], în timp ce se anunţă altele pentru publicaţii de primă însemnătate („Albina românească", „Convorbiri literare", „Contemporanul", „Sburătorul", „Revista istorică română" etc.), V. Fanache semnează bibliografia revistei „Gînd românesc", apărută la Cluj în 1933—1940, spre a marca încă un moment de prestigiu în istoria presei ardelene după „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", „Transilvania", „Familia", „Tribuna" şi „Luceafărul", în prelungirea cărora îşi situa dealtminteri mesajul. Nu e însă o simplă bibliografie, de vreme ce autorul însereză mai întîi un amplu studiu despre „Gînd românesc" (p. XI—LXXXI), adăugînd apoi repertoriului o substanţială antologie epistolară (p. 111—180) şi o bibliografie de recomandare, concepută selectiv (p. 181—185), astfel încît întreaga lucrare, călduros prefaţată de acad. David Prodan (p. VII—IX), constituie o interesantă „radiografie" a unui „moment de sinteză culturală", cum defineşte chiar autorul existenţa revistei. Ea invită, ne previne prefaţatorul, la meditaţie pe marginea gîndurilor şi frămîntărilor unei generaţii, a unei generaţii care trăise „explozia de entuziasm" declanşată de marea Unire din 1918 şi-i era dat să traverseze criza adaptării la noile realităţi, „grijile acomodării în noua casă", cum citim în aceeaşi prefaţă. Cei ce luptaseră în numele jertfelor trecutului, aveau acum datoria să se îndrepte spre viitor, într-un efort tenace de integrare în viaţa spirituală contemporană, şi aceasta nu se putea înfăptui fără dureroase ezitări, dibuiri, încercări oscilînd între tradiţionalism şi modernism. Ca într-un caleidoscop marile figuri ale literaturii contemporane se perindă alături de critici, esteticieni, etnografi, folcloriştl, lingvişti, istorici, sociologi, pedagogi, juriştl, conturînd în adevăr un moment cultural de mare intensitate. Un capitol aparte a fost destinat ştiinţelor istorice, cu rubrici distincte pentru *probleme generale de istorie* (Olimpiu Boitoş, Aurel Decei, David Prodan), *arheologie*, *istorie antică* (Constantin Daicoviciu, Marin Vătafu, Radu Vulpe), *istoria evului mediu*, *istoria modernă şi contemporană* (N. Bănescu, O. Boitoş, I. Breazu, N. Buta, Oct. Buzea, Ion Chinezu, Ilie Dăianu, Aurel Decei, Gh. Duzinchevici, I. Lupaş, Const. Marinescu, Şt. Meteş, Ioan Moga, Ion Muşlea, Şt. Pascu, David Prodan, Aurel Sacerdoţeanu, Iosif Şchiopul ş.a.). Alte cîteva rubrici de la capitolul consacrat artei le completează: *arhitectură urbanistică şi rurală* (P. Aldea, Coriolan Petranu, Virgil Vătăşianu), *istoria artei* (V. Beneş, O. Boltoş, Em. Bucuţa, Ion Chinezu, Marin Vătafu ş.a.). Sînt, în total, 1306 referinţe bibliografice, organizate în 12 capitole, în ordinea ponderei, de la literatura română şi străină la etnografie-folclor, lingvistică, ştiinţă-cultură, filosofie — estetică-psihologie-pedagogie, sociologie-politică-drept-economie-religie, ştiinţe istorice, geografice, artă, iconografie, redacţionale-varia. Interesul lucrării sporeşte prin cele o sută de scrisori adresate redactorului (Ion Chinezu) de către colaboratorii revistei, între care V. Băncilă, L. Blaga, Ion Breazu, Aron Cotruş, Pavel Dan, Al. Dima, Mircea Eliade, Eugen Ionescu, Romul Ladea, Constantin Noica, Ion Petrovici, Sextil Puşcariu, Liviu Rebreanu, Oct. C. Tăslăuanu, T. Vianu ş.a., dar mai ales prin densul studiu introductiv, în care autorul izbuteşte să fixeze locul „Gîndului românesc" în dezvoltarea culturală a ţării în perioada interbelică. El cercetează mai întîi revistele literare din Transilvania după Unire (1918—1938), distingînd tendinţele novatoare şi recrudescenţele sămănătoriste, revistele savante, şi umanitariste, orientările enciclopedice şi constructive, diversitatea şi anarhismul literar, spre a poposi pe larg asupra „Gîndului românesc" (viaţa redacţională; programul; echilibru între util şi creaţie; localism creator, sincronism intern, spirit european, triumful esteticului; structura revistei, colaboratorii; poezia; proza, orizonturi estetice, critice şi culturale;

[1] Vezi „Anuar Inst. ist. arh.", X, 1973, p. 591—592.
[2] Vezi *supra*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Ion Breazu ; Olimpiu Boitoş ; posteritatea „Gîndului românesc"). Rareori sub titlul de *bibliografie* s-a înfăţişat un text mai insidios, capabil să susţină interesul pînă la capăt şi rareori repertorierea unei reviste a dat loc unui examen mai pertinent al contextului în care aceasta a apărut şi a implicaţiilor ei în diferite planuri. Este, desigur, şi meritul Editurii enciclopedice (redactor Niculae Gheran) de a fi înlesnit tipărirea unei asemenea lucrări, indispensabilă nu numai celor ce studiază perioada interbelică din variate puncte de vedere, dar oricărui intelectual ce-şi pune, împreună cu autorul, întrebarea : ce se întîmplă în spiritul public al unei provincii care secole de-a rîndul a militat pentru unitate naţională cînd, în fine, această unitate se împlineşte ? Este întrebarea la care incită lectura studiului monografic, a repertoriului şi a addendei epistolare din *Gîndul românesc şi epoca sa literară*, întrebare gravă, căreia V. Fanache a încercat să-i afle răspuns.

Al. Z.

P. CONSTANTINESCU-IAŞI, *De la eliberare la socialism. 1944—1955*, Bucureşti, Ed. politică, 1973, 324 p.

Editura politică s-a considerat cea dintîi îndreptăţită să publice antologia de articole, conferinţe şi alocuţiuni scrise de P. Constantinescu-Iaşi de-a lungul activităţii sale. După ce primul volum a fost primit, cum era şi firesc, cu mult interes, a fost pus în circuitul valorilor, la sfîrşitul anului 1973, cel de-al doilea tom, care însumează materialele apărute între anii 1944—1955 în presa românească şi străină („Scînteia", „România liberă", „Contemporanul", „Victoria", „Veac nou", „Înainte", „Universul", „Frontul plugarilor", „Buletinul grupului parlamentar român", „Analele Academiei Republicii Populare Române", „Buletinul Asociaţiei foştilor internaţi şi deportaţi politici antifascişti", „La Tribune des Nations", „Le Monde", „Parallèle 50" şi multe altele). Este vorba de o perioadă în care autorul, întrunind însuşirile intelectualului patriot şi ale revoluţionarului democrat înflăcărat, deşi a fost absorbit de îndeplinirea unor înalte funcţii de partid şi de stat (membru în primul guvern revoluţionar-democrat al României condus de dr. Petru Groza ; prim vicepreşedinte al celei dintîi Mari Adunări Naţionale din republica noastră ; membru în conducerea Asociaţiei de prietenie româno-sovietice ; preşedinte al Asociaţiei de prietenie româno-bulgare), a găsit timpul necesar pentru a reflecta în publicistică efervescenţa care a cuprins toate forţele progresiste în procesul de prefacere economică, politică şi social-culturală a ţării.

Materialele apărute în volumul la care ne referim oglindesc o întreagă epocă istorică, cu imperativele sale nobile, prin substanţă şi proporţii, fără precedent. Specialiştii în domeniul istoriei moderne şi contemporane găsesc informaţii şi aprecieri deosebit de valoroase asupra luptei forţelor progresiste în diferite etape ale procesului istoric.

Remarcabile sînt articolele care reflectă problematica complexă a epocii 1944—1955, de realizare a acelei forţe sociale unitare democrate care să impună instaurarea guvernului dr. Petru Groza, lichidarea înapoierii pe toate planurile vieţii statale şi izolarea grupărilor şi elementelor retrograde, potrivnice mersului revoluţionar, noii orînduiri. Articolele redau veridic dominantele epocii : pe plan intern, susţinerea eforturilor depuse pe frontul construcţiei socialiste, pentru consolidarea şi apărarea succeselor dobîndite în opera de edificare, iar pe plan extern, contribuţia la întărirea solidarităţii militante a lumii socialiste, a politicii de pace cu toate statele.

Al doilea volum din antologia de articole, conferinţe, comunicări şi alocuţiuni semnate de P. Constantinescu-Iaşi, pe lîngă valoarea ştiinţifică ce o are pentru istoria modernă şi contemporană, reliefează, prin personalitatea autorului, rolul însemnat pe care îl joacă intelectualitatea în cadrul unei orînduiri care angajează toate forţele sociale spre un nobil ideal. Deosebit de aceasta, volumul

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

încorporează numeroase laturi care privesc procesul de educație cetățenească pe diferitele trepte ale muncii. Însușirile materialelor cuprinse în volum, pe care noi numai le-am semnalat, și care se îmbină armonios cu acelea de ordin grafic, sînt hotărîtoare pentru ca lucrarea să se afle pe masa de lucru a specialistului în istoria modernă și contemporană.

I. Saizu

ELENA DUNĂREANU, *Județul Sibiu în anii Republicii*, Sibiu, 1972, 249 [—250] p.

Împlinirea unui sfert de secol de regim republican constituie o etapă care merită să fie studiată, istoricește, nu numai la nivelul țării întregi, dar și al componentelor județene ale acesteia. În limbajul ei specific, bibliografia reflectă deopotrivă diferitele inițiative și perseverența într-un domeniu sau altul, mutația de accente, rezultatele, ecourile.

Adunînd asemenea date pentru județul Sibiu în anii 1947—1972, Elena Dunăreanu le-a conferit o împărțire minuțios analitică, distribuind cele 1257 de semnalări bibliografice în nu mai puțin de 30 rubrici, unele cu numeroase subdiviziuni, care înlesnesc o orientare precisă și operativă în mulțimea informațiilor. Aceste informații, orînduite cronologic, ilustrează dezvoltarea ascendentă a actualului județ Sibiu pe tărîm politic, economic, social și cultural, în măsura în care ea s-a oglindit în presa locală, centrală și de specialitate. Pentru localitățile urbane și rurale din cuprinsul județului a fost alcătuit un capitol aparte, ca și pentru lucrările autorilor sibieni apărute în volum. Substanțiale se prezintă capitolele privitoare la învățămînt și cultură. Am avea de obiectat doar ordinea oarecum capricioasă a distribuirii informațiilor în cadrul acestora. Între învățămînt și cultură au fost înserate capitole fără vreo conexiune aparentă cu aceste domenii : comerț, cooperație, meșteșugari, transporturi și comunicații etc., deși ar fi fost logic ca tot ce ține de cultură să fie grupat în subcapitole succesive. De *instituțiile sanitare* (p. 119—124) se puteau lega și *Zilele medicale ale Sibiului*, (p. 213—214), consemnate la capitolul *Manifestări*, deși criteriul de ordonare a materiei e conținutul tematic, iar nu modalitatea de expresie. Nu se justifică nici separarea *culturii* de *literatură, artă, folclor, istorie, cercetare științifică, presă* etc., pentru care informațiile au fost grupate în capitole separate. Lucrarea prezintă însă interes și o incontestabilă utilitate pentru istorici, ca și pentru factorii de îndrumare culturală.

Al. Z.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

„Revista Arhivelor", anul L, vol. XXXV, nr. 1—4, 702 p.

În ultimii ani se constată un evident progres în privința valorii științifice, a conținutului și a orientării „Revistei Arhivelor". Ea răspunde acum în mare măsură principalelor obiective ce le urmărește pe linia îndrumării activității arhivistice. Diversitatea temelor, documentele publicate, prezentarea unor fonduri de documente din perioade istorice diferite fac ca interesul pentru acest periodic să se mențină și să sporească nu numai în rîndul arhiviștilor și cercetătorilor din domeniul istoriei ci și în rîndul maselor de cititori fără o pregătire adecvată.

În structura din ultimii ani revista a restrîns în mod simțitor numărul de pagini acordat studiilor și comunicărilor de istorie. În tomul XXXV se acordă preferință materialelor care au ca bază documentară acte de arhivă, în special acelora de istorie medie și modernă. Spațiul limitat afectat studiilor și comunicărilor a favorizat publicarea unor materiale cu caracter analitic, care elucidează fie anumite aspecte ale unei probleme mai mari, fie unele teme de interes, aparent, redus. Cu toate acestea, majoritatea studiilor și comunicărilor apărute în tomul XXXV sînt deosebit de interesante, atît prin noutatea informației, cît și prin interpretarea și concluziile propuse de autori (El. Moisuc, *Cîteva date economice privind moșiile din Moldova ale Fondului bisericesc bucovinean* (nr. 1, p. 3—15); D. Limona, *Asociația centrală filantropică din Dacia, 1866* (nr. 1, p. 17—29); A. Sacerdoțeanu, *Dimitrie Onciul despre unele instituții românești vechi* (nr. 3, p. 435—451); G. D. Iscru, *Date și considerații privind învățămîntul la sate în Țara Românească și Moldova pînă în 1838* (nr. 4, p. 597—607); Alexandru Zub, *M. Kogălniceanu și Gr. A. Ghica (Note pe marginea unor manuscrise inedite)* (nr. 4, p. 609—629) și altele).

Dacă „Revista Arhivelor" a limitat posibilitățile cercetătorilor de a valorifica prin intermediul ei rezultatele obținute, pe de altă parte, ea vine în sprijinul activității lor prin informări deosebit de utile privitoare la conținutul unor fonduri și colecții de documente. În volumul XXXV rubrica *Prezentări de fonduri și colecții* este ilustrată prin două materiale: Sanda Racoviceanu, *Corespondența reprezentanței diplomatice a Belgiei în România (1852—1920)* (nr. 2, p. 353—360) și Vasile Miron, *Prefectura județului Baia. Istoricul instituției, organizarea arhivei și valoarea ei documentară* (nr. 3, p. 525—537).

Apreciem că asemenea materiale facilitează într-o anumită măsură activitatea cercetătorului, dîndu-i o orientare cu caracter general asupra conținutului și valorii fondului respectiv. De aceea, opinăm pentru extinderea spațiului acestei rubrici și pentru prezentarea într-un an a mai multor colecții din arhivele centrale, județene și, mai ales, a fondurilor din arhivele altor țări care conțin documente referitoare la istoria României.

În numărul 2 al revistei sînt publicate, pe circa două treimi din cuprinsul lui, materialele prezentate la sesiunea organizată de Direcția generală a Arhivelor Statului în zilele de 26—28 octombrie 1972 pe tema *Probleme actuale de arhivistică*. Temele, interesante în marea lor majoritate, evidențiază o parte din rezultatele pozitive înregistrate în munca de conservare a documentelor și străduințele depuse, pe planuri multiple, de arhiviști pentru îmbunătățirea acestei activități. O parte dintre comunicările susținute depășesc cadrul problemelor din domeniul strict al arhivisticii, înscriindu-se concomitent ca realizări ale cerce-

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

tării istorice propriu-zise. Avem în vedere, între altele, articolele semnate de Elena Stepan *(Introducerea limbii germane ca limbă oficială sub Iosif al II-lea și urmările ei în cancelariile transilvane)* (p. 192—197), Andrei Kiss *(Gheorghe Șincai și științele fundamentale ale istoriei)* (p. 259—269), Virgiliu Teodorescu *(Dionisie Eclesiarhul miniaturist)* (p. 302—306), Andrei Caciona, Eugen Glück *(Evoluția demografică din comitatul Arad în secolul al XVIII-lea)* (p. 315—323), Petre Bardaşu *(„Facla Muncii" — un ziar al comuniștilor vîlceni din ilegalitate)* (p. 329—331).

Rubrica *Documente* figurează în numerele 1 și 4. Sub titlul *Acte inedite din cancelaria domnească a Țării Românești — secolele XVI—XVII* (nr. 1, p. 43—52), Maria Soveja grupează șase acte de proprietate emise de Radu de la Afumați, Radu Șerban și Radu Mihnea. Dat fiind faptul că la toate documentele există locuri rupte în original, autoarea încearcă pentru cinci dintre ele o întregire a lecturii lor și să stabilească pentru cele fără dată precisă luna și ziua în care au fost emise.

Alvina Lazea și Paul Cernovodeanu publică două documente copiate după originalele aflate în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe din Moscova. Primul poartă titlul de *Scurtă notă asupra Țării Românești cu privire la numărul populației, veniturilor, impozitelor, fertilității pămîntului și comerțului acestei țări* și a fost întocmit pe la anul 1808 de Pavel Gavrilovici Divov, iar cel de-al doilea de *Dare de seamă generală asupra veniturilor și cheltuielilor Principatelor Moldovei și Țării Românești de la 1 martie 1828 pînă la 1832*, fiind redactat la 1 martie 1832 de către o comisie de experți financiari ruși, sub conducerea directorului cancelariei prezidențiale, Vasile Karneev. În prezentarea făcută sub titlul *Noi izvoare statistice din arhivele ruse privitoare la Principatele Române* (nr. 1, p. 53—95) autorii evidențiază însemnătatea acestor două documente pentru aprofundarea studiului istoriei economice, sociale și politice a Principatelor Române din perioadele 1806—1812 și 1828—1832, cînd trupele rusești au staționat pe teritoriul lor.

Cu prilejul aniversării a 25 de ani de la naționalizarea principalelor mijloace de producție în numărul 2 al „Revistei Arhivelor" (p. 155—171) Mioara Tudorică a publicat 21 de documente, selecționate din diferite fonduri ale Arhivelor Statului București, care se refereau la actul din 11 iunie 1948 și la măsurile inițiate în lunile următoare într-o serie de întreprinderi pentru consolidarea lui.

În numărul 4 rubrica *Documente* este consacrată în întregime prezentării unor hărți ale Țărilor Române (Al. Ungureanu, *Hărți referitoare la Țările Române în arhivele și bibliotecile pariziene* (p. 637—652) și Liuba Iancovici, *O hartă a Țării Românești din deceniul al IV-lea al secolului al XIX-lea* (p. 653—668). Fără a pune la îndoială utilitatea acestora pentru cunoașterea unor date din trecutul istoric al țării noastre, trebuie să precizăm totuși că încadrarea lor în categoria documentelor, atîta vreme cît se efectuează numai o descriere a lor și dacă avem în vedere modul cum este compartimentată revista, nu este firească, acestea găsindu-și un loc mai potrivit la rubrica *Prezentări de fonduri și colecții.*

Cu prilejul prezentării volumului XXXIV din „Revista Arhivelor" în tomul X al „Anuarului Institutului de istorie și arheologie A. D. Xenopol din Iași", L. Simanschi și D. Vitcu făceau observația, pe care noi o considerăm întemeiată, că o parte dintre materialele cuprinse în *Addenda et corrigenda, Din arhivele particulare* sau *Mărturii documentare* puteau fi concentrate într-o singură rubrică, mai precis la *Documente* (p. 640). În tomul XXXV se menține aceeași compartimentare artificială pentru documente, care sînt publicate în rubrici diferite după criterii ce pot fi discutabile. Astfel, la rubrica *Addenta et corrigenda* menționăm materialele semnate de Ilie Gh. Diaconescu, *O ocolniță necunoscută a moșnenilor Mișei de pe Dîmbovnic* (nr. 2, p. 405—408), Ion Pătrașcu, *Un document inedit de la Constantin vodă Cantemir* (nr. 2, p. 409—412), Valentina Costake, *Un document inedit de la Ion Nădejde* (nr. 3, p. 551—554), Ion Bitoleanu, *Insemnări privind partidele politice* (nr. 4, p. 675—677), iar la rubrica *Din arhivele particulare* pe acela semnat de Florea Nedelcu intitulat *Din activitatea antifascistă a lui C. G. Costaforu (Scrisori către studenți)* (nr. 3, p. 539—550). În cazul tuturor acestora, autorii citați publică unul sau mai multe documente, comen-

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

tîndu-le şi încercînd să le încadreze într-o problematică mai largă. Firește că nu se poate face abstracție de străduințele cercetătorilor pentru a scoate în evidență valoarea sau semnificația actelor respective. Dar, singure, aceste documente nu pot oferi suficiente elemente cu caracter informativ pentru a se trage concluzii pe baza lor.

În fiecare număr al revistei, la *Pagina arhivarului*, sînt publicate materiale privitoare la tehnica organizării arhivelor. Apreciem că temele cu un asemenea profil, prin intermediul cărora se realizează şi o acțiune de îndrumare a activității desfăşurată de personalul însărcinat cu conservarea, trierea şi organizarea fondurilor arhivistice, existente sau aflate în curs de formare, sînt deosebit de utile. Se poate, totuşi, obiecta, dacă avem în vedere toate materialele din această categorie, că respectiva rubrică tinde a se transforma într-un fel de îndreptar al arhivarilor, mai cu seamă a acelora cu cunoştințe minime de specialitate.

De fapt, organul central de resort a încercat să explice pe această cale modul cum trebuie interpretat de către arhivişti Decretul nr. 472/1971 privind Fondul Arhivistic Național. Publicarea unor asemenea materiale abia după doi ani de la promulgarea decretului menționat poate crea nedumeriri. Nu a fost suficient de clar oare decretul în dispozițiile sale ; organul de resort nu a inițiat încă din anul 1971 şi pe alte căi acțiunea de popularizare a principiilor şi prevederilor lui ; problemele ridicate în articolele din revistă au apărut în 1973 sau unele dintre dispozițiile decretului nu s-au aplicat pînă la publicarea materialelor respective ? Avem convingerea că, chiar de la început, după promulgarea decretului, arhiviştii au avut în vedere pretutindeni spiritul şi litera lui şi că diferitele probleme ce s-ar fi putut ivi în mod firesc au fost soluționate cu suficientă operativitate. Din aceste motive, considerăm că o parte din materialele cuprinse în rubrica *Pagina arhivarului* păstrează un interes redus chiar şi pentru specialiştii cărora le sînt adresate.

O mai mare atenție din partea autorilor şi a secretarului de redacție ar fi dus la înlăturarea unor greşeli care apar în cîteva materiale. Astfel, în cazul documentelor publicate de Maria Soveja (nr. 1, p. 43—52) apare cînd *Radu*, cînd *Radul*, deşi în original figurează pretutindeni numele de *Radul* ; titlul articolului semnat de Nicolae Căpățînă : *Folosirea documentelor din arhivele organizațiilor socialiste şi celorlalte organizații în scopuri ştiințifice şi practice* (nr. 1, p. 37) nu este corect formulat, fiindu-i necesar în acest scop un *a* înaintea cuvîntului *celorlalte* ; în multe cazuri există o neconcordanță între titlurile de la începutul articolelor şi cele din sumar.

Privit în ansamblul lui, volumul XXXV al „Revistei Arhivelor" constituie o realizare meritorie. El reflectă stadiul avansat la care a ajuns arhivistica în țara noastră şi legăturile stabile dintre acest domeniu şi cercetarea istorică. Armonizarea acestor compartimente a favorizat sporirea valorii ştiințifice a revistei, în avantajul şi a unuia şi a celuilalt.

D. Şandru

„Analele ştiințifice ale Universității „Al. I. Cuza" din Iaşi", (serie nouă), Secțiunea a III-a, a. Istorie, tom. XIX, fasc. 1—2/1973.

Ultimele două fascicole ale revistei Anale (istorie) ale Universității ieşene se caracterizează, ca şi celelalte numere apărute, prin aceeaşi seriozitate şi sobrietate în privința conținutului ştiințific, cu care ne-a obişnuit pînă acum. În cele 343 pagini ale lor, fascicolele pe care le prezentăm conțin cinci lucrări de istorie veche românească şi universală (C. Cihodaru, *Sensul unor hidronime, toponime şi onomastice daco-gete şi Numele Sarmisegetuzei* ; N. Gostar, *Hercules Ripensis si Sur Jupiter Héliopolitamis en Dacie* ; M. Vasilescu, *La guerre de la Troie et les inscriptions du linéaire B.*), un studiu de istorie medie românească : Eugenia Neamțu, Vasile Neamțu, Stela Cheptea, *Inceputurile orașului Baia în lumina datelor arheologice*, opt studii şi comunicări cuprinzînd aspecte variate

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

ale istoriei moderne românești (Gh. Platon și V. Russu, *Gr. Silași — luptător pentru cauza națională a românilor*; Gh. Platon, *Revoluția de la 1848 din Moldova — parte integrantă a revoluției românești*; V. Russu, *Observații privind aplicarea legii învoielilor agricole din 1866* și *Unitatea revoluției române de la 1848—1849*; A. Filimon, *Schimburile comerciale între Belgia și Principatele Române în perioada 1830—1859*; D. Vitcu, *Comerțul cu sare în Moldova între anii 1832—1862*; D. D. Rusu, *Nicolae Iorga și situația claselor muncitoare din România la începutul secolului al XX-lea*; Ennio di Nolfo, *Questione italiana e questione dei Principati nell'azione del Conte di Cavour al Congresso di Parigi*), un articol cu caracter istoriografic (V. Cristian, *Contribuția lui Dimitrie Cantemir la dezvoltarea istoriografiei românești*), un studiu și patru comunicări asupra istoriei contemporane a României și universale (A. Loghin și J. Benditer, *România în contextul evenimentelor europene din perioada 1944—1947*; A. Loghin, *Măsuri privind situația României în timpul primului război mondial consemnate în corespondența unor diplomați străini*; J. Benditer, *Încercarea de anexare a Austriei (1933—1934) și poziția marilor puteri*; Ion Agrigoroaiei, *Programul și orientarea Partidului muncii din 1917—1918*; Natalia Simion, *Observații privind compoziția socială a Partidului țărănist*) și o comunicare cu caracter economic: Vasile C. Nechita, *Reflecții cu privire la conceptul de „Problemă agară" în perioada interbelică*. Primele pagini sînt rezervate comemorării personalității lui Al. I. Cuza și celei a lui D. Cantemir, cu prilejul împlinirii a 100 de ani de la moarte și, respectiv, a 300 de ani de la naștere, în două editoriale remarcabile semnate de Gh. Platon. Consemnăm, de asemenea recenziile și însemnările bibliografice cu care se încheie revista.

Precizăm de la început că materialele publicate sînt interesante, cu un conținut bogat de idei, axate pe o cercetare multilaterală și variată. Ele aduc o reală contribuție la cunoașterea unor aspecte diverse de istorie românească, ceea ce denotă seriozitatea preocupărilor științifice ale autorilor, în majoritate cadre didactice ale Facultății de istorie și filozofie.

Cercetarea aprofundată și multilaterală desfășurată atît în țară cît și peste hotare și coroborarea informațiilor au permis abordarea unor aspecte majore ale istoriei patriei, cu precizările care se impun și cu interpretarea adecvată. Sînt elocvente, în acest sens, articolele referitoare la discuția asupra unor toponime, hidronime și onomastice geto-dacice în care se reia o veche idee a lui B. P. Hașdeu (C. Cihodaru), la începuturile orașului Baia, în care este abordată o problemă foarte interesantă, dar și foarte complexă a istoriei noastre: apariția orașului medieval românesc (Eugenia Neamțu, V. Neamțu, Stela Cheptea), la aplicarea legii învoielilor agricole (V. Russu), la comerțul țărilor române cu Belgia pe baza informațiilor provenind din arhivele belgiene (A. Filimon). Credem că din rîndul lucrărilor enumerate mai sus trebuie subliniat în mod deosebit studiul referitor la revoluția de la 1848 din Moldova, studiu care cuprinde teze noi cu privire la acest mare eveniment, teze elaborate în urma unei vaste munci de cercetare. Gh. Platon, autorul acestui studiu, nu-și propune să demonstreze existența revoluției pașoptiste moldovene, căci „ea este demonstrată de logica însăși a dezvoltării istorice", ci doar enunțarea condițiilor specifice în care a avut loc și „care i-au imprimat un anumit ritm și o anumită orientare". În lumina celor prezentate în articol, deosebim cu claritate ideea că în Moldova se poate vorbi, fără a greși, de o revoluție ca și în celelalte două țări române, cu același conținut și aceleași idealuri.

De altminteri, problema unității revoluției române de la 1848 este reluată și în alt articol (de V. Russu). Cauzele generale comune, pregătirea în comun pe plan ideologic și organizatoric, menirea de a răspunde acelorași cerințe fundamentale sînt argumente care nu mai lasă nici o umbră de îndoială asupra acestei probleme, ci mai mult, întăresc cît se poate de convingător tezele lui Gh. Platon. Se remarcă, de asemenea, studiul semnat de A. Loghin și J. Benditer din care reiese clar contribuția popoarelor, inclusiv a poporului român, la înfrîngerea hitlerismului, evenimentele de la 23 August 1944 încadrîndu-se organic în acest proces. De aceeași ținută științifică sînt și articolele privitoare la situația României în timpul primului război mondial (A. Loghin), la programul și orientarea

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

partidului muncii din 1917—1918 (I. Agrigoroaiei) și la încercările de anexare ale Austriei (J. Benditer), aceasta cu atît mai mult cu cît aceste articole sînt elaborate pe baza unei informații variate.

Considerăm că pentru ridicarea prestigiului acestei reviste al cărei conținut ne oferă, de obicei, lucrări interesante, se impune — observația a mai fost făcută și este valabilă și acum[1] — o dozare mai judicioasă a materialelor, în funcție de cele patru mari perioade ale istoriei. Surprinde, de pildă, lipsa din acest număr a unor lucrări privitoare la istoria comunei primitive pe teritoriul României, deși preocupări în această direcție sînt la Facultatea de istorie din Iași, sau existența a unui singur articol de istorie medievală românească, nemaivorbind de lipsa unor lucrări de istorie medie universală ; toate acestea, în timp ce în revistă a putut fi inclus și un articol cu caracter pronunțat economic, deși nu acesta este profilul ei.

Este îmbucurătoare publicarea din ce în ce mai frecventă a unor materiale în una din limbile de circulație — acest număr este o dovadă — care poate mări, credem, interesul pentru revistă și în străinătate. De asemenea, nu putem să nu remarcăm cu satisfacție că acest număr cuprinde și o lucrare a unui profesor italian, după cum nu putem să uităm nici faptul că studenții merituoși au început să devină colaboratori ai revistei.

Prin cele cîteva considerații făcute nu am voit, în nici un caz, să minimalizăm importanța revistei, care rămîne o publicație de prestigiu a Universității ieșene

Tudor Rățoi

„Cahiers internationaux d'historie economique et sociale", Istituto italiano per la storia dei movimenti sociali e delle strutture sociali. Genève, Librairie Droz, vol. 1, 1972, 464 p.

Sub auspiciile Institutului Italian pentru istoria mișcărilor sociale și a structurilor sociale din Napoli a apărut primul număr din *„Cahiers Internationaux d'Histoire Economique et Sociale"*. Noul periodic preia sarcinile revistei *„Annali di Storia Economica e Sociale"*, care a fost editată de către Instituto di Storia Economica e Sociale de pe lîngă Universitatea din Napoli cu începere din anul 1960.

Redacția „Caietelor" precizează, chiar de la început, în scrisoarea adresată cititorilor, că rațiunea adoptării noului titlu a avut în vedere realitatea potrivit căreia acesta ar corespunde mai bine conținutului periodicului. Schimbarea titlului nu urmărește să modifice — așa cum se arată în continuare — nimic din orientarea științifică a revistei.

Scopurile propuse de redacție sînt traduse în fapt prin conținutul valoros și variat al noului periodic. Volumul înmănunchează un număr de opt studii, dintre care trei se referă la istoria economică și culturală a Italiei, iar restul la diferite procese sau evenimente din istoria Statelor Unite ale Americii, Franței, Angliei, Algeriei și a evreilor.

Condițiile apariției industriei hîrtiei din Franța, evoluția și influența manifestată de ea în secolul al XVIII-lea asupra răspîndirii tipăriturilor în această țară sînt analizate în articolul semnat de Henri Gachet *(L'apparition du capitalisme au XVIIIe siècle dans la papeterie française)*. Philip L. Cottrell *(The Financial Sector and Economic Growth : England in Nineteenth Century)* evidențiază rolul important pe care l-au jucat în Anglia instituțiile de credit în procesul dezvoltării economice din secolul al XIX-lea. Studiile privitoare la Italia sînt semnate de Aurelio Lepre *(Per una storia degli intellettuali italiani : Confalonieri e Pellico)*, Augusto Placanica *(Cassa Sacra e beni della Chiesa nella Calabria del Settecento)*, Carla Sbrana *(Un ignorato fondo di storia economica romana :*

[1] „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" — Iași, tom X (1973), p. 636.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

il fondo Quarantotti). Cu toate că autorii nu urmăresc cele mai semnificative aspecte ale istoriei acestei țări, ei oferă, pe baza analizei atente întreprinsă asupra unor fonduri arhivistice și a literaturii de specialitate, concluzii interesante care pot fi deosebit de utile operelor de sinteză.

Celelalte trei studii, semnate de Rupert J. Ederer *(The U.S.A.: A Post Capitalistic Economy),* Faiz S. Abu-Jaber *(The Algerian War of Independence, 1954—1962, in World Politics: Implications for the Future)* și Paul Giniewski *(Considérations sur l'histoire politique et sociale juive),* abordează probleme ale istoriei zilelor noastre. Atît tema privitoare la caracterul economiei capitaliste a Statelor Unite ale Americii, cît și cele referitoare la războiul de independență al Algeriei și la istoria politică și socială a evreilor suscită un interes aparte, determinat de caracterul complex al proceselor date, care nu s-au încheiat încă astăzi sau ale căror urmări nu pot fi prevăzute sub toate aspectele. Tocmai din acest motiv, unele din argumentele aduse de autori în sprijinul concluziilor lor, deși par a fi convingătoare, pot fi discutabile.

Volumul cuprinde două rubrici ample de recenzii și note bibliografice, în care sînt prezentate cu precădere lucrări de istorie economică și socială.

În concluzie, noul periodic al Institutului Italian de istorie a mișcărilor sociale și a structurilor sociale poate fi apreciat ca o reușită. Problemele abordate modul cum sînt analizate și colaborarea unor cercetători din diferite țări ale lumii fac din *„Cahiere Internationaux d'histoire Economique et Sociale"* o revistă de un incontestabil prestigiu.

D. Șandru

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Colocviu „Dimitrie Cantemir" la Freiburg (R. F. Germania)

Celebrat în toată lumea din inițiativa U.N.E.S.C.O., la împlinirea a trei secole de la naștere și a unui sfert de mileniu de la moarte, Dimitrie Cantemir a constituit, în cele din urmă, obiectul unui colocviu internațional, organizat de Societatea „Mihai Eminescu" de pe lîngă Seminarul de romanistică al Universității din Freiburg.

Colocviul s-a desfășurat la Schauinsland, în Pădurea Neagră, între 7—9 decembrie 1973, cu participarea a numeroși filologi, istorici, teologi, care prin comunicări și prin discuții au contribuit la o mai deplină cunoaștere a operei cantemiriene. Grupate tematic (istorie, filologie, geografie-etnografie-folclor, morfologia culturii), cele peste 20 de comunicări au înfățișat personalitatea cărturarului, concepția politică, problematica epocii (Mihnea Gheorghiu), o paralelă între opera lui Cantemir și opera lui Leibniz (Mircea Maliță), activitatea istoriografică (Ștefan Ștefănescu), concepția și destinul operei lui Cantemir (Al. Zub, V. Cristian), problemele politice ale vremii sale (Max Demeter Peyfuss, Ekkerhard Völkl, Veniamin Ciobanu), etnografia și folclorul în opera învățatului român (Petre Caraman), contribuția lui geografică (Vintilă Mihăilescu), preocupările glotognomice (Cicerone Poghirc), terminologia filosofică românească (G. Ivănescu), formulele oraculare (M. Moraru), ezoterismul baroc (Dragoș Moldovanu), influențe și motive orientale (Mircea Anghelescu), o paralelă între *Panciatantra* și *Istoria ieroglifă* (Amita Bhose Ray), paremiologie turcă în scrierile lui Cantemir (V. Dinescu), surse ale *Istoriei sale otomane* (Tahsin Gemil), elemente de teologie musulmană (Virgil Cândea), și ortodoxă (V. Wiertz), imagistica barocă și preromantică (Edgar Papu), modelul de înțelepciune recomandat de eruditul principe (Al. Duțu), efigia lui în cultura universală (Zoe Dumitrescu-Bușulenga). Au participat la dezbateri, fructuos, P. Caraman, V. Cândea, A. de Vincenz, O. Buhociu, Șt. Teodorescu, Cicerone Poghirc, Edgar Papu, Ovidiu Drîmba ș.a., lucrările fiind conduse de profesori reputați, precum P. Wunderli, G. Schramm, Eugen Coșeriu, H. M. Gauger, Max Demeter Peyfuss.

Colocviul a fost urmat de o călătorie pe valea Rinului, cu popasuri la Heidelberg, Mainz, Bonn și Köln (10—14 dec.), delegația română fiind întîmpinată pretutindeni cu mare solicitudine de profesori și studenți germani.

Comunicările prezentate vor alcătui al doilea tom al publicației „Dacoromania" (seria nouă), îngrijită de prof. Paul Miron, neobositul organizator, împreună cu președinta Societății „Mihai Eminescu", Elsa Lüder, al întregii manifestări.

Următorul colocviu, avînd ca temă *Istoria și civilizația Maramureșului*, a fost propus pentru 1974, avînd a se ține, firește, în România.

Al. Zub

CĂLĂTORII DE DOCUMENTARE ȘTIINȚIFICĂ :
În R. P. Bulgaria

În intervalul de la 10 la 23 decembrie 1973 m-am deplasat în R. P. Bulgaria pentru documentare și schimb de experiență, în baza acordului dintre Academia

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

de Științe Sociale și Politice a R. S. România și Academia de Științe a R. P. Bulgaria.

Obiectivul principal al călătoriei a fost documentare și schimb de experiență la tema „Relații culturale în epoca neolitică în spațiul carpato-balcanic", precum și în ceea ce privește epoca bronzului.

În acest scop, relativ la neolitic, la Sofia după vizitarea colecțiilor muzeului arheologic am avut un schimb de opinii cu cercetătoarea principală dr. Henrieta Todorova, care mi-a arătat și o parte din materialul din *tell-ul* de la Goleamo Delcev (reg. Varna), îndeosebi plastică, aparținînd culturilor Karanovo II, Sava și Kodjadermen, corespunzătoare culturilor Criș, Boian și Gumelnița (inclusiv Gumelnița B) de pe teritoriul țării noastre, material inclus în monografia sa sub tipar privitoare la descoperirile arheologice din acest *tell*.

O problemă mai mult discutată a fost aceea a lipsei culturii Criș în Dobrogea și estul Munteniei, neputînd fi vorba, după cercetătoarea bulgară, de o contemporaneitate cu prima fază a culturii Hamangia din Dobrogea, cum presupun unii arheologi români, întrucît aceasta este mai tîrzie de cît cultura Criș.

La fel, după părerea cercetătoarei bulgare, cultura Dudești nu este mai veche decît cultura Vinča, cum s-a presupus uneori de către unii arheologi români.

În ceea ce privește tipul de locuință cu platforme de lemn, atît de caracteristic culturii Cucuteni, acesta se întîlnește în nordul Bulgariei în perioada de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița, iar la sud de Balcani în neoliticul timpuriu încă din vremea culturii Karanovo I. Deci, avîndu-se în vedere vechimea mai mare a acestui tip de locuință neolitică la sud de Dunăre, se poate presupune că el provine din acest spațiu în culturile neolitice de la nord de acest fluviu. Observațiile făcute de arheologii bulgari cu privire la structura platformei infirmă teza, susținută și de unii arheologi români, potrivit căreia asemenea platforme s-ar fi construit nu direct pe pămînt, ci la o oarecare distanță, pe stîlpi.

Relativ la periodizarea culturilor neo-eneolitice din spațiul carpato-dunărean, din discuțiile purtate cu cercetătoarea bulgară a rezultat necesitatea de a se baza aceasta nu numai pe date de stratigrafie verticală, ci și orizontală, cercetîndu-se prin săpături nu numai *tell*-urile, ci și așezările de pe terasele din jur.

De asemenea, relativ la cronologia absolută, pe baza C_{14}, a culturilor neo-eneolitice din acest spațiu, s-a remarcat, că, cu toate corectările făcute prin metoda dendrocronologică, sînt încă diferențe destul de mari pentru eneolitic, care s-ar putea, așa cum de altfel s-ar fi presupus de către specialiști, să se datoreze unor condiții obiective.

Documentarea cu privire la neo-eneolitic a continuat la Stara Zagora, unde am avut prilejul să văd două locuințe neolitice din vremea culturii Karanovo II, descoperite recent de Mincio Dimitrov, de la muzeul din această localitate, într-un *tell* din incinta Spitalului Central. Bogăția în material arheologic, îndeosebi ceramic, ca și elementele clare de construcție ale acestor două locuințe, au determinat pe arheologii de la muzeul din Stara Zagora să le conserve pe loc, luînd toate măsurile de rigoare, urmînd ca după construcția provizorie de lemn, în care se află în prezent, să se facă o alta definitivă, proprie unui muzeu la fața locului, pentru toată această lucrare fiind prevăzută suma de 20 000 leva.

Au fost văzute apoi materiale neo-eneolitice din muzeu și îndeosebi din depozitul arheologic de la Malka Vereia, la cca. 17 km de Stara Zagora, instalat în localul unei școli, cedat în acest scop muzeului din Stara Zagora, în urma măsurilor luate de a se deservi cîteva sate de către o singură școală, cu mai multe posibilități de dezvoltare. Aici m-am documentat asupra materialelor neo-eneolitice descoperite în 1971 și 1972 în *tell*-ul Berketska, precum și în așezarea vecină din cîmpie, aparținînd îndeosebi culturilor Karanovo IV—VI. În urma discuțiilor purtate, am ajuns la concluzia că există un consens între arheologii bulgari și români relativ la sincronizarea etapelor culturii Karanovo cu acelea ale culturilor Boian, Gumelnița și Sălcuța.

Un alt obiectiv important din eneolitic, despre care am fost informat, dar pe care din lipsă de timp nu l-am putut vizita, îl constituie săpăturile arheologice efectuate în 1971 de arheologii bulgari și sovietici în minele de cupru de la cca. 7 km depărtare de Stara Zagora, exploatate încă din eneolitic și epoca bron

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

zului, care sînt considerate ca fiind dintre cele mai vechi din Europa. În această privință, ar fi indicat ca și în țara noastră, atît de bogată în zăcăminte de aramă, să se facă cercetări speciale, care ar prezenta interes și pentru istoricul mineritului din această parte a Europei.

La Varna, m-a interesat în mod cu totul deosebit necropola eneolitică, aparținînd culturii Hotnița sau Kodjadermen VI 1—2, în cuprinsul căreia colaboratorii muzeului au descoperit, în afară de 15 morminte de inhumație, cinci gropi, ca de mormînt, fără însă de schelete și cu un bogat inventar din obiecte de podoabă de aur, în greutate de cca. 2,5 kg (verigi mari, unele plăci, butoni, aplice, pandantive, o diademă, tuburi pentru mînerul de lemn al unui topor de piatră ș.a.). Dintre acestea, unele pandantive au analogii perfecte în descoperirile de acest fel din așezările eneolitice de la Vidra și Traian de pe teritoriul României. De asemenea, prezintă mare interes atît ceramica din unele morminte, îndeosebi din gropile cu mai multe obiecte de aur, întrucît este pictată cu pulbere de aur în loc de grafit, cît și unele topoare de aramă, dintre care unul în mod sigur de tip Vidra. Toate aceste descoperiri ne interesează în mod deosebit, datorită legăturilor pe care le prezintă cu descoperirile corespunzătoare ale culturii Gumelnița din spațiul carpato-dunărean.

În fine, la Vrața m-am documentat în expoziția și depozitul muzeului, în special asupra descoperirilor făcute de Bogdan Nikolov în așezările neolitice de la Gradețnița, aparținînd culturilor Karanovo I—III și Karanovo V. Deosebit de semnificativ este faptul, semnalat de cercetătorul craiovean Nica Marin, potrivit cărela sînt legături strînse între descoperirile neolitice timpurii, îndeosebi de ceramică pictată, de la Gradețnița și cele de la Cîrcea din Oltenia, urmînd, după părerea noastră, să se stabilească mai precis în ce măsură poate fi vorba chiar de un grup Cîrcea—Gradețnița contemporan cu Karanovo I și II, așa cum consideră cercetătorul mai sus amintit. De asemenea, interesează să se lămurească și analogiile cu descoperirile neolitice de la Gura-Baciului de lîngă Cluj, care, după cercetătorul N. Vlassa, aparțin celei mai vechi faze a culturii Criș de pe teritoriul României. Tot cu prilejul acestor cercetări ar trebui să se lămurească și legăturile pe care le prezintă plastica antropomorfă de la Gradețnița (peste 300 idoli) cu plastica corespunzătoare de la nord de Dunăre, precum și semnele, unele cu aspect de scriere, de pe fundul unor vase de la Gradețnița (circa 30), cu descoperirile de acest fel din neo-eneoliticul de pe teritoriul României. În afară de acestea, tot la muzeul din Vrața m-am documentat, cu ajutorul diapozitivelor color, asupra săpăturilor arheologice din așezarea culturii Krivodol (= Sălcuța) de la Gorna Cremene, îndeosebi asupra locuințelor și sistemului lor de construcție, cu platforme de lemn despicate, ca și în culturile Gumelnița și Cucuteni din spațiul carpato-dunărean.

Al doilea obiectiv important al deplasării l-a constituit documentarea cu privire la epoca bronzului pe teritoriul Bulgariei, în scopul unei mai bune cunoașteri a acestei epoci în spațiul respectiv, precum și a legăturilor cu descoperirile corespunzătoare de pe teritoriul României.

Pentru aceasta, m-am documentat la Institutul de arheologie din Sofia, la muzeele din Sofia, Stara Zagora și Varna și îndeosebi în colecțiile arheologice de la Malka Vereia și Saranți, ultima, aparținînd Institutului de arheologie din Sofia, se află la 37 km. de capitală, fiind instalată tot în localul unei școli. Țin să subliniez și cu acest prilej condițiile bune de lucru create arheologilor bulgari de către autoritățile centrale și locale, atît la Malka Vereia, cît și la Saranți.

În cadrul problemei respective, am căutat să mă documentez în primul rînd cu privire la caracteristicile fazelor culturilor Ezero și Nova Zagora, pe baza materialelor din *tell*-urile de la Ezero (Dipsiska Moghila) și de la Nova-Zagora, precum și din necropola de lîngă *tell*-ul Berketeska, dintre care primele se află în depozitul de la Saranți și ultimele în acela de la Malka Vereia. De asemenea, m-au interesat în mod deosebit și unele materiale din așezarea lacustră de la Ezerovo (distr. Varna), aflate în muzeul din Varna, precum și altele dintr-o necropolă tumulară cu mormite cu ocru (Glavcioska Moghila), de la muzeul din Vrața.

Analizînd materialele respective, am constatat, împreună cu cercetătorul R. Katinčarov, că cele mai multe analogii pentru cultura Folteşti provin din

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

depunerile cele mai vechi din *tell*-ul Dipsiska Moghila (Ezero XI—XIII), care conțin și unele elemente ale culturilor Cernavoda III, Coțofeni și Baden, alături de altele tipice așezărilor Thermi IV—V, Poliochni (perioada azzuro) și Troia I. Acestea aparțin, după clasificarea lui R. Katinčarov, în curs de tipărire în revista *Archeologhia*, primei jumătăți a bronzului vechi, în care se includ și depunerile imediat următoare (Ezero IX și X), după care urmează cea de a doua jumătate a acestei epoci, corespunzătoare, după același cercetător bulgar, unor depuneri mai noi (Ezero IV—VIII), contemporane cu culturile Mihalici și Glina III. În continuare, se plasează epoca bronzului mijlociu, căreia îi corespund primele depuneri (Ezero I—III), precum și încă cinci faze, atestate în *tell*-ul de la Nova Zagora, din care cea mai veche (Nova Zagora V) corespunde cu depunerea cea mai nouă de la Ezero (Ezero I). Deci, pentru cronologia perioadelor veche și mijlocie ale epocii bronzului, sînt în total, în *tell*-urile de la Ezero și Nova Zagora, 17 depuneri cu o grosime de 6,5 m. În prezent, este în curs de publicare de către arheologii bulgari (Gh. Gheorghiev și R. Katinčarov) și sovietici (N. Ea. Merpert) monografia Ezero, care interesează în mod deosebit și pe arheologii români pentru legăturile cu culturile din perioada de tranziție și din bronzul timpuriu și mijlociu din spațiul carpato-dunărean. În legătură cu această din urmă problemă, menționăm că, pînă în prezent, pe teritoriul Bulgariei nu a fost identificată încă o perioadă de tranziție de la neolitic la epoca bronzului. Sînt doar unele indicii, potrivit cărora este posibil să fi existat o asemenea perioadă și în acest spațiu.

Pe de altă parte, avîndu-se în vedere unele asemănări ale ceramicei din perioada de tranziție din spațiul carpato-dunărean cu anumite categorii ceramice din cele mai vechi depuneri de la Ezero (Ezero XI—XIII), care, pe baza analogiilor cu ceramica așezărilor Thermi IV—V, Poliochni (perioada azzuro), sfîrșit Troia I și început Troia II, au fost datate între 2750 și 2200 ,precum și faptul că perioada de tranziție nu a durat prea mult în spațiul carpato-dunărean, este greu de presupus ca aceasta să fi durat aici pînă către 1800/1700 î.e.n., cum se admite în mod curent, ci mai puțin. În acest caz va trebui să se reconsidere data de început a epocii bronzului în spațiul carpato-dunărean, în primul rînd pentru zona sudică a acestui spațiu, așa cum de altfel s-a și încercat uneori, de unii arheologi români, în mod însă neconcludent. Pentru aceasta se impune să se verifice sincronizarea dintre culturile Ezero (depunerile IV—VIII), Mihalici și Glina III, postulată recent de R. Katinčarov. Cu alte cuvinte, pentru lămurirea datei de început a epocii bronzului pe teritoriul țării noastre, va trebui să se aibă în vedere nu numai legăturile cu Europa centrală, ci, cel puțin pentru zona sudică a acestui teritoriu, și cu spațiul balcano-dunărean, în care, fără îndoială, epoca bronzului a început mai devreme decît în centrul Europei.

De asemenea, în ceea ce privește sfîrșitul epocii brnozului, ne-au interesat în mod deosebit rezultatele arheologilor bulgari relativ la grupurile Gîrla Mare—Cîrna și Plovdiv—Razkopanița, cu analogii directe la nord de Dunăre. Privitor la grupul Gîrla-Mare—Cîrna prezintă un deosebit interes cercetările recente din așezarea de la Balei (distr. Vidin), care pînă în prezent este prima stațiune a acestei culturi săpată metodic. În cuprinsul ei, stratigrafic și tipologic, au fost deosebite trei nivele de locuire, aparținînd la trei faze ale acestei culturi, datate în parte și cu ajutorul obiectelor de bronz (printre care și o variantă a celtului de tip ardelean de la sfîrșitul epocii bronzului), din care cea mai nouă este foarte apropiată de data aspectului de la Insula Banului din Hallstattul timpuriu.

Tot atît de importantă este și necropola de la Orsoaja, din care s-au cercetat 220 morminte ale culturii Gîrla Mare—Cîrna, unele conținînd vase din grupul Plovdiv, decorate cu motive de tip Gîrla Mare.

Tot în legătură cu sfîrșitul epocii bronzului și eventual și cu începutul Hallstattului sînt și unele materiale ceramice din stațiunea lacustră de la Ezerovo, în curs de studiere de către cercetătoarea Goranka Tončeva de la Institutul de tracologie din Sofia, care ne interesează, întrucît prezintă unele analogii cu ceramica culturii Noua și a grupului Sihleanu de pe teritoriul țării noastre.

O atenție deosebită am acordat-o pretutindeni depozitelor și descoperirilor izolate de obiecte de bronz, îndeosebi de seceri și brățări, problemă care mă interesează în mod special, fiind în legătură cu colaborarea subsemnatului la

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

studierea acestor tipuri de obiecte de bronz de pe teritoriul României pentru colecția „Prähistoriche Bronzefunde" de sub redacția prof. H. Müller-Karpe din Frankfurt a/M. În acest scop, am desenat tot ce a fost posibil în muzeele vizitate, ajungînd la concluzia că depozitele respective de bronzuri de pe teritoriul Bulgariei aparțin sfîrșitului epocii bronzului, nefiind cunoscut nici unul din Hallstattul timpuriu. Descoperirile de acest fel din muzeul arheologic din Sofia urmează să fie publicate în curînd de către R. Katinčarov în colaborare, pentru analizele respective, cu specialistul sovietic B. N. Cernîh de la Moscova.

În afară de aceste două probleme din planul meu de lucru am avut la Sofia un schimb de opinii foarte util cu prof. Iv. Venedikov de la Institutul de tracologie, cel mai bun specialist în problema artei tracice, căruia i-a apărut recent la Viena un volum relativ la arta tracică din Bulgaria, care, după informațiile autorului, va fi tradus și în limba bulgară, urmînd să mai apară încă două versiuni ale acestui volum, una la Varșovia și alta la Budapesta. Discuțiile purtate la Sofia în două rînduri cu acest specialist, precum și la Stara Zagora cu Dimitr Nikolov, directorul Muzeului din această localitate, pe baza copiilor la xerox după desenele pieselor de aur din tezaurul de la Băiceni (jud. Iași), au permis unele precizări privitoare la reprezentările de pe coiful și plăcile decorative ale acestui tezaur, completîndu-se în acest fel informațiile obținute de subsemnatul cu prilejul documentărilor anterioare de la Sofia (1965), Moscova și Leningrad (1966). De asemenea, deosebit de utilă a fost și cunoașterea la muzeul din Vrața a pieselor din cele trei morminte ale tumulului din această localitate, precum și discuția avută la acest muzeu cu arheologul Bogdan Nikolov, îndeosebi relativ la poziția diferitelor piese de podoabă de harnașament.

Din discuțiile avute, în deosebi cu prof. Iv. Venedikov, a mai rezultat că tezaurul de la Băiceni, ca și alte descoperiri de acest fel din spațiul carpato-dunărean, se încadrează, prin particularitățile lui, mai curînd în arta tracică, decît în cea geto-dacică, cum se consideră de către D. Berciu, teză de altfel respinsă de H. Daicoviciu într-o comunicare susținută la primul Congres internațional de tracologie din 1974 de la Sofia, precum și mai recent, într-un articol în curs de tipărire, de către I. H. Crișan. În afară de acestea, din punct de vedere cronologic, tezaurul de la Băiceni se datează mai mult ca sigur în prima jumătate a sec. al IV-lea î.e.n. și nu mai înainte, în sec. al V-lea î.e.n.

De asemenea, tot în afară de programul meu de lucru, cercetătoarea dr. Jifca Vîjarova, specialistă bine cunoscută pentru arheologia teritoriului sudduănărean în sec. VII—XII, cunoscînd unele preocupări ale subsemnatului relativ la descoperirile arheologice din sec. VII—X de pe teritoriul Moldovei, m-a însoțit în expoziția secției medievale a Muzeului arheologic din Sofia, dîndu-mi explicațiile necesare, după care mi-a arătat 240 planșe din lucrarea sa monografică în manuscris (700 pagini dactilografiate, însoțite de desene în text, tabele și hărți) privitoare la cele peste 600 morminte de inhumație și incinerație de la sfîrșitul sec. al VI-lea și pînă în sec. al XII-lea inclusiv, descoperite de autoare în diferite locuri din Bulgaria, atît la nord, cît și la sud de Balcani. Este un material imens, rod al unor îndelungate cercetări de teren, privitoare în deosebi la slavi, bulgari și bizantini, care odată publicat va prezenta un mare interes și pentru arheologii români, datorită analogiilor pe care le prezintă cu unele descoperiri arheologice din spațiul carpato-dunărean.

*

În timpul acestei călătorii de studii, m-am interesat de felul cum este rezolvată problema integrării învățămîntului cu cercetarea științifică, precum și de dispozițiile relativ la protecția monumentelor arheologice și istorice.

În ceea ce privește prima problemă, s-a făcut de cinci ani asimilarea gradelor de cercetare cu cele didactice, cercetătorii din cadrul Institutelor fiind invitați să țină la facultate un număr de lecții din domeniul specialității lor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Îndrumarea și coordonarea activității de cercetare științifică se face de către un centru de științe istorice, din care fac parte institutele de istorie, arheologie. tracologie și etnografie ale Academiei, precum și Facultatea de istorie.

Planurile de cercetare științifică sînt elaborate de către institute și facultăți și apoi definitivate de centrul de științe istorice.

Menționăm că și muzeele cu cercetători în schemă (Plovdiv, Stara Zagora, Șumen, Vidin, Tîrnovo și Blagoevograd) trimit planurile lor de cercetare științifică Institutului de arheologie, de unde, după ce se discută de către specialiști, în cadrul secțiilor, se înaintează pentru aprobare Centrului de științe istorice.

Relativ la a doua problemă, prezintă interes legea pentru monumentele culturii și muzee, din 11 aprilie 1969, publicată în nr. 29 din Buletinul Oficial. În această lege se prevede că muzeele din punct de vedere metodic depind de Comitetul de cultură și artă, științific de Academia de științe și administrativ și organizatoric de autoritățile locale. Angajarea cercetătorilor de la muzee se face prin concurs la Institutele Academiei, fiind exceptați, dintre absolvenți, numai aceia cu note foarte mari.

Conform legii respective, săpăturile, sondajele și cercetările subacvatice se fac de către institutele Academiei. În această privință, pentru a efectua asemenea lucrări, muzeele trebuie să aibă permisiunea Institutului de arheologie din Sofia.

Tot în lege se mai prevede că institutele din străinătate pot efectua săpături arheologice pe teritoriul Bulgariei, cu permisiunea Consiliului de Miniștri și în mod obligator în colaborare cu institutul de arheologie din Sofia. În această privință, menționăm că arheologii sovietici în colaborare cu cei bulgari au efectuat săpături la Ezero (Dipsiska Moghila). La fel, arheologii polonezi sapă cu cei bulgari la Novae (Sistov), participînd cu jumătate din sumele necesare, iar materialul descoperit rămîne în Bulgaria. La rîndul ei, o expediție din specialiști bulgari (arheologi, arhitecți, geodezi ș.a.) și 30 studenți, în total 45 de persoane, a efectuat în toamna anului 1973, cu mijloace materiale puse la dispoziție de UNESCO, săpături arheologice la Cartagina.

În legea respectivă se prevăd categoriile de monumente de cultură (așezări, construcții, necropole, fortificații, movile, inscripții etc.), precum și obligațiile care revin constructorilor cu prilejul descoperirii unor monumente de acest fel în timpul lucrărilor. În asemenea cazuri, potrivit art. 18, constructorii trebuie să ia măsuri pentru a păstra monumentul, informînd imediat muzeul cel mai apropiat sau sfatul popular local. Acestea, la rîndul lor, anunță Institutul de arheologie, care în nu mai mult de o lună trebuie să răspundă dacă obiectivul respectiv este sau nu monument de cultură, indicînd, în caz afirmativ, măsurile necesare pentru a-l studia și, dacă este posibil, chiar conserva. În cazul în care sumele pentru cercetare și conservare ale monumentului de cultură, afectat prin lucrările de construcție, depășesc posibilitățile financiare ale întreprinderii constructoare, atunci Ministerul de Finanțe este obligat să acorde creditele necesare pentru asemenea operații. Mai mult încă, dacă monumentul de cultură este descoperit cu prilejul unor lucrări în scop personal, atunci sumele necesare pentru studierea și conservarea lui vor trebui acordate de către Consiliul popular al districtului respectiv.

În felul acesta, nu numai că nu se strică monumentul de cultură, cum se întîmplă uneori la noi, din lipsă de înțelegere a constructorilor pentru ceea ce pot reprezenta vestigiile respective pentru istoria țării, ci se studiază și mai mult chiar se și conservă, la fața locului, acolo unde este posibil, fiind valorificat în acest fel din punct de vedere științific, muzeografic și turistic.

În această privință un exemplu elocvent îl constituie construirea pasajului subteran din centrul Sofiei (Piața 9 septembrie), cu care prilej s-au conservat, în condiții optime (în marmoră, lumină indirectă, spații speciale ș.a.), unele resturi din fortificațiile romane ale orașului Serdica, precum și altele din perioada feudală. În culoarele de trecere și în unele încăperi ale pasajului subteran s-au expus cu mult gust fragmente arhitecturale, monumente epigrafice, porțiuni de mozaicuri, ceramică, un car reconstituit, macheta vechiului oraș,

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

fotografii și texte, precum și un mare basorelief în bronz, reprezentînd predarea cheilor orașului hanului Krum călare însoțit de războinicii săi.

Din informațiile pe care le deținem urmează să se conserve în același mod și alte ruine romane și medievale, cu prilejul construcției băncii din centrul orașului, iar la Plovdiv, datorită construirii unui mare stadion, s-a întrerupt circulația pe unele străzi pentru a se putea efectua săpăturile arheologice de rigoare.

La fel, la Stara Zagora, în afară de lucrările de conservare ale celor două locuințe neolitice din incinta Spitalului Central, sînt în curs și altele, în centrul orașului, de mare amploare, la construcțiile din sec. II—III e.n. de pe locul *forum*-ului Augusta Traiana.

Acestea sînt doar cîteva exemple de lucrări recente de acest fel, care se adaogă la cele mai vechi bine cunoscute de la Sofia, Tîrnovo, Plovdiv, Mesembria, Kazanlîc și din alte localități.

În afară de acestea, impresionează și grija deosebită față de tumuli, care, datorită vestigiilor prețioase din morminte, nu sînt arați sau chiar săpați, cum se întîmplă uneori la noi (de ex. la Valea Lupului lîngă Iași, unde s-a folosit excavatorul), ci deseori protejați de jur împrejur cu copaci, putînd constitui în acest fel și oaze de odihnă pentru muncitorii agricoli.

Toate aceste lucrări de valorificare științifică, muzeistică și turistică a monumentelor arheologice și istorice, pot constitui, după părerea noastră, un exemplu de grijă deosebită acordată în Bulgaria acestor monumente, la care m-am referit și cu alte prilejuri (Arheologia Moldovei, V, 1967, p. 340).

•

În încheiere, țin să menționez, așa cum am arătat și la început, că datorită amabilității și concursului binevoitor al arheologilor bulgari, am putut, într-un timp foarte scurt, să mă documentez în problemele mai sus menționate, precum și să am un schimb de opinii deosebit de util relativ la aceste probleme.

În mai multe rînduri colegii bulgari atît la Sofia, cît și în provincie, au manifestat un interes deosebit pentru cercetările arheologice din țara noastră, precum și dorința de a participa cu comunicări la cel de al treilea congres al Asociației Internaționale de Studii Sud-Est Europene, care a avut loc în luna septembrie a acestui an la București.

M. Petrescu-Dîmbovița

În R. P. Polonă

Între 26 septembrie și 26 octombrie 1973, împreună cu colegul Nistor Ciocan, am efectuat o călătorie de documentare în R. P. Polonă, al cărei principal obiectiv a fost colaționarea actelor interne moldovenești păstrate în arhivele publice poloneze și făcînd parte din volumele I—III ale colecției *Documenta Romaniae Historica*, seria A, Moldova, pregătite în cadrul sectorului de istorie medievală al Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" — Iași. În limita posibilităților, urma, de asemenea, să se întreprindă o mai largă investigație arhivistică și bibliografică, pentru eventuala depistare a unor acte sau ediții de acte necunoscute literaturii de specialitate românești. Sub ambele aspecte, rezultatele obținute au confirmat pe deplin utilitatea deplasării.

Astfel, în Arhiva Principală a Actelor Vechi din Varșovia au fost prelucrate textele a 37 de documente (36 slavone și unul latin), corectîndu-se cu acest prilej erorile de lectură din edițiile precedente — cauzate, firește, de neclaritatea fotocopiilor întrebuințate — și culegîndu-se toate datele diplomatice necesare. În mod deosebit menționăm descifrarea legendelor de pe sigiliile boierești atîrnate la actul din 13 decembrie 1421, acordat Rimgalei, în ambele sale redacții, precum și reconstituirea datei de lună a actului de garanție pri-

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

mit de logofătul Mihail, în 1456, la Vaslui. În limita timpului disponibil, au fost întreprinse apoi investigații în mai multe secțiuni și fonduri ale aceleiași arhive: Radziwill, Potocki, Branicki, Tarnovski ș.a., în vederea depistării unor acte noi, dar raportînd permanent materialul documentar observat — în genere, foarte abundent — referitor la Moldova, la cel microfilmat deja sau comandat de către arhiviștii Direcției Generale a Arhivelor Statului și existent, deci, în țară. Deși, prin natura lor, actele urmărite nu puteau să apară decît în proporții reduse, printre pergamentele fondului Archiwum Radziwillowskie, au fost totuși identificate 4 documente moldovenești dintre anii 1443—1447, necunoscute pînă acum istoricilor români. Dată fiind valoarea lor informativă deosebită, în ciuda stării de conservare deficitare, textele acestor acte au fost în întregime transcrise și date imediat spre publicare (vezi, în precedentul tom al „Anuarului", p. 246—253). Din păcate, epuizarea timpului prevăzut nu ne-a permis și transcrierea altor acte slavone cu caracter extern, cum este, de exemplu, tratatul moldo-lituanian din 1555, aflat într-o stare și mai proastă de conservare și impunînd tocmai de aceea utilizarea directă a originalului.

Unul din scopurile speciale ale deplasării a constat, în afara operației de prelucrare a documentelor menționate, în verificarea acelor fonduri de acte din Polonia indicate de editorii anteriori a căror situație arhivistică nu mai era cunoscută. Despre aceste fonduri s-au cules datele necesare, din nefericire nu întotdeauna îmbucurătoare. Astfel, documentele fostei biblioteci Krasinski au fost distruse în vremea ultimului război, salvîndu-se doar inventarul lor, păstrat la Biblioteka Narodówa care menționează și trei piese moldovenești, de la Ștefan cel Mare, Ieremia Movilă și Mihail Cehan Racoviță. De asemenea, în fondurile aparținînd colecției Al. Czolowski (Lwów) — păstrate atît la Biblioteca Narodówa, cît și la Archiwum Główne nu s-au putut regăsi materialele documentare privind Moldova transcrise de binecunoscutul istoric, deși o surpriză nu este totuși exclusă, dată fiind lipsa unei evidențe detaliate a colecției. În schimb, o parte din documentele ce se aflau în păstrarea fundației Baworowski din Lwów se găsesc astăzi în aceeași Arhivă Principală din Varșovia, cele trei piese din secolul al XV-lea care interesau în special deplasarea noastră, putînd fi astfel colaționate.

Rezultate întrucîtva asemănătoare au fost obținute și în cele cîteva zile de cercetare petrecute în Biblioteka Czartoryska din Cracovia, unde, în afara prelucrării celor două documente originale cunoscute, din sec. al XV-lea, au fost transcrise, încă două, de la Bogdan cel Orb și de la Petru Rareș, acesta din urmă fiind inedit. Menționăm că primul, deși aflat alături de o traducere veche publicată în colecția *D.I.R.*, nu a fost, probabil, lucrat datorită stării sale de conservare, extrem de proaste, la prima privire documentul părînd, de altfel, ilizibil. Tot la Cracovia s-a identificat, de asemenea, și fosta arhivă Sanguszko din Slawuta, cu materiale documentare moldovenești parțial cunoscute, dar care din lipsă de timp nu a mai putut fi investigată. În ceea ce privește colecția de documente Dzialinski de la Biblioteka P.A.N. din Kórnik (Poznan), supusă, în același scop, unei investigații de ansamblu, rezultatele au fost mai puțin fructuoase, neputîndu-se depista, printre numeroasele acte externe moldo-muntene, edite sau inedite, păstrate în original sau în copie, piese cu caracter intern.

Desigur, informația arhivistică sau cea bibliografică — asupra căreia nu mai insistăm, deoarece ea va fi inclusă în volumele deja amintite ale colecției — care a fost dobîndită cu prilejul acestei deplasări nu se rezumă numai la aspectele menționate mai sus. Dar, chiar și numai acestea, dovedesc, credem, necesitatea continuării investigațiilor de arhivă peste hotare ale cercetătorilor care colaborează la realizarea colecției.

În încheiere ținem să aducem încă odată mulțumirile noastre colegilor poloni Jerzy Gutkowski, de la Instytut Historii P.A.N. — Varșovia, și Marek Sądе de la Arhiwum Główne, ale căror servicii ne-au fost mai mult decît utile în cercetările întreprinse.

D. Șimanschi

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

În U.R.S.S.

Arhivele și bibliotecile din U.R.S.S. oferă istoricului și mai ales editorului de acte medievale românești un bogat material documentar inedit sau necunoscut. Documentelor românești cercetate și publicate de Ioan Bogdan la începutul secolului li se adaugă multe altele tot atît de vechi sau de dată mai nouă sistematizate după Revoluția din Octombrie în fonduri publice. Un număr mare de publicații ale învățaților ruși din secolul trecut au rămas, de asemenea, încă puțin cunoscute la noi. O cercetare temeinică atît a documentelor cît și a publicațiilor amintite nu poate duce așadar decît la recoltarea unui bogat material informativ privitor la istoria medievală a României și la relațiile româno-ruse din această perioadă. Este tocmai ceea ce ne-am propus și am izbutit să realizăm pentru o primă etapă a acestei perioade în călătoria de documentare științifică pe care am făcut-o în U.R.S.S. între 25 august și 25 septembrie 1974, călătorie care a constituit o continuare firească a alteia efectuate în 1971. Am continuat astfel cercetările la secția de manuscrise a bibliotecii „Saltîkov-Scedrin", Biblioteca Academiei de științe a U.R.S.S. și la Institutul de literatură rusă din Leningrad, la Arhiva istorică centrală a actelor vechi, Muzeul de istorie și Biblioteca „Lenin" din Moscova și la Biblioteca publică științifică a Academiei de științe a R.S.S. Ucrainene din Kiev.

Aria investigațiilor noastre în fondurile documentare de la instituțiile de mai sus va trebui lărgită și, apoi, extinsă și la alte fonduri arhivistice din U.R.S.S., precum și la publicațiile rusești și ucrainene de pînă în 1944, deoarece, după cum am avut prilejul să ne convingem în urma consultării cîtorva periodice și cataloage de manuscrise vechi, în afară de cercetările sistematice făcute de Ioan Bogdan în primul deceniu al secolului nostru pentru documentele de pînă la 1504 și de unele cercetări sporadice ale lui Ștefan Berechet în perioada interbelică, publicațiile menționate, care conțin numeroase date privitoare la actele și manuscrisele vechi românești conservate în depozitele arhivistice sovietice, sînt încă puțin cunoscute editorilor colecției *Documenta Romaniae Historica*. O cercetare bibliografică sistematică rămîne așadar un deziderat.

La institutul de istorie a U.R.S.S. din Moscova am avut fructuoase discuții colegiale cu privire la editarea izvoarelor medievale cu dr. Filip Grecul și dr. Victor Buganov, ultimul fiind șeful colectivului de editarea izvoarelor medievale de la acest institut. Discuții similare am avut și la Institutul de istorie din Chișinău cu membrii sectorului de istorie medie și modernă condus de dr. Pavel Sovetov. Deosebit de utilă din punct de vedere științific a fost, de asemenea, întîlnirea pe care am avut-o cu directorul Institutului de mai sus, dr. Vizir, și cu alți membri ai conducerii acestei instituții.

Deși scurtă, călătoria de documentare științifică făcută în U.R.S.S. ne-a permis recoltarea unui bogat material documentar, evidențiind încă o dată necesitatea extinderii investigațiilor științifice în arhivele și bibliotecile din această țară.

I. Caproșu

* * *

Efectuată în perioada 2—16 octombrie 1974, în cadrul acordului de schimburi dintre Academia de Științe Sociale și Politice a R. S. România și Academia de Științe a U.R.S.S., călătoria noastră de studii a cuprins numai capitala sovietică. În timpul șederii la Moscova, am fost primit la Institutul pentru cercetări slave și balcanistică și, în special, am întreprins investigații la Biblioteca „V. I. Lenin". Cercetările au tins la completarea informațiilor la tema *Al doilea război mondial și România*. În centrul atenției s-au aflat, bineînțeles, realizările cele mai recente ale istoriografiei sovietice consacrate diverselor aspecte ale participării țării noastre la ultima conflagrație mondială. Fără a intra în detalii, ținem să remarcăm intensificarea preocupărilor istoricilor sovietici pentru studierea istoriei generale a României în cursul conflictului dintre 1939 și 1945 (cf. Institut Voennoi Istorii Ministerstva Oboroni S.S.S.R., *Strani țentralnoi i iugo-vostočnoi Evropi vo vtoroi*

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

mirovoi voine, Moskva, 1972, 302 p.) și îndeosebi a evenimentelor petrecute în cursul anului 1944 pe teritoriul patriei noastre (tendință ilustrată de apariția următoarelor lucrări : A. V. Antoseak, *V boiah za svobodu Ruminii*, Moskva, 1974. 288 p. ; I. A. Pliev, *V boiah za svobodu Ruminii, Vengrii, Cehoslovakii*, Ordjonikidze. 1971 ; mareșal A. A. Greciko, redactor responsabil, *Osvoboditelnaia missiia Sovetskih Voorujenih Sil vo vtoroi mirovoi voine*, Moskva, 1974, 502 p.). Relativ la evenimentele din August 1944 din România, trebuie reținut că în ultimele apariții din U.R.S.S. cîștigă tot mai mult teren punctul de vedere — expus și demonstrat mai demult de către istoricii români — în conformitate cu care între insurecția română și ofensiva Armatei Roșii din zona Iași—Chișinău a existat o strînsă legătură, că faptele respective, petrecute simultan, s-au influențat cu siguranță reciproc.

Cercetările efectuate la Biblioteca „V. I. Lenin" ne-au îngăduit, de asemenea, completarea documentării și asupra altor aspecte ale conflagrației secolului care nu au tangență cu România. Ele privesc, în special, problemele fundamentale ale războiului (momentele de cotitură, preistoria conflictului, rolul diplomației etc.) și aprofundarea lor, evident, ne va fi de mare folos la elaborarea unor viitoare lucrări închinate anilor 1939—1945.

Considerăm că, prin rezultatele obținute în ceea ce privește mai cu seamă studierea rolului României în al doilea război mondial, călătoria noastră de studii în U.R.S.S. a fost deosebit de utilă, atît sub raportul informării, cît și sub acela al stabilirii unor contacte cu specialiștii sovietici.

Gh. Buzatu

ACTIVITATEA INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE „A. D. XENOPOL" DIN IAȘI ÎN ANII 1974—1975

Ca și în anii precedenți, activitatea Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" din Iași a fost orientată, în 1974, spre studierea unor teme de un deosebit interes științific, abordîndu-se, în acest sens, probleme care răspund unei stringente actualități a istoriografiei contemporane. Au fost continuate sau definitivate cercetări ale căror rezultate se vor concretiza în elaborarea și publicarea unor lucrări sau studii monografice, care vor contribui la întregirea și clarificarea complexului proces de cunoaștere a istoriei naționale și universale.

Sectorul de istorie veche și arheologie a continuat cercetările întreprinse în vederea relevării diverselor aspecte și caracteristici generale ale culturii materiale a comunităților omenești de pe teritoriul Moldovei, din paleolitic pînă în orînduirea feudală. Pentru aceasta au fost începute și în cele mai multe cazuri continuate ample săpături arheologice (unele dintre ele în colaborare cu muzeele de istorie — Focșani, Galați, Suceava, Tecuci — sau cu Institutul de arheologie din București — în cazul săpăturilor din zona Prutului mijlociu), care au îmbogățit tezaurul arheologic, punînd în același timp la îndemîna specialiștilor un deosebit de important material informațional. Astfel, săpăturile întreprinse în așezarea de la Mitoc — Pîrîul lui Istrate — Botoșani, ca și cele efectuate de Institutul de arheologie din București la Ripiceni — Botoșani și de Muzeul de istorie din Galați la Crasnaleuca — Botoșani au dus la identificarea a noi urme de locuire umană din paleoliticul superior, materializate în descoperirea a numeroase ateliere de cioplire a silexului. Tot în cursul acestui an, au fost efectuate săpături arheologice în așezarea cucuteniană de la Stînca-Ștefănești — Botoșani, precum și sondaje în așezarea de același tip de la Bădiuți-Ștefănești — Botoșani, urmărindu-se o reconsiderare a complexelor ceramicii cucuteniene din depresiunea subcarpatică a Moldovei în vederea clasificării și periodizării acestora în raport cu periodizarea culturii Cucuteni din celelalte regiuni ale Moldovei. Totodată, au fost continuate investigațiile în așezarea de la Vînători — Galați și în necropola de la Cîndești — Vrancea. Au fost extinse, în același timp, cercetările în așezarea de la Cotnari, obținîndu-se rezultate deosebite în ceea ce privește structura și specificul sistemului de fortificație hallstattian. Apoi, au fost efec-

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

tuate săpături arheologice la Corni — Huși, într-o așezare din secolele IV—III î.e.n., evidențiindu-se, cu acest prilej, interesante dovezi arheologice caracteristice culturii geto-dacice din perioada de început a epocii La Tène. În același timp, au fost continuate săpăturile în așezarea din secolele III—II î.e.n. de la Botoșana — Suceava, în scopul elucidării caracteristicilor culturii materiale din perioada contactelor dintre geto-daci și bastarni.

Cercetările sectorului de istorie veche și arheologie au continuat, în același timp, cu investigațiile arheologice întreprinse în așezarea și necropola dacică din secolele I—II e.n. de la Dumbrava — Iași și în necropola romană de la Barboși — Galați. Încercîndu-se a se aduce noi informații asupra populației din Moldova secolelor IV—V e.n., s-au efectuat săpături la Lețcani — Iași. De asemenea, s-au efectuat săpături la Botoșana — Suceava, în vederea formulării unor precizări referitoare la populația autohtonă din secolele VI—VII e.n., precum și la Fundul-Herței — Botoșani, în scopul cunoașterii sistemului de fortificație, a cauzelor și a perioadei în care au apărut așezările întărite din Moldova.

În cursul aceluiași an, au fost continuate cercetările de teren din județul Botoșani, în vederea redactării repertoriului arheologic al acestei zone geografice.

Investigațiile arheologice privitoare la perioada feudală au continuat cu săpăturile de la Hudum — Botoșani și Dănești — Vaslui, urmărindu-se ca, pe baza materialelor descoperite, să se poată stabili o diferențiere, din punct de vedere etnic și cronologic, a acestor complexe arheologice. Săpăturile efectuate la Negoești — Neamț, ca și cele făcute în așezarea urbană de la Baia — Suceava, extind aria cunoștințelor referitoare la cultura medievală rurală și orășenească din Moldova.

Rezultatele săpăturilor arheologice au constituit baza de informare pentru elaborarea unor articole, studii de sinteză și monografii. Cercetările încheiate în acest an vor pune la dispoziția specialiștilor, și nu numai a acestora, lucrări care vor aborda o tematică foarte variată și care vor prezenta rezultatele unor îndelungate investigații arheologice referitoare la cultura Cucuteni din zona subcarpatică a Moldovei, cultura Monteoru, precum și la regiunile est-carpatice ale României în secolele II—IV e.n.

Secția de istorie medie, modernă și contemporană a continuat vechile preocupări legate de istoria economică, socială și politică a României, abordînd totodată și unele teme care urmăresc valorificarea moștenirilor culturale sau elucidarea diverselor aspecte ale relațiilor externe ale României.

Acțiunea de publicare a izvoarelor cuprinse în colecția *Documenta Romaniae Historica* a continuat cu definitivarea pentru tipar a volumelor II (1449—1486) și III (1487—1504), procedindu-se, în același timp, la alcătuirea bibliografiei documentelor moldovenești din perioada domniei lui Vasile Lupu.

Cercetările de istorie medie s-au axat pe studierea instituțiilor feudale din Moldova, de la mijlocul secolului al XVIII-lea pînă la 1832, și a portului de epocă ilustrat în pictura religioasă a Moldovei secolelor XV—XVIII.

În acest an au fost încheiate cercetările întreprinse în vederea clarificării structurii economice a gospodăriei țărănești de la munte, din Moldova, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, a istoriei politice a Moldovei între 1834 și 1849, ca și a activității agenției consulare austriece în Moldova între 1782 și 1828. Au continuat, totodată, investigațiile științifice referitoare la cunoașterea legislației agrare din Moldova în perioada regulamentară (1832—1864), cele privitoare la mobilitatea populației urbane în prima jumătate a secolului al XIX-lea, precum și cele consacrate preocupărilor istorice din cadrul Junimii (perioada ieșeană). De asemenea, au fost inițiate cercetări privitoare la evoluția economică și socială a burgheziei moldovene în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea, a organizării administrative a Moldovei între 1782 și 1828, precum și a cunoașterii dezvoltării constituționale a Moldovei de la 1832 pînă la 1859.

Preocupările îndreptate către cunoașterea cît mai completă a istoriei contemporane s-au materializat în abordarea unor teme care privesc istoria economică și social-politică a României în perioada cuprinsă între cele două războaie mondiale. Astfel, au continuat cercetările întreprinse în vederea stabilirii rolului și

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

locului Partidului poporului în viața politică a României între 1918 și 1938, abordîndu-se și teme care privesc raporturile dintre partidele politice burgheze (1922—1928), analiza structurii profesionale a populației României în perioada interbelică și băncile populare din România aceleiași perioade. Totodată, au fost încheiate cercetările care au urmărit atît precizarea rolului și locului tineretului în mișcarea democratică din România (1944—1947), cît și cunoașterea sistemului electoral din țara noastră în anii revoluției democrat-populare, fiind începută documentarea privitoare la raporturile externe ale României în anii celui de al doilea război mondial.

Colectivul care se ocupă de istoria relațiilor internaționale și-a orientat preocupările spre teme care privesc Principatele Române în politica europeană a Porții otomane în secolele XIV—XVIII, istoria raporturilor româno-poloneze de la origini și pînă la 1848 și România în relațiile internaționale în epocile modernă și contemporană.

Rezultatele cercetărilor întreprinse în cursul acestui an vor sta la baza elaborării unor studii sau monografii, iar în unele cazuri aceste rezultate au fost făcute deja cunoscute specialiștilor în ședințele de comunicări ale Institutului, la diverse simpozioane și sesiuni științifice naționale sau la manifestări internaționale.

În ședințele de comunicări ale Institutului au fost prezentate următoarele comunicări: *Structura social-economică a societății din vremea migrației goților în spațiul carpato-dunărean* (I. Ioniță), *Autohtoni și slavi în regiunile est-carpatice ale României în secolele VI—X e.n.* (Dan Teodor), *Considerații asupra satului medieval moldovenesc în lumina cercetărilor de la Hudum — Botoșani* (R. Baltă), *Reprezentări coregrafice în pictura religioasă din Moldova (secolele XV—XVII)* (I. Solcanu), *Datarea ansamblului pictural de la biserica Arbure (I)* (I Solcanu), *Politica externă a lui Ion Vodă cel Viteaz* (N. Grigoraș), *Un manuscris iluminist inedit* (D. Ciurea și M. Bordeianu). *Activitatea lui Ștefan Raicevich, primul consul al Austriei în țările române* (S. Mărieș), *Proprietatea imobiliară a supușilor străini din Moldova în perioada preregulamentară* (S. Mărieș), *Factorul demografic urban în dezvoltarea social-economică a Moldovei în prima jumătate a secolului al XIX-lea* (Ec. Știurcă), *Geneza „chestiunii române" ca problemă internațională* (L. Boicu), *Călătorie de documentare în R. P. Bulgaria* (M. Petrescu-Dîmbovița), *Colocviul „Dimitrie Cantemir" de la Freiburg* (Al. Zub). *Călătorie de studii în Polonia* (Ven. Ciobanu) și *Călătorie de studii în U.R.S.S.* (I. Caproșu).

Trebuie să amintim, totodată, că Institutul nostru a organizat, în luna august 1974. împreună cu Centrul de științe sociale Iași, un simpozion dedicat aniversării a 30 de ani de la eliberarea patriei, cu care ocazie au fost prezentate comunicările: *Contribuții la cunoașterea situației studenților ieșeni în perioada 6 septembrie 1940 — 23 august 1944* (V. Dobrinescu), *Insurecția în viziunea istoriografiei străine* (Gh. Buzatu), *Desfășurarea insurecției* (I. Saizu, D. Șandru), *Lupta pentru transformări democratice în prima etapă a revoluției populare* (E. Zaharia) și *Dinamica învățămîntului în anii socialismului* (I. Ion).

La diversele manifestări științifice organizate cu prilejul aniversării a 30 de ani de la eliberarea României de sub dominația fascistă, membrii Institutului au prezentat un mare număr de comunicări. Astfel, la sesiunea științifică închinată celei de-a XXX-a aniversări a eliberării patriei, organizată de Institutul pedagogic Suceava, în aprilie 1974, au fost prezentate comunicările: *Contribuții la topografia așezării medievale de la Suceava în jurul anului 1400* (R. Baltă), *Contribuții la cunoașterea raporturilor Moldovei cu Polonia (1776—1777)* (Ven. Ciobanu), *Problematica publicațiilor studențești ieșene din perioada interbelică* (V. Dobrinescu), *Programul agrar al Partidului poporului (1918—1928)* (Gh. I. Florescu), *Dezacorduri între partidele politice burgheze din România și monarhie (1923—1925)* (I. Ciupercă), *Realizări ale istoriografiei contemporane din România în ultimele trei decenii* (D. Șandru), *Semnificația actului de la 23 August 1944 reflectată în presa românească din prima etapă a revoluției populare* (I. Saizu), *Actul de la 23 August 1944 oglindit în istoriografia străină* (Gh. Buzatu).

La sesiunea: „30 de ani de la eliberarea României de sub dominația fascistă", organizată de Arhivele statului Iași și Sectorul din Iași al Institutului

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., în iulie 1974, din partea Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol", au fost prezentate comunicările : *Insurecția în viziunea istoriografiei străine* (Gh. Buzatu) *și 23 August reflectat în presa românească a vremii* (I. Saizu).

De asemenea, la sesiunea științifică jubiliară „Iașul la cea de-a XXX-a aniversare a eliberării patriei", organizată de Comitetul județean Iași al P.C.R., în august 1974, au fost prezentate comunicările : *Semnificația istorică și social-politică a insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste din august 1944* (M. Petrescu-Dîmbovița, Gh. Buzatu), *Starea de spirit din armata română reflectată în presa comunistă și democrată (perioada 1934—1940)* (A. Loghin, I. Saizu), *Aspecte din lupta organizațiilor democratice studențești din Iași conduse de către P.C.R., în perioada 1944—1947* (V. Dobrinescu), *Presa românească din etapa revoluției democrat-populare despre însemnătatea actului insurecțional* (I. Saizu) și *Refacerea transporturilor din Moldova în anii 1944—1947* (D. Șandru, I. Ciupercă).

Apoi, trebuie să remarcăm participarea membrilor Institutului la al treilea simpozion național de istorie agrară a României, care a avut loc la Timișoara, în ianuarie-februarie 1974. Cu această ocazie au fost prezentate comunicările : *Prima întreprindere din Moldova pentru fabricarea uneltelor și mașinilor agricole* (A. Macovei), *Aplicarea reformei agrare din 1921 pe proprietățile funciare ale Uzinelor de fier și domeniile Reșița* (D. Șandru) și *Statistica agrară din România între cele două războaie mondiale* (D. Șandru).

La simpozionul consacrat comemorării a 400 de ani de la moartea lui Ion Vodă cel Viteaz, organizat la Galați, în iunie 1974, au fost prezentate comunicările : *Politica internă a lui Ion Vodă cel Viteaz* (N. Grigoraș) și *„Roșcani" — o problemă de critică a textelor* (L. Șimanschi).

Totodată, la sesiunea științifică organizată la Tecuci, în luna mai a acestui an, cu ocazia împlinirii a 40 de ani de la înființarea muzeului de istorie din acest oraș, au fost prezentate comunicările : *Probleme privind periodizarea bronzului timpuriu și mijlociu din Moldova* (M. Florescu), *Importuri romane în așezarea de la Barboși* (S. Sanie), *Două necropole din secolul al IV-lea e.n., descoperite în raza orașului Tecuci* (C. Bloșiu) și *Așezarea din epoca bronzului de la Gîrbovăț — Galați* (A. Florescu).

Tot în cursul anului 1974, la sesiunea științifică consacrată istoricului Academiei Române, organizată la Iași, în luna aprilie, Al. Zub a prezentat comunicarea : *Activitatea academică a lui I. G. Sbiera*. La simpozionul organizat de Facultatea de filologie a Universității „Al. I. Cuza" din Iași, în colaborare cu filiala din Iași a Societății de științe filologice din R. S. România, în octombrie 1974, în cadrul marilor aniversări U.N.E.S.C.O., intitulat „Moștenirea culturală și literară a cărturarului ierarh Dosoftei la 350 de ani de la nașterea sa", N. Grigoraș a prezentat comunicarea : *Istoria Moldovei în concepția lui Dosoftei*, iar la sesiunea de comunicări organizată de Centrul de lingvistică, istorie literară și folclor, cu același prilej, din partea Institutului nostru a fost prezentată comunicarea : *Originea și formația intelectuală a mitropolitului Dosoftei* (N. Grigoraș). Tahsin Gemil a prezentat, la sesiunea Muzeului de arheologie din Constanța, organizată în iunie 1974, comunicarea : *Știri din arhivele turcești privitoare la istoria Dobrogei medievale*, iar la sesiunea anuală a aceluiași muzeu, din octombrie 1974, a prezentat comunicarea : *Dobrogea în politica Porții otomane față de țările române (secolele XIV—XVIII)*. R. Baltă a susținut, cu ocazia consfătuirii naționale de arheologie „Istoria poporului român în secolele X—XIV, în lumina izvoarele arheologice", organizată la Suceava, în mai 1974, comunicarea : *Specificul dezvoltării economico-sociale a Moldovei în secolele XIII—XIV în lumina cercetărilor arheologice din așezările rurale*.

Se cere a fi evidențiată, de asemenea, participarea cercetătorilor Institutului la diverse manifestări științifice de anvergură internațională. Așa, de pildă, Al. Zub a prezentat la colocviul româno-german, organizat la Sighet, în august 1974, comunicarea : *Maramureș dans la vision de N. Iorga*. La colocviul româno-american, desfășurat la Suceava, în august 1974, au fost susținute următoarele comunicări : *L'idée nationale et l'accélération du rhytme historique dans les pays*

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

roumains au debut du XIXe siècle (Al. Zub) și, *La creation de l'etat național roumain et ses implications internationale* (L. Boicu).

La cel de al III-lea Congres internațional de studii sud-est europene, ale cărui lucrări au avut loc la București, în septembrie 1974, din partea Institutului nostru au fost susținute următoarele comunicări: *Historisme et régénération nationale dans le Sud-est européen au commencement de l'époque moderne* (Al. Zub), *Representations coregraphiques dans la peinture religieuse du Sud-est européen* (I. Solcanu), *Les pays roumains dans la politique européenne de la Turquie au XVIIe siècle* (Tahsin Gemil) și *Les relations politiques de L'Empire ottoman et de la Pologne au XVIIIe siècle et les Principautès Roumaines* (Ven. Ciobanu).

În 1974, au apărut volumele: C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi, *Documenta Romaniae Historica*, A. Moldova, vol. XXII, București, Editura Academiei R.S.R.; Dan Bădărău și Ioan Caproșu, *Iașii vechilor zidiri*, Iași, Editura Junimea; *Al. Zub, Mihail Kogălniceanu — istoric*, Iași, Editura Junimea; Al. Zub, *Vasile Pârvan. Efigia cărturarului*, Iași, Editura junimea.

Au fost pregătite pentru tipar alte două volume din colecția *Documenta Romaniae Historica:* vol. II (1449—1486) (L. Simanschi și G. Ignat) și vol. III (1487—1504) (C. Cihodaru și I. Caproșu), monografia *Salinele Moldovei între anii 1832 și 1862* (D. Vitcu), precum și lucrarea intitulată *Istoria unei zile* (Gh. Buzatu, Gh. I. Florescu, I. Saizu, D. Șandru).

În 1974 a apărut tomul XI din „Anuarul" Institutului, pregătindu-se pentru tipar tomul XII al aceleiași publicații.

În cadrul relațiilor cu străinătatea, Victor Spinei a fost trimis pentru specializare în R.F. Germania, iar I. Caproșu, Gh. Buzatu și I. Ioniță au făcut deplasări de documentare științifică în U.R.S.S.

Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" a fost vizitat în cursul anului 1974 de cercetători și specialiști din domeniul arheologiei din Anglia, Canada, R. F. Germania, U.R.S.S. și Ungaria, iar din domeniul istoriei din R. D. Germană, R.F. Germania, S.U.A. și U.R.S.S.

În cadrul schimburilor de publicații cu străinătatea, Institutul nostru a ajuns la 490 schimburi efectuate cu „Anuarul" Institutului și „Arheologia Moldovei", îmbogățindu-și, totodată, fondul bibliotecii cu 284 cărți provenite din donații și schimburi externe.

În 1975, au fost continuate cercetările începute în anii din urmă, abordîndu-se, totodată, și alte teme, care aprofundează sau extind aria cunoașterii istoriei naționale și universale. Direcțiile noilor investigații științifice răspund tendințelor și cerințelor relevate de evoluția istoriografiei actuale, deschizînd perspective largi activității Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol".

Studiile întreprinse în anul abia încheiat își propun să urmărească evoluția unor civilizații străvechi pe teritoriul Moldovei pînă în mileniul al II-lea î.e.n., încercînd, în același timp, să elucideze caracteristicile dezvoltării civilizației traco-getice, din aceeași regiune a țării, din mileniul I î.e.n. pînă în secolul al III-lea î.e.n. De asemenea, în problematica noilor cercetări au fost incluse teme care privesc civilizația romană pe teritoriul Moldovei, istoria acestor locuri în secolele II—III e.n., precum și satul și orașul medieval moldovenesc în secolele XIV—XVII. Tot în 1975, au fost înscrise în planul de cercetare probleme care au drept scop studierea raporturilor stabilite între Principatele Române și Prusia, de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea pînă la 1829, a civilizației și a culturii în Moldova între 1834 și 1849, a activității Partidului Național Țărănesc între 1926 și 1928 și a relațiilor internaționale ale României în anii 1944—1947.

Pe lîngă cele arătate, un loc deosebit în cadrul activității Institutului îl ocupă participarea cercetătorilor la diverse manifestări științifice naționale și internaționale, organizate în țară sau în străinătate, cu care ocazie, prin comunicările și referatele prezentate, au fost făcute cunoscute unele dintre rezultatele investigațiilor științifice mai vechi sau mai noi. Astfel, la sesiunea științifică „Ștefan cel Mare în conștiința poporului român", organizată de Institutul nostru, împreună cu Universitatea „Al. I. Cuza" din Iași, în ianuarie 1975, cu prilejul

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

împlinirii a 500 de ani de la lupta de la Vaslui, au fost prezentate următoarele comunicări: *Contribuția cercetărilor arheologice la cunoașterea epocii lui Ștefan cel Mare* (Mircea Petrescu-Dîmbovița); *Politica lui Ștefan cel Mare* (D. Ciurea); *Relațiile dintre Moldova și Imperiul Otoman pînă la lupta de la Vaslui* (N. Grigoraș); *Personalitatea lui Ștefan cel Mare* (L. Șimanschi) și *Ștefan cel Mare în istoriografia otomană și turcă* (Tahsin Gemil). La simpozionul organizat cu același prilej la Vaslui, N. Grigoraș a susținut comunicarea *Lupta de la Vaslui (10 ianuarie 1475)*. De asemenea, la simpozionul intitulat „Întîlnirile de la Mînjina și locul lor în lupta pentru unitatea națională", organizat de Comitetul județean pentru cultură și educație socialistă Galați, cu concursul Academiei de științe sociale și politice și al Uniunii scriitorilor din R.S. România, Institutul a fost reprezentat de N. Grigoraș, care a expus comunicarea *Mihai Viteazul și Moldova* și de L. Boicu, care a comunicat despre *Marile puteri și lupta pentru unitate națională. Noi precizări.*

Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" a organizat, împreună cu Universitatea „Al. I. Cuza" din Iași, în mai 1975, o sesiune de comunicări prilejuită de aniversarea a 375 de ani de la prima unire politică a țărilor române sub Mihai Viteazul, cu care ocazie au fost prezentate următoarele comunicări: *Unirea Moldovei cu Țara Românească și Transilvania* (N. Grigoraș) și *Împrejurările diplomatice ale Unirii din 1600* (D. Ciurea). În același timp, la sesiunea științifică de la Alba Iulia, care aniversa unirea de la 1600 și 2 000 de ani de atestare documentară a orașului Alba Iulia, din partea Institutului au fost prezentate comunicările: *Continuitatea vieții materiale și spirituale pe teritoriul patriei noastre în secolele I—X* (Dan Teodor și Gh. Bichir) și *Unirea Moldovei cu Țara Românească și Transilvania (mai 1600)* (N. Grigoraș).

La sesiunea de comunicări organizată în septembrie 1975, cu prilejul aniversării a 600 de ani de existență a orașului Vaslui — „Vaslui 600. 1375—1975 —, I. Caproșu și Nistor Ciocan au prezentat comunicarea: *Orașul Vaslui în vremea lui Ștefan cel Mare*. Tot în luna septembrie 1975, la sesiunea de comunicări organizată la Craiova, în vederea aniversării a 1750 de ani de la prima atestare documentară a așezării daco-getice Pelendava și a cinci secole de la prima mărturie scrisă care confirmă existența orașului Craiova, Mircea Petrescu-Dîmbovița a prezentat comunicarea: *Unitatea culturii materiale și a vieții spirituale a populației autohtone din spațiul carpato-dunărean în mileniul I e.n.*

La sesiunea de comunicări „Românii și marea", organizată în cadrul celui de al XV-lea colocviu al Societății „Mihai Eminescu" din Freiburg, de către Universitatea „Al. I. Cuza", Universitatea „Albert Ludwig" — Freiburg, Societatea „M. Eminescu". Muzeul de arheologie din Constanța și Uniunea scriitorilor din R.S. România, cercetătorii Institutului au prezentat comunicările: *Aspecte din istoria politică a regiunii dintre Dunăre și Marea Neagră în secolele XIII—XIV* (Victor Spinei); *Considerații demografice privitoare la zona centrală a Dobrogei la sfîrșitul secolului al XVII (Pe baza unui registru otoman de recensămînt fiscal)* (Tahsin Gemil); *Aspecte ale traficului comercial fluvial în zona Mării Negre în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea* (V. Ciobanu) și *M. Kogălniceanu et la Dobroudja. Considerations historico-culturelles* (Al. Zub).

Dintre manifestările științifice internaționale, la care a fost reprezentat și Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol", amintim cel de-al III-lea Congres internațional de arheologie slavă, care și-a desfășurat lucrările între 7 și 14 septembrie 1975, la Bratislava, cu care ocazie Dan Teodor a prezentat comunicarea: *Les Slaves des régions Est-Carpatigue de la Roumanie durant les VIe—IXe siècles*. Apoi, trebuie să consemnăm comunicarea susținută de Tahsin Gemil la primul congres internațional de folclor turc (Istanbul, 23—30 iunie 1975), intitulată *Obiceiurile de nuntă la turcii din Dobrogea*, cea prezentată de Marilena Florescu la seminarul internațional organizat în octombrie 1975 la Pesinoc-Bratislava: *Noi contribuții la cunoașterea metalurgiei epocii bronzului (perioada timpurie și mijlocie) din zona orientală a României* precum și intervenția lui Al. Zub la colocviul româno-englez (Căciulați, iulie 1975).

În cursul acestui an a apărut volumul: Al. Zub, *Vasile Pârvan. Biobibliografie*, București, Ed. științifică și enciclopedică, Ed. militară, 1975.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

A fost predat pentru tipar volumul *Mari cotituri ale războiului mondial (1939—1945)* (Gh. Buzatu).

În 1975 au apărut tomul XII din „Anuarul" Institutului și a fost pregătit pentru tipar tomul XIII al aceleeași publicații.

Institutul nostru a fost vizitat de istorici și arheologi din Anglia, Franța, Polonia și U.R.S.S.

Ca și în anii precedenți, în 1975, Institutul și-a îmbogățit colecția de reviste, în urma celor 580 de schimburi efectuate cu „Anuarul" Institutului și cu „Arheologia Moldovei", la care se adaugă 120 de cărți primite din străinătate, îmbogățindu-se astfel fondul bibliotecii.

Gh. I. Florescu

DIN CĂRȚILE PRIMITE DE BIBLIOTECA INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE „A. D. XENOPOL" *

ABCARIAN, GILBERT, GEORGE S. MASANNAT, *Contemporary Political Systems. An Introduction to Governement*, New York, Charles Scribner's Sons, 1970, 387 p.

ACSÁDI, GY. and J. NEMESKÉRI, *History of Human Life Span and Mortality*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1970, 346 p.
Bibliografia (pp. 311—332).

AKADEMIIA NAUK SSSR, INSTITUT ISTORII SSSR, *Pogranične voiska SSSR, 1939 — iun 1941. Sbornik dokumentov i materialov*, Moskva, Izd. „Nauka", 1970, 813 p.

AKADEMIA NAUK SSSR, SOVETSKII KOMITET VETERANOV VOINÎ, *Solidarnost narodov s ispanskoi respublikoi, 1936—1939*, Moskva, Izd. „Nauka", 1972, 368 p.
Despre România (pp. 212—224).

AKADEMIIA NAUK S.S.S.R., INSTITUT VOSTOKOVEDENIIA, *Strani Blijnego i Srednego Vostoka. Istoriia. Ekonomika*, Moskva, Izd. „Nauka", 1972, 505 p.

ALBERT-SAMUEL, COLETTE, BRIGITTE MOREAU et SYLVIE POSTEL, *Bibliographie annuelle de l'histoire de France du cinquième siècle à 1945. Année 1971*, Paris, Éditions du C.N.R.S., 1972, 653 p.
Lucrarea are 9 803 poziții, indice de materii și tabela numelor autorilor. Pentru România, cf. pozițiile : 2 604, 2 766, 2 769, 2 876, 2 877, 2 962, 3 061, 3 189, 3 260, 3 271, 5 155, 7 038, 7 039 și 9 038.

AMBROSI, CHRISTIAN, *L'apogée de l'Europe. 1871—1918*, Paris, Masson et Cie. Éditeurs, 1969, 206 p.

ARON, ROBERT, *Les grands dossiers de l'histoire contemporaine*, Paris, Librairie Académique Perrin, 1969, 417 p.
Reținem „dosarele" privitoare la Pierre Lavel, mareșalul Pétain și guvernul de la Vichy și problema evreiască.

ASSOCIATION EUROPÉENNE D'HISTOIRE CONTEMPORAINE, *Guide de la recherche en histoire contemporaine*, I, Strasbourg, Imprimerie Louis-Jean, 1970, 177 p.
Lucrarea cuprinde un „avertisment" al prof. F. L'Huillier (președintele „Asociației"), „Statutul Asociației europene de istorie contemporană" (p. 9—10), lista Biroului Asociației pe anii 1968—1971, precum și prezentări ale unor centre și institute de cercetare a istoriei contemporane din R. D. Germană, R. F. Germania, Belgia, Bulgaria, Franța, România, Suedia, Cehoslovacia și Iugoslavia.

* Majoritatea lucrărilor înserate în această listă ne-au fost trimise de către editori, cărora le mulțumim și pe această cale.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

BALFOUR, MICHAEL, JULIAN FRISBY, *Helmuth von Moltke a Leader Against Hitler*, London, Macmillan, 1972, 388 p.

BĂLGARSKA AKADEMIIA NA NAUKITE. INSTITUT ZA ISTORIIA, *Bălgarsko-germanski otnoșeniia i vreazki*, I, Sofia, 1972, 642 p.
Culegere de studii.

BELOFF, MAX, *The Intelectual in Politics and Other Essays*, New York, The Library Press, 1971, 396 p.

BENNASSAR, BARTOLOME, JEAN JACQUART, *Le XVe siècle*, Paris, Librairie Armand Colin, 1972, 360 p.

BESKROVNÎI, L. G., *Russkaia armiia i flot v XIX veke. Voenno-ekonomiceskii potențial Rossii*, Moskva, Izd. „Nauka", 1973, 616 p.

BLEYER, Dr. WOLFGANG, Dr. KARL DRECHSLER, Dr. GERHARD FÖRSTER, Dr. GERHART HASS, *Deutschland von 1939 bin 1945*, Berlin, DVW, 1970, 463 p. Bibliografia (pp. 445—454).

BOORSTIN, DANIEL J., *The Decline of Radicalism. Reflections on America Today*, New York, Random House, 1969. 142 p.

BOUNINCONTRO, PASQUALE, *L'unione dei Principati Danubiani nei documenti diplomatici napoletani (1856—1859)*, Napoli, Istituto Universitario Orientale, 1972, 245 p.
Lucrarea cuprinde introducere (pp. 9—42), bibliografie (pp. 53—55), 112 documente (pp. 59—223), indice general (pp. 227—240) și indicele documentelor (pp. 241—244).

BRÜNING, HEINRICH, *Memoiren, 1918—1934*, Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1970, 721 p.

CANTOR, NORMAN F., *Medieval History. The Life and Death of a Civilization*, Third Printing, London, The Macmillan Company, 1971, 584 p.

CHEVALLIER, JEAN-JACQUES, *Histoire des institutions et des régimes politiques de la France, de 1789 à nos jours*, Paris, Dalloz, 1972, 783 p.
Bibliografie selectivă (pp. 767—773).

CHIARIMONTE, NICOLO, *The Paradox of History. Stendhal, Tolstoy, Pasternak and Others*, London, Weidenfeld and Nicolson, f.a., 144 p.

CIHACEV, P. A., *Velikiie derjavî i vostočnîi vopros*, Moskva, Izd. „Nauka", 1970, 224 p.

CLAUDE, HENRI, DANIELLE TARTAKOWSKY, ELIE MIGNOT, ROLAND LEROY, *La IVe République (La France de 1945 à 1958)*, Paris, Éditions Sociales, 1972, 159 p.

CLEVELAND, HARLAN, *Nato : The Transatlantic Bargain*, New York — Evanston and London, Harper and Row, Publishers, 1970, 204 p.

CLUBB, O. EDMUND, *20th Century China*, Second Édition, New York and London, Columbia University Press, 1972, 526 p.

CRAWLEY, C. W., *John Capodistrias : Some Unpublished Documents*, Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, 1970, 109 p.
Introducere, lista cronologică a corespondenței și 52 de documente.

CUNLIFFE, MARCUS, *American Presidents and the Presidency*, New York — St. Louis — San Francisco — Düsseldorf — Mexico, American Heritage Press, 1972, 446 p.

CURATO, FEDERICO (diretta da), *Storia Politica Universale*, I—VIII, Novara, Istituto Geografico de Agostini S.p.A., 1966—1971.

DELPERRIÉ DE BAYAC, JACQUES, *Histoire du Front Populaire*, Paris, Fayard, 1972, 542 p.
Bibliografia (pp. 517—526).

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

DIMITROFF, GEORGI, *Leipzig 1933*, Sofia-Press, 1972, 312 p.
I d e m, *Selected Works*, I—III, Sofia-Press, 1972.
DORÉ, GUSTAVE, *The Rare and Extraordinary History of Holy Russia*, with over 500 illustrations by... Introduction by Richard Pipes, New York, The Library Press, 1971, 209 p.
DRUJININA, E. I., *Iujnaia Ukraina v 1800—1825 g.g.*, Moskva, Izd. „Nauka", 1970, 383 p.
ELTON, G. R., *Political History : Principles and Practice*, New York, Allen Lane the Penguin Press, 1970, 184 p.
ENDLER, FRANZ, *Österreich zwischen den Zeilen. Die Verwandlung von Land und Volk seit 1848 im Spiegel der „Presse"*, Wien — München — Zürich, Verlag Fritz Molden, 1973, 367 p.
ENNEN, EDITH, *Die europäische Stadt des Mittelalters*, Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht, 1972, 288 p.
FABER, KARL-GEORG, *Theorie der Geschichtswissenschaft*, München, Verlag C. H. Beck, 1971, 235 p.
Bibliografia (pp. 220—229).
FISCHER-GALAȚI, STEPHEN, *Twentieth Century Rumania*, New York and London, Columbia University Press, 1970, 248 p.
O sinteză excelentă și obiectivă a istoriei României din ultimele decenii.
FITZGERALD, C. P., *The Southern Expansion of the Chinese People*, New York — Washington, Praeger Publishers, 1972, 230 p.
Bibliografia (pp. 217—219).
FLORINSKY, MICHAEL T., *Russia. A Short History*, Second Édition, London, The Mac Millan Col, 1969, 699 p.
Bibliografie selectivă.
FONDATION NATIONALE DES SCIENCES POLITIQUES, *Le communisme en France*, I, Paris, Armand Colin, 1969, 236 p.
FOSSIER, ROBERT, *Histoire sociale de l'Occident médiéval*, Paris, Librairie Armand Colin, 1970, 382 p.
GALIȚKII, General armii K. N., *Godî surovîh ispîtanii, 1941—1944. Zapiski comandarma*, Moskva, Izd. „Nauka", 1973, 600 p.
GARELLI, PAUL, *Le Proche-Orient assiatique. Des origines aux invasions des peuples de la mer*, Paris, P.U.F., 1969, 377 p.
Bibliografia (pp. 15—40).
GAULLE, CHARLES DE, *Discours et messages*, t. 5, *Vers le terme, Janvier 1966—Avril 1969*, Paris, Plon, 1970, 418 p.
GILBERT, MARTIN, *Russian History Atlas*, London, Weidenfeld and Nicolson, 1972.
Bibliografie, 146 hărți.
GROSSER, ALFRED, *L'Allemagne de notre temps, 1945—1970*, Paris, Fayard, 1970, 641 p.
„Orientare bibliografică" (pp. 585—622).
I d e m, *Deutschlandbilanz. Geschichte Deutschlands seit 1945*, 2. Auflage, München, Carl Hauser Verlag, 1970, 576 p.
Bibliografia (pp. 500—542).
HAMPSON, NORMAN, *The First European Revolution, 1776—1815*, London, Thames and Hudson, 1969, 215 p.
Bibliografia (pp. 203—207).
HAYTER, Sir WILLIAM, *Russia and the World. A study of Soviet Foreign Policy*, London, Secker and Warburg, 1970, 133 p.
HELMERT, HEINZ, HANS-JÜRGEN USCZECK, *Preussischdeutsche Kriege von 1864 bis 1871*, Berlin, DMV, 1970, 390 p.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

HENTSCH, GUY, *Staline négociateur. Une diplomatie de guerre*, Neuchâtel, Éditions de la Baconnière, 1967, 382 p.
Bibliografia (pp. 333—340).

HILLGRUBER, ANDREAS, *Les entretiens secrets de Hitler*, t. 1, *Septembre 1939 — Décembre 1941*, Paris, Fayard, 1969, 702 p.

HOFSTADTER, RICHARD, *The Idea of a Party System. The Rise of Legitimate Opposition in the Unites States, 1780—1840*, Berkeley and Los Angeles. University of California Press, 1969, 280 p.

HOLBORN, HAJO, *Deutsche Geschichte in der Neuzeit*, II, *1790—1871*, München und Wien, R. Oldenbourg Verlag, 1970, 464 p.

HOLE, ORON J., *The Great Illusion, 1900—1914*, New York — Evanston — San Francisco — London, Harper Torchbook, Harper and Row, Publishers, 1971, 361 p.
Un „eseu bibliografic", pp. 315—355.

IBRAGHIMBEILI, HADJI MURAT, *Kavkaz v Krimskoi voine 1853—1856 g.g. i mejdunarodnîe otnoșeniia*, Moskva, Izd. „Nauka", 1971, 403 p.
Bibliografia (pp. 379—390).

* * * Istoriia Italii, I—III, Moskva, Izd. „Nauka", 1970—1971.

JANOS, ANDREW C. and WILLIAM B. SLOTTMAN (Edited by), *Revolution in Perspective. Essays on the Hungarian Soviet Republic of 1919*, Berkeley — Los Angeles — London, University of California Press, 1971, 185 p.

JOHNSON, LYNDON BAINES, *Meine Jahre im Weissen Haus*, München, Edition Praeger, 1972, 500 p.

KEIDERLING, GERHARD, PERCY STULZ, *Berlin 1945—1968*, Berlin, Dietz Verlag, 1970, 684 p.

KEKKONEN, Dr. URHO, *Neutrality : The Finnish Position. Speeches by . . .*, London, William Heinemann Ltd., 1970, 235 p.

KIRIAKIDIS, G. D., *Grajdanskaia voina v Greții, 1946—1949*, Moskva, Izd. „Nauka", 1972, 375 p.
Bibliografia (pp. 362—366).

KOMOLOVA, N. P., *Dvijenie Soprotivleniia i politiceskaia borba v Italii, 1943—1947 g.g.*, Moskva, Izd. „Nauka", 1972, 444 p.
Bibliografia (pp. 425—436).

KÖNIGSLÖW, JOACHIM V., *Ferdinand von Bulgarien*, München, Verlag R. Oldenbourg, 1970, 207 p.

KÖPECZI, BÉLA, *La France et la Hongrie au debut du XVIIIe siècle. Étude d'histoire des relations diplomatiques et d'histoire des idées*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971, 624 p.

KÜHNE, HORST, *Revolutionäre Militärpolitik 1936—1939. Militärpolitische Aspekte des national-revolutionären Krieges in Spanien*, Berlin, DMV, 1969, 442 p.
În anexă se publică 40 documente (pp. 255—383) ; bibliografia (pp. 384—430).

LABROUSSE, ERNEST, RUGGIERO ROMANO, *Le prix du froment en France au temps de la monnaie stable (1726—1913)*, Paris, S.E.V.P.E.N., 1970, 246 p.

LAQUEUR, WALTER, *The Struggle for the Middle East. The Soviet Union and the Middle East 1958—68*, London, Routledge and Kegan Paul, 1969, 360 p.

LINDBECK, JOHN M. H. (Edited by), *China : Management of a Revolutionary Society*, Seattle and London, University of Washington Press, 1971, 394 p.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

MAISKI, Akademik I. M., J. VINCENS, J. GARCIA, S. P. POSARSKAYA, L. V. PONOMARIOVA, *Problemî ispanskoi istorii*, Moskva, Izd. „Nauka", 1971, 399 p.

Culegere de studii.

MANN, GOLO, *Geschichte und Geschichten*, Frankfurt am Main, S. Fischer Verlag, 1972, 535 p.

MAZAURIC, CLAUDE, *Sur la révolution française. Contributions à l'histoire de la révolution bourgeoise*, Paris, Éditions Sociales, 1970, 239 p.

MEGRELIDZE, S. V., *Zakavkazie v russko-turețkoi voine 1877—1878 g.g.*, Tbilisi, Izd. „Metniereba", 1972, 303 p.

MEISNER, HEINRICH OTTO, *Archivalienkunde vom 16. Jahrhundert bis 1918*, Leipzig, Koehler und Amelang, 1969, 366 p.

MEYERS, MARVIN, J. R. POLE, *The Meanings of American History. Interpretations of Events, Ideas, and Institutions*, volume 1/*Colonial Origins to the Civil War*, Glenview (Illinois) — London, Scott, Foresman and Company, 1971, 460 p.

MICHEL, HENRI, *La Seconde Guerre mondiale*, t. I, *Les succès de l'Axe (septembre 1939 — janvier 1943)*; t. II, *La victoire des Alliés (janvier 1943 — septembre 1945)*, Paris, P.U.F., 1968—1969, 505+540 p.

Lucrarea constituie vol. XXI din renumita colecție *Peuples et civilisation*. Cartea lui Henri Michel reprezintă, pe plan mondial, una dintre cele mai reușite și documentate sinteze consacrate ultimei conflagrații dintre 1939 și 1945.

MILZA, PIERRE, *De Versailles à Berlin, 1919—1945*, 2e édition, Paris, Masson et Cie, Éditeur, 1972, 190 p.

MINȚ, Akademik I. I., *Istoriia Velikogo Oktiabria*, I—III, Moskva, Izd. „Nauka", 1967—1973.

MITSAKIS, K., *Macedonia throughout the Centuries*, Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, 1973, 53 p.

OLSON, LAWRENCE, *Japan in Postwar Asia*, New York — Washington — London, Praeger Publishers, 1970, 292 p.

Bibliografia (pp. 261—266).

PALAZZO, AGOSTINO, *Città e anticittà*, Bologna, Calderini, 1971, 337 p.

PAROTKINA, I. V. (pod redakției), *Protiv obșcego vraga. Sovetskie liudi vo franțuzkom dvijenii Soprotivleniia*, Moskva, Izd. „Nauka", 1972, 395 p.

PATERNA, Prof. Dr. ERICH, WERNER FISCHER, Dr. KURT GOSSWILER, Dr. GERTRUD MARKUS, Dr. KURT PÄTZOLD, *Deutschland von 1933 bis 1939*, Berlin, DVW, 1969, 411 p.

Bibliografia (pp. 401—404).

PEARTON, MAURICE, *Oil and the Romanian State*, Oxford University Press, 1971.

Bibliografia (pp. 331—344).

PERROUX, FRANÇOIS, *L'Economie du XXe siècle*, Paris, P.U.F., 1969, 764 p.

REINHARD, MARCEL, *Hommage à... — Sur la population française au XVIIIe et au XIXe siècles*, Paris, Société de démographie historique, 1973, 597 p.

* * * *Relațiile istorice dintre popoarele U.R.S.S. și România în veacurile XV — începutul celui de al XVIII-lea — Istoriceskiie sviazi narodov S S S R i Ruminii v XV — naciale XVIII v.*, t. III, 1673—1711, Moskva, Izd. „Nauka", 1970, 415 p.

Se publică 115 documente.

ROSSI-LANDI, GUY, *La drôle de guerre. La vie politique en France, 2 septembre 1939 — 10 mai 1940*, Paris, Armand Colin, 1971, 248 p.

Bibliografia (pp. 230—248).

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

SANDALOV, General-polcovnik L. M., *Na moskovskom napravlenii*, Moskva, Izd. „Nauka", 1970, 367 p.

SANTONOCITO, CARLO, *Il contributo della diplomazia e del governo piemontese alla causa dell'unità romena*, Napoli, Conte Editore, 1964, 164 p. Izvoare și bibliografie (pp. 161—162).

SCHEINER, SETH M. and TILDEN G. EDELSTEIN (Édited by), *The Black Americans. Interpretative Readings*, New York, Holt, Rinehart and Winston, 1971, 503 p.

SEIDENZAHL, FRITZ, *100 Jahre Deutsche Bank, 1870—1970*, Frankfurt am Main, 1970, 459 p.

SEVOSTIANOV, G. N., *Diplomaticeskaia istoriia voini na Tihom okeane. Ot Pirl-Harbora do Kaira*, Moskva, Izd. „Nauka", 1969, 648 p. Bibliografia (pp. 629—636).

Idem (pod obșcei redakții), *Amerikanskaia istoriografiia vneșnei politiki S.Ș.A., 1945—1970*, Moskva, Izd. „Nauka", 1972, 403 p. Culegere de studii.

SOBEL, LESTER A., SUSAN ANDERSON ș.a., *New Dictionary an Encyclopedic Summary of Contemporary History*, New York, Facts an File, Inc., 1973, 437 p.

SPIRIDONAKIS, B. G., *Empire ottoman, Inventaire des mémoires et documents aux Archives du Ministère des Affaires Étrangères de France*, Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, 1973, 536 p.

SPULBER, NICOLAS, *Socialist Management and Planning. Topics in Comparative Socialist Economics*, Bloomington and London, Indiana University Press, 1971, 235 p.

STETTNER, EDWARD A. (Editor), *Perspectives on Europe*, Cambridge (Massachusetts), Schenkman Publishing Co., Inc., 1970, 191 p.

STOIANOVICH, TRAIAN, *A Study in Balkan Civilization*, New York, Alfred A. Knopf, Inc., 1967, 222 p. Bibliografia (pp. 199—215).

STRAUSS, FRANZ JOSEF, *Défi et réponse. Un programme pour l'Europe*, Paris, Éditions Albin Michel, 1969, 273 p.

TREADGOLD, DONALD W. (Édited by), *The Development of the USSR. An Exchange of Views*, Seattle and London, University of Washington Pres, 1967.

VACALOPOULOS, APOSTOLOS P., *A History of Thessaloniki*, Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, 1972, 153 p. Bibliografia (pp. 139—144).

VACALAPOULOS, A. E., *History of Macedonia, 1354—1833*, Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, 1973, 758 p.

WALTER, GÉRARD, *La Révolution russe*, Paris, Albin Michel, 1972, 622 p.

WATT, DONALD C. (Édited by), *Contemporary History in Europe. Problems and Perspectives*, New York — Washington, Frederick A. Praeger, Publishers 1969, 351 p.

WILLARD, GERMAINE, VICTOR JOANNÈS, FRANÇOIS HINCKER et JEAN ELLEINSTEIN, *De la guerre à la Libération (La France de 1939 à 1945)*, Paris, Éditions Sociales, 1972, 127 p.

WILSON, DICK, *Asia Awakes: a Continent in Transition*, New York, Weybright and Talley, 1970, 460 p. Bibliografia (pp. 423—440).

WISKEMANN, ELIZABETH, *Italy since 1945*, London and Basingstoke, The Macmillan Press Ltd., 1971, 142 p. Bibliografia (p. 126—127).

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

WOHLMAN, BENJAMIN B. (Édited by), *The Psychoanalytic Interpretation of History*, New York — London, Basic Books, Inc. Publishers, 1971, 240 p.
WOODWARD, Sir LLEWELLYN, *British Foreign Policy in the Second World War*, volume III, London, HMSO, 1971, 620 p.

Gh. Buzatu

•

Teze de doctorat

În ziua de 8 iulie 1974 a avut loc, în cadrul Facultății de istorie-filozofie a Universității „Al. I. Cuza" din Iași, susținerea publică a tezei de doctorat *Salinele Moldovei între anii 1832 și 1862*, elaborată de Dumitru Vitcu.

Lucrarea cuprinde cinci capitole: I. *Privire istorică asupra exploatării sării în Moldova pînă la Regulamentul Organic*; 1. *Importanța sării pentru economia statului*; 2. *Știri despre existența și exploatarea sării în Moldova pînă la 1828*; 3. *Ocnele Moldovei între anii 1828 și 1832*; II. *Regimul juridic regulamentar al ocnelor în Moldova*; 1. *Prevederile Regulamentului Organic relative la ocne*; 2. *Administrația ocnelor. Arendarea și condițiile ei*; 3. *Antreprizele și antreprenorii ocnelor sub regimul Regulamentului Organic*; III. *Producția de sare a Moldovei în vremea Regulamentului Organic*; 1. *Tehnica de producție*; 2. *Forța de muncă la ocne*; 3. *Producția de sare și productivitatea muncii*; 4. *Condiții și relații de muncă la ocne* (a. *Regimul de viață și de muncă al rufetașilor*; b. *Regimul de viață al condamnaților la ocnă*; c. *Frămîntări sociale la ocne*); IV. *Valorificarea producției de sare*; 1. *Desfacerea sării pe piața internă*; 2. *Exportul sării* (a. *Transportul sării de la ocnă la schele*; b. *Exportul de sare prin Galați*; c. *Exportul sării în Rusia*); 3. *Beneficiile statului și ale consecionarilor*; V. *Încheiere*.

În afara capitolelor menționate, lucrarea, însumînd 458 p., mai cuprinde: *Introducere*; *Note*; *Bibliografie*.

Comisia de doctorat, alcătuită din: prof. univ. dr. Ilie Grămadă, președinte; prof. univ. dr. Constantin Cihodaru, conducător științific; prof. univ. dr. Gheorghe Platon; prof. univ. dr. Dinu C. Giurescu și cercet. șt. pr. dr. Leonid Boicu, a hotărît în unanimitate să acorde lui Dumitru Vitcu, titlul științific de doctor în istorie.

În ziua de 1 februarie 1975 a avut loc, în cadrul Facultății de istorie-filozofie a Universității „Al. I. Cuza" din Iași, susținerea publică a tezei de doctorat *Relațiile Moldovei cu Polonia în secolul al XVIII-lea (1699—1792)*, elaborată de Veniamin Ciobanu.

Lucrarea cuprinde o *Introducere* și două părți. Partea I. *Relațiile politice*, este împărțită în patru capitole: *Capitolul I 1699—1714*; *Capitolul II 1715—1763*; *Capitolul III 1764—1775*; *Capitolul IV 1776—1792*. Partea a II-a este consacrată relațiilor economice, nemaifiind subîmpărțită în capitole.

Comisia de doctorat, alcătuită din prof. univ. dr. Ilie Grămadă, președinte; dr. Dimitrie Ciurea, conducător științific; dr. Ilie Corfus; dr. Șerban Papacostea, șeful sectorului de istorie universală de la Institutul de istorie „N. Iorga" din București și dr. Leonid Boicu, a hotărît în unanimitate să acorde lui Veniamin Ciobanu titlul științific de doctor în istorie.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

NICOLAE CORIVAN
LA
A 70-a ANIVERSARE

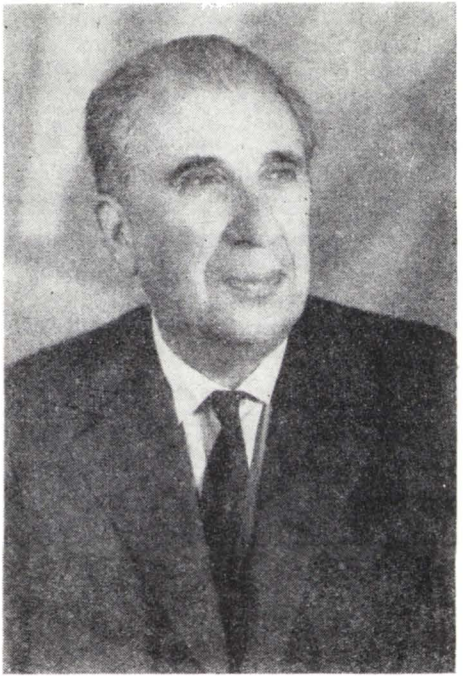

Născut la 6 decembrie 1904 la Galaţi, licenţiat în istorie al Facultăţii de Litere din Iaşi în 1928, după ce dobîndeşte licenţa în drept un an înainte, membru al şcolii române de la Fonteney-aux-Roses (1928—1930), membru al şcolii române din Roma (1932—1935), membru al „Instituto per la storia del Risorgimento" în 1935, an în care obţine în ţară şi titlul de doctor în istorie cu teza : *Politica orientală a lui Napoleon al III-lea şi Unirea Principatelor*, conferenţiar de istoria românilor la Facultatea de Litere din Iaşi în 1944, director adjunct (din 1945) şi apoi şef de secţie, începînd cu anul 1949, la Institutul de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol" din Iaşi, profesor şi şeful cate-

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

drei de istorie la Institutul Pedagogic din Suceava din anul 1963, doctor docent în 1965, Nicolae Corivan se înscrie în rîndul acelor dascăli și cercetători științifici cărora generații de istorici și istoriografia noastră le datorează recunoștință.

Autor a numeroase lucrări științifice, între care cinci au fost publicate sub formă de volume, Nicolae Corivan și-a concentrat preocupările în trei direcții tematice: 1) relațiile sociale în Moldova și în Țara Românească în secolele XVI—XIX (*Aplicarea așezămîntului fiscal al lui Constantin Mavrocordat, Formele de aservire a țărănimii moldovene în secolul al XVIII-lea, Organizarea financiară a Moldovei între 1832—1849, Comerțul Moldovei între 1846 și 1864*, etc.); 2) lupta pentru crearea statului național român modern și unitar; 3) istoria raporturilor internaționale ale României în epoca modernă. Îndeosebi în aceste din urmă două direcții Nicolae Corivan a adus contribuții a căror însemnătate n-a încetat să se releve cu pregnanță (*Unirea țărilor române în cadrul politicii europene, Lupta diplomatică pentru recunoașterea dublei alegeri a lui Al. I. Cuza, Luptu pentru desăvîrșirea Unirii și acțiunea diplomatică europeană, Les Grandes Puissances et les Principautés Roumaines, Sardinia și Principatele Române, Atitudinea Rusiei față de Unirea Principatelor Române*, etc.). Punerea în circulație a unor bogate surse documentare provenite din arhivele străine (vezi, cu deosebire, *Din activitatea emigranților români în Apus*, București, 1930), preocuparea de a reține nu amănuntul în sine, ci semnificația lui generală, tratarea faptului de istorie locală în contextul larg istoric, tendința de a defini cu o precizie cît mai mare modificările de atitudini și poziții ale puterilor sau personalităților implicate în istoria relațiilor internaționale ale românilor sînt cîteva din însușirile care caracterizează scrierile lui Nicolae Corivan.

Distincția, finețea, îngăduința în sensul superior al cuvîntului și care provine din înțelepciunea pe care o dă experiența vieții sînt cele mai evidente însușiri ale omului.

Elevii, colegii și colaboratorii prof. dr. doc. Nicolae Corivan îi urează cu prilejul împlinirii vîrstei de 70 de ani un călduros „La mulți ani"!

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

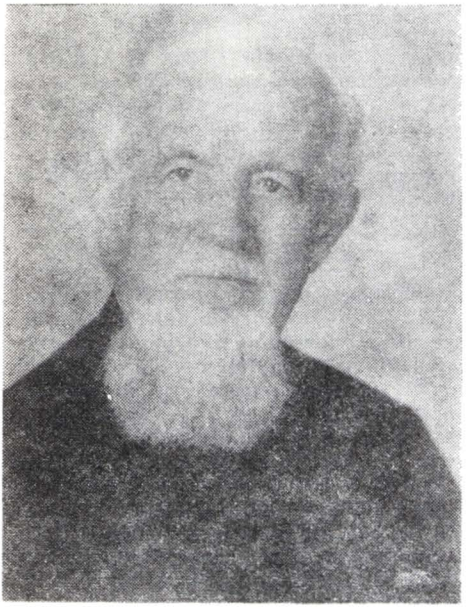

PAUL MIHAIL
LA A 70-a ANIVERSARE

Născut la 29 iunie 1905 în satul Cornova (Orhei). Se trage din neamul Mihail, a cărora baştină este satul Ciuciulea din vechiul ţinut Iaşi. Străbunii săi. răzeşi şi preoţi, au păstrat o copie din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea a Cronicii lui Ion Neculce. A urmat facultăţile de teologie şi de istorie ale Universităţii din Iaşi, după absolvirea cărora a călătorit ca bursier în Iugoslavia, Cehoslovacia, Bulgaria, Grecia (Muntele Athos) şi Turcia. Şi-a luat apoi doctoratul în istorie la Universitatea din Iaşi (1945). A fost apoi secretar al secţiei provinciale a Comisiunii Monumentelor Istorice, profesor de istorie, director al muzeului de artă religioasă, asistent la Facultatea de filologie din Iaşi (1949).

Prima cercetare ştiinţifică a publicat-o în 1930. Activitatea de cercetător s-a îndreptat în direcţia publicării de material documentar aflat în arhive străine. În 1933 editează cele dintîi *Opt documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, în revista „Cercetări istorice", nr. 1, anul VIII. A continuat apoi succesiv publicarea unor documente în original în diferite reviste, printre care şi „Studii şi cercetări ştiinţifice", seria istorie, şi în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol". A tipărit, de asemenea, şi volumele : *Mărturii româneşti din Bulgaria şi Grecia*, 1933, 112 p. ; *Regestele actelor româneşti de la Constantinopol*, 1934, 56 p ; *Documente şi zapise româneşti de la Constantinopol*, Iaşi 1948, 118 p. precum şi *Documente inedite ale cancelariei moldoveneşti din veacul al XVI-lea*, apărut în „Studii. Revistă de istorie", nr. 2, 1964. La acestea se adaugă *Album de documente moldoveneşti din veacul al XV-lea*, Iaşi, 1934.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Un număr însemnat din aceste documente, precum și unele manuscrise și obiecte de artă desțarate au fost aduse în patrie intrînd în patrimoniul cultural național, la Biblioteca Academiei Române, Biblioteca Centrală Universitară din Iași, Biblioteca Centrală de Stat, Institutul de Istorie, Mitropolia Moldovei și Arhivele Statului din Iași.

A doua direcție tematică a fost depistarea și descrierea manuscriselor slave, românești și grecești, precum și circulația tipăriturilor și manuscriselor, publicînd articolele : *Manuscrise și cărți românești în Iugoslavia* (1930), *O copie din 1731 a Cazaniei lui Varlaam* (1930), *Două manuscrise românești la Carlovit* (1931), *Manuscrise ale lui Ștefan Dascălul* (1944), *Alte manuscrise arborosene* (1945), *Manuscris slav de la Schitul Mare din Galiția* (1962), *Două maunscrise slave din sec. al XVIII-lea* (1964), *„Leastvița" (Scara raiului) traducerea lui Varlaam de la Secu într-o nouă redacție* (1964), *Un octoih, manuscris slav din secolul al XVI-lea* (1964), *Manuscrise slave în colecții din Moldova* (1972), *O traducere românească a scrierii spaniole „Desiderie"* (1973), *Un manuscris din 1814 al Predicilor lui Antim Ivireanu* (1973), *Manuscrise românești din biblioteca Mitropoliei Moldovei* (1974), *Arhieraticonul român din 1705 copiat de Axinte Uricariul* (1975) etc. : *Circulația Cazaniei mitropolitului Varlaam* (1957), *Circulația psaltirei slave tipărită în Veneția în Țările române* (1964), *Știri noi privind circulația Cazaniei mitropolitului Varlaam* (1964), *În problema corespondenței lui Ștefan cel Mare cu Dorotei Arhiepiscopul Iustinianei Prima* (1966), *Circulația în Țările române unei cărți sîrbești* (1971), *Circulația Octoihului slavon al lui Coresi în Bulgaria* (1972), *Evanghelia lui Șerban Cantacuzino și circulația ei în Țările române* (1973) etc.

A treia direcție a avut ca temă relațiile culturale bisericești ale românilor cu popoarele sud-est europene : *Legături culturale bisericești dintre români și ruși în sec. XV—XX-lea* (1932), *Relații externe bisericești ale lui Ștefan cel Mare* (1957), *Legăturile culturale bisericești ale episcopului Melchisedec* (1961), *Traduceri patristice ale starețului Paisie* (1972), *Mitropolitul gruzin Ionă Ghedevanișvili și Biserica Moldovei* (1974), *Autobiografia curierului diplomatic sîrb Spiridon de Sundecici* (1975) etc.

Elev al profesorului Ilie Minea, și-a însușit metoda de lucru a maestrului prin amănunt și acribie. Din cele șapte lucrări publicate sub formă de volume, evidențiem cartea *Tipărituri românești de la 1812 pînă la 1918*, 380 p. + XX pl. premiată în 1939 de Academia Română.

Prezența activă a lui Paul Mihail pe ogorul istoriografiei românești îndeamnă pe membrii Institutului nostru să-i aducă omagiul lor, pentru munca, modestia și generozitatea sa, la împlinirea vîrstei de 70 ani.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Nr. coli tipar 28,25

Tiparul executat la Întreprinderea poligrafică Iași, str. Vasile Alecsandri nr. 6.
sub comanda nr. 278.
Republica Socialistă România

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

E R R A T A
la tomul XI (1974)

Pagina	*Rîndul*	*În loc de :*	*Se va citi :*
183	3	малъ мазѣе	малъмазѣе
183	32	mici de unsoare	de malmazie
195	7 de jos	1661 (7169)	1653 (7161)
196	15 de jos	+зрѯѳ	+зрѯа
197	6 de jos	7169 (1661)	7161 (1653)

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" al Academiei de științe sociale și politice a Republicii Socialiste România publică „Anuarul Institutului de istorie și arheologie", care continuă seria de *istorie* a revistei „Studii și cercetări științifice", Iași, apărută între anii 1950 și 1963.

„Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" cuprinde *studii, comunicări și note, recenzii* ș.a., consacrate istoriei României (veche, medie, modernă și contemporană), istoriei relațiilor internaționale ale României, istoriei universale ș.a.

Publicația se adresează cercetătorilor în domeniul istoriei României și universale, profesorilor, studenților și tuturor celor interesați în cunoașterea și studierea istoriei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro

Publicația apare anual.

Prețul unui abonament este de lei 40.

În țară, abonamentele se fac la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii voluntari din instituții.

Persoanele din străinătate pot face abonamente la publicația noastră prin ILEXIM, serviciul export-import presă — Calea Griviței nr. 64—66, P.O.B. 2001, telex 011226 — București.

La revue „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" paraît 1 fois par an.

Les personnes qui, à l'étranger, désirent s'abonner à „l'Annuaire de l'Institut d'Histoire et d'Archéologie A. D. Xenopol" de Iassy peuvent s'adresser, par ILEXIM, au service export-import presse, Calea Griviței 64—66, P.O.B. 2001, telex 011226 — Bucarest.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol", tom. XII, p. 1—418, Iași, 1975.

40559

Lei 40

https://biblioteca-digitala.ro / https://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro